

קריית ספר

רבעון לביבליוגרפיה

כלי מבטאו

של

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים

שנה ארבע-עשרה

ירושלים, תרצ"ז—צ"ח

כתבת המערכת: ירושלים, ת. ד. 1047

התכן

421,277,133,1

ידיעות בית הספרים

ביבליוגרפיה:

425,281,139,8

דפוס ארץ ישראל

א. ספרות עתית 8, 139, 281, 425; ב. קבצים ומאמרים 8, 141, 282, 428;
ג. ספרים וחוכרות 11, 146, 286, 430.

455,312,175,28

הספרות העברית ומדע היהדות

א. ספרות עתית 455,312,175,28; ב. קבצים ומאמרים 456,313,176,28; ג. ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל 458,316,177,29; ד. מדע המקרא 460,318,179,30; ה. בית חדשה—; ו. תלמוד ומדרש, ספרות רבנית 466,321,185,36; ז. מדע הדת, פילוסופיה יהודית 469,336,188,39; ח. קבלה וחסידות 470,337,191,41; ט. תפלה ועבודה, דרשות 471,338,192,44; י. היסטוריה והמדעים הקרובים אליה 47, 194, 338, 473; יא. עם ישראל בהווה 482,347,201,58; יב. ציונות וידיעות א"י 207,63, 354, 488; יג. אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות 496,363,217,75; יד. בלשנות 218,77, 365, 497; טו. ספרות יפה עברית של ימי הביניים 78; טז. ספרות יפה עברית חדשה 229,86, 366, 513; יז. ספרות יפה יודית 514,367,229,87; יח. ספרות ערבית-יהודית 91; יט. ספרות ספרדית-יהודית 91; כ. ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים 92, 231, 367, 518; כא. ספרות הנוער 520,233,93; כב. ספרות מדע כללית בעברית 523,237,96; כג. שונות 523,237.

מאמרים וחקירות:

112 וינריב, ד.: קטעי כ"י עבריים של יהדות שלזיה כסוף ימי הביניים
368 זגה, י.: דראשיתו של הדפוס העברי בספרד
יערי, א.: לקומים ביבליוגרפיים כ"ג. לתולדות ביה"דפוסו של אליעזר שלמה מאימלית במסמכה. כ"ד. ספר-דפוס על קלף בגנזי ששון
389,122 יערי, א.: מלואים למאמר "הדפוס העברי בלונדון"
388 יערי, א.: שלשה דורות של מדפיסים אשכנזים בקושטא
524,138 קאן, פ.: מילדות כמחברות ספרים לפני מאה שנה בווילנא
118 רזת, ב.: הדפוס העברי בלונדון
379,97 ריבקינד, י.: ספרות לאדינו
105

מגנזי בית-הספרים:

540 אסף, ש.: שוית ר' עזריאל דאיונה
256 גויטמן, ש. ד.: כ"י עבריים על קורות היהודים בתיומן
392 וינריב, ד.: שדיר מחברון בשנת תקע"ד-ע"ו בגרמניה והולנד

הערות:

127 הברמן, א. מ.: למאמרו של א. יערי "הדפוס העברי בברסלב"
553 זגה, י.: לרשימת יערי בדבר ספר דפוס על קלף בגנזי ששון
272 ליברמן, ח.: לתרגומים של "אגרת בעלי חיים" ליונית
553 ליברמן, ח.: לתולדות הדפוס בלאשצוב
271 קוק, ח. ש.: א. למאמרו של י. וואל. ב. למאמרו של א. יערי
272 תקון טעות

מפתח הבקורות

300	אבי יונה מ: א. שלום, המשמר הרוטאי בא"י	
400	אלון, ג: ח. משקוביק, תולדות ההלכה היא	
453	T. Zlocisti, Klimatologie u. Pathologie Palästinas	
	B. Braunstein, The Chuetas of Majorca; A. L. Isaacs,	
340	The Jews of Majorca	
358	R. Grousset, Histoire des croisades :	
477	Homenatge a A. Rubio i Lluch :	
155	גוסמן, י: משה בן מיסון, מורה הנבוכים, הוצאה יהודה קופמן	
31	Septuaginta, ed. A. Rahlfs	
182	L. Köhler, Theologie des Alten Testaments :	
187	Der Misna-Traktat Tamid, ed. A. Brody :	
	C. Hohenlohe, Einfluss des Christentums auf das :	
342	Corpus juris civilis	
441	דוכן, מ: א. פלמן, דיני חברות בא"י	
73	חיים, א: א. רستم, الاصول العربية لتاريخ سورة في عهد محمد علي باشا	
37	כתן, מ: י: ל. קראך, חזקה רבא	
218	ליברמן, ש: ש. קרויס, תוספות הערוך השלם	
323	Sifre zu Deuteronomium, hrsg. v. L. Finkelstein :	
47	מרכוס, ש: ש. א. רוזאנס, קורות היהודים בתורכיה וארצות הקדם ח"ה	
364	J. Zwarts, De zevenarmige kandelaar :	
475	I. da Costa, Noble Families among the Sephardic Jews :	
16	פריס-חורב, י: מנחם בן שלמה המאירי, פי' לס' תהלים הוי"ל יוסף הכהן	
444	: י. מאהרשען, פושנדה על תהלים	
78	קלאר, ב: ידועות המכון לחקר השירה העברית, כך ב"ג	
168	M. Avi-Yonah, Map of Roman Palestine	
498	J. B. Frey, Corpus inscriptionum Iudaicarum :	
86	B. Klar, Chajim Nachman Bialik	
151	: ח. ויצמן, דברים, כך א"ב	
283	: יחיאל צ'לנוב, פרקי חייו ופעולתו	
294	: מ. מרויני, המדיניות הציונית	
	M. Mark: Le peuple juif à la poursuite d'un équilibre :	
345	économique	
459	У.Г. Иваск: Еврейская периодическая печать в России :	
484	S. Goldelmann, Löst der Kommunismus die Judenfrage? :	
84	שמוק, ד: א. מ. הברמן, מחברות הוכחות לפני המלך ליששכר שסחה	
197	M. Grunwald, Vienna	
41	שלום, ג: ח. י. כונון, משנה חב"ד	

מפתחות

א. מפתח שמות האנשים, החברות והמוסדות בעברית ויודית 4; ב. מפתח שמות כל הספרים בעברית והספרים האנונימיים ביודית 15; ג. מפתח שמות הסחברים והספרים בערבית 24; ד. מפתח שמות הסחברים ברוסית 25; ה. מפתח שמות המחברים בלועזית 38.
* ע"י הספר מראה, כי באותו העמוד נזכר השם יותר מפעם אחת.

א. מפתח שמות האנשים, החברות והמוסדות בעברית ויודית.

אבולעפיה, ט. 146	אידישער געגנט קאמיטעט אויף צו העלפן די קרבנות פון מלחמה. ווילנע 52
אביבי ווילבלר, ב. 523*	אידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט. אמאפטייל 316
אביגדור, י. 321	אידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט. ארגענטינער סעקציע 366
אביגרי, י. 285, 293	איזבאן, ש. 367
אברזקה, א. 11, 146	איינשטאט, ד. 217
אברטוב, ח. 11	איינשטאט, ש. 142, 283, 428
אבר-שושן, א. 283	אייטשלבוימ, מ. 515
אבניאל, ב. 11	אייסען, א. 89
אברנאל, י. 192	איכילוב, ע. 285
אברהם בן דוד 185	אילן, א. 11
אברהם מסלאנימא 186	אינהורן, מ. 314
אברמוביץ, ח. 455	איטאקסאן, א. 367
אברמוביץ, ר. 317	אלבק, ח. 466
אגדה למדעי היהדות (אלומה) 430	אלוני, ג. 287
אגדת האינג'ינרים והארכיטקטים בא"י 431, 425	אלטר, י. א. 191
אגדת ענוג שבת. ת"א 286	אליאשא, י. 88
אגדת שוחרי האוניברסיטה. ירושלים 431	אליהו בן שלמה זלמן (הגר"א) 53, 192
אגדת תורה וישיבת ת"א 287	אליעזר בן יואל הלוי 147
האגוד להשלת השפה העברית בא"י 287	אליעזרי, ש. 429
אדלסברג, ח. י. 466	אליקים געץ מהילדוסום 194
אדלר, ש. מ. 185	אליצדק, ב. 443
אדסמן, ש. 9	אלעזר בן יהודה מגרמיוא 470
אהרן בן יהודה הלוי 336	אלעי, מ. 229
אהרנבויץ, י. 144	אלעקסאנדראוויטש, ד. 448
אהרני, יוסף 146	אלקלעי, א. 11
אהרני, ישראל 448	אלשיך, מ. 185
אוודיענסקא, א. 87	אמדורסקי, י. 141
אונא 23	אמסעל, מ. 189
אוישעקין, מ. מ. 209	אנגל, י. 36
אופנהיים, י. ד. 290	אנטיסא 147
אור, י. 155	אנטיסקי, ש. 431
אוריאל, א. 147	אסטנוביטש, א. 338
אושנבורג, ש. 431	אסף, מ. 147
אזולאי, ח. י. ד. 185	אעבודי, י. י. ח. 91
אחד העם 313	אפאטאשו, י. 88
אחדות ישראל 312	אפאטשנער, פ. 191
אחוד רגב 425	אפאטביצער, א. 147
איגנאטאוו, ד. 230	אפל, י. 431
אידישע קונסט געזעלשאפט. ווילנא 496	

ביין, א. 435	אפרים ב"ר יעקב מבונא 285
בלינסון, מ. 429	אפרתי, מ. א. 12
ביטקא, פ. 514	אפרתי, פ. 164
בירנבוים, ג. 141	אפשטין, ז. 10
בירנבוים, ש. 28	אקסלרוד, מ. 21
בלאכעראוויטש, י. ל. 58	אריאל, ז. 14, 21
בלוך, ח. י. 36	אריאלי, י. 147
בלומן, י. ג. מ. 471	אריכא, י. 432
בלנק, א. 148	אריסטו 147
בלצן, ל. 497	הארביון הציוני 139
בלצן, פ. 497	ארלאנד, ה. 367
בן-אבי, א. 149, 283	ארליך, י. 12, 433
בן אדיר 317, 347	ארנון, מ. 147
בן-אורי, א. 194	ארנסט, ש. 287, 432
בן אליעזר, מ. 150	ארנשטין, א. 139
בן אמת, ל. 149	א"י, ממשלה 147, 148
בן-גבריאל, מ. י. 440	— הועדה לחקירת המצב הכלכלי של
בן גוריון, ד. 208	החקלאים 148
בן גריון, מ. י. 149	— חקים 287, 288*
בן יוסף, מ. 147	— מחלקת החקלאות והיעור 288
בריש, א. ז. 11, 286, 430	ארץ ישראל קארעספאנדענץ 427
בן ישראל, א. 149	אשר בן יחיאל 429, 466
בן מימון, י. ד. 439	
בן צבי, יעקב 523	באסאק, מ. 367
בן צבי, יצחק 142, 149, 288, 298, 428	באראכאוו, ב. 356
בנארי, ג. 207, 208	בדר, מ. 366
בנדר, א. ז. 363	בוגדן, מ. 64
בני עקיבא. פולין 312	בדנהיימר, מ. 293
בנימין רפאל בן יוסף 91	בדנהיימר, פ. ש. 12, 290
בנסון, מ. 149	בויס-כהן, ש. 30
בנק ארצישראלי לתעשיה 432	בוימזעקער, ח. 187
בנק זרובבל 12	בונה, א. 281
בנקו די רומה 432	הבונים 492
בסט, י. 425	בוגין, ח. י. 41, 366
בער, י. 140	בוק, פ. 148, 288
בערגער, א. 229	בורבוק, ל. 148
בערמאן, ל. 88	בורוכוב, א. י. 12
בערניקער, פ. 88	בורוכוב, ד. ב. 432
בערנשטיין, צ. 208	בורלא, י. 12
בר, י. 472	בורנשטיין, ד. י. 236
בראון, מ. 9	בורנשטיין, ש. 167
ברביס, ה. 92	בורשטיין, ס. 88
ברגורין, ב. 236	בורשטיין, ד. ב. 192
ברגורין, ג. 236	בורשטינסקי, ד. ב. 53
ברגמן, ח. פ. 288	ביאליק, ח. ג. 142, 283, 288, 514
ברדיצ'בסקי, מ. י. 149	ביבערגאל, א. 449
ברהובו. קהל היראים שומרי הדת 201	ביגל, מ. א. 10, 148
ברודי, ח. 145	בידנביץ, ז. 294
	בירדמן, ד. 355

- גילוני, מ. 10
גינצבורג, פ. 139
גינצבורג, ל. 218
גינצבורג, פ. נ. 338
גינצבורג, ש. 14, 150, 293
גיטער, מ. ד. 88, 229
גלאבמאן, ז. 482
גלאזער, י. 54
גלאזערמאן, ש. 515
גלבע, ד. 145
גלוזמן, ש. 433
גליקאווסקי, מ. 516
גליקסון, מ. י. 436
גליקסמן, ב. ב. 30
גליקסמן, פ. ז. 30, 47, 194
גלוסי, א. נ. 185, 44
גלס, י. י. 95
גלרסטר, מ. 36
גנאח, יונה י. 13
גנאסיא, י. 461
געזונטהייט, י. 456
געזערד 58
געלמאן, א. ל. 355
גראניטשטיין, מ. 88, 515
גראס, נ. 180
גראף קאלי, פסיד. 88
גרבר, א. מ. 150
גרומן, י. 289
גרוס, א. 514
גרוובסקי, א. 291
גרוובסקי, י. 13
גריבסקי, פ. 13, 141, 150, 289
גרינבוים, י. 23
גרינברג, א. 192
גרינברג, א. צ. 433
גרינברג, מ. 290
גרינימן, ש. 321
גרינפלד, י. 436
גרנס, י. מ. 44, 30
גרץ, צ. 194
גשורי, מ. ש. 433
דאוידמאן, ש. 88
דאן, ש. 229
דובנוב, ש. 150, 433
דובראוויצקי, מ. 58
דוד בן אברהם אלפאסי 228
דומבליאנסקי, י. 520
דונלדסון, ל. 150
ברוך, י. ל. 10, 441
ברוך ב"ר שמואל ממנצא 285
ברומברג, ש. 164
ברונרוט, ח. מ. 460
ברונשטיין, מ. י. 467
ברזינסקי, י. צ. 30
בריסניה הגדולה. הועדה המלכותית
לפלישתניה (א"י) 289, 432, 450
ברית טרומפלדור. פולניה 64
ברית עברית עולמית 366
ברית סקוח לקאופרציה צרכנית 295
ברית קבוץ גליות 289
ברכו, ש. ח. 288, 442
ברכיהו, מ. 164
ברלין, מ. 474
ברלס, ח. 9
ברמן, ט. 164
ברנשטיין, ש. 313
ברענער, י. ח. 339, 515
ברעסלער, וו. 88
ברץ, י. 289
ברקוביץ, י. ד. 12
ברש, א. 149, 150, 436
ברחני, ק. 236
גאלדבערג, י. 91
גאלדמאן, מ. 176
גאלדפאדען, א. 496
גאלדשמידט, א. י. 88
גארדאן, י. 456
גארטענהויז, א. ל. 195
גבעת ברנר 283
גבעת השלשה 283
גבריאל, נ. 150
גוטוין, ק. 433
גוטמן, ד. 236
גולד, א. 45
גולד, ז. 12
גולדברג, א. 313
גולדמן, י. 229
גולדשטיין, ז. 236
גולומב, ד. 461
גולרגנט, א. 236
גורדון, י. ל. 12, 289
גורדוניה. פולין 207, 355
גורונצ'יק, ש. 289
גורקי, מ. 289
גיסלין, מ. 192
גיגר, ד. 218

הסתדרות העובדים. ארכיון ומוזיאון	דוף, ד. וז. 150
העבודה 141, 428	דורפמן, ג. 283
— הסתדרות הפועלים החקלאים 281	דיזנגוף, מ. 11
— הסתדרות הסקידים. סניף ירושלים 435	דיראעלי, ב. 53
— הועד הפועל 428	דימאנשטיין, ש. 347
— מועצת פועלי ירושלים 151	דימל, פ. 442
— מועצת פועלי פתח תקוה 435	דינבורג, ב. צ. 140
— מועצת פועלי ראשון לציון 435	דינזון, י. 13
— מועצת פועלי ח"א ויפו 290	דיקר, י. 8
— מועצת פועלי ת"א ויפו. אגדת פועלי	דעבלין, א. 202
הדפוס 142	דראפקין, צ. 230
— משרד קבלני קואופרטיבי בת"א 290	דרייסון, ה. 287
— הקבוץ המאוחד 283*	
הסתדרות העובדים הלאומית בא"י 290, 434	האלבערשטאם, ח. 43
— מועצת עובדי ת"א 434	האלטער, מ. 356, 339
הסתדרות הצופים העברים בא"י 14	האלפערן, ב. 483
ההסתדרות הציונית. פולין 207	האפט, מ. 449
ההסתדרות הציונית. הקונגרס 435*	האפמאן, ב. צ. 53
ההסתדרות הרפואית העברית בא"י.	האפמאן, ע. 24, 449
ירושלם 290	הבר, י. 30
העברה 151, 281	הדסה 151
הרברג, ש. 149, 152	הובמן, ד. 286
הרצברג, מ. ח. 45	הופיין, א. ז. 448, 438
הרצל, ת. 435, 441	הופמן, ש. 433
התאחדות עולמית של היהודים הספרדים 290	הורביץ, ד. 185, 321
ההתאחדות העולמית של הפועל הצעיר	הורביץ, י. מ. ז. 290
וצעירי ציון. רוסיה 347	הורביץ, צ. 195
	הורביץ, שמואל 439
ובולסקי, ג. 439	הורוביץ, שלמה 434
ווארהאפט, ה. 497	היילמאן, ת. מ. 470
וויינשטאק, ב. 339	היילפרין, פ. 95
וויינשטיין, א. 53	היישריק, ח. 456
ווייססאפ, י. 457	הילמן, ש. י. 434*
ווילדמאן, י. א. 448	הילפרין, י. 434
וויללא, ח. י. 44	הירשער, ג. 167*
וולמן, מ. 151	הירשנזון, ח. 151
וועלש, פ. 58	הל, וז. 148
וועלץ, מ. 461	הלברשטם, י. י. 186
וידרקר, י. 466	הלד, י. מ. 321
ויטקובסקי, ס. 290	הלואה וחטכון. יפו תליאביב 13
וילנאי, ז. 151	הלואה וחטכון. ירושלים 13
וינברג, י. י. 472	הלטר, מ. 44
וינדלבוך, ו. 436	הלפרין, ש. 294
וינקופ, ב. צ. 167	הלר, ה. 140
וינר, ל. 96	הן, י. 10
וינשטיין, י. 472	הסתדרות הנוער העובד ע"ש בורוכוב 9
ויס, א. 321	הסתדרות הסטודנטים של האוניברסיטה
ויס, י. 186, 44	העברית 434
ויץ, י. 290	ההסתדרות העברית באמריקה 229

- ויצמן, ה. 151, 291, 305
 ויקלסבורג, ש. א. ל. 337
 וישגורד, א. א. 466
 ויתקין, י. 9
 וכטל, ה. י. 164
 ולס, ה. ג. 14
 ולפובסקי, מ. ה. 16, 22, *152, 165, 436, 288
 ועד הלשון העברית 436
 ורטהימר, ש. א. 150
 ורנר, ש. ב. 429
 ורשביאק, י. 229
 זאנוויל, י. 89
 זבאר, א. 176
 זיבוטנסקי, ז. 142, 285, 291, 489
 זבולון-א"י 425
 זהר, צ. *523
 זוטא, ח. א. 14, 291, 436
 זיגל, ג. 236
 זיו, ב. 152
 זיכלינסקי, א. מ. ג. 337
 זילבערצווייג, ז. 496, 363
 זינגר, י. י. 152, 515
 זינגר, מ. 152
 זלבינסקי, ג. 236
 זלוטניק, י. מ. 472
 זעצער, ש. צ. *43
 זק"ש, מ. י. ל. 429
 זרבבל ["יעקב וויטקין"] 489
 זרחי, י. 152
 זשאלאנדזש, ח. י. 187
 זשיטלאווסקי, ח. 347
 זשיטניצקי, ל. 88
 חבס, ב. 429
 חבקינ, ג. 437
 התברה הארץ ישראלית להיסטוריה
 ואתנוגרפיה 291
 התברה להדרכה חנוכית ומקצועית 139
 חברת דורשי האוניברסיטה העברית
 בירושלים. ורשה 234
 חברת הכשרת הישוב בא"י 437, 293
 חברת כל ישראל חברים. בגדד 58
 חזאד, ב. 179
 חוג הבימה במועד 8
 חומסקי, ז. 520
 חופי, פ. 23
 חורגין, י. *153
 חורגין, פ. 355
 חזן, א. י. 153
 חזן, ח. א. 522
 חיפה. ביה"ס הריאלי 14, *153, 291, *437, 425
 חיפה. הדר הכרמל 437
 חיפה. לשכת המסחר והתעשייה העברית 437
 חכם, ג. 153
 החלוץ. פולין 355, 356, 488, 489
 החלוץ הצעיר. טולין 95, 208
 חנוני, י. 291
 חסקלברג, י. 45
 חרלפ, י. מ. 166
 טאלאלייבסון, מ. 89
 טאף, א. ל. 516
 טברסקי, מ. ד. 291
 טהרת בנות ישראל. ראדום 38
 טולידגו, י. מ. 321
 טולסטוי, א. 437
 טוקצ'ינסקי, י. מ. 291
 טורטשינר, ג. ה. 144, 292
 טורנהיים, מ. ב. 43
 טייטלבוים, מ. 30
 טייכמאן, מ. 89, 517
 טל, מ. 153
 טקאטש, מ. ז. 89
 טרומפלדור, י. 209, 339
 טרונוק, יחיאל ישעיה 515
 טרונוק, יצחק יהודה 318
 טרעטיאקאו, ט. 89
 טשארני, א. ר. 46
 טשארניטשפסקי, ח. ה. 46
 טשרנא, ש. י. 10
 טשרנוביץ, ח. 322, 400, 489
 טשרנוביץ, י. 437
 טשרניחובסקי, ש. *14, 21, 292
 יארשואן, ב. 322
 יבלונקא, י. מ. 466
 יידידיה, ש. *439
 יהואש 179
 יהודה החסיד 447, 470
 יהודה ב"ר יצחק ב"ר שבתאי הלוי 336
 יהודה ב"ר קלונימוס 285
 יוחנן בן זכאי 469
 יוסטמאן, מ. 322
 יוסף"ב, ב. 14
 יזכרוביץ, א. 293, 438

- כהנא, י. 295
 יידישע געזעלשאפט פאר לאנדקענטניש 58
 יידישער ליטעראטור און זשורנאליסטן
 קלוב אין א"י 11
 ליון, ח. 140
 ליון, א. 11
 ליון, ד. 146
 ינובסקי, י. י. 467
 יעקב בן יעקב משה מליסה 36
 יעקב מעמדן 192
 יעקובוביץ, א. א. 148
 יעקובויץ, א. 429
 יעקובויץ, א. ל. 16
 יערי, א. 12, 14, 436
 יערי, י. 153, 426
 יערי, מ. 356
 יפה, ה. 292
 יפה, ש. ד. 165, 429
 יצחק בן אלעזר טגן לויט 285
 יצחק ב"ר שמשון הגקדן 285
 יציב, י. 141
 ירושלם. האניברסיטה העברית. ברית
 סטודנטים, "אל על" 142
 — בית הבריאות שטראס 292
 — בית החולים משגב לדרך 292
 — בי"מ למורים מזרחי 292
 — ביה"ס לבנות מזרחי "רוחמה" 428
 — ועד השחיטה האשכנזית 438
 — מכון הרי פישל לדרישת התלמוד 428
 — המכון לחקר השירה העברית 78
 — עדת הספרדים 292, 438
 — רחביה 15, 153, 292
 — ת"ת "עץ חיים" 153
 ישכר דב בריש הכהן מוולבורן 43
 ישראל בן אליעזר [בעש"ט] *43
 כהן, א. 293
 כהן, ב. 438
 כהן, הינריך 285
 כהן, ח. צ. 467
 כהן, יוסף 16
 כהן, יעקב 142
 כהן, פ. *164
 כהן, פ. י. 37
 כהן, צ. 191
 כהן, ק. 489
 כהנא, א. *167
 כהנא, ב. 15
 כהנא, י. ל. ג. 293
 כהנא, מ. 496
 כהנשטם, א. 10
 כנסת ישראל. הועד הלאומי. מחלקת
 התרבות 154, 438
 — הקהלה העברית של ת"א ויפו 293, 438
 כספי, ב. 297
 כץ, ב. צ. 281
 כץ, י. ב. 235
 כ"ץ, ג. 45
 כצנלסון, ב. 281
 כצנלסון, פ. 286
 לבטוב, א. 154
 לביא, ל. ז. 15
 לבלוביטש, ד. 179
 לבקוביץ, מ. 140
 להמן, מ. *16
 לובוצקי, ב. 141, 285
 לוי, א. י. 16, 164
 לוי, א. מ. א. 461
 לוי, יצחק פון בארדיטשוב 44
 לויא, מ. ח. 53
 לוין, ב. מ. 438
 לוין, ח. ז. 45
 לוינגר, ד. ש. 167
 לוינסון, א. 165, 433
 לוינסון, י. 195
 לוינסון, י. א. 438
 לוצטו, מ. ח. 293, 469
 לחובר, ד. 9
 לחובר, פ. 142
 לחמי, א. 438
 ליבונטין, מ. ל. 143
 ליבמאן, מ. י. 28
 ליבערמאן, א. 517
 ליבר, ב. ז. 139
 ליברטל, ה. 355
 ליברמן, צ. 155
 ליברמן, ש. 293, 429
 ליבשיץ, י. א. 45
 הליגה למען א"י העובדת בפולין 514
 ליגע פאר רעכט פון יידיש אין א"י 208
 לידא, ד. 186
 ליטעראטור און זשורנאליסטן פאריין.
 בוענאס איירעס 516
 לייזוויק, ה. 516
 ליכטנבוים, י. 21
 ליכטנשטיין, י. ג. 467
 ליכטשטיין, מ. 186

מונטנר, ז. 154	לינקאו, מ. 89
מועדון בין לאומי להחלפת בולים 145	ליס, ק. 230
המועצה הא"י ללמודים עליונים 438	ליעסין, א. 517
מור, ס. 89	ליפובצקי, פ. 289
מורגנשטרן, מ. מ. 191	ליפמאן, א. 175
"המורה", ליטא 521	ליפמאן, אלעזר 28
מורמלשטיין, ב. 218	ליפסון, מ. 154
מוזות, מ. ז. 322	ליפסטאק, מ. *163
המזרחי 143	ליפשיץ, א. י. 47
מזרחי, אמריקה 355	ליפשיץ, ז. 293
מזרחי, א. 461	ליפשיץ, זאב 47
מיוחס, י. 429	ליפשיץ, ח. 455
מיורחיד, י. ה. 155	למן, מ. *16
מיכלין, י. 143, 155	לנגר, מ. 355
מילער, מ. 230	לנדא, א. 47
מין, ד. 516	לנדא, מ. 318
מינצברג, י. ז. 295	לנדוי, י. 145
מירסקי, נ. 64	לעווין, נ. 230
מישקאווסקי, נ. 348	לעף, ע. 218
מכבי אש מתנדבים, ת"א 155	לעשצינסקי, י. 202
מכמל, צ. 91	לרמן, א. י. 467
מלאך, ל. 11	לרנר, א. 429
מלכיאלי, י. א. 285	לשכת המודיעין הציונית לתירים בא"י 154
מלמד, י. ז. 322	לשכת מסחר צ'כוסלובקית בא"י 16
מלמד, נ. 155	
מלמד, ש. ד. 322	מאגולעסקא, ז. 496
מלצר, מ. 186	מאהרשען, י. 444
מלר, מ. מ. 347	מאיר, י. 140
מנדלקרן, ש. 461	מאיר יחיאל הלוי מאסטרואוצי 338
מנס, א. 317	המאירי, א. 145, 151, 440
מעקלער, ד. ל. 348	המאירי, מ. 16, 293, 429
מקוה ישראל, ב"ס חקלאי 439	מאלטינסקי, ב. 233
מרגולין, פ. 461	מאלין, ש. 466
מרגליות, ח. ד. 318	מאלקין, ד. 515
מרגלית, מ. י. *167	מאנגער, א. 516
מרדכי, ב. 89	מאני, לייב 230
מרכז, ברית פקוח 21, 295	מאסטאווסקי, ש. ל. 46
המרכז למען תוצרת הארץ 295	מארגאשעס, י. 195
מרכז הסוחרים הזעירים בת"א ויפו 284	מארק, א. 456
המרכז הציוני בבריטניה הגדולה	מארשאק, ד. 89
ואירלנדיה 362	מבש"ן, מ. 16, 294
מרצ'בסקי, ש. 439	מגדל, חברה לבטוח 438
מרקוזה, מ. 295	מגיד, ב. מ. 30
המשביר 155, 295	מגן דוד אדום 143, 154
משה בן מימון 155, 289, 314, 336	מדויני, מ. 294
	מדפיס, י. 208
נאה, א. ח. 305	מדרש בני ציון 15
נאיר, מ. 162	מויאוס המדקדק 154
נאטאנסאן, וו. 336	מוטולינסקי, ח. 11

עדינו העצני 440
 "עזרה". בוענאס-אירעס 486
 עזרת חולים. ת"א ויפו 440
 עליאשבערג, י. 516
 עמיאל מ. א. 45, 164
 עפעד, א. 514
 עפשטיין, ב. 89
 "עקיבא". אגדת הנער העברי 9, 96
 עקיבא בר בן יוסף 337
 ערב, ש. 86
 פאגלמאן, מ. 89
 פאהן, ר. 339
 פאוסטאווסקי, ק. 230
 פאט, י. 202, 230, 517
 פאיאנס, ד. 466
 פאיאנס-גליק, ש. 296
 פאמעראנק, א. 516
 פארבאנד פון אידן אנטיילנעמער אין
 לעטלאנדס באפרייאונגסקריג 457
 פארפעל, י. ל. 53
 פוונגסקי, א. י. 177
 פויכטונגר, ל. 21
 פוליאסטור, ב. 297
 פולישק, י. 21
 הפועל 165*, 282, 297*
 הפועל המזרחי 440
 הפועל הצעיר 9*
 פועלי אגודת ישראל 145, 426
 פועלי ציון. א"י 286
 פופרש, י. 37
 פוקס, ה. פ. 297
 פושקין, א. ס. 165*, 440
 פטאי, י. 441
 פטאשקין, א. 89, 230
 פיינקינד, מ. 474
 פיכמן, י. 165, 194
 פיל, ו. ר. ו. 432
 פילון האלכסנדרוני 441
 פילזיאק, ב. 90
 פילדוסקי, י. 474
 פינסקי, ה. 355
 פינקנוף, י. 140
 פינקעלשטיין, ה. 44
 פינשטין, מ. 297
 פירסט, מ. 467
 פישמן, ל. 89
 פישמן, י. ל. 282, 297
 פישער, א. א. 90

גורדיו, מ. 293, 295
 נחמן מברסלב 43, 163*, 296, 439
 גיטל, א. 163
 גייפפלד, א. נ. 65
 גייטסאדט, מ. 65, 208, 449
 גיסל, ר. 16
 נכט, י. 10
 גמירובסקי, מ. 296
 נסים בן ראובן גירונדי 429
 גסר, ש. ז. 462
 געכעמיעזאן, י. ק. 53
 גען. קבוצת הנער העובד 9, 429
 הנער הציוני. א"י 284
 הנער הציוני. ורשה 208
 נריה 21
 גתניהו, א. 163
 גתניהו, ב. 295
 סגל, י. 426
 הסוכנות היהודית לא"י 439
 — מחלקת העליה 9
 — המכון לחקר הכלכלה 281
 סולוביצקי, ח. 467
 סטאראבין, א. 52
 סטמצקי, ת. 285
 ססקין, י. 314
 סטרליץ, ש. 429
 סטשנסקי, ג. ע. 470
 סיטא, פ. 89
 סילבר, מ. 167
 סילמן, ק. י. 296
 סילמן, ר. 163
 סימון, א. 16, 164*
 סינקלער, א. 89
 סירקין, נ. 356
 סלומון, א. 296
 סלומון, א. ג. 139
 סלומון, י. מ. 163
 סלומון, ק. 440
 סמבורסקי, ש. 163
 סמבטיון, מ. 163*
 סמולנסקי, פ. 163
 סמילנסקי, מ. 296
 סמסונוב, א. 285
 ספיבק, י. 22
 סקרובון, מ. 164, 188
 עבאדי, י. 288
 עבר הדני 142
 עגנון, ש. י. 440

ציוס 442	פישר, ש. 165
ציגלמן, א. ל. 470	פכנבך, ה. 236
ציטרון, ש. ל. 431, 194	פלאטו, ד. 448
צייטליך, ה. 201, 337, 348	פלאטנער, א. 90
צכנוביץ, י. ז. 322	פלדמן, א. 165
צ'לינוב, י. 283	פלדמן, ש. ב. 355
צעירי אגדת ישראל, יאסטרומב 39	פליק, י. פ. מ. 186
צ'ריקובר, א. 144, 317	פלמן, א. 441
צ'רניבסקי, א. 21	פלנסברג, ח. י. 461
	פסטרנק, ה. 456
קאבעצ, ג. 230	פעפער, א. 217
קאגאן, ב. 90	פערלאוו, י. 90
קאהאן, א. 517	פפרמן, ע. 178
קאזדאן, ח. ש. 230	פראגער, א. 217
קאמענעצקי, ה. 90	פראפעס, א. 209
קאן, ג. ה. 230	פראפעסיאנעלער פאריין פון דרוקער
קאנטאטניאווסקי, מ. 90	ארבעטר אין ווילנע 314
קאפלאן, פ. 176, 336	פרבר, ב. 297
קאפלינסקי, י. מ. 53	פרווינסקי, א. 467, 523
קאפפלער, מ. 192	פרוינד, ה. 139
קאראלין, מ. 53	פרוינד, ש. 165
קארנפעלד, מ. 46	פרידברג, ח. ד. 316
קבק, א. א. 144	פרידלנד, א. ד. 455
קגן, א. 366	פרידלנד, ח. א. 94
קדמה מורחה 9	פרידלנדר, צ. 297, 442
קדרי, ש. 21	פרידמן, ד. א. 21, 164
קוזמין, ג. 440	פרייהייט, פוילן 65
קוטלר, ש. ג. 442	פריסמן, א. י. 429
קויפמאן, מ. 517	פרישמן, ד. 21
קולודני, מ. 284	פרליס, פ. 167
הקונגרס העולמי הראשון של רוסאים	פרנק, ש. פ. 429
יהודיים 21	פרנקל, מ. 143
קוסאוויצקי, מ. 217	פרנקל תאומים, א. 467
קופמן, י. 155	פרנקפורט, מ. 186
קופרין, א. א. 442	פרנקפורטר, ד. 482
קוק, א. י. 21, 166, 297, 299, 300	פרסקי, ד. 514
קוק, צ. י. 297	פרעדנבורג, י. י. 473
קוק, ר. 429	פרץ, י. ל. 88, 515
קורצר, ג. 467	פתיא, י. מ. י. 297
קושניר, מ. 142	צבי הירש הכהן מרימנוב 337
קיסין, א. 521	צביון 53
קיסרי, א. 140	צדקיה הרופא 192
קיפניס, ל. 22*	צווייבוים, ב. 209
קיפר, מ. 442	צויג, י. 37
קירשבוים, מ. מ. 186	צ'ופר, ב. צ. 338
קלוגאי, י. 437	צוקער, ג. 90
קלוגר, י. 185	צוקערמאן, ה. מ. 455
קלוגר, ש. 322	צורף, א. 448

ראזענפעלד, י. 230
 ראזענפעלד, מ. 517
 ראטשילד, משפחה 54*
 ראפאפארט, י. ט. 483
 ראקער, י. 43
 ראשקעס, י. 58
 רב צעיר 322, 400, 489
 רבינוביץ, א. ד. 291
 רבינוביץ, א. ז. 13
 רבינוביץ, יוסף 16
 רבינוביץ, ישראל 299
 רבינוביץ תאומים, ב. צ. י. 429
 רבינסון, י. ש. 166
 רבקאי, י. 143
 רגלסון, א. 299
 רדיוגן, תחנת רדיו למזרח 443
 רדלר-פלדמן, י. 282, 436
 רובין, י. 10, 22
 רובין, י. ד. 191
 רובין, מ. 339
 רובינזון, נ. 22
 רודי, צ. 166
 רודמן, י. י. 187
 רוזובסקי, ש. 145
 רוזנהק, ש. 521
 רוזנטל, מ. 153
 רוזנס, ש. א. 47
 רויכל, ד. 87, 230
 רומנוב, מ. 298
 רוסי, ש. 299
 רוסקאלענקער, א. 230
 רופין, א. 281
 רוקח, י. 195
 רוקח, י. ל. 166
 רות, ו. 427
 רות, ח. י. 147, 155
 ריבלין, י. י. 22
 ריו, ד. 38, 468
 ריויק, ב. 283
 ריוקוב, מ. 468
 ריטוב, י. 425
 רייזען, א. 230
 ריכרס, י. 290
 רינגעלבלום, ע. 29
 רינהולד, א. 38
 ריפנברג, א. 22
 ריצ'רדס, ב. ג. 313
 ריקליס, ל. י. 426
 רעווצקי, א. 489

קלונר, י. 144, 298, 431, 443
 קליג, ד. א. 338, 468
 קלייברג, י. 427
 קליין, ש. 143, 443
 קלינג, ב. 90
 קלעי, ד. 431
 קלצקי, מ. 186
 קלר, מ. א. 318
 קמחי, ד. 140, 148, 435*
 קמינקא, א. 164, 167
 קמלהר, ג. 337
 קמלהר, י. 337, 470
 קמלהר, י. א. 473
 קמן, מ. 472
 קמנצקי, א. י. 37
 קמנצקי, י. 166
 קמנצקי, ש. א. 194
 קסטנר, א. 22, 517
 קפלנסקי, ש. 142, 428
 קפת חולים של הסתדרות העובדים 22
 140, 166, 285, 298, 426
 קפת מלוח וחסכון, ירושלים 443
 — עמק חפר 298
 — רמן גן 298
 קראסילאווסקי, ח. 516
 קרויס, ש. 143, 218
 קרוך, י. ל. 37
 קריב, א. 437
 קריטש-מרינרעאלי, א. 313
 קריצמן, מ. י. 443
 קרית חיים 166
 קרית מוצקין 443
 קרלינסקי, ח. 175
 קרמיש, ח. 96
 קרן היסוד 298*
 הקרן הקימת לישראל 22, 426, 443, 489
 קרניאל, י. 299
 קרפינבר, ג. ד. 22
 קרקוב, גמנסיה עברית קואדוקציונית 521
 קרקובסקי, מ. 472
 ר' בנימין 282, 436*
 ראבאן, י. 90
 ראנאן, ח. 517
 ראואזש, מ. ע. 54
 ראיון, א. 317, 347
 ראזענבלאט, מ. 187
 ראזענבערג, ש. 39

שמות המחברים

שיטמן, י. 425
 ש"ך, מ. 142
 שכונת ברוכוב 282
 שלום, ש. 23
 שלונסקי, א. 166, 440
 שלו, צ. ה. 187
 שליט, א. 300
 שלמה בן יצחק (רש"י) 444
 שלמוני, ח. 14, 21, 23*, 447
 שמואל אבא מויכלין 337
 שמועקוביץ, נ. 38
 שמעונוביץ, ד. 23
 שניאור זלמן מלאדי 192, 305, 470
 שניאורסון, י. 471
 שניידערמאן, ש. ל. 517
 שנפלד, ש. י. 366
 שנקר, י. י. 38
 שס, י. ש. 472
 שעקספיר, וו. 91
 שערי, ע. 30
 שערימאן, א. 514
 שף, י. 166
 שפוטשניק, י. 185
 שפינמאן, ל. 489
 שפירא, א. 64
 שפירא, ד. ש. 189
 שפירא, מ. 53, 54, 195
 שפירא, נ. 23
 שפירא, פ. 523
 שפירא, צ. א. 337
 שפירא, ש. י. 23
 שפר, ל. 96
 שרגורודסקה, פ. 305
 שריפטמאן, ח. 286
 תורה ועבודה 167
 התזמורת הארץ-ישראלית 448
 תל-אביב. ביה"ס הדתי "מוריה" 23
 — ביה"ס ספרא 430
 — בית הכנסת הגדול 167
 — גמנסיה הרצלית 305
 — גמנסיה ריאלית בלפור 448
 — המכון השמי 448
 — עיריה 11, 286
 — ויפו. לשכת המסחר 448
 תנובה אקספורט 305
 תנובה. חיפה 305
 תנובה. עובדי תנובה 140
 תרבות. פולין *95

רפפורט, ש. 468
 רפפורט, ש. ז. 431
 רפלקס, נ. י. 11, 281
 רפפורט, ב. צ. 96
 שאבאד, צ. 54
 שאבאן, א. 90
 שאסטקי, י. 44
 שאצקי, י. 316, 517
 שאצקי, י. ל. 90, 176
 שברץ, ח. 520
 שבת, ח. י. 23
 שוועדיק, ה. 91
 שוחט, א. *91
 שוחט, ח. ש. 95
 שוחט, י. 142, 428
 שוחט, ר. 455
 שוחטמן, ב. 144, 443
 שויג, ק. 295
 שויגר, י. 299
 שולוואס, מ. 65
 שולוחוב, מ. 166
 שולמן, ש. ב. 166, 299, 444
 השומר הדתי. פולין 312
 השומר הצעיר 300, 356, 425
 השומר הצעיר. נער צופי-חלוצי 426
 השומר הצעיר. פולין *64, 356
 שוער, א. 175
 שוקן, ש. ז. 285
 שורץ, י. 322, 468
 שורץ, פ. 474
 שורץ, פ. ז. 338
 שחורי, י. 142
 שחורי, מ. 429
 שחר, ח. ד. 13
 שחראי, א. י. 300
 שטאק, ד. 483
 שטוקהמר, נ. 45
 שטיגלברג, מ. 300
 שטיין, מ. 441
 שטיין, ש. 318
 שטיינברג, א. מ. 468
 שטיינברג, י. 436
 שטירנהרט, א. ל. 300
 שטענצל, א. נ. 517
 שטערענשאט, ח. י. 39
 שטירנהרץ, נ. 470
 שיינבערג, ש. 90
 שידלער, א. 28

ב. מפתח שמות כל הספרים בעברית והספרים האנונימיים ביוונית

- האספה הכללית [בנקו די רומה] 432
 אפיקומן 23
 ארבע שנות פעולה למגן דוד אדום 155
 ארבעטער שטימע 28
 ארגענטיניש 367
 ארזי הלבנון 472
 הארץ [לזכר אחד העם] 8
 הארץ [מ' שנה לקונגרס הציוני] 282
 ארץ ישראל [לוח עם תמונות] 141
 ארץ ישראל [הקה"ל] 488
 אש דת 299
 אשר ספרתי לילדתי 299
 דער באפרייער 457
 באר אברהם 186
 בגולה ובארץ 523
 הבוגר 520
 בוריה ריזיק 283
 בחזית 141
 בטאונגו 312
 ביאליסטאקער אלמאנאך 176
 ביאליסטאקער יאר־בון 176
 ביולטין [המכון לחקר הכלכלה] 281
 ביולטין ביבליוגרפי 139
 ביולטין שנתי [לשכת המסחר חיפה] 437
 ביורו הרכב בעצי החדר 439
 כירעכידזשאניש 482
 בית אגולאר 16
 בית הבחירה למס' חולין 293
 בית הבחירה למס' מועד קטן 429
 הבית הירוק 442
 בית לחם יהודה 297
 בית מריבה 148
 בלעטער פאר געשיכטע 53
 במלחמת המחר 366
 במשעולי החנוך 521
 בן גרני 472
 בן יהודה 21
 הבנים 21
 הבנין במזרח הקרוב 8
 בנין ציון 38
 בנכר 288
 הבנק 299
 בנק זרובבל 12
 בסערת המלחמה 142
 בעולם הרחב 523
 בעית הערבים בא"י 11
 האבות הנכבדים רטיסבון 430
 אבות עטרה לבנים 47
 אביר יעקב 321
 אבל כבד 338
 אבני חן 318
 אבעית הכנוס להדרי הארץ 439
 אגדות הארץ 149
 אגדת הרצל 22
 אגרות מועד 45
 אגרת [השומר הצעיר; נער צופי חלוצי] 426
 אגרת [תורה ועבודה] 167
 אגרת דרבי יוחנן בן זכאי 469
 אגרת „הפועל“ 282
 אגרת לבני עמנו 186
 האהבה והנשואים בספרות המודרנית 523
 אהל ישכר 43
 אהלנו 312
 אייפבויו 64
 אונזער פראנט 175
 אונזער רוף 28
 האוניברסיטאות שלי 289
 אור 163
 אור הישר *434
 אור תהלים 30
 אורו של משיח בתורת הברסלבי 337
 אורים 281
 אירנמגורפיה 437
 אחוד רגב 425
 איבערבויו 455
 האידיוליות 14
 דער אידישער זעלנער 457
 אל המורה העברי 95
 אלגעמיינע ענציקלאפעדיע 317
 אלדיאנא 185
 אלטניילנד 435
 אלי מלי וצילי מלי 150
 אליעזר ז. הופיין 438
 אלף בית 236
 אלף עינים למלאך המות 297
 אלקראן 22
 אלשיך 185
 אמיל והתאומים 22
 אמר ודברים 460
 אמדות סחורות 179
 אמרי דוד 185
 אנו והערבים 300
 אנציקלופדיה כללית 287, 431

דברי עקיבא 9	בעל הכבוש 291
דברים 151	בעלי הנפש 185
דוד איגנאטאור 230	בצל אהלנו 312
דור דעה 473	בקדשה או אהבה 12
דור היום 283	הבקר [גליון התעשיה] 282
דין וחשבון [אגדת שוהרי]	בראשית 167
האוניברסיטה 431	דער ברוינער בוך 482
— [אגדת תורה] 287	הברית 520
— [בית הבריאות שטראוס. ירושלים] 292	ברית עולם 470
— [ביהכ"ג הגדול. ת"א] 167	בריתנו 520
— [ביה"ס מוריה] 23	ברכה 428
— [גמנסיה בלפור] 448	ברכת הנהנין 45
— [גמנסיה. קרקוב] 521	ברכת השנים 141
— [דורשי האוניברסיטה. ורשה] 234	בשורות טובות 191
— [הדסה] 151	בשערי ציון 489
— [הדר הכרמל] 437	בת הקפיטן 165
— [הלואה וחסכון. יפ"ת"א] 13	בתוך ראשית התחיה 431
— [הלואה וחסכון. ירושלים] 21, 13	
— [הסתדרות הסטודנטים] 434	ג'אמע אלאפאט' 228
— [הסתדרות הפקידים. ירושלים] 435	גבעולים 236
— [ההסתדרות הציונית. פולין] 207	גבעת הילדים 155
— [ההסתדרות הרפואית. ירושלים] 290	גדולי ציון 290
— [ועידת השומר הצעיר] 356	גדולת מרדכי וגדולת הצדיקים 470
— [חברת הכשרת הישוב] 437	הגיטו החדש 436
— [לשכת מסחר צ'כוסלובקית בא"י] 16	גלגולי האנרגיה בסבב 21
— [מגדל] 438	גליונות 236
— [מגן דוד אדום. ת"א] 154	גליונות להדרכה חנוכית ומקצועית 139
— [מועצת פועלי ראשון לציון] 435	גמול ישרים 163
— [מכבי אש. ת"א] 155	גן המשלים והתחדות 146
— [מרכז. ברית פקוח] 295	גננות 439
— [משגב לדך] 292	הגפן 290
— [המשרד הקבלני בת"א] 290	גרגור יונה מנדל 166
— [עדת הספרדים. ירושלים] 292	גרמניה גרמניה מעל לכל 447
— [עזרת חולים. ת"א] 440	גרן 14
— [ענג שבת] 286	
— [קהלת ת"א ויפו] 293, 438	הדאר [גליון אחד העם] 313
— [קפת מלוח. רמת גן] 298	הדאר [גליון היובל לשנה ה'ת"ו] 456
— [קרית חיים] 166	דבובי חן 179
— [קרית מוצקין] 443	דבק טוב 431
— [הקק"ל] 489, 443	דבר [לזכר אחד העם] 8
— [רחביה] 153	דבר [לזכר ביאליק] 283
— [תנובה. חיפה] 305	דבר [לזכר נתן בירנבוים] 141
דיני חברות בא"י 441	דבר ישרים 318
דממה וקול 201	דבר לעזר 289
דעת סופר 192	דברי אברהם 466
הדפוס העברי בארצות המזרח 14	דברי בינה 322
דפוסים לעבודתנו החנוכית-ארגונית 355	דברי חזקיהו 23
דפים רפואיים 140	דברי ימי ישראל 194
הדפס 142	דברי ירמיהו 461

הפלאות נדרים 467
הרצאת הועדה [לחקירת המצב הכלכלי
של החקלאים בא"י] 148
הרצאת הועדה המלכותית 432
הרצל 441
הרשל פינסקי 355
התפתחות הבית הלאומי 439
התפתחות התנו"ך 30
די וואך 175
וואך 455
וואכנשריפט 230
ווידעראויסבוי פון תלחי 356
ווינטן 89
וויסנשאפטליכער זשורנאל 456
וועלט איבערבליק 456
ויצבר יוסף 468
ויצו משה 36
הועידה השביעית של הפועל המזרחי 440
זאטוטי הנגב 514
זאת תורת האדם 336
זכרון יהושע 186
זכרון עולם 338
זמירות שבת 473
חב"ד בולעטין 470
חבל יעקב 12
החברה הא"י להיסטוריה ואתנוגרפיה 291
חג לי 296
חגיגה 95
חגים ומועדים 192
חדושי איבר"א 467
חדושי יחיאל 45
חדושי מהרי"ו 466
חדושי רבנו חיים הלוי 467
חדושי רמ"ז 322
חדושי הר"ן למו"ק 429
חדשות 281
חדשות אחרונות 139
חוברות סטטיסטיות 281
חוברות עבודה בכתבת הארץ 147
חוברות קריאה לשעורי הערב 287
חזק חמרים 12
חורבן היהודים בפולין, גליציה
ובוקובינה 431
חזון איש 321
חזונות אסר שאלתיאל 164
חזקה רבא 37
חיי אדם 467

ד"ר גיטל דורפמן 283
דרך החיים 36
דרך חכמה 469
הדרך היותר קרובה 23
דרך הנער [גורדוניה] 207
דרך הנער [הסת' הנער העובד ע"ש
בורוכוב] 9
דרך הפועל 281
דרכי הלמוד של התנו"ך 436
דרשות אל עמי 45
דרשות שלמות 45
הדת 185
האצלת ירדיון במדיצינה הפנימית 443
הבה נלמד 96
הבו בית למגן דוד אדום 428
הגדה [קבוצת נענה] 9
הגדה של פסח 44*, 192, 193
הגדה של פסח [נכעת ברנר] 283
הגדה של קבוצת גליות 283
הגדת פסח 44
הגיון התלמוד 150
הגיונות אל עמי 164
הגיוני ירוחם 322
ההד הדנסלי של א"י 425
הדס 150
הדרת קודש 322
הוגים והגיונות 96
הוספות ותיקונים לספר ראבי"ה 147
הוראות לתרגילי סדר 297
החזנה והססול בבני הבקר 300
הזרעת מקנה מלאכותית בא"י 297
החלטות [הפועל] 297
החלטות הקונגרס הציוני הי"ס 435
ההגינה המינית של הנערה 164
ההגינה המינית של העלם 164
ההגינה של העין 164
ההגינה של צרכי האכל 164
היה בריא 166
היכל בורבון 436
היכל הקדש 461
היסטוריה כללית 148
היסטוריה של הספרות העברית החדשה 298
הירו וליאנדר 154
הכנת לב לתפלה 337
הנהלת פנקסים 154
הסכם קולקטיבי 290
הסתדרות עובדים לאומית מהי? 434
העפסן פאר יידישער קונסט 496

יידן אינ פסטר 347
 ייווא בלעטער [חוברת פרץ] 515
 יכתן פאר 467
 הימה 149
 ימים נוראים [עקבסון] 193
 ימים נוראים [עגנון] 440
 היסודות הביולוגיים של תורת האוכלוסין 12
 יסודי הדת האוניברסלית 189
 יקו לאור 44
 ירושלים 298
 ירושלים בלהבות 153
 יריעות אהלנו 312
 ישוב ארץ ישראל 295
 ישועות שמשון 472
 ישיבת הפתיחה של הועדה המלכותית 450
 ישראל בתפיסתו של הרב קוק 300
 היתד או יעל אשת חבר 166
 כאור יהל 153
 כור זהב 300
 כחם היום 21
 כל שירי [טשרניחובסקי] 292
 כלי הירואים 337
 כנסת 142
 כנסת ירושלים 150
 כנסת הנוער 8
 כנפי יונה 472
 כנפי כסף 432
 כסף ואשראי בא"י 152
 כרם ציון 15
 כרם שלמה 442
 כתבי [ביגל] 148
 כתבי [בן צבי] 149
 כתבי [מבש"ן] 294
 כתבי [מכון הרי פישל] 428
 כתבי [סמילנסקי] 296
 כתבי הסטוריה [פילון] 441
 כתבי יוסף קלוזנר [ביבליוגרפיה] 443
 כתבים [בונין] 366
 כתבים מדיניים 295
 כתבים ציוניים 436
 לאלף ידידים 514
 לאנדקענטניש 58
 לב אדם 468
 לב שמח 338
 לבית ישראל 16
 להב אש 337
 להבות על תהום 291

החיים הללו 139
 חיטה בעבר ובהווה 151
 חכמה ומוסר 192
 חלום וגורל 297
 חמשה חומשי תורה 462
 התנוך המזרחי 143
 התנוך המשותף 425
 חפת אליהו 461
 החצוצרה נתבישה 288
 החקה והמבחנים 14
 חקי פלשתינה (א"י) 287
 חקת הטוילים לתלמידים 305
 חרב להשכיר 150
 טהרת ישראל 467
 ט"ו שנה לקרן היסוד 298
 טללי אורות 318
 טעגלאכע פרעסע 175
 הטפול ברגל 164
 יאר בוך פאר יידישע ביבליאגראפיע
 אין פוילן 177
 יבגני אוניגין 165, 440
 יכול החיים 148
 יד לקדוש 163
 ידי אליהו 153
 ידיעות [העברה] 281
 ידיעות [הועד הארצי של הקק"ל] 426
 ידיעות [זבולון] 425
 ידיעות [המכון לחקר השירה העברית] 78
 ידיעות [מרכז הסוחרים הועזרים] 284
 ידיעות [פועלי אגדת ישראל] 426
 ידיעות [שכונת בורוכוב] 282
 ידיעות למורים 425
 ידיעות סטטיסטיות 426
 ידיעות הקריה 166
 ידיעת המולדת 150
 ידיעת הקרקע 22
 היהודי 175
 דאס יודישע ווארט 28
 יודישע טריבונע 312
 יונג און פריי 64
 יונג ווילנע 515
 היונק והטפול בו 297
 יוסילי 13
 יושה עגל 152
 יזכר 14
 יחיאל צלינוב 283

- מוסרי הרא"ש 466
 מועצת המפקדות הגליליות 64
 מורה דרך לא"י 154
 מורה הנבוכים 155
 מות גבורים 153
 המזון 164
 מזיפי החיים 153
 מזכרונות איש ירושלים 293
 מזכרונות בן ישיבה 444
 מזרחי 355
 מזמרת הארץ 145
 מחברות לעבודה בתנ"ך 147
 מחברת לנתוח דקדוקי 291
 מחברת תרופות 22
 מחזה אברהם 468
 מחזור לילדים 45
 מחיינו 489
 מחקרי ששם המקרא 318
 מטוס בארץ 152
 מטל השמים 186
 מינשר הנוער היהודאי להאומה הבריטית 163
 המכבי הצעיר 175
 מכילתא 186
 מכס נורדאו אל עמו 295
 מכתב גלוי 201
 מכתבי יהודה גרובסקי 13
 מכתבים על היהדות הישנה והחדשה 433
 מלון כיס 497
 מלון להסתדרויות הנוער 289
 מלון לעבודות חשמל 436
 מלון השפה העברית 13
 מלחמת החכמה והעשר 336
 מלך ביהודה 152
 ממרתף העולם 21
 מנחה חדשה 37
 מנחי לשון 287
 מנחי הלשון 366
 מנחם-מנדל בא"י 12
 מנחם משיב 186
 מנחת אברהם 38
 מנשרים, תקנות, צווים ומודעות 147
 המסד 426
 המסלה 455
 מסלות 521
 מספרים חברות [מועצת פועלי ת"א] 290
 מסכת מכות 167
 מסע הבבות לא"י 299
 המעלות לשלמה 150
 המעמל 364
 לוח לארץ ישראל 291
 לוח קוי האוטובוסים והרכבות 442
 לוחות הפעלים 288
 הלוחם 286
 הלוחם הסוציאליסטי 286
 לזכר מאיר דינזון 11
 ליום ההסתדרות 514
 ליטעראטור 516
 ליטערארישע בלעטער [רייזען-נוממער] 230
 לילות במצור 149
 למושבה 355
 לנער 16, 293
 לנצל מימי התהום 438
 לעבעדעווע 58
 לעולה הציוני 289
 לפרקים 472
 לקוטי גמרא והלכות 471
 לקוטי מוהר"ן 163, 439
 לקוטי מוהר"ן תנינא 296
 לקוטים מספר זמירות אחזה 229
 לקטים מזוהרים 443
 לקץ הימין 188
 לקראת הגאולה השלמה 12
 מאגדות העמק 22
 מאורעות א"י 1936, 147
 מאורעות תרצ"ז 429
 מאון [אגדת תורה] 287
 מאון [קפת מלות בעמק חפר] 298
 מאון כללי [קפת מלות. ירושלים] 443
 מאמענט 176
 מבוא ומפתחות למדרש בראשית רבא 466
 מבחר כתבי הרצל 435
 המבטא העליון 292
 מבשר טוב 337
 מגדיר מקצר של צמחי א"י 165
 מגלה לשבת נחמו 283
 מגלות לבתי הספר 20
 מגלת הגבורה 229
 מגלת מתתיהו 461
 מגנזי ירושלים 289
 המדבר בצדקה 347
 המדיניות הציונית 294
 מדר דר 154
 מדרש אלה אזכרה 36
 המדרש והמשנה 185
 מדרש משה 191
 מה יהיה הסוף 142
 מולדתנו 155

- סדר סליחות 45
 סדר העבודה של הבניה החפשית 299
 סוד היחוד 470
 סודי רזיא 470
 סופרי ישראל בסנדלים 432
 הסוציולוגיה בישראל 433
 הסטודנט היהודי ובת הגרף 440
 סיני 282
 סכום [מועצת פועלי פ"ת] 435
 סכום והתחלה 291
 סכום שנת 1935/36 [נען] 429
 סכומים 207
 סלוך אל עדל 91
 סליחות 45
 סמינר קיץ למורי עברית למבוגרים 154
 ספורי 520
 ספורי החמש לילדים 23
 ספורים ופיליטונים 435
 ספורים יפים 94
 ספורים לרמה 437
 ספר האשה 287
 ספר זכרון לפתיחת המוזיאון היהודי בק"ק נ"ש 200
 ספר הזכרון לראשי בתי אבות לעדת האשכנזים 13
 ספר החיים 150
 ספר היובל [גולדברג] 313
 ספר היובל למר ירחמיאל אמדורסקי 141
 ספר היובל לפרופ' ש. קרויס 143
 ספר הילד 522
 ספר מאורעות תרצ"ו 429
 ספר הנשרים 355
 ספר הקטרוג והאמונה 433
 ספר קלוזנר 144
 ספר הרשימות 166
 ספר השבת 10
 ספר השנה [אגדת האינג'ינרים] 431
 ספר השנה [ספרא] 430
 ספר השנה לביבליוגרפיה יהודית בפולניה 177
 ספר השנה למדלי עופות 429
 ספר השנה לתרצ"ו [עירית ת"א] 286
 ספרי הימים [הרצל] 436
 ספרים חיצוניים [רוסי] 299
 ספרית בריאות העם 164
 סקירה על מצב העבודה ברושלים 151
 סרור אל זמאן 91
 סרור אל צאלחין 91
 מענית 165
 מעקסיקאנער שריפטן 516
 מערכת השעורים [המכון השמי] 448
 מעשה הנמל 22
 מפי ילדי הארץ 22
 מפעולות [ועד הקהלה. יפו ות"א] 438
 מפת א"י 293
 מצבה 23
 המקנה במשק 165
 מקס נורדאו 293
 מקרא מפורש 318
 מראה כהן 185
 מראה משה 467
 מרבה תורה 467
 מרחביה 16
 משא בערב 164
 משה חיים לוצאטו ובני דורו 293
 המשחק והיצירה בגיל שלפני בית הספר 296
 המשטר הרומאי בא"י 300
 משיב נפש 321
 משל ומליצה 44
 משנה חב"ד 41
 משנה. תמיד 187
 משנת הרב 21
 המשקיף 439
 מתוך הלהבות 23
 מתורת צבי יוסף 468
 נאום הפתיחה 448
 נביאים אחרונים 448
 הנביאים לבתי ספר 236
 נזר הקדש 289
 נחלת בנימין 30
 נחלת יהושע 467
 נחלת יעקב 37
 נחלת שמואל 322
 ניב 455
 ניב שפתים 45
 הנפט זורם לים התיכון 152
 נפלאות 471
 נפש הראיה 297
 נשמות העצים 146
 הנשף 366
 סדור תורה אור 192
 סדר נזיקין [מגן דוד אדום] 143
 סדר למספר 194
 סדר למקרא 151

- 427 פאלקאר
 28 פאלקסבלאט
 147 הפוליטיקה לאריסטו
 229 פולין
 144 הפועל הצעיר [לזכר אהרונוביץ]
 9 הפועל הצעיר [לזכר ויתקין]
 37 פורת יוסף
 437 פטר הראשון
 91 פיוטים
 442 הפיל
 146 פסיקה
 285 פלגיוס
 37 פני משה
 321 פניני הי"ם
 15 פנקס כתבות [רחביה]
 434 פנקס מדינת ליטא
 429 פנקס הצופה
 193 פסח [יעקבסון]
 155 פסח [מלמד]
 305 פסקי הסידור
 434 פעולותינו
 285 הפצצה
 432, 288, 148 פקודות
 288 פקודת ההוצאה המתוקנת של החוקים
 22 פרובוקטורים
 הפרובלימות הארגוניות של הקואופרציה
 295 הצרכנית
 פרוגרמה ללמודי היהדות 95
 פרוש לכתבי הקדש [יונה ך' גנאח] 13
 פרוש לספר תהלים [המאירי] 16
 פרוש על התורה 165
 פרושים למו"ק 429
 פרטי כל [הפועל-] 165
 פרי צדיק 191
 פרקי אבות 186, 39
 פרקי זכרונות [ת. יפה] 292
 פרקי הפועל הצעיר 9
 פרקים לתולדות תנועת הפועלים בא"י 207
 פרשנדתא 444
 166 פתח
 442 צא וחשב
 91 צאלח לל עמוס
 282 הצופה
 צוקונפט [חברת ליעסין] 517
 140 ציון
 ציון למשה בלינסון 429
 הציונות הדתית והתפתחותה 297
 ציונים לתורה 36
- העבודה הרכוש והאשר של בני האדם 14
 עבודת ישראל 472
 עבודת לוי 187
 עברית 95
 עברית לעולי גרמניה 96
 עברית לעולים 236
 עברית לצעירים 96
 עדלידע 430
 עולים בלעטער 28
 עולם הפוך 520
 העולם המוסלמי והעולם הערבי 288
 עולם השקר 366
 עולם התפלות 193
 עולמי 233
 העז החכמה 21
 עזה מאהבה 439
 עזרא ד' 164
 עזרה ראשונה 16
 עטיידן 456
 עיון יצחק 38
 עינים למשפט 147
 העיר 236
 על אדמת נכר 149
 על הדם 151
 על ההיגיונה של העבודה 164
 על "העברה" 151
 על יהדות המזרח 149
 על סף המות 433
 על התורשה וחקיה 295
 עלבונות 15
 עלון [אלומה] 430
 עלון [המכון העברי, שיקגו] 95
 עלון [עובדי תנובה] 140
 עלון לפרסונל 285
 עלונים קלאיים 288
 עלי המזרח למרפאות 427
 עליה 9
 עם ישראל וארץ ישראל 291
 ענג שבת [הלטר] 44
 ענג שבת [פרעדנבורג] 473
 עצי לבנון 191
 עקרי הדקדוק העברי 162
 עקרי תורת המשפט 437, 153
 עריכת דין וחשבון בחברות ביטוח 149
 עת לחשוב 355
 עתון אגודת האינג'נרים 425
 עתון חדש 140
 עתידנו בכפר 285

- רבי זאב ליפשיץ 47
 רבי מאיר שפירא 195
 רבינו אליקים געץ 194
 רבנן סבוראי ותלמודם 438
 רומניה—א"י 426
 הרופא העברי 314
 רחל מבכה על בניה 77
 רמה 455
 רמת הכובש 428
 רפואת העצבנות 523
 רשויות לחתן 285
 שאלות ותשובות אמרי דוד 186
 — מחנה אברהם 468
 — מנחת אברהם 38
 — נחלת יישיע 467
 שאלת היהדות הרוסית בקונגרס העולמי
 בג'ניבה 347
 שבחי הר"ן עם שיחות הר"ן 470
 שבת המלכה 496
 השבתון הלאומי 10
 שובה ישראל 12
 שולמית 140
 שומר שבת 186
 שושנים לדוד 38, 468
 שיבת ציון 285
 שיחת חולין 187
 שיטות הרגיסטורורה המשרדית 11
 שיר הנוער 440
 שירי [סלומון] 163
 שירי הלוצים 363
 שירים [ערב] 86
 שירת הדמים 145
 שלחן חי 466
 שלחן הסתור 448
 300 משחקים לבתי ספר 163
 שלשה שאכלו 21
 שם המספר 522
 שמחתנו 520
 שמעון סביבון 296
 שמש וירח 44
 שני דורות 149
 שני הילדים ואפן השמוש בהן 164
 שעה ניבי 186
 השעה 12 הגיעה 285
 שעורים בכתב 438
 שער ההכנה 45
 שער חיים 153
 שער לשוננו 11
 צ'כוסלובקיה א"י 211
 צלוחית של פלייטון 289
 צלילי נוף 433
 צרור אגרות יל"ג 12
 קבוצתנו בימי הדמים 284
 קבץ כללים 36
 קבץ מאמרים לשאלה הערבית 9
 קבץ על יד 145
 קבץ שאלות בחינת הבגרות הא"י 438
 קבץ „השומר" 141, 428
 קבר אחים 11
 הקואופרציה הצרכנית בא"י 155
 קול הדם 21
 קול נפתלי 186
 קול העם 426
 קול קורא לחבר הלאומים 438
 קומי אורי 312
 הקונגרס העולמי הראשון של רופאים
 יהודים 21
 הקונגרס הציוני ה"ט 435
 הקונגרס הציוני ה"ט, תן לנו חנוך עברי 95
 קונטרס 69
 קונטרס משלש 30
 קונטרסים [רובין] 339
 קונטרסים לעניני הלשון העברית 140
 קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם 47
 קלארידאר 92
 קפת חולים במספרים 166
 קפת חולים לעובדים לאומיים מה היא? 29
 קצור כללי הסינטקסיס 153
 קצור לקוטי מוהר"ן השלם 163
 קצור עבודת הבורא 337
 קצור תולדות ישראל 434
 קצת דוד המלך ושלמה המלך 91
 קצת חייקאר 91
 קראן 22
 קרובץ לפורים* 430
 הקרן הקימת לישראל 208
 קרקע בתולה 166
 ר' משה חיים לוצאטו ובני דורו 293
 די ראטשילד דינאסטיע 54
 רא"ה עילאה 166
 ראשונים 10
 ראשי פרקים בתורת-המדות 155
 ראשית בכורים 432
 ראשית החימיה ומטרתה 437
 הרב רבי יעקב משה חרל"ס 166

- תכנית למושבות צופים 356
 תכנית העבודה 64
 תל אביב ויפו 297
 תלמוד בבלי 167, 188
 התלמוד ואנו 321
 תמימי דרך 338
 תמצית ההרצאה 289
 התנועה הערבית בא"י ומקורותיה 147
 תנועת החברות והמסים 290
 תנ"ך 167
 תנ"ך. תורה 23, 167, 462
 תנ"ך. נביאים וכתובים 179
 תנ"ך. נביאים 236, 448
 תנ"ך. כתובים 180, 30
 תעמולה 313
 תעשיה וכלכלה 427
 התעשיה ותנאי העבודה בארץ 296
 תפארת ישראל 187
 תפלה למשה 30
 תפלות. סדור 192, 472, 473
 תפלות. שונות 448
 תקון הכללי 43
 תקופת ההתבגרות 164
 תקופת ישעיהו וחזיונותיו 151
 תקנות [בי"מ למורים מורחי] 292
 תקנות [י"ס"ף ב'] 14
 תקנות [קפת חולים] 298
 תקנות [קופת-עניים] 438
 תקנות [רחביה] 292
 תקנות [תנובה אקספורט] 305
 תקציר של היסטוריה כללית 153
 תרבות ישראל בימי הביניים 14
 תרגומא 461
 תרגילי גוף יומיים 164
 תרגילי גוף לישוב היציבה 164
 תשובות [ועד השחיטה האשכנזית] 438
 תשע בערב 140
 שערם 145
 השפה והארץ 305
 שפת אמת 191
 שפתי כהנים 468
 שפתי שושנים 466
 שרשים 426
 תבואות אדמה 461
 תהלים 30
 תולדות הדפוס העברי בערים האלה
 שבאירופה 316
 תולדות ההלכה 322, 400
 תולדות הקירט א"י 443
 תולדות ישראל רוקח 195
 תולדות משפחת הורוויץ 195
 תולדות הפילוסופיה החדשה 436
 תולדות רבי שכנא 23
 תולדות ישראל 338
 תוספות ומלואים לפנקס מדינת ליטא 434
 תוספות הערוך השלם 218
 תוספת ראשונים 293
 תוצרת הארץ 15
 תוצרת הארץ לעקרת הבית 295
 תורה אור 192
 תורי זהב 291
 תורת החסידים הראשונים 447
 תורת הסגנון והספרות 523
 תורת הרדיו 22
 תיאודור הרצל 435
 תכלית חכמה 30
 תכלת מרדכי 186
 תכנולוגיה של מחכת 433
 תכניות חנוכיות 208
 תכניות התזמורת הארץ ישראלית 448
 תכנית הכינוס הארצי הרביעי 165
 תכנית הלמודים במקצועות העיוניים 14
 תכנית הלמודים העבריים [ביה"ס הריאלי] 291

ג. מפתח שמות המחברים והספרים בערבית.

قانون <اعادة تنقيح> طبعة التشاريع 288	اشبال العرب 27
قدومي، ج. 27	الاصول العربية لتاريخ سورية 73
قوانين فلسطين 288	الانتداب الفلسطيني 73
كلية حول العلاقات الاقتصادية 311	بريطانيا العظمى، اللجنة الملكية 455
مجلس التعليم العالي الفلسطيني 439	البستاني، و. 73
مجموعة اسئلة امتحان الدراسة الثانوية 439	بيان عام من النقابة ... 174
المحبي الادب السوسياستي العربي 146	تقرير عن وجوه الاجحاف 174
مقام ابراهيم 27	جاهد، ب. 27
موسى بن ميمون 57	الجزيرة 362
النشاشيبي، م. ا. 27	حقيقة الامر 141
نظرة الى العالم 174	رستم، ا. 73
النقابة العربية لعمال سكك حديد فلسطين 174	زخرياء، ف. ج. 174
نقابة موظفي الدرجة الثانية في اللواء الجنوبي 174	الست حيفا 27
نور الله، ع. 27	شهادة... وايزمن 311
وايزمن، ج. 311	صوت الحق 146
الوكالة اليهودية في فلسطين 311*	عصبة فتيان محمد 174
ولفنسون، ا. 57	الغازي مصطفى كال 27
	[فلسطين، الحكومة] 288*
	فلسطين الدائمة 362

7. מפתח שמות המתברים ברוסית.

Амеамел 364	Муклен. Еврейская община 63
„Ла Беневоленсия“ у Сарајева 29	Наша зоря 313
Винавер, М. М. 482	Общество беспроцентных ссуд „Гмилус
Хесед“ в Тяньцзине 353
Вицо. Харбин 73	Общество взаимопомощи по выдаче
мелких беспроцентных ссуд бедн.
евреям г. Харбина. Эзро 487
Всесоюзное общество по земельному
устройству трудящихся евреев
в СССР „Озет“ 63*, 206	Общество по земельному устройству
трудящихся евреев в СССР 63
Генс, Ю. Б. 459	Общество ремесленного и сельскохозяйс-
кого труда среди евреев (Орт) 353
Гиневский, Я. 63	Озет 63*, 206
Годишник „Ла Беневоленсия“... и
„Потпора“ 29	Орт 353
Еврейская женская организация
„Вицо.“ Харбин. 73	„Потпора“ у Београду 29
Еврейская жизнь 313	Рамм, В. 76
Еврейская страница 313	Салиман-Владимиров, Д. Ф. 218
Еврейский клуб „Кунст“. Тяньцзин
353, 487	Симони 495
Еврейский народный банк. Харбин 63	Талмуд-Тора имени Сидельского,
Харбин 522
Еврейское благотворительное общество
в Тяньцзине 487	Троцкий, Б. И. 206
Еврейское погребальное братство „Хевро-
Кадншо“. Харбин 487	Тяньцзин. Еврейская община 487
Иваск, У. Г. 459	Тяньцзинская Еврейская школа 522
Израилевич, С. 233	Харбинское благотворительное общество
„Гмилус-Хесед“ 487
Комзет 63	Централната Консистерия на евреите
в България 206
Мейерсон 495	Чернецкий, С. А. 77, 218
Миллюков, П. 482	Штерн, К. 488
Минор, О. С. 57	Эйдельман, Е. 63
Михаэль, А. 497, 519	Энгель, Ю. 76*
Мительман, Г. 318, 460	

- Wirszubski, A. 471, 481
 Wischnitzer, M. 352
 Wiseman, P. J. 465
 Wittelshöfer, F. 206
 Wolf, A. G. B. 72
 Wolff, G. 363
 Woodsmall, R. F. 216
 Woolf, L. S. 62
 World Jewish conference. Geneva 353
 Würthwein, E. 465

 Yaari, M. 216
 Yassky, H. 72

 Zabłudowski, T. 60
 Zabotynski v. Jabotinsky
 Zaderecki, T. 206
 Zaludkowski, S. 362
 Zaludsky, I. 75
 Zangwill, I. 362
 Zarek, O. 481
 Zeisler, S. 68
 Zeitlin, S. 201
 Zelevinschi, U. 367
 Zeligs, D. F. 520

 Zeller, H. 184
 Zenos, A. C. 463
 Zentrallausschuss der deutschen
 Juden für Hilfe und Aufbau 62
 Zepp, A. C. 185
 Zidovsky kalendar 5697. 177
 Zidu tautibas Latvijas 457
 Zionist archives 427
 Zionist information bureau for
 tourists 173, 311, 453
 Zionist organization. Executive 73
 — Germany 495
 — Great Britain 362
 Die zionistischen Fonds 495
 Zjednoczenie 456
 Zlocisti, T. 453
 Zobel, M. 201
 Zohary, M. 216
 Zucker, H. 482
 Zuckerkandl, V. 486
 ZVfD-Blätter 176
 Zwarts, J. 364
 Zwerin, K. C. 191
 Związek Żydów-uczestników walk o
 niepodległość Polski 63

- Taglicht, I. 347
 Talmud 188*
 Tauber, M. 234, 237*
 Tefillot 46
 Teimanas, D. B. 346
 Tel-Aviv. School of law and economics 452
 Tel Aviv & Jaffa. Chamber of commerce 448
 Tenenbaum, J. 62
 Thieberger, F. 363
 Thielecke, E. 36
 Thomas, B. 362
 Thomas, J. 190
 Thompson, P. W. 40, 201
 Thomsen, P. 72
 Thureau-Dangin, F. 78
 Tientsin Jewish benevolent society 487
 Tietze, H. 481
 Törnqvist, N. 33
 Tomlinson, W. E. 93
 Torczyner, H. 318
 Tosefta 469
 Towarzystwo przyjaciół Uniwersytetu hebrajskiego 522
 Trachtenberg, H. L. 486
 Tramontano, R. 184
 Trans-Jordan. Dep. of antiquities 452
 — Department of lands and surveys 310
 Trumpeldor, J. 213
 Trybuna Betaru 176
 Trybuna narodowa 176
 Tuck, Raphael and sons, Ltd. 72

 Unger, E. 62
 Union of Zionists-revisionists. Palestine 310
 Unser Weg 312
 Urquhart, C. 184
 Ussishkin, M. 362

 Valentin, H. 62
 The Vancouver young Judaeans 95
 Veltwyck, G. 200
 Ventura, M. 523

 Vereinigung jüdischer Ärzte in Wien 456
 Verniero, P. 491
 Verzeichnis jüdischer Verfasser 62
 Victor, W. 201
 Vienano, L. 232
 Vienna. Israelitische Kultusgemeinde. Historische Kommission 346
 Villuendas Polo, L. 233
 Virolleaud, C. 78
 Vollmer, H. 319*
 Vurhaft, H. 497

 Wachsman, Z. H. 352
 Wachstein, B. 347
 Wagman, T. 457
 Wajngarten, J. 234, 237*
 Walker-Smit, D. 481
 Wallbach, G. 206
 Waring, R. N. 184
 Wauchope, A. G. 310
 Waxman, M. 481
 Weil, E. 57
 Weille, G. J. 481
 Weinberg, M. 72
 Weinreb, E. 480
 Weinreich, M. 77
 Weinryb, S. B. 205, 317
 Weiss, I. H. 201
 Weizmann, Ch. 216, 310, 495
 Welch, A. C. 57
 Welcz, M. 461
 Weltsch, F. 59, 216
 Weltverband für Sabbathschutz "Schomre Schabbos" 62
 Werfel, F. 93
 Werner, A. 233
 Werner, J. 57
 Weymann, H. 62
 White, A. B. 495
 Whitley, W. T. 465
 Who is who in the Balkans and the Orient 452
 Widder, D. 231*, 342
 Wiener, M. 40
 Wiernicki, B. 28
 Windfuhr, W. 469

- Schoeps, H. J. 190
 Schofer, L. 96
 Scholem, G. 192
 Schorlesheim, M. 62
 Schub, P. 56
 Schulman, S. 71
 Schulmann, M. 215
 Schulsinger, J. 361
 Schulz, E. H. 61
 Schur, Israel 497
 Schur, Joseph 71
 Schwabe, M. 217
 Schwadron, A. 495
 Schwaller, V. 216
 Schwartz-Bostunitsch, G. 59
 Schwartzman, H. 217
 Schwarz, K. 452
 Schwechten, E. 352
 Sellin, E. 35
 Semple, E. C. 495
 Serebrenik, R. 206
 Sereni, E. 361
 Seuse, H. 319
 Sharon, A. 495
 Shepherd, J. D. 25
 Sher, Ph. 464
 Shneur, Z. 519
 Short, A. R. 465
 Shpall, L. 470
 Shukri, H. 450
 Sidersky, D. 480
 Sifre 323
 Silbergleit, A. 233
 Silver, A. H. 194
 Simon, J. 520
 Simon, L. 216, 490
 Simon, M. 188
 Simons, J. 361
 Der Simpl 61
 Singer es Wolfner 201
 Singer, I. J. 519
 Sister, M. 314
 Skoss, S. L. 228
 Slotki, I. W. 188*
 Slowo 175
 Smeliansky, M. 233
 Smith, W. M. 36
 Smotricz, S. 312
 Sohar 192
 Solomiac, M. 173
 Somigli, T. 492
 Somogyi, St. 206
 Der sozialistische Kämpfer 286
 Spaet, A. 519
 Spanier, A. 323
 Spence, H. E. 519
 Spinoza, B. 189
 Spitzer, M. 177, 457
 Stapel, W. 61
 Steinbach, A. A. 36
 Steinberg, M. 61
 Steinherz, S. 197
 Steinschneider, M. 173
 Stendig, S. 71*
 Stern, J. 62
 Stern, K. 488
 Stillschweig, K. 352
 Straus, N. 197
 Straus, R. W. 59
 Strauss, E. 458
 Strauss, L. 232, 520
 Streit, L. 179
 Strylowski, L. 482
 Strummer, F. 72
 Stutschewsky, J. 218
 Süsskind von Trimberg 519
 Super, A. S. 215
 Susel, E. 367
 Swarsensky, M. 473
 Sydney. Great synagogue 194
 Sydney Jewish aid society 352
 Syrian orthodox church 310
 Syrkin, N. 216
 Szabolcsi, B. 197
 Szaniawski, K. J. 61
 Szemere, S. 28
 Szeruda, J. 33
 Szuldenfrei, J. 62
 Szwalbe, N. 457
 Szyper, N. 236
 Taamula 313
 Tabert, B. 36
 Tänzer, A. 481
 Täubler, E. 199

- Podoski, J. 360
 Pollak, A. 495
 Pollak, B. 211, 494
 Polzer-Hoditz, A. 363
 Por que ser anti-semita 61
 Pourtant, P. 93
 Prague. Zionistische Volkshochschule
 und Fernunterricht 215
 Prai, E. 310
 Preuss, W. 215
 Progressive outlook 312
 Protocols of the Wise men of
 Zion 206
 Puniet, D. P. 33

 Rabin, E. 234, 363
 Rachel 341
 Raczkowski, H. 310
 Rahlfs, A. 31
 Ramm, W. 76
 Rappoport, S. S. 92
 Ras, G. 200
 Rathenau, W. 55, 480
 Rauter, F. 497
 Reading, Lord 55, 481
 Register of commerce etc. 166
 Reichert, V. E. 337
 Reichsausschuss d. jüd. Jugend-
 verbände 94
 Reifenberg, A. 217
 Reisin, M. 70
 Relgis, E. 40
 Rengstorff, K. H. 468, 469
 Revusky, A. 360
 Reychman, K. 200
 Reynolds, R. 215
 Reznikoff, Ch. 232
 Reznikoff, N. 232
 Ringelblum, E. 56
 Roberts, C. H. 182
 Robinson, T. H. 33, 464
 Robles Dégano, F. 61
 Roblin, M. 61
 Rocznik bibliografii zydowskiej w
 Polsce 177
 Rocznik informator 457
 Rogozinsky, F. 456

 Roitman, D. 77
 Romania-Palestina 426
 Rosenberg, M. 200
 Rosenhek, S. 233
 Rosenholtz, J. 233
 Rosenmann, A. 176
 Rosenzweig, B. 456
 Rosenzweig, F. 77
 Rosenzweig, R. 56
 Rosowsky, S. B. 145
 Rostworowski, K. H. 519
 Roth, C. 315, 346, 475
 Rothmüller, C. 514
 Rottenberg, J. 473
 Royal institute of international
 affairs 71
 Rubin, J. 215
 Rubinstein, H. F. 519
 Rubinstein, M. 71, 494
 Rubio i Lluch, A. 477
 Der Ruf 480
 Ruppig, A. 360, 428, 452
 Rustum, A. J. 73

 Sadowsky, S. 188
 Salmon, F. J. 452
 Salomon, K. 440
 Salz, J. 336
 Samuel, H. 361
 Samuel, H. B. 494
 Samuel, W. S. 56
 Sankowsky, S. 71
 Scala, J. 184
 Schaeffer, F. A. C. 78
 Schalit, H. 77
 Scherbel, M. 94
 Schlesinger, F. 323
 Schlesinger, K. 323
 Schletter, J. 175
 Schmidt-Phiseldack, K. 35
 Schmitz, S. 71
 Schmökel, H. 184
 Schmucher, S. L. 28
 Schneeberg, E. 457
 Schneiderman, H. 59, 483
 Schnéour, S. 519
 Schocken Verlag. Berlin 177, 457

- Nadel, A. 473
 Napoleon I 341
 Nathan and Lina Straus health centre. Jerusalem 24
 National conference of Jewish social service 486
 National council of Jewish federations and welfare funds 205, 486
 National council of Jewish women 235
 Nicolsburg. Zidovske ustredni museum pro Moravsko-Slezsko 200
 Nielsen, D. 464
 Nietzsche, F. 61
 Nikolaevskii, B. 200
 Nir 171
 Noah, M. I. 342
 Nordau, M. 70
 Noth, M. 31

 Obbink, H. Th. 320
 Occident and Orient 315
 Oesterley, W. O. E. 464*
 Österreich-Palästina 494
 Oliger, L. 491
 Omiak 61
 Onechi 519
 Oppenheim, J. D. 25
 Oppenheimer, A. 321
 Ormandag, M. Z. 452
 Orthodox Jewish congregations of America 456
 The Orthodox union 456
 Oursler, F. 494
 Ovazza, E. 360
 Ozmo, D. 195

 Pacifici, R. 321
 Palästina Amt. Berlin 70
 Palästina Kalender 5697. 214
 Palaestina-Korrespondenz 282
 Palcor 140, 282
 Palestine [Great Britain and the East] 214
 Palestine board of higher studies 439
 Palestine correspondence agency 140
 The Palestine discount bank. Tel-Aviv 173
 Palestine economic corporation 214
 The Palestine exchange club 145
 Palestine exploration fund 360
 Palestine general time-table 442
 Palestine. Government 24, 172, 307, 451*
 — Dep. of agriculture and forests 25, 172*, 307, 451*
 — Dep. of development 25
 — Dep. of education 451
 — Dep. of health 25
 — Dep. of migration 25, 172
 — Dep. of police and prisons 172
 — Dep. of posts & telegraphs 308
 — Dep. of public works 308
 — Dep. of surveys 25*, 26*, 172, 173*, 308*, 452
 — Dep. of the registrar of co-operative societies 172
 — Laws 308, 309*
 — Office of statistics 452
 — Palestine railways 309
 — Treasury 26, 309
 Palestine orchestra 448
 Palestine post 309
 Palestine publishing co. Tel-Aviv 309
 Palnews 286
 Panzini, A. 232
 Pap, K. 200, 232
 Pardo, D. 214
 Paretzki, E. 56
 Patai, E. 519
 Peel, W. R. W. 358
 Peisker, M. 190
 Perez, J. L. 232
 Perlman, G. 77
 Perrone, G. 33
 Perry, J. 70
 Peters, N. 184
 Petrie, W. M. F. 309
 Philon 190
 Picard, L. 214
 Pick, J. 200
 Pinsker, L. 214, 215
 Pirke Abot 39*
 Poalei Zion. Nederland 312
 Poale-Zion. Palestine 286*

- Lindblom, J. 183
 Linden, W. 486
 Lindheim, H. A. 77
 Lipsons, V. 457
 Lissauer, J. A. 496
 Löwinger, S. 317
 Lohmeyer, E. 360
 London. British museum 35, 320
 London. University college. Mocatta
 library and Museum 317
 Long, M. 320
 Lourié, O. 345
 Low, L. 217
 Lowe 237
 Lowenthal, M. 56
 Lubinski, G. 206
 Ludwig, E. 60, 345, 486
 Lüthi, K. J. 183, 458
 Lukomski, S. 204
 Luksenburg, S. 348
 Lund, E. 497
 Luria, M. A. 77
 Luther, M. 486

 Maas, O. 214
 Macaulay, N. 360
 Mac-Donald, J. G. 351
 Machover, J. M. 69
 Maenchen-Helfen, O. 200
 Magyar zsidóság hitvédelmi
 szövetsége 60
 Main, E. 494
 Makkabi hazair 214
 Malcolm, N. 351, 485
 Mandelkern, S. 461
 Mann, T. 93
 Mannheimer, G. 518
 Marangoni, L. 451
 Marcuson, J. E. 176
 Mardkowicz, A. 470
 Margolin, B. 211
 Margolin, F. 461
 Margolis, W. 456
 Margolius, A. 35
 Mark, M. 345
 Marks, H. K. 518

 Marks, P. J. 179
 Martin, C. 199
 Martini, E. 56
 Marx, K. 197, 200
 Matson, G. O. 24
 Maxton, J. 357
 Maybaum, I. 190
 Mayer, L. A. 427
 Mayer, M. 70
 Meecham, H. G. 35
 Megilas Matiszjahu 461
 Mehler, F. 520
 Meisels, S. 232
 Mélanges Franz Cumont 316
 Melbye, E. 494
 Mendelsohn, S. F. 190
 Mendelssohn, M. 481
 Menorah club. Jerusalem 171, 451
 Messina, G. 513
 Messner-Sporsic, A. 70
 Meyer, F. 70
 Mezan, S. 190
 Migdal 438
 Mikveh-Israel 439
 Miliaras, K. 24
 Millgram, A. E. 86
 Minkin, J. S. 56
 Mishna 468
 Mishna. Tamid 187
 Mittwoch, E. 177
 Mizrahi. America 355
 Möller, W. 320
 Mommsen, T. 199
 Monatsblätter des Kulturbundes 312
 Montefiore, C. G. 320
 Montgomery, J. A. 35
 Mosbacher, E. 200
 Moses b. Maimon 189, 195, 196,
 339, 469, 481
 Mühsam, E. 61
 Mühsam, K. 61
 Müller, S. 56
 Munk, E. 193
 Munsterberg, M. 480
 Muntner, S. 154
 Munz, H. 199
 Musaeus Grammaticus 154

- Karo, J. 40
 Kastein, J. 69
 Katz, B. 210
 Katz, Simcha 323
 Katz, Solomon 344
 Katznelson, I. 75
 Keller, I. 34
 Kellner, A. 480
 Kellner, L. 480
 Keneset Israel. Waad leumi 145, 307*
 Kenyon, F. 182
 Keren Hajesod 286
 Kerr, A. 480
 Kessler, H. K. U. 55
 Kibre, P. 179
 Kinder-Abreisskalender 234
 Kisch, G. 480
 Kittel, G. 469
 Kittel, R. 31
 Kitzler, N. 367
 Kiveliovitch, M. 204
 Klar, B. 86
 Klatzkin, J. 485
 Klee, H. 319
 Kleeberg, J. 427
 Kleinhans, A. 491
 Klepfisz, H. 62
 Klien, B. D. 188
 Klinov, I. 140, 282
 Knoller, J. 199
 Koch, D. 60
 Koemie orie 312
 Köhler, L. 35, 182
 König, E. 320
 Kohler, M. J. 60, 458
 Kohn, I. 67, 69
 Kokhba, M. 171
 Kompert, L. 205
 Kortleitner, F. X. 35
 Kotik, J. 199
 Kotsuji, A. S. 236
 Krause, H. H. 183
 Krauss, S. 458, 468
 Kreuzberger, M. 63
 Krieg, W. 359
 Kroeker, J. 33
 Krojanker, G. 24
 Kühler, O. 464
 Kulturbund deutscher Juden, Rhein-
 Main 312
 Kuntress 69
 Kunze, H. 183
 Kutschuk, G. 40

 Laforgue, R. 205
 Lagrange, M. J. 33
 Landau, J. L. 46
 Landes, Z. 177
 Lane, E. C. 463
 Laroche, P. G. 345
 Lask, I. M. 171, 233
 Lauch, E. 35
 Lavi, Sh. 359
 Lawrence, T. E. 69
 League against imperialism... 494
 League for labor Palestine 213
 League of nations. Council 171
 — Intergovernmental conference
 for the adoption of a statute for
 refugees coming from Ger-
 many 351, 485
 — Permanent mandates com-
 mission 69, 213, 360, 494
 Lears, R. 197
 Lee, F. 359
 Leftwich, J. 519
 Lehrman, S. M. 40
 Lemberg. Żydowska gmina wyzna-
 niowa 205
 Lemmens, L. 491*
 Leon, G. 76
 Leschnitzer, A. 205
 Leslie, E. A. 464
 Levi ben Gerson 40
 Levine, I. 40
 Levinger, L. J. 352
 Levitte, S. 214
 Levy, S. 315
 Lewin, G. 77
 Lewisohn, L. 93
 Lewkowitz, B. 214
 Il libro delle generazioni d'Israele 480
 Lief, A. 345
 Lifshitz, Z. 307
 Lindback, L. 360

- Herzi, Th. 58, 359
 Hevesi, F. 60
 High commission for refugees
 coming from Germany 351*, 485
 Hildebrand, R. 232, 367
 Hilfsverein deutschsprechender
 Juden. Buenos Aires 175
 Hirsch, L. 94, 199
 Hirschberg, A. 60
 Hiscox, H. O. 463
 Histadruth olamith schel noar zofi
 chaluzi 212
 Hitachduth olej Germania 11, 24, 450
 Hodann, M. 360
 Hoffmann, E. 94, 469
 Hofmeister, R. R. 518
 Hohenlohe, C. 342, 344
 Holde, A. 312
 Holdschmidt, H. C. 93
 Holtzmann, O. 468
 Homenatge a A. Rubio i Lluch 477
 Horn, S. 352
 Horowitz, D. 171, 450
 Horst, A. D. 205
 Horst, F. 33
 Hoyer, N. 493
 Hyamson, M. 46
 Hylmö, G. 181

 Ibn-Sahav, A. 171, 234
 International bibliography of
 historical sciences 178
 International federation of university
 women 458
 Isaacs, A. L. 344
 Izraelita magyar irodalmi tarsulat 28

 Jabotinsky, V. 212, 450
 Jackson, S. 55
 Jacobson, B. S. 193*
 Jacobson, E. L. H. 493
 Jacobus, M. W. 463
 Jacopozzi, N. 170
 Jäger, F. R. 62
 Jakob, M. 34
 Jarvis, C. S. 359
 Jean, C. F. 479
 Jenness, M. 34, 181

 Jerushalmi, N. 232
 Jewish agency for Palestine 68, 212,
 213, 307, 450, 493
 — Central bureau for the settle-
 ment of German Jews 24
 — Economic research institute
 171, 428
 Jewish central information office 175
 Jewish club "Kunst", Tientsin 353,
 487
 Jewish colonization association 205
 Jewish daily press 175
 Jewish free loan society "Gmilus
 Hesed". Tientsin 353
 Jewish health organization of Great
 Britain 205
 Jewish institute of religion 522
 Jewish school. Tientsin 522
 Jewish women's conference of
 Australasia 493
 Jewish year book 315
 Jirku, A. 493
 Jobim, J. 60
 John Rylands library. Manchester 182
 Joint cultural committee 213
 Joint distribution committee 205
 Jordan, W. K. 344
 Joselewicz, B. 339
 Judah ha-Levi 77
 Der Jude 312
 Jüdisch-akademische Blätter Unser
 Weg 312
 Jüdische Lesehefte 205
 Jüdischer Frauenbund 237
 Jüdischer Kulturbund. Berlin 217
 Jüdisches Jugendbuch 234
 Jung, L. 456
 Junior Hadassah 68, 69

 Kader, B. 518
 Der Kämpfer 286
 Kahler, E. 351
 Kamen, M. 472
 Kaminka, A. 164
 Kanner, I. Z. 213
 Kantorowitsch, M. 351
 Kaprow, G. 496

- Goldmann, A. 346
 Goldmann, F. 363
 Goldschmidt, E. D. 193
 Goldschmidt, L. 188
 Goldschmidt, M. A. 232
 Goldschmidt, M. J. 25
 Goldsmith, M. L. 55
 Goldstein, F. 317, 458
 Goldstein, M. 336
 Golubovich, G. 491
 Goodman, P. 55
 Goodspeed, E. J. 463
 Gordon, C. H. 76
 Gordon, M. 204
 Goslar, H. 480
 Gotesdiner, B. 312
 Graetz, H. 197
 Graham, W. C. 492
 Granovsky, A. 450
 Gravitzky, J. 140, 282
 Grayzel, S. 55
 Great Britain. Colonial office 212, 358
 — Foreign office 492
 — Laws 492
 — Palestine currency board 492
 — Palestine royal commission
 306, 358, 450
 Greenberg, L. S. 358
 Griguer, J. 350
 Groot, I. 72
 Grosman, M. 197
 Grousset, R. 358
 Grünthal, B. 40
 Grunwald, M. 55, 197
 Grusenberg, O. 212
 The Guard 493
 Guppy, H. 34, 181
 Gustavs, A. 72
 Gut, E. 205
 Gutman, L. 336
 Gutmann, J. 523
 Gutstein, M. A. 342
 Guttman, T. 39

 Haas, J. de 317
 Habbonim 493
 Habersaat, K. 320

 Haboneh 492
 Hadas, M. 39
 Hadassah 68, 306, 450
 Hadassah year-book 1935. 68
 Hagani, B. 70
 Haggadah 193
 Haifa. Beth sefer reali ivri 306, 307
 Haifa. Jewish chamber of commerce and industry 437
 Haifa. Municipal corporation 450
 Halberstädter, Z. 427
 Halff, S. 55
 Halpern, A. 175
 Hamburg. Deutsches Bibel-Archiv 319
 Hamilton, E. 463
 Hamshire, D. 34
 Harand, I. 484
 Haratson 28
 Harford, J. B. 34
 Harizman, M. 234
 Harris, E. 216
 Harthern, E. 68
 Hashomer hatzair 493
 Hashomer hazair 212
 Hashomer hazair. Rumania 212
 Hastings, D. O. 493
 Hauss, F. 34
 Haxthausens, A. 231
 Hayes, J. H. 59
 Hazan, A. 181
 Hearst unofficial senatorial commission 493
 Hebrew union college 522
 Hechalutz bulletin 68
 Heertje, H. 199
 Heidelberg and the universities of America 204
 Heine, H. 200, 201
 Hellbardt, H. 181
 Heller, Abraham 350
 Heller, Adolf 463
 Heller, O. 60
 Hems, A. 76
 Heppner, A. 342
 Herder, J. G. 92
 Herrman, L. 55

- Elme 31
 Elon 95
 Emergency committee in aid of displaced German scholars 204
 Emergency fund for Palestine 449
 Encyclopedia of Jewish knowledge 317
 Engel, A. 200
 Engel, J. 76*
 Epstein, E. 171
 Epstein, I. 188
 Erdmann, C. 358
 Ettinger, M. 24
 Ezrah. Buenos Aires 486

 Fabricius, C. 204
 Falk, B. 341
 Farago, L. 491
 Farbstein, D. 349
 Faris, B. A. 211
 Feigenbaum, A. 427
 Feinberg, N. 171
 Feldman, A. J. 46
 Ferenzy, O. 204
 Festprogramm [Carlebach] 193
 Feuchtwanger, L. 92, 197, 518
 Findahl, T. 349
 Finkelstein, L. 323, 341
 Finkelstein, Z. F. 68
 Finkelsztein, H. 44
 Fischel, W. J. 477
 Fischer, H. 341
 Fischer, M. A. 319
 Fles, L. 60
 Folia clinica orientalia 427
 Forchheimer, S. 28
 Frank, H. 323
 Frank, S. B. 76
 Frankau, G. 518
 Franke, A. 204
 Frankenstein, H. 483
 Frankfort on Main. Isr. Gemeinde 28
 Franklin, C. 196
 Freedman, H. 188*
 Freeman, V. 95
 Freiland 204
 Frercks, R. 61
 Frey, J. B. 341, 498
 Fridberg, P. 94
 Friedlaender, I. 317
 Friedländer, K. 206
 Friedlaender, M. 336
 Friedlaender, Z. 306
 Friedlander, M. 193
 Friedmann, F. 211
 Friedmann, G. 61
 Friedrich, H. E. 341
 Frisch, F. 519
 Fromer, M. 211
 Fuller, J. F. Ch. 471

 Gabirol, S. ibn 461
 Galanté, A. 342
 Gal-Eser, J. 141
 Galling, K. 462
 Gampert, A. 180
 Gartenhaus, J. 491
 Gaster anniversary volume 314
 Gelbart, M. 217
 Gellman, L. 355
 Gerechtigkeit 484
 Gerö, L. G. 214, 338
 Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Cechoslovakischen Republik 197
 Gesellschaft z. Förderung d. Wissenschaft d. Judentums 177
 Gessner, R. 350
 Giannini, A. 68
 Gibb, H. A. R. 358
 Gidal, N. 211
 Gill, E. W. 463
 Ginsburg, M. A. 345
 Ginsburger, E. 54
 Giszkalay, J. 92, 197, 231*, 232*, 342
 Glaser, L. S. 54
 Godbey, A. H. 180, 181
 Gold, W. 491
 Goldberg, Isaac 342
 Goldberg, Israel 197
 Goldberg, P. 456
 Goldelman, S. 212, 215, 313, 484
 Golding, L. 518
 Goldman, S. 39

- Cahn, Z. 469
 Calendrier-annuaire illustré 457
 Calvary, M. 67
 Capadose 475
 Carlebach, J. 193, 205, 235
 Castellani, E. 491
 Caussègue, E. 210
 Cecil of Chelwood 351
 Cekabe 348
 Cel 67
 Central bank of co-operative institutions in Palestine 211
 Central conference of American rabbis 176, 193
 Cerenzani, F. 211
 Chajes, A. 430
 Chambers, O. 34
 Chrisman, M. 234
 Chugim marxistim 286*
 Churgin, P. 355
 Cohen, A. 187, 188
 Cohen, B. 187, 317
 Cohen, H. F. 475
 Cohen, L. 475
 Cohen, Z. 469
 Cohn, E. B. 234, 236
 Cohn, Heinrich 286
 Cohn, Herman 306
 Cohn, J. 523
 Cohn, N. 38
 Coleman, E. D. 458
 Comins, H. L. 462
 Comité organizador del VIII centenario de Maimonides 196
 Comité voor bijzondere Joodsche belangen 203, 349
 Committee on fair play in sports. N. Y. 203
 Comtino, M. 56
 Cook, S. A. 180
 Copeland, R. S. 493
 Costa, I. da 475
 Costa, U. 196
 Coudenhove-Kalergi, H. 203
 Coudenhove-Kalergi, R. N. 203
 Council for German Jewry 203
 Coutts, J. W. 180
 Cozza, L. 491
 Crews, C. M. 366
 Gudmore, S. A. 452
 Cukierman, M. 211
 Cumont, F. 316
 Custodia Terrae Sanctae 170
 Czechoslovak chamber of commerce in Palestine 16
 Czechoslovakia-Palestine 211
 Czerniak, P. 496
 Dabrowski, E. 67
 Daiches, S. 188
 Dalman, G. 490
 David b. Abraham al-Fasi 228
 David, G. 200
 Davidson, L. B. 197
 Davis, G. T. B. 211
 Davis, M. 476
 Dawe, M. T. 172
 The Dental echo of Palestine 425
 Devimeux, D. 319
 Dietrich, J. H. 60
 Diewerge, W. 203
 Dimitriou, D. E. 349
 Dior, R. A. 349
 Disraeli, B. 54
 Divéky, A. 67
 Dorevich, I. 145
 Dratler, J. 231
 Drayton, R. H. 308
 Dresdner, K. 196
 Droste-Hülshoff, A. 231
 Dubnow, S. 197
 Duff, D. V. 92
 Dugdale, B. E. C. 68
 Duker, A. G. 203
 Dunin-Borkowski, S. 189
 Echo 456
 Egger, H. 319
 Ehrenstein, T. 319
 Eichrodt, W. 349
 Einstein, A. 204
 Eissfeldt, O. 491
 Eliachar, E. 306
 Ellis, W. Th. 211
 Ellner, H. 64

- * Bentwich, N. 235
 Bentzen, A. 31
 Berdyczewski, M. J. 231
 Berg, G. 92
 Bergman, A. 449
 Bergmann, A. 495
 Bergson, J. 456
 Berlin. Lehranstalt für die Wissenschaft des Judentums 314
 Berman, H. 92
 Bernfeld, K. 427
 Bernstein, F. 66
 Bialik, Ch. N. 86, 231, 514
 Biberfeld, Ph. 340
 Bible. Selections 180
 Bible. Texts 31
 Bible. tr. German 31, 318
 Bible. tr. Greek 31
 Bible. Minor prophets 33
 Bible. Psalms 33*
 Bible. Song of Solomon 33
 Bible. Ruth 319
 Bible and N. T. tr. English 180
 Bibliographical bulletin 427
 Bibliographisches Bulletin 427
 Biblioteca "Tineretului evreu" 367
 Biblioteczka Żydowska 234
 Biblioteka Coharu i Bejtaru 210
 Biblioteka dla dzieci i młodzieży Żydowskiej 234
 Biegun, D. 210
 Bigart, J. 55
 Bijaoui, F. 66
 Bin Gorion, E. 518
 Bin Gorion, M. J. 231
 Binder, A. W. 77, 363
 Birnbaum, N. 480
 Birnbaum, U. 363
 Biuletyn ekonomiczno-statystyczny 348
 Blaker, R. 367
 Bloch, J. 458
 Bloch, J. R. 518
 Bloch, N. M. 306
 Blondheim, D. S. 497
 Blum, L. 474
 Blumenfeld, S. 518
 Bnai Brith 59*
 Börne, L. 200
 Bogin, S. 46
 Bollettino bibliografico 29
 Bombach, A. J. 189
 Bonne, A. 66, 428
 Bonsirven, J. 348
 Born, A. 33
 Bornhäuser, H. 469
 Boston. Public library 317, 458
 Bostunich, G. 59
 Boustany, W. F. 66
 Brandeis, L. 345
 Brandeis' illustrierter israelitischer Volkskalender 457
 Brasch, E. H. 449
 Braun, F. 490
 Brauner, H. 71
 Braunstein, B. 340
 Bregman, J. 306
 Bretholz, B. 196
 Breuer, I. 67
 Brewster, B. 475
 Britain's problem in Palestine 170
 Britschgi-Schimmer, I. 24
 Brod, M. 59
 Brody, A. 187
 Brouwer, A. M. 320
 Browne, L. E. 475
 Brzeski, K. 202
 Brun, F. 358
 Buber, M. 39, 189, 191, 202, 338
 Buchner, H. 60
 Budde, K. 319
 Buick, T. L. 76
 Bulard, M. 76
 Bureau of Jewish social research. N. Y. 203
 Burla, J. 518
 Burrows, I. 483
 Burststein, A. 189
 Burton, M. 67
 Bychowski, Z. 349
 Cahen, E. 54
 Cahiers de la Nouvelle journée 33
 Les Cahiers juifs 67

ה. מפתח שמות המחברים בלועזית

- Abeles, O. 92
 Abraham, M. 523
 Abrahamsen, D. 483
 Abramovitch, Z. 357
 Adams, J. M. 31
 Agronsky, G. 140, 282
 Ahad Haam 490
 Akiba 341
 Album pamiatkowy ku czci Berka
 Joselewicza 339
 Algermissen, E. 180
 Allman, H. D. 235
 Alman, S. 75
 Alpert, C. 58
 Altman, Sh. 217
 Altmann, A. 462
 Ambrunnen, A. 202
 American academy for Jewish
 research 314
 American colony aid association 449
 American Jewish historical society 339
 American Jewish year book 59, 483
 American schools of oriental
 research 66
 Amsterdam. Historische tentoon-
 stelling "De Hoogduitsche
 Joodsche gemeente te Amster-
 dam" 195
 Amsterdam. Tentoonstelling Het
 geillustreerde Joodsche boek
 1934. 178
 Annual bibliography of Islamic art
 and archaeology 427
 Ansky, S. 92
 Antwerp. Administration centrale de
 bienfaisance ... 348
 Appenzlak, J. 457
 Apt, M. 202
 Aristes 184
 Arlosoroff, Ch. V. 210
 Aronsohn, S. J. 519
 Aronstein, Ph. 205
 Ashery, R. E. 361
 Assaf, M. 210, 305
 Association of engineers and archi-
 tects in Palestine 431
 Austin, W. R. 493
 Avi-Yonah, M. 168
 Avukah 66
 Awigdor, J. 339
 Bader, J. 176
 Badt-Strauss, B. 211
 Baentsch, B. 318
 Baer, J. F. 474
 Baker, N. D. 59
 Balaban, M. 339
 Baldi, D. 170
 Baldwin, M. W. 357
 Balfour, A. J. 68
 Baltan, L. 497
 Baltan, P. 497
 Bamberger, F. 92
 Bamberger, S. 39
 Banco di Roma 432
 Bank der Tempelgesellschaft 170
 Baras, E. 496
 Barbour, N. 170
 Baring, G. 319
 Baron, J. L. 192
 Bastacki, E. 455
 Bauer, H. 497
 Bauer, I. 66
 Bauer, V. 210
 Baumgarten, H. 189
 Baumgartner, M. 70
 Beek, G. 206
 Beeley, H. 54
 Beer, G. 468
 Beer-Hofmann, R. 233
 Begegnung mit der Bibel 180
 Beilinson, M. 449
 Bekenntnis zur Bibel 180
 Bell, H. I. 462
 Belloc, H. 66
 Ben-Chorin, Sch. 430
 Ben Efraim 306
 Benedikt, E. 340
 La Benevolencia. Sarajevo 195
 Bensew, A. 210

CONTENTS

LIBRARY NOTES AND NEWS ... 1,133,277,421

BIBLIOGRAPHY:

Palestinian publications. ... 8,139, 281, 425

I. Periodicals: 8,139,281,425; II. Yearbooks and collections: 8,141,282,428; III. Books and pamphlets: II,146,286,430.

Hebraica and Judaica. ... 28,175, 312, 455

I. Periodicals: 28,175,312,455; II. Yearbooks and collections: 28,176,313,456; III. Bibliography and history of Judaistic studies: 29,177,316,458; IV. Biblical studies: 30,179,318,460; V. New Testament—; VI. Talmud and Midrash, Rabbinic literature: 36,185,321,466; VII. Jewish philosophy and religion: 39,188,336,469; VIII. Cabalah and Hassidism: 41,191,337,470; IX. Liturgy, ritual, sermons: 44,192,338,471; X. History and related subjects: 47,194,338,473; XI. The Jews of to-day: 58, 201,347,482; XII. Zionism and Palestine: 63,207,354,488; XIII. Ethnography, folklore, art: 75,217,363,496; XIV. Philology: 77,218,365,497; XV. Mediaeval Hebrew belles-lettres: 78; XVI. Modern Hebrew belles-lettres: 86,229,366,513; XVII. Yiddish belles-lettres: 87,229,367,514; XVIII*. Judeo-Arabic literature: 91; XVII*. Judeo-Spanish literature: 91; XVIII. Belles-lettres in other languages with Jewish themes: 92,231,367,518; XIX. Juvenile literature: 93,233,520; XX. Education and teaching: 95,234,521; XXI. Textbooks: 95,235,522; XXII. Hebrew books on non-Jewish subjects: 96,237,523; XXIII. Miscellanea: 237,523.

STUDIES:

KON, P.: Midwives as authoresses in Vilno ... 118
RIVKIND, I.: Judeo-Spanish literature ... 105
ROTH, C.: Hebrew printing in London ... 97, 379
SONNE, I.: The beginning of Hebrew printing
in Spain ... 368
WEINRYB, B.: Hebrew Mss. fragments of Silesian
Jews towards the end of the Middle Ages ... 112
YAARI, A.: Additions to "Hebrew printing in
London" ... 388
YAARI, A.: Miscellaneous bibliographical notes
23. History of Elieser Solomon D'Italia's press at Mantova 122
24. Printed books on vellum in the Sassoon Collection 389
YAARI, A.: Three generations of Ashkenazi printers
at Constantinople ... 238,524

FROM THE LIBRARY COLLECTIONS:

ASSAF, S.: Responsa of R. Azriel Dayyena ... 540
GOITEIN, F. S. D.: A Hebrew-Arabic Ms. of Yemen-
Jewish chronicles ... 256
WEINRYB, B.: A Hebron *Shedar* in Germany and
Holland, 1814-16 ... 392

NOTES:

By: Cook, S. H.: 271; Habermann, A. M.: 127;
Liebermann, H.: 272, 553; Sonne, I.: 553.
Erratum ... 272

KIRJATH SEPHER

QUARTERLY BIBLIOGRAPHICAL REVIEW

OF THE
JEWISH NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY
IN
JERUSALEM

FOURTEENTH YEAR

JERUSALEM, 1937—1938

Jerusalem, P. O. B. 1047

THE HEBREW UNIVERSITY PRESS ASSOCIATION

קריית ספר

רבעון לביבליוגרפיה

כלי מבטא

של

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים

שנה ארבע-עשרה, א.

ירושלים, ניסן, תרצ"ז

כתבת המערכת: ירושלים, ת. ד. 1047

התכן

ק

1 ידועות בית הספרים
ביבליוגרפיה:

8 דפוס ארץ ישראל
א. ספרות עתית 8; ב. קבצים ומאמרים 8; ג. ספרים וחבורות 11.

28 הספרות העברית ומדע היהדות

א. ספרות עתית 28; ב. קבצים ומאמרים 28; ג. ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל 29; ד. מדע המקרא 30; ו. תלמוד ומדרש, ספרות רבנית 36; ז. מדע חדה, פילוסופיה יהודית 39; ח. קבלה וחסידות 41; ט. תפלה ועבודה, דרשות 44; י. היסטוריה והמדעים הקרובים אליה 47; יא. עם ישראל בהווה 58; יב. ציונות וידיעת א"י 63; יג. אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות 75; יד. כלשונות 77; טו. ספרות יפה עברית של ימי הביניים 78; טז. ספרות יפה עברית חדשה 86; יז. ספרות יפה יודית 87; יח. ספרות ערבית-יהודית 91; יט. ספרות ספרות-יהודית 91; ית. ספרות יפה לעויות על נושאים יהודיים 92; יפ. ספרות הנוער 93; כ. חנוך והוראה 95; כא. ספרים למור 95; כב. ספרים מדע כלליים בעברית 96.

בקורות:

16 י. פרוס-חורב: מנחם בן שלמה המאירי, פו' לס' תהלים הוי"ל יוסף הכהן ...
ד. גולדשמידט: Septuaginta, ed. A. Rahlfs ...
31 מ. ד. כהן: י. ל. קראך, חוקה רבא ...
37 ג. שלום: ת. י. בונין, משנה חב"ד ...
41 ש. מרכוס: ש. א. רוזאניס, קורות היהודים בתורקית וארצות הקדם ח"ה ...
47 א. היוזם: א. רסתם, الاصول العربية لتاريخ سورية في عهد محمد علي باشا ...
73 ב. קלאר: ידיעות המכון לחקר השירה העברית כרך ב"ג ...
78 ד. שמוק: א. מ. הברמן, מחברת הנכונים לפני המלך ליששכר שמחה ...
84 ב. שוחטמן: B. Klar: Chajim Nachman Bialik ...
86

מאמרים וחקירות:

97 ב. רות: הדפוס העברי בלונדון. נסיון ביבליוגרפי ...
105 מ. ריבקינד: ספרות לאדינו ...
112 ד. וינריב: קטעי כתב-יד עבריים של יהודי שלזיה בסוף ימי הביניים ...
118 פ. קאן: מילדות כמחברות ספרים לפני מאה שנה כוויילא ...
א. יערי: לקוטים ביבליוגרפיים.
122 כג. לתולדות בית-דפוס של אליעזר שלמה מאיזליה במנטובה ...

הערות:

127 א. מ. הברמן: למאמרו של א. יערי, "הדפוס העברי בברסלב" (ק"ס שנה י"ג ע' 528)

ידיעות בית-הספרים

(פבת-אדר תרצ"ו)

מספרים על העבודה בבית-הספרים בשנת 1936

כפי שכבר הודענו ב"קריית ספר" כרך י"ב חוב' ד' יש בדעתנו לפרסם מדי שנה בשנה מספרים על העבודה בבית-הספרים במשך השנה. כאן נביא את המספרים החשובים ביותר על עבודתנו בשנת 1936.

מחלקת השאלת-הספרים אורגנה מחדש. כדי להקל את שרות ההשאלה ולשם בטחון הספרים המושאלים, הונהג שכל שואל יחתום על קבלת הספר הנשאל. בדרך-כלל הצליח הארגון החדש והקל על העבודה.

נתייסדה מחלקת-רכישה מיוחדת, שבה מתרכזים כל הספרים המתוספים לבית-הספרים. מחלקה זו רואת גם להשלמה שיטתית של חלקי-ספרים, של כרכי עתונים וסריות. השלימה שיטתית זו חשובה ביותר, מכיון שבית-הספרים תלוי בהרכבה במחנות נדיבים, ובלי השלמה כזו צפויה סכנה של ספרים מקוטעים באוצרות בית-הספרים. בקשר למחלקת-הרכישה הונהג מהלך מיוחד של כל ספר מיום התקבלו ועד יום העמדו במחסן-הספרים.

לפי הודעתנו ב"קריית ספר" כרך י"ב חוב' ב' נמצאו בראשון ביולי 1935 בבית-הספרים 217.596 ספרים ב"כ 296.525 כרכים. בסוף שנת 1935 הגיע המספר ל" 220.242 ספרים ב"כ 299.171 כרכים. במשך שנת 1936 נוספו 11.282 ספרים ב"כ 12.311 כרכים. ביום 31 בדצמבר 1936 הגיע איפוא המספר הכללי ל" 231.524 ספרים ב"כ 311.482 כרכים.

כל הספרים האלה רשומים בשני הקטלוגים, הראשי והמקצועי, ועומדים לפי סיסמיהם במחסני-הספרים הכן לשימוש הקוראים. אולם מכיון שמספר הספרים המחקבלים כמתנה רב הוא, ורישומם בקטלוגים כדיוק הדרוש מצריך יגיעה מרובה, נמצאים עוד אלפי ספרים שעדיין לא נרשמו בקטלוגים, והללו לא נכללו במספר הגל.

מלבד מספר קטן של ספרים שנקנו בכסף נתקבלו רוב הספרים בחזרת מתנה. כבשנים שקברו כך גם בשנה זו נתקבלו רוב הספרים מגרמניה. חופעה זו כרוכה בהגירה היהודית הגדולה מגרמניה. בין חכרות ידירי האוניברסיטה

העובדות בסרץ למען בית-הספרים וחלקן רב בגידול מספר הספרים, יש להזכיר בראש את "חברת דורשי האוניברסיטה" בורשה ואת "חברת ידידי האוניברסיטה" בלונדון. בין היחידים שהקשירו גם בשנה שקברה את בית-הספרים במספר רב של ספרים וכתב-ידים חשובים יש להזכיר ביוחד את ד"ר י. ורחע מנוריווק שעל-שמו נקראת המחלקה לספרי-רפואה.

למרות ירידת מספר הקוראים בתוך כתלי בית-הספרים לרגל המהומות בארץ, השתמשו באוצרות בית-הספרים גם בשנה הזאת קוראים מרובים מכל קצוי הארץ, ביניהם גם לא-יהודים. במשך השנה נתקבלו 66.114 חומנות לספרים במחלקת-ההשאלה. מהן הושאלו לקוראים מחוץ לכתלי בית-הספרים 44.222 ספרים ב-48.008 כרכים. מלבד אלה נשלחו 454 כרכים ע"י הדואר ליחידים ולקבוצות בכל הארץ על פי 631 חומנות שנתקבלו.

במשך השנה בקרו באולם-הקריאה של בית-הספרים 24.404 קוראים, ומלבד הספרים הנמצאים באולם-הקריאה ניתנו להם 14.215 ספר לקריאה בתוך כתלי אולם-הקריאה. באולם-הקריאה הסיוח לספרי-רפואה בקרו 2.484 קוראים. חלק גדול מהאכסמפריים הכפולים שאינם דרושים לבית-הספרים חולקו חנם לסומדות-צבור בארץ. במסך-הכל ניתנו 1382 כרך ל-31 ספרות, חבורות וקבוצות-מתיושכים בארץ. 160 ספרים כפולים נשלחו לספריות בחוץ בתורת חלופין תסורת ספרים כפולים שנמסרו על ידם לבית-הספרים.

אסף האינקונבולים של מר ש. ז. שוקן

אנו שמחים להודיע כאן על המתנה החשובה ביותר שקבלנו בזמן האחרון. ידוע כי בשעת חנוכת הבית החדש של בית-הספרים על הר-הצופים בפסח תר"צ הודיע מר ש. ז. שוקן שיתן את אסף האינקונבולים העבריים שלו בתורת מתנת-השאלה לבית-הספרים. בחדש סרץ 1931 נתקבלו הספרים עצמם בתוך ארון-ברזל עשוי לכך ונחתם חוזה בין מר שוקן ובין האוניברסיטה העברית שעל-פיו יסמרו האינקונבולים לבית-הספרים בתורת השאלה לעשר שנים. בינתיים החוישב מר שוקן בירושלים, ואף-על-פי שהקים כאן בית לספריותו המיוחדת במינה העשירה בספרים עבריים מכל הדפוסים והזמנים, החליט עתה לסמור את אסף האינקונבולים בתורת מתנה גמורה לבית-הספרים. האסף כולל 64 כרכים. ביניהם אינקונבולים ויחידים בעולם. האינקונבולים באסף שוקן סצמיניים בשלמותם, בצורתם היפה ובכריכתם הנפלאה. בית-הספרים שלא היה ברשותו עד כה מספר אינקונבולים רב, הגיע ע"י מתנה חשובה זו לשורה הראשונה של אוצרות-הספרים העשירים באינקונבולים עבריים.

פעולה לטובת בית-הספרים בגרמניה

כבר הודענו (קריית ספר שנה י"ג חוב' ד') על קבלת אספ-הספרים במקצוע רפואת-העיניים מעובון האופתלמולוג-הספורטס פרופ. דויטשמן (המבורג). עתה סודר עובון זה ונמצא שהוא מכיל אסף חשוב עד מאד של ספרי-שימוש ושורות שלמות של כתב-ידים במקצוע זה המגיעות עד שנת 1935 וכוללות ביחד לערך 700 כרך. ביניהם נזכיר כאן במיוחד:

Graefe-Saemisch-Axenfeldt: Handbuch der gesamten Augenheilkunde. 2.-3. Aufl.; Annales d'oculistique; Archiv für Augenheilkunde; Archiv für Ophthalmologie; Archives d'ophtalmologie; Archivio di ottalmologia; Clinique ophtalmologique; Klinische Monatsblätter; Ophthalmic Record; Ophthalmic Review; Zeitschrift für Augenheilkunde; Zentralblatt f. prakt. Augenheilkunde.

פעולה לטובת בית-הספרים בפולין

חברת דורשי האוניברסיטה העברית בורשה חתמה גם לשנת 1937 על 39 כתב-ידים מדעיים, רובם צרפתיים, בשביל בית-הספרים. פעולה זו נעשית בהתאם לדרישת בית-הספרים הסכומת על הצורך הסמשי של הקוראים. כמור כן משתדלת החברה למלא את הכרכים החסרים משנים קודמות.

פעולה לטובת בית-הספרים באנגליה

חברת ידירי האוניברסיטה העברית בלונדון חתמה גם לשנת 1937 על 28 כתב-ידים מדעיים באנגלית בשביל בית-הספרים. גם פעולה זו נעשית בהתאם לדרישת בית-הספרים הסכומת על הצורך הסמשי של הקוראים.

עובון ד"ר מ. ד. אידר ז"ל

אלמנתו של ד"ר מ. אידר (לונדון) החליטה למסור לבית-הספרים את הספריה הסדקית מעובונו, הכולל בעיקר ספרי פסיכולוגיה ופסיכואנליזה. העובון כבר הגיע ירושלים, אולם עדיין לא נפתח, כי הגב' אידר עצמה תבוא לארץ לשם מסירתו.

ידירי הסנוח ד"ר אידר ז"ל, בהנהגת החברה הכין-לאומית לפסיכואנליזה, החליטו להרחיב על יסוד עובונו את הסתלקה לספרי פסיכולוגיה כבית-הספרים ולשם כך סדרו סגנית מיוחדת שהצליחה. מכספי הקרן הזו יקנו ספרי פסיכולוגיה על פי הצעת בית-הספרים. הספרים הראשונים שנרכשו בהתאם להצעות בית-הספרים כבר הגיעו ירושלים.

מתנת הגב' ר. קלוזר

הגב' ריזל קלוזר (וינה), אלמנת ר' שלמה קלוזר ז"ל, שלחה לי תיבות מפרים וכתב-יד עבריים מעובד בעל. פרטים על משלוח חשוב זה נודע בחוברת הבאה. הפירסה-למשלוח נוסליב קנמור בוינה הואילה להעביר את המשלוח חנם ירושלים.

מתנת לידי שוסטר

לידי שוסטר (Yeldall, Twyford, Berks), שכבר העשירה את בית-הספרים במה פעמים, חזרה ושלחה שתי שורות שלמות של כתבי-עת חשובים לפיסיקה: *Annalen der Physik und Chemie*, 1876-1910; *Fortschritte der Physik*, 1871-1913.

עזבון א. פ. ליכטנר ז"ל

מר ש. סטיגנרד (סידני, אוסטרליה) העביר לבית-הספרים חלק מעזבון הספרים של המנוח א. פ. ליכטנר ז"ל, נדבח אלמנתו. המשלוח כולל מלכר ספר היסטוריה כללים גם אסף-ספרים מיוחד באנופמולוגיה.

אסף-ספרים על „בני ישראל“ בהודו

ד"ר קטנאל אוזשבנגר (ירושלים) שביקר בהודו מטעם קרן-היסוד הכיר אתו לבית-הספרים אסף חשוב של ספרי „בני ישראל“ בהודו בעברית, פרסי ואנגלית. האסף שנמסר לו ע"י מנהיגי „בני ישראל“ כולל ספרית-פלה, דינים, תקנות, דבר-ימי היהודים בהודו, דרשות, עתונים של „בני ישראל“ ודו"ח ממסדותיהם.

מחלקת ספרי-הרפואה ע"ש ד"ר י. ירחע

ד"ר ווליום ירחע (ניו-יורק), שעל שמו נקראת מחלקה זו, פעל גם בזמן האחרון למצבת המחלקה ומגופיה בארץ. הוא חזר ושלח ספרים וכתב-עת חדשים בכל ענפי הרפואה.

פרופ. ליאו ליב (סט. לואיס, מו.) שלח 116 הדפסות מיוחדות מסחקריו ברפואה.

סניף חדש למחלקת-ספרי-הרפואה. נוסף על המגפיים הקיימים של מחלקה זו בתל-אביב, בחיפה, בעפולה, ובטבריה, נוסד בזמן האחרון סניף חדש בפתח-תקוה. עם הקמת בית החולים המרכזי של קפת-החולים ביהודה ליד פתח-

תקוה, נוסד שם סניף למחלקת-ספרייה-רפואה. גם סניף זה, כשאר הסניפים, מקבל בקביעות כתב-ידע ברפואה וספרייה-רפואה מהכפולים של המחלקה. סניף זה המצויד ע"י קפת-חולים באולם-קריאה ופה שיש בו מקום לספרים רבים שבטיה להתפתח כראוי.

מתנות כתב-יד

הגב' אללה כהן (ברליון) שלחה 11 כרכים של יומנים ורשימות בגרמנית מאת גוסטב ג. כהן. רב ערכם של יומנים אלה לתולדות היהודים בתקופה האחרונה ולתולדות הציונות.
מר יהודה לוין (גרודנה)-שלח, פנקס חברה ש"ס דק"ק אח"י דהוראנא" משנת תקצ"ו, פנקס של חברה לוסרי משניות דהוראנא" משנת תר"ח.
הרב ש. מ. נכס (לום אנג'לס) שלח כ"י, בינה לעתים" על סימני ומנים.
ד"ר ת. זלוצ'ינסקי (חיפה) שלח כ"י אסף שירי-עם ביומית ספולין, ליטא ורוסית, שנאספו ע"י ל. קאהאן.

מתנות שונות

פרופ. ג. בנטביץ (ירושלים) מסר ספרים וחבורות מספריתו ומספרית אביו המנוח. — הוצאת-הספרים, ד ב י ר " (תל-אביב) שלחה את כל הספרים שיצאו-לאור בחוצאתה בזמן האחרון. — מר ג. י. דה ויץ (Weesp) הולנד שלח את ספרו על תולדות משפחת ויץ. — הגב' ד"ר ויץ (ירושלים) גרבה ספרים שונים. — מר פ. י. סרקס (מידני), הידיד הנאמן לבית-הספרים, שלח את הספר: Buxtorf: Lexicon Chaldaicum Talmudicum et Rabbinicum. Basel 1639. — מר ל. לוין-אפשטיין (ירושלים) שלח ספרים שיצאו-לאור בהוצאתו. — הוצאת, ס צ פ ה " (תל-אביב) שלחה את כל הספרים שיצאו-לאור בחוצאתה בזמן האחרון. — הגב' ד"ר פרנק (נתניה) שלחה 13 ספרי משפט בגרמנית. — מר ד. פרסקי (ניריווק) חזר ושלח אסף גדול של עתונים עבריים וחבורות שיצאו-לאור בזמן האחרון באמריקה. — הגב' מ. קראסר (תל-אביב) שלחה ספרים אחדים שיצאו-לאור ע"י הוצאת קראסר בהסכרונ לזכר מר ג'ורג' טוביה קראסר דל. — ד"ר ב. רוז (לונדון) שלח את חיבוריו החדשים.

מחלקת האוטוגרפים והפורטריטים

למחלקה זו (אסף אברהם שכדון) נכנסו בזמן האחרון המתנות הבאות:
סיר אלפרד לן ב'ט (ע"י מר אלברט ה. היימסון, לונדון): תמונת ספתח סכרות היהלומים ומסילות הברזל באפריקה, סיר אלפרד ב'ט; גב' פרופ. א. בלוסנסל

(פֶּרֶסְטוֹלְדֶרְדוֹרֶף עַל יד וִינָה): מִכְתָּב וּתְמוּנָה שֶׁל אֲבִיהַ, הַפִּיִּסְקָאִי, פְּרוֹפ' הַרְמָן אֶרְדֵּן; מֶרֶם בְּנֵיהוּ (תִּלְיָאֲכִיב): הַעֲתִיקָה מִן הַמַּגִּלָּה-שֶׁהֻנְחָה בִּיסוּד בֵּית הַכִּנְסֶת הַכִּלְדִּי בַתִּלְיָאֲכִיב, מִי בַּחֲשׁוֹן תַּרְפִּ"ב, בַּחֲתִימוֹתֵיהֶם שֶׁל הָרֵב א. י. קוֹק, מ. מ. אוֹמִישְׁקֵן וְאַחֵרִים; פְּרוֹפ' אֶלְכְּסַנְדֵּר בְּסֶרְדֶּקָה (פְּרִיס): אוֹטוֹגְרָף וּתְמוּנָה שֶׁל אֲבִיו הַסּוֹפֵר הַעֲבְרִי אֶלִּימֶלֶךְ אִישׁ נַעֲמִי; הַסּוֹזִיאָן הַיְּהוּדִי בְּבֶרְלִין (בַּהֲשָׁתִּדְלוֹת הַחֲבֵרָה לַחֲקֵר הַמַּשְׁפָּחָה הַיְּהוּדִית שֶׁם): תְּמוּנָה הַבִּנְקָאִי יוֹסֵף לִיבֶרְסֵן, אֲבִיו זָקֵנו שֶׁל מֶכֶם לִיבֶרְסֵן; הַגִּב' יוֹסֵפִינָה גוֹלְדֶרְסֶרְק (נִיּוֹרֶק): מִכְתָּב אֲבִיהַ, הַמַּחֲפֵן וּמַגִּלָּה הוֹרֶחֶן הָאֵדוֹם, דִּר' יוֹסֵף גוֹלְדֶרְסֶרְק; מֶרֶם א. ד. י. ר. י. מ. (וִינָה): מִכְתָּבִים מֵאֵת מֵהַנְּדִסְחִימִים, בַּעַל הַתְּכֵנִית שֶׁל הַתַּעֲלָה רִינֹס־דוֹנָא, זִיגְמוֹנֶר טָאוֹסִיג; מֶרֶם קָרֵל הִינְרִיכְסֵן (הַמְּבוֹרֶג): אוֹטוֹגְרָף שֶׁל הָרֵב-הַמְּבוֹרֶג, רֶבּוּ שֶׁל ר' שִׁמְשׁוֹן רֶפָאֵל חִירֶשׁ, ר' יִצְחָק בְּרָנִים (חֲכָם בְּרָנִים) וְאוֹטוֹגְרָף וּתְמוּנָה שֶׁל הַעֲמֵקן הַסְּרִינִי הַמְּבוֹרֶג מֶרְקוֹס ווֹלֵף הִינְרִיכְסֵן; מֶרֶם יִשְׂרָאֵל ווִינְצֵ' (לִבְנוֹ): מִכְתָּבִים מֵהַמַּשְׁכֵּל הַגִּלְיָצִאי יַעֲקֹב שְׁמוּאֵל בִּיק לִמְנַחֵם לִפִּין (תָּאוֹר-הַשְּׁמִחָה בְּיוֹם הַתּוֹנֶת בָּתוּ), מֵהַרְפָּא ר' יַעֲקֹבֶקָה רֶפְפוֹרְט לַחֲוֹתֵנוּ דֵּב בֶּר בּוֹלִיחוֹבֶר (בִּירְקֶנְשֶׁל) וְכַתְבִּיד (מֵאִסֶּר עַל הַהִיּוֹן) מֵאֵת הַסּוֹפֵר הַעֲבְרִי יְהוּדָה בֶּרֶשׁ ("אוֹצֵר חֲכָמִים"); פְּרוֹפ' לִבְטִינִיקָה אוֹטוֹ וְרֶבּוֹרֶג (עֵיזֵר דִּר' א. הוֹפְמָן, בֶּרְלִין): שְׁנֵי מִכְתָּבִים שֶׁל הַפְּרוֹפ' לִגִּיאוגְרַפִּיָּה אֶלְפֶּרֶד פִּילִיפּסוֹן, בַּשְּׁאֵלוֹת הַנוֹגְעוֹת לְאוֹנוֹבֶרְסִיטֶה בִּירוּשָׁלַם; מֶרֶם יִצְחָק זוֹלְצַבֶּךְ (פֶּרְנַקְפוֹרְט דִּמְיין): תְּמוּנָה וְדִיסֶרְטַצִיָּה שֶׁל אֲבִיהַ, חוֹקֵר תּוֹלְדוֹת יִשְׂרָאֵל, דִּר' אֲבֵרָהם יִצְחָק זוֹלְצַבֶּךְ, עַל מְקוֹמוֹ שֶׁל סִי דִּנְיָאֵל בְּכַתְבֵי הַקֹּדֶשׁ, מֵאִסֶּר לַחֲלֹלּוֹת כַּחֲזִיק; דִּר' א. טוֹבִיאָם (יְרוּשָׁלַם): אוֹטוֹגְרָף שֶׁל אוֹגוֹסֵט פֶּון זְמֶרְסֵן וּתְמוּנָה שֶׁל הִינְרִיךְ הִינָה (מִסְכַּת-פִּנּוֹי אַחֲרֵי מוֹתוֹ); מֶרֶם א. בְּרֶבֶלּוֹם (פְּרִיס, עֵיזֵר מֶרֶם, כֶּצֶלֶסוֹן, תִּלְיָאֲכִיב): מִכְתָּב הַמַּחֲפֵן הַרוֹסִי אוֹסִיפ מִינֹר; הָרֵב הָרָאשִׁי דִּיר עֲסֵנוֹאֵל לִ' (שְׁנֶדֶן, עֵיזֵר דִּר' רֶפָאֵל פֶּטְאִי, יְרוּשָׁלַם): תְּמוּנָה אֲבִיו הָרֵב לִיאֹפּוֹלֶד לִ' גִּב' גִּינָה לִ' מֶרֶם בְּרִיזֶ' פֶּרְרוֹ (גִּינְכֹה): מִכְתָּב וּתְמוּנָה שֶׁל בִּנָה הַסּוֹפֵר הָאִיטָלְקִי לִיאֹן פֶּרְרוֹ-לִסְבְּרוֹוֹ, נִכְדוֹ שֶׁל צִיֹּרָה לִסְבְּרוֹוֹ; דִּר' יִצְחָק לִיפְשִׁיץ (עֵיזֵר דִּר' פ. צִדִּיק הַמְּבוֹרֶג): שְׁנֵי מִכְתָּבִים שֶׁקֶבֶל מֵאֵת דִּר' מֶכֶם פֶּנְדֶּלֶשְׁטֵם, עַל הַמַּצֵּב הַמִּיּוֹאֵשׁ שֶׁל הַיְּהוּדִים; פְּרוֹפ' גוֹסְטֵב סֵאִיר (בֶּרְלִין): צִדּוֹר מִכְתָּבִים מֵאֵת הַסְּרִינִאי הַגֶּרְמָנִי, הַלּוֹחֵם בַּעַד הַחֲפֵשׁ, הָרֹפֵא דִּיר ווּחֵן יַעֲקֹבִי, וּמִכְתָּבִים אֲלֵיו וְעֲלָיו; מֶרֶם לִינְצֶ' פֶּאוּדֶל-פִּילִיפּס (עֵיזֵר מֶרֶם אֶלְבֶּרְטֵן, לִנְדֶּן): תְּמוּנָה אֲבִיהַ, רֹאשׁ עִירִית לִנְדֶּן, מֶרֶם גִּינָה פֶּאוּדֶל-פִּילִיפּס; דִּר' אֶלְבֶּרְטֵן פּוֹכֵם (קֶרְלֶסְרוֹת): שְׁנֵי כַתְבֵי יָד וּתְמוּנָה שֶׁל אֲבִיו, בַּעַל הַכִּיּוּן שֶׁל "הַמַּשְׁפָּט הַחֲפֵשִׁי בְּגֶרְמָנִית", הַעוֹד דִּיר אֶרְנֵסֵט שְׁמוּאֵל פּוֹכֵם; מֶרֶם יַעֲקֹב פֶּרֶס (תִּלְיָאֲכִיב): כַּתְבִּיד אֲבִיו וְלִיּוֹם פְּרוֹיס; הָרֹפֵא בְּכַתְבֵי חֲקוֹדֶשׁ וּבַתְלִמּוּד; הָרֵב שְׁמוּאֵל פֶּרֶד (וִינָה, עֵיזֵר בִּנּוֹ מֶרֶם שְׁמוּאֵל פֶּרֶד, תִּלְיָאֲכִיב): שְׁנֵי מִכְתָּבִים מֶרֶם חִיִּים בֶּר יִצְחָק מוֹלִדוֹיִן, כִּי מֶרֶם הַבְּחִיר עִם פִּירוּשׁ

מאת אהר מתלמידי הרשב"א עלום השם והנהגות מאת ר' משה שלמה, מתלמידי
הגרי"א טוילנא, ועם הסכמה אוטוגר' של ר' חיים טוולוויין, וגם מכתב
מר' שמואל מוהליבר לר' חיים טוולוויין; מר' מיכאל פרנקל (ברסלאו), ק"י מר
דר' דניאל גולדשמיד, ירושלים; מכתב אחיו המזרחן פרופ' זיגמונד פרנקל;
אינו יוסף רדנר (סטניסלוב): כתבי יד מעובדו של הסופר העברי והודה כהן
מאוזיבן (גליציה), כתובים פיליטונים שראו אור בהמצפה, זכרונותיו, תרגום
"בתולת אורליאן" לשילר (שלא נדפס), וגם תמונתו; מר' אלפרד רופנס (לונדון):
צדור תמונות ליטוגרפיות של אנשי שם יהודים, בין השאר שלמה זולצר, ויהן
יעקבי, לודוויג פון הורנצל (מיניסטר פֿור), אברהם מיקטין (אביד ברסלאו),
אדוארד כרתיין סימסון ואחרים; דר' צבי רודי (תל-אביב): מכתבים שקבל
מהפילוסופים והסוציולוגים: אסיל מאירסון, פרופ' ריכרד הנינסולד, פרופ' ארתור
ליברט, פרופ' דוד קויגן ומחבילוג פרופ' אלכסנדר גורביץ; מר' אלפרד רומ
(ברלין): תמונות של רבנים וחכמי ישראל; דר' א. רויפנברג (ירושלים): תצלום
חכימאי ומניח היסוד לתעשית האשלג בגרמניה פרופ' אדולף פֿנק; יועץ המשפט
דר' ארתור שינדלר (ק"י מר' א. הופמן, ברלין): תמונה של פרשן-החוקים
הגרמני, הרמן שטאוב.

כמו כן נכנסו לאסף: אוטוגרפים מהסדינאי האוסטרי יוליוס אופנר,
מהחוקר בשאלות הטין אינן כלוק, מהמשוררת הגרמנית בטי פאולר, מר' אלעזר
פֿלקליש (עולת חודש), מהסופר הצרפתי (כן לאם יהודית) סרסל פרוסט
ומר' קזריאל רגיו (סבו של ישיר).

ביבליוגרפיה*

דפוסים אי

א. ספרות עתית.

1. הבנין במזרח הקרוב; (ירחון לארכיטקטורה). תל-אביב, ס. מוכדולר, דפוס אמנות אי, 1934. 22 : 25. הגליון הראשון יצא בדצמבר כהוצאה חרפעמית. העורך: י. דיקר. — השער גם באנגלית. מצויר.
2. חוג הבימה בנער. החוג הספרותי. כנסת הנוער; יוצא ע"י החוג הספרותי שק"י, חוג הבימה בנער. (תל-אביב, תרצ"ו). 21 : 33. הכיפות החופעה לא נזכרה. חוב' א' הופיעה בקיץ. מתעשפת. — הקטגוריה מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

ב. קבצים ומאספים.

3. הארץ. עשר שנים לפטירתו של אחד-העם ז"ל. בתוך, הארץ, גל' 5311 מיום כ"ה במכת תרצ"ז. ע' 9-12, פורטרטים. 50 : 58. התכן: י. קלוזנר: מרחיבות של איה. — י. קלצקין: הרסה המסורות. — א. שמואלי: החרדה והאמונה בתורתו של איה. — א. מ. ברכיהו: ליום הזכרון. — א. דרויאנוב: אנשים ומעשים. ו: איה. — מ. בן-אליעזר: הבטוח באמתתו. — י. ל. ברוך: איה (זכרונות). — א. גינצברג-שימקין: כפר ילדותו ונעוריו של איה (מזכרונות אחותו). — א. דרויאנוב: קסמי מכתבים של איה שלא נדפסו. — מ. ליפסון: איה בפי העם. — י. קרני: איה, שיר. — מארכיונו של איה.
4. דבר. מוסף לשבתות ולמועדים י"ב (כרך י"ב): לזכר אחד העם במלאת עשר שנים לפטירתו. תל אביב, ג' כשבט תרצ"ז 15. I. 37. 8 ע, פורטרטים. 28 : 44. התכן: אחד העם: לא זה הדרך נ"א, שונה מהנדפס בשעתו, (מתרסם לראשונה בתוך כ"ז שבארכיון איה; 3 מכתבים ל"י. אינגשדמ ברוילי; 7 מכתבים לפיארכרג. (המאמר

* הביבליוגרפיה הזאת מציגת את החופעות הספרותיות משנת תרפ"ד ואילך. — המספרים בסוף כל ספר וספר מסמנים את רחבו וארכו בסנטימטרים.

והמכתבים טובאים לדפוס ע"י ב. שוחטמן) — ד. ש[מוק]: פרקים קטנים. — ר. ס. — [ד. שמון]: פז. — א. זוטמן: א"ה וההתיישבות החקלאית. — ש. י. פינלס: לפרוש דמותו. — ב. מלצן: קיום.

5. הסתדרות הגער העובד ע"ש ב. בורוכוב. דרך הנוער; חוצאת

הנוער הבורוכובי. תל-אביב, (דפוס מחס), 1936. 6 ע. 28 : 44.
חריפעסית. — אחראי: שלום אדם מן. יצא ב"ז ביולי.

6. נענת. [קבוצה]. הגדה. פסח תרצ"ו. נענת, תרצ"ו. 20 דף, ציורים.

מהמעשית. — הקשורף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים. — לקושי קשרות מתאימה לפסח.

7. הסוכנות היהודית לא"י. מחלקת העליה. עליה; קובץ לעניני

עליה. ג. ירושלים, (דפוס ווייס), תרצ"ו. 141 דף, 153 צ"ע, 28 : 20.
עורך בידי: ח'ויס] ברלס ור[בורח] לחובר. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 145.
התכן: א. ד"ח מחלקת העליה של הסוכנות. החלטות הוועה"ס והקונגרס הציוני ה"פ בעניני העליה. — ב. הועידה הרביעית של המשרדים הא"י. — ג. מאמרים ומקורות: ג. ס. גלבר: לתולדות העליה. — י. גרינבוים: תשובה למבקרים. — א. דובקין: לבסום הצעות ועדת העליה. — י. רוגצ'ינקו: הכשרה של החלוצ במספרים. — ד. אינפורמציה.

8. עקיבא; אנדת הגער העברי. דברי עקיבא; קובץ מאמרים.

תל-אביב, (דפוס הפועל הצעיר), כסלו תרצ"ה. 70 ע. 17 : 25.

האחראי: משה בראון. בראש השער: אגודת הנוער העברי. עקיבא.

לקראת הועידה הארצית השנתית של הציונים הכלליים בארץ-ישראל.

התכן: י. אורנשטיין: המצב ביהדות ובציונות; סכסוכי עבודה; אנגליה בוגה בית לאומי; לשאלה הערבית; סאון הישרלרזום. — ס. זינגר: הציונות והיהדות; עבודה עברית; פוליטיקה ציונית; האוסה ומפלגותיה; ציונות כללית. — י. ד. בעית הדת בחיינו והסתדרותיים. — 5. פסח: קבלת שבת במחנה קיץ.

9. הפועל הצעיר. פרקי הפועל הצעיר... כרך ז"ח: ישוב עובד,

א"ב. 2 כרכים. תל אביב, (דפוס ספר), תרצ"ו. 285, 111; 261 ע. 16 : 24.

את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 410 (שם גם הערכה מאת ב. ש.) ושנה י"ג ע' 10. בהוצאת הכרכים האלה מפלו-האנשים הנזכרים שם.

התכן: כרך ז: ישוב עובד. מאמצי אחיזה. הפועלת על הקרקע. שרשופי הוי. כרך ח: דרכי התיישבות. הקבוצה. מושב עובדים. הכשרה פועלות.

10. הפועל הצעיר; שנת השלשים. כרך ח' ג' 17-18: כ"ה שנה

לסות יוסף ויתקין. תל אביב, מ' בשבט תרצ"ז. 24 ע. 23 : 31.

מאמרים וזכרונות על ויתקין מאת א. ציוני, י. אורי, י. שפירא, צ. סוכובולסקי, י. הלפרין. בגליון כא גם חומר רגיל.

11. קדמה מזרחית. (ארנון בלתי מפלגתי). קובץ מאמרים לשאלה

הערבית. ירושלים, קדמה מזרחית, (דפוס ווייס), תרצ"ז. IV-III, 86 ע. 12 : 17.

מהמעשית. — המאמרים, שנחפרסמו לפני זה בעתונים עבריים שונים, נכתבו ע"י סופרים ועסקנים בכל חוגי הישוב, ולא הברל מפלגה וסיעה כימי מאורעות תרצ"ז, והם: ח. ס. גלזרסקי,

י. קלצקין, מוקני חישוב, ר' ב[נימין], מ. אסף, י. ר. מלכו, יעל גורדון, י. סהון, ש. האלקושי, י. בורלא, י. דופכן, מ. סמילנסקי, ד. מויאל, מ. מדוניג, — ספרת, קרמה מזרחית היא: הכרת המורח ויצירת קשרים... עם עמי המורח והסברה נכונה לעבודת עם ישראל בארץ (מעטפה ע' 2).

12. ראשונים; קובץ מוקדש ל"קורסים הפדגוגיים הגרודנאיים" ולזכר מורינו אהרן כהנשטם וד"ר שולום יונה משרנא: בעריכת משה אהרן ביגל, י. הן וישראל רובין, תל-אביב, תלמידים, (דפוס אחדות), תרצ"ו.

[31] דף, 206-3, [2] ק, פורטרס. 17: 24. בשנת תרצ"ה, במלאת 15 שנה לפטירתו של כהנשטם, ראש המוסד ומעצב דמותו, החליפו להוציא קובץ מוקדש לזכרונות והערכה וגם לדברי עיון בשאלות חינוך ותרבות. — במחלקה א' (זכרונות והערכה) באו מאמרים ורשימות מאת צ. וויינברג, ב. צ. זלצין, נ. סורוב, ב. פישקו, י. סריבק, י. מרגליו, י. שניידר, נ. חניני, ש. י. פינלס, נ. גרינבלם, נ. הוכמן, מ. א. ביגל, ד. שכטר, צ. קרייניס, ש. זק, מ. י. פולונסקי, ב. צ. דינבורג, א. קרון. מחלקה ב': י. אפשטיין: במה זכתה הלשון העברית לתחייה? — מ. פפנחים: הפרובלימה הסמנטאלית של תקופת ההתבגרות. — י. בודניק: חנוך להשקפה עולם. — י. רובין: הגורלות והילד. — מ. א. ביגל: מחנך דור הבא. — א. אורינבסקי: מנחות החנוך בספרות ההשכלה העברית. — א. גולומב: הדמוקרטיה והחנוך. — פ. שיפמן: חנוך ספי הגבורה. — ז. בן-ציון: אנו בעיני תלמידנו.

13. ספר השבת: פרשת השבת, ערכה, גילוייה והשפעתה בחיי עם ישראל ובספרותו מימי קדם ועד היום הזה. החסר הספרותי אסף על ידי יעקב נכט, ולמן אפשטיין ויוצחק לויב ברוך. ערוך על ידי י. צ. ברוך. תל אביב, אנדרה, קנג שבת, (דפוס גוטנברג), תרצ"ו. XVI ע, [11] דף, [XVII] — XXI, 564 ע, [11] דף, לוחות-תמונות, תור-נגינה. 17: 25. ספר השבת משמש מאספ לטבחר הרעיונות, שהרה והנה עם ישראל על אודות בת-ווגו השבת, שנחמנה לו סיום שנחגגתה על במת ההיסטוריה העולמית, לטבחר היצירות שיצרו בהשפעתה ובכחה אנשי הרוח, החכמים, החוקרים, החושים, המשוררים והסופרים שעמדו לו מימות עולם ועד היום הזה. (דבר מאת העורך).

אח רעיון המאסף הזה הנה איש הכינוס... ח. נ. ביאליק. ואלה מדורות הספר: סכתבי הקדש, סן הכתובים האחרונים, מן הספרים הגנוזים והספרות היהודית היונית. — סתוך תלמוד והמדרש וספרות הנאונים. — הלכות, חקנות ומנהגים. — דברי מחקר, פרשנות ודרוש. — דברי קבלה וחסידות. — השבת בחפצות ישראל. — אנדרה, תענוגות שבת, בדיחות ופתגמים. — שמירת השבת באומות העולם. — תפלות, זמירות ונגונים. — פיוטים ושירים. — השבת בספרות העברית החדשה. — השבת ביצירות האמנות. הסדר האחרון כולל גם 29 תמונות של כלי-קודש לשבת ויצירות אמנים המתארות את השבת.

14. השבתון הלאומי: מוקדש לכ' תמו. (תל-אביב), הסתדרות העובדים הלאומית בארץ-ישראל, (בית דפוס לאומי), תרצ"ו. 20 ע, פורטרס. 29: 37. חריומן. האחראי: מ. גילוני.

15. תל אביב, עיריה. לזכר סאיר דיונונוף ז"ל; חוברת אכל, תל אביב, (דפוס אחרות), תרצ"ו 1936. 84 ע, תמונות, פורטרטים. 21 : 32.
— יריעות עיריה תל אביב. שנה שביעית. 5-6. העורך: א. ז. בן-ישי.
התכן: דרך חייו של דיונונוף. — סחלתו האחרונה. — אחרי מותו. — מצוואותיו. — דברי הספר והערכה. — ההד בעתונות. — מדבריו. — בשנתים האחרונות. — לתולדותיו. — עם ד. החלה (ספר רופאים ואחיות). — האכל. אמרות, מודעות אכל.

16. יידישער ליטעראטור און זשורנאליסטן קלוב אין אי. בלעטער צום אנדענק פון ל. סלאך. תל-אביב, (דפוס בלכטובסקי), אוגוסט 1936. 72 ע, פורטרט. 17 : 24.

האחראי: ג. רפאלקס. הקובץ כולל מאמרים על סלאך מאת ד. לייבל, ל. שמעוני, י. רובין, א. בקרמן, ת. פורנר, ספורים ורשימות מאת ל. סלאך, א. צווייג, א. ריבס, י. חיובלום, ל. חיון, א. קנה, ג. רפאלקס-ניר ושירים מאת ב. צוקער, א. לב, ס. לרמן, פפרניקוב. בסוף הקובץ (ע' 57-72): ס. קוסובר: מאשריאן צו א ביכליאגראפיע פון לייב סלאך.

17. Hitachduth Olej Germania. Unruhen in Palästina; Sammelheft zur politischen Lage, hrsg. von der Hitachdut Olei Germania. (Tel-Aviv, typ. Palestine pub. co., 1936). 3 p. 1, 144 p. 16: 24. המפרה להסציא יריעות על המאורעות ועל המצב לאותם מעולי גרמניה, שעדיין אינם יכולים להשתמש בעתונות העברית. בקבץ באו מאמרים מהעתונות העברית, הערבית והאנגלית, תעודות ונאומים. בראש הקבץ מאמרים מאת פ. רוזנבליס, ג. הולדהים, ת. ארלזוורוב וס. אסף.

ג. ספרים וחוברות.

18. אבן זרה, ארי [Ari Ibn-Sahav]. קבר אחים. מהדורה שניה. תל-אביב, יכנה, (דפוס קזריאל), תרצ"ו. 8 ע. 12 : 19.
מנוקד, הוצאה ראשונה יצאה בקיץ תרצ"ו.

19. אבן-טוב, חנה (מוטלינסקי). שיטות הרניסטרטורה המשרדית; ספר שטושי למתלמידים ולעובדים במקצוע. ירושלים, המחלקה לתרבות שליד הועד המרכזי של הסתדרות הפקידים העברים בארץ-ישראל, תרצ"ו. 141 ע, [1] דף. 15 : 23. בראש השער: חנה מוטלינסקי — אבן טוב.

20. אבניאל, ב. בעיות הערבים בא"י. תל-אביב, (דפוס הרשכובים), 1936. 36 ע. 17 : 24. מתוך השקפה ריכוזיניסמית.

21. אלקלעי, אריה [Arieh Alcalay]. שער לשוננו; ספר למוד לימודות הלשון מאת אריה אלקלעי, אריה, ואבינעם ילין... (ספר שלישי, חלק שני). תל אביב, אמנות, (דפוס הוצאת ארץ-ישראל), תרצ"ו. 157, [3] ע. 14 : 20. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 417 מספר 1477.

22. אפרתי, משה אפרים [Ephraim Ephrati]. לקראת הגאולה
ה של סה. תל-אביב, דפוס חרציות, תרצ"ו. 64 ע. 13 : 18.

23. ארליך, י. חוזק חסדים; ערוך על פי: ווינצ, ווינקל, קוסקמפ,
הרפר ואחרים. חיפה, בית הספר למלאכה על יד התכניון העברי בחיפה, 1936.
131, 50-2, 151 דף, ציורים, טבלאות. 21 : 25.
הקטגוריה מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

24. בודנהימר, פריץ שמעון [Fritz Simon Bodenheimer]. היסודות
הביולוגיים של תורת האוכלוסין. תל-אביב, א. י. שטיבל, (דפוס ספר),
תרצ"ו. 152, 131 ע, 111 דף, דיאגרמות, טבלאות, מפות. 16 : 23.
ספר זה נכתב כדי לעזור את דעתו של הישוב העברי בארץ על חרקה הביולוגי של
בן-האדם בכלל (מהחקירה).

חתכן: מבוא. — זיקת האדם ותרבותו אל הסביבה. — לחקר תנועת האוכלוסין אצל
האדם. — הכלכלה של האדם כבעיה ביולוגית. — גזע, תורשה ואיגניקה אצל האדם. —
ביבליוגרפיה (ע' 153-155).

25. בורוכוב, אבא יעקב [Aba Jakob Boruchow]. חבל יעקב;
(חלק שלישי). חרושים ובאורים לסוגיות שבשים ולדברי הפוסקים מאת הרב
אבא יעקב הכהן כרוכוב... ירושלים, דפוס ארץ ישראל, תרצ"ו. 121 דף, 131 ע. 17 : 24.
בתחלת הספר מעיר בן המחבר אזהרן מיכל ברכיהו (ברוכוב), שהמחבר גמר את ספרו
שעות אחדות לפני מותו ושהיה בדעתו להכניס אי-אלו שנויים בסוף הספר. — חלק א' יצא
בשנת תרמ"א בוילנה.

26. בורלא, יהודה [Jehuda Burla]. בקדשה או אהבה. תל-אביב,
מצפה, (דפוס הרשבאוס), תרצ"ה. 263, 111 ע. 14 : 20. ספר.

27. בנק זרובבל. בנק זרובבל; אגודה חדשה בעים; סופר סרכוז
של הקואופרציה הא"י. ירושלים, דפוס סרכוז, תרצ"ב. 19, 111 ע. 12 : 16.

28. ברקוביץ, י[צחק] ד[ב]. מנחם-מנדל בארץ-ישראל. תל-
אביב, דביר, תרצ"ו. 217 ע, 111 דף. 17 : 24.
ספר. לקחת לי את סמלו של מנחם-מנדל ככלי-שרת ספרותי ונתתי בו חוכן חדש
לצורך המקום והזמן. (פתוך, התנצלות המחבר).

29. גולד, זאב. שובה ישראל. ירושלים, המרכז העולמי של הסורתי,
(דפוס עזריאל), תרצ"ו. 16 ע. 16 : 22. מהמעטפת.

30. גורדון, יהודה ליב [Judah Leib Gordon]. צירור אגרות
יל"ג אל מרים מארקל-מאקסמאחן. יו"ל. מגוף כתב ידו, עם מבוא והערות
על-ידי אברהם יערי. ירושלים, (דפוס עזריאל), תרצ"ו. 41, 111 ע, פורטרטים. 15 : 23.

28. מכתבים של יליג שנכתבו בשנות תרצ"ז-תרס"ז ושתי אנרות של א. מאמו אל מ. מארקל-סאזעסואהן. הכיו של האנרות נמצא בבניהם הלאומי והאוניברסיטאי. האנרות האלה (פרט לארבע) מתפרסמות בפעם הראשונה. נדפסו תחילה ב"העולם" 1936, כרך XIV נ"ל 32 ואילך, כרך XXV נ"ל 1-4.

31. ג'נאח יונה י' [Jonah ibn Janah]. פירוש לכתבי הקדש מאת אבן המדקדקים והפרשנים ר' יונה הספרדי אבן ג'נאח. מלָקט מספריו ספר השרשים והרקמה ומטה שהביאו הפרשנים הקדמונים בשמו ומסדר עיי אלכסנדרו זויסקינדו רבינוביץ. מהדורה שנייה עם הרבה השלמות ועם הערות הנאון רבנו חיים הלֵר. תל-אביב, (דפוס אחדות), תרצ"ו. X, 305, 121 ע. 20:14. הוצאה א' יצאה לאור בשנת תרס"ו.

32. גרובסקי יהודה [Jehuda Grasoovsky]. מכתבי יהודה גרובסקי. I: דנערים. 2 כרכים. תל-אביב, ישרון, (דפוס סוּס), (תרצ"ז). 91 ע; 121 דף, III, 91 ע. 13:20. התכן: א. קבץ אנדות (מקורות ומתרגומים). ב. ספורי הסבע.

33. גרובסקי יהודה [Jehuda Grasoovsky]. מלון השפה העברית. (כרך שלישי: מית). תל-אביב, דביר, (דפוס הוצאת ארץ-ישראל), תרצ"ו. 121 דף, 1124-1673 ע. 17:25. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 17.

34. גרייבסקי פנחס בן צבי מרל [P. Grajewsky]. ספר הזכרון לראשי בתי אבות לעדת האשכנזים, פרושים וחסידיים בעיקר ירושלים. המוציא פנחס בן צבי גרייבסקי. חוברת א. ירושלים, מגנזי ירושלים, דפוס צוקרמן, תרצ"ו. 14, 16, 7, 151 ע, פורטרטים. 14:21. =מגנזי ירושלים, חוברת קכ"א.

35. דינזון, יעקב [Jacob Dienesohn]. יוסילי; תרגם לעברית ת. ד. שחר. תל-אביב, מצפה, (דפוס הפועל הצעיר, 1936). 124 ע. 16:21. ספור. מנוקד.

36. הלואה וחסכון. יפו-תל-אביב. דין וחשבון כספי וכללי של הלואה וחסכון, יפו-תל-אביב לשנת החשבון השליש קשרה (השבע קשרה) תרצ"א-תרצ"ב, (1935-1933). 5 חוברות. תל אביב, (דפוס אחדות), (1931-1932, 1933-1934). 19, 111; 10; 20; 24; 24 ע. 22:28. מהמעטפת.

לדו"ח לשנת 1935 נספחה חוברת: פרושוקול האספת הכללית השנתית... שהתקיימה ביום החמישי, 2 לאפריל 1936. 13 ע. 17:24. את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 303.

37. הלואה וחסכון. ירושלים. דין וחשבון כללי... תרפ"ט—כ"ט טבת תרצ"ו. 7 חוברות. ירושלים, דפוס הספר, תר"ץ—תרצ"ו. 101; 10; 10; 12; 10; 16; 16 ע. 22:29. את הקודמים ראה ק. ס. שנה ו' ע' 18.

38. הסתדרות הצופים העברים בא"י. החקיה והמבחינים. ירושלים, (דפוס ארץ ישראל), תרצ"ו. 31 ע', ציורים. 14 : 22.

39. ולס, הרברט ג'ורג' [Herbert George Wells]. העבודה, הרכוש והאשר של בני האדם... כך ד: הרגם מאנגלית שמקון ג'ונצבורג. תל אביב, מצפה, (דפוס המועד הצעיר), תרצ"ו. 131 דף, ע' 795—1079. 15 : 20. את הקודמים ראה ק. פ. שנה י"ב ע' 157.

40. זוטא ח[יים] א[ריה] [Haim Ariele Zuta]. תרבות ישראל בימי הביניים; (פרקים בתולדות הספרות). ירושלים, ה. סס, (דפוס ארץ ישראל), תרצ"ו. 136 ע'. 14 : 22. מקורות וספרי עזר: עמ' 134—136.

פרקי הספרות הללו נדפסו במלצת" כרך ו'—ר'... עברתי מחדש על עבודתי הישנה, הכנסתי קטעים חדשים של שירת ספרד עם ההוצאות החדשות... והנני מקווה כי על ידי ספרי זה יקבל הנוער מושג כללי מהתפתחות תרבותנו בתקופות ההן.

41. חיפה. בית הספר הריאלי העברי. תכנית הלמודים במקצועות העיוניים, שנת הלמודים תרצ"ה, תרצ"ו, תרצ"ז. 3 חוברות. חיפה, [תרצ"ד-תרצ"ו]. 11; 13; 13 דף. 21 : 26. תכנית תרצ"ה: 21 : 29. בתקטוגרה מכתב מכונה על צד אחד של הדפים.

42. משרניחובסקי, שאול [Saul Tschernichowsky]. ספר האידיליות. (מהדורה שנייה). תל-אביב, דביר, (דפוס המועד הצעיר), תרצ"ו. 72 ע', 11 דף. 14 : 19. התכן: מוצאי שבת. הקפות. לביבות. ברית מילה. ברית חולה. כחם היום. הכה השבורה. — הוצאה א' יצאה בשנת תרפ"ב, בהוצאת "מוריה" בברלין.

43. משרניחובסקי, ש[אול] [Saul Tschernichowsky]. גרן; שירים נבחרים לילדי ישראל, ליוכל הששים של המשורר. הלקוט וההשקמות נעשו בידי ז. אריאל בעריכת המשורר. תל-אביב, א. ר. שטיבל, (דפוס ספר), [תרצ"ו]. 12 דף, 148-7 ע', פורטרט. 14 : 20.

44. "יוסף" ב'. תקנות החברה העברית לאחריות כהמות, "יוסף" ב' של קרדיט אחוזה ונחלה, חברה העברית בע"מ, תל-אביב, מאושרת ע"י ממשלת ארץ ישראל. תל-אביב, דפוס גומנברג, 1930? 11, 11 ע'. 10 : 16.

45. יזכר... תמונות ותולדות י"ח קדושי ניסן תרצ"ו. (תל-אביב, דפוס א. מוסס, [תרצ"ו]. 6, 12 ע'. 19 : 27. האחראי והמביא לדפוס: חיים שלמוני.

46. יערי, אברהם. הדפוס העברי בארצות המזרח. חלק א: צפת, רמשק, ארם-צובה, קחיר, אלכסנדריה, קדן. ירושלים, החברה להוצאת ספרים על ידי האוניברסיטה העברית, תרצ"ו. 98 ע', 11 דף, פקסימילים. 18 : 25. חוספת מיוחדת ל"קריית ספר" שנה שלש-עשרה. — שער נוסף באנגלית: Hebrew printing in the East by Abraham Yaari. Part I. Jerusalem, 1936.

הביבליוגרפיה של ספרי ארצות המזרח הוזנחה בשדה חקירת הספר העברי... דפוסי ארצות המזרח דפוסי קטנים היו שנתכוונו כעיקר לספק את צרכי השוק המקומי ורוב הספרים שנדפסו בהם לא הגיעו כלל לבתי-הספרים הגדולים שבאירופה ושכאמריקה, ומשום כך לא נרשמו ע"י רושמי הרשימות. מי שבא לכתוב את תולדות דפוסי ארצות המזרח לא יוכל איפוא להסתפק ולאסוף סה שכבר נרשם אלא עליו גם להביא את העצבים לבנין. אולם כראי לעמול על כך, כי ידיעת ספרי ארצות המזרח מעשירה בסדה רבה גם את ידיעותינו בתולדות יהודי ארצות המזרח בכלל ובתולדות חכמיהם ומשפחותיהם בפרט. (מההקדמה.)

ה ח כ ו : א. הדפוס העברי בצפת. כאן מדבר המחבר בפרופורש על תולדות הדפוס בצפת לכל תקופותיו ומברר כמה ספקות בנוגע לספרים שייחסו אותם בשעות לצפת. — ב. רשימת הספרים שנדפסו בצפת (נרשמו 36 ספר). — ג. הדפוס העברי בדמשק. — ד. הדפוס העברי בארם-צובא. כאן מדבר המחבר בהרחבה גם על תולדות המדפיסים ששון ודרכי משלוח כ"י עבריים מארם-צובא להדפסה בערי אירופה. — ה. רשימת הספרים שנדפסו בארם צובא (נרשמו 66 ספר). — ו. הדפוס העברי במצרים. כאן מרצה המחבר בפרופורש על תולדות הדפוסים והמדפיסים בקהיר ובאלכסנדריה, החל מדפוס שונצינו בשנת שי"ז ועד היום. — ז. רשימת הספרים שנדפסו בקהיר (נרשמו 35 ספר). — ח. דפוסי ירושלים המיוחדים בזיוף לקהיר. כאן מדבר המחבר על תופעת זיוף זו ומונה 33 ספר מסוג זה. — ט. רשימת הספרים שנדפסו באלכסנדריה של מצרים (נרשמו 88 ספר). — י. הדפוס העברי בצדן. בפרק זה עומד המחבר גם על הדפסת ספרי התימנים לפני היות דפוס בתימן. — יא. רשימת הספרים שנדפסו בעדן (נרשמו 13 ספר). — ספתח שמות האנשים. — ספתח שמות הספרים.

תאורי הספרים מפורטים עד מאד וכוללים גם הסכמות, הקדמות, הקדשות, קולופונים וכו'. ספתח שמות האנשים כולל מלבד שמות מחברים גם שמות מתרגמים, עורכים, מסייעים, מביאים-לביט-הדפוס, ממכיסים, מנהלים, מסדרים, פועלים וכו'.

לספר נספחו 2 פקסימילים יפים: של שער ס' קהלת יעקב, צפת שליח, ושל שער ס' פתרון חלומות, מצרים ש"י.

המחבר טקוה לייחד חלק שני לבגדאד ולערי הודו, חלק שלישי לירושלים, וחלק רביעי לדפוסי קושטא ואומיר.

47. ירושלם. רחביה. פנקס כתבות של תושבי רחביה תמו תרצ"ז — יולי 1936. ירושלים, ועד רחביה אנורה הדדית בע"מ, (דפוס ד. ח. הכהן), תרצ"ו. [71] ע, כפה. 19 : 13.

48. כהנא, בתיה. על ב ו נ ו ה ; שני ספורים: א. נוקטורנה, ב. זמרה. תל-אביב, מצפה, (דפוס אחדות), תרצ"ו. 135, [11] ע. 14 : 21.

49. ספר כרם ציון; כולל חדשים וכאורים בה' החלויות בארץ (תרומות ומעשרות קרלה וכלאים). יוצא לאור ע"י מדרש בני ציון, קבוץ לברור הלביות אי... ספר ב. ירושלים, (דפוס וינגרטון), תרצ"ו. [21] דף, 169 ע. 16 : 24. יצא בחמו. את הקודם ראה ק. שנה י"ב ע' 409.

50. לביא, ל. ז. תוצרת הארץ; שתי שיחות. תל-אביב, א. י. שטיינל, (דפוס ספר) ותרצ"ו. 15, [11] ע. 14 : 20. סכוך לידרים.

51. לוי אברהם יהודה [Abraham Juda Levy]. קזרה ראשונה; ספר שמושי לכל אדם מאת א. י. לוי. כהשתתפותם של ג. נויסל וא. סימון. בצירוף 114 תמונות. ירושלים, ר. מס, (דפוס האומן), תרצ"ז, XX, 354, ע, 11 ו 12, דף. 17:12.

52. למן, מאיר [Marcus Lehmann]. כית אנו ל א ר; ספור מחיי האנוסים בספרד. עברית מ. מ. ב. ש. תל-אביב, יורקאל, (דפוס הפועל הסוציאל, ותרצ"ו). 132 ע. 20:15. (ספריה "דורות"). בראש הספר: מ. ליהמן. מנוקד.

53. למן, מאיר [Marcus Lehmann]. לבית ישראל; (א) גר צדק, (ב) האפיפיור היהודי. תל-אביב, יורקאל, (דפוס אחדות, 1936). 77 ע, 11 ו 12, דף. 44 ע. 20:14. מנוקד. בראש השער: ד"ר מ. ליהמן. לכל ספור שער מיוחד. גר צדק, חורג. בידו מ[נחם] ו[למן] וולסובסקי, האפיפיור היהודי. בידו א. ל. יעקובביץ.

54. לנער; ספרות ארץ ישראל של חקרן הקימת לישראל. תל אביב, אמנות, (דפוס אחדות), תרצ"ז. 12:19.

חוברת ג'ה"נ"ס: רבינוביץ, יוסף; מרחביה. 130 ע. 11 ו 12, דף. לוחות-צלומים. את הקורס ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 431.

55. לשכת מסחר צ'כוסלובקית בא"י. (דון וחש כון שנת... של תרצ"ה). תל אביב, ותרצ"ו. 11, 4, 11, 6 ע. 21:33. הקטגוריה מכתב מכונה בעמוד אחר של הדפים. — בעברית ובאנגלית. — שער נוסף באנגלית: Czechoslovak chamber of commerce in Palestine. (Report of Board of directors for 1934-35).

56. מאירי, מנחם בן שלמה [Menahem b. Solomon Me'iri]. פירוש לספר תהלים. הוציאו לאור מכתבי-יד יוסף ב"ר חיים הכהן. ירושלים, מקיצי נרדמים, תרצ"ו. VIII, 304 ע. 18:24. שער נוסף ברוסית.

רוב חבורי הגדולים של המאירי על הש"ס בשם הכולל "בית הבחירה" יצאו לאור, ואילו מפירושו על התנ"ך זכינו עד עכשו רק לפירושו למשלי (פירדא תר"ד), ועכשו הר"ר יוסף הכהן ע"י כת"י את פירושו לתהלים בהוצאת "מקיצי נרדמים". כתבי יד רומי (כ"ר) ואוקספורד (כ"א) שהמ"ל השתמש בהם, הם במצב גגום ביותר. כ"ר חסר ומטושטש, וכת"י אוקספורד משובש. יש להצטער שלא השתדל המ"ל להשיג צילום מלא ושלם מכת"י אוקספורד, אלא הסתפק בצילומים של דפים אחדים בכדי למלאות חסרונות כ"ר, שהוא מקולקל כל כך (ראה הערות המ"ל ע' 25—52). והנה אחרי העיון מצאתי שרוב פירוש המאירי לתהלים לקח מהפירוש הארוך לתהלים לרד"ק (עיין אגרות שד"ל עמוד 537), והמאירי בפירושו רגיל לכנות את הרד"ק "אחרוני המפרשים", וזולתי" או סתם "יש מפרשים", ודבר זה נעלם מעיני המ"ל. ע"כ לא הוציא מתחת ידו דבר מתוקן, למרות זה שהשקיע הרבה עמל ותריצות במהדורתו. אולם יש לו להמאירי הרבה פירושים מקוריים משלו, ככה, למשל פירושו לפסוק זה סיני, (תהלים ס"ח ט), ואיך זיל גמור.

בזה הנני רודם הערותי והגהותי רובן עמ"י הרד"ק הארוך לתהלים וספר השרשים
לרד"ק ומיעוטן מסברא עמ"י שיקול הדעת את הנוסח המשובש סגרתי בסוגריים עגולים
() ואת תיקוני בסוגריים מרובעים [].
בסוף עלי להעיר שטוב ומועיל היה לו הוציא את פירוש המאירי לתהלים עם
מספר השורות על הגליון לפי המסורת היפה של מקיצי גרדמים.
עמ' 1 שורה ו: אם שנודע מצד (כמות) [איכות] איבריו משמן בשרו ועובי
צוארו. — שם ש' יד: על דרך אמרם דל [ברכות ז' ע"ב] כל הקובע מקום לתורתו
אויביו. [כצ"ל] נופלים תחתיו. — עמ' 10 ש' כח: (קבלת דוד דניאל) [חזיונות
דניאל] אינם ממין זה. עיין הקדמת הרד"ק לתהלים. — שם ש' אחרונה: ודברי שלמה
כלם. ודאי אינם על צד (שמואל) [הנבואה]. (גגת יידי ד' ש"ח ק"פ). — עמ' 12
ש' יג: הוא (מכת) [מאחת] מאלו חסבות. — עמ' 15 ש' יב: עד (שיאמר) [שיאמר]
ננתק את מוסרותי. — שם ש' יח: רומז על (השגתו) [השגתו] מכבודו. שבוש
דומה לזה. עיין לקמן סוף עמוד 213 ועמוד 235. — עמ' 16 ש' טו: וי"מ ידבר כמו
יהוה. מלשון (ידבר) [דבר]. — עמ' 17 ש' כב: ונשקו בר נראה לפרש מענין (נשיקה)
[נשק]. — עמ' 18 ש' אחרונה: והיה נותנם ללויים וכו' לומר בהם (ברובן) [בדוכן]
לפני הארון. השהה את התפלה הידועה: ואין לנו לא כהן בעבודתו. ולא לוי בדוכנו.
ולא ישראל במעמדו. ועיין המאירי מזמור קי א. — עמ' 25 מזמור ז' ש' ג: וימסור
[ומסור] לו הרבת. — שם ש' י: (וכן) [ובן] ימיני על שהיה משבש בנימין. — עמ' 32
ש' יט: שלא יראוהו ולא (יפרחו) [יברחו] מיראתו. — שם ש' אחרונה: כי הגיעו
(במשמר) [במשטר] הטבע ובהנהגתו. — עמ' 33 מזמור יא שורה ז: ר"ל לנוד להר
שלכם מהר (צפור) [כצפור]. עמ' 38 ש' א: והוא שאמרו בדרש (ש"ס כאן ומוסור
מ"א) [ירושלמי מ"א] סוף פרק ח' דף כא ע"ב אשרי משכיל אל דל, נותן אין
כתיב כאן. אלא משכיל, זה שהוא (משחדל) [משתכל] ונותן (כו) [לו]
בצנעא. בשרים ס"ז ליתא לזה הדרש. — עמ' 39 ש' כג: ובדרש רמזו בו על התחיה (כמו) [בשרי]
ישכון לבסח, להחיותו ולהתענג תענוג נצח. העיר המו"ל. לא ידעתי מקורו.
ומקורו במדרש תהלים ס"ז וברד"ק הארוך לתהלים כאן מובאים שני הפירושים. —
עמ' 41 ש' כא: (וסבבנו) [וסבבנו] כתוב בלשון (רבים) [יחיד]. וקרי (סבבנו)
[סבבנו] לשון (יחיד) [רבים], רומז (הכתוב) על כל סיעתו שעמו. כך תגירסא ברד"ק כאן.
שדברי המאירי לקוחים ממנו. — עמ' 43 ש' ד: וכן (בעת) [דעת תרגום] יונתן בספר
שמואל [ב' יח].

עמ' 51 ש' ה: תספיק ידך לכל אויבך ולא (אצטרך) [תצטרך] לעזר אחרים. —
עמ' 53 שורה ח: הקיסוני כארי ידי ורגלי כמו שהארי (מקין) [מקיף] בזנבו ועושה
עגולה וכו'. רד"ק. — עמ' 55 ש' יג: והוא ג"כ דרך [הרועה] שלא ינהוג הצאן
בהרים ובגבעות. — עמ' 61 ש' כא: בצור ירוממני, כלומר יעמידני בטוח... [כצור]
כן צריך למע"ד לקרוא את המלה המטושטשת בכת"י והגת המו"ל: מארי, אינה
נכונה. יגבירני ויעמידני גבוה [כצור] שאין אדם יכול לעלות עליו. — עמ' 64 ש' יח:
ואמר שיכאיבם ונמשך [לקראת] [לקראם] אילות, אחר שקרא הארץ מדבר. — עמ' 77 ש' יו:
וכן שונאי שיקרצו עין [זה] לזה. רד"ק. — שם ש' יח: כי לא שלום ידברו, כמו (לא)
[ולא] יכלו דברו לשלום [בראשית לו ד']. — עמ' 78 ש' ב: נראה שזה המזמור נאמר
על קצת נבלים, מתחסדים ומראים (ניול) [אמונה] על פיהם, להראות עצמם כבעלי

אמונה, ובקרבם ארבע לכפור בסנות האמונה ויסודותיה. עיין המאירי: מזמור כ"ז ד', והגהת המר"ל, אולי צ"ל: ויזול, וזה כמו ניבול פה; אינה מתקבלת. — עמ' 79 ש' כד: או שמא רמו על הרשעים, שכל (טובה) [טובה]: כלה בעולם: הזה וכו', — עמ' 82 ש' כח: והשוועת צדיקים מה' מעום (ביום): [בעת]: צרה. — עמ' 85 ש' יא: נאלמתי דומיה, כלומר נעשיתי כאלם מרב (תשווקי) [שתיקתי]. — עמ' 86 ש' ז: ואבליגה ר"ל (ואתנפל) [ואתחוק]. רד"ק. — עמ' 87 ש' א: (וכל) [וכן] ענין צדקתך לא כסיתי. — שם מזמור מא ש' ח: יאושך בארץ לטוב מעשיו שיגדיל עוד (לעשותו) [לעשותו]. — עמ' 88 ש' כב: האשלמה להם, ר"ל שאני: [לא]: ארע להם, אבל שבמדת משפטך יעשו וכו'. — עמ' 91 מזמור מג ש' א: מזמור מג, והוא מזמור קטן נמשך לזה [הקודם], כאלו הוא דבר אחד. — עמ' 92 ש' ו: אבל [אנחנו] שמך לעולם נודה וכו', וירדנו מזאת המעלה (והגיענו) [והגענו] לארץ. — עמ' 93 ש' ג: (וכל) [וכן] אנחנו רוצים להתראות [ביניהם] [בעיניהם].

עמ' 102 ש' ז: אל תירא כי יעשיר איש, כלומר (שתרע בעצמך) [שירע בעיניך] בראותך עשרו וכו'. — שם מזמור ג שורה ז: והודיע ענין הוזהר, (שיקראו) [שיקרא] כל יושבי הארץ וכו'. — עמ' 103 ש' אחרונה: לימות המשיח תהיה יראת האל על (בניהם) [פניהם] ויגורו מיום הדין. — עמ' 107 מזמור גב ש' יא: שאדם חושב (לעשות) [לחתוך] בו מעט, ויחתוך בו הרבה. — עמ' 108 מזמור גב ש' ד: שהוא נאמר על חורבן הבית [ועל] נבוכדנצר. — עמ' 112 ש' א: שיגרמו (לו) [לי] לכעוס. — שם ש' יג: ורבותינו פירשו (ברכות ס"ב) [מדרש תהלים ג] באלהים מדת הדין, בה מדת הרחמים. — שם ש' כ: ובדרש להתהלך לפני אלהים: בארץ ישראל, באור החיים: זה גן עדן, גירסא ישרה זו נמצאת גם ברד"ק: הארוך דפוס ויניציאה רעה, אינא: שב, אמסטרדם תקנה, ומהרד"ק נובעים רוב דברי המאירי, ואין צורך לשבש כדעת המר"ל בהערה 4. ותארכת בזה במאמרי על מירוש הארוך לרד"ק לתהלים. Hebrew Union College Annual XII.

עמ' 115 הערה 2: וסירוש יביגה, יפריחו, וכן במשנה [תוספתא מעשר ראשון א' ד', מהדורת צוקרמנדל עמוד 81] (הפ"א ו'ה) [הס"א והאזוב] משיבינו, ר"ל משימרינו, רד"ק. — עמ' 117 ש' כד: ובדרש [ילקוט שמעוני רמז קמז] [תנחומא דברים סוף סימן ג] אמרו, ששתי מלחמות היו וכו'. — עמ' 118 ש' ד: כי מטה ר"ל (ונסתה) [ונסתה] ליפול. — שם ש' כד: הדוד שאשפוך בו [מי] רחיצת רגלי. — עמ' 120 ש' טו: (ואם) [ואי] אפשר לה לעמוד. — עמ' 123 ש' יג: (ורבוי) [וכנוי] יכשילוהו, שב על הלשון וכו'. רד"ק. — עמ' 124 ש' ז: ובאה מלת נדר כלל סגול, עם (היתה) [היותה] בסוף פסוק, דרך זרות. — שם ש' טו: והענין שבני הגלות אומרים שהעונות גברו ממנו עד שמעכבים (גלותנו) [גאולתנו] וכו'. — עמ' 129 ש' ה: זה סיני הוא לשון שריפה, ר"ל ההר בוער באש ומאיר, אולי כוונת המאירי מלשון מוי רעב (דברים לב כד) ופירש הראב"ע: שרופי רעב. — שם ש' כא: בה תשלג בצלמון, כלומר באותה התשוועה תתלבן כשלג (האדמה) [העדה] אשר היתה יושבת בצלמות. רד"ק. — שם הערה 8: או תתלבן כשלג העדה (שהיא בצלמות) [שהיתה בצלמות] ובחשך. — עמ' 130 הערה 1: ורבינו הא"י פירש תרצוק, ענין עיון (וחקירה) [ותוהלת] וכו', ועניינו, למה אתם מעינים ומי חלים לכבוד. רד"ק כאן ובספר השרשים שורש רצד. — עמ' 131 ש' ג: והקדקד הוא אמצע הראש, ונקרא קדקד שער מפני (שדרך) [שבקדקד] יתחלק השער חציו לצד זה וחציו לצד זה. רד"ק כאן ובשורש קדד. — עמ' 133 ש' ד: המצולה היא פלג מים

עמוק שדרכו של אדם לטבע [בן]. — עמ' 135 מזמור עא שר' ח: לצור מעון והוא משל
שארם ניצל (כה) [בן] מפני האויבים: — עמ' 137 הערה 1: אמרו ז"ל (בראשית רבא
רש"פ' מקץ) [מדרש תהלים עב ג' ומובא ברד"ק הארוך כאן] וכי (הם) [הרים] גושאים
שלום לעם. — עמ' 138 שר' ז: כמסר הגדול (שמוטף) [שמנסף] תמיד על הארץ. —
עמ' 141 שר' כא: כי הכתיב חזר אל המחשבה, (חזק) [חזק' = חזק] על הענין. —
עמ' 143 מזמור עד שר' י: ויצא לו (מראות) [האות] לבא לירושלים. — עמ' 144 שר' כו:
וכן (ותחני) [וטחני] קמח (ישעיה מז כ). — עמ' 145 שר' ז: (חיותם קדשים) [וחיותם
בקדשים]. [איוב לו יד]. — שם שר' ח: מחשכי ארץ ר"ל (המקומות הגדולים) [מקומות
הגלות]. רד"ק. — עמ' 146 שורה יא: כמו שאמרו בתלמוד המערב [ירושלמי
מערב קטן פרק ב' דף פא ע"ב] אלו היו חבירי נמנין עמי הייתי מתיר מלאכה (זו) במועד
וכר, ואלו אוכלין ושותין (הולכים) [והוללין] ופוחזין. — עמ' 149 מזמור עז שר' ד: אחר
שאני צרעק אליך אף [אתה] ברחמך האזן אלי. — שם שר' ז: (ואחר) [ואמר] שמכחו נגרת.
עמ' 151 מזמור עח שר' טז: וכן לא נאמנה [את] אל רוחם. — עמ' 154 שר' י:
יפלט נתיב לאסור, פירוש (שהישר) [שישר] דרך לחרון אפו ללכת מהרה בלא עכוב.
גירסת הכתיב, שיישר נמצאת גם ברד"ק. — עמוד 155 סוף מזמור עח: ובדרש אמרו
כשהיה דוד רועה היה מוציא את הגדיים וכו' ואח"כ מוציא את התישים
[ומאכילן אמצען של עשבים, ואח"כ מוציא את הוקנות] שהן בעלי כח ומאכילן השרשים.
וכ' יש להשלים עפ"י מדרש תהלים עח כא, ורש"י כאן. — עמ' 157 שר' י: והאר פניך
מן הנראה, השהו פירוש המאירי למזמור לא יז, קכ קלה. — עמ' 158 שר' כב: זין,
עוף גדול שבשעה שפורש כנפיו (מכסה) [מכחה] גלגל חמה. — שם שר' כז: וכנה פירוש
(נטועה) [נטיעה]. — עמ' 160 סוף הערה 2: או שעבדו מעשה הדודים והם (בקדרות)
[הקדרות]. רד"ק. — עמ' 171 שורה כח: (ובדרש פירשו) [ורש"י פירש] מיוחדע על
שאר האומות וכו'. — עמ' 173 שר' א: איתן זה דרשו רבותינו ז"ל [בבא בתרא טו ע"א]
שהוא אברהם. — עמ' 181 שר' א: אמר לך (שבעבור) [בעבור] האל. — שם שר' יג:
מחץ יעוף יומם, ר"ל המושלך בפתע ובמרצה, ולהיות (הנוצה בראש) [הנוצה בראשו]
וכר, עיין רד"ק כאן. ירמיה נא יא, וספר השרשים לרד"ק שורש אבר, איוב לט יג. —
עמ' 183 שר' כא: ותבט עיני בשורי, ר"ל (בעיוני) [בעיוני] כלומר שאראה בהם רצוני,
עיין ס' השרשים שורש שור. — עמ' 184 מזמור צג שר' ח: ואמ' = [ואמרו], ראש
השנה יא ע"ב [שנבראו (בצביונו) [בצביון] ובתכלית (שלימותו) [שלימותו]]. — עמ' 186
שר' א: (ואמר) [ואחר] שכן איך תפקפקו במה שאין ספק בו, עיין לעיל הערה 70. —
שם שר' ז: כי המה (הכל) [הבל] במשפט. — עמ' 191 מזמור צט ז: בעמוד ענן ידבר
עליהם, שב למשה ולאחריו, ובדרש (אפילו) [אף עם] שמואל, כשאמר שאל היש
בזה הרואה, וכתוב ותאמרנה [יש]. אמרו לו ענן קשור אתה מוצא בפתחו, [כדכתיב
ויש אשר יהיה הענן] (במדבר ט כ"א), כך השלמתי עפ"י פירוש הרד"ק כאן שהביא
את הדרש בשם התנחומא. — עמ' 192 מזמור ק שורה ו: יכול שלא ביראה,
(ר"ל) [ת"ל = תלמוד לומר] ביראה. — עמ' 200 שר' ח: ומתודם והדרם יוכר עוצם [הדרך
וכבודך, כי רב, כמו] בהיות המלך ניכר וכו', רד"ק. — שם הערה 1: הוד והדר
לבשת: [בשר ודם] אם הוא גבור, אינו נאה וכו'.

עמ' 202 מזמור קד, טו: והשמן להצהיל הפנים ממנו בסבת אור בהדלקו, או

(בסבתו) [בסיבתו] [לשון משיחה] כי (יהיה) (היה) דרכם או בכך, וכו'. אולי דרך הקדמונים היה כן. — עמ' 204 מזמור קה ש' ח: ורבותינו דרשו [סדר עולם פרק יד] מזמור זה אמרו בבבלי. — עמ' 210 ש' יט: שהוא כמו בחרב. ורבים [כמחנה]. — עמ' 215 ש' ט: אעפ"י שהוא ידוע (שהיא גבוהה) [שנים גבוהה] מן הארץ. — עמ' 216 סוף מזמור קז: (ואולי בחלהו) [ואל יבאלהו] ראותו העדר הסדר, בשלות הרשעים ויטורי הצדיקים. — עמ' 220 ש' כב: כצל כנסותו שנוסה. [הצל] מהרה וכו'. כי אין מקום (שחולל) [שאוכל] לישב בו לבסוף. — עמ' 222 ש' כ: דומה למטר בני אדם צריכים לו. כשהגיע להם (ממנה) [ממנו] די ספוקס יקוצו (בה) [בן] מיד. — עמ' 223 ש' כז: ורמז הנה על (הגבוהה) [הגאולה] העתידה. — עמ' 224 ש' טז: כדרך [בראשית רבא סד ד. נדרים לב ע"א] בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו. — עמ' 226 מזמור קיב ש' יז: זרח בחשך אור לישירים ובדרש [מובא ברש"י כאן, ועין "פרשג-דתא" לתהלים לר"י מאהרשען] פירשונה בודד, כלומר שהקביה בעצמו נעשה להם אור כענין ה' אורי וישעי. — עמ' 227 ש' ט: וקרנו (ומחנה) [ריל חוקן] ותקפו. רד"ק. — עמ' 231 ש' כ: אין בידי רק (ההוצאה) [ההודאה] לש"י. — עמ' 234 ש' ה: והדגש (שבאותו) [שבאות] הגוף וכו'. — עמ' 235 ש' כז: תפלה לאל להיותו מעיר לעזור לגפשו וכו' ולסעדה (בהשגחה) [בהשגת] ידיעת דרכיו ית'. — עמ' 236 ש' יז: וידע שחלקי הגוף הם חמשת החושים וחלקי הנפש. [שלשה]: הצומחת, והמתאווה, והמשכלת וכו' וכיוצא ברמז הזה בענין התפילה שבתפילה של ראש ד' בתים וכו', להעורר (בהבאתם) [בהנחתם] שכל חלקי גופו ונפשו יכניע לעבודת האל. — עמ' 237 באות ה ב י ת ש' א: במה יוכה נער וגומר, מלת נער מונחת על קטון השנים, ולפעמים על יד [צד] שדרך קטן לשרת את הגדול וכו', ולפעמים על צד היות קטון (השרים) [השנים] וכו'. — עמ' 238 ש' לפני האחרונה: וגערה (שהיא) [שאינה] קשורה עם בית היא (לסוף) [לשון] השתתה. רד"ק הארוך. — עמ' 243 ש' ד: ובשקר (עשו) [ענו] בי תמיד. — עמ' 246 ש' יט: וסיגים הוא (שנוי) [כנוי] הרשעים. — עמ' 248 באות הפ"א ש' יב: כדרך (פתח פ"ך ואכול את אשר אני גותן אליך) [ואשתח את סי, ויאכילני את המגילה הזאת] (יחזקאל ג ב). כן נראה לפע"ד להגיה, ומשובש גם בדר"ק הארוך כאן. — שם ש' יט: ואצל השם בלשון אור [פנים]. — עמ' 256 ש' ג: כעניי עבדים שאין להם (פרוסה) [פרנסה] אלא מהם. — שם ש' ז: יש למחוק את כל השורה שנדפסה פעמים. — עמ' 262 מזמור קל שורה ח: ובהיותו שם ינוחו, [ויגיע] השוורים רבה. רד"ק. — שם שורה יא: ה' שהוא הצדיק (קצץ) [יקצץ] עבות הרשעים. — עמ' 265 ש' א: שאדע המקום הנבחר (אצלי) [אצל] לשכינת כבודי. — עמ' 266 מזמור קלד ש' יג: ומדותיו בחיר"ק כמו בפת"ח, ואף כי מצאנו (מדובר) [מדו] בד [ויקרא ו ג] בחיר"ק. — עמ' 269 מזמור קלו ש' יד: (עד שהשמים) [אף שהמים] שבים גבוהים. — עמ' 271 ש' יג, ולדעתי [ובאמת גם פירוש זה מובא בדר"ק כאן] תולדינו הוא מענין יללת וכו'.

יהודה פריס-חורב

57. מנלות לבתי הספר. יצא קל פי הצעת מחלקת החנוך של הסוכנות היהודית בארץ ישראל. מחזורה שניה. תל אביב, אמנות, (דפוס אמנות ארץ ישראל), 1937. 11 : 16.

- 8: פרישמן, דוד: א. שלשה שאכלו. ב. תתחדש. 32 ע.
- 9: טשרניחובסקי, שאול: כחם היום (אידיליה). 19 ע.
- 168: אריאל, ז: העז החכמה, מעשה בשלש עזים. 16 ע. מנוקדות כלן.
מהדורה א' ראה ק. ס. שנה ו' ע' 438-439.
58. מרכז; ברית פקוח של הקואופרציה האשראית בא"י. דין
וחשבון למצב עסקי הלואה וחשבון ירושלים לתקופת א' תשרי
תרצ"ד—כ"ט טבת תרצ"ה ערך ע"י ס. אקסלרוד. 56, [2] ע. 15: 23.
מהמעטפת. — 2 ע"י שכסוף: סקנות המרכז בקשר עם בקורת הדו"ח של הלואה
וחשבון ירושלים. צרף לדו"ח של הלואה וחשבון לתקופת-חשבון זו.
59. פויכטוונגר, ליון [Lion Feuchtwanger]. הכנים. תרגם מגרמנית
יוסף לייב מנכ"ס. (א"ב. 2 כרכים. תל-אביב, א. י. שטיבל, (דפוס ספר),
1936. 205 ע.; [2] דף, 1211-468 ע. 14: 20. — ספרית שטיבל 1936. 2-2.
60. פולישקין, יהודה. ספר בן יהודה; כולל דרשות וחדושים, מאת
יהודה פולישקין. חלק ב. ירושלם, דפוס יהודה וירושלים, תרצ"ג. [2] דף, 107 ע. 15: 22.
61. פרידמן, דוד אריה, עורך [David Ariei Friedmann]. ספר
הקונגרס העולמי הראשון של רופאים יהודים. ערך כירי ד. א. פרידמן.
תל-אביב, הרפואה, (דפוס קוריאט), תרצ"ו. 93, [1] ע, צלוסים. 16: 23.
62. צ'רניבסקי, א. גלגול האנרגיה בטבע. ירושלים, ה. סס,
(בית דפוס לאוטי, 1936). 95 ע, פורטרט. 12: 17.
— ספרית סס למדע סופולרי, 2.
63. קדרי, שרגא [Shraga Kadari]. סמרת ה'ה' ס. תל-אביב,
דבר, (דפוס הפועל הסורחי), תרצ"ו. 251, [3] ע. 13: 21.
התכן: בבית המשפט. שבעה ספורים. גנונים. המשה ספורים.
64. קול הדם... תמונות ותולדות קדושי ירושלים חיפה ופצוקי ופז.
(תיא, דפוס כצלא), (תרצ"ו). [8] ע. 19: 26.
האחראי והמביא לדפוס: חיים שלמוני. — על 11 קדושים.
65. קוק, אברהם יצחק [Abraham Isaac Kook]. משנת הרב;
פרקי-מחשבה ברע"א אלקים, תורתו, עבודתו ויראתו, ותחית-עם-סגולתו על אדמת-
קדש. לקוטי אורות מספריו הקדושים של סרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק.
א: עשרת פרקים. (עורך ומסודר ע"י נריה). ירושלם, ארגון בני עקיבא, (דפוס
ציון), תרצ"ו. [3] דף, 98 ע, [3] דף, פורטרט. 12: 17.
המקורות: 3 דפים שכסוף הספר.

66. קיפניס, לוי [Levin Kipniss]. אגדת הרצל. תל-אביב, א. י. שטיבל, (דפוס הפועל הסודי), [תרצ"ו]. 15, 11] ע, פורטרטים: 14 : 21. מנוקד.
67. קיפניס, לוי [Levin Kipniss]. מעשה הנסל. תל-אביב, א. י. שטיבל, (דפוס ספר), [תרצ"ו]. 15, 11] ע, תמונות. 14 : 20. בהרוזים.
68. קסטנר, א[ריך]. [Erich Kästner]. אסיל והתאומים; ספור לילדים. תרגם מגרמנית מנחם זולמן. ולפובס קר. תל-אביב, יורעאל, (דפוס הפועל הצעיר, 1936). 189 ע, ציורים. 15 : 20.
69. קפת חולים של הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. מחלקת ההספקה. סחבת-תרופות בשביל מרפאות. כפרות של קופת-חולים. מחברת אי.כ. 2 חוברות. תל-אביב, 1936. [21] ; [22] דף. 21 : 27. מהמעפסה. — הקסוגר מכתב-מנוחה. נדפס בצד אחר של הדפים. — בראש השער: הסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. מרכז קופת-חולים...
70. קראן, אל קראן. תרגם מערבית יוסף וואל רובלין. וחלק א. וחלק ב, רבי, (דפוס וויוס ירושלים), תרצ"ו. א, 102 ע. 14 : 20. סורות אי.כ. — מנוקד.
71. הקרן הקימת לישראל. מפי ילדי הארץ; ספורים, רשמים שיחות וציורים של ילדי ארץ-ישראל. (ירושלים, השכלה הראשית של הקהילה, תרצ"ד). 21 : 14. מהמעפסה.
72. קריפכר, נ[חום] [דב]. מאגדות העסק. תל-אביב, השכלה לעם, (דפוס, לכלי), תרצ"ו. 22, [2] ע, צלומים. 14 : 19. נכתב למלאות 15 שנה ליסוד הכלל-עין חדר.
73. רובין, י[שראל] [Israel Rubin]. פרוכוסטורים. תל-אביב, מצפה, (דפוס אחדות), תרצ"ג. 197, 11] ע. 14 : 20. על פסוק, בגזר, אויב, מפליגסקי ונפול.
74. רובינזון, נתן. תורת הבריו ויסודות תורת החשמל הנדסאים והקול. ירושלים, ר. סס, (כית דפוס לאומי, 1936). 127 ע, 11] דף, ציורים. 12 : 17. =ספרות מס למדע מופלרי, 1.
75. ריפנברג, א[דולף] [Adolf Reifenberg]. ידיעת הקרקע. (ספר א) : יסודותיה להלכה ולמעשה. ירושלים, ר. סס, (דפוס מרכז, 1937). 118, 11] ע. 12 : 17. = ספרות מס למדע מופלרי, 3.

76. שבתה חזקיה ירושע [Hizkia Joshua Shabetai]. ספר דברי חזקיהו, מחולק בשלשה קונטרסים... משרת דרושים וסופרים... וקצת ענינים נפרדים בסוגיות השים... (מאתו חזקיה בל'א'א שבתה נבריא'ל והושע, ירושלם, דפוס ח. צוקרמן, תרצ"ח. 181 דף, 104, 121, 64, 121, 160 ק, פורטרט. 16 : 24.
77. שלמוני חיים [Chajim Shalmoni]. אפיקורסן סאת חיים שלמוני; עתון חד פעמי להומור, בקרת וסמירה (חול הסוער פסח). (ת"א, דפוס כצלאל), (תרצ"ו. 181 ק, ציורים. 24 : 31.
78. שלמוני חיים [Chajim Shalmoni]. תולדות רבי שכנא (רבו וחותנו של הרמ"א) והתהוות הפלפול. תל-אביב, דפוס י. לויצקי, תרצ"ח. 19 ק. 12 : 16. מהמעטפה.
79. שמענוביץ, ד[וד] [Dawid Shimonowitsch]. סצבה; אידיליה. תל-אביב, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ו. 63, 11 ק. 12 : 18. נדפס בראשונה ב-כנסת לזכר ח. ג. כאליק, תרצ"ו.
80. שפירא, ניסן. הדרך הידור קרובה וחותר בטוחה להטבת הסצב הכלכלי של הישוב בא"י. תל-אביב, (דפוס י. ריבלין), תרצ"א. 7 ק. 12 : 16. מהמעטפה.
81. שפירא, שלום יוסף [Schalom Josef Schapira]. מתוך הלהבות; שירים. (תרפ"ז-תרצ"ו). ירושלים, אורים, (דפוס ארץ ישראל), תרצ"ו. 12 ק. 121 דף, 12 : 17. בראש השער: ש. שלום. — השירים נכתבו בקשר למאורעות בארץ.
82. תל-אביב. בית-הספר הדתי. מוריה. דין-ו-חשבונו של בית-הספר הדתי. (ניסנסיה) תל-אביב בשנת תרצ"ה (השנה השניה לקיומו). (תל-אביב, דפוס אורטור), (תרצ"ו. 121 ק. 15 : 22.
83. תנ"ך. תורה (לקומים). ספורי התסס לילדים. ספרים ע"י פ. חופי, סצורים בידי אונא. ספר בראשית, ב. ויצאיוחי. תל-אביב, א. י. שטיבל, (דפוס ספר), (תרצ"ה. 1 ק. 68 ק, ציורים. 14 : 20. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 31.
84. גרינבוים, יצחק [Isaak Grünbaum]. דער שקל — סימבאל פון ציוניסטישע בירגערשאפט. ירושלים, די ציוניסטישע ארגאניזאציע, (דפוס עזריאל), תרצ"ו. 27 ק, 11 דף (בתוכם טבלאות). 12 : 17. — ציוניסטישע ביבליאטעק, 1. את החוברת בעברית ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 427.

85. האסמאן, ע. ציונים אן א מאסקע: ארויסגעגעבן דורך ד. צ. קאלמון.
תל-אביב, (יפו, דפוס אלנור), 1935. 32 ע. 13 : 19.
סחור השקפה קומוניסטית. מחספסת.

86. Britschgi-Schimmer, Ina. Die Umschichtung der jüdischen Einwanderer aus Deutschland zu städtischen Berufen in Palästina; eine Untersuchung. Jerusalem, 1936. 2 p.l., 79 numb. 1, XII fold.
בחקשוגר סכת סכונה על צד אחר של הדשים.
tab. 21 : 32.

בראש השער: The Jewish agency for Palestine. Central bureau for the settlement of German Jews.

87. Ettinger, Moshé. Verkehrswesen und Verkehrspolitik in Palästina. Jaffa, typ. Herschbaum, 1936. 65, [1] p., 1 l. 14 : 22.
Diss. Berlin.

88. Hitachduth Olej Germania. Bord-Merkblatt für die Ankunft in Palästina. vi. Aufl. Tel-Aviv, W. Victor & Landau, (Buchdruckerei Azriel), 1936. 64 p. 17 : 24.
מחשפסת.
Redaktion des Textteils: Hitachduth Olej Germania.

יצא באביב. את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 438.

89. Krojanker, Gustav. Der Transfer; eine Schicksalsfrage der zionistischen Bewegung... (Deutsche Ausgabe). Tel-Aviv, (typ. Palestine pub. co.), 1936. 22 p. 17 : 24.
= Hitachduth Olej Germania: Schriftenreihe. Heft 4.

90. Matson, G. Olaf. The American colony Palestine guide. 3rd ed. Jerusalem, The American colony stores inc., (printed for the publishers by Collins, Glasgow), 1930. VII, [1], 333, [1] p., pl., maps, plans. 11 : 17.

91. Miliaras, Kallistos. Αρχιμανδρίτου Καλλίστου Μηλιάρα Οι άγιοι τόποι έν Παλαιστίνη και τὰ έν αὐτῶν δίκαια τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. T.1-2. 2 v. Ἐν Ἱεροσολύμοις, τύποις Ἰ. κοινου τοῦ Π. Τάφου, 1928-33. 2 p.l., 532, [2]; β. 901, [2] p. 17 : 24.

"Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Νέας Σιών."

92. Nathan and Lina Straus health centre. Jerusalem. Fifth annual report October 1934—December 1935. Jerusalem, 1936.
בחקשוגר סכת סכונה. גרסע על צד אחר של הדשים.
921., tabs. 21 : 27.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 428.

93. Palestine. Government. Blue book. 1935. n. p. [Alexandria, 1936?]. 2 p.l., 397 p. 24 : 33.
את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 313.

94. **Palestine. Government. Department of agriculture and forests.** Meteorological summaries 1930-1935. 6v. [Jerusalem], (var. pr.), [1931-1936]. 55 : 22. בכל חוברת 10 דף, נדפסים על צד אחד. מתעספת.

בראש השער : Government of Palestine. Department of agriculture and forests. Jerusalem.

95. **Palestine. Government. Department of development.** Report on duty of water investigations on citrus cultivation at Gan Moshe, near Rishon le Tsiyon during the years 1931-32-33, by J. Dawson Shepherd, M. J. Goldschmidt; J. D. Oppenheim. Jerusalem, 1936. 2 p.l., 28 p., illus., charts, tab. 21 : 33.

96. **Palestine. Government. Department of health.** List of doctors, dentists, dental practitioners, pharmacists, assistant pharmacists, and midwives who have been licensed to practise their professions in Palestine, including a supplement of licensed veterinary surgeons. Issued January, 1935. (Jerusalem, Superintendent, printing and stationery), 1935? 107 p. 15 : 23.

בראש השער : Government of Palestine. Department of health.

97. **Palestine. Government. Department of migration.** Annual report 1935. Jerusalem, Printing and stationery off., Government printing press, 1936. 2 p.l., 77, [1] p., incl. tabs. 21 : 33.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 439.

98. **Palestine. Government. Department of surveys.** Haifa. Scale 1 : 10,000. Jaffa, Survey off., 1936. 53 : 69.

"Drawn & printed... Sept. 1929. Detail of harbour area & urban bdy. extension added Dec. 1934. Additions to area East of railway station, Sept. 1936."

99. **Palestine. Government. Department of surveys.** Jaffa, Tel Aviv. North sheet. Scale 1 : 10,000. [Jaffa], Survey of Palestine, 1935. 57 : 53. "Surveyed 1932. Partly rev. 1935".

100. **Palestine. Government. Department of surveys.** Jerusalem. N. W. sheet. Scale 1 : 5000. [Jaffa], Survey of Palestine, 1936. 56 : 50. "Provisional".

101. **Palestine. Government. Department of surveys.** [Map of Palestine]. Series topo-cadastral. Scale 1 : 20,000. 30 sheets. Jaffa, typ. Survey off., 1928-35.

תבניות שונות, רובם 50 : 50. Survey of Palestine. — "Provisional".

שם חסריו גם : "Topo-cadastral series" או "1:20,000 series topo-cadastral"
 חתך : Sheet 13-12: Tell es Safi. n. d. — Sheet 14-13: 'Amwas. 1929.—
 Sheet 14-14: El Qubab. 1929.— Sheet 14-15: Lydda. 1929.— Sheet 14-16:
 Majdal Yaba. 1935.— Sheet [15-18]: Et Taiyiba. n. d.— Sheet [15-19]:
 Tulkarm. n. d.— Sheet 15-20: [Qaffin.] n. d.— Sheet [15-26: Es Smeiriye.]
 n. d.— Sheet 16-20: 'Arraba. n. d.— Sheet 16-25: [Birwa.] n. d.— Sheet
 17-21: [Es Sile.] n. d.— Sheet 17-24: [Kafr Manda.] n. d.— Sheet 17-25:
 [Majd el Kurum] n. d.— Sheet 18-21: [Ein Harod] n. d.— Sheet 19-13:
 Deir Hajla. 1928.— Sheet 19-14: Jericho. 1928.— Sheet 19-15: El Musal-
 labe. 1928.— Sheet 19-20: Farwana. 1931.— Sheet 19-21: Beisan n. d.—
 Sheet 19-22: Sirin. 1931.— Sheet 19-23: Kafr Kama. n. d.— Sheet 20-20:
 Es Safa. n. d.— Sheet 20-21: Jisr esh Sh. Husein. n. d.— Sheet 20-22:
 Jisr el Majami. n. d.— Sheet 20-23: Samakh. Inset sh. 21-23: El Hamma.
 n. d.— Sheet 20-27: [Lake Hula.] n. d.— Sheet 20-28: [Es Salihya.] n.d.—
 Sheet 20-29: [Metulla.] n. d.

גליונות אחרים ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 440.

102. Palestine. Government. Department of surveys. The Old City
 of Jerusalem. Scale 1:2500. [Jaffa], 1936. 67:56 (fold. 80).
 סומעקסט: "Compiled, drawn & printed under the direction of F. J.
 Salmon, Commissioner for lands & surveys, Palestine. 1936".

103. Palestine. Government. Department of surveys. Palestine,
 administration map. Scale 1:250,000. [Jaffa], Survey of Palestine,
 1936. 97:55.
 "Compiled, drawn & printed by Survey of Palestine, Nov. 1934. Ad-
 ditions to place-names, August, 1936. — Photo-zincography by Survey of
 Egypt". — סומעקסט: Southern Palestine. Scale 1:1,000,000.

104. Palestine. Government. Department of surveys. Survey
 of Palestine motor map. Scale 1:500,000. 6th ed. [Jaffa], 1935. 53:37.
 "Compiled, drawn & printed under the direction of F. J. Salmon,
 commissioner for lands & surveys, Palestine. 1935."

סומעקסט: 3: Haifa, Jerusalem, Jaffa & Tel Aviv. Scale 1:40,000.

באותה השנה יצאה גם הסתדרות החמשות. סומעקסט: 4: 1:250,000.

105. Palestine. Government. Treasury. Report by the treasur-
 er on the financial transactions of the Palestine government for
 the year 1933-34, 1934-35: 2 v. Jerusalem, Printing and stationery
 off., Goldberg's press, 1934-1935. 137 p., tabs.; 2 p.l., 179 p., tabs.
 בראש השער: Palestine. — דרוש 1933-1934: נדפס: בדרוס עזריאלי. 21: 33.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 175.

106. **جاهد، برهان.** الغازی مصطفی کمال و فرسانه الاربعة ۱۹۱۸.
 تالیف برهان جاهد. تعریب رأفت الدجانی. یافا، مطبعة الکمال، ۳۵۴ [۱]
 — ۹۳۵ [۱]. [۳]، ۸۲ ص. 20:14.
 -גאזי מוצטפא כמאל ואביריו הארבעה 1918. מתורגם מתורכית?
 107. **قدومي، جميل.** اشبال العرب ... وضعه جميل قدومي. یافا،
 مطبعة مجلة الخیص، ۱۳۵۴—۱۹۳۶. [۲]، ۵۳ [۱] ص. 21:15.
 ספר למוד לצופים ערבים בגיל צעיר.
 108. **النشاشيبي، محمد اسعاف.** مقام ابرهیم، خطبة محمد اسعاف
 النشاشيبي في حفلة التاين الكبرى التي اقامها رجال الكتلة الوطنية في
 الشام في دمشق في ۱۵ شوال سنة ۱۳۵۴ لفقيد العرب البطل المجاهد
 ابرهیم هنانو. القدس، مطبعة بيت المقدس، [۱۹۳۶]، ۳۱ ص. 24:16.
 הספר על המנהיג הסורי אברהים הנאנו, עם הערות הנוגעות גם לשאלה הארץ-
 ישראלית (עמ' 26-30).
 109. **نور الله، عاطف.** الست حيفا اوين صديقين، خيال ونقد
 بقلم عاطف نور الله. حيفا، مطبعة كشاف الصحراء، [۱۹۳۶]، ۲۰ ص. 19:13.
 'הנבחרת חיפה או בין שני ידידים' שיחה מדומה בין ערבי בין חיפה פעיל במהומות
 ובין בן שכם בלתי פעיל בהן. נדפס בעצם ימי המהומות. לפני אמצע חודש יולי 1936.

הספרות העברית ומדע היהדות.

א. ספרות עתית.

110. ארבעטער-שטימע; וואכנבלאט. סטוריטש, (Stow. Kultur-Liga), 1933. 42: 29. העורך: B. Wiernicki. גל' 1 יצא כ"ט מדעסבר.
111. דאס יודישע ווארט; ערשוינט יעדע וואך. לכובי-קאלאמייא, (Druk. Teichera), תרצ"א. 48: 31.
- העורך האחראי: מ. י. ליבסאן. גליון א' של שנה א' יצא בתשרי תרצ"א. גל' 4 של שנה א' יצא בכ"ד בסיון. הוספה חדשה: עולים בלעם ער. העורכים: ש. בירגבוים און א. שינדלער.
112. פאלקסבלאט. קאלאמיי, (דפוס "Grafika"), תרצ"ג. 35: 25.
- העורך האחראי: Samuel Leib Schmucker. — גל' 1 יצא ב"ט באדר.
113. Haratson; revue mensuelle juive. Anvers, typ. M. Jacobowitz, 1936. 17: 24. גל' א' יצא באוקטובר.

ב. קבצים ומאמרים.

114. אונזער רוף; איינמאנס ציימונג, ארויסגעגעבן פון די תרבות קאמיטעטען אין נאדבורנא און דעלאמיון. נאדבורנא-דעלאמיון, (דפוס Sz. Teicher w Kolomyi), תרצ"ג. 8 ע. 32: 24. העורך: אלעזר ליפסאן. יצא בניסן.
115. Frankfort on Main. Israelitische Gemeinde. Almanach für das Jahr 5695 (1934-35), 5696 (1935-36), 5697 (1936-37), hrsg. im Einvernehmen mit dem Vorstand der Israelitischen Gemeinde Frankfurt a. M. von Stephanie Forchheimer. 3v. (Frankfurt a. M., typ. Kornsand), [1934-1936]. 47; 54; 47 p. 12: 18.
116. Izraelita magyar irodalmi tarsulat. Évkönyv. Szerkeszti... Szemere Samu. 1936. Budapest, (typ. Franklin), 1936. 374 p. 13: 19. — Az Izr. magyar irodalmi tarsulat kiadványai. 58.
- ל"ה חתן: Löwinger, S: Dr. Blau Lajos élete és irodalmi munkássága. — Heller, B: Zunz L. — Richtmann, M.: Mendelssohn Mózes mint a zsidóság

védelmézője. — Pollak, M.: Madách Imre és a Biblia. — Kohlbach, B.: Zsidó pénztermék a Magyar Nemzeti Múzeumban. — Grünvald, F.: Az elmúlt év története. 5696.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 444.

117. Годишник издају Јеврејско културно-просветно друштво 'Ја Беневоленсиа' у Сарајеву и Добротворно друштво 'Потпора' у Београду. Сарајево, штампарија Менахем Папо, 1933-5694. XXIV, 312 стр., факс., ил., портр., табл. 15: 23.

שם הספר על המעטפת: Godisnjak, בקרואטית ובסרבית.

ספר השנה של האגודה התרבותית-חנכית, כנבולנסית בסרביה. — הספר מכיל ידיעות על היהודים ביוגוסלביה ודברי ספרות. מהתכן:

H. Heine: Jehuda ben Halevi. — B. Poljokan: Palestina. — S. S. Demajo: Jevrejsko brachno pravo u Kraljevini Jugoslaviji. — E. Levi: Jevreji u jugoslavenskoj literaturi. — K. Baruh: Spanske romanse bosanskih Jevreja.

ג. ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל.

קא סאכער, מ. מאפעראלן צו א ביבליוגראפיע פון לייב סלאך, ראה ע' 11 מספר 16.

118. הינטערלעבנס, עטנאל. צו דער געשיכטע פון יידישן בוך און דרוק אין פוילן אין דער צווייטער העלפט פון 18טן י"ה. ווילנע, (דפוס) (Krejnes), 1936. 64 ע. 16: 23.

בראש השער: ביבליואטעק פון ווואו, יידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט, היסטארישע סעקציע. — על המעטפת השמאלית שער נוסף בפולנית.

התכן: דער שפעטער אויף יידישע ספרים אין פוילן אין 18טן יאהרונדערט. — באגרענעצונגען פארן אריינפיר פון יידישע ספרים קיין פוילן סוף 18טן י"ה. — די ציילונג פון די יידישע ספרים אין פוילן אין יאר 1776. — יאהאן אנטאן קריגער, דער ניוואפער דרוקער פון העברעאישע ספרים (וויין מעטיקוים אין די יארן 1781—1795). — די פרווילעגירע אויף א יידישער דרוקעריי אין ווארשע (אבלאטע) פון יאר 1780.

Bloch, I. Nazi-Germany and the Jews... bibliography. 269 מספר ראה ע' 59
London. British museum. General catalogue of printed books.
Vol. XVI: Bible. 35 ע' ראה
Thomsen, P. Palästina-Literatur. 72 ע' ראה

119. Bollettino bibliografico, a cura della Federazione delle associazioni culturali ebraiche d'Italia. Citta di Castello, Tipografia dell' Unione arti grafiche, 1934. 17: 24.

"Estratto da 'La Rassegna mensile di Israel'."

שנה א' חוברת א' יצאה בינואר. אין כאן אלס דעפסה מיוחדת סתך העתון חנוכי.

ד. מדע המקרא.

גלנטי, א. נ. ס' משל ומליצה. ע' 44. תנ"ך. נבואים. יהושע שפטיס, ראה ג'נאח, י. נ'. פירוש לכתבי הקדש ע' 13. ע' 31 מספר 129. מאירי, ס'. פירוש לס' תהלים. ע' 16.

120. ברזינסקי, יעקב צבי. קונטרס משלש; סכיל בתוכו (א) העקב למישור, להבין פרשה כי תשא ופ' עקב ופ' וילך עם העתקה אנגלית, (ב) בינה בפרוש רש"י על התורה, (ג) פשוטו של מקרא סאת יעקב צבי בקרוינסקי... (New York), תרפ"ח. 76 ע, [2] דף, פורטרט. 13 : 18.

בין העמודים 58 ו-59 הדבק דף. לוח הפעות. להעתקה מיוחד שער אנגלי: העקב למישור A brochure entitled Straightening a confused mass of verses by Jacob H. Berzinsky. תרצ"ג.

121. גליקסמן, ברוך בנדיט. תכלית חכמה; פירוש לסגלת קהלת סאת הרב ברוך בנדיט גליקסמן... ונלווה אליו מקצת מספרו שבט הנרי. נסדר והוגה ויצא לאור ע"י נכדו פינחס זליו גליקסמן. לוד, דפוס מ. ליבקסקינד, תרצ"ג. 64 ע. 12 : 16. — בית תפלה ג. — עם הפנים.

122. גרנט, יצחק מאיר. ספר אור תהלים; בו יבואר גודל תיקון אמירת תהלים, ולמוד תהלים, ומפרי תהלים, וגם חידושי סיומי תהלים... עם קול קורא שומר שבת סחללו; אויך איבערגעזעצט אויף עברי מייטש. חנני חשיח... יצחק מאיר בהסנות ר' אברהם הלוי... לוד, סודר ברפוס מ. בן-דוקר, תרצ"ה. 32, [1] ע. 12 : 17. ההסכמה והעמוד האחרון נדפסו על המעפפת.

123. הבר, יקותיאל. התפתחות התני"כ. בילסקן, B. Werber, תרצ"ה. [8] ע, לוח-סתקפ. 10 : 16.

124. תנ"ך. כתובים. ספר תהלים עם פירוש חדש... נחלת בנימין, ואילו נלווה עוד פירוש... זר זהב... סאת המחבר בנימין מאיר וסגור ב"ר אלחנן... סמ. לואיס, דפוס נ. וו. זאלץ-א. 5. געלסאן, תרצ"ג. 80 ע. 17 : 24. י"ז הפרקים הראשונים.

125. תנ"ך. כתובים. ספר תהלים עם פירוש תפלה למשה סאת אדומי... משה מייטלבוים... וביאור סצורת דוד, סצורת ציון. ברלין, פרס, תרפ"ט. 354 דף. 13 : 19. מהמעפפת.

126. שער, עדוארד. משה; (ביאגראפישע סטודיע)... לויט די לעצטע היסטארישארבעטאלאגישע פארשונגען. יידיש. שרה-ברייס-כהן. ווארשע, (דפוס Sikora i Mylner), 1932, 53, [1] ע, [1] דף. 13 : 17.

Levine, I. Faithful rebels. 40 ע' ראה

Lewin, G. Ochrona zdrowia i eugenika w Biblii i Talmudzie. 77 ע' ראה

*127. Adams, J. M. Biblical backgrounds. Nashville, Broadman pr., 1934. 482 p.

128. Bentzen, Aage. Studier over det Zadokidiske Praesteskabs Historie. København, typ. B. Luno, 1931. p. [3]-114. 18: 26.
בתוך: Festschrift udgivet af Københavns Universitet i Anledning af Universitetets Aarsfest. 1931.

129. Bible. Texts. Biblia hebraica... ed. Ru[dolf] Kittel; textum masoreticum curavit P[aul] Kahle. Editionem tertiam... ad finem perduxerunt A. Alt et O. Bissfeldt. 4: יהושע שפטים Libri Josuae et Judicum praeparaverunt M. Noth... Rud. Kittel. Stuttgartiae, Priv. Württ. Bibelanstalt, 1936. 85 p. 17: 23.

את הקודם ראה ק. מ. שנה י"ג ע' 179.

130. Bible. tr. German. Das ungekürzte Alte Testament. Bd. 1: Die fünf Bücher Moses, von Elme. (Wien, L. Weiser, 1936). 3 p. 1., 5-591, [1] p. 15: 23.

תרגום עם ביאור קצר כחוכה התרגום נדפס כאמיתות גדולות יותר, כדי להבדילו מהביאור.

Das Ende des Streites zwischen Christentum und Judentum. : 591-590 ע'

131. Bible tr. Greek. Septuaginta, id est: Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes, ed. Alfred Rahlfs. 2 v. Stuttgart, Privilegierte Württembergische Bibelanstalt, (c1935). XLVIII, [2], 1184; [2], 941 p. 16: 24. "Handausgabe".

החלק (v. 1: Leges et historiae). v. 2: Libri poetici et prophetici.

הקדמה מבוא וכו' בגרמנית, אנגלית ולטינית.

אלפרד ראהלפס¹⁾, תלמיד מובהק של פול די לאגארד, הקדיש את חייו לחקירת נוסח תרגום הע' של התנ"ך. הוא היה יושב ראש ומנהל מחלקת מיוחדת של החברה המדעית בניסיון שתפקידה היה לייסד ולגמור הוצאה חדשה בקרתית של תרגום הע' (Septuaginta-) (Unternehmen der Gesellschaft der Wissenschaften in Göttingen) עד מותו (1935) וכל פרסומיו שחקר ודרש בהם עניני מסורת הנוסח הנ"ל הלא הם כאבנים צבורות לבנין הזה. כידוע טען די לאגארד, שהיו בימי קדם שלשה עיבודים מדעיים של תרגום הע', מקובלים כל אחד בארץ אחרת ונוכרים עיי הירונימוס—(העיבודים של אוריגנס ולוקיאנוס והיסיוכיוס) — ושאותם צריך קודם כל למצא ולברר. ר. הראה שבכלל אי אפשר למצא את העיבוד השלישי בכתבי-היד שבידינו ושני העיבודים האחרים רק בקושי ולא בטהרם אלא

(1) עיי תולדותיו בסמרו של W. Bauer (Nachr. Gött. Ges. d. Wiss., Jahres-ber. 1934-35, p. 60 sqq.)

מעורבים ומזויזמים ממקורות שונים. אבל מלבדם ישנן נוסחאות שאינן שייכות כלל לאחד מהעובדים הנ"ל וקשה לסדר אותן ולברר מקורותיהן. ולכן היוצא מעבודתו המדעית של ר. היא העובדה שבדברי תרגום הע' שכלו שנויים והוספות וזיזונים באופן משונה מכל כתבי ימי הקדמונים (ודומה יותר למשל לסדרי תפלות היהודים והנוצרים בימי הביניים). ולכן אין תקוה לברר ולהשיג הנוסח האמיתי באמצעי הבקורת אם לא ימצא חמר חדש בכתבי יד בלתי ידועים להאיר אפלת המסורת.

תפקידו של העורך הוא להראות המסורת בשנויי נוסחאות ורגילין לבסס את השנויים בהוצאה בקרתית גדולה על כל החמר הידוע. אבל בהוצאה שמושית יש להסתפק במועט ולהביא רק מבחר הגירסאות המתארים פרטי המסורת רק בקיום כלליים. למיכך צריכה היתה ההוצאה הגדולה להקדים את ההוצאה השמושית שלפנינו⁽²⁾; סבות חיצוניות גרמו שזו יצאה ראשונה, ולא לסובת הענין.

אם תשוה את ההוצאה (שצורתה החיצונית נפלאה ומחירה נמוך מאוד) להוצאות שישנן, מיד יראה בעינים כמה הוסיף העורך בידיעת המקרא ובתקונו על כל הקודמים לו בעבודה זו ואף על האחרון שביניהם (Swete). כל אלו הדפיסו דברי הע' על פי עד אחד (היינו ע"ם כתב יד אחד או ע"ם איזו הוצאה ישנה) והסתפקו בהבאת שנויי העדים האחרים בחלופי גרסאות שלהם. מן הדרך הזו—שהיא פחות מוכבכת וגם פחות מדעית—טר העורך לגמרי. הוא בס' לכתחלה את הנוסח שלו על כל העדים הידועים לו, גם על המסורת העברית ועל התרגומים הנולדים מן תרגום הע', למשל התרגום הקפטי. באופן הזה הצליח לתקן ולפרש מספר גדול של מקומות התרגום ולהחזיר העטרה ליושנה.

בכל זאת נראים בעבודתו גם חסרונות הרבה. ראשית כל חסרה כל הקדמה מדעית. ר. הסתפק לתאר את חולדות הנוסח וקורותיו בימי קדם ובימי הביניים בתאור קצר כללי (שנדפס כבר פעמים⁽³⁾). הנוגע רק בראשי הדברים. כפי הנראה הניח שיש בידי הקורא כל מה שיצא מהפרסומים השונים שלו. לכן הביא למשל בחלופי הגרסאות (apparatus criticus) גם כתבי יד ומקורות אחרים שלא הזכיר אף במלה אחת בהקדמתו או ברשימת הקצורים ור"ת שהשתמש בהם. גם בתוך הערותיו לא כל מפרי התנ"ך שוים בסדור השנויים וכו'. בקצת מהם הצליח לקצר ההערות ודיוקא באלו שהוציא כבר קודם לכן באופן יותר מרווח (בראשית, תהלים). אבל בשאר הספרים הוא מסדר לפני הקורא חמר חדש מכ"י וכדומה ברווח ולא בצמצום ההגון להוצאה שמושית כזו, ויש לחשוש שכל החמר הזה יבלבל את הקוראים יותר מדי. גם לשון ההערות בלתי רגילה בספרות הכללית והטרמינולוגיה שבחר בה שונה לפעמים ממה שנהגין לכתוב במקרים כאלו. במקרים אחדים השתמש העורך באמצעי הקיצוני להדפיס כל הספר בשתי נוסחאות, כל אחת עם ההערות השייכות לה (עיי' שופטים, דניאל, טוביה) ויש לשאל אם היה זה נחוץ, ואם כן, אם לא היה מקום לסדר כזה גם בספרים אחרים.

למרות החסרונות האלו אין איש העוסק בחקירת התנ"ך יכול לפסח על ההוצאה הזאת הפותחת לנו שערים לחמר חדש והיא מבוססת על ידיעה עמוקה ובקיאות נפלאה. היא תשאר בשבילנו ההוצאה השמושית הטובה ביותר של תרגום הע'—עד שתופיע טובה ממנה.

ד. גולדשמידט.

(2) ר. בעצמו הכיע זאת במאמרו Studie über Ruth, Mitt. d. Septuag.-Untern, III (1922) 51.

(3) Das Buch Ruth, griech., p. 6 sqq.; Genesis ed. Rahlfs (1931) p. 7 sqq.

132. **Bible. Minor prophets.** Die zwölf kleinen Propheten. Hosea bis Micha von Theodore H. Robinson (Aus dem Englischen übersetzt vom Herausgeber). Nahum bis Maleachi von Friedrich Horst. Bogen 1-10. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1936. 160 p. 18 : 25. —Handbuch zum Alten Testament. Reihe I., [Abth.] 14.

תנ"ך קטן 10-1 : ערך נחום ב, ב.

133. **Bible. Psalms.** Ausgewählte Psalmen, übersetzt und ausgelegt von Jakob Kroeker. Auswahl 1. Leipzig, G. Schloessmann, (1936). 166 p. 14 : 21. (Bibelhilfe für die Gemeinde.)

134. **Bible. Psalms.** Cod. Pal. Vind. 2682. I: Eine frühmittelhochdeutsche Interlinearversion der Psalmen aus dem ehemaligen Benediktinerstifte Millstatt in Kärnten. Zum ersten Male hrsg. von Nils Törnqvist. Malmö, Röhr's Buchdruckerei, 1934. XVII, LXXVIII, 263 p., pl. 16 : 24.

—Lunder germanistische Forschungen, 3. XVII-[XI] ע' ביבליוגרפיה:

135. **Bible. Psalms.** Psalmy wybrane; z hebrajskiego przełożył Jan Szeruda. Ustroń, (typ. A. Walach), 1934. 63 p. 12 : 17.

136. **Bible. Psalms.** Le psautier liturgique à la lumière de la tradition chrétienne. T. 1-2. 2 v. Paris, Desclée de Brouwer, (1935). 874 ; 873 p. 13 : 20. —Dom Pierre de Puniet: **בראש השער:**

T. I.: Psaumes de David, T. 2: Psaumes lévitiqes et Psaumes anonymes. תהלים בלטינית וצרפתית, עם באור רחב מאד.

137. **Bible. Song of Solomon.** Poesie di Giacinto Perrone. Il Cantico dei cantici; riduzione metrica. Monopoli, A. Bregante, 1934. 2 p. l., [7]-27 p., 1 l. 11 : 16.

138. **Born, A. van den.** De symbolische handelingen der Oud-Testamentische profeten. Utrecht, N. V. Dekker, 1935. 2 p. l., [vii]-xi, 137, [1] p. 16 : 25.

139. **Cahiers de la Nouvelle journée.** L'oeuvre exégétique et historique du R. P. Lagrange... [Paris], Bloud & Gay, [1934]. 232 p., port. — Cahiers de la Nouvelle journée, 28.

התוכן: J. Chaine.: L'Ancien Testament. Le Sémitisme. — L. Vénard: Le Nouveau Testament et les origines chrétiennes. — G. Bardy: Le milieu hellénique. — E. Magnin: L'histoire comparée des religions et la religion révélée. — J. Guitton: L'influence du R. P. Lagrange.

140. **Chambers, Oswald.** Biblical psychology; a series of preliminary studies... 2nd ed. London, S. Marshall, [193-?]. VIII, 269 p. 13 : 19.

141. **Guppy, Henry.** A brief sketch of the history of the transmission of the Bible down to the revised English version of 1881-1895... with twenty two facsim. Manchester, Manchester university press, 1936. XI, 70 p., pl., ports. 17 : 26.

"A selection of works for the study of the original texts and principal versions of the Bible, which may be consulted in the John Rylands library". (p. 59-70).

142. **Hamshere, David.** We need Mosaic law now. London, T. W. Laurie, (1935). 221 p. 15 : 22.

המחבר מציע כאן חוקה חדשה לעולם. מיוסדת על תורת משה והתורה הנוצרית. בין הצעותיו: ליוסד בית-משפט עליון על הר עיבל בא"י.

143. **Harford, John Battersby.** Studies in the book of Ezekiel. Cambridge, The University press, 1935. 4 p.l., 164 p., front., tab. 13 : 19.
החזק: Criticism up to A. D. 1900. — From 1901 to Herrmann. — Hölscher. — Torrey, Smith, Hertrich. — Criticism of Smith's theory. — Criticism of Torrey's theory. — The separation of the editorial additions from the original Ezekielian prophecies. — The last nine chapters. — The double Divine name in the book, as now presented in the M T. — The spiritual value of the book of Ezekiel. — "The House of Israel". — The Divine names in Ezekiel.

*144. **Hauss, Fr.** Biblische Gestalten; die Menschen der Bibel als Zeugen Gottes. Eine Konkordanz. Berlin, Fricke-Verl., 1934. 214 p. 8°. = Aus der Welt der Bibel. Bd. 9.

145. **Jakób, Mojżesz.** Objasnienie naukowe do modelu świątyni jerozolimskiej oraz autobiografia jego twórcy. T. 1-2, in 1. Kraków typ. "Monopol", 1931. 100 p., illus. 15 : 23.
החזק: T. 1: Koleżeńskie opowiadanie z pierwszej połowy życia (od 1860 do 1900 r.) T. 2: Dokumentalne opowiadanie z drugiej połowy życia (od 1900 do 1930 r.)

146. **Jenness, Mary.** Men who stood alone; the Hebrew prophets in action. Milwaukee, Wis., Morehouse pub. co., (c1932). 4 p.l., 114 p. 13 : 19.

*147. **Keller, I.** Biblische Zeittafeln. Berlin, Lichtenberg, 1934. 64 p. 8°.

148. **Köhler, Ludwig.** Theologie des Alten Testaments. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1936. xi, 252 p. 15 : 23.
(Neue theologische Grundrisse, hrsg. von Rudolf Bultmann).

149. **Kortleitner, Franz Xaver.** Quantum temporis Israelitae in Aegypto commorati sint. Scripsit Franciscus Xav. Kortleitner. Oeniponte, F. Rauch, 1936. 4 p.l., 58, [1] p. 15 : 23.
= Commentationes biblicae XI.

150. **Lauch, Erhard.** Luthers deutsche Bibel. Leipzig, A. Foerster, 1934. 22 p., 1 l., illus. 16 : 23.

151. **London. British museum.** General catalogue of printed books. vol. xvi: Bible. Part 1: Complete Bible and Old Testament. London, W. Clowes, 1936. 1 p.l., 1122 col. 25 : 35.
British museum : הראש השער

152. **Margolius, Alexander.** Mutter und Kind im altbiblischen Schrifttum. Berlin, B. Levy, 1936. 46 p. 15 : 21.

153. **Meecham, Henry George.** The letter of Aristeas; a linguistic study with special reference to the Greek Bible, by Henry G. Meecham. (Manchester), Manchester university press, 1935. XXI, 355 p. 14 : 22. = Publications of the University of Manchester, no. ccxli.
ביבליוגרפיה: ע' XVIII-XIII.

154. **Montgomery, James A[lan].** Historic Jewish-Christian relationships and The Bible as classical literature; two lectures... Wilkes-Barre, Pa., typ. Department of extension education, Temple Israel, [1935]. 18 p., 1 l. 15 : 23.

155. **Schmidt-Phiseldeck, K.** Sproglige Noter til den hebraeiske Genesis. Første Hefte: 1-xi. København, Levin & Munksgaard, 1935. 53 p. 20 : 27.

156. **Sellin, Ernst.** Alttestamentliche Theologie auf religionsgeschichtlicher Grundlage. T. 1-2. 2 v. (Leipzig, Quelle & Meyer, 1933). xii, 152; viii, 139 p. 15 : 21. חצי-שער; לכל כרך שער נוסף טיורי. החלק T. 1: Israelitisch-jüdische Religionsgeschichte. T. 2: Theologie des Alten Testaments.

כונתי העיקרית הייתה בכל מקום הסברה הידיקשית, להכניס את התיאולוגים הצעירים שלנו אל המקצוע המרכזי והחשוב ביותר של התנ"ך. (מהקדמה).

157. **Smith, Wilbur M[ooreshead]**. The time periods of prophecy. Philadelphia, Pa., American Bible conference association, inc., (c1935). 35 p. incl. chart. 13 : 20.

158. **Steinbach, Alexander Alan**. Sabbath queen; fifty-four Bible talks to the young, based on each portion of the Pentateuch... New York, Behrman's Jewish book house, 1936. x p., [2] l., 174 p. 14 : 21.

159. **Tabert, Bruno**. Kreuz und quer durch die Bibelländer. Bd. 3: Zu den Stätten, wo Jesus wandelte. Kassel, J. G. Oncken, (pref. 1936). 55, [1] p., map, pl. 15 : 21. 454 שנה ייג' ע' 454. את הקורם ראה ק. ס. שנה ייג' ע' 454.

*160. **Thielecke, Erich**. Die alttestamentlichen Personennamen im mittelalterlichen niederdeutschen Sprachgebiet östlich der Weser. Greifswald, Bamberg, 1935. 127 p. 8°.

= Pommernforschung. Reihe 1, H. 7. Diss. Greifswald.

ו. הלמוד ומדרש, ספרות רבנית.

בורוכוב, א. י. חבל יעקב. ע' 12. פרקי אבות. ע' 39 ספרים 178, 179.
ס' כרם ציון. כ. ע' 15. שבחי ח. י. ס' דברי חזקיהו. ע' 23.

161. **אנגל, יוסף**. ספר ציונים לתורה... חברתו אני יוסף ענגל... פיעטקוב, בענדן, ח. ה. זילבערשאטץ, תרצ"ב. [1] דף, 130 ע. 35:25. חודשי גפית.

162. **בלוך, חיים יצחק**. קובץ כללים באיזו אופנים אין כל בית דין גזור גזרה, וכללים בדין אין ביד יכול לבטל דברי דין חכירו אלא אם כן גדול חכמו בחכמה ובמנין. (הכותב... חיים יצחק חכהן בלאך). (רושורסי סיטי, דפוס פאזי-שאולזאן, תרצ"ד). 7, [1] ע. 18 : 25.

163. **גלרנטר, משה**. ספר ויצו משה; אמרות... אשר רשם... משה (גילרנטער)... (ואיזה ליקוטים בכת"ק). הבאתי לביה"ד... גדלי' בהרב הסתבר מזאמישץ. בילגוריא, (דפוס Feniks), (תרצ"ד). [1] דף, 4, 26 ע. 12 : 17.

164. **יעקב בן יעקב משה מליסה**. דרך החיים... דינים, נלקטו... ע"י... רבינו יעקב הרב מליסה, נדפס מחדש בהערות ותקונים ומראה מקומות... ללימוד דינים בהחדרים. חלק א. ווארשא, החנוך (של יסודי התורה), תרפ"ז. 72 ע. 15 : 23.

165. **מדרש אלה אזכרה**; ענינו מעשה עשרה הרוגי מלכות. לבוב, N. Siegel, תרצ"ה. [1] ע. 12 : 16.

166. פופרש, יוסף. ספר מנחה חדשה; חיבור על מצות התורה והוא ספר שני מספרי יביע אמר אשר חנן ר'... יוסף בהר"ג... יעקב פאפרש... חלק א. בראדי, nakl. autora, דפוס פישט עט וויינשטאק, תרצ"ד. דף. 21 : 33.

167. צויג, יוסף הלוי. ספר פורת יוסף... יוסף הלוי צווייג... חלק א"ב. 2 חלקים בכרך 1. בילגורייא, הוצאת המחבר, דפוס נ. קראנענקער, תרצ"ג. [13], 43, [11], 37 דף. 24 : 32.

התכן: חלק א : שו"ת וחידושים... בארבעה חלקי שו"ע... ובסוף... מחידושי מו"ה משה יונה הלוי צווייג... קונטרס פני משה. חלק ב : חידושים בסוגיות שונות בש"ס ובדברי הרמב"ם ז"ל...

168. קמנצקי, אברהם יעקב. ספר נחלת יעקב; כולל חידושי על קנינים שונים בסוגיות הש"ס ופוסקים וכיאוורים בכמה שיטות הראשונים, מאת אברהם יעקב בלא"א ישראל קאסענעצקי... ווילנא, דפוס פרודוציר, תרצ"ה. 34, [2] ע. 20 : 27.

169. קרוך, יעקב ל"ב. חזקה רבא. מיוסד על כללי חוקות דאיסורא ודמטונא... (מאת) יעקב ל"ב קראך. סדרו וחוציאו לאור פנחס יעקב הכהן. חלק רביעי (א) על חושן משפט. לייפסיא, (דפוס A. Teicher), תרצ"ו. [11] דף, XII, 344 ע. 25 : 35. שער נוסף מצויר. את הקורם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 52.

"חזקה" היא מונח יסודי, בעל ערך משפטי קבוע ברחבי הספרות התלמודית. מושג הגיוני-הלכתי זה נפוץ בכל נתיבות ים התלמוד ובכל ספרי האסכולות השונות שלאחריו. קיימים שני מושגים עקריים של "חזקה". (א) "חזקה" של "העמד דבר על חוקתו", בחינת "סטטוס קוו" : בשעת הכרעה בענין מסופק מניחים, שהמצב הנקרה לפנינו נמשך ומתקיים כמקודם, ומיחסים כאלו לא חל כל שנוי בינתים, וכך גם קובעים להלכה. (חולין י : כתובות עה. ועוד). (ב) "חזקה" בחינת אומדנא. התכמים שערז את מנהגו של עולם וקבעו לפי הערכה זו את הבחינה המשפטית במקרים שונים. (כגון : חזקה שליש עושה שליחותו, חזקה על חבר שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, חזקה אין אדם פורע תוך זמנו ועוד). בסוג שני זה אין החזקה "מוסד-הכרעה" משפטי הקובע עלייסוד מצב כללי הידוע מלפני כן, אלא שמסתמא כך הוא, כיון שכך נהגו ונהגים במקרים דומים ; בחינת היקש דדוקציוני על הגדון ממעשים שקדמו ונכחנו. חזקה זו גובעת מהכלל הידוע של "הולכין אחרי הרוב" המפורסם בכל תורת משפטנו.

הספר שלפנינו, שנתחבר לפני יותר מחמשים שנה ע"י הגאון רבי יעקב ל. קראך ז"ל ושהוצא עכשיו ע"י המו"ל בהדור רב, הוא הכרך התשיעי של המפעל התורני הכביר הזה וחלק נוסף יופיע בקרוב. המחבר כנס ואגר באכסניה אחת מתוך בקיאות עצומה את כל סוגי החזקות הנמצאים פזורים בנבכי הספרות התלמודית הקדומה, הביניית והמאוחרת, ומצה מתוכם את כל הנחוץ לעבודתו הכבירה, ובסוף שבצמ ברקע הלכתי אחד. בספר הראשון של "חזקה רבה" (הופיע בשנת תרפ"ז על אורח-חיים) מטפל המחבר

בסוג הראשון של החזקה, אולם בשאר הכרכים נדונים שני הסוגים חליפות. בלי הפרדה והתחמה. יש גם אשר המחבר משתמש במונח "חזקה" אף על פי שאינו רק שם גרדף לגושא. (עיין למשל תשובות: רמט, רג, רסט ועוד בחלק ד). בכל הספרים, אע"פ שנתחברו על פי הסדר של ארבעת הטורים, אין הוא דין לפי הסימנים שבהם, אלא לפי שאלות וענינים, שכבר טפלו בהם קודמיו. הוא מביא את דעותיהם, נושא ונותן בהם, מסביר ומאירם הארה עצמאית וגם מסיק מסקנות בלתי-תלויות ומקוריות משלו. אין כאן מקום לטפול מפורט ולמצויי-החמר שעליו דן המחבר בספרנו על תשעת כרכיו, ועלינו יש להסתפק בציון חשיבותו, בהדגשת תפקידו בין הלומדים והערכת מקומו בספרות ההלכית בכלל. הספר חשוב ביחוד מפאת החמר ההלכני הצבור בו ומוגש מתוך העמקה בכל הבעיות הכרוכות בו. תפקידו לחקל על הלומדים את הגישה הנכונה אל כל מבוך הענינים הקשורים במושג המשפטי: חזקה. מקום כבוד מבוצר לו, עלינו, לספר בשורת הספרים הכוללים עולמה של ההלכה היהודית.

לטובת המעיין רצוי היה למלא משאלה אחת והיא, להוסיף לכל הכרכים יחד רשימה כללית של הענינים הנדונים בהם בסדר אלפביתי וגם מיון המושגים השונים.

מ. ד. כהן.

170. רי"ג דוד. ספר שושנים לדוד בדבר הלכח בש"ע או"ח ויו"ד אשר חברתו... דוד ריוו... (חלק א'). קאלאמאי, רפוש ש. מייכער, תרצ"ג. 131, 77 דף. 23:30.

171. רינהולד, אברהם. ספר שאלות ותשובות מנחת אברהם אשר חנני הש"ת אברהם ריינהאלד... חלק א. פיעטרקוב, רפוש ח. ה. פאלסאן תרצ"ה. 121 דף, 126 ע. 25:35.

172. שמושקוביץ, ניסן בן-ציון. ספר בנין ציון; והוא שו"ת, וחידושים וביאורים בסוגיות השי"ם, ובכרכי הראשונים והאחרונים... מאתי ניסן בן-ציון בח"ר מנחם מאיר שמושקאוויץ... תוצאה חדשה עם הוספות ומלואים. ביליסמוק, רפוש מ. י. סירסקי, תרצ"ז. 6 ע, 60 דף. 20:28.

173. שנקר, יצחק ישעיה. ספר עיון יצחק; דברי הסבר ופירוש עפ"י דרך הגיון בשי"ם בבלי וירושלמי ובפוסקים... בבא מציעא. מאת יצחק ישע' שנקער. בילגוריו, (Lwów, הוצאת המחבר), תרצ"ה. IX, 131-62 ע. 17:25. שער נוסף בפולנית.

174. מזהרת בנות ישראל. ראדום, די אויפפירונג פון די יודישע פרוי. ראדום, מזהרת בנות ישראל, תרצ"ד. 24 ע. 11:16.

175. Cohn, Naphtali. Anleitung zum Talmud-Studium. Heft 1: Traktat Sabbath. Abschnitt 1. Frankfurt a. M., Hermon-Verlag, על 20 דף הראשונים של ספכת שבת. 5696/1936. 52 p. 15:23.
"Ziel der Anleitung ist: Verständnis des Textes und dessen Sinn. Inhaltlich stellt sich die Anleitung demnach dieselben Grenzen, die von Raschi eingehalten worden sind.

176. **Guttmann, Theodor.** Das Masal-Gleichnis in tannaitischer Zeit. Frankfurt a. M., Hermon, 1929. 3 p. l., 33, [1] p. 14 : 22.
Diss. Frankfurt a. M. — Teildruck.

177. **Hadas, Moses.** Rabbinic parallels to Scriptores historiae augustae. [Chicago?, University of Chicago press?], 1929. pp. [257]-262. 17 : 24. "Reprinted... from Classical philology, v. 24, no. 3, July 1929".

178. **Pirke Abot.** פירקי אבות Pirke Aboth. Die Sprüche der Väter zum Schulgebrauch und Selbstunterricht übers. und erklärt von S. Bamberger. 3. Aufl. Frankfurt am Main, J. Kaufmann, 1935. VIII, 148 p. 13 : 20.

הסכסס בעברית וגרמנית מור מול מור; הכאור בגרמנית.

179. **Pirke Abot.** פירקי אבות Sprüche der Väter, übersetzt von Selig Bamberger; mit einem Geleitwort von Leo Baeck. Frankfurt am Main (Rödelheim), M. Lehrberger, 1934. 55 p. 11 : 17.

"Sonder-Abdruck aus Siddur sephat emeth, übersetzt von Selig Bamberger..."

עברית וגרמנית עמוד מול עמוד.

ז. מדע הדת. פילוסופיה יהודית.

אפרתי, מ. א. לקראת הגאולה השלמה. ע' 12. קוק, א. י. משנת הרב. ע' 21.

180. **צעירי אנדת ישראל.** יאסטרומב. אונזער ענטשטעהונג; אל-זויטיגער איבערבליק איבער די ענטשטעהונג און ענטוויקלונג פון, צעירי אנדות ישראל יאסטרומב ויא אייר תרצ"א — ויא אייר תרצ"ב, און אויספיהרליכער בעריכט פון די פגישת-חברים גליל ראדוס-קיעלץ חי אלול תרצ"א אין יאסטרומב... צוזאמענקשטעלט און רעדאגירט דורך: חיים יוסף שטערקנשאם און שמואל ראזענבערג... יאסטרומב, ("Szlojmej emunej Izrael"), תרצ"ב. 17 : 13. ע. 46-131

ראה ע' 35. Montgomery, J. A. Historic Jewish-Christian relationships.

181. **Buber, Martin.** Das Kommende; Untersuchungen zur Entstehungsgeschichte des messianischen Glaubens. 1: Königtum Gottes. 2., verm. Aufl. Berlin, Schocken Verlag, 1936. LXI, 293 p., הוצאה א' ראה ק. מ. שנה י' ע' 66-62; שם גם בקורת מאת ד"ר יחזקאל קויפמן. 1 l. 15 : 23.

182. **Goldman, Solomon.** The Jew and the universe. New York, Harper, 1936. xi p., [1] l., 257 p. 14 : 21.

חלקן : Personality and the universe.—The Rabbis and their problems.—

Awareness versus formulations. — The occidental myth. — The importance of science. — The purpose of Maimonides. — Joshua, soldier or metaphysician. — The method of Maimonides. — His central thesis. — No means yes. — Creatio ex nihilo. — This solid flesh. — The orthodoxy of Maimonides. — Wisdom and conduct. — Philosophy and folklore. — Thinking in a circle. — The quest for freedom. — Conclusion.

183. **Grünthal, B.; G. Kutschuk.** Wer? Was? Warum? 613 Fragen und Antworten; ein Querschnitt durch das Judentum. Berlin, Im Kommissionsverlag der Varia-Verlagsauslieferung, 1935. 79, [1] p. 13 : 20.

184. **Karo, Jakob.** Kritische Untersuchungen zu Levi ben Gersons (Rabag) Widerlegung des Aristotelischen Zeitbegriffes; ein Beitrag zur jüdischen Naturphilosophie des Mittelalters. Leipzig, A. Teicher, 1935. 55, [1] p. 15 : 23. Diss. Würzburg.

185. **Lehrman, S. M.** The Sabbath hour, by S. M. Lehrman; with an introd. by A. Cohen. London, The Soncino press, 1936. XIV, 191 p. 14 : 22.

שיחות מסורות לשבתות השנה, מסודרות לפי פרשיות השבוע. — השיחות נדפסו תחלה בעתון Jewish Guardian.

186. **Levine, Israel.** Faithful rebels; a study in Jewish speculative thought. London, Soncino press, (pref. 1936). VIII, 146 p., 1 l. 15 : 24.

התנ"ך : The Book of Job. — Ecclesiastes. — Philo and Maimonides. — Spinoza. — Marx. — Bergson. — Summary and conclusions.

187. **Relgis, Eugen.** Esseuri despre judaism. Bucuresti, "Cultura poporului", (1935?). 160 p. 13 : 19.

התנ"ך : Valori permanente ale Judaismului. — Judaism in actiune. — Patru prieteni. — Notatii. — Marturiile unui fecior de rabin. — Stramosul meu "David Gugumanul".

188. **Thompson, P. W.** All thine increase. 2nd ed., rev. enl., and incorporating the author's tract "The sacred tenth". London, Marshall, Morgan & Scott, 1935. 188 p. 12 : 19.

חיבור על טהן-צדקה בדרך שושנים. כדרך המעשר.

189. **Wiener, Max.** Religion in dieser Zeit. Berlin, Philo-Verlag, [193-?]. 38 p. 14 : 22. = Sonderhefte der C. V.-Zeitung, Nr. 1.

ה. קבלה וחסידות.

מִי שֶׁלֹּבֵיט, מ. תהלים עם פירוש תפלה למשה. ראה ע' 30 מספר 125.

190. בונין, חיים יצחקי. ששנה חב"ד. כרך א: תורת התניא. ספר אינו, ורשה, הוקד להוצאת משנה חב"ד, תרצ"ו. 17 : 24.

55 ספר שער מיוחד וסדר דפים מיוחד.

החסידות התבדית זכתה לשם ולהתהלה בשל נסיונותיהם העיוניות והשיטתיות של גדולי, רבניה וחסידיה. במקום שכמה מגדולי הצדיקים הסתפקו ב"תורות" שאופיין האפיגרמטי בולט מאד ושאינן לבנות מהן בניין שלם במחשבה הדתית, באה חסידות זאת — חסידות של ליטא ורוסיה הלבנה — בכוחות סיסטמטיות מתחלתה. לר' שניאור זלמן מלאדי, מייסדה של הזרם החבדי בחסידות — היתה "שיטה" במחשבה שהקיפה באמת את כל עולם היהדות ומגמה זאת ניכרת גם אצל כל תלמידיו ותלמידיו תלמידיו ובאהבתם לעומקות ולשלימות המחשבה גם יחד עלו חסידי חב"ד על כל שאר החסידים ויש שראו בהם ה"פילוסופים" המקוריים של החסידות.

אבל חסרון אחד וגדול מאד לספרותה העשירה של שיטת החב"ד: כח ההבעה של המחברים החשובים ביותר לקוי ואינו מתאים כלל וכלל לעומק השגתם. יש להם מחשבה עשירה אבל כח לבסא אותה בקצור ובדייקנות אין להם. אפשר לומר עליהם, ולא לשבחם, שהם המאריכים הגדולים ביותר בכל ספרות הקבלה והחסידות. כמה יש להצטער שמעמיקים ומעיינים אלו שכ"כ הרבה היה להם להגיד, לא למדו אף פעם לסדר משנתם! ויש אשר חוסר הסדר ואפילו חוסר היכולת לכתוב משפטים מסודרים, גרמו לבלבול גדול ומונעים את הקורא מלגשת אליהם. ניכר שהמחברים התחילו וחזרו והתחילו לבאר את רעיונותיהם ולא עלתה בידם ומתוך מאמצים מיואשים לתת "שעור קומה" למחשבתם הגיעו למה שהגיעו. ויש שעם כל האריכות הנוראה שבמסגוריהם הם מערפלים את אופק המחשבה יותר ויותר, ולבסוף מפסיקים ברמיות סוד עיפה, ודי למבין.

גם ספר לקוטי אמרים המכונה "תניא", הספר הראשון והיסודי של השיטה החדשה אינו נקי מהחסרון הגדול ההוא. אין מוקדם ומאוחר בתורה זו אף על פי שאתה מרגיש יפה שמבחינת פנימיותה יש כאן סדר למחשבה ואפשר היה להביע דברים אלו גם בלי ערבוב הפרשיות ובלבולן.

וזהו בעצם המסרה ששם לפנינו ה. י. בונין בספר הגדול המונח עכשיו לפנינו. זה שנים רבות משתדל המחבר העומד בשתי רגליו. בעולם החב"ד, להסביר את מהותו גם לאחרים — לא בדרך "פשטים" ודרשות אלא בדרך הניתוח וההתבוננות. זכורים לטוב מאמריו הגדולים על "החסידות החבדית" שהופיעו עוד לפני המלחמה ב"השלוח"; הם הוכיחו שידיעת הענין ועומקות ההשגה נתאחדו במחברם — זוג שאינו מצוי ביותר בספרות המודרנית על החסידות. בשנים האחרונות נתפס גם בונין לרעיון ה"כנוס", והוא מבקש לסדר את משנתם של גדולי החב"ד בשורה של כמה ספרים, בשם הכללי "משנה חב"ד" (על פי גזרת משנה תורה). הכרך הראשון "תורת התניא" נשלם ומונה לפנינו — ספר גדול שיש בו יותר משבע מאות עמוד! בשנת תרצ"ב יצאו שני חלקים במהדורא קמא, וגם הם עובדו מחדש במהדורא בתרא זו.

ספר "תורת התניא" אינו מיוסד על ספר תניא בלבד, אלא על כל ספרי בעל התניא ובפרט על ס' לקוטי תורה שלו העשיר מאד בעיונים דקים ועמוקים גם בכמה פרקים שספר תניא עצמו מקצר בהם ביותר. כוונת המחבר להציע לפני הקורא את כל יסודות תורת החב"ד כפי שנקבעו על ידי מיסד השיטה ואין ספק שהספר יכול לסייע הרבה להבנת דרכי המחשבה החבדית.

הספר מחולק ל"ג חלקים שאינם שווים לפי היקפם: משנת האלהות (184 עמ' 1); משנת השכינה 28 עמ' (נראה לי שאין הצדקה להפרדת ה"שכינה" מהאלהות); משנת התפלה (18 עמ'); משנת הבינוני (57 עמ'); משנת המוסר (39 עמ'); משנת התורה (51 עמ'); משנת צדיק וחסידיים (25 עמ'); משנת התשובה (32 עמ'); משנת הנבואה (18 עמ'); משנת הצדקה (19 עמ'); משנת עבודת אלהים (131 עמ'); משנת משיח עוה"ב ותחית המתים (28 עמ'); משנת הנפש (84 עמ'); ובסוף בא עוד פרק כללי "שעור קומה של הרב".

בכל חלק ישנם חלקים אלה: המשנה עצמה שנדפסה באותיות גדולות מאירות עינים ולקוחה מלה במלה מצירוף דברי הרב ר' שניאור זלמן על הנושא הנדון במקומות שונים; פירושו "קצר ומצומצם בלי דקדוקים ורמזים והערות שאינם צריכים לגופו של ענין"; ציונים בסוף כל פרק, "לשם המעיין הותיק שאגב קריאה נולד בו מאלי תאבון להארה יתרה" (כאן באו גם הוספות ומלואים לעצם הנושא מתוך יתר ספרי החב"ד); וכן "מבוא" בתחלת כל ספר ו"משנה אחרונה" בסופו, בהם באו דברי התבוננות משל המחבר עצמו שבגוף המשניות דקדק "להרצות תורת התניא בלשונו וסגנונו ממש".

על השאלה עד כמה השיג המחבר את מטרתו ליצור משנה תורה לשיטת החב"ד, לא נקל לענות הן או לאו. יש כאן עבודה טובה מאד והסברה ברורה. ברוב המקרים נקראים הדברים בלי קושי ומכשול. אפשר ואפשר ללמוד מתוך הספר. על שאלות של סדר יכולים אמנם לחלוק, אבל החלק של גוף המשניות דוחקא עלה, בדרך כלל, יפה מאד. ואשר לשאר החלקים, הרי זהו ענין הנתון לסעם הקורא יותר מאשר לשקול הודעת המדעי; לעניות דעתי נתפס המחבר אף הוא למחלתם הישנה של סופרי חב"ד, מחלת האריכות והחבה ל"סיולים עם הקורא", וספק גדול אצלי אם שכרו לא יצא בזה בהפסדו: קוראים רבים שהיו קוראים ספר של שלש מאות עמוד בענין רב, יתקשו לקרוא ספר של שבע מאות עמוד. הפירוש "הקצר ומצומצם" אינו משביע רצון במקומות רבים: הוא מקצר במקום שהיה לו להאריך ומאריך במקום שהיה לו לקצר. והסרון אחד עיקרי עלי למנות כאן והוא ההעדר הגמור של ציון המקורות בין בספרות התלמודית ובין בספרות הקבלה. מאד יש להצטער על שמר בוני, שבלי ספק היה מוכשר לעשות גם עבודה זאת, לא הרגיש כל צורך בה עד שאינו נותן אפילו רמזיה של טעם מדוע לא נהג כך. חקירת חב"ד והבנתה היו מריחות הריבה, אלו ידענו בדיוק מה חדש הרב מלאדי ומה לקוח אצלו משאר ספרים ובפרט מספרי קבלה. הרי תורה זו לא ירדה מן השמים ויש לה קשרים אמיצים עם הספרות הקודמת לה. מוטב היה אלו היה המחבר ממעט במבואות ובפרט במשניות האחרונות המנפחות את הספר ללא כל צורך דוחף והיה מדקדק בציון מאמרי הוזהר וס' עץ חיים ושאר ספרים שלא כל אדם מצוי אצלם. והרי מאמרים כאלה באים למאות ולא לפים בספרי הרב. השתפכות הנפש הנמצאת לרוב ב"משנה אחרונה", סותרת את שיטת הצמצום שב"משנה תורה", וגם אם נניח שברכה

בה מצד עצמה, איני רואה שיש לה ענין לספר כזה. העבודה החשובה של בונין ראוייה לשבח ולתהלה, אבל שמחתנו היתה שלמה יותר אלו התחשב המחבר יותר בצרכי החקירה. ביחוד במשנת האלהות ובמשנת הנפש מורגש חסרון בירור המקורות מאד.

אחת הנקודות החשובות ביותר בכל תורת החב"ד היא תפיסתה החדשה של מושג „צמצום האין סוף“ בבריאת העולמות. על נקודה מרכזית זאת ובפרט על צד החידוש שבה לעומת שיטת האר"י היה ראוי להאריך הרבה יותר ממה שעשה מר בונין. ובצער אנו קוראים (בעמ' 68 במשנת האלהות) שהשמים דברים נכונים לגמרי שכתב אותם במהדורא קמא של המשנה ההיא, מפני שטענו עליו שהיה בהם משום „פגיעה בכבוד קדושים“. אם נתחיל להתחשב בטענות כאלה, הסל כל סדר של חקירה נאמנה בתולדות הקבלה. ר' עמנואל חי ריקי, בעל ס' משנת חסידים ראה גדולתו במה שבעל הטענה ההיא חשב ל„פגיעה בכבודו“ — וזה לא בשאלה אישית, חלילה, אלא בשאלת הבנת ענין הצמצום כפשוטו. האם נוכל לקחת שבעתידי לא יכנע מר בונין לטענות ממין זה ויכתוב מה שיש לכתוב בלי משוא פנים? עליו לדעת למי ולמה מכוונים ספריו: אם לקוראים המבקשים לדעת מהות הקבלה החבדיית ומקורותיה בנתוח מעמיק אבל בלי „קשוט“ וסניגוריא או לקוראים אסתטיסטים ולבעלי נפש יפה השואפים להתרוממות ולעידון. יקשה עליו להחזיק בחבל בשני קצותיו.

191. ישכר דב בריש הכהן מוולבורן, ספר אהלישכר; כולל לקוטי חידושי תורה... הנהגות טובות... וסיפורי מעשיות נוראים מכבוד מוה"ר ישכר דובקריש חכהן מוואלבראז הוכא לביה"ד ע"י נכדו נחמיה סנתם כרעה חכהן טארקנהיים. לובלין, נ. ס. ב. טארקנהיים, תרצ"ג. [4], 32-2, [1] דף. 23: 15.

192. נחמן בן שמחה מברסלב. תיקון הכללי... והוא תיקון לסקרה לילה ח"ו לומר אלו הקשרה מזמורי תהלים... הוציאו... מוה"ר נחמן... נתוסף פירוש על הקשרה מזמורים... ווארשא, „בירכנישתא-הרא", תרצ"ד. [5] דף, [13] 91, [7] ק. 10: 14.

193. ישראל בן אליעזר (בעש"ט). דקם בעל שמס מאמרים און אפאר ריומען פון ש. צ. זקצער. New York, ש. צ. זקצער נקזקלשאפט, 1934. 29 ע. 20: 14. — דאס ווארט ביבליאטעק, נומער 12.

194. ישראל בן אליעזר (בעש"ט). דקם בעל שמס משלים און אפארוימען, מיט א קורצער איינלייטונג פון ש. צ. זקצער. הקפט 2. New York, ש. צ. זקצער נקזקלשאפט, 1934. 30 ע. 21: 14. — דאס ווארט ביבליאטעק, נומער 11. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 180.

195. ראקער, יהושע. דער סאנוער צדיק ר' חיים האלבערשטאם זצ"ל... זיין לעבען, זיין ווירקען, זיינע טהאטען, זיין טהעטיגקייט אין חסידות.

זיין גאונות אין נגלה און נסתר ביז די מוראדיגע מחלוקה סאנו און סאדאנורע...
נייריארק, חיים צבי העשא קויפמנהייל, תרפ"ז. 141 דף, 225, 111 ע. 14 : 20.
בראש הספר רשימת הגאונים המובאים בספר בקשר עם הרב מסאנו.

196. שאסטיק, יצחק. ספר מליץ יושר פון... דער גרויסער ממליץ טוב
...ר' לוי יצחק פון בארדיטשוב... ערשטער טייל... ביאגראפיע... צווייטער
טייל... מליצות... R. Margulies, Lwów, 1924. 48 ע. 16 : 24.

ט. תפלה ועבודה, דרשות.

פולישק, י. ס' בניהודה. ע' 21. שבת, ח. י. ס' דברי חזקיהו. ע' 23.
ספר השבת. ע' 10.

197. גלנטי, אברהם נפתלי, ספר משל ומליצה. חלק ב—על ספר
שמות. וגליון בסופו מלואים לספר משל ומליצה על ספר בראשית מאת... אברהם
נפתלי גאלאנטי... New York, תר"ץ. 207 ע. 15 : 23.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ו' ע' 65. בראשי העמודים: אברהם גאלאנטי.

198. [גרנט], יצחק מאיר. ספר שמש וירח; כולל סדר קידוש לבנה,
קידוש החמה, ועליהם ביאורים... וגם כללים יקרים לסדר הקביעות... עם החלכות
נחוצות וזמנה קודש... אויך איבערגעזעצט אויף עברי טייטש, וגם נוסח
הפרובול לשנת השמטה. חגגי הש"ת... יצחק מאיר. בהסנוח ר' אברהם הלוי...
לודו, סודר ברפום ליבעסקינד, תרצ"ה. 32 ע. 12 : 17.

199. הגדה של פסח. הגדת פסח ודינים של ע"פ מכה"מ דרך החיים,
עם פירוש יקו לאור ממנו יקתיאל ווירס... הובא לבית הדפוס על ידי בן
המחבר חיים יעקב וויללא. בונהזרת [בואנוס אירס], (דפוס J. Kaufmann),
תרצ"ד. 58 ע, לוח-תמונה. 16 : 22.

200. הגדה של פסח מיט אילוסטראציעס, גענוי איבערגעזעצט אין יידיש
דורך ה. פינקלשטיין, ווארשע, ("Kuchnia ludowa"), 1935. 48 ע. 17 : 24.
מנוקד. שער נוסף בפולנית: Hagada z ilustracjami. Tłumaczona na język
polski przez H. Finkielsztein. Warszawa, 1935.
עברית, פולנית ויודית בפורים מקבילים.

201. הלטר, משה בן אברהם. ספר עונג שבת; יכלכל דרשות אשר
דרשתי בשבתות... כתל אביב... נאומים לחג הפסח ולחג השבועות, דרושים...
לתקופות חיים... מאת משה בן אברהם למשפחת האלטר... פיעטרכוב, דפוס
ד. קאפעלמאן, תרצ"ד. 96 ע. 17 : 24.

202. הרצברג, מרדכי חיים הלוי. ספר ברכת הנהנין עם הרבה חידושי הלכות עפ"י א' ב' אשר לקטתי מהרבה פוסקים ראשונים ואחרונים, עוד מראה מקומות מכל דין והלכה... מאת... מרדכי חיים הלוי הערצבערג... לובלין, דפוס שלמון, תרצ"ב. 16 ע. 15 : 23. מהמעפח.
203. חסקלברג, ישעיהו בן שאול יעקב. ספר ניב שפתים על הדרוש, כולל דרשות... מאת ישעיהו ב"ר שאול יעקב חאסקעלבערג... בילגורייא, דפוס האחים וויינבערג, תרצ"א. 32 ע. 16 : 22. בעברית וביוונית.
204. ב"ץ, נפתלי בן יצחק. ספר שער החכמה וצוואות נפלאות אשר הכין ואשר צוה... רבי נפתלי הכהן... נדפס כעת מחדש... ע"י מ'... משה הלוי שטערן... קראקא, דפוס ב. גייצהאלס, תרצ"ח. 52 ע. 14 : 20.
205. לוין, חנוך זונדיל. ספר דרשות שלמות על פרקי אבות... מאת חנוך זונדיל בטהריש הלוי לעווין... חלק א. ניו יארק, דפוס גינזבורג ליינאטייפונג קא, תרצ"ו. [1] דף, 1915 ע. 15 : 23.
206. ליבשיץ, יחיאל אידל. ספר חידושי יחיאל; דרושים על כל התורה, ימים נוראים, סועדים, הספדים והדרנים. ובשולי היריעה דבר הלכה חדיית על כל השיט, הרמב"ם, וארבע חלקי שו"ע ומפרשיהם. ווילנא, דפוס ש. פ. גארבער, תרצ"ב. [13] 31 דף. 16 : 22.
207. מחזור לילדים; קבץ תפלות ופיוטים לראש השנה ויום כפור, עם דרכי עבודת אלהים בחדש אלול ובעשרת ימי תשובה לחנך ולהרגיל את התלמידים בקריאת התפלות והפיוטים... כלו מנוקד... לפני כל תפלה באות הערות... בעברית ובאנגלית. ערוך ומסודר ע"י אברהם גולד. ניו יארק, היכרו פאבלישינג קאמפאני, תרצ"ג. 75 ע. 14 : 21.
208. סליחות. סדר סליחות... דינים... אויף טייטש... ווארשא, א. כהנא, (1932). 208 ע. 12 : 16.
209. עמיאל, משה אבינדר. דרשות אל עמי; דבר בעתו לכל תקופות השנה והסועדים. חלק ב: לתקופת שלש רגלים. הוצאה שלישית מוגהת ומתוקנת. בילגורייא, דפוס ג. קרונברג, תרצ"ד. [4] דף, 256 ע. 15 : 23. הוצאה א' ראה ק. ס. שנה ד' ע' 132.
210. שטוקהמר, נתן. אגרות סוד. (לכוב), הוצאה הקופרטיבה המרכזית שע"י ההנהגה הראשית לכנסת, בני-עקיבא בנליציה הסורחית, תרצ"ח. 31 ע. 15 : 22. אגרות על השבת והסועדים.

211. משארני, אהרן ראובן. ספר חזיונות הסבא; אילוסטרירטע דרשות
און לעקטשורס וועגען רעליגיעזע, מאראלע און סאציאלע ענינים. סאת אהרן
ראובן — המכונה סבא — משארני... חלק א: על ספר בראשית ולימים נוראים.
ניו יארק, (דפוס Wolf), תרצ"ה. 269 ע. 15 : 23.

212. משארניטשפסקי, חנוך העניך. ספר דער יודישער גארטען... טייל 1:
רעפעראטען און אבהאנדלונגען, פון אלע ימים טובים, 'אויך חנוכה, פורים, ל"ג
בעומר, חינוך ארץ-ישראל א. א. וו. ווארשא, הוצאת המחבר, תרצ"ה. 90 ע. 15 : 22.

213. מאסטאווסקי, ש. 5. א שווערער פראבלעם. רעפעראט געלויקענט
אין קאוונא פון הרב ש"ל מאסטאווסקי... אין אופטראג פון "מזהירי שבת"
קאוונא תרצ"א. דארפעט, (קאוונא, מזהירי שבת), 1931. 32 ע. 14 : 20.

214. קארנפעלד, משה. דרשות אין אידיש אויף חמש בראשית און פיר
אלע ימים טובים, פון הרב משה קורנפעלד. קייראן, דפוס מאושוואוויץ און כהן,
תרצ"ג. 252 ע. 14 : 20.

215. Feldman, Abraham J[ehiel]. The Jew of today looks at
himself; a lenten sermon, preached at lenten service... 1935, at
the First church of Christ (Congregational), in Hartford, Conn.
[Hartford, Conn., 1935]. 15 p. 9 : 14. סהמפעט.

216. Hyamson, Moses. Sabbath and festival addresses, by M.
Hyamson. New York, Bloch pub. co., 1936. VIII p., 1 l., 205 p. 14 : 22.

217. Landau, Judah Leo. Judaism, ancient and modern; a
selection of festival sermons, by J. L. Landau. London, Pub. for
the United Hebrew congregation of Johannesburg by E. Goldston,
1936. 443, [1] p., port. 14 : 23.

218. Tefillot. Modlitewnik żydowski. <Modlitwy na cały rok>
dla młodzieży szkolnej wyznania mojżeszowego... Opracował według
starych źródeł tradycyjnych Sz. Bogin. Głębokie, typ. M. Kacowicz,
1933. [1], III, 60, [174] p., illus. 15 : 23.

נוסח התפילות בעברית; באורים, תרגומים אחרים וכו' (60 ע') בפולנית.

י. היסטוריה והמדרשים הקרובים אליה.

ראשונים; קובץ מוקדש לקורסים שלסוני. ח. תולדות ר' שכנא. ע' 23.
הפרגונים הגרונאיים... ע' 10.

219. גליקסמן, פינחס זלינ. רבי זאב ליפשיץ; תולדותיו ותולדות
אבותיו, רבותיו וגיסיו... מו"ה אברהם (לאנדא) מטשכנוב, קיר אזורקוב ורבניה.
לודז, דפוס קולטורה, תרצ"ד. [1] דף, 55, [1] ע, פקסיטלים. 16 : 24.

220. ליפשיץ, אריה יהודה ליב, אבות עטרה לבנים; ויזל:
המלך הפולני הרב שאול וואהל, חטר מנזר ישי' ונצר משרשיו ב, אותות
לכות אבות. ווארשא, (דפוס Pośpiech), תרצ"ו. [101] ע. 16 : 24.
נוסח השער נלקח מהוצאת שנת תרפ"ז (ראה ק. ס. שנה ד' ע' 225). הוצאה זו
מכילה רק שלשלת היוחסין.

221. רוזנס, שלמה א. קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם.
חלק חשבי: משנת תצ"א עד שנת תקס"ז 1807-1730. סאת שלמה א. רוזאנים...
סופיא, דפוס המשפט, תרצ"ז-תרצ"ח. [14] דף, 447, [1] ע, פורטרטים, פקסיטלים,
ציורים על לוחות. 17 : 24. עם סער צרפתי מיוחד:

S. A. Rosanes: Histoire des Israélites du Turquie et de l'Orient.
v. partie. Sofia, 1937-1938.
את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 71.

ר' שלמה רוזאנים, ההיסטוריון הידוע של היהדות בארצות הקדם, אשר לא מומן
חנונו את יובל השבעים שלו, זכנו עתה בחלק החמישי של הס', קורות היהודים בתורקיה
וארצות הקדם, המכיל את תולדות יהודי המזרח משנת תצ"א עד שנת תקס"ז; עוד
נשאיר לו להוציא את החלק הששי ואז תשלם יצירתו הענקית.

הנני מוטר בזה את תמצית הפרקים ומצד פה ושם הערות, הוספות ותקונים.
פרק א' עוסק בתקופת השולטנים מחמד ה' I (1730-1754) ועושמאן ה' II (1754-1757).
קדם כל ניתנת סקירה על המצב הרוחני העגום שבו היתה נתונה היהדות המזרחית
אחרי עבור הבולמוס של שבתאי צבי, אח"כ מספר המחבר על הבארון משה לופץ די
פירירה ומפעליו לטובת יהודי אוסטריה. לפני עינינו עוברות אחרי"כן תמונות שונות של
רבנים, רופאים, רבניס-רופאים, מצנטים, בעלי-מכרות, שלחנים וכו'. ראוי להזכר את יעקב
כולי שהתחיל בפירושו לתורה בלאדינו ולא הביאו לידי גמר; את עבודתו המשיכו אח"כ
יצחק בן משה מאגריסו ואחרים. מענין לציין את המספר הרב של שושלות שלמות של
רבנים, אשר שלטו בקהלות שונות במשך דורות אחדים, כמו משפחות חזן, דאנן,
מיטראני, מזרחי, רוזאנים, אמאירלי, בכמהר"ר, גירון, ישראל, ועוד. כדאי להזכיר במיוחד
את יוסף בן אברהם מולכו, ראש השוחטים בסאלוניקי, בלי היות רב הנחיל לנו חבורים
שונים, שהחשוב שבהם הוא, שלחן גבה, הוא נהל משא ומתן עם המאורות הגדולים של
זמנו בתורכיה. ועתה אעבר להערותי:

בעמ' 38 מדבר רוזאנים על שלשת בניו של הרב אברהם גירון מאדריאנופול. באמת
היו לו ששה בנים. חוץ מירושם-אליקים, מרדכי וישעיה-יהודה, שמזכיר המחבר, היו לו

עוד: אישטרוק, מת ב 1735, יוסף, מת ב 1737 ויצחק, מת ב 1739 (ראה „יוסף דעת“, מס' 11, יצא ע"י אברהם דאנון. בין ציוני מצבות שונות מבית-העלמין שבאדריאנופול שפרסם דאנון נמצאים גם שלשה ציונים של שלשת הבנים האחרונים). ובאשר למספר בנותיו הרי הן לו שתיים: אחת שהיתה נשואה לשמואל דאנון והאחרת לשמואל אביגדור. זה האחרון פנה ליוסף מולכו בענין קשה-הבנה אצל הרמב"ם בהלכות פסח (רוואניס, ח"ה, ע' 40). גם שם מספר היחידי של אברהם גירון לא נמסר בדיוק אצל רוואניס. הוא מוסר את שם הספר כך: תיקון סופרים עם שני פרושיו מקרא סופרים ועיטור סופרים. השם הנכון הוא: תיקון סופרים ומקרא סופרים, פירוש על ספר העיטור. יש להעיר כי בן-יעקב מביא בדיוק את שם הספר בעוד שאחרים משבשים אותו.

עמ' 39: בדברו על הרב ו.המשורר אליהו פרץ מביא המחבר בסך-הכל שני שירים ממנו כיצירתו הפיוטית השלמה. יש בידי להביא עוד שיר אחד שהוא עולה בצלול וקלותו על המובאים בספר. המשורר שלח את השיר בתור „שלח מנות“ לידידו משה דאנון וזה לשונו:

האין כלבבי תשורה להביא	יהא נא כתבי למשה למנה
יכול בטעם כמן אז לעם	יטעם ויונעם למשה למנה
ומנות לחכו יתעב כדרכו	מתוקות בערכו למשה למנה נא.

השיר הזה נמצא בספרו של אברהם דאנון: תולדות בני אברהם, עמ' 123, ואינו רשום אצל דוידנון.

עמ' 43: ביחס למותו של שלמה שלם שכהן בתור רב בסופיה, בבלגרד ואמשטרדם, סובר המחבר כי הוא מת בשנת תק"ם בערך, כי בזמן הזה נתמנה באמשטרדם רב אחר ממלא מקומו, אכן שנת מותו של שלמה שלם יוצאת בבירור מהכתבת ש"ג מצבתו שפרסמה בשעתו הח' כרמולי בס' חקקי אבן (מחובר אל הס' העורבים ובני יונה) עמ' דוד פראנקר-מינדס, חרוזי משבצות, ע' 1 והיא:

אזהרה לעובר: / נטה לימינך או שמאלך / ואל תדרוך איש חי זה ברגליך / בערב שבת קודש ו"י לחודש אלול שנת וספדו / אותו כל ישראל לפי, הובל / בתי קבורותיו הרב הכולל כש"ת מוה"ר שלמה שלם / ז"ל אב"ד ור"מ בק"ק תלמוד תורה באמשטרדם יע"א. — מת איפוא בשנת תקמ"א.

עמ' 61: ידוע ששם המשפחה „רפאפורט“ (שאחד מבניה בא לשבת באיזמיר) אינו מרכב מרופא פורטו, כפי שסובר רוואניס, כ"א „רפא“ הוא טרנסקריפציה של המלה הגרמנית Rabe (= עורב). ע' אליקים כרמולי, העורבים ובני יונה, רעדלהיים, תרכ"א. שם ע' 2: רפא הוא עורב בלשון אשכנז, אשר בעלי צחות מן המשפחה, כמו מחבר ספר עובר לסוחר כותבים רבא, רבע: „אני הוא השואל — מנחם ציון שמי בישראל — ובין העמים עמנואל — רבא פורט ממשפחת בן ברכאל...“ צא וראה החכם ר' אברהם מנחם ב"ר יעקב הכהן רפא ז"ל מפורט, הגה הוא הותם שמו בסוף הקדמתו לספר מנחה בלולה: מבני העורבים בן יעקב, אברהם מנחם פורט הכהן אשכנזי.

עמ' 66: מתוך מה שכותב רוואניס על הר' ידידיה טאריקה יוצא שהשתמש אך בספרו „בן ידיד“, בעוד שספרים אחרים של טאריקה הוא מזכיר על פי הקדמתו של מיכאל שולם ל„בן ידיד“ והם „חלקו של ידיד“, „אמר ידיד“ ו„שיר ידידות“. מצדי אוסיף עוד את הספר „קידש ידיד“, דרושים. הספר הזה יצא על חשבון חיים בירו בסאלוניקי בשנת 1814.

עמ' 68: המחבר מתאר את סיורו של משה ישראל, בעל הס' משאת משה, בערי אפריקה המערבית ומודיע בבטחה שהיה בפס עפ"י משאת משה, ח"א, א"ה, ס' מ"ה. הגה שם אינה נזכרת בפירושו העיר פס, רק מדובר על ר' יהודה ך' עטר מפס ש.שדר איגרתא במערבא" ומן התשובה עצמה אין לראות שמשה ישראל היה שם, אלא שבאמן כללי יש לשער זאת.

עמ' 70: לא נכון שמשה ישראל נסע מפיזארו לרג'יו ועפ"י המקורות שמביא המחבר לא ברור אם היה במדינה, פאדובה ורומא. אמנם, הרבנים בנימן בן אליעזר הכהן וישעיה באסאן, שניהם מרג'יו, כמו כן אפרים כהן ממדינה, מנשה יהושע מצליח מפאדובה וחזקיה קורקוס מרומא, כל אלה נתנו הסכמותיהם לקול הקורא שבו פנה ר' משה לקהלת פיזארו; אפס מן העובדא הזאת גרידא אין להסיק כי ביקר ר' משה את המקומות האלה. ומנין לו למר רזאניס שר' משה ישראל נסע מאיטליה להולאנד באניה ושב לאיטליה ביבשה? מה שהמחבר אינו מזכיר הוא זה שמשה ישראל היה גם בפראנקפורט ע"נ מיין (ע' אליהו ישראל, קול אליהו, ח"ב, ח"מ, ס' ל"ב), ומאין יודע המחבר שר' משה היה בסאלוניקי? נכון הוא שעבר דרך קושטא (קול אליהו, ח"ב, א"ח, ס' כ"ג). משה ישראל היה בפירארה ב-1731 ואין לאמר בבטחה שבשנה זו כבר שב לרודוס, שבה שימש קדם בתור רב. את עקבותיו אנו מוצאים שוב ב-1735 (משאת משה, ח"ג, א"ה, ס"ג). בהשוואה לנסיעות שדר"ם אחרים יש לשער כי גם אחרי שנת 1731 עוד המשיך ר' משה את נסיעותיו.

בפרק השני מדובר על תקופתם של מוסטאפה III (1744—1757) ועבדולחמיד II (1789—1774). עת מלחמה היא לתורכים וירידה גם ליהודים. המצב הכלכלי הרוע, הקהלה העברית בקושטא היתה שקועה בחובות מרובים. בעת מצוקה זו הופיע יעקב פראנק אשר עשה למרחקה את ערי איזמיר, סאלוניקי וניקופול. המחבר מבליט את הצד ה"מזרחי" וה"ספרדי" שבפעולתו של פראנק. זה ידע לדבר גם שפאניולית ורצה למשוך אליו את השבתאים. גם פראנק ממיר את דתו, כמו שבתאי צבי, בהבדל זה שהאחרון עבר אל האיסלאם וכדת זו מת, בעוד שפראנק התהפך כמה פעמים לצדדים שונים, בראשונה נתאסלם ואח"כ עבר אל הדת האורתודוקסית ולבסוף נעשה קתולי. כתקופה זו ראוי להזכר אברהם אסא, אבי הספרות בלאדינו, שתרגם ללשון זו יצירות שונות, כמו תנ"ך, בן-גוריון, ספרי דינים ועוד. הוא חבר גם שירים בעברית ולאדינו.

לעמ' 102: מנחם בכמהר"ר שמעון, בעל הס' "דברי מנחם" היה נכדו של שלמה בכמהר"ר מרדכי ולא של מנחם השני בן מרדכי. נכדו של מנחם השני בכמהר"ר מרדכי היה מנחם השלישי בכמהר"ר מרדכי (ע' ס. מרכוס, קורות שלשלת הרבנים למשפחת בכמהר"ר, מורת ומערב, כרך ה', חוב' ג', ע' 178, 183).

ע' 110—111: רזאניס קובע את שנת מותו של יששכר אבולעפיא, רב בבג'רד ואח"כ בטופיה, ב-1781 לפי מצבתו שנמצאה בבית העלמין העתיק של טופיה. ובהערה מוסיף המחבר שהתאריך הזה אינו מתאים לזה שמביא שמואל קונפורטי בס' קול שמואל, ע' 54 בהספד שבו נאמר: מה שדרשתי על פטירת מורנו ורבנו יששכר אבולעפיא ביום ס' אייר תקמ"ז (= 1787). ע"כ יש כאן שני תאריכים המבחישים זה את זה ולהכריע תוכל, לפי דעתי, דרשו של הר' ידידיה שמואל טאריקה מרודוס לכבוד הנפטר המובאת בספרו "קידש ידיד" ע' 131, ששם נזכרת שנת 1781. וזה לשונה: סדר שופטים, דרוש הספד. דרוש שדרשתי ברודיס יע"א על שמועה כי באה מפטירת הרב הכולל יששכר

אבואלעפייא בטופיאה ותחכם השלם והכולל כמה"ר יצחק מולכו ז"ל בסאלוניקי יע"א בשבת שופטים שנת התקמ"א (= 1781). הנה מה שאומר טאריקה על הנפטר: ".... שנסתלקו שנים שני צנתרות הזהב ביום א' ובשעה א'... יששכר אבולעפייא ז' לאותו צדיק הרב המובהק חיים עד העולם, גזע ישישים, שלשלת היחס, בר אורין ובר אבהן, שמעו שמענו, חנון ורחום וצדיק, מרחם על הבריות". שמעו של יששכר אבולעפייא הגיע ע"כ גם לרודוס.

העמ' 122—117 מטפלים בתולדות חייו ובעבודתו הספרותית של דוד פאדרו, בעל שושנים לדוד. המחבר אינו מקדיש תשומת-לב מרובה לא לפרוש החשוב הזה ולא לפיוטים והפזמונים שיצאו מתחת ידו של פאדרו. ענין הפרוש תופש בסך-הכל כחצי עמוד ואין המחבר מבאר לנו מה היתה הסבה שעוררה את פאדרו (שהיה איטלקי) לחבר פרוש למשנה בזמן שהיה רווח בעם פרושו של ברטנורא ונתחברו באיטליה פרושים אחרים למשנה. כמו כן לא באר המחבר מה מציין את פרושו של פאדרו בנגוד לזה של ברי טנורא. גם המשורר שבפאדרו הזנה, לא הוברר אפים של הפיוטים ולא הובאו קטעים לדוגמא. ע' 136: ביחס למותו של הר' עזרא מלכי מצפת ואח"כ ברודוס יש להוסיף כי הוא מת ב 1768 והספר ע"י ידידיה טאריקה (קידש ידיד).

הפרק השלישי עוסק בתקופת שלים ה III (1807—1789) ומוסטאפה ה I (1807). עד שנה זו מגיע הספר. מדינת תורכיה הפכה אז לצלמות ולא סדרים, ה"קירגאליים" השודדים עשו כישר בעיניהם ולמשלה המרכזית לא היו די כחות לבלום אותם; בזה השתמשו מושלי ערים שונות כדי להטיל מסים מיוחדים על היהודים, כמו, למשל, בעיר דופניצה שבבולגריה שבה הונהגו שלשה מיני מס מיוחדים, חוץ מהמס ל"דבר מצוה" שהטילה הקהלה היהודית עצמה על הסוחרים הבאים מחוץ. ענין המסים בכלל בתורכיה נתון להרחבה עפ"י שאלות ותשובות, כי היהודים מילאו בזה תפקיד חשוב מאד. היהדות התורכית יורדת פלאים; קושטא שנודעה קדם בבתי-הדפוס העבריים המשובחים שלה, מתרוקנת עתה מהם והנה ארמני אחד אוגלו בוגוס מיסד בית-דפוס ומדפיס בו גם ספרים עבריים. הספרות הרבנית מדלדלת ורק בבלקן מופיעים ספרים חדשים לבקרים. אנו עדים בתקופה זו לקיום קהלה אשכנזית בקושטא שבראשה עומד מנחם מנדלי אשכנזי והרב הזה פונה לרב ספרדי, יוסף חזן, בענין מחלקת שפרצה בין סוחרים אשכנזים. מרובה הוא מספר רבני סאלוניקי בתקופה זו. יש להצטער על זה שאין המחבר מתעכב יותר בפרק זה (כמו גם באחרים) על המצב הפוליטי והכלכלי של היהודים ומסתפק בשורות אחדות.

לע' 130 ולע' 198: ביחס לרב יצחק נויס-בילמונטי: הוא מת בליבורנו (דרכי הים, דף 172). הוא בעל הס' דרך השער המחובר אל הס' קול יעקב מאת רפאל יצחק די מאייר. אחרי "דרך השער" באים שני דרושים שנאמרו ע"י שנים מתלמידי די מאייר: חייא פונטרימולי ובנו של די מאייר — מרדכי נחום. מרדכי נחום דרש לתשלום השנה של אביו בשנת תקע"א, יוצא שמת אביו בשנת תק"ע ולא בתקע"א, כפי שכותב רזואניס (ע' 198). "דרוש ב", וזה שדרשתי אני ההדיוט צעיר וזעיר מרדכי נחום ס"ט ביום תשלום שנתו של עט"ר אבינו הזקן מרן הקדוש המחבר זצוק"ל בסדר וילך משנת התקע"א.

ע' 130: יעקב אלבעלי מאיזמיר, בעל הס' "קהלת יעקב", חלק יעקב"ה הספר באיזמיר ב 1774 ע"י רפאל יצחק די מאייר (דרכי הים, דף 165).

ע' 130: גם יעקב אלגאזי שמת ב 1757 הספר ע"י די מאייר (שם, דף 180).

ע' 153: עפ"י רזואניס יוצא שבשנת תקס"ו מסרו רבני אדריאנופול יקיר איסתרק גירון ומרדכי בכמהר"ר מנחם את ענין המס שבגללו פרצה מחלוקת לועדה מיוחדת לדון בו. באמת קרה זה בשנת תקס"א, כמו שיוצא מ"מירא דכיא" ס' ע' מאת שמעון מרדכי בכמהר"ר שלמה, מצורף אל מטה שמעון ח"ג: ולראית האמת באנו על החתום בשלהי חדש חשון משנת התקס"א ליצירה.

שוב ע' 198: על הר' רפאל יצחק די מאייו, בעל הס' "דרכי הים". בענין המחלוקת שפרצה בין יורשי המחבר ובין הנדיב "ראובן", אשר עוד בחיי חיתו של המחבר קבל על עצמו להדפיס את "דרכי הים" וגם נתן את שליש ההוצאות ואחרי מותו של המחבר רצה להוסיף את השאר, אך בתנאי שהספרים יהיו שלו, אומר רזואניס: "ובין כך ובין כך בראותו ערער היורשים חדל לתת תמיכתו ודבר הדפסת הס' דרכי הים לא קם ונשאר בכתב יד". על זה יש להשיב, כי הספר לא נשאר בכ"י אלא נדפס בסאלוניקי בימי ממשלתו של מחמוד II, שלש שנים אחרי מותו של המחבר, היינו ב' 1813, בדפוסו של המדפיס הידוע סעדי הלוי. ההקדמה לס' נכתבה ע"י מרדכי מאיזמיר, בנו של המחבר. מן ההקדמה יוצא שהס' נדפס על חשבוננו של יוסף הכהן חמצי, שהדפיס על הוצאותיו גם את "חקרי לב" מאת יוסף חזן, ח"ג. מרדכי נחום עשה את ההגהה ודאג להדפסה ונעזר במלאכתו זו ע"י הר' חיים יצחק אלגאזי. מן הספר הזה נוכל להוציא כמה ידיעות הנוגעות למשפחתו של יצחק די מאייו והחסרות אצל רזואניס. שם אביו היה אהרן והוא מת באור כ"ד לירח כסליו שנת התקל"ט (דרכי הים, דרוש שמיני). יצחק די מאייו למד מפי יהודה אשכנזי (שם, דף 151 ע"א). אחד מאחיו של המחבר, יוסף, נשא לאשה את בת הר' דוד דאנון (שם, דף 142 ע"ב) ולאחיו האחר דוד היתה בת נשואה לחר"י פאלאג'י (שם, דף 146 ע"א).

הפרק הרביעי עוסק ביהודי עיראק, טוריא וא"י מ' 1807—1730. מסופרים כאן מעשיו של השיך דהיר אלעמר שהזמין את הרב חיים אבולעפיא מאיזמיר לבוא לטבריה ולפתח בה את המסחר. סופו של השיך היה, כידוע, טראגי ואחרייו בא אחמד ג'זאר. נפוליון שערך אז את מסעו לא"י הוכרח לבסוף להפסיק את המצור עליה עכו ולשוב למצרים כלעומת שבא. כל הדברים האלה הם משבצת יפה במסגרת התאוריים. תאור החיים היהודים בירושלים הוא יותר עשיר ומגוון מאשר בפרקים הדגים בארצות אחרות. הקהלה העברית היתה עניה ומדולדלת, הפקידים התורכים מצצו במסיהם את לשד העם, נוסף על זה פשטו הרעב, המגפה וכו', כאן היה מרכז השדריים שהתפזרו בתפוצות לקבץ נדבות בשביל ירושלים. הכסף הגשלה מהגולה בשביל עניים ותלמידי חכמים לא הספיק מעולם, והקהלה נמצאה תמיד במצוק. ירושלים היתה מלאה אז בתייכנסת וישיבות. מענין הוא יסוד החברות לעזרה הדדית, שנוסדו עפ"י ע"י י"ב חבר (כמספר שבטי ישראל). מן הנמנע הוא למצוא בכל הספרות הרחבה שהופיעה אז איזה ספר שירים, דקדוק, רפואה ועוד, מלבד שאלות ותשובות, ספרי פוסקים, דרושים ופרושים על התלמוד והרמב"ם. על הר' חיים ק' עטר אנו קוראים אך מעט, על הסעיף הזה אפשר היה להוסיף כהנה וכהנה. מרגולית כתב על חיים ק' עטר והר' יוסף חיים ילזו בספרו "ילקוט יוסף" (יצא בשנת תרצ"ד) מדבר בהרחבה על חייו, ספריו, חבריו ותלמידיו של בן עטר. מתמיה הוא ג"כ מיעוט המקום שהקדיש המחבר לשלום מורחיו שרעבי. כנראה שגם הפעם לא יכול המחבר לכבוש את שנאתו לתורת המסתורין, שאותה הוא מגלה גם בפרק א' של הספר הזה ושהיא ידועה לנו עוד מספריו הקודמים. אחרי שרעבי נזכרת שורה שלמה

של רבנים שחיו בירושלים, צפת וטבריה. משכמו ומעלה מתנשא עליהם הענק חיד"א. בין המספידים אותו אפשר להוסיף את יצחק די מאייו (דרכי הים, דרוש א' להספד).

הפרק החמישי עוסק ביהדות המצרית שבין שנות 1807—1730.

לעמ' 341: משה ישראל, בנו של אליהו, מת לא בשנת תקכ"ג כ"א תקמ"ב. שנת תקכ"ג היתה השנה האחרונה לשבת ר' אליהו בירושלים, אך בנו מת בתקמ"ב (קידש ידיד, דרוש ס"ז, כ'). לעמ' 342: אליהו ישראל מת בשנת תקמ"ד, ולא בתקמ"ה או "שלאחריה". (שני אליהו מאת אליהו ישראל, הקדמת יש"י). הרב טאריקה הספידו בתקמ"ד (קידש ידיד, דרוש כ"ה). לעמ' 342: בין ספרי אליהו שלא זכו לעלות על מכבש הדפוס מזכיר המחבר את: "קול אליהו", חלק שני, "כסא אליהו" ו"אדרת אליהו". הספרים האלה יצאו לאור, הראשון בליבורנו ב 1807 בדפוס אליעזר יוסף חיים סעדון, השני בסאלוניקי ב 1811 בדפוס טעדי הלוי והשלישי בליבורנו ב 1828 בדפוס יהודה יוסף חיים ואליעזר רפאל סעדון.

עמ' 343: משה ישראל, בנו של אברהם, נתמנה לרב כולל באלכסנדריה, לא אחרי אליהו ישראל, כ"א אחרי יהונתן גאלאנטי. הספר "קול אליהו" ח"א אינו מכיל את תשובותיו של משה כ"א את הקדמתו שנכתבה ב 1791. רוזאניס מדבר ע"ד אברהם, בנו של משה, אך מאין לו ידיעה זו? אינו מודיע את מקורה, כידוע לי לא היה בן כזה.

אח"כ בא הפרק ע"ד בתייהדפוס ואחריו "הציונים": לאדינו, ואחריו הפרק על הרבנות הראשית באדריאנופול.

לעמ' 399: על שמואל גירון, המחבר כותב, "בימיו ראו ונוכחו בני העדה באנדרינפול שאי אפשר להם להחזיק בשני רבנים וכדי שלא לתת היתרון לאחת משתי המשפחות שהספיקו רבנים דור אחרי דור, בחרו בר' אברהם צמח, ובכן בא הקץ לרבנות למשפחת גירון". באמת כך היה עובדא: אחרי מותו של מרדכי גירון היה צריך לרשת את כסאו באדריאנופול שמואל בנו. מחמת המחלקת שהתגלעה בעדה נשארה משרה זו פנויה שנים אחדות. רק אחרי שנים אחדות הוזמן שמואל גירון לעלות על כסא אבותיו הגירונים ובאותו זמן "משל" הרב האחר רפאל בן משה בכמהר"ר על יתר "הקהלות" שבאדריאנופול. אחרי מותו של האחרון עלה אברהם צמח ושמואל גירון המשיך לכהן, ורק אחרי מותם של שמואל גירון ואברהם צמח נתמנה חיים ביג'ראנו על כל "קהילות" אדריאנופול.

עמ' 399: העיר יאמבול שבבולגריה לא היתה תחת חסות הגירונים כ"א כסופה למשפחת בכמהר"ר. זה נראה בבירור מתוך פירמאן אחד שיצא ב 1842 (ע' A. Galante Documents officiels turcs ע' 37—36).

לע' 400: אברהם צרפתי מת לא בשנת תפ"ג כ"א בח' שבט שנת ו'ל'מ'ת' לפ"ק. היינו בשנת תפ"ב (יוסף דעת, מס' 5).

עוד אפשר היה להשלים את רשימת הספרים שהופיעו בתקופה זו בקושטא, סאלוניקי ואיזמיר, אך אין להאריך כאן. שמעון מרכוס.

222. אידישער געגנט קאמיטעט אויף צו העלפערן די קרבנות פון מלחמה. ווילנע, אברהם סטארצ'ין ז"ל; זאמלעקעפט לכבוד זיין אנגענק. 1889—1934. ארויסגעגעבן פון געגנט-קאמיטעט "עקאפא" אין ווילנע. ווילנע, (רפום N. Rozental), 1934, 15, 11 ע. 14: 20.

223. בורשטינסקי, דוב בער. מיינע זכרונות פון דער וועלט-מלחמה.
(איבערלעבענישן פון ארעליגעזון יוד). (1). ווארשא, אמת, תרצ"ד. 60, ע' 111 דף. 16:12.

224. בלעטער פאר געשיכטע. ווארשע. היסטאריקער קרייז ביי דער
געזעלשאפט יידיש אין ווארשע, 1934, 140, [3] ק. 16 : 24. = יונגער היסטאריקער, 3.
את הקורמים שיצאו בשם. יונגער היסטאריקער ראה ק. ס. שנה ג' ע' 111 ושנה ז' ע' 39.
התכן: ר. מאהלער: א רעליגיעז-נאציאנאליסטישע מעאריע פון דער ייד. געשיכטע
(וועגען י. קויפמנס „גולה ונכר"). — ד. גאלדבערג-פעלדמאן: דער האנדל פון די פויגער יידן
אין דער 1. העלפט פון XVI. י. ה. — א. פעלדמאן: די עלטעסטע יידישע וועגן יידן אין
פויגישע שטעט אין XIV—XVI. י. ה. — 5. צאמבער: די באציונג פון דער פרייזשער מאכט
צו די יידן אין פוילן. פון דער 2. ביז דער 3. חלוקה (1793-1795). — ש. שרונק: א יידישע
קהלה אין פוילן ביים סוף XVIII. י. ה. קושנא.

225. האפמאן, ב[ן ציון]. פופציג יאהר קלאוקסמאכער יוניאן 1886-
1936. פון ב. האפמאן (צביון). ניו יארק, קלאוק אפעריומארס יוניאן, 1936.
445 ע', 111 דף, לוחות-תמונות, פורטרטים. 14 : 22.

226. וויינשטיין, א. (ישראל) מיכל. קאפלינסקי, דער גרעסטער
פראוואקאטאר אין בונד. ווארשע, גראשן ביבליאטעק, 1931, 62, [1] ק. 11 : 14.
= גראשן ביבליאטעק, 55.

227. לויא, משה חיים. אונזער ודוי און אונזער וועה. צו דעם פלוצים-
דיגען הסתלקות פונם... מוהרים ש פיר א... ארויסגעגעבען דורך דער קהלה
לובלין און ועד הישיבה... מיט א פארווארט פון דער לייפונג. לובלין, דפוס מ.
שניידמעסער, 1934, [1], 69 ק. 13 : 18.
על המעשה שם הספר: אור הגנוז (אונזער ודוי).

228. נעכעמיעזאן, י. ק. דער בלוט בלבל אין דמשק. ווארשע, גראשן
ביבליאטעק, 1933, [1], 63, [1] ק. 11 : 15. = גראשן ביבליאטעק, 107.

229. [פארפער, יהודה לייב]. תולדות אליהו: די ביאגראפיע פון
וויזנער גאון וצוקיל מיט אייניגע ערצילונגען וועגן אים, וועלכע געפינען
זיך אין פארשיידענע ספרים צוזאמענגעקליבן ע"י כהנאסח הספר דברי אליהו.
וויילנא, דפוס ש. פ. גארבער, תרפ"ז. [12] ק. פורטרט. 18 : 25.

230. קאראלין, מ. די זרא ע"י (לארד ביקאנספילד), דער יידישער
פרעסיער פון קנגלאנד. מיט א בילד. ווארשע, גראשן ביבליאטעק, 1933, 63,
[1] ק. 15 : 12. = גראשן ביבליאטעק, 122.

231. ראואזש, מ[ארקוס] ע[לי]. די פונק פראנקפורטער (די נעשיכטע פון דער פאטיליע ראטשי'ד). איריש: י. ג'אזער. בוענאם אירעס, ג. קאפלאנסקי, 1932. 272 ע. 15 : 21.

232. די ראטשי'ד-דינאסטיע. ווארשא, מאנבלאט, תרצ"ה-1934. 63, 111 ע. 12 : 16. (Chodesz-Blat fun "Judisze Togblat". No. 4.) שער נוסף בפולנית.

233. שאכאד, צמח. אויטאביאגראפיע. ווילנע, יידישער וויסנשאפטלעך-כער אינסטיטוט, 1935. 91, 151 ע, פורטרטים. 9 : 16.
בראש השער: ביבליאטעק פון ויווא... צ. שאכאד-אספיראטור. נדפס קודם בספר: אויף די חורבות פון מלחמות און מהומות (ראה ק. ס. שנה מ' ע' 459).

234. שפירא, מאיר. שיחת-חולין פון רבי מאיר שפירא, געזאמעלט פון ווינע פריינד און תלמידים. ווארשא, מאנבלאט, תרצ"ד. 111 דף, 45-5 ע, 111 דף, פורטרט. 15 : 22. Chodesz-Blat fun "Judisze Togblat". Nr. 2. שער נוסף בפולנית.

Holdschmidt, H. C. Der Jude auf dem Theater des deutschen Mittelalters. ע' 93.

Valentin, H. Antisemitism, historically... examined. ע' 62.

*235. Beeley, Harold. Disraeli. London, Duckworth, 1936. 144 p. 8°.

236. Cahen, Emile. Les Juifs d'Égypte au temps de l'ère chrétienne; conférence... le 29 janvier 1927. Aix-en-Provence, Éditions du feu, 1927. 3 p.l., [9]-62 p. 14 : 19.

237. Ginsburger, Ernest. Le Comité de surveillance de Jean-Jacques Rousseau, Saint-Esprit-les-Bayonne: procès-verbaux et correspondance 11 octobre 1793-30 fructidor an II. Préf. de René Cuzacq. Paris, Lipschutz, 1934. 4 p.l., XII, 338 p. 20 : 27.

חולדות הועד הריבולוציוני היהודי היחיד בצרפת בתקופת המהפכה הראשונה בזמן שלטון היעקובינים. — המחבר מוכיח שהועד הזה היה מתון מאד בפעולותיו והצטין ביחסו החומני. המחבר מביח את ההופעה הזו להשפעתם של שני גורמים. היהודים האלה מוצאם מגולי ספרד ופורטוגל והעבר הזה נשמר במסורת המשפחתית, וזשתמרה בלבם שנאה לרדיפות ולשפוכת דמים. גם האמונה היהודית השפיעה בכיוון זה. — לספר נחתנו רשימות הנאפרים, רשימות העשורים שהוטלו עליהם מסים. — הסמוכים (Procès-Verbaux וכו') הן רוב הספר (ע' 71-338).

238. Glaser, Leon S. Von Moskau nach Jerusalem (die Moral stirbt). Lebensgeschichte eines Revolutionärs. (Übersetzt von

Anton Munding). Wien, H. Glanz, (c1936). 7 p.l., 11-249, [1] p., pl., ports. 13 : 19. ע' [7]-[10] הקדמה סאת סכס ברור.

239. **Goldsmith, Margaret Leland.** Seven women against the world. London, Methuen, (1935). IX, 236 p., port. 14 : 22.
החבן : Charlotte Corday. — Théroigne de Méricourt. — Flora Tristan. — Louise Michel. — Vera Figner. — Emma Goldman. — Rosa Luxemburg.

240. **Goodman, Paul.** Bevis Marks in history; a survey of the external influence of the congregation Sahar Asamaim, Bevis Marks, London, by Paul Goodman; with foreword by Lionel D. Barnett... London, Oxford university press, 5694-1934. 19, [1] p., front. 14 : 19.

241. **Grunwald, Max.** Vienna. Philadelphia, Jewish publication society of America, 1936. XXIV, 557, [1] p., facsim., pl., ports. 12 : 17.
(Jewish communities series). "The manuscript of this book was prepared in German. The translation into English was made by Solomon Grayzel."
החבן : The first ghetto. — The second community. — The third community. — The period before the march revolution. — The revolutionary year 1848. — The reaction. — The modern period. — Appendices. 531-538. ביבליוגרפיה: ע' 531-538.

242. **(Halff, Sylvain).** A la mémoire de Jacques Bigart 1855-1934. Paris, Alliance israélite universelle, 1934. 16 p., port. 14 : 21.

243. **Herrman, Louis.** A history of the Jews in South Africa from the earliest times to 1895. South African ed. Johannesburg, South African Jewish board of deputies, 1935. 288 p., facsim., pl., ports. 15 : 22.
הוצאה זו הוצאה עפי' דרישה מיוחדת לאפשר לקנות את הספר באפריקה הדרומית במחיר נמוך יותר. המחבר השתמש בשעת הכושר כדי לחקן כמה מקורות... נוספו כאן 11 טבלאות מסוננות. (מחוך ההקדמה להוצאה זו).

244. **Jackson, Stanley.** Rufus Isaacs, first Marquess of Reading. London, Cassell and co., (1936). 5 p.l., 312 p., ports. 14 : 22.
ע' רחם של צורר רידינג ליהדות ולציונות: ע' 285-296.

245. **Kessler, Harry Klemens Ulrich, Graf von.** Walther Rathenau, his life and work, by Count Harry Kessler. New York, Harcourt, Brace and co., (c1930). 6 p.l., 3-379 p., ports. 15 : 22.
את הספר בבקורתו ראה ק. ס. שנה ו' ע' 222. ראה גם ק. ס. שנה ו' ע' 388.

246. **Lowenthal, Marvin.** The Jews of Germany; a story of sixteen centuries. Philadelphia, The Jewish pub. soc. of America, 1936. 3 p.l., v-xip., 1 l., 444 p., 1 l. 15 : 22.

סיקרה מאלפת על חולדות היהודים בגרמניה, מתוך השומה ללב מיוחדת לתקופה ההרשה.
ראשי תפרקים: Degradation.—Emancipation.—Rejection.

247. **Martini, Ernesto.** L'Oriente antico. Gli Ebrei. 3. ed. riveduta. Napoli, F. Perrella, [1934]. 1 p.l., 152 p., illus., maps. 15 : 21.

בראש השער: E. Martini—C. Invernizzi—P. Pieri—F. Millosevich: Corso di storia per gli istituti magistrali inferiori, I.

248. **Minkin, Jacob Samuel.** Herod; a biography, by Jacob S. Minkin. New York, Macmillan, 1936. 5 p.l., 277 p. 14 : 21.

249. **Müller, Samuel.** Der Weg in die jüdische Neuzeit; jüdische Geschichte von Moses Mendelssohn bis zur Gegenwart, in Charakterbildern dargestellt. Ludwigshafen am Rhein, Verlag der "Jüdischen Schulzeitung", 1936. 2 p.l., ivp., 1 l., 315 p. 14 : 19.

ספר-זמור לחולדות ישראל ממשה מנדלסון ועד היום. מקום רב חוקש בה לחנוכה הציונית ולבנין איי ביטחו.

250. **Paretzki, Elie.** Die Entstehung der jüdischen Arbeiterbewegung in Russland. Riga, (Verlag "Jurist"), 1932. 112 p., 2 l. 14 : 21. Diss. Basel.

ההרצאה מניעה עד שנת 1910. — בספר מדובר כמעט רק על הבונד' ועל התנועה שלפני התחלה הבונד'.

251. **Ringelblum, E[manuel].** Projekty i próby przewarstwienia Żydów w epoce stanisławowskiej. Warszawa, (typ. Drukarnia techniczna), 1934. 82 p., 1 l. 16 : 24.

—Biblioteka "Spraw narodowościowych", nr. 20.

"Odbitka ze 'Spraw narodowościowych', r. VIII, Nr. 1 i 2—3."

252. **Rosenzweig, Rezső.** Az asszuáni és elefántinei papiruszok történelmi vonatkozásai. Budapest, 1935. 3 p.l., [3]-21 p., 1 l. 15 : 22.

253. **Samuel, Wilfred S.** A review of the Jewish colonists in Barbados in the year 1680. London, Purnell & sons, 1936. 4 p.l., 125 p., facsims., maps. 19 : 25.

254. **Schub, P[incus], ed.** A mathematical text by Mordecai Comtino. Bruges, Saint Catherine press, 1932: pp. [54]-70. 18 : 25.

"Reprinted from Isis no. 50 (vol. XVII, 1), January 1932".
מהמעשפת.

255. **Weil, Elie.** Origine et développement de la Communauté israélite de Barr (Bas-Rhin), par... Elie Weil. Préf. de M. Ginsburger. Strasbourg, Imprimerie du Nouveau journal, 1935. 1 p.l., [5]-24 p., port. 15 : 23.

= Publications de la Société pour l'histoire des Israélites d'Alsace et de Lorraine, 20.

256. **Welch, Adam Cleghorn.** Post-exilic Judaism, by Adam C. Welch. Edinburgh, W. Blackwood, 1935. ix p., [1] l., 312 p. 13 : 20.
= The Baird lecture for 1934.

תיאור מפורט של תקופת שיבת ציון. מספרת הספר הזה היא לתאר את אפיה של העדה שהקימה את המקדש והחזירה את העבודה לירושלים.

257. **Werner, Johannes.** Gedalia og hans Forfaedre; Livs- og Tids-skildringer. København, H. Hirschsprung, 1933. 4 p.l., 224, [1] p., illus., ports. 21 : 27. (1892-1816). ג. א. גרליה (1892-1816).

258. **ولفسون، إسرائيل.** [Wolfensohn, Israel]. موسى بن

ميمون حياته ومضغاته ... [مصر]، لجنة التأليف والترجمة والنشر، ١٣٥٥

— 1936. נ. 177, [2] צ. 24 : 16. עם תמונת הרמב"ם.

משה בן מימון, חייו וחבוריו. הספר הראשון על הרמב"ם בערבית. התכן: הקדמה מהשיך מצמא עכד אלראוק. — הקדמת המחבר. — חייו משה בן מימון. — חבוריו הדתיים של הרמב"ם. — הפילוסופיה של הרמב"ם וספרו "מורה הנבוכים". — חבוריו הרפואיים של הרמב"ם. — רשימת ספרים על אודות הרמב"ם ומקורות לתולדות חייו בערבית. בעברית ובשפות ארוניות (16 עמ').

259. **Минор, О[сип] С[оломонович].** Это было давно .. «Воспоминания солдата революции». Париж, (Société nouvelle d'imprimerie et d'édition), 1933. 1 предв. л., 5—143, [1] стр., портр. 12 : 19.

א. ס. מינור : זה היה משכבר הימים. זכרונותיו של חייל המהפכה. — בשם צנוע זה פרסם את זכרונותיו אחד המנהיגים של המהפכנים הרוסיים (מספלות הסוציאליסטים הריבולוציוניים). שהיה מהראשונים בזמן ובמעלה ; בנו של הרב הידוע במינסק ובמוסקבה. עבד שנים עבודת פרך בסיביר ובסוף ימיו היה מוכרח באימת הממשלה הסובייטית להיות מהגר בפרו (רק בזמן הממשלה הזמנית היה ראש מועצת עיריית מוסקבה). הספיק לכתוב רק ספר זה, הכולל חלק קטן מזכרונותיו. הוא מספר על השנים 1883—1895 היינו על הזמן שעבד עבודות פרך בסיביר. המחבר מספר על "הסרגדיה היקפסקיה", שנגמרה במשפטי מות לכמה מהפכנים וביניהם גם לליב כהן-ברנשטיין. אחיו של העסקן הציוני יעקב כ"ר. יש גם זכרונות ותאור של המהפכן הידוע ס. גץ. אין אמנם בספר חוסר יהודי מיוחד ; אבל המתעניין בשאלת היהודים במהפכה הרוסית לא יוכל לפסוח על הזכרונות האלה שנכתבו בששפות ובכנות.

יא. עם ישראל בחרה.

260. בלאכעראויטש, יהודה לייב. דאס פראבלעם פון אנטיסעמיטיזם. אבחהנדרונג איבערן סקור פון שנאת ישראל... מיט א פארווארט פון... הרב יצחק מאיר לעווין און א מיינונג דערוועגען פון... הרב יהודה לייב צירלסאהן. ווארשא, מנורה, חרצ"ג. 32 ע. 12 : 15.

261. געזערד. די יידישע אוטאנאמיע געגנט; (אינפארמאציע און פראקטישע אנווייזונגען פאר איבערוואנדערער). מאסקווע, עמעס, 1935. 22, 21 ע. 13 : 17. העורד: י. ראשקעס. בראש השער: אלפאבאנדישע געזעלשאפט פאר איינארדענענע אפ ער ארבעטנדיקע יידן אין פסער. געזערד.

262. דובראוויצקי, מ[שה]. וו.ס.מ. א שטע פון בירעבידזשאן. (Менск), מעלובע פארלאג פון ווייסרוסלאנד נאצטעקטער, 1933. 79, 11 ע. מפה. 11 : 15.

263. דובראוויצקי, מ[שה]. 20 טעג אין בירעבידזשאן. מינסק, מעלובע-פארלאג פון ווייסרוסלאנד, יידטעקטער, 1932. 77, 11 ע. 11 דף. 15 : 22.

264. וועלטש, פעליקס. דער אנטיסעמיטיזם און אונזער ענטפער. ווילנע, ציוניסטישע ביבליאטעק, 1933. 30 ע. 13 : 18. — ציוניסטישע ביבליאטעק, 4.

265. חברה כל ישראל חברים. בנדר. קצת נסעיות אל אליאנס; וחייה חבחת ען נסעיות אל אליאנס ומקצד מאסירה... בנדר, דפוס א. שוחט, תר"ץ. 16 ע. 10 : 15. מהמעפח.

266. לאנדקענטניש; ארגאן פון דער יידישער געזעלשאפט פאר לאנדקענטניש, געוויימט, די פראגן פון לאנדקענטניש און טוריסטיק, די יידישע ישובים, פאלקלאר און עטנאגראפיע, ווארשע, יידישע געזעלשאפט פאר לאנדקענטניש הויפט-פארוואלטונג, (1933). 17 : 23.

תכופות ההופעה לא נזכרה. חוב' א' יצא ב-1933, ב'—ב-1934. חוב' ב' שונה במקצת. תמצית הענינים בפולנית, עם שער נוסף על המערכת השמאלית: Krajoznawstwo...

267. לעבעדעווע. (Wilno, דפוס N. Rozental, 1935 ?). 23, 11 ע. 15 : 22. קובץ מאמרים ורשימות על צירה זו.

268. Alpert, Carl. The oracle; a handy Jewish reference book.

Boston, G. C. Manthorne, 1935. 2 p.l., 11-134 p. 14 : 20.

שורה של שאלות ותשובות על נושאים יהודיים, שנפרסמו תחילה בעתונים והודוים אנגליים שבאמריקת. ונאססו כאן בספר אחר העלול לשמש ספר-שטוס לנוער. הנושאים הנידונים כאן מקיפים את כל ענפי חיי היהודים בעבר ובהווה. — ספתח מפורט בסוף הספר מקל על השמוש בו.

269. **The American Jewish year book**, 5697; September 17, 1936 to September 5, 1937. v. 38, ed. by Harry Schneiderman for the American Jewish committee. Philadelphia, Jewish publication society of America, 1936. VIII, [1], 737 p., portr., tabs. 13: 19.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 207.

I. S. Chipkin: Twenty-five years of Jewish education in the United States. — J. L. Bernstein: The migration of Jews in recent years. — J. Bloch: Nazi-Germany and the Jews: an annotated bibliography (p. 135-174). — Statistics of Jews. — 29th annual report of the American Jewish committee. — Report of the forty-eighth year of the Jewish publication society of America, 1935-1936.

270. **Baker, Newton Diehl**, ed. *The American way; a study of human relations among Protestants, Catholics and Jews*; ed. by Newton Diehl Baker, Carlton J. H. Hayes, Roger Williams Straus. Chicago, Willett, Clark & co., 1936. IX, 165 p. 13: 19.

271. **B'nai B'rith**. Proceedings of the fourteenth general convention of the Constitution grand lodge (changed to Supreme lodge) B'nai B'rith, held in Washington May 4 to 8, 1935. n. p., [1935?]. VII, 852 p. 15: 23.

272. **B'nai B'rith. Związek stowarzyszeń humanitarnych "B'nei B'rith" w Rzeczypospolitej Polskiej.** Książka adresowa członków Związku żyd. stowarzyszeń humanitarnych "B'nei B'rith" w Rzeczypospolitej Polskiej w Krakowie. Kraków, 1932. 130 p. 1 l. 12: 16.

273. **Brod, Max.** *Rassentheorie und Judentum. Mit einem Anhang über den Nationalhumanismus von Felix Weltsh.* Wien, R. Löwit, (c1936). 88 p. 14: 21.

וכוח עם חוקר-הגזע גינשר. המחבר מתנגד למסקנות ג. אבן סצור בסדע הגזע וטוען — בניגוד לדעותיהם של הליברלים הסתבוללים והקוסמיסטים היהודים — שזקוקים אנו לחקירה אוניקסטרית במקצוע מדע זה. חקירה כזו היא אמצעי-מלחמה נאמן כנגד תורת הגזע האנטישמי, הכובשת לה לבנות באירופה. — ולשש במאסרו בסוף החוברת מסביר את תורת הנציונל-הומניסמוס, הרחוקה מאינפרינציונליסמוס ושוכניניסמוס כאחד.

274. **Bostunich, Grigorii.** *Jüdischer Imperialismus.* 2. verm. (57 Kapitel), verb., mit 36 Bildern und 250 Anmerkungen versehene Aufl... Landsberg am Lech, O. Ebersberger, 1935. 300 p., illus., facsims., maps, ports. 13: 19.

ספר אנטישמי. גרגור שווארט-בוסטוניטש. בראש השער

275. **Buchner, Hans.** England und die jüdische Hochfinanz. (München, F. Eher), [1930]. p. 15—27. 16 : 22.
 סתור : Nationalsozialistische Monatshefte, Jg. 1, Heft 4, 1930.

276. **Dietrich, John H[assler].** Why Jews are persecuted. (An address). Minneapolis, Minn., First Unitarian society, (1933?). 1 p.
 1., 97-111 p. 13 : 19. =The Humanist pulpit, ser. 16, no. 7.

277. **Fles, L.** Kalenderhervorming, Sabbath en kerk... Baarn, N. V. Hollandia-Drukkerij, (pref. 1930). 80 p. 16 : 25.

278. **Heller, Otto.** Zmierzch żydostwa. (Autoryzowany przekład z niemieckiego Tadeusza Zabłudowskiego). Warszawa, M. Fruchtman, 1934. 387, [4] p. incl. maps, tab. 15 : 20.

את המקור הגרמני ראה ק. ס. שנה מ' ע' 341. שם גם הערכה.

279. **Hirschberg, Adolf.** Kwestja żydowska w Polsce. Wilno, typ. "Znicz", 1931. 24 p. 12 : 16.

"Przedruk z Nr. 171 i 172 'Kurjera Wileńskiego'."

280. **Jobim, José.** José Jobim apresenta Hitler e seus comediantes na tragi-comedia: O despertar da Alemanha. Rio, Cruzeiro do Sul, 1934. 165 p., facsim., pl., ports. 12 : 17.

281. **Koch, David, ed.** Ordynacja wyborcza do gmin wyznaniowych żydowskich wraz z rozporządzeniem prezydenta Rzeczypospolitej o organizacji gmin wyznaniowych żydowskich. Opracował Dawid Koch. Lwów, Księgarnia Nowości, 1928. 85 p. 12 : 16.

282. **Kohler, Max James.** Immigration and aliens in the United States; studies of American immigration laws and the legal status of aliens in the United States, by Max J. Kohler. With a foreword by Irving Lehman. New York, Bloch pub. co., 1936. 1 p. l., x p., 1 l., 459 p. 16 : 24.

p. 164-250: Jewish immigration. — p. 421-437: Tributes to friends of the stranger (Baron Hirsch, Simon Wolf, J. H. Schiff, L. Marshall).

283. **Ludwig, Emil.** Le meurtre de Davos; tr. de l'allemand par Marcel Stora. 3-e éd. Paris, Gallimard, (1936). 4 p. l., [11]-188 p., 2 l. 12 : 19.

על מעשה דוד פרנקפורטר.

284. **Magyar zsidóság hitvédelmi szövetsége.** Ankétsorozat a zsidóság mai problémáiról. Szerkesztik: Hevesi Ferenc és

Friedmann Gyula. 5 vols. Budapest, OMIKE Magyar zsidóság
hitvédelmi szövetsége, 1931-1932. 32; 47; 19: 24; 36 p. 16: 24.
בראש השער: OMIKE.

*285. Mühsam, Kreszentia. La vie douloureuse d'Erich
M ü h s a m . Paris, Défence éditions, 1935. 64 p. 16°.

286. Nietzsche, Friedrich. Judentum-Christentum-Deutschtum.
Berlin, P. Steegemann, [1934]. 2 p.l., 7-84 p. 11: 19.
(Die Erhebung; Dokumente zur Zeitgeschichte).

על המעמסה שעל הספר הכרוך נדפס: *Hat Faulhaber unrecht?*
מבחר מתוך כתבי ניצשה, מסודר על ידי ס. ברגנהאן.

287. Por que ser anti-semita? Um inquerito entre intellec-
tuaes brasileiros; colaboradores: A. C. Pacheco e Silva, Afranio
Peixoto, Alfredo Ellis Junior, [a. o.]. Rio de Janeiro, Civilização
brasileira, 1933. 271 p. 13: 19. קבץ מאמרים למוכח היהודים.

288. Robles Dégano, Felipe. La conspiración judía contra
España. 3a ed. Avila, Imp. y. enc. de Senén Martín Díaz, (1932).
31 p. 10: 15. בראש השער: F. Robles Degano. (Tindaro).

289. (Roblin, Michel). Les Juifs d'Algérie. [Paris], (1934).
pp. [129]-141. 16: 25. מתוך: La Géographie, 1934, T. 61, no. 2, février.

290. Schulz, Edgar Hans. Warum Arierparaph? Ein Bei-
trag zur Judenfrage von E. H. Schulz und R. Frercks... 3. er-
weiterte Aufl. Berlin, Rassenpolitisches Amt der NSDAP, 1935.
67, [1] p., illus., tab. 14: 22.

291. Der Simpl; Prager satirische Wochenschrift. Die Juden.
Prag, 1935. pp. 118-127, illus. 25: 35.
=Der Simpl, Jahrg. 2, Nr. 11; 13. März 1935; Sondernummer. מהמעמסה.

292. Stapel, Wilhelm. Antisemitismus und Antigermanismus;
über das seelische Problem der Symbiose des deutschen und des
jüdischen Volkes. Hamburg, Hanseatische Verlagsanstalt, (c1928).
109, [2] p. 13: 22.

293. Steinberg, Milton. The making of the modern Jew.
Indianapolis, Bobbs-Merrill co., (c1934). 317 p. 15: 21.
הוצאה אחרת ראה ק. ס. שנה י"א ע' 467; שם נרשם תכן הספר.

294. Szaniawski, Klemens Junosza. Żyd na wsi. Lwów, Z.
Janezarski, 1932. 28, [1] p. 12: 16.

295. **Szuldenfrei, Józef.** Z.S.R.R.; szkic polityczno-gospodarczy ze szczególnem uwzględnieniem kwestji żydowskiej. (Kraków, Żydowska organizacja skaut. "Akiba"), 1935. 62 p., r l., tab. 15:23.

296. **Tenenbaum, Joseph.** Two years anti-Nazi boycott. (Address). New York, American Jewish congress, 1935. 11, [1] p. 14:21.

297. **Unger, Erich.** Das Schrifttum zum Aufbau des neuen Reiches, 1919—i. i. 34, zusammengestellt von Erich Unger. Berlin, Junker und Dünhaupt, 1934. 1 p. l., v-xii, 187 p. 16:23.

ספרות אנטישמית בע' 6-4, 60, 116-118.

298. **Valentin, Hugo.** Antisemitism, historically and critically examined by Hugo Valentin. Tr. from the Swedish by A. G. Chater. New York, The Viking press, 1936. 324 p. 14:22.

לא הכחשתי את אפיה המסובך של האנטישמיות, אם לא את מציאותה של השאלה היהודית—בארצות מסוימות—כתוצאה מתנאים רעים ומשגיאות מרגיות. אולם יחד עם זה נסיתי לתראות את הסכנה הנשקפת לתרבותנו משנאת היהודים, כמו מכל שנאה לאומית. במרה שעניי העמים תפקנה לראות את פחותה האמתית של האנטישמיות, ובמרה שהדמוקרטיה תחונך לחסינות מפני פסיכוזה לאומית והיחוד יראה את עצמו מחויב לבחון כל דבר במרש שהוא פוסק עליו את הדיון—באותה מדה ירד כוח האנטישמיות. (מההקדמה).

*299. **Verzeichnis jüdischer Verfasser** juristischer Schriften. Stuttgart, Kohlhammer, 1936. 50 p. 4⁰.

300. **Weltverband für Sabbathschutz "Schomre Schabbos".** Przymusowy odpoczynek niedzielny a sobota; uregulowanie kwestji przymusowego odpoczynku niedzielnego w Holandji. Przełożył z niemieckiego Heszeli Klepfisz. Warszawa, Gmina wyznaniowa żydowska, 1932. 31 p. 12:17. את המקור ראה ק. ס. שנה מ' ע' 471.

M. Schorlesheim i... J. Stern. בראש השער

301. **Weymann, Hans.** Der Talmud sagt uns. Bearb. und kommentiert von Hans Weymann u. Fritz R. Jäger. Berlin-Lankwitz, "Vertriebsstelle Zeitgeschichte", (pref. 1936). 2 p. l., 7-223 p. 14:20.

ספר אנטישמיקרצוני.

302. **Woolf, Leonard [Sidney].** Quack, quack! London, the author, 1935. 201 p., pl., ports. 12:19.

בסוף הספר ע' 195-201: A note on anti-Semitism. גם בפרקים אחרים של הספר

מדובר על היהודים בזמננו.

303. **Zentralausschuss der deutschen Juden für Hilfe und Aufbau.** Informationsblätter, hrsg. vom Zentralausschuss der deutschen

Juden für Hilfe und Aufbau, bearb. von der Zentralwohlfahrtsstelle der deutschen Juden und der Hauptstelle für jüd. Wanderfürsorge u. Arbeitsnachweise. Berlin, 1933. 22 : 28.

תכנית ההגנה לא נזכרה. — האחראי: Max Kreuzberger. — גליץ א.

יצא ב"ס במאי.

304. Związek Żydów-uczestników walk o niepodległość Polski. Oddział w Białymstoku. Bezkręś wędrówki; jednolność Oddziału Białostockiego Zw. Żydów-uczestników walk o niepodległość Polski. Maj 1934. (Białystok, typ. "Technograf"), 1934. 12 p. 23 : 30.

305. Гиневский, Я. Расшифрованные буквы. 2-е дополн. изд. Москва, "Эмес", 1935. 51, [1] стр. 11:15. ע"פ פועל "אמש".

בראשית ש"ת תש"א: Всесоюзное общество по земельному устройству трудящихся евреев в СССР (ОЗЕТ).

306. Еврейский народный банк. Харбин. 9. отчетный год. «Действия банка открыты 3. июня 1923 г.» Харбин, (тип. „Универсаль пресо“), [1933]. [20] стр. 23:31. פארווארט.

307. Мукден. Еврейская община. Устав Мукденской Еврейской общины. [Мукден, 193-?]. [3] л. 23:34. כתב-מכונה.

308. Общество по земельному устройству трудящихся евреев в СССР. В помощь ОЗЕТ-активисту «о работе КОМЗЕТА и ОЗЕТА». 3-е перераб. и дополн. изд. Москва, "Эмес", 1935. 111, [1] стр. 13:20. ע"פ פועל "אמש": Всесоюзное о-во по земельному устройству трудящихся евреев в СССР-ОЗЕТ. את ההוצאה הקודמת ראה ק. ס. שנת י"א ע' 219.

309. (Эйдельман, Е). (От 'черты оседлости' до автономной области. «На тат. языке»). Qazan, Tatgosizdat, 1935. 18 стр., 1 л. 14:20. השער והפנים בספית באותיות לטיניות.

יב. ציונות וידיעת א"י.

האפמאן, ע. ציוניזם אן א מאסקע. ע' 24.	אבניאל, ב. בעית הערבים בא"י. ע' 11.
הסתדרות הנער העובד ע' ש ב.	הארץ. עשר שנים לפטירתו של אה"צ. ע' 8.
בירוקוב. דרך הנער. ע' 9.	הבנין במרחק הקרוב: ירחון. ע' 8.
הסתדרות הצופים העברים בא"י.	גרינבוים, י. דער שקל, סימבאל פון ציוניסטישע בירגערשאפט. ע' 23.
החקר והמבחנים. ע' 14.	גב' בסקי, פ. ס' הזכרון לראשי בחי אבות לעדת האשכנזים. ע' 13.
חיפה. בית הספר הריאלי העברי.	דבר. לזכר אחיהם. ע' 8.
תכנית הלימודים במקצועות העיוניים... ע' 14.	
ירושלים. רחביה. פנקס כחובות. ע' 15.	

- ס' כרם ציון. ב. ע' 15.
לנער ב"ח"ט. ע' 16.
לשכת מסחר צ'כוסלובקית בא"י.
דו"ח... תרצ"ה. ע' 16.
הסוכנות היהודית לא"י. עליה. ג. ע' 9.
עקיבא. דברי עקיבא: קובץ. ע' 9.
הפועל הצעיר. כ"ה שנה למות יוסף
ויתקין—פרקי הפועל הצעיר. ז. ע' 9.
פרידמן, ד. א. ס' הקונגרס... של רופאים
יהודים. ע' 21.
קדמה מזרחת... לשאלה הערבית. ע' 9.
- קול הדם... ע' 21.
קפת חולים. מחברת-תרופות. ע' 22.
קרפיבנר, נ. ד. מאגדות העמק. ע' 22.
השביתון הלאומי: מוקדש לכ' תמוז.
ע' 10.
שפירא, נ. הדרך... להסבת המצב הכלכלי
של הישוב בא"י. ע' 23.
תל אביב. בית הספר הדתי "מוריה".
דו"ח... תרצ"ה. ע' 23.
תל אביב. עיריה. לזכר מאיר דיונגוף.
ע' 11.

310. ברית תרומת-פדיון. פולנייה. מועצת הספקדות הגלילות של
ברית תרומת-פדיון בפולנייה. (הרצאות, וכוחים, החלטות). וורשה, נציבות ביתר
בפולנייה, (1933). ע' 30 : 15 : 23.

311. השומר הצעיר. פולין. תכנית העבודה לעדות, בני-המדרש
בחדשי ינואר—אפריל. ורשה, "השומר הצעיר" בפולנייה ההנהגה הראשית המשרד
לשכבה א, 1934. II ע' 12 : 16.

312. אויפבו; פועלי ציוניסטישע טריבונע; דערשיינט צוויי מאל
אין חודש. טשערנאוויץ, (דפוס "Mercur"), 1935. 31 : 46.
העורך האחראי: Herbert (Zwi) Ellner. — ג' 1 יצא ב-25 במרץ.

313. בוגדן, מ[איר]. הסתדרות-העובדים. יידיש: מ. ה. ווארשע, ליגע
פארן ארבעטנדן איי אין פוילן, 1935. 130 ע', II דף. 14 : 19.
את המקור ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 413.

314. יונג און פריי; מאנאטלאכער שריפט פאר די קנאספן און מיטעלע
קלובן פון דעם פארבאנד פועלי ציון וונגט אין אמעריקע. ניו יארק, 1932. 15 : 23.
ג' 1 יצא במרץ.

315. מילסק, גיאמא. דער אינסטרומנט; ערשטע אנווייזונגען צו דער-
ציערשער און ארגאניזאציע-ארבעט פאר נייע קנים באארבעט דורך:
גיאמא מילסק און אליעזר שפירא. ורשה, הקואופרטיב השומר, המרכז, 1933.
112 ע' 13 : 17.

בראש השער: הסתדרות עולמית, השומר הצעיר, ההנהגה הראשית בפולנייה.
ההנהגה העליונה.

316. נייפעלד, א[לימלך] נ[יסן]. א ריווע קרין ארץ-ישראל. <צווייטע אויפלאגע>. ווארשע, (וערת התרבות ביי דער הנהלה הראשית פון דער תורה ועבודה-בעקוענונג אין פוילען), תרצ"ה. 64 ע. 13 : 17. שער נוסף בפולנית.

317. ניישטאדט, מ[לך]. דער וועג פון טאט; <א יאר ארבעט פון דער ציוניסטישער עקזקוטיווע>. ווארשע, לינע פארן ארבעטנדן ארץ-ישראל, תרצ"ה—1934. 40 ע. 15 : 21.

318. פרייהייט, פוילן. מיטן פנים צו זיך: דעפערמאן, ויכוחים און רעזאליציעס אויפן לאנד-ראט פון „פרייהייט“ (14—11 נאוועמבער 1934). ווארשע, צ. ק., „פרייהייט“, 1935. 153, 121 ע. 14 : 19.

319. שולוואס, מ. דאטען און כראניק צו דער געשיכטע פון דער תורה ועבודה-בעקוענונג אין פוילען. ווארשא, תורה ועבודה-בעקוענונג, 1935. 88 ע. 17 : 25. = תורה ועבודה, בראשורע 12—9. על המעפסה השמאלית שער נוסף בפולנית.

Britschgi-Schimmer, I. Die Umschichtung der jüdischen Einwanderung... ראה ע' 24.

Czechoslovak chamber of commerce in Palestine. Report... for 1934-35. ראה ע' 16.

Ettinger, M. Verkehrswesen und Verkehrspolitik in Palästina. ראה ע' 24.

Glaser, L. S. Von Moskau nach Jerusalem. ראה ע' 54.

Hitachduth Olej Germania. Bord-Merkblatt — ראה ע' 24. Unruhen in Palästina. ראה ע' 11.

Klar, B. Chajim-Nachman Bialik. ראה ע' 86.

Krojanker, G. Der Transfer. ראה ע' 24.

Matson, G. O. The American colony Palestine guide. ראה ע' 24.

Miliaras, Kallistos. Οί ἄγιοι τόποι ἐν Παλαιστίνη... ראה ע' 24.

Müller, S. Der Weg in die jüdische Neuzeit. ראה ע' 56.

Nathan and Lina Straus health centre. Jerusalem.

Fifth annual report... ראה ע' 24.

Palestine, Gov. Blue book. 1935. ראה ע' 24.

— Dep. of agriculture and forests. Meteorological summaries 1930-1935. ראה ע' 25.

— Dep. of development. Report on duty of water investigations... ראה ע' 25.

— Dep. of health. List of doctors, dentists... ראה ע' 25.

— Dep. of migration. Annual report 1935. ראה ע' 25.

- Dep. of surveys. [Maps]. ראה ע' 25—26.
 — Treasury. Report... on the financial transactions... 1933-34.
 1934-35. ראה ע' 26.

320. American schools of oriental research. Handbook 1933-34.
 Philadelphia, Pa., [1933?]. 16 p., pl. 17 : 25.
 The story of the schools in Jerusalem and Baghdad (p. 1—3). — The
 school in Jerusalem. (p. 4—9).

321. Avukah, American student Zionist federation. Halutz and
 kvutzah; national Avukah programm. [New York], 1935. 3 p. l.,
 2—10 numb. l., 1 l. 22 : 35. במסיונרית

322. Bauer [Landauer], Ignacio. La tierra sagrada de Palestina.
 [Madrid, 1935]. pp. 151—164, illus. 17 : 24.
 מתוך : Oasis, año 2, núm. 5, marzo 1935.

323. Belloc, Hilaire. The battle ground. London, Cassell and
 co., (1936). 7 p. l., 3—364 p., maps. 14 : 23.
 התוכן : The structure of the land. — The battle between the desert and
 the rain: that is, the battle of life and death.—The first record.—The plough
 of Egypt.—The entry of Israel.—Assyria.—Persia.—Greece.—Maccabeus.—
 Rome.—The climax.—The first fruits.—The Christian victory.—The return
 of the desert.—The last rally.—Epilogue.

הספר כתוב מבחינה נוצרית-דתית. בהחלטתו מדבר המחבר על שיבת היהודים לא"י
 בריבוי.

324. Bernstein, F[ritz?]. Over Joodsche problematiek. Arnhem,
 Van Loghum Slaterus, 1935. 121 p. 15 : 24.

325. Bijaoui, Félix. Où va le sionisme. Tunis, typ. J. Aloccio,
 1934. 16 p. 16 : 19.

"Conférence donnée à Stax, le 13 Janvier 1934..."

326. Bonne, Alfred. Palästina; Land und Wirtschaft. 3. Aufl.
 Berlin, J. Singer, 1935. 329, [4] p., incl. diags., maps, tab. 16 : 24.
 ביבליוגרפיה: ע' 323-325. מהדורה א' ראה ק. ס. שנה ט' ע' 207; מהדורה ב' —
 שנה י' ע' 335.

327. Boustany, Wadi' F. The Palestine mandate invalid and
 impracticable; a contribution of arguments and documents towards
 the solution of the Palestine problem, by W. F. Boustany... Beirut,
 typ. American press, 1936. 2 p. l., 168 p., map. 17 : 25.

"Presented to His Excellency the High Commissioner for Palestine in June and transmitted to H. M. Principal secretary of state for the colonies in July 1936. — Part ten and appendices added and Arabic version presented to the Supreme Arab committee in August 1936".

אם המהדורה הערבית של הספר יראה לה' ע' 73 בספר 372.

328. **Breuer, Isaac.** Erez Jisroel. Hrsg. von der Palästina-Centrale der Agudas-Jisroel. Frankfurt am Main, 1934. 22 p. 15:23.
מהמעטפת.

329. **Burton, Sir Montague.** Globe girdling. v 1: Being the impressions of an amateur observer. (Leeds, Petty & sons, 1936).
על איי ד' 25—32, 281—312. VIII, 344 p., illus. 15:22.

330. **Les Cahiers juifs.** Palestine économique 1936. Numéro spécial des Cahiers juifs... Paris, (Éditions des Cahiers juifs, c1936).
1 p.l., [83]-444 p., diagrs., maps, pl., tab. 18:25.
Le pays. Démographie. Agriculture. Travail: מאמרים ושימושים. המדורות: 50
Industrie. Commerce, Transport et tourisme. Banque, budget, impots et
douanes. Législation. Fonds nationaux. Perspectives.

331. **Calvary, Moses.** Das neue Judentum; fünf Aufsätze. Berlin, Schocken Verlag, 1936. 90 p., 1 l. 12:19.
= Bücherei des Schocken Verlags, 72.

חתכן: Die Aufgabe des Zionismus. — Das neue Judentum und die schöpferische Phantasie. — Religion und Nation als Gemeinschaftswerte. — Nationale Tendenzen. — Blau-Weiss. — Nachwort von Walter Gross.
המאמרים נדפסו בעיתונים שונים בשנות 1911—1916.

332. **Cel;** pismo poświęcone problemom odbudowy państwa żydowskiego w Palestynie. Organ Stronnictwa państwa żydowskiego. Lwów, Karol Raps, 1934. 29:41.

דו שבועון. האחראי: Immanuel Kohn. — גלי' ו יצא ב"ו בנובמבר.

333. **Dąbrowski, Eugenjusz.** Na szlakach działalności Chrystusa w Palestynie; z 26 fotografiami i 2 mapami. Warszawa, (Uniwersytet-Theologicum), 1932. 198 p., 3 l. 18:25.

334. **Divéky, Adrien de.** La constitution du royaume de Jérusalem et les institutions hongroises et polonaises. Varsovie, (typ. "Drukarnia bankowa"), 1933. 7 p. 17:24.
מהמעטפת.

הדפסה מתוך: "VII-e Congrès international des sciences historiques. Résumés des communications présentées au Congrès, Varsovie 1933" v. 2.

335. Dugdale, Mrs. Blanche Elizabeth Campbell (Balfour).
Arthur James Balfour, first Earl of Balfour by his niece Blanche E. C. Dugdale... 2 v. London, Hutchinson, (1936). 2 p.l., 5-447, [1] p., pl., ports; 2 p.l., 5-449, [1] p., pl., ports. 16 : 25.
בכרך ב', המקיף שנות 1906—1930, יש גם חומר יהודי. פרק XI (ע' 213-235):
Contact with Jewry. ע' 364—371: על נסיעתו לא"י לפתיחת האוניברסיטה. ע' 409—410:
על בקורו האחרון של ד"ר ח. ויצמן אצל ימים מועטים לפני מותו.

336. Finkelstein, Z. F. W jarzynie idei ; obrazy z życia Teodora Herzla. Przekład: S. Zeisler. Kraków, Żyd. organizacja skautowa "Akiba", 1935. 116 p., 1 l. incl. ports. 14 : 20.
תרגום הספר Schicksalsstunden eines Führers; ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 84.

337. Giannini, Amedeo. L'ultima fase della questione orientale (1933—1932). Roma, Istituto per l'Oriente, 1933. 416 p., maps. 16 : 24.

בראש השער: Pubblicazioni dell'Istituto per l'Oriente — מן התכן: La ques. xii.
tione Arabo-Palestinese, pp. 278-305. xiii. La Transgiordania, pp. 306-311.
vix. La questione dei luoghi santi della cristianita, pp. 312-333.

338. Hadassah; the women's Zionist organization. Reports of national board, standing committees and regional units to the eighteenth, nineteenth, twentieth, twenty-first annual convention... 1932, 1933, 1934, 1935. 4 v. New York, n. p., [1932-1935]. 126 l.; 100 p.; 2 p.l., 104 p.; 2 p.l., 160 p. 19 : 26.
על כל השערים צוינו גם תאריך הועדה ומקומה. — דו"ח 1932 בהקדמה על עמוד
אחר של הדפים. — דו"ח 1935 נקרא על המעשפת Hadassah year-book 1935;
Senior-Junior Hadassah convention... ומכיל את הדיווחים של Hadassah ושל
Junior-Hadassah. — דו"ח 1931 ראה ק. ס. שנה ט' ע' 351.

339. *Harthern, Ernst. En Jöde rejser til Palestina. Köbenhavn, Gyldendal, 1934. 269 p.

340. Hechalutz bulletin, (issued by the Vaad l'maan Hechalutz). רבעון. — חוב' ג' של כרך א' יצא בינואר. New York, 1933. 21 : 28.
מכרך ב' חוב' ב' ואילך יצא בשם: Hechalutz; official organ of the Hechalutz organization of America. — 15 : 22.

כרך א' במסיונרית. — מכרך ג' (1935) יצאו רק 2 חוברות.

341. Jewish agency for Palestine. Scheme of settlement of families with means at Wadi-el-Hawareth. London, Jewish agency for Palestine, 1931. 12, [2] p. incl. tab. 15 : 23.

342. **Junior Hadassah.** Year book 1930, 1931, 1933, 1934, 1935. 5v. New York, 1930—1931, 1933—1935. 72; 72; 32; 48; [2], 113—160 p. 15: 23. את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 104.

ספר השנה של 1935 הוא הדפסה מיוחדת מחוך: Hadassah year book 1935.

343. **Kastein, Josef, pseud.** Jerusalem; die Geschichte eines Landes. Wien, R. Löwit, 1937. 417 p., [1] l. 14: 21.

ראשי הפרקים: Land und Schicksal.—Uraltes Recht.—Land und Staat.—Der unsichtbare Staat.—Kolonisation.—Das Land und der Mensch.—Die Krise.—Die Kwuzah.—Umwelt.

לאחר תיאור בקיום כלליים של תולדות היהודים בא"י ותולדות היהודים בכלל ביהסן לא"י, מוקדש עיקר הספר לתנועת בנין הארץ ושיבת ציון בימינו.

344. **Kohn, Immanuel.** Stronnictwo panstwa żydowskiego, jego istota i cele. Tarnopol, Oddział propagandy Stronnictwa panstwa żydowskiego (Judenstaatspartei), 1934. 15, [1] p. 15: 22.

מהמעטפת.

345. **Kuntress;** pub. by the Hechalutz organization of America. (New York city), 1934. 21: 28. גל' 2 יצא באפריל. גל' 3 — ביולי.

במיטיוגרף. — על גל' ב' השם נם בעבריה קונטרס.

346. **Lawrence, Thomas Edward.** Seven pillars of wisdom, a triumph, [by] T. E. Lawrence. London, J. Cape, (1935). 672 p., pl., ports. 19: 26.

תאור רחב של הסדר הערבי נגד תורכיה בימי המלחמה העולמית ושל פעולות המלחמה בארץ-ישראל.

347. **League of nations. Permanent mandates commission.** Minutes of the twenty-ninth session, held at Geneva from May 27th to June 12th, 1936, including the Report of the Commission to the Council. (Geneva, 1936). 234 p. 21: 33.

= Series of League of nations publications, VI A, Mandates 1936. VI. A. 1.

= Official no: C. 259 M. 153. 1936. VI.

בראש השער Communicated to the council and the members of the League.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 486, על ארץ ישראל: ע' 12, 13, 93—114,

173, 166—175, 186—188, 190, 194, 207—209, 213—215, 220.

348. **Machover, J. M.** Governing Palestine; the case against a parliament. London, P. S. King & son, 1936. XIV, 283 p. 14: 22.

ביבליוגרפיה: ע' 232—230.

החכך: Change of policy or retreat? — Constitutional developments in Palestine.—Economic developments.—Precedents and parallels. — The Jewish

national home and the Legislative council. — The futility of paper safeguards.—The League of nations and the Palestine legislative council scheme.— Conclusion.—Constitutional question in Palestine: Table of events.

349. **Mayer, Matthias.** Die Reise Ritter Martin Baumgartners von Breitenbach ins Heilige Land, 1507, und sein Lebensbild. Kufstein, E. Lippott, 1931. 24 p., illus. 15 : 22.
= Tiroler Heimatschriften, Bd. 4.

350. **Messner-Sporsić, Ante.** Po Blizom Orijentu; putne crtice iz Egipta, Palestine, Sirije i Cipra. Zagreb, ("Tipografija" D. D.), 1935. 212, [2] p. ill., 15 : 21.
על א"י ע' 87-144.

351. **Meyer, Fulgence.** To our Lord's country; a familiar narrative of a voyage from the United States of America to Palestine, Asia. Cincinnati, The Mountel press co., 1935. 7 p. l., 213 p., illus. 13 : 20.

352. **Nordau, Max.** Écrits sionistes; textes choisis avec introd., bibliographie et notes par Baruch Hagan i. Paris, Lipschutz, 1936. 2 p. l., 322 p., port. 12 : 18.
המאמרים מסודרים לפי ענינם.
התקן: Introduction au Sionisme.—I: Situation du peuple Juif: L'émancipation et l'assimilation. L'antisémitisme. La situation économique. II: Le relèvement physique,—économique,—moral. III: Le Sionisme: Les adversaires et leurs objections. L'évolution du Sionisme. Herzl, l'homme et l'oeuvre. La déclaration Balfour et ses conséquences.—Essai de bibliographie (p. [315]-320).
בין המאמרים יש גם נאומיו המפורסמים בקונגרס הציוני החמישי. הספר על הרצל בקונגרס השביעי, הנאום ב"אלברט-הול" והאוטוביוגרפיה שלו. הספר יצא ע"י החברה: "Société des amis de Nordau et de Marmorek".

353. **Palästina-Amt, Berlin.** Im Auto nach Palästina; ein Wegweiser für Autofahrer, hrsg. vom Plästina-Amt Berlin im Juli 1935. Berlin, 1935. 2 p. l., 40 numb. l. incl. map, tab. 21 : 30.
בהקדושה מכתב מכונה.

*354. **Perry, Joseph.** Palestine, the enchanted land. London, The Epworth press, 1935. 159 p. 12 : 19.

355. **Raisin, Max.** The flight from the diaspora; paper read before the Association of reform rabbis of New York City and vicinity... November 12, 1935. n. p., [1935?]. 18 p., il. 12 : 17.

356. **Royal institute of international affairs. Information department.** Great Britain and Palestine 1915-1936. London, Royal institute of international affairs, (1937). 111 p. 15 : 23.

= Information department papers, no. 20.

אה"ח: The significance of Palestine. — The war-time promises to Jews and Arabs. — The contrasting communities. — The working of the mandate, 1920-1930. — The land settlement controversy, 1930-1931. — Immigration and economic conditions. — The working of the mandate, 1931-36. — International aspects of the problem. — Conclusion.

*357. **Rubinstein, Marion.** Adventuring in Palestine. Toronto, Ryerson press, 1935. 188 p. ill. 8°

358. **Sankowsky, Mrs. Shoshanna (Harris).** Short history of Zionism. New York, Avukah, American student Zionist federation, 1936. 63 p., fold. chart. 15 : 23. = Avukah program. no. 3.

ספר מטיילרי, כולל את התקופה מהופעתו של הרצל עד הקונגרס הייטי עם הקדמה קצרה על חבת ציון.

359. **Schmitz, S.; H. Brauner.** Die Wahrheit über den Revisionismus; hrsg. vom Zionistischen Zentralverband für die CSR., Moravská Ostrava. (Hrusov n.O., typ. H. Reich), [1935?]. 42, [2] p. 15 : 23.

360. **Schulman, Samuel.** America and Palestine in the light of my recent travels; an address read at a meeting of the Association of reform rabbis of New York city and vicinity... 1935. New York, (Association of reform rabbis of New York city and vicinity), 1935 ?. 22 p. 12 : 17.

361. **Schur, Joseph.** Palästina und dessen gegenwärtige Probleme. Wien, "Vienna", 1935. 2 p.l., [7]-47, [1] p. 15 : 23.

362. **Stendig, Samuel.** Czyn bilujski. Kraków, Agudat hanoar haiwri "Akiba", 1933. 61, 3 p. 12 : 17.

363. **Stendig, Samuel.** Polska a Palestyna; stosunki wzajemne w dobie obecnej. Warszawa, Skład główny: "Palestyna i Bliski Wschód", 1935. 46 p., 1 l. 15 : 23.

= Wydawnictwo Żydowskiej średniej szkoły handlowej w Krakowie, 1.

על המעטפה: Warszawa, 1935. Nakładem J. Neumana, Kraków. "Odbitka z Przeglądu współczesnego, rok XIV, Nr. Nr. 159 i 160, lipiec-sierpień 1935 r."

364. Stummer, Friedrich. Monumenta historiam et geographiam Terrae Sanctae illustrantia quas recensuit et notis illustravit Fredericus Stummer. Series I. Bonnae, P. Hanstein, 1935. 4 p. l., 94, [1] p. 15 : 23.

=Florilegium patristicum tam veteris quam medii aevi auctores complectens, fasc. 41.

מכיל: Paulae et Eustochiae ad Marcellam epistula (XLVI).—Hieronymi epitaphium Paulae (epist. CVIII).—Eiusdem ad Dardanum de terra repromissionis epistula (CXIX).—Eiusdem commentariorum in Ezechielem prophetam caput XLVII 15-12.—Ex eiusdem ad Paulinum et Sabinianum epistulis partes selectae.

365. Thomsen, Peter. Die Palästina-Literatur; eine internationale Bibliographie in systematischer Ordnung... unter Mitwirkung von I. de Groot / A. Gustavs bearbeitet und... hrsg. von Peter Thomsen. 5. Band: Die Literatur der Jahre 1925-1934. Lief. 1. Leipzig, Hinrichs, 1936. 11*, 224 p. 16: 24.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ד' ע' 143.

366. Tuck, Raphael, & sons, ltd., art publishers, London. The King's book... dedicated to King George V. ... in celebration of the silver jubilee of His Majesty, May 1935. London, R. Tuck & sons, 1935. 35 p. (incl. ports.), pl. 22 : 28.

סאמרים קצרים על חלקי האימפריה הבריטית. על אי ע' 28.

367. Weinberg, Marcel. Palestina țara noastră. v. 1: Geografia fizică. Situația politică. Cucerirea Palestinei în războiul mondial. București, Nezivuth Bethar b'România, (pref. 1935). 56 p., illus., ports. 12 : 18.

368. Wolf, A. G. Barkey. Naar het land van Jezus, door A. G. Barkey Wolf; illus. van Mia van Oostveen... Amsterdam, W. ten Have, (pref. 1935). 113 p., 11, illus. 16 : 22.

חומר מסע למצרים איז וסורית, מתוך השקפה נוצרית-דתית. ליהודים כמעט אין זכר בספר.

369. Yassky, H[aim]. Les activités de l'Organisation médicale Hadassah contre les maladies tropicales en Palestine. (Le Caire, Imprimerie nationale, 1932). pp. 757-771 incl. pl. (diags.), tab. 19 : 27.

Extrait des Comptes rendus du Congrès international de médecine tropicale et d'hygiène, Le Caire... Décembre 1928, T. V, 1932.

370. **Zionist organization. Executive.** La reestigo de nacio; prezentita de la Ekzekutivo de la Cionista organizo al la 24-a Universala kongreso de Esperanto en Parizo. London, (typ. I. Narodiczky), 1932. 23 p., illus. 14: 22.

371. **Еврейская женская организация "Вицо". Харбин.** Отчет... за период с 1. мая 1931 г. по 30. апреля 1933 г. Харбин, тип. Н. А. Френкеля, [1933]. [10] стр. 13:19. מהמערס

372. البستاني، وديع. الانتداب الفلسطيني باطل ومحال، حجج وحقائق ووثائق في سبيل حل للمشكلة الفلسطينية رفعها وديع البستاني... الى فخامة المندوب السامي لفلسطين في حزيران ورفعها فخامته الى وزير المستعمرات في تموز واضيف المبحث العاشر والملاحق وقدمت الصيغة العربية الى اللجنة العربية العليا في آب ١٩٣٦. بيروت، المطبعة الاميركانية، ١٩٣٦ ج' ٢٠٨ ص. 17:25.

את המהדורה האנגלית של הספר ראה לעיל ע' 66 מספר 327.

373. رستم، اسد. الاصول العربية لتاريخ سورية في عهد محمد علي باشا... المجلد الاول—الثالث والرابع. (بيروت، الجامعة الاميركية، 1930—1934). 3 כרכים. ج' ١٣٩ IX; د' ١٧٠; ج' ٢٧٨ ص. 19:28.

שערי נוסף באנגלית: Materials for a corpus of Arabic documents relating to the history of Syria under Mehemet Ali Pasha, by Asad Jibrail Rustum. —American university of Beirut: Publications of the Faculty of arts and sciences.

החלק: המجلד الاول الاوراق السياسية لسنة ١٢٤٧ هجرية.
 » الثاني » » »
 » الثالث والرابع » » » ١٢٥١—١٢٥٥ هجرية.

כרך ה' ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 359.

א. רסום. מרצה להיסטוריה חדשה של המזרח באוניברסיטה האמריקאית בביروت. שם לו למטרה להאיר את המצב הפנימי של א"י וסוריה בחקופת שלטונו של אברהם פחה המצרי בארצות אלו בשנות 1831—1841. ידיעותינו על התנאים הכלכליים, החברתיים והאדמיניסטרטיביים של א"י וסוריה בימי התורכים, ואפילו במאה שעברה, הן קלושות מאד. לכן היטיב רסום לעשות כשניגש לפרסם ראשית כל חמר מוסמך שימש יסוד לחקירה. בשעה שהוא עוסק רק בתעודות הערביות מהתקופה הזאת מפרסמת החברה הגיאוגרפית

המלכותית במצרים את החמר הצרפתי הנמצא בקהיר והחברה ההיסטוריונית הלאומית בקושטא מטפלת בתעודות הממשלה התורכית הנוגעות לתולדות א"י וסוריה בימים ההם. בחמשת הכרכים שיצאו לאור עד עתה פרסם רשתם למעלה משש מאות תעודות מדיניות ואדמיניסטרטיביות. במשך שנים רבות טרח המחבר לאסוף את החמר הזה בבתי המשפט המוסלמיים שבירושלים, יפו, שכם וכמה ערי סוריה, בספריה הפטריארכיה המארונית, בקונסוליה הבריטית בבירות, באספים פרטיים של משפחת עבד אל האדי בשכם, של משפחת אבו ג'וש בקרית אל ענב, של משפחת אל סאהום בנצרת ועוד. התעודות מסודרות לפי זמן חבורן. לפני כל תעודה ניתן תאור קצר של המקור, מקום המצוא, תאריך חבורו ושם מתברר. במקום שהעורך מצא העתקות שונות של אותה תעודה מביא הוא את הגרסאות השונות. אך מלבד זה לא עיבד את החמר, לא מבחינת הלשון ולא מבחינת הענין.

כמאה תעודות נוגעות באפן ישר לא"י בגבולותיה של עכשיו. אך גם בחמר הסורי יש למצא ידיעות רבות וחשובות להכרת המצב הפנימי בא"י שלא היה שונה מהמצב בסוריה. רוב התעודות הן פקודות וחלופי מכתבים בין מוסדות השלטון השונים (הפחה של עכו, המפקד הכללי של הצבא המצרי, נציב סוריה, ראשי מחוזות, שופטים וכו'). קטעים רבים מוסרים ידיעות על כבוש הארץ ע"י המצרים בשנת 1831/2, ביניהם פקודות צבאיות של שני הצדדים הלוחמים (I 64-67, 78-79, 89-94), אגרות עדוד וכרוזים לצבא המצרי ששם מצור על עכו (I 105-106, 132-133) ועוד. גם מרידות הפלאחים והכדוים בשלטון המצרי בא"י בשנת 1834 ודפוין ע"י הצבא בחברון, שכם וכרך בעה"י משתקפים בתעודות אחדות (II 38-39, 110-116, 118, 121-123). אך אין בהן ידיעות על המאורעות החשובים בירושלים בשנה ההיא. הפעולות הנמרצות של אבראהים פחה לפרק את הנשק מן המורדים ולגרש את כל החשודים בהשתתפות פעילה במרד נזכרו בכמה תעודות (II 131-138).

בתחלת המאה ה-19 הלכה וגדלה השפעת מעצמות אירופה במזרח. נתרבו הקונסוליות האירופיות גם בערי א"י. כמה ידיעות מענינות על עבודת הקונסולים של אנגליה ורוסיה ביפו ובחיפה מוסר יומן הקונסוליה הבריטית ביפו על התקופה מיוני 1839 ועד אפריל 1840 (III/IV 258-265). מטפר לא קטן של ילידי הארץ הערביים נכנסו תחת חסות קונסול אירופי ובדרך זו השיגו זכויות מיוחדות ושמירה מפני דרישות הממשלה בארץ (II 73-75, 77-78).

מתוך הכרח לשמר על יחסים טובים עם המדינות האירופיות הגדולות השתדלו התורכים, ובמדה גדולה עוד יותר המצרים, להגן על נתיניהם הנוצרים מפני עריצות המושלים המקומיים. בין התעודות נמצאות פקודות רבות של השלטונות המרכזיים האוסרות לגבות מכס ומסים בלתי חוקיים או לסחט בדרכים אחרות כסף מן העדות הבלתי מוסלמיות. בעיקר הנוצרים (87-88, 67-68, 61-60, I). גם מצב היהודים הוטב במקצת עם כבוש הארץ ע"י המצרים. בענין תקן בית כנסת יהודי אחד בירושלים התיחסה הממשלה המצרית בסבלנות יפה (24-26, III/IV). אופינית היא תשובת השלטונות המצריים על בקשת היהודים האשכנזיים בירושלים להרשות להם לעסק מלבד במקו וממכר גם בחקלאות. גדול בהמות ותעשית שמן וסבון (65-66, III/IV).

באותו הזמן התחילו אמריקאים ואירופים להתישב בארץ ולבקש רשיון לרכש קרקעות לבנין בתים ולסדור בית קברות בירושלים (31-30, III/IV). עם רבוי האינטרסים

של מדינות אירופיות בא"י גדלה גט ההתחרות ביניהן. אחד גלוייה הם הסכסוכים התמידיים בין הכמרים הנוצרים השונים בגלל המקומות הקדושים. תקון בנינים קדושים, כמו הכנסיות על הר הזיתים ובבית לחם, גרם למחלוקות חמורות בין העדות הנוצריות עד שנאלצו להביא את משפטן לפני השופט המוסלמי בירושלים (158—156, 145—141 II).

מספר גדול של תעודות מאיר את מבנה האדמיניסטרציה ועולותיה בימים ההם. מקום גדול תופשים מגויי ראשי מחוזות (28—26, 24 I, שופטים 101—100 II) לבלרי בתי המשפט (246, 32 III/IV), אמאמים (32 I), מנהלי וקף (140—139 II), ראשי הצופים (160—159 II), ראשי השריפים (9 II) וכדו'. מענין לראות שמספחות נכבדות ידעו לתפס את רוב המשרות במוסדות ממשלתיים ידועים. משפחת כאלדי, למשל, שלטה בבית המשפט בירושלים (144 II). משפחות אחרות עלו לגדולה בחסד אבראהים סחה. לבני משפחת עבד אל האדי ניתנו הרבה משרות חשובות כמו נציבות גליל צידון, הנהלת מחוז עכו, שכס ועוד (231, 70—68 III/IV). כמנהל מחוז ירושלים שימש זמן מה ראש משפחת אבו ג'וש (18 III/IV), מלבד המנויים יש לציין תעודות בענין קרקעות (23 I) ומסים (24—23 III/IV), סדור מספורטים (152—149 II, 31—30 I), הקצבות לשיכים, ברישים ומקידים לשעבר (107—95 I), סקודות גיוס (245—243 III/IV) עניני עבודות צבוריות (78—77, 75—73 II) וכו'.

מובן שאסף תעודות מעין זה אינו יכול להגיע לשלמות ולהקיף את כל שטחי החיים החברתיים והאדמיניסטרטיביים. בין שאר הדברים חסר כמעט לגמרי חמר על מחוזות עכו, טבריא וצפת ועל עבר הירדן. גם בתעודות שנתפרסמו עד כה מהמחוזות האחרים של א"י אין אנו מוצאים ידיעות רבות על המצב הכלכלי ובעיקר החקלאי, בשעה שידועות כאלה תופשות מקום רב בחמר הסורי. למרות הלקויים האלה יש לקדם בברכה את האסף הזה שהוא מקור חשוב מאד לחולדות א"י וסוריה במאה שעברה. אוריאל הייט

النشاشيبي، م. أ. مقام إبراهيم. رאה ع' 27.

نور الله، ع. الست حيفا. رאה ع' 27.

יג. אתונגרפיה, פולקלור, אמנות.

חוג הכריסה בנוער. החוג הספרותי. כנסת הנוער. ע' 8.
9 אנדקענסניש ... ע' 58.

374. Alman, Samuel. Four Hebrew songs; (music) by S. Alman. 4 v. London, Winthrop Rogers, (c1927). 23 : 31.
לקול ופסנתר, המלים באנגלית, ובעברית באותיות עבריות. — התרגום האנגלי של הסכסם עיי L. Levi (חוב' 1, 2, 4), D. S. Graham (חוב' 3).
no. 1: I shall not die. (Lo amuth) (Psalm cxviii, v. 17, 18). 6p.
no. 2: Land of my desires (Erets aboth). Hebrew version by I. Katznelson. 6p.
no. 3: Shepherd's song (Shir haroeh). Hebrew version by I. Zaludsky. 6p.
no. 4: For all these (A lament for the ruined temple) (Al eileh). 6p.

375. **Buick, Thomas Lindsay.** Elijah; the story of Mendelssohn's oratorio, by T. Lindsay Buick. New Plymouth, N. Z., T. Avery and sons ltd., 1935. 4 p. l., 107, [1] p., pl., ports. 14 : 22.

"Pub. under the auspices of the British music society, New Zealand".

*376. **Bulard, Marcel.** Le scorpion, symbole du peuple juif dans l'art religieux des xive, xve, xvie siècles. A propos de quatre peintures murales de la chapelle Saint—Sébastien, à Lanslevillard (Savoie). Paris, E. de Boccard, 1935. xv, 364 p., ill., pl. 8°.

377. **Frank, Stanley B.** The Jew in sports. New York, Miles pub. co., (c1936). 4 p. l., 254 p., ports. 15 : 22.

התוכן : A book is written.— Legends are levelled.—Out of the hypothetical ghetto.—Basketball.— Baseball.— Boxing.— Football.— Track and field.— The social sports.— Sheitels to Shorts.— Successes in succession.— A book has been written.— Roster of prominent Jewish athletes.

378. **Engel, J[oe].** Friling geit ! Весенний шум. Frühlingsklänge Для голоса с фортепиано; für 1 Singstimme und Klavier. Moskau, Musiksektion des Staatsverlages, 1929. 9 p. 27 : 34.

= Universal-Edition, No. 9224.

בראש השער : Ю. Энгель <посмертное издание>... <Nachlass>.

В. Рамм המלים בעברית באותיות לטיניות, ברוסית ובגרמנית. התרגום לרוסית מאת :

379. **Engel, J[oe].** Regen. Regende [!]¹... für 1 Singstimme und Klavier. (Deutsch von W. Ramm.) Moskau, Musiksektion des Staatsverlages, 1929. 5 p. 27 : 33.

= Universal-Edition, No. 9228. "Aus dem Nachlass".

בראש השער : Ю. Энгель <посмертное издание>... Дождевик.

המלים ביוונית באותיות לטיניות, ברוסית ובגרמנית.

380. **Gordon, Cyrus H[erz].** An Aramaic exorcism. (With four plates). (Praha, Státní tiskárna), 1934. 9 p. 17 : 25.

הדפסה בן : Archiv orientální, v. 6 (1934) no. 3.

381. **Hemsi, A[lberto].** יום גילא יבא יבאו <Yom guilá yavó, yavó!> Esquisse hébraïque pour chant et piano. Op. 17. Alexandrie, Edition orientale de musique, (c1934). 11 p. 24 : 31.

המלים בעברית באותיות לטיניות.— השכסם העברי עם התרגום צרפתי. (ע' 4.)

382. **Leon, Gottlieb von.** Rabbinische Legenden. (Berlin?, M. Rosenthal, 1930). 1 p. l., 5-41 p., 2 l. 17 : 25.

"Als Spende... der Soncino-Gesellschaft... gedruckt und gestiftet von M. Rosenthal, Berlin".
הספר יצא בראשונה בשנת 1821 בווינה.

383. **Lewin, G[erszon]**. Ochrona zdrowia i eugenika w Biblii i Talmudzie. Warszawa, (typ. Wojciekowicz), 1934. 39 p. 15 : 22.

384. **Perlman, George**. Suite hébraïque... for violin with piano accompaniment. New York, C. Fischer, (c1929). 5; 5; 5 p. 23:30.
= Sheet music edition, B 2203-05.

החלק : [No. 1]: Yisker. [No. 2]: Dance of the rebbitzen. [No. 3]: Chassidish.

385. **Roitman, David**. רחל מבכה על בניה Rachel weeps for her children, by David Roitman; arranged for voice and piano by A. W. Binder. New York, Metro music co., (c1930). 7 p. 23 : 30.
= J 181. המלים בעברית באותיות לטיניות.

386. **Schalit, Heinrich**. In Ewigkeit. In eternity. Hymnus für 5-stimmigen gemischten Chor, Orgel, Harfe, Solovioline und Geigenchor... Op. 23. Deutsch-englische Ausg. München, Verlag des Komponisten, 1929. 20 p. 31 : 23.

"Aus dem Hebräischen von Yehuda Halevi... Deutsch von Franz Rosenzweig... English words by Hortense A. Lindheim and H. Schalit." — יצא גם : Ausg. B. (hebräisch).

387. **Weinreich, Maks**. Studjum o młodzieży żydowskiej; program i metoda Wydziału badania młodzieży Żydowskiego instytutu naukowego. Poznań, (Dukarnia katolicka), 1935. 55 p. 17:24.
"Odbitka z 'Przeglądu socjologicznego', T. III. 1935 roku."

ראה גם ק. ט. שנה י"ג ע' 235 מספר 968.

388. **Чернецкий, С. А.** Биро-Бижан; марш для духового оркестра; партитура. Москва, Гос. музыкальное издат., 1934. 23 стр. 17:24.

יד. בלשנות.

גרובבסקי, י. סלון חשפה העברית. ע' 13.

389. **Luria, Max Aaron**. A study of the Monastir dialect of Judaeo-Spanish based on oral material collected in Monastir, Yugo-Slavia, by Max A. Luria. New York, Instituto de las Espanas en los Estados Unidos, 1930. 261 p. 16 : 25. 19—[13].

ביבליוגרפיה ע' [13]—19.
הרפסה סחוק : LXXIX, v. Revue hispanique,

390. Schaeffer, F. A. Claude. La troisième campagne de fouilles à Ras-Shamra (printemps 1931) rapport et études préliminaires. Paris, P. Geuthner, 1933. pp. 1-27, [113]-163, [233]-241, illus., pl. 23 : 28.

הממצאים. F.-A. Claude Schaeffer—Charles Virolleaud—François Thureau-Dangin. "Extrait de la Revue Syria, 1932".

ההבן. F. A. C. Schaeffer: Rapport sommaire. — Ch. Virolleaud: Un nouveau chant du poème d'Aleïn-Baal.—F. Thureau-Dangin: Nouveaux fragments de vocabulaires de Ras-Shamra.

טו. ספרות יפה עברית של ימי הביניים.

זוטא, ח. א. תרבות ישראל בימי הביניים. ע' 14.

391. ירושלם. המכון לחקר השירה העברית. ידיעות המכון לחקר השירה העברית. כרך שני, שלישי. 2 כרכים. ברלין, שוקן, תרצ"ז-תרצ"ח. [41 דף, 391 ע' ; XII, 223 ע' 16 : 23.]

= ספרי המכון לחקר השירה העברית. סדר שני. כרך ב, ג. שער נוסף באנגלית : Studies of the Research institute for Hebrew poetry.

הכרך הראשון הופיע בגרמנית בהיות המכון בברלין (ראה ק. ס. י"א 76). בסיון תרצ"ד הועבר המכון לירושלים, וכנראה משום כך חלה ההפסקה בהופעת ה"ידיעות". עתה יצאו לאור שני הכרכים הנ"ל בזאח"ז וגם הם, כקודמם, רב טוב צפון בהם למדע הפיוט והשירה. אם נסדר את החמר העצום שבהם לפי סדר הזמנים והארצות של היצירה הפיוטית, עלינו לפתוח במחקר רב הכמות והאיכות של מ. זולאי : מחקרי יג"י (כרך ב' עמ' ר"ג — צ"א), שהוא כספר בפני עצמו. פיוטי יג"י, שלמי המסורת היה רבו של הקליר, עומדים לצאת לאור בקרוב ע"ז. בשורת ספרי המכון, והמחקרים האלה משמשים מבוא להם. דברי הפתיחה של ז. הם כעין שיר נצחון על התקדמות העצומה של החקירה הפיוטית, שבאה בעקב גלוי הגניזה והודות לאמצעי החקירה המרובים. שנוצרו ע"י יסוד המכון. "אחרי שכחת דורות" היה שי"ר הראשון שגילה את שמו של יג"י בתשובה לרגמ"ה, המעידה עליו שפייס קרובות לכל סדרי השנה — סדרים דוקא ולא פרשיות, היינו לפי מנהג א"י שהיו גומרים את קריאת התורה אחת לשלש שנים. מספר קרובותיו של יג"י עלה לפי"ז למאה וחמשים בערך, אבל עד גלוי הגניזה היתה רק קרובה אחת ליג"י ידועה. רק לפני עשרים שנה הוסיף עליה דודסון שמונה ובעקבותיו גילו חכמים אחרים קרובות נוספות, עד שעלה מספרן לעשרים. והנה בדיקה מקיפה וקפדנית בצלומי כ"י הגניזה שבמכון נתנה לו. את האפשרות לזהות לא פחות מ-169 קרובות שלמות או מקוטעות ליג"י, שאת רשימתן המלאה הוא מוסר לנו במחקריו. אולם רק במעוטם של כח"י יש לפנינו קרובות בשלמות מבניהן והרכבן כנתינתן מידי מחברן. ברובם של כח"י, והם המאוחרים בזמן מן הקודמים, אנו עומדים בפני מחזה כזה : קרובות של מחברים קדמונים, ויג"י בתוכם, נתרסקו אברים אברים ונתערבבו והורכבו אח"כ לקומפוזיציות חדשות, אחרי שגרעו מהן מצד זה והוסיפו עליהן פיוטים ופזמונים

של מחברים מאוחרים מצד זה. כדי לקלוף ולהוציא את יצירותיו של ינאי מתוך השכבות המעורבות האלה, היה ז. מוכרח ליצור לו מכשירים, למען הכיר באמצעותם את פיוטי של ינאי מבין יצירותיהם של אחרים — ממש כארכיאולוג הבא לחשוף ולמייין שכבות שונות של עיר שחרבה. את המכשירים האלה חשב ז. למצוא בשורה של סימנים ידועים במבנה הפיוטים, סגנונם וקשטיהם, שהם מיוחדים לדרכי יצירתו של ינאי (חרוזים פנימיים, הקבלה, לנע"ל, אליטרציה אלפביתית, מבנה הבתים וכד.). גלויים של סימנים אלה בפיוטי ינאי הוא בל"ס פרי התעמקות יתירה ועבודת נתוח דק מן הדק ביצירת המשורר ויחשב לו לו. לזכות גדולה. אעפ"כ לבו של הקורא מהסס במקצת לטראה יחוס קרובות וחלקי קרובות (38 בס"ה) לינאי, משום שיש בהם מסימני פיוטי ינאי" (עמ' של"ד, שנ"ו, שס"ב, שס"ח ועוד) או ש"לשונם וצורתם על ינאי" (עמ' ש"א, ש"ג, ש"ד, ש"ה ועוד) או "שרית ינאי נודף מהם" (עמ' ש"כ הע' 2). אבל עם כל זה יש להודות שחשיבות מרובה נודעת למחקריו של ז. ולא אגזים אם אומר, שהם פותחים תקופה חדשה בדיעת הפיוט הקדמון. יצוינו כאן גם גלויי של שתי תעודות חשובות לתולדות השתלשלות הפיוט והסברתו ע"י ז. (עמ' רל"ב ושל"ה) ושאר מסקנות מדעיות, הקובעות ברכה לעצמן. — על הפיוט הקדמון נמנים גם הפיוטים לזכר מאורעות שונים (רעש בטבריה ובשאר חלקי הארץ, כנראה משנת 1033, המאורע המסופר במגלת מצרים משנת 1011/12, קינת ר' ישועה החבר בירבי נתן על מות בנו יאשיהו, 1026), שפרסם ז. בדרך השלישי (עמ' קנ"ג — קפ"ג).

רב עד כדי הפתעה הוא גם מספרם של שירי רב האי גאון, הניתנים לנו כאן ע"י מנהל המכון הרב בראדי, אבי כל חוקרי השירה העברית בימינו (כרך ג' עמ' א' — ס"ג). מי לנו גדול בהבנת השירה העברית ובקי בכל חזריה כשניאור זק"ש, ואעפ"כ כח מועט היה בימיו החמר השירי מיצירת רה"ג. עד שחכם מובהק זה נתעה לשלול ממנו גם את המעט הזה (על המקור שצוין יש לתוסיף גם המגיד ס"ו 389 ואילך). עתה מבאי ב. לפנינו עפ"י כ"י הגניזה כ"א שירים חדשים לרה"ג, שרוח שירה אמיתית חופפת עליהם. ביחוד ראוי להזכיר את ששת השירים הראשונים, שלפי צורתם הם כעין פרקי תהלים, בלי משקל ובלי חרוז, והם מלאים רגש פיוטי עמוק. מענין הוא הטון של "לכו נא ונזכחה" כלטי שמיא. הממלא את השירים האלה (כגון ס"ג' ש"י י"ט / כ': "קום קרא אל אלהיך / קבץ הרוגיד ואמור לו: / רחום וחנון ה' / העל אלה תתאפק ז"). מלאי ענין גם שירי התהלה שכתב רה"ג לגדולי דורו, והם שקולים כבר במשקלים ערבים. קביעת נוסחם של השירים, נקודם וביאורם ע"י ב. מגלים את כל הסימנים הטובים של דיוק בקרתי והבנה מעמיקה שהסכנו להם בכל מה שיוצא מתחת ידו.

ספר ד תופסת את המקום המרכזי בשירה העברית של ימי הביניים, וגם בשני הכרכים שלפנינו חלקה ניכר וכולט ביותר. עם פרסום קבץ שירי החל של הרמב"ע ע"י בראדי (גם הוא בהוצאת המכון) וסיום "גן המשלים והחידות" לסדרוס אבואלעאפיה ע"י דוד ילין נסתיימה בטובן ידוע פעולת הכנוס מסביב לגדולי המשוררים שהקימה לנו היהדות הספרדית. אבל יחד עם זה (ועוד קודם לכן) נתגלתה מציאותם של המון כוכבי לואי, שהמאורות הגדולים אצלו עליהם מהודם והחליפו אתם שירים. אולם מלבד רשימות שמותיהם של המשוררים האלה ומעט שירים מהם היו ידיעותינו עליהם ועל יצירותיהם קלושות מאד. גם כאן פותחת לפנינו הגניזה את אוצרותיה ונותנת לנו לא רשימות ביבליוגרפיות בלבד, אלא מעניקה לנו מגוון יצירותיהם של המשוררים. בין דור ר'

שמואל הנגיד ודור הרמב"ע עומד ר' משה הכהן אבן ג'קטילה, מדקדק גדול ומשורר מהולל כאחד. פוזננסקי הקדיש לו מונוגרפיה (ברלין 1895), וכשבא לדבר על אבן ג'קטילה כמשורר לא מצא לפניו אלא שני חרוזים בודדים, וגם יחוסם הם לרמ"כ היה שנוי במחלוקת. במאמרו "משירי ר' משה הכהן אבן ג'קטילה" (כרך ג' עמ' ס"ה—צ') נותן בראדי עשרה שירים של המשורר הזה, מנוקדים ומבוארים, עם בירור מקיף של כל הבעיות הספרותיות הכרוכות בענין.

מפעל גדל-תנופה במקצוע זה הוא מאמרו של שירמן על המשוררים בני דורם של רמב"ע ור"ה, שרק חציו ניתן לנו לע"ע (כרך ב' עמ' קי"ז—קצ"ד). גם במאמר זה יש משום הפגנת עשרה של הגניזה המספקת לנו אוצרות שירה לא שערם ראשונים. זיה השוואת המאמר שלפנינו למאמר על אותו נושא ממש לגדול הביבליוגרפים העברים רמב"ש בספר היובל לכבוד הרכבי, כדי להעמידנו על גודל התפרש שבין ידיעותינו או לידיעותינו היום. רמב"ש לא היה בידו למסור אלא רשימה של שמות המשוררים, השאובה בעיקרה מתוך הכתובות שעל גבי השירים בדיואניהם של רמב"ע ור"ה ובס' "שירת ישראל" של רמב"ע. במאמרו של שירמן אנו מוצאים מלבד סכום חדש של הידיעות הביבליוגרפיות גם מספר שלם של שירים חדשים להרבה מן המשוררים הנקובים בשמותיהם (לר' יהודה בן בלעם 1, לר' יוסף בן סהל 4, לר' יוסף בן צדיק 14, לר' יוסף אבן ברול 2, לר' יוסף אבן ששת 4, לר' יהודה אבן גיאת 6). חשיבות גדולה יש למבוא המפורט. בו נותן לנו ש. סקירה ספרותית-היסטורית על השירה הספרדית בכלל, ואסתטק כאן במסירת כמה מראשי הפרקים: המשוררים וסביבתם, השירה הערבית והשירה העברית בספרד, קוים לתאור אפיה של השירה העברית בספרד, צורות השירה העברית בספרד, ועוד.

לתקופה יותר מאוחרת של השירה העברית בספרד מכניסנו בראדי במאמרו על ר' מאיר הלוי אבאלעאפיה (כרך ב' עמ' א—צ'). לא היה ידוע עד כה, שהרמ"ה, המפורסם כתלמודי גדול וכמתנגדו החריף של הרמב"ם, היה גם משורר בעל יכולת. קבוצת-השירים שלפנינו כוללת שלשים וחמשה שירים שקולים וחמשה מכתבים כתובים בפרוזה חרוזית. מתוך האוסף יוצא, שהרמ"ה לא היה כלל שונא הפילוסופיה. בס' ל"ד, שאמנם לא הגיע עדינו בשלמות, הוא מוסר בצורת שיר את תמצית דעותיו בפילוסופיה. גם השקפתנו על יחס הרמ"ה אל הרמב"ם משתנית תכלית שנוי עם קריאתנו את קינתו הארוכה על הרמב"ם, ובה שני חרוזים אלה על מורה נבוכים: "מלים כתפוחים יצוקים מזהב חכמה במשכיות תבונה חשקו במ ידעו תועי זמן בינה ובם נרפים ביראת יוצרם התחזקו" (ס' י"ב שו" כ"ד/כ"ה). גם שאר ידיעות מענינות אנו יכולים לשאוב משיריו ומכתביו של הרמ"ה והן מסודרות יפה במבואו של ב.

כח יצירתה של יהדות אשכנז היה מופנה בעיקרו לענפים אחרים של תרבות ישראל ופחות מכל לשירה. אעפ"כ לא יקופח גם שכרה. א. מ. הברמן, המכין לדפוס את פיוטיו של הפייטן הראשון באשכנז, ר' שמעון בר יצחק, מוסר לנו בשני כרכי ה"ידיעות" מיצירותיהם של משוררים אשכנזים. בכרך השני (עמ' צ"א—קט"ז) הוא מוציא לאור את "מכתבת הוכחים לפני המלך ליששכר שמחה" (ציין להלן, המערכת). גם בכרך השלישי הוא מדפיס שתי מקאמות על דרך ספרות הוכחים בין שני עצמים מתנגדים, שהיתה חביבה על קוראי ימי הבינים (אחת מהן, מלחמת האברים, היא אמנם למחבר ספרדי או — מה שנראה בעיני יותר — איטלקי). בשתיהן אנתנו מוצאים עושר לשוני

וכה בטוי עצום, ואין הן נופלות בערכן ממקאמות הספרדים. ביחוד מצטיינת „מלחמת הקיץ והחורף“ בסגנון קל ומלבב. — חשיבות יתירה נודעת ל„ספר קרובה“ שה. מוציא לאור בכרך ג' עמ' צ"א — קל"ב. מסורות שונות על דבר היצירה הפיוטית של הדורות שקדמו, המבנה החיצוני של הפיוטים וסוגיהם נעשו אצל יהודי אשכנז ענין לענות בו בצורה מדרשית. הספר שלפנינו, שמקורו כנראה במסורות שב"ע"פ שנאספו ע"י ר' יהודה ב"ר קלונימוס אבי בעל הרוקח, כתוב כעין מדרש ומוסר לנו „טעמי פיוטי ר' אלעזר קליר“ ו„טעמי פיוטי גאונים אחרים“. הוא מענין גם כמקור ספרותי לעניני פיוט וגם מבחינת צורתו המדרשית, וכבר השתמש בו צונץ. מבוא וביאוריו של ה. לכל הדברים האלה כתובים בטוב טעם ודעת.

המקאמה העברית מצאה לה יוצר גם בגלות תימן. במחציתה הראשונה של המאה ה"ט חי שם ר' זכריה אלצ'אהרי, שסייר בנסיעותיו את כל ארצות המזרח הקרוב ותיאר את מטעיו בצורת מחברות כמתכונת ה„תחכמוני“ לאלחריזי. בשם „ספר המוסר“, רק כמה פרקים מתוך ספר זה נודעו עד עתה בקהל ושי"ר מן מוסיף עליהם עוד שנים. בפרסמו את המחברת התשיעית „מעשה בשלשה גנבים“ והעשירית „כבוש קושטנטינוה“ בכרך השלישי של ה„ידיעות“ (עמ' קפ"ה-ר"י) בנקוד וביאורים. שתי המחברות מלאות ענין לא רק מבחינה ספרותית, אלא גם מבחינת תולדות התרבות העברית בארצות הערביות, והן מעוררות בנו את התשוקה לקריאת כל הספר, ולא שינתן לנו פירורים פירורים.

זהו תכנם של שני הכרכים שלפנינו. זכות יתירה עמדה לו לענף זה של מדעי היהדות, שהוקם לו מכון בעל חבר עובדים כזה והמצויד גם מן הצד הטכני ציוד שלא זכה לו שום מקצוע אחר בחכמת ישראל. אין לך עם שאוצרותיו התרבותיים יהיו מפוררים בכל העולם כמו עמנו. ענפים שלמים של יצירתנו הספרותית ירדו לסמיון בעקב הפזור הזה ולא נשארו בידינו אלא שברי לוחות. זכינו ונגלתה הגניזה המספקת חמר חדש והמפיצה אור על תקופה ספרותית שלמה — והנה נתפזרה גם היא. כמעט אין ספריה גדולה או קטנה בעולם, שלא נתגלגלו לתוכה דפים מקטעי הגניזה, ולא עוד אלא דפים השייכים לאותו כ"י נתפזרה חבילתם ונישלטלו זה לכאן וזה לכאן (ראה לדוגמא את הרשימה בכרך ב' עמ' שצ"א). תקבע איפוא גם כאן זכותו של מיסד המכון לחקר השירה העברית, מר שוקן, שיצר בו כעין מרכז לקבוץ גליות של כ"י עבריים ממקצוע השירה והפיוט. בצורת צלומים. לפי ידיעות בכרך ג' עמ' VIII מגיע עכשיו אוסף הצלומים של המכון ל-24,000 דפים, מהם 9000 דפים של כ"י הגניזה ו-15,000 דפים מכ"י אחרים. מי יתן ולמדו ממנו עשירי ישראל ועשו כמוהו במקצועות אחרים!

לבסוף יורשה לי עוד להעיר קצת הערות לנסוחם ופירושם של כמה דברים שבאו בשני הכרכים.

כרך שני. עמ' י"ד ס"ג. תרגום הכתבת החל ממלת ראגבא (כצ"ל, והוא راجل) הוא לדעתי: „שואל בענין שנוי מולדו והגזירה עליו“. ולהבנת הדברים ע"י פירוש הראב"ע לשמות ר' ג' ל"ג כ"א, ואביא כאן תורף דבריו: שלשה עולמות יש: א) העולם השפל שמתחת לירח, ב) העולם התיכוני, הוא עולם הכוכבים, ג) העולם העליון, ה' ומלאכיו. העולם השפל מתנהג לפי מה שגזירת עליו מערכת הכוכבים והעולם התיכוני לפי גזירת המערכת העליונה. האדם שייך בגופו לעולם השפל, גורלו ועתידו תלויים איפוא במערכת הכוכבים בשעת לידתו. אבל מכיון שנפש האדם חצובה ממקור

באת. צ'ל בָּאוֹת, ועי' רמב"ע הוצ' בראדי רל"ד י"א י"ב וביחוד רמיה אבואלעאפיה ל"ד א' (בספרנו עמ' ע"ט). — עמ' קס"ז סי' י' שו' ג'. המלה המסומנת בסימן שאלה היא לדעתי כוכב (כו רצופות נקראו כמו ט), ואת המלה החסרה אות צריך להשלים שְׁתָּרַן, והפירוש הוא: אין כוכב שנוכל לחפש לאורו (עי' צסנ' א' י"ב) ולבוא עד חקר הלילה, וגם השחר אינו עולה להשפיל את גאון החשך, ואפילו אם יעלה יושפל הוא ולא ישפיל אחרים. — עמ' ק"ע סי' ט"ו שו' ו'. צריך לנקד פִּלְאִי (שופ' י"ג י"ז), וכך גם החרוז דורש. — עמ' קע"ב סי' י"ח. המשורר חתום "יוסף" בראשי הבתים ג ח יג. — עמ' קע"ד סי' כ"א שו' ה'. יותר נראה להשלים [א]תָּנָה, כי הם דברי ה'. — עמ' קפ"ה סי' ו' שו' ז', י"ב, י"ז, כ"ב. צ'ל אוֹתָבִי. — עמ' קפ"ה שו' כ"ז. לפי החרוז צ'ל אליא=אלי=עמ' קצ"א סי' ו' שו' ה'. צ'ל שִׁמְרָה (ש"ב י"ג ל"ב), והוא עדה"כ משלי ל"א כ"ו. — עמ' רכ"ט, עלם בחעתל צורי, לפי ההערה שם קריאת האות האחרונה שבמלת "עלם" מסופקת, כנראה צריך לקרוא: פִּלְאִי, ופירושו: רפאני, מלשון העלה ארוכה (ירמ' ל' י"ז, ל"ג ו'), והשתמש בפועל ח' הפעיל מתוך לחץ האקרוסטיכון. ורבות כאלה בלשון הפייטנים: יצע תמורת הודיע, שִׁמְרָה ח' השמיע וכד'. — עמ' רל"ב. ביבצה בחנותם. כנראה צ"ל: בביצה, וע' פירוש עץ יוסף לתנח" נח רמ"א. — שם. מדרו בבושה. לפי הנאמר להלן "ובחבל ובחלישה" נראה שצ"ל: מדרו כבושה, כלומר את הארץ, שה' מסרה להם לכבושה (ברא' א' כ"ח, ט' א'). — עמ' רנ"ח. ענינת צפור. נ"ל לפרש: ערת צפרים גדולה העפה בשמים ומכסה את עין השמש כמו עננים, ועי' במד' כ"ב ה' ותיא שם ועי' גם יחו' ל"ח ט' וט"ו. — עמ' רס"ט. נ"ל להשלים: המאמינים [בא]ל [לא יועיל], ועיי' ש' הע' 14. ויש עוד מאמרים משותפים בשני הפיוטים, השווה קמה IX ד ו ט ס ע ק לעומת קמו ד ו ס ל כ ע.

כ ר ר ש ל י ש י. עמ' כ"ג סי' ו' שו' ז'. אולי ציל זם=זמם, ו"להוכיחם" ענינו תוכחת דברים, עדה"כ ויק' י"ט י"ז, ופירוש הדברים: בשעה שהם ראויים להכאה הוא מסתפק בתוכחת מוסר, ועי' שמ"ר ספ"ו. — עמ' כ"ד שו' י"ט. המסלה, אולי כנוי לגאולה, עדה"כ ישע' מ' ג'. — עמ' כ"ז סי' ח'. לדעתי צורת הרגל הרביעית שבדלת היא מפאעלן (— — —), ויש לפנינו סויל רגיל (עי' גולדיק-מילר Delectus עמ' 236 סי' 9). את המלים המתאימות צריך לנקד איפוא: נַמְרָאָה (נַמְרָאָה), לְהַפְרָה, לְהַפְרָה, אֲנִי לָךְ, לְזִכְרָךְ, לְשִׁלְחָה (כ"א וכו"ב), לְעֶצְבָה (לפי הנקוד שבמקרא), לְהַפְרָה, לָאֵם (כ"ה"), לְהַפְרָה, וְחֶסֶדְךָ, וְרוּחְךָ, נְחֻמְהָ לָךְ, פִּיטְשִׁי, אֲמַתְךָ, מְרַשְׁלִי, וְחֶסֶד לָךְ, אֲלֶבֶךָ, נְחֻמְהָ, דְּסִדְרָהוֹן. — עמ' כ"ט שו' ו'. לדעתי צריך לנקד קָאָה, ועי' ראב"ע לתהל' י' ח' ורש"י שם שם י', ועי' גם תשובות דונש על רס"ג עמ' 9 סי' 28. — עמ' ל"ו שו' מ"ד. אולי צ"ל קָפָארוּךְ. — עמ' ג'ג שו' י"א. מרפס-המרפא אותך, כמו נִרְפָּא (ירמ' ח' י"א), ולזה רמזו נוסחאות כה"י. — עמ' ניה (רי"א) סי' י"ז שו' ה'. צריך לנקד: מַעֲנָה, על משקל עֲשֵׂה ברא' נ' כ' וכד'. — שם שו' ו'. סכת, כנראה=שִׁכְתָּה, עדה"כ איוב א' י', הושע ב' ח', ומצאנו ס' במקום שיין שמאלית גם קעיד שו' ליד ובכרך ב' עמ' רכ"ו שו' א', ו', י"א. — עמ' ס"א שו' י"ז. ששום יותר לנקד: מַקִּי=המכה אותי. — עמ' ק"א הע' 42. לדעתי נוסח כ"א עיקר: שהיה, ומוסב על ר' אלעזר, ובמקום "קורין ודורשין ופייטין" ציל "קריין ודרשן ופייטין" (ולזה הוא שמביא ראייה מן הפסיקתא), והמלים "זה אלעזר" וכו' הן המשך המאמר הזה ולא פיסקא חדשה. וכוונת הדברים: עד דורו של הקליר היו רק דורשין, אבל משקם הקליר, שהיה מלבד דרשן גם בקי במקרא ופייטן, התחיל הוא ליסד את המדרשים בשירות (כצ"ל לדעתי במקום "בדורו", שאין לו כאן כל מובן) ובפיוטים. ואפשר שנשתרבו השבוס מן הגירסא "קורין ודורשן

ופוייסן זל משקל פועלן (ראה צוגן ס"פ עמ' 411). — עמ' ק"ז שו' 6. א'—אלעזר. כלומר ר' אלעזר הקליר, ובא בלי תאר רבי גם לעיל עמ' ק"א שו' 4 מלמטה. — שם שו' 5 מלמטה. ידי כסאי. אין צרך בתקון, ושתי המלים כשהן לעצמן הן לשון שבועה, השוה תנח' תצא פ"א: נשבע הקב"ה ואמר ימיני ימיני כסאי כסאי. — עמ' קי"ב שו' 5 מלמטה. לדעתי בעל ס' קרובה מודיע לנו בזה, כי הקליר יסד שני מחזורים של קרובות לכל השנה, וההבדל ביניהם הוא בזה, שבמחזור הראשון לא הרבה כ"כ במדרשים ולא הכניס הרבה כוונות; אלא שלפעמים לקחו "העולים" פיוטים השייכים לקרובה של המחזור הראשון והכניסום בקרובה המקבילה של המחזור השני. כדוגמא לכך הוא מביא את שלשת הפיוטים הנזכרים שם: שנים מהם הוחלפו בקרובות המקבילות של פורים והשלישי בקרובות של פ' פרהי ועל כבד משקלה ומדת אמתותה של ידיעה זו כדאי שידונו המצויים אצל חקר פיוטי הקליר. — עמ' קמ"ב הע' 1. עדיגיות. כנראה צ"ל עדויות, וכך גם החרוז דורש. — עמ' קכ"ט שו' 3 מלמטה. סע ברכות. בליס צ"ל: סל ברכות, והוא רמז למלים "ותן טל ומטר לברכה" שבאותה ברכה. — עמ' קע"ס שו' ט'. אולי צ"ל קצו, עדה"כ יוסיף דעת יוסיף מכאוב (קה' א' ר"ח). — עמ' קצ"ב שו' מ"א. "ביניהם" השני נשתבש כנראה מן "בין שניהם" (שמות כ"ב י'). — עמ' קצ"ט שו' ב'. חמת. לדעתי היא חֲמַת או חמת רבה — חמה שע"נ אורונסט בסוריא. והמשורר בא מן הצפון ועבר דרך חמת, וכשבא לדמשק התישב בה להיותה קרובה לא". ואילו היה בא מחמת גדר, היה מתרחק מא". ולא היה יכול לשמוח מטעם זה בישיבתו בדמשק. במקום "סוריא" שאין לו שחר אפשר צ"ל "סורא". — עמ' ר"ג שו' צ"ד. במדינתנו. לפי המובן והחרוז צ"ל: במדינתו. בני מין קלאר

א. מ. ה. ב. ר. מ. מ. מחברת הוכחים לפני המלך מיששכר שמחה. (כרך ב' ע' צא—קטו). מיעוט-שירי-החול העברים ליהודי-אשכנז בימי הביניים ולאחריהם מעלה ערכם של גילויי גנוים ופרסומם, גם אם המרחק מצד השלימות והדרגה של שירת-ישראל בספרד וסניפיה נשאר בעינו עומד. מחברת הויכוחים שלפנינו עתה עיקרה במה שהיא כחסיכה של יצירה עצמית במקאמה, צורה שלא מצינו במשוררי-אשכנז. מקאמה זו נתחברה בידי אחד מיבני הית' ובמקומות הרבה רמזו בה שם-מחברה יששכר שמחה ומוציאה, א"מ הַקְרָמָן, הביאה בהעתקה נכונה, הקדים מבוא קצר שריכו בו הידיעות הנחוצות על מסגרת-השירה הזו, דרך הקריאה של המחבר, שהיה מגלילות הרייגוס, ושאר פרטים להועיל. ביחוד הגדיל לעשות בביאורו בשולי-הנוסח, שבדק בפירוט את מקורי-הלשון לביטוייו וטרח לעשות מלאכתו במיצוי. אבל בכמה מקומות נראה לנו, שלא כיוון למרכז-האמת והיינו מציעים דרך אחר בביאור או שהיינו מרחיבים דרכו ומוסיפים עליו.

ועתה נפרט קצת מקומות כאלה, שיש בהם כדי השגה או הערה. "דן דין אמת לעמו" העיר המבאר על לשון חז"ל שדן דין אמת לאמתו ולא העיר על המקראות כגון דן דין עמו (ברא' מ"ט ס"ז) וכיוצא בו. — "תמצה עומק דיננו" העיר, כי בכ"י "המצא" וראוי להוסיף, כי חילוף מצוי. הוא וכן, למשל, דרשו לענין האלהים מצא את עוון עבדך (ברא' מ"ד ס"ז) כזה שהוא מצה את החבית (ביר פצ"ב) וכדומה. — "מכשול נחשול יחן עמו" העיר כי הוא לנע"ל וראוי להוסיף שהד-שחוק קדום הוא ומצינו לענין הרוח שהקב"ה מחשלו בהרים גם לשון מכשלו. — "ירוחם עני בלי דעה" ראוי להעיר על ענין אין עני אלא בדיעה (גדר' מ"א ע"א) ועני בדעת וכדומה (והרי המשורר מציין בסמוך ניגודו "שמע חכם מליצתי"). — בבית "וצא כגבור בואת שעה" לא העיר על ליקוי משקל — ודאי משום שלא ראה את המשורר מקפיד, לפי שהחיר לעצמו שלא לחשוב את השוא כיתר

אלא לשעת הצורך, והיינו מתקנים: כגבור צא בואת שעה, ביחוד שסדר-המלים מתאים בזה לשל הכתוב, שהמבאר מזכירו. — והרעה עליו נגעה לא ציין שזה כתוב מלא — כי נגעה עליו הרעה (שופ' כ' ייד) ושינוי-סדר-המלים בא לצורך-החרוז. — יפה כיוון המבאר לענין יסוגה פתי בן הקושי שהוא על דרך בן הכושי (בירמ' ליו יד וצפ' א' א') בשינוי של חידוד, אך לא דקדק באמרו לענין — אל חסן לדברי הקושי שהוא לנעיל כושי (ונראה שנתכוון לדברי כושי בן ימיני שבתלים ד' א') ונעלם ממנו שרימוזו לכתוב — א ל תפן אל קשי העם (דבר' ס' כ"ז). — כן תוחלתו עתיד לקרב מבאר — חבוא תקותו בקרוב ולנו נראה שקרב כאן הוא כמשמעו, כלומר מלחמה, והרמיזה היא לכתוב — מלך עתיד לכידור (איוב ס"ו כ"ד) ולשם החרוז אמר קרב (וכידור ענינו מלחמה ונודע פירוש הראב"ע בזה). — יוביום לא תמצא כה מנוח מעיר ואפשר שציל לכף רגלך מניח כדה"כ בר' ח' ט', אך לנו נראה שנשמעת כאן גם בתיקול לענין — טוב מלא כף נחת (קהל' ד' ו') ביחוד שכל אותו פרק משופע כתובים מס' קהלת. — רבו מלות עם תלילות ואיך יערב הוא דרך תיקון ובכתב יד רבו גרילות עם חולילות ואומר המבאר שאין לדברים אלה כל שחרז ולנו נראה התיקון חפשי ומרחיק מנוסח כה"י ביותר ודרך השערה היינו מציעים שאולי צריך לקרוא: רבו גלות עם תלילות ואיך יערב והרמיזה היא לדעתנו לדור המבול, שנאמר בו כי רבה רעת האדם ובמדרש נאמר לענין קץ כל בשר בא לפי שהיו שטופים בגזל גימחו מן העולם, וענין תלילות יכול לרמז לזימה (ואגב, רבו... חללות — אפשר להסמיכו לזכר כתוב: ורבו תללי ד' ישע' ס"ו ט"ז) והרי קודם נזכר עתיד לקרב וצ"ע. — כי עת האכילה הגיע (ה) האות שבסוגריים היא משל המבאר והוסיפה משום דקדוק הלשון, אך אילו הביא רמזו בכתוב — עת הזמיר הגיע (שה"ש ב' י"ב) היה פסוק מן התיקון. — בלי חנון וקלי קמ"ר והמלה קמ"ר, שהיא חידוש עפ"י נכמרו רחמיו, כתבה המבאר ואילו בכ"י זמר ולא מובן צורך השינוי, שהרי כשם שמצינו במקרא צירוף של תפילה ותחינה מצינו בו רינה ותפילה. — יובכל ארצך עני לא יהיה" ראויה להעיר שנודווגו כאן שני כתובים דומים ומנוגדים — לא יהיה בך אביון ויכי לא יחזל אביון מקרב הארץ והחליף אביון בעני, שהם סמוכים במקרא. — ותדע כי בת עוש"ר סר"ח העיר על מקורו של חידוד חריף זה — ושם בת אשר שר"ח והכתיב סר"ח לפי חז"ל ואפשר לצרף חמנת-סר"ח, שנדרשה בה סמיכות לכך, וראוי להעיר כי השחוק עשר-אשר קדום — היינו דאמרי אנשי חברך מית אשר איתעשר לא תאשר (גטין, ל' ע"ב). — קצוצן קבך וגם נשכר על כל עבד בגין זמה" מעיר לראשית הבית שמשקלו לקוי ואינו יודע תיקונו; ונראה לנו לנקד קצוצן בקבך ואפשר שענין השבירה נשמע כחידוד לכתוב לשבור קב וכדומה. — העשירי הכל חושב כופל" שיעורו, לפי המבאר, שהעשיר מבקש שכל דבר שבידו יהא בכפליים ולדעתנו ראוי היה להוסיף שמרומו כאן מאמר חז"ל מי שיש לו מנה רוצה מאתיים (ושמא כדאי גם להזכיר ענין מנה של קודש כפול היה) וממילא תיבסל השערת המבאר שאפשר שצ"ל שפל במקום כופל. — הורד גאוני, איה הוגי, חכמה רק היא, תחיה בעליה" בכ"י חסרה המלה — תחיה" והוסיפה המבאר בדרך הכתוב, אלא שהטיל בזה ליקוי במשקל שנתארך מדי, ושם צריך לבקש דרך אחר בביאור כגון חידוד קצליה קצליה לאמור שהגאוה יורדת והחכמה עולה ובסמוך נמצא באמת — והחכם הוא העולה. — כמעט רגע יכבה נר" לא ציין המקור המורכב — חבי כמעט רגע" ו-לא יכבה כליל נרה" וממילא לא הבלים השחוק העולם (קבה" קבה). — כי מלא יצאתי" לא ציין — אני מלאה הלכתי" (רות א' כ"א) ובדיוע ענין הלכתי שם פירושו יצאתי. — ושלשה הנה שונא יושב הכרובים והשקר אחד מהם היותר קשה שבהם

והמבאר שנה כאן הרבה, כי בכ"י גמצא "ושש הנה שונא וכו' ותיקן "שלשה" וכך ביאורו: "פסחים קי"ג ע"ב: שלשה הקביה שונאן המדבר אחד בפה ואחד בלב והיודע עדות בתברו ואינו מעיד לו והרואה דבר ערוה ומעיד בו יחידי ויהמדרב אחד בפה ואחד בלב" נזכר לראשונה" ובאמת לחינם טרח כל הסיחה הזו, שכנראה נעלם ממנו כתוב מפורש "ש ש הנה שָנָא ד' וגו' לשון שקר וגו' (משלי י' ט"ז) ושלילה היא הפלגה זו, שהרי המבאר מביא הכתובים הסמוכים הנוכחים גם הם כאן כגון "פתאום יבוא אידך, יכי הוא יפיה כזבים" ואם לא הסתפק בקביעת זכרי כתובים לפי ציוני-המתאימות אלא קראם במקור, כניכר מכובד הראש שנהג בביאורים אחרים, כיצד נעלם ממנו הכתוב המפורש והוארך לתיקון שהוא קלקול ז' — אם יש לך תשובה ענני נא חסר" ולרעתו אפשר כי המלה "חסר" תוספת המעתיק היא; ולנו נראה לתקן אם יש לך תשובה ענני נא מַה־ר". דב שטוק.

392. Millgram, Abraham Ezra. An anthology of mediaeval Hebrew literature, ed. by Abraham E. Milgram. Philadelphia, The Associated Talmud Torahs, 1935. XIX, 469 p. incl. illus., facsim., maps, pl. 15: 23.

חפוקים: Spanish Jewish poetry. — Mediaeval Hebrew poetry (Piut). — Philosophic literature. — Ethical literature. — The Zohar. — Legal literature. — Mediaeval Jewish chronicles. — Travellers' accounts. — Folk-Tales.

הספר מכיל חבורים שנתחברו בערך מהמאה השמינית עד השמונה-עשרה, ולא דוק בעברית אלא גם ביווית וערבית-יהודית.

מז. ספרות יפה עברית חדשה.

5 ס, מ. בית אגולאר. זכית ישראל. ע' 16.	12. בורלא, י. בקדשה או אהבה. ע' 12.
נענה; קבוצה. הגדה. ע' 9.	7. מנחם מנדל בארץ-ברקוביץ, י. ד. מנחם מנדל בארץ-ישראל. ע' 12.
פיוכסונגר, 5. הגניס. ע' 21.	5. צרור אנרות וילג. ע' 12.
קדרי, ש. מסרתה העולם. ע' 21.	13. דינזון, י. ווסילי. ע' 13.
ספר השבת. ע' 10.	ששרניחובסקי, ש. ס. האידיליות.
שלמוני, ח. אפיקומן. ע' 23.	גן. ע' 14.
שמעונוביץ, ד. מצבה; אידיליות. ע' 23.	כהנא, ב. עלבנות; ספורים. ע' 15.
שפירא, ש. י. מתוך הלהבות. ע' 23.	

393. ערב, שלמה. שירי מ. אלכסנדרה, הסתדרות החלוק, תרצ"ו.

III דף, 60-151 ע. 13: 18.

394. Klar, Benjamin. Chajim-Nachman Bialik; Leben für ein Volk. Wien, J. Belf, 1936. 240 p., 8 pl. (incl. facsim., ports.). 15: 21. הספר הזה נכתב בשביל קוראים שאינם יודעים עברית. המחבר מבליט בעיקר את הצד הביוגרפי, (כאמור גם בשער) ואת יצירותיו הוא מנתח בעיקר מבחינת החומר הביוגרפי הטמון בהן או מבחינת התפתחות השקפת-עולמו. ביסוד הספר הונחו חוץ משירי המשורר (המחבר מצטט עשרות משיריו וכמעט כל הפואמות) המכתב הביוגרפי הידוע של ב. אל קלוזנר, רשימות אוטוביוגרפיות של ב. (ספיה), וזכרונות רבניצקי. המחבר מנסה להכניס

את הפסוק לתוך מסגרת הזמן והמקום. הוא השתמש יפה בחומר והצליח להסביר את הנושא בפשטות ובבהירות, וגם קורא מן הצד שזרים לו השיר והשר, יקרא בענין רב את הביאורים. המחבר יודע היטב את הקשיים שבעבודה זו ומעיר בצדק שיעל המחבר להודות שהוא נשאר חייב יותר ממה שיכול היה לתת. וגם אי אפשר אחרת במצבה הנוכחי של חקירת ביאליק, כשהרקע הכללי וגם הרבה פרטים מחיי המשורר ומפעולותיו לא נחקרו ולא הובהרו.

הערות אחדות בנוגע לפרטים. ע' 41: "מצרפת דרך גרמניה ואוסטריה, חדרה ההשכלה לבסוף גם לרוסיה". אין לדעתנו לחפש את התחלתה של ההשכלה העברית בצרפת אלא בגרמניה. — ע' 60: "הדבר של ההשכלה, לילינגבלום, הצטרף לתנועת חבת ציון ובסס את צעדו זה בספר, הנושא שם סמלי לתנועה כלה "דרך תשובה". המדובר על התחלת שנות השמונים — ואם כן צ"ל בחוברתו הרוסית "על תחית ישראל על אדמת ארץ אבותיו" ובכמה מאמרים בעברית ויהודית. "דרך תשובה" יצא כ-18 שנה אחרי זה בשנת תרנ"ט, ואגב גם לא נכנס ל-כל כתבי לילינגבלום". שהוכנו לדפוס ע"י המחבר בסוף ימיו. — ע' 129: "המשורר מתאר ב-בעיר ההרגה" את כל פרטי הפרעות בראליסמוס אכזרי שאין כדוגמתו. כאלו הכונה לתת דו"ח היסטורייסטיסטי". כדאי היה להזכיר שביאליק נשלח לקשינוב ע"י הסופרים והעסקנים הלאומיים מאודיסה כדי שיחקור את הפרעות. אחת מתוצאות חקירתו היא הפואמה-בעיר ההרגה" ומכאן היראליסמוס האכזרי". — ע' 160: "דוד פרישמן ע"י מאמר בקורת שלו על ביאליק (מכתב י"ג ב-מכתבים על הספרות)" הסב לביאליק מכה שלא במהרה גרפא ממנה, ובוזה רואה המחבר את הסבה ל-שתיקתו של ביאליק". למעשה השתיקה של ביאליק התחילה עוד שנים אחדות לפני פרסום מאמר זה ויש בלי ספק הגזמה רבה בתאור הדברים. דברי פרישמן נתפרסמו כשביאליק הגיע לפסגת יצירתו והיה כבר מקובל כ-שר השירה". גם המאמר של פר. עזרר בשעתו התנגדות גדולה (למשל י. קלוזנר: "יפה-הרוח" בהשלה כ' כ"ג ע' 289-297 ועוד). ומאמר-בקורת אפילו אם הוא יצא מעטו של פרישמן לא יכול לגרום לאותן התוצאות שעליהן מספר המחבר. ולא מאמר זה גרם, שביאליק התחיל להתבודד, כמו שלא מאמר זה גרם שנסיעתו לא"י בשנת תרס"ט נשארה בלי תוצאות בשירתו. מכתביו של ב. מא"י מהזמן ההוא כשיתפרסמו בקרוב בתוך אגרותיו, שמכילים לדפוס, אולי יסיצו קצת אור על שאלה זו. — ע' 171: "המשורר נשתתק ובשנים 1916-1923 לא כתב אף שורה". יש להוסיף: כתב רק אגדות ושיחות לילדים וגם דבר-מה בפרוזה, אבל לא שירים לגדולים. — ע' 201: ביאליק התישב בא"י לא בסתו 1924 אלא במרץ של השנה ההיא.

המחבר מצטט את שירי ביאליק לפי תרגומו של מילר ושנים משירי הוצע לפי תרגומו של א. שבדרון. את השיר ידעתי בליל ערפל כדאי היה לצטט לפי תרגומו המצוין של א. זונה (המשורר אברהם בן יצחק) שפורסם ב-"Jüdischer Nationalkalender" הוינאי שנה ב' (תרע"ז). על כל פנים כדאי היה, לדעתנו, להזכיר תרגום זה. ב. ש.

יז. ספרות יפה יודית.

יירדישער ליטעראטור און זשורנאליסטישן קלוב אין א"י. בלעשער צום אנדענק פון ל. מלאך. ע' II.

395. אוודיינקא, אלעקסאנדער. איך האב ליב; ראמאן. פון רומיש דוד רויכעל. ווארשע, ליטערארישע בלעטער, 1935. ע. 231. 15: 20.

396. אליאשא, יורי, קנאה; (ראמאן). ווארשע, ליטערארישע בלעטער, 1934. II 11 דף, IV, 158-7 ע. 20: 15. תרגום מרוסית.
397. אפאטשו, יוסף. א טאג אין רעגנענסבורג און אליהו בחור. 2. אויפלאגע. Warszawa, ליטערארישע בלעטער, (1934). 128 ע. 20: 15. ראה גם ק. ס. שנה י"א ע' 80.
398. בורשטיין, סעמואל. אויף גרויסער וועלט; (שירים). ניו יארק, (דפוס Posy-Shoulson), 1935. 112 ע, פורטרט. 23: 15.
399. [בערמאן, לייב]. געזאמעלטע לידער. לאדן, (דפוס Progress), 1935. 64 ע. 20: 14. בראש השער: גראף קאלי (פסעוודאנים).
על המעשפת: אומעם אין שמויכעל; געזאמעלטע לידער... שם המחבר רשום בכ"ו באותיות לטיניות מעבר לשער.
400. בערניקער, פנחס. שטילע לעבנס; (דערציילונגען). ווילנע, ב. קלעצקין, 1935. 227, II 11 ע. 20: 15.
401. ברעסלער, וואלף. מאניש; (נעכטן, היינט און מארגן). אמוזיקאליש סצענישע פערעציאדע. אין 3 אקטן און 12 בילדער מיט א פראלאג און עפילאג. ארויסגעגעבן פון א קאמיטעט. בוענאס איירעס, (דפוס קולטור), 1935. 72 ע. 17: 25.
402. גאלדשמידט, א[ליהו] י[עקב]. פון א פארלארענער וועלט; פאעמע און נאוועלע. ווילנע, ב. קלעצקין, 1934. 127, II 11 ע. 20: 15.
החכם: צו מין שפעטל אין ראשנאליע (פאעמע). — חנהלע (נאוועלע).
403. גיסער, משה דוד. ביי די פייערן; (לידער און געזאנגען). ארויסגעגעבן פונם "גיסער-קאמיטעט". בוענאס איירעס, (דפוס קראמיטאוסקי און פערצאוסקי), 1930. 108, II 21 ע, II 11 דף. 21: 15.
על המעשפת השמאלית שער נוסף בספרדית.
404. גיסער, משה דוד. פאעמען און באלאדען. בוענאס איירעס, ניו-לאנד, 1931. 118, II 21 ע. 21: 15. על המעשפת השמאלית שער נוסף בספרדית.
405. גראניטשטיין, מ. שטאפלען; לידער. בוענאס איירעס, אויפגאנג, 1930. 51 ע. 14: 19. עם הקדמה מאת ל. זשיטניצקי.
406. דאוידמאן, שלמה. קינדער פון ניו-יארק; (ספורים). שיקאגו, צעשניסקי, (1936). 64 ע. 22: 14.
— געזאמעלטע שריפטן, זאמלונג 2. בראש השער: שלוימע דאוידמאן.

407. ווינטן; פעריאדישער זשורנאל פאר ליטעראטור, טעאטער, קריטיק און וויסענשאפט. סאָראָק, (tip. P. Litvac), 1931. 24 : 31.
דו שבועון. — העורף: לייזער פישמאן. — גלי' 1 יצא 15 באקטובר. גלי' 1—7 ווינטן;
פעריאדישער אנפאנגער און דילעטאנטן-זשורנאל. — גלי' 1—8 : 16 : 24.
408. זאנגווייל, ישראל, אוריאל אקאסטא. ווארשע, גראשן-ביבליאטעק,
1933. 63, [1] ע. 11 : 16.
409. טאלאלייעווסקי, מ. ערדנ קאלווירטישע; ושירים. מינסק, מעלכע-
פארלאג פון וויסרוסלאנד, נאצמקטער, 1934. 94, [2] ע. 13 : 17.
410. טקאטש, מאיר זימל. זון איבער אלץ; לידער פון מ. טקאטש.
שיקאגע, צעשינסקי, (1936). 106, [4] ע. 14 : 21.
411. טרעטיאקאו, ס. א כינקויש וינגל (דען שריכוא). יודיש: מ.
טריכמאן. ווארשע, קינדער פריינד, 1935. 183, [1] ע, לוח-תמונה. 15 : 20.
= קינדער פריינד, באנד 1.
412. לינקאו, מיכאס. דער באיאנ; (דערציילונג). פונ וויסרוסיש-
ד. סארשאק. מינסק, מעלכע-פארלאג פונ וויסרוסלאנד, נאצמקטער, 1934.
46, [1] ע. 13 : 17.
413. מיר, טאמאס. 25 לידער. אידיש פון אלברעכט איוסען. ניויארק,
א. ב. ר. ס., 1935. 32 ע, פורטרט. 14 : 21. התכן נדפס על ע' 3 של המעטפת.
414. מירכיל, ב. שאטנס אויפן וועג; (שירים). ווארשע, קאנטורן, 1935.
78 ע, [1] דף. 15 : 22.
415. סיטא, פייוול. פאראדיקס. מינסק, מעלכע-פארלאג פונ וויסרוס-
לאנד, נאצמקטער, 1934. 63, [1] ע. 12 : 16.
416. סינקלער, אייפמאן. באסטאן; (די טראגעדיע פון סאקא און וואנצעטי).
ראסטאן. איבערגעזעצט: סארק פאגעלמאן. רעדאגירט ש. זאראמב. באנד 2-3.
3. כרכים. ווארשע, צוקער, 1930-1931. [1] דף, 361-549, [1] ע; 551-714, [1] ע;
[2] דף, 719-1192, [1] ע. 15 : 21. את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 90.
417. עפשטיין, ב. שפראצונגען; לידער. כוענאס איירעס, דפוס ו.
גלאזמאן, 1930. 64 ע, פורטרט. 14 : 19.
המדרות: פערלעכא—צו דיר.—נאציאנאלע מאסיוון.—ארום מיר.
418. פטאשקין, אלברעכט. אויב איר ווילט, איז דאס גליק; לידער.
ווארשע, (דפוס Współpraca), 1935. 79, [1] ע. 14 : 19.

419. פילניאק, באריס. די וואלגע פאלט אריין אין קאספישן ים. יידיש: שלמה שווינבערג. (בוך 1). ווארשע, יידישע אוניווערסאל־ביבליאטעק, 1935. 156, [11] ע. 15 : 21. ("Idisze uniwersal-bibliotek"; miesięcznik. No. 4.)
420. פישער, א. א. אין וועג און אנדערע דערציילונגען... בוענאס־אירעס, דפוס ב. גלאזמאן, 1934. [11] דף, 5-172 ע, [11] דף. 15 : 21.
על המעצפת השמאלית שער נוסף בספרדית.
421. פלאטנער, אייזיק. פון אמעריקע; ושירים. מינסק, מעלזכע־פאר-לאג פון וויסרוסלאנד, נאצסעקטער, 1934. 128 ע. 13 : 17.
422. פערלאוו, יצחק. אונטערגאנג; לידער און פאעמען... ווארשע, קאנטורן, 1935. [11] דף, 5-95, [11] ע, פורטרט. 15 : 21.
בראש השער: יוצאק פערלאוו.
423. צוקער, נ[חמיה]. שפאס און ערנסט; ושירים. בוענאס אירעס, דער קונדאס, 1933. 173, [11] ע. 14 : 18.
על המעצפת השמאלית שער נוסף בספרדית.
424. קאנאן, כלאווע. אויפן טייך; וספור. (ווארשע), ביבליאטעק מארק ראקאווסקי, (1935). 94, [11] ע. 15 : 20.
425. קאמענעצקי, ד. מיט גלויבן וועג; לידער. מינסק, מעלזכע פארלאג פון וויסרוסלאנד, נאצסעקטער, 1933. 124 ע. 15 : 21.
426. קאנסטאנטינאווסקי, משה. פון דא און דארט; דערציילונגען. בוענאס אירעס, ליטעראטור און וויסנשאפט, 1935. 94, [21] ע, פורטרט. 13 : 19.
על המעצפת השמאלית שער נוסף בספרדית.
427. קלינג, בערמע. לידער. ניו־יארק, (Astoria press), 1935. 80 ע, פורטרט. 13 : 20.
428. ראבאן, ישראל. באלוט; ראמאן פון א פארשטאט. (כאנר 1). ווארשע, ארוסנעגעבן מיט דער הילף פון ליטעראטור־פאנד ביום פאריין פון ייד. ליטעראטור און זשורנאליסטן, 1934. 160, [11] ע. 15 : 20.
429. שאכאן, א[בא]. היימלאזע מעג; וספורים. ווארשע־יאהאנעסבורג, ביכער וועלט, (1934). [17] דף, 11-144 ע, פורטרט, ציורים. 15 : 20.
430. שאצקי, י. ל. קארנבלומען; א זאמלונג פיוזאשן און נאוועלן. ביאליסטאק, דפוס M. Pruzanski, 1935. 115 ע. 15 : 22.

431. שוועדיק, ה. סטארט; (לדער). מינסק, מעלזכע-פארלאג פון ווייס-רוסלאנד, נאצמקעמער, 1934. 148, [3] ע. 11 : 15.

432. שעקספיר, וויליאם. האמלעט; טראגעדיע אין 5 אקטן. פון ענגליש: י. גאלדבערג. מינסק, מעלזכע-פארלאג פון ווייסרוסלאנד, נאצמקעמער, 1934. 197 ע, [1] דף. 15 : 22. בסוף הספר כרקורסמיקה של המלש מאת י. נוסינוב, את התרגום העברי (של ח. י. בורנשטיין) ראה ק. ס. שנה ג' ע' 57.

יז. ספרות ערבית-יהודית.

433. כתאב סלוך אל עדל; והוא יבחת קלא אמור אל דינייה, וסלוך אל אנסאנייה, עקלייה ונאמוסייה... אל טבעת אל תאניית... בגדאד, דפוס א. שוחט, תרפ"ה. 29 ע. 14 : 20.

434. מכמל, צאלח. כתאב צאלח דל עמוס; והו מחתווי קלא אמתאל וזהור ותחזורות מע תפאסיריהם... [בגדאד], דפוס א. שוחט, תרפ"ז. 68 ע. 19 : 24.

435. קצת דוד המלך ושלמה המלך... בגדאד, דפוס א. שוחט, תרפ"ח. 37 ע. 15 : 21.

436. קצת חייקאר... וזיר אל מלך מנחריב, וסא גרא דהו מע אכן אכתחו נאחאן סן אל חייל ואל עדוואן וספרהו אלא פרעון צלטאן מצר... אנטבעת בנפקת יוסף חיים אעבודי... בגדאד, דפוס א. שוחט, תרפ"ט. 41 ע. 15 : 21.

437. שוחט, אלישע. כתאב סרור אל זמאן... חכאייאת... ואמתאל... ואשקאר... סן אכוואנגא... [בגדאד], דפוס א. שוחט, תרפ"ח. 16 ע. 13 : 19.

438. שוחט, אלישע. כתאב סרור אל צאלחין; מגסוע בהו חכאייאת... ואשקאר... ואמתאל... ואקוואל אל עולמא... (קסם 2¹). [בגדאד], דפוס אלישע שוחט, תרפ"ט. 96 ע. 13 : 19. על המעמדת: תרצ"א.

יז. ספרות ספרדית-יהודית.

439. בנימין רפאל בן יוסף. לום פיוטים דילום דואס טימירוזום... ריקוויזום פור... בנימין רפאל ב' יוסף. איסטאמבול, דפוס, לה קונקוריסויה, 5688. 80 ע. 13 : 19.

440. ברבים, הנרי. קלאדידאר [1]; טריוואדאר דיר פראנסז פארה לום
 זיקטורים דיר „אכאנטי“. סאלוניקן, 1928. 268 ע. 15 : 18.
 בראש השער: אנרי בארבוט. בראשי העמודים: קלאדידאר.
 Luria, M. A. A study of the Monastir dialect of Judaeo-Spanish. ע' 77.

ית. ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים:

441. Abeles, Otto. Begegnung mit Juden. Wien, R. Löwit,
 (c1936). 163, [1] p. 12 : 20.

“In diesem Buche vermerkt ein Westjude seine Begegnungen mit Juden
 und jüdischem Schicksal” (מהקדמה).

442. Ansky, S., pseud [=Solomon Sanvel Rappoport]. A Dibuk;
 drámai legenda a chaszid életből. Négy felvonásban. Fordította
 és bevezetést irt hozzá: Giszkalay János. Lugoj, Kirjat Széfer,
 1936. xxxv, 145 p. 14 : 21.

443. Berg, Gertrude. The rise of the Goldbergs, by Gertrude
 Berg. With an introd. by Eddie Cantor... New York, Barse &
 co., (c1931). 250 p., port. 14 : 19. רומן מחיי היהודים באמריקה.

444. Berman, Hannah. Ant hills, by Hannah Berman; with
 an introd. by Paul Goodman. New York, Payson & Clarke,
 (c1927). xi, [1] p., 1 l., 300, [1] p. 13 : 19. ספור מחיי „משכיל“ ליטאי.

445. Duff, Douglas V. The hammer of Allah. London, Hodder
 and Stoughton, (1936). 315 p. 13 : 20.

ספור על נושא איך-ישראל. — המחבר היה כמה שנים קצין במשטרת איך ישראל.

446. Feuchtwanger, Lion. Il Giudeo di Roma. Romanzo di
 Lion Feuchtwanger. Milano, A. Mondadori, 1936. 3 p. l., 9—471,
 1 p., 2 l. 12 : 19. —La Trilogia di Giuseppe, v. 2. —Medusa, N. 65.
 “Traduzione... di Ervino Pocar”. —“Titolo dell'opera originale ‘Die Söhne’.”

447. Herder, Johann Gottfried. Blätter der Vorzeit; Dichtun-
 gen aus der morgenländischen Sage (Jüdische Dichtungen und
 Fabeln). (Mit einem Nachwort von Fritz Bamberger). Berlin,
 Schocken, 1936. 91 p. 12 : 19. —Bücherei des Schocken Verlags, 60.

448. **Holdschmidt, Hans Carl.** Der Jude auf dem Theater des deutschen Mittelalters... Emsdetten, H. & J. Lechte, 1935. 4 p.l., 176 p., 1 l., 1 facsim., 1 pl. 16 : 24.

=Die Schaubühne; Quellen und Forschungen zur Theatergeschichte, ביבליוגרפיה: ע' 176-167.
Bd. 12.

449. **Mann, Thomas.** Joseph in Ägypten; Roman. (1. bis 10. Aufl.) Wien, Bermann-Fischer, 1936. 3 p.l., [9]-752 p., 2 l. 12 : 19.

=Thomas Mann: Gesammelte Werke, Joseph und seine Brüder, את שני הספרים הקודמים ראה ק. ס. שנה י"א ע' 366.

Roman 3. "Bin 4. abschliessender Roman, 'Joseph der Ernährer', folgt".

450. **Pourtant, Paul.** Die Stadt Israels; Roman. Wien, Fiba-Verlag, (c1936). 245, [1] p., 1 l. 12 : 19.

רומן מחיי עולים חדשים לארץ-ישראל, ועוד ספורים אחרים מתקופות שונות של חולדות היהודים.

451. **Tomlinson, Warren E.** Der Herodes-Charakter im englischen Drama... Leipzig, Mayer & Müller, 1934. x, 182 p. 15 : 23.

=Palaestra 195. Untersuchungen und Texte aus der deutschen und englischen Philologie.

הזכר: Herodes in den Mysterien-Spielen. — Herodes in den Spielen von Johannes dem Täufer. (Buchanan, Grimald, Wilde.)—Herodes und Mariamne- Tragödien. (Goldingham, Cary, Markham, Massinger, Boyle, Pordage, Fenton, Peck, Phillips).

452. **Werfel, Franz.** The eternal road, a drama in four parts by Franz Werfel. English version by Ludwig Lewisohn. New York, The Viking press, 1936. xi, 144 p. 16 : 21.

את המקור בשם: "Der Weg der Verheissung" ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 367.

י. ספרות הנוער.

מגלות לבתי הספר. ע' 22-21.

קיסמים, ל. אגדת הרצל. מעשה הנמל.

ע' 22.

קסטנר, א. אמיל והתאומים. ע' 22.

הקרן הקיימת לישראל. מסי ילדי

הארץ. ע' 22.

קרטיבנר, נ. ד. מאגדות העמק. ע' 22.

אבן זהב, א. קבר אחים. ע' 11.

גרוזובסקי, י. מכתבי... ע' 13.

חוג הבימה בנוער. החוג הספרותי.

כנסת הנוער. ע' 8.

טשרניחובסקי, ש. גרן, שירים נבחרים.

ע' 14.

לביא, ל. ז. תוצרת הארץ. ע' 15.

453. פרידלנדר, ה. אברהם. ספורים יפים. קליבלנד, חש"מ, (תרצ"ב)

תרצ"ו. 16: 20. מהמעטפת. — שם כל ספור בעברית ובאנגלית. מצורפים.
החלק: 1: ספר המורה: ספר עזר להוראת ספרי הביבליותקה. ספורים יפים.
תרצ"ב. (הקטגוריה מכתב מכונה על צד אחד של הדפים). [2], 20, [3] דף. — א: מעשה בחתול
קטן... תרצ"ד-1933. 10 ע. — ב: הקטנה... תרצ"ד-1933. 15 ע. — ג: זמזום... תרצ"ד-1933.
9 ע. — ד: הכדור המדבר... תרצ"ה. 14 ע. — ה: אל שפת הים... תרצ"ה. 14 ע. — ו: זמירים...
תרצ"ד. 12 ע. — ז: עליזה קוראת ספר... תרצ"ד. 12 ע. — ח: בקרון... תרצ"ה. 16 ע. —
ט: הסעודה... חלק א. ב. תרצ"ה. 14: 12 ע. — י: המפלצת... תרצ"ד. 16 ע. — יא: אורות
מאפל... תרצ"ה. 16 ע. — יג: מרבקה עד רבקה... תרצ"ד. 12 ע. — יד: על יד
התיאטרון... תרצ"ה. 15 ע. — טז: בקר אחד... תרצ"ד. 11 ע. — יז: בגן... תרצ"ה. 14 ע. —
יח: כנפים... תרצ"ד. 11 ע. — יט: הסרט... תרצ"ד. 11 ע. — כא: לפנינו בספר... תרצ"ד.
14 ע. — כב: על המים... תרצ"ד. 10 ע. — כג: בטנים... תרצ"ה. 15 ע. — כד: פיגלה בת
החון... חלק א. ב. תרצ"ד. 12: 12 ע. — כה: זו תורה וזו שכרה... חלק א. ב. תרצ"ה.
16: 16 ע. — כו: כדור הזהב... תרצ"ד. 10 ע. — כז: ברחובות בוטסון... תרצ"ד. 10 ע. —
כח: בחדות של אבא... תרצ"ד. 18 ע. — כט: וזיק... תרצ"ד. 15 ע. — ל: אם הבנים שמחה...
תרצ"ה. 11 ע. — לא: היא חפצה ללכת הביתה... תרצ"ה. 12 ע. — לב: בא על שכר... חלק
א. ב. ג. תרצ"ד. 16: 18: 23 ע. — לג: מר קפול... תרצ"ד. 12 ע. — לד: הדוד... תרצ"ה.
18 ע. — לה: זרדים... תרצ"ה. 16 ע. — לו: הטעות... תרצ"ה. 8 ע. — לז: מחבואים...
תרצ"ד. 11 ע. — לח: מעלי-גשם... תרצ"ד. 9 ע. — לט: המורה החדש... תרצ"ד. 10 ע. —
מא: דגים... תרצ"ה. 16 ע. — מג: הפרופסור הפזיר... תרצ"ה. 15 ע. — מד: זוה...
תרצ"ד. 11 ע. — מז: הצפור הורדה... תרצ"ה. 16 ע. — מח: שכן... תרצ"ה. 18 ע. —
נא: ואהבת לרעך... תרצ"ה. 15 ע. — נב: דוקטור סיגל... חלק א. ב. תרצ"ג.
1932. 14: 16 ע. — נז: הפונוגרף לא שר... תרצ"ב. 12 ע. — נח: הכבוד האחרון...
תרצ"ב. 19 ע. — נח: הילדים צוחקים לו... תרצ"ב. 11 ע. — נט: הבקר אור... תרצ"ב. 13 ע. —
ס: מתנות חתונה... תרצ"ב. 15 ע. — סא: גדליה השמש... תרצ"ב. 16 ע. — סב: מפורטנבל
עד הולגנד... תרצ"ב. 20 ע. — סג: שרשרת הזהב... תרצ"ב. 23 ע. — סד: זיפי מחגלה...
תרצ"ב. 8 ע. — סה: זיפי מעורר את כל הרחוב... תרצ"ב. 11 ע. — סז: זיפי מפחיד את
השוטר... תרצ"ג. 12 ע. — סז: זיפי מנהל מקהלה... תרצ"ג. 8 ע. — סח: זיפי בתיאטרון...
חלק א. ב. תרצ"ג. 11: 12 ע. — ע: ע: מעשה בשתי עזים... חלק א. ב. תרצ"ג. 18: 10 ע.

454. Reichsausschuss der jüdischen Jugendverbände. Schriftenreihe des Reichsausschusses der jüdischen Jugendverbände. H. 1—3. 3 v. (Berlin), [1934?]-35. 22: 29. חוב' ב' וג' בהקטגוריה.

H. 1: Fridberg, Paul: Was der Jugendleiter im Turn- und Sportverein von den Leibesübungen wissen muss, 1934. II p. 14: 21.

H. 2: Hoffmann, Ernst: Die Juden in Westeuropa. 1935. 14 p.

" 3: Hirsch, Leo: Eine Stunde jiddische Literatur. 1935. 19 p.

455. Scherbel, Moritz. Haman; ein Purimspiel in 3 Akten von Moritz Scherbel; zum 100. Geburtstag des Dichters neu erschienen... Berlin-Charlottenburg, Scherbel & co., [1932]. 12 p. 15: 21 מהמעטפת.

456. The Vancouver young Judaeae. [Vancouver, B. C.], (Vancouver young Judaea), 1936. 21 : 28.
ירחון. Editor: Victor Freeman. נדפס ויצא ב-4 ביולי. בהקדמה.

כ. חנוך והוראה.

- חיפה. בית הספר הריאלי העברי. תכנית הלימודים במקצועות העיוניים. ע' 14.
ראשונים; קובץ מוקדש ל-קורסים הפדגוגיים הגרונאיים... ע' 10.
תל אביב. בית הספר הדתי-מוריה. ד"ח... תרצ"ה. ע' 23.
457. החלון הצעיר. פולין. אל המורה העברי; אגרת. (וורשה),
סרכו החלון הצעיר בפולין, (תרצ"ד). 15, 11 ק. 12 : 16.
458. עלון; יוצא לאור פעם לחדש ע"י תלמידי המכון העברי. שיקגו,
המרשה ללמודי היהדות, תרצ"ה. 20 : 28.
ירחון. במימוגרף. גל' ו' של שנה ג' יצא בניסן. עם מחלקה באנגלית. ולה שער:
Eion. [Chicago], (College of Jewish studies).
College of Jewish studies. Department of general Jewish studies. בראש השער
459. שוחט, חיים [ש]לום. חגיגה; מסכת תכניות והוראות לסדר
חגיגות בבית-הספר העברי והסתדרויות הנער. חוברת א"ב. 2 חוברות. נדבורנא,
בית-הספר העברי, 1934. 16 : 24.
הלחן: חוברת א: חנוכה. 31, [1] ע. חוברת ב: פיו בשבט. 31, [1] ע. לחוברת
צורפו 5 דפים תוידגניה.
460. תרבות. פולין. פרונרסה ללמודי היהדות: עברית, תנ"ך,
היסטוריה. ורשה, 1934. 121 דף, 28-2 ק. 21 : 33.
הקסגרף מכתב מכונה.
ראה גם ק. ס. שנה י"ב ע' 500 מספר 1920.
461. תרבות. פולין. הקונגרס הציוני הי"ט, תן לנו חינוך
עברי! ורשה, (תרבות), תרצ"ה. 3-18 ע, דיאגרמות, טבלאות, טפה, צלומים. 13 : 17.
מהמעטפת.

כא. ספרי למוד.

- אלקלעי, א. שער לשוננו. ע' 11. תנ"ך. תורה. (לקופים). ספרי החשב
סחזור לילדים. ע' 45.
462. גלס, י. י. ; פ. היילפרין. עברית. ספר למוד לקריאה ולכתיבה...
חלק שני: לשנת הלימודים השניה. ורשה, יהודיה, תרפ"ח. 5, [5] 230-ק. 15 : 23.
מנוקד.

463. וינר, לוי. חכה נלמד; ספר לטור השפה העברית בשביל כתי
הספר. חלק שלישי. ורשה, נ. שפירא, תרצ"ה—1934. 188, [2] ע, ציורים. 24:17.
מנוקד. — את הקורס ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 358.

464. עקיבא. אנדת הנער העברי. עברית לצעירים; ספר
ללמוד השפה בן, בהוצאת המוכירות הראשות של א. ה. ה. "עקיבא", חבר
על ידי המחלקה לשקבור בהנהלתו של חיים קרמיש. מהדורה שניה. ורשה,
(דפוס "Rekord", תרצ"ו. 32 ע, דיאגרם, פורטרטים, תוס, תמונות. 24:17.

465. שפר, ל. עברית לעולי גרמניה (ספר למתלמידים).
L. Schofer: Hebräisch für Emigranten und Touristen (Lehr-
buch für Selbstunterricht). Warschau — Tel-Awiw הראשי,
בבית-מסחר ספרים של א. גיטלין, 1935. 84, [12] ע, 19:13. מנוקד.

כב. ספרי מדע כלליים בעברית.

אבן-טוב, ח. (מרטולנסקי).	לוי, א. י. עזרה ראשונה. ע' 16.
שיטות הקניסטרורה המשרדית. ע' 11.	צ'רניבסקי, א. גלילי האנרגיה
ארליך, י. חוזק חברים. ע' 12.	בטבע. ע' 21.
בודנהימר, פ. ש. היסודות הביולוגיים	רובין, י. פרובוקטורים. ע' 21.
של תורת האוכלוסין. ע' 12.	רובינזון, נ. תורת הרדיו. ע' 22.
ולס, ה. ג'. העבודה, הרכוש והאשר	ריפנברג, א. ידיעת הקרקע. ע' 22.
של בני האדם. כ' ד'. ע' 14.	

466. רפפורט, בן ציון. הוגים והגיונות. קרקוב, התאגדות
חסופרים העברים, "טפלט", תרצ"ו. 131 דף, 278~5, [11] ע. 20:14.

התכן: הוגים: שלטון הגאוגיות—בן-מנחם וקנט ע"ד הנפש והשארותה.—הרעיון
היסודי של בקורת התבונה לקנט. — הפילוסופיה של שלמה מימון. — הרמן כהן. — אנרי
ברגסון. — הפינאנומולוגיה של הוסרל. — המדע היסודי של רימקה. — הנס דריש. — לנין על
המסריאליסמוס והאמפיריוקריטיציסמוס. — הגיונות: הכרה. מציאות. סבתיות. חירות הרצון.
טבע ואלהות. הסתכלות ומושג בחנוך. — מטרת המאמרים הללו היא להסביר לקורא קצת מן
הפרובלימות והזרמים החדשים בפילוסופיה ההוה". (מההקדמה).

מאמרים וחקירות

הדפוס העברי בלונדון

נסיון ביבליוגרפי

מאת

בצלאל רות (לונדון)

תולדות הדפוס העברי בלונדון מסובכות ביותר. שתי סיבות לדבר זה: איחור חידוש התישבות היהודים בארץ זו, המתחיל רק כאמצע המאה השבע-עשרה, מצד אחד, וסחצר השני הסדרנה הנמוכה של דעת תורה שלפיה היה בית-הדפוס עברי כגדר סותרות. מאידך גיסא היתה התלחכות ניכרת בין התושבים הכללי-יהודים לחקירת התניך (ומכאן גם לעברית בכלל), שכתוצאה ממנה נוסד דפוס עברי לשימוש התואלוגים הנוצרים כמה דורות לפני שהיה בו צורך ליהודים. בפעם הראשונה אנו מוצאים אותיות עבריות באנגליה בספר *Oratio de utilitate trium linguarum* של Wakefield שנדפס ע"י Wynkyn de Worde בלונדון בשנת 1524. שימוש רחב יותר באותיות עבריות יש למצוא בשיר עברי שנדפס ב-Funebria של Unton (אוכספורד, 1596) ובשנה שלאחריה בספר *Haec sunt verba Dei* שהוא תרגום ס' מנין המצות לאברהם ו' חסן ע"י המוסר Philip Ferdinand (קמברידג', 1597). המכסמ הנדול הראשון בעברית הוא ס' תהלים בהוצאה פוליגלוטית (לונדון, 1643, שנדפס אולי סתוך לוחות פיתוחי-עץ) ונוסח מנוקד של פרקי אבות (לונדון, 1651). באוכספורד יצקו במיוחד אותיות עבריות לשם הדפסת הספר, כאב מוסרי של Pococke בשנת 1655. בשנות 1653-1657 הופיע בלונדון התניך הפוליגלוטי של Walton, ומאז נקבעה הססורת של דפוס עברי בין הנוצרים באנגליה.

אני סקוה לדון בפעם אחרת בפרוטרוט יותר בענין זה, שעליו צברתי חומר רב. כאן עלי לצמצם את עצמי בנושא מקיף פחות: תולדות הדפוס העברי לשימוש היהודים באנגליה, כלומר, תולדות הספרים שנדפסו בשביל יהודים ובידי יהודים ותולדות הדפוס העברי במשמעו המצומצם. (ראוי להזכיר אנכי אורחא, שהדפוס העברי לנוצרים באנגליה מצטיין לגבי דפוסים דומים בשאר ארצות בזה, שכאן לא מילאו יהודים או מוסרים שום תפקיד). הנכלתי את עצמי לתקופה המסתיימת בשנת 1837, היינו בדיוק לפני מאה שנה. זה גם הגבול שנקבע לסהדורה החדשה של Bibliotheca Anglo-Judaica שאני סכין עתה בשביל החכרה ההיסטורית היהודית באנגליה, ושתצא-לאור בקרוב.

עד חשנה ההיא לא יצא הדפוס העברי באנגליה המיועד ליהודים מנבולות העיר לונדון. במשך יובל-השנים הראשון אחרי שיבת היהודים לאנגליה לא

הרגיש הישוב היהודי שום צורך בדפוס עברי. מענין שהרגשת-הצורך בדפוס התעורר לרגלי מחלוקת — המחלוקת הידועה בדבר דתיותה של תורת-שפינוזה שבה השתתפו דוד נייטו וחכם צבי. מחלוקת זו גרמה בשנת 1705 לפרסום, העתק האגרת שכתב החכם צבי אשכנזי בעברית ובספרדית. התחלה זו הועילה כעבור שנתיים, כשפרצה מחלוקת בקהלה האשכנזית, מחלוקת שגרמה לפירוג לשני בתי-כנסת, שהם כיום בית-הכנסת הגדול ובית הכנסת Hambro. מחלוקת זו הביאה לפרסום הספר, "אורים ותוסים" מאת אורי פייבוש המבורגר בלונדון, תחת מטעלת גדולה ארונתנו החסידה והמוצלחת המלכה אנה יר"ה והספר, מעשה רב" מאת יוחנן העליושו. אלה הם שני הספרים הראשונים שנדפסו כולם בעברית באנגליה. כך הוכשרה הדרך לפעולתו הספרותית הרחבה של דוד נייטו (מטה דן, 1714, וכו') ולהדפסת ספרים אחדים נגד תנועת שבת-צבי.

אחרי מות נייטו פסקה באפן אוטומטי פעולת-הדפוס למשך ארבעים שנה; ובשנת-חדשה לא נדפסו אלא סדרות-פלה בלתי-חשובים. הספר החשוב היחיד שנדפס, וכולו בעברית, הוא ספר, "אלה בני הנעורים" לאפרים לוצאטו (1766).

כל הספרים הללו נדפסו בדפוסים שבעליהם בלתי-יהודים, אף שברור כמעט לגמרי שהשתמשו בפועלים יהודים. דבר זה נזכר בפירוש בכמה מקרים, כגון בספרי נייטו שנדפסו אצל Thomas Illive. יש להניח שהוא נתבקש בפירוש להביא אותיות עבריות וסדרים עבריים, לפי ההשערה סאמשטרם. ואפילו באותם הספרים שבהם לא נזכר שמו יש להניח שנדפסו בבית-דפוסו. יש לשער שמידור זה לא נעשה לשם נוחיות בלבד. אף שהיהודים ניהנו באנגליה מחרות במידה רבה, הרי סבלו עדיין מהגבלות ידועות, וקרוב לוודאי שמדפיסי לונדון התנגדו להקמת בית-דפוס יהודי. אחרי עבור שנים רבות נשתנה המצב, אולי לרגלי משפט או ענין כיוצא-בזו. רק בזה נזכר לפרש את העובדה שבשנת תק"ל-1770 התחילו פתאם מדפיסים לעסוק במלאכתם באפן בלתי-תלוי. קבוצה של יהודי לונדון — טשה בן גרשון, יצחק בן ירדיה לוי ויעקב בן ישכר כהן — הביאו מסדרים וכנראה גם אותיות חדשות סאמשטרם וסידרו להם מקום אצל מדפיס נוצרי ושמו William Tooke. הספר הראשון שנדפס על ידם הוא, כנראה, ס' "חולדות יעקב" ליעקב אייזנשטדט, הנחשב לספר העברי הראשון שנדפס ע"י יהודים באנגליה (אף שבשנה ההיא נדפסו ספרים אחדים). כאותו זמן הדפיסו אלכסנדר בן יהודה מלונדון ובענדיט יאסט סהאלבערשטאט אצל אותו נוצרי את סדור התפלות בנוסח אשכנז בצירוף תרגום אנגלי, שהוכן בודאי במשך זמן-מה, התרגום האמתי הראשון של סידור-תפלה עברי לאנגלית לשימוש יהודים.

אולם עדי-מהרה נפרדה קבוצת היהודים מאת טר Tooke ושמו נעלם מעל שערי הספרים. מכאן ואילך מופיעים יהודים כמדפיסים וכמזילים גם יחד.

שחרור הדפוס הקברי היה שלם עתה. סעתי נסכתי מסורת הדפוס הקברי באנגליה ללא הפסק.

אני מקוה שבקרוב תהא לי שעת-כושר לדון בשאלה זו בפרוטרוט יותר. לפי שעה אני מפרסם כאן רשימת הספרים שנדפסו בבית-הדפוס הקבריים בלונדון עד שנת 1837.

כאור הקצורים

Bibl. — Bibliotheca Anglo-Judaica.

C. R. — מאוסף הספרים של המחבר

M. — Asher I. Myers מאוסף הסנוח

J. C. — Jews' College

Moc. — Mocatta Library, London

E. N. A. — מאוסף אלמן ג. אדלר, לונדון

Trs. — Transactions of the Jewish Historical Society of England.

ספרים שאין בהם שום סימן נמצאים רובם בביומיוס מוזיאום. (עיון רשימת צדנר).

•

1. צבי אשקנזי. העתק האגדה שכתב החכם מ' צבי אשקנזי ושער בספרדית: Decision del Doctissimo... Senor Zevi Asquenazi sobre el Problema, si Naturaleza y Dios, y Dios y Naturaleza es todo uno? Segun lo predico el Senor D. Nieto. Londres 5465. 4°. [לונדון תס"ח].
2 דפים, ה' ע' [לונדון תס"ח]. 4°. 5465 Londres
הוצאח שניה: 5472 Londres [לונדון תעב. 8°]. (C. R.).

2. המבורגר, אורי פייבוש ב"ר צבי. אורים ותוסים... על גמ אחד שמדתי פה. שער, א' מ"ב דפים. 4°. לונדון, תחת מסשלת גדולת ארונתנו החסידה המוצלחת המלכה אנה יריה" תס"ז [1707].

3. הוללשוי, יוחנן בן יצחק. מעשה רב פה ק"ק לונדון... נוסף עליו דברים יקרים משאלות ותשובות גאוני ישישי ארץ. שער, י"ג דפים. 4° [לונדון 1707].
[אולי בדפוסו של Thomas Illive]

4. הגדה של פסח. 1709 (Bibliotheca Anglo Judaica, § 1511)
(אבל אולי צ"ל 1790)

5. ניטח דוד. כמה דן וכחרי, חלק שני. שער, ב, ו, רנ"ד דף. 4°. לונדון, 1714. (C. R.).

הוצא גם עם הרגום ספרדית בשם: Matteh Dan y Segunda parte del Cuzari. שני שערים מצוירים, ת, רנ"ד דף. לונדוניש תע"ד (C. R.). (גם המקור הספרדי נדפס לנדו).

6. שלמה בן יהודה אבן גבירול. אחרות... עם פירוש יעקוב בכמות"ר שמואל חאנני ועם מבוא סאת משה חאנני. שער, ג, א—קא דף. 8°. לונדון תע"ד [1714]. (C. R.).

7. ניטו, דוד. אש דת ועברית וספרדית. שקר, ל"ח דפים + XII, 169 ע'. 80. עם שקר בספרדית: Es dat ó Fuego legal לונדריש תק"ה [1715].
8. אירנאם, יוסף בן עמנואל. ספר תוכחת מנולה וחצר נחש, הטוב מבחין את הרע... אשר בקש להדחיק את ישראל... נחמיה חזיון וחובא לדפוס ע"י משה בן יעקב האגיו. ב+ סב ד'. 80. לונדריש עתה [1715] (C. R.).
9. ניטו, (דוד). כינה לעתים לדעת מה יעשו בני ישראל בראשי חדשים... 2 דפים, 44 ע'. 1717. (גם בהוצאה ספרדית).
10. נוסח התפלה על הנסים ועל הנפלאות... שנת התק"ו A form of prayer... for our marvellous deliverance from the late earthquakes... 1756 (Moc.) עברית ואנגלית.
11. נוסח התפלה להתפלל בבתי כנסיות עיר המהוללה לונדון ביום צום תענית כ"א לחודש שבט כאשר צוה... ג'ורג' סיקונדו... ועם שקר אנגלי. שני שקרים, 10, י ע'. לונדון תק"ו [1757].
12. ברוך, רפאל. ציר הצירים ועל מות ר' יצחק נוימן? 1763. דף אחד.
13. שיר חנוכת הבית הבית הכנסת הגדולה שנבנה מחדש פה קהילתנו קהל קדוש אשכנזים השם ישמרו. י' דפים. 1766. חובא לבית הדפוס ע"י נחום רישר. (J. C.) עברית ואנגלית.
14. לוצאטו, אפרים. אלה בני הנעורים. XII, 87 ע'. 40. Londini: Excudebant J. Richardson & S. Clark. MDCCCLXVI. (נדפס, לפי השמועה, בק' אכסמפליים בלבר; הוצאה שנית, דומה להג' לכל פרמיה, MDCCCLXVIII (1768) (C. R.).
15. מחזור עם כוונת הפיוט... כמנהג פולין... עם לשון אשכנז ועם הדרת קדש בשלשה חלקים. 40. תק"ל [1770]. הוצאות אחרות: תקל"א; תקס"ה.
16. סדר התפלה... הועתק ע"י... בענדיט יושט מהלכרשטט וע"י הר"ר אלכסנדר בר יהודה ז"ל מלונדון ועם תרגום אנגלי. רי"ב, י"ג, ד' ע' (רשימת החותמים). 80. לונדון [תקל"ז] 1770. (C. R.). הוצאות אחרות: שניה: תקס"ח (C. R.); שלישית: ?; רביעית: תקס"ט; חמישית: תקע"ז; ששית: תקס"ג.
17. הגדה של פסח ועם תרגום אנגלי ע"י א. אלכסנדר. 31, [28] ע'. 80. תקל"ז. הוצאות אחרות: שניה: תקס"ז; שלישית: ?; רביעית: תקס"ז; חמישית: תקס"ח.
18. סליתות מכל השנה. 80. [1770]. 5530 [London]

19. איינשטערם, יעקב בן אליעזר. תולדות יעקב... על איזה פסוקי תניך ומשנה ואגדה דברים נחמדים. ס"ח, ו דף. 80. לונדן ותק"ל-1770.

20. [לוינון, גומפל?]. ספר גדול כנים אודר קינדר ערציהונג... הובא לדפוס ע"י הר"ר יוקל יצ"ו (גרמנית באותיות עבריות). י"ב דף. 120. 11771.

21. משה בן יהודה ליב. זה השער שערי דמעה... אשר דרש... פה ק"ק לונדון... ביום ז' אייר תקל"א... על שמועה... כי נפלה עמרת ראשית, דוד דק"ק אחיו ו... יוסף דק"ק בראד. ד דפים. 40. 11771.

22. מרדכי גומפיל הלוי = גומפרט לויסן, סאמר התורה והחכמה חלק ראשון. שער, דף הקדמה, פה ע', 5 ע', לוח הטעות, לוח המלים חזרות. 40. לונדון תקל"א. 11771.

23. תקנות ב"ה הגדולה. 1771. (Bibl: § 1334).

24. מחזור... לימים נוראים וחלק ראשון מן הסחזור כמנהג ספרד עם תרגום אנגלי ע"י א. אלכסנדר 42 כרכים: 1, 2, 4, 6. לונדן, 6—1771. הוצאה שנת 1788; הוצאה שלישית ?

25. סדר התפלות סכל השנה כמנהג אשכנז, עם פרשיות, פרקים, שיר היחוד, ויצרות, מליחות, חושקנות, מערבית ויום כפור קטן, תהלים ותחינות, כמו דיא סרי ישראל גר זצ"ל ועם תרגום לירוש בשולי הגליון. 3 כרכים. לונדון תקל"ב. 11772.

26. סדר תחינות אויף אלי מאג... וויל איך האב גיועקן דיא מיינשטע תחינות זיין גוועזן דאש לשון גאר שלעכט... אין איין בעשרי פאר שטענדיש און לשון גמאכט רעכט (=כרך רביעי של סדר התפלות סכל השנה, אבל שם זה לא נזכר על שער הספר). ט"ז דף. 80. לונדון תקל"ב. 11772.

27. לוח בעברית-אשכנזית נדפס מן השנה הזאת ואילך ע"י Alexander A. (See Transactions, V. 219 sq).

28. משה בן יהודה ממינסק, אבן שהם... על סאמר רז"ל, פסוקי תניך (ורושים על סאמרי רבה בר בר חנה). 45, 5 ע'. 80. לונדון תקל"ב. 11772. (C. R.).

29. פרקי אבות [Abraham b. Naphtali Tang] The Sentences and Proverbs of the ancient Fathers, in six chapters called ABouth... translated by a primitive Ebrew pp. XLIV, 108. 12°. 1772. (C. R.).

30. בוזגלו, שלום. פני סלך ופירוש על הדרת פני סלך, מאת האר"י
30 דף (שער, דף קעז—רו). 80. וחלק מספר שרובו נדפס באמשטרדם. לונדון
תקל"ג 11773.
31. בוזגלו, שלום. ספר הדרת סלך והוא פירוש על כל מאמרי הזוהר וחלק
שני, כולל פירוש לאדרא זוטא וכו'. החלק הראשון נדפס באמשטרדם בשנת תקכ"ו.
דפים קלח—193. ולונדון תקל"ב 11772.
32. סדר התפלות כמנהג קהלות קדושים ספרדים, בלשוננו הקדושה,
ובלשון ענגלישטער (והתרגום ע"י א. אלכסנדר). 2 שערים, ר"ז דף ובטעות כתוב
ר"ח, 3 ע' "To the Reader". 80. לונדון תקל"ג 11773.
הוצאה שניה תקס"ח.
33. בנימין שמעון הלוי. ספר דעת קדשים כולל בקיצור כל כללי
חכמת הרקדוק. חברו וגם יסרו הסנות... בנימין שמעון הלוי זצ"ל מאמשטרדם.
שער, 9 דף. 40 נדפס בלונדון בשנת ותקל"ג 11773. (C. R.).
34. בוזגלו, שלום. מעשה שהיה כך היה ברקדוק רב ועל ראשי העמודים
כתוב "קונטרס מעשה ה' כי נורא הוא" אבל הוא שונה מן הרף בשם זה.
41 עמודים. 80. ולונדון תקל"ד 11774.
35. בוזגלו, שלום. קונטרס מעשה ה' כי נורא הוא ועברית וידישו. דף
מודפס פנים לבד. עם סלסלת (Vignette). 80. ולונדון תקל"ד 11774.
[נדפס מחדש ע"י י"ק דושינסקי ב.הצופה].
36. בוזגלו, שלום. תוכחה לשובבים ותקנה לשבים ומכתב גלוי אל ישראל
משולם בדבר פסק דין אחד כ דפים, 2 ע'. 80. ולונדון תקל"ד 11774.
37. בוזגלו, שלום. תוכחה לשובבים: ותקנה לשבים. טופס הכתב מסומן
ששלחתי להרב זלמן ובאותו ענין ואל אותו איש כבו המספר הקודם (31 ע'). 80.
ולונדון תקל"ד 11774.
38. סדר הגדה לפסח... אין טייטש גשטעלט. לח דף ופתוח. 80. לונדון
ותקל"ד 11774. הוצאה שניה תקל"ח, בלי הפתוח. (C. R.).
39. אלכסנדר, אלכסנדר. ספר פתיחה להתפלות ועברית ואנגלית. 1775.
40. סדר קינות (מנהג ספרד) עם תרגום אנגלי מאת הני"ל. 1776. (Bibl: 1522).
41. לעויסן, משה נומפרטץ. תוכחת מגולה ונגד פרנסי ק"ק אשכנזים.
ב דפים. 80. לונדון תקל"ח 11775.

42. לונדון, יהודה. תשובת הפרושים ותשובה לאגרת הגלויה, תוכחת סגולה של מ. ג. לעויסקי. ד דפים. 8°. ולונדון תקל"ח 1775.
43. [סדר תפלה על חסד באמריקה; כ' הוצאות, עם תרגום אנגלי וספרדי] 1776.. (Moc.)
44. אובן, אברהם. דרך איש ישר, המלמד לאדם דעת איך יתנהג כל ימי חייו לעצמו ולאחרים, נמצא כתוב... נעתק ללשון הקודש ע"י אברהם אובן רופא ועברית ואנגלית. 113 עמודים, לוח הטעות. 8°. ולונדון שנת והוא ישר ותקל"ח 1778.
45. סדר עבודת כהן גדול ביום הכפורים... שאומרים חזני קהלות הספרדים. 161 ע"א. 8°. ולונדון תק"ם 1780.
46. סדר הושענות ומנהג אשכנז. י"ח דף. 160°. ולונדון תק"ם 1780. (E. N. A.)
47. ספר רפואת הנפש חלק ראשון... מה שאומרים אצל החולה בשעת ביססה גם הסליחות שאומרים ח"ק גמילות חסדים ביום התענית. ולי"א דף. 8°. לונדון ותק"ם 1780.
48. מוריירא, יעקב לודרינז. וקאכולריו הנקרא קהלת יעקב ומלון עבריי-ספרדי-אנגלי. 26, 183 ע'. 8°. לונדון, תקמ"ג 1783. (C. R.)
49. חזן, רפאל. לחם עוני נהגה בלויית פרוש על דרך הקבלה והקדמה עם חיי המחבר, ובסופה פרק: פרסומי נימא. 8°. ולונדון תקמ"ד 1784. (E. N. A.)
50. חמשה חומשי תורה והפטורות ווסגילות... באר היטיב כלשון ענגליש ותרגום ע"י א. אלכסנדר. 6 חלקים. 8°. לונדון תקמ"ה 1785.
51. ד. א. אמשל מורמיזא. ביאור מספיק על חד גדיא. 1785. (C. R.)
52. אברהם בן שלמה המבורג. יכונה אברהם נאנסיך. עלה תרופה... אם כותר להשתמש בתרופה חדשה מרופאי זמנינו — פרק אחד מריש מסכת ברכות, מטה שחנני ה' על משניות... ועוד בה שלישי... מדברי אגדה שדרשתי במקהלות. שער, דף הקדמה, וכאן דפים. 8°. ולונדון שנת שמרה ותקמ"ה 1785.
53. סדר חנוכת הבית דכית הכנסת החדשה, שנכנה פה בריסטאל. 40. לונדון ותקמ"ז 1786.
54. בית יהודה... תקון סופרים הישרים... הונה ע"י מנחם די לונזאנו והוספתי בו פירוש ספקנת רזה פירוש משומר אמונים. הנהגות עפ"י אור תורה. 6 כרכים. 8°. לונדון שנת אשמור ותקמ"ז 1787.

55. ערבית ליל כפור כמנהג קהלות קדושות אשכנזים ועם תרגום אנגלי ע"י א. אלכסנדר. 80. תקמ"ז [1787].

56. Prayers... for the Restoration of the Health of our most gracious King etc. ותפלות לרגלי סחלתו של המלך ג'ורג' השלישי שנאסרו. ב"ה 15 לנובמבר 1788 בבית הכנסת הגדול וב"ה 16 בו בבהכ"נ דנמרק קורט, עברית ואנגלית. דף אחד. 40. ולונדון תקמ"ח [London 1788].

57. מגדול ישועות ותפלת תורה לרגלי החלמת המלך ג'ורג' השלישי, נאמר בבהכ"נ הגדול. השער אנגלי: A thanksgiving prayer etc. ועברית ואנגלית. 20. ולונדון תקמ"ט. 1789.

58. מחזור לראש השנה ועם תרגום אנגלי ע"י א. אלכסנדר וא. פרנקל. חלק א' סמחור לכל השנה. ולונדון תקמ"ט [1789]. הוצאה חדשה: תקס"ז.

59. זה הקונטרס נקרא עולם חדש ונקרא עולם הפוך ע"ש מעשי החרשים והפוכים... הנמצאים והנראים בזמנינו. שער, ז' דפים. 80. ולונדון ותקמ"ט [1789].

60. סדר התפלות מכל השנה... כמנהג ק"ק ספרדים וכליות תרגום אנגלי ע"י דוד לוי. שאר חלקי הסמחור נדפסו 1793—1792. ששה חלקים. 80. ולונדון תקמ"ט-תקנ"ג [1789-93]. הוצאה שניה: תק"ע.

61. שירות ותשבחות... לחנוכת בית הכנסת והגדול, ב"ה 26 לסרס, 1790. כתובים בידי דוד שלמה שיף ותורגמו לאנגלית ע"י דוד לוי. [20] ק'. 40. [1790]. London AM 5550.

62. פרידלנדר, ה. שיר לכבוד הבר-מצוה ש. כהן. [1790]. (Bibl.).

63. תקנות הקהילה בקהל קודש אשכנזים דבה"כ הגדולה בלונדון וכתובות במזיגה של עברית וידישו. שער, עמוד אחד הגבלות, נב דף, ו דפים רעגיסטר, לוח המעות. 80. ולונדון תקנ"א [1791].

64. אזולאי, ח. י. ד. מורה באצבע... כבר נדפס בליוורנו... הנהגות. שער, בו דף. 120. לונדון תקנ"א [1791].

65. אדרעי משה. ספר תורת חיים והוא תקון לליל הששי... מאמרי הוזהר ותניך ותפלות. נ, נב דף. 80. ולונדון, תקנ"א [1791].

66. קיניגסברג, מ. שיר לכבוד הבר-מצוה י. קייוז. 1792. (Bibl.).
(סוף יבוא)

ספרות לאדינו

סאח

יצחק ריבקינד (ניו-יורק)

כמו באיטליה קמד ערש הדפוס העברי גם באמסטיה ופורטוגל. היהודים משתי ארצות אלה היו חלוצי דפוסנו העברי לא רק במדינותיהם כי אם גם בתוגרסה, צפון-אפריקה ועוד. — בכל זאת לא נמצא אף ספר לאדיני אחד בין הדפוסים הראשונים, האינקונאבולים.

בכלל לא מוכים הם ספרי-לאדינו שהגיעו אלינו מן הסאה השש-עשרה. כרי, שהמלטולים והנרנודים הרכים של גולי ספרד ופורטוגל בעשרות השנים הראשונות אחרי הגרוש, עד שמצאו להם מקומות-מקלט ואחיזה וישיבת-קבע, עכבו את פריחת הספרות הזאת וצמיחתה וגם השמידו, בזמן היותם נעים ונדים, את כל-הגולה, הספרים שהיו מצויים כבר בתריסליהם, תריסלי-נודדים, ומה שנותר מן הדרך אכלה האש. השריפות הגדולות שהיו בקושטא וכשאלוניקי כסאה הט"ז, ממקומות-מושבותיהם החדשים והמרכזיים של היהודים הספרדים, הכתירו הרבה מן הספרות החדשה הזאת, ונשתחררו לנו ספרים מעט מזער. איך שהוא, עובדא היא שהספרות הלאדינית לא גדלה ורחבה כסאה הראשונה לקיומה. אבל שתי הסבות הסנויות אינן הסבות העקריות ללא עשית ספרים הרבה בראשית התהוות הספרות הזאת. סבה יותר עמוקה יש לדעתי לכך.

דרוש היה בלי ספק זמן רב עד שלשון המדוברת לאדינו נתאזרח ונהפכה ללשון ספרותית, עד שכבשה לה עמדה בחיי הרוח והתרבות, חדרה לתוך הכתב והתבצרה והתגבשה באותיות. לא מעטה היתה בודאי ההתנגדות מצדדים שונים ליצירת ספרות-לאדינית. אותה ההתנגדות שפגשה כל לשון-לָנו בחייהם, פגשה בדרך התפתחותה ונסיון-השתרשותה גם הלשון היהודית-הספרדית. כך היה עם היהודית-העברית, היהודית-האשכנזית וכל יתר הדיאלקטים היהודיים וספרותיהם. ואותם הנמוקים והראיות שהביאו בשעתם ווצרי ספרות אלה, הביאו גם ראשוני ה"אידישאים"-הספרדים.

סתוך דברי-ההקדמה ל"שלחן הפנים" מכבצים הרבה פרטים וגלויות מחשבה ב"ריב-לשונות" אז, בראשית צמיחת הספרות הלאדינית. הסתרגם סגלה לנו פנים כהלכה במשנת הדיאלקט היהודי הזה, בהביאו את דבריו כמעט כדור שית בין הסחייבים והשוללים את יצירת הספרות הזאת, בין קנאי העברית ו"האידישאים" הספרדים.

כמו הספרות האירית נוצרה גם הלאדינית, להמון, לתועלת עמי-הארץ שאינם זקוקים ללשון העברית. לכן שואף ומכוון הסתרגם, להקתיק וללעז הספר הגוי ושלחן ערוך בלשון למודים כל הצריך ממנו להסונו למען ידע ויכין אף כל מי שאינו יודע הלשון לשוננו הקדוש — — — — — ומסי יש לנו למסוד כי אם

מהרמב"ם ז"ל שכתב פ"י חמשה בלשון ערב להועיל הבדלי יודעים לשוננו הקדוש. — ומיטתם אנו שותין, עם ששמעתי מהלך בין הערב ללשון הלעז (באויסר) שהוא קרוב ללשון הקדש, ומה בכך? ועוד דברי מגידה וספר תורה התירו לכתוב בלשון יוני ואילו בלשון ערב לא התירו. ולסבה הנז' לעיל ע"צ היותר טוב תהיה כתוב בכתב אשורי נקוד בנקודות, יען כי הם רבים עתה אנשי הארץ שאינם יודעים כתב אחר. — עם ששמעתי אומ' (ר) שעתה בהעתק זה לא ילמדו העולם עוד לשון הקדש, וכי ספני שהרמב"ם ז"ל כתב ספריו הנז' לעיל בלשון ערב, לא למדו העולם עוד לשון הקדש? ותו דאינה כל התורה כלולה בהעתק זה. ועוד דאדרבה אפשר בהעתק זה יהיה סבה שילמדו הלשון יותר ויותר. שכיון שיקראו העתק זה ויטעמו טעם התורה, יתאוו תאווה לידע עוד וילמדו הלשון לידע ולהבין יותר. — ואם יאמרו שאם היה דבר הגון בעיני רבותינו הקדושים ז"ל חכמי התלמוד, שהם היו כותבים ספר דינים להסון העם בלשון שהיו מדברין או י"ל דה' יודע אם לזה כונו בבבל בכותבם התלמוד בלשון בבלי ובארץ ישראל (אל) בלשון ירוש' (למי) וכן הסדרשים והאגדות בלשון בבלי וירוש' (למי) וכמה לשונות מהם ביוני ופרסי וערבי, כדי שיבינו אותן ה' ה'... ומהם לסדור הכאים אחריהם הנאונים הנז' לעיל עם רב סעדיה והרמב"ם ז"ל לכתוב ספריהם בלשון ערב וכל א' כתב ספרו בלשון הנחוג באותו זמן. ושישנו בני מעי שישו שאחר כתבי זה סצאתי דברי אלה בספר החסידים הסופלא רמז השפ"ח ז"ל: לכך כתבו התלמוד בבבל ובארץ ישראל בלשון ארסי כדי שידעו את המצות אפילו עמי הארץ ולכן היו מתרגמין עכ"ל" (1). כמעט אותו מהלך הסתחבה וההוכחות ואותם הדברים מסש סביאים גם הסתכרים והסתרגמים ספרים ביהודית-אשכנזית, אלה שמפחו ויצרו את הלעז האשכנזי, הספרות היהודית המקורית והתרגומית. (2)

(1) אני מביא את הדברים האלה ע"פ המהדורה הראשונה שלפני, שאלוניקי שכ"ח. מענין להעיר שאפילו הפיסקה הקצרה שמביא יערי (ערך 236 עמוד 36) מתוך ההקדמה ע"פ דפוס ויניציאה תע"ב—תע"ג היא בשנויים, המצויים אמנם כבר גם במהדורה ב' ויניציאה שס"ב. בהוצאה הראשונה כתוב, שלא יקראו בו הגויים "ולא, הישמעאלים"—שנוי שבא כנראה למען הצנוורה הנוצרית. ועוד שם: „ובכלל השבועה שלא ידססו אותו בשום עיר איטליא לפי שממפכים בהעתקות דברים הרבה, באומרים שהם נגד להם ומי שאינו יודע לא ידע שהוא טעות ויטעה". ובשתי המהדורות הויניציאות שנה בודאי המדפיס את המשפט והוסיף מנפשו: „כי אם בויניציאה יען שם אין מסירים כ"א מה שכתב דתם לגמרי וכאן אין להסיר שום דבר".

אבל מן הראוי היה להוסיף כי במהדורה השלישית, זו של תע"ביתע"ג, עשו שנויים לשוניים ותוכניים בפנים הספר. הלא כה „דברי המגיה מההדפסה שנייה" (ממקום שיעיר לקח שהתחלת הספר היתה בשנת תע"ב) נאמר במפורש: „חלפת איזה מילות, כדי שיהיו נשמעות לרוב בני אדם. וירוח כל הקורא בו. וג"כ חדשתי איזה חדשים מאיזה דינים שלא נעתקו או דינים חדשים. (2) כעבור מאה וחמשים שנה כתב ר' משה פרנקפורט דיין באמשטרדם בהקדמתו

אינני נזקק ללאדינו ואינני יודע כמה נפח העם טרוח בלשון זו, אם יחרו אחינו הספרדים את עצם השפה, ה"לאדינו" או ה"ג'ודימו" שלהם, כמו האשכנזים את "היהודית" שלהם. על כמה חכמים מהותיים בין שני הריאליזמים היהודיים תאלץ קטר דיר שטעון ברנפלד הסקיד כי, בלשון הספרדית-היהודית אין היסוד העברי מרובה כל כך כבלשון הגרמנית-היהודית. ולעומת זה אין היסוד העברי בלשון הספרדית-היהודית הסוני וסנושם כל כך כבלשון הגרמנית-היהודית (היסוד העברי בלשון הספרדית-היהודית, רשומות כרך א', 256 ואילך).

ישנם קוידסיון ושתוף-גורל הסטורי ביצירת שתי הלשונות האלה, אבל קימים לדעתי הבדלים יסודיים בהתחזות ספריותיהן והתפתחותן; שתי הספריות האלה נוצרו אמנם לשם הסוך-העם, והנה גדלה והתפתחה הספרות האידית בתקופותיה הראשונות בעיקרה כספרות-ישיב, ספרות עסמית, ומכונת היתה ביותר לאשה-הישראליה וצרכיה התרבותיים, ולא ככרי קראלה גם, ווייבער-טייטש, ואילו הספרות הלאדינית היתה כתחילתה מעין ספרות-כרזה סונית, לשם סלוי צרכי-הגברים שאינם מכונים עברית;

לתרגומו היהודי של מנורת המאור: "וכתבתי אונ' איך האב דארום דיין זאכן אין דיין הקדמה גשריבן. דען איך האב גיהערט דש איין טייל לומדים מיינן דש עש גיט רעכט גטאן ווער דש מן זעלכי ספרים אין לשון אשכנז שרייבט. אונ' דש מן איטליכן מגלה איז דיא זאכן וואש אין מדרשים אונ' גמרות שטיט. דארום האב איך זיא אן גווינן דש עס להפוך איז. עש איז איין מצוה דש מן זאל אין אלי לשונות ספרים מאכן. דר ווארטן דער קיין לשון הקודש קען לערנן. זאל אין זיין לשון לערנן... וגדולה מזו נאך איין גרעשרי זך וויל איך זיא אן ווייזן. דש מיינשט אלי אונזרי ספרים דיא צום הארבשטי אונ' שווערשטי זיין צו לערנן. זיין גאר ווייניג אין לשון הקודש גמאכט גווארן. נייארט אין דש לשון וואש דער גמיינר מאן גירעט האט. פר ערשט דער (תלמיד ירושלמי) איז גמאכט אין דש לשון וואש מאנין ווייבר קינדער אין ארץ ישראל גירעט האבן. אונ' גיט אין (לשון הקודש). אך אונזר גמרא זעלכי גהיישן ווערט (תלמיד בבלי) איז גאר פיל דרינגן וואש קיין (לשון הקודש) איז. דער (מדרש רבות) אין גאר פיל דש קיין לשון הקודש איז. נייארט אין דש לשון וואש דער גמיינר מאן אין דיא לענדער גירעט וואש וואו דש ספר גמאכט איז. — — — אונ' דר גלייכן נאך פיל מער ספרים. דש דער פלאץ זאלט צו קליין זיין אום אלי זיא צו שרייבן. זעלכי גיט אין לשון הקודש זיין גמאכט גיחארן. נייארט אין דיא זעלביגי לשונות וואש מן גירעט האט אין דיא זעלביגי לענדער וואו מן דיא ספרים גמאכט האט. וממנו אונ' דא פון האבן עש דיא נאך קומנדי דורות אך אב גילערינט. אזוי צוטון. גלייך דער (רמב"ם) האט גמאכט איין פירוש אויף דיא משניות אין (ערבים לשון) וואש אך זיין (ספר מורה נבוכים) אך (שמנה פרקים להרמב"ם) אונ' נאך מער ספרים דיא ער גמאכט האט. דער (חובת הלבבות) איז זער איין חשוב ספר האט (רבינו בחיי) גמאכט אין (ערבייט לשון). אונ' נאך דער גלייכן (כמה מאות ספרים) דיא אלי גמאכט זיין אין גמייני לשונות (מנורת המאור, עמ העתקה ללשון אשכנז, אמשטרדם, בבית הדין המחבר, תפ"ב).

באחת, ספרות-קוראים ולא קוראות, בחיות היהודיות-הספרדיות ממעטות בקריאה, וכאן ההבדל העצום במהות ועצם הספרות האידית בראשית יצירתה ובין הספרות הלאדינית. מטעם זה נבין מדוע אין ולא נוצרה בספרות הלאדינית סוגי-הפלה כ"תחינה" היהודית, תפלת-אשה המיוחדת בסגנונה, לשונה ולכבויותה, ומלכת בפשטותה, המיסותה ואמונתה החמה, כזו שיש בספרות האידית.

עוד הברל יסודי אחד מצוי בספרות-האומה זו. בלאדינו נדפסו הספרים לא רק, בלשון ספאניולו ובכתב הקדש, כי אם נוצרה וקימת ספרות הגונה בכתב הלועזי, הלטיני — למטה ששואפים וחולמים האידושים החלונים הקצוניים כיום הזה ועדיין לא נתקיים בידם.

סבות הסטוריות שונות גרמו שהקדימו בעשית ספרות דורכתבות זו, שלא חשו להלעות הכתב, להמיר את, "כתב-הקדש", שכודאי רבים הקפידו ושמרו עליו בנאמנות ומסירות קדושה. אחת הסבות היא שספרי-לאדינו בכתב-לועזי נועדו בשביל ה"אנוסים", שמציאות אות-עברית היתה ממיטה עליהם שואה ומסכנת את חייהם. עוד בעל, "שלחן הפנים", שהיה סתננד גמור לכתב הלועזי, מזכיר את התרגום שנעשה ביסודו מ"כל הדינים הנהונים מהמורים בלשון לעז ובכתב הלועזי ואח"כ זה ימים גשלה העתק ממנו לאנוסים שבקיר פלאנרוש".

במשך הזמן נשתכחה ביניהם לגמרי צורת האות העברית ואלה ששבו אחרי-כן לגבולות-ישראל שכחו את הכתב העברי והזו את הצרך בהלעות הכתב והחקתו. איראפטר כמובן להשקיף על ספרות זו, בלי להביא בחשבון את ה"יודאיקה" הלאדינית, את ספרי-לאדינו בלעז, לומר אלה שנדפסו לועזית. הרי דוגמא אחת. היהודים הספרדים הרבו לחבר ספרי דרוש. חלקם במקצוע הדרוש הוא דר-גדול. וברו, שהם דרשו לפני הקהל בלאדינו, לשון השגורה כפר ה"חכמים" ובפי המון העם והנשים, השומעים והשומעות כאחד. בכל זאת כתבו את דרשותיהם עברית, כמו שעשו הדרשנים שנאמו באידית, אולם את דבריהם העלו על הספר בעברית. רק בתקופה האחרונה נתרבו, ביחוד באמריקה, הדרשנים המדפיסים את דרשותיהם בלשון המדוכרת. לכן חסר לגמרי כרשימת ספרי-לאדינו מקצוע הדרוש. הדרשות בלאדינו שנשתיירו לנו כמעט כולן הן רק בכתב-לועזי. אם ניגע נמצא כודאי בספרות הדרושת הספרדית הרחבה גם דרשות מספר בלאדינו בכתב עברי. קיווירלינג רושם בספרו הכיבולוגרפי כתב-יד "רב דרשות" (עמוד 78); כמו כן פרסם שוואב דרשות בלאדינו מכתב-יד, אלא הוא העזי את המקור הלאדיני בכתב עברי (3), כמו שהיו רגילים חכמי-

Homélies Judéo-Espagnoles. Paris 1916 (3)
נמצאים גם בספרית-הסמינר בניו-יורק מאוסף אדלר וגרשמו בקטלוג כתבי-ידות שלו עמ' 17 מספרים 650, 652, 475 ועמ' 122, 2995. בכלל נמצא באוסף זה מספר הגון של כתבי בלאדינו, ראה בקטלוג הנזכר בתוכן-הענינים ערך "לאדינו". לרשימת העמודים המפורטים שם יש להוסיף 34, 110 ועוד.

ישראל לעקו את הטקסטים האיריים ולהדפיסם לא בכתבם העברי המקורי. גם יערי רושם שני דרושים בלאדינו בערך 690. אבל אלה הן מפות ביס-הורשות. רומה, שקשה היתה ל"חכמים" הספרדים כתיבת הדרשות בלאדינו, כמו שקשה היה לר' משה אלמושונינו, לעסוד ולעסר מלאכת הדרשה בלשון לעז, כפי שהוא כותב בתקדמותו להנהגת החיים (שאלוניקי שכיד): "ובעיני משה רע המעשה ואין מנחם מסלאכת ה' בשובה נמכזה ונמס כי עזה כמות אהבת אישי הראשון הלשון המורגל על דל שפתי קדוש ואמר לו".

למלא את מרור-הדרוש בספרות הלאדינית אפשר רק, כאמור, בחלק היודאיסטי שבה, ב"Sermones", שנדפסו במאות הי"ז וי"ח ונרשמו ע"י קיוורלינג, די סילבה-רוזה ועוד.

בכלל מונחת על הספרות הלאדינית גושפנקת-התרגום. לא מרובה בה היצירה המקורית ויסודות עממיים כמו בספרות האידית. במשך ארבע מאות ועשרים וחמש שנות-קיום לספרות זו, לא הקימה הסון משוררים, סופרים ויוצרים, כאילו לא רצו אחינו הספרדים להחליף את דינרי-הזהב העבריים והערביים מתקופות הזהר שלהם על פרוטות-הלעז, כמו שקראו לעשונם וספרותם החדשה. כך נוצרה והתרחסה, התפתחה והתרחבה הספרות הזאת שהיא, כמו הלשון האידית וספרותה, אחת מפלאי תרבותנו הגלותית.

הספר הלאדיני הראשון הנודע לנו הוא "הלכות שחיטה" קושטא ר"ע (רשימת ר"ן רבינוביץ 1881 נוסר 200 וממנו הביאו ורשמו רמשיש ב" Suppl C B p. 496 ופרויסאן צפה"כ XI, 31). בין הספרים הראשונים בלאדינו נחשב חמשה חומשי תורה עם תרגום בלשון ויון ולשון לעז, "שתי הלשונות המורגלות בבני עסנו... השוכנים בארצות תוגרסה" קושטנדינה שיז. לא יצויר כי משנת ר"ע עד שיז במשך ל"ז שנה לא נדפסו יותר ספרי-לאדינו. אין ספק שהיו עוד ספרים ונעלמו מאתנו. בשנות הקשרים למאה המ"ז הרחיבו את המקצועות והדפיסו ספרי מוסר ודינים (הנהגת החיים, שלחן הפנים, חובת הלבבות) וגם ספר כמו "ביאור לוחות כה"ר אברהם זכות בלשון לעז" (נדפס עם שארית יוסף) שאלוניקי שכ"ח⁴), והמשיכו את הדפסת חלקי התנ"ך ישעיה ירמיה שכי"ט ובשנות של"א-של"ב תרי עשר, איוב ודניאל יחזקאל ומשלי. (ראה רשימתי ספרי מלוניקי בקריית-ספר שנה א' עמ' 294-295).

4 בספריית-הסמינר נמצא כת"י "לוחות וחבור הגדול ר"א זכות", נרכש מרשימת טולידאנו 1911, שחלק מפרקיו הוא בלאדינו. שם עוד כת"י עם תרגילים חשבוניים והנדסיים בלאדינו, שעל אודותיו הודיע כבר בשעתו ר"א מארכס לרמשיש. ראה: Mathematik bei den Juden, MGWJ, 50 p. 349, 744. לעתיד אם ירשמו לחדר גם כת"י בלאדינו הפזורים ברשימות שונות וגנוזים באוצרות-ספרים שונים, יסתעפו בדאי המקצועות ויתרחבו המדורים וביניהם יקבע מדור מיוחד למקצוע החשבון, תכונה והנדסת.

הוצאה אחרת מחלקי הנ"ך נדפסה בשנות הארבעים, תחלים, שאזניקן שמי"ד, 40 (C B 263), בספרות המסיגר בנייריורק נמצא תחלים בחרגום לארינו בגורל 16 חסר קר דף יוד וגראה שהוא דפוס קושטא יותר קדום, תרי קשר, שמי"ה. חשק שלמה, שמי"ה 5), בשנות שני-שני"ד נדפס יחוס הצדוקים.

אל"ה הם בערך הספרים הראשונים בלארינו שראו אור במאה הטיז, אם שהחסרתו אחדים מהם, שבודאי נעלמו ונשטמו ממני. בסאות היז והיח התרחבה והסתעפה הספרות הזאת יותר ונתגדלה ונתעשרה בעוד מקצועות שונים.

ברם, היהודים הספרדים שכאורח-פלא קימו ולא שנו את לשונם בארצות פוזוריהם, בגלות אחרי גלות, ועוד כיום לוחמים הם בשארית-הכחות בעד זכויות לשונם הגלותית ומשתדלים, על אף כל הגזירות וההגבלות, להארכת חייה והמשכת קיומה—לא העמידו מקרבם חוקרים ובלשנים שיקדישו את עצמם לחקירת הלשון הלארנית וספרותה, כמו שקמו לחשפה היודית-האשכנזית. ועל אחת כמה וכמה שלא התעוררו לימוד "מכון מדעי לארינו" כמו שנוסד בזמן האחרון, "מכון מדעי אידי". והלא, עד שתוסד באוניברסיטה העברית קתדרה ללשונות-ישראל והדאקטרים היהודיים השונים, יהיה נכון, מכון כזה בין היהודים-הספרדים, שיציץ סכליון את הפליטה הנשארה ואת נדחי התרבות היהודית-הספרדית. הם כנראה מן הזוכים שתהא מלאכתם בבלשנות, חקירת הספרות וביבליוגרפיה לארנית נעשית ע"י אחרים, ברוכה ע"י חכמי ישראל במערב. מלאכה גדולה ורבה נעשתה בזמן האחרון בידי ספרן וביבליוגרף, המשפיע עלינו לטובה שפע רשימות וביבליוגרפיות זו אחרי זו, מר אברהם יערי ב,רשימת ספרי לארינו הנמצאים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, שנדפסו באותות עבריות. ביחד עם המחבר עלינו לקוות, שזה יעזור גם את כתיב-הספרים האחרים לפרסם קמלוגים של הספרים הספרדיוס-יהודיים, ואז אפשר יהיה כעבור זמן-מה גם לגשת לחבור ביבליוגרפיה שלמה ועד שתפלה זו תעשה לכל-הפחות אפילו מחצה, אין למכם בודאות מוחלטת את סחות הספרות הזאת וביחוד את כמותה. מאוצרות ספרית-המסיגר בניור יורק בלבד אפשר לחבר רשימה נוספת שאולי הכלול מספר ספרים כרשימת יערי. וכשם שאין להשקיף, כאמור, על הספרות היהודית-הספרדית, מבלי להכניס בחשבון גם את זו שנדפסה כאותיות לועזות, כך אין לדון עליה כל זמן שלא

(5) בהוצאה זו, ובשניה, מצויה בדף ב' הקדמה-הקדשה מאת גדליה קורדואר, שבביתו נמצא הכת"י, לשר ר' שלמה די שיריש, שלכבודו קרא את הספר בשם חשק שלמה ובשמו שר ר' יעקב זיגרי (בדפוס שני: סיגרי) "שיר המעלות לשלמה והגבלת קיירה שולטנא אמו כי על קראתי שמו חשק שלמה" וסי' השיר הוא שולטנא ונרשם ע"י ר"י דודון באוצר השירה והפיוט כרך ג' אות ש 62. פרס זה חורז עוד נסך למה שכתבתי על הנדיבים האלה במאמרי "דקדוקי-ספרים" בק"ס שנה י' עמ' 490, 495 ואילך. יערי רושם (36) את המהדורה השניה משנת ש"ז-ש"ח.

תחיה ביבליוגרפיה יותר שלמה, מקיפה ומעונפת. הרי מבחינת תולדות הספרות הזאת, יש ערך ויתרון גדול ברכוי ספרים ומקצועות שונים, מאשר ברכוי הוצאות שונות מספר אחד, כמו: הגדות, הפטרות, סדורים, מחזורים, פרקי-אבות וכדומה, שאין לזלזל בהן לא רק מהבחינה הביבליוגרפית, אלא בעיקר גם מן הבחינה התרבותית-היסטורית, כהיות בזה הוכחה חיה עד כמה חדרה ותפסה הלשון בחיים הדתיים והרוחניים, ועוד יותר מן הבחינה הפילולוגית והסחקר הלשוני, התפתחות השפה והכתיב.

על שני מקצועות לפחות, שהיה בידי הסחבר להביאם ולהרחיב בהם את מדורות רשימתו, רצוני להקיר כאן. אם הם וחש בצדק לרשום ולכלול, גם ספרים שרק מקצתם לארינו—הרי לסוג זה שייך חלק די ניכר וגדול מן הספרות המשפטית, היינו ספרי שו"ת, שבהם נמצאים הרבה קטעים ואפילו דפים שלמים בלארינו, החל מאלה שנדפסו במאה ה"ז כשו"ת רש"ם ופסקיו, דברי ריבוב לר' יצחק אדרבי, שו"ת מהרש"ך ועוד עד התקופות המאוחרות. רשימה קטנה משו"ת הכוללות גם לארינו, שנדפסו ביחוד במאה ה"ז, פרסם ז. רובשוב במחקרו: "יידישע גביות-עדות אין די שאלות ותשובות", היסטארישע שריפטן 1929, 6.124.

המקצוע השני החסר לדקתי ברשימת יערי הוא הפולקלור, אולי המקצוע היחיד הסקורי בכל היצירה היהודית כלשון הספרות. ספרים שונים שנרשמו בסדרות מ, יב, יז (כגון מספר 836) ויה שייכים באמת לסדר מיוחד—פולקלור, ולתוכו היה צריך להכניס מאמרי של ברוך עזיאל: הפולקלור של היהודים הספרדים—רשומות, כרכי ה"ז, שמביא בלארינו ובתרגום עברי את המשל, השירה ועל אודות ה"קוספלאסי". יצחק יחזקאל יהודה: משלי אספנוולית-יהודית, ציון, ספר שני, ירושלים תרפ"ז. וספר דומה ליערי 387 מאת R. M. Pidal, Catalogo del romancero judio-espanol — Cultura Espanola, Madrid 1906—1907 (Num. 10, V.)

בקשר למספר 387 הנזכר, מן הראוי היה להזכיר גם את מקירת-בקריתו של א. ז. אשכנזי-וינטרויב ב"רשומות" ד', עמ' 397—409. ויבורך כל המציב גבול ספרות-אלמנה וספרים-יתומים, נדחי יצירה ישראלית.

6) ראה גם בועז כהן, קונטרס התשובות, עמ' 34 הערה 3. אגב: בין כתב-ידות של וולצברגר (אוסף הירש 86) שבספריה הסמינר נמצאו שו"ת בלארינו הכתובות בסופיא. 7) מר ברוך עזיאל כותב ש"הקומפלאס די פורים" נדפסו בפעם הראשונה בסלונקי בשנת תקפ"א ואח"כ בבילוגראדו תרכ"א. וינה תרג"ב ומוסיף שם ש"אין ספק שהקומפלאס האלו הן עתיקות מאד והתחלכו בקרב העם עוד לפני הדפסן" (רשומות ו, עמ' 396). לאמתו של דבר הן "עתיקות" יותר גם מבחינת הדפוס. בספריה-הסמינר בניו-יורק נמצאות לא רק הוצאות קודמות כמו קופלאס די פורים אורטה קייאר תקע"ח, קופלאס נואיבאש, קושטא תקל"ח — אלא נמצאים כמה דפים מקוטעים מהוצאות קופלאש שונות, שהן בודאי מן ראשית המאה ה"ח ועוד עלים בלים מספרי לארינו נודעים.

קטעי כתבי יד עבריים של יהודי שלזיה בסוף ימי הבינים

מאת

דב וינריב

בשעת עבודתי בבית הספרים הממלכתי והאוניברסיטאי בברסלוי ערכתי בשביל הקטלוג של כה"י שם רשימה של קטעי כ"י עבריים הנמצאים בכמה עשרות כרכי כ"י¹). בקטעים העבריים האלה השתמשו בתורת חומר לכריכה²): כחיפוי פנימי של הכריכה, כדפים חיזוניים או כרצועות קיפול. ולמטרה זו חתכו את כה"י העבריים ואת הדפים לחתיכות קטנות או גדולות, הכל לפי הצורך. רק במקרים אחדים שמשו הדפים של כה"י העבריים כחומר לכתיבה; על הצד השני החלק של הרף כתבו לועזית (ככה מס' 2, 8).

הכרכים שבהם נמצאים הקטעים העבריים באו לספריה האוניברסיטאית ברובם הגדול ממקומות שונים בשלזיה³): 10 מברסלוי עצמה (מספרית הכנסיה Corpus Christi, מספרית Augustiner Chorherren ומספרית הדומיניקנים בברסלוי. המספרים 1, 3, 4, 9, 13, 17, 18, 20, 23, 26), 4 מגלוגוי (6, 10, 29, 34) ומספרית ה"Kollegiatstift", 11 בסאגאן [Sagan] (7, 8, 14, 19, 21, 22, 27, 28, 30, 33, 35) ומספרית Augustiner Chorherren [Neisse] (11, 12, 15, 32) (מספרית ה"Dom" (IDom) ואחר סהיינריכאן [Heinrichan]. מובן שיוכל היות, שאחרים מכה"י האלה הביאו הנזירים למנזרים וכנסיות בשלזיה מפראג, קראקא, או אפילו מפרגו, ששם השתלמו בלימודיהם. אולם, עפ"י רוב אפשר לברר על יסוד איוו הערות ככה"י נכתב בשלזיה וכמובן גם נכרך שם; גם חלק מהספרים שהובאו ממקומות אחרים נכרך כנראה בשלזיה ופה הוכנסו אותם הקטעים העבריים שהשתמשו בהם לכריכה. וח"כ מזה נכתב רוב כה"י שבהם נמצאו הקטעים העבריים לא מאוחר מהמאה ה"ט. וזה נותן מקום להשערה בדבר מוצא הקטעים האלה.

כידוע החלה התרשבות היהודים בשלזיה מהמאה השתים עשרה ואילך עד כי באמצע המאה החמש-עשרה עבר עליהם כוס היסורים לרגל פעולותיו של

1) אחרים מהקטעים האלה זוהו לפני זה ע"י ד"ר שפאניער והגב' ד"ר עמרין. — בספריה זו נמצאים עוד שני כ"י עבריים שלמים: מחזור מהמאה הי"ג-י"ד וכ"י מהמאה הי"ח. את המחזור תיאר פלסנר ב"Menorah, 1927, עמ' 82-91 ודי"האס, ביססוהאס, Blätter II, עמ' 33-35; שני כה"י האלה נרשמו לאחרונה בקטלוג של ריכטר ש"ל בשנת 1934. לפי מוצאו אין לו למחזור הגיל קשר לקטעי כה"י שעליהם מדובר פה.

2) לסוגיה הכריכה אנחנו משתמשים פה וברשימה להלן במושגים האלה: דף חיצון עליון (מקוצר: דח"ע) — Vorsatzblatt; דף חיצון תחתון (מקוצר: דח"ת) — Falzstreifen; דח"ת — Deckelbeklebung; רצועת קיפול — Nachsatzblatt.

3) חשיבות מרובה יש לעובדה שאנחנו יודעים פה את מקום מוצאם של כה"י משאיכ בנוגע לקטעים הנמצאים בספריה העירונית בברסלוי (השווה את הרשימה אצל בר ב"MGWJ, 1882, עמ' 371-81). שם אין מוצאם של כה"י העבריים ידוע הואיל שהוצאו מתוך הכרכים מבלי לרשום איפה נמצאו.

הנזיר קאפיסטראנו וגורשו משלזיה. (בשנות העשרים-השלושים של המאה השש-עשרה גורשה גם שארית הפלטה חוץ מצילץ וגלוגו). את כתי הכנסת שלהם החריכו או הפכו לכנסיות הנוצרים⁽¹⁾. (אחדות מכנסיות אלה עומדות עד היום). בתחלת המאה הנוכחית נמצאו אבני מצבות עבריות באילז מכנינים נוצריים או בכנסיות שלהם⁽²⁾. אחרי גרוש היהודים לקחו הנוצרים את המצבות של כתי קברות היהודים ושמום בכניניהם. לפי זה נוכל לשער שקטעי כ"י העבריים באו לכרכי כה"י אף הם באופן זה. בשעת פולמוס קפיסטראנו החרימו את רכוש היהודים ובתוכם גם ספריהם⁽³⁾, ואחרי שהיהודים גורשו לקחו התושבים או הנזירים את ספריהם והשתמשו בהם כבחומר לכריכה, ביחוד מאחר שהמקומות אשר שםם באו כה"י האלה לספרות ברמלוי היו רובם מקום ישוב יהודי באותה התקופה. בברמלוי ישבו יהודים בימי הביניים מסוף המאה ה"ב עד שנת 1453, שבה העלו על המוקד 41 יהודים ואת השאר גרשו. בניימי ישבו משנת 1346 וגורשו ב-1452 וכ-1468, בתיהם הוחרסו ונמסרו ללא יהודים. בגלוגו התיישבו יהודים החל משנת 1280. הם ניצלו בשעת פולמוס קפיסטראנו מגירוש, אולם כום הפורעניות עברה עליהם עשרות כשנים אחר כך. בשנת 1480 כבש הנסיך (Herzog) של סאגאן את גלוגו וכעבור ארבע שנים גרש את היהודים משם ואת מקום מושבם מסר לעירוניים במחיר של 600 זהוב הונגריים⁽⁴⁾. יתכן גם שהקטעים מכ"י עבריים הנמצאים בכרכי כה"י שמוצאם מסאגאן הם באמת מגלוגו, אלא שהועברו לסאגאן בשעת כיבוש גלוגו או בשעת גירוש היהודים משם. ככל אופן מסתבר שכה"י העבריים שבהם השתמשו אח"כ כבחומר לכריכה הניקו לידי הנזירים והכמרים בשעת פולמוס קפיסטראנו והגירושים באותו הזמן וכעשרות השנים הקרובות. וודאי שיש בזה סמטראניות שכנגדן היהודים, שכ"י אחד מאלה שלכריכתם השתמשו בגוילים מכ"י עברי מחוץ חלוקת-מכתבים של קפיסטראנו בשלזיה משנת 1453 (ס' 17; Epistolae dominicales; Capistrani (Joh.?) (magistri Mathiae de Liegnitz et Clericorus Petrus). מהאמור יוצא שבדרך כלל אפשר לחשוב שכה"י העבריים הללו מוצאם משלזיה. לפי זה נוכל לקבל מושג מהספרים שחיו נפוצים אצל יהודי שלזיה בתקופה החיה. יריעותינו על הספרים, שהיהודים השתמשו בהם לפני

(1) הרטים אצל: M. Brann, Geschichte der Juden in Schlesien, כפרט חוב' ד' (1907) עמ' 125-140. אלפרד גיומטע; Synagogen-Kirchen in Schlesien 1925.
(2) MGWJ, 1918, עמ' 97 ואילך; L. Lewin, Geschichte der Israelitischen Kranken-Verpflegungs-Anstalt zu Breslau, ברסלוי 1926, עמ' 7 ואילך.
(3) ברן, שם עמ' 137; ברשימה של רכוש יהודי אחד רשומים בין השאר 18 ספרים גדולים וקטנים.
(4) ברן, שם עמ' 26, 109, 125 ואילך, 136, 147 ואילך.

התחלת הדפוס העברי הן כידוע קלושות מאד. נשתמרו רשימות בודדות של ספרים שנמצאו אצל יהודי פלוני או אלמוני¹, אולם אין בהן משום ידיעה על ספרי איזו קהלה או ארץ. ואם גם השרידים שלנו מקריים הם וכמובן שאין להכליל ולאמר שרק הספרים האלה היו נהוגים אצל יהודי שלווה, חרי בכל זאת יש בזה משום רבז².

כפי שאנחנו רואים ברשימה נמצאים בין 35 כתבי-יד: 9 תנ"ך (בזה שני קטעים מספרי תורה, 6 תורה ואחד תהלים); 6 פירוש רש"י (5 לתורה ואחד לתהלים), אגב, נראה שקטעים אחרים הם חלקים מכ"י אחד, ככה המספרים 11, 12); 8 תלמוד ומפרשיו; 3 מדרש; 8 תפלה ופיוטים (מסדורי תפילה ומחזוריים); ככ"י אחד (מס' 23) מחזנים שני הקטעים שהשתמשו בהם כחיפוי פנימי עליון ותחתון שני דברים שונים זה מזה לגמרי, החיפוי העליון הוא קטע מרש"י למסכתא שבת וחחיפוי התחתון הוא חידה בדרך שיר על הטעמים. תנ"ך (בעיקר תורה ותהלים), תלמוד וסידורי תפלה (או מחזוריים) מחזנים אפוא את החלק העיקרי של ספרי יהודי שלווה בסוף ימי הביניים.

I תנ"ך

1. [VI F 71] 3. סדר עליון ותחתון נמצאות על הכריכה סכפנים רצועות קלף צרות, 3 צ"מ, 3 עמודות. כתיבה מרובעת צרפ"אשכ" מאה יד. תורה עם תרגום פסוק בפסוק; בראשית יג, יט, כ, כג; ה, ב"ג.

2. [I F 387]. הדף האחרון של כה"י הוא קטע מכ"י עברי שהשתמשו בו לכתיבה לועזית כצד החלק של הדף. קלף 44:31; כתיבה מרובעת מאה יד-יג (כנראה קטע מספר תורה). — בראשית יג, יט, כ, כג; יד, יג-כ.

3. [I F 522]. רצועות קפול, קלף, 3 עמודות; כתיבה מרובעת צרפ"אשכ" מאה ס"ו. — תורה עם תרגום פסוק בפסוק, עם נקודות. בראשית סו, ג, ה, יא, סו; יז, ג, ה.

4. [I F 622]. דחיע ורחיח, קלף 31:10 (כנראה שחלק הדף נחתך), כתיבה מרובעת צרפ"אשכ" מאה יד. — תורה עם תרגום אונקלוס, פסוק בפסוק, מנוקד. במדבר ה, ז"כו.

5. קטעים מכ"י עברי שהוצא מכ"י MS. OR. I, 36. קלף 20: 30, 3 עמודות. כתיבה מרובעת מזרחית מאה ס"ו. — תורה עם תרגום, פסוק בפסוק, מנוקד. דברים ה, מד-ה, יג.

6. [I Qu 110]. דחיה (בתחלת הספר נמצאת רק רצועה צרה), קלף כתיבה מרובעת ספרית מאה ס"ו. — תורה עם תרגום אונקלוס, פסוק בפסוק, דברים יא, ד, יד-סו.

- (1) השוה מאמרי "קטלוגים" באנציקלופדיה יודאיקה כרך 9, עמ' 1055-62.
- (2) הקטעים הנמצאים בספריה העירונית אין מוצאם ידוע לנו, כאמור לעיל, וכחיי העבריים בספרית הסמינר התיאולוגי באו שמה רובם מאיטליה (ספרית סאראואל) ומסקומות אחרים.
- (3) בסוגרים מרובעים צוין המספר שכה"י מסומן בו בספריה בברסלוי.

7. [I Qu 17]. דחיע ודחית, קלף 21 : 15 ציט, נכרכו לרוחב, שלש עמודות. כתיבה מרובעת צרפ"אשכ, מאה יד-פיו. — תורה עם תרגום פסוק בפסוק, מנוקד; בשולי הדף ומתחתיו רשימות המסורה. דברים לא, ג-כ.
8. [I Qu 27]. דחית, קלף 21 : 13 האותיות משובששות עד שאי-אפשר לקרוא. כנראה שזה קטע מספר תורה. בצד השני החלק של הדף העברי השתמשו לרשימה של תפלות נוצריות (רוסית).
9. [I F 313]. דחיע, קלף 21 : 30, 2 עמודות, כל אחת 26-29 שורות (כנראה חלק מדף גדול יותר). כתיבה מרובעת צרפ"אשכ, מאה יד. — תהלים קיד, פז-קסז, יט.
10. [IV Qu 53]. דחיע ודחית, 12 : 20, 2 עמודות, כתיבה מרובעת רבנית-איטל' מאה יד-פיו. — פירוש רש"י לתורה; בראשית ב, דוד, יפ-כב, כד-ג, ו. (שינויים קטנים מנוסח הוצאת ברלינר).
11. [IV F 183, II]. דחיע ודחית, קלף 21 : 30, 2 עמודות. כתיבה מרובעת צרפ"אשכ, מאה פיו, הכתב דחה. — פירוש רש"י לתורה במדבר פז, ח-יז, כג; כח, יד, ו.
12. [IV F 183, I]. דחיע ודחית, קלף 21 : 30, 2 עמודות. כתיבה מרובעת צרפ"אשכ, מאה פיו. הכתב דחה. — פירוש רש"י לתורה, במדבר כד, יד-כה, פז; כז, ח-כח, ו.
13. [IV F 62]. דחיע ודחית, קלף 29 : 17. כתיבה רבנית צרפ"אשכ, מאה פיו. — פירוש רש"י לתורה, דברים ג, כס-ז, כג; כד, ה-כו, יג. (שינויים קטנים מהנוסח בהוצאת ברלינר).
14. [I F 201]. דחיע ודחית, קלף 31 : 21. כתיבה איטל' רבנית, מאה יד. — פירוש רש"י לתהלים: הדף העליון: עה, א-עז, יב; עז, ב-עח, לט. הדף התחתון עב, יח-עג, כב; עג, כב-עח, א.
15. [I F 633]. קלף 25 : 33 1/2, בשלש עמודות. כתיבה רבנית צרפ"אשכ, מאה יד. — פירוש רש"י לדברים לא, יד-לב, יד. (שינויים קטנים מהנוסח הרגיל).

II תלמוד וספרות רבנית

16. קטעי כזי עכרי הוצאו מכ"י Cod. Ms. Fol. 89—Ms. Or. I. א. רצועות קלף משני דפים 28.3 : 31 1/2. הדפים היו כתובים בני עמודות. כתיבה מרובעת איטל' רבנית, מאה פיו. — בבלי, שבת י"ד ע"א. פיו ע"א. ב. כנ"ל, קטעים מדף ג' ע"ב, ה' ע"ב. פיו ע"א וע"ב, פ"ז ע"ב. (שני נוסחאות קטן). ג. 2 רצועות-קלף מבי דפים 28.8 : 28.9. הכתיבה משפחה עד שקשה לקרוא. בבלי יבמות, איטל' רבנית מאה יד (?)
17. [I F 545]. כראש הספר נמצאת רצועה בת 3 : 30 1/2 ציט ובסוף הספר דף חיצון 20 : 30 1/2 ; 2 עמודות. קלף, כתיבה מרובעת איטל' מאה יד (בשולי הגליון הגהות בכתיבה איטל' רבנית מאה יד?). — קטעים מבבלי, שבת: בחלק העליון דף צ"ה ע"א—צ"ז ע"א. ובסוף דף צ"ה ע"א—צ"ז ע"ב.
18. [I Qu 345]. דחיע ודחית, קלף 21 : 13 1/2. כתיבה מרובעת איטל', מאה פיו (?) (בשולי הגליון הגהות בקורסיבה), קטעים מבבלי, ערובין (גמרא כלי משנה). דף עליון ערובין גיא ע"א—ג"ב ע"א; דף תחתון ג' ע"ב—גיא ע"א, ג"ב ע"ב—ג"ג ע"א. (שינויים מהנוסח המקובל).

19. [IV Qu 231]. חפוי פנימי עליון של הכריכה, קלף 21: 15. כתיבה רבנית איסל' מאה מיו.—בבלי, סיד ע"ב—סיה ע"ב.

20. [I F 559]. חפוי פנימי של הכריכה, עליון ותחתון, קלף, קורסיבה רבנית מאה ויג'יד.—פירוש רש"י לסמ' קידושין דף מ' ע"א—מ"א ע"ב, מ"ד ע"א א"ב.

21. [I F 632]. מצד עליון ותחתון נמצאות רצועות קסול 29: 1, קלף, כתיבה איסל' רבנית מאה ויג'יד.—קטעים מתוך פירוש לחולין פרק אילו מרופות.

22. [I F 254]. דף חיצון עליון ותחתון, קלף 28: 18. כתיבה איסל' רבנית מאה ויג'יד.—קטע מפירוש לסמ' חולין.

23. [I Qu 158]. חפוי פנימי עליון ותחתון, קלף, דף עליון 20: 13, קורסיבה איסל' מאה ויג'יד.—רש"י לשבת נ"ה ע"א—ג"ו ע"א (שינוי נוסחאות). — דף תחתון 20: 14, רבנית איסל' מאה מיו. הירח בדרך שיר על המעשים (האותיות נמשמשו מעט):

כאות ראשון	(ע"א)
ושופר המעלה.	לאתרו או נתונים
.....	בחד עשר ידעתי
.....	חקקתי...
ואם שנים חלקה	לאזלא שם נתונים
ואם למטה הזרמון	ועילוי בסוף...
.....	וביור בראתים
לכד מקומו תשעה	ואם שלשה בתים
משרתים אם תנח	...הארכתי
כסונח יתיחד	מירכא חקקתי
וחשלשה...	בכא שנים לעתים
.....
.....	בלבי כן נפעחים
.....
.....	בלא משרת
.....	במירכא משרתים
.....	לדרגא או משרתים
.....	ולדרגא העליתים

(ע"ב)

דבר יום ספק
... כל זה נחסר
ואם שנים משרתיו
אם
משלמת תלושה
ינפה מונח למעלה
למפחין דין תורה
עלות דרגש תחילה
דברו אל תמש

אלה המלכים אשר מלכו בכ"ה חספדים במשרתיהם אתנחמא זקיף קסן, ויתריב...
וחוא גרש מפוחא לגרמיה, פור פשטין רביע תביר תלושא נדולא שלשלת... ועוד יש ב' מלכים פרה זקף גדול ואלת משרתיהם...

III. מדרש

24. [I F 720]. למעלה ולמטה נמצאות בפנים רצועות קלף 12:29, 16:29. האותיות ששמשו מחמת רפיבות, כתיבה רבנית צרפ"אשכ" מאה פ"ו (?)—קמע ממדרש.
25. [I F 205]. חלק מהרחית, קלף, 12:21. (חלק סרף), כתיבה איסל"רבנית, מאה פ"ו—ילקוט שמועני לבמדבר י"ח (שנויים מהנוסח המקובל).
26. [IV Qu 41]. רחית, קלף 12½:21. עמודות, כתיבה רבנית צרפ"אשכ" מאה י"ד.—מדרש תנחומא לדברים ז'.

IV תפלה ופיוטים

27. [I Qu 256]. רח"ע ורחית, 21:14½ (נחתך חלק), מנוקד. כתיבה מרובעת צרפ"אשכ", מאה י"ד-פ"ו. דף עליון: ירמיהו לב, יבית, יס"כב, שופטים יג, א"ה, ז"א. דף תחתון: הושע ב, ד"פ, יב"יז (כנראה זהו קמע מאוסף המשרות).
28. [I Qu 150]. רח"ע ורחית, קלף מוצחב, 15:21 (נכרך לרוחב), מנוקד; כתיבה מרובעת צרפ"אשכ" מאה י"ד-פ"ו.—קטעים מפיסוס לפורים (דוידסון, אוצר השירה והפיוט I מס' 5713).
29. [I F 279]. רח"ע 21:31, קלף נכרך לרוחב (כנראה שזה חלק של דף folio; נשתמרו רק 18 שורות). מנוקד, כתיבה אשכ"ז-מרוב, מאה י"ד.—חלקים מיוצר לשבת הגדול. נמצאים שם: היוצרות הרשומים אצל דוידסון, אוצר השירה והפיוט I מס' 2175 וקטעים מהיוצרות הרשומים שם מס' 106, 4428, 4691.
30. [I F 702]. רח"ע, קלף 18:30; מנוקד; כתיבה מרובעת איסל" מאה י"ד.—קטעים ממחזור; פיוטים לשבת חוה"מ פסח, (דוידסון I מס' 1387, III מס' 26).
31. [I Qu 383]. רח"ע ורחית, קלף 14:21. כנראה שאלה הם חלקים מדף folio. כתיבה מרובעת ספרדית מאה י"ג (?)—קטעים מסליחה, חשאני.
- ידבר תהילתו הקותינו תשליכנו, הבש ורחבה צסרכת פנים כחשש לפניך תלאותינו וכגדלך חשאנו כלנו יחד נחלה ... כחשלך וסכיבה משיחותינו כי לא על צדקתנו פנינו בצדק לחזותינו אור פניו היום הבא חשאנו ...
32. [I Qu 262]. רח"ע 15:21½ (נכרך לרוחב), קלף, כתיבה מרובעת צרפ"אשכ", מאה י"ד-פ"ו.—חלקים ממחזור. בדף העליון: פיוטים לראש השנה, (דוידסון, II מס' 19, 468; I מס' 7106, III מס' 126; שינויים קטנים מהנוסח הרגיל). בדף התחתון קטעים מרשות לחתן תורה (חתן בראשית?), דוידסון III מס' 2499. (שינוי מהנוסח הרגיל).
33. [I F 725]. הפיו עליון ותחתון, ניר 20:31 (2 דפים 15½:20, כתיבה רבנית צרפ"אשכ" מאה פ"ו-פ"ז) — מחזור ליום כפור. קטעים מתפלה נעילה, חלק מהם דוידסון I מס' 8746, 8833).
34. [IV Qu 104]. רח"ע, קלף 15:21 (חצי עמוד חתוך) מנוקד. כתיבה מרובעת צרפ"אשכ", מאה י"ד. — נראה שזה דף מסידור; נמצאים: פרקי אבות, פרק ה' י"ז—כ"י; פרק ו' תחלה וסוף. שורות אחדות מתפלה לשבת אחר סוכות.

V שונות

35. [I F 481]. בכריכה נמצאות רצועות קפול של כ"י עברי על קלף שנחתך לרוחב; רק אותיות אחדות אפשר עוד לקרוא.

מילדות במחברות ספרים לפני מאה שנה בוויילנא

מאת

פנחס קאן (וויילנא)

כנגזי הכיבליותיקה האוניברסיטאית בוויילנא מצאתי שני ספרים קטנים ביוזית הראויים לתשומת-לב. שניהם נדפסו לפני מאה שנה בוויילנא ומחברותיהן—מילדות.

א

הראשון הוא ספר לחיגינה פופולארית לנשים מעוברות, יולדות ומניקות בשם „דיא גליקליכע מוטטער“⁽¹⁾. לספר שני שערים. השער הראשון: דיא / גליקליכע מוטטער / אדער / איינע געניטע (ערפאהרענע) לעהרערין / פיר מיטטער / נחבקר עיי האדון אלענבאגען / וויילנא בשנת תקצ"ז לפ"ק. בהנוסח הרוסי של השער הזה שנת החרפסה היא: 1836, שם המחברת — א. ברלאנט (A. Берлант), מילדת בעלת זכויות מהאקדמיה הקיסרית לסרזינינה וכירורגיה בוויילנא, והמדפיס: ב. ראטנברג. מענין יותר הוא השער השני:

דיא / גליקליכע מוטטער / אדער / איינע געניטע (ערפאהרענע) לעהרערין / פיר מיטטער / וועלכע איהרע געזונדהייט צו פעהריטען פערלאנגען אין דער צייט פון טראגען (שוואנגערשאפט) און וועהרענד דאס זייגען דעם קינדעס, אויך ווי אויף צו ציהען איהן מיט אייגען געזונדען קערפער אונד זעלע, צו פער-היטען זייא פון נאטירליכע קראנקייטן (1) אונד צופעלע / — הערויסגעגעבען פאן דער אפראבירטע אקושערקא דער וויילנישען אקאדעמיע / מלכה בערלאנט / געבאהרנע לעווענשטערן / וויילנא / ברפום של הרבני מוהר"ר בנימין במה"ר דוד ארי' סג"ל ז"ל / בשנת התקצ"ז לפ"ק.

רשיון הצנזורה הוא מיום 17 לאוגוסט 1836 (ע"פ התאריך הישן). הספר נדפס באותיות עבריות-מיומש 4 בלי"ט + 6 + 60 עמ'. — 17,2 x 9,6 צ"מ. בהקדמתה מספרת המחברת, שעבודתה היומיומית כמילדת הוכיחה לה עד כמה נחוץ שיהיו לנשים המעוברות בעצמן ידיעות מהיגינת ההריון והלידה, כדי שיוקל עיזן לסילדות לסלאות את תפקידן בשעת לידה כראוי. „היות — מתנצלת הלאה — שעמנו חסר נסיון לגמרי בענין זה ונשקפות מזה צרות רבות בהריון ולידה ואפילו גם ליצור הנולד צרות שונות עד ימי זקנה, ואפשר שזוהי סיבת חייריסורים, וצער של הרבה אלפים ילדים, שאמותיהם בעצמן גרמו לזה בלא-יודעים — לכן קבלתי על עצמי את המורה לחבר ספר זה בשפתנו הלאומית, שיהיה קל לשמוש ומועיל לכל אם, שתחפוץ לשמור בריאותה ובריאות ילדה“. לסוף היא מביעה את רגשי שמחתה הגדולה, אם ספרה יקובל ברצון.

(1) סימן הספר בספרייה: B 41 7/59.

תוכן הספר חשוב עד מאד. הוא סקין, "חיר-אדם" היגיוני וכולל ידיעות שיטתיות מפורטות מהיגיונות כל פרקי החירון וחלירה וגם הוראות לחינוך הילדים לפי היסודות החדשים של הפרגוניקה. סגנון הספר הוא קל ופופולארי ושפתו היודית טובה למדי, הפשוט כמעט מדיטשטרויטס (רק שפת ההקדמה היא אשכנזית יותר). הספר כלו מנחיל כבוד למחברתו.

לדאבוננו אין לנו ידיעות עיד המחברת מלכר מה שכתוב בשער ספרה, היינו שקבלה זכותה להיות סילדת מהאקדמיה הווילנאית. היות שהאקדמיה נפתחה אז זה לא כבר, (2) אפשר לשער שבכתבה את הספר היתה צעירה לימים. כמו כן אין לנו ידיעות עיד משפחתה. באוספי הערכאות הווילנאיות משנת 1819 נמצא ענין משפט מסובך בדיני מסונות של הסוחר הווילנאי ליב לוונשטרן נגד הסוחר והמשכיל הירוע מרדכי בן בנימין נאטנון, (3) וכוודאי התובע הוא קרובה של מחברתנו (אב?). ליב בן יחזקאל לוונשטרן נמנה גם ברשימת בעלי בתים חשובים ווילנאים משנת 1820. עוד נמצא בן הפרנומנטיס שחתמו למפרע על כתבי הקודש עם ה, ביאור של משה סנדלסון, שיצאו בוורשה באותו עת, ר' יוסף בערלאנד" הווילנאי, שאולי הוא אישה של מלכה?

האדון אלעכנאגן שנזכר על שער הספר בתור מבקר הוא אלכסנדר אלנבונן, שסומו, שהיה צנוור לספרים עברים כווילנא משנת 1833 עד 1849. הוא שמש בתפקידו זה יחד עם וולף טוננדהולד, מפני שבשנת 1829 הוחלט שיהיו בווילנא שני צנוורים לספרים עברים, אחד יהודי ואחד סומר. אלנבונן היה גם מורה עברית בסטיגריון לכמרים בווילנא, ונשא שם שקורים ד' פעמים בשבוע עיד מ' בראשית עם נתוח דקדוק. כאותה עת היה גם תלמיד האקדמיה הטריקירורגית בווילנא ונמר את למודיו בתואר רופא בשנת 1840.

אחרי כתבי הרכרים האלה מצאתי ברשימות (סקאזקות) יהודי ווילנא מספירות (רביזיות) האוכלוסיה, שהכריזו השלטונות הרוסים במחצית הראשונה של המאה הייט ונשמרים בארכיון הממשלתי בווילנא, איזו ידיעות עיד משפחת לבנשטרן. בספרי הרביזיה השכייעת משנת 1816 נמצא רשום: ליב (ליון) בן יחזקאל לבנשטרן, בן 29 שנה, שבא לוילנא מקובנה בשנת 1814. אשתו בתי (4)

(2) האקדמיה למדעיצינה וכירורגיה בווילנא נפתחה בשנת 1832 אחרי שנסגרה האוניברסיטה הווילנאית ע"י הממשלה הצארית מפני שהסטודנטים השתתפו במרד הפולני. גם האקדמיה לא האריכה ימים ונסגרה ב-1842.

(3) הארכיון הממלכתי בווילנא, אוספי בתי הדין הווילנאים, ריספר B 15 נומ' 37 עמ' 64—73.

(4) הארכיון הממלכתי בווילנא, שם, נומ' 43 עמ' 294—299.

(5) הארכיון הממלכתי בווילנא, אוספי הרביזיה השכייעת משנת 1816, כרך 275, ע"ע 25—424, משפחה נוסר 1136.

בת יצחק היתה בשנת 1816 בת 21 שנה ולחם בת יחידה אסתר, בת שנה אחת. משפחה בשם זה היתה אז רק אחת בוויילנא ולכן אין ספק שזוהי משפחת-אביה של מלכה ברלנדר הנ"ל. אני משער, שאסתר לבנשטרן היא המחברת של "ריא גלויקליכע מוטמער". אפשר שהיו לה שני שמות אסתר מלכה (שכידוע נפגשים זוגות וזוגות) ונרשמה בשנת 1816 רק בשמה האחד. הופעה כזו רגילה ברשימות הרביונות⁶. אנכי מתאים גם גילת של המחברת, שהיתה צעירה לימים מאד בהוציאה ספרה כנ"ל.

המשפחה — היחידה — לבנשטרן נמצאה גם ברשימות הרביונה השמינית משנת 1834⁷. ראש המשפחה ליב-ליון בן יחזקאל לבנשטרן היה אז בן 47 שנים, לו אשה הילינה (בת שלשים שנה), בת האננה (14 שנה) ושני בנים: יוסף (בן אחד עשר שנים) ושמשון (בן 8 חדשים). כנראה נתאלמן ליב לבנשטרן בין רביונה לרביונה ונשא שנית אשה בשנת 1829 בקירוב. אשתו השניה הנחיגה בביתו רוח, מוורניא, היא בעצמה ובניה נרשמו כבר בשמות אשכנזים (הבנים למשל נרשמו ברוסית: Jozef, Samson). אפשר שזה גרם גם שבתו מאשתו הראשונה קבלה חינוך חלוני.

ב

הספר השני⁸ שמחברתו מילדת, הוא במקצוע אחר. אם הראשון דאג לחומר, לברירות הגוף, דואג השני לרוח, לנשמה. גם לזה שני שערים. השער הראשון: תחינה ליולדת / וברכת המזון לברית מילה / ווילנא / בדפוס ר' אברהם יצחק ב"ר שלום ז"ל בשנת תקצ"ו לפ"ק. ע"פ הנוסח חרוסי של השער נרפס הספר בשנת 1837 אצל דבורזין.

השער השני הוא יותר מפורט:

תחינה ליולדות / וברכת המזון לברית מילה // דא האט איהר גומע פרויען צימסער, איין ערענסטע געבעט פו דעם אייביגען, זויא גוט זויא פו איין עקרה זויא אויך פו איין שוואנגערע פרויא פו דער צייט פון געוויין זויא אויך נאך דעם געוויין. — אויך דער צו צוגעזעצט דיא ברכות המנהלים וברכת המצות סנדק ולבעל הברית. ובזכות המה יי יפרה וירבה זרעכם כחול אשר לא יספר // מאת האקשערקע שרה בת מו' קדש/ווילנא בשנת התקצ"ו לפ"ק.

רשיון הצנזורה הוא מיום 22 ליאנואר 1837⁹.

כל הספר הוא בן 16 עמודים, $17,2 \times 9,6$ צ"מ.

(6) השוה למשל את ה"סקאזקות" של אייזיק מאיר דיק במאמרו "ווען איז געבוירן געווארן אייזיק מאיר דיק?" בה"פילאגישע שריפטן של ייווא, כרך שני.

(7) הארכיון הממלכתי בוויילנא, אוספי הרביונה השמינית, כרך 342.

(8) סימן הספר בספרייה: B 41 7/136.

(9) הספר הזה הוא אחד מהאחרונים שנרשמו בוויילנא פרם שנאגרו כל בתי הדפוס

העברים בתוקף הגזירה הידועה של הממשלה הצארית משנת 1836.

הספר נחלק לשני חלקים. הראשון (עמ' 5-8) מכיל שתי תחינות: אחת לאשה מעוברת לפני ההריון וגם לפני הלידה (לאמר, ברסעות חמות) והשניה, אינן שוינה תחנה להולדת אחר הלידה. החלק השני של הספר (עמ' 9-16) מכיל תפלות וברכות השייכות לברית מילה.

את הסיבה שהניקה אותה להוציא את התפלות והברכות לברית מילה, מכארת שרה בדברים אלה בחקרה מיוחדת:

„היות שאני, חתומה מטה, במשך שנים רבות שמשתי בעבודה במקומות שונים, בקרים, פרוורים, כפרים ופונדקאות ופעמים רבות אירע בעת הכנסת התינוק בבריתו של אברהם אבינו, שלא היה נמצא סידור. ונוסח הברכות כנהוג לברית מילה והיה מזה טרדה וצער לבעל הברית ולילדה, כמה פעמים נתהוה מזה מכשולים... קבלתי על עצמי להדפיס את הנוסחאות לסוהלים ואת נוסח הברכה לברית מילה כרי שיועיל בשעת הצורך“.

המילדת שרה היתה תלמידה של בית הספר למילדות על יד האוניברסיטה הווילנאית⁽¹⁰⁾, וגמרה בשנת 1820. במפרי הערכאות, שנזכרו למעלה, מצאתי טופס הדיפלום שלה.

את מחברתנו זו מזכיר למוכ המשכיל הווילנאי ליב ליאנדור בהקדמתו למפרו של בנו הירש⁽¹¹⁾, שהיא מילדת ידועה ופעלה הרבה באומנותה. לחלן הוא מספר בשבחה, שהשפיעה השפעה רבה על בנו הירש המחבר ו, הכיאה אותו למדעים שונים וסדור טובות. בילדותה עסקה הרבה בשפה הצרפתית והודות לה יצא לאור מפרו של הירש ליאנדור, ספר לסוד השפה הצרפתית.

אחד מישיבי ווילנא סיפר לי, שבסוף שנות הששים של המאה העברה היתה ידועה עוד בוויילנא מילדת זקנה שרה, שלא עסקה כבר באומנותה וחיתה חיי נחת. היה לה בוויילנא שם מלומדת וחכמה מובהקת והעם קרא אותה כחיבה, סארקע די פראפקטארקע“.

(10) ע"ד בייס זה ראה מאמרי „יידישע פרויען אין דער אקשעריע-שול בייס ווילנער אוניווערסיטעט“ ב„היסטארישע שריפטען“ I של ויווא.

(11) געשטרעך פראנצויז אידעש-שייטש קורץ געפאסט, הערויסגעגעבען און הירש ב"ר ליב ליאנדאר, ווילנא 1836.

לקומים ביבליוגרפיים

מאת

אברהם יערי

בג. לתולדות בית-דפוסו של אליעזר שלמה מאיטליה במנטובה.

בין הדפים הכודרים הנמצאים בבית-הספרים בירושלים מצאתי דף נדפס שהוצא מכריכת-ספר, והוא בגודל 20×26 ס"מ ועליו נדפס בצד אחד באותיות מרובעות קל-קורא מאת הדפים אליעזר שלמה מאיטליה הרופא ומהצד השני באותיות רשיי, "אמר המגיד" החתום, הצעיר עזריאל יצחק בכמ"ר משה חיים הלוי וצ"ל. דף זה שימש פרוספקט לחתימה על הדפסה חדשה של המחזור עם פירוש קמחא דאביושנא לר' יוחנן מריבש בבית-דפוסו של אליעזר שלמה מאיטליה על נייר ואותיות השוים לאלו שברף.

הרופא אליעזר שלמה מאיטליה, בנו של הדפים הרופא ר' רפאל יצחק חיים מאיטליה¹) חידש בשנת תקל"ו את הדפוס העברי במנטובה לאחר הפסקה של שנים אחדות (משנת תקכ"ט לערך). כנראה היה צעיר ימים בהתחילו בעבודה, כי על שני הספרים שהדפיס בשנה ההיא, "ראש דוד" להרחי"א ו"קינת סופרים" לר' יעקב סארוואל (עיון להלן ברשימה מס' 1, 2) נאמר בשערם "בבית דפוס הכחור תמים דעים נחמד ונעים הרופא המובהק כמחיר אליעזר שלמה מאיטליה יצ"ו". בית-דפוסו התקיים עד שנת תקס"ו ונדפסו בו ספרים רבים²).

זמנה של הדפסת הדף ברור, כי נאמר בו שהמחזור נדפס בפעם הראשונה "זה ר"ה שנה", ומכיון שההוצאה הראשונה נדפסה בכולוניא בשנת ש"ש"א, הרי שהדף הזה נדפס בשנת תקל"ה או תקל"ו. כנראה לא נענה הציבור לקול-הקורא,

(1) רפאל יצחק חיים מאיטליה חיבר פירוש על תחינת תא שמע, שנדפס ע"י בנו בשנת תקל"ו (עיון להלן ברשימה מס' 5). הוא גם חיבר שיר לכבוד רמח"ל ונמצא בסוף "לשון למודים" לרמח"ל, שנדפס בבית-דפוסו בשנת תפ"ז. הוא היה נכדו של אליעזר מאיטליה שהיירש את הדפוס במנטובה בשנת שע"ב. — אף אחד משלושה מדפיסים אלה ממשיכת "מאיטליה" לא נזכר ב"מוכרת חכמי איטאליא" למורשאה.

(2) אח"כ היה אחד מראשי הקהל במנטובה, ובחמשה חוששי תורה שנדפס אצלו תקמ"ז (עיון להלן ברשימה מס' 24) נאמר: "ועתה נחקק שנית בקצב גדול ואותיות לפי ערכו ובתור ובחדר מהראשון במצות ובבית הגביר מראשי עם קדש הלזו המחוקק מעלת הרופא המובהק תמים דעים כמחיר אליעזר שלמה מאיטליה יצ"ו זכרה לו אלהינו לשובה והוא טוב עין יבורך כי אין כסף לא נחשב בעינינו לרומם דבר אלהינו..." — היה לו בן ושמו רפאל ישראל אהרן ולכבודו הדפיס סדר קריאת שמע על הסטה (עיון להלן ברשימה מס' 21).

כי המחזור עם פירוש זה לא נדפס שנית בדפוס אליעזר שלמה ובכלל לא נדפס עוד עד היום.

המניה קוראל יצחק הלוי היה מתושבי מנוכה וחבר שיר על כיבוש בגראדו עיי הקיסר יוסף השני (עיון להלן ברשימה מס' 28). בדבריו שנדפסו מעבר לדף הוא סבאר את הצורך בהוצאה חדשה, את דרכו בהנהגה ובהוספות לפירוש, מבטית ששלשת כרכי המחזור נצאו-לאור במשך שנה ("בשלשה כרכים בשנה איתעבד עבודתא") וקורא אף הוא לחתימה. בדבריו נאמר: "כי הובא תחת המכש רק הפעם חדא ולא תרי זה סאתים ושלשים שנה בבולוניה", וכנראה נשמטה כאן המלה "וחמש" אחרי המלה "ושלשים", שהרי אם נשאיר את הכתוב כמות שהוא נצא שהדף נדפס בשנת תק"ל, וזה מן הנמנע כנ"ל. יש לתפוס איפוא את לשון המדפיס עצמו: רל"ה.

אני מעתיק כאן את קול-הקורא של המדפיס ככתבו וכלשונו, כי יש בו ענין לא רק לתולדות בית-הדפוס אלא גם לסנהג החתימה על ספרים (מוכסריבציה) ולדיקט מחירי הספרים בימים ההם:

לעיני כל ישראל

בראשית סמלכת מלאכת עבודת הקדש לעשות רצון אלחי תפצתי להדפיס המחזור לדווקים עם פירוש קטחא דאכישונא להצדיק את הרבים: ועתה אליכם אישים אקרא וכל העדה כלם קדושים אמרתי הנני בכל לשון זריות כי כבר היה זה רל"ה שנה אשר נדפס בבולוניה פעם אחת ולא נשנה לו אחת היא ויהיו לאחדים ונשארו מעט מהרבה אחר בעיר ושנים כמשפחה ועד מע' המניה באו דברי כי אמת יחנה חוקן בהנהגות רבות יען טעיות הדפוס במחזור רבו מספר ועוד יוסיף לפרש לא מעט אשר השמיט הרב המפרש ובכל מקום דאיכא דברים הרברים שנויים בנסחאות תיבות אות ואות טוב אשר יאחזו בזה וגם מזה אל תנח ידו ותטוף סלתי לקריאה תמה על פי דקדוק הלשון ופירוש לפרשיות ולהפטרות ועל הכל דינא קא בעינא לדעת מה יעשה ישראל ובמקום דאיכא מנהג מבטל הלכה ומכרכין על הסנהג. ויהי כהיום הזה קבל עליו על מלאכת שמים אשר לו כדת והוא בין החלקים יפריש ולו יד בשלשה: היום יצאתי והיום באתי למען אודיעכם ראו נתתי לפניכם את האר"ש והיו הדברים כהותן יהיו הכל כאשר לכל כאשר עיניכם תחזינה סושרים כרף זה הן בנייר הן בדונג הן באותיות גם לאתווי ארכו ורחבו והיה לאות ברית בינו וזכין בני ישראל אשר יקחו מהם ומשלז בהם: שמעו נא הטו אוזנכם ומלה טמושמשת) אלי יען וכיען ההוצאה יתרה כי רבה היא איך את שסכם אדרוש לבוא על החותמת והפרק חלק ראשון אשר יצא ואשר יבוא לכם תפרעו חמשה וארבעים

ליטרים מטבע מנמוכה וכך יעשה לחלק השני והשלישי יצא חנם אין כסף ועתה אל תאחרו וזריוס מקדימין ואדעכם בשם כי שמא גרים ורבים יתחמו כי אחרי רבים להטות וברוכא הדבר תלוי ודעו נא וראו כי אין לך דבר שעומד בפני התפלה והיא היא עבודה שבלב המקריב אותנו אל יי בהכנת הדברים והוא יקבל תפלתנו לרצון ולו לרצון יהיה לכם ורצון יראיו יעשה זאת שועתם ישמע ויושיעם:

עבד לאחיו הצעיר והרפה
אליעזר שלמה מאיטליה הרופא

*

ארשום כאן בקצרה לפי סדר הזמנים את הספרים שנדפסו בבית דפוסו של אליעזר שלמה מאיטליה. אפשר היה אולי להוסיף עליה משהו על פי רשימות שונות, אבל איני רושם כאן אלא מה שעניי רואות:

1. סי' ראש דוד... חידושים... על סדר הפרשיות (מאת ר' חיים יוסף דוד אזולאי, תקל"ו).²⁰

2. קינת סופרים (על המפלת במנמוכה כשעת חתונה ביום י"ג סיון תקל"ז)... כונן וקונן... יעקב סאראל גר"ו. (תקל"ז).⁸⁰

3. סדר עבודה רבא וזוטא להרמ"ע מפאנו ולה"ה. תקל"ז.¹⁶⁰

4. משניות עם נקודות... תקל"ז—תקל"ח.⁸⁰

5. פרוש תחינת תא שמע שאומרים קהילות הקדש אשכנזים ביום חמשי שבין ר"ה ליה"כ פירשה הרופא... רפאל חיים מאיטליה נ"ע... תקל"ז.⁸⁰

6. סדר תחנונים... מתחננים בני חבר' מלביש ערומים... שכביה אשכנזים. מן השוק שבק"ק סודונא... ונדפס עתה מחדש... תקל"ז.¹⁶⁰

7. סדר ברכות כמנהג ק"ק אשכנזים... תקל"ז.⁸⁰

8. שיר ידירות... שאומרים בעיר טורינו כמשך כל השנה וכולל

תפלות ארעיות שונות. תקל"ח.⁸⁰

9. זרע שמשון (חידושים) חברו... שימשון חיים בכמהח"ר נחמן

מיכאל נחמני ולה"ה... תקל"ח.²⁰

10. קול ששון סודר ליל שביעי של פסח... תקל"ח.⁸⁰

11. תקוני שבת... ולר"י יצחק לוריא אשכנזי וצוק"ל. תקל"ט.¹⁶⁰

12. מדע אהבה זמנים... להרמב"ם. תקל"ט—תק"ם. 40. (עם "אמר

המדפיס").

13. סדר תפלה כמנהג... איטאליאני... תק"ם.⁸⁰

14. סדר דאליהו... מזכירין מעשה נסים דהאי מתא... אלסנדריו דילא

פלוא יע"א (בשנת תקל"ט) [מאת] אליהו הלוי גר"ו (שיר תהלה ובסופו תפלה

לעצירת גשמים). תק"ם.¹²⁰

15. ספר תהלים ועם נקודות ומעשים. תקמ"א. 160.
16. מסילת ישרים... חברו... כמוהר"ר משה חיים לוצאטו נר"ו...
נרפס שנית. תקמ"א. 80.
17. רבש מלוקט מספר שכיות החסדה [ל' דוד פארדו] בהתאסף
יחידיו אל... בגוסטאלה וע"א... ביומי ניסן בחברתם בקור חולים. תקמ"א. 80.
18. חסד לאברהם ומידור עם פי' ר"א אברהם בן שלום טוביאנה.
תקמ"ג. 80.
19. סדר מתקן... אשר סדרו... חברת מול בתולה... חובא אל הדפוס
ששית... תקמ"ד. דף אחד. 80.
20. חמשה חומשי תורה ועם נקודות ומעשים. תקמ"ה. 80.
21. סדר קריאת שמע על הסטה כפי אשר חובא בספר שערי
ציון. לזכיות בנו הילד הנעים רפאל ישראל אהרן יצ"ו. תקמ"ה. 80.
22. קרובות לומר ליל שמחת תורה כפי מנהג בית הכנסת הגדולה של
גבירי המשפחה בני אלמנסי... בק"ק סקנריאנו. תקמ"ה. 80.
23. סדר ליל הושענא רבא... תקמ"ה. 80.
24. חמשה חומשי תורה. תרגום אנקלום פירוש רש"י... תקמ"ז. 20.
25. סות וחיים ביד לשון... קיצור מעבר יבק... תקמ"ז.
26. תורה וקול זמרה במחנה העברים פה מנטובה על... כי נלכדה...
בלגראדו... לנכורים צבאות... הסלך וקיסר גיוסיפי סיקונדו... [שיר מאת]
אביער שר שלום בן מרדכי גורצ'י. [1789]. דף אחד. 20.
27. תורה וקול זמרה במחנה העברים פה מנטובה על... כי נלכדה...
בלגראדו... לנכורים צבאות... הסלך וקיסר גיוסיפי סיקונדו... [שיר מאת] אברהם
חי קולוניא. [1789]. דף אחד. 20.
28. תורה וקול זמרה במחנה העברים פה מנטובה... על כי נלכדה
בלגראדו... לנכורים צבאות... הסלך וקיסר גיוסיפי סיקונדו [שיר מאת] עזריאל
יצחק הלוי. [1789]. דף אחד. 20.
29. לאלהי מעוזים בני תודות בני ישראל ק"ק מנטובה... אשר
עשה לאדונינו הסלך וקיסר גיוסיפי סיקונדו כי הצליחו צבאות חילו... וילכדו...
בלגראדו. 1789. 20.
30. דבר סדר... [מעין תיקון חצות]. תקנ"א. 80.
31. סדר הוידוי ומסירת מודעה והתרת קללות שנהנו בני חברת מרפא
לנפש לומר כשתוא חולה... תקנ"ב. 80.
32. תפלה אשר ותפללו אל המקום הזה מנטובה בשנת התקנ"ג... על הצלת
אחיכם... קהלות הקדושות הנתונים והשרויים בצרה ובצער. תקנ"ג. דף אחד. 40.

33.—37. סדר הפראגמטיקה. תקל"ז. תקמ"ג. תקמ"ט. תקנ"ב. תקנ"ה
כל אחד דף אחד. 20.

38.—39. סדר ההערכה. לשנים שונות, ומתן ראיתי: תקל"ד, תקנ"ב.

•

הפועלים שעבדו בבית־דפוסו הם:

אבטליון בן יצחק אבוהב (נזכר בספרים מס' 1—7, 9, 11—14,

16—17.

דוד שמואל בן יהודה חיים אבולאפיה (נזכר בספר מס' 18).

יקותיאל בן יצחק קוציר (נזכר בספרים מס' 3, 6, 31).

סתתיה בן יהודה שמואל חי הלוי (נזכר בספרים מס' 1, 9,

10, 14—18, 20—21, 23—24, 30).

שלמה חיים בן יהודה אריאנו (נזכר בספרים מס' 9, 10, 12,

15, 16, 18, 20, 21, 23, 24).

•

דגם הסדפים נדפס באחדים מהספרים שנדפסו בבית־דפוסו (מס', 4,

7, 8, 15, 18, 20) וזה צילום:

כתמר

דגל לאותות בית אב המדפים

למאמרו של א. יערי -הדפוס העברי בברסלב

(קרית ספר שנה י"ג עמ' 528—532)

תיתי ליה ליערי שצורר את תשומת לבנו על הדפוס העברי בברסלב, והגני להוסיף קצת חומר לאותו פרק על-פי אגרותיו של ר' נתן שנדפסו בספר "עלים לתרופה", ווארשא תר"צ: במכתב מיום ג' ויגש תקפ"ד הוא כותב לבנו ר' יצחק: "ודע בני חביבי שכבר נגמרו ת"ל חמשה פוריקס מהתפלות ועתה אנו עוסקים בפוריקס ששי ה' יגמור בעדינו. וכולם טרודים מאד בהדפסה כי ידוע שאנו עוסקים בהדפוס בלי פועלים רק ר' מענדיל ור' חיים נחום והנער יהושע וגם בני הותיק מוה' שכנא נ"י מסייע הרבה בכל פעם אבל לא בקביעות ע"כ המלאכה נעשית לאט לאט. הש"י יהא בעזרנו לגומרם בשלימות מהרה גם יש מניעות הרבה מחמת חסרון כיס כידוע לך מזה. ע"כ תראה לזרז מאד את אנ"ש שבקהלתכם שיראו לשלוח לי בזריזות תיכף מתנת ידם הטובה ואל יעכבו כלל כי א"א לעכב הדפוס ח"ו אפי' יום א' כידוע לך ותקבלו באהבה עלה א' לדוגמא מהתפלות יראו עיניך וישמח לבך" (עמ' 13—14). המדפיסים הנזכרים כאן חתומים בשמם גם בשיר שנדפס בסוף חלק ראשון של "לקוטי תפלות" הוצאה ראשונה (דף רכ"ג, ב):

מה מאוד נעים נפילת חבל חלקינו מסדרים
מדפיסים מילים מועילים ערבים עלינו נעימת
נפלאות דברי דודים ילחיבו יבעירו להבת לבבות
חידושים חדשים ישיבו יחיו ידריכו יישירו מעגלי
מצעדי נפשות נאנחות חשוקים חמודים ויקרים
וחשובים מוסר מלאים (סימן: מנחם מענדיל; חיים נחום).

במכתב מיום ה' פ' בא תקפ"ד אנו קוראים: "ומחמת קילקול הדרך לא חזרתי לביתי עד יום א' בשבוע הזאת ומצאתי הדפוס בטילה ממלאכתה מחמת שכלה צבע הדיו וצריכין שמן פשתן לקנות ולבשל ובעתים הללו אינו בנמצא כלל כ"א ביוקר גדול ופה אינו מצוי כלל גם כי אפס כסף, וחוכרח ר' מענדל לנסוע לביתו ושם יקנה שמן הק' ואי"ה בשבוע הבע"ל נחזור להתחיל לגמור הדפסת התפלות. וח"ל כבר נגמר עד סוף תפלה ג"ה (דף ק"מ). ב"ה אשר עד כה עזרנו כן יהי ה' עמנו לגמור לטובה ה' יגמור בעדינו כי רבו המניעות ובפרט מניעות מחמת ממון נא לדבר עוד עם ר' מענדיל ור' ישעי' וכו' שישלחו עכ"פ מה דאפשר... כי השעה דחוקה וא"א לבטל הדפוס אפי' יום א'" (עמ' 14).

ביום ו' פ' ויגש תקפ"ו כתב ר' נתן לר' נפתלי: "גם תדע שת"ל צמח קרן ישועה בענין בית הדפוס כי בחסדי ה' ונפלאותיו כבר הגיע אגרת מחילנא שבקרוב יתנו לי רשיון לטובה ויפתחו לי את הדפוס" (עמ' 18). תקוה זאת לא נתמלאה ולא ניתנה רשות, אלא שהמשיך בהדפסה בסתר, וביום ב' וישב תקפ"ז כתב לר' נפתלי: "כי ת"ל ה' הש"י בעזרינו וסייב בנפלאותיו וחיוק אותנו לחזור להתחיל לעסוק לגמור הדפסת התפלות. וכבר הביא בני ר' שכנא ש"י גייר תשעה ר"ז מברדיטשוב בדרך המקולקל הזה. וטוב להודות לה' על העבר ולבקש להבא שיהי' עמנו ויעזרנו וישענו בנפלאותיו לגמור מהרה הדפסת התפלות... כי עדיין אנו צריכין ישועה ורחמים רבים לגומרם כי אין לי על הוצאות הגמר וגם על הגייר לוייתי על עיסקא וגם איני יודע היכן להדפיסם כי לנסוע למינקאוויץ גדלה התוצאה ופה איני יודע הדרך איך להשתדל בזה... גם תדעו שגם בעתים הללו נגמרו ת"ל כמה תפילות נפלאות וגוראות המחיינן נפשות מאד" (עמ' 23—24).

עד שנת תקצ"ה, לכל-הפחות, היו אותיות בידי ר' נתן ואיננו יודעים אם המשיך להדפיס עד אז בביתו או לא. באותה שנה מסרו לממשלה כי ר' נתן מדפיס ספרים בביתו. והוא מספר במכתב לבנו ר' יצחק מיום א' מטות ומסעי תקצ"ה כי „אתמול סמוך למנחה בא הקווארטאלנע לביתי ושאל על דבר הדפוס" (עמ' 164). ומעתיק המכתבים מספר בסוף מכתב זה: „אספר מעט מזעיר פחות מטפה מהים אשר עבר על מורנו מורנ"ת וצ"ל אחר האגרת הנ"ל. תיכף אחר כתיבת האגרת הנ"ל ביום ב' קראו אותו להאדון המוזכר לעיל ושאל לו על הדברים אשר מסרו אותו בהם, היינו שהוא עוסק להדפיס בביתו עדיין וכיוצא וכיוצא, ומסתמא ענה ע"ז שהוא שקר והוכיח להאדון הנ"ל בראיות ברורות שהוא שקר, אך המוסרים נתנו להאדון ממון הרבה וע"כ לא רצה לקבל הראיות, וקרא ל"ב אנשים מהמוסרים ושבעו שבעות שקר ע"ז בנק"ח וענו בפניו של מורינו ע"ז וכל מה שהכחיש אותם בראיות ברורות לא הועיל. ואח"כ ביום ד' פ' הנ"ל לקחו אותו להתפיסה להטורמע ועינו אותו שם מאד כי הושיבו אותו בין גולגים ורוצחי נפשות וביום הראשון היה כמעט מסוכן על ידי הענויים שעינו אותו, עד שהמל השי"ת ויתן אותו לחן בעיני שר בית הסוהר והושיבו בחדר מיוחד... וישב שם לערך ח' ימים, ואח"כ היה נס גדול ונפלא שנתהפך הדבר והמוסרים והאדון נתפכו להם דעתם והוציאו על ערבות... עד שבר"ח אלול הסמוך גירשו אותו מביתו לנעמירוב" (עמ' 165).

ועכשיו כמה הערות לרשימתו של יערי (ק"ס עמ' 532):

- (1) ליקוטי מוהר"ן ח"א לא נדפס בביתו של ר' נתן אלא פעם אחת ויש למחוק את הרמז לשלום 36, וגם שלום לא אמר אלא בספק „ואולי גם הוא ברטלב".
- (2) „ספר המצות" טעות דפוס במקום „ספר המדות".
- (3) תיקון הכללי (ששה דפים), לא יצא בחוצאת ר' שכנא, ולא עסק בו ר' שכנא אלא כמסדר. ולא עוד אלא שספר זה נדפס ביחד עם ליקוטי תפלות, ובכן לא קודם תקפ"ב. כעת נודעים כמה אכסמפלרים שלמים מליקוטי תפלות ח"ב (ק"ז דפים) הינו בספריית הפרופ' שלום ובספריית שוקן.

א. מ. הברמן

CONTENTS

LIBRARY NOTES AND NEWS	P.
				I

BIBLIOGRAPHY:

Palestinian publications.	8
I. Periodicals: 8;	II. Yearbooks and collections: 8;				
III. Books and pamphlets: 11.					
Hebraica and Judaica.	28
I. Periodicals: 28;	II. Yearbooks and collections: 28;				
III. Bibliography and history of Judaistic studies: 29;					
IV. Biblical studies: 30;	VI. Talmud and Midrash, Rabbinic literature: 36;				
VII. Jewish philosophy and religion: 39;					
VIII. Cabbalah and Hassidism: 41;	IX. Liturgy, ritual, sermons: 44;				
X. History and related subjects: 47;	XI. The Jews of to-day: 58;				
XII. Zionism and Palestine: 63;	XIII. Ethnography, folklore, art: 75;				
XIV. Philology: 77;	XV. Mediaeval Hebrew belles-lettres: 78;				
XVI. Modern Hebrew belles-lettres: 86;	XVII. Yiddish belles-lettres: 87;				
XVII*. Judeo-Arabic literature: 91;	XVII**. Judeo-Spanish literature: 91;				
XVIII. Belles-lettres in other languages with Jewish themes: 92;					
XIX. Juvenile literature: 93;	XX. Education and teaching: 95;				
XXI. Textbooks: 95;	XXII. Hebrew books on non-Jewish subjects: 96.				

REVIEWS:

By: J. FRIES-HOREB: 16; D. GOLDSCHMIDT: 31; M.D. COHN: 37;
G. SCHOLEM: 41; S. MARKUS: 47; U. HEYDT: 73; B. KLAR: 78
D. STOCK: 84; B. SCHOCHETMANN: 86.

STUDIES:

C. ROTH: Hebrew printing in London	97
J. RIVKIND: Judeo-Spanish literature	105
B. WEINRYB: Hebrew Mss. fragments of Silesian Jews towards the end of the Middle Ages	112
P. KON: Midwives as authoresses in Vilno, a hundred years ago	118
A. YAARI: Miscellaneous bibliographical notes.			
23. History of Elieser Solomon D'Italia's press at Mantova	122

NOTES:

A. M. HABERMANN: Addition to A. Yaari's "Hebrew printing at Bratzlav"	127
---	-----	-----	-----	-----	-----

KIRJATH SEPHER

QUARTERLY BIBLIOGRAPHICAL REVIEW

OF THE
JEWISH NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY
IN
JERUSALEM

FOURTEENTH YEAR. NUMBER ONE.

JERUSALEM, APRIL, 1937

Jerusalem, P. O. B. 1047

THE HEBREW UNIVERSITY PRESS ASSOCIATION

קריית ספר

רבעון לביבליוגרפיה

כלי מבטא

של

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלם

שנה ארבע-עשרה, ב.

ירושלם, תמוז, תרצ"ז

כתבת המערכת: ירושלם, ת. ד. 1047

התכנ

ע

133 ... ידיעות בית הספרים

ביבליוגרפיה:

139 ... דפומי ארץ ישראל

א. ספרות עתה 139; ב. קבצים ומאמרים 141; ג. ספרים וחברות 146.

175 ... המפרות העברית ומדע היהדות

א. ספרות עתה 175; ב. קבצים ומאמרים 176; ג. ביבליוגרפיה וחברות חכמת ישראל 177; ד. מדע המקרא 179; ה. תלמוד ומדרש, ספרות רבנית 185; ו. מדע הדת, פילוסופיה יהודית 188; ח. קבלה וחסינות 191; ט. הפלגה ועבודת, דרשות 192; י. היסטוריה והמדינה הקרובים אליה 194; יא. עם ישראל בהווה 201; יב. ציונות וידיעות א"י 207; יג. אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות 217; יד. בלשנות 218; טו. ספרות יפה עברית חדשה 229; יו. ספרות יפה יודית 229; יז. ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים 231; יח. ספרות חנוכה 233; כ. חנוך וחוראה 234; כא. ספר למוך 235; כב. ספרי מדע כלליים בעברית 237; כג. שונות 237.

בקורות:

151 ... ב. שוחסמן: ח. ויצמן, דברים, כך א'—ב'
155 ... י. גושמן: משה בן מימון, מורה הנבוכים, הוצאת יהודה קופמן
168 ... ש. קליון: M. Avi-Yonah, Map of Roman Palestine
182 ... ד. גולדשמידט: L. Köhler, Theologie des Alten Testaments
187 ... ד. גולדשמידט: Der Misna-Traktat Tamid, ed. A. Brody
197 ... ר. שפראוס: M. Grunwald, Vienna
218 ... ש. ליברמן: ש. קרויס, תוספות הערוך השלם

מאמרים וחקירות:

238 ... א. יערי: שלשה דורות של מדפוסים אשכנזים בקושטא

מגנזי בית הספרים:

256 ... ש. ד. גוויטין: כי עבריי-ערכו על קורות היהודים בתימן

הערות:

ש. ח. קוק: א. למאמרו של י. יואל (ק"ס ר"ג ע' 513)
271 ... ב. למאמרו של א. יערי (ק"ס ר"ג ע' 524)
272 ... ח. ליברמן: לתרגומים של אגרת בעלי חיים ליהודים
272 ... תקון טעות

ידיעות בית-הספרים

(ניסן-סיון תרצ"ז)

ספריה לזכרון ד"ר דוד אידר ז"ל

כבר הודענו בהזכרת הקדמת על קובץ ד"ר דוד אידר ז"ל. בינתיים נפתח הקובץ, והוא כולל 10 ספרים שלמים של כתבי-עת מוקדשים לפסיכואנליזה (150 כרך) וגם 250 ספרים חשובים בפסיכולוגיה בכלל ובפסיכואנליזה בפרט. רוב הספרים באנגלית ומקצתם בלשונות אחרות. ביניהם ההוצאה הגדולה של כל כתבי ז. פרויד (12 כרך) ושורה שלמה של Internationale Psychoanalytische Bibliothek.

הקרן לקניית ספרי פסיכואנליזה, שעליה הודענו בהזכרת הקדמת, כבר נוסדה ותקרא בשם "ספריה לזכרון דוד אידר ז"ל" (David Eder Memorial Library). עבודת הקרן התקדמה במדה רבה וכבר נתקבל סכום גדול לקניית ספרים וכתבי-עת. בכל ענפי הפסיכואנליזה (פסיכולוגיה טהורה, פסיכואנליזה ופסיכותרפיה). הכסף ניתן ע"י ידידי ד"ר אידר ז"ל בחוגי הציונים והפסיכואנליטיקאים. בראש הקרן עומד ד"ר ארנסט ג'ונס (Dr. Ernest Jones), נשיא החברה הבין-לאומית לפסיכואנליזה. לימינו עומדים ד"ר מוריס סורסבי (Dr. Maurice Sorsby) והגב' ברברה לו (Barbara Low), גיסתו של המנוח.

הקרן תאפשר לכוון ספריה שוטתית רחבה בפסיכואנליזה. תחילה ישתדלו לרכוש את הספרים החשובים ביותר, ואח"כ ינסו להשלים את סדרי כתבי-העת ולרכוש כתבי-עת חדשים, כי כתבי-העת משמשים חוט-שדרה בכל מדע מהמדעים וערכם מתמיד.

פעולה לטובת בית-הספרים בגרמניה

התחנה המרכזית לאסף ספרים לבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי כברלין. בהנהלתו של מר ארנסט הופמן, המשיכה בזמן האחרון את פעולתה הנמרצת. בחדש ברס נתקבל משלוח של 19 חיבות, ובחדש מאי נתקבל משלוח שני של 27 חיבות. 46 חיבות אלו כללו מלבד מספר רב של חוברות והדפסות מיוחדות, 3000 ספרים וזכרי-עתונים. מכיון שהספרים האלה נשלחים ירושלים רק לאחר בחירה ע"י הנהלת בית-הספרים, הרי רובם חשובים ומעשירים את אוצרות בית-הספרים.

פעולה לשובת בית-הספרים באנגליה

„חברת ידידי האוניברסיטה העברית“ בלונדון שלחה בזמן האחרון משלוחים רבים הכוללים ספרים וכתבי-עת שהושגו עפ"י דרישת בית הספרים. בין התורמים יש להזכיר: הגב' ג'ק, שנתנה ספרים בחיסמוניה ובמדעי-היהדות; סר גרוס, שנתן הוצאה ישנה של תנ"ך; סר פיליפ הרטוג, שנתן מספר רב של ספרים בחיסמוניה אנגלית, בתורת המדינה וספרות אנגלית; הגב' ליאונל ג'קס, שנתנה ספרות אנגלית; ד"ר רדקליף סלסן, שנתן חוברות ורכי כתבי-עת במדעי-הטבע; הגב' אלכס י. רובנס, שנתנה ספרים מספרות אביה הסנוח ד"ר הירשפלד ומספרית אביו-קנה שלמה פלסנר.

פעולה לשובת בית-הספרים באמריקה

„חברת ידידי האוניברסיטה העברית“ באמריקה התחילה לשמחתנו לשפץ עתה גם בעניני בית-הספרים. מטעמים שונים אין החברה עוסקת ברכישת ספרים, אולם היא מסייעת בהשלמת כתבי-עת וסריות וכו'. ראשית עבודתה, הסתנהלת בעיקר ע"י סר פינגל, מכמיתה חרבה. עזבון ד"ר הנרי מוסקוביץ. עוזיד ד"ר הנרי מוסקוביץ הוריש בצוואתו את ספריותו לבית-הספרים. העזבון כבר הגיע ירושלימה והוא כולל לערך 500 ספר, רובם ספרים אנגליים חדשים בספרות יפה, היסטוריה ותורת-המדינה.

פעולה לשובת בית-הספרים בצ'כוסלובקיה

„חברת ידידי האוניברסיטה העברית“ בפרג חידשה בזמן האחרון את עבודתה בהנחלת הירקטור ווסף לנגר. החברה משתדלת למלא את דרישות בית-הספרים ובזמן האחרון השיגה כמה עתונים כלליים וספרים המופיעים בפרג, אף השיגה ספרים חשובים להשלמת סריות.

כתבי-יד

כבר הודענו בחוברת הקודמת על מתנת הגב' ריזל קלוגר (וינה) מעזבון ר' שלמה קלוגר ז"ל. המשלוח שמורר בינתיים כולל, מלבד קרוב ל-300 ספרים נדפסים בספרות רבנית, 139 כתבי-יד גדולים של חיבורי ר' שלמה קלוגר, רובם כתובים בעצם כתב-ידו ולא נדפסו. ביניהם 70 כ"י של חיבורו על התורה „חכמת התורה“ שכתבו מהדורות-מהדורות מדי שנה בשנה משנת תקס"ג ועד שנת תרכ"ז; מלברו שו"ת, חיבוריו על ר' חלקי שו"ע, חידושים על הש"ס, דרושים

והספרים, חידושים על חמש מגילות, חידושים על סוגיות, חידושים על עין יעקב ועוד.

מר י. האמס (בומבו) שלח שני כ"י כושיים ופיוס: Ta'âmera Mâryâm.
Organon Mariae.

פרופ. ד. ילין נדב כ"י, חשוכות דונש לרס"ג, חתקת שר"ל.

בזמן האחרון רכש בית-הספרים שני כ"י חשובים: שו"ת ר' קוראל
דאיונא, אחד מרכני איטליה החשובים ביותר שחי במחציתה הראשונה של
המאה ה-17; כ"י תימני ישן של ס' הערוך.

מחלקת ספרי-הרפואה ע"ש ד"ר י. ירחע.

ד"ר יוליוס ירחע (ניו-יורק), שעל-שמו נקראת מחלקה זו, ממשיך לפעול
ללא-לאות לטובת המחלקה וסניפיה בארץ. בחדשים האחרונים חזר ושלח מספר
רב של ספרים וכתבי-עת חדשים בכל ענפי הרפואה.
בהשתדלותו של ד"ר ירחע נתקבלו מתנות ספרי-רפואה מאת המנדכים
האלה, רובם מניו-יורק:

ד"ר ס. כורנחוסר; ד"ר א. בער; ד"ר ב. ג. פֶּרְגֶּ; ד"ר ה. גולדברג;
ד"ר צ. ג. גלבר; ד"ר י. גלדסמון; ד"ר י. ה. גלפוס; ר. ה. גרינקר;
ד"ר ה. ב. דוידסון; ד"ר א. א. וילנסקי; ד"ר ש. ויס; הנכ"ה. לוריא;
ד"ר א. מאירסון; הנכ"ה. פֶּרְגֶּ; ד"ר פ. קלינגשטיין; ד"ר ס. א. קנזפף;
ד"ר ב. ה. רוז; הנכ"ה. שו"ה.

ד"ר ג. גרי (ירושלים) נדב מספר רב של כרכי כתבי-עת, ביניהם כמה
סדרים רצופים של כתבי-עת חשובים בכורונגיה.

ד"ר א. שטרקנשטיין (פרג) שלח את המחקרים מהשנים האחרונות של
המכון הפרנקלונגי-פרסגנוסטי של האוניברסיטה הגרמנית בפרג.

מתנת סיר רוכרט מונד

סיר רוכרט מונד (לונדון), שעל עזרתו המרובה להרחבת המחלקה האניפמולוגית
של בית הספרים כבר הודענו (עיין קרית ספר שנה י"ב חוב' ב') חזר ושלח
בזמן האחרון שורה של ספרים חשובים במקצוע זה וגם בעניני היהדות באנגליה.

מתנת מר י. פרדו-רוקס

קיסנטוריו יוסף פרדו-רוקס (פיזה), הידיד הנאמן לכית-הספרים, שאת
פעולותיו הטובות היתה לנו הזדמנות להזכיר כאן פעמים רבות, שלח עתה מתנה
יפה: האנציקלופדיה האיטלקית החדשה (Encyclopedia Italiana) היוצאת-עתה לאור
במכון האנציקלופדיה האיטלקית ברומה ביסודו של G. Treccani. אנציקלופדיה
זו, שבה משתתפים מיטב חכמי איטליה, חשובה באד וגם ערכה הסרטי גדול.
נתקבלו 32 הכרכים שיצאו-לאור עד כה.

עזבון ד"ר קורט לוי ז"ל

משפחת המלומד הצעיר הסנוח ד"ר קורט לוי ז"ל ממרה לבית-הספרים אסף-ספרים מעזבנו. האסף הזה, הכולל 350 ספר, היה עשיר בספרים על המסורה וחלשון העברית וספרים על הספרות הספרדית-יהודית. כמו-כן נמסרו לנו צילומים של כ"י, רובם בדקדוק הלשון העברית.

מתנת הנב' מ. מקלוד

הנב' Malcolm McLeod (פיטסבורג), שלחה 6 חיבות ספרים, שכללו 280 ספר, רובם ספרות יפה אנגלית חדשה. המתנה ניתנה לזכר הסנוח מר מקלוד.

מתנת ד"ר ב. לנדאו

ד"ר ב. לנדאו (מונטקמיני, איטליה) שלח תיבת ספרים (70 כרך), ביניהם 6 כרכים של Ritter's Encyklopädie der Musikgeschichte, ספרים ברפואה ובמדעי-הטבע ועוד.

השתתפות בית-הספרים בתערוכת-הנ"ך

הנהלת האוניברסיטה בסטנפורד, קליפורניה (Stanford University) ביקשה מבית-הספרים להשתתף באוצרותיו בתערוכת-ההנ"ך (Bible Exhibit) שנערך שם. בית-הספרים נענה לבקשה זו והשאל ללתערוכה 3 כ"י: תרגום ערבי-יהודי ותרגום פרסי-יהודי ותרגום תורכי-יהודי של הלוקיה-הנ"ך שונים.

ספרים לעתידים

בית-הספרים מסר בזמן האחרון להנהלת "בית חנוך עורים" בירושלם את כל הספרים הכתובים בכתב-עורים שהגיעו לבית-הספרים בשנים האחרונות. בס"ה נמסרו 491 ספר, מתוך תקווה שהעורים יפיקו מהם תועלת רבה.

בית-הספרים חבר בפדרציה הבין-לאומית לספרנים

בית-הספרים נתקבל בזמן האחרון לחבר בפדרציה הבין-לאומית לספרנים שמרכזו בג'ניבה (Fédération internationale des bibliothécaires). בפדרציה זו מתקבלות רק הסתדרויות ארציות של ספרנים, אולם מכיון שבא"י אין עדיין הסתדרות ארצית כזו, הורשה לבית-הספרים להיות חבר במקומה.

מתנות שונות

ד"ר פ. גוגנהיים (ברלין), הידיד הנאמן לבית-הספרים, חזר ושלח ספרים שונים שנדרשו ע"י הנהלת בית-הספרים. — מר פ. גלודק (פרוס) שלח ספרים צרפתיים חדשים. — מר ל. דימנטשטין (תל-אביב) שלח 56 ספרים רוסיים. — פרופ. ת. היפרין (הקולג' החקלאי והמכני במכמס) שלח שורה של ספרי-מתימטיקה שנתבקשו ע"י בית-הספרים. — מר א. זולצברגר (ניו-יורק) שלח ספרים אמריקאיים חדשים. — מר מ. טיטור (קהיר) שלח את כל חבוריו הקרביים והסתורגמים לאנגלית. — מר אוטו כהן (תל-דיטוינגס) שלח ספרים שונים במדע-היהדות ובמדע-המזרח. — מר פ. י. מרקס (סידני, אוסטרליה), שאת פעולותיו לטובת בית-הספרים הזכרנו כאן פעמים רבות, חזר ושלח ספרים שונים שנרפסו באוסטרליה בזמן האחרון. — מר ת. ש. ניינהויזען, הידיד הותיק לבית-הספרים, חזר ושלח ספרים שונים בעברית וכוידית. — מר א. א. פרודמן (ניו-יורק) שלח ספרים אמריקאיים חדשים. — פרופ. מ. קוררוין (חיפה) שלח שורה שלמה של חבוריו במכניקה.

מחלקת האוטוגרפים והפורטריטים

בחדשים האחרונים נדכו למחלקה זו (אסף אברהם שכדרון): מר נ. ב ביצקי (חיפה): סכתבים מאת ישראל חיים טבוב, בדבר עבודת-העריכה של "החבר" והפסקתו, ומאת יוסף אליהו טריווש; מר יהודה בורלא (תל-אביב): אוטוגרף של ר' חיים חזקיהו סריני ("שדה-המד"י) ותמונתו, אוטוגרפים של משה סונטופיורי, של אבירסבו ר' יאודה בורלא, של הראשון לציון ר' חיים דוד חזן ועוד; מר חיים נתן גינצבורג (ורשה): סכתב מאת הסופר שמואל ליב צימרון; דר' ת. הייסן (חיפה): סכתב החימאי פרופ' ניקודס קרן, בעניני איי; מר ל. הירשל (ספרן בספרית-רוזנטל, אמשטרדם): אוטוגרפים ותמונות של אליעזר רוזנטל, ושל בנו הנריב ג'ורג' רוזנטל, מיסדי ספרית רוזנטליאנה; מר אשר ויינברגר (ברלין, ע"י מר ק. א. קסל, פרנקפורט דאודר): סכתבי חותנו, מהסכשרים הראשונים של תנועת ישוב ארץ-ישראל, דר' חיים (הייסן) לוריא ספרנקפורט-דאודר אל ארוסתו; יורשי דר' ברתולד ווייס (קל ורי החברה לחקר המשפחה היהודית, ברלין): תמונת אברהם שלמה רטנאו, אבירסבו של ולטר רטנאו; מר סנשה נקסר (ניו-יורק): הקדשה עברית מאת הממשל אליעזר שטיינברג, על נבי תצלום; דר' ישעיהו זנדה (ירודם): אוטוגרפים של הצנזור המוסר, נכרו של ר' אליהו בחור, וימוריו אָלֶיִנְג, של הרב ספיוה ר' רפאל בן אליעזר

מידולת, של ר' יום טוב אלגזי ושל אברהם די קולוניא הרב סטנבוה; היה מנשה ואפרים זיידנברייטל (ע"י חברת דורשי האוניברסיטה, ורשה): שני שוררים אוטוגר' מאת ש. אנ-סקי, לאחיהם יוסף זיידנבוים; דר' א. טוביאס (ירושלם): מכתבים מאת הסופר הגרמני אוסקר בלומנפלד, הבלשן פריץ מאוטנר, והסופר היהודי-הגרמני קרל אמיל פרנצוס; פרופ' דר' דוד ילון (ירושלם): שתי תמונות של חותנו ר' יחיאל מיכל פינס; מר נחמיה שמואל לויבוירץ (ברוקלין נ. י.): אוטוגרפים של רש"י פין, מ. ל. לוינבלום וז. נ. ביאליק; מר מ. לוריא (ברלין, ע"י מר ק. א. קסל, פרנקפורט-דאדור): תמונת אביו, דר' חיים לוריא הנ"ל; הרב הראשי מ. לויבר (פרים): אוטוגרפים של פרופ' גבריאל ליפמן, בעל-פרם נובל לפסיקה; גב' נ. סרמוך ק (וונג): שני מכתבים מאת מכם מנדלשטם לאחיה אויגודור מרמורק בשאלות ציוניות וחקונגרים הציוני; דר' יוסף סטבסקי (ע"י דורשי האוניברסיטה, ורשה): רשימה בכ"י של תיאודור הרצל ע"ד נחום סוקולוב; אינו דוד סידרסקי (פרים): דף מכ"י של חוקר המזרח, פרופ' יוסף הלוי; גב' דר' אדילה סנדלר (ירושלם): תמונת אבי-סבתה ר' יצחק (זקל) וורמסר, הבעל שם מסיכלשטט, וגם אוטוגרף ותמונה מאבית, שמואל שטראוס, מיסד בתי-שטראוס בירושלם; מר משה פוזנר (ירושלם): מכתבים מאת ר' שמואל מוהליבר; ד"ר יוסף פטאי (בודפשט): מכתב מאת הקומפוזיטור יעקב (גיאקובו) מאירבר ותמונת פרופ' יהודה אריה בלאו; גב' לאה פרושנסקי (חיפה): מכתבים מאת הנדיב נתן שטראוס וחשופט לואי ברנדויס לאחיה א. ז. לוינאפשטיין, בקשר לפעולתו הציונית באמריקה; פרופ' מ. קררה (טורין): תמונת חותנו, פרופ. צ'ורה לומברוזו; הרב ר' חיים צבי תאומים (קולומביה, ע"י מר יעקב שניצר, ירושלם): מכתבים מאת האדמו"ר ר' יהושע רוקח מבבל, ר' עזריאל הילדסהיימר, הרב פרץ חיות ואחרים.

החסתדרות הציונית לחבל קלייפדה (ממל), ע"י הוי"ר אינו יהושע רובין, רכשה את עזבונו של הסופר העברי והעסקן הציוני אריה ליב שיינהוויז ז"ל ומסרה אותו לאוסף זה. — בעזבון נמצא ציור מכתבים של המשורר מרדכי צבי סנה (המצ"ר) והרבה טיוטות והעתקות מכתביו בכתובת ידו, כמו כן חלופי-המכתבים של שיינהוויז עם-מוסדות שונים, עם סופרים ומערכות עתונים. ביחוד יש לציון את המכתבים מבית המערכת „המגיד“, המשקפים את גלגוליו של עתון זה, מכתבי דוד גורדון ויעקב שמואל פוכס, שמואל פיליב, וכנה"ז, מריוש וציטרון.

ביבליוגרפיה*

דפוס א"י

א. ספרות עתית.

467. ביולטין ביבליוגרפי: סקירה דו-חודשית על ספרים וחבורות חדשים לשאלות הציונות ובנין הארץ. יוצא לאור ע"י הנהלת ההסתדרות הציונית והלשכות הראשיות של הקרן הקיימת לישראל וקרן היסוד נערך ע"י הארכיון הציוני, ירושלים. ירושלים, 1936. 21 : 33.

מחשבת. — חוב' 1 יצאה בנובמבר-דצמבר. בהקדמה מכתב מכונה בצד אחד של הדפים. — לשמות הספרים יצורפו באורים קצרים, אך הערך לא נעריך אותם. בסוף השנה יכונסו במידת האפשרות כל הספרים הרשומים בביולטנים לביבליוגרפיה כללית אחת. (מההקדמה). — בחוב' א' נרשמו 68 ספרים וחבורות, מהולקים לפי מקצועות שמוכנו בהקדמה. הבאורים קצרים ואוביקטיביים. מחבורת ב' ואילך יוצא בדפוס. יש לברך את הארכיון הציוני למפעל זה.

468. גליונות להדרכה חנוכית ומקצועית. יוצאים לאור על ידי החברה להדרכה חנוכית ומקצועית. חרפה, תרצ"ז 1936. 21 : 17.
הקדמה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. — חכירות ההופעה לא נזכרה. — העורכים: א. ארנשטיין וה. פרוינד. גל' א' יצא בחשון.
"החברה להדרכה חנוכית ומקצועית כשפלת בשאלת הילדים קשר החנוך".

469. חדשות אחרונות: עתון יומי... ירושלים, (בית דפוס לאומי), תרצ"ז 1936. 33 : 56.
העורך: פסח גינזבורג. גל' א' יצא בכ"ג באדר.
שנה א, גליונות י"ז-י"ט, סיד-ציה הופיעו בשותפות עם "דאר היום". — העתון נפסק עם גל' 31 של שנה ב' (תרצ"ז).

470. החיים הללו: שבועון ארץ-ישראלי מצויר. תל-אבוב, ש. בומזה, (בית הדפוס הוצאת ארץ ישראל), תרצ"ז. 24 : 34.
גל' 1 יצא בעריה תרצ"ז.
הגליונות של 4 ו-17 באוקטובר 1935 יצאו כמספרים 10 ו-12 של "עתון חדש".
העורך: שנה א, מס' 1-25: בן-זאב לייבר; 26-30 א. ג. סלומון. — העתון נפסק עם גל' 30.

(*) הביבליוגרפיה הזאת מציגה את החופעות הספרותיות משנת תרפ"ד ואילך. — המספרים בסוף כל ספר מסמנים את רחבו וארכו בסנטימטרים.

471. עתון חדש. שנה א, גליון א-ט. 9 גליונות. (תל-אביב, א. זאנברג, (דפוס ארץ), 1935. 35 : 49. בצורה זו לא הופיע יותר. — גל' 1 יצא ב-26 כולר, גליון ס'—ב-27 בספטמבר. — הגליונות 1 ו-2 שויכים לעתון "החיים החדש", ראה מספר שלפני זה; הגליונות 3 ו-4 ואילך שויכים לעתון "על משמר התרם".

472. ציון סדרה חדשה; רבועון לחקר תולדות ישראל. יוצא לאור ע"י החברה הא"י להיסטוריה ואתנוגרפיה, בעריכת יצחק בער וכן ציון דינבורג. ירושלים, (דפוס עזריאל), תרצ"ו. 18 : 26. ספר א' של שנה א' יצא בתשרי. — ספר ב' של שנה א' היה מוקדש ליוכל השבעים וחמש של שמעון דובנוב. — הרבועון בא במקום המאספים, שהיתה החברה מוציאה (יצאו ששה מאספים בשנות תרפ"ו—תרצ"ו).

473. קונטרסים לעניני הלשון העברית; מוציא חנוך ילון. ירושלים, (דפוס ווייס), תרצ"ו. 18 : 25. מהמעטפת. — "פעמים לשנה... בשנת תרצ"ח אפשר שאפנה להוציאם ד' פעמים. — קונטרס א' יצא בניסן. עם שער אנגלי בשם "המעטפת". חכן קונטרס א': ח. ילון; סדרות למקראות. — ו. דפתי; מסורות התימנים בדרוק לשון חכמים. — ח. ילון; שוא שאחרי שורק בראש המלה. — ו. ב. בורנשטיין; שנוני תרפ"ג בשירי ביאליק. — דברי בקורת. — בגליוני ספרים. — הערות וזכוכים. שלשת המדורות האחרונות נכתבו רובם ע"י העורך ומקצתם ע"י א. מ. [ליפשיץ] והם כוללים חומר לשוני רב. יש לברך את המו"ל שיוכל להוציא את הקונטרסים כסדרם.

474. קפת חולים של הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. ד פ ר ס ר פ ו א י י ס ל ר ו פ א י ק ו פ ת ח ו ל י מ ... תל-אביב, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ה. 16 : 24. מהמעטפת. — תכונות ההופעה לא נזכרה. — חברי המערכת: ח. הדר, מ. לבקוביץ, י. מאיר, י. פינקנזון. — חוב' א' יצאה בניסן. — דפים רפואיים ועסקן בשאלות מעשיות של ימות החול, בין אם השאלה היא רפואית כמש או שאלה בעבודת קופ"ח" (מהמערכת).

475. שולמית; (עתון מצויר יוצא אחת לשבועים). ירושלים, בית שולמית, (דפוס ליפשיץ), 1935 תרצ"ה. 22 : 29. העורך: ד[ב] קמחי. חוב' א' יצאה ב-15 באוגוסט. — נפסק עם חוב' ו'.

476. תנובה. עובדי תנובה. ע ל ו נ עובדי תנובה, מוצא ע"י הועד הארצי. (תל-אביב), תרצ"ו. 21 : 26. מהמעטפת. — בהקדמה על עמוד אחד של הדפים. בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל.

477. תשע בערב; הכמות והחיים, דעה חפשיה, חומור ומטירה, השעשועים והחלום. בהנהלת אורי קיסרי. מופיע בכל חמישי לשבוע. תל אביב, (י. פבונר, דפוס ארץ), 1937. 23 : 31. מצויר. גל' א' יצא ב-11 במרץ.

478. Palestine correspondence agency ["Palcor"]. Mail news service. Jerusalem, 1936. 21 : 32. יוצא פעמים בשבוע. Editors: G. Agronsky, J. Gravitzy, I. Klinov. גל' ב' יצא ב-26 באפריל. בהקדמה סתם מבינה בלעדי אחר של חרשים.

479. *حقيقة الامر*, *جريدة اسبوعية*, 'ملحق لجريدة 'اومر', *لنشر*
مبدأ الاخاء بين الشعبين وتشجيع اتحاد عمال فلسطين חקיקת אל-אמר — עתון
 שבועי (תוספת 5, אָמֶר). *Haqiqat al-amr. Weekly.* תל אביב (מطبعة احدث)
 1937. 31 : 47. העורך: י. יציב. גליון א' של שנה א' יצא ב-24 במרץ.
 ,אספת הדבר, שבועון להפצת רעיון האחוז בין שני העמים ולעידוד התאחדות פועלי
 אי. יו"ל ע"י הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י.

ב. קבצים ומאספים.

480. *ארץ-ישראל*. תרצ"ז—5697 1936-1937. (תל-אביב, הוצאת ארץ-
 ישראל, רפוס הוצאת ארץ ישראל, 1936). [55] דף. 14 : 24.
 הפסקים בעברית ובאנגלית. סדר ע"י J. Gal-Eser. נדפס על צד אחד של הדפים.
 לוח עם צילומים יפים סדר סחיו ארץ-ישראל.

481. *בחזית*; קבץ מאמרים, הוצאת ברית הצה"ר בארץ-ישראל, תל אביב,
 (רפוס לאומי), קרב ראש-השנה תרצ"ז. 43, [1] ע. 28 : 40.
 האחראי: ב. לוצקי. — מאמרים ורשימות מאת י. קלוזנר, ז. ז'בוטינסקי, א.
 אחימאיר, א. אלפמן, ב. אבניאל ואחרים.

482. גריבסקי, פנחס בן צבי [P. Grajewsky]. *ברכת השנים*;
 ברכה לכבית, צבורית, סוגשת בזה לירידתו, אחינו, בן ארצנו... מר ורחמיאל
 אסדורסקי לחג שנות הששים לחולדתו מאת ירדיו ואוהביו... על יד פנחס
 בן צבי גראיבסקי, בחדש מנחם אב שנת... (תרצ"ו). ירושלים, (רפוס קזריאל,
 תרצ"ו). 32 ע, פורטרטים. 17 : 24. = 'מגנו ירושלים' חוברת קכ"ב.
 על המעפפת: ספר היוכל למר ורחמיאל אסדורסקי. נספחה חוברת:
 ספר יואים לפריוכל הששים למר ורחמיאל... אסדורסקי... על יד פנחס בן יאיר [גריבסקי].
 ירושלים, (רפוס התחיה). תרצ"ו. ע. 8 : 17. 24.

483. דבר. סוסף לשבתות ולמועדים. גל' 25 (כרך י"ג): לזכר נתן
 בירנבוים. תל אביב, כ"ז אייר תרצ"ז. 8 ע, פורטרטים. 28 : 44.
 הגליון כולל מאמרים וזכרונות על בירנבוים מאת ד. שפוק (ד. ש. ר. מ.), מ. קליינסון,
 י. פאלק, י. וינגר, ש. בן חורין, ומרבני בירנבוים: שיר (חתום סתתיהו אחר) ומכתבים
 (מראשית פעולתו הציונית).

484. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. *ארכיון ומוזיאון*
 העבודה. קובץ 'השומר'; תעודות, זכרונות ודברי הערכה כתובים בידי
 ותיקי 'השומר'. תל-אביב, הוצאת ארכיון העבודה, (רפוס ספר), תרצ"ו. xvi,
 445 ע, 9 לוחות-תמונות, 43 לוחות-פורטרטים, פקסימילים. 17 : 24.

העורכים: יצחק בן-צבי, ישראל שוחם, שלמה קפלנסקי. — עבר הדבר
[אחרון פלדמן]. שמואל אייזנשטדט ומרדכי קושניר אחראים בעד העיבוד הספרותי של
החומר בתקופות שונות של הכנתו לדפוס. הספר יצא למלאה חציונבל שנים ליסוד השומר.
החכן: ש. קפלנסקי: פתיחה. — מכתבים ותעודות: י. גלעד: דברי ימי האגודה,
רשימות מעובד. — מ. פורשגלי: ציור מכתבים. — י. פורנר: שני מכתבים. — תכנית "החורשי",
השומר, כתב ההתקשרות עם המושבה רחובות. — פרקי זכרונות: מאת י. בן צבי, מניה
שוחם-וילבושביץ, אלכסנדר זייד, וגאל, צ. ניסנוב, ג. אביגדורוב, י. בצר, מ. קרינסקי, קיילח
גלעד, חיה שרה חנקין, י. חזן, ז. אמושקין, צלא, מ. ספקטור, ח. פויגנברג, י. סימקוב,
א. קרול, חיה וגאל, טובה פורשגלי, חיה קרול, א. אברמסון, ג. פלוישר, מ. זילדין, י. חרוש,
ג. זיצר, צ. קרול, א. זייד, ש. ד. יפה, ד. בן גוריון. — יזכור: 32 מאמרים ורשימות על 22
חברי השומר שנפטרו, רבם בעטדם על משמרתם, ביניהם 3 רשימות על משתתף בקובץ
זה גד אביגדורוב שנפל בסוף תרצ"ו בהגנתו על מצפה. — עם נעילת הספר:
צ. נדב: סוכרונותי (מאמר גדול על "השומר" בשנות המלחמה). — פנ: כיבושים. — ש. הפפר:
סאורע מרחבות. — מ. גבעוני: ימים ראשונים. — י. שוחם: השומר (מעין הערכה וסיכום של
פעולת השומר).

השומר היה אגודה חשאית ובשעתה נכתב מעט מאד על אגודה זו. בזמן
המלחמה הלך לאבוד רוב החומר של "השומר", שהיה בידו יחידים. קובץ זה הוא איפוא
נסיון ראשון לאסוף ולמסור לדורות הבאים את החומר ההיסטורי על אגודה זו, שמלאה
תפקיד חשוב בתולדות הישוב בתקופת העליה השנייה. — במאמרו של י. שוחם (ע' 429):
"בינתיים חל שינוי ערכים גם בציונות: מצדדי העבודה המעשית גברו, בקונגרס השני
יורדת אוגדה מעל הפרק ובקונגרס השביעי נדונה העבודה המעשית בארץ ונוצר "המשמר
הארץ-ישראלי". צ"ל בקונגרס השביעי... השמיני.

485. הסתדרות העובדים העבריים הכללית בא"י. מועצת פועלי
תל אביב ויפו. אגדת פועלי הדפוס. תנ"ס; הוצא ע"י קלוב פועלי הדפוס.
תל אביב, (דפוס הארץ), תרצ"ו. 24 ע, ציורים. 24 : 31. העורך: י. שחורי.

486. ז'בוטינסקי, זאב [Vladimir Jabotinsky]. מה יהיה הסוף?
(תל-אביב, ברית הצה"ר בארץ-ישראל, ברית דפוס לאומי, 1936). 11, 11 ע. 22 : 31.
החבורה מכילה עמוד מאמרים: ז'בוטינסקי: תחרות ג'ניבה. — א[ריה] אלמון: הדרך
לנצחון. — 9 : בצרונה של מפא"י.

487. ירושלם. האוניברסיטה העברית. ברית הסטודנטים, אל על.
בסערת המלחמה. ירושלם, ברית הסטודנטים, "אל-על", (דפוס העברי), 1936.
20 ע. 21 : 27. העורך האחראי: מ. ש"ך. יצא בערב ראש שנת תרצ"ו.

488. כנסת; דברי סופרים לזכר ת. נ. ביאליק. יוצאת אחת לשנה על
ידי מוסד ביאליק ליד הסוכנות היהודית לא"י. בעריכת יעקב כהן ופנישל
לחובר. ספר ב. תל אביב, דביר, (דפוס גומנברג), תרצ"ו. 21 דף, 540 ע,
פורטרט, פקסיטיל. 17 : 24. את הקורס ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 9.

התכן: מחלקה א': ח. ג. ביאליק: מעובדו של ביאליק. — ה. ג. ביאליק: אגרות ראשונות, טוויטיון; אגרות לד"ר יוסף קלוזנר, א"ו. — ו. פייכמן: עם ביאליק, זכרונות ורשימות. — א. מ. ליפשיץ: המשקל הנעלם כשירת ביאליק. — ז. קלחנר: ההצאה הפומבית הראשונה על ביאליק ותוצאותיה. — א. פרנס: "המחמיר" של ב. ו.מ. י. ברדיצ'בסקי לפני "שני הערכין". — פ. לחובר: למכות "המחמיר". — ד. שטק: תאוסים בכשו, — ש. שמריוס: הבונה. — מחלקה ב': דבררי פיוס: שירים מאת ש. משרניחובסקי, ד. פוגל, א. פינקרפלד, א. קריב, א. ברוידס, א. רוזנצוויג. — י. אריאל [כהן]: השליח; הויון דרמטי; ספורים וציורים מאת א. ברש, י. רבינוביץ, י. בורלא, י. אריאל. — מחלקה ג': דבררי מחקר: ג. שלום: מצוה הבאה בעברה; להבנת השבתאות. — ח. שירמן: שמואל הנגיד כמשורר. — צ. קרל: פירושי התורה בספרות המדרשית. — יחזקאל קויפמן: לחקר תולדות האמונה הישראלית. — ה. ברנמן: היהדות במכתביו של פרנץ רוזנצוויג, — מחלקה ד': השנה: ד. בן-גוריון: במערכה; קפעים מפרשת השנה. — המסתכל: שנת תרצ"ו בחייו. — פ. לחובר: בספר העברי.

489. "מגן דוד אדום". סדר-נזיקין; קובץ למניעת מקרי-אסון בדרכים ובקבורה בארץ. יוצא ממעם הארגון הארצי של אגודות "מגן דוד אדום" לעזרה מהירה בא"י בעריכת: מ. ל. ליבונטין, יועקבו מיכלין, כושח פרנקל ויושראל רב קאי. תל-אביב, (י. פרידמן, רפוס נכטינל), תרצ"ו. 83, [11] ע, תמונות. 24: 16.

490. המזרחי. החנוך המזרחי; קבוצת מאמרים להסברת התנך המזרחי. ירושלים, מרכז המזרחי העולמי, (רפוס ציון), תרפ"ט. [11] דף, 82-5 ע, לוח. 15: 22. מאמרים מאת מ. ברלין, א. מ. ליפשיץ, ר. בנימין, מ. גליקסון, נ. חכם, י. ח. רבניצקי ואחרים.

491. ספר-היוכל לפרופסור שמואל קרויס למלאות לו שבקום שנה. מנחה היא שלוחה מאת חבריו, ידידיו ותלמידיו, יצא לאור ע"י ועד היוכל בירושלים. ירושלים, ר. סס, (רפוס חורב), תרצ"ו. XXXIII, 328 ע, פורטרט. 25: 19. העורך: שמואל קרויס.

התכן: ג. מ. אלבונן: שירים מפורסם לחג הסוכות לינוי ולאליעזר. — ה. אלכנ: קצת מקורות והערות ליר החזקה לרמב"ם. — ש. אסף: לחיי המשפחה של יהודי ביצאני. — א. אפסוביצר: מספרות הנאונים. — י. נ. אפשטיין: שירים מדבי רבי ישמעאל לספר וקרא. — ש. בארון: סמך קהלות בוירוגה עפ"י תשובת ר' מרדכי כשאן. — א. ביכלר: פירוש המשנה שבת פרק כ"ג, ה' עושין כל צרכי הפס סכין ומדוחין אותה. — ה. בראדי: על המשקל הערבי כשירה העברית. — א. י. בראור: חומר חדש לידועת עלילת דמשק. — ה. ברנמן: ספר תעלומות חכמה של שלמה מימון. — י. מ. גוסמן: שני הקצוות בשכילי האמונה והפולחן. — י. דודון: שירי התקוה סן. — שארית ישראל לר' ישראל גנארה. — י. הוינמן: פירושים. — ג. ה. מורשניגר: "ביר", כהבי הקדש ובכנענות של אל-עמרנא. — ד. ילין: להשגת תלמידיו מנחם בן סורק. — ש. ליברמן: פתרון מלים ולענינים. — א. ה. [עמנואל] לעף: אפוקליפס. — ז. מונמנר: מצוה Μαζα. — ב. מורמלשטיין: האגדה על דמו של זכרי הנביא, שרשה וענפה. — א. מרמלשטיין: מאמר על ערכה ההיסטורי של האגדה. — א. ל. סוקניק: מערת קברים יהודית במסוד הצפוני של נחל קדרון סמוך לכפר השלוח. — ע. פוזנר: שלשה מכתבים. — יוסף פפארי: משירי משולם

דאפירור. — רפאל פסאי: הקשת. — צ. י. צימלס: שמונה תשובות מהרביז מכי. — מ. ד. קאסוט: נחמיה בן נחם קאלומימי ומכברותיו. — ב. קלאר: שו (איוב מ"ו ל"א). — י. קלזנר: פרופסור שמואל קרויס ומפעל-חיו. — ש. קליין: בעקבות האריסות הגדולה בסביבות לוד. — א. קריספאנולר: ליקוטים מפירושו של ר' יוסף קרא לישעיה. — מ. שובה: כתובת יונת-יהודית של משפחת דייגים מיפו.

492. ספר קלזנר; מאסף למדע ולמפרות יפה מוגש לפרופסור יוסף קלזנר ליוכל הששים. העורכים: נפתלי הרץ מורטשינר, אביגדור צ'ריקובר, אהרן אברהם קבק, ברוך שוחטמן. תל-אביב, ועד היוכל בהשתתפות חברת "אמנות בע"מ, (דפוס הוצאת ארץ ישראל), תרצ"ו. 528 ע, פורטרט, פקסימיל. 26:19.

התכן: מ. אוסישקין: י. קלזנר. — א. ליסאי: י. קלזנר (רשימה ביוגרפית). — צ. ויסלכסקי: י. קלזנר (מסה). — ג. ה. מורטשינר: מזמור על מות הרשע. — ב. מייזלר: לחות תענן. — ש. יובין: יציאת מצרים וכבוש הארץ. — יחזקאל קופמן: הלויים וכהני הכמות. — י. ג. אפשטיין: מֶרְקָה מֶרְקָה — מֶרְקָה מֶרְקָה. — מ. צ. סגל: לחקר צורתה של השירה המקראית. — ג. סוקלוב ז"ל: השפה העברית החיה ביסודה של המשנה. — א. גולאק: החוק של הורדוס המלך על עונש הגנבים. — ש. קרויס: גלגלחא ושאר עניני קבר ישו. — י. ברנמן: חכמי א"י והתרבות של יון ורומי. — ג. אלון: נשיאותו של רבן יוחנן בן זכאי. — א. קאמינקא: הרעיונות המדויקים של ר' שמעון בר יוחאי. — י. ב. לויסרבראך: מביאורי המכילתא. — ש. קליין: על הספר: Vitae Prophetarum. — מ. שפירן: חיי הבלני מרקיון היהודי. — ש. אסף: שרידים מן הנגינה. — י. מ. אלבוגן: פיוט לר' אלעזר הקליר ועוד. — מ. ד. קאסוט: כתובות עבריות באיטליה הדרומית. — ד. ילין: שלמה בן גבירול האיש והמשורר. — ח. בראד: ר' משלם דאפירא נגד הרסבים. — י. דודסון: שיר וכוהני על המשיחות. — ש. א. הורווצקי: אוריאל. — ש. רבידוביץ: הרגומי התנ"ך למנדלסון. — ש. בארון: סתולדות הישוב היהודי בירושלים. — ש. גינצבורג: רמח"ל. חיי רועים (חרגום משירי קמאנס). — ש. דובנוב: פילוסופיה בכתבי הקדש. — ח. י. רות: אפלטון בעברית. — ד. שמעונוביץ: שיאונה (אידיליה). — א. א. קבק: צעף המיה. — א. מ. ברכיהו: מושג האחדות ותחומה של הסוציאולוגיה. — ג. בנשוויץ: לאומיות הלאום היהודי ובינלאומיות. — מ. סיקן: בניהו. — י. פרכמן: מושג הליריזם. — י. קלצקין: על הבקורת המטוקה. — א. ברש: מדות (הערות על יוצרים בספרות). — ד. י. זילברבוש ז"ל: פרץ סמולנסקין בימי התחנות. — מרדכי בן הלל הכהן ז"ל: עלים מיומן ישן. — מ. קליינמאן: ההורים בהיסטוריה. — א. מ. הברמן: לתולדות מנחם מענדל לעמין (לעווין) מסמנאב. — שירים מאת ש. שרניחובסקי, יעקב כהן, ש. שלום וז. שניאור. — ב. שוחטמן וב. אליצק: כתבי יוסף קלזנר (ביבליוגרפיה), ע' 465—528.

493. הפועל הצעיר; שנת השלשים. כרך ח' גל' 27—28: 16 ליון

א ה ר ג ו ב י ק. תל אביב, כ"ה בנימן תרצ"ו. 25 ע. 23: 31.

יצא ליום השבעה לפטירתו של יוסף אהרנוביץ. — כולל מאמרים, זכרונות ורשימות מאת ד. בן-גוריון, י. שפרינצק, י. לופקן, י. בן-צבי, א. רופין, יעקב שחן ואחרים, ונס רשימות ומכתבים של אהרנוביץ.

494. קבץ על יד; דברים שבכתב היוצאים לאור בפעם הראשונה על ידי חברת „מקיצי נרדמים“ סדרה חדשה ספר א' (י"א). ירושלים, (דפוס ארץ ישראל), תרצ"ו. [4] דף, 243, [1] ע. 17 : 24. שער נוסף בלטינית.

העורך: ח[יים] בראדי. — הקדמים יצאו בשנות תרס"ה—תרס"ג, האלפן: לחבריו. — פיוטים בלתי נודעים העתיקים שזוהיה מתוך כיוויוצאים ע"י חיים בראדי. — ספר מסורת הכות לרי דוד בן אברהם הלפן ויוצא לאור על ידי גרשם שלום. — אגרת המוסר לרי שם טוב פלקורא וי"ל ע"י א. מ. הברמן. — אגרת מוסר לקלנימוס בן קלנימוס וי"ל ע"י ישעיהו זנה. — ספר נפלאות מרי פנחס יהודה ליב מליפניק וי"ל ע"י א. ח. פריימן. — משפחות קיץ שקלאב ע"פ פנקס הנפסרים דח' נחשיא שם, עם הערות נוספות לרי שלמה בערמאן וי"ל ע"י מיכל רבינוביץ. — זכרון לאחרונים, מכתבי רא"א הרכבי לרשיא פוננסקי, וי"ל ע"י שמחה אסף.

495. שירת הדמים; קבץ שירים ממוכזי משוררינו על מאורעות תרצ"ו. הקדמה: אביגדור הסארי. ציור והסמפלת: ד. גלבע. תל-אביב, ספרות לעם, (דפוס מזום), תרצ"ו. 32 ע. 14 : 19. — ספרות לעם, מספר א'. שירים מאת אורלנד, א. ברוידס, ש. גינזבורג, ש. משרניחובסקי, יעקב כהן, מ. לבני, משה דוד מ., י. פייכמן, י. קופלביץ, י. קרני, ש. שלום, ד. שמעוניוביץ.

496. שערים של תנועת פועלי אגודת ישראל. תל-אביב, הועד הפועל של הסתדרות פועלי אגודת ישראל בא"י, (דפוס מזום), תרצ"ו. 14 ע. 35 : 49. הוצאה חר"פעמית. — העורך: יעקב לנדוי. יצא במנחם אב.

497. Keneset Israel. Waad leumi. Bulletin of the Department for social service; no. 12, Tammuz—Ellul, 5696 July—September, 1936. Jerusalem, Department for social service of the General council, (R. H. Cohen's press), 1936. 74 p., 1 l., xxxix p., tab. 17 : 24. The General council of the Jewish community of Palestine. בראש השער הביולטין מופיע בעברית (ראה ק. מ. שנה י"ג ע' 147 מספר 492). רק חוברת זו תורגמה לאנגלית.

498. The Palestine exchange club. מועדון בין לאומי להחלפת בולים וקורספונדנציה בארץ ישראל. 1st year, no. 1 Haifa, (typ. Warhaftig), 1934. 3-10 p., illus. 15 : 23. Ed.: Isaac Dorevich. יצא בינואר. הופיע רק גליון זה. באנגלית ובעברית.

499. Rosowsky, Solomon Borisovich. מזמרת הארץ (Chansons d'Eretz Israël), recueillies et transcrites par S. Rosowski. Paris, Salabert, c1935. 159, [1] p. 16 : 22. קרן קימת לישראל, ירושלים. Collection de musique juive "Mizmor", pub. sous la direction artistique de L. Algazi et V. Dyck.

ההקדמה בעברית, צרפתית ואנגלית. השכסס בעברית באותיות לטיניות.

על הרוב כוננו בקבץ מזמני חלוצים ושירי הוי. מזמוני החסידים המרובים לוקמו רק השגורים ביותר בפי חלוצינו. מן הנוסחאות השונות, שהרכב שירים נתגלגלו בהן, נבחרת את הנוסחא שמצאתי בו יותר התאמה לרוח השיר. את הקובץ ערכתי ותוצאתי לפני שבע שנים, אולם הסירוסים והשגיאות המרובים הכריחו להפסיק את הוצאתו. [ראה ק. ס. שנה ו' ע' 361 מספר 1478]. עכשו מופיע הקובץ כשהוא מעובד ומתוקן כראוי. (מהקדמה).—בקובץ 96 שירים, מהם 15 למקהלה ולפסנתר.

500. **صوت الحق** «لسان حال العمال والفلاحين» مجموعة مقالات
لمجى الأدب السوسياستي العربي. القدس: مطبعة سيون، سبتمبر سنة
١٩٣٦. ٣٢ ص. 17 : 24.
קול האמת, כמה לפועלים ולעלחים, קובץ מאמרים יולי ע"י מפעל הספרות
הסוציאליסטית בערכות מייסוד מערכת. במסגרת.

ג. ספרים וחברות.

501. **אבולעפיה, מדרום בן יהודה**. גן המשלים והחידות; אסף
שירי מדרום בן יהודה אבו אל עאפיה עפ"י כתב-יד שאול בן עבדאל יוסף
בהשואה לכתבו יד אחרים. חלק שני, כרך ב. בתוספת סבוא ושירי האזור של
המשרור עפ"י כתב-יד ולמן שוקן. מנה מסדר סבוא נעדר על ידי דוד ילין...
ירושלים, דפוס ווידם, תרצ"ו. CVI ע' 114 דף, 155—238, 116, 56, 35 ע' 20 : 28.
עם שער אנגלי מיוחד :

Gan hameshalim we-hahidoth; diwan of Don Tadros son of Yehuda
Abu-l' Afiah... and the Girdle poems of the poet. Edited... by David Yellin.
Jerusalem, Weiss press, 1936. 415 ע' 114.
את הקורם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 415.
ע' CVI—IX : סבוא. התכן: ד. ילין: מדרום בן יהודה הלוי אבו אל-עאפיה ושירתו...
פ. גר: לקורות המחבר ואחרים מחשובי האישים הנזכרים בדיואן זה עפ"י מקורות תעודות
ארכיוניות במספר—ד. צמח: השלמות לחי מדרום בן יהודה אבו אל-עאפיה מתוך שיריו—
ד. ילין: שאול עבדאל יוסף בתור סופר, חוקר, משורר, משכיל ומפיץ השכלה. שלשה כ"י
נוספים על הנזכרים בסבוא לחלק א'. השלמות להערות ש"י לדיואן.
לשירי אזור: שער מיוחד.

502. **אבן-זהב, ארי [Ari Ibn-Sahav]**. נשמות העצים. תל-אביב,
יבנה, תרצ"ו. 7 ע' 12 : 19. מנוקד.

503. **אהרני, יוסף. פיסיקת חלק א**: מכניקה. תל-אביב, אמנות,
(דפוס הוצאת ארץ ישראל), תרצ"ז—ז. VIII, 219, 121 ע' ציורים. 16 : 24.
הועדה למתמטיקה ופיזיקה שע"י מחלקת החנוך של כנסת ישראל מצאה את
הספר מתאים לתכנית מחלקת החנוך וראוי לשמש כבתי-הספר התיכוניים.

504. אוריאל, א.; מ. בן יוסף. חוכרות עבודה בכתיבת הארץ, חוכרות לחזרה ועבודה עצמית. וכו': צפון אפריקה. תל אביב, א. ו. שטיבל, (דפוס ספר), ותרגומו. 21, 121 ע. 22 : 20. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 417.

505. "אנטיפא" בארץ ישראל. מאורעות ארץ-ישראל 1936; מזכיר סאת "אנטיפא" ארץ-ישראל אל חנוכת הפועלים ודעת הקהל הפרוגרסיבית בעולם... תל-אביב, (דפוס אחדות), 1936. 79, 111 ע. 17 : 24. הסרי: ס. ערס. יצא באוקטובר.

506. אסף, מיכאל [Michael Assaf]. התנועה הערבית בארץ-ישראל וסקירותיה. חמש חציאות. תל-אביב, דערב, (דפוס אחדות), 1936. 62 ע. 111 דף. 13 : 18. התכן: גורמים היסטוריים. — התנועה הפאנאיסלאמית. — התנועה הפאנ-ערבית. — התנועה הערבית בא"י. — בקורת התנועה הערבית. — תקנון החוג "דערב".

507. אפטוביטצר, אביגדור [Victor Aptowitzer]. חוספות ותיקונים לספר ראבייה ואליקזר בן יואל הלוי חלק ראשון ושני סאת אביגדור אפטוביטצר... ירושלים, מיקיצי נרדמים, (דפוס מרכז), 1936. 21 דף, 196 ע. 16 : 24. שער נוסף בלטינית.

508. אריאלי, יצחק, [I. Arieli]. ספר קינים למשפט; ציונים, באורים וחידושים. יצא ראשונה על מסכת קדושין... ירושלים, (דפוס ציון), תרגומו. 111 דף, 6, 167 ע. 25 : 32.

509. אריסטו. הפוליטיקה לאריסטו. ספר I. והוא, דברי אריסטו על סקור המדינה ועל העבודות, הרכוש וסדור הכית. ספר II, א'—ה' והוא, דברי הבקורת של אריסטו על השותפנות שכמדינה לאפלטון. תרגם מיוונית חנוס [יחודה] רוזת... ירושלים, חברה להוצאת ספרים על-ידי האוניברסיטה העברית, (דפוס קוראלי), תרגומו. X, 119, 111 ע. 111 דף. 12 : 17. — ספרי-סופת פילוסופים, י"ח. שער נוסף באנגלית: Aristotle's politics; book I-II. Tr. into Hebrew by... Leon Roth: Jerusalem, 1936.

510. ארנון, מנחם [Menahem Arnon]. סחכרות לעבודה בתנ"ך. ספר שמואל ב'... תל אביב, אמנות, (דפוס הוצאת ארץ ישראל), (c1936). 121 דף, 46 ע. 23 : 20. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 280.

511. ארץ ישראל. ממשלה. סנשרים, תקנות, צווים ומודעות; כרך שנתי לשנת 1925—(1934). 10 כרכים. ירושלים, דפוס המנזר היווני ודפוס קוראלי, 1926—1935. בכרכים 1925—1928 מניגדפים מרכים; אח"כ XIII, 506; 18, 573 ע. 111 דף, 20, 592; 47, 638; 25, 922; 34, 1059, 111 ע. 19 : 25. מהעשפת, סרס לכרך לשנת 1931. הכולים קלים בשט הספר.

הספר באנגלית ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 304.
השנים 1920—1924 לא הופיעו לחור כי אם נכללו בתוך הפרסום "פקודות וחוקות
רשמיים".—החל משנת 1934 מופיע הקבץ כתוספת מספר 2 של העתון הרשמי.

512. ארץ ישראל. ממשלה. פקודות; כך שנתו לשנת 1930—
(1934). 5 כרכים. ירושלים, (דפוס קזריאל), 1931—1935. 118 ע'; [11] דף, 20;
82; 167; 250; [11] ע'. 19: 25.
מהמעמדת. הדלים קלים בשערים.
בראש השער: ממשלת פלשתינה (א"י).
החל משנת 1934 מופיע הקבץ כתוספת מספר 1 לעתון הרשמי.

513. ארץ ישראל. ממשלה. הועדה לחקירת המצב הכלכלי של
החקלאים בפלשתינה (א"י) והאמצעים הכספיים (פסקליים) שעל הממשלה
לאחוז בהם בקשר עם כך. הרצאת הועדה... (ירושלים, דפוס
Greek conv. press, 1930. [61] דף, 58 ע', לוחות. 16: 24.
בראש השער: ממשלת פלשתינה (א"י).—הועדה הזאת ידעה בשם ועדת ג'ונסון-קירוסבי.
את הספר באנגלית ראה ק. ס. שנה ח' ע' 160.

514. בוק, פרל [סידנסטריקר] [Mrs. Pearl (Sydenstricker) Buck]
בית מדינה; רומן. תרגם דוב קמחי. כך א"ב. 2 כרכים. תל-אביב, מצפה,
(דפוס אחרות), תרצ"ו. 184 ע'; [11] דף, 1871—370 ע'. 14: 20.
בראש השער: פוירל ס. בוק.

515. בורבנק, לוטר [Luther Burbank]. יבול החיים. עברית:
אברהם אריה לויב יעקובוביץ. ספר (א"ב). 2 כרכים. (תל-אביב), אמנות,
(דפוס הוצאת א"י), תרצ"ו. 191 ע'; [2] דף, 197—372, [11] ע'; פורטרט, לוחות-
תמונה. 11: 18.
מנוקד. (עלומים). בראש השער: לוטר בורבנק וילבור הל.
גוף הספר נכתב ע"י בורבנק, ונראה אליו מעין הקדמה: חוקר השבע לוטר בורבנק;
רשומה ביוגרפית מאת וילבור הל.

516. פיגל, משה אהרן. כתבי מ. א. פיגל. כך א: במסכת (מאמרים
בשאלות חינוך והוראה). תל-אביב, ארגון עובדי, המרכז לחינוך, (דפוס הפועל הצעיר),
תרצ"ו. 298, [2] ע', ציורים. 15: 21.

עשרים ואחד מאמר שנדפסו במשך עשרים שנה (תרע"ז—תרצ"ו) בעתונות הכללית
והפרגונית בגולה ובא"י. כמה מאמרים מוקדשים לשאלות החנוך העמלני. המחבר אחד
ממנהלי המרכז לחינוך שעי ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י.

517. בלנק, אליהו [Eliahu Blank]. חיים טוריה כללית.
ספר א: הזמן העתיק (עמי המזרח, יון ורומא). ירושלים, א. בלנק, (דפוס
יבנה), תרצ"ו. 144 ע'. 12: 17.

= ספריה "תמצית", מספר 2. את הקודם בפרה זו ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 152.

518. בן-אבי, איתמר [Ittamar Ben-Avi]. היסטוריון אומן מאמרו
היסטוריון הראשונים של איתמר בן-אבי. (ת"א), זכרון, (דפוס שושני, תרצ"ו).
85, 111 ע, צלום. 14 : 22.

519. בן-אמת, לוי. לילות בסצור; שירו מולדת. השער והציור
סאת נחום גוטמן. תל אביב, במעלה, (דפוס יבנה), תרצ"ו. 30, 21 ע, לוח-ציור.
12 : 17. הסדורות: תל-חי. — תרפי-א-תרפי-ס. — תרצ"ו.

520. בן ישראל, אשר. אנדות הארץ; אוצר אנדות ושמועות מארץ
ישראל. ערוך בירי אשר בן ישראל, כרך א. תל אביב, דכור, (דפוס ווייס וירושלם),
תרצ"ו. 141 דף, 200 ע. 17 : 24.

הסדורות: מערת המכפלה. — בית הכחירה (בית ראשון. — בית שני. — ארון הכרית. —
אורים וחומים. — כלים ושערים. — כהנים גדולים. — בית ראשון ושני בהרבנן. — בית עולמים. —
הר היתרים). — כתל מערבי. — עיר דוד (ציון. — קברות המלכים). — הספר כולו מנוקד.

521. בנגסון, מאיר. עריכת דין וחשבון בהכרות ביטוח,
הלכה למעשה. תל-אביב, ספרית הביטוח, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ו. 141 דף,
111-11 ע, טבלאות. 16 : 24.
מנהגי הביטוח אנגליה — עברית: ע' 95—105.

522. בן צבי, יצחק [Isaac Ben Zevie]. כתבי יצחק בן-צבי
בחמשה כרכים. (ד—ה). 2 כרכים. תל אביב, מצפה, תרצ"ו—ז. 271 : 244,
111 ע, טבלאות, לוחות-חמנות. 15 : 21.

את הקדמים ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 15—16 (שם גם הערכה קצרה) ו-425.
התכן: כרך ד: בעיות הישוב; שאלות ישוביות; בעיות העבודה, מדיניות. מהמור
הקרב. מקורות. שונות. כולל מאמרים שנתפרסמו בשנות תר"ע—תרצ"ה בעתונות שבארץ
ושבחו"ל. — כרך ה: אוכלסי א"י בשני חלקים: אוכלסינו בארץ ואוכלסי ארצנו בצרות. העולם
המוסלמי והעולם הערבי. — הוצאה ב" של הספרים שיצאו בורשה בתרפ"ט, תרצ"ב. ראה
ק. ס. שנה ז' ע' 95 ושנה פ' ע' 473. בהוצאת זו השלים הסחבר את הספרים והתאים
אותם למצב הענינים בחורף תרצ"ו.

523. ברדיצ'בסקי, מיכה יוסף [Micha Josef Berdyczewski].
על אדמת נכר סאת מיכה יוסף בן גריון. חלק איב. כרך אחר. תל-אביב,
א. י. שטיבל, (דפוס ספר), תרצ"ו. 191, 111 ע. 16 : 24.
(כתבי מיכה יוסף בן גריון).

התכן: חלק א': שני דורות: העיר המורדת. — אצל. — חמנות. מעברית לגרמנית
אשר ברש. — חלק ב': על יהדות המזרח: ארץ ויושביה. — דת: קיום כוללים; על החפלה;
התלמוד; הרבנות; רומנטיקה דתית; על חסידים וצדיקים; מדיניות. — לשון וספרות: ארמית
ויהודית אשכנזית: שתי ספרות; עברית ויהודית; העברית החדשה. — מדיניות: על הציונות;
ציונות רוחנית. — מלכות רוסיה: על גורמי המהפכה; לחשקת הרוחות. — מתוך העובדן: על
דת העם היהודית. — שברים. — מעברית לגרמנית ש[למה] הרבג.

524. ברש, אשר [Asher Barash]. הדם; מאגדות העמים ושיחותיהם. מספרות על-ידי אשר ברש. תל-אביב, מצפה, (דפוס הפועל הצעיר, 1936). 134 ע, [11] דף. 20 : 14. סגור.

525. גבריאלי, נ[חום]. ידיעת המולדת; (ספר קריאה ועבודה). מהדורה שניה. חלק א': השרון, השפלה, הר הנגב ושפלתו, הכרמל וחופו ושפלת עכו. תל-אביב, אמנות, (דפוס חוצאת ארץ ישראל), תרצ"ו. 216 ע, מבלאות, ספות, לוחות-תמונות. מנוקד. 20 : 14.

מאשר על ידי מחלקת החנוך של כנסת ישראל. — חוצאת א' ראה ק. ס. שנה י"א ע' 13.
526. גרבר, אפרים מיכאל. ספר הגיון התלמוד; ביאור הנושאים העקריים וכללי ההלכות של מס' ברכות... מאת אפרים מיכאל... גערבר... חלק א': על ג' פרקים הראשונים. ירושלים, דפוס צוקרמן, תרצ"ו. [4] דף, 8, 64 ע. 24 : 16. שער נוסף באנגלית.

527. גריבסקי, פנחס בן צבי [P. Grajewsky]. ספר כנסת ירושלים ואחותה אלכסנדריה של מצרים. כולל: אישים, תעודות, חכונות, קדומים בלזית מויב תמונות. הופיע על-ידי פנחס בן צבי גריבסקי. ירושלים, מנזר ירושלים, (דפוס התחיה), תרצ"ו. [64] ע, פורטרטים. 23 : 15.
— חוצ' מנזר ירושלים, חוברת המאה ועשרים.

528. גריבסקי, פנחס בן צבי [P. Grajewsky]. המעלות לשלמה; ציון לפי-שעה, לשמחת הרב... כמוהו שלמה אהרן וורטהיימר... ליום, השלשים" לפטירתו נלכ"ע ביום י' תמוז תרצ"ה. יצא לאור ע"י פנחס בן צבי גריבסקי ירושלים, דפוס צוקרמן, תרצ"ו. [16] ע, פורטרט. 24 : 17.
ע' [6]—[9] : רשימת חבורי רשיא ורטהיימר ז"ל.

529. דוכנוב, ש[מעון] [Simon Dubnow]. ספר החיים. תרגם מושה בן-אליעזר. ספר א. תל-אביב, דביר, (דפוס ארץ), תרצ"ו. 239 ע, פורטרט. 24 : 16. מניע עד שנת 1890. — את הספר במקורו חרסו ראה ק. ס. שנת י"ב ע' 468. שם גם הערכה קצרה מאת ב. שוחסן.

530. דונלדסון, לויס [Lois Donaldson]. אלפי מלי וצילי מילי; מעשה בשני עכברים. הציונים של מ. ריטר. תל אביב, אמנות, (דפוס חוצאת ארץ ישראל), תרצ"ו. 16 ע, ציורים. 25 : 20.

531. דוף, דוגלס וו. [Douglas V. Duff]. הרב לה ש כיר; הגדה של שכיר-צבא מודרני. תרגם מאנגלית שמעון גינצבורג. (א—ב). 2 כרכים. תל-אביב, מצפה, (דפוס אחדות) תרצ"ו. 176 ע; [11] דף, [179]—344 ע. 19 : 14. את המקור ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 198.

532. הדסה; הסתדרות מדיענית. דין וחשבון לשנת 1935. ירושלים, (דפוס האומן), 1936. 136 ע, דיאגרמות, טבלאות. 17 : 24.
שער אנגלי נוסף על עמ' ד' של המעשפת. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 290.
533. הירשנזון, חיים [Chayim Hirschensohn]. ספר סדר לסקרא או סוקדם ומאוחר כמאורק... ענינו לבאר סדר פרשיות התורה לפי מאורעי הזמנים וקשור הענינים... (מאת) חיים הירשקנואהן... חלק א"ב. בכרך 1. ירושלים, דפוס העברי, תרצ"ג. 190 [צ"ל 290] ע, [5] דף. 17 : 24.
כסוף הספר מכוא ושער. נוסף באנגלית.
534. המאירי, אבינודר [Avigdor Hammeiri]. על הדם; א. בריטניה הגדולה: מנה, מנה—ב. המגדפים את שם מוחסר. ג. אגרת-מצפן לעקר העברי. תל-אביב, לב חדש, (דפוס אחרות), תרצ"ו. 31, [1] ע. 15 : 22.
535. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. מועצת פועלי ירושלים. סקירה על מצב העבודה בירושלים בימי מאורעות 1936 (מ"ט 19 באפריל ועד 19 ביולי). (ירושלים, דפוס קריסה), [1936?] 6, [2] ע. 16 : 24.
536. העברה". על "העברה"; החלטות, נאומים, הערכות. תל-אביב, (העברה, משרד נאמנות בע"מ, דפוס הארץ), תרצ"ו. 18, [1] דף. 17 : 24. מחשפסת.
537. וולמן, מנדל. תקופת ישעיהו נחזיונותיו; באור החזיונות על יסוד הקורות היסטוריות, עם סבאות הקורות וציונים. תל-אביב, (דפוס גוטנברג), תרפ"ט. [4] דף, 319, [1] ע. 17 : 24. בראש השער: מנדל ואהלמן.
=כתבי מנדל ואהלמן, ספר א'.
538. וילנאי, זאב [Zev Vilnay]. חיפה כעבר ובהות. תל-אביב, (ארץ), תרצ"ו. 183 ע, תמונות. 15 : 23.
בראש השער: החברה העברית לחקירת א"י ועתיקותיה. סניף חיפה. התכן: חיפה בעבר: סקירה כללית. שקמונה בימי קדם. חיפה בימי התלמוד. התעשייה הקדומה בחיפה. חיפה בימי הביניים. חיפה בימי התורכים—חיפה בהווה: סקירה כללית. היחורים ומפעליהם. המוסלמים בחיפה. הנוצרים לכתותיהם. הפרסים הכהאים. הידורים בחיפה. חגיגות עמסיות בחיפה—הוספות: סקורות לתולדות חיפה. רשימת המפות של חיפה.
539. ויצמן, חיים [Chaim Weizmann]. דברים; נאומים, מאמרים ומכתבים. בארבעה כרכים. כרך א"ב. 2 כרכים. תל-אביב, מצפה, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ו. 222 ע, פורטרט; [3] דף, 231—438, [2] ע. 15 : 21.
כנוס דבריו של המנהיג הציוני, שכמעט עשרים שנה (בהפסקה קצרה) מכהן נשיא ההסתדרות הציונית, ויותר מ-35 שנה מעיל בתנועה. בגלל עמדתו של הסוכר, דבריו הם כעין תעודות היסטוריות. בכרך א' חלק א': הרעיון והמעשה. כנוסו

מאמריו ונאומיו החל מתקופת הקונגרס החמישי והפרקציה הדיוסקורפית, שויצמן היה ממחולליה וממנהיגיה, עד פרוץ המלחמה העולמית (1901—1914), ביניהם הרצאתו על יסוד אוניברסיטה עברית בקונגרס הציוני הראשון ואגרת להרצל משנת 1903, תזכיר חשוב מאד המכיל תאור התנועה הציונית ברוסיה ומצב רוחם של הצעירים. כך א' חלק ב': "ימי בשורה", נאומיו באירופה ובאסריקה מתקופת הצהרת בלפור עד הקונגרס ה"ב (1917—1921). בכרך ב': "חבלי הגשמה" נאומיו מזמן שבין הקונגרס ה"ב והמ"ו (1921—1927). — בספרים שלפנינו אין מבווא מאת המו"ל או מאת המחבר ואין לדעת איזה עיקר קבעו הסוציאליים בבחירת החומר (ברור שארבעה כרכים הם רק חלק מדבריו בע"פ וככתב). כמו כן לא ידוע אם המחבר עבר על החומר, החומר מסודר לפי סדר כרונולוגי, בסוף המאמר או הנאום ניתן (אמנם לא תמיד) המקור, שממנו נעקף. ההערות מעטות מאד, והרבה דברים נשארים בלתי ברורים למדי לסתם קורא וביחוד לקורא מן הצעירים. יש להצטער שלא הכניסו לתוך הספרים את החוברת החשובה על אוניברסיטה עברית שחבר ויצמן ביחד עם ס"ל וזינגר ושיצאה כאוניברסיטה בשם Eine jüdische Hochschule בשתי הוצאות (ברלין 1902). כמו כן כדאי היה להכניס את נאומיו בקונגרס הציוני החמישי ונאום התשובה שלו בקונגרס ה"ב. — תוכן הענינים של כך א' ניתן בחלק ב, המפתח כנראה יבא בסוף כל הכרכים. — כדאי יהיה להוסיף השמעות, כי ספרים אלה עלולים לשמש אחד המקורות החשובים לתולדות התנועה אחרי המלחמה.

540. ולפובסקי, מנחם זלמן [Menachem Wolfowski]. סלך ביהודה; מעבר על פי מקורות שונים בידי מ. ז. ולפובסקי. חלק א': יוחנן בן קרח. תל-אביב, יודקאל, (דפוס הפועל המזרחי), תרצ"ז, 132 ע. 14 : 20. מנוקד.

541. זיו, ב[נימין] [Benjamin Siew]. כסף ואשראי בארץ-ישראל. תל-אביב, הוצאת המחבר, (דפוס ספר), תרצ"ז, 148 ע, [I] דף. 16 : 22. התכן: יסודות הכסף והאשראי. — כסף ואשראי אצל היהודים הקדמונים. — שיטת הכספים בא"י אחרי הצהרת בלפור. — הפיגנסים של הממשלה. — הפיגנסים של ההסתדרות הציונית. — הכנסים בא"י. — הקואופרציה האשראית בא"י. — המשק העברי והתקציב של הממשלה. — תפקידו העיקרי של הספר — להפיץ אור על המציאות באמצעים של מנגנון הסדע ולהמציא את הצירוף שבין ההלכה למעשה.

542. זינגר, י[שראל] י[הושע] [Israel Joshua Singer]. יושה עג"ל. תרגם מונחם זלמן ולפובסקי. תל-אביב, דביר, (דפוס אחדות), תרצ"ז, 235, [I] ע. 16 : 24. את המקור ביווית ראה ק. מ. שנה י"א ע' 483.

543. זינגר, מרים. מטום בארץ. תרגם מכתב-יד של [זלמן] הרברג. תל-אביב, א. י. שטיבל, (דפוס ספר), [1936]. 137, [I] ע, ציור. 15 : 21. ספור. — מנוקד.

544. זרחי, ישראל [Israel Zarchi]. הנפטי ילדים לים התיכון; רומן. ירושלים, הוצאת הספרים הארץ-ישראלית, תרצ"ז, [1931] דף, 51—301 ע, [I] דף. 13 : 20.

545. חורגין, יעקב [Jacob Hurgin]. ירושלים בלהבות ; (ספור הסמור). תל-אביב, יורקאל, (דפוס אחרות, 1936). 112 ע. 14 : 20.
(ספריה "דורות"). מנוקד. הספר הזה הוא החלק השני של ספור הסמור. שחלקו הראשון "במבוכה". (ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 294).
546. חורגין, יעקב [Jacob Hurgin]. סות גבורים ; ספור הסמורי. תל-אביב, יורקאל, (דפוס הפועל המזרחי), ותרצ"ז. 121 דף, 131-112 ע. 14 : 20.
(ספריה "דורות"). מנוקד. הספר "סות גבורים" הוא החלק השלישי והאחרון לשלושית הספורים ההסמוריים שחלקה הראשון "במבוכה" וחלקה השני "ירושלים בלהבות"...
547. חזן, אליהו יצחק. ספר ידו אליהו. חלק שני... שאלות ותשובות והלכות בדברי התורה... ירושלים, דפוס ת. צוקרמן, תרצ"ו. 141, 103, 131 דף.
18 : 25. מנוקד.— את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 152.
548. חיפה. בית הספר הריאלי העברי. עיקרי תורת המשפט (סנטכסוס). חיפה, תרצ"א. 21, 2—50 דף. 21 : 28.
הקטגוריה סכתב סכונה בצד אחד של הדפים.
549. חיפה. בית הספר הריאלי העברי. קצור כללי הסנטכסוס לשמוש כתה ג' וד'. חיפה, תרצ"ד. 121, 2—9 דף. 21 : 29.
הקטגוריה סכתב סכונה בצד אחד של הדפים.
550. חכם, נח [Noah Hacham]. תקציר של הסמוריה כללית. הוצאה שניה, מרחבת ומתקנת. חלק א : עמי הקדם, יון וסוקדון. ירושלים, דרום, (דפוס מגורה), תרצ"ה. 182, 121 ע. 14 : 21. הוצאה א' ראה ק. ס. שנה ד' ע' 93.
551. טל, מרים [פסיד]. של מרים רונטל. מזיפי החיים ; רומן. תל-אביב, מצפה, (דפוס אחרות), תרצ"ו. 179 ע. 13 : 19.
552. יערי, יהודה [Yehuda Yaari]. כאור יהל ; סגילת חיוני של יוסף לנדא. תל-אביב, ארץ-ישראל, (דפוס הוצאת ארץ ישראל), תרצ"ו. 222 ע. 17 : 26.
ספור שנושא חיי היהודים בגליציה ובאוקריינה בימי המלחמה העולמית, והעליה השלישית לארץ ישראל.
553. ירושלים. רחביה ; (אגדה הדדית). דין וחשבון כספי לשנת תרפ"ח, (תר"ץ, תרצ"ה, תרצ"ו). 4 חוברות. ירושלים, דפוס ר. ת. הכהן, ותרפ"ט, תרצ"א, תרצ"ו, תרצ"ז. 51 ; 5 ; 6 ; 15 ע. 17 : 24.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ד' ע' 195.
554. ירושלים. תלמוד תורה. עץ חיים. תלמידים. שער חיים ; חדשים על ס' בבא בתרא, סתלמיו מחלקה ו' בתלמוד תורה עץ חיים הכללית... ירושלים, דפוס העברי, תרצ"ב. 111 דף, 18 ע. 14 : 22.

555. כנסת ישראל. הועד הלאומי מחלקת התרבות. סמינר קיץ
למורי עברית לסבוגרים. ירושלים, (דפוס ווייס), תרצ"ו. 13, 111 ע. 10 : 16.

556. לבטוב, א[ברהם]. הנהלת פנקסים; קובץ שאלות ותרגילים.
חלק א"ב. תל-אביב, (1936). 11, 103, 111 דף. 21 : 30.
הקטגוריה מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

557. ליפסון, מ[רדכי]. מדר לר; מעשיות ושיחות, אמרות ובריתות,
המצאות וחידות, הנהגות וסודות מן השגור בפי העם על אישי ישראל מדר
דור. מלוקט מפי אנשים ומפי ספרים ומתוקן לדפוס בידי מ. ליפסון (מרדכי
יבורובסקי). כך ב. תל אביב, ניו יורק, דורות, (דפוס אחדות, תל אביב,
תרצ"ו). 11, 271 ע. 16 : 24.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 17.
כך זה כולל אמרות ושיחות מס' 820—1743, והוא מחולק לסדרות אלה: כ"ט
ישראל; בין ישראל לעמים; ישוב א"י; ימות המשיח; בצרכי צבור; לפני מלכים
ושרים; חסידים ומתנגדים; בדור ההשכלה; מינים ומסורים. — קהילות הקודש ומשמש
בקודש; בחדר הקהל; על כסא-הרבנות; בבית-דין; מוכחים בשער; לפני התיבה. — תורה
ועבודה: באהלה של תורה; עבודה שבלב; ארחות חיים; תקון גלות; עולם הזה ועולם
הבא; אמונה ובטחון; בחצרות צדיקים; בין חרם; בשבט סופר. — בין אדם לחברו:
בין אדם לחברו; צדקה וגמילות-חסדים; עניות ועשירות.

558. לשכת המודיעין הציונית לתורים בא"י. מורה דרך לארץ-
ישראל. ירושלים, ב. ליונסון, תרצ"ו. 120 ע, מפה, צלומים. 12 : 22.
רוב סורי הדרך של אי עובדים כמעט בשחיקה על ארץ ישראל החדשה, שבה הולך
ונבנה הבית הלאומי העברי. מורה-הדרך הזה אוסר למלא את החסר.

559. מגן דוד אדום. תל-אביב. דין וחשבון מפעולות "מגן דוד
אדום", אגודה לעזרה מהירה, תל-אביב, במשך הזמן מ"ד ליוני 1930 עד 31
לדצמבר 1931, (מ"ו לינואר 1932 עד 31 לדצמבר 1933, מ"ו לינואר 1934 עד 31
לדצמבר 1935). 3 חוברות. תל אביב, דפוסים שונים, 1932, 1934, 1936. 171 ;
7 ; 5, 11 ע. 16 : 24. מהמעטפת. — טבלא בכל חוברת.

560. מוויאום המדקדק. הירו וליאנדר; שיר אפי מהמאה החמשית
אחרי ספה"נ מאת מוויאום המדקדק. המקור היוני בצורף תרגום עברי כקצב
המקור עם באורים והערות מאת יוסמן סונטנר. ירושלים, ה. מ, (דפוס חורב),
תרצ"ו. xxxii, 79 ע. 14 : 21.

עברית ויונית עמוד מול עמוד. העברית מנוקדת. ההוצאה מהודרת. שער נוסף בלטינית
Musaei Grammatici Carmen de Herone et Leandro, edidit... in
lingua hebraica Süssmann Muntner.

561. (מולדתנו); ספרית ארץ ישראל לילדים. יצא על פי הצעת מחלקת החנוך של כנסת ישראל בארץ ישראל. תל אביב, אמנות וקרן קימת לישראל, (דפוס הוצאת ארץ ישראל, 1936). 12 : 17.
- יח: ליברמן, צבי: גבעת הילדים: ספור. 32 ע. ציורים. מנוקד. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 297.
562. מיורחיד, יון ה[נרי]. ראשי פרקים כתורת-הסודות. תורגם מאנגלית ע"י יוסף אור, בעריכת חוים (יהודה) רות. ירושלים, חברה להוצאת ספרים על-ידי האוניברסיטה העברית, (דפוס קוריאלי), תרצ"ו. 181 דף, 3—410 ע, 111 דף. 15 : 21. שער נוסף באנגלית:
- John H. Muirhead: The elements of ethics. Tr. into Hebrew by Joseph Ur. Ed. by Leon Roth. Jerusalem, 1936.
563. מיכלין, י[עקב]. ארבע שנות פעולה למגן-דוד-אדום (1932-1936)... תל-אביב, דפוס י. נכמינגל, 1936. 15, 11 ע. 17 : 23.
- = ספרית -מגן-דוד-אדום, מספר א'.
564. מכבי אש מתגדבים. תל אביב. דו"ח מעשי וכספי לשנת 1926-1927, 1928-1929, 1930-1933, 1934-1935. 4 חוברות. תל-אביב, דפוסים שונים, 1928, 1929, 1931, 1935. 141 ; 20 ; 3 ; 51 ע ; 51 דף. 19 : 24.
- דו"ח 1933-34 בהקטוגרף על עמוד אחד של הדפים. דו"ח 1931-32 לא יצא.
565. מלמד, נ. פסח לכתות א"ב. סדר נ. מלמד. תל-אביב, א. י. שטיבל, (דפוס ספר), ותרצ"ו. 15, 11 ע. ציורים. 14 : 19. מנוקד.
566. המשביר המרכזי בע"מ. הקואופרציה הצרכנית בא"י בשנת 1934. א: חברת, המסביר המרכזי בע"מ: סקירה ודין-וחשבון כספי. — ב: חברות לפיקוח ולבקרת: סקירה על אגודות הצרכנים. חיפה-תל-אביב, המשביר המרכזי, (דפוס הפועל הצעיר ת"א), 1935. 79 ע, טבלאות, אחת מהן מקפלת. 17 : 24.
- את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 160.
- משה בן מימון. מורה הנבוכים (הוצאת) יהודה קופמן. ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 158.

המטרה שד"ר קופמן שם לפניו בהוצאה החדשה של המורה, שחלקה הראשון מונח לפנינו, היא "לפתוח את ספר מורה נבוכים לפני העם" ולהרוס את המחיצות העומדות בין הספר ובין הקורא של זמננו. המורה בתרגומו העברי של שמואל אבן תיבון הוא ספר קשה ההבנה מפני הסגנון הכבד והקשה של התרגום. תרגומו של אבן תיבון הוא מופתי בדיוקו ובנאמנותו למקור; ויש לו גם חלק גדול בהתפתחות הלשון הפילוסופית העברית. אבל דווקא מפני נאמנותו למקור סגנונו הוא סגנון של תרגום, שרוח שפה אחרת מרחפת עליו. והספר הקשה הזה ניתן לפני הקורא בהוצאת הרגילות בצורה משובשת מאד, שרבו בה טעויות הדפוס, ובמקומות רבים אין להבינו כלל. ד"ר קופמן רואה

כתפקידו הראשון, לנקות את הנוסח מכל השבושים האלה ולהוציא את תרגומו של אבן תיבון בצורתו המקורית, וכתפקידו השני להקל גם את הבנת לשונו של אבן תיבון. לשם זה הוא נותן את הספר בניקוד ובסימני הפסק ומבאר בפירושו את כל הביטויים הקשים, ובכמה מקומות הוא מתרגם את תרגומו של אבן תיבון לעברית קלה וברורה. אבל הוא שם לב גם לקשיים הפנימיים של המורה, הנכתב לפי עדות הרמב"ם עצמו רק לאיש "שעיין בחכמות הפילוסופים וידע עניניהם", כלומר שיש לו ידיעה בפילוסופיה של האסכולה האריסטוטלית מימי הביניים, ואינו מובן לקורא שאינו מכיר את המושגים והרעיונות של הפילוסופיה הזאת. מפני זה הקדים ד"ר קופמן להוצאתו מבוא מקיף, שבו הוא מבטא את הקורא לתוך העולם הרוחני, שבו גדל הרמב"ם, מבאר לו את המגמות העקריות בפעולתו הספרותית של הרמב"ם בכלל ובמורה בפרט ונותן סקירה מפורטת על תוכן מ"ט הפרקים הראשונים בחלק הראשון של המורה הנכללים בכרך זה. מלבד זה הוא מבאר בפירושו כל מה שצריך ביאור כדי להבין דברי המורה. כל זה נעשה באמנות פידגוגית נפלאה. ההוצאה הזאת מביאה את הקורא העברי בעל השכלה כללית של זמננו להבנה גמורה של המורה, עד כמה שאפשר לו להגיע אליה בכלל.

אבל ההוצאה היא עבודה חשובה גם מנקודת מבטו של בעל המקצוע, ומן הצד הזה עלי לדון עליה כאן. אני מזכיר תחלה את קביעת הנוסח. לפני המוציא לאור לא היו כתבי יד של אבן תיבון, אבל הוא משתמש בדפוסים הראשונים של תרגומו, בשנויי הנוסחאות הנמצאים בפסאדות המובאות בפירושים העתיקים של המורה, ובנוסחאות מכתבי יד, המובאים ע"י מונק. מלבד זה הוא מתקן את הספר על פי השוואה למקור הערבי. הוא משתמש בזה בתיקונים של מונק, שייצר ואחרים, ומוסיף עליהם כמה תיקונים נכונים חדשים משלו. במקומות מסופקים הוא מביא תיקונים כאלה רק בתוך שינויי הנוסחאות הנמצאים בסוף הספר ומשאיר את הגירסא של הדפוס הראשון. המוציא לאור עשה את עבודתו בשקידה ובדיוק, ולא הקורא הפשוט בלבד אלא גם החוקר העוסק בפילוסופיה של הרמב"ם יכול לסמוך על הוצאתו בבטחון מלא. אבל תרגומו של אבן תיבון חשוב הוא גם בצורתו הלשונית, מפני שלשונו וסגנונו השפיעו על הספרות המדעית וביחוד הפילוסופית של ימי הביניים במדה מרובה. מפני זה הוא צריך גם להוצאה פילולוגית הנותנת את צורתו המקורית בכל דקדוקיה ופרטיה, ומובן הוא שאי אפשר להגיע להוצאה כזאת בלי להשתמש בכתבי יד. אין אנו יודעים, עד כמה שמר לנו הדפוס הראשון את הצורה הלשונית של אבן תיבון, ובמקומות שבהם מתקנים החוקרים המודרנים את הנוסח על פי המקור הערבי, נשאר הספק, אם הנוסח "הגנון" גם הנוסח האמיתי של אבן תיבון הוא. בסוף המבוא מבטא המוציא לאור, להשתמש בכרכים הבאים של הוצאתו בכתב יד של אבן תיבון שנקנה על ידי בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים אחר הדפסת הכרך הנוכחי. אנו מקדמים זאת בברכה, אבל יחד עם זה אנו מקווים, שנוכח פעם להוצאה פילולוגית של המורה, שתהיה מיוסדת לכל הפחות על אחדים מהקדומים והמדויקים ביותר מבין כתבי יד המורה.

פירושו של ד"ר קופמן נותן בצורה מוכנת לכל את המסקנות של חקירה עצמית ומעמיקה. אף על פי שהוא נמנע מלהביא דברי אחרים ומלהתווכח עמם, ניכר מתוכו, שהמתברר בקי בין במפרשי המורה מימי הביניים בין בספרות החדשה על הפילוסופיה של הרמב"ם, שהביא את דבריהם בכור הבחינה וידע להכריע בין הדעות השונות. אבל הפירוש מביא גם דעות חדשות, שרבות מהן מענינות מאד. ביחוד הוא מצטיין על ידי

מגמתו לראות כל הפרטים באור הרעיונות היסודיים של המורה ולהבינם על פי הבנה שיטתית בפילוסופיה של הרמב"ם. מיתודה זו לעצמה נכונה היא בלי ספק. ספר פילוסופי דורש גם פירוש פילוסופי הנותן לכל רעיון ורעיון את מקומו בתוך שיטת יוצרו. אין לסעון נגד מיתודה זו, שרק על פי הפרטים אפשר להגיע להבנת השיטה. כי דווקא זה הוא תפקידו של פירוש פילוסופי, להוציא מן הפרטים את יסודות השיטה, ולבאר על פי היסודות האלה את הרעיונות הפרטיים, עד שהפרט מקיים את הכלל והכלל מקיים את הפרט. אבל אצל ד"ר קופמן לובשת מיתודה זו צורה מיוחדת מפני השקפתו על תפקיד המפרש בכלל ומפרש המורה בפרט. לפי דעתו "חובת המפרש היא לראות לא את הפשט בלבד אלא אף הרמז, את הנמצא בדברי הספר בכח" (מבוא, עמוד 79), וחובה זו מוטלת ביחוד על מפרש המורה, שאת אפיו הספרותי מתאר המחבר בדבריו של הרמב"ם על המשלים שבתנ"ך ורואה בו "דבר שהוא בעל שני פנים, ר"ל שיש לו נגלה ונסתר" (שם עמוד 53). חובת המפרש היא, איפא, לגלות את הנסתר הזה. המחבר מביא סעד לדעתו ממה שאומר הרמב"ם בסוף פתיחת המורה על סיבות הסתירות הנמצאות בספרים. הוא מונה שם שבע סיבות ותולה את הסתירות שבמורה עצמו בסיבה החמישית והשביעית. והנה הסיבה השביעית היא "צורך הדברים בענינים עמוקים מאד, יצטרך להעלים קצת עניניהם ולגלות קצתם וכו'". בעובדה עצמה, כי יש מקומות במורה שיש בהם "נגלה ונסתר", אין ספק, ורק זו היא השאלה, באיזו מידה אנו רשאים להשתמש בדברים האלה הגיתנים לשיעורים. כזה היו תמיד חלוקי דעות בין מפרשי המורה אבל גם המרחיקים ללכת לא ראו במורה כולו ספר שיש לו נגלה ונסתר. למשפט הזה על האופי הספרותי של המורה אינני מוצא יסוד לא בדברים הנזכרים של הרמב"ם ולא בסיגנון המורה עצמו, שאינו הסיגנון של ספר אינטרטי. כדי לגלות את הרעיונות, שהרמב"ם הסתיר במורה, אנו צריכים לראות אמיתיות, אבל אין לנו הרשות להכניס לתוך דבריו אינו כוונה נסתרת על פי הנחות כלליות הפורחות באויר.

העמדה הכללית של המפרש מוצאת את ביטוייה בהשקפה חדשה על מ"ס הפרקים הראשונים בחלק הראשון של המורה, שנכללו בכרך זה. הפרקים האלה עוסקים כידוע בביאור השמות שבתנ"ך המורים לפי פשוטם על הגשמת הבורא או מיחסים לו איזו הפעולות. בפרקים האלה קשה למצא שום סדר הגיוני בין מהצד השיטתי ובין מהצד הפרשני, ואם לפרקים אחדים יש נושא משותף, אין להם קשר עם הפרקים הבאים לפניהם ולאחריהם. ולא עוד אלא שהרמב"ם מכניס לתוך הפרקים האלה גם דברים על ענינים פילוסופיים, שאין בהם צורך לביאור השמות, פעם באותם הפרקים העוסקים בעיקר בפרשנות, פעם בפרקים מיוחדים, וגם הסיבה שבגללה באים הדברים האלה דווקא במקום הזה, נעלמת ממנו כמה פעמים. בחוסר הסדר הזה נתקשו כל מפרשי המורה, וכמה מהם השתדלו למצא את חוט השני המקשר את הפרקים ומאחדם זה לזה. המחבר בונה לשאלה פתרון חדש ומפתיע. פתרונו הוא, שהרמב"ם הסתיר בפרקים האלה בתוך ביאור השמות שיטת מחקר שלימה. הנגלה הוא ביאור השמות, ביאור נכון ומספיק וכולל הרבה דברי חכמה מאירי עינים, והנסתר שיטת מחקר שלמה, שצריך רק להסתכל דרך נקבי המשכית, כדי שיכירוה. פירוש הדברים הוא, שיש בכל פרק רעיון מרכזי, הנמצא בדרך כלל באותו החומר שאינו שייך לביאור השמות עצמו, וצריך לגלות את הרעיון הזה ולשלו בו לרעיון המרכזי שבפרק הקודם לו ולזה שבפרק שלאחריו, ואז נראה שכולם מקושרים היטב ונסתכל בשיטה הנפלאה והמופלאה המתגלית אלינו מתוכם (מבוא עמוד 53/4).

גילוי השיטה הזאת הוא החידוש היסודי בכרך שלפנינו. המבוא מבאר אותה באריכות (עמוד 55—74), הפירוש מביא בראש כל פרק כתכניתו את „רעיונו המרכזי“, ואף על פי שהפירוש עצמו מבאר בנאמנות דברי הרמב"ם גם לפי פשוטם, הוא עוסק בתשומת לב מיוחדת באותו הרעיון המרכזי, שמצא בו המחבר. כדי שהקורא יוכל לתאר לו את בנין השיטה, אני נותן לפני רשימת חלקיה הראשיים, כמו שהם באים זה אחר זה, והם: א) ההשגה השכלית, ב) ארבעה החישגים העליונים של ההשגה השכלית, ג) ההשגה הנבואית, ד) הישגי הנבואה, ה) בחינת המציאות לאור הישגי הנבואה, ו) ביאור המציאות על פי הנבואה: האלוה כחוק המוסר בעולם, ז) העולם שמחוץ לנסיון כמושג ההשגה השכלית, ח) הרוחני המוחלט, ט) הרוחניים, י) השכל העולמי והרצון העולמי, יא) סיכום: השגתנו ברוחני המוחלט. אותו הבנין השיטתי נמצא גם בתוך כל אחד מהחלקים האלה. אני גותן לדוגמה את תוכנו של החלק הראשון „על ההשגה השכלית (פרקים א"ה) והוא: מהותה (של ההשגה השכלית), תחומה והיקפה, ההבדל שבינה ובין יתר חלקי ההכרה האנושית, מקור הטעיות הנפולות בה.

השיטה היא באמת שלימה, מקיפה ומסודרת יפה, והיתה דרושה חריפות בלתי רגילה, כדי לבנות ממשפטים בודדים בכל הפרקים האלה בגין משוכלל ונהדר כזה. כשקוראים את ביאור השיטה בהסברתו הברורה והבהירה של המחבר, אין מרגישים תחילה בשום קושי ודוחק, והדברים נראים פשוטים וטבעיים. אבל כשמשווים את הרעיונות האלה לדברי המורה, רואים מיד, שהמחבר לקח אולי חלק מהאבנים מן המורה, אבל הבנין כולו שלו הוא. אין בדעתי לדבר על זרות האידאה עצמה, שהרמב"ם הסתיר בפרקים האלה שיטה מקיפה באופן כל כך מלאכותי, שלהבנתה לא היה צריך למפרש אלא לפותר ממש. אבל גם אם אנו מניחים שהרעיון לעצמו אפשרי הוא, אנו רואים, כי ברוב הפרקים אין למצוא את „הרעיון המרכזי“ בפסקאות, המכילות אותו לפי דעת המחבר; דווקא לאותם הרעיונות, שהם חשובים ביותר לבנין השיטה, אינו מוצא בדברי המורה אלא רמזים קלים שבקלים. וכדי לבנות את שיטתו הוא צריך לקשר הרעיונות, שהגיע אליהם בדרך הזאת, על ידי רעיונות אחרים, שהוא מוסיף מעצמו רק לשם הקשר. אני יודע היטב, שהמאמין ברמזים אינו רואה סתירה לדעתו בטענות האלה. אבל יש לסעון נגד דעתו של המחבר עוד טענה אחרת פשוטה ומכריעה. מי שמוצא בספר נגלה ונסתר, צריך לתת סיבה למה הסתיר מחבר הספר את הנסתר. כשאנו בודקים את השיטה הנסתרת של המחבר, נראה שאין בה כמעט שום רעיון שהרמב"ם היה צריך להסתירו. על כל מה שנאמר שם על ההשגה השכלית על הנבואה ויתרונה על השכל, על אלהים כחוק המוסר בעולם, ועוד ועוד, על כל הרעיונות האלה היה הרמב"ם יכול לדבר גם בצורה גלויה, ולא זו בלבד, אלא על רובם מדבר הרמב"ם באריכות בחלקים הבאים של המורה, וכל הרמזים, שהמחבר מוצא אותם בפרקים שלנו, אינם מובנים אלא למי שכבר מכיר הרעיונות הנרמזים ממקום אחר. כפי מה שאני רואה, גילה המחבר רק שלושה רעיונות, שהם חדשים באמת ושהיה צורך להסתיר אותם, אחד מהם על „האלוה כמקור שממנו נחצבו כל היצירים“ (פרק ט"ז) והאחרים על השכל העולמי ועל הרצון העולמי (פרקים לט—מב), וכי יעלה על הדעת, שהרמב"ם יצר שיטה גדולה רק כהצעה לשלושת הרעיונות האלה? והנה דווקא לאותם הרעיונות מצא המחבר רק רמזים קלים ביותר וגם קשרם עם שאר חלקי השיטה הוא חלש מאד. לו רצה הרמב"ם באמת להעירנו על הרעיונות הנוצרים האלה, בודאי היה מוצא לזה אמצעים טובים ובטוחים יותר, וחזן מכל זה, הרעיונות האלה לא רק חדשים

הם, אלא הם מתנגדים לכמה מיסודות השיטה הידועה של הרמב"ם, ומי ירצה לשנות היסודות הללו מפני רמזים דקים ומסופקים?

תחת להוסיף בטענות כלליות, אני נותן לפני הקורא דוגמאות אחדות שעל פיהן הוא יכול לדון בעצמו על טיב המיתודה הזאת¹. ד"ר קופמן מחבר את הפרקים י"ז—כ לפרשה אחת, בחינת המציאות לאור הישגי הנבואה, נראה תחילה, במה עוסקים הפרקים האלה לפי הנגלה:

פרק י"ז מבאר שלא החכמה האלהית בלבד נמנעת מן ההמון אלא גם, רוב חכמת הטבע, זו היא גם דעת הפילוסופים שדברו על התחלות הדברים בחידות, כמו שאפלטון, קורא החומר הנקבה והצורה הזכר, לביאור הדברים מוסיף הרמב"ם, כי התחלות הנמצאות ההוות והנפסדות שלוש—החומר והצורה וההעדר המיוחד, אשר הוא מחובר לחומר לעולם, ולולא התחברות ההעדר לחומר, לא הגיעה אליו הצורה, ובזה הצד היה ההעדר מן ההתחלות. — פרק י"ח מבאר את השמות, קרב, נגע, נגש" שיש להם שתי הוראות, האחת, המגע הקרוב במקום והשנית, הדבק המדע בידוע, וכל לשון קריבה או נגישה אשר תמצאנה בספרי הנבואה בין ה' ית' ובין נברא מנבראיו הוא כולו מזה הענין האחרון, כי ה' אינו גשם... כי בהסתלקות הגשמות יסתלק המקום ותבטל כל קריבה ונגישה וכו', — פרק י"ט מבאר את שלוש ההוראות של השם, מלא, האחת היא, שגשם אחד יבוא בגשם אחר וימלאהו, השנית, תום זמן אחד משוער והשלמתו כמו וימלאו ימיה, השלישית, השלמות בחשיבות והתכלית בה, ורק בהוראה השלישית נאמר השם מלא על אלהים. — פרק כ' מבאר, שלשמות רם ונשא יש שתי הוראות, רוממות המקום ורוממות המעלה ורק בהוראה השנית הם נאמרים בה' והפסוק, כה אמר רם ונשא מורה על גדולת מדרגה ומעלה ורוממות, מפני רבוי התארים האלה מוסיף הרמב"ם, שאלו התארים כולם הרבים ... כולם ישובו לענין אחד והענין ההוא הוא עצמו, לא דבר יוצא חוץ לעצמו.

נעבור עתה לפירוש המחבר, לפיהו עוסקת כל הפרשה הזאת בשלש ההתחלות של ההויה וההפסד, בחומר, בהעדר המיוחד ובצורה, ומבארת מהצד הזה את היחס של העולם החומרי לאלהים. פרק י"ז מדבר על שלש ההתחלות בכלל ורואה בתשוקה לצורה, שהיא מקור התנועה, תשוקה לשפע אלוהי, פרק י"ח מדבר על החומר, פרק י"ט על ההעדר המיוחד, פרק כ' על הצורה.

לפי פרק י"ח, החומר הוא איפוא שם כללי לסופיות, להגבלת דבר סופי אחד על ידי סופי אחר, ל'נגיעת' האחד בשני, באפן זה הגדירו חכמים ראשונים את החומר כמקום, ואולם הרוחני המוחלט אינו סופי ואינו מוגבל במקום, ואם בכל זאת יש 'נגיעה' בינו ובין נבראיו... אין זו אלא נגיעת משכיל במושכל מצדו, 'דבק' המחשבה במקור השפע מצד הנבראים' (מבוא, ע' 92). כשאנו שואלים, מאין מוצא המחבר את כל הדברים האלה על החומר ומנין לו שהרמב"ם מדבר פה על החומר בכלל, אין אנו מוצאים בכל הפרק אלא הדברים האלה, כי בהסתלק הגשמות יסתלק המקום, אבל בהם לא נזכר החומר אלא הגשם, שהוא

(1) אני מעיר רק בקצרה על נקודה אחת. שיטת המחבר מתחילה בהישיגים של ההכרה השכלית ועוברת מהן להישיגי הנבואה. אבל כבר ההשקפה הראשונה מראה, שגבול ההשגה השכלית הוא צר יותר מדי, וכמה דברים הידועים לפי הרמב"ם גם לשכל, מוצאים את מקומם רק בין הישיגי הנבואה. כנראה הרגיש המחבר עצמו בקושי הזה. אבל הוא נדחק לשוא להגביר עליו.

מחובר מחומר וצורה, ואין כונת הדברים שהחומר הוא המקום לפי הגדרת, החכמים הראשונים, אלא הם מיוסדים על ההגדרה הידועה של אריסטו כי המקום הוא תכלית הגשם המקיף. כי דוקא לפי ההגדרה הזאת מציאות המקום תלויה במציאות הגשם. מה שאין כן לפי הגדר האחר העושה את המקום לכלי הקבול של הגשמים. עוד יותר רחוק מדברי הרמב"ם הוא הרעיון, שהחומר הוא "שם כללי לסופיות", והרעיון הזה מופרך הוא גם לעצמו. נכון הוא, שלפי השיטה האריסטוטלית, שהיא גם שיטת הרמב"ם, המקום והעולם המקומי סופיים הם, אבל כל הראיות הרבות של אריסטו על סופיות העולם אינן בנויות על מושג החומר, ומכל שכן שרתוק מהם לומר, כי חומר וסופיות דבר אחד הם. מהצד האחר גם מטופס מאד, שכל מה שאין לו חומר, צריך להיות אין סופי. כי לפי זה היה צריך לומר, שגם השכלים הנבדלים אינן סופיים הם, מפני שהם נפרדים מהחומר. אלא רוחניות לחוד ואינסופיות לחוד.

על ההעדר המיוחד שבפרק י"ט אומר המחבר: "כשם שהחומר הוא מושג המקום, כך ההעדר המיוחד הוא מושג הזמן, תשוקה להוציא שלמות שבכח אל הפועל". את ראיתו הוא מביא מהדברים האלה: "מלא... יעשה בענין תום זמן אחד משוער והשלמתו: וימלאו ימיה". לדברים האלה הוא מוסיף: "כלומר, יציאה מן הכח אל הפועל תלויה בזמן". כבר זה הוא רחוק מכוונת הרמב"ם, המעיר רק על ההוראה הזמנית של המלה "מלא". אך כדי להגיע להעדר המיוחד, שאין לו שום זכר בכל פרקנו, הוא צריך להוסיף עוד פעם, "אם החומר הוא תנאי המקום, ההעדר המיוחד הוא תנאי הזמן". הוא סומך בזה על מה שאמר בפרק י"ז, כי "ההעדר המיוחד הזה נעשה למקור התנועה", כי מכיון שהתנועה, כלומר היציאה מן הכח אל הפועל, והזמן תלויים זה בזה, ההעדר המיוחד כמקור התנועה הוא גם תנאי לזמן. כל הדברים האלה אינם מדויקים מהצד הפורמלי. פעם התנועה תלויה בזמן ופעם ההעדר המיוחד כמקור התנועה נעשה גם לתנאי הזמן כאילו הזמן תלוי בתנועה (מה שהוא באמת דעתו של אריסטו), ופעם שלישית "ההעדר המיוחד הוא מושג הזמן", דבר שאין להבין אותו כלל. אבל יותר חשוב הוא, שאין יסוד לכל ההנחה, העושה את ההעדר המיוחד למקור התנועה, ורואה בו "תשוקה אל הצורה המסוימת". ההעדר המיוחד, כלומר העדרה של צורה מסוימת בחומר מסוים, שיש בו הכח להגיע אליה, אינו בעצמו תשוקה לצורה, והרמב"ם מיחס את התשוקה לצורה לחומר עצמו ולא להעדר, ומונה את ההעדר בין התחלות התנועה רק מפני שהעדר הצורה הוא תנאי לתשוקת החומר אליה ולחול הצורה עליו. הסבות העיקריות של התנועה הן איפוא, החומר והצורה, ולא ההעדר המיוחד. עדין לא הגענו לסוף כוונת המחבר בפרק הזה. למלה "מלא" יש עוד הוראה, "השלמות בחשיבות והתכלית בה", ורק בהוראה הזאת היא נאמרת באלוה. המחבר מוצא בזה את הרעיון שהשלמות המוחלטת של אלהים אינה תלויה כלל בזמן, מפני שאין בו דבר בכוח והוא למעלה מכל העדר.

בפרק כ' המיחס לשם "רם" בין השאר גם את ההוראה "רוממות המעלה", מוצא המחבר את ההתחלה השלישית של ההויה וההפסד, את הצורה, כי שלמות ומעלה וצורה דבר אחד הם. אבל "אם הצורה היא שלמות שחל על מי שהוא, אין אין ליחס את הצורה לאלוה שהוא השלימות עצמה, ולא בעל השלימות. השניות הזאת של עצם נושא וצורה נשואה שייכת רק בנבראים". כן מבאר המחבר את דברי הרמב"ם שהבאתי אותם למעלה, כי התארים הרבים שמיחסים אותם לאלוהים, כולם ישובו לענין אחד. הענין ההוא הוא עצמו, לא דבר יוצא חוץ לעצם". נכון הוא שהרמב"ם שולל מאלהים

גם השניות של צורה ונושאה שהוא החומר, כמו שהוא שולל אותה מן השכלים הנבדלים, שהם רק צורות טהורות, נבדלות מכל חומר, אבל כאן אינו מדבר על השניות של צורה וחומר שניהם שייכים לעצם הדבר החומרי, אלא על השניות של העצם ושל דבר יוצא חוץ לעצם. גם בפרקים על התארים כמעט שאינו נוגע בשניות של צורה ונושאה מפני שגם בעלי התארים עצמם אינם מיחסים לאלהים השניות הזאת, כמו שלא נאמר בפרקים הקודמים שאלהים הוא למעלה מן החומר ומן ההעדר המיוחד, כן לא נאמר בפרק הזה שהוא למעלה מן הצורה הזקוקה לנושא. הרעיון עצמו, שאלהים הוא למעלה מכל השלמיות של העולם החומרי, אף על פי שכולן באות ממנו, מתאים לגמרי לשיטת הרמב"ם. אבל דוקא מפני זה דוקא מפני שלא היתה לרמב"ם שום סיבה להעלים את הרעיון הזה, אין להבין למה לנו להכניסו לתוך דבריו על ידי כל הדוחק הזה.

כדוגמה אחרונה אני מביא עוד את החידוש היותר חשוב שבשיטה החדשה, ר"ל את גילוי השכל העולמי והרצון העולמי. המחבר מוצא את הרעיון הזה בפרקים ל"ט—מ"ב, העוסקים בשמות שונים שיש להם בין השאר גם ההוראות שכל ורצון ושהם נאמרים באלהים בשתי ההוראות האלה. לפי פירוש המחבר כונת הרמב"ם היא שהשמות האלה לא הושאלו לאלהים ממש, ולא לשכל ולרצון, שיש לו לאלוה נביכול, אלא הם מורים על שכל ורצון שברא אלוה. (פירוש לפרק ל"ט, ע' 182). השכל הזה הוא איפוא לא קנינו של אלוה אלא יצירו, היציר הרחני, הבלתי מוגבל, השכל השלם, יסוד כל ההשגות, יסוד כל ההכרה, יסוד החיים, לב' העולם, רהרעה הנפרדת השניה היא הרצון, אף הוא רחני, שלם, יסוד כל הרציות, יסוד כל הפעולות המוסריות, יסוד החירות, 'רוח' העולם' (מבוא, ע' 71), תפקידם הוא זה: 'הרצון האלוהי פועל על חיי היחידים והאומות והותך גורלם לפי מעשיהם, השכל האלוהי שופע שפע בלתי פוסק על ההכרה, ההשגה השכלית והנבואה, שהם הם החיים האמיתיים של בני אדם' (שם).

מציאות השכל העולמי והרצון העולמי תלויה בהנחה, שהשכל והרצון הנזכרים בפרקים האלה אינם שכלו ורצונו של אלהים ממש ושמשני זה אנו צריכים לראות בהם היפוסטוזות בראות על ידי אלהים. שאלתנו הראשונה צריכה להיות איפוא, מה הן ראיות המחבר להנחתו היסודית. בצורה מפורשת מצאתי לה רק ראייה אחת. לדברי הרמב"ם, שהשם לב' הושאל לאלוה בהוראה של שכל, הוא מעיר: 'במקום אחר (פרק מ"ז) אומר הרמב"ם, שאין ליחס לאלוה שכל, הרי שהשכל הנאמר כאן הוא שכל נברא' (מבוא שם). כנראה מוצא המחבר סמך לדעתו גם בזה שאין ליחס לאלוה קנינים ומשום זה אין השכל והרצון קנינו, ובפירושו לפרק ל"ט (ע' 182) הוא אומר עוד, שהפוסקים המדברים על לב אלוה שהוא לפי פירוש הרמב"ם שכלו, מיחסים לו התפעלויות שאינן שייכות באלהים עצמו אלא רק בשכל נברא. הראיה העיקרית של המחבר מרחיקה לכת מאוד, כי ממנה יוצא שיש לשלול מאלהים את השכל ואת הרצון לגמרי, וזה גורם לשנוי מהפכני במושג האלהים של הרמב"ם הכולל בתוכו גם את השכל גם את הרצון. באחד הפרקים היותר מפורסמים של המורה מסכים הרמב"ם למאמר הידוע של הפילוסופים, כי האלהים הוא 'השכל והמשכיל והמושכל ושאלו השלשה ענינים בו יתעלה הם ענין אחד'. כמו כן הוא מהזיק באמונת החידוש נגד בעלי הקדמות דוקא מפני שלפי דעת הקדמות אין ליחס את הפעולות של אלהים לרצונו, והוא מבאר את ההבדל בין הרצון שיעשה פעולותיו בגלל דבר אחר ובין הרצון המוחלט של אלהים. במקומות האלה ברור בלי ספק, שהרמב"ם מדבר על אלהים עצמו, לא על דבר נברא. לעומת

זה שולל המקום הטובא על ידי המחבר לראיה (פרק מ"ג, ע' 214) מאלהים לא את השכל אלא, "ההסתכלות וההתבוננות", כלומר רכישת הידיעה על ידי פעולת ההכרה. גם המחבר עצמו אינו שולל מאלהים את השכל ואת הרצון מכל וכל, כי הוא אומר שבאלהים, "שכל = רצון = כל שלימות אפשרית" (מבוא, ע' 71), ובוה הוא כבר סתר את כל ראיתו. לפי הדעה הזאת, שהיא נכונה לגמרי, השכל והרצון אינם באלהים קנינים נוספים על העצם או תארים נבדלים זה מזה, אלא צריך להבין אותם לפי השיטה הכללית של הרמב"ם על התארים. אבל על כל פנים מיחס הרמב"ם לאלהים עצמו שכל ורצון, ואין לנו סיבה לראות בשכל וברצון הבאים בפרקים שאנו דנים עליהם, דעות נפרדות והיפוסטוזות.

על ידי זה אנו נמלטים גם מכל הקשיים התלויים ברעיון של השכל העולמי והרצון העולמי, שאני מסביר רק אחדים מהם. השניות עצמה של השכל והרצון מתנגדת לפסיכולוגיה של הרמב"ם, הקושרת את הרצון בשכל. עוד יותר קשה לחלק ביניהם את התפקידים כמו שהמחבר מחלק אותם. אצלו השכל העולמי משפיע רק על שכלנו, בעוד שההשגחה על גורלם של בני האדם נתונה בידי הרצון העולמי. הרמב"ם אינו מכיר את השכל העולמי אבל הוא מכיר את השכל הפועל הדומה לשכל העולמי של המחבר בכמה בחינות. השכל הפועל של הרמב"ם שממנו בא השפע על שכלנו, נותן גם הצורות לדברים בעולם השפל, וההשגחה האלוהית על בני האדם נמשכת אחר הקשר בין שכלנו ובין השכל הפועל. השכל הפועל מאחד בתוכו את התפקידים של השכל העולמי והרצון העולמי לגבי העולם הארצי, ופעולתו אינה משאירה מקום לא לזה ולא לזה. אולם יש הבדל אחד יסודי בין חלקו של השכל הפועל בהשגחה לפי הרמב"ם ובין תפקידו של הרצון העולמי לפי המחבר. לפי הרמב"ם באה ההשגחה מאלהים; היא רק ממוצעת על ידי השכל הפועל, ואין השכל הפועל עצמו חותך את גורלם של בני האדם. לפי המחבר הרצון העולמי הוא המשגיח, והשאלה נשאלת מעצמה למה לנו רצון משגיח כזה, אם גם אלהים הוא בעל רצון? אנו יכולים רק לשער, מה הביא את המחבר להשקפתו. כנראה הוא נוטה להבנה פנתיאיסטית של שיטת הרמב"ם, ולפיה נובעים מהמקור הראשון של העולם השכל העולמי והרצון העולמי "בהתבדלות ראשונה". יחד עם זה הוא רואה באלהים את חוק המוסר בעולם, והאלהים של המוסר פועל גם אצלו מתוך רצון (מבוא, ע' 63/4). השניות הזאת מביאה אותו לכפל של אלהים בעל רצון ושל רצון עולמי נברא.

דברתי מה שיש לי לדבר על השיטה הנסתרית שגילה המחבר בדברי הרמב"ם, וביררתי את הטעמים המכריחים אותי לדחות אותה, דווקא מפני שאני רואה בהסברת השיטה הזאת נסיון רציני להבין את הקשר הפנימי בין הרעיונות של הרמב"ם. אני מתנגד למיתודה של המחבר בנסיון הזה. אבל אני מעריך את ההתעמקות המתגלית גם בחלק הזה של עבודתו. להוצאה עצמה ולפירוש הבהיר והמדויק יש ערך גדול גם בשביל המסתפקים בנגלה כמוני. יש לקוות שד"ר קופמן יתן לפניהם במהרה גם את הכרכים הבאים של הוצאתו.

567. נאור, מנחם [Menahem Naor]. עיקרי-הדקדוק העברית. תורת הנקוד—תורת הצורות—תרגילים. מהדורה שניה בשנויים ותקונים. חיפה, בית הספר הריאלי העברי, (רפ"ס הוצאת ארץ ישראל בתל אביב), תרצ"ו. 110, [2] ע. 23:15. הוצאה א' ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 158.

568. נחמן בן שמחה מברסלב [Nahman b. Simha of Bratzlav].
ספר ליקוטי מוהר"ן... הובא לביה"ד פעם שמינית ע"י, חכרת ספיצי ספרי
אדמו"ר מוהר"ן זצ"ל מברסלב. ירושלים, W-wa, דפוס Pośpiech, תרצ"ו, 8,
282, [21] ע. 20 : 29.

569. נחמן בן שמחה מברסלב [Nahman b. Simha of Bratzlav].
ספר קיצור ליקוטי מוהר"ן השלם... כל העצות הנפלאות...
הכתובות במספר קיצור ליקוטי מוהר"ן הישן ובמספר ליקוטי עצות הראשון ובמספר
ליקוטי עצות מהדורא בתרא... נדפס בעת עוד הפעם עם הרבה הוספות ע"י
חסידי ברסלב. ירושלים, הוצאת ברסלב, (Drukarnia "Pośpiech", Warszawa),
תרצ"ה. [11] דף, [15]-[32], 80, 18, [11] ע. 12 : 16.

570. נישנינל, ארנסט [Ernest Nightingale]. אור מאת א. נישנינל...
תורגם בידי א. נתניהו בעריכת ש. סמבורסקי. ירושלים, מצפה, (דפוס
הספר, 1936). [41] דף, 192 ע, ציורים. 15 : 21.

571. סילמן, ראובן. 300 משחקים לבתי ספר לאגודות נוער
ולמשפחה. אסף וערך ראובן סילמן. ירושלים, ה. סם, (כית דפוס לאומי), תרצ"ו.
110 ע, ציורים. 12 : 18.

572. סלומון, יואל משה [J. M. Salomon]. שירי רבי יואל משה
סלומון אשר שר על יהודה וירושלים... נאספו ויצאו לאור על ידי פנחס בן צבי
גראויבסקי. חוברת א. ירושלים, דפוס סלומון, תרצ"ו. 22, [11] ע, תמונה, פורטרט.
17 : 23. = מגניז ירושלים, חוברת קכ"ג.

573. סמבטיון, משה [Moshe Sambatyion]. יד לקדוש; תולדות
קדוש אלמוני שנורה כהגנו על חיים ורכוש בטולדת העברית בשנת תרצ"ו. (ת"א.
א. רובינזון, דפוס מחס), תרצ"ו? 16 ע. 14 : 19.
מהמעטפת.
בראש המעטפת: משה סמבטיון (ליפטסקא).

574. סמבטיון משה [Moshe Sambatyion]. מינשר הנוער היחודאי
להאומה הבריתית... (ת"א, ד. ש. הירשנמון, דפוס לאומי), תרצ"ו. 40 ע. 16 : 24.
בראש השער: משה סמבטיון (ליפטסקא).

575. סמולנסקי, פרץ [Perez Smolenskin]. גמול ישרים. (חלק
ראשון). (תל-אביב), רואי, (דפוס הרשב"ם, תרצ"ה). 203 ע, [11] דף. 12 : 16.
(כתבי פרץ סמולנסקי).

576. ספרית בריאות העם... ירושלים, בית הבריאות של הרבה ע"ש נתן ולינה שמראוס, דפוסים שונים, תרצ"ח-תרצ"ו. 12 : 16.
- התכן: 2: ברכיהו מ[רדכי]: הספול ברגל. תר"ץ. 24 ע.
- 3: פרידמן, ד. א.: ההיגיונה של העין. תרצ"א. 44 ע.
- 4: ברכיהו מ[רדכי]: ההיגיונה של צרכי האכל. חש"ה. 23 ע.
- 5: ברומברג, ש[רה]: המזון. חש"ה. 16 ע.
- 6: סימון, א[רנסט]: תרגילי גוף יומיים. (תרצ"ב). 33. [1] ע.
- 7: וכטל, ה. י.: שני הילדים ואפן השמוש בהן... מתרגם ומעובד בשנויים קלים ע"י א. י. הלוי. חש"ה. 24 ע.
- 8: סימון, א[רנסט]: תרגילי גוף ליסוד היציבה. תרצ"ג. 47. [1] ע.
- 9: כהן, פריץ: ההיגיונה המינית של העלם. תרצ"ה. 36 ע.
- 10: כהן, פריץ: ההיגיונה המינית של הנערה. תרצ"ה. 47. [1] ע.
- 11: ברמן, ט.: על ההיגיונה של העבודה. תרצ"ו. 35. [1] ע.
- 12: ברכיהו מ[רדכי]: תקופת ההתבגרות. סדר פ. אפרת. לפי הספר גיל ההתבגרות של מ. ברכיהו. תרצ"ו. 47 ע.
- כלם, פרס ל-12, מצוירים ומנוקדים. 2-5, יצאו כחל אביב בהוצאת אמנות.

577. סקרובון, משה בן יצחק [M. Skrobum]. ספר משה בערב... על עניני המאורעות האחרונות בארץ ישראל על ידי הישמעאלים ותעודתן בדברי ימי הנאולה עפ"י חקירה יסודית בטאסרי חז"ל ורמזי הכתובים... ירושלים, (דפוס העברי), תרצ"ו. [4] דף, 32 ע. 13 : 17.

הספר הוא פרק אחד מן הספר "לקץ הימין" שהתחיל להתרסם בחז"ל בימי המאורעות של תרפ"ט בא"י.

578. עזרא ד'. ספר חזונות אסר שאלתאל בן יכניה מלך יהודה (הנקרא כיונית בשם ספר הנביא עזרא וברומית עזרא הרביעי). הושב בפעם הראשונה למקורו העברי מתוך התרגומים כרומית, סורית וארמינית, בשום לב לנוסחאות כתב-יד עם מבוא והערות מאת אהרן קסינסקא. תל אביב, רביר, (דפוס הארץ), תרצ"ו. [2] דף, XXX-III, [11] 135 ע. [11] דף, פקסימיל. 14 : 22.

Liber Assiri Salathielis filii regis Jechonïae qui Ezra propheta, sive apocryphus Liber Esdrae quartus dictus est. — Vulgatum textum emendavit et... librum in originis sui sermonem hebraicum restituit adnotationibus et introductione illustravit A. Kaminka. Tel Aviv, Dvir, 1936.

579. עמיאל, משה אבינודור [Mosche Avigdor Amiel]. חזונות אל עמי; מחשבות ורעיונות סקירות והשקפות בענינים העומדים בלבו של עולם בכלל ועולמנו... בפרט... בתור חומר ללרנש לכל פרשני התורה, לכל החנים וחנים של השנה ולמאורעות שונים. חלק שני: ספר בראשית (נח"י) ירושלים, דפוס דיון אפשטין ושותפיהם, תרצ"ו. [11] דף, 294 ע. 17 : 24.

את הקודם ראה ק. מ. שנה י"ע 317.

580. הפועל; התאגדות לתרבות גופנית בא"י. פרטי כל סמועצת "הפועל" קרית-חיים, 22-21 ליוני 1935. ותל-אביב, 1935. 22 : 32.
- מהמעטפת. הקטגוריה מכתב-מכונה. בצד אחד של הדפים. בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. התאגדות לתרבות גופנית "הפועל". הוצד המרכזי.
581. הפועל; התאגדות לתרבות גופנית בא"י. תכנית הכינוס הארצי הרביעי של הפועל בהשתתפות נוער ארץ-ישראל העובדת. תל אביב, בית הדפוס אמנות ארץ-ישראל, פסח תרצ"ה. 20 ע. 14 : 31.
- בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל. את הקודם ראה ק. ס. שנה י' ע' 26.
582. פושקין, אלכסנדר [סרגייביץ] [Aleksandr Sergeevich Pushkin]. בת הקפית. תרגם מונחם זולמן ולסובסקי. [א"ב. 2 כרכים. תל-אביב, מצפה, (דפוס הפועל הצעיר, 1936). 120 ע; 11 דף, 123-242 ע. 15 : 21.
- מנוקד כלו. ע' 48-5. א. ס. פושקין פרשת חייו מאת המתרגם.
583. פושקין, אלכסנדר סרגייביץ [Aleksandr Sergeevich Pushkin]. תרגם בחרושים. תרגם אוברמאן לוינסון. ירושלים, (דפוס ווייס), תרצ"ו. 45, [2], 309 ע, 11 דף, פורטרט, ציורים. 17 : 24.
- עם מאמרו של המתרגם "אלכסנדר פושקין ויצירתו" בראש הספר (ע' 7-46) והערות ופרושים בסוף הספר. — הוצאה מהודרת.
584. פייכמן, יעקב [Jakob Fickmann]. סענייה; ספר למוד ומקרא. חלק הטיש. תל אביב, כולדת, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ו. 260 ע. 14 : 20.
- המחצית הראשונה. את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 162.
585. פישר, שמואל. פירוש על התורה... בדרך שיחות קלות מאת הכנקר שמואל בן אהרן פישר. רחובות, תרצ"ד-תרצ"ה. מנוי-דפים רבים, פורטרט. קונטרסים רבים בכריכה אחת. לכל קונטרס שער מיוחד ומנוי-דפים מיוחד. 17 : 23.
586. פלדמן, אוריה [Uriah Feldmann]. מנדיר מקצר של צמחי ארץ-ישראל לעם ולבתי-הספר. מהדורה שניה. תל-אביב, הוצאת המחבר, (דפוס קיהל), תרצ"ו. VIII, 127 ע, טבלאות. 12 : 27.
- הוצאה א' ראה ק. ס. שנה ו' ע' 28.
587. פרוינד, ש. המקנה במשק; חלק א: יסודות ההיגיון והאנטומיה של בהמות הבית ורפיון. ספר למוד לבתי-הספר וספרי-ההרכה לחקלאים במספר בבהמות ורפיון. בעריכת ש. ד. יפה. (תל-אביב), ספריה חקלאית, (דפוס הפועל הצעיר, תרצ"ו). 144 ע, 44 תמונות. 15 : 23.
- (ספריה חקלאית. יו"ל ע"י הסתדרות הפועלים החקלאיים בארץ ישראל).
- ראה גם ק. ס. שנה י"א ע' 22 מספר 80.

588. קמנצקי, י. פתח; עכרית לכונגרים מתחילים. תל-אביב, מצפה, (דפוס אחדות), תרצ"ו, 82, 121 ע, צלומים. 14 : 20.
589. קפת-חולים של הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. קופת-חולים במספרים 1935. תל-אביב, מאי 1936 תרצ"ו. IV, 85 דף. 21:33. מהמעטפת. — בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. מרכז קופת-חולים. — הקטגוריה מכתב-מכונה, נדפס בצד אחד של הדפים.
590. קרית חיים (ארלוזורוב). ידיעות הקריה; סכתב חוזר לחברים מס' 3, מרץ 1936. דיון וחשבון לשנת תרצ"ה שנת הפעולה השלישית. קרית חיים, מועצת הקריה, (דפוס סוכובולסקי), 1936. 83 ע, ציורים, טבלאות, מפה. 17:25. ראה גם ק. ס. שנה י"ב ע' 408.
591. רבינסון, י. ש. הרב רבי יעקב משה חרל"פ; לצורתו הרוחנית. ירושלים, דפוס העברי, תרצ"ו. 121 דף, 7—60 ע, פורטרט. 12:18.
592. רודי, צבי. גרגור יוזף קנדר; חייו ותורתו. חלק א. חיי מנדר. תל-אביב, הטבע והארץ, (דפוס קיחל), תרצ"ו. 50 ע, תמונות. 17:24. =ספרית הטבע והארץ ה'.
593. רוקח, יהודה ליב [J. L. Rokach]. היה ברוא! (שיחות הרופא עם הילדים). ירושלים, יהודה הצעיר, (דפוס מרכז, תרצ"ו). 34-3 ע. 17:12. מהמעטפת.
594. ספר הרשימות למסחר ותעשייה בארץ ישראל, ספר הכתבות, תרצ"ז' 1937. תל אביב, ספר הרשימות של מסחר ותעשייה בארץ ישראל, (דפוס ארץ), 1937. מנייני-דפים שונים. 24:17. בעברית ובאנגלית. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 310. Register of commerce and industry in Palestine. The Palestine directory. 1937.
595. שולוחוב, מ[יכאל] [Mikhail Sholokhov]. קרקע בתולה; רומן. הרגס מרוסית אוברחם. ש ל ו נ ס ק י. כרך ב. תל אביב, מצפה, (דפוס אחדות), תרצ"ו. 111 דף, 1243—479 ע. 14 : 20. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 426.
596. שולמן, שמואל ברוך. ראיה עילאה; זכרונות מחיי רבנו מרן אברהם יצחק הכהן קוק ליום הזכרון ג' אלול תרצ"ו... ירושלים, דפוס ארץ-ישראל, תרצ"ו. 15, 111 ע, צלום. 12:18.
597. שף, ישראל. היתד או יעל אשת חבר; ספור מרכזי ומי ישראל בתקופת השופטים. (חלק א"ב). 2 כרכים. תל-אביב, מצפה, (דפוס הפועל הצעיר, 1936). 131 ע; 111 דף, 135—266 ע. 15:21. מנוקד.

598. תורה ועבודה. אגרת (לכורור שאלות הציונות והישוב). תל-אביב, ההנהלה הראשית של תנועת תורה ועבודה, (דפוס מוזס), תרצ"ג. 20 ע. 14 : 19.
(ספרית תורה ועבודה).

599. תל אביב. בית הכנסת הגדול. דין וחשבון מן י' ניסן תרפ"ב עד י"ד חשון תרפ"ה; מן ט"ו חשון תרפ"ה עד כ"ט אדר תרפ"ו; מן א' ניסן תרפ"ז עד ל' ניסן תרפ"ח; מן א' אייר תרפ"ח עד ל' ניסן תרפ"ט; מן א' אייר תר"ץ עד ל' ניסן תרצ"ב; משתי תקופות: מן א' אייר תרצ"ב עד ל' ניסן תרצ"ד ומן א' אייר תרצ"ד עד ל' ניסן תרצ"ו. 6 חוברות. תל-אביב, דפוסים שונים, ותרפ"ה—תרצ"ו. 78 ; 8 ; 32 ; 94 ; 9 ; 51 ; IX—2 ; 51, ע. 16 : 24.
לר"ח תרפ"ח—תר"ץ צורף: סקירה על תולדות בנין בית-הכנסת הגדול בתל-אביב.
8. [1] ע.

600. תלמוד בבלי. מסכת סוכות מן תלמוד בבלי עם פירוש רש"י ותורה אור הכל עם סימני-החפסק והערות ועוד הוספות שונות ערוך ומסודר ע"י הרב שבתי בורנשטיין. ירושלים, טעם ודעת, (דפוס סלומון), תרצ"ה. IV, 88 ע. 21 : 28.
מס' ברכות בהוצאה זו ראה ק. ס. שנה י"א ע' 32. גם החלק הזה מצטיין במעלות שמנינו שם.

601. תנ"ך. תורה נביאים וכתובים עם פירוש מדעי יוצא בהשתתפות למרנים מוכחים על ידי אברהם כהנא. תל אביב, הוצאת סקורות, (דפוס גוטנברג, וחש"ס), תר"ץ—תרצ"ב. 17 : 25.
התכן: תרי עשר חלק שני. תר"ץ. 212 ע. כולל: מיכה מפורש ע"י י' ב"צ וויינקאפ; נחום מפורש ע"י ג' הירשלר; חבקוק מפורש ע"י ד' ש' לווינגר; צטניה מפורש ע"י מ' יו"ט מרגלית; חגי וזכריה מפורש ע"י א' כהנא; מלאכי מפורש ע"י מ' יו"ט מרגלית. — שיר השירים מפורש ע"י א' קמינקא; רות מפורש ע"י א. כהנא. תרצ"ב. 96 ע. — איכה מפורש ע"י פ. פירליס; קהלת מפורש ע"י א. כהנא תרצ"ב. [1] דף. 97—221 ע. ראה גם ק. ס. שנה ט' ע' 287. — מגלת אסתר מפורש ע"י ג' הירשלר. תרצ"ב. [1] דף. [1]. 316—[222] ע. — ספרי עזרא ונחמיה מפורשים ע"י אברהם כהנא. תרצ"ב. 121 ע. — את הקודם (איוב) ראה ק. ס. שנה ה' ע' 305—306. שם גם בקורת מאת הרב מ. צ. סגל.

602. תנ"ך. תורה. ספר בראשית עם תרגום אונקלוס, פירוש רש"י, בעל הטורים, עיקר שפתי חכמים ותולדות אהרן ופירוש חשוקי כסף... מאתי משה [בן] ישראל סי' ב. ירושלים, (דפוס לוין אפשטיין ושות'), תרצ"ו. [2] דף, 558, [2] ע. 17 : 25.

603. **Avi-Yonah, Michael.** Map of Roman Palestine, by M. Avi-Yonah. (Oxford, University press), [1936]. 55 p., map. 21:27. מהמעטפת. קנה המדה של המפה: 1:250.000. התבנית: 59:87.

"Reprinted from The Quarterly of the Department of antiquities in Palestine v. 5."

הספר הזה, שהוא בעצם מאמר-ליווי למפה ההיסטורית של ארץ ישראל בתקופת שלטון רומי, מתחלק לשלושה חלקים: (א) אחרי מ"ב א קצר, שבו מדבר המחבר על תפקידו ועל מקורותיו ומוסר את ראשי-התיבות של המקורות המרובים, שהיו בידו, עובר הוא בחלקה העיקרי של העבודה (ב) לתיאור הערים ותחומיהן [מעמוד 5-40]; (ג) מטכס את ידיעותיו על הדרכים העתיקות. בסוף המאמר באות רשימות מפורטות א. של השמות הרומיים והיווניים; ב. של השמות השמיים; ג. של השמות החדשים. החדש שבסדר רשימת הערים בזה, שהמחבר אינו הולך ומונה את השמות לפי סדר האלפבית (כמו למשל בספרו הידוע של Thomsen: Loca Sancta), אלא רשימותיו הולכות על פי סדר הערים המרכזיות של ימי מלכות רומי בארץ, מתחילות בצפון (צור, עכו), עוברות ל-Palaestina I., משם ל-Pal. II. ולסביבות שנספחו מ-Pal. III. לא"י ולקו ההגנה (Limes) של א"י. יש לסדור זה יתרון על הסדור האלפביתי, כי על ידו מקבל הקורא והמשתמש במפה ובמאמר-הליווי שלה תמונה בהירה מכל סביבה ומכל תחום עיר ועיר. גם מהצד ההיסטורי הרשות בידינו לסדר את הערים יחד עם תחומיהן, מפני שבימי שלטון רומי — ולפחות מימי ספטימיוס סבירוס — סודרה האדמיניסטרציה הרומית לא לפי המדינות (ה-ארצות) העתיקות (יהודה, עבר-הירדן, הגליל, ארץ הכותים) אלא לפי הערים ותחומיהן. וכבר הראו על העובדה הזאת כמה מהחוקרים החדשים, ובפרט Beyer, שהשתמש במדה רחבה בעיקרון זה לשם פירושן של הידיעות הנובעות מהאונומסטיקון של אוסביוס (עי' למשל בספרו זה עמוד 20). המחבר השתמש בכל המקורות ובכל השרידים, שהיה אפשר להשיג לשם סדור רשימותיו: מדבר אצל כל עיר ועיר על עצם העיר, אחר כך על תחומה באופן כללי, מסדר את המקומות שבתחומה בסדר אלפביתי, רושם את שמות הנקודות הטבעיות ואת השרידים הרומיים או אלה השייכים לאותה התקופה — והכל בקצור נמרץ ובצורה כזאת, שהקורא יוכל למצא את הכל באופן קל ובסקירה אחת. לכל שם עתיק מצורף, עד כמה שאפשר לקבוע, השם החדש יחד עם מראה-מקומות מהספרות המקצועית החדשה. באופן זה נעשה הספר כעין סכום של כל הידיעות שישנן בידינו היום על ארץ ישראל בתקופת רומי. אלא, שפה עלינו להתנגד לשיטה שבה נקט מחברנו — בודאי לא מתוך רצון, אלא מתוך הכרה "מדינית" כביכול, והיא, שרק את ארץ ישראל המערבית הוא מעבד באופן זה, אבל את כל עבר הירדן הוא משמיט. במקומו מופיע במפה רק השם Trans-Jordan לאורך מהלך הירדן מזרחה, ומתוך תחומי ערי עבר הירדן מציגת המפה (וכן הרשימה עצמה) רק את אלה של קיסרין (Caesarea Paneas), של גדר וקצת מסוסיתא (Hippos). מבינים אנו את הצד "מדינית" מנקודת-מבט מצב הדברים כהיום, שעבר הירדן נפרד מעל ארץ ישראל המנדטורית, אבל אין להבינו כלל וכלל מנקודת-מבט ההיסטורית, והלא בארץ ישראל ההיסטורית מדובר פה! טוב יעשה המחבר, אם יוסיף לחבר רשימה דומה לזו שלפנינו גם לעבר הירדן ויספח אליה גם מפה כזאת ויפרסמן לאו דווקא באנגלית, אלא בעברית.

למותר יחשב לומר, שלחלוקת א"י לפי תחומי ערים וכפי שהמחבר מציג אותה פה.

יש יסוד בספרות העתיקה הרומית-הביזנטית וכן בספרות התלמודית. אבל עוד היה אפשר להוסיף; הרי למשל שונים אנו בתוספתא כלאים א' ג': בתחום אריח היו מרכיבין תפוח על גבי איזרד, מצאן תלמיד אחד... ושאלו ביבנה וכו'. הדבר קרה איפוא אחרי חרבן בית שני, ומן הראוי היה להכניס לתוך רשימתו גם את 'תחום אריח' שהוא תחום בית ירח, בעוד ששני שמות אלה (כשמה של עיר פשוטה ולא של עיר מרכזית עם תחומה) מופיעים בספרנו עמוד 36 כשמות העיר ההלניסטית Philoteria, שבשמה כמעט שאין משתמשים המקורות העתיקים. — עוד דבר בענין החלוקה לתחומים: אין אנו יודעים מחוץ מקורות עתיקים איך נחלק 'הגליל העליון' בנוגע לאדמיניסטרציה הרומית וגם עירי הראשית לא נזכרה בשם. והנה מחברנו מעמיד במקום 'הגליל העליון' את השם Tetracomia בחשבו, שהגליל העליון לא היה תחום מיוחד, אלא עמד תחת שלטון הרומיים כאריסות המתאימה לטטראקומיה הנזכרת אצל גיורגיוס מקפריסין. הוא מציין על מאמר אחד של Alt. אמנם מי שבודק את דברי Alt במקומם, יראה, שגם הוא לא התכוון לגליל העליון כלל, אלא רק לשטח שבין הר ג'רצק ובין ודי עובא, וחשב ששלושת הכפרים סיסבא, קדיתא ודלתא יחד עם גוש חלב הם הם Tetracomia. אבל אי אפשר כלל וכלל לחשוב, שכל הגליל העליון הוכנס תחת המושג הזה. פה יש עוד מקום לחקירה, לקבע את המצב ההיסטורי האמתי. — כאמור, השתמש המחבר בכל הספרות העשירה וכמעט שלא החסיר דבר, ולא רק מה שכתוב ומודפס כבר, אלא קבל גם 'תורה שבעל-פה' מכמה מלומדים. על ידי כך הגיע באמת לשלמות כמעט שלמה, וכדאי, שספרו יועמד על יד ספרו של Thomsen הנ"ל, ועוד עולה הוא עליו מכמה בחינות — חוץ ממה שאינו עוסק בעבר הירדן. יש לקוות שהספר והמפה יופיעו בהוצאה חדשה, ואולי בהוצאה עברית, ואז כדאי יהיה להשלימם ולתקנם בנוגע לאי-אילו פרטים. לפיכך הנני מרשה לי, למסור במקום זה הערות אחדות, שעל המחבר לבדוק:

לעמוד 6: Besara. המחבר מקבל את השוואתי עם בית שערים (Beth She'arim) ומביא כראיה את תוס. סוכה ב' ב' (193²⁰). אבל כמה מעניין הדבר, שדווקא אותה התוספתא מובאה בספר ראבי"ה ח"ב, 364: דחניא בתוספתא דמכילתין בפרק שני: אמר רבי, פעם אחת היינו... באין אצל רבי יוחנן בן נורי בבית שעורים וכו', אם כן מצא הראשון הזה בנוסח שלו לא 'שערים', אלא 'שעורים', ואולי הצדק את הנוסחה הזאת ועלינו לבטא את השם באופן זה Se'orim, שם המתאים גם לצורתו אצל יוספוס Besara, גם לתכונת הסביבה (לפי דעתי — לעומת דעת המחבר 37 — שיך אברק), וגם מוצאים אנו בגליל שם דומה לו: כפר חטים. — אין לחשוב כלל, שבי רי בתוס. מ"ק ב' ט"ז נמצאה בתחום עכו, שהרי בפירושו נאמר עליה (ב. פסחים נ' ע"ב: בני מדינת היס...), שהיא מחוץ לגבולות א"י היתה, וכבר הוכחתי במקום שמובא ע"י המחבר, שהיא היא Beroe שבטוריה — Calamon — צלמונה: יש לתקן Sifra (כמקום ספרי). כמו שכתוב לבנון בעמוד 7 ד"ה Gedora, אגב: שמה של העיר הזאת גדורה נמצא על אבן-מיל אחת שתגלתה כימים אלה על-ידי ד"ר ב. מייזלר וכתבתה תתפרסם בקרוב. — לשם Pacida הושה כעת את הערתי לפסאי: המים. 245 ט' 2 — 13: צ"ל Betoanea; אח"כ Bet Yannai. — 14: קשה מאד לקבל את הדעה ש-Egbatana של סליניוס היא היא Gaba. האם אין לחשוב, שהמקום היה יסוד פרטי (אחמתא), כמו שנוסדה עיר באותו השם גם בעבר הירדן — 15: ליחס שבין השמות ארימתיא, בית רמה — Rentis הושה כעת את דברי בספר היובל של ש. קרויס, עמוד 77-78. — 16: Bethsarisa לא תוכל להיות בשום אופן בעל שלישא, ודווקא על

יסוד התוס. שעליה מעיר המחבר; עיין בדברי שכתבתי ב-BJ ועי' עוד בס' היוכל הנ"ל עמוד 79 הערה 64. — 25: Bduma יש להשוות את מאמרי שעליו ציין המחבר באותו עמוד ד"ה Talfa, ודווקא לשם זה האחרון לא הייתי גותן מקום מיוחד, ולפחות לא בצורה זו. מפני שבמדרש שעליו ציינתי לא כתוב טלפה, אלא כתוב מעלה או כפי כתב-יד אחר: מלטה, ואולי באמת אין מקום כלל לתקוני. — בדבר השמות הנזכרים בספר Vitae prophetarum (למשל 25: Belemoth; 27: Cariathmaus) מרשה אני לי להעיר על מאמרי שיל' זה עכשיו ב-ספר קלזונר. — 30: כדי היה לתת מקום לשם כפר קרנים בתחום בית שאן (עי' Beiträge שלי. 61 הערה 2) ובנוגע לקביעת המקום עי' את דברי על ספר המסע מבורדו (ציון ו') עמוד 4. — 33: מ פ ש ט ה נקבעה כפי הנראה לנכון עי' בן-צבי: שאר ישוב חלק א, עמוד 25; שם ח"ב 190-201. — 35: על Agrippina = כוכבא כתבתי בה-סוקר, שנה א' עמוד 130-131. — 37: עיתלו אינה עיתרון (כפי שכתבתי לפני), אלא Aylūt על יד צפורי (כפי שהעיר לי על הדבר הזה מר יוסף ברסלבסקי לפני כמה שנים).

עוד הפעם: ראוי הוא המחבר וראויה היא עבודתו לכל שבח. ש. קליין

604. Baldi, Donato, ed. Enchiridion locorum sanctorum: documenta S. Evangelii loca respicientia collegit atque adnotavit Donatus Baldi. Jerusalem, typis PP. Franciscanorum, 1935. xxxii, 927 p. incl. illus., maps, plans, pl. 14: 21.

605. Bank der Tempelgesellschaft. 1. (—11.) Geschäftsbericht der Bank der Tempelgesellschaft (Bank of the Temple society) limited, über das Geschäftsjahr 1925 (—1935). 11 v. (Jaffa, Shoham's press), 1926—1936. 23: 28. [1] ע. 11 ע' בכל חוברת, חוץ מדו"ח 1928: 13, [1] ע.

606. Barbour, Nevill. A plan for lasting peace in Palestine. (2nd ed.). (Jerusalem, Syrian orphanage press), 1936. 2 p. l., 3-41, [1] p. 15: 22.

607. Britain's problem in Palestine; the present position in Palestine as reflected in the English press. Jerusalem, (Azriel printing press), 1936. 24 p. 17: 24.

ארבעה מאמרים מתוך: The Sunday Times, the Times, Manchester Guardian, and the Baltimore Sun.

הדפסה מיוחדת מתוך: "Palestine Post", Aug. 23, 24, 31, and Sept. 1, 1936.

608. Custodia Terrae Sanctae (Franciscan mission). Status descriptivus Almae seraphicae provinciae seu Custodiae et missionis Terrae Sanctae Anno Domini mcmxxxiii a redemptione mundi xix jam pleno saeculo iussu et auctoritate... Nazareni Jacopo zzi,

totius Terrae Sanctae custodis digestus. Hierosolymis, ex Typographia PP. Franciscalium, 1933. 142 p. incl. illus., map, pl. 20 : 27.

609. **Epstein, Eliahu**. Report on present conditions in the Hauran, with special reference to the migration problem. [Jerusalem], (pref. 1935). 2 p.l., 52, 3, 2 numb. 1., map. 21 : 32.

"Rendered into English by S. Hareli".

מהמעטפת.

בהקטורף בצד אחד של הדפים.

610. **Feinberg, Nathan**. Some problems of the Palestine mandate. Tel-Aviv, (typ. Shoshani), 1936. 2 p. l., [7]-125 p. 16 : 25.

מאמרים שנכתבו בעיקר בשביל העמותות בשנים 1936-1928.

611. **Horowitz, David**. Aspects of economic policy in Palestine. (Tel-Aviv, typ. "Hapoel hazair"), 1936. 68 p., tab. 17 : 25.

גוראש השער : Jewish agency for Palestine. Economic research institute. — "Memoranda... submitted, either to the Government of Palestine or to the League of nations by the Jewish agency and Jewish economic institutions".

612. **Ibn-Sahav, Ari**. The fallen trees, by Ari Ibn-Zahav; tr. by I. M. Lask. Jerusalem, Keren Kayemeth Leisrael, (Azriel press), 1936. 8 p. 12 : 19.

מהמעטפת.

אח המקור העברי ראה לעיל ע' 146.

613. **Kokhba, Moshe**. Interest-patterns in compositions of fifth grade pupils in American and Palestinian elementary schools, by M. Kokhba. Jerusalem, (Central press), 1936. v, 56 p., tab. 16 : 24.

614. **League of nations. Council**. Mandate for Palestine, together with Balfour declaration and King George's message to the people of Palestine. Jerusalem, (General council of the Jewish community of Palestine, Central press), 1936. 13, [1] p., facsim. 12 : 16.

מהמעטפת.

615. **Menorah club, Jerusalem**. The Jews in the Palestine campaign... Jerusalem, Menorah club, (Central press), 1936. 41, [7]p. incl. facsim., pl., ports., tab. 12 : 16.

616. **Nir, ltd**. Annual report and balance sheet as at 31st December, 1935. Tel-Aviv, (typ. Achduth), [1936]. 12 p. 20 : 27.

יצא גם בגרמנית בשם : Bericht und Bilanz per 31. Dezember 1935.

617. **Palestine. Government.** Regulations of the Jerusalem law classes. Jerusalem, Print. and stationery off., G[reek] c[onvent] [press], 1932. 1 p. l., 27 p. 19 : 24.

618. **Palestine. Government. Department of agriculture and forests.** Annual report... for the year ending March 1935 by M. T. Dawe, Director of agriculture and forests. Jerusalem, A[zriel] p[ress], 1936. 200 p., diags., tabs. 21 : 33. את הקורם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 304.

619. **Palestine. Government. Department of agriculture and forests.** Statement of rainfall for the season June 1925 to May 1926, (1930/31, 1931/32, 1932/33, 1933/34, 1934/35) as compared with average rainfall. (In millimetres). 6 l. [Jerusalem], דפוסים שונים, 1926, 1931-35. 20 : 33. דף אחד בכל עלון.

620. **Palestine. Government. Department of migration.** Annual report 1936. Jerusalem, (Government printing press), 1937. 2 p. l., 97 p. (incl. 28 tabs). 20 : 33. את הקורם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 25.

621. **Palestine. Government. Department of police and prisons.** Calendar of events 1937. (Issued by the Criminal investigation department, Palestine police force). (Jerusalem, Central prison press), [1936]. 4 p. l., 28, [1] p. 17 : 24.

את הקורם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 168.
"...published for the information of Police officers in the execution of their duties".
בראש השער : The Palestine police

622. **Palestine. Government. Department of the registrar of co-operative societies.** Co-operative pamphlet 1—4 issued by the Registrar of co-operative societies. Jerusalem, (various presses), 1933—34. 7; 2; 23; 70, [1] p. 14 : 22.
החנן : 1 : The co-operative organisation of the Arab population of Palestine.—2 : Rural co-operative societies for social purposes. — 3 : Agricultural co-operative credit and thrift societies. — 4. The co-operative societies ordinance... regulations. 1934. 19 : 25.

623. **Palestine. Government. Department of surveys.** Annual report of acting director of surveys 1932. Jerusalem, G[oldberg] p[ress], 1933. 4 p., diags., maps. 22 : 33.

את הקורם ראה ק. ס. שנה י" ע' 289.

624. Palestine. Government. Department of surveys. [Map of Palestine]. 1: 100,000 series. Sheet 1—6, 9—11. [Jaffa?], 1935—37.

"Compiled, drawn & printed under the direction of F. J. Salmon, Director of surveys, Palestine. 1935—37". 9 גליונות בתכנית שונות.

חזקן: Sheet 1: Haifa. 1935.—Sheet 2: Safad. 1935.—Sheet 3: Zikhron Ya'aqov. 1936. Provisional. — Sheet 4: Beisan. 1936. Provisional. — Sheet 5: Tulkarm. 1935. Provisional. — Sheet 6: Nablus. 1936. — [7: Jaffa—Tel Aviv. 428 שטח ע' 162. 8: Jerusalem. 162 שטח ע' 162. 9: Gaza. 1936.—Sheet 10: Hebron. 1936.—Sheet 11: Bethlehem. 1937.

625. Palestine. Government. Department of surveys. Palestine. [Map]. Scale 1: 750,000. Jaffa, Survey of Palestine, 1933. 37: 29.

626. The Palestine discount bank Ltd. Tel-Aviv. Report to the first ordinary general meeting for the period of 5. 4—31. 12—1935. (Tel-Aviv, typ. Achduth, 1936). [10] p. 15: 22.

627. Solomiac, Michel. Les tours royales de Josèphe Flavius. Jerusalem, (Edition Divan, typ. Azriel), 1936. 93 p., 1 l., map, plans, tab. 18: 24.

בנגוד לכל הכניות ירושלם הקדומה שקבעו בהן החוקרים את מקום מגדל היפיקוס בטיבת שער יפו של היום, חושב המחבר שהמגדל ההוא היה נמצא בפנה הצפונית-מזרחית של מקום בית המקדש, היינו ממערב לנחל קדרון, ולפי זה משתנית תכנית כל החומה ומגדליה. מע"פ שהדיאגרמה הזאת חדשה היא ואינה דומה כלל להשערות החוקרים הקודמים, הרי היא מתאימה יפה למפרי יוסף וגם לשרידים ארכיולוגיים אחרים שנתגלו, והיא מיישבת סתירות רבות (אם לא כלן) מצד תיאורי יוסף בן מתתיהו (ע' 6).

628. Steinschneider, Moritz. Vorlesungen über die Kunde hebräischer Handschriften, deren Sammlungen und Verzeichnisse. Mit einer Schrifttafel. 2. unveränderte Auflage. Jerusalem, Bamberger & Wahrmann, n. p., 1937. X, 110 p. 15: 23.

הוצאת-צילום עפ"י הוצאת א' שיצאה בשנת 1897 בליפציג בהוצאת הספרייה.

629. Zionist information bureau for tourists in Palestine. Jerusalem. Guide to new Palestine; issued by the Zionist information bureau for tourists in Palestine. 9th ed. 1936—1937. Jerusalem, B. Lewensohn, Asriel press, (pref. 1936). 130 p., illus., maps, port., tab. 12: 21.

הוצאה עברית עיין לעיל ע' 154 מס' 558.

630. זכריא, פרוח חנא. נזרה אל העלם בלעם פרוח חנא זכריא.

הקדש, עני נשירה פוזי יוסף, [1936]. 28. מ. מ. מ. 12: 16.

מ. מ. מ. העולם, הרהורי נפש מאת מ. ח. זכריא.

631. עטבה פתיון מוחד שלי אללה עליה وسلم. (النظام الداخلي). חיפה.

מطبعة كشاف الصحراء, (1936) 14. ص. 8: 11.

חוקת "מגזרת נוער מוחמד".

632. النقابة العربية لعمال سكك حديد فلسطين. חיפה.

ביון עמ מן הנקבה... וזע זהו הביון עליו ארר הררר מלך הללכה
المشركة لتوضيح اسباب تاليفها ونية الفئة اليهودية الفسادية. חיפה, دار

الطباعة والنشر الفلسطينية, [1936]. 12. ص. 15: 24.

גליון דעת של ההסתדרות הערבית לפועלי מסלת הברזל בא"י, בעקב החלטה פסק
את הועדה המשותפת של ההסתדרות היהודית וההסתדרות הערבית. מפרט החוברת, פבר
סבות הרכבתה (של הועדה המשותפת) וכוונתו הרעה של הצד היהודי.

633. (نقابة موظفي الدرجة الثانية في اللواء الجنوبي). تقرير عن

وجوه الاجحاف اللاحق بالمعلمين من الدرجة الخامسة «القديمة» في ادارة

حكومة فلسطين وطلباتهم. يافا, مكتبة فلسطين الجديدة, 1936.

16. ص. 14: 20.

ד"ר ע"א קפוח המורים שבדרגה ה' הישנה ועל דרישותיהם. ההקדמה חתומה בידו
כליל אלראודי, יו"ר הועדה המרכזית של סקירי דרגה ב' במחוז הדרום ויו"ר הועדה
המיוחדת לחלונות המורים.

הספרות העברית ומדע היהדות.

א. ספרות עתית.

634. היהודי; ירחון לדברי ספרות ועניני היהדות החרדית יוצא לאור על ידי חבורת סופרים חרדים באמריקה. ניו-יארק, תרצ"ו. 15 : 23. מהסעפת. — העורך: הרב חיים קרלינסקי. — חוב' א' יצאה בחשוי.
635. המכני הצעיר; יוצא לאור פעם לחדש, על ידי התאחדות מורים עברים. וניו יורק, תרצ"ה. 23 : 31. מנוקד. — העורך: אברהם שוורץ-גל' א' יצא בחשוי.
636. אונזער פראנט; צענטראל-ארגאן פון דער אידנשטאטס-פארטוי אין פוילן. ווארשא, דפוסים שונים, 1934. 32 : 36. תכופות ההופעה לא נזכרה. עד 1 ביולי 1934 יצא פעמים בחודש, אחרי כן לעתים בלתי קבועות. — עורכים שונים. העורך האחרון: א. לופסאן. גל' 1 יצא ב-15 בפברואר.
637. די וואך; וואכנבלאט געווידמעט די געזעלשאפטליכע קולטור און ווירטשאפטליכע פראבלעס פון דער סטאניסלאוואווער עפענטליכקייט. Stanisławów, (דפוס "Grafika"), 1934. 31 : 37. הסיר והעורך האחרון: Jakob Schletter. — גל' 1 יצא ב-1 בספטמבר.
638. טענלאכע פרעסע. Los Angeles, Calif., 1934. 45 : 57. לסקצת הגליונות מחלקה אנגלית. השער גם באנגלית: Jewish daily press. גל' 9 של כרך א' יצא ב-4 במרץ.
639. Hilfsverein deutschsprechender Juden. Buenos Aires. Mitteilungsblatt. Buenos Aires, 1934. 18 : 27. ירחון. גל' א' יצא בא' במרץ.
640. Jewish central information office. Pressematerialien. Amsterdam, 1934. 22 : 29. בהקטגוריה. בהתחלה שכועון, אח"כ לעתים בלתי קבועות. — ב-1934 יצאו 14 גליונות. 1935—30, ב-1936 (ער סאי) 4 גל'.
- ה"Pressematerialien" כוללים ידיעות-עובדות עם ציון המקור. החומר מסודר לפי סדרות אלה: התעמולה העולמית נגד היהודים. — מצב היהודים בגרמניה ובמדינות אחרות. — ידיעות-הסברה על היהודים והיהדות.
641. Słowo; żydowski tygodnik polityczno-społeczny. Stanisławów, 1935. 32 : 44. העורך: Anzelem Halpern. — גל' 1 יצא ב-16 באפריל.

642. **Trybuna narodowa**; tygodnik, organ rewizjonizmu sjonistycznego. Kraków—Lwów—Warszawa, 1935 תרצ"ה illus., ports. 32:42.
עם הוספה: Trybuna Betaru. — גל' 1 (47) של שנה ב' יצא ב-4 בינואר.
העורך: Abraham Rosenmann. מגל' 7 שנה ב' — העורך: Jan Bader.

643. **ZvifD-Blätter für die Mitarbeiter der Zionistischen Vereinigung für Deutschland**. (Berlin), 1934. 21:30.
עד פברואר 1935 דו-שבועון, (אבל לא תמיד בדיוק); כמס' 1935—ירחון. גל' 1 יצא
ב1 ביולי 1934. גל' 1—13 בהקדמה. — שנויים קלים בשערים.

ב. קבצים ומאספים.

בנסח: קובץ. ב. לזכר ח.נ. ביאליק. ע' 142. ספר קלוזנר; מאסף. ע' 144.
ספרה יובל לפרופ. ש. קרויס. ע' 143. קבץ על יד, א (י.א). ע' 145.

644. **ביאליסטאקער יאר-בוך פאר עקאנאמישע, געזעלשאפטלעכע און קולטור-ענינים** מיט א קאלענדאר אויפן יאר 1931, פארן יאר 1932. 2 כרכים.
ביאליסטאק, אונזער לעבן, 1931—1932. 111 דף, 432 עמודות; 120 ע. 23:30.
מצוירים. — רעדאקציע-קאלעניע: מ. גאלדמאן, א. זבאר, י. ל. שאצקי. שם
הקבץ גם בפולנית. — הכרך הראשון יצא בשם, ביאליסטאקער אלמאנאך בהוצאת, דאס
נייע לעבן. העורך הראשי: פסח קאפלאן. — מאמרים ורשימות על ביאליסטוק, בהוה ובעבר,
על המוסדות ובתי הספר, העבודה הצבורית והחיים התרבותיים, על אנשי שם שפעלו
בביאליסטוק ועל אנשי שם וילדי ביאליסטוק שהתפרסמו בפעולותיהם.

645. **טאמענט. מאמענט 1910 1935**; ספעציעלע אויסגאבע צום 25
יעהריגען יוביליי. (Warszawa, „אונזער פרעסע"), 1935. 49, 11 ע, פורטרטים,
פקסימילים, תמונות. 36:54.

הגליון מכיל מאמרים וזכרונות על מאורעות חשובים בעולם היהודי ב-25 השנים האחרונות
ובתולדות העתון, מאמרים על הסופרים החשובים שהשתתפו בעתון, רשימת סופרי העתון,
ספרות יפה.

646. **Central conference of American rabbis. Forty-seventh annual convention June 23rd to June 27th nineteen hundred and thirty-six, Cape May, N. Y. Vol. XLVI, ed. by Isaac E. Marcuson.**
את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 443. 380 p. 16:24. (1936). n. p.
F. A. Levy: President's message.— J. G. Heller: Conference lecture.— Wm. F. Rosenblum: Conference sermon.— Memorial addresses.— A. Cronbach: War and peace in Jewish tradition. — M. S. Lazaron: A non-pacifist point of view.— L. I. Newman: The community.— V. E. Reichert: The Synagog.— A. Franzblau: Toward the reorientation of Jewish religious

education. — E. Gamoran: A new approach to the teaching of Hebrew. — Contemporaneous history.—Contemporaneous literature.

647. Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums. Mittwoch-Festschrift. Breslau, M. & H. Markus, 1937.

1 p. l., 192 p., portr. 15 : 23.

=Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums. Jahrg.

81. Neue Folge, Jahrg. 45. Heft 1: Januar—Februar.

648. Schocken Verlag. Berlin. Almanach des Schocken Verlags auf das Jahr 5697 1936/1937. Berlin, Schocken Verlag, [1936]. 181,

[2] p., pl., tabs. 10 : 17. Herausgeber: Moritz Spitzer.

את הקורם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 318.

מתחן: I. F. Baer: Die Vertreibung der Juden aus Spanien.—G. Scholem: Zum Verständnis des Sabbatianismus.—S. J. Agnon: Unter dem Baum, übers. v. M. Spitzer.—S. D. F. Goitein: Über die Herkunft der palästiniensischen Araber.—E. Brauer: Fellachen in Palästina. — Vor 100 Jahren. Aus den Erinnerungen eines böhmischen Talmudjünger. Deutsch v. M. Zobel.—E. Simon: Die Tat ward ruchbar (לחגום מל ע"י ביאליק), וגם פיוטים אחדים, קטעים מסדרש, מהרמב"ם, מריג מכרסלב, מזכרונותיו של ש. לויין בתרגום גרמני.

649. Zidovsky kalendár na rok 5697 1936—1937. Redigoval: Zdenek Landes. Praha, Nakladem Zydovskych zpráv, 1936. 161 p.,

[1] l., plates, port. 15 : 21.

ראה גם ק. ס. שנה מ' ע' 431.

הספר כולל לוח, ספורים מאת י. יערי, י. פ. פרץ, שלום עליכם וי. זנגויל בתרגום לצ"כית. קטע מיומן של י. פולק, שיר מאת ו. פישל, מאמרים ורשימות מאת פ. גושליב, ה. ליבל, ש. מנורסנדרליק, א. דונש, י. וכסברג, א. רופין.

ג. ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל.

ביול'סין ביבליוגרפין: סקירה דר- שוחסמן, ב. וב. אליצרק: כתבי יוסף חדשיח. ע' 139. קלזנר (ביבליוגרפיה). ע' 144 מספר 492.

650. ספר-השנה לביבליוגרפיה יהודית בפולניה; ביבליוגרפיה של

דפוסים עבריים, וודיים ויודאיסמים המופיעים בפולניה... כך ראשון 1934.

ורשה, חברת דורשי האוניברסיטה העברית בירושלים, תרצ"ז—1936. 6, 62.

26 ע. 24. העורך: אדוארד יצחק פוזננסקי.

שער נוסף ביודית: יאר-בוך פאר יידישע ביבליוגראפיע אין פוילן...

שער נוסף בפולנית: Rocznik bibliografii żydowskiej w Polsce

ספר השנה לביבליוגרפיה עתיד לצאת בקרובות מדי שנה בשנה. נעשה את המאמצים שהכרך השני (כפול) בעד השנים 1935—1936 יצא לאור במחצית הראשונה של 1937, והכרכים הבאים 4—5 חדשים אחרי חתימת השנתון. — בתיאור הביבליוגרפי של הדפוסים הצגנו לנו לרונגא את השיטה הנהוגת ב"קריית ספר" — בשריונים קלים (מתקדמת). בכרך זה נרשמו כל הספרים שהופיעו למעשה בשנת 1934. נרשמו 635 מספרים; לפי הלשונות: עברית—142, יודית—330, פולנית 163. עתונים נרשמו לחוד, וספרים וחבורות (לרבות תוצאות חד-פעמיות) לחוד. העורך מעיר שבשום-לב למספר הזעיר של הדפוסים החליט לעבר את המפתח המקצועי לכרכים אחרים יחד. יש לצין שהעתונות תופסת מקום גדול: נרשמו שבעים עתונים (11 אחוז) שהתחילו להופיע בשנת 1934, לפי הלשונות: 11 בעברית, 45 ביודית, 14 בפולנית. — התיאורים הביבליוגרפיים ניתנים בשלמות עד כמה שאפשר. שמות המחברים של ספרים עבריים ויודיים ניתנו גם בפרנסקריפטציה לועזית, הרמיונות מרובות. בתאור הספרים המתורגמים ניתן גם שם המקור. יפה עשה העורך, שסימן גם את הכוון הפוליטי של עתונים וחדיונים. גם הצורה החיצונית טובה.

היהדות הפולנית היא השניה במנינה כגולה והראשונה לפי התוצרת הספרותית, ולכן יש חשיבות רבה למפעל ביבליוגרפי זה. יושר כחם של יומיו המפעל ושל העורך, ויש לברכם שיזכו להוציא בקרוב את הכרכים הבאים.

Steinschneider, M. Vorlesungen über die Kunde hebr. Handschriften. ראה ע' 173.

651. Amsterdam. Tentoonstelling Het geillustreerde Joodsche boek. 1934. Catalogus, tentoonstelling Het geillustreerde Joodsche boek, Stedelijk museum, Amsterdam, 27 Juni-15 Juli. (Amsterdam). Ver. De Joodsche boekery, 1934. 34 p., 1 l. 16 : 21.

652. International bibliography of historical sciences. Internationale Bibliographie der Geschichtswissenschaften.—Bibliografia internacional de ciencias historicas.—Bibliographie internationale des sciences historiques.—Bibliografia internazionale delle scienze storiche. 8-9. year 1933—1934. 2 v. Washington—(Zürich), International committee of historical sciences, 1935—1936. xxxi, 509, [3]; XLIII, 487 p., [2] l. 16 : 25. שנה י"א ע' 302. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 302. הועדה הבין לאומית למדעי ההיסטוריה היא יצירת חבר הלאומים. בעריכת ספרים שנה אלה משתתפות כל הארצות התרבותיות. ארץ ישראל מיוצגת ע"י בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. אין ביבליוגרפיה זו באה למלא מקומן של הביבליוגרפיות הלאומיות והמקצועיות הקיימות זה כבר. תשימת לב מיוחדת ניתנת לעבודות המגלות קשרים בין לאומיים חדשים בשדה ההיסטוריה. — הספרים מכילים גם חומר רב על היהודים ועל ארץ ישראל. במחלקות של ההיסטוריה העתיקה ובשל ימי הביניים נמצאים סעיפים מיוחדים לתולדות ישראל. יש להצטער שאין סעיף כזה גם בהיסטוריה של התקופה החדשה. — הביבליוגרפיה של החומר הגדום באי הוכנה וסודרה בשם בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ע"י עמנואל פסדמן.

653. **Kibre, Pearl.** The library of Pico della Mirandola. New York, University press, 1936. XIV, 330 p. 14 : 22.

.Books in oriental languages : 48—36 ע'

654. **Marks, Percy Joseph.** Australian Judaica, being a catalogue of books, pamphlets, etc., of Jewish interest, pub. in Australia, in the collection of Percy J. Marks, Sydney, New South Wales... (2nd ed.) Sydney, 1936. 23 l. 23 : 28.

.במסכנות כתיבה. הוצאה א' ראה ק. ס. שנה ח' ע' 36.

655. **Streit, Leon.** Dzieje prasy żydowskiej w Stanisławowie; szkic historyczny, z przedmową Maksymiljana Rosenbauma i 11 reprodukcjami. Stanisławów, Koło naukowe "Towarzystwa Przyjaciół Uniwersytetu hebrajskiego w Jerozolimie. Oddział w Stanisławowie, 1935. 48 p., illus. (facsim.) 15 : 23.

"Chronologiczny spis wszystkich czasopism żyd., które kiedykolwiek wychodziły w Stanisławowie", pp. 43—44.

ד. מדע המקרא.

הירשנזון, ח. סדר למקרא. ע' 151. תנ"ך עם פירוש מדעי... יוצא עי' וולס, מ. תקופת ישעיהו וחזיונותיו. ע' 151. א. כהנא. ע' 167. עזרא ד', סי' חזונות אמרשאלתיאל... ע' 164. תנ"ך. תורה. ס' בראשית עס... חשוקי פירוש, ש. פירוש על התורה. ע' 165. כסף סמתי מ. סילבר. ע' 167.

656. **חדאד, בנימין בן לוי.** ספר אמרות טהורות; כולל בקרבן חידושים ורמזים על כל חמשה חומשי תורה... גרבת, דפוס ר. עיראן וי. חדאד, (תרפ"ז?). 131, 2—58 דף. 15 : 23.

657. **לבלוביטש, דב.** ספר דיבובי חן; כולל ביאורים ופירושים על פסוקי חמשה חומשי תורה ודרשות חכיל בדרך פשט ואגדה, ונספחו עליהם גם נגזרים מקטים מחדושי הלכות ומאת... דוב לאבלאוויטש... קונסט" סיקלאש, דפוס י. י. שווארק, תרצ"ג. VII, 11, 356 ק. 20 : 27.

658. **תנ"ך. נביאים וכתובים.** ישעיה, ירמיה; (יחזקאל, תרי עשר; תהלים, משלי, איוב; חמש מגילות, דניאל, קורא, נחמיה, דברי הימים א, ב). אירוש פון יהואש ושלמה יוסף בלום גארטן. 4 כרכים. ניו יארק, תנ"ך, 1929, 1936. מניני-דפים רבים. 18 : 23.

את הקדמים ראה ק. ס. שנה ח' ע' 37. ראה גם ק. ס. שנה י' ע' 430 ושנה י"ג ע' 178.

659. תנ"ך. כתובים. די פינף מגילות; איבערקעזעצט פון נפתלי גראם.
נויארק, קאמיטעט פון שרייבער און קולטור-טוער, 1936. 190 ע, [11] דף. 16: 24.
בסוף הספר: ע' [141]—190: אריינפיר, אנמערקונגען און דערקלערונגען צו איכה.
660. **Algermissen, Ernst.** Die Pentateuchzitate Ibn Hazms;
ein Beitrag zur Geschichte der arabischen Bibelübersetzungen...
Münster in W., 1933. 91 p. 15: 22. Diss. Münster in W.
661. **Begegnung mit der Bibel;** persönliche Erlebnisse und
Erfahrungen von Menschen der Gegenwart. Berlin, Hochweg-Verlag,
(1935). 191 p. 13: 20.
662. **Bekenntnis zur Bibel;** persönliche Erlebnisse und Er-
fahrungen von Menschen der Gegenwart. Berlin, Hochweg-Verlag,
(1935). 171 p. 13: 20.
שני הספרים האלה כוללים אסף מאמרים ממחברים שונים בשבת התנ"ך והברית
החדשה. הכותבים מתארים כה היו להם ספרו התנ"ך והברית החדשה בחייהם הם.
663. **Bible. Selections.** The Holy Bible; an abridgement and
rearrangement, by Ronald A. Knox. London, Sheed & Ward,
1936. xvi, 620 p., maps. 15: 22. באנגלית.
664. **Bible and N. T. tr. English.** The Holy Bible containing
Old and New Testaments, tr. out of the original tongues; and
with the former translations diligently compared and revised...
Cambridge, University press, [193-?]. xxi, 870 p., maps. 14: 19.
- *665. **Cook, Stanley A.** The Old Testament: reinterpretation.
London, Heffer, 1936. xiv, 264 p.
666. **Coutts, John William.** How to use the Bible, by John
W. Coutts. London, Student Christian movement press, (1935).
95 p. 12: 18.
667. **Gampert, Auguste.** Les confessions du prophète Jérémie.
Lausanne, typ. La Concorde, 1935. 23 p. 13: 19. מחמטפא
668. **Godbey, Allen Howard.** New light on the Old Testament;
some factors shaping ancient Palestine... 3rd ed... St. Louis, Mo.,
J. S. Swift co., 1936. 1 p.l., 247 p., maps. 21: 27.
(Ancient Oriental history). בסימיונה.
- למורים ולתלמידים יהא ידוע שבמהדורה זו לא חל שום שנוי בחכמת הספר הזה,
הבא לתת מקורה כללית, בסדר זמני, על גורמים ודעות אחדים שהשפיעו על יצירת ארץ-

ישראל הקדומה. בדרך זו מקבלים רעיון ברור מהמשך שבתולדות בני האדם, ותבנה רחבה בפעולת ההשגחה בהיסטוריה (מתוך „ההערה המיוחדת“ למהדורה זו). — הספר מכיל חומר עצום ונותן לחקירותיו חוקה רחב מאוד. התכן:

Cultural and ethnological prolegomena.— The pre-Semitic Red Berber Minoan culture.— Minoan-Philistine-Aegean influences in South Palestine.— Egyptian influences in Palestine.

669. **Godbey, Allen Howard.** Pre-Mosaic Hebrew religion; inductive outlines for students. St. Louis Mo., J. S. Swift co., 1935. 1 p. 1, 102 p. 21: 27. (Ancient Oriental history). במסיונרית. הספר הזה שייך לפי מהותו לספר שנרשם במספר הקודם ורק נפרד ממנו בכרך מיוחד.

670. **Guppy, Henry.** Miles Coverdale and the English Bible 1488-1568... Manchester, Manchester university press, 1935. 30 p., facsim., port. 17: 27.

“Reprinted from the ‘Bulletin of the John Rylands library’, vol. 19, no. 2, July, 1935.”

671. **Hazan, Albert.** Le Cantique des cantiques enfin expliqué, suivi de La belle et le pâtre, version française pour la scène; avec appendices: Études sur la préposition min, du verbe mashoh, du verbe anoh, du mot racah, d’Amos, II, 7, la langue du Cantique... Paris, Lipschutz, (1936). 2 p. 1, XXII p., 1 l., 422 p. incl. illus., pl. 17: 25.

מחקר מקיף מאוד על שיר השירים, כפי שניכר מן התכן: Avant-propos. — Les moeurs du Cantique (Les dodim. Les sh’manim.) — Les personnages du Cantique. (La rouée. La bien-aimée. Le roi. Le bien-aimé.) — Le parallélisme du Cantique. (Le chant II. La grande figure. Le chant III.) — Le théâtre du Cantique. — Conclusion. אחיך באים התרגום, או יותר נכון העיבוד, הצרפתי והנספחים הנזכרים לעיל בשער הספר, ובסוף תרגום משוט של שיר השירים.

672. **Hellbardt, Hans.** Der Jahwist in der biblischen Urgeschichte; (eine literarkritische Untersuchung...) Oberhausen Rhld., typ. R. Kühne, 1935. v, 87 p. 15: 22. Diss. Bonn.

673. **Hylmö, Gunnar.** De s. k. vallfartssangerna i Psaltaren. (Psalmi cxx—cxxxiv). Lund, C.W.K. Gleerup, (1925). 136 p. 17: 25. = Lunds universitets Arsskrift. n. f., avd. 1, bd. 21, nr. 2.

674. **Jenness, Mary.** Men who stood alone; the Hebrew prophets in action. Teacher’s guide. Milwaukee, Wis., Morehouse pub. co., 1934. xii, 74 p., 1 l. 13: 19.

675. John Rylands library. Manchester. Two biblical papyri in the John Rylands library, Manchester; ed. by C. H. Roberts. Manchester, Manchester university press, 1936. 62 p., pl. 17: 22.

מכיל: A Ptolemaic papyrus of Deuteronomy. — A fragment of a Testimony book.

*676. Kenyon, Sir Frederic. The story of the Bible; a popular account of how it came down to us. London, J. Murray, 1936. VII, 159 p., pl. 8°.

Köhler, L. Theologie des A. T. Tübingen, Mohr, 1936.

ראה ק. ס. שנה זו ק' 35.

יש לציין בשמחה את הופעת הספר הזה. הוא כולל תיאור מצומצם של השקפות התנ"ך על אלהים ביחסו לעולם, על מהות האדם, ביסודיותו בחברה, ביחיד, במעשים טובים ורעים, בחטא ועונש, בבריתו עם אלהים. ובסופו פרק מיוחד על התורה והמצוה וכוחה השולט בעם, ההנהגה המוסרית הנובעת מזה ותיאור חטא העם, העונש וחזון אחרית-הימים אצל הנביאים. במסגרת שקבע המחבר לעצמו (תיאולוגיה—אנתרופולוגיה—סוטיריולוגיה). קשה למצוא מקום לפולחן במשמעו המצומצם, שמפאת ערכו התיאולוגי אי-אפשר בלעדיו בתיאור התיאולוגיה התנ"כית. אולם המחבר הרואה בפולחן גאולה עצמית של האדם מהחומר, דן בו בסוף הפרק האחרון על האנתרופולוגיה.

המחבר מוותר על דיון מפורט בהשקפות שהוא מרצה עליהן ובתולדות התיאולוגיה התנ"כית. ספרו הוא איפוא תיאור יותר מאשר מחקר. רק בהערות קצרות שבסוף הספר דן הוא בקיצור בספרות השנים האחרונות. לעומת זה הוא מביא בפנים הספר את פסוקי התנ"ך שעליהם הוא מבסס את תיאורו. מעלה יתירה לדרך זו: הספר נוח לקריאה.

החלקים המעולים שבספר הם אותם החלקים שבהם קורא המחבר את המושגים התיאולוגיים מתוך דברי התנ"ך עצמם. כך הוא, למשל, תיאור מציאות אלהים כמובנת מאליה, ראיית האנתרופומורפיזמים לא כשרידי פוליטיאיסמוס קדום אלא כציור אלהות חיה, פועלת ואישית. תיאור זה הוא ברור ומפורט עד מאד. כאן אנו מוצאים הערות נכונות אחדות, כגון: ש"אדם" בדרך-כלל פירושו כלל-האדם, ואילו היחיד מכונה "בן-אדם"; שהאדם הוא איפוא יצור חברותי; שתורת-ההתגלות מקורה בפסוקים המביאים תמיד את דבריהם בשם ה' (אמר ה', נאם ה'). המחבר מברר יפה את המושגים תורה, מצוה, עדות, חקים, משפטים, חטא, עוון מתוך פסוקי-התנ"ך (דרך-אגב, בהתאם גמור לדברי חז"ל). כל התיאורים הללו שיטתיים הם עד מאד.

לעומת זה לא נוכל להסכים תמיד לדברי המחבר בבואו להקים בנין היסטורי בתוך תחומי הנקודות הבודדות שבשיטה ובנסותו לקבוע את הסתירות שבין התקופות השונות. המחבר שהוא תיאולוג פרוטסטנטי עומד לגמרי על בסיס חלוקת המקורות שבחומש והתאריכים שקבעו מבקרי המקרא לספרי התנ"ך. אין הוא יודע, או הוא מבטל, את החקירות החדשות המראות כיוון אחר (כגון קסוטו). המסקנות שאליהן מגיע המחבר על-ידי-כך לא תמיד בנוח-קיימא הן. כמרכן מרחיק לעתים המחבר ללכת בהערכת פולחנות הנזירים שקיבלו בני ישראל.

יש מקומות שבהם רצוי דיון מפורט, כגון הדעה שאין בתנ"ך זכר להשארות-הנפש, דעה שהמחבר מסיקה מספרי התנ"ך, אולם בגלל ערכה היסודי היה צריך להביא גם את הדעות-שכנגד.

השאלה הבלשנית, עד כמה יש להבין את המלים שבתנ"ך כפשוטן, או שמא יש בהן לשון פיוטית ומליצית גם במושגים תיאולוגיים, ואולי גם מתוך רמז למולחנות הקודמים — בשאלה זו נוגע המחבר בהצלחה רק לעתים רחוקות ודרך אגב (ע' 41), אבל אין הוא עוסק בה בדרך שיטתית. אילו הלך כאן בדרך שיטתית, היה נמנע מסתירות שאינן מובנות עתה, כגון בהכדל שהוא מבדיל בין מלאך ה' כשליח ה' ובין המושג התיאולוגי המוצק של המלאך, שבכלל אי-אפשר שיהא לו מקום בשיטתו על התנ"ך (ע' 147). כמובן יכול היה להשתמש בהצלחה בהשקפתו, שהמובן-מאליו אינו מתבטא, גם כלפי הצד השלילי בתורת-ההתגלות שלו. יש בספר לעתים גם אי-הבנה בולטת: כגון איוב, ד' י"ד Wer gibt einen Reinen von einem Unreinen? O wäre es doch möglich, dass... (עיי' —: Gesen. Kautzsch, Gramm. 28 p. 500 § 151 b).

כלל רואה המחבר את נושא ספרו מבחינת התיאולוגיה הפרוטסטנטית בלבד. הספרות הפילוסופית-תיאולוגית של היהודים בימי-הביניים ובתקופה החדשה אינה נזכרת כלל ולא הובא מתוכה דבר. המחבר מבליט תמיד את התחום שבין התנ"ך והברית החדשה (כגון בענין זה, שהבשר בתנ"ך אינו מקום משכן התאווה כמו Gal. V, 16 וכו', או בתורת השארות-הנפש ובתורת-המלאכים). אולם המחבר משתדל להיות אובייקטיבי עד כמה שאפשר, ואין זכר בכל הספר להשתדלותם הקודמת של התיאולוגים להוריד את השקפות התנ"ך כלפי השקפות הברית החדשה. זה עיקר מעלתו של הספר. בספרות ישראל אין לנו ספר דומה בשדה זה, והספר ראוי איפוא לתשומת-לבו של כל מי שמתענין בפירוש התנ"ך ובתולדות דת ישראל. במהדורה החדשה יצטרכו להוסיף מפתח מפורט של פסוקי-תנ"ך במקום המפתח הנמצא כאן שאינו מספיק כלל. ד. גולדשמידט

677. Krause, Hans-Helmut. Das Deuteronomium in der wissenschaftlichen Bearbeitung des 19. und 20. Jahrhunderts, nebst 2 Anhängen: Der Bericht 2 Kg. 22—23, und Die Stilgattung in den Gesetzen des Dtn... Breslau, (1931). 48, [1] p. 15 : 22. Diss. Breslau. מכיל רק את שני הנספחים.

*678. Kunze, H. Die Bibelübersetzungen von Lefèvre d'Étaples und von P. R. Olivetan verglichen in ihrem Wortschatz. Leipzig, Selbstverlag des Roman. Seminars, 1935. 236 p. 8°.

679. Lindblom, Johannes. Den gammaltestamentliga religions egenart; en metodologisk och exegetisk studie, av Joh. Lindblom. Lund, C. W. K. Gleerup, (1935). 77 p. 17 : 25. =Lunds universitets Årsskrift. n. f. avd. 1, bd. 31, nr. 1.

680. Lüthi, Karl J[akob]. Die Bibel auf meinem Lebenspfade; Vortrag, gehalten im Schosse des V. C. G. (Verein christlicher

Gemeinschaft)... den 30. Juni 1932... Bern, typ. Bargezzi & Lüthy, 1932. 23 p., 1 l., front., v facsims. 18 : 25.

הוצאת בעל האם המפורסם של הוצאות כתבי-הקדש.

681. **Peters, Norbert.** Die soziale Fürsorge im Alten Testament. Paderborn, Bonifacius-Druckerei, 1936. 2 p. l., 92 p. 15 : 23.
התכן : Das Sozialrecht des A. T. im allgemeinen.— Das Eigentum und seine Verteilung.— Soziale Fürsorge durch das Bodenrecht.— Familientfürsorge.— Individualfürsorge.— Fürsorge für besondere Menschenklassen.

682. **Scala, Jacob.** The finding of the key of Daniel's prophesying the world's redemption of the present time, by J. Scala. New York, typ. McAuliffe & Booth, c1932. 2 p. l., [3]—35, [1] p., port. 14 : 21.

הצגה שער נוסף : The revelation of Daniel and the four dimensions of ethics.

683. **Schmökel, Hartmut.** Altes Testament und heutiges Judentum. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1936. 28 p. 15 : 23.

—Sammlung gemeinverständlicher Vorträge und Schriften aus dem Gebiet der Theologie und Religionsgeschichte, 182.

המחבר מנגן על התנ"ך ספני חוקריו ברויך השלישי. הוא מרים על גס את התחוקה הסוציאלית, את אהבת עמ-התנ"ך לארצו, את פשטות חייו. — אבל התעוררה החיוביות של התנ"ך ושל עמ-התנ"ך אינה מפריעה לפי דעת המחבר להתרחם בחיוב לפוליוסוקה החדשה של גרמניה בנוגע ליהודים. היהודים בגולה נשחטו חכלית שגור עד שלא נשאר בהם כלום מחכונותיו של עמ-התנ"ך.

684. **Tramontano, Raffaele.** La lettera di Aristeia a Filocrate; introd., testo, versione e commento. Pref. del R. P. Alberto Vaccari. Napoli, Ufficio succursale della civiltà cattolica, 1931. xvi, 208*, 266 p. 18 : 25.

685. **Urquhart, C.** The Bible triumphant in twentieth century discovery and research; a comprehensive review of recent discoveries in Bible lands in their bearing upon the reliability and the accuracy of the Scriptures of the Old Testament. London, Pickering & Inglis, [1936]. 144 p., illus., map, pl., port. 13 : 19.

*686. **Waring, Robert Newton.** Bible history; a summary chronologically arranged... New York, F. H. Revell, c1935. 413 p.

687. **Zeller, Hubert van.** Prophets and princes; a retreat with the four books of kings. London, Burns, Oates & Washbourne, (1936). 4 p. l., xi—xiii, 135 p. 13 : 19.

פרקי הספר: עלי, שמואל, שאול, דוד, רחבעם, איש האלהים, אליהו ואחזיהו. יהוא ויואש, אליהו ואלישע, אלישע, אחז, חזקיה.

688. Zepp, Arthur C. The new deal in the light of the Bible. Chicago, Laurel press, (1936). 71 p. 14 : 21.
המחבר רוצה להביא ראיות מהתנ"ך ומהברית החדשה נגד The New Deal של הנשיא רוזוולט באמריקה.

ו. תלמוד ומדרש, ספרות רבנית.

אסמוביצר, א. הוספות ותקונים לספר ירושלמי. "עץ חיים". שער חיים. ע' 153.
ראבי"ה. ע' 147. דברי ש. ד. דיבובי. חן. ע' 179.
אריאלי, י. עינים למשפט. ע' 147. תלמוד בבלי. מס' סכות... עם סימני גרבר, א. ס. הגיון התלמוד. ע' 150. ההפסק. ע' 167.
חזן, א. י. ידי אליהו. ח' ב'. ע' 153.

689. אברהם בן דוד. ספר בעלי הנפש לרבינו הראב"ד... עם השנת רבינו זרחיה הלוי... והלכות נדה בכל פרטיה... להרמב"ן... והוספנו כעת קונטרס... בעניני קדושת הזיווג להרמב"ן, נקרא בשם אגרת הקודש. גארליצקי, א. עהרענבערג, (תרפ"ז). 135, III ע. 15 : 23. המו"ל ישעיה קלוגער הוסיף בסוף הספר מחדושי.

690. אדלר, שמריה מנשה. ספר מראה כהן (מהדורא תנינא)... בבירור הלכות מפורזות בשים ופוסקים ונלווה אליו קונטרס מרור דרבנן, לפרסם ולחודד פרצות הנוכלים והצבועים הסכונים והמכהנים בתור רבנים ודיינים ה"ה בות דין דקי' לונדון והסדינה ובית דין דקי' מאנשעסמער עם פרצות הכופר והסתיר יוסף שאפאטשניק... לונדון, דפוס י. גרודיצקי, תרפ"ח. 2, 12 דף, 15 ע, 134 דף. 15 : 23.

691. אלשיך, משה. ספר אלשיך על מסכת אבות לסרנא... משה אלשיך, הנקרא בשם ידים משה... הוטפנו!! פירוש הגאון חיים יוסף דוד אזולאי... בשם חסדי אבות. פשעמישל, ש. פריינר, תרצ"א. 126 ע. 16 : 24. עם הפנים.

692. גלנטי, אברהם נפתלי. ספר המדרש והמשנה, מאתי אברהם נפתלי גאלאנטי... חלק א: על משניות ברכות. ברונקס, נ"י, דפוס General linotypers, תרצ"ב. 192 ע. 14 : 22. "דרוש על משנה".

693. הרת; אלדיאנה. מופיעה אחת לשבוע על ידי חברת אור תורה. טריפולי, תרצ"ד. 18 : 26. בעברית. הסעתיק: בכור זווארץ. גל'1 הופיע בסוף סבת.

694. הורביץ, דוד בן אלעזר. ספר שאלות ותשובות אמרי דוד על ארבעת חלקי השו"ע אשר השבתי... דוד הלוי איש הורוויץ... בן אלעזר... בילגוריא, (סמניסלוב, דפוס ברכנסן), תרצ"ד. 216 ע. 25 : 35.

695. וים, יקותיאל. שעה גיכא על פרקי אבות מאת יקותיאל וים. הובא לדפוס על ידי בנו חיים יעקב ווילסא. בונה-זרת — בואנום אירסן, (דפוס R. Kellermann), תרצ"ו. 162 ע, [1] דף. 16 : 22. עם הפנים.

696. לידא, דוד בן אריה ליב. ספר שומר שבת; כולל כל דיני הלכות שבת בקצרה... חכרו מיה דוד לידא... עם מנחת שבת והוא קובץ הרכה דינים בהלכות אלו... ועם איזו הערות ומאתר... יקותיאל יהודא האלברשטאם... ובסופו קונטרס שיורי מנחת, דינים נחוצים גיכא מבעל מנח"ש. בילגורוי, נ. קרונברג, תרצ"ג. 56 ע. 13 : 18.

697. ליכטשטיין, מרדכי. ספר מטל השמים, שו"ת בהלכות קריאת שמע, אשר חנן ה' אותי... מרדכי... ליכטשטיין... בילגורוי, דפוס נ. קרונברג, תרצ"ג. 22 ע. 16 : 22.

נכרך עם: ליכטשטיין, מרדכי: אגרת לבני עמנו... תרצ"ג. 25 ע.

698. מכילתא. ספר באר אברהם; פירוש והגהות על סכילתא מהתנא האלקי רבי ישמעאל, אשר השאיר אחריו... מרן אברהם ססלאנימא... דבריו מובאים הולכים על קוטב דברי הפירוש זה ינחמנו... הדפסנו גם את הפירוש הזה בשלימותו כפי שנדפס... ע"י המחבר בעצמו (מה"ר משה בן שמואל פראנקפורט)... 2 חלקים בכרך 1. ווארשא, דפוס א. ר. ל. לפשיץ, תרפ"ז—פ"ח. 592 ע. 17 : 23. עם הפנים. — נוסף "נוסח השער של דפוס הראשון... ספר זה ינחמנו חלק ראשון...". לחלק ב' שער מיוחד.

699. פליק, יהושע פליק מנחם. ספר זכרון יהושע; והוא קונטרס בסוגיא שאין איסור חל על איסור, ועור ענינים שונים... ממני יהושע פליק מנחם הלוי... חלק ב', לארץ, דפוס מ. ליבעסקינד, תרצ"א. 31, [1] ע. 17 : 24. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 314.

700. ספר קול נפתלי... חידושי תורה על הסדרות וגם איזה פלפול על הש"ס ומשניות, אשר חיבר... נפתלי אדמו"ר משעלץ... ווארשא, דפוס ליבעסקינד, תרצ"ב. [2] דף, 3—94 ע. 16 : 24.

701. קירשבוים, מנחם מענדל. ספר שאלות ותשובות מנחם משוב. חלק א. לובלין, דפוס ע. צוועקין, (תרצ"ה). [1] דף, 438 ע. 17 : 24.

702. קלצקי, מרדכי בן אשר. ספר תכלית מרדכי; שו"ת בענינים שונים... וחמשה הדברים גדולים לסיומא דשיתא סדרי משנה... וכמה הדברים להרכה מסכתות... ומאת מרדכי קלצקי והמכונה מלצר... ניוארק, (דפוס אריאם פרעס), תרפ"ח. 87 דף. 23 : 31.

703. רודרמן, יעקב יצחק. ספר עבודת לוי; כולל חדושי הלכות וביאורי סוגיות ושיטות הרמב"ם בעניני קרשום וטהרה... ומאתו יעקב יצחק הלוי רודערמאן... קיודאן, דפוס מוכשוכין וכהן, תרצ"ו, 154, [4] ע. 23 : 32.

704. [שלז], צבי הירש בן בן ציון. שיחת חולין של ת"ת, והוא מאמרים... סגדולי הדור... ע"ד הצחות וההלצה... בעקב איוה סקרא או מאמרם ז"ל... גם... רמזים... בעסקי סתרי תורה ודברי חז"ל והרכה נוסטריות... לובלין, דפוס הקרשענהארן ושטריוזבערגער, תרפ"ח, 80 ע. 15 : 21.

705. תפארת ישראל; קובץ חידושים וביאורים בהלכה ובאגדה, יו"ל סבבורי חובשי בית המדרש של ארמזיר סטאדוין כעת באטוואצק, ע"ש ר' ישראל סטאדוין... Warszawa, (Druk. Sitenberg), תרצ"ו, 17 : 24. מהמעפפת. ערוך ע"י משה ראזענבלאט, חיים בויסהעקער, חיים יואל זשאלאנדזש חוב' א' יצאה בכפלו—סבת. תכופות ההוספה לא נזכרה.

706. Cohen, Abraham. Everyman's Talmud, by A. Cohen. London, J. M. Dent, (1934). xli, 420 p., facsim. 13 : 20.
זוהי הדפסה שניה. את הראשונה ראה ק. ס. שנה ר' ע' 309—את החרגום הצרפתי—שם שנה ר"ג ע' 458; את האישלוקי—שם ע' 53.

707. Cohen, Boaz. Mishnah and Tosefta; a comparative study. Pt. 1: Shabbat. New York, Jewish theological seminary of America, 1935. ix, 160 p. 16 : 24.

708. Mishnah, Tamid. Der Mišna-Traktat Tamid: Text nach einer Vatikan-Handschrift nebst Variæ lectiones aus 12 Talmud- und Mišnahandschriften sowie ältesten Drucken mit erstmaliger Anführung von Paralleltextrn aus beiden Talmuden, Tosaepta, Midraš und Anderen, übers., kommentiert und mit Einleitung versehen von A. Brody. Uppsala, Almqvist & Wiksells boktryckeri-a. b., 1936. xiv, 151, [2] p. 16 : 24.

הספר, שהוא בכורי עבודתו של המחבר, כולל הקדמה מדעית העוסקת בנוסח מ' תמיד ועריכתו — שהמחבר מיחסה לרבי יהודה הנשיא. נגד דעת גינצבורג — בכתבי היר ויחסם זה לזה, בשיטת סדור שנוי הנוסחאות. (הכל כתוב באריכות גדולה). אחרי זה בא נוסח המשנה יחד עם חלופי גירסאות שעליהם הוסיף מראה מקומות ממקורות שונים, ובסוף עוד פירוש רחב על דברי המשנה.

ראשית יש לומר שבהשתמשו בכל החמר שהשיג התקדם על כל הקודמים בנקודה זו. אבל לצורך עריכת דברי המשנה לא השתמש בו כהגן. דבר מיותר הוא לגמרי לסדר לפני הקורא כל הפרטים האורטוגרפיים של כל כ"י ולמלא את אסף השנויים בדברים בלתי חשובים, ואם על סמך אלו יש לדון על יחסי כה"י יש לסמן עובדא זו בקצור ע"י

דוגמאות אחדות בתוך ההקדמה. ושוב, לא יתכן להדפיס נוסח המשנה ע"פ כ"י אחד ולהציע שנויי נוסחאות של כל השאר תחת הטקסט, אלא היה לו לערוך הטקסט ולהגיה אותו ע"פ כל העדים שמצא ולהשתמש למטרה זו גם בכל המקורות החיצונים כגון מדרשי הלכה והגדה שהמחבר טרח לאספם, ושמאירים לפעמים את דברי המשנה באפן נפלא. כזה גרם המחבר שכל הטקסט שלו ישמש רק חומר לעורך הבא ולא הוצא בקרתית עצמה. ועל זאת יש להצטער, כי המחבר עסק הרבה בטקסט הזה וחדש גם בבאורו ויבואו אחרים ויאכלו פרי עבודתו. בפירושו הוא נשען בדרך כלל על פירושו של י. כהן (ברלין 1925) אבל הוסיף עליו משלו בהצלחה.

ד. גולדשמידט.

709. **Sadowsky, Solomon.** Rabbi Joshua ben Chanania. St. Louis, Mo., Salz & Gellman pub. co., (c1932). 108 p. 15 : 22.
(The (Tana'im) Jewish library series).

710. **Talmud.** תלמוד בבלי Der Babylonische Talmud, nach der ersten zensurfreien Ausgabe unter Berücksichtigung der neueren Ausgaben und handschriftlichen Materials neu übertragen durch Lazarus Goldschmidt. Zwölfter Band: (Temura/Kerethoth/Meila / Tamid / Middoth / Qinnim / Nidda/Mišna Taharuth). Berlin, Jüdischer Verlag, 1936. 3 p.l., 867, [1] p. 15 : 21.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 54.

711. **Talmud.** The Babylonian Talmud, Seder Nashim, tr. into English with notes, glossary and indices under the editorship of I[sidore] Epstein... 8 vols. London, Soncino press, 1936. 15 : 24.
ההכן v. 1-2: Yebamoth; tr. ... by Israel W. Slotki. XLVIII, 440 p.; 5 p.l., 441—930 p. — v. 3-4: Kethuboth: tr. ... pages 1—198 by Samuel Daiches, pages 198 to the end by Israel W. Slotki. xvii, 432 p.; 5 p.l., 433—771 p. — v. 5: Nedarim: tr. ... by H. Freedman. xiv, 312 p. — v. 6: Nazir; tr. ... by B. D. Klien. Sotah; tr. by A. Cohen. xiv, 274, xiv, 300 p. — v. 7: Gittin; tr. ... by Maurice Simon. xv, 474 p. — v. 8: Kiddushin; tr. ... by H. Freedman. xiii, 463 p.

את הקודם (סדר נזיקין) ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 321.

ז. מדע הדת, פילוסופיה יהודית.

712. **סקרובין, משה.** ספר לקץ הימין; באור מספיק עפ"י מפתח נפלא בהכתובים של דניאל, בוסכם ומאושר ע"י המקובל ר' שמעון צבי לידער הורוויץ... מאת מ.ס.מ. ורשה, דפוס ליבעסקינד, תרצ"ג. [1] דף, [7] 24 ע. 19:13 מהמעטפת.

713. שפירא, דוד ש. יסודי הדת האוניברסלית; על פי מקורות היהדות. ניו-יורק, בלון, תרצ"ו. 48 ע. 13 : 20. שער נוסף באנגלית.
המחברת היא חלק מעבודה מקיפה על היהדות ותשמש כהקדמה לעבודה זו.
התוכן: יסודי שבע המצוות ומקורן. — איסור עבודה זרה. — תורת החיים ותורת האדם. —
בין אומה לחברה. — המסקנות.

714. אמסעל, מרדכי. ספר אורה לחיים, דער וועג צום לעבן... חלק א.
Humenné, המחבר, [תרצ"ד?]. 16 ע. 12 : 15. מהמקסמה.
ראה גם ק. ס. שנה י"ב ע' 67.

715. Baumgarten, H. La civilisation japhéto-sémitique. Paris, Librairie Lipschutz, 1935. 39, [I] p. 12 : 18.
המחבר מוצא שהיהודים חסרים "יפחיות", לא בנוגע למרע ולאמנות אלא בנוגע
לכשרון הארגוני. הוא מציע ליסד מוסד מרכזי ברוח הרמב"ם, גאון הסדר והארגון. המקום
המתאים לכך נראה לו פריס, בירת האנושיות הרוח וההפש" (ע' 36—38).

716. Bombach, Ascher Josef. Versuch einer systematischen Darstellung der Erkenntnistheorie des Maimonides. Tarnów, typ. "Grafja", 1935. 4 p. 1, 8-80 p., 1 l. 15 : 22.
Diss. Zürich.

717. Buber, Martin. Die Frage an den Einzelnen. Berlin, Schocken Verlag, 1936. 123, [I] p., 1 l. 14 : 22.
"Ausarbeitung eines Ende November 1933... gehaltenen Vortrags".
התכן: Der Einzige und der Einzelne.—Der Einzelne und sein Du.—Der Einzelne und das öffentliche Wesen. — Der Einzelne in der Verantwortung.— Trennungsversuche. — Die Frage.— Anhang: Was ist zu tun?— Gandhi, die Politik und wir.

718. Burstein, Abraham. Religious parties in Israel; their history, methods, and perils; eight talks for the cultural programs of Jewish women's organization, by Abraham Burstein. Pub. by the Women's branch of the Union of orthodox Jewish congregations of America. New York, Bloch pub. co., 1936. 5 p. 1, [9]—59 p. 13 : 21.

719. Dunin-Borkowski, Stanislaus, Graf von. Aus den Tagen Spinozas: Geschehnisse, Gestalten, Gedankenwelt. Teil 2—3. 2 v. Münster in W., Aschendorff, 1935—1936. 3 p. 1, 444 p.; 3 p. 1, 587 p. 17 : 25. —Stanislaus von Dunin Borkowski: Spinoza. Bd. 3—4.
התכן: Teil 2: Das neue Leben.—Teil 3: Das Lebenswerk.

את הקורות ראה ק. ס. שנה י"א ע' 209 ו-443—444 (שם גם בקורה סאת פרופסור ה. ברגמן).

720. **Maybaum, Ignaz.** Parteibefreites Judentum, lehrende Führung und priesterliche Gemeinschaft. Berlin, Philo Verlag, 1935. VIII, 99, [1] p. 16 : 24.

התנ"ך : Der Chawer. Der Rabbiner. Der jüdische Gottesdienst. Haggadah und Halacha. Raum und Grenze der Diaspora. Das Chanukka-Wunder.

721. **Mendelsohn, Samuel Felix.** Mental healing in Judaism; its relationship to Christian science and psychoanalysis, by S. Felix Mendelsohn. With an introd. by Felix A. Levy. Chicago. Jewish gift shop, (c1936). 64 p. 12 : 19.

722. **Mézan, Saül.** De Gabirol à Abravanel; juifs espagnols, promoteurs de la renaissance. Paris, Lipschutz, (c1936). 155, [4] p. 15 : 21.

מסורת הספר היא זאת שקורה על מחותה של התרבות העברית בספרד ולהסוק מזה על חשיבות הגורם היהודי-הספרדי בתהליך הרוניסנסה. קשר ישר, שאי אפשר להכחישו, קים בין התרבות היהודית-ספרדית ובין הרוניסנסה הראשונה של אירופה (מההקדמה).

723. **Peisker, Martin.** Der Glaubensbegriff bei Philon, hauptsächlich dargestellt an Moses und Abraham. Aue i. Sa., 1936. 35 p. 15:21. Diss. Breslau.

724. **Schoeps, Hans Joachim.** Jüdisch-christliches Religionsgespräch in 19 Jahrhunderten; Geschichte einer theologischen Auseinandersetzung. Berlin, Vortrupp Verlag, (c1937). 159 p. 15:23.
ראשי-הפרקים : Das Absolute in der Religionsgeschichte. — Israel und Menschheit.—Der jüdisch-christliche Glaubensgegensatz in den ersten Jahrh.—Der Fortgang der Auseinandersetzungen im Mittelalter.—Die neuzeitliche Wendung. — Religionsgespräche aus der Existenz. — Die jüdische und die christliche Wirklichkeit.

725. **Thomas, Joseph.** Le mouvement baptiste en Palestine et Syrie (150 av. J.-C.—300 ap. J.-C.). Gembloux, Duculot, 1935. 3 p. 1., [IX]-XXVIII, 455, [4] p. 17:25.

= Universitas catholica Lovaniensis: Dissertationes ad gradum magistri in Facultate theologica vel in Facultate iuris canonici consequendum conscriptae, ser. II, t. 28. ביבליוגרפיה ע': XXVIII-[XIII].

ראשי-הפרקים : I. Les sectes baptistes : Les sectes juives. (Les Esséniens. Les formations secondaires. Les Baptistes du ive livre des Oracles sibyllins.)—Jean Baptiste et les Johannites. — Les Elchasaïtes; les Baptistes judéo-chrétiens.—Les Mandéens. II, Caractère et histoire du mouvement baptiste :

Description du mouvement baptiste. — Originalité du mouvement baptiste.
(... Baptisme et judaïsme.)— Histoire du mouvement baptiste.

726. Zwerin, Kenneth Carlton. Some aspects of Jewish ethics,
by Kenneth Carlton Zwerin. Foreword by James M. Malloch.
Berkeley, Calif., n. p., 1936. 20 p. 15 : 22.

=Church divinity school of the Pacific: Publications in theology and
ethics, v. I, no. I.

ח. קבלה וחסידות.

נחמן בן שמחה מברסלב. ספר ליקוטי מוהר"ן; ס' קיצור ליקוטי מוהר"ן השלם. ע' 163.

727. אלטר, יהודה אריה ליב. ספר שפת אמת ליקוטים על סדר
ויקרא במדבר דברים, מאת מרן יהודה ארי' ליב מגור... פערטרקוב, דפוס ד.
קאפעלסאן, תרצ"ו. 126 ע. 20 : 28. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 191.

728. בשורות טובות... כולל: א) שיחות וסיפורים... ותורות... ב) מכתבים...
אשר לקטתי... לא ראו אור הרפוס עד הנה. ג) הנהגות... וישרות... סגולות ורפואות...
אשר ראיתי ושמעתי... מהני אשלי רבבני הגאונים וקדושים צדיקים מפורסמים...
בילגוריוא, דפוס האחים וויינבערג, תרפ"ז. [48] ע. 11 : 15.

729. כהן, צדוק בן יעקב מלובלין. ספר פרו צדיק. חלק רביעי
וחסיש. 2 כרכים. לובלין, דפוס מ. שניידמסקער, תרצ"ג-צ"ד. [4] דף, 3—239,
[9] ע; [2] דף, 272, [20] ע. 21 : 29. נוסף שער מקצר.
החכן: חלק ד': על ספר במדבר וריח וחג השבועות.— חלק ה': על ספר דברים וריח
ויוזכ וסוכות.— חלק א' יצא בשנת תרס"א.

730. מורגנשטרן, משה מרדכי. ספר מדרש משה; דרושים... ונס
חדושים... על סוגיות הש"ס. מכתבי... משה מרדכי מארגענשטערן... חלק ג. ווארשא,
דפוס י. א. פערקער, תרצ"ד. 73, [4] ע. 20 : 27. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 462.

731. רובין, יוסף דוד. ספר קצו לכנון... חלק א: על התורה וקצת
ליקוטים על תהלים וספר תפלה ומחזיל... לבוב, א. ס. אלמטאדט, תרפ"ח. 117,
1 ע. 15 : 21.

732. אפאטשנער, פריץ. נע ונד. לאדו, סחבר, 1933. 32 ע. 17 : 23.
על המעטפת השמאלית שער נוסף בסולנית.— דברי חסידות ביודית.

733. Buber, Martin. Die chassidischen Bücher. Berlin,
Schocken Verlag, (1927). 3 p. 1, [ix]-xxxI, 717, 1 p. II : 19.

החכן: Die Geschichten des Rabbi Nachman. — Die Legende des Baal-schem.—Der grosse Maggid und seine Nachfolge.—Das verborgene Licht.—Mein Weg zum Chassidismus.

734. Scholem, Gerhard. Die Geheimnisse der Tora; ein Kapitel aus dem Sohar, von G. Scholem. Berlin, Schocken Verlag, 1936. 3 p. l., 13—130 p., 1 l. 19: 29.

==Schocken-Privatdruck, 3.

החכן: Die Geheimnisse der Tora, Abschnitt Bereschit: Die Schöpfungsgeschichte nach der Deutung des Sohar, übersetzt von G. Scholem. — Über das Buch Sohar.

ט. תפלה ועבודה, דרשות.

ע מ י א ל , מ . א . הגיונות אל עמי. ע' 164.

735. בורשטיין, דב בר. ספר חכמה ומסר; דרושים ברוח, חכמת ישראל-סבא, "ומסר" היהדות, מיוסדים על דברי חז"ל במסכת אבות (פרק א'). מאת דוב בער... בורשטיין. כאטשאן, (דפוס י. טארקאוויטש), תרצ"ב. [2] דף, 130 ע. 15: 22.

736. גיטלין, מלך. חגים ומועדים; פסח, ורשה, ההנהגה העליונה של גורדוניה מחלקת חנוך, תרצ"ה. [1] דף, 25-5, [1] ע, תמונה. 15: 22.

737. גרינברג, אהרן. ספר דעת סופר, אשר דרש... מו"ה אהרן גרינבערג ... מיהאלעוויטש, דפוס מ. גרינפעלד, תרפ"ה. [4], 45, 6 דף. 19: 24.

738. הגדה של פסח. סדר הגדה של פסח; מקושרת... פירושים... (א) ובה פסח השלם מאת דון יצחק אברבנאל... (ב) שכלי הקט השלם מאת רבנו צדקיהו הרופא, (ג) פירוש השלם מהגאון אל"ה מוילנא, (ד) פירוש השלם מהגאון ר' יעקב מעטרוין... לאדו, "מסורת", תרצ"ו. 186 ע. 18: 24.

739. תפלות. סדור. סדור תורה אור; סדר תפלות לכל השנה על פי נוסח האר"י, עם כל הדינים והמנהגים כאשר יסד ... מוה"ר שניאור זלמן מק"ק לאדו ... ווילנא, ראם, (תרצ"ה 1934). [452] ע. 15: 22.

מנין הדפים משושב—שער נוסף: סדר תפלה עם תורה אור ועם שער תפלה...

740. קאפמלער, משה. תורה און יודענטום. באנד 1. סיגעט, דפוס צענטראל, תרצ"ה. 79, [1] ע. 14: 20.

741. Baron, Joseph L. In quest of integrity and other discourses by Joseph L. Baron, delivered at Temple Emanuel Bne

Jeshurun, Milwaukee, Wisconsin. Chicago, Ill., Argus book shop, 1936. 57, [1] p. 15 : 23.

742. Central conference of American rabbis. Liturgical committee.

Services for Sabbath morning, prepared by Liturgical committee, Central conference of American rabbis. [Cincinnati?], 1935. 3 p. 1, 3—28 numb. 1. 22 : 28.

במיטיוגרף על עמוד אחד של הדפים. "Rev. Sabbath morning service".

743. Festprogramm zur Einführung Sr. Ehrwürden des Herrn

Oberrabbiners Dr. Joseph Carlebach נ"י Gemeinde-Synagoge Bornplatz, Hamburg... 1936 אור ליום ב' דר"ח אייר תרצ"ו לפ"ק p. 1, 1936. [13] p. 15 : 22. טהעסעסט. עכרית וגרמנית עמוד מול עמוד.

744. Friedlander, Marcus. Silent service, ... a radio address

delivered... 1933, under the auspices of the Association of reform rabbis of New York. [New York, ? 1933 ?]. [6] p. 15 : 23.

745. Haggadah. סדר הגדה של פסח Die Pessach-Haggada,

hrsg. und erklärt von E[rnst] D[aniel] Goldschmidt. Berlin, Schocken, 1936. 115, [1] p. 12 : 19.

=Bücherei des Schocken Verlags. 54.

כולל גם הקדמה מדעית על תולדות ההגדה, הסדר ומנהגיו ועל שפת ההגדה ונוסחאותיה. ניתנו גם שנויי-נוסחאות. בסוף (ע' 110—116) פיוטים ומדרשים שלא נכנסו בנוסח-אשכנז.

746. Jacobson, Bernhard Salomon. ימים נוראים Arbeitsplan und

Stoffsammlung, zusammengestellt von Bernhard S. Jacobson. (Berlin, Brit hanoar schel "Zeire Misrachi" für Deutschland), [1936?]. 117 p., [1] l. 13 : 18.

=Tenuat Tora wa'awoda in Deutschland, (2).

התוכן: I. Namen und Bedeutung. II. Feier, Vorschriften und Bräuche. III. Über die Texte. IV. Zur Bedeutung der Teschuwa.

747. Jacobson, Bernhard Salomon. פסח Arbeitsplan und Stoff-

sammlung; zusammengestellt von Bernhard S. Jacobson. (Hamburg, Brit hanoar schel "Zeire Misrachi", (5695) [1936]). 47, [1] p. 13 : 18. התוכן: I. Namen und Bedeutung. II. Feier, Vorschriften und Gebräuche.

III. Über die Texte.

=Tenuat Tora wa'awoda in Deutschland, [1 ?].

748. Munk, Elie. Die Welt der Gebete קולם התפלות. Kommen-

tar zu den Werktags-, Sabbat- u. Festtagsgebeten nebst Über-

setzung. 2. Aufl. Bd. 2: Die Sabbat- und Festtagsgebete. Anhang: Die Fasttagsgebete. Frankfurt am Main, Hermon-Verlag, 5696—1936. 3 p.l., 357 p. 15 : 23. חוצאה א' ראה ק. ס. שנה י' ע' 318.

749. Silver, Abba Hillel. The ancient paths; baccalaureate address, delivered by Abba Hillel Silver, at the graduation exercises of the Hebrew union college, Cincinnati, Ohio... May 23, 1936. מהמעמסה. n.p., 1936. 10 p. 15 : 23.

750. Sydney. Great synagogue. Order of memorial service, Tuesday, 28th January 5696—1936, the day of the funeral of our late most gracious Sovereign King George V. (Sydney, typ. "Hebrew standard"), 1936. 9, [1] p. 15 : 22. בראש השער: קיק בית ישראל. Great synagogue, Sydney.

י. היסטוריה והמדרשים הקרובים אליה.

גריבסקי, פ. ברכת השנים... לירחמיאל אמירסקי. ע' 141. — ס' כנסת ירושלים ואחותה אלכסנדריה של מצרים. המעלות לשלמה; ציון לנשמת ר' ש. א. וורטהיימר. ע' 150.	ציון; רבעון. ע' 140. שולמן, ש. ב. ראה עילאה; זכרונות מחי רבנו א. י. קוק. ע' 166. דוד איגנאטאוו; פנג און צוואנציק יאר ליפערארשער שאפן. ע' 230. מאמענס 1910—1935. ע' 176.
---	---

751. גליקסמן, פנחס זלינ. רבינו אליקים געץ, מחבר שו"ת אבן השוהם וספר רפרוני בתפוחים רב אב"ד בהילדוסום. חייו, אבותיו תולדותיו, קרוביו רבותיו וספריו, נינו ונכדו אדמו"ר ישעיה אבדיק פשדכור והורות אחריו... לודו, דפוס מ. בקריקר, תרצ"ו. 63, [1] ע. 17 : 24.

752. גרץ, צבי. דברי ימי ישראל מהעת היותר קדומה עד החוה. בששה כרכים, עם תמונות וציורים רבים. כרך שני-שש. מימי הנשיאים החשמונאים עד... העת האחרונה. 5 כרכים. ורשה, אחיסופר, תרצ"א. [2] דף, IV, 8 ע, [1] דף, [5]—257, [1] ע; [2] דף, IV, ע, [1] דף, [5]—259, [1] ע; [2] דף, VI, ע, [1] דף, [13]—279, [3] ע; [2] דף, V, [1] ע, [1] דף, [5]—299, [3] ע; [2] דף, VII, [1], 280, [2] ע. 17 : 24.

כרך ב: תרגם ש. ל. ציפרון. — כרך ג: תרגם ש. א. קטנצקי. — כרך ה: תרגם א. בן אורי. הכל מוקד. עם 1—8 שבראש כרך ב: י. פוכמן: תהיסטוריון כאסן וכסופר. את הקורם ראה ק. ס. שנה ט' ע' 193.

753. הורביץ, צבי בן חיים אריה: תולדות משפחת הורוויץ; דורות הראשונים מן ראשית מאה השלישית עד אמצע מאה החמישית, סאת הרב... מחזיר צבי הלוי איש חורוויץ... Kraków, דפוס M. Lenkiewicz, [תרצ"ז].
82 ע. 16 : 24, מהמעטפת.

עמ' 43: "ויתר ממה שמבואר כאן מבואר אצלנו בספר 'תולדות משפחת הורוויץ' אשר אחי בכתיביו, אשר יכול בקרבו י"ד תולדות (יד דורות) גדולות ורחבות, רב הכמות ורב האיכות, מן זמן ראשון עד זמנו אלה, ופה לא הצנתי רק ששה דורות הראשונים וגם זה רק בקצרה לדוגמא בעלמא..."

754. לוינסון, יעקב. תולדות ישראל רוקח. (New York, דפוס Posy-Shoulson), תרצ"ו (1935). [11, 129 ע, לוחות-חמונה, פקסימילים, פורטרטים. 22:14. שער נוסף באנגלית.

755. מארגאשעס, יוסף. עראינקרונגען פון מיון לעבען. ניו יארק, מ. נ. מיוזקל, (1936). [4] דף, 335-5, [10] ע, פורטרטים, פקסימילים. 23:15.
סדר היחס למשפחת מארגאשעס, מלאכת ידי הרב ר' אליעזר ליפא גארטענהויז (ממשפחת מארגאשעס): ע' [1-6] בסוף.

המחבר שהוא עתה למעלה מ-70 (נולד בשנת 1866), סתאר כאן, בצורה פשוטה ומושכת-את-הלב, את יסודותיו בעיר לבוב, את מלחמת האדוקים והסתבוללים בגליציה במחצית השנייה של המאה ה-18, ויסוד האגודה "מחזיקי הדת" ועתונה, האישיות החשובים משני הצדדים וכו', חשוב ביותר ההלק השני של הספר הכולל תיאור מפורט של חיי בעל-האחוזה היהודיים בגליציה המערבית בסוף המאה ה-18.

756. רבי מאיר שפירא זיין לעבען און שאפען. מיט בילדער און אילוסטראציעס. ווארשא, טאגבילאט, 1933. 47 ע, לוחות חמונות. 24:16.
Mézan, S. De Gabirol à Abravanel. 190 ע

757. Amsterdam. Historische tentoonstelling "De Hoogduitsche Joodsche gemeente te Amsterdam" 1635-1935. Catalogus, historische tentoonstelling "De Hoogduitsche Joodsche gemeente te Amsterdam" 1635-1935 in het Waaggebouw van 12-26 November 1935. Uitgaande van het Joodsch historisch museum. [Amsterdam?], (1935). 65 p. 15:23.

758. La Benevolencia. Sarajevo. Maimonides Rambam; spomenica povodom osamstogodisnjice od njegovog rođenja 1135—1935; ukrase izradio Daniel Ozmo. (Sarajevo), Jevrejsko kulturno-prosvjetno društvo "La Benevolencia" u Sarajevu, 1935. 5 p. l., 13—136, [1] p., illus., ports., head-and tailpieces. 16:24.

מהתכן: M. Levi: Rambam. — L. Fišer: Književni rad Majmonidesa i njegovo značenje. — ביניהם מכתבו הידוע לר"ש אבן חבון. — Iv Dio: Bibliografija, p. [107—137]. ואגרת הימן בקצורים.

759. Bretholz, Bertold. Quellen zur Geschichte der Juden in Mähren vom XI. bis zum XV. Jahrhundert (1067-1411) bearb. von Bertold Bretholz. Prag, In Komm. b. Taussig u. Taussig, 1935. LXXVI, 308 p. 16 : 24.

=Schriften der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Cechoslovakischen Republik, Bd. I.

המחבר, מנהל הארכיון הארצי הממשלתי בבירן, אסף בספרו זה מקורות לחולדות היהודים. את המקורות סדר בצורת רגשנים, כלומר, נתן תאור התעודות או הקטעים היהודיים בתעודות כלליות עם ציון תאריך ומסירת התוכן הקצר. ס"ח כונסו בספר זה 500 רגשנים מתוך קובצי תעודות שנדפסו וגם מתוך ספרי תעודות הנמצאים בכ"י בארכיונים ממשלתיים שונים כגון Kopialbuch der Stadt Brünn, Judenregister (Registra Judaeorum) בעיר אולמייך, Brünnner Stadtbuch ואחרים. יש ברגשנים אלה חומר על מצבם המשפטי של היהודים, מצבם הפוליטי הכלכלי ועוד: כתבי זכויות, רדיפות, ישובי יהודים, יהודים בערים שונות, בתי-קברות, כתובות על מצבות, מכירת ושכירת בתים, הלואות, משכנתאות, בתי כנסת וכו'. במבוא המקיף (ע' LXXVI—VII) נותן המחבר סקירה על המקורות, (ברפוס ובכ"י), שבאו בהם רשימות על היהודים במהרה. המפתחות המפורשים (ע' 267—308): מפתח השמות, המקומות והענינים מקילים בהרבה על השמות.

760. Caroline Franklin, born January 20, 1863, married February 28, 1883, died May 12, 1935. Tributes to her memory. (London, typ. Butler & Tanner), 1936. v p., 1 l., 115, [1] p., pl. ports. 18 : 25. "Printed for private circulation."

התכן: N. B.: Caroline Franklin. — E. Levin: Address. — Newspaper notices. — Tributes by fellow-workers. — Some addresses delivered by C. Franklin.

761. [Comité organizador del VIII centenario de Maimónides, Córdoba, marzo 1935]. Maimónides, Córdoba 1135—Cairo 1204; Córdoba 1935. Córdoba, typ. La Iberica, 1935. 24 p., illus. 11 : 17. על ע' ד' של המעשפת: ועירה המספלת לחוג את חג מלאה 800 שנה ללידת הרמב"ם (שיחול ביום 30.3.35) בעיר מולדתו קורדובה (ספרד).

762. Costa, Uriel da. Wizerunek własny żywota Uriela Acosty; przełożył Karol Dresdner. Lwów, Nakładem Filomaty, 1933. 63 p., illus. (inc. facsim.) 12 : 20.

=Parnassos. Teksty i przekłady. Rok I, nr. 5.

השכסם בלטינית ובפולנית עמוד מול עמוד, — חצי שער לטיני: Exemplar humanae vitae.

763. Davidson, Louis B. Nathan Straus. n. p., [193-?]. 14 p.
13 : 20. מהמעטפת.

764. Dubnow, Simon. A zsidóság története az ókortól napjainkig. Budapest, "Tabor", [1936?]. 358, [1] p. 13 : 19.
"Az eredeti jiddisből fordította: Szabolcsi Bence".

765. Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Cechoslovakischen Republik. Jahrbuch... Hrsg. von Samuel Steinherz. Jhrg. 8. Prag, 1936. 3 p.l., 425, [1]p., facs. 17 : 24.
החלק: R. Kestenberg: Hussitentum und Judentum. — B. Suler: Rabbinische Geschichtsquellen. — T. Jacobovits: Die jüdischen Zünfte in Prag. — J. Prokes: Das Ghetto zu Neu-Bidschow und die sog. Sekte der Bidschower Israeliten um die Mitte des XVIII. Jahrh. — W. Zacek: Eine Studie zur Entwicklung der jüd. Personennamen in neuerer Zeit. — H. Fleisch: Aus einem jüdisch-deutschen Lehrbuche für Medizin. — S. Adler: Aus den Judizialakten des XVIII. Jahrh. — D. Herzog: Ein Steckbrief aus dem Ende des XVIII. Jahrh. — S. Steinherz: Nachruf. 467 שנה יג ע' . את הקודם ראה ק. ס. שנה יג ע' 467

766. Giskalay, János, pseud. Akiba csudálatos élete. Köt. 1-2. 2 v. Lugo, Kirjat széfer, 1934. 207, [1]; 195, [1] p. 15 : 22.
חיייו הנפלאים של ר' עקיבא.

767. Goldberg, Israel. The Maccabean struggle for independence, by Rufus Lears [pseud.]. [New York], (Young Judaea), [193-?]. 19, [1]p., illus., map. 13 : 18.
מהמעטפת.

768. Graetz, Heinrich. Die Konstruktion der jüdischen Geschichte; eine Skizze von Heinrich Graetz. (Mit Fussnoten und einem Nachwort von Ludwig Feuchtwanger). Berlin, Schocken Verlag, 1936. 108, [1] p. 12 : 19.
==Bücherei des Schocken Verlags, 59.

769. Grosman, M. Karol Marks; powieść biograficzna. Przekład S. Reya. Warszawa, "Znicz", 1935. 239, [1] p., ports. 15 : 23.

Grunwald, M. Vienna 55 שנה זו ע' . ראה ק. ס.

ספר נכבד זה של הרב הוינאי בעל הזכויות המרובות, הוא מעין "סך-הכל" של חקירותיו המיוחדות שפירסם בשדה תולדות יהודי אוסטריה. עיקר ערכו של הספר בבקיאותו הגדולה והבטוחה של המחבר בחומר. בגלל שפע-חומר זה היה הספר עלול לשמש ספר שימושי חשוב, אילו ציין המחבר מראי-מקומות כנהוג. חבל מאד שלא עשה כך ושכביבליוגרסיה המצורפת לא מצא לנחוץ אסילו לציין את השנים של כרכייהעתונים שהוא רוסם.

עד כמה מושך נושא הספר את הלב, אפשר לראות מתוך העובדה, שבמשך זמן קצר נדפסו שני חיבורים על נושא זה: הספר שלפנינו וספרו של Hans Tietze: Die Juden Wiens; Geschichte, Wirtschaft, Kultur. 1933. מכיון שכל תיאור היסטורי הוא בהכרח סובייקטיבי מבחינת בחירת החומר וסידורו, הרי יש מקום לשני הספרים הנבדלים זה מזה: טיטצה משתדל יותר להעריך את המאורעות, ואילו גרונולד מסתפק בתיאורם.

מבחינת ההערכה ההיסטורית ידו של טיטצה על העליונה, ביחוד בכל הנוגע ליחסים שבין יהודים ונוצרים, היינו בשאלות הכלכלה, המשפט והמדינה. לעומת זה מראה גרונולד בקיאות יתירה בתולדותיהם הפנימיות של יהודי אוסטריה, ביחוד בתולדות הספרות והמשפחות. לתולדות המשפחות מוקדשים גם ציונים רבים בסוף הספר, שבהם מביא המחבר חומר רב בצורה מצומצמת, אולם שוב ללא כל מראה מקום.

בימינו שבהם נתרבתה „הבלטריסטיקה“ ההיסטורית, ראוי לציין במיוחד את ספרו של גרונולד המספק חומר קריאה למשכיל ועם זה הוא מבוסס על ידיעות ממשיות. דבר זה נכון הוא אפילו לגבי חלקי הספר שבהם הונח הכיוון הכללי והוכנסה הערכה „פרגמטית“ של החומר בדרך הליברלית הישנה. הוספה פרגמטית זו מובנת היא, ועתים יש בה גם טעם לשבח, כי היא מפיחה רוח־חיים בתוך זרם הסיפור.

הנטיה להערכה פרגמטית מורגשת ביותר בדיון על יוסף השני, אל נכון מדגיש המחבר (ע' 148) את רגש־הבזו של יוסף השני כלפי הדת היהודית, נכונה היא גם הדעה (ע' 152) שמטרתו של יוסף השני היתה להכניס את היהודים, יחד עם נתיניו האחרים המדברים בלשונות זרות, תחת כנפי התרבות הגרמנית, בכל האמצעים של לחץ חרישי אבל עקשני, כמרכן נכון (ע' 156) שתכניתו היתה להשוות את היהודים לבלתי־יהודים „במסחר, בהשכלה ובלשון“. אולם אין בין תכניתו זו של עריץ משכיל מהמאה ה־18 ובין הליברליסמוס של שנת 1848 ולא כלום (ע' 145); אדרבה, השנאה המפורשת לדת ישראל מראה את הכיוון ההפוך; בשום פנים אין לומר כי „לא נצדק“ (ע' 151) אם נציין את תכניתו של יוסף השני כ„גרמניזטורית“, ושיוון היהודים „במסחר, בהשכלה ובלשון“ אינו דומה בשום פנים לשיוון זכויות היהודים אח"כ „בצרפת ובאמריקה“ (ע' 154).

מוטלים בספק זמרי־ביטוריה הם גם נסיונותיו של גרונולד לראות כמה פריבילגיות של יהודים בימי־הביניים כתוצאה של „טולרנץ“, וביניהן דוקא הפריבילגיה של פרידיריך „בעלי־המחלוקת“ משנת 1244 (ע' 8, השוה גם ע' 13, 15, 19, 23). דעות אלה אין להן שום סמך במקורות.

גם במבנה הספר בולט יתרונו של החומר על ההערכה ההיסטורית. החלוקה לפי ימי־שלטונם של דוכסי אוסטריה נכונה היא בתולדות ארץ אוסטריה, ואילו בתולדות ישראל נכון יותר היה לחלק לפי תנאי־חיהם הפנימיים של היהודים, כגון: עד שנת 1250 (ראשית ישוב יהודי גדול באוסטריה), עד 1400 (ירידת הישוב ע"י יציאות), עד שנת 1780 (גירושים ותנודות), עד ההווה (אמנציפציה). לעומת זה רחוקה מהנושא החלוקה של המחבר („ימי הכנבנרגים“, „ימי ההבסבורגים“ וכו'), כי היא מכבידה על הכנת הענין במקום להסבירו.

שלטון החומר מורגש גם בעובדה, שכמעט מחצית הספר התופס 500 עמוד, מוקדשת לתקופה שמשנת 1848 ואילך. כאן מתרחב התיאור כליכך עד שיש בו מקום גם לאנטיקדוטות יפות מתוך ההיסטוריה המקומית של וינה שאין להן שייכות ליהודים. ההיסטוריון המקומי

ודאי ימצא ענין בידיעה, שהמשחק הנוצרי קלישוני ושהפונדקאי קולצ'ינסקי דרו בבית פלוני או אלמוני בשכונת היהודים, לאחר שהיהודים עזבוהו. כך גדול כאן שפע החומר ללא צמצום, ודבר זה מפחית במקצת את ההנאה מהספר כספר מדעי. אולם ראוי לומר שדוקא ע"י חסרון זה מגיע הספר בחלקים ידועים עד למדרגה של זכרונות. גרונולד השוכן זה עשרות שנים בוינה השקיע את עצמו באהבה בכל מיני פרטים מקומיים, ועל כל פנים טוב שהדברים נרשמו, שהרי אלמלא כן היו יורדים לתהום הנשיה.

רפאל שטראוס

770. Heertje, Henri. De diamantbewerker van Amsterdam...

Amsterdam, 1936. 317 p., 21. 16 : 24. Diss. Amsterdam.

היהודים תוספים, כירוע, מקום ניכר בעבודת לטוש היהלומים באמסטרדם, וגם יש לעבודה זו חשיבות סכרעת בחייהם הכלכליים של יהודי העיר, ולכן יש למצוא בספר הזה חמר יהודי רב מהעבר וההווה.

771. Knoller, Jakob. Besuch im Prager Ghetto. Berlin, Kas-

kaden-Verlag, c1936. 10 p., pl. 14 : 22.

772. Kotik, Jecheskel. Das Haus meiner Grosseltern. Berlin,

Schocken, [1936?]. 95, [1] p. 12 : 19.

=Bücherei des Schocken Verlags, 64.

"Aus Kotiks Lebenserinnerungen übers. von Leo Hirsch."

773. Martin, Claude. Les Israélites algériens de 1830 à 1902.

Paris, Éditions Herakles, 1936. 388 p., 11. 16 : 25.

המחבר שהח זמן רב באלגריה והתירד שם עם יהודים ושונאי-ישראל רבים. כספרו הוא מתאר בפרוטרום את החליך התבוללותם של יהודי אלגריה לתרבות צרפת מצד אחד והתפתחות התנועה האנטישמית שם מצד שני. מקום רב תוספ, כסובן, הריון על חקת קרטיה שויכחה את כל יהודי אלגריה בנתינות הצרפתית.

774. Mommsen, Theodor. Judaea und die Juden. Mit einem

Nachwort von Eugen Täubler. Berlin, Schocken Verlag, 1936.

92 p. 12 : 19. =Bücherei des Schocken Verlags, 70.

"Sonderdruck aus dem fünften Band von Mommsens 'Römischer Geschichte'."

775. Munz, Hirsch. Jews in South Australia 1836—1936 ;

an historical outline, by Hirsch Munz. Preface by Leon Opit, foreword by G. H. Pitt. (Adelaide, Thornquest press), 1936. 84 p., pl., ports. 14 : 22.

התכן The Montefiores. — Early Jewish settlers and the origin of the Community. — The Community and communal affairs 1850/1870.— Jewish pioneers in pastoral life. — Jewish pioneers in trade and commerce. — Jews in municipal and parliamentary life of S. A. — The Community and communal affairs 1870/1900. — Jews in social and

cultural life of this state.—The Community till the outbreak of the War.—The War and after.

776. Nikolaevskii, Boris I. Karl Marx: man and fighter, by Boris Nicolaievsky and Otto Maenchen-Helfen; tr. by Gwenda David and Eric Mosbacher. London, Methuen, (1936). ix p., 1 l., 391, [1] p., port. 14 : 22.

777. Nikolsburg. Židovské ústřední museum pro Moravsko-Slezsko. Památník Židovského ústředního musea pro Moravsko-Slezsko. Gedenkbuch im Auftrage des Kuratoriums hrsg. von Alfred Engel. Mikulov, (Mukačevo, typ. "Nekudah"), 1936. 133 p., 1 l., illus., facsim. 15 : 23.
H. Blum: Die Altschulsynagoge in Nikolsburg. — A. Willmann: Ausgewählte Grabinschriften des jüdischen Friedhofes in Nikolsburg. — D. Feuchtwang: Rabbi David Oppenheim. — H. Flesch: Der Rabbinatsbrief für den Nikolsburger Lokalrabbiner Mordechai Benet. — L. Moses: Die wirtschaftlichen Beziehungen der Nikolsburger Juden zu Österreich im 17. u. 18. Jh. — A. Engel: Neue Zeugnisse zur jüdischen Geschichte von Nikolsburg.

778. Pap, Károly. Zsidó sebek és bünök; vitairat különös tekintettel Magyarországra. Budapest, Kosmos, 1935. 87 p. 13 : 19.

779. Pick, Josef. Jüdisch-geschichtliche Stätten in Wien und den österreichischen Bundesländern... Wien, Im Selbstverlag, 1935.

68, [3] p., illus., port. 14 : 21.
בעיקר על בתי כנסיות ובתי קברות עם ציון הכתובות שעל קברי גדולי ישראל. ניתנות גם ידיעות קצרות על תולדות היהודים במקומות הנזכרים בספר. נועד בעיקר בשביל הנוער המתלמד.

780. Ras, Gerard. Börne und Heine als politische Schriftsteller, door G. Ras. Groningen, J. B. Wolters, 1927. 2 p. l., 182 p., 1 l., ports., facsim. 17 : 21.

781. Reychman, Kazimierz. Szkice genealogiczne. Serja 1. Warszawa, F. Hoesick, 1936. 211, [1] p. 17 : 23.
בספר ניתנו ידיעות על 50 משפחות העריכים הגדולים ביותר הם: Bergson, Bruner, Epstein, Fajans, Konic, Natanson, Reychman, Rotwand, Toeplitz.

782. Rosenberg, Manfred. Gerhard Veltwyck, Orientalist, Theolog und Staatsmann. (Wiesbaden, typ. L. Friedmann, 1935). 71, 1 p. 15 : 21. Diss. Göttingen.

על המלומד והמדינאי המשוכר שפעל בחולני במאה השש-עשרה.

783. Singer és Wolfner, firm publishers. Wolfner József; kilenc emlékbeszéd (siremlékének felavatásakor 1935 május 5.-én). [Budapest], Singer és Wolfner, (1936). 1 p.l., 5—46 p., pl., port. 21: 27.

784. Thompson, P. W. Britain in prophecy and history, being the second edition, revised and enlarged, of Israel in prophecy and history, by P. W. Thompson. London, Covenant pub. co., 1936. vi, [2], 262 p. 14: 22.

הספר מבוסס על ההנחה שהכריתים הם מצאצאי עשרת השבטים. המחבר מפרש את ההיסטוריה הדתית של האנגלים, כהלל קריים ועד הסטודיוסטים. לפי דברי הנביאים.

785. Victor, Walther. Die letzten sechs Nächte des Heinrich Heine; ein Gedenken in seinen Gedanken. St. Gallen, Kultur-Verlag, 1936. 31 p. 17: 25.

786. Weiss, I[saac] H[irsch]. Meine Lehrjahre. Aus den hebräischen Erinnerungen des Verfassers, deutsch von Moritz Zobel. Berlin, Schocken Verlag, 1936. 88, [1] p. 12: 19.

—Bücherei des Schocken Verlags, 65.

787. Zeitlin, Solomon. The Jews; race, nation, or religion? A study based on the literature of the second Jewish commonwealth, by Solomon Zeitlin. Philadelphia, Dropsie college for Hebrew and cognate learning, 1936. v, 41 p. 15: 23.

המחבר בא לידי מסקנות אלה: בראשית תולדותינו היה גזע עברי. בחקופת בית שני היו רק יהודי איי בכלל הלאום העברי; יהודי בכלל לא היו שייכים ללאום העברי והיו קשורים ליהודי איי רק ע"י הדת והתרבות. אחרי חורבן בית שני—הכדילו היהודים את עצמם כקבוצה דתית, כנסת ישראל.

יא. עם ישראל בזהו.

788. ברהובו. קהל היראים שומרי הדת. סכתב גלוי... נגד מחרסו דת תוה"ק... ויכסו ערותם כמעט הארסהאדאקסיע... ומה ראינו על ככה להפדר סחקהל דפה... קהל היראים שומרי הדת בעיר בקרעגסאם. Berehovo, דפום "Haladás", (תרצ"א). 55 ע. 15: 21.

789. ציטלין, הלל. רססה וקול; הגיונות, תוכחות, גלוי-נשמה וכסופי-משיח. ורשה, (דפום Renoma), תרצ"ו. 96 ע. 15: 22. בראש השער: הלל ציטלין. סקירת על מצבו של ישראל כהוה, ודברי בקורת על המפלגות ועל הספרות העברית והיודית של זמננו. המחבר שוען נגד ההתפלגות, נגד סלחסת המעסדות והתגברות החילוניות והחמסנות בחיים ובאידאולוגיה. את הציונות הסודינית הוא תוקף על שהיא מכריזה, נהיה

עם ככל העמים, על שהיא שוללת, לדעתו, מה שנוצר בגלות ועל שהיא, נוסה לשמאל. — גם המחבר שולל את הגלות ודורש את עזיבתה ושיבת לארץ אבותינו. אמנם אי תהיה לפי דעתו רק מרכז המרכזים. המחבר נשאר גם עכשיו פרישוראליסט, הוא דורש יסוד אוניברסליזם וישראליות ויסוד סנהדרין בירושלם, שהוא הפוסק האחרון בכל עניני דת. הדברים הורצו בצורת הרחוקים ללא הוכחות. הספר נכתב בשפת יפה ופיוטית כדרכו של המחבר פני אה.

790. דעבלין, אלפרעד. דער צייל און באראקטער פון דער פריילאנד-באוועגונג; רעפעראט, געהאלטן אויף דער טעריטאריאליסטישער קאנפערענץ אין לאנדאן, 1. ווארשע, פריילאנד-ליגע פאר טעריטאריאליסטישער קאלאניזאציע, 1935. 14, 11 ע. 14 : 21.

791. לעשצינסקי, יעקב. דער יידישער עקאנאמישער חורבן נאך דער וועלט-מלחמה אין מזרח-און צענטראל-איראפע. פארוי, קאמיטט פון די יידישע דעלעגאציעס און ביורא פארן יידישן וועלט-קאנגרעס, 1934. VII, 11, 151, 11 ע. 15 : 23. בראש השער: יעקב לעשצינסקי. — את הספר במקורו הגרמני ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 471; בעברית שם — ע' 421 (שם גם תאור); בצרפתית — שנה י"ג ע' 79.

792. פאט, יעקב. א ריזע. ווארשע, (הוצאת המחבר), 1936. 318, 12 ע, כלום צחות-צלומים. 13 : 20. על היהודים ברומיה המועצתית: ע' [193] — 318. ראם-דאויקע בוך. א ריזע איבערן ראטן-פארבאנד איז א זאמלונג פון גריוו פון ראטן-פארבאנד געדרוקט אין דער גויזער פאלקס-צייטונג (ווארשע) פון אקטאבער 1935 ביז אפריל 1936.

Schmölkel, H. Altes Testament und heutiges Judentum. 184 ע

793. Ambrunnen, Arnold. Dokumente zur Judenfrage in der Schweiz. Zürich, Verlag Eidgenössische Schriften, 1935. 36 p. חבור אנטישמי.

794. Apt, Max. Konstruktive Auswanderungspolitik; ein Beitrag zur jüdischen Überseekolonisation. Berlin, Philo Verlag, 1936. 43 p. II : 18.

סחך השקפה פרישוראליסטית; המחבר אינו מדבר על פרישוריה מסוימת ומציג לחקור את המצב בשפחים הבאים בחשבון.

795. Brzeski, Karol. Biro-Bidzan: państwo żydowskie na dalekim wschodzie. Baśń, czy rzeczywistość? Warszawa, (typ. P. Brzeziński), 1934. 44 p. II : 15. = Wydawnictwo "Biblioteka popularno-oświatowa" Nr. 3.

796. Buber, Martin. Die Stunde und die Erkenntnis; Reden und Aufsätze, 1933—1935. Berlin, Schocken Verlag, 1936. 181, [1] p. II : 20.

מאמרים ונאומים לשאלות חיום לנוכח מצבה החדש של היהדות הגרמנית תחת שלטון היסלר. — לא נכללו כאן המאמרים על הציונות וארץ-ישראל. — המאמרים

נרפסו רובם בעתונים שונים בעיקר ב-Jüd. Rundschau ו-Theol. Blätter ומקצתם מתפרסמים כאן בפעם הראשונה.

797. **Bureau of Jewish social research.** New York. Jewish social work 1931(—1934). 4 v. New York, Bureau of Jewish social research, 1932—1935. 7 p.l., 85 numb. 1. incl. tab.; 6 p.l., 38 numb. 1.; 6 p.l., II, 80 numb. 1.; 3 p.l., 18, [4] numb. 1., 32 tabs. 22 : 28.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ט' ע' 71.

798. **Comité voor bijzondere Joodsche belangen.** De Deutsche Jodenhaat in woord en beeld... (Amsterdam), 1935. 64 p., facsimis.
15 : 22. מהמעטפת הולנדית ונרמנית עמוד סול עמוד.

799. **Comité voor bijzondere Joodsche belangen.** Stemmen van Nederlanders over de behandeling der Joden in Duitschland... (Amsterdam, typ. Joachimsthal, 1935). 23 p. 21 : 30.

800. **Committee on fair play in sports.** New York. Preserve the olympic ideal: a statement of the case against American participation in the Olympic games at Berlin. New York city, The Committee on fair play in sports, (1935). 62 p., illus., facsim.
15 : 23. מהמעטפת.

801. **Coudenhove-Kalergi, Richard Nikolaus.** R. N. Coudenhove-Kalergi: Judenhass von heute. Graf H. Coudenhove-Kalergi: Das Wesen des Antisemitismus. Wien, Paneuropa-Verlag, 1936. 1 p.l., [5]—332 p. 15 : 23. 259.
הוצאה קודמת ראה ק. ס. שנה ז' ע' 259.

802. **Council for German Jewry.** Speeches delivered at the Anglo-Jewish conference convened by the Council for German Jewry... on Sunday, March 15th, 1936. London, Council for German Jewry, 1936? 23 p., ports. 18 : 25.
נאומים מאת אנחנו רותשילד, ה. סטואל, ה. ווייצמן, ס. פרקס, ויקונס ברסטיר.

פרקו רידינג, ג. לסקר.
803. **Diewerge, Wolfgang.** Der Fall Gustloff; Vorgeschichte und Hintergründe der Bluttat von Davos. München, F. Eher, 1936. 114 p., 1 l. 16 : 24. על מעשה דוד פרנקפורטר מתוך השקפה נאצית.

804. **Duker, Abraham Gordon.** The situation of the Jews in Poland, [by] Abraham G. Duker. [New York?], 1936. 31 p. 14 : 22.
בראש השער: Conference on Jewish relations. News letter.

805. Einstein, Albert. Mój obraz świata. (Przełożył St. Łukomski.) Warszawa, M. Fruchtmann, 1935. 283, [4] p. diagrs. 15 : 21. Żydostwo : pp. 139—173.

את הסקור הגרמני ראה ק. ס. שנה י"א ע' 216.

806. Emergency committee in aid of displaced German scholars. Report as of January 1, 1934. New York, 1934. 15 p. 15 : 23.

807. Fabricius, Cajus. Die Judenfrage in der Deutschen evangelischen Kirche. 2. Aufl. Berlin, Gesellschaft für Zeitungsdienst, 1934. 35, [1] p. 15 : 21.

808. Férenzy, Oscar de. Les Juifs, et nous chrétiens ; préface du t. r. p. Devaux. (Paris), E. Flammarion, (1935). 248, [2] p. 12 : 19.

למסר הצנוע הזה יש רק מטרה אחת : להראות את השקעות ואת האופי האנטי-נוצרי של שנאת-ישראל. (ע' 22).

809. Franke, Arno. Staat im Staate ; das Wesen des jüdischen Geheimbundes, auf Grund der Brafmannschen Kahal-Akten gemeinverständlich dargestellt. Leipzig, Hammer-Verlag, 1930. 111, [1] p. 15 : 23.

810. Freiland ; Zeitschrift für jüdische Grosskolonisation, Territorialismus. (Paris), 1935. 16 : 24.

יצא לאור ע"י Liga für jüdische Kolonisation — תכניות ההופעה לא נזכרה.

Le Gérant: M. Kiveliovitch. — הוב' א' יצאה ביולי.

החנן: Zhitlowski: Die territorialistische Bewegung, ihr Ziel u. ihre Gegner. — Vogelnest: Zur Geschichte des jüdischen Drangs nach Land. — Menes: Einige Zahlen über die wirtschaftliche Entwicklung Palästinas. — Brutzkus: Neue jüdische Dörfer und Städte. — Döblin: Grundsätze und Methoden eines Neuterritorialismus. — Ben-Adir: Der Glaube an den sozialistischen Heiland.

811. Gordon, M. Społem! Warszawa, Nakładem Działu wydawniczego Związku żyd. tow. spółdz. w Polsce, 1930. 30 p. 11 : 16.

תעמולה לקואופרציה בין היהודים.

החבורת העברית בשם: „אם אין אני מי לא" ראה ק. ס. שנה ט' ע' 340.

812. Heidelberg and the universities of America. New York, The Viking press, 1936. v, 61 p. 16 : 24.

מכתבים שהופיעו בעתון "Times" בעד ונגד השתתפותן של אוניברסיטאות אמריקאיות

בחגיגת יובל ה-550 של האוניברסיטה בהידלברג.

813. **Horst, Alex D. van der.** De Protokollen der Wijzen van Zion. Oorsprong—inhoud—doel. Antwerpen, Les Éditions L.U.T.T.E., 1936. 151, [1] p. 13 : 20. מחבר סתנדר לפרוטוקולים ולאנשי שמיות בכלל.

814. **Jewish colonization association.** Rapport de la direction générale au conseil d'administration pour l'année 1935, présenté à l'assemblée générale du 6 novembre 1936. Paris, typ. Veneziani, 1936. VI, 207 p. (incl. tabs). 14 : 21.

על א"י: ע' 77—87. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 208.

815. **Jewish health organization of Great Britain.** Report for the period January 1st, 1934 to June 30th, 1935. London, [1935]. 43 p. 14 : 21. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 191.

816. **Joint distribution committee.** Summary of activities of the Joint distribution committee; Jewish problems in Germany and Eastern Europe since 1933. n. p., (1935). [4] p., 141. 20 : 28. כולל 14 דיאגרמות עם הקדמה חתומה 25 בנובמבר 1935.

817. **Jüdische Leshefte**, hrsg. von Adolf Leschnitzer. Berlin, Schocken Verlag, 1936. 12 : 19.

12: Kompert, Leopold. Eine Auswahl aus seinen Schriften; hrsg. und eingeleitet von E. Gut. 31, [1] p.—13: Weinryb, Sucher B[erl]. Der Kampf um die Berufsumschichtung; ein Ausschnitt aus der Geschichte der Juden in Deutschland. 63, [1] p.—14: Aronstein, Philipp. Speeches of British statesmen on Judaism and Zionism; ed. with glossary and notes, by Philipp Aronstein. 43, [1] p. (דברי סקולר, בלפור וליוורג'ורג, בצירוף ביוגרפיות קצרות)—15: Carlebach, Joseph. Das gesetzestreue Judentum. 53, [1] p., 11. את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 475—476.

818. **Laforge, René.** L'influence d'Israel sur la pensée moderne; conférence faite à l'École du propagandiste de la L.I.C.A.—1935. Paris, Ligue internationale contre l'antisémitisme, (1935). 30 p. 12 : 16.

819. **Lemberg. Żydowska gmina wyznaniowa.** Sześć lat Gminy wyznaniowej żydowskiej we Lwowie 1929—1934. Lwów, Wiktor Chajes, 1935. 31 p. 17 : 24. Wiktor Chajes : מומח.

820. **National council of Jewish federations and welfare funds.** Proceedings of the 1934 (1935, 1936) General assembly. 3 v. New York city, 1934-6. 28 ; 83 ; 39, [1] p. 22 : 28. מחמסעות. — הדברים קלים בנוסח השערים.

821. [Protocols of the Wise men of Zion]. Die Geheimnisse der Weisen von Zion, hrsg. von Gottfried zur Beek. 12. Aufl. München, F. Eher, 1932. 71 p. 15 : 23.

822. Serebrenik, Robert. Judentum und Bolschewismus; Rede. Luxemburg, P. Linden, 1936. 11 p. 16 : 21.

823. Somogyi, Stefano. Aspetti demografici dei gruppi confessionali in Ungheria con particolare riguardo agli Ebrei. Roma, Istituto per l'Europa orientale, 1936. 238 p., tab. 15 : 22.

— Pubblicazioni dell' "Istituto per l'Europa orientale", Roma, 2a serie: Politica-storia-economia, 28.

תחן: Considerazioni sulla "Razialità" degli Ebrei. — I gruppi confessionali in Ungheria e il loro sviluppo numerico. — Caratteristiche strutturali e urbanesimo dei gruppi confessionali. — Caratteristiche dinamiche. — La differenziazione economico-sociale dei gruppi confessionali.

824. Wittelshöfer, Fritz. Sozial- und Wirtschaftsrecht; ausgewählt, und bearb. für die Bedürfnisse der Juden in Deutschland, von Fritz Wittelshöfer, unter Mitwirkung von Kurt Friedländer, Georg Lubinski, Gerhard Wallbach. August 1936. Hrsg. von der Zentralwohlfahrtsstelle und der Abteilung Wirtschaftshilfe bei der Reichsvertretung der Juden in Deutschland. (Berlin, typ. O. Gröner), 1936. XVI, D 67, T 113 p. 18 : 26.

— Schriften der Zentralwohlfahrtsstelle u. der Abteilung Wirtschaftshilfe bei der Reichsvertretung der Juden in Deutschland, Nr. X.

825. Zaderecki, Tadeusz. Z Bibliją i Talmudem w walce... Warszawa-Lwów, (Drukarnia stylowa), 1936. 147, [1] p. 15 : 22.

— Bibliotheca Thalmudica, I. בענין השחיטה היהודית.

826. Троцкий, Б. И. Строительство еврейской автономной области в 1935 и 1936 годах. Москва, "Эмес", 1936. 42, [2] стр. 12:17.

בראש השנה: Всесоюзное общество по земельному устройству трудящихся евреев СССР "ОЗЕТ".

827. Централната консистория на евреитъ в България. Уставъ за устройството и управлението на еврейскитъ общини и Консистерията въ България; приетъ отъ I учредителенъ Съборъ на евреитъ въ България на 5. IX. 1920 г., измененъ и допълненъ отъ II Съборъ на 19-20 юний 1932 год. София, Консистерия, 1932. 23 стр. 15:22.

סדר התקנות של הקהל היהודית והקונסיסטוריון היהודי בבולגריה.

יב. ציונות וידיעת א"י.

- אנסיסא בא"י. מאורעות א"י 1936.
 ע' 147.
 אסף. מ. התנועה הערבית בא"י. ע' 147.
 איי. ממשלה. מנשרים. תקנות וכו'. ע' 147.
 — מקורות 1930—1934. ע' 148.
 — הועדה לחקירת המצב הכלכלי
 של החקלאים... הרצאת הועדה. ע' 148.
 ארץ ישראל תרצ"ז—5697. ע' 141.
 ביולטין ביבליוגרפי. ע' 139.
 בן ישראל, א. אגרות הארץ. ע' 149.
 בן צבי, י. כתבי... כרך ד"ה. ע' 149.
 גריבסקי, ס. כנסת ירושלים ואחותה
 אלכסנדריה של מצרים. ע' 150.
 דבר. לזכר נתן בירנבוים. ע' 141.
 דוף, ד. וו. חרב להשכיר. ע' 150.
 המאירי, א. על הדם. ע' 151.
 הסתדרות העובדים. ארכיון ומוזיאון
 העבודה. קובץ "השומר". ע' 141.
 הסתדרות העובדים העברים...
 מועצת פועלי ירושלים. טקירה
 על מצב העבודה בימי המאורעות. ע' 151.
 העברה. על העברה. ע' 151.
 וילנאי, ז. חיפה בעבר ובהווה. ע' 151.
 ויצמן, ח. דברים. איב. ע' 151.
- ז'בוסינסקי, ז. מה יהיה הסוף? ע' 142.
 זיו, ב. כסף ואשראי בא"י. ע' 152.
 חדשות אחרונות: עתון יומי. ע' 139.
 החיים הללו: שבועון מצויר. ע' 139.
 ירושלים. האוניברסיטה העברית.
 ברית סטודנטים "אל על".
 בסערת המלחמה. ע' 142.
 לשכת המודיעין הציונית לתורים
 בא"י. מורה דרך לארץ ישראל. ע' 154.
 המשביר המרכזי בע"מ. הקואופרציה
 הצרכנית בא"י בשנת 1934. ע' 155.
 סמבטיון, מ. יד לקדוש. מינשר הנוער
 היהודאי. ע' 163.
 סקרובון, מ. משא בערב. ע' 164.
 עתון חדש. ע' 140.
 הסועל הצעיר: גליון אהרנוביץ. ע' 144.
 פלדמן, א. מגדיר מקצר של צמחי א"י.
 ע' 165.
 ציון, רבעון. ע' 140.
 ציטלין, ה. דממה וקול. ע' 201.
 ס' הרשימות למסחר ותעשייה בא"י.
 ספר הכתבות. ע' 166.
 תשע בערב. שכונת. ע' 140.
 אונזער פראנט: עתון. ע' 175.

828. בנארי, נ[חום]. פרקים לתולדות תנועת הפועלים
 בא"י. ורשה, סניף החלוצי העולמי ומרכז החלוצי בפולין, תרצ"ו. 134, 121 ע. 16: 22.
829. גורדוניה. פולין. סכומים; החלטות הועדה השלישית של
 "גורדוניה" בפולין (קושקונה 28-25 יולי 1936). ורשה, גורדוניה, תרצ"ו. 15,
 11 ע. 12: 16.
830. דרך הנער. דרך הנוער; עתון הגורדוניה ברוסניה. בוקרסט, תרצ"ד.
 21: 14. הכופות ההופעה לא נזכרה. ירחון? — גל' 1 יצא בכסף.
831. ההסתדרות הציונית. פולין. דין וחשבון של הועד המרכזי
 ההסתדרות הציונית בפולין (ס"כ"ז בשכ"ט תרצ"ב עד ס"ז באלול תרצ"ד) (מונשר

לועידה הארצית הי"א של ההסתדרות הציונית בפולין. ("Druk. Futura", Warszawa).

[תרצ"ה. 106, 11] ע, טבלאות, פורטרט. 16 : 24.

המספרים 76-65 נשנו פעמים וסופנו כאות נוספת, א. עם שער פולני על העמ' השני של השער. — את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 205.

832. החלוצי הצעיר. פולין. הקרן הקיימת לישראל; חוברת-הדרכה לחינוך ולפעולה. וורשה, מרכז החלוצי-הצעיר, 1934. ע, 48, צלומים. 15 : 16.

833. הנער הציוני. ורשה. תכניות חנוכיות מתוך עבודות הסימינריונים שבמושבת המנהלים ה-VII. (חוב' א'). ורשה, ההנהגה הראשית של הנער הציוני, תרצ"ד. 18, [1] ע. 24 : 18. מהמעטפת.

834. בנארי, נ[חום]. צי קענסמו דעם, החלוצי? (ווארשע), מרכז החלוצי אין פוילן, קרן חלוצי, 1935. ע. 30, 11 : 15.

835. בן-גוריון, ד[וד]. די אויסערלעכע און אינערלעכע פאליטיק פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע. ווארשע, ליגע פארן ארבעטנרן ארץ-ישראל, תרצ"ה-1934. ע. 32, 15 : 22.
נאום בריכות הועד הפועל הציוני בירושלם, בייג ניסן תרצ"ד, כתובת ההנהלה ליוכוח הכללי. — את המקור ראה ק. ס. שנה י"א ע' 420.

836. בערנשטיין, צבי. 13 יאר הפועל-המזרחי: תרפ"ב—יג—תרצ"ה. (קאנאס), הנהלה ראשית פון תורה ועבודה אין ליטע, תרצ"ה. ע. 62, 15 : 23.
(תורה-ועבודה ביבליאטעק אין ליטע). — על המעטפת השמאלית שער נוסף בליטאית.

837. ליגע פאר רעכט פון יידיש אין ארץ-ישראל. יידיש אין ארץ-ישראל; רעדעס, פאקטן, דאקומענטן ... ניו-יארק, (אסטאריא פרעס), 1936. ע. 48, [1] ע. 14 : 23.
הע' האחרון נדפס על המעטפת.

המאסף כולל רשימות מאת ח. ליוויק, זרובבל, פרץ הירשבוין, ב. שויפלבוים, ב. י. ביאליסטוצקי, י. שצקי, א. קורניק, ב. רעסלער, א. אויערבך, א. וולגין. — דער העברעאזיס אין ארץ ישראל, וואס האט ארויסגעלייגט דעם בלוטיקן חרם אף יידיש, גייט ווייטער ווי בלויז שפראך. — ער האט ארויסגעלייגט א בלוטיקן חרם אף פאלק. (מהמבוא. ע' 4).

838. מדפים, ישכר. געשיכטע פון ציוניזם, טייל 2: פון הערצליס טויט—ביז צום אויסברוך פון דער וועלט מלחמה. לכוב, י. מדפים, תרצ"ו. ע. 212, 15 : 22.
ביבליאגראפיה: ע' 211—212. — את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 480.

839. גיישטאדט, מ[לך]. דער וועג פון טאט; (א יאר ארבעט פון דער ציוניסטישער עקזעקוטיווע). צווייטע אויפלאגע דערנענט און אויסגעקערט. ווארשע, ליגע פארן ארבעטנרן ארץ-ישראל, תרצ"ה—1934. ע. 40, 15 : 22.

840. פראפעס, אהרן, דאס לעבען פון יוסף תרומפלדור, פון אהרן פראפעס; פארווארט פון זאב זשאבאטינסקי. (פערטע אויפלאגע). ווארשע, ("Renoma, nakl. autora"), תרצ"ד. 11, 3, VI, 22, 31 ע. 17 : 24.

841. צווייבוים, ב[ער], מ. מ. אוסישקין; דער סאן פון ציוניסטי-שקר טאט (צו זיין 70-יעהריגען יובל). ווארשע, ועד העירוני פון דער ציוניסטי-שקר ארגאניזאציע, 1934. 31 ע, פורטרט. 15 : 21.

— ציוניסטישע פאלקס-ביבליאטעק, נומ. 1.

- Avi-Yona, M. Map of Roman Palestine. 168 ע
- Baldi, D. Enchiridion locorum sanctorum. 170 ע
- Barbour, N. A plan for lasting peace in Palestine. 170 ע
- Britain's problem in Palestine. 170 ע
- Custodia Terrae Sanctae. Status descriptivus... 170 ע
- Epstein, B. Report on the present conditions in the Hauran. 171 ע
- Feinberg, N. Some problems of the Palestine mandate. 171 ע
- Freiland; Zeitschrift... 204 ע
- Godbey, A. H. New light on the Old Testament. 180 ע
- Horowitz, D. Aspects of economic policy in Palestine. 171 ע
- Jewish colonization association. Rapport... 1935. 205 ע
- Jüdische Lesehefte. 205 ע
- League of nations. Council. Mandate for Palestine. 171 ע
- Menorah club, Jerusalem. The Jews in the Palestine campaign. 171 ע
- Palestine. Government. Regulation of the Jerusalem law classes. 172 ע
- Dep. of agriculture and forests. Annual report... 1935. Statement of rainfall. 172 ע
- Dep. of migration. Annual report 1936. 172 ע
- Dep. of police and prisons. Calendar of events 1937. 172 ע
- Dep. of the registrar of cooperative societies. Cooperative pamphlet 1—4. 172 ע
- Dep. of surveys. Annual report... 1932. Palestine [Maps]. 172/3 ע
- Palestine correspondence agency. Mail news service. 140 ע
- Solomiac, M. Les tours royales de Josèphe Flavius. 173 ע
- Trybuna narodowa; שבועון. 176 ע
- Zionist information bureau for tourists in Palestine. Jerusalem. Guide to new Palestine. 173 ע

842. Arlosoroff, Chajim Viktor. Chaim Arlosoroff, Leben und Werk; ausgewählte Schriften, Reden, Tagebücher und Briefe. Berlin, Hechaluz-Verlag, 1936. 288 p., port. 16 : 23.

מסמרי ארלוזורוב תורגמו כאן: הלאומיות לאחר המלחמה והיהודים. — גירורוק וירושלים. — עתיד תנועתנו בגולה. — להערכת העליה הרביעית. — מסקנות. — היסוד הכלכלי של הסובלניזם הערבי. — חומה של זכויות. — הפקדות חברויות וחבית הלאומי. — המדינה הארץ ישראלית בתקופת-המעבר. — יומן ג'ניבה. שני נאומים (בועידת האחד בתיא ובקונגרס הציוני הריז על: המטרה הסופית) וקטעים ממכתביו. בראש הספר: דורה ועליזה ארלוזורוב: הילדות והשחרות, וי. לופטן: ימי העפלה — שניהם מתורגמים מההוצאה העברית ומאמר מקורי: G. Landauer: Arlosoroff's zionistische Bedeutung.

את המקור ראה ק. ס. שנה י"א ע' 279, 416—418.

843. Assaf, Michael. Die arabische nationale Bewegung in Palästina; Ursprung und Gestaltung. (Praha, typ. Studentská tiskárna, 1936). 2 p. l. 68 p. 14 : 19.

— Kleine zionistische Bücherei, Heft 15.

"Beilage zum Zionistischen Bulletin 'Taamula'".

"Übersetzung aus dem hebräischen Manuskript von Dov Biegun."

844. Bauer, Viktor. Volk unterwegs—Staat unterwegs; ein jüdisches Buch. (Mukačevo), Nekudah-Verlag, (1936). 160 p. 14 : 20.

המחבר דן בשאלות הציונות ובנין א"י ומציע הצעות לתקון ההסתדרות הציונית ומתאר את חלומו לסדר-חיים חדש בא"י ברוח פרוגרסיבית-סוציאליזם.

845. Bensew, Abraham. Auszug aus Europa. Wien H. Glanz, 1936. 16 p. 17 : 24.

התכן: Eine Initiative.— Judäa den Juden zu beiden Seiten des Jordan.— Die Einführung der Palästina-Steuer.

846. (Biblioteka Coharu i Bejtaru). Zesz. 1-2. 2 v. Kraków, 1934. 15 : 22.

התכן: Zesz. 1: Katz, Benzion: Prawda o Stawskim! 1934. 47, [1] p.— Zesz. 2: Petycja narodowa. 51, [1] p.

847. Caussègue, Edouard. "...ces lieux où Il vécut"; itinéraire d'un pèlerinage de Beyrouth à Jérusalem; préface de Gaétan Bernoville... Paris, J. de Gigord, 1936. 3 p. l., x, 201 p., 1 l., map, pl. 17 : 25.

המחבר מספר רק על המקומות הקדושים או החשובים לנוצרים, על הישוב היהודי אין ידיעות; דרך אנב מזכיר המחבר את הציונות (ע' 25-26) ויחסו יחס של אהדה רבה.

848. The Central bank of co-operative institutions in Palestine. Twelfth annual report for the period ended 31st December 1934. London, [1935]. 13 p. 21 : 25.

*849. **Cerenzani, F.** Palestinad'oggi. Brescia, Vannini, 1935. 398 p.

850. Cukierman, M. Na froncie młodzieży (szlakiem dwudziestu lat). Łwów, Haszomer hacair, 1934. 52 p. 16 : 19. סהמקספת.

851. Czechoslovakia-Palestine. צ'כוסלובקיה ארץ ישראל. (New York, Praha, B. Pollak, 1934). 62, [2] p., illus. (incl. map, ports). 28 : 36. באנגלית ובעברית.

"J.N.A. Publisher and editor-in-chief: B. Pollak, associated editors for Hebrew J. Zaka, M. Salzberger, translated into Hebrew by B. Margolin."

קובץ סאמרים על הכלכלה והתעשייה בצ'כוסלובקיה ועל מצב היהודים שם.

852. Davis, George Thompson Brown. Rebuilding Palestine according to prophecy, by George T. B. Davis. Philadelphia, Pa., The Million testaments campaigns, (1936). 126, [2] p., illus. 12 : 16. הסוכר סתאר את בנין א"י ע"י היהודים בוסננו ורואה בו קיום דברי נביאי ישראל. --- לספר נוספו חסונות ופות סחרי א"י החדשה.

853. Ellis, William Thomas. Bible lands to-day, by William T. Ellis. New York, D. Appleton-Century co., 1935. xiv p., [1] l., 459, [1] p., maps, pl. 14 : 21. 1927. סחרורה זו שוה לסחרורה הקודמת בשנת 1927.

854. Faris, Basim Amin. Electrical power in Syria and Palestine [by] Basim A. Faris. Beirut, American press, 1936. 3 p. l., ix-xx, 367, [1] p. 17 : 24.

=Publications of the American university of Beirut, social science series, no. 9. ביבליוגרפיה: ע' 353—358.

855. Friedmann, Franz. Das Palästina-mandat. (Praha, typ. Studentská tiskárna, 5697 [1936]). 2 p. l., 42, [1] p. 14 : 19.

=Kleine zionistische Bücherei, Heft 17.

"Beilage zum Zionistischen Bulletin 'Taamula'."

856. Fromer, Manes. Konieczność światowego rozwiązania kwestji żydowskiej; walka rozpaczliwego młodego żydostwa. Warszawa, Wydawnictwo nowoczesne, 1934. 59, [1] p. 14 : 18.

857. Gidal, Nachum. Jüdische Kinder in Erez Israel; ein Fotobuch von Nachum Gidal. Text von Bertha Badt-Strauss. Berlin, Brandus, 1936. 7, [1] p., 1 l., 20 pl. 15 : 19.

858. **Goldelman, Salomon.** Das arbeitende Palästina; zionistischer Sozialismus. (Praha, typ. Studentská tiskárna, 1936). 2 p. 1, 31, [1] p. 14 : 20. —Kleine zionistische Bücherei, 6.
"Beilage zum Zionistischen Bulletin Taamula".

859. **Great Britain. Colonial office.** Proposed new constitution for Palestine, presented by the Secretary of state for the colonies to Parliament by command of his Majesty, March 1936. London, H. M. Stationery office, 1936. 8 p. 16 : 24.

הצעה בדבר הסודעה המחוקקת.

860. **Grusenberg, Oskar.** Oskar Grusenberg über Stavsky und Jabotinsky; Jabotinsky missbraucht Grusenbergs Namen. (Levens?, "Der Neue Weg", 1933). 7, [1] p. 10 : 17. בקשר למשפט-מבטקרי.

861. **Hashomer hazair.** Bibliothek des Haschomer hazair. Serie A-C. Deutsche Ausg. Hrsg. von der Hanhagah eljonah der Histadruth olamith schel noar zofi chaluzi Haschomer hazair. Ser. A, H. 2, Ser. B, H. 1-3; Ser. C, H. 1-2. 6 v. n. p., [193—?] 64; 17, [1]; 20, [1]; 6; 19; 14 l. 16 : 20.
מהמעשפת. בהקדמה על צד אחד של הדפים. בסריה B, C אין השער הכללי.

Hahistadruth haolamith schel noar zofi chaluzi Haschomer hazair. — Serie B, Heft 1-3 and Serie C, Heft 1-2 "hrsg. von der Hanhagah raschith des Techeleth Lawan".

ההתחן : Ser. A, Ser. B : Dem Führer, Ser. C : Dem Boger.

לסריה A יש גם שער עברי נוסף : ההסתדרות העולמית של נוער צופי חלוצי. השומר הצעיר. ספריה השומר הצעיר. — סריה A חוברת 1 מרס הופיעה.

862. **Hashomer hazair. Rumania.** Histadrut haovdim ההסתדרות העובדים בא"י ; istoric, institutii, probleme, atitudini. (Bucuresti), "Hasomer hatair" din România, (1935). 71 p. 16 : 22.
מהמעשפת. במסיונר.

863. **Jabotinsky, Vladimir.** Ideologia Bejtaru. Lwów, Komenda okręgowa Bejtaru dla małopolski wschodniej, 1934. 44 p. 15 : 23.
השער : Włodzimierz Zabotyński.

את החוברת במקורה ביוזמת דאח ק. מ. שנה י"ב ע' 340 ; חרגום עברי—שם ע' 18 ; חרגום גרמני—שם ע' 477.

864. **Jewish agency for Palestine.** The establishment in Palestine of the Jewish national home ; memorandum on the development of the Jewish national home, 1929(—1933, 1935), sub-

mitted... to... the League of nations for the information of the Permanent mandates commission, June, 1930 (—1934, 1936). 6 v. (London, typ. Whitefriars press), 1930—1934, 1936. 48, [I]; 34, [I]; 40, [I]; 47, [I]; 41, [I]; 49, [I] p. 20:28.
 הברלים קלים בנוסח השערים. הסכסס והשערים גם בצרפתיות: L'établissement du foyer national juif en Palestine; mémorandum sur le développement du foyer national juif..., présenté par l'Agence juive pour la Palestine au secrétaire-général de la Société des nations pour la documentation de la Commission permanente des mandats...

לכל ספר וספר מצורף מכתב-לואי של נשיא הסוכנות אל הנציב העליון. — את הקורם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 273 מספר 986 — את הדו"ח לשנת 1934 ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 87.

865. **Jewish agency for Palestine.** Jews and Arabs in Palestine; some current questions. London, Jewish agency for Palestine, 1936. 32 p., tab. 13: 21.

866. **Joint cultural committee of Association of young Zionist societies, University Zionist federation, Ziona.** The organisation of Zionism (six short articles on the Zionist parties, the world Zionist organisation and Zionism in England). [London], Joint cultural committee..., 1935. 40 p. 12: 17.

== "Young Zionist" publications, no. 3. מהספרייה

867. **Kanner, Israel Zwi.** Josef Trumpeldor; ein jüdischer Held. Illustrierte Ausg. Wien, J. Belf, 1936. 246 p., pl., ports. 13: 19.

868. **League for labor Palestine.** The rabbis of America to labor Palestine. New York, The League for labor Palestine, 1935. 15, [I] p. 13: 20.

מחבר: Statement of the 241 reform rabbis. — Official declaration of the Rabbinical assembly of America.

869. **League of nations. Permanent mandates commission.** Minutes of the thirtieth session, held at Geneva from October 27th to November 11th, 1936, including the Report of the commission to the council. (Geneva, 1936). 221 p. 21: 33.

= Series of League of nations publications, VI. A. Mandates 1936. VI. A. 2.

= Official no: C. 500. M. 313. 1936. VI.

על אי: ע' 12—15, 108, 128—130, 173, 192—193, 199—200, 207.

את הקורם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 69.

870. **Levitte, Simon.** Le sionisme; quelques pages de son histoire. Paris, Editions des Cahiers juifs, 1936. 58 p. 18:25. מהמעטפת.

871. **Lewkowitz, Berthold.** Der Weg des Misrachi. Wien, H. Glanz, (1936). 39 p. 16:23.

872. **Maas, Otto.** Heilige Stunden an heiligen Stätten; Erlebnisse namhafter Palästina-wallfahrer an den Heiligtümern der Franziskaner nebst einer Beschreibung aller hl. Stätten der Franziskaner im Heiligen Lande. Werl i. W., Kommissions-Verlag Franziskus-Druckerei, 1936. 120 p. illus. 12:17.

— Aus allen Zonen... Reihe 3. Bdch. 23.

873. **Makkabi hazair.** Unser Weg im Zionismus; eine Sammel-schrift des Jüdischen Pfadfinderbundes Makkabi Hazair. (Berlin, Deutscher Makkabikreis), [1935?]. 31, [1] p. 16:22.

מאמרים ורשימות מאת: ד. גולדברג, סרנסנסקי, גוימן, שטערלינג, רובינשטיין, אכסנר

874. **Palästina Kalender (5697).** Herausgeber: Zionistische Vereinigung für Deutschland. Berlin, Jüdische Rundschau, [1936]. [60] l., ill. 15:23.

מהמעטפת. — נדפס על צד אחד של הדפים.

את הקורס ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 488.

875. **Palestine;** supplement to "Great Britain and the East". London, 1935. 28 p. incl. illus. 22:31.

הוספה לגיליון 1273 (מ-10 באוקטובר) של השבועון. — כולל מאמרים ורשימות מאת ד"ר ויטלס, א. גולדווסר, י. רוקח, א. מולפורד, צ. קורנפלד ועוד.

876. **Palestine economic corporation.** A brief outline of the ten years of activities of the Palestine economic corporation. New-York, [1936]. 14 p., illus. 15:23.

877. **Pardo, David.** Le problème palestinien et sa solution; Juifs, Arabes et Anglais en Palestine. (Istanbul), typ. E. Dacus, 1936. 100 p., facsim. 15:22.

נכתב לפני מאורעות תרצ"ו.

878. **Picard, Leo.** Mollusken der levantinischen Stufe Nord-palästinas (Jordantal); mit Tafel 7 und 8, von L. Picard. Frankfurt a. M., 1934. p. [105]-139. 14:22.

מתוך: Archiv für Molluskenkunde, Jg. 66, Nr. 3. 1934.

879. **Pinsker, Leo.** Autoemancipáció. Egy orosz zsidó kiáltványa népéhez. Fordította: Gerő László, Budapest, Makkabea-Barisszia, 1927. 32 p. 15:23.

Achad-Haam: A büszke zsidó: 3 י'

880. Pinsker, Leo. Auto-emancipation. [New York], Masada, youth Zionist organization of America, 1935. 31, [1] p. 12 : 19. מהמקצפת.

"This issue is based on the 2. ed. of the English translation by D. S. Blondheim, publ. ...in 1916. ...translation revised by Arthur Saul Super".
על שאר ההוצאות במקור ובתרגומים ראה רשימת ב. שוחטמן (ק.ס. שנה י"א ע' 117-130).

881. Prague. Zionistische Volkshochschule und Fernunterricht.

Leiter: Salomon Goldelman. Zionistische Volkshochschule und Fernunterricht in Prag. I. Zyklus: Nationalproblem und Judentum. II. Zyklus: Zionismus. Praha, 5695 1934-35. 21 : 30.

ההתקן: Zionistischer Fernunterricht. Instruktion zum Studium. [2]p. —

I. Zyklus: Nationalproblem und Judentum: Kursus 1: O. Bockovsky: Grundlagen des Nationalproblems. 57 p. — 2: P. Fedenko: Die Nationalitätenfrage in der Sowjetunion. 27 p. — 3: M. Brod: Rassentheorien und Judenfrage. 14 p. — 4: F. Thieberger: Geistige Grundlagen des jüdischen Volkes, 12 p. — 5: F. Weltsch: Antisemitismus. 11 p. — 6: F. Kahn: Assimilation, 8 p. — 7: S. Goldelman: Jüdische Galuthwirtschaft. 47 p., 10 diagr. — 9: F. Friedmann: Die Juden in der Tschechoslovakei, 16 p. — II. Zyklus: Zionismus: Kursus 12: Strömungen im Zionismus: V. Kohn: Revisionismus. F. Weltsch: Allgemeiner Zionismus. S. Goldelman: Die zionistisch-sozialistische Bewegung. 39 p. — 13: Zionistische Jugend- und Chalutzbewegungen: V. Einhorn: Hapoel hamisrachi. H. B. Zádor: Allgemein-zionistische Jugendbewegungen. D. Biegun: Haschomer hazair — Kibbuz arzi. H. Hoffmann: Kibbuz hameuchad. 42 p. — 16: Arthur Bergmann — Adolf Pollak: Die zionistischen Fonds. 20 p. הקטגוריה נכתב-טכונה. — ראה גם ק.ס. שנה י"ג ע' 202.

882. Preuss, Walter. Die jüdische Arbeiterbewegung in Palästina, völlig umgearb. Aufl., mit einem Vorwort von D. Ben Gurion. Wien, Fiba-Verlag, 1936. 328 p. 12 : 17.

את ההוצאה הראשונה ראה ק.ס. שנה ט' ע' 479 ושנה י' ע' 472.

883. Reynolds, Reginald. The truth behind the Palestine riots; an information bulletin. London, The No more war movement, (1936?). 15 p. 20 : 25. מהמקצפת. במימיוגרף.

884. Rubin, J. Którędy droga? (Błędy i wykolejenia "lewicysjonistycznej"). Zbaraż, "Bejtar", 1934. 70 p. 15 : 21. מהמקצפת.
"Wydawnictwo Kom. okr. Bejtaru we Lwowie".

885. Schulmann, Max. Wehrgedanke im Staatszionismus (Berlin, M. Schulmann), [1934?]. 31, [1] p., illus., port. 16 : 22.

886. **Schwaller, Viktor.** Meine Reise ins Heilige Land. Freiburg, Kanisiuswerk, 1936. 228 p., ill., map, plan, ports. 15 : 22.
Die Dorfglocken, Pfarreiblatt des Kantons Freiburg.
נרפס ראשונה בצורת מכתבים בעתון הנוצרי Die Dorfglocken, Pfarreiblatt des Kantons Freiburg.
המחבר עשה בארץ ב-1934. על הישוב היהודי הוא עובר כמעט בשחיקה.
887. **Simon, Leon.** The elements of Zionism. London, Association of young Zionist societies, 1934. 32 p. 12 : 17.
= "Young Zionist" publications, no. 2. מהמעפפה.
888. **Syrkin, Nachman.** Essays on socialist Zionism. (New York, Young Poale Zion alliance of America, pref. 1935). 64 p. 14 : 21.
The Jewish problem and the Jewish socialist state. —
National independence and international unity.
המחבר גרס הרשו לעצמו להשלים חלקים אחרים מן החבור המקורי. (ע' 8.)
889. **Weizmann, Chaim.** Den jödiske Palaestina-Politik. København, Aschehoug dansk Forlag, 1936. 30 p. 14 : 20.
עדותו של ח. ויצמן בפני הועדה המלכותית בתרגום דני. בסוף (ע' 21—28) :
Den Jödisk-Arabiske Venskabspagt af 1919 והכרות בלפור (ע' 29—30).
890. **Weltsch, Felix.** Allgemeiner Zionismus; eine ideologische Skizze. (Praha, typ. Studentská tiskárna), [1936]. 2 p. 1., 23.
[1] p. 14 : 20. = Kleine zionistische Bücherei, Heft 5.
"Beilage zum zionistischen Bulletin 'Taamula'". 881. השנה לעיל מספר 881.
891. **Woodsmall, Ruth Frances.** Moslem women enter a new world. London, G. Allen & Unwin, (1936). 432 p., map. pl. 14 : 22.
= Beirut. American university. Faculty of arts and sciences: Publications: Social science series, no. 14. פרק מיוחד על ארץ ישראל (ע' 187—201) :
"The new era of girls' education in Palestine and Trans-Jordan".
וגם במקומות רבים אחרים מדובר על האשה המוסלמית בארץ.
892. **Yaari, Meir.** Analysis of Zionism. (Tr. by Enya Harris). New York city, Avukah, American student Zionist federation, 1936. 14 p. 15 : 23.
= Avukah translations, no. 2.
מקור העברי נרפס בספר השווארים (עיון ק. ס. שנה י"ג ע' 212).
893. **Zohary, Michael.** Die verbreitungsökologischen Verhältnisse der Pflanzen Palästinas... I: Die antitelechorischen Erscheinungen. Dresden, C. Heinrich, 1937. 155 p., ill., 12 pl. 15 : 23.
"Sonderabdruck aus 'Beihefte zum Bot. Centralbl.' Bd. LVI. (1937) Abt. A. Hrsg. von A. Pascher, Prag."

י. אתנוגרפיה, פולקלור אמנות.

915 פסוק, ס. סדר דר. כ' ב' ע' 154.

894. איינשטאט, דוד. אלגעמיינער מוזיק-לעקסיקאן. ערשטע יידישע פאפולערע מוזיק-ענציקלאפדיע. באארבעט דורך ד. איינשטאט און א. פראגער. העפט 1-2. 2 חוברות. ווארשע, (דפוס I. M. Alter, 1935, 64; 65—128 ע' 15:23. שער נוסף בפולנית. — כולל ערכים: א-בערליאן.

895. קוסאוויצקי, משה. קונסט אלף-בית. (Białystok, nakł. autora; Warszawa, דפוס Progress, 1935, [20] דף. 29:21. טהעסעפט.

ע' 145. (Chansons d'Eretz Israel). מזמרת הארץ, Rosowsky, S. B.

896. Altman, Shalom. The Judaean songster. (New York city, Young Judaea, 193-?). 4 p. 1, [1], 130 p., 2 l., pl. 15:23. המלים באנגלית או בעברית (באותיות לטיניות) או ביווית (באותיות לטיניות). — Succos.—Simchas Torah.—Chanukah.—Purim.—Chamisho osor.—Pesach.—Lag b'Omer.—Shovuos.—Zimros and liturgical.—Yiddish songs.—Chassidic songs.—Palestinian songs (old and new). — החתן:

897. Gelbart, Michel. Zingendike trit (duet). Words by I. Fefer, music by M. Gelbart. New York, Metro music co., (c1930). 7 p. 23:30. (J 194) ע' 2: המלים של השיר סאת איציק פעסער. — צקל ולפסנתר.

898. Jüdischer Kulturbund. Berlin. Almanach. Kulturbund deutscher Juden. (1934-1935). Berlin, [1936?]. 120 p., ill., portr. 15:21. כולל מאמרים ורשימות בעיקר על פעילותיו של הקולטורבונד ועל היהודים באמנות וגם שירים.

899. Low, Leo. Rhapsodie Chassidic; music by Leo Low. New York, Metro music co., (c1929). 24 p. 17:26. (C 25).

המלים ביווית באותיות לטיניות.

900. (Schwabe, Max; A. Reifenberg). Ein jüdisches Goldglas mit Sepulcralinschrift aus Rom. n. p., (1935). p. 341-346, illus. 18:27. "Estratto dalla Rivista di archeologia cristiana. 1935. no. 3-4".

901. Schwartzman, Harry. Zai a folk mit felker glaich; for voice and piano. Words and music by Harry Schwartzman. New York, Metro music co., (c1930). 5, [1] p. 23:30. המלים ביווית באותיות לטיניות.

902. Stutschewsky, Joachim. Mein Weg zur jüdischen Musik; gesammelte Aufsätze. Wien, Jibneh-Musikverlag, [1936?]. 3 p. l., 5-36 p., port. 17 : 24.

מאמרים ורשימות שנפרסמו קודם בכתבי עת שונים כדי להוכיח את זכות קיומה של המוסיקה היהודית, לענין בה חוגים רחבים ולמשוך אליה מוסיקאים יהודים. נושאם העיקרי של המאמרים: הלאומיות והמוסיקה, על המוסיקה היהודית ועל הקומפוזיטורים היהודים של זמננו (רשימות מיוחדות על אנגל וי. אחריו).

903. Чернецкий, С. А. Биро-Биджан; марш для духового оркестра; переложение для фортепиано Д. Ф. Салиман-Владимирова. (Москва), ОПИЗ-Музгиз, 1934. 7 стр. 21:30.

יד. בלשנות.

קונטרסים לעניני הלשון העברית. ע' 140.

904. קרויס, שמואל. תוספות הערוך השלם להרב חנוך יהודה קהוט. במצות בנו... הרב עמרם המכונה גורג אלכסנדר קהוט... חברו וערכו והביאן לרפום שמואל קרויס בעזרת דוב גיוגר, לוי גינצבורג, עמנואל לעף, בנימין מורסלשטיון. וינא, הוצאת קרן לזכרון אלכסנדר קהוט, תרצ"ז. [2] דף, X, 438 ק. 18 : 26.

==ספרים יוצאים לאור בהוצאת קרן לזכרון אלכסנדר קהוט, ח.--שער נוסף בלשינית:

Addimenta ad librum Aruch completum... ed. Samuel Krauss adiuvantibus B. Geiger, L. Ginzberg, I. Löw, B. Murmelstein. Vienna, 1937.

אחד הספרים החשובים ביותר מן התקופה שלאחרי הגאונים הוא ספר הערוך לר' נתן בר' יחיאל מרומי. ספר זה הוא מיוחד במינו בין בתכנו ובין בסדורו. ספר זה שמר לנו כמה קטעים מספרים שאבדו לנו: ספרי זוטא, ילמדנו ועוד, הוא שמר על כמה נוסחאות ישרות במשנה, תוספתא, שני התלמודים והמדרשים, הוא מסר לנו גירסאות הגאונים ופירושיהם — כמה פירושים של הראשונים מספריהם שאבדו לנו. וכל האוצר הבלום הזה מסודר ע"פ א"ב ונוח לשימוש. והנה בא ד"ר קהוט והוציא ספר גפלא זה ע"פ דפוסים עתיקים וכת"י בצירוף הערות משלו. ולא עוד אלא שהוסיף על הערוך את הערכין של המלוגים המאוחרים וגם ערכין חדשים משלו ונתן את הבאורים הדרושים. סוף דבר השתדל להרחיב את הערוך למלון מקיף ושלם.

אבל כבר כחמישים שנה עברו מיום פרסום הערוך השלם של קהוט ובנתים נתעשרה הספרות התלמודית בספרים חדשים שיצאו לאור, בהוצ' מדעיות של הספרים שנדפסו מכבר, בכמה מחקרים חשובים במקצוע זה, ומובן הדבר שהיה מורגש מאד הצורך במלון תלמודי חדש שיתאים לדרישות החדשות של המדע החדש. למלא חסרון זה בא הספר „תוספות הערוך השלם" שחובר ע"י ש. קרויס בעזרת החכמים גייגר, גינצבורג, לעף ומורמלשטיין.

הנה לאמיתו של דבר עלינו להבדיל בין ה"ערוך" שבערוך השלם ובין החומר הנוסף — המלון. הרי הערוך כשהוא לעצמו ראוי לחקירה ולעיבוד, ראוי להוצאה מדעת ע"פ כל כתבי היד והדפוסים שישנם ברשותנו, בהשוואה מדויקת למקורות שהשתמש בהם ועם פירוש מקיף לחומר הלשוני שבו. ומצד זה עלינו להודות בפה מלא לקריס בע"ז שנתן לנו נוסחאות הערוך ע"פ כמה כתבי יד נוספים שלא היו לפני קהוט. כמו כן אנו חייבים תודה לגייגר בעד באוריו הבחירים מצד הלשון. אבל ברצוני לעמוד כאן לא על הערוך אלא על המלון. דווקא שאלת המלון התלמודי בכללו, היא שעומדת עכשיו על הפרק, ועלינו לראות באיזו מדה התקדמנו עכשיו במקצוע זה, מה הביא לנו המלון החדש.

כאמור למעלה, השתתפו במלון זה מלבד קריס גם חכמים אחרים. כל אחד הביא ברכה משלו. מתוך מקצועו: דוב גייגר נתן את הבאורים הלשוניים (בעיקר מפרסית וערבית), ואעפ"י שאינני בר סמכא לדון בזה, אבל יכולני לומר בכל פומי שמצד התאמת הפירושים לעניין, הרי כבר מזמן לא בא כבושם הזה בתוך הספרות שלנו: גייגר מבטל את הפירושים הרחוקים של קהוט (ולפעמים מאשר אותם) נותן פירושים משלו ומציין לספרות המקצועית במדה רחבה. ואלמלא לא בא הספר אלא בשביל הוספתו של גייגר דיינו.

לוי גינצבורג הוסיף בסוף הספר הערות רק לאות א', ועמנואל לעף השתתף רק מעט בספר זה — קב ונקי.

בנימין מורמלשטיין הוסיף חומר מאהבת ציון וירושלים של רטנר, סמך על דעתו של רטנר ועל החומר שהביא. לפעמים הוסיף מורמלשטיין גם חומר מפסקאות שבראשונים. אבל עיקר העבודה נפל בחלקו של קריס, הוא היה העורך והמסדר, וסקירתו הבאה מוסבת בעיקר עליו.

יודעים אנו שסדור מלון היא עבודה קשה מאד, כמעט כל מלה מכילה מושג תרבותי ידוע, והסידור ע"פ א"ב מנתק את העורך ממושג למושג, מטלטל אותו מעניין לעניין ומבריח אותו מריכוז המחשבה בשעת העריכה ואלולית. אבל תנאי אחד קודם למעשה זה, והוא שמחבר המלון יכיר יפה את החומר שממנו הוא שואב את הערכין, שיחדור לתוך העניינים בשעת העבודה המוקדמת — בשעת אספת החומר, אחרת הרי העבודה נדונה מלכתחילה להיות בעלת מום. ובשעת הסידור, על העורך לשלוט על החומר ולא שהחומר ישלוט עליו, אחרת יהיו אצלו כפילויות וסתירות: עיין מ"ש להלן בערכין: סגנירא, מעפרת, קבל ותורמוסר. על המסדר לציין את המקור הראשון (בזמן) שבו מופיעה המלה, כדי שנראה מתי היתה כבר המלה בשימוש, מתי גולד המושג, מתי נתפתח, ואם מלה זרה היא, מתי היינו כבר במגע עם העם הזר: עיין לדוגמא מ"ש להלן בערכין: אדר, אמר, אנק, הברא, מרעל ועוד. כמו כן על העורך לציין מי היה המפרש הראשון למלה זו או אחרת. עניין חשוב לשם בניין ההסתוריה של הבלשנות. עיין מ"ש להלן בערכין: איזי, איכו, אילן, דחון, פלטיא, קסם ועוד.

בהוספת החומר לערכים ידועים נחוץ לברור את המלים המאלפות אותנו איזה מושג או מצב תרבותי (עיין מ"ש בערך בץ) ולא לגבב סתם מקורות שאינם מוסיפים כלום, כי הרי סוף כל סוף מלון לחוד. וקונקורדנציה לחוד (אעפ"י שעלי להעיר כי לפי שעה המלון ממלא אצלנו באופן חלקי גם את התפקיד של קונקורדנציה, אבל על העורך להבדיל ולהבין מתי עליו לתת את כל המקורות או רובם ומתי להסתפק בדוגמאות מעטות).

ומובן מאליו שצריך להפריד בין המובנים השונים של מלה אחת (עיין מ"ש בערך עקל) ולחלקה לערכים מיוחדים.

אלו הם התנאים העיקריים הנחוצים לעבודה במלון, אבל לפעמים עומד למעלה מזה הסעם הלשוני של העורך (עיין מ"ש להלן בערכים: דרבון ועממי), כי בכמה מקרים עליו להיות המכריע במקום שאין סיוע מוחלט מן המקורות, במקום שיש פנים לכאן ולכאן. באילו מדה הצליח קרויס בדברים אלו ידון הקורא מסקירה הבאה להלן ע"פ סדר א"ב, אבל ברצוני לציין מקודם בקיום כלליים את המקורות העיקריים של קרויס ואופן עבודתו. קרויס הכניס כמעט את כל החומר הלשוני שבפירושו הגאונים לטהרות הוצ' מק"נ ושבעה ערות המו"ל שם, את החומר הלשוני שבאוה"ג של לוי, טירמינולוגיה של בכר, פלורה של לעף, ארכיאולוגיה של עצמו, הירוש' כפשוטו שלי והמחקרים המקצועיים שבספרות העתית וספרי היובל השונים.

ומובן מאליו שחומר כזה מעשיר במדה מרובה את המלון ומחשיב אותו כספר שימוש. אלא שיש להצטער שנעלמו מקרויס מקורות חשובים במקצוע זה מעין פירוש המלים לפרק מי שאתו לרש"ג שנתפרסם בגנז"ק של לוי ס"ה עמ' 2 ואילך (עיין מ"ש בערכים: קבל ושגדן), פירושי מלים לגאון בגנז"ק הנ"ל עמ' 64 (עיין מ"ש בערך חילפא דימא), מאמרים פילולוגיים חשובים כמו פירושי פירלים למלים פרסיות שבה"ג שנתפרסמו במ"ח (MGWJ=) ח"ח עמ' 158 (עיין מ"ש בערכין: בסבג, בורמא ועוד), בקורת של ברייל לערוך השלם ביאהרביכר שלו ח"ה עמ' 112 ואילך (עיין מ"ש בערכין: אבי, אוהר, פלטיא), בקרת של קאהן ללאהנוערטער של קרויס עצמו במ"ח חמ"ד (עיין מ"ש בערך זיטא), מקורות ללשון הארמית שבאוצר השטרות לרב האי (עיין מ"ש בערך אגורה) וכדומה.

ואשר לשיטת העבודה של קרויס הרי היא ידועה לנו משאר ספריו ומאמרי החשובים, אלא שכאן יש להצטער ביהוד על שקרויס מציין לעתים קרובות לדעותיהם של החוקרים האחרונים (כמו גולומב, לויאס וכדומה) מבלי לבדוק אחריהם במדה הדרושה. אצ"ע דוגמא אחת שיש לה ערך פרינציפיוני גם מצד אחר. בערך הנדו מביא קרויס: „בדברי ק' (= קהוט) שצ"ל מהנדזין ג"ב וכן לויאס (לשוננו ח' 212) בשם בעל לקט יושר א' ס"ד: מהנדזין וכו', ונשאלת השאלה, למה לנו להביא ראייה מלקט יושר (ספר שנתחבר קרוב לזמן הדפוס) בשעה שבדק"ס במקומו מביא גירסא זו מכ"ר? ולא עוד אלא שיש לציין שבעל לקט יושר שם אינו מעתיק את לשון הגמרא אלא כותב סתם: כבר שמעתי כמה פעמים מהנדזין בדברי. ומכאן הוכיח לויאס בצדק שבחודאי לקח מליצה זו מחולין מ"ח א' וגרס שם: מהנדזין. והנה השימוש במליצותיהם של הראשונים כהוכחה לגירסאותיהם במקורות בודאי ראוי לתחלה, אבל זהו כבר השלב האחרון בברור הנוסחאות (וכמה רחוקים אנו עדיין ממנו), ועלינו להשתמש בו בעקביות ובשיטה. אין לפתוח במקרה ספר מאחרוני הראשונים ולהסתייע במליצותיו, כי הרי אפשר להביא מליצה זו מכמה ספרים אחרים שקדמו לו. כן, לדוגמא, כותב הראב"ן ס"י כ"ד (י"ג ע"ג, הוצ' אלבק י' סע"ד): ולא הייתי סבור שיזנדיד בה אדם (באוי"ח ח"א סי' תע"ד, ס"ט ע"ג: לא הייתי יודע שמזנדיד אדם בזה). וכן בתשר' חכמי צרפת ולותיר ס"י ט"ו, ח' ע"ב: והתלמידים מזנדיד'ין בדבר (ועיין מבוא לס' המחכים עמ' VI). וכן בראב"ה ח"א סי' ר"ן עמ' 296 (לפי ס' האסופות): ושמעתי מזנדיד'ין בדבר (בכ"י שם: נידנו דין, נידנדין, וצ"ל: מדנדין, כי ה"מ נתפרדה ל"ג"), וכן שם בח"ב

סוף סי' תקפ"ד עמ' 311 (לפי כ"א): ורבותי מזדנזין בה. וכן בריטבי"א נדה ל"ח א' ד"ה ש"מ: והוצרכתי לפרש כן לפי שראיתי מהנדזין על פרש"י ז"ל בזה. ועיין הגירסאות בדק"ס חולין שם ויש להוסיף עליהם גם בה"ג ד"ו קכ"ח ע"ד (בד"ח שם מתוקן!). הוצ' הילדיסיהימר עמ' 528 ואת כל החומר הנ"ל, ובדואי נמצאות אצל הראשונים הרבה גירסאות במליצה זו, אלא שאני רושם מה שעלה במקרה על זכרוני. ולא עוד אלא שהג"ר מהנדזין המתאימה ביותר לפירושו של לויאס אפשר למצוא ג"כ אצל הראשונים. שכן גרס בס' מגן אבות למאירי, עניין העשרים (הוצ' לאסט. עמ' פ"ה) בחולין נ' א': חזייה דהוה מהנדז (לפנינו שם: קמחטס). אלא שעלינו להסתפק לפי שעה במועט ולמצות את החומר שבבבלי בדפוסים והשינויים שבדק"ס, ואת המליצות שבלקס יושר נדחה לזמן שנתקדם יותר בברור הנוסחאות.

לבסוף יש להתפלא על שקרוים לא מיצה את כל החומר שבאגור לר"ש ג'מע (עיין מ"ש בערך אננקי). והרי מחבר ספר זה הוא הראשון שהציג לו למטרה להשלים את הערוך, למלא אותו התפקיד ביחס לערוך — מה שקרוים רצה למלא ביחס לערוך השלם.

והנה אסדר ע"פ א"ב (לרבות חוס' הר"ל גינצבורג שבאו בסוף הספר) את ההערות שהעליתי בעת דפדפי בספר. אני עומד רק על הערכין שזכרו בספר זה, כי לוא באנו להוסיף ערכין חדשים אין אנו מספיקים ואין אנו מספיקים. ומפני צמצום המקום עמדתי בעיקר על חלק ראשון של אות א' ועל שאר האותיות בדלוגים גדולים.

עמ' 3. א. ב. י. י. נעלם מקרוים מ"ש ר"א סאראחאל בפירושו לסדר המעמדות (אמסטרדם תל"ח רכ"א ע"ב): מצאתי בערוך כתיבת יד בערך אביי ז"ל והחכם ר' אברהם בן החכם ר' ישעיה ז"ל שמע שלכך נקרא אביי ע"ד נוטריקון אשר בן ירוחם יתום ר"ת אביי. והעיר ע"ז כרילל בבקורת על עה"ש ביהאריבכער שלו ח"ה עמ' 113. וזה נעלם גם מלוח אגרת דרש"ג עמ' 129 הערה ד'.

עמ' 5. א. ב. ק. בדברי ק' וכו' עיין פסיקתא בהר (כזאת ליתא ולפי הענין צ"ל ספרא בהר, אלא שלא מצאתיו שם). הכוונה לפסיקתא זוטריתא, והכל נמצא במקומו שם, בהוצ' הרא"ם מ"ג ע"א.

ו' ע"א. א. ב. ר. י. ת. א. לא כפרים ממש" וכו'. עיין גם בהוס' גינצבורג שם סוף עמ' 418. ועיין מ"ש עכשיו במבוא לתוספת ראשונים ח"א עמ' 4.

שם. א. ב. ר. י. ת. א. בשרידי הירוש' וכו'. עיין גם גינצבורג בהוס' שם עמ' 419. ובאמת מקום זה הוא אחד מן הסתומים ביותר בירושלמי. אבל נברר מקודם את העניין. בירוש' שם (יוסא רפ"ג ובהקבלה): ר' אימי מטלטל על פום מלויתא (כלומר, הנשים השואבות מים. כמו שפירש לנכון במשכיר החדש ערך איבריתא. ובתרגומים לבראשית כ"ד י"א: לעדן רמשא לעדן דנפקן מליתא. והמפרשים בירושלמי שגו בזה) ר' מתניה מטלטל על פום איבריתא דזהררא. ר' אמי (מטלטל) [מל] על פום נשיא דאמרן שמשא הוות על סוסיתה. ואנו רואים מן העניין שמדברים כאן בעדות בלתי מספקת, ובזכרה. איבריתא (או איברתה בגי' שרידי ירושלמי) דזהררא" הוא מעין עדות של מלויתא ונשיא. ולפיכך נראה להציע בדרך השערה שאולי יתפרשו הדברים עי"פ דברי הגלילי לפרושים (מתניא ט"ז ב'): $\psi(\alpha\varsigma \gamma\epsilon\nu\omicron\mu\acute{\epsilon}\nu\eta\varsigma \lambda\acute{\epsilon}\gamma\epsilon\tau\epsilon \text{E} \acute{\omicron} \delta(\alpha, \tau\acute{\upsilon}\acute{\rho}\acute{\alpha}\acute{\lambda}\epsilon\iota \gamma\acute{\alpha}\rho \acute{\omicron} \sigma\acute{\upsilon}\rho\alpha\nu\acute{\omicron}\varsigma$ ובסורי שם: מא דהוא רמשא אמרין אנתון צחוא הו. סמקת גיר שמיא. ולפי"ו אפשר לגרוס איבריתא (במקום אבריתא), הצורה הארמית של

εἰδὼς, ופירושו יהי האויר הצח (של הערב) בשעת זהר הרקיע, ור' מתניא טלטל ע"פ המנחשות על האויר כאמור למעלה. וכמה מתאימים הדברים למציאות באויר של הגליל — של סבריא, וכעדות המפורשת הגליל. ועיין במשכיל החדש הגליל שג"כ הגיה אבדיהא, אבל פירושו אינו מתקבל לא מצד הלשון ולא מצד העניין.

עמ' 8 „אוגרת וכו' אינו מתאים ומשמעו אינו כדברי ק. ג." עיין גם בהוס' גינצבורג עמ' תי"ט, אבל כמעט ברור שהנכון הוא כי אוגרת = חוגרת, עיין החומר שהביא קהוט בערך חגר, בתחלתו ובסופו.

שם „אגורה וכו' ולמלת גצא אולי יוצא גם פ' אחר" וכו'. נעלם ממנו שכן מובא גם בשטר זביני (ספר השטרות לרב האי הוצ' אסף עמ' 25): וטינה וליבנה וגיסה (בכ"א שם: וגצה) ואגורה. וכן שם בעמ' 38 הערה 3 מכ"א: וגיצה ואגורה. והפירוש הנכון הוא שם עמ' 27 הערה 8. ועיין גם בהוס' גינצבורג עמ' תי"ט בערך אגורה.

עמ' תכ „אגרפוס בשרידי הירושלמי" וכו'. בויקרא רבה (שממנו העתיק הערוך) בהוצ' שלנו פל"ג: אמר ר' אלעזר בנוהג שבעולם וכו'. אבל בכ"ל שם: גופא ר' לעזר א' בסיליוס גומוס אגרפוס בנוהג שבעו' וכו'. ובכ"ר שם: א' ר' אלעזר בכל יום (י) גומוס אגרפוס בנוהג שבעולם וכו'.

עמ' 11 „אדר, דרא דתבנא" וכו'. מלה זו נמצאת כבר בתוספתא ב"ק פ"ט 366. לפי גי' הגאון בתורתן של ראשונים של הורוביץ ח"א עמ' 31: הכהו לאחר ידו בלוח באדר בנייר בפנקס וכו'. ויפה הגיה ברילל ביאחרביכער שלו ח"ה עמ' 157 אדר במקום אדר, והיינו עור. ועיין מ"ש בתוספתא ראשונים שלי במקומו שם.

עמ' 13 „אויים וכו' מלת הקריאה". הנכון הוא אצל קסל תרגום שני עמ' 15 (בהערה) שמגיה: איים. וזו היא המלה שבירמיה נ'—ל"ט, עיין מ"ש שם בשם הירושונים, וכאן הוא כינוי לרוחות ולמכשפות.

עמ' ס"ו „אוזמיות. שירי הקרפן ואוזמיות. צ"ל פרוזמיות" וכו'. הגהה בלתי נכונה, והנכון הוא: הקרפודאיזמיות ααρποδέσματα. כפי שהוכיח הח' אפשטיין בתרביץ ש"א ס"ב עמ' 126, עיי"ש.

עמ' יח „אוחר גמל היחיד בין הגמלים" וכו'. גם כאן הפירוש הנכון הוא אצל ברילל ביאחרביכער ח"ה בבקרתו על עה"ש שהעיר כי „אחר" הוא „עהר" בסורית המיוחד לגמלים וסוסים עיי"ש. ועיין בהוס' גינצבורג עמ' 422. וכבר כתב ח. ילון מאמר מיוחד על פעל „אחר" במ"ח הע"ט עמ' 238 ואילך, והוא העיר שם על הביטוי (בב"ר מ"ז—ז, הוצ' תיאודור—אלבק עמ' 475) „אחירות מעשים", ולדעתו הוא מאותו השורש עיי"ש. ונ"ל שהביטוי החזק היה רגיל בחז"ל אלא שהסופרים שבשו אותו, שכן בירושלמי ברכות פ"ה, ט' ע"ב: בשעה שישראל באין לידי עבירה ומעשים רעים וכו'. אבל בכ"ל שם: לידי „עבירה מעשים" ולא יותר, והמגיה השלים בין השורות „רעים", ובכ"א נוספה „ו" (ומעשים), וברור שצ"ל שם: עכירת מעשים (במקום: עבירה מעשים) = אחירת מעשים שבבב"ר. ויש להוסיף כ"ז לערך זה.

עמ' כ' „איזי, איזו. פשוט וכו' והשתמשו בו כבמלת אפוא. אפוא. יסטרוב 46 (פליישר אצל לוי א' 280). כן פירש כבר הרשב"ם בראשית כ"א ל"ג. וציינו לו שיר בערך מילין סוף ערך איזי, רייפמן בבית תלמוד ח"ג סוף עמ' 189.

שם „איכו. כאמור בע' איזי". עיין הוס' גינצבורג עמ' תכ"ג. וכמדומני שעמד ע"ז בראשונה שד"ל בהוס' להפלאה שבערכין ערך בר' קשא, ד' וויגא קט"ז ע"ב.

שם "איל קמצא" ובהוס' גינצבורג עמ' תכ"ג: "איל קמצא. איל הקופץ וכן שושיבא וכו' סוסביל הוא סוס של ביל" וכו'. בעלילת אלמין בעל (תרביץ ש"ה עמ' 91) נזכר. אמר קמץ" בין הקרבנות. וד"ר ת. א. גינצבורג בהערותיו הסמיכו לאיל קמצא שלנו. ויתכן ששמות חגבים אילו (איל קמצא, סוסביל) הושאלו משמות בהמות ע"פ איזה דמיון שהיה ביניהם.

עמ' כ' "אילן". הגדרה חשובה בענין מהו אילן ומהו ירק נאמרת ממי ר"ח נשבה"ל וכו'. מ" הגדרה חשובה זו היא כבר בה"ג ברכות פ"ה ד"ו ז' ע"ב, ד' ברלין עמ' 56.

עמ' י"ט "אידי"ג". עיין בהוס' גינצבורג עמ' 423. ויש להוסיף את החומר מירוש' כפשוטו ח"א 463 ומשם יוצא ברור הפירוש והגירסא.

עמ' תכ"ד (בהוס' גינצבורג): "אירא וכו' צ"ל וכו' עד דיירא=דאירא גלשה. עד שהיורה רותחת וכן בסורית אירא, יורה" וכו'. הגהה נכונה ופירוש נכון, אלא שיש להעיר כי בשרי"ר 115 גורס: מן דאמרה גלשה, וצ"ל: דאירא גלשה. וכן בירוש' שבת פ"ד היא, וצ"ד: ההן דכמר איידה צריך מחסרתיה ציבחד וכו'. וצ"ל שם: איירה, ופירושו "יורה" כמו כאן, ואני מבטל כזה את פירושי בירוש' כפשוטו ח"א 441.

עמ' ל"ג "אמר". הערוך מביא כאן מן המדרשים את. המלה אימרון — ἄμεινον, בייתי (תרבותי) בניגוד לאגריאון — ἐμπελαῖον. יש לציין שמלה זו נמצאת כבר בספרות המשנית — בתוספתא ב"ק פ"א 346 שו" 18: בזמן שבאו מן המדבר אבל אם היו תרבות וכו'. וזהו תיקון, והנכון בדפוסים שם (וכן גם בד' ראשון): אבל אם היו מרום, וצ"ל: אבל אם היו [הן] מרים — ἄμεινον, בסיום ארמי. עיין מנחת בכורים בשם הרד"ל שם. ועיין גם בספרי הוצ' פינקלשטיין עמ' 31.

עמ' 38. "אונקי". לציין ב"ר" וכו'. על קרויס היה לציין כי באגור לר"ש ג'מע (הוספות על הערוך) עמ' 26 מביא: במכילתא דר' ישמעאל פ' דבחדש השלישי היו' ו שם אונקי לתשובה וכו'. ועיין בהערות בובר שם שציין שלא מצא כן במכילתא. אבל בחוצ' החדשות (הורוביץ רבין 205, לויטרבך ח"ב 198): ושב אונקי לתשובה וכו'. (ובכ"מ שם: אונקי, כג"ר ר"ש ג'מע).

עמ' 70 "אש מאי וכו' יכול אש מאי ת"ל זקן" וכו'. בס' חרדים פ"ו ממצות עשה מן התורה התלויות ברגלים וכו' (ד"ר כ"ט ע"א): "ומצאתי בפירושי הגאונים כתובת יד דאש מאי היינו גוי וכו' וכן פירש הרב רבינו אליעזר ממין" (יראים השלם סי' רל"ג עמ' 206). ולא מצאתי לו חבר בפירוש זה.

עמ' 95 "בן סירא". עכשיו נודע בן סירא במקורו העברי" וכו'. הלכה פסוקה שנכנסה כבר למלון!

עמ' 96 "בסבג". מן הראוי היה להביא את דעת פירליס ב"ח עמ' 159.

עמ' 99 "בעל נפש". תרגומו במשלי: מרא דנפשך, ובוזה הוא מבורא, מרמורשטיין OLZ י"ד 110. ממרמורשטיין שם נעלם כי ביטוי ארמי זה נפשית מרתיה" נמצא גם בלי קשר עם הפסוק במשלי, מה שמראה כי ביטוי זה היה שגור בפהם. עיין ירוש' פיאה פ"ח ה"ט, כ"א ע"ב: הב יתיר דנפשית מדתיה (ובכ"ר וד' אמסטרדם שם לנכון: מרתיה). וכל מפרשי הירושלמי שם שנו בפירושיהם (והנכון כבר אצל יסטרוב ערך מר 834).

עמ' צ"ט, ב"ץ, וכו' מפני שצריך לביצת הגיר" וכו'. כל המלונים שלנו השמיטו מערך זה את דברי התוספתא מכשירין פ"ג סוף עמ' 675 כל הביצים בחזקת טהרה וביצת הבלן בחזקת טומאה. וכן העתיקה הר"ש שם פ"ו מ"ג ולא פירשה, וכן לא נתפרש מה זה "ביצי הבלן" ע"י שאר המפרשים. אבל ביצי הבלן נזכרו גם במקום אחר, שכן הוא בנדרים מ"ו ב': המודר הנאה מחבירו ויש לו שם מרחץ וכו' וכמה תפיסת יד אמר רב נחמן למחצה לשליש ולרביע אבל בבציר לא. אב"י אמר אפילו בבציר וכו'. אבל גירסת הראשונים כאן (עיין מיוחס לרש"י פ"י הרא"ש, ר"ן ועוד): אבל בבציר לא וכו' אפילו בבציר וכו'. ופ"י הר"ן דרכן היה שבעל המרחץ משתכר בבצים וכו'. ובמיוחס לרש"י פירש ביצין כמו ביצין של יוצר וכו'. אבל מן התוספתא אנו רואים ברור שהיה איזה יחס בין ביצים ובית המרחץ. ועיין באנציקלופדיה בריטניקה ערך Incubation, ומי יודע אם אין כאן עניין הדגרה ע"י מים חמים. וע"פ זה מובנת המחלוקת בגמרא, וחיינו אם אין למודר תפיסת יד כלל בשכר הרחיצה, אלא יש לו חלק בדבר צדדי אם מותר למדיר להתרחץ שם. ובכל אופן כדאי לציין על הקשר בין התוספתא והבבלי, והמפרש יפרש.

עמ' ק"ז, "בורמא" וכו'. גם כאן היה מן הראוי לציין לפירליס הנ"ל, מ"ח ח"ח עמ' 159.

עמ' קכ"ז, ג"ס, וכו' כל גס בתלמוד" וכו'. כאן צריך להביא: "גייסן" מירוש' ברכות פ"ג ה"א, ו' ע"א כג' הרמב"ן בתורת האדם עניין ההוצאה (ד"ו ל"ד ע"ב), וכן תקנתו מדעתי ע"פ כ"ר: גייסן, עיין מ"ש בתרביץ ש"ב ס"א עמ' 106, וכן צ"ל בירוש' גייסין פ"א מ"ג ע"ב (עיין תרביץ ש"ב), וערך "מיסן" אצל קהוט טעון מחיקה.

עמ' ק"ט, "דחון", עיין ארכיול' א' 378, קדמוניות ב' 10. בערך יפה זה כבר קדמו לקהוט (ולבאים אחריו) ר"ש בובר באוצר חכמה של יוסף כהן צדק ח"ג עמ' 60. והוא העיר כבר שם על רש"י, תשובות דונש והרד"ק והראה לתוספתא כלים עיי"ש.

עמ' 140, "דיו וכו' דיו", קרויס דלג לגמרי על דיו, של קהוט. ובאמת כל הערך ההוא טעון מחיקה והחכמים האחרונים סבכו ושבו את דברי הירושלמי הפשוטים והברורים, וכבר פירשתי בתרביץ ש"ג עמ' 455.

עמ' קמ"ט, "דרא", ק' תקן על נכון" וכו'. יש להוסיף כאן את החומר שהבאתי בתוס' ראשונים ח"א עמ' 53.

עמ' ק"ג, "דרבון", וכו' ועוד נמצא דרבון בהוראת שומר (דרכים) וכו'. כדי להעריך יפה את דברי קרויס עלי להביא מקודם את דברי הירושלמי ופירושי שם. הירושלמי מספר שם על ר' אלעזר שנכנס לבית הכסא ובא גוי וגרש אותו וישב במקומו והתפלל ר' אלעזר על שהגוי בחר דוחק בו (ולא באחר) ועמד לראות איך יצא הדבר, וע"ז ממשיך הירושלמי: והוא תמן חייו, שרי נפיק (והיה שם נחש, התחיל לצאת) ויהב ליה עדרו תמן (בשרי"ר: עד דיתמ... וצ"ל: עד דו תמן, כלומר, עד שהוא שם) אחת דריבוי (מכה אחת). וכן מפורש באותו מעשה בב"ר פ"י: ומתא יתיה, והשוה, טרקה חזיא. המלה "דריבוי" בארתי בירוש' כפשוטו מלשון ערבית עיי"ש) וקרא עלוי ואתן אדם תחתיו. פירוש זה לא מצא חן בעיני קרויס והוא כותב: "ועוד נמצא דרבון בהוראת שומר (דרכים). נראה שזו היא המלה בירוש' שבת ר' ט', ח' ע"ג, "דריבוי", ולא כמו שכתב ליברמן ירוש' כפשוטו א' 113: "וכל המלונים שלנו לא הביאו אותנו" ופ"י בו מה שפירש עיי"ש. וכך היא הצעת המאמר בירוש' שם: והוא תמן חייו" [א] (בשרידי ירוש' שפירש עיי"ש).

חזורי) שרי נפיק ויהב ליה עדר (=אדר עיין ח"א ליה ע"א וע"ב) ותמן (ו' מן עדרו וצ"ל תומין = שומים); אחת (= הוליד לשם) דריבוי (צ"ל דריבוי דרובווי) ד' שלו, ע"כ דברי קרויס עם הסוגריים. ארשה לעצמי לתרגם כל זה לעברית: והיה שם נחש התחיל לצאת ונתן ליה עור של שומים הוליד לשם את שומר הדרכים שלו וקרא עליו ואתן אדם תחתיו!

עמ' קנ"א. דרך 2 (148^a) השערות רחוקות וכו'. כל ערך זו מיוסד על טעות סופר בו"ר שם. והגהת הרד"ל ובובר (שמביא קהוט) ארכת (במקום דרכת) נכונה, כי כן הוא בו"ר כ"י עתיק (בא לידי מידי ידידי הרמ"מ כשר) שבידי.

עמ' 155. הבר [א] וכו' ותרגום וסורית = חשך וכו'. מלה זו כבר במכילתא הורוביץ רבין עמ' 225, לויטרכר ח"ב עמ' 243 (בכ"י אוקספורד וילקוט שמעוני כ"י). ועיין ע. מלמד בתרביץ ש"ן ס"א עמ' 114.

עמ' קנ"ט. המ"ן. מל' התרגום וכו'. היה לו לציין ליוסף הכהן קדמוניות 2. 7. III שכתב כי משה קרא אותו אבנט $\mu\epsilon\mu\alpha\theta\eta\kappa\acute{o}\tau\epsilon\varsigma$ $\delta\epsilon$ $\pi\alpha\rho\alpha$ $\text{Ba}\beta\upsilon\lambda\omega\nu\acute{\iota}\alpha\nu$ $\epsilon\lambda\epsilon\gamma\mu\epsilon\nu$. $\epsilon\lambda\epsilon\gamma\mu\epsilon\nu$ $\alpha\upsilon\tau\eta\nu$ $\alpha\lambda\omicron\upsilon\theta\epsilon\nu$.

עמ' קס"א. הני (224^b). לא הניין, בתרגום חסורי לבן סירא ט"ז י"ב הניא לה = $\chi\rho\epsilon\acute{\iota}\alpha\nu$ $\epsilon\chi\epsilon\iota\nu$ מ". בהוצ' לגרד עמ' 15: לית לה גר הניא בברנשא עולא. והנה מובן זה של הנייה במובן "צורך", "נחיצות" ישנו כבר בספרי ראה פי' נ"ו, הוצ' פינקלשטיין עמ' 123: זייפתם את התורה ולא הנייתם בה כלום. כלומר, בלי צורך ובלי נחיצות, שהרי בין כך ובין כך גם אנו דורשים וכו'. (בבבלי סוטה ל"ג ב': ולא העליתם בידכם כלום, ובירוש' שם פ"ו, כ"א ע"ג: ולא הועלתם לעצמיכם כלום). ואני מתקן בזה את דברי ד"ר אברהם הלקין בפרוסידינגס ח"ו עמ' 35 הערה 96.

עמ' 165. והי וכו' פי' זה לשון שמחה וכו' ואני מבורך אמרתי איפכא וכו'. עיין מ"ש בירוש' בפשוטו ח"א עמ' 83.

עמ' ק"ע. זיטא. וכו' ומהו איטא באמת לתידור עור לא נתפרש בבירור. מכל הפירושים מתקבל ביותר פירושו של קרוסיוס (הביאו ל. קאהן בבקרתו על לאהנווערטער של קרויס במ"ח חמד עמ' 569) — $\tau\acute{\alpha}$ $\alpha\iota\tau\acute{\omega}$ η $\tau\acute{\alpha}$ $\epsilon\pi\tau\acute{\alpha}$ $[\mu\alpha\lambda\lambda\omicron\nu]$ $\xi\eta$ ופירושו זה נ"ל קרוב לאמת.

עמ' 181. חזק וכו'. כל הערך הזה נמצא בירוש' בפשוטו ח"א עמ' 153. עמ' קס"ה. חלף Rosmarin בטעות וכו'. בגנוק של לויין ח"ה עמ' 64 הערה י"א בשם גליון ערוך כ"י: פי' רב עמרם בר שישנא גאון וצ"ל חילפי ימא קורין אותו בלש' ישמעאל קרנפל. ועיין בגנוק בפנים שם.

עמ' ר"ג. סנגירא. עשין אותן מיני טיגן ומרתחין להין בסנגירא. ג"ג ב' 339. והמ"ל פירשו מחבת. מ"ל מלה זו נמצאת כבר בה"ג ובערוך עצמו והובאה ונתפרשה להלן עמ' 323 בערך פסיליא. ועיין גם פירליס במ"ח ח"ה עמ' 159.

עמ' 262. מעפרת וכו' בציון ירוש' בכורים ספ"ג עיין כעת ש' קליין במ"ע החדשי ע"ז 364 ושם הובא לנכון וכו'. קליין הביא את הפירוש בשמי, ועכשיו ראיתי שאת הפירוש הנכון ב"מעפריא" מביא כבר ר"ש סיריליאן בפתיחתו לירוש' ריש ח"ג. אבל נדחק בפירוש "ריגלותיה" עיי"ש. ועל קרויס יש להתפלל שבערך עפריים החזיק בדעתו הקודמת ולא ציין כלל לערך מעפרת!

עמ' רס"ה "מרדע" עיין פרנקל 105. ג"י יש לציין את פירוש ספר המליצה (בכר 63) שפירש מרדע (בכלים פ"ט מ"ז) כמן מרדה שרודין בה פת. ועיין מ"ש הורוביץ במ"ח חמ"ה עמ' 85. ושם בעמ' 86 כתב, כי עובדא זו ש"מרדה" אינה משמשת בשום מקום כמדה. ואפילו לא בתוספתא כלים ב"מ פ"ן 585₂₇ מוכיחה נגד הפירוש הנ"ל. אבל באמת בכי"ו שם (לפי קריינגיל) גורס: במרדא במרדא הבינוני. ולתוספתא זו כיוון הרמב"ן בפירושו לתורה (כי תצא כ"א י"ד): ובמשנה במסכת כלי' בתוספתא שנינו מרדא במקום מרדע. וכן בתוס' ר"ה פ"ב 210₂₈: מרדאיות (מקום זה הביא גם קהוט בסוף ערך זה).

עמ' רע"ז "מרעל" וכו'. מלה זו (מרחל) כבר בתוספתא. עיין מ"ש בסה"י לכבוד קרויס עמ' 304.

עמ' רע"ח "נחש" וכו' ופירש המו"ל כמו המכונן את החבל. פרה ז' ו' Winden וכן כונגיות, חולין נ"ו: שלא כרש"י. לא ידעתי למה הביא קרויס את דברי הופמן, והרי כן מפרש הערוך בעצמו (בערך כן, עה"ש רנ"ה) שלא כרש"י, וכ"ה בפירוש בר"ש פרה שם. ובשערי שחיטה לר"ש בן חפני (סה"י לקרויס סוף עמ' 108): וכנתא מלשון המכנת (צ"ל: המכנן) את החבל. והכוונה למשנת פרה הנ"ל. ועיין גם בערוך ערך חדר. שם "נחש רכ"ן" וכו'. מלה זו במובן אדם בטל, שקט נמצאת כבר בפיוט לר"יץ גיאת (תפארת ישראל לנכדו של הרשב"ץ קצ"ח ע"א): אף כל בר נש נח שירכן לומר ליתער משנתיה.

עמ' 279 "נסע" בסוף הע' הנוסע אוהל"ן, הצדק עם ק' וליברמן (ירוש' כפשוטו א' 212) המנסח עושין אוהל"ן לא דק. קרויס לא דק. כי שם נעתקה לשון התוספתא המתוקנת בניגוד לנוסח הירושלמי המסורס והמהופך ומעולם לא עלה על דעתי לנסח "עושין" במקום "נוטעין".

עמ' 289 "סדן" וכו'. מן הראוי היה לציין את פירוש הגאון להרדפה שממנו אנו למדים גם את צורת הסדן. שכן הוא כותב (אוה"ג מ"ק 68): פי' גאון שקשורים קנים זו לזו וחובשין אותו ביניהם כדי שלא יעמוד בבית האסורים בריוח ולא ילך לכאן ולכאן וגם לא יוכל לחכך כעין קסדא שעושין לתבושין. והחכם אפשר שייך (בסה"י לכבוד סימנסון עמ' 306) תיקן (בסימן שאלה) "סדא" במקום "קסדא", ויפה כיוון, שכן מעתיק בקונטריסין (אוריין תליתאי הוצ' חיות עמ' 32): כענין הסדן.

עמ' רצ"ב "סיב" וכו' ועוד הוא מביא שם בשם ראי"ה קוק שרבי אבהו נתן בתוך המכתב שערות אחדות משיבתו, מוקנו הלבן. ויש עוד דומה לזה בירושלמי. אין דומה לזה בירושלמי, ותמה אני אם יצא דבר זה מפי מו"ר ז"ל שה' בקי בירושלמי. וגדמה לי שהוא כיוון לשטמ"ק וזחים י"ח ע"ב, אות כ"ה: ושלח לרית תשובות מלאות שערות. שתלש מוקנו על מנהג העולם מרוב צער. ואשר למלה "סיבתיה" הרי יתכן מאד שהכוונה לשערות הלבנות, השהו ירוש' ברכות פ"ד ז' ע"ד: ונתמלא כל ראשו שיבות.

עמ' 305 "סרך" וכו'. עיין החומר שהבאתי עכשיו בתוספתא ראשונים ח"א עמ' 188.

עמ' 312 "עממי" וגמלא עמם וכו' אמנם באיכה רבה שם הוצ' בוכר עמ' 50 הגירסא וגמלא גוי הוא עמסא וכן להלן ומנהי' את ידע דגמלא גוי עמס—בסמך וענינו סעינת משא והעיר בוכר שהנוסח בנדפס חוליך שולל וכו' לכן מה שאיתא בב"ר ע' ז' עמ' 803 הוצ' ת': חד אסם שאל לר' מאיר וכו' ורוצה המו"ל לקרבו אל עמם שלנו באיכה רבה — כשל עוזר ונפל עוזר. העבד הפקח לא היה עמוס בלשונו ולא דבר

בגמגום „גוי הוא עמסא“, „דגמלא גוי עמס“, וברור בלי שום ספק שהמלים „גוי הוא“ הן פירוש ל„עמס“ — שריד משפה חיה. וכן ברור שכן הוא הפירוש בבראשית אמש (= עמס), וגם שם תקנו גוי במקום עמס. עיין בשינוי שם.

עמ' 315. „עקל 1 וכו' אותן הקוסות שנותנין בתוכן הגפת שמו (צ"ל שמן) עקלין“ וכו'. קהוט מביא כאן גם את הגמ' סנהדרין כ"ו א': כהן וזמר? א"ל יכול לומר לעקל בית הברד אני צריך, א"ל הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות. וקהוט מוסיף: וכ"ה בתוספת' שביעית דפ"ג, ובירוש' שביעית פ"ד דל"ה: א"ל לעקלין אנא בעי הלב יודע וכו'. אבל מתוס' שביעית רואים ברור ש„עקל“ כאן אין פירושו „עקל בית הברד“ שכן הוא לשון התוספתא. שם: התקינו שיהא אדם מביא מן המצוי ומן הקרוב (כ"ה בדפוסים) והלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות. הרי לך ברור שיש לפנינו פתגם שאין לו שייכות עם עקל בית הברד, וע"פ העניין עקל כאן הוא בנגוד לעקלקלות. וידידי ד"ר ש. בילובולוצקי העירני שאפשר שיש כאן השרש הערבי - عَقَلَ חכמה, שכל ישר וכו'. והיינו הלב יודע אם מצדקות עשית כן או מעקלקלות. ורואה אני את דבריו, כי באמת מצינו פתגם זה בקשר עם ערבי, שהרי לפי האגדה¹) אמר כן ר' יוחנן בן זכאי לדוכוס הערבי על דבריו שהוא מתכוין לטובה: „הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלון“, ומקום זה אינו מניח כבר שום מקום לספקות בעניין הפירוש של פתגם זה. ולא עוד אלא שלפי פירושנו מזהירים יותר דברי ריש לקיש בבבלי סנהדרין כ"ו הנ"ל, והיינו שר"ל אמר לו את הפתגם הידוע ויש כאן משחק מלים בין „עקל בית הברד“ ובין „עקל“ שבפתגם. וכן יוצא גם מדברי הירוש' שביעית פ"ד ל"ה ע"א: הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות (כלומר, פוסקא מתוספתא שביעית הנ"ל) ר' יוסה בשם מנחם וכו' א"ל ולית אסיר. אמר ליה לעקלין אנא בעי. הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות. כלומר, הירוש' מסמיק למעשה זה את הפתגם של התוספתא.

עמ' שכ"ג. „פטר 1. וכו' ועוד יש להוסיף פטורת. ספרי זוטא לבמדבר י"ג כ"ב (כ"י מביאו ד' הופמן ביאהרבוך א' 281, ואני לא מצאתיו בספרי זוטא הוצ' הורוביץ)“ וכו'. נמצא שם בעמ' 272 שר' 19.

עמ' שכ"ו. „פליטיא 2 וכו' לעף בהערה אל לעהנור 37 מכריע לדעתו של יסטרוב 53 איסולטייה (Isosoliteia) וכו'. לעף שם אומר ע"ז כי זהו הדבר היפה ביותר בכל ספרו של יסטרוב. ובתר אילין קילוסיא יש לציין כי כבר קדמו בזה ברילל בבקורתו על עזיש ביאהרביכער ח"ה עמ' 120.

עמ' 346. „פשוני 2. בביר פטיו“ וכו'. הערוך מביא כאן את דרשת ב"ר על המלה „פישון“. וחבל שקריים לא הוסיף כאן את דרשת היהודים (לפי אוריגינס Selecta in Gen. 11.8), כי פישון פירושו — פי אישון — σόμας σόμας ונקרא כן מפני שגן העדן היה באמצע העולם כמו האישון באמצע העין וכו' עיי"ש. והעיר על מקום זה קרויס בצופה האנגלי מה' ישנה ח"ה עמ' 148.

עמ' 356. „קבל 3. קמיעתו וכו' חיוק דברי הערוך מביא אפסוב' בראבי"ה וכו'. אבל דברי אפסוביצר רמזים כבר ע"י קרויס לעיל בערך „קבל 2“ שציין לאוה"ג „ומה שמובא שם“, ושם הרי יש גם חומר נוסף, ולמה חלק קרויס את הערך האחד לשנים? ואם הלך אחרי קהוט, הרי היה עליו לציין בערך האחד לשני. ולעצם העניין יש לציין

¹) איכה רבא פ"א—ה', הוצ' בוכר עמ' 68.

גם לפירוש המלים של רש"י בגנו"ק ס"ה עמ' 2 והערה ב' שם. (תוכן הערה ד' שם נמצא כבר באוה"ג שרמז לו קרויס).

עמ' שני"א. חקר ודרש בו ת' בב"ר שם עמ' 119, ועוד לא הוברר. עיין מ"ש עכשיו בסה"י לכבוד קרויס עמ' 305.

עמ' 369. קס"ט, וכו' על הלשון וקסמה בידיה (ירוש' שביעית ב' ד' דף ל"ד ע"א) מביא בעל אהצ"ו 15 ולא ידע לפרשו. מ"ה הפירוש הנכון הוא אצל ר"א פולדא במקומו שפירש כי הוא מלשון הכתוב וקסמים בידיהם ע"ש. וגם בעל אהצ"ו "ידע" לפרש כן במעשרות 127. עיי"ש עוד דוגמאות, אלא שההגהה בב"ק והדוגמא מנדה ישנה כבר בנועם ירושלמי לב"ק פ"ט ה"ה. עמ' 36 ד"ה וע"ו. והדוגמא מביצה שהביא בעל אהצ"ו אין לה שחר. ועיין גם בסה"י לכבוד הופמן (עברית) עמ' 61 ונעלם ממנו שכבר קדמוהו בכ"ו הנ"ל.

עמ' שצ"ו. קרומה. כל הערך בירוש' כפשוטו ח"א עמ' 146.

עמ' 391. שג"ד. קצנלסון, רפואה 191: שיגרונא ברי"ש וכו'. עיין פירוש

הרפואות לר' שרירא גאון בגנו"ק ח"ה עמ' 3 ובהערה 9 שם.

עמ' 397. ש"ל ח"ה. פי' רה"ג = פי' הג' צד 67 וכו'. נעלם ממנו וכן מהח' אפשר שם שלשון זו. כגירסת הערוך, נמצאת בירוש' הוריות פ"ב ה"ב, בהוצאת הבבלי (בהוצ' הירושלמי נשמט, אבל חוגה בגליון ד' קרוטשין מ"ו ע"ד): א"ר מנא דש"ל ח"ה קודמין וכו', ומשם יוצא ברור גם הפירוש הנכון.

עמ' ת'. ש"ע וכו' עיין קרויס וכו' והעלה שהעיקר "שנן" וזה יאות" וכו'. העיקר הוא "שענן" כמו שהעלה ילון ב"הד" תשרי תרצ"ד עמ' ל"א.

עמ' 414. תורמוסר. יעקב תרמוס"א וכו'. הפירוש הנכון הוא בסוף הערך שלפניו, וקרויס סותר את עצמו בתוך כדי דבור, ואינו מציין מערך לערך.

הרבה יותר ממה שכתבתי יש להעיר ולהעיר אבל נדמה, שסקירה זו מספיקה בכדי לתת לקורא מושג על עבודתו של קרויס, מה שנתן לנו, ומה שלא נתן לנו. רבות למדנו מספריו החשובים של קרויס והרבה יש ללמוד גם מספר זה, אבל בכל זאת ברור שאנו רחוקים עדיין ממלון תלמודי בכל היקפו התלמודי. כי כל זמן שאין לנו הוצאות מדעיות של המשנה, התוספתא ושני התלמודים, כל זמן שהפילולוג לא ישתף עמו אנשי הלכה שתורתם אומנותם (ולא שהם יעבדו לעצמם ויוסיפו לו חומר באופן מיוחד — אלא יעבדו אותו יחד בכל), אין לחשוב על מלון תלמודי הראוי לשמו. אבל עלינו להתחמק למי שעה במה שיש לנו ובמה שיש בידנו לעשות ונכיר תורה לפרופסור קרויס בעד החומר הנוסף ובעד הגדבכים החדשים שהוסיף בחכמת ישראל.

ש. ליברמן.

905. David b. Abraham al-Fasi. The Hebrew-Arabic dictionary of the Bible, known as Kitab Jami' al-Alfaz (Agron) of David ben Abraham al-Fasi the Karaite (Tenth cent.): ed. by Solomon L. Skoss. v. I: א-ח. New Haven, Yale university press, 1936. CLI, 600 p., [3] 1, facs. 18: 25.

שער נוסף בערבית: Yale oriental series. Researches. v. 20.

כתאב ג'אמע אלאלפאס' או אלאגרון תאליף דוד בן אברהם אלפאסי... א-ח.
"Publ. on the Foundation established in memory of Alexander Kohut."

מז. ספרות יפה עברית חדשה.

מוזיאום המדקדק. הירו וליאנדר. ע' 154.	בוק, פ. ביח מריבה. ע' 148.
סלומון, י. ס. שירים. ע' 163.	בן-אמתי, ל. לילות במצור; שירים. ע' 149.
סמולנסקי, ס. גמול שירים. ח'א. ע' 163.	ברדיצ'בסקי, מ. י. על ארמית נכר. ע' 149.
ספר קלזנר. מאסף. ע' 144.	ברש, א. הדם. ע' 150.
פושקין, א. ס. בח הקיסר. יבגני	זינגר, י. י. יושע ענף. ע' 152.
אונגין. ע' 165.	זרחי, י. חנפס זורם לים התיכון. ע' 152.
ציוסלין, ה. דממה וקול. ע' 201.	טל, מ. מופי החיים. ע' 153.
שולחוב, מ. קרקע בתולה. כ'ב. ע' 166.	יערי, י. כאור יחל. ע' 153.
שורת הדמים; קובץ. ע' 145.	כנסת; קובץ ב. ע' 142.

906. גלדמן, יהודה, עורך. לקוטים מספר זמירות אחזה;
נערך ע"י יהודה גלדמן. ציורים—ר. ל. ניו יורק, תרצ"ג. 32 ע. 11 : 18.
(מחנה אחזה, שנה ז'). הקטגורף מכתב מכונה.

907. ההסתדרות העברית באמריקה. סגל הגבורה; לקט שירים
סימי הזקם. שיקגו, ההסתדרות העברית, תרצ"ז. 16² ע. 14 : 21. מהמעשפת.
לוקס מתוך אסף של חשעים שיר, שנכתבו ע"י משוררי אי בקי תרצ"ז.

908. ורשביאק, יהודה. פולין; אנתולוגיה של הספרות הפולנית
החדשה. ורשה, סקור, תרצ"ז. 208 ע, פורטרטים. 15 : 21.
התכן : א. או'סקו : תני לי פרה. אלף בית. מ. קונופניצקה : עשן. סוסתנו. —ב.
פרוס : מיבלקו. החזיה. —ה. שיקנקיץ : ינקו המנגן. שומר-המגדל. —ו. ס. רימונס : בחרישה.
הדים. —סס. ז'רומסקי : סבו. אנגקה.

יו. ספרות יפה יודית.

- סאסענס. מאמענט 1910—1935. ע' 176.
909. אלעי, מרדכי. אריסק שועלן; לידער. ווארשק, איינגס, 1934.
32 ע. 14 : 19.
910. בערנער, א. היינט ווי אמאל; לידער. ניו יארק, אמעריקא, 1936.
63, (11) ע, ציור. 16 : 24.
911. גיסער, משה דוד. לידער און פאעמען. בוענאס איירעס, (דפוס
Cultura), 1933. 126 ע, (11) דף, ציורים. 17 : 24.
912. דאן, שמחה. כאאטישע מעג; לידער. ווארשק, (דפוס Renoma),
1934. 54, 121 ע. 14 : 19.

913. דוד איגנאטאוו; פינק און צוואנציק יאר ליטערארישער שאפן.
רעדאקטירט פון: סאני לויב, י. ראזענפעלד, שיקאגא, (צעשינסקי),
1935. 207 ע, פורטרט. 15 : 23.
מאמרים, זכרונות ורשימות על איגנאטאוו. י. ראזענפעלד, א. שטיינברג, פ. הירשבוין,
ב. ריווקין, א. ריווען, י. רפפורט, ב. קופמן, י. גרינפעלד, ד. פינסקי, י. וו. סרקוס, י. שולץ,
י. גושליב; שירים מאת סאני לויב, י. בערלינער, א. בערגער, מ. בסין, ח. קרול, י. ברודסקי.
914. דראפקין, ציליע. אין הויסן ווינט; לידער. ניריארק, (דפוס פאזר-
שאוילזאן פרעס), 1935. 117, [31] ע. 14 : 22.
915. וואכנשריפט פאר ליטעראטור, קונסט און קולטור. ווארשע, (גניע
צייט), 1933. 26 : 37. העורכים: ח. ש. קאזדאן, י. פאס. — גל' 1 (150) יצא
ב-27 בדעסעמבער. מצויר. לפני שם העתון: "Dodatek do N. Folkscajtung".
נעמק עם גליון 9 של שנת 1935.
916. ליטערארישע בלעטער. 13 יארגאנג, N 17. א. ריווען-נובומער.
ווארשע, 24 אפריל 1936. ע' [261]—274. 24 : 31.
יצא ליוכל הששום של אברהם ריווען. כולל מאמרים, רשימות ושירים על הסופר
מאת ב. פרידצקי, ל. פינקעלשטיין, ג. פלודערמאכער, א. אויסען, ג. בלומענשטאל, מ.
בראדערזאן, ב. גראנאווסקי, ד. ששארני, א. שולמאן.
917. לים, קלמן, ראם ליד פון פעטער באטראק; פאעסעס פון די צארישע
צייטן. ווארשע, ווילנער פארלאג ב. קלעצקין, 1935. [4] דף, 7-123, [1] ע,
ציורים. 15 : 23.
918. מילער, משה. דארף; (ספור). ווארשע, אליון, 1934. 92 ע. 15 : 23.
בראש השער: מויעט מילער.
919. פאוסטאווסקי, קאנסטאנטין. קאלכידע; (ראמאן). פון רוסיש דוד
רויכל. ווארשע, ליטערארישע בלעטער, 1935. 159 ע, פורטרט. 15 : 21.
920. פטאשקין, אברהם. דייטשלאנד, דייטשלאנד! א טאג-בוך פון א
דיכטער. ווארשע, (דפוס Wir), 1934. 63, [1] ע. 14 : 19.
921. קאבעצ, ג. אפן גרענעצ-פאסט; קאסערדיע אין 5 בילדער. (ידיש
ג. ל. ע. ו. נ.). מאסקווע, עמקס, 1935. 38, [2] ע. 15 : 23.
922. קאן, נפתלי הערץ. טראט נאך טראט (לידער און פאעמעס).
ווארשע, טשערנאוויץ, 1932. 62 ע. 11 : 14.
923. רוסקאלענקער, אייזיק. ירמיהו הנביא; פרוו פון דראמאטישן
עפאפיי אין דריי טיילן. ווארשע, (הוצאת המחבר), 1936. 244, [1] ע. 15 : 21.

יח. ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים.

Jüdischer Kulturbund. Berlin. Almanach. 217 ע.

924. Bialik, Chaim Nachman. Ausgewählte Gedichte. (Aus dem Hebräischen übertragen von Ernst Müller). (3. Aufl.). Wien, R. Löwit, (c 1935). 192, [3] p., port. 20 : 28.

הוצאה א' יצאה בשנת 1911, ב'—ב-1922. במהדורה זו נתוספו חרומים של השירים האלה: על ראש הראל, על סף בית המדרש, ראייתכם שוב בקוצר ידיכם, קומי צאי, בין נהר סרת ונהר חדקל, אחד אחד ובאין רואה, אמי זיל, חוזה לך ברח. גם בא שנוי בחלוקת השירים לפי המדורות. בראש הספר (ע' 7—10) מכוא בשם: "Der Dichter Bialik". בע' 9—10 יש לתקן: ביאליק החישוב בא"י ב-1923; ציל ב-1924. הוא חרג מיוזמה ספורי בן עמי; ציל מרוסית. עם שמשי מוקדש לקונגרס הציוני החמישי; ציל הששי. ב. נפטר ב-12 ביולי 1934 (כ"א תמוז תרצ"ד); ציל 4 ביולי.

925. Bin Gorion, Micha Josef. Aus einer Judenstadt. (Übersetzt von Rahel Bin Gorion). Berlin, Schocken Verlag, 1936. 89, [1] p., 1 l. 12 : 19. =Bücherei des Schocken Verlags, 67.

השער: Micha Josef Berdyczewski (Bin Gorion). בראש השער: Erste Liebe.—Auf, zur Heimat.—Schatten der Vergangenheit.—Die rote Kuh.—Der Widersacher.

926. Dratler, Jay. Manhattan side street, by Jay Dratler. London, Methuen, (1936). 3 p. l., 312 p. 13 : 19.
ספור מחיי היהודים בניו-יורק.

927. Droste-Hülshoff, Annette Freiin von. Die Judenbuche. Berlin, Schocken Verlag, 1936. 89, [1] p., 1 l. 12 : 19.
=Bücherei des Schocken Verlags, 68.

השער: Annette von Droste-Hülshoff.—"Mit einem Nachwort und dem Bericht August von Haxthausens: 'Geschichte eines Algierer Sklaven'."

928. Giszkalay, János, [pseud]. Amikor dr. Wohlsanger gavottot táncolt; igénytelen móka három rövid felvonásban. Cluj, Alha-Mismar, 1929. 89 p., 1 l. 12 : 16. David Widder שם המחבר.

929. Giszkalay, János [pseud]. Bat-Séba engesztelése; regény. Köt. 1-2. 2 v. Lugoj, Kirjat Széfer, 1934-35. 236; 303 p. 14 : 21.
ספור מחיי היהודים בהונגריה במאה העשרים.

930. Giszkalay, János [pseud]. A Chasmonaeus fiúk; gyermekszinjáték egy felvonásban. Cluj, Al ha-Mismar, 1929. 36 p. 12 : 16.

931. Giszkalay, János [pseud]. Dávid éneke. Köt. 1-2. 2 v. Lugoj, Kirjat Széfer, 1936. 175; 240 p. 14 : 21.

שרים בעלי תוכן כללי ויהודי. בכרך ב': תרגומים חשויים מתהלים (ע' 173—186).
ומשורי מ. רונפלד (ע' 101—140).

932. **Giskalay, János [pseud]**. Támár; regény. Lugo, Kirjat Széfer, 1935. 207 p. 14 : 21.

(ספור היסטורי מתקופת התנ"ך). — Jönni fog még egy Kippur napja én Istenem. (ספור מחיי היהודים בפולין).
Tamar. (ספור היסטורי מתקופת התנ"ך). החתן:

933. **Goldschmidt, Meir Aaron**. Jákob Bendixen elhibázott élete (En Jöde). Regény két kötetben. Köt. 1-2. 2 v. Lugo, Kirjat Széfer, 1935. 210 p., portr.; 233 p. 14 : 21.

"A fordítás Giskalay János munkája".

934. **Hildebrand, Richard**. Daughters of bondage, by R. Hildebrand. London, E. Goldston, 1936. 4 p. l., 462 p. 13 : 19.

ספור מחיי היהודים בלונדון. ראש המשפחה היה מהגרים מפולין באמצע המאה ה-19.

935. **Jerushalmi, Nachum**. Eksigo; el la hebrea originalo tradukis kaj komentis Leono Vienano. Warszawa, N. Szapiro, [193—?]. 38, [1] p. 13 : 19. = "Esperantlingva novelbiblioteko", No. 1.

בראש השער: Naum Jerusalmi.

936. **Meisels, Samuel**. Goethe im Ghetto; kleine Beiträge zu einem grossen Thema. Wien, Verlag Die Neuzeit, 1932. 47, [1] p. 15 : 22.

937. **Panzini, Alfredo**. Viaggio con la giovane ebrea. Milano, A. Mondadori, (c1935). 5 p. l., [13]—193 p., 1 l. 13 : 19.

938. **Pap, Károly**. Megszabadítottál a haláltól; regény. (Budapest?), Pantheon-kiadás, [1932?]. 159 p. 12 : 19.

רומן היסטורי מתקופת התנ"ך.

939. **Perez, Isaac Leib**. Chassidische Erzählungen. Aus dem Jiddischen übertragen von Ludwig Strauss. Berlin, Schocken Verlag, 1936. 83, [1] p. 12 : 19.

==Bücherei des Schocken Verlags, 66.—בראש השער: Jizchak Leib Perez.

התכן: Zwischen zwei Bergen.—Chassidische Mischna.—Wenn nicht noch höher.—Busse.—Berl der Schneider.—Kabbalisten.

940. **Reznikoff, Nathan**. Early history of a sewing-machine operator, by Nathan and Charles Reznikoff. New York, Charles Reznikoff, (c1936). 129 p. 13 : 20.

מעבר לשער נדפסה הערה: זהו חלק ב' של תולדות-משפחה אחת, שחלקו הראשון

יצא בחלק א' של "By the waters of Manhattan" (ראה ק. מ. שנה ו' ע' 375).

941. **Rosenholtz, Jennie.** Upon thy doorposts. New York, Bloch pub. co., 1936. 4 p. l., 167 p. 13 : 19.
ספור מחיי היהודים בארצות הכרית הכולל בין השאר תאור חגי היהודים ומנהגי החג.

942. **Silbergleit, Arthur.** Der ewige Tag; Gedichte... hrsg. von der Künstlerhilfe der Jüdischen Gemeinde zu Berlin. Berlin, Kommissionsverlag B. Levy, 1935. 31, [1] p. 12 : 15.

943. **Smeliansky, Mosche.** Palestine caravan, by Moshe Smilansky. Tr. from the Hebrew by I. M. Lask. With a foreword by Sir Arthur Wauchope... London, Methuen & co., (1936). ix, 276, [2] p. 13 : 19.

הספר כולל תרגומים של אחד עשר ספורים: יללת צלחית, נקמת חסד, גבעת אהבה, השיך וסוסתו, ברחש, לסיפה, אמלת, חוג'ה נור, אהבתי הראשונה, יהודה, חבלו של משיח. את הסקוד ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 27. תרגום יודי ראה ק. ס. שנה י"א ע' 363.

944. **Villuendas Polo, Leon.** Raquel, la betlemita; <novela ilustrada de caracter oriental>. Madrid, Apostolado de la prensa, 1935. 216 p., [3] l., pl., ports. 12 : 18.

945. **Werner, Alfred.** Richard Beer-Hofmann; Sinn und Gestalt. Wien, B. Glanz, 1936. 1 p. l., 47 p. 17 : 24.
"Zum 70. Geburtstage Richard Beer-Hofmanns".

946. **Израилевич, С.** Около жизни «рассказы и наброски». Буэнос-Айрес, (изд. автора), 1932. 112 стр. 15 : 21.
ספורים ורשימות, רובם מחיי היהודים.

י. ספרות הנוער.

א בן - ז ה ב, א. נשמות העצים. חורגין, י. ירושלים בלהבות. מות ע' 146.
גכורים. ע' 153.

דונלדסון, א. אלי מלי וצילי מילי. מולדתנו. ירח. ע' 155.
ע' 150. סילמן, ר. 300 משחקים לבתי ספר...

ולפובסקי, ס. ז. סלך ביהודה. ע' 152.
זינגר, ס. מסוס בארץ. ע' 152. שפן, י. היתר או יעל אשת חבר. ע' 166.

947. עולםי; מופיע אחת לשבועים. ורשה, (הועד המרכזי של הס' תרבותי בפולניה), תרצ"ו. 17 : 24. עתון-ילדים. מנוקד ומצויר.
העורך והמזכיר: Samuel Rosenhek. גל' א' יצא בכ"ד בכסלו.

948. מאלמינסקי, כ. קינדר; קינדר-דערציילונגען. מינסק, סעלובע-פארלאן פון ווייסרוסלאנד, נאצסקעמער, 1933. 69, [1] ע, [1] דף, ציורים. 15 : 22.

Ibn-Sahav, A. The fallen trees. 171 ע'

949. **Ibn Sahav, Ari.** Fatemetés; fordította: Patai Rafael. Budapest, Keren Kayemeth Leisrael, [1936?]. 7, [1] p. 12: 15.

בראש השער: Ari Ibn-Zahav. "Különlenyomat a 'Mult és jövő'-ből". את המקור העברי ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 11.

950. **Bibljioteka dla dzieci i młodzieży Żydowskiej.** Serja I: Święta żydowskie. Nr. 4: Sobota. (Historja i legenda). Warszawa, 1931. 105, [2] p., illus. 14: 20. את הקודמים ראה ק. ס. שנה ט' ע' 223.

951. **Bibljioteczka żydowska.** Serja I, Nr. 1-4; II, Nr. 1. 5 v. Warszawa, [1933?—35?]. 12: 19.

"Redagują i wydają M. Tauber i J. Wajngarten".

החלק: Serja I: Święta żydowskie. Nr. 1: Święto Purym. [1933?]. Nr. 2: Święto Pesach. [1934]. Nr. 3: Lag-Beomer i Szawuot. [1934]. Nr. 4: Święto Chanuka. [1934]. 15 ע' בכל חוברת.

Serja II: Uczeni żydowscy. Nr. 1: Mojżesz Majmonides. [1935?]. 31 p.

952. **Chrisman, Mordechai.** Povestea unui pastor arab de M. Harizman. (Bucuresti, typ. "Slova"), [193-?]. 46 p., illus. 12: 15. (Biblioteca Palestineana pentru copii).

Molad'tenu; biblioteca Palestineana. על המעצפת שם המורה את המקור העברי ראה ק. ס. שנה ח' ע' 307.

953. **Jüdisches Jugendbuch;** 5. Jhg. des Jüdischen Jugendkalenders. Hrsg. von Emil Bernhard Cohn und Else Rabin. Berlin, Jüdischer Verlag, (c1935). 100 p., ill., pl. 17: 21. Kinder—Abreisskalender für das Jahr 5696. "Dieses Jugendbuch erscheint unter Mitwirkung der Jugendschriftenkommission der Grossloge für Deutschland U. O. B. B."

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 499 מספר 1917.

כ. חנוך וחוראה.

ביגל, ס. א. כתבי כ"א, ע' 148. כנסת ישראל. הועד הלאומי.
נליונות להדרכה חנוכית מחלקת התרבות. סמינר קיץ
ומקצועית. ע' 139. למורי עברית למבוגרים. ע' 154.
המזרחי. החנוך המזרחי; קובץ ע' 143.

954. **חברת דורשי האוניברסיטה העברית בירושלים.** ורשה. ר"ן—
וחשבון מפעולתה... בשנות 1934—1935. ורשה, תרצ"ו 1936. 40,
[2] ע' 15: 22. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 222.

955. בן, יחיאל בן-ציון. דערציונג אדער פארברעכען? (פונם מאג'יכע פון א דערציער). ווארשע, מאס קינד, 1933. 64 ע. 15 : 21.
רשימות סתוך בית-יחוסים יהודי.

K o k h b a, M. Interest-patterns in compositions of... pupils... 171 ע'

956. Allman, Herbert David. A unique institution; the story of the National farm school, by Herbert D. Allman. Philadelphia, printed for the author by The Jewish publication society of America, 1935. 3 p. 1., ix—xiv, [2], 222 p., pl., ports. 15 : 23.

957. Bentwich, Norman. The tenth milestone; an address... on the tenth anniversary of the dedication of the Hebrew University of Jerusalem. New York, American friends of the Hebrew university, 1935. 16 p. 10 : 20.

958. Carlebach, Joseph. Keren Hathora-Fahrt zu jüdischen Kulturstätten des Ostens, von Joseph Carlebach; hrsg. anlässlich des zehnjährigen Bestehens des Keren Hathora. Wien, Keren Hathora-Zentrale, 1934. 88 p., illus., map. 13 : 18.

959. National council of Jewish women. Jewish education in the United States; a symposium and guide for the study of the status, aims, and prospects of Jewish education. New York, National council of Jewish women, 1935. 42, [2] p. 13 : 20.
(Publications of the Committee on contemporary Jewish affairs).

כא. ספרי למוד.

אברהם, י. מיסיקה, ע' 146.	קצור כללי הסגמכסס, ע' 153.
אוראל, א. ס. בן-יוסף.	חכם, נ. תקציר של הספורה כללית.
חוכות עבודה בכתיבת הארץ, ע' 147.	ע' 153.
ארנון, ס. חוכות לעבודה בחניך.	ל. ס. ב. א. הנהלת פנקסים, ע' 154.
ע' 147.	ס. ל. ס. ב. ג. פסח לכתות א"ב, ע' 155.
ב. ל. ב. א. היסטוריה כללית, ע' 148.	נ. אור, ס. עיקרי הדקדוק העברית, ע' 162.
גבריאלי, נ. ידיעת הסולות, ע' 150.	ניסוינגל, א. אור, ע' 163.
חיסה. בית הספר הריאלי.	פיכמן, י. מענית, ח' ה', ע' 165.
העברית. עיקרי תורת המשפט.	קסנצקי, י. פתח, ע' 166.

960. גולדנמא, א. גבעולי; סקרא לתלמידים ולבוגרים. ספר א.
בנקסט, גליץ, תרצ"ו. 1936. 132, [2] ע, ציורים, פורטרטים. 16 : 24.
בראש השער: א. גולדנמא (ק. ברתיני), ג. זלבינסקי בתשתתפות ז.
גולדשטיין.

961. גלינות לתלמידים, סלקטים ומעבדים על ידי ברגגריין
וניסן ברגגריין. גליין א—ה. 5 חוברות. ברלין, ה. סס, תרצ"ה—צ"ו.
24 ע' בכל חוברת. 13 : 19. מהמעמפת. שער גרמני בע' ד' של המעמפת. —מנקודות.
התכן: גליין א: דברי קריאה לבתי ספר... מהדורה שלישית (1936). —גליין ב: דברי
קריאה לבתי ספר... (תרצ"ה). — גליין ג: בורגשפין, דוד יוסף: ספורי אנדות. תרצ"ו. —
גליין ד: ספורים מתוך הספרות החדשה... תרצ"ו. — גליין ה: ספורים מתוך הספרות
החדשה... תרצ"ו.

962. זיגל, נפתלי. העיר; תמונות, תאורים, שיחות, ספורים, בדיחות,
פתגמים, דקדוק ומלון עברי-פולני-גרמני-אנגלי-יהודי. I. לבוב, מנונית, תרצ"ו.
48 ע. 12 : 19. —דבר עברית; ביבליותיקה לבוגרים משתלמים, חוב' ב'.
את הקודם במריה זו ראה ק. ס. שנה י"א ע' 490.

963. פֶּכְנֶבֶךְ, הרמן, אלף ב' ת. (ברלין), שוקן, ותרצ"ו. 121 ע,
11 לוחות-תמונה; [11] דף, 22 לוחות-תמונה בתוך תיק. 24 : 23.
מבוא בעברית, בגרמנית ובאנגלית.

964. תניך. נביאים (לקטים). הנביאים לבתי ספר... נסדרו ע"י
רפאל גוטמן. מהדורה שלישית. 2 חוברות. ורשה, (דפוס Grafia), תרצ"ב. 16 : 22.
התכן: יהושע. עם אנדות ישראל, ציורים ומפת אי. 51 ע. — שופטים. עם באור
המלים, שאלות לתלמידים ותכניות לספורים. 60, [1] ע, ציורים, מפת.

965. Cohn, Emil [Bernhard]. עברית לעולים. Neuhebräisch schnell
gelernt. II. Teil, mit hebräisch-deutschem Lexikon. Berlin, S. Scholem,
1934. 4I, [20] p. II : 19. את הקודם ראה ק. ס. שנה י" ע' 358.

966. Kotsuji, Abram S. Sei-sho Gen-ten Ken-Kyû-jo / Shin-
gaku Hakushi / Ko-tsuji Setsu-sabu-rô / Hiburu-go Gen-ten Nyû-
mon / Bun-pô Kô-bun-hô Hon-bun kai-setsuzuki. Tokyo, Nichi-ei-
dô, [1937]. 1 p. 1, 3, 2, 4 p., 1 l., 9, 225 p., 1 l. 15 : 22.
באותיות ופניות. תרגום השער: המכון לחקירת הפכספים והתנאים. קרססווי
סמסו-סבורי. מבוא לסכסם העברי, דקדוק, סינכסמים ופירושים. —זהו תספר הראשון ביפנית
על נושא זה.

967. Szyper, Natan. Opowiadania i nauki z dziejów biblijnych
dla młodzieży żydowskiej... Wyd. 7. Część 4—5. 2 v. Lwów, N.
Schipper, 1932. 47 ; 36 p, map. 15 : 22.
חלקים קודמים ומהדורות קודמות ראה ק. ס. שנה ז' ע' 139.
שער חלק ה' : Opowiadania i nauki z dziejów pobiblijnych...

968. Tauber, Majer i J. Wajngarten. Mała historia biblijna dla... szkół powszechnych; podręcznik nauki religii możeszowej, przystosowany do programu M. W. R. i O. P... 3 v. Warszawa, Instytut wydawniczy "Szkoła", 1934—35. illus., pl. 15: 22.

=(Nowoczesne podręczniki religii i hist. Żydów, 1-3).

החלק: [v. 1]: ... dla drugiego oddziału. Wyd. 6. 1934. 122, [4] p. [v. 2]: ... dla trzeciej klasy. Wyd. 7. 1935. 108, [2] p. [v. 3]: ... dla czwartej klasy. Wyd. 6. 1935. 107, [3] p.

969. Tauber, Majer i J. Wajngarten. Mała historia Żydów dla... szkół powszechnych podręcznik nauki religii możeszowej, przystosowany do programu nauki rel. mojz. Min. W. R. i O. P... 2 v. Warszawa, Nakładem autorów, 1935. 100, 58, [2]; 96 p. 15: 23.

=(Nowoczesne podręczniki religii i hist. Żydów, 4-5). מצוירים.

החלק: [v. 1]: ... dla piątej klasy. Wyd. 3., przerobione. [v. 2]: ... dla szóstej klasy.

כב. ספרי מדע כלליים בעברית.

147. ארנסטו. הפוליטיקה. ספראיב. ע' 147.	פרוינד, ש. המקנה במשק. ע' 165.
בורבנק, ל. יבול החיים. ע' 148.	קפת חולים של הסתדרות העובדים.
מורחיד, י. ה. ראשי פרקים בתורת	... דפים רפואיים. ע' 140.
הסדות. ע' 155.	רודי, צ. גרגור יוחן סנדל. ע' 166.
ספרות ברואות העם. ע' 164.	

כג. שונות.

970. Jüdischer Frauenbund. Kochbuch für den jüdischen Haushalt und Grossbetrieb. Ausgabe B. Speisenfolge für die Gemeinschaftsküche, Ratschläge für Diätküche, Hinweise für Palästina. Hrsg. vom Jüdischen Frauenbund. Berlin, Philo Verlag. [193-?] 2, 143, 1 p. 14: 22.

971. Lowe's Oriental calendars showing... the corresponding British, Moslem, Iranian, Chinese, Coptic, Hebrew, Turkish, Sambat, Fasli, and Bengali dates for the year 1936... Comp. and ed. by James H. Lowe. London, Hebrew compendium pub. co., 1936. [36] p. 21: 27.

בראש השנה 5722. 2nd year of issue ק. ס. שנה י"ג ע' 372.

שְׁלֹשָׁה דורות של מדפיסים אשכנזים בקושטא

יונה בן יעקב אשכנזי, בנו ובני בניו

סאה

אברהם יערי

ליהודה ל. מגנס

במלאת לו ששים שנה

עד היום לא העריכו ההיסטוריונים שלנו את דבר ההגירה היהודית הגדולה מפולין לתורכיה במאה השבע-עשרה ובראשית המאה השמונה-עשרה. ההגירה היתה תוצאת גזירות חמילניצקי בשנות ת"ח ות"ט והצרות שבאו בעקבותיהן. המהגרים הראשונים היו השבויים שהובאו ע"י חילות האסמאן למכירה לשוקי תורכיה ונפדו ע"י קהלות היהודים. שבויים אלה סללו את הדרך להגירה גדולה יותר. תוצאות גזירות חמילניצקי לגבי הישוב האשכנזי בקושטא ובשאר קהלות תורכיה היו כתוצאות גירוש ספרד לגבי הישוב הספרדי, אף שלא הגיעו למדתן⁽¹⁾. אחד המהגרים הללו היה ר' יונה בן יעקב אשכנזי, מהעיירה הגליציאית ולאזין אשר בגליל לבוב. יונה בן יעקב, שבא לקושטא בהיותו צעיר לימים, בשנת תנ"ה לערך, החזיר את עטרת מלאכת-הדפוס העברית לקושטא ועשה מטרופולין של דפוס עברי לכל המזרח. בית-הדפוס התקיים במשך 33 שנה בחייו (ת"ע—תק"ג) ואחריו עוד 36 שנה ע"י בנו ובני-בניו (עד שנת תקל"ח). הוא חידש הרבה בדפוס העברי שבקושטא, בין מבחינת תוכן הספרים שהדפיס ובין מבחינת צורתן הנאה. ואף-על-פי-כן לא זכה עד היום להערכה כראוי לו⁽²⁾. עוד בימי-צעוריו נכסף נכסף ר' יונה לעסוק בענייני-דפוס לאחר שראה פעם דפוס של גויים שעשה עליו רושם. הגה כך הוא מספר באחד הספרים הראשונים שהדפיס: „אהללה לאל כפי אשר צירף מחשבותי למעשה להיות מדפיס אשר מנעורי היה זה במחשבתי אבל לא הייתי רואה תמונת דפוס עד שפעם הודמן ה' לפני שהלכתי לדפוס שלהם ומאו לא שקטתי ולא נחתתי ויגעתי ומצאתי את שאהבה נפשי ומאו חקקתי אותיות אלו שנדפס הספר אמרי שפר ובאמת אמרתי שיש בידי לעשות הרבה יותר טובות גדולות וקטנות אבל כעת כלה פרוטה מן הכיס וידעתי כי זה הדרך וזה העיר אשר יסייעו לי אלקים ובני

(1) מתוך שמונים פועלים שעבדו בבית-הדפוס של יונה בן יעקב אשכנזי ובניו, היו 28 אשכנזים ודאי, לפי שמותיהם וכינוייהם, ועוד יש ביניהם 12 שיש בהם ספק אם אשכנזים או ספרדים היו, ואפשר להניח שלפחות מחציתם אשכנזים.

(2) מקצת דברים עליו כתב ח. ד. פריעדבערג בספרו „תולדות הדפוס העברי במדינות איטליה, אספמיה-פורטוגליה, תוגרמה וארצות-הקדם“ (אנטוורפן, תרצ"ד) ע' 101, אולם הפרוץ שבדבריו מרובה על העומד, ולא יצא בהם ידי חובתו כלל כלפי פעולתו רבת-הענפים של המדפיס החרוץ. — גם ש. א. רוזאניס בספרו „קורות היהודים בתורכיה וארצות הקדם“ חלק רביעי (סופיא, תרצ"ד—תרצ"ה) הקדיש לו שני עמודים (ע' 391—392), אבל אף דבריו מקוטעים ומוטעים. גם רשימת ספרי קושטאנדינא מהזמן ההוא אצל רוזאניס שם רחוקה מאד משלמות ולא תמיד היא מדויקת.

אדם אשוב"ה אראה באחרית לעשות כהנה וכהנה והמסייע לדבר זה מחזיק התורה ולומדיה ושכרו גדול עד מאד. כה דברי המעתייר יונה בכמה"ר יעקב אשכנזי תושב מנעורי בק"ק קושטאנדינה יע"א³).

כבר בדברים קצרים אלה מתגלה לפנינו דמות האיש הזה הרואה את עצמו מיועד למלאכת־הדפוס מנעוריו, איש המתחיל בנסיונות אבל מתקנן מיד, מבטל את האותיות הראשונות מפני אחרות טובות מהן, איש המרגיש בלבו שיש עוד בכוחו „לעשות הרבה יותר". ובאמת לא עברו שנים מועטות עד שהוציא את הדברים מהכוח אל הפועל.

ר' יונה מצא את הזמן כשר לפניו לראשית מלאכתו. בקושטא קיים היה אז רק בית־דפוס עברי אחד שנוסד בשנת שצ"ח (אחרי הפסקה של חמשים שנה ומעלה) ע"י ר' שלמה פראנקו מהאנוסים שבאו מאנדלוסיה. אחרי מותו עבר הדפוס לידי בנו אברהם פראנקו ולידי חתנו יעקב גבאי. בית־דפוס זה קטן היה, ועד שנת ת"ע, היא שנת ייסודו של דפוס ר' יונה, היינו במשך שבעים שנה ומעלה, נדפסו בו רק 25 ספרים לערך, ואף הם לא הצטיינו בהידור כלל וכלל, וניכר בהם שנדפסו ע"י חובבים ולא ע"י מדפיסים שאומנותם בכך. בזמן שיסד ר' יונה את בית־דפוסו קיימים היו עוד שרידי דפוסו של פראנקו בידי ר' אברהם רואנסי, שבאו לו בירושה מאת חותנו ר' אברהם פראנקו⁴).

הספר הראשון שהדפיס ר' יונה הוא ס' „מגיד מראשית" שר"ת לר' חיים אלפאנדארי, שנדפס בשנת ת"ע. לשם הדפסת הספר הזה חקק אותיות שלא הצליחו ביותר, ובראותו זאת חקק מיד אותיות אחרות לשם הקונטרס „דרך הקודש" שהדפיס יחד עם הספר הזה, כפי שהוא מספר מעבר לשער של „מגיד מראשית": „אמר המחוקק הנ"י ראשון למלאכתי היו האותיות שנדפס בהם ספר מגיד מראשית, ועל פירוש משנה [הוא קונטרס „דרך הקודש"] חקקתי אותיות יותר טובות כאשר עיניכם תחזינה משרים ובעז"ה בהמשך זמן מה אעשה יותר טובים השם יוכני אמין. וכן הוא אומר בראש קונטרס דרך הקודש: „אודה לאל

(3) ב.התנצלות המחוקק לעזרת ה' משתוקק שנדפסה בשער ס' „עדות ביהוסף", תע"א. המלים „שנדפס הספר אמרי שפר" מליצה הן, ופירושה שהספר נדפס בצורה נאה, ודלא כרואנסי שקרא את הדברים ככתבם ויצא לו שהספר הראשון שהדפיס הוא ספר ששמו „אמרי שפר", ובאמת אין ספר כזה במציאות כלל, והספר הראשון שיצא מבית־דפוסו הוא ס' „מגיד מראשית" (ת"ע), כפי שמעיד המדפיס עצמו בראש ס' „מגיד מראשית" (עיין להלן), וכן הוא אומר בראש ס' „אש דת" (תע"ח): „ותהי ראשית מלאכתי ספר מגיד מראשית עם דרך הקדש".

(4) בדפוס זה נדפסו בתקופת ר' יונה רק ארבעה ספרים, ואלו הם: חדושי הר"ן על מסכת גיטין, תע"א; שו"ת פני משה לר' משה בבנשתי ח"ג, תע"ט; ס' הכוונות ומעשה נסים, ת"פ; עבודה תמה לר' יהושע בבנשתי, חש"ד.

שהחייני וקיימני ושם חלקי בחיים שזכיתי לחקוק פעם שנית אלו אותיות פורחות ממקור מים חיים. ואותיות ראשונות הנחתים יען כי לא היו מיושרות כתקנם... במטותא מינייכו שאם יהיה איזה שגיאה תלי בדלא תניא כי לא היה מגיה ועל דבר זה קצתי בחיים. ולפירוש משנה שלמה זה יש לי מגיה הוא בסוף הספר שמו נכתב לחיים. אני יונה בן יעקב המדפיס ספרי אלהים חיים".

אחרי ספר זה הדפיס עוד באותה שנה (ת"ע) את הס' 'מלחמת חובה' להרמב"ן ונלוה אתו ספר 'רעשים ורעמים' ובשנה שלאחריה (תע"א) את ס' 'כנסת הגדולה' לר' חיים בנבנשתי חלק יורה דעה ואת שו"ת 'עדות ביהוסף' לר' יוסף אלמושנינו ח"א.

לשם הדפסת ארבעת הספרים הללו עשה שותפות עם ר' נפתלי ב"ר עזריאל מוילנא. הרושם הוא שר' יונה היה היוזם והאומן ור' נפתלי נתן את הכסף הנצרך להוצאת. על שערי הספרים האלה נאמר: "נדפס בדפוס השותפין מהר"ר נפתלי במוה"ר עזריאל יצ"ו מוילנא והר"ר יונה המחוקק במהר"ר יעקב יצ"ו מולאזיץ אשר בגליל לבוב". ר' יונה לבדו נקרא איפוא כאן בכינוי 'המחוקק'. אחרי שנתיים נתפרדה השותפות, שם נפתלי נעלם משערי הספרים, ומשנת תע"ב ואילך עובד ר' יונה לבדו על דעת עצמו.

אולם מיד לאחר עברו לעמוד ברשות עצמו פגעה בו צרה. שריפה גדולה פרצה בעיר ועשתה שמות, והמדפיס הוכרח לנדוד לכפר אורטה קייואי הסמוך לעיר בכדי להדפיס את הס' 'בני חיי' לר' חיים אלגאזי⁵). בהקדמה לספר זה נאמר: "ממרום שלח אש ותאכל גדיש נאכלי"ן בכל העיר... את הכל יקח מלתא דמתקרי ניכסי פרט וכלל במאד מא"ד מקנה קנינים..." ועוד טרם התעודד מפגע זה פגעה בו המגפה והיה מוטל בחלי שלשה חדשים. אולם מיד אחרי ששב לאיתנו הדפיס עוד באותה שנה בקושטא עצמה את הס' 'בני משה' לר' משה שלטון. ב"דברי המחוקק והמדפיס" שבראש ספר זה נאמר: "ואודנו בתוך קהל אהללנו אשר מלאכת השם שם חלקי, מלאכת הדפוס, כי ממנו ספרים נפתחים הרבה ידים רפות חזקו כי ימצא ביד כל איש ללמוד וללמד לישראל לחוקקי, ואלו היד כותבת אחד לאחד, לא היה נמצא כי אם ביד אחד... יוסיף ה' חסדו עלי בעקב כגמל עלי נפשי בזה השנה שהייתי מוכה במגפה יותר מג' חדשים והוא יעזרני לגמור את האותיות אשר התחלתי..." שני הפגעים הללו לא הרפו איפוא את רוחו, ואדרבה הוסיפו לו אומץ להמשיך בחקיקת אותיות חדשות. ובאותה שנה, שנת תע"ב, הספיק להדפיס עוד ספר אחד, הוא ס' 'שבת מוסר'.

5) בכפר זה הדפיס אח"כ עוד פעם בשנת תע"ט שני ספרים, את ס' 'גם פשוט' ואת 'תקוני הזוהר' (עיין להלן). מאה שנה לאחר-כך, בשנת תק"פ לערך, נוסד בכפר זה דפוס עברי ע"י הארמני עראפ אוגלו בוגוס, ונדפסו בו ספרים עבריים רבים.

אחרי כן באה הפסקה של שנה אחת, כי משנת תע"ג אין לנו ממנו שום ספר. שנה זו היתה לו כנראה שנת הכנה ביציקת אותיות וקישוטים ובהשגת אמצעים כספיים. אבל בשנת תע"ד חידש את מלאכתו ביתר עוז, ואם עד כה היו אותיותיו בבחינת נסיון, הנה יצא עתה לדרך המלך והתחיל להדפיס שורה של ספרים באותיות חדשות, ועירות אבל בהירות, אף יצק קישוט יפה לשערים, קישוט שעטר אח"כ את רוב ספריו. באותיות ועירות אלה נדפסו: ס' "בני יעקב" לר' יעקב ששון, תע"ד; "גנת ורדים" ח"א וח"ב, תע"ז—תע"ז; "כנסת הגדולה" על ירד, תע"ז; "מטה יוסף", תע"ז; "ערך לחם", תע"ח.

כל הזמן הזה הדפיס רק מכ"י שנמצאו בקושטא ונעזר ע"י נדיבי העיר. ידע ר' יונה לרכוש את לבות רבני קושטא שחיבבוהו אף כיבדוהו, ובעזרתם השיג נדיבים שונים שסייעו לו בתרומות-כספים לשם הדפסת. אולם עד מהרה נוכח המדפיס החרוץ ששוק קושטא בלבד לא יספיק למרצו, קם ונסע בשנת תע"ד למצרים על מנת לקבל שם לדפוס כ"י של חבורי חכמי מצרים, ובעיקר התכוון לקבל לדפוס את כה"י של שרית "גנת ורדים" לר' אברהם הלוי. רבני קושטא מסרו לו מכתב-המלצה לגביר ר' אברהם ן נתן מילידי שאלוניקי שהתגורר בעיר ראשיד, היא רוזיטא, שבמצרים. במכתב כתבו לאמר: "ולעת כזאת אנה ה' לידינו שבעל הדפוס המזכה את הרבים בכתבי הקדש זה שמו החכם הנעלה כה"ר יונה אשכנזי ה"י מוביל דנא העיר ה' את רוחו ללכת לארץ מצרים להתפשר להדפיס ספרו של הרב כמה"ר אברהם הלוי ז"ל [גנת ורדים] אמרנו עת לעשות לה'... יתפשר עם המדפיס הלז להדפיס הנשאר מחלק י"ד מהכנסת הגדולה..."⁶ המכתב פעל את פעולתו והגביר הישיש נתן את הכסף להדפסת החלקים הנשארים מ"כנסת הגדולה", שנדפסו בשנות תע"ז—תע"ז וגם להדפסת הספרים "גט פשוט" (תע"ט) ו"שמות בארץ" (תפ"ז) לר' משה ן חביב ו"תקוני הזהר" (תע"ט). גם יורשיו של ר' אברהם ן נתן אחרי שפרו אמונים למדפיס וסייעוהו. הגביר השאיר גם קרן קיימת שמפירותיה נדפסו ספרים⁷.

במצרים שהה המדפיס זמן-מה (במשך שנת תע"ה לא הדפיס שום ספר בקושטא) וקיבל שם כמה כ"י להדפסה. ביניהם: שרית "גנת ורדים" לר' אברהם הלוי ח"א וח"ב וס' "יאר נתיב" להנ"ל, שנמסרו לו להדפסה ע"י חתן המחבר, הרופא חיים טאויל, ונדפסו בשנות תע"ז—תע"ח; שרית "מטה יוסף" לר' יוסף בן חיים משה הלוי גזיר ח"א וח"ב, שנמסרו לו להדפסה ע"י חתן המחבר ר' ישועה זין⁸ ונדפסו בשנות תע"ז, תפ"ז; ס' "מוהריק"ש הנקרא ערך לחם"

6 המכתב נדפס בראש ס' "שיירי כנסת הגדולה" מטור ירד, תע"ז.

7 עיין להלן ברשימה בהערתי לס', "חוט המשולש" לר' יהודה דינאן, תצ"ט.

8 בהקדמה לח"א של "מטה יוסף" הוא כותב: "וכעת האלדים אנה שעבר עלינו פה מצרים יצא המדפיס החכם הנעלה כה"ר יונה יצ"ו אמרתי לא עת לחשות ובכן

לר' יעקב קשטרו, שנמסר לו להדפסה ע"י נכד המחבר ר' יצחק בן יוסף קשטרו⁹)
ונדפס בשנת תע"ח; ועוד. ממצרים הביא גם כ"י של ספרים כלליים, כגון כ"י
„תקוני הזהר“ מוגה ע"י ר' חיים ויטאל בעצמו, שנדפס בשנת תע"ט.

לאחר שובו ממצרים הקדיש שנים אחדות (תע"ז--תע"ט) בעיקר להדפסת
כה"י שהביא משם והספרים שלהדפסתם קיבל כסף מנדיבי מצרים, אבל הדפיס
גם חיבורים אחדים של רבני קושטא, וביניהם ס' „אש דת“ דרושים לר' חיים
אלפאנדרי (תע"ח). בשער הספר הזה מסכם ר' יונה את פעולתו בדברים אלה:
„אמר המדפיס והמחוקק יונה בכמה"ר יעקב יצ"ו תהלת ה' ידבר פי אשר שם
חלקי עבודת הקדש כי רבה היא דעבידנא דלא תשתכח תורה מישראל כאן
קולמוסא ומגילתא ותהי ראשית מלאכתי ספר מגיד מראשית עם דרך הקדש
אשר חיבר הרב הגו' והם פסקי דינים ואחר כן זכיתי להדפיס ספרי פוסקים כהנה
וכהנה. זה היום תחילת מעשי להדפיס פירוש על התורה זה מקור מים חיים...
ועוד ידי נטויה בע"ה להדפיס פירוש הגאון הרא"ם על רש"י ו"ל ועל צבאו סביב
יחנו פירושי נחלת יעקב... וגם ס' תיקוני הזהר אשר הובא מארץ מצרים מוגהים
וכתובים באצבע... מהרח"ו... בעזר וסיוע גבירי קציני למודי ה' ק"ק קושטאנדינא...
ברוך הטוב והמטיב שנים מכל המיוחדים הראשון... כמה"ר אברהם ק' נתן נר"ו
ואת שם השני... הגביר כמה"ר יעקב ר' יוחנן נ"ע והבן היקר לו...“

בשנת תע"ט הוכרח שוב, מסיבה בלתי ידועה לנו, לעקור מקושטא ולעבור
לכפר אורטה-קייואי (שבו הדפיס כבר בשנת תע"ב את ס' „בני חיי“, עיין לעיל),
והדפיס בשנה ההיא בכפר את ס' „גט פשוט“ לר"מ ק' חביב ואת „תקוני הזהר“.
בהקדמתו ל„תקוני הזהר“ מספר המדפיס שר' נפתלי כ"ץ עבר אז את קושטא
בדרכו לא"י ונתפתה להשאיר זמן-מה באורטה-קייואי, כי אז גיתנה הרשות להקים
בית-כנסת במקום „הבית אשר שרף ה' זה שנים“ והוא שסידר והגיה את
כתב-היד¹⁰).

בשנת ת"פ שב לקושטא והדפיס בה את „סדר משמרה“ ואת „שבעה שיטות
להרשב"א“ עפ"י כ"י, אבל לא זכה לישוב בשלוח זמן רב. הפעם קפץ עליו רוגזו
של סוכן רמאי שר' יונה מסר לו חלק מהספרים הנדפסים על מנת שימכרם מחוץ
לתורכיה, והלה ברח ועקבותיו נעלמו. ר' יונה רדף אחריו דרך פולין, ובדרך
נדדע לו שגם חלק מהספרים ששלח בים טבעו באניות. די היה בפגעים אלה כדי
לדכא רוחו של אדם בינוני, אבל לא רוח עז של אדם כביר-כוח כר' יונה. לא
אורתי כגבר חלצי...“ ר' ישועה זין מסר לו אח"כ להדפסה גם את חיבורו של עצמו, שו"ת
„פרת שושן“ שנדפס בשנת תצ"ב.

9) בהקדמתו לספר הוא כותב: „עבר עלינו גבר חכם בעוז ותעצומות ה"ה החכם
הנעלה כה"ר יונה בכמה"ר יעקב בעל הדפוס...“

10) ר' נפתלי כ"ץ נפטר אח"כ שם ולא זכה להגיע לארץ.

זה בלבד שלא אבדה תקותו ולא רפו ידיו ולא אמר להפסיק את פעולתו, אלא שעות בהיותו בדרך, כשהגיע בסוף נדודיו בשנת תפ"א לאמשטרדם, הביא שם לדפוס, בבית-דפוסו של ר' יוסף דייין, ספר רבי-כמות, הוא ס' "שיטה מקובצת" על מסכת בבא-מציעא מתוך כ"י שלקח אתו בצאתו מקושטא. על שער הספר הוא חותם: "יונה בלא"א יעקב יצ"ו המדפיס מקושטנדינא המתגורר לע"ע בסיבת אנשים פה אמשטרדם". בהקדמה הוא מספר על הרפתקאתו האחרונה בדברים אלה:

ואדברה אני ויעבור עלי מה רגלי עמדה במישור במקום קדוש יאמר להם עיר גדולה לאלקים היא קושטנדינא ונתגדלתי בין ברכי החכמים לעמוד לשרתם ובצל דליותם אשכונה ויסו עלי חסד כל הימים כי זה דרכם דרך סלולה: וימן ה' דג לבלעני ולטרדני מבני אנשא כי לא באתי עד עתה אל המנוחה מרגשת פועלי און כי בא איש בצל קורתי בהיותי שלו בביתי וישם צניף טהור על ראשו וילט פניו באדרתו צב"ע אמרתי צבע לב"ן אך אמרתי מלי"ח הוא כי הצפוני הרחיק מעלי כי הנסתרת לה' יראה ללבב והאדם יראה לעינים אשר הגל"ה: ואמן בידו חלק מעמלי לילך ולהסתחר כי אמרתי זה חבר כחברי דאוי"ב וחזקת שליח עושה שליחותו לו לעצמו הלך לו אל ארץ מפני הבצ"ע והיתה לו לנחלה ואשים אל המדבר פני לילך ולהראות אל מכא"ב אן הוא האיש אשר אנכי מבקש והלכתי דרך פולין כאלו הגולין כי היתה יד ה' בם בדבר ובמגפה והייתי נע וגד בשדות ויערות השיגוני צרות רבות ורעות אף גם הרצאות מרובות... ועוד זה מדבר וזה בא כאשר באתי פה העירה ויוגד לי כי גם כל הספרים ששלחתי דרך ים גם המה תהומי יכסיומו נשלכו מצולה: ואוותר לבדי כהיום הזה כי לא נשאר בידי כל ואנכי בארץ נכריה... ותהי נחמתי כצאתי העיר הבאתי אתי ספרא רבא... והן אמת הדבר אחר שכבר התחלתי פה במלאכת הקודש ובעידנא דעסיק ביה בא אלי אגרת מקושטנדינא ויהי כמבשר לאמר הנה הגאון... כמוהר"ר שמשון ווערטהיים גר"ו כתב לרבני גאוני קושטנדינא כי שמע שמועה מזה הספ' ורוצה להדפיסה מכיסו וממונו... והיתה לבי כאש בוערת למה זה נכנסתי בעובי הקורה כי אפס כסף... אמנם כן עוד זאת אדרש לכם בית ישראל הנה נמצא אתנו חדושי מסכת כתובות אשר בשם תלמוד קטן יכונה והיא מקובצת לאותו המחבר... אם תאבו ושמעתם ויהיה לכם מנה אחת אפים..."

עוד הוא מזכיר בהקדמה זו את תומכיו לשם הדפסת הספר: ר' יעקב ווילנר ירושלמי, ר' מענדיל אופנהיים וחתנו ר' וואלף ווערטהיים, ר' ישכר ריטלינג, ר' ישראל חיינ שיינק ור' מיכל פלעש. מחוטר כספים הדפיס מהספר הזה רק חמש מאות אכסמפלרים. בשעת הדפסת הספר באמשטרדם לא שכח את עסקיו שבקושטא. ובשער הספר פרסם מודעה על חדושי הרשב"א לשבע שיטות, שהדפיס בקושטא בשנת ת"פ.

בשעת העדרו מקושטא בשנת תפ"א נדפס שם (ע"י בניו או פועליו) ס' "מעין גנים" לר' ראובן מזרחי. הספר הראשון שהדפיס אחרי שובו מדרכו הוא ס' "מכתב מאלה" לר' אליהו אלפאנדארי, שנגמר בערב שבועות תפ"ג. בשער הספר אומר המדפיס: "דלו עיני למרום חי חי יודוך כמוני היום הביאני הלום לשלום מקצוי ארץ וים וחוקים וזיכני להדפיס הספר הקדוש הזה... וזה הוא חלק שני לספר סדר אליהו אשר נדפס על ידי קודם נסעי מזה..."

מכאן ואילך באה תקופה שקטה ופוריה בחיי ר' יונה ובפעולתו. ספר אחר ספר התחיל יוצא מבית-דפוסו, נתרחב חוג הספרים ומתחילים להופיע ספרים כלליים ומפורסמים, כגון "פרקי דרבי אליעזר" (תפ"ד), "נגיד ומצוה" (תפ"ו), "ספר הישר" (תפ"ח) ועוד, התרבה מספר הפועלים ונתגונו הקישוטים על השערים¹¹. עתה הוא עושה גם נסיון חדש להרחבת אפשרויות ההדפסה, והיא מכירה ע"י חתימה. בצורה זו הדפיס בשנת תפ"ו את פירוש הרא"ם עם ביאור "נחלת יעקב" והחותמים התחייבו "ליתן פארה אחת על כל פוללי [גליון] היוצאים מבית הדפוס קמא קמא". בצורה זו הדפיס אח"כ כמה ספרים, כגון "מעם לועז" ועוד¹².

עתה הגיעה השעה להרחיב את המפעל. לא הסתפק עוד המדפיס בזה שכבש את קושטא ועשאה מרכז דפוס לכמה ארצות המזרח, אלא הקים בית-דפוס שני באזמיר, שבה לא היה דפוס עברי זה קרוב לחמשים שנה. במעשה זה התכוון ר' יונה לכבוש את שוק-הדפוס של אזמיר, שהלך והתרחב, ואף לרכוש את נדיבי אזמיר שיתנו ידם לסייע בהדפסה אם ימצא בית-דפוס בעירם. לשם כך עשה שותפות בשנת תפ"ח עם הרב ר' דוד חזן, שהיה מפורסם כבר אז בפירושו על תהלים בשם "חווה דוד" (אמסטרדם, תפ"ד). הספר הראשון שנדפס באזמיר ע"י השותפים הוא ס' "ישרש יעקב" על עין יעקב לר' חיים אבואלעפייא (תפ"ח). כל הספרים שנדפסו באזמיר באותיות קושטא נדפסו, וגם קצת מפועליו שבקושטא העביר ר' יונה לאזמיר כדי שיחנכו בעבודה את פועלי אזמיר שהיו הרוב בדפוס זה. כמורכב יצק קישוט-שער מיוחד לספרים שנדפסו באזמיר, הקישוט דומה במקצת לשער המקושט העיקרי שלו בקושטא, אבל מעוטר הוא יותר. הדפוס שבאזמיר

11 מלבד הקישוט הראשון הנמצא על רוב ספריו מופיעים עתה גם קישוטי-שערים בצורת ערבסקאות, כגון על הספרים "קול בן לוי" (תפ"ז), "שמות בארץ" (תפ"ז), "ידי אליהו" (תפ"ח) ו"שיירי כנסת הגדולה" או"ח (תפ"ט). ועוד הוסיף עתה קישוטי-שערים מיוחדים לספרים הקטנים בצורתם, כגון ס' "נגיד ומצוה" (תפ"ו) ועוד.

12 מנהג זה של מכירת ספרים גליונות-גליונות בצורת חתימה-למפרע נפוץ היה בקושטא עוד מימי ראשית הדפוס שם, ובו השתמשו ר' שמואל הלוי חכים בגשתו להדפסת שו"ת הריב"ש בשנת ש"ו ור' יוסף יעבץ בגשתו להדפסת הש"ס בשנת ש"ג. (עיין מאמרו של ש. אסף ב"עלים לביבליוגרפיה וקורות ישראל" שנה א' ע' 73-75, ובמקום אחר אני מקוה להרחיב את הדיבור בענין זה).

היה איפוא מעין סניף לבית-הדפוס שבקושטא, וכל ימי קיום הדפוס המשותף באזמיר לא פסקה פעולתו הרחבה בבית-הדפוס שבקושטא. על שערי הספרים שנדפסו באזמיר נאמר: „בדפוס השותפים התכם הנעלה כהר יונה אשכנזי ה"י והח"ר דוד חזן ה"י בעל חווה דוד". כנראה היתה החלוקה בין השותפים כך, שר' יונה היה המדפיס ור' דוד חזן המציא כ"י של חכמי אזמיר ואת הכסף הנצרך להוצאות מידי גבירי אזמיר.

השותפות נמשכה אחת-עשרה שנה, והיא התקופה הפוריה ביותר בחיי ר' יונה. במשך אחת-עשרה שנה אלה הדפיס בשתי הערים למעלה מששים ספר, וביניהם ספרים חשובים וגם רבי"כמות כגון „הזהר" (תצ"ז-תצ"ו), „חמדת ימים" (הוצאה ראשונה באזמיר תצ"א-תצ"ב והוצאה שניה בקושטאנדינא תצ"ה-תצ"ו). בתקופה זו התחיל גם להדפיס ספרי-לאדינו חשובים והיה בזה הגורם לפריחה והתחדשות בספרות זו, כפי שאבאר להלן. הספר האחרון שנדפס באזמיר ע"י השותפים הוא ס' „יפה קול" על מדרש שיר השירים לר' שמואל יפה אשכנזי (תצ"ט). השותפות נתבטלה ופעולת הדפוס באזמיר נפסקה בגלל עליתו של ר' דוד חזן לא"י¹³.

13) ר' דוד בן חיים חזן הדפיס עוד בשנת תפ"ד באמסטרדם (כי לא היה אז דפוס עברי באזמיר) את ספרו „חווה דוד" בעזרת ר' משה בן יהושע צונצין מגבירי העיר אזמיר שסייע אה"כ להדפסת כמה וכמה ספרים באזמיר ובקושטא, וביניהם ס' „חמדת ימים" (עיין מאמרי „מצאצי שונצין" בק"ס שנה י"ג ע' 121—130, 536—538). בין גבירי אזמיר האחרים שסייעו לר' דוד חזן היה ר' יצחק די מאיו שעזר לו גם לעלות לא"י. בשנת ת"ק לערך עלה לא"י בעקבות גיסו ר' מאיר ׳ן גבאי שעלה לארץ לפני כן והתישב בצפת (עיין הקדמתו לס' „חווה דוד"). מלבד ס' „חווה דוד" חיבר ר' דוד חזן עוד שלשה ספרים שנדפסו כולם בשאלוניקי אחרי מותו, והם: „דוד במצודה" על אבות (תק"ח), „קהלת בן דוד" על קהלת (תק"ח) ו„אגן הסהר" על משלי (תק"י). את הקדמותיו לספרים אלה כתב כבר בא"י, אבל לא הספיק לראותם בדפוס. בשער ספרו „דוד במצודה" הוא מספר על מעשה שאירע לו בעיר יונה: „חסדי ה' אזכיר תהלות ה' כעל כל אשר גמלני ה' בהיותי בעיר חיינה יע"א להיות מנהגם שכל עובר ושב צריך להיות בידו פאשה פורטו ובידי היה אחד אמתי ורשע א' הוליך אל השררה ב' וא' מאיש אחר ששמו דוד ואין שמות האבות שוים והעלילו עלי ונתנו אותי כסרגל את הארץ ושמו אותי במשמר כגן הפסח. ולהיותי חולה גבירי ופרנסי העיר שלחו לרופא וגזר הרופא שיוציאו אותי משם אל בית החולים שיש להם ליאודים ה"י וה' ישלם כפעולם לפרנסי וגבירי העיר שעשו עמי חסד גדול וציוו לרופא שיתעסק ברפואתי וכל ההוצאה עליהם והייתי שם מספח עד העצרת ושאלתי מאת הפרנסים ה"י שישלחו לי ס' מדרש שמואל ועין יעקב ובתוך זמן זה חברתי פ"י על פרקי אבות וביום שברכתי על המוגמר בא אלי פטורין מן השררה ולכן קראתי שמו דוד במצודה שבהיותי שם במצודה היתה

בשנת תצ"ח, בסוף השותפות עם ר' דוד חזן, עמד ר' יונה לעשות שותפות עם איש אחר, הוא ר' בנימין רושי שבא אז לקושטא מויניציה. ראשית פעולתם המשותפת היתה צריכה להיות הדפסת התנ"ך עם תרגום לאדינו של ר' אברהם בן יצחק אסא, ולשם כך קבלו הסכמה מאת רבני קושטא, שהיתה כתובה על שם בנימין רושי. ברגע האחרון לא יכלו השותפים לבוא לידי הסכם ביניהם והחבילה נתפרדה. אז רצה רושי להשתמש בהסכמה ולהדפיס את התנ"ך על דעת עצמו, אולם ר' יונה תבעו לדין רבני קושטא וזכה בדין. ובאמת ניגש מיד להדפסת התנ"ך ובשנת תצ"ט יצא לאור חמשה חומשי תורה. מעבר לשער פרסם המדפיס את "פסק הדין", המבאר בבהירות רבה את ענין השותפות המצעת. את דבר הסכסוך, ואת מעמדו של ר' יונה בקושטא, וזו לשונו:

"להיות שזה אינו חדשים שבא לפני החכם הנעלה כמח"ר יונה המדפיס ובידו דף אחד מודפס מדפוס שלו מן החומש עם לעז וביקש מאתי שאסכים על ידו להדפיס הכ"ד עם לעז ורש"י ז"ל אשר רוצה להתפשר עם איש אחד שמו הר' בנימין רושי מויניציה שמקורב נתיישב כאן. ויהיה שם ההסכמה על שם הר' בנימין. הן היום לפני עמדו לדין הר' יונה והר' בנימין. הר' בנימין טוען מאחר שלא נתפשרת עמי וההסכמה היא על שמי אני רוצה להדפיס הכ"ד הנה או במקום אחר או אעשה דפוס מחדש ואדפיס. והר' יונה טוען אני סבבתי את כל אלה ואני בקשתי ההסכמה ומה שכתבתיה על שמך היה לטובתי שתדפיס עמי ולא לרעתי שתדפיס במקום אחר או שתעשה לך דפוס חדש מה שלא היה בעולם ולהזיק אותי ואם אתה לא נתפשרת עמי אני רוצה להדפיס בעצמי כאשר היה עם לבבי זה כמה. זה היה עיקר טענותיהם. הנה אמינא ואמינא שמעולם לא נתתי הסכמתי על דעת שידפיס זה הר' בנימין במקום אחר או על דעת שיעשה דפוס לחזיק להר' יונה הנז'. ואילולא היו באים לפני הר' יונה והר' בנימין שניהם יחד והיו שואלים כל אחד לעצמו הסכמתי בודאי הייתי גותן להח"ר יונה מכמה וכמה טעמים עם שהוא תושב כאן קרוב לארבעים שנה, ועם שיש לו טיפול רב וסמוכים על שלחנו ועם שהוא עצמו צורבא מרבנן והדפיס בדפוס שלו כמה וכמה ספרים. כי על כן גם היום אני מסכים שהח"ר יונה הנז' ידפיס זה הס' דוקא אשר זה היה דעתי במושכל ראשון לטובת הח"ר יונה ולהיות ביד הר' יונה לראיה ברורה חתמתי שמי יום א' ר"ח אלול התצ"ח. אברהם בכמה"ר יוסף רזאניש". את הפסק אישרו רבני בית-הדין ר' שבתי הלוי, ר' יצחק בכר דוד ור' חיים קמחי.

הורתו ולידתו ומאת ה' יהיה משכורתם שלימה לכל יחידי עם סגולה עיר וויינה אשר הרבו להטיב עמי ששלחו מן השררה ב' שולדאדוש לשמירה וכל ההוצאות עליהם... אחרי עלותו לא"י נתבטל הדפוס העברי באומיר ולא נתחדש עד שנת תקט"ז ע"י בנו יהודה חזן, שהיה אחד המסדירים הראשיים בדפוס השותפים בחיי אביו.

בצדו של פסק דין זה נדפסה הערת המדפיס, שבה מסכם המדפיס את פעולתו, וזו לשונה: „אמר המדפיס יונה עתה באתי להגיד את כל הקורות אותי כי ההכרח לא יגונה. והוא שמיום עמדי על מלאכת הדפוס שהיא מלאכת שמים ומשהתחלתי בה לא עברו ימים מועטים עד שבני עמי נחרו בי לעשות גם המה כוונים למלאכה זו וקנאים פגעו בי באמרם פן ירויח זה עד דרוח רוח. והנה עברו כמה וכמה כאלה היום אשר עשו ולא הצליחו. וזה היום יותר משלשים שנה שאני בעצמי עוסק במלאכה אם בחקיקת אותיות מחדש או לתקנם בידי ממש לא כאלה שעושים על ידי גויים בכסף מלא. ועם כל זה העבודה שאין לי מדילי כלום רק מסתפק אני בהכרחי. והימים האלה נזכרים שהאיש הלזה הנזכר בפסק דין הנדפס עשה עמי שלא כהוגן להזיקני כאשר יראה הרואה והנה למען ישמע דברי חכמים לעת כזאת הדפסתי הסכמות רבני וגדולי קושטאדינא...”

ר' יונה מתאונן כאן על „שבני עמי נחרו בי לעשות גם המה כוונים למלאכה זר”. בדברים אלה מתכוון הוא למתחרים מצד מדפיסים אחרים שניסו להקים דפוסים אחרים בקושטא. אבל כולם לא הצליחו. כבר הזכרתי לעיל את שרידי דפוסו של אברהם פראנקו שהיו ברשותו של ר' אברהם ריזאניש. בדפוס זה נדפסו בתקופת ר' יונה ארבעה ספרים עד שנת ת”פ (עיין לעיל הערה 4) אבל הנסיון לא הצליח והעבודה נפסקה.

מתחרה שני שקם לר' יונה היה תלמידו במלאכת הדפוס אברהם בן משה יתום. הוא הדפיס בשנת תצ”ג בשותפות עם ר' יהודה ב”ר שמואל ריואניש את „סדר התפלות למנהג קהל קראים”¹⁴ ובשנת תצ”ז את הס’ „חושב מחשבות” ספר לימוד בלאדינו לידיעת החשבון לר' בנימין בן שמואל שלטון¹⁵. אח”כ עזב את קושטא וירד מצרימה. במצרים הדפיס בשנת ת”ק את ההוצאה הראשונה של „חק לישראל”¹⁶. בדעתו היה לעלות לא”י, אבל מחשבתו זו לא יצאה אל הפועל, והוא שב לקושטאדינא והדפיס בה בשנת תק”ד את החלק השני של ס’ „משיבת נפש” באור בלאדינו על האזהרות לר' שבתי בן יעקב ויטאש¹⁷. בסך הכל הדפיס איפוא אברהם יתום בקושטא שלשה ספרים.

14) עיין פוזננסקי ZfHB, XXI, 39. אפשר שר' יונה סרב להדפיס ספר קראי

מתוך הכרה או כדי שלא לקלקל את יחסיו הטובים לרבני קושטא.

15) עיין ספרי „רשימת ספרי לאדינר” ע’ 93 מס’ 704.

16) עיין ספרי „הדפוס העברי בארצות המזרח” ע’ 54, 57—58. בהקדמתו לספר

זה אומר המדפיס אברהם יתום: „ומחזיקנא סיבותא לרישאי חכם לב יקרא גבון המדפיס הגדול כמה”ר יונה בכמה”ר יעקב אשכנזי יצ”ו ויסמוך את ידיו עלי כללא דמילתא כל מה דאוליפנא מיניה” — הוא החום כמסדר בקולופון למחזור לר”ה וליו”כ, שנדפס בדפוס יונה בקושטא ת”ץ.

17) עיין ספרי „רשימת ספרי לאדינר” ע’ 30 מס’ 207.

מתחרה שלישי שקם לו לר' יונה היה בנימין בן משה רושי הנ"ל.
פסק"הדין הנ"ל מנע אמנם ממנו מלהדפיס את התנ"ך עם תרגום לאדינו, אבל לא
מלהדפיס ספרים אחרים. הוא יסד איפוא בשנת תק"ב בית-דפוס בקושטא. שהתקיים
עד שנת תקי"א ונדפסו בו חמשה ספרים אלה: א) ס', "אדמת קדש" לר' נסים
חיים משה בן יוסף מזרחי. תק"ב. ב) "תקון הנפש" תקונים. תק"ח. ג) ס', "אוצר
נחמד" תקונים מתוך חמדת ימים. תק"ח. ד) "שלחן המלך", תרגום לאדינו של
השו"ע לר' אברהם אסא. תק"ט¹⁸. ה) "חדושי ממסכת קדושין". תקי"א.

בכל שלשת הדפוסים המתחרים שהוקמו בקושטא בתקופת ר' יונה ובניו
נדפסו איפוא בסך-הכל 12 ספר. ר' יונה ניצח איפוא את כל מתחריו ונשאר בעצם
מדפיס עברי יחיד בקושטא עד סוף ימיו, וכן בניו אחריו.

אולם בשלוה לא ישב כל ימיו. חמש שנים לפני מותו, בחדש אייר שנת
ת"ק, נפלה דליקה בבית-דפוסו וגרמה נזק רב.¹⁹ דבר זה מבאר מדוע אין אנו
מוצאים שום ספר שנדפס אצלו בשנת תק"א.

בשנת תק"ב, לאחר שחידש את מלאכתו, מסר את בית-דפוסו או חלק ממנו,
לשני בניו ראובן ונסיך ובשנות תק"ב-תק"ג גרשם על מקצת מהספרים, "בדפוס
המחוקק והמדפיס הר"ר יונה בכמהר"ר יעקב יצ"ו ועל מקצתם, "בדפוס האחים
כה"ר ראובן וה"ר נסים אשכנזי יצ"ו בני המחוקק כמהר"ר יונה אשכנזי נר"ו".
ר' יונה נפטר בסוף שנת תק"ה או בראשית שנת תק"ו,²⁰ והדפוס עבר
לגמרי ילדי בניו.

כבר תיארתי במרוצת דברי לעיל כיצד הצליח ר' יונה להתגבר על כל
המכשולים ולנצח את מתחריו ולעשות את קושטא מטרופולין לדפוס העברי במזרח.
בימי גשלו לקושטא כ"י להדפסה ממצרים, מירושלים, מבגדאד, מארם-צובא,
מרודוס וכו'. הוא חקק בעצמו את האותיות וחזר וחקק תמיד אותיות טובות מהן.
הוא עצמו הכיר בחשיבות העובדה הזאת ומתפאר בכך שהוא עוסק "בזקיאת
אותיות מחדש... לא כאלה שעושים על ידי גויים בכסף מלא". אותיותיו יפות הן.
הוא גם הצליח לתת צורה חיצונית נאה לספרים שהדפיס, דקדק בנייר, והוסיף
לספרים שערים מקושטים בטעם. ולא בצורת הספרים בלבד דקדק אלא גם בתכנם
וטרח להביא ממרחקים כ"י מוגהים, כגון כ"י הזוהר, זוהר חדש ותיקוני זוהר.
הוא הצליח להשיג מסייעים בין הרבנים, שמסרו לו כתבי-יד חשובים, והגדיבים

18) עיין ספרי "רשימת ספרי לאדינו" ע' 35 מס' 235.

19) במסופר בשער ס' "בן גוריון" הוא תרגום לאדינו של "יוסיפון" שנדפס

בשנת תק"ג.

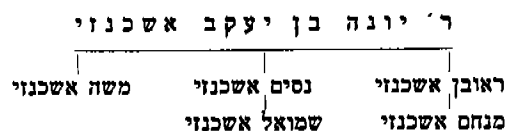
20) על כל הספרים שנדפסו בשנת תק"ה נאמר, בני המחוקק כמהר"ר יונה

אשכנזי נר"ו ואילו על הספרים שנדפסו בשנת תק"ו נאמר, בני המחוקק יונה
בכמהר"ר יעקב זל"ה ה'.

שנתנו לו כסף להדפסו. ברוב המקרים היה מדפיס ומול כאחד. בבית־דפוסו נדפסו ספרים חשובים ויסודיים, כגון רוב חלקי „כנסת הגדולה“, ס' „חמדת ימים“ ההוצאה הראשונה והשניה, ספרי ר' אליהו הכהן מאזמיר ועוד ועוד.

זכות מיוחדת יש לו לר' יונה בתחית ספרי לאדינו. הוא שהדפיס בסוף ימיו שורה של ספרי־לאדינו חשובים, כגון התנ"ך עם תרגום לאדינו לר' אברהם אסא (תצ"ט—תק"ד), שני החלקים הראשונים של גדול ספרי־לאדינו „מעם לועז“ (תצ"צ—תצ"ג; שאר החלקים נדפסו בידי בניו ובני־בניו), ס' „צרכי צבור“ לאברהם אסא הנ"ל (תצ"ג), סידור־תפלה עם תרגום לאדינו להנ"ל (תצ"ט), ס' יוסיפון בתרגום לאדינו להנ"ל (תק"ג), ס' „משיבת נפש“ לר' שבתי זיטאש (תק"ג) וכו'. בספרים אלה הניח את היסוד לספרות לאדינו החדשה וגרם במדה רבה להתפתחותה של לשון זו ולהארכת ימיה.

באפיו של ר' יונה התאחדו התכונות של מדפיס הידוע את אומנותו על בוריה, איש־עסקים הידוע את השוק, ועם זה תלמיד־חכם אוהב תורה ומבין בספרים שהוא מדפיס. במזיגה זו סוד הצלחתו. נוסף על כך היה בעל מדות תרומיות וידע להתהלך עם הבריות²¹. הוא גם ידע לקשר אליו את פועליו, כפי שנראה להלן. בטרם אעבור לתאר את פעולת בניו ובני־בניו, אצייר לשם בהירות את סדר דורותיהם:

שלשה בנים היו לו לר' יונה: ראובן, נסים ומשה. לשנים הגדולים מסר חלק מבית־דפוסו עוד בחייו והם שירשו אחרי מותו את כל הדפוס והמשיכו בקושטא את מעשה אביהם. על משה הצעיר אין אנו שומעים בקושטא כלל. אולם כעשרים שנה אחרי מות אביו אנו מוצאים אותו בליורנו, בבית־דפוסו של משה עטיאש, שבו הגיה וערך־לדפוס בשנות תקכ"ג־תקכ"ז את ארבעת הספרים האלה: א) „משמרת הבן“, תקכ"ג. ב) „תיקון חצות לילה“, תקכ"ה²². ג) ס' „שיח

21) ר' משה בן אליהו מלובלין שעלה יחד עם אביו לא"י והתיישב בחברון והדפיס אצל ר' יונה בשנת תצ"ד את ספרו „פרחי שושנים“, אומר על המדפיס בהקדמתו לספרו: „מברכותי יבורך גבר חכם בעוז ה"ה בעל הדפוס ועומד בצדקו להטיב להראויים להיטב והגדיל חסדו עם אבי [בעל שו"ת יד אליהו] ולא כלו רחמיו גם ממני ה' ישיב לצדק צדקתו ירבה שלותו ויסגא חדותו ויהא בניו מצדיקי רבים כמותו“.

22) בשער הספר הזה נאמר: „ע"י המגיה והמסדר כה"ר משה י"ץ בכר יונה מזלאוץ אשכנזי המדפיס והמחוקק ולה"ה זה הספר וגם ספר משמרת הבן“. במלה „מסדר“ הכוונה עורך־לדפוס, כי בקולופון חתומים שני מסדרים אחרים.

יצחק" לר' יצחק גוניס-זאיס. תקכ"ז²³). ד) ס' "עבודת מקדש" לר' מנחם די לונזאנו. תקכ"ז²⁴).

ראובן ונסים התחילו להדפיס על דעת עצמם עוד בחיי אביהם, בשנת תקכ"ב, ולאחר מות אביהם עבר בית הדפוס לרשותם לגמרי. בדרך-כלל הלכו בדרכי אביהם, אף המשיכו להדפיס את הספרים שהתחיל בהם אביהם, כגון המשך התנ"ך עם תרגום לאדינו, המשך חלקי "מעם לעז" וכו'. בצורתם החיצונית של הספרים נהגו כמנהג אביהם ולא הוסיפו אלא קישוט אחד, הוא ציור בית-המקדש המופיע על ספרים רבים מעבר לשער או עליו²⁵). רוב הפועלים והמסדרים שעבדו בדפוס אביהם בסוף ימיו עברו לעבוד אצלם.

בשנת תקט"ו חילקו האחים ביניהם את הדפוס ומאז מופיע על שערי הספרים שם ראובן לחד²⁶) או שם נסים לחד²⁷). אולם בשנת תק"ך חזרו והתאחדו והדפיסו עד סוף ימיהם בשותפות.

בשנות תקכ"ג-תקכ"ז הדפיסו שני האחים שורה של ספרי-לאדינו קטנים בשביל מוכרי-הספרים הקושטאי חיים אליה פארדו²⁸).

בשנת תקכ"ח מת נסים ובמקומו השתתף בנו הבחור שמואל עם ראובן²⁹). בשנת תקל"ג נעלם שם מנחם משערי הספרים ומאז נמצא הדפוס כולו בידי שמואל בן נסים אשכנזי. שני הספרים האחרונים הידועים לנו מבית-הדפוס הזה, ושניהם ספרי לאדינו, הם ס' "מעם לעז" חלק שני של דברים (פרשיות ראה-וזהאת

23) בשער הספר הזה נאמר: "ע"י המגיה והמסדר כמ"ר משה יצ"ו בן החכם המרומם יונה אשכנזי מעיר קוסטנטינא יע"א המדפיס והמחוקק זלה"ה. בסוף הספר נאמר ב"התנצלות המגיה": "ויהי מדי עברי פה העירה ליוורנו יע"א לולא ה' צבאות הותיר לנו שריד זכות אבות אשר עד כה עורני... ואף גם זאת כי הוא ראשית מלאכתי עוד זאת כי צרות הזמן מצאוני... כנראה שאביו אעפ"י שאת בית-הדפוס לא הורישו את צרותיו הוריש...".
24) בשער הספר הזה נאמר: "ע"י המגיה והמסדר ה"ר משה אשכנזי י"ץ בן החכם המרומם כמ"ר יונה מולאניץ אשכנזי המדפיס והמחוקק זלה"ה."

25) כגון "מגלת ספר". תקי"; "ראשון לציון". תקי"; "חיי עולם" תקי"ב; ועוד.
26) כגון "שמן למאור". תקט"ו.
27) כגון "מסכת גיטין". תקט"ו.
28) עיין ברשימת-הספרים להלן.
29) ב"ספר בקורים" לחזקיה מרדכי בשאן שנדפס בשנת תקכ"ח נאמר בשער:

"בדפוס ה"ר ראובן ח"י בכמה"ר יונה זלה"ה ושותפי הבחור שמואל ה"י בכ"ר נסים אשכנזי ז"ל."

30) על שער ס' "עין משפט" לר' עזרא מלכי, שנדפס בשנת תקל"ל, נאמר: "בדפוס השותפים הבחור נחמד וחשוב כה"ר שמואל אשכנזי יצ"ו בן הח' המ' כה"ר נסים אשכנזי ז"ל והבחור נחמד וחשוב כה"ר מנחם אשכנזי יצ"ו בן הח' המ' כה"ר ראובן אשכנזי ז"ל."

הברכה). תקל"ז. ספר זה לא נגמר בדפוס. כנראה, ונשתיירו הימנו רק השער והדפים הראשונים⁽³²⁾. השני הוא „קופלאס נואיבש“ תקל"ח⁽³³⁾.

אחרי שנת תקל"ח פסקה פעולת הדפוס העברי בקושטא לזמן-מה. שרידי דפוסם של נכדי ר' יונה אשכנזי עברו לידי מוכרי-הספרים חיים אליה פארדו, שהדפיס אצל בני ר' יונה כמה ספרי-לאדינו בשנות תקכ"ג—תקכ"ז ואת ה„מחזור לימים נוראים“ בשנת תקכ"ח. הוא הדפיס בשנת תקס"א את „שלחן ערוך איג"ו פארה לוס תלמידים“ בלאדינו ובשנת תקס"ב את „ספר הפרדס“ לרש"י ואת מסכת ברכות⁽³⁴⁾.

בטרם אעבור לרשימת הספרים שנדפסו בדפוס ר' יונה וצאצאיו, אביא כאן רשימת הפועלים שעבדו בבית-דפוס זה לפי חתימותיהם בקולופונים. רשימה זו חשובה לא רק משום שיש בה כדי להראות על היקפו של דפוס ר' יונה ובניו, אלא גם משום שהיא מסייעת במדה רבה לזהות ספרים מדפוסי קושטא של הזמן ההוא שחסר בהם השער (והללו אינם מועטים). ברור שאין הרשימה שלמה, שכן אנו מוצאים כמה ספרים שלא חתמו בהם הפועלים והמסדרים את שמותיהם כלל. הרשימה כוללת שמות 80 איש, מהם 35 ספרדים ודאי, 28 אשכנזים ודאי, 4 גרים, והשאר עדתם מסופקת. לפי אומנותם יש ביניהם 50 פועלים, 19 מסדרים, 13 מפורים, 3 מגיהים⁽³⁵⁾. בין הפועלים שבאו ממקומות אחרים והזכירו את עיר מוצאם בחתימתם אנו מוצאים בני הערים האלה: ווישנוויץ, לונדון, מיניבוב, ניקלשבורג, סנעטין, פיזארה, פיס, שטנאב. — ראוי לציין את קביעותם של רוב הפועלים בבית-הדפוס. מהם שהמשיכו לעבוד במשך שלשה דורות, אצל האב, הבנים והנכדים, כגון המסדר אברהם בן יהודה ליב אשכנזי שעבד בבית-הדפוס בשנות ת"ע—תקט"ז, היינו במשך 46 שנה מיום ייסוד הדפוס וסידר כמה עשרות

(31) עיין ספרי „רשימת ספרי לאדינו“ ע' 11 ושם בראש הספר צילום השער של שריד יקר-מציאות זה.

(32) אכסמפלר מספר לא-נודע זה מצאתי בגנזי החכם המאסף מר אלחנן אדלר בלונדון. ואני מכיר לו טיבה מרובה שהרשני להשתמש בו.

(33) את שני הספרים הראשונים ראיתי, ועל האחרון, הנמצא בספריית הסמינר בניר-יוק בשני אכסמפלרים שיש ביניהם שינויים, הודיעני ידידי מר י. ריבקינד. את שנת הדפוס בספר זה שיכולה להיות גם תקנ"ב, יש לקבוע לפי שני הספרים האחרים. על ספר הפרדס ועל שלחן ערוך לתלמידים הוא חותם רפאל חיים אליה. — בסוף ההסכמות של ספר הפרדס נדפס אותו ציור בית-המקדש הידוע לנו מתקופת ראובן ונסים.

(34) אם תצרף את מספרם תמצא יותר מ-80, והטעם שיש ביניהם אנשים שהיו פועלים פשוטים תחלה ולבסוף נעשו מסדרים ומנתי אותם בין שני הסוגים. — דומי שר' יונה היה המדפיס הראשון שציין בקולופונים בפירוש את המפור כבעל-מקצוע מיוחד.

ספרים.³⁵) או נסים בן חיים ליב אשכנזי שהיה פועל ומסדר בשנות ת"צ—תקל"ה, היינו במשך 45 שנה. את הרשימה סדרתי לפי סדר א"ב וליד כל שם ציינתי את מקצועו, את מקום עבודתו (קושטאנדינא או אומיר) ואת השנה הראשונה והאחרונה שבה אנו מוצאים אותו.

ואלה שמות הפועלים, המסדרים, המפורים והמגיחים שעבדו בבית-דפוסם של ר' יונה וצאצאיו. (ת"ע—תקל"ז).

1. אברהם בן אברהם אבינו. פועל. קושטאנדינא, תקט"ו.
2. אברהם בן חזקיה מזרחי. פועל. קושטאנדינא, תצ"ב.
3. אברהם בן יהודה אלפאנדארי. פועל, מסדר. קושטאנדינא, תפ"ג—תצ"א.
4. אברהם בן יהודה די פ"ס. מפור. קושטא, תצ"ח.
5. אברהם בן יהודה ליב (אשכנזי). מסדר. קושטאנדינא, ת"ע—תקט"ז.
6. אברהם (בן יוסף) מנשה. פועל, מפור. קושטאנדינא, תצ"ב—תצ"ד.
7. אברהם בן יצחק. פועל. קושטאנדינא, ת"ץ.
8. אברהם בן משה יתום. מסדר. קושטאנדינא, ת"ץ.
9. אשר בן אליעזר מפיוזארו. מסדר. קושטאנדינא, תצ"ו—תצ"ז.
10. בנימין חנוקה (או חנוכה). פועל, אומיר, תצ"ג—תצ"ד.
11. בצלאל בן יהודה ליב ליחטצייר מק"ק מיזיבוז. פועל. קושטאנדינא, תקי"ז—תקי"ח.
12. דוד בן אהרן. מגיה. קושטאנדינא, תצ"ב—תצ"ו.
13. דוד בן חיים אשכנזי. פועל. קושטאנדינא, תצ"ה.
14. דוד בן מרדכי אשכנזי. פועל. קושטאנדינא, תקי"י—תקי"א.
15. דוד גאגין. מסדר. אומיר, תצ"ו—תצ"ז.
16. חיים בן אהרן הכהן. פועל. קושטאנדינא, תקט"ז.
17. חיים בן חיים אשכנזי. פועל. קושטאנדינא, תקי"י—תקי"א.
18. חיים (בן יוסף) אשכנזי. פועל. אומיר, תצ"ח—תצ"ט.
19. יהודה בן אליעזר אשכנזי. פועל. אומיר, תצ"ט.
20. יהודה בן אפרים אשכנזי. פועל. קושטאנדינא, תע"ב.
21. יהודה בן חנניה קשטוריאנו. פועל. אומיר, תצ"א.
22. יהודה בן יוסף הלוי. פועל. קושטאנדינא, תע"ו.
23. יהודה (לב) בן יעקב אשכנזי. מסדר. אומיר, תצ"ה; קושטאנדינא, תצ"ז—ת"ק.
24. יהודה חזן. מסדר. אומיר, תפ"ח—תצ"ה.
25. יהודה ליב בן זאב סג"ל אשכנזי. פועל. קושטאנדינא, תקי"ז.

(35) מסדר ותיק זה גם הביא-לבית-הדפוס שני ספרים: א) פירוש רש"י על התורה.

תע"ז. ב) סיפור דברים. תפ"ח.

26. יהודה ליב בן חיים אשכנזי. פועל. קושטאנדינא, ת"ק—תק"ב.
27. יהושע פלק בן שלמה זלמן מווישניוויץ. פועל. קושטאנדינא, ת"ע—תע"א.
28. יום טוב קאנפלייאש. (או קאמפיליאש). מסדר. אומיר, תפ"ט.
29. יוסף בן אברהם אבינו. פועל. קושטאנדינא, תק"ח.
30. יוסף בן דוד. מפור. קושטאנדינא, תצ"ח.
31. יוסף בן יהודה מגיע. מסדר. קושטאנדינא, תצ"ו—תקט"ו.
32. יוסף (בן יעקב) מזרחי. פועל. קושטאנדינא, תפ"ח—תצ"ח.
33. יחיאל המכונה פישל בן פנחס לוי אשכנזי משטנאב. פועל. אומיר, תפ"ח—תצ"ה; קושטאנדינא, תצ"ד—תצ"ט.
34. יחיאל מיכל בן שמעון אשכנזי. פועל. קושטאנדינא, תצ"ד.
35. יעקב בן דוד שילה. מסדר. קושטאנדינא, תצ"ד.
36. יעקב בן חיים. מסדר. קושטאנדינא, תע"א.
37. יעקב ׳ן פורנה. מגיה. קושטאנדינא, ת"ע—תע"ב.
38. יעקב בן שבתאי עניו. מפור. מסדר. קושטאנדינא, תצ"ה—תצ"ט.
39. יעקב טיבואה. מסדר. אומיר, תפ"ח—תצ"ה.
40. יצחק בן אברהם אלפאנדארי. פועל. מפור. קושטאנדינא, תע"א—ת"פ.
41. יצחק בן אברהם ואלירו. מפור. קושטאנדינא, תק"ב—תקט"ו.
42. ישעיה בן הקדוש משה מק"ק סנעטין. פועל. קושטאנדינא, תע"א.
43. ישעיה אשכנזי. מתעסק ומגיה. קושטאנדינא, תע"ט.
44. ישעיה יוסף (בן משה) רוזיליו. מפור. אומיר, תצ"ח—תצ"ט.
45. כלב בן יהודה מגיע. מסדר. קושטאנדינא, תפ"ז—תצ"ו, תק"ג.
46. מאיר אלגאראנסי. מפור. אומיר, תצ"ח.
47. מרדכי בן אברהם אשכנזי. פועל. קושטאנדינא, תק"ו—תק"ח.
48. מרדכי בר דוד. פועל. מסדר. קושטאנדינא, תפ"ח—תצ"ח.
49. מרדכי בן חנניא בר דוד. מסדר. קושטאנדינא, תק"ג—תקט"ו. (ואולי הוא הנוכח במספר הקודם).
50. מרדכי בן מאיר אשכנזי (מק"ק ניקלשבורג). פועל. קושטאנדינא, תק"ב—תק"ג.
51. משה אזוביל. פועל. אומיר, תצ"ב—תצ"ג.
52. משה בן אברהם אבינו. פועל. קושטאנדינא, תק"ג.
53. משה (בן אברהם) צאיידון. פועל. אומיר, תצ"ו—תצ"ח.
54. משה בן אהרן המכונה אריפול. פועל. קושטאנדינא, תקל"ה.
55. משה בן זרח (אשכנזי). מפור. קושטאנדינא, תפ"ו.
56. משה בן יעקב בן אברהם אבינו. פועל. קושטאנדינא, תק"ד—תקט"ו.
57. משה בן יעקב וכהן. פועל. קושטאנדינא, תצ"ו.

58. משה בן יצחק. מפזר. פועל. קושטאנדינא, תצ"ב—תצ"ו.
59. משה בן יצחק טאראנטו. מפזר. אומיר, תפ"ח—תצ"ה.
60. משה בן מרדכי אשכנזי. מסדר. פועל. קושטאנדינא, תקי"ג—תקל"ה.
61. משה גיפרוט. פועל. אומיר, ת"צ—תצ"ט.
62. משה (בן דוד) פאסי. פועל. קושטאנדינא, תצ"ו—תצ"ח.
63. משה כאסי. פועל. קושטאנדינא, תק"ג. (ואולי הוא הנזכר במספר הקודם, אלא שיש בספר טעות דפוס).
64. נסים בן חיים ליב (או נסים בן חיים אשכנזי). פועל, מסדר. קושטאנדינא ת"צ—תקל"ה.
65. נסים בן יצחק אשכנזי. מסדר. קושטאנדינא, תצ"ה.
66. נסים גאגין. מפזר. אומיר, תצ"ו—תצ"ז.
67. נסים יהודה ׳ יקר. מגיה. קושטאנדינא, תק"ך.
68. נפתלי בן חיים אשכנזי. פועל. קושטאנדינא, תקי"ד.
69. סעדי המכונה בכור אנגיל. פועל. קושטאנדינא, תפ"ח.
70. עובדיה בן משה אלגאזי. פועל. קושטאנדינא, תצ"ח.
71. פוליכרון בן יצחק. פועל. קושטאנדינא, תפ"ח—תצ"ח.
72. פסח בן גבריאל הלוי מק"ק ניקלשפורג. קושטאנדינא, תק"י—תקכ"ח.
73. פסח בן פנחס הלוי. פועל. קושטאנדינא, תק"ל.
74. קופמאן בן אשר מק"ק לונדון. פועל. קושטאנדינא, תע"א.
75. קלמן בן יהודה אשכנזי. פועל. קושטאנדינא, תע"ט—ת"פ.
76. ראובן בן מרדכי גימפל (גומפרכט) אשכנזי. פועל. אומיר, תצ"ב—תצ"ו; קושטאנדינא, תצ"ד.
77. שלמה (בן אהרן) עזר. פועל, מסדר. אומיר, תצ"א—תצ"ה.
78. שלמה בן יוסף לארידו. פועל. קושטאנדינא, תק"ג.
79. שלמה בן מרדכי. פועל. קושטאנדינא, ת"ע.
80. שמואל ׳ דיי. מסדר. אומיר, תצ"י.

מושג אמתי מפעולתו רבת־ההיקף של ר' יונה אפשר לקבל רק מרשימת הספרים שנדפסו בבית־דפוסו. הרשימה דלקמן מסודרת לפי סדר השנים. בכל שנה מסודרים הספרים לפי מקומות הדפוס (באותן השנים שהדפיס גם מחוץ לקושטא) ובכל מקום לפי סדר א"ב של שמות הספרים. בדרך כלל קיצרתי את השער, אולם הארכתי במקום שרגילים הביבליוגרפים לקצר, היינו בהזכרת שמות הנדיבים המסייעים להדפסה ושמות הפועלים החתומים בקולופונים. ידיעות אלה חשובות לא רק לתולדות הדפוס הזה, אלא יש להן גם ערך היסטורי־כללי.

נתעוררתי למחקר זה ע"י שיחות עם הביבליוגרף המנוח אריה טויבר ז"ל. הוא עצמו היה בדעתו לפרסם רשימת הספרים שנדפסו בקושטא ולהקדיש בה פרק מיוחד לדפוסו של ר' יונה. אולם הפסיק את העבודה בראשיתה מחמת חוסר-ספרים תחילה ואח"כ מחמת מחלתו שגרמה למותו.

רוב הספרים שרשמתי ראיתי בעיני כאן בבית-הספרים הלאמי והאוניברסיטאי (רובם נרכשו בשנים האחרונות) ומיעוטם העתיק בשבילי ידידי מר יצחק ריבקינד עפ"י אוצרות-הספרים של ספריית בית-המדרש לרבנים בני-יורק. מר ריבקינד גם עוררני על כמה ספרים שלא היו ידועים לי. (סימנתי אותם בסימן: ג"). על טרחתו להשלמת הרשימה הזאת אני מכיר לו טובה מקרב-לב. אחדים מהספרים המנויים ברשימה ראיתי באוצר-הספרים הנפלא של מר ש. ז. שוקן בירושלים. ואני מודה לבעל האוצר על הרשות להשתמש בו ולספרן מר א. מ. הברמן על שהקל עלי את העיון בספרים האלה. (סימנתי אותם בסימן: שוקן).

בסוף הרשימה יבואו מפתחות שמות המחברים והספרים.

(המשך יבוא)

מגנזי בית-הספרים

כ"י עברי-ערבי על קורות היהודים בתימן

טאט

ש. ד. גויטיין

המתעסק בכתבי יד תימנים יופתע לפעמים ע"י העובדה שמאותו כה"י שקנה או חקר מופיעות העתקות חרשות במקומות אחרים. לא מן הישר יהיה לבאר את העובדה הזאת רק באהבת הבצע של סוחריו כתבי היד. אלא מבטי הדבר בארץ כתיבת הפנימית שאין בה בית דפוס עברי ועל כן ההעתקה ביד הסופר משמשת להפצת הספר. וגם הפליאה שסררי הדברים ואפילו שמות הספרים משתנים מהעתקה להעתקה או חוסר ויתר המצויים בהן אינם רוקא ערסומיות לשם הטעות הקונים אלא מותנה במצב היהודים בתימן, בגליות ובגזרות שבהן אכזרו ספרים או סקצתם ונתבלבלו הקונטרסים. משום כך חובה על החוקר לתת דו"ח מדויק על כה"י הנמצאים למען יקל על רוכש כ"י לעמוד על מיקומו. כה"י Heb. 8°599 שבבית-הספרים בירושלים (עיין י. יואל, רשימת כתבי היד העבריים וכו' מס' 458) כולל קצת דפים בעלי 4 טורים של 26 שורות. בספר שלשה חלקים שהם ארבעה:

- (1) ספר דופי הזמן (על מחברו עיין להלן). דף א—מב.
- (2) " קורות הזמן דר' חיים בן יחיא חבשוש (ויש מכמאים חבשוש). דף מג—קא. ובו שתי מחלקות:
- א) אוסף של ידיעות שונות על תולדות יהודי תימן. דף מג—סג.
- ב) מאורעות שקרו בימי המהבר וביחוד „מה שאירע לו ומה שראו עיניו במסעיו עם החכם יוסף הלוי זלה"ה". דף סז—קא.
- (3) ספר אשכולות מרורות והליכות שבא דר' סלימן בן יחיא חבשוש. דף קג—קכב.

הספר נכתב בצנעא בשנת תרצ"א ע"י החכם ר' שלום ב"ר יחיא ב"ר חיים ב"ר יוסף קרח. הסופר חזה אינו מעתיק בלבו אלא מסדר וחוקר, ועל פעולות אלה עלי לעמוד להלן. לפני שהעתיק ההעתקה שלפנינו כתב אחרת שנשלמה בר' תמוז ברס"א לשטרות (תר"ץ). העתקה זו נמצאת בידי העורך מר קהתי ואני מודה למר קהתי גם במקום זה על הרשות להשתמש בה. ר' חיים חבשוש (ע"ל 2) לא קרא שם לספר, או שם זה לא נודע (ע' קב), לכן בהעתקה הראשונה (קהתי) קרא הסופר לספר זה בשם „דופי הזמן חלק ב"ו", ואילו בשניה (8°599) „קורות הזמן". לשם הבהירות והקצור אשתמש להלן בשם האחרון, אם כי יש ידים להנחה כי תראשון יש לו על מה לסמך. ישנו כ"י

(1) ובשם זה נקרא הספר במאמרו של מר קהתי ב'ציון' ה, עח—פח.

שלישי, בלתי תלוי בשתי (8) ההעתיקות האחרות הסכיף אותו חומר (עם תוספות וכמה חסרונות בחלק 2 ו 3), גם הוא כ"י חדש לנמרי, והובא ע"י החוקר C. Rathjens לנרמניה ונקנה שם ע"י אגודת שותרי האוניברסיטה העברית בהשתדלות מר שוקן. סדר הדברים בכ"י הנ"ל (שנקראנו להלן כ"י שוקן) הוא כזה:

(א) זה דופי הזמן שחיבר מ"ז חיים ו' יחיא חבשוש ז"ל, עמוד ו—131 (8). מתאים לכ"י 599 מנ—סזג ומסתיים במלים אלה:

„זה מה שמצא הר"ר חיים ו' כבוד יחיא חבשוש ז"ל וקיבץ אותם מספרים קדמונים מא(1) שאירע לבני עמינו הישראלים השוכנים בעיר צנעא ובבנותיה וכו'". סיום דומה מאד נמצא ב 599 סזג.

(ב) זה ספר דופי הזמן שחיבר מ"ז חיים ו' כבוד יחיא ו' אלצעדי ז"ל מה שאירע לבני (1) ישראל השוכנים במדינת צנעא. עמ' 132—361. מתאים לכ"י 599 א—מא ב.

(ג) בלי שום מכוא מתחיל בעמוד 365 (אחרי 3 1/2 עמודים ריקים): „אחרי כן קם מלך אחד וכו' = 599 סזג 13—סזג. וזה שבוש כי הענין הוא המשך וסוף של תולדות ר' שלום בן אהרן הכהן עראקי המסופר בעמודים האחרונים של החלק הראשון.

אחר כך ניתן (בפתיחה: זמן אלמנח אכירא = וסמה שקרה בזמן האחרון) החלק המתאים לכ"י 599 ג, אלא שחסר בסוף, עיין הערך 3.

(ד) „שנת ברט"ו ותרט"ה) אשכולות מרורות והליכות שבאי בלי ציון שם מחבר. נפסק באמצע העמוד ובאמצע המשפט במקום המקביל ל 599 קחג 27. מאחר שהמעתיק הזה לא השלים את מלאכתו לא ציין את שמו ולא את שנת כתיבתו. ואפשר שלא הקפיד לנמרי, מאחר שכה"י נמכר לנכרי שלא נזקק ללשון ולאומיות העבריות ...

ועתה אסביר מה טיבו של כל אחד מחלקי כתבי היד שמניתיים לעיל:

(א) ס' דופי הזמן. כבר פרסמו את ענין הספר הזה החכם אברהם נדאף בספרו שרידי תוכן ח' ובוחרו החכם דוד ששון ב'אהל דוד' ע' 969. לפי

(2) לפי מה שספר לי מר יהודה סרי ישנה העתקה שלישית שעשאה אותו סופר והיא בידו מר יעריש נדאף. מר יהודה סרי הנ"ל הביא את שלש ההעתיקות מתימן לירושלם. כ"י 599 נקנה סידו מר יוסף ו' סאלס חבארה שהספר נכתב לתשוקתו. עיין דף מא, קא 2-ד, ברוב פאר והדור, הנדלת אותיות ושמוש ששה מיני דיו.

(3) העיסוד הוא שלי. גודל הנר 12X18. שורות 15. כה"י מכיל 554+26 עמוד, אלא שאחרי עמ' 554 אבדו דף או דפים אחדים המתאימים לכ"י 599 קא 5—קא 2. ואיירי דווסר אירכס. וחבל, כי בכ"י 599 כתוב ב'קא 3: חסרון יש כאן. וכבר הקרתי אצל האנשים שהיה כה"י בידם, אך לא העליתי מאומה בחקירתו זו.

תאורו של הח' ששון ברור שהספר הנמצא בספריתו הוא הספר הנכלל בכ"י אשר לפנינו. אלא שיש ספקות בנוגע למחברו. בהקדמה קורא המחבר לעצמו חזמ"ק (= סקיד) הקטן, ואילו בשער כ"י קהתי ושוקן נאמר: ספר דופי הזמן שחיבר ... יחיא בן ... יהודה אלצעדי⁴). וכן כותב קליו ר' חיים חבשוש (דף סג/ז): ואם נפשך דאבה לך דרשהו ממאורעות הזמן להרכ הגאון מי יחיא ו' כמותריר יהודה אלצעדי האב ביד לקהלות תימן, והפסקה הנרמזת נמצאת בדופי הזמן שלפנינו. ואולם המעתיק ר' שלמה קרה הרגיש שיש קושי בדבר כי בדף לגא נאמר: וז"ל אחי וראש⁵) כמותריר יהודה צעדי ש"צ, ולא יתכן שכנו יזכירו בלשון זו. ועל כן הוא משער שהמחבר הוא יהודה צעדי עצמו, ומפני שכא בתוכחות עם אנשי דורו לכן הסתיר שמו .. ועשה קצת תוכחות בשם תשובת הזמן לאדם ויחס אותן למוחיר יהודה אלצעדי והוא הוא המחבר, ועל כן כתב בשער של 599: ... שחיבר כה"ר יהודה אלצעדי או כה"ר יחיא בנו. וגם החכם אברהם נדאף יחס הספר ליהודה צעדי במקום הנ"ל. אך סגוף הספר נראה שנכתב לא ע"י רב אב ביד אלא ע"י אחד העם. עיון למשל ידד: ויש שם ישישים ולא בר הכי אנא ... ואילו היה אחר בלעדי אדם מסוים אדם של צורה היו נכנעים יותר. וכיו"ב במקומות אחרים⁶). ונראה לי שזה פתרון הסבך: כתב את הזכרונות האלה איש ששמו סקיד. ואולם אחר גמר גוף הספר, בדף לגא, הביא חבור בפרוזה מחרוזת של ר' יהודה צעדי, תשובת הזמן לאדם, ומאחר שר' יהודה צעדי היה אדם מפורסם תלו בו את הספר כלו; לפני גמר הספר נמצאים הדברים האלה: ומה גם שהל"ך קלין (הזמן) עוד הרב כ"ר יהודה יעלה על במתי ההצלחה שפ"י; נראה שר"ת ב"ר הוא שבוש (סקין כבוד ר') כי הרמז הוא לחבור הנ"ל של ר' יהודה צעדי עצמו. אך אפשר שממנו נשתלשל היחוס של חס' לכנו של ר' יהודה צעדי.

ונראים הדברים שהספר, כלו או קצורו, היה נפוץ בלי שם מחבר. שכן ראיתי לפני שנים אחדות כ"י ישן ברשות מר ישועה גרידי מעיר דמאר

(4) כלומר המיוחס לעיר צעדי המפורסמת שבצפון תימן. החכם באכר ז"ל חשב שצעדי הוא במקום סקיד, JQR XIV ע' 608. — ר' יהודה ב"ר שלמה צעדי (מהריצ"ע) התחיל לכתוב פירוש לסידור התימני והקדמתו נדפסת בתכלאל עץ חיים ירושלים תרנ"ד דף ב. מס' קורות הזמן ס"א יוצא שר' יחיא אלצעדי חי בזמן ר' יחיא בן שלום בן אחון הכהן עראקי; על משפחת זה עיון להלן.

(5) אעיר שבלשון 'אחי וראש' פונה המחבר אל הקורא, למשל יח"ל, ואפשר שגם כאן הכונה היא לכך, ואינו רוצה לאמר שר' יהודה היה אחיו.

(6) רב אב ביד לא היה מצוין את אנשי עירו כעדה ללא כהן מורה (כב"ז). דור שכלו יתום (כנ"א). ולא היה מדבר על ריש גלותא יצ"ו באופן שעשה המחבר כיה"ל וכיו"ב — ר. ולא היה מתלונן על בית הדין שאינו מקיים את גזירות עצמו כג"ל.

(קהל חשוכה מאד בתימן הרדומה; הדורם (בראשית י, כז), מתורגם בתפסיר מעדיה נוסח תימן — לא בהוצאת דרנבורג — דמאר, 16 דפים 23 שורות בערך, והוא מתחיל: „הקדמה על מה שאירע למדינת צנעא ממאורעות הזמן שבאו עליהם ועל כל הארצות שבמכירותיה מרעב ומדבר וממלכיות ומגליות וממלטות ומאנחות וכו'". יש בו חסר לעמית ידופי חזקן שלפנינו ויש סדר אחר, אך הוא הוא — חוק מן ההקדמה — מלה במלה. בראשי העמודים רשום מעשה צנעא או מתם: 'צנעא' או 'יאול' (ז). וראיתי העתקה של כ"י ברשות מר ש. ארנסט בתל אביב המתחיל כלשון כ"י דמאר, אך הוא מתאים כשאר דברים לידופי חזקן שלפנינו ואין רשום בתחילתו שם של מחבר. נ"ל שכל אלה מחזקים את ההנחה שאת כה"י ייחסו לר' יחיאל או לר' יהודה צעדי רק בזמן מאוחר ועל פי הטעם שבארתי לעיל.

ועתה אקיר הערות אחדות על עצם הספר כדי להשלים את דברי החכם ר' דוד ששון עליו. גוף הספר נכתב בשנת בל"ו=1725), עיין בהקדמה: „משנת בכית עד שנתינו זו בל"ו". על השנים ככ"ח—בל"ד עובר המחבר בקצור נסמן (דא—וא), ואילו בשתי השנים בל"ה (ו—יו) ובל"ו (ז—כז) נרשמים לפי הרוב מאורעות כל חדש בחדשו באריכות. מאחר שהמחבר רושם דברים כמעט בצורת יומן אין הקורא את ספורו אחרי יותר ממאתים שנה עלול להבין תמיד את המסכות על כורין. דבר אחד יוצא ברור מן הספר: הצרה הגדולה של הרעב וגזרת השסר הכרוכה בו הקימה את האיש להיות רושם את מאורעות זמנו (טב). השמר לא בא בעקב רדיפות ו) אלא מחמת שהאמאם הזמין למומרים די ספקם (יגא); כך יצאו ביום אחד 16 אנשים ו35 נשים מן הכלל (ידג) ועוד לפני זה היו 750 איש מומרים מחוץ לנשים וילדים בעיר צנעא בלבד, אמנם המחבר אטר שכתב את הספר לו לעצמו למזכרת (יוב) אך התכוון גם לעמד לדורות תכאים (יזא. יח). ועל כן מרבה הוא בדברי תוכחה ומוסר ומביא ראיה לדבריו מכמה ספרי מוסר ודרש כמו מ' חסידים (יבד), גפש יהודה (טז)

(7) מר שמעון גרירי מספר לי עכשיו שעומדים להדפיס קונטרס זה בקובץ עניני תימן העומד להופיע בהוצאת שטיבל בשנה זו.

(8) מבחר של הסופר על השנה הזאת תורגם לגרמנית בספרי Von den Juden Jemens 1934, 22—25.

(9) בכלל ראוי לציון שאין זכר ספורט לאיזו רדיפות שהן. אופיי שרק פרט אחד של יחס רע מוכא (טו^א): שגוי אחד קרא לסית חיו נעל, וכידוע מלת נעל כיכ מגונה על התימנים שהם אומרים במקומה 'חוק', כלומר חוק סבבוך. — הדבר מזכירני את התשובה שניתנה לי לפני הרבה שנים ע"י תימני ששאלתי על מצב היהודים בתימן: הסבב רע. למה? מפני שקוראים אותנו 'נצראני' נוצרי. (שכנוי זה הוא גנאי גדול מאד בארץ ערב נזכר גם אצל Eldon Rutter, The Holy Cities of Arabia).

(10) הפרוש של ר' משה בן שמעון פרנקפורט על מנורת הסאור שנדפס באמשטרדם בשנת את"כ. מענין שהספר כבר הספיק להגיע לתימן וזמן כל כך קצר אחז הדפסו. ר' חיים

(יוב), שבט מוסר (יאנו). יטב. כדר), מקור ישראל (יגד) ולכאורה הדרשים של ר' ישראל נגארה, קיצור שליה (יוא. כדר) כתב יד של מ' וורה המאים נר' אלעזר מנרמיוא בעל הדוקח (כאג), מור ברקת (כהא), מרגנימא דבי רב (לור), ר' נתן שפירא בעל מיה וטוב הארץ, פרוש הריי אברבנאל (כרג. לזב) וכו'. גם משלים עם מוים באים לסמך את דבריו, למשל כדא: ורדו העששיות ועלו העססיות = מדגללת אלקנאדיל ותפללת אלזנאביל (עי' בספרו Jemenica 466) כלומר הושפלו הנדיבים ונתקלו השפלים, או: בורחים כבורח השד מויתי נזעם (יכב) שלא שמעתיו מתרמנים ותימנים ששאלתים עליו לא ידעוהו.

אחרי גמר תאור מאורעות שנת בל'ז ניתן זכות מליצי בין האדם והזמן (כו—לג) ובו מסתירים עצם הספר (ג). אלא שנוסף עליו קטע מיוחס לר' יהודה צעדי, ע"ל, ואחריו לור—מא תוספת על מאורעות שנת בל'ז 1726 המסתתים במשל השועל הנכנס לזכרם. אפשר שהמחבר המשיך את רשימותיו, אך זה מה שהגיע לירינו בהעתקות השונות.

ערך הספר הוא כמובן בתאור חייהם הפנימיים של גולת תימן בעת ההיא, וכבר ציין ר' דוד ששון מקצת פרטים (ג). הניל רשם גם כן את החכמים הנזכרים בו, ורק השמיט את ר' משה אלקמיעי הנזכר בחלום הנפלא דף ו. משה אלקמיעי היה בראש קהלת מוכא הגדולה בזמנו (עיין ששון, הצופה כ"ז ע"כ) והוא מובא עוד בתשובות 'פעולת צדיק לחיים' של ר' יחיא צאלה שנכתבו ברבע השלישי למאה הרי"ח (עיין אהל דוד ע' 342) בתואר 'החכם החסיד קדש

הכשוש כותב (קורות הזמן סו') שבימים ההם היו יהודי צנעא עשירים והרבו לקנות ספרים מודפסים וכי מחוץ לארצם — גם מספר דופי הזמן מ"א יש להכיר שקניית ספרים נחשבת כחובה על כל בע"ב הגון.

(11) 'ביום שיש ברית מילה אומר ויעבר בין מילה ופריעה ומיד נענים'.

(12) בתוך זכות דופי הזמן נמצא 'חרם על הזמן' שיצא מפי ב"ד של עשרה רבנים: אברהם בן שריה הראובני, אהרן בן עזיה היצחרי וכו' (ל"א). כבר בקש החכם אברהם נדאף להסיק מזה בספרו הניל שבימי המחבר עדיין היו נמצא כתבי היחס של משפחות התימנים. אך המעיין יראה על נקלה שהשמות ויחסיהם מדומים הם.

(13) אנב אעיר שאין מלחמת המחבר מכוונת כפי שאפשר להבין מדברי החכם ששון נגד העשון של מו"סיון עצמו, הלא כבר הרב הגדול מהרי"ץ (צאלה), זקנו של יחיא בעל 'עץ חיים', התיר אפילו 'שישתו עשן התונבאק בליל פסח לפני הסדר' (תכלאל, ב, א, יא^א). אלא נגד בזכו ממון על קניית כלי עשון הנרגילות המקוששות בכסף באמנות רבה (שישה, והיום מדא"ע. שרישה בדיוק חלק — הבפן — של המדא"ע) שהן תפארת לכעליות עד היום הזה. — כדאי לציין התרעומת הגדולה של המחבר על התרבות השמוש בשירים ערבים בסעודת מצוה, ומה שהוא מספר (לח"ג) שאנשים שחיללו שבת מתוך שכרות נידו אותם ב"ד ונחבשו בבית הסוהר ונתנו קנס למלכות.

הלולים. אנו רואים אפוא שהיה חכם חשוב כבר ברבע הראשון של מאה זו (14).
 ס' דופי הזמן היה כנראה יחיד במינו (16) בספרות היהודים התימנים, ועל
 כן מצינו שהאחרונים כתבו את הקורות של זמנם או של הדורות הסמוכים להם
 בצורת הוספות לספר דופי הזמן. עוד החכם אברהם גראף כותב
 (שרידי תימן ח): ואני הכותב הוספתי לחבר עליו מה שקרה לאחינו שם בשנת
 התרנ"ב לא קפיץ ובזמנים אחרים. ובכ"י ששון יש תוספת על דופי הזמן נכתב
 בידי סעיד בן יוסף (16) אל ערוסי על קורות יהודי תימן בשנות 1808—1905.
 וכן עשה ר' חיים בן יחיא חבשוש בכה"י אשר לפנינו, ומאחר שלא
 נמסר שם של ספרו יש להניח שכ"י שוקן (וקהתי) צודק בקראו גם ספרו של
 חבשוש בשם דופי הזמן. ונראה לי שאולי גם סדר הדברים בכ"י שוקן
 (ע"ל עמ' 257) הוא המקורי. כי מאחר שחבשוש מספר גם מאורעות שחלו לפני
 תקופת דופי הזמן פתח במה שכתב הוא ויחיבר (17) את הספר תעתיק אל תוך
 ספרו, אלא שהתעתיק שלשל את ס' דופי הזמן המקורי לסקום שאינו מתאים
 (ע"ל 257).

וזה מה שסיפר לי מר יוסף ש. חבארה (ע"י לעיל הערה 2) על עבודתו
 של ר' חיים חבשוש. ר' יחיא אלקאפח וצ"ל עוררו לכתב קורות יהודי תימן.

14 ואפשר שהיה מקורם בצנעא ונתמנה אח"כ להיות רב בסוכא, או בעל החלום
 רואה את הרב של סוכא יושב בבהכ"נ של צנעא. משפחת אלקמיעי קיימת בצנעא עד היום.
 15 הססינור יוסף וולף כותב שהביא מתימן 'תולדות יהודי תימן' של סעיד דוד
 מנצור איש מוילה, עיין E. Brauer בספרו Die Ethnologie 6. עדיין אני מחפש
 אחרי כה"י הזה. בהצופה כרך 7, 1—14 הדפיס החכם ר' דוד ששון מה שיש בבית אוצר ספריו
 מרשימת ר' יחיא בן ר' יוסף בן ר' צאלח, המחבר המפורסם של פירוש עץ חיים
 על התכלאל, על אודות קורות היהודים בתימן ועיון אהל דוד עמ' 368. מפליא הדבר שאפילו
 רשימה קצרה זו של מחבר כה חשוב לא באה עד עכשיו לידי החוקרים בצורה שלמה.
 16 החשלה לפי הודעת מר ישראל ישעיה שהוא בעל נכדתו של ר' סעיד ז"ל. ר'
 סעיד נפטר בשנת תרס"ח לערך, לפי דברי הנ"ל, והיה חכם המובהק של ר' חיים חבשוש
 ז"ל ור' יחיא קאפח ז"ל.

מר אברהם יערי הואיל בסוכו לעיין בשבילי בחבורו של ר' סעיד אלקמיעי ברשות
 החכם ר' דוד ששון הירוע בנדיבותו האדיבה. מרשימות מר יערי יש 95 מסד שערוסי
 פותח חבורו בתאור שנת הצרות הידועה בקריים (ע"י להלן עמ' 265) ואחרי הוזכרה מאורעות
 בודדים, בייחוד מצוקת רעב, משנות בקמ"ז בקס"ז ובקיע הולך ומונה את קורות זמנו החל
 משנת בקע"ה (1864) כמעט שנה בשנה. בעיקר מדבר הוא (כנראה מרשימותיו של יערי, אך
 הספור הוא רבו בערבית שאין המתעתיק שומעה) על עצירת גשמים, סחירות, ורק לעתים רחוקות
 על ענינים חברותיים. כחצי חבורו מוקדש לשנת-הצרות הגדולה תרס"ה ובה הוא מסתיים.
 17 גם מתעתיק נקרא 'מחבר' בפי התימנים, ובצדק, כי כפי שראינו במקרה שלפנינו
 על המתעתיק לפעמים לברר גם את חיבורי הדברים.

אלא שבשנת אלפאר 18 (1905) קיב ר' חיים עם הרבה יהודים אחרים את צנעא והתישב בקיר אב והתפרנס שם במלאכת חמדאיע (הנגילות עם קשופי כסף) אך מת זמן קצר אחרי בואו לאב. בנו של ר' חיים ספר שבחזירתם לצנעא מצאו את הארונות שכורים והכתבים מפוזרים וחסרים. דבר זה מכאן די צרכו את מצב הספר כיום. אני נותן את תכן החלק המיוחד לר' חיים חבשוש למען לא יחשבו העוסקים בכח"י שיש לפניהם ספר חדש אם ימצאו דברי ר' חיים מסודרים באופן אחר.

2א: 'קורות הזמן' או 'דופי הזמן ב'; החלק הראשון הכולל מה שאסף ר' חיים חבשוש מן

קורות יהודי תימן בעבר

חלק זה נכתב כלו עברית. וזהו חסרון. כי חתיבה הערבית של ר' חיים היא יותר ענינית ובעלת תכן, ואילו העברית שלו הושפעה במדת מה (אם כי לא כלה) מלשון סכתבי העת מתקופת השכלה שהגיעו בימים ההם גם לארץ תימן. וניכר יפה החילוק בין הפרקים שבחם ר' חיים מעתיק מקור ונותן דבר של ממש (כסו ציון ה' ו') ובין הפרקים שלא היה לו בהם חומר הרבה והוא הרחיב את היריעה כדי המליצה הטובה עליו (ציון א). ר' חיים עושה את מלאכתו ככשרון, יש לו חומר מובהק, והנאומים הארוכים שהוא שם כפי אנשים שונים, מוסלמים כיהודים, מציינים יפה מאד את הלך הרוח של שני הצדדים. ברור שר' חיים רצה ליצור יצירה 'אמנותית', אך יש להצטער באמת שבמקום ספרו של ר' חיים לא הגיעו אלינו עדיין (חוץ מבמקרה אחד, עיין ציון ט"ז) 'הספרים הקדמונים' שמהם העתיק לפי דבריו עצמו. וכמה הערות אגב, כעין זו שעל משיח השקר שקם במזרח תימן בשנת 1495 וכחח חיילותיו הרבים הרגיו את הממלכה עד שנחרג הוא וכל יהודי הגליל ההוא (ציון ח) טראות שהיו לרשותו של חבשוש כמה יריקות שנעלמו ממנו עד עתה ושהוא לא ידע למדרם ולספרם בספרו.

כי אכן מוזר הסדר בתכורו של ר' חיים חבשוש כמות שהוא לפנינו כיום. הציונים א'—20) מתארים צרות שכאו על יהודי תימן משנת 1668 ועד

18) כלומר הגלות המרה שבאה על קהלת צנעא בסלחסה הגדולה של הערבים בתורכים. עיין להלן עמ' 270.

19) ברי לי שר' חיים חבשוש לא העתיק מרשימתו של ר' יחיא צאלח הנזיר הערה 15.
20) חלוקת הספר לציונים היא מעשה ידי המעתיק ר' שלום קרח, ואיננה בכ"י שוקן. החלוקה בכ"י קתחי שונת מכ"י בית-הספרים. בראשונה יש בחלק זה ירח פרקים, באחרונה יש (באמת כ') עיין בהערה הבאה). אני נוקט לפי החלוקה שבכ"י בית-הספרים משום גירסא בתריותא (ע"ל עמ' 256) ומשום שגראית לי מעשית יותר.

1817. לפי הרוב באים הפרקים האלה לבאר הגזרות המשפילות הקובעות חיי יהודי תימן עד ימי המחבר. אחרי זה הוא מפרט את הספור ההיסטורי ומביא בציון ז' מכתב ששלח אל כת המשיחים (המסיון) לעיר לונדון בשנת תרי"ן. כתוספות למכתב זה יש להעריך את ארבעת הציונים הבאים הכוללים מקורות כלליות על המצב הרוחני והאזרחי של יהודי תימן עם דוגמאות מתוך ההיסטוריה. בציון י"ב מתחיל מחזור שני של ספור היסטורי. י"ב—י"ד מובאים על מאורעות שקרו, לפי דעת המחבר בקשר לשמועות על משיחותיו של שבתי צבי. ש"ו מתנה הצרות שבאו על יהודי תימן עם גרוש התורכים כ1626—1629. י"ז גלות סוזע בשנת 1679, המאורע המכריע ביותר בתולדות יהודי תימן הסרכזית. כט"ז (21) עד הסוף מובאים מאורעות מן הסאה השמונה עשרה, בחלק האחרון ביחוד תולדות משפחת ר' שלום בן אהרן הכהן אלצטא שאין כסוה לתפארת כסאה החיא, נראה שהמאורעות המיוחסים לזמנו של שבתי צבי אינם ניתנים במקומם. על הסבה אנו דנים מיד בבואנו להציג את תכן החלק הזה של ספר קורות חזון דפרטיו.

ציון א. כשנת השכ"ח חנות אל קופפו אל אויר ארץ התימן שמועות שבתי צבי. המעות גלויות, אך אי אפשר לתקן התכ"ח כפי שמציע קהתי במאמרו ביציון ה, פ, כי מאחר שהמחבר נמסך על פסוק תה"ל ע"ז ר', ברור שאין כאן טעות סופר. שנת, השיכח חנות אל' נתפרסמה כשנת צרה ליהודי תימן ע"י המבוא (22) לס' המוסר, הוא ספר המחברות, לר' זכריה המכונה יחיא אלצאהרי, עיין כראוי, מטמוני מסתרים עם' 10. 'בשנה החיא נכר הישמעאלי על עם גומרי, הכונה לנצחון האמאם אלמטהרה (23) על התורכים. בסוף יולי 1569 חזרו התורכים וכבשו את צנגא (עיין אנצ. של האסלאם ח"ג, עם' 234 ערך Selim II), ועם זה שוחררו היהודים. למאורע זה רומז ר' חיים חבשוש להלן ציון יא (נהג). האם אפשר אפוא להניח שר' חיים הקדים את שבתי צבי

(21) המעתיק מנה בשעות ש"ז אחרי י"ז. גם בחלק 33 הוא טועה במנינו.

(22) המחברת השניה של ס' המוסר מוקדשה כלה למאורע זה. ופרופ' בראדי הרשני בסוכו לעיון בכ"י שוקן של ס' המוסר. אך ר' זכריה הוא אמן כל כך גדול במלאכת הסקאמה שהצליח לכתב מחברת איוכה מכלי שהקורא ילמד מכותה אפילו את הפרט היותר קטן על המאורע הנרמז. אם יש לדבר מן המלים 'ובלבי דבר רמז, מה שאירע לאבותינו בתמו' שהגזרה החלה בחורש תמו (ע' אהל דוד להכם ר' דוד ששון 1021) ספק. על כל פנים אכנר, גבור המקאמה, יושב, עם שאר יהודים, בבית האסורים, ראש השנה יוי"ט וסכות עברו, וכבר מסח משמש ובא. ועדיין 'בית האסורים אהלם תקעו והמף והנשים עזבו צועקים'. אך כל זה היה ידוע מן המבוא של ר' זכריה ששם הוא כותב שהיו כלואים 'בכל מגדלי מוכבלים כבכלי ברזל' עד ראש חודש אב השכ"ט. ר' זכריה כתב לפי דברי המבוא את ספרו ס' המוסר כדי להפיג צער הגזרה. (23) ע' אלואסעי 51.

במקום במאה שנה (ועל כן סדר גם את המאורעות המסופרים בציונים י"ב—
י"ד לפני גזרת 1626 (עיין לעיל), או יש כאן בלבול אחר ?

על כל פנים ברור שהמאורע הנרמז בציון א' קרה בשנת 1668—69. כי
מסופר שם כי הסלך אלסחדר אסמאעילי⁽²⁴⁾ (1644—1676) בקש להעביר את
היהודים על דתם ואחרי שלא הועיל העמידם בשמש ג' ימים, ולכסוף בח' אדר
אתתק"ף⁽²⁵⁾ (התכ"ט) הוציא את כל ראשי העם והגלם לכמראן (האי הידוע
ביום האדום המשמש כיום תחנת הסגר לכל העולים למכה הבאים מהודו
והארצות הסמוכות) ואת שאר העם אסרו במגדלים בכל מקום ומקום. רק אחרי
שנה שוחררו הנאסרים והוחזרו הגולים. אם אין כאן בלבול, כי הפרק הבא
מתחיל: ואחר שהתיר הסלך מאסרם ממוזע—, ועל גלות מוזע אין מסופר כאן
כלום, הרי ההגליה החלקית לכמראן משנת 1669 תהיה מעין הקדמה לגלות
השלמה למוזע בשנת 1679, ולדבר זה יש הקבלות בקורות שאר תפוצות ישראל.

ב. הגזרות שלאחר גלות מוזע. ידן חדש שאסור ליהודים
לדור כשכונת הגוים כדי שלא יטמאו את שכניהם. גם כאן מדגא
דארקא חד הוא. כי נראה שגם באירופה חיתה המאה השבע עשרה הקפדנית
ביותר בגזרת הגיטו. קאע אלסקע⁽²⁶⁾ כשם מקום עיר היהודים בצנעא ראוי שיזכר.
מענינת ההערה שמכל הכפרים נתקבצו לשבת בעיר היהודים החדשה ועל כן
נקראו שמות המשפחה על שמות הכפרים⁽²⁷⁾. את מלאכתם עשו היהודים בעיר
הגוים (וכן הדבר במדה מרובה עד היום). ונהגו לבוא לשם כשהם רכובים על
חמורים. גורו שלא ירכבו על חמור (סוס מן דבר שמיא) יפן יגבה היהודי
על המוסלם כשידך המוסלם וירכב היהודי. על היהודי ללכת לשמאל הגוי ואין
עדותו מתקבלת בכיר.

ג. אתתקפ"ד 1673 גזרו הישמעאלים ושריהם שהיהודים יסירו את עטרתיהם
וילכו בראש מגולה ולא הניחו לכסות ראש כשמיכה או בגד עד בקפ"ג 1872

(24) לא נקל לקבוע תסיד מי האמאס הנרמז. כי ידיעתנו בתולדות האמאסים איננה
שלמה. והריבה פעמים קמו אמאסים יריבים. אך חוץ ממה שאין אני יודע על אמאס בשם
אסמאעילי משנת 1569, לא יתכן שאיזה אמאס שהוא יגלה יהודים לאי כמראן בשנה זו, כי
גם זכיר, העיר של חלק תימן מסול לאי כמראן, לא וזה מידו התורכים אפילו בשעת המרד
בשנת 1568.

(25) בכ"ו בית-הספרים תקן המעתיק: צ"ל אתתת, מכיון שהרגיש שאין תאריך זה
עולה יפה עם השכיח חנות אל שבתחילת הפרק. אך אין חיקון זה בכ"ו קהתי ושוקן ואינו
אלא שבוש.

(26) על החיה הזאת עיין בספרי Jemenica מפי 568.

(27) באמת נמצאות כיום כמה משפחות בצנעא השוענות שהם תושבי צנעא מימות
הקדמונים ושמותיהם על שמות כפרים ועירות.

זמן הכבוש התורכי האחרון. לפי כי בירי החכם ר דוד ששון חלה נזרת העטרת בשנת אתתקע"ה 1667, עיין 'הצופה' 11,7.

ד. בקי"ז (28) 1806 היה ריב בין שני מוסלמים ואחד היה מן הסאדה (צאצאי עלי) והוא בלן. וסנהג בתימן שמסיקים את המרחצאות גם בגללי אדם מיובשים. אמר המוסלמים לסויד: אל תגרל עלי פיך ואתה מנקה בתי כסאות של יהודים מצואתם. מאז נזרו שהיהודים יריקו את בתי המרחצאות בכל העיר ויקבצו הנבלות של כלבים וכו' וינקו המדינה מטרחון. על הקהלה לשלם ליהודים האלה חדשית ובכל ערבי שבתות ויזיט ניתנה להם ככר לחם מכה"ב כי הקהלה היהודית אחראית לנקוי העיר. ב1872 בקש הכובש התורכי אחמד סוכתאר לשחרר את 'הקקסצים', אך כבר נעשה להם הדבר לפרנסה ולא ויתרו. רק הקהלה נתפטרה מאחריותה (אלא שעכשיו, עם שוב שלטון האמאם חזרה הנזרה לתקפה, והסופר הנוצרי אמין אלריחאני מספר לקוראיו — היהודים האמריקנים הנאים (עיין Around the Coasts of Arabia 318) — בהקנוג על התפקיד הנכבד של אחיהם בדרום ערב. ועיין בספרי Von den Juden Jemens עמ' 87, 'לשוננו' ג 369).

ה. בקי"ט 1808 מרד שבט בכיל באלמחרי עברלה ושמו מצור על צנעא. כי מוסן אלקאסם (שגרש את התורכים ב1630) ניתן להם שכר מאת האמאם 150000 שקל מדי שנה בשנה. במצור מתו שלשת רבעי תושבי צנעא, ביחוד מן היהודים שלא היו להם קרקעות ואסמים.

ו. בקכ"ה 1817 מרד גדול של ככיל. האמאם דכאו ואפילו היהודים השתתפו בתפיסת בני שבט ככיל המפורים בעיר. מיד הוזינו בכיל את שאר השבטים להשתתף במרד (רשימה טענינה!) 'ירשלוו שליחים לסחוב כלבים כי כאשר יחפצו לקבץ אנשיהם למלחמה יסחבו כלבים. קבעו את ההתנפלות על צנעא ליל הסדר. שומרי האמאם לקחו שחר מן השבטים כי אלעפארי המופקד על השומרים בקש לנקם נקמתו מן השר שלום הלוי המסונה על המטבע משום מעשה שהיה. כל עיר היהודים נשודת, מי שעמדו מנגד נהרגו, השבטים לקחו את כל האוצרות וגם את הספרים היקרים ולא הניחו כי אם כתלי הכית. — ניכר שר' חיים חבשוש העתיק כאן מקור מוסן המאורע. ועי' אבן ספיר פט—צ; בראואר, אתנולוגיה 42.

ז. סכתבו של ר' חיים חבשוש לססיון הלונדוני בשנת תר"ן (80). סכתב זה מענין כי הוא עדות להלך הרוח החרשה בין משכילי תימן.

(28) אפשר שכך יש לקרא בכ"י הספריה שוש בו מחק בסקום זה. ואילו בקהתי: בקצ"ז (1886), וזה מן הנסמק, וכ"י שוקן: בקצ"ז 1846, וגם זה אינו שווה ל"י כי בציון הבא הוא ממשיך בשנת בקי"ט.

(29) שם לא העירוני ש'מקמץ' משמש במובן זה כבר במשנה כתובות ז, י.

(30) המסיונר F. T. Haig בקי בתימן 1887, עיין בספרו של בראואר 13.

חבשוש מורה על משלוח הצירים הסינודים עם נדבותיהם, אך מודיע לשלחים שהם מאכזרים את כספיהם ומפריהם, כי יחורי תימן יאיתנים מאחורי חומת התלמודי אם כי הם בארץ נדחה, והלחץ מבחוץ והעצלות והסכלות פנינם אוכלים אותם. הוא מבקש מורה ומנהיג אצטטטבולרי שלמדם מלאכה כי הארץ מוכה. ואם עליו להתאושש מן הנדיבים היחודים, עיניו נשואות אל הסולטאן עבד אלחמיד החסיד.

ה. בעיקר על משיח השקר שקם בשנת תרנ"ג ונרם צרות ליהודים. אין חבשוש מזכיר את שמו, כי הוא כותב עליו בשקט טעשה. וזה מה שמצאתי בנוגע אליו ברשימותי הישנות מתוך שיחות עם עולי תימן: משיח זה קרא לעצמו עבד ה' והעם קרא לו יוסף עבדאללה. לא היה מבני צנעא, אלא מבני הכפרים מסביבות שבאם. הוא גדל שקריותו פרא וכתב קסיעות לבריות. בסתר בא אל צנעא אל בית מלימאן צאלח והאנשים נתגנבו אליו. יוסף אלברית שהיה בימים ההם חכם באשי מסרו לשלטונות התורכיים והם הגלוהו לאי כמראן. בשוב הגולים הפוליטיים מכמראן בזמן האסאם שב גם הוא אל ארצו⁽³¹⁾. — ר' חיים חבשוש כותב כאן ש,עתה בשבועי של פסח תרנ"ג הביאותו אל בית המשפט, אך ירא הוא פן ישחררו שוב הכסף הרב של מאמיניו כשם ששחררו בחדש שכט העבר. — אפשר שמה שחגירו לו על גלותו יצא לפעל אחרי מאסרו זה. ר' חבשוש מספר על מעשי תרמית ואחיות עינים של משיח זה וגם אלה שספרו לו אודותיו חרפוהו וגדפוהו שלא כמשיח שקרי כחל שהכל מורים בחסידותו המופלגת. אנב גררא מזכיר חבשוש את משיח השקר שקם בשנת תרנ"ה⁽³²⁾ בזמן עאמר בן עבד אלהאב מלך צנעא והגיע עד עיר בן חאן⁽³³⁾ יובכח חילולתיו הרבים הרגיו והרעיש את זמרן וכו' ואחר מלחמות חזקות נצחו להמשיח וכו' ועוללו אחריו השבטים ... ולא השאירו שריד ופליט ועד היום רגל לא תעבור שם. ההקרה האחרונה אינה מדויקת, כי באלקצאב בירת ביחאן-אלקצאב יש שכונה יהודית של 50 בתי⁽³⁴⁾, וחבשוש עצמו מציין את גבולות ישוב יהודי תימן: מתבאן מזרח ביחאן עד הר בראע מערב חראז מזרח חרודת, ומחידאן בצפון ועד עדן (נב ג—ד).

(31) ועי' בספרי Von den Juden Jemens עמ' 27.

(32) כ"י שוקן תרנ"ה. ואין זה אלא שבוש. עאמר משל 1488—1517. במ' בנית אלמסתפיד פי אכבאר מדינת זביד, כרוניקה מפורשת של אותו זמן המסתיימת בשנת 901 לה'ג' (תחלת תרכ"ז) אין זכר למאורע זה (עיין בתרגום הלטיני התמציתי של C. Th. Johannsen, בונא 1828, 247—250). (33) גליל בין תימן וחצירמות.

(34) C. Landberg בספרו Arabica ח"ה 31. יהודי ביחאן היו בזמנו (1895 לערך) צורפי כסף, עובדי עור ואורגים.

בפרק זה מתלונן חבשוש מרות שאל מעבר לנהרי כוש שלחו יהודי אירופה שליחים בשנת תרל"ט ואילו לתימן האסלאם אין דורש ואין מבקש. מחמת נודל הצרות תקנו הרבנים אב' בן צאלח וחיים בן יוסף קרח תפילות קבוע מיוחדות בכל יום ב' וח' עם תקיעת שופר יחזק חרש נהגו להתפלל בצעקה וזעקה והוא מבקש עוד הפעם לשלח שליח לא כמו החכם הסנות כמהר"ר יצחק שאול אלא כמו יעקב ספיר או יוסף הלוי או כמו החוקר הנעלה אשר לא מכני אמונתנו (11) הח' קלאור⁸⁵).

ט. על מנהג יקנים. כנראה שלשל ר' חיים את הקנין לכאן כדי להראות שאין ליהודי תימן מוסדות צבוריים. יש רק קופה אחת שהזקנים קוראי תהלים מתפרנסים ממנה אך גם הקופה הזאת ריקה. אלא שיש מנהג שבבית האכלים קוראים הם כל שבועת הימים וכיום אחרון לאכל עושים סעודה גדולה חנקראת 'יקנים'⁸⁶, וגם כשיש לאדם מיחוש נודר לעשות סעודה לזקנים הלומדים במ' רשבי'. גם קופת מ' סאלס אל שבזי אין סגיע ממנה דבר לשומרי משמרת תהלים. נ. על תחילת שלטון האמאמים בתימן. 'המלך אלהאדי יחיא (893—911) החסיר מצא מפורש פסוק: רק מערי העמים האלה לא תחיה כל נשמה, כי החרם תחרים היהודי והנוצרי וכו'. ור' חיים תסה איך נמלטו שאריתם. ואולם היריעה הזאת נראה שהיא כזוהת. יש בדינו מסורות מפורטות ונאמנות מימי יחיא אלהאדי, מהם למשל שאמר ליהודים ונוצרים: מי שיצערכם הודיעוני ומו שפוגע בכם הריני עושה בו כבמי שהפך אלת ה' ואלת שליחי. בעצמו קבל תלונת יהודי וצוה לשפט לז⁸⁷). הוא חלק את העיר נגראן לשלשה, שליש ליהודים שליש לנוצרים והשאר למוסלמים (בספר הנ"ל 309). ובנוגע לקרקעות העיר הזאת הסכים הסכס ספורט עם בעליו היהודיים והנוצריים כ 22 לנמארא ב' שנת 284 להג'רה, 897⁸⁸).

יא. סיום ההתבוננות הכללית על גורל יהודי תימן. נזכרים המאורעות הבאים: חרבן כניסת אלעלסא (ביכ החכמים) בצנעא. — תעלולי המ' אלסנצור. — גזרת שנת השכ"ח (ע"ל). — הצרות בשעת גרוש התורכים השפ"ז (ע' להלן). ולכסוף: אם הזידיים⁸⁹ (הכת השלטת בלב תימן) אינם משלימים

(35) כידוע מבטאים יהודי תימן הסכיות קוף קרוב לנימל.

(36) לא מעט מפליא שר' חיים אומר: אולי מנהג זה לקוח מן השבאים הקדמונים שאני פתחתי מקבריהם ומצאתי לפני כל א' מהם כלו קטן וכו', אולי היו נותנים בו מאכל למחיהם.

(37) עיין C. van Arendonk, De Opkomst van het Zaidietische Imamaat

עמ' 239. (38) שם 130.

(39) בשלשת כה"י: ובחורת יו"ד במקום ז"ד.

אפילו עם אחיהם העלויים (הכונה לאסמאעליים שסאו התחלת המאה השבע עשרה ועד ימינו בחרו לעתים להלחם בצד התורכים 'הכופרים' מלחכנע לכת הוידיה), איך ישאו את פני היהודים? נכבדי הוידיים מתארים להם שהם ישבו בגן עדן לעתיד לבוא ומגופות היהודים הנשרפים בגיהנם יקחו גחלים בשביל הנרגילה שלהם!

יב—יד. ענינים שהמחבר סיחסם לתקופת שבתי צבי, נרפס ביציון, ה. מן. סדר אלקאסם⁴⁰) בתורכים ומצור צנקא והרעב בה השפיז—מ. הכובשים שפכו את חמתם על היהודים אם כי תושבי צנקא הערביים התקרבו אל התורכים יותר מן היהודים. מלחמות אחרים בין בני אלקאסם גרמו רעה ליהודים גם הן⁴¹).

יג. גלות סוזה. שנת אתתק"ץ 1679. המחבר הרחיב את הורוקה מאד בנאומים וכו' אך הביא גם כמה ידיעות היסטוריות חדשות, כמו רשימת חלקי תימן שלא פגעה בהם הגזרה, הגלילים שכחם גרים לוויים (סכר), משלחי יד המצויים בין היהודים. את הגזרה השיב לא גם של פעלת ר' שלום שבזי אלא השר של עטראן שהשפיע על האמאם.

יד. (על הטעות במנין, ע"ל). שנת ב"א 1700. גזרת שמד בחלקי תימן המערבית. כמעט מלה במלה שזה לספור הנמצא בסוף כ"י כמאל אלצנאקה, אהל דוד 1040, ע"י הצופה 15, 25 ובראואר 39. הספר הגיל הוא ספר רפואי והמעתיק הוסיף לפי דבריו את הספור הזה מידף ישן. היש ללמד מזה שגם ר' חיים חבשוש אסף את דבריו לפעמים מעלים בודדים?

יז. שנת ב"ה 1724. מאורעות מסופרים בס' דופי הזמן (ע"ל) שהמחבר מזכירו מפורש. מענין מאד כמה מעט מעתיק חבשוש מתוכו. האם התיחס כך גם לשאר מקורותיו? בסוף הפרשה מזכיר חבשוש שר' יחיא אלצעדו ור' יחיא צאלח (בעל עץ חיים) נלחמו למנהגים הקדמונים, ואולם ר' יחיא בן השר הנעלה שלום הכהן אלעראקי כפה על ימם בתי כנסיות לקבל הסמורים הנדפסים ורק ג' בתי כנסיות 'הכינו עצמם לעמוד עליו במקלות ולא אבו לשמוע לו עד היום. ומאחר שזוכר השם הנעלה שלום הכהן אלעראקי נותן המחבר בשארית החלק הזה של ספרו:

יח—יט. תולדות אלצטא ר' שלום הכהן אלעראקי. כבר ידענו הרבה על המשפחה החשובה הזאת, ע' ביהוד ששון הצופה 7, 12 ואילך,

40) אלקאסם אלמנצור, ע' אנצ. של האסלאם ערך Mansūr III 271.

41) הנציב התורכי האחרון נקרא כאן חידג. לפי Zambaur היה שם הקודם לאחרון חידג. ואפשר שהכונה לזה, והאחרון שהיה בעל שם אחר לגמרי לא משל עוד בצנעא גוסא.

בראואר⁴²) 40. אלא שנתוספו כאן כמה ידיעות. קשה להאמין שהמשפחה באה סמצרים עוד בימי בני איוב (אחרית שלטונם בתימן 1228) וישבו בקיר אלסקארגה אשר היתה למלכי בני אלצ'יחי (משלו בערך 1037—1138). ברשימת ר' יחיא בן יוסף בן צאלח הנזכרת לעיל הערה 14 מוכא שר' דאוד עראקי יצא סמצרים להשתקע בצנעא, וכנו אברתם חי בזמן ר' יצחק ונה, שהיה בשנת אתתקסט 1638, הצופה 7, 18—13, ונגד עדות מסוימה זו אין דברי ר' חבשוש ולא כלום⁴³). שהמשפחה שכנה זמן מה בקיר רדאע שמע גם כן יום טוב צמח, עיין בספרו על שליוותו לתימן 69. שהיו סופרים מוכתקים ידוע גם כן ממקום אחר⁴⁴). צמח שמע גם כן חר עמוס של הספור הנתן כאן על עליתו של ר' שלום בן אהרן הכהן המסופר עד כמה שידוע לי רק כאן בפרוט. לפי זה עברה המשפחה סרדאע לדמאר ור' אהרן שרת עם אשתו בבית האמאם (אלמחרי מחמד) צאחב אלמואהב⁴⁵). אחרי מות אמאם זה (בשנת 1130—1718) קם אמאם יריב על בן מלך המתנות, אך ר' שלום בן אהרן נבא לו שיקח צנעא, וכן היה, וסשנה למלך אלגראם (הכונה אולי לאלנאצר מחמד בן אמחאק הנולד באלגראם 1090 ומת 1167 אחרי שקם פעמים כאמאם) השלים עמו. מרוב תודה נירד בן מלך המתנות את ר' שלום ועשאו לשר המטבע ומאז היה לחוק שיהודים יהיו מסוגים על המטבע⁴⁶). ואחרי כן קם מלך אחר וזאת בית אלחסין (בן אלמחרי אחמד??) וחבש אדוננו שלום הכהן י"ב חרש ונתנו לפני הארי, ר' שלום ניצל בנס ואז פטרוהו בכבוד וספתח בית הסחר עד פתח

42) השם אלאצמא מיוחד לשלום בן אהרן בן שלום, לא לאביו אהרן, כפי שמניח בראואר, ועיין שם 41 הערה 2.

43) ואולי יש להתייחס באותו ספק גם אל מה שאמר על מקור משפחת בנין בן מנחם הסהללה שבעיר עדן שהוא מיחסה לבית הגאון הקדמון הירחי אשר היה נודע בשאלותיו להרמב"ם ולבני ר' אברהם הנגיד מהעיר עדן וצוק"ל.

44) ע' בשו"ת פעולת צדיק לחיים מס' כר, אהל דוד 202. אלא שאני סבור שמהר"א הנזכר שם אינו ר' דוד בן אהרן אלא ר' דוד בן אברהם. כי המחבר ר' יחיא צאלח הכותב בערך בשנת 1770 סביא את מהר"ע בדברים אלה: ומזקנים אתבונן... ומהר"א הכהן עראקי כדורות שלפנינו. ר' אברהם חי, כאמור למעלה, בערך 1638. שגור לו בן בשם דוד נזכר ספורש, הצופה 7, 13. נכרו היה ר' שלום שהיה בזמן גלות מוצע. בנו של זה היה ר' אהרן; אם כן חי ר' אהרן בתחלת המאה השמונה עשרה, ובנו שלום עדיין היה חי בזמן ר' יחיא צאלח (עיין הצופה שם). ולא ידענו על שהיה לר' שלום בן אהרן אח ששמו דוד, ואם היה, לא היה ר' יחיא צאלח יכול להזכירו בלשון כדורות שלפנינו.

45) ר' חבשוש מתרגם, מלך המתנות על שם נדיבות לבו. אך לאמתו של דבר אלמואהב הוא מצודה בקרבת דמאר, עיין אלוטעי, תאריך אלימן 55.

46) ע"ל ששם נזכר יהודי כשר המטבע מתחילת המאה התשע עשרה. עד היום הזה עוסקים יהודים במטבע. הסבה פשוטה: יהודי שהיו תלויים לו סנגד נזהר יותר מזיופים מאוהר

ביתו פיזר לעניי עיר הגוים אלף ותיק ריאל. במשך ימי מאסרו נזר חסדך שיקמינו גבה בתי היהודים וגיכ החריבו כל בתי כנסיות חוץ מאחת קטנה ושפלה שמה בית אל־סקנרי (47).

ספור זה, שנתתי כאן תמציתו, מופרך, מפני שלא שמענו שכנו של אלסהדי מהמד צאתב אלסואהב הצליח להיות אמאם בצנעא. המושלים של צנעא במאה החיא היו בן אחי הסהדי הנ"ל ואחריו בנו ובן בנו (48). על מאסרו של עראקי וחרבן בתי הכנסיות מספר גם כן Niebuhr (ועיין בראואר 41) משנות 3—1761. נראה שקרוב לשנה זו מת ר' שלום בן אהרן הכהן, כי בשנת 1772 מזכיר ר' יחיא צאלה את בנו ר' יחיא בן שלום כנודל הדור, עיין אהל דוד 203.

2. חלק זה מוקדש כלו (חוץ מהפרק השני המספר—בערבית—את צרות שנת בריו־תרס"ה, עיין להלן 3) למסעותיו של ר' חיים חבשוש עם יוסף הלוי החוקר היהודי הצרפתי. שני שלישי החלק הזה כתובים ערבית, השליש הראשון עברית. פעמים אחדות וגם בסוף נרשם שיש, חסרון. מאחר שזכר שר' חיים כתב את הדבר לפי בקשת החוקר גלאזר שאיתי את פרופ' A. Grohmann אם נמצא העתק ממנו בעובון החוקר הזה הנשאר בוינא. בכרטיסו מ־1934/II/6 השיב לי פרופ' גרוהמן שבעובון גלאזר נמצאים רק ההעתקים של כתובות שבאיות באותיות עבריות שעשאם חבשוש. על כן החלטתי להוציא את הספור המענין הזה ע"פ כה"י שלפנינו והודעתי על כך בספרי VI Jemenica. כעבור שנה כתב לי פרופ' מיטבוכ מברלין שפרופ' Rhodokanakis הודיעו שאכן נמצא ספור של מסע יוסף הלוי כתוב ע"י חיים חבשוש בעובון גלאזר ושהוא חושב לפרסמו. ואולם משנודע לפרופ' מיטבוכ שכותב השורות האלה טפל בענין מקורם, מסר לי במובו את בצוע ההוצאה. מכיון שערך ספור המסע הוא איננו — כמובן — בדיקות חיס טוריות, אלא בתאורים המצוינים באת נולוגיה של יהודים וערבים בתימן איני רואה צורך לפרט את תכנו במקום הזה.

3. ספר אשכולות מרורות והליכות שכא" כתוב ע"י ר' סלימן חבשוש אחיו של ר' חיים הנ"ל ומתנה את החורבן של קהלת צנעא וחרבה מקרי השדה במלחמת הערבים והתורכים בשנת תרס"ה. ספר זה עם מבוא מפורט והערות מלאות הולך ונרפם עתה בכרך של יקובץ על ידי של חברת מקיצי נרדמים ועל כן למותר יהיה לדבר עליו כאן.

ערבי. המסע הזה יש לו עבר ארוך בהיסטוריה הערבית.

(47) שם משפחה על שם מקום. ביכ זה קיים עד היום, עיין בראואר 307.

(48) עיין: Niebuhr ח"ב 18 (בתרגום צרפתי 1779), אלואסעי 57 ואילך.

הערות

א. למאמרו של י. יואל (ק"ס יג עמ' 513)

(א) לפירושי ר' יוסף קרא (מספרים 5, 4, 3, 2), חבל שהכותב לא השתמש לעבודתו בספרו של פוננסקי על חכמי צרפת מפרשי המקרא, הנספח בתור מבוא לפירושי הר"א מבלגנצי (ורשה תרע"ג). כמה פרטים היו מתבררים ע"י דברי פון. ביתר דיוק.

(ב) פירוש הרמב"ן לאיוב (מס' 6). יש לציין שנתחלקו הדעות אם הרמב"ן חברו. הראשון למעוררים היה ז. פרנקל מונטש. כרך י"ז צד 449. והשווה א. ילינק בהקדמתו לדרשת הרמב"ן (וינא תרל"ג). ז. שורץ בהקדמתו לדרשת הרמב"ן לקהלת. ש. קרויס בהגרון ח"ה צד 93. ש. ח. קוק בהצופה לחכמת ישראל שנה ט' צד 89, ב. ברנשטיין במחברתו Bachja b. Ascher ibn Chalawa צד 15 הערה 36 וצד 34 הערה 29. וג. שלום בקרית ספר שנה ר' צד 386.

(ג) לפירוש בכור שור (מס' 7) השווה פון. (שם צד 55) ובמברגר בהצופה לחכמת ישראל, (שנה י"א צד 97).

(ד) פירוש צורא ונחמיה לר' בנימין בן יהודה (מס' 13). יש לציין כי פירוש זה נדפס גם על שם ר' סעדיה גאון ע"י מאתיס (אוכספורד תרמ"ב).
(ה) ס' שירים וזמירות ותשבחות (מס' 28). מאמר מפורט על ס' זה ותוכנו נדפס בהדביר ספר א' (ברלין תרפ"ג) צד 228.

ב. למאמרו של א. יערי (ק"ס יג עמ' 524).

יערי אסף תלונות המגיהים על הדפסה בשבת ע"י גויים, והנני להוסיף עליהן:

(א) בתנ"ך דפוס בול 1618 שהגהו יקר המציאות, ודירנבורג פרסם R E J (כרך ל' צד 70) התנצלות המגיה ר' אברהם ב"ר אליעזר ברונשוויג שהעתיק מאכסמפלר היחידי שהיה בידי סימנסון, בהוספת תרגום צרפתי.

המגיה בהתנצלותו מתאר את הקושיים בעבודת התגהה ובא לידי החלטה שבחכמת הדפוס כאשר עתה מצויה בידינו שאי אפשר בלא טעות כשם שאי אפשר לעלמא בלא איירא, בפרט בפועלים אשר לא מבגי ישראל המה, והוא מדגיש שהקלוקלים נעשים ביחוד בערבי שבתות ויו"ט, ויותר בשבתות ויו"ט עצמן שאין יד ישראל באמצע... וגם הפועלים יותר נחוצים בשבתות למען ינחמו ביום חגם, ואחר השבת מתקן המגיה מה שאפשר מכאן ולהבא. אבל אי אפשר לחקן מה שכבר נדפס, ובסגנונו המליצי הוא כותב: "ובכאו לראות את הקדש הנשמע או הנראה כדבר הזה, ולא הסו אונם ואיש הישר בעיניו עשה, והסגירו שנית וצריך לבקר אפילו אחר שער שחור שבו, ואותן הנדפסי' הוו כפסידא דלא הורי, כי מי יא אחר המלך אשר כבר עשהו, ע"כ ימצא איזה טעות באיזה קרח (אולי צ"ל כרך) יוכל להיות שהוא מאותן ואין זה בכלום".

(ב) בסוף ספר "נוה שלום" (ויגציאה של"ה): "כבר ישראל ויהודא ידעו כי לנמנעות טבע קיים, וטעותים מבלתי שנפלו בדפוס הוא אחד הנמנעות שטבעה קיים מכמה טעמים וסבות ודרכים ושבילים ואופנים קצר המצע מהשתרע כשהאומני הדפוס כולם שלא מבני ישראל המה ובפרט בע"ש שיכליו בשבת מה שסכינים להם, גם דבר זה בא מקץ מכותבי

ס"ת שמכונות בכתובתם בכל כוחם ובמתן ומתנין [ונותנין?] לב שלא לסעות אפילו חכי לא ימלטו מלסעות כי דבר זה הוא טבע קיים, אם כן ראוי שלא להאשימם ולדון לזכות כן ידיו הש"י אתכם לזכות, כה דברי אהובכם זואן די גארא.

ג) בספר "כונת האגדות נקרא כפותר ופדח" (בסיליאה שליה — ש"מ"א) כותב "ישראל המחוקק הזורני", ואף אם אמנם שגיאות איזה תיבה או אות לא ימלט להחליף טוב ברע, כי מי שיבין טבע מלאכת הדפוס ידעו ההכרחי לא מיד המחבר היתה זאת, ויד האומנים היתה בהם בעצם ובראשונה כי לא מכני ישראל המה, והמלאכה מרובה, ודבר נחוץ תרוץ ותכשול לפעמים, ומה גם בימי הרגלים, כל איש ישראל לרגל עולים, להיות במניין הכשרים הישראלים, וכל הודן אותנו לכף זכות יזכה לראות בבניין ירושלים.

ש. ח. קוק

לתרגומים של אגרת בקלי חיים ליודית.

לשלושת התרגומים של ס' אגרת בקלי חיים ליודית שרשם מר א. יערי בקרית ספר (שנה י"ג ע' 394) יש להוסיף עוד תרגום רביעי, וזה נוסח השער:

דער פראצעס צווישן דעם מענשען, און אלע לעבעדיגע דאס איז זעהר איין שייגע ערצעהלונג. פאן דעם פראצעס וועלכע דיא אלע לעבעדיגע פאן דער וועלט האבן איין דיספוס געהאט מיט דעם מענשען, ווארום ער האט זיך גענומען דיא הערשאפט איבער זיין, און היער ווערט ענדעקט פיל וויסענשאפטען און פיל קלוגע און מוראלישע רייד, וועלכע איז פאר געפאלען ביזא ביידע געגנער, און דעם אורפחורל (משפט) פאן דיא ריכטער, פערפאסט פאן א. ג. [מי הוא?], ווארשא, בדפוס ר' מאיר וחיאל האלבער, שנת תרמ"ה לפ"ק, 8, 100 ע. (אותיות מרוכעות-מנוקדות).

כדי להשוות את התרגום הזה לשלושת התרגומים שרשם מר יערי, הגני מביא בזה מתרגום זה אותו הקטע שהביא מר יערי משלושת התרגומים האחרים:

„בעת ההוא, אין דער צייט אלס דיא מענשען קינדער ווינען גיבארען געווארען אויף דער וועלט און ווארין נאך גאנץ ווייניג דיא האבען זיי פורכט געהאט פאר דיא רויב שהיערען און האבען געמוסט בעהאלטען פאר זיין אויף דיא שפיצען בערג, און דארט האבען זיין זיך בעפעסטיגט מיט מויערען ארום, אויך האבען זיין זיך בעהאלטען אין היילען אין קעלערין, און האבען זיך ערנעהרט מיט בוימפרוכט און קרויט און געפריידע קערנער, זיי פלעגען זיך בעדעקען מיט בוימבלעטער זיך צו בעשירמען פאן חייץ און קעלם זומער זיינען זיין געגאנגען וואונען אין קאלטע לענדער און ווינפער אין ווארעמע לענדער.“

ח. לוי ברמן (ורשה)

תקון טעות

במאמרו של ד. ויגריב (שנה י"ד ספר א') יש לתקן:

עמ' 112 שורה ג' מלמטה (הערות): השווה את הרשימה אצל בר צ"ל ברן.

עמ' 116 שורה ב' מלמעלה: בכלי ס"ד ע"ב צ"ל בבלי ב"ק, ס"ד ע"ב.

CONTENTS

LIBRARY NOTES AND NEWS	P.	133
------------------------	-----	-----	----	-----

BIBLIOGRAPHY:

Palestinian publications.	139
I. Periodicals: 139; II. Yearbooks and collections: 141;				
III. Books and pamphlets: 146.				
Hebraica and Judaica.	175
I. Periodicals: 175; II. Yearbooks and collections: 176;				
III. Bibliography and history of Judaistic studies: 177;				
IV. Biblical studies: 179; VI. Talmud and Midrash, Rabbinic literature: 185; VII. Jewish philosophy and religion: 188;				
VIII. Cabbalah and Hassidism: 191; IX. Liturgy, ritual, sermons: 192; X. History and related subjects: 194; XI. The Jews of to-day: 201; XII. Zionism and Palestine: 207; XIII. Ethnography, folklore, art: 217; XIV. Philology: 218; XVI. Modern Hebrew belles-lettres: 229; XVII. Yiddish belles-lettres: 229; XVIII. Belles-lettres in other languages with Jewish themes: 231; XIX. Juvenile literature: 233; XX. Education and teaching: 234; XXI. Textbooks: 235; XXII. Hebrew books on non-Jewish subjects: 237; XXIII. Miscellanea: 237.				

REVIEWS:

By: B. SCHOCHETMANN: 151; J. GUTTMANN: 155; S. KLEIN: 168;
D. GOLDSCHMIDT: 182, 187; R. STRAUS: 197; S. LIBERMANN: 218.

STUDIES:

A. YAARI: Three generations of Ashkenazi printers at Constantinople	238
---	-----	-----	-----	-----

FROM THE LIBRARY COLLECTIONS:

F. S. D. GOITEIN: A Hebrew-Arabic Ms. of Yemen-Jewish chronicles	256
--	-----	-----	-----	-----

NOTES:

S. H. COOK: Remarks to K. S. XIII, 513, 524	271
H. LIBERMANN: Another Yiddish translation of "Iggereth Ba'ale Hayyim"	272
ERRATUM	272

KIRJATH SEPHER

QUARTERLY BIBLIOGRAPHICAL REVIEW

OF THE
JEWISH NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY
IN
JERUSALEM

FOURTEENTH YEAR. NUMBER TWO.

JERUSALEM, JULY, 1937

Jerusalem, P. O. B. 1047

THE HEBREW UNIVERSITY PRESS ASSOCIATION

קריית ספר

רבעון לביבליוגרפיה

כלי מבטאו

של

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלם

שנה ארבע-עשרה, ג.

ירושלם, תשרי, ת"ר צ"ח

כתבת המערכת: ירושלם, ת. ד. 1047

התכן

'

277

ידיעות בית הספרים

ביבליוגרפיה:

281

דפוס י ארץ ישראל

א. ספרות עתית 281; ב. קבצים ומאמרים 282; ג. ספרים וחבורות 286.

312

הספרות העברית וכ

א. ספרות עתית 312; ב. קבצים ומאמרים 313; ג. ביבליוגרפיה

ותולדות חכמת ישראל 316; ד. מדע המקרא 318; ו. תלמוד

ומדרש, ספרות רבנית 321; ז. מדע הדת, פילוסופיה יהודית 336;

ח. קבלה וחסידות 337; מ. תפילה ועבודה, דרשות 338; י. היסטוריה

וּחְמֵדֵּים הַקְּרוֹבִים אֵלֶיהָ 338; יֵא. עִם יִשְׂרָאֵל בַּחוּץ 347; יב. צִיּוֹנוֹת

וידועת איי 354; יג. אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות 363; יד. בלשנות 365;

סז. ספרות יפה עברית חדשה 366; יז. ספרות יפה יודית 367;

יח. ספרות יפה לעזיות על נושאים יהודיים 367; יח. ספרות הנוער*;

כ. חנוך והוראה * ; כא. ספרי למוד * ; כב. ספרי מדע כללים

בעברית* ; כג. שונות*.

* נדחו מחמת חוסר-מקום.

בקררת :

ב. שוחטמן: וחיאל צ'נוב, פרקי חייו ומעולתו 283

294 ב. שוחטמן: מ. מדויני, המדיניות הציונית

מ. אבי-יונה: א. שליט, המשמר הרומאי בא"י ...

323 Sifre zu Deuteronomium, hrsg. v. L. Finkelstein: שׁוֹפְרָא לְדִּוְרָא

A. L. Isaac, *The Jews of Majorca*.

C. Hohenlohe. Einfluss des Christentums auf : ת. נחמני

342 ... das Corpus juris civilis
M. Mark. Le peuple juif à la poursuite d'un idéal

M. Mark, Le peuple juif à la poursuite d'un : ב. שוחסמן

345 équilibre économique

358 ... R. Grousset, Histoire des croisades : פ. י. גרסטי

364 ... J. Zwarts, De zevenarmige kandelaar : ס. זרקאים

ג. אלו: ח. משרנובין, תולדות ההלכה ח"א 400

מאמרים וחקירות :

י. זנה: לראשיתו של הדפוס העברי בספרד ... 368

ב. רות: הרפום העברי כלונדון (סוף) ... 379

א. יערי: מלואים לסאמר הקודם

א. יצרי: לקומים בובליוגרפיים. כד. ספרו-דפוס של בלח בננו ששן 389

מגנזי בית הספרים:

ד. וינריב: שר"ר מחכרון בשנת תקע"ד-ע"ו בגרמניה והולנד ... 392

ידיעות בית-הספרים

(תמוז—אלול תרצ"ז)

מתנת ממשלת צרפת

כתוצאה מהשתדלותה של הנהלת האוניברסיטה העברית, וביחוד של הנשיא ד"ר ו. ל. סגנס, נתקבלה ידיעה מהקונסול הצרפתי בירושלים, כי ממשלת צרפת מוכנה למסור לבית-הספרים ספרים צרפתיים שערכם מגיע עד לסך מאה אלף פרנק. ניתנה האפשרות לבית-הספרים לבחור את הספרים הרצויים מתוך קטלוג גדול הכולל את מיטב הספרות הצרפתית היפה וחבורים טובחרים של הסדע הצרפתי בכל ענפי הסדע. הנהלת בית-הספרים כבר בחרה את הדרוש, ויש תקווה שהספרים עצמם יגיעו ירושלים במהרה.

פעולה לטובת בית-הספרים באנגליה

חברת ידידי האוניברסיטה העברית בלונדון המשיכה את פעולתה לטובת בית-הספרים ושלחה בזמן האחרון שורה של ספרים שנדרשו ע"י בית-הספרים, אף השלימה סריות חשובות, וביניהן את Survey of International Affairs. מר א. לוריא, המזכיר הסדיני של ההסתדרות הציונית בלונדון, שלח שורה של ספרים חשובים.

פעולה לטובת בית-הספרים במצרים

חברת ידידי האוניברסיטה העברית בקהיר, בהשתדלותם של ד"ר מכס מאיר הוף וד"ר ישראל בן-זאב, שלחה לבית-הספרים אסף גדול של הספרות הערבית היפה החדשה. ד"ר מאיר הוף מצדו הוסף ספרים ערביים רבים במדעי-הטבע.

ספריה לזכרון ד"ר דוד אידר ז"ל

לספריה זו שעליה הודענו בחוברת הקודמת, נתקבל אוסף ספרים מאת ההתאחדות הפסיכואנליטית בהונגריה, כודפסט.

עזבון פרופסור רוברט ברני

הנב' איזה ברני, אופסלה, אלמנת פרופסור רוברט ברני (Robert Barany), מי שזכה בפרס-נובל לרפואה, שלחה את עזבון ספריו לבית-הספרים. העזבון כולל אוסף ספרים חשוב בענייני מחלות האזן, האף והגרון: קרוב ל-1300 כרך של ספרים וכרכי כתבי-עת 7000 הרפסות מיוחדות.

מתנת מר ארתור זילצברגר

מר ארתור זילצברגר ורעייתו (ניו-יורק), שכיקרו בבית הספרים, שלחו אח"כ שתי מתנות-ספרים חשובות: את כרכי Journal of the Continental Congress 1774-1779 ואת כל כרכי Dictionary of American Biography.

מתנת סיר רוברט מונד

סיר רוברט מונד, הידיר הנאמן לבית-הספרים, המסייע ביותר להרחבת המחלקה האגיפטולוגית שבבית-הספרים, חזר ושלח בזמן האחרון שורה של ספרים חשובים על תולדות מצרים.

מתנת המכון לחקר התרבות באוסלו

המכון המדעי Instituttet for sammenlignende kulturforskning שלח אסף של פרסומיו החשובים, הכולל 61 כרך.

כתבי-יד

מר אלימלך איזראעליט, מזקני הישוב בארץ וממסדיו המושבה קוסמינה (כאר-טוביה) מסר לבית-הספרים את כתי של כל חיבוריו, רובם זכרונות ותולדות קוסמינה. הרב ר' שלמה מיכאל נעקעם (לום-אנליס) שלח שני כ"י, אחד בקבלה ואחד בסגולות ורפואות.

מחלקת ספרי-הרפואה ע"ש ד"ר ירחע

ד"ר יוליוס ירחע (ניריוורק), שעל-שמו נקראת מחלקה זו, המשיך גם בחדשים האחרונים לפעול במסר לטובת מחלקה זו וסניפיה בארץ. נתקבלו ממנו 14 תיבות-ספרים חכולדות ספרים וכתבי-עת בכל ענפי הרפואה. בהשתדלותו של ד"ר ירחע נתקבלו מתנות ספרי-הרפואה מאת המנדבים האלה, כולם מניריוורק: ד"ר ה. א. איזקס; ד"ר ש. א. ברנשטיין; ד"ר י. י. גולוב; ד"ר א. ה. ויסברגר; ד"ר פ. יודקובסקי; ד"ר ה. קולפ, ד"ר ל. קרפ. פרופ. ד. מ. וינברג (פריו) שלח שורה של כרכי כתבי-עת במקצועות-רפואה שונים. האמצעים למשלוח הספרים האלה ניתנו ע"י הגב' ל. מרליו (פריו). על עזבון פרופ. רוברט ברני הודענו לעיל.

מתנות שונות

ד"ר י. בוכמיל (ירושלם) מסר לערך 40 ספר, רובם בצרפתית. — מר א. ו. בלצ'פורד (E. W. Blatchford), סגן הקונסול של ארצות-הכרית בירושלם, מסר 20 כרך של Messages and Papers of the Presidents. — מר ש. גולד (ווינפג) שלח ספרים שונים בעניני מכירה קואופרטיבית של תוצרת חקלאית. — מר צ. ויטלס (ירושלם) מסר מספר רב של ספרים בעניני כלכלה וקואופרציה בא"י. — מר ב. א. לוונסון (לונדון) שלח את ספר-היובל שיצא בזמן

האחרון לכבוד החכם ד"ר מ. גסטר. — ד"ר י. ל. מגנס (ירושלים) חזר וספר
ספרים שונים, רובם בעניני יהדות. — פרופ. ד"ר ו. מגנס (ברלין) שלח
43 כרכים של העתון Zeitschrift für Ethnologie. — פרופ. י. סמוטשביקסי
(וינה) וסר ל. סמינסקי (ניירורק), שאת עזרתם להרחבת מחלקת ספרי-
המוסיקה בכית-הספרים הזכרנו כאן פעמים רבות, חזרו ושלחו ספרים שונים
בתולדות המוסיקה ויצירותיהם של קומפוזיטורים יהודיים. — מר ד. פרסקי,
הידיד הנאמן לכית-הספרים, חזר ושלח 5 חבילות של עתונים, חוברות וכו'
בעברית וביודית ובעניני יהדות באמריקה. — מר ה. קלנבך (יוהנסבורג) שלח
ספרים שונים בתולדות יהודי בזמן החדש. — מר א. א. קפדוזה (לונדון) שלח
את הספר היפה Noble Families among the Sephardic Jews. — ספרית הסרינה
כשטוק הולס שלחה את הכרכים 50-45 של קטלוג הספרים שנוספו לה.

מחלקת האוטוגרפים והפורטריטים

בזמן האחרון נכנסו למחלקה זו (אוסף אברהם שברון) דברים אלה:
סאת מר ו. אדינגר (ירושלים): מכתב מאביזקנו, הפרופ' למחלות
העצבים, לדודיג אדינגר; מר א. ש. אורלנס (תל-אביב): כ"י של מכם
נודאו על הפסיכולוגיה של המתנגדים לציונות; מר אלכסנדר פֶּר
(אנטורפן): פתקה אוטוגרפית מאת מיכה יוסף לבנסון לשניאור זקש ע"ר
מחלתו, עם תוספת סירי אביו; ברית-הנשים היהודית (ברלין), ע"י הגב' חנה
קרטינסקי וסר א. הופמן: שני מאמרים של מכם מנדלשטם על המדרים
ברוסיה, ושני מכתבים ממנו; מר י. בן (ע"י דר' פרץ צדיק, הסבורג):
הארכיון מעובד אביו, החוקר בחכמת ישראל, פרופ' מרדכי בן, ובו כתביו
ומכתבים מאת חכמי דורו; גב' א. בֶּרני (אופסלה) ע"י ד"ר ול. ו. קפלון-
קוגן, קופנהגן: כ"י ותמונה של בעלה, בעל פרס נובל לרפואה, פרופ. רוכט
ברני; מר גרשן גינזבורג (תל-אביב): מכתבים ודכריספרות מאת יוסף
חיים ברנר אליו ולא אורי ניסן גנסין; מר א. הופמן (ברלין): אוטוגר'
ותמונות של אנשי שם יהודים, ביניהם לדודיג פיליפסון, רופא מחלות
העור פרופ' אלברט נייסר, המוסיקאים אנטון רובינשטיין וג'יקוסו מאירבר,
הפרופ' לרפואה יוליוס כהנחיים, החוקר בפסיכולוגיה נסיונית אוטו ליפטן ואחרים;
גב' א. הירשפלד (ברלין): אוטוגרפים ותמונות של אחיה הרופא והצייר, אבי
האוטומקופיה של הלוע והקנה, ד"ר אלפרד קירשטיין; גב' חנה הללסון (ברלין):
ספר, משנת המדות להרמן שפירא עם הקדשה אוטוגר' לאביו; דר' ג. הלפרן
(ירושלים): שני מכתבים מאת אלברט בלין, מבוני הצי המסחרי הגרמני, על
שאלות פוליטיות מימי מלחמת-העולם; פרופ' סיר פיליפ הרטוג (לונדון):

אומגורפים ותמונות של ניסו הכלשן הצרפתי ארון דרמסטטר ואחיו הביולוג פרופ' מרקוס הרטוג, ותמונות של אביו פרופ' אלפונס הרטוג, אסו הסופרת האנגלית-יהודית מריון הרטוג, אחיו הסתימטיקאי נומה אדוארד הרטוג ואחותו הצעירה הלנה דרמסטטר; מכון ורבורג (לונדון): אוטוגרף ותמונות של בני משפחת ורכורג; מר ליב יפה (ירושלים): מכתבים שקבל מאת מבקר-הספרות הרוסי מיכאל גרשמן; ומאת ליאון בלוס; דר' ז. כצנלסון (ירושלים): קטע מדף של תווינגינה אומגור' מאת גוסטב מלר; מר אביגדור ליפשיץ (וינה): תמונת הרב מבוהורודצ'ני, אחד הציונים הראשונים בגליציה, ר' פויבל שרייאר; גב' מ. ל. סר (היידלברג): תמונות ואוטוגרף של סניח היסוד להמצאת האינסולין, דר' ארנסט יוסף לר; מר יוסף פלג (ע"י מר דב שמוק תל-אביב): תעודה של שלמונות בלז משנת 1850, עם חתימות עבריות של אביו בית האדמורים מבלז ר' שלום רוקח ובנו ר' מנר; גב' לאה פרושנסקי (חיפה): תצלום ראש הישיבה בולוויין, ר' נפתלי צבי יהודה ברלין; פרופ' הרי פרידנלד (בלטימור): תמונת הרופא אסטוס לוויטנס; מר דוד פרנקל (וינה—ניוירוק): ספר „חק יעקב" עם חתימת ר' שמואל מלנצבורג; דר' אוטו פרנקפורט (וינה): אוטוגרפים של חוקר מחלות הלב פרופ' היינריך כמברגר, ושל חוקרי מחלות העור פרופ' איזידור פון נוימן ופרופ' מוריץ קפוש (יכהן); מר דניאל פרסקי (ניוירוק): אוטוגרפים של סופרים עבריים, ביניהם של הממשל אליעזר שטיינברג ותמונתו; דר' ברונז קירשנר (ברלין): ציור אגרות שקבל אביו מאת אברהם גייגר, לדיוג פיליפסון ואחרים; דר' ה. קרפלוס (תל-אביב): שני מכתבים ותמונה של דודו, מציא השפופרת להגברת האלקטרונים, אינו רוכט פון ליבן; מר ה. רייזנר (תל-אביב): אוטוגרף של הסופר הגרמני זיגפריד יעקבסון ומכתב מאת הפיסיקאי והקומפוזיטור פרופ' שלמה קלישר, על תפיסת היהדות מצד הרעיון ומצד המציאות; מר ליאון רייזק (ניו סיר קיין): תמונת אביו תיאודור ריינק— וכן נוספו לאוסף: רשימות אוטוגרף של ר' יהושע ולק הכהן, בעל הסמ"ע, בשולי מסכת מגילה, בחתימתו; מכתב חברי-הסנהדרין של נפוליאון, אברהם פורטרו; תרגום תהלים פ' מ"ז לגרמנית מאת משה מנדלסון, ועל גבו טיוטה של מכתב מסחרי גרמני בכתובת ידו וגם מספרי-השכון (הדף נמצא ע"י מר אברהם יערי בבית הספרים כצור של כתבים אנונימיים).

ביבליוגרפיה*

דפוס א"י

א. ספרות עתית.

972. אורים; חוברות לשאלות חינוך והוראה, יוצאות ע"י "המרכז לחינוך".
(תל-אביב, דפוס אחרות), תרצ"ה. 17 : 24. מהמעטפת.
בראש השער: הסתדרות העובדים העברים הכללית בארץ ישראל. חוספת 5, דבר.
העורך האחראי: ב[ר]ל כצנלסון. תכופות החופעה לא נזכרת. חוב' א' יצאה בניסן.
973. דרך הפועל; טופיע פעמים בחודש. תל-אביב, (דפוס ארץ), 1934.
49 : 35. העורך והמזכיר: ג. י. רַפֶּסֶס.
החל מהגליון השני יצא בשם: דרך הפועל; עתון סועלי-ציוני. גל' 1 יצא בו במאי.
974. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. הסתדרות
הפועלים החקלאים. חוברות סטטיסטריות. (תל-אביב), ההסתדרות הכללית
של העובדים העברים בארץ ישראל, הסתדרות הפועלים החקלאים, 1934. 21 : 33.
מהמעטפת. — הקטגוריה ככתב-מכונה, נדפס בצד אחד של הדפים.
תכופות החופעה לא נזכרת. מספר 1 יצא בספטמבר, מספר 5 — במאי 1936.
975. העברה. ידיעות ת"ה, ה' ע ב ר ה'. תל-אביב, 1936. 21 : 33.
הקטגוריה סכתב מכונה בצד אחד של הדפים. יצא ב 23 בפברואר. — העלון מכיל תמצית
הדברים של ארבעת הגליונות הראשונים.
976. חדשות. תל אביב, דפוס סוזס, תרצ"ז. 40 : 56.
תכופות החופעה לא נזכרת. הסויל והעורך: בן-ציון כץ. — גל' א' יצא ביז באב
בצורת חד-יומון. כולל מאמרים מאת העורך, יעקב רבינוביץ וי. ל. ברוך, בעיקר בשאלת
חלוקת הארץ.
977. הסוכנות היהודית לארץ ישראל. המכון לחקר הכלכלה.
כולטין של המכון... ירושלים, דפוס קוריאלי, תרצ"ז. 19 : 26.
יוצא לאור לחוד גס באנגלית. — תכופות החופעה לא נזכרת. העורך האחראי:
א[לפרד] בונה. מנהל המכון: א[רשור] רופין. חוב' א' יצאה ביוני.
החכין: ספעולות המכון. — המצב הכלכלי בארץ. — רבוי האוכלוסין בא"י. — באורים והערות. —
ההתפתחות הכלכלית במזרח. — סטטיסטיקה של הייצור החקלאי בארץ.
- (*) הביבליוגרפיה הזאת מציגה את ההופעות הספרותיות משנת תרפ"ד ואילך. —
המספרים בסוף כל ספר מסמנים את רחבו וארכו בסנטימטרים.

978. סיני; ירחון דתי-לאומי לתורה, למדע ולספרות בעריכת יהודה לוי הכהן פרישמן. ירושלים, "מוסד הרב קוק" שעל יד מרכז המורח העולמי, (דפוס העברי), תרצ"ז. 17 : 25. חוב' א' יצאה בסיון.

מהלכן: א. י. קוק ז"ל: ליושבי ארץ הצבר. — יהודה ברבי קלונימוס משפירא: יחסי תנאים ואמוראים, עם מבוא והערות מאת י. ל. פישמן. — ב. צ. עוויאל: שבת קדש וארץ הקדושה לעם קדוש. — ש. אסף: מכתבים מאת גדולי שאלוניקי. — א. אבן-זוהב: יום ירושלים (חזיון בשלש מראות). — י. ורפל: החסידות וא"י להלכה ולמעשה.

979. הפועל: התאגדות לתרבות גופנית בא"י. אגרת, הפועל. תל-אביב, 1935. 21 : 33. מהמעמסת. הקטגורף מכתב מכונה, בצד אחד של הדפים. בראש השער: ההתחדות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. התאגדות לתרבות גופנית. הפועל. הועד המרכזי. — נשתדל להוציא את האגרת בכל שבועיים בערך (מהחקמה לאגרת א'). אגרת א' יצאה באוגוסט 1935, אגרת ב' באפריל 1936.

980. הצופה; יוכן לעם. מופיע לפי שעה ביום שני, רביעי וששי. ירושלים, דפוס וויד, תרצ"ז. 35 : 48. המו"ל והעורך האחראי: יהושע רדלר-פלדמן. גל' א' הופיע בכ"ו מנחם-אב.

981. שכונת ברוכוב. ידיעות שכונת ברוכוב; מכתב חוזר. והל-אביב, 1929. 22 : 35.

תכנית ההופעה לא נזכרה. גליון 1 יצא ב-26 במאי 1929, גליון 30 (5) — בכ"ג אייר תרצ"ה. רב הגליונות בהקטגורף מכתב-יד או מכתב-מכונה, מצד אחד של הדפים. — שניונים קלים בשער. — מקצת הגליונות מכילים דו"ח מפעולות המועצה.

מכתב חוזר מס' (28) 3 מ' שבט תרצ"ה-35. 13 : דו"ח מפעולות המועצה לשנת תרצ"ד (שנת הייב לבנין השכונה). 70, [1] ע. 18 : 25. חוברת נדפסת. גל' 30 (5) מ כ"ג אייר תרצ"ה. מוקדש לברור השאלה על החבת זכות הבחירה בשכונה.

982. Palaestina-Korrespondenz ("Palcor"). Jerusalem, 1934.

המערכת: G. Agronsky, J. Grawitzky, I. Klinoff. 21 : 33. מופיע פעמים בשבוע. גל' א' יצא ב-4 ביולי. בהקטגורף מכתב-מכונה, נדפס בצד אחד של הדפים. — את ההוצאה האנגלית ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 140.

ב. קבצים ומאספים.

983. הארץ. ארבעים שנה 1897—1937 לקונגרס הציוני; לכינוס הקונגרס העשרים בציריך. תל-אביב, תרצ"ז. 31 ע. 21 : 27.

תוספת לקוראי הארץ, יום ג' כ"ז אב תרצ"ז. מאמרים מאת: א. ביון, י. קלוזנר, מ. מדוני, ב. פיינול, אחד העם, מ. נורדו, י. מוהליבר, ה. סויס, ג. מ. גלבר.

984. הפקר. גליון מיוחד לעניני התעשיה. תל אביב, תרצ"ז. 10 ע. 44 : 57.

תוספת מיוחדת לגליון מס' 535 בהפתח הקונגרס הציוני ה-20, כ"ז באב תרצ"ז.

985. [נבעת ברנר]. הגדה של פסח, תרצ"ה, (תרצ"ו). 2 הוברות.
 ונבעת ברנר, תרצ"ה, תרצ"ו. 17 דף, ציורים; 251 דף, ציורים. 21 : 27. מנוקד.
 מהמעטפת. הקסוגרף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים. לקומי ספרות לפסח.
986. נבעת השלשה. הגדה של קבוץ גלויות, פסח תרצ"ו.
 נבעת השלשה, תרצ"ו. 191 דף. 21 : 27.
 הקסוגרף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים. לקומי ספרות לפסח.
987. דבר, מוסף לשבתות ולמועדים 31 (כרך י"ב); לזכר חיים נחמן
 ביאליק למלאות שלש שנים לפטירתו. תל אביב, ט"ז בתמוז תרצ"ו 25.6.37.
 8 ע, פורטרט. 29 : 42.
 מאמרים מאת: ז. שפירא, ב. קלאר, ב. שוחטמן, צ. הרכבי, ג. לוי, ש. פינקלס,
 ש. גלזמן, י. מ. בריאון, נ. גרינבלום.
988. דור היום; במאון יהודה העצמאית; דברי איתמר בן-אבי, משה
 כרמון, עובד בן עמי. נחניה (בירת חצי-שבת מנשה), (דפוס כתר, ת"א), ער"ח
 מנחם אב תרצ"ו (20 להצהרת בלפור). 4 ע. 41 : 57.
 גליון מיוחד. (חד יומן). העורך האחראי: איתמר בן-אבי. — לפני שט הגליון:
 שנה א' לחרות. יהודה השלישית. — בשבת תכנית החלוקה, שהוצעה ע"י הועדה המלכותית לא"י.
989. ד"ר גיטל דורפמן; צרור דברים וזכרונות ליום השנה למותה
 (בעריכת אברהם) אבן-שושן. ירושלים, (מועצת פועלי ירושלים, קופת-
 חולים בירושלים, דפוס ארץ ישראל), תרצ"ו. 39, [11] ע, פורטרטים. 14 : 22.
990. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. הקבוץ המאוחד.
 כוריה ריז'יק. [עין חרוד, 1936]. 341 דף, פורטרט. 21 : 13. מהמעטפת.
 חוברת לזכרו במלאת שנה לפטירתו. הקסוגרף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.
991. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. הקבוץ המאוחד.
 השדה, מגלה שבת נחמן. ראשון לציון, תרצ"ו. 6 דף. 21 : 32.
 הקסוגרף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.
992. יחיאל צ'לינוב; פרקי חייו ופעולתו—זכרונות—כתבים—נאומים—
 מכתבים. תל-אביב, (דפוס הוצאת ארץ-ישראל), תרצ"ו. 392 ע, פורטרטים, תמונות.
 17 : 25.
 העורך: שמואל איוזנשטרם. הועד המוציא לאור: משפחת ד"ר יחיאל צ'לינוב,
 א[לכסנדר] גולרשטין, שלמה ולצמן.
- בפעם הראשונה כונסו (ובמקצת תורגמו עברית) מכתב כתבי צ'לינוב ומאמרי
 הערכה על אישיותו ופעולותיו. — דברי צ'לינוב תוססים כשלשת רבעי הקובץ: כונסו מאמרי
 הפרוגרמתיים החשובים על הקונגרס הציוני השני (1898), ציון ואפריקה (על אוגדה 1904),
 לאור המלחמה. המלחמה העולמית וסכוינו אנו. בתוסף גם מאמרי-הספד על וולפסון ומאמרי

שנכתב בסוף ימיו אחרי הכרות בלפור, ארבעה מנאומיו מהם נאומי הפתיחה בוועידות של ציוני רוסיה בהלסינגפורס ובפטרבורג, שבהם ישב ראש, ונאומו בקונגרס השביעי בענין א"י-אוגנדה, 3 חוזרים ושני מכתבים, מהם חוזר אחד ומכתב אחד מזמן שאחרי הכרות בלפור. — במדור פרקי חייו ופעולתו באו מאמרים, זכרונות ורשימות מאת מ. אוסישקין, ב. דינבורג, א. גולדשטיין, י. גינדיץ, ש. זלצמן, י. קלינוב, העורך וי. קלינוב, מכתב של נורדוי וכתובת בחרוזים על המצבה שחיברה ע"י נ. סוקולוב. המאמר המרכזי הוא של דינבורג: צ'לינוב, דרך חייו ודמות אישיותו (פרק לתולדותיה של התנועה הציונית), ע' 16-51. המחבר השתמש גם בחומר שבכ"י: מכתביו, יומניו של צ' ופרוטוקולים משיבות הועד"פ הציוני. המחבר מעביר לפנינו את חיי צ' וגותן כרקטריסטיקה בולטת וחיה אגב תאור יפה ונאמן של תנאי המקום והזמן, בע' 33 נאמר "בנאומי הארוך נגד אוגנדה בוועידה הציונית השנתית בשנת 1903" צ"ל 1904. — מאמר-זכרונות מלא ענין מזמן יסוד "בני-ציון" כתב אוסישקין, — ש. זלצמן, שהיה מזכירו של צ' בארגון הלשכה הראשית של הקה"ק ברוסיה בשנים 1907-1908 מספר על אופן עבודתו של צ' וגם מוסר פרטים לא ידועים על תנאי העבודה הציונית במוסקבה. בע' 65 מסופר על מלחמת הציונים לטובת החנוך העברי בהברת המפיצים באודיסה ב-1902, וניתנת רשימה של מנהלי הפעולה. הושמט שמו של דובנוב, לעומת זה לא השתתף אז ז'בוטינסקי במלחמה זו (אלא רק כעבור 10 שנים, ב-1912). — בע' 70 מסופר על ועידת "בני ציון" במוסקבה שקרא צ' לינוב, ושכח להוסיף את העיקר שועידה זו נקראה אחרי המהפכה הטורקית לרגלי המצב החדש שנתהווה בארץ ובתנועה. — י. קלינוב במאמרו ריב לשון מספר על סמך תעודות (העתקות ממכתבי צ') על פעילותיו ותכסיסיו של צ' ב"מלחמת השפות" עם חברת "עזרה" כשנה לפני המלחמה. צ' היה אז גם נשיא שני של ההסתדרות הציונית (בטעות רשום בע' 76 שהיה מנהיג ההסתדרות מ 1911, צ"ל מ 1913) וחבר הקורטוריום של התכניון. המחבר השתמש כראוי בחומר, והתמונה בהירה מאד. כדאי היה להשתמש גם בחומר המרובה המפוזר באגרות אחד העם. במאמרו של גינדיץ ע' 62 מסופר על החדשים שלפני הקונגרס הוינאי בשנת 1913, כשצ'לינוב היה למעשה ליו"ר הועד"פ. צ"ל אחרי הקונגרס הוינאי, כי רק בקונגרס זה נבחר למשרה זו. — בספר 17 המוגזות, מהן כמעט החצי קבוצתיות, של ועידות וקונגרסים ציונים. תחת התמונה שבין ע' 64 ו-65 רשום "ועידת חובבי ציון באודיסה בשנת 1891". בשנה זו לא נתכנסה ועידת חו"צ; צ"ל 1902. — כנראה לא נתכנסה מחוסר מקום מחברתו החשובה על שאלת השפות. — בדרך כלל, הקובץ כלו אומר כבוד והערצה למנהיג שהיה אחד מיוצרי התנועה ואחד האישים האהובים ביותר בתנועה לכל סוגיה. ולפיכך יש בקובץ גם חומר חשוב לתולדות התנועה בכלל וברוסיה בפרט. ב. ש.

993. מרכז הסוחרים הזעירים בתל-אביב ויפו. ידיעות טרזו הסוחרים הזעירים. חוברת פסח תרצ"ג. תל-אביב, דפוס הרצלית, תרצ"ג. 14 ע.

23 : 31. מהמעטפת.

994. הנער הציוני. ארץ ישראל. קבוצתו בימי הדסים. (תל-אביב), ההנהגה של הסתדרות "הנער הציוני" בארץ-ישראל, (דפוס הפועל-הצעיר, 1936?). 47 ע, צלוסים. 17 : 24. מהמעטפת. קבץ. ההקדמה חתומה ע"י משה קולרני. כולל זכרונות ורשימות.

995. עתידנו בכפר; במאון נוער המושבות, חר פעמי. בעריכת ע. איכילוב, י. א. מלכיאלי, א. ס. ס. ס. (פתח תקוה), התאחדות האכרים בארץ-ישראל, חוגי הפעילים במושבות, חנוכה תרצ"ז 1936. ע. 34 : 23 : 31. כולל מאמרים, רשימות ושירים. ראה גם ק. ס. שנה יג ע' 150 מספר 515.

996. פלניוס; שנתון לכלכלה של ארץ-ישראל 1937. שנה שלישית. בשתי מהדורות: עברית ואנגלית. תל-אביב, "פלניוס" (שרות חדשות ארץ-ישראל) בע"מ, (דפוס עזריאל), תרצ"ז. 216 ע, טבלאות. 17 : 24. העורך הינריך כהן. העריכה וההדגום של הספר העברי נעשו בידי יצחק א. ב. ר. ר. תרגומי המאמרים לאנגלית ע"י ס. רבינוביץ.

המלך: ז. הופין: פתיחה. — א. מיכאליס: המשק האישי בשנת המהומות. — המשק האישי לאור המספרים. — סקירות ענפי הכלכלה (מאמרים מאת א. ויסקובסקי, ש. מולקובסקי, י. ברנמן, א. ורבר, ס. צבי, ג' ס. בלויק, ש. זלצר, א. פושטר, ו. אחרת, ו. דיסטראולד, א. מיכאליס, י. זכא, מ. אשינגר, א. גינזבורג, ר. כהן). — מדור התעריפים. את הקודם ראה ק. ס. שנה יג ע' 285. — את המהדורה האנגלית ראה להלן מספר 1006.

997. הפצצה; הוצאה חר-פעמית לסטירה ולצחוק לקרוב ולרחוק. תל-אביב, (בית דפוס לאומי), תמוז תרצ"ז. 11, 11 ע, ציורים. 21 : 29. שני שערים. המו"ל והעורך: ת[נחום] ס. ס. ס. ק.

998. קפת חולים של המהדורות העובדים העברים הכללית בא"י. קלון לפרסונל קופת-חולים. תל-אביב, מרכז קופת-חולים. (דפוס אחדות), 1936. ע. 32, צלומים. 15 : 23. הוצאה חר-פעמית.

999. רשויות לחתן. (חוכרו על ידי רבותינו פייטני אשכנז הראשונים... ולא נדפסו עד היום הזה, והנה נתעוררתי אני שלמה זלמן שוקן והוצאתי אותם לאור, זכרון ברכת לבני החתן מרדכי יהודה... ולבת גילו הכלה... שולמית... לבית פרסיץ... ליום חתונתם...). (תל אביב, דפוס הארץ, תרצ"ז). 141 דף, 11-54 ע, 11 דף. 21 : 31.

ואלה שמות הפייטנים... רבינו יצחק ב"ר אלעזר סגן לווה... רבינו יהודה ב"ר קלונימוס ב"ר משה... רבי אפרים ב"ר יעקב סכונא... רבינו ברוך ב"ר שמואל סגנצא... רבי יצחק ב"ר שמשון הנקדן... נדפס במהדורה של מאה טפסים. ההוצאה מהדורת.

1000. שיבת ציון. תיא, ברית הצהיר בארץ ישראל, (בית דפוס לאומי), תרצ"ז-1936. 4 ע. 35 : 49. הוצאה חר-פעמית. — האחראי: ב. לובוצקי. יצא בלי בתשרי.

1001. השעה 12 הניעה. מהדורה ב' ותל-אביב, (ברית הצהיר בארץ-ישראל, בית דפוס לאומי, 1936). 26 ע, 11 דף. 15 : 23. קבץ מאמרים, רבים מאת ז. זיבוטנסקי, על מאורעות-תרצ"ז בא"י.

1002. תל אביב, עיריה. ספר השנה לתרצ"ז (של עירית תל אביב). תל אביב, (דפוס אחדות), תרצ"ז. 152 ע', תמונות, לוח פורטרטים, טבלאות. 21 : 32.

= ידיעות עירית תל אביב, שנה ז' חוב' 8—12.
העורך: א[הרן] ז[אב] בן ישי. עם שער אנגלי מיוחד: Tel-Aviv municipal corporation. Year book of 1937.
התכן: עירית תל אביב בשנת הכספים 1935/36. — העיר תל אביב בשנת 1935/1936. — ארץ ישראל בשנים 1935/36. — לשכלולה של תל אביב. — ידיעות שמועות.

1003. פועלי ציון. א"י. ארבעמער באנויונג... ירושלים, דפוס ציון, 1934. 34 : 50. הוצאה חד פעמית, האחראי: ח[יים] שריפטמאן. יצא 16 בנובמבר.

1004. Der Kämpfer; einmalige Ausgabe der "Deutschen Kreise" in der Pal. Arbeiterpartei Poale-Zion—Chugim marxistim. Tel-Aviv, Juli 1936. 32 p. 17 : 24.
האחראי: רב הוכמן. שער עברי על עמוד ד' של המעטפת: הלוחם...

1005. Keren Hayesod. The work of an epoch; its echo in the world. Jerusalem, Keren Hayesod, (Palestine pub. co., printing works), 1936. [40] p. 22 : 28.
מאמרי ברכה של גדולי המדינאים ואנשי המדע בעמים ובירושלם לקרן-היסוד במלאת לה מ"ו שנה.

1006. Palnews; economic annual of Palestine 1937. Vol. III. Two editions: Hebrew and English.— Tel-Aviv, Palnews, (Azriel press, 1937). 267 p., tabs. 17 : 24. Editor: Heinrich Cohn.
את המהדורה העברית ראה לעיל מספר 996; שם נרשם תכן.

1007. Der sozialistische Kämpfer; einmalige Ausgabe der "Deutschen Kreise" in der Pal. Arbeiterpartei Poale Zion — Chugim marxistim. Dezember 1936. Tel-Aviv, (typ. רוהלר), 1936. 16 p. 17 : 24.
האחראי: ס. כצנלסון. יצא בדצמבר. עם שער עברי על עמ' ד' של המעטפת: הלוחם הסוציאליסטי...

ג. ספרים וחוברות.

1008. אנדת, ענג שבח. תל אביב, דין וחשבון לשנת תרצ"ה. תל-אביב, (דפוס הרצליה), ותרצ"ו. [2] דף, 3—33 ע', פורטרטים. 15 : 23.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ט' ע' 13.

1009. אנדת תורה וישיבת תל-אביב. כבית הכנסת הנדול בתל-אביב. דין וחשבון שנתי תרפ"ה-תרפ"ו, (תרפ"ו-תרפ"ז, תרפ"ז-תרפ"ח, תרפ"ח-תרפ"ט, תרפ"ט-תרפ"ק, תרפ"ק-תרפ"א, תרפ"א-תרפ"ב, תרפ"ב-תרפ"ג, תרפ"ג-תרפ"ד, תרפ"ד-תרפ"ה, תרפ"ה-תרפ"ו). תל-אביב, (דפוס שושני), (תרפ"ו-תרפ"ז). 4 ; 4 ע ; 11 דף, 24 ; 31 ; 33 ; 38 ; 39, [1] ; 39, [1] ; 46 ; 46 ; 47 ע. 17 : 24.

דו"ח תרפ"ה-תרפ"ו בקרא : סאזן קצצר ; דו"ח תרפ"ו-תרפ"ז בקרא : סאזן.

1010. האגוד להשלמת השפה העברית בא"י. קנתי לשון.
המנחים נקבעו על-ידי ועד הלשון העברית בארץ-ישראל. א—ג. 3 חוברות. תל-
אביב, האגוד להשלמת העברית כהשתתפות ועד הלשון העברית. 12; 16;
17, [3] ע. עם ציורים.—מנקודות.
התכן: א. ברכות ובטווי נמוס, דפוס אמנות אי, חשד. 12: 16. בראש השער:
הארגון להשלמת העברית, תל-אביב. ב. כלי מסכת, דפוס הארץ, תרצ"ג. 13: 18.
בראש השער: הארגון להשלמת העברית. ג. הלכה והנעלה, דפוס ארץ, תרצ"ו. 14: 20.
בראש השער: האגוד להשלמת העברית.

1011. אלֹנִי, נחמיה [פסידונים של נחמיה לִינְדֶה] Nehemiah [Linde]. חוכרות קריאה לִשְׁעוּרִיָּה עָרֵב כִּשְׁנַת הַלְמוּדִים הָרִאשׁוֹנָה. (א.ב.). עֶבֶד קָרָר וְנִעְרָךְ עַל יְדֵי נַחְמִיָּה אֲלֹנִי, יְרוּשָׁלַיִם, (דפוס העברי), תרצ"ז. 20 ; 24 ע. 12 : 16. התכנן : א. היות—ב : טו בשכס.

החובירות באות לתקן ביחוד לקוי אחד, המצוי בכל ספרי הלמוד לשעורי ערב, והוא: חסר חסר על החגים וחופעות האקלים והחקלאות בתקופות השונות של השנה בארץ.

1012. אנציקלופדיה כללית. כרך ה: ט—פינחס בן יאיר. חל אביב, מסדה, (רפוס הוצאת ארץ ישראל, תרצ"ז). [1] דף, 319⁵, [1] ע, מפות, פורטרטים, תמונות. 15: 21. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 152.

1013. ארנסט, שמעון [Shimon Ernst]. ספר האשה; לקט
אמרות—פתגמים—משל־עם. תל־אביב, ספרות, (דפוס הארץ). תרצ"א. 249,
[1] ע. 18 : 25.

התכן: אהבה. נשואים. מיבה של אשה. יסיה של אשה. בין אשה לאשה. בינו לבינה.
האם. בשבחה של אשה. בגנותה של אשה. שונות. (מלוקט מספרות ישראל ומספרות העמים).

1014. ארץ ישראל, ממסלה. חוקי פלשתינה (א"י),
הנוהגים ביום 31 בדצמבר, 1933. הוצאה מתוקנת. הוכנה בתוקף פקודת ההוצאה
המתוקנת של החוקים, 1934, ע"י ד"ר רוברט הרי דרייט ו... בשלש כרכים...
ירושלים, דפוס קזריא, (1934). 10, 91, 722, 151, 203 ע; 121 דף, 16, 723—1559,
151, 203 ע; 121 דף, 16, 1561—2854, 121, 203 ע. 19: 25.

התכן: חלק א: כולל את הפקודות, פרקים א'—ס"ו. חלק ב: כולל את הפקודות, פרקים ס"ז—קנ"ו. חלק ג: כולל אוסף חוקים קיסריים, תוראות מלכות, צווים, מנשרים, ותקנות הנוהגים ביום 31 בדצמבר 1933.

בסוף כל כרך וכרך מפתח לכל הכרכים.—החקים תורגמו ע"י המתרגם העברי הראשי של הממשלה יצחק ע. עבאדי.—הקבץ יצא גם בערבית, בשם: *قوانين فلسطين מחולק לארבעה כרכים*.—את המהדורה האנגלית ראה להלן ע' 308 מס' 1130.

1015. ארץ ישראל. ממשלה. חקים. פקודות, תקנות וכו' יצאו בחצי השנה ונאדריוני (יולי-דצמבר) 1924. 2 כרכים. ירושלים, דפוס עזראל, 1924. פרגנציה שונה. 24 : 18. את הקודם ראה ק. ס. שנה א' ע' 18. בראש השער: ממשלת פלשתינה (א"י).

1016. ארץ ישראל. ממשלה. חקים. פקודת ההוצאה הממוקנת של החוקים (תקונים) מס' 1 לשנת 1937. ירושלים, הדפוס הממשלתי, 1937. 119 דף. 24 : 17.

נרפס בצד אחד של הדפים.—תוספת מס' 1 לעתון הרשמי. יצא גם בערבית, בשם: *قانون (إعادة تنقيح) طبعة الشارح المنقحة لسنة ١٩٣٧*. את המהדורה האנגלית ראה להלן ע' 309 מס' 1132.

1017. ארץ ישראל. ממשלה. מהלכת החקלאות והיעור. עלונים חקלאיים. (ירושלים), דפוסים שונים, 1931-1933. 21 : 14.

התכן: סריה ב: ספירי צמחים, באשה ומחלות. מס. 3: השדפון הקשה של השעורה. 1933. 2 ע.—סריה ג: מחלות בהמות (במס. 10 שם הסריה: מחלות הבהמות והעופות). מס. 9: ההפלה המרבית בבקר. 1931. 13 ע. מס. 10: מחלת התאים. 1932. 4 ע. את הקודמים ראה ק. ס. שנה ד' ע' 188—189, ושנה י"א ע' 419.

1018. בוק, פירל ס. [Mrs Pearl (Sydenstricker) Buck]. כנכר. תרגם מאנגלית מונחמן זולמן ולפובסקי. תל-אביב, מצפה, (דפוס אחדות), תרצ"ו. 204 ע. 20 : 14. בראש השער: פירל בוק.

1019. ביאליק, חיים נחמן [Chaim Nachman Bialik]. החצוצרה נתברשה. תל-אביב, דביר, (דפוס הארץ), תרצ"ו. 151, 161, 35 ע. 20 : 13. בראש השער: דברי סופרים, סדרי ספרים לספור הספרות לבתי ספר ולעם ע' [6-3]: הקדמה מאת י. ח. ר[בנצקי].

1020. בן-זבבי יצחק [Isaac Ben-Zevie]. העולם המוסלמי והעולם הערבי. ירושלים, הקרן הקיימת לישראל, תרצ"ז-1936. 20 ע. מפה. 23 : 15. נדפס תחילה בדבר.

1021. ברגמן, ח. פ. לוחות הפעלים. ספרים על ידי ח. פ. ברגמן (שמואל) חנינון פרידו. תל-אביב, דביר, (דפוס אחדות), תרצ"ו. 144 ע. 9 : 13.

1022. ברישניה הגדולה. הועדה המלכותית לפלשתינה (א"י).
תמצית ההרצאה. וירושלם, במשלת פלשתינה (א"י), בית הדפוס
המשלתי, 8 ביולי 1937. ע. 29 : 15 : 23. בראש השער: הודעה רשמית מס' 37/9.
ביום פרסום ההצאה הועדה, שיצאה לעזע רק באנגלית, פורסמה גם תמצית ההרצאה
בשלוש הלשונות הרשמיות וצורפה, בתוספת מפה, לכל העתונים היומיים בא"י.
את ההוצאה האנגלית ראה להלן עמ' 306 מספר 1116.
1023. ברית קבוצ גליות. לעולה הציוני; ידיעות והוראות. תל-
אביב, ברית קבוצ גליות והאגודה עם עובד, תרצ"ו. ע. 14 : 15 : 23.
1024. ברץ, יוסף [Joseph Baratz]. דבר לנער, מאת י. ברץ. הוצא
ע"י המרכז לאגודות תנוכה בארץ-ישראל. (תל-אביב, דפוס הפועל-הצעיר,
תרצ"ו). 14, 11 ע. 12 : 17. מנוקד. על חובת השימוש בתוצרת הארץ.
1025. גורדון, יהודה ליב [Jehudah Leib Gordon]. צלוחית
של פליוטון ופוליוטונים שונים. תל-אביב, דביר, (דפוס הפועל-הצעיר),
תרצ"ו. 14 דף, 185-3 ע. 15 : 23.
הפוליוטונים של וליב גורדון בהמלץ בשנות 1888-1880. על אופן לקוש החומר ראה:
י. פוגרונסקי: ביבליוגרפיה של סאטרי וליב; (הקדמה. קרית ספר שנה ח' ע' 248-249). — ויש
לברך את ההוצאה שהצילה מזהום הנשיה יצירות חשובות של אחד סוציזם ספרותנו החדשה.
1026. (גורונצ'יק, שלמה) [Shlomo Goronchik]. ספר גזר הקדש;
חדושים ובאורים מקוריים כהלכות פסוליי-המוקדשין מספרי חיר החזקה לרבינו
משה בן מייסון. חלק א. ירושלם, דפוס ארץ ישראל, תרצ"ה. 12 דף,
132 ע. 24 : 33.
1027. גורקי, מקסים [Maksim Gorkii]. האוניברסיטאות שדי,
(הזקנה אינרניל ושירת התחמס). תרגם מרוסית: פסח ליפובצקי.
ירושלים, קרית-ספר, (דפוס הרשכאום יפרת-ליאביב), 1936. ע. 224 : 13 : 19.
1028. גרוסן, יעקב. מלון להסתדרויות הנוער, חבר
וסדר ע"י יעקב גרוסן. ומל אביב, האגודה להשלמת העברית וועדת הנוער למען
הלשון העברית, (תרצ"ו). 131, 15-2 דף. 11 : 16.
הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.
1029. גריבסקי, פנחס בן צבי [P. Grajewsky]. סגנוני ירושלם.
חוברת קבד. ירושלם, דפוס צוקרמן, תרצ"ו. 131 דף, 131-16, 191 ע, פורטרמים. 17 : 24.
ראה גם ק. ס. שנה י"ד ע' 141.

1030. גרינברג, מ[שה]. הסכמים קיסקטרי. תל-אביב, הועד הפועל של הסתדרות העובדים בארץ-ישראל, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ז-1936. 36, [2] ע. 15 : 23. החוברת נועדה בעיקר לפעילים בשדה האיגוד המקצועי.
1031. הורביץ, יחיאל מיכל זאב [Michel Hurwitz]. ספר גידולי ציון; חקירות ופולמוסים בהלכה ממני המחבר יחיאל מיכל זאב הורוויץ... חלק חמישי. ירושלים, דפוס מנורת, תרצ"ז. [1] דף, 40 ע. 17 : 24. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 19.
1032. הסתדרות העובדים הלאומית בא"י. קופת-חולים לעובדים לאומיים מה היא? (וואם בעדייט די קראנקען-קאסע פאר נאציאנאלע ארבעטער?) תל-אביב, מרכז קופת חולים, (דפוס מוזס), תרצ"ד. 15 ע. 12 : 15. בעברית וביוונית.
1033. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. מועצת פועלי תל-אביב ויפו. מחלקת הכספים וההרשמה. מספרים; חברות, מסים, תקציב ומשק 1935. 131. תל-אביב, 1936. 42 דף. 21 : 27. מהמעמפת.
- הקטגוריה מכתב-מכונה, נדפס בצד אחד של הדפים. בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל... שני הגליונות הראשונים יצאו בשם: תנועת החברות והמססים 1929—1934. 1934. 13, [1] ; 17, [1] ע.
1034. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. משרד קבלני קואופרטיבי בתל אביב. דין וחשבון לשנת 1933, (1934, 1935). 3 חוברות. תל אביב, (דפוס אחדות), 1934-1936. 14, [2] ; 15, [1] ; 13, [1] ע. 16 : 24.
1035. ההסתדרות הרפואית העברית בא"י. ירושלים. דין וחשבון שנתי מפעולות המניף הירושלמי של ההסתדרות הרפואית העברית בא"י לשנת תרצ"א(תרצ"ז) 6 חוברות. ירושלים, (דפוס ארץ ישראל), (תרצ"ב-תרצ"ז). 8 ע בכל חוברת. 17 : 24. את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 152.
1036. התאחדות עולמית של היהודים הספרדים. אונה קארמה די לה סיבדאד פאטריארקאל חכרון... (ירושלים, דפוס המערב), תרצ"ב. [1] דף, 13, [1] ע, צלומים. 14 : 21. מהמעמפת.
1037. ויטקובסקי, מ. להכות על תהום; שירים. (תל-אביב, דפוס א. מוזס, תרצ"ט, 47 ע. 14 : 19.
1038. וייץ, יוסף [Joseph Weitz]. הנפץ; מאת יוסף וייץ כהשתתפות י. ד. אופנהיים, שוסטון פורמן בודנהיים, ישראל רוברט ואוסף

גרזובסקי. חלק שני. תל אביב, מצפה, (דפוס הרשכובים), תרצ"ו. 121 דף,
253-474, [2] ע, ציורים. 15 : 21. את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 305.

1039. ויצמן, חיים [Chaim Weizmann]. עם ישראל וארץ
ישראל; דברי קדוה של חיים וויצמן בפני הועדה המלכותית לאי כיום
25 לנובמבר 1936—ויא בכסלו תרצ"ו. ירושלים, המשרד הראשי של ההסתדרות
הציונית, (דפוס קוראל), תרצ"ו. 26 ע. 17 : 24. יצא גם ביוזית ובשפות אחרות.

1040. ז'בוטינסקי, זאב [Vladimir Jabotinsky]. ספרים והתחלה
לקראת קונגרס היסוד של ההסתדרות הציונית החדשה. (תרגום מאירוש), תל-
אביב, מרכז הצהיר בארץ-ישראל, (דפוס א. מוסס), תרצ"ה. 8 ע. 14 : 19.
==ספריה סיונית, כום. 2.

1041. זוטא, חיים אריה [Haim Arie Zuta]. מחברת לנתוח
דקדוקי; סודרה ע"י ת. א. זוטא. השם והפעל. ירושלים, עבר, (דפוס ארץ
ישראל), תרצ"ו. 116 ע. 17 : 24.
משקלים שונים וכנוויהם (על ע' 2 של המעטפת). השמות נגזרים מן הכנינים
(דגמאות) (על ע' 3 של המעטפת).

1042. החברה הארץ ישראלית להיסטוריה ואתנוגרפיה. החברה
הארץ ישראלית להיסטוריה ואתנוגרפיה, תרצ"ו-תרצ"ז.
ירושלים, דפוס ווייס, תרצ"ו. 16 ע. 17 : 24. ע' 8-16: תוכן הענינים של ספרי החברה.

1043. חיפה, בית הספר הריאלי העברי. תכנית חלמודים העבריים
לשנת תרצ"ה-תרצ"ו. 3 חוברות. חיפה, [תרצ"ה-תרצ"ו]. 24 ; 8 ; 9 דף. 21 : 27.
הקטגוריה מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

1044. חנני, יוסף. בעל חכבוש; רומן. תל-אביב, במעלה, (דפוס ארץ,
תרצ"ו). 136 ע. 15 : 21.

1045. מברסקי, מרדכי דב [M. Twerski]. ספר תורי זהב על
הלכות רבית מאת אדמו"ר מן מרדכי דוב... הובא לבית הדפוס על ידי אדמו"ר
יהודה לוי (מברסקי) בן המחבר. (חלק א). ירושלים, דפוס ח. צוקרמן, תרצ"ו.
75, [צ"ל 179] דף. 24 : 31.

1046. טוקאזינסקי, יחיאל מיכל [Jechiel Michel Tucazinsky]. לוח
לארץ ישראל לשנת תרצ"ו (תרצ"ז), דיני ומנהגי חשנה לפי
מנהג האשכנזים... נערך מאת יחיאל מיכל טוקאזינסקי... עם הערות אל"י דוד
ראבינאוויץ ועוד רבני וגאוני אר"י. 2 חוברות. ירושלים, דפוס סלומון, [תרצ"ה-
תרצ"ו]. 55, [151] ; 79, [151] ע. 12 : 15. את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 418, 156.

1047. טורטשינר, נ[פתלי] [הירץ] [Harry Torczyner]. ה ט ב ט א
ה ע י ז; הרצאות ברדיו ירושלים לתקן הסבטא העברי, ירושלים, יוצא לאור
במוע מוסד ביאליק בהוצאת ועד הלשון העברית, תרצ"ו. 64 ע. 17 : 24.
1048. טשרניחובסקי, שאול [Saul Tschernichowsky]. כל שירי
שאול טשרניחובסקי בכרך אחד. ירושלים, שוקן, (דפוס אחדות בתל אביב),
תרצ"ו. 121 דף, 652-3 ע, פורטרט. 14 : 22.
- זוהי ההוצאה השביעית של שירי טשרניחובסקי. את ההוצאה הקודמת ראה ק. ס.
שנה ט' ע' 415-416. בכרך זה כונסו כמעט כל השירים שנדפסו בשלושת הכרכים הראשונים
של ההוצאה היא וחמשים ושבעה שירים חדשים שפורסמו בשנות תרצ"ב-תרצ"ו; בהוצאה
זו נשמטו השירים: הערב, כעין דור (בלדה), האידיליה, מעשה במדוכי ויוכים, צדקתם
הבונים הצעירים, משירי גפה ("תרומה וצללים..."). בהוצאה שלפנינו בא תרגום חדש לגמרי
של השיר האחרון בשם "גבנוני הרכס". משיריו החדשים נשמט השיר, פרק באנטומיה שנדפס
ביוחן "ביתר" כ' ב' ע' 295-303. יש לצין שגיאה אחת בסדר השירים. בסדר אידיליות
נכללה האידיליה "כמוצאי שבת" אבל אין זה אלא השיר "בששי בין ערבים" (כי ידעך לאטו
אור היום), והאידיליה מוצאי שבת ("ירכתי מערב תבערנה") הושמטה בהוצאה זו.
הספר יצא בהוצאה מיוחדת לקוראי "הארץ". ההוצאה מהודרת.
1049. יפה, הלל [Hillel Joffe]. פרקי-זכרונות. ותל-אביב,
תרצ"ה. 48 ע, פורטרטים, צלומים. 14 : 21. מהמעטפה.
התכן: באכספדיציה לאל-עריש. — ימי הראשונים בארץ (1891-1893). — בשעת
מגפה (1902). — נדפסו ראשונה במימים ראשונים כ' א' וב'.
1050. ירושלים. בית הבריאות של נתן ולנינה שמראוס. דין-וחשבון
שנתי שני אוקטובר 1931—ספטמבר 1932. ירושלים, (דפוס העברי), 1933. 43
[1] ע, מבלאות. 17 : 24. בראש השער: הסתדרות מריצינית הדסה.
את הדו"ח באנגלית ראה ק. ס. שנה י' ע' 418.
1051. ירושלים. בית החולים משגב לדך. דין וחשבון (נו-ר)
(גז) לשנת תרצ"ד-תרצ"ה. 2 חוברות. ירושלים, (דפוס ר. ת. הכהן), תרצ"ה-
תרצ"ו. 121 דף, 84 ע; 121 דף, 66, [2] ע. 15 : 23. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א
ע' 284.
1052. ירושלים. בית מדרש למורים, מזרחי. תקנות. ירושלים,
דפוס ר. ת. הכהן, (תרצ"ו. 171 ע. 12 : 17.
1053. ירושלים. עדת הספרדים. דין וחשבון מפעולות הועד הכללי
לשנתיים ימים סיון תרצ"ג—סיון תרצ"ה. ירושלים, (דפוס ר. ת. הכהן), תרצ"ה.
32 ע. 17 : 24. את הקודמים ראה ק. ס. שנה י' ע' 411.
1054. ירושלים. "רחביה". תקנות האגודה ההודית, "רחביה"
בע"מ. ירושלים, (דפוס ר. ת. הכהן, 1936). 25, [1] ע. 12 : 16.

1055. כהן אפרים. מזכרונות איש ירושלים. חלק ב.
 (חל אביב), (דפוס שושני), תרצ"ו. [2] דף, 352, [2] ע. 12 : 18.
 מזכרונותי אלה נתפרסמו ברובם ב"בוסתנאי" תרצ"ד-תרצ"ה ועתה נוספו עליהם עוד
 הפרקים האחרונים. — ח"א ראה ק. ס. שנה י"א ע' 19.
1056. כנסת ישראל. הקהלה העברית של תל אביב ויפו. דו"ח
 כספי לשנת תרצ"ו (28 ספטמבר 1935—16 ספטמבר 1936), סדר ע"י
 אל. יוזרוביץ, מנהל החשבונות. ותל-אביב, תרצ"ז. 21 ע. 34 : 22.
 הקטלוג מכתב-מכונה, נדפס בצד אחד של הדפים.
 את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 296.
1057. הלוח הקואופרטיבי, תרצ"ז 1936-1937. שנה שביעית. כעריכת
 יליג כהנוביץ ויצחק אבינרי. תל אביב, מרכז, ברית פקוח של
 הקואופרציה האשראית בארץ-ישראל, (דפוס קזריאל, תרצ"ז). 264 ע, מבלאות.
 15 : 10. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 160.
1058. לוצטו, משה חיים [Moses Hayyim Luzzatto]. ר' משה
 חיים לוצטאו ובני דורו; אסף אנרות ותעודות, מכונסות ומסודרות בסדר
 כרונולוגי, בצרוף מבוא והערות על-ידי שמעון גינצבורג. ספר א. תל-אביב,
 מוסד ביאליק ע"י דבור, (דפוס אחדות), תרצ"ז. XXIX, 203, [1] ע, פקסימיל. 21 : 29.
1059. ליברמן, שאול [Saul Lieberman]. תוספת ראשונים.
 (חלק א: סדר זרעים בוער). ירושלים, תרצ"ז. [2] דף, 249, [1] ע, [1] דף. 28 : 21.
 שער נוסף באנגלית: Tosefeth rishonim; a commentary based on manu-
 scripts of the Tosefta and works of the Rishonim and Midrashim in mss. and
 rare editions by Saul Lieberman. Part I. Jerusalem, 1936.
 הדפסה מיוחדת מקובץ "אוכרה" הנערך על ידי הרב י. ל. הכהן פישמן.
1060. ליפשיץ, ז. [Z. Lifshitz]. ספת ארץ ישראל; הוכנה...
 ע"י ז. ליפשיץ... קנה המדה: 1:250.000. תל-אביב, (ירושלם), חברת הכשרת
 הישוב בא"י, נעתק ונדפס ע"י מחלקת המדירות של הממשלה, 1936. 101 : 63.
1061. לנער; ספרית ארץ ישראל של הקרן הקומה לישראל. תל אביב,
 אמנות, (דפוס הוצאת ארץ ישראל), תרצ"ז. 12 : 19.
 חוברת ס"סא: בודנהיימר, מ. סקס נורדאו. 109, [2] ע, פורפורטים,
 פקסימילים. מנוקד.—ע' 64—105: נאומיו של נורדאו בקונגרס הראשון והשני.
 את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 16.
1062. מאירי, מנחם בן שלמה. [Menahem b. Solomon Me'iri].
 ספר בית הבחירה למסכת חולין... שנעתק ע"י פוטוגרפי מכת עקר הספרים
 בפארמא איטליא בהוספות הגהות ומ"מ בגמ' ופוסקים והערות מאת הרב

זאב בודנוביץ. ויז' בהוספות הנהות והערות... ממני שמעון הלפרין...
ירושלים, דפוס חורב, תרצ"ו. ע' 40. 26:17.

1063. מבשין, מנחם [Mendel Mibashan]. כתביו מנחם מבשין
החדשים; אנשים וספרים, דברי מחקר, דברי חזון ועוד. תל-אביב, דביר, (דפוס
גוטנברג), תרצ"ו. [13] דף, [13] 347 ע' 16 : 24.

התכן: א. אנשים וספרים: היהודים ברוסיה; זיגיסמונד כרמלין; משה גסטר; משה
שורצפלד; אליהו שורצפלד; משה אורנשטין; בנימין השני; הנשכח (מ. ז. גלדבוים); ר' ש.
ר. הירש; יצחק זעקל פרינקל. ב. דברי-מחקר: על תרגום השבעים; קרי וכתוב בתנ"ך;
על הנקוד; עוללות. — דברי חזון.

1064. מדזיני, מ[שה] [Moshe Medzini]. הסדיניות הציונית;
בראשיתה ועד מותו של הרצל. ירושלים, (דפוס הספר), תרצ"ד. ע' 344. 17 : 23.

ספר זה הוא החלק הראשון מעבודה, שתכלי ארבעה כרכים. הספר נכתב על
סמך חומר ארכיוני שרבו ככלו עדיין לא פורסם: החומר שבארכיונים הציונים בירושלים
ובלונדון, ארכיון הרצל, ארכיון וולפסון ואוסף שבדרון (שנים האחרונים בביה"ס הלאומי
והאוניברסיטאי). כמו כן השתמש המחבר בספרות הפוליטית החשובה, המחבר הצליח
„לתאר, בצורה קלה, את השתלשלות העבודה הציונית בשטח המדיני“. הוא מצין
בצדק, שהציונות המדינית בשנותיה הראשונות היא למעשה הביוגרפיה הפוליטית של
הרצל. חמשת הפרקים הראשונים מוקדשים לתקופה שלפני הרצל. המחבר מנסה להוכיח
ששאלת החזרת היהודים לא נולדה בבת אחת אלא רחפה בחלל הפוליטי במאה ה-XIX,
וכמה מדינאים אנגליים. עוד עשרות בשנים לפני הרצל, עמדו עליה. המחבר מתאר היטיב
את האוירה הכללית, ואנו למדים שגם פעולתו של הרצל לא היתה בחינת „יש מאין“. —
עיקר חשיבותו של הספר שניתן לנו תאור ריאלי של פעולות הרצל, תאור המבוסס על
תעודות. — המחבר בדרך כלל דיוק בפרטים.

יש להעיר הערות רק בנוגע לפרטים אחדים. ע' 51 „מטרתנו הסופית היא“ — כתב
אחד-העם „לכבוש את א"י במשך הזמן ולהשיב ליהודים את עצמאותם“. קטע זה הוא ממכתבו
של וו. דובנוב משנת 1882. כנראה צ"ל אחד מהם. השגיאה כאן מסרסת את המובן. — בע' 62
מסופר על הגדלת העבודה המעשית בא"י בתחלת שנות ה-90. לא נזכר הגורם העיקרי:
גרוש-מוסקבה, שחל אז. — ע' 65 בין עסקני אגודת הסטודנטים בברלין לפני הרצל נזכר
הרמן לוי, צ"ל הינריך לוה. — ת. ויצמן לא השתתף ברוססיפיקציה פראין. ראה
זכרונות שמריה לוי (אחד ממיסדיו). כ' II ע' 262—290 (בגרמנית). — ע' 106: על יחסו
של אוסישקין להרצל ולקונגרס הראשון. אוסישקין נקרא אחד מראשי הוועד האודיסאי. צ"ל
מראשי הו"צ. לועד האודיסאי נכנס אוסישקין רק בקיץ 1906 ואז גם נבחר ליו"ר. אגב כדאי
להזכיר את מאמרו של אוסישקין בענין זה: „התועדות הראשונה להרצל“ (נדפס ראשונה
ב„קדימה“ הרוסית ב-1906 גל' 8, ותורגם לכמה שפות). — ע' 100: רבינוביץ מבני לויתו
של הרצל בלונדון. כדאי היה להוסיף שזהו הסופר העברי אורי וולף רבינוביץ (אור). —
ע' 257: על ראינו של הרצל אצל פליבה. בהערה נאמר שלפני מותו התחיל פליבה לפעול
בכוון זה [היינו בכיוון הצעתו של הרצל להרחיב את תחום המושב] והרשה את ישוב
היהודים בכמה וכמה עיירות במערב רוסיה. אבל את הפקודה הראשונה בענין זה המתירה

ליהודים לשבת ב־101 כפרים שיש להם אופי של עירה פרסם סלבה במאי 1903, היינו חדשים אחדים לפני הראיון הזה ובדצמבר הוסיף לרשימה עוד 57 כפרים. (ראה על זה ספורו של שלום עליכם „הגדערה איינס“). מדויני מספר לנו דרך אנב דבר בלתי ידוע לרכים, שיוזם רעיון התישבות יהודית במזרח הרחוק היה... פליבה (ראה ע' 299 הערה; פ. השב על התישבות במנדטוריה שהיתה שייכת אז למעשה לרוסיה). — ע' 273: בין „אומרי חן“ בקונגרס הששי נזכר ד"ר משה ווייצמן. צ"ל הסוחר משה ווייצמן. (ראה הדו"ח הסטינוגרפי של הקונגרס ע' 225). — ע' 275: „בשנת 1901 היתה תורכיה במצב כזה שאפשר היה להשיג את הצירטר במחיר של 15.000.000 לירות“. צ"ל 1,5 מיליון. לא"י. ראה יומנים של הרצל במקורם כ' ג' ע' 56. כאן, כנראה טעות דפוס.

בסוף הספר ע' 305—339 ניתנו 11 תוספות, רבים מסמכים חשובים. ביניהם תעודה אנגלית מ 1840 והוכחות בסרלמנט האנגלי בעניני מזרח אפריקה בקיץ 1904. יש לאחל למחבר שיוציא בקרוב את הכרכים הבאים של עבודתו החשובה. ב. שוחטמן.

1065. מינצברג, ישראל זאב [W. Minzberg]. ספר ישוב ארץ ישראל... ביאור מצות ישיבת ארץ ישראל בזמן הזה... מאת ישראל זאב מינצברג. ירושלים, דפוס יהודה וירושלים, תר"ץ. [2] דף, 93-3 ע. 15: 22.

1066. מרכז: ברית פקוח של הקואופרציה האשראית בא"י, בע"מ. דין וחשבון מפעולות המרכז בשנת תרצ"ד (תרצ"ה). (תל-אביב, תרצ"ה-תרצ"ו. 81'67, III; 16 ע. 15: 23. הדו"ח לתרצ"ד יצא בתוך: קואופרציה תרצ"ו. חוב' גדר.

1067. המרכז למען תוצרת הארץ. תוצרת הארץ לעקרת הברית. הוצאת המרכז לטען תוצרת הארץ. (תל-אביב, דפוס הפועל הצעיר, תרצ"ו). 26, [4] ע, תמונת. 11: 16.

1068. מרקזה, מכס. על התורשה וחקיה. עכרית ק. שויג. תל-אביב, ארץ, 1935? 26 ע, תמונת. 14: 19. = ספריה להווים, [ג].—מנוקד.

1069. המשביר המרכזי בע"מ. הפרובליוסות הארגוניות של הקואופרציה הצרכנית. תל אביב, חברת המשביר המרכזי בע"מ וברית פקוח לקואופרציה צרכנית בע"מ, (דפוס הפועל הצעיר), 1935. 48, [2] ע. 13: 18. = ספריה קואופרטיבית פוסלרית, חוברת 2.

1070. נורדוי, מכס [Max Nordau]. מכס נורדוי אל עסו. כתבים מדויניים. (ניתרגם ע"י י. יובין, נערך ע"י ב. נתניהו). ספר אר"כ. 2 כרכים. תל אביב, הוצאה מדינית, (דפוס ספר, 1936-1937). XXII, [1], 259, [2] ע, פורטרט; XXXI, 271, [2] ע, פורטרט. 14: 21. = ספריה מדינית בששה כרכים, כרך ב"ג.

כאן נכללו כמעט כל כתביו הציוניים של נורדוי, זולת נאומיו בקונגרסים, מאמריו על הרצל ועוד שנים-שלושה מאמרים, שכבר נתפרסמו בעברית בקובץ מיוחד, שיצא

בהוצאת מצפה [ראה ק. ס. שנה ז' ע' 17]. בכרך א' כונסו 17 מאמרים ונאומים מהתקופה שלפני המלחמה, ביניהם גם האוטוביוגרפיה הקצרה שלו, ויכוח בהיכל, הציונות ומתנגדיה, היחדות במאה ה-19 וה-20. בכרך ב' 23 מאמרים ונאומים, רובם מוזמני המלחמה ואחרי המלחמה. העורך הוסיף מבוא לכל כרך. לכרך א': על מאכס נורדאו (על נ. הסופר) ולכרך ב': מאמר גדול: „צוותו של נורדאו לציונות“, הכתוב מתוך השקפה ריביוניסטית. — ההוצאה יפה.

1071. נחמן בן שמחה מברסלב [Nahman b. Simha of Bratzlav]. ספר דיקוטי מוהר"ן תנינא... הובא לביחיד פעם שמינית ע"י „חברת מפיצי ספרי אדמו"ר מוהרן וצ"ל מברסלב“. ירושלים, תרצ"ו. [1] דף, 102, [18], IV, [2] ע. 21 : 29.

1072. נמירובסקי, מרדכי [Mordechai Nemirovsky]. התעשה ותנאי העבודה בארץ. חלק א. תל-אביב, הוצאת הספרים על שם זאב כרזלי, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"א. 32 ע. 13 : 18. מהמעטפת. = ספרית הפועל, חוברת א'. = ספריה במדעי החברה, 12.

1073. סילמן, קדיש יהודה [Kadisch Jehuda Silman]. שמעון סביבון; ספור. ירושלים, (תל-אביב, דפוס שושני), תרצ"ו. [1] דף, 145, [2] ע, לוח-חמונה. 12 : 17. מנוקד.

1074. סלומון, אברהם. „חג-לוי“; ספורים לילדים. כתב א. סלומון. ציור ושראל פלרי. 7-2. 6 חוברות. (תל-אביב), ספרות, [תרצ"ו]. [18] ע' בכל חוברת. 17 : 24. מנוקד. מהמעטפת. שמות החוברות: החקלאים הקטנים — בני חורין — המתדורה — בסדר ובמגור. — אשריגה — כפות התמרים. — את הקורם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 430.

1075. סמילנסקי, משה [Moshe Smeliansky]. כתבי משה סמילנסקי. כרך אחד עשר: מאמרים. תל אביב, (דפוס שושני), תרצ"ו. [3] דף, 220 ע, [1] דף. 15 : 21.

התכן: תרסי-בתרסיז: לשאלות ארץ ישראל. — ההשגחה וחופשי-העבודה. — גאולת הארץ. — המפוס הרצוי של האכר בא"י. — נגעיו הישוב. — מלה נשכחה. — ההתישבות בא"י. — הישוב החדש (בשנת תרס"ה). — הציונות המעשית. — המאמרים נדפסו תחילה בעתונים ובקבצים. את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 27.

1076. פאיאנס-גליק, ש[רה] [Sarah Fajans-Glück]. ה ש ח ק ותיצורה בגיל של פני בית הספר. (ת"א), סרכו התאחדות הנגנות בארץ-ישראל, (דפוס ספר), [1936?]. 17 ע, צוורים. 17 : 23.

1077. פוליאסטרו, ב[לה]. היונק והטפול בו. תל-אביב, ספריה להורים, (דפוס מזוס), 1935. 2. 31 ע, תמונות. 14 : 19. מנוקד.
—ספריה להורים, חוברת ב'.
1078. הפועל; התאגדות לחרבות גופנית בא"י. הוראות לתרגילי סדר. תל-אביב, (דפוס יבנה), 1936. 31 ע. 9 : 12.
1079. הפועל; התאגדות לחרבות גופנית בא"י. החלטות הועידה הארצית הראשונה שהתאספה בימים 14-11 לדצמבר 1931 בפתח-תקוה. (תל-אביב), 1931. 8 דף. 21 : 33. הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.
1080. פוקס, הנרי פ. [Henry Fox]. הזרעת מקנה מלאכותית בארץ-ישראל. תורגם מאנגלית ע"י ב. כספי (סרברוסקו). תל-אביב, נדפס במשרד המהדגם, 1936. 21, 14-2, 11 דף. 22 : 33. בהקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.
1081. פינשטיין, משה, חלום וגורל; ופואיסהו. תל-אביב, מצפה ו"עוגן" ע"י ההסתדרות העברית בניו-יורק, (דפוס אחדות), תרצ"ו. 80 ע. 18 : 25.
1082. פישמן, יהודה ליב [Jehuda Lajb Fischman]. הציונות הדתית והתפתחותה; פרקים בברו ימי ישראל וארץ-ישראל, מאת הרב יהודה ליב הכהן פישמן. ירושלים, הנהלת ההסתדרות 11 הציונית העולמית, (דפוס העברי), תרצ"ו. 292 ע. 17 : 24. "הוצאה מיוחדת מקובץ 'אזכרה'".
1083. פרבר, ב. אלף עינים לטלאך המות. תל-אביב, ספריה להורים, (דפוס מזוס), 1935. 31, 11 ע, דיאגרמות. 14 : 19. מנוקד.
—ספריה להורים, חוברת א'—על תמונות התינוקות.
1084. פרידלנדר, צבי [Zvi Friedlaender]. תל-אביב ופיו; טפח... עם סורה-דרך ורשימה של 350 רחובות. קנה המדה: 1 : 7500. ירושלים, לוויד ארץ ישראל וסצרי, תרצ"ו. 52 : 91. בתיק. השער לקוח מעל גבי התיק.
1085. פתייא, יהודה משה ישועה. ספר כית לחרים יהודה, והוא ביאור קל... בלימוד עץ החיים, אשר נטע רבינו מהר"ח... (מאת) יאודה משה ישועה פתייא. חלק א. ירושלים, דפוס ת. צוקרמן, תרצ"ו. 11, 135 דף. 25 : 35.
1086. (קוק, צבי יהודה) [Z. J. Kook]. נפש הראיה אאמור אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, עם רשימת צוואה מכי"ק, דנ' בארץ וס השנה הראשון לעלותו... לגנוי טרומים. ירושלים, (ירושלים), דפוס ארץ ישראל, תרצ"ו. 31, 11 ע. 12 : 16.

1087. קלזנר, יוסף [Joseph Klausner]. היסטוריה של הספרות
העברית החדשה. שיעורים. כרך ב: הדור של הרומאניקה וחכמת
ישראל (1860-1820). ירושלים, חברה לחוצאת ספרים על יד האוניברסיטה
העברית, (דפוס עזראל), תרצ"ו. VIII, 418 ע. 18 : 26.
ביבליוגרפיה בראש כל פרק ופרק. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 340—341.

בכרך זה הובלט ביחוד הכוון החדש, שיש ליתן לחקירתה של הספרות העברית
החדשה, ושהוא כולל לדעת המחבר חמשה עיקרים: הכרת הקשרים הפנימיים שבין ספרותנו
החדשה ובין הזרמים הספרותיים הכלליים; ביאור היצירה הספרותית של טובי-טופרינו ע"י
מאורעות-חייהם, חינוכם וסביבתם; איחודה של החקירה בפרטים עם הערכות כלליות
ומקיפות; התחקות על אותם הרעיונות החדשים שבספרות העברית, שהם פותחים את החידה
כיצד יכלה להתקיים ספרות חיה בלשון מתה ולהביא את האומה עד הלום; תשומת-לב
מיוחדת להתפתחותה של הלשון העברית. (מההקדמה).
התכן: הרומאניקה. — הפילוסופיה של הדור. — "בכורי-העתים", "כרם-חמד" והקבצים
שיצאו בעקבותיהם. — שד"ל. — שניאור זק"ש. — גחמן קרוכמאל. — ש"ר. — י. ל. מיוס. — יוסף
פָּרל. — יצחק אָרְטֶר. — שמשון בלוך הלוי. — מאיר הלוי לָּרֶרס.

1088. קפת חולים של הסתדרות העובדים הכללית בא"י.
תקנות קופת-חולים. תל-אביב, מרכז קופת חולים, (דפוס אחדות), תרצ"ו.
15, III ע. 15 : 23. הוצאה קודמת ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 163.

1089. קפת מלוח וחשבון קואופרטיבית של העובדים בע"מ. רמת-גן
והסביבה. דין וחשבון לשנת החשבון הראשונה 1.5.1933—1.1.1935. תל
אביב, דפוס אחדות, 1935. I, 7 (11) ע. 17 : 24.

1090. קפת מלוח וחשבון שתופית של העובדים בעמק חפר, בע"מ.
מאזן ליום 31 בדצמבר 1933 (1934, 1935). 3 חוברות. (תל-אביב), דפוסים שונים,
1936—1934. I, 81; 12; 18 ע. 22 : 23. (מאזן 1933, 1934 : 17 : 24).
1933 שם הקפה: קפת מלוח וחשבון קואופרטיבית של העובדים בואדי-
חוארת, בע"מ; 1934: קפת מלוח וחשבון קואופרטיבית של העובדים בעמק חפר, בע"מ.

1091. קרן היסוד. מ"ו שנה לקרן היסוד; ספקה והשגות.
ירושלים, (דפוס גולדברג), 1936. 16 ע. צלומים. 16 : 22.
מתעספת. — יצא גם ביוזית ובשפות אחרות.

1092. קרן היסוד. ירושלים; הוצאת קרן היסוד. ירושלים,
(דפוס גולדברג), תרצ"ו. 8. עמודות, מפה, צלומים. 32 : 43. מקפל בארבע.
עם טכסט מאת י. בן-צבי. — המפה מאת מקסימיליאן רומנוב. — יצא גם
ביוזית ובשפות אחרות.

1093. קרניאל, י[שעיהו]. סדר העבודה של הבניה החפשית
(מכיל את שלש הדרגות של ת. ב., ת. ב., ור. ב., את סדר הקידושים של
נשיא-הלשכה ומנוי הפקידים וגם את מנהגי הלשכה) ע"י האח י. קרניאל
(נשיא לשכת, הר-ציון סס. עט"ר). ירושלים, (דפוס גולדברג), תרצ"ן. 121 דף.
II, 167 ע, לוחות הדרגות. 9 : 12.

השער גם באנגלית: The Text-book of Craftmasonry by J[eschayahou] Karniol.
וזו, הספר העברי הראשון בבניה החפשית. — סדרי העבודה של כל דרגה ודרגה
יצאו גם לחור.

1094. רבינוביץ, ישראל [Israel Rabinovitz]. ח ב נ ק ; ספר לסוד
והוראה לבנקאות, יריעות מסחר, תורת הכספים והנהלת-פנקסים, כולל דיני
שיקים ושטרות. עם פרקים נוספים על שטת הכספים באנגליה והמטבע הא"י...
מהדורה שניה, משוכללת ומתוקנת. תל-אביב, הוצאת המחבר, (דפוס שושני),
1936. 161 דף, 304 ע, טבלאות. 15 : 23. ההוצאה הראשונה ראה ק. ס. שנה י"א ע' 30.
-מצאתי לנחוק להוסיף פרקים אחדים חדשים לגמרי ולהשלים ולהרחיב את ההרצאה
על נושאים שונים הקשורים בהלכות הבנק ובקשר עם הסבת החוק על דיני שיקים ושטרות.

1095. רגלסון, אברהם. ט ס ע ח ב ב ו ת ל א ר י ש ר א ל . —
הכבות בארץ-ישראל. תל-אביב, מצפה, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ו. 126 ע,
II דף, ציורים. 15 : 21. ספור ציורים. — מנוקד.

1096. רוסי, ש. [פסידונים של שלמה סוסנסקי Shlomo Sosiensky].
ס פ ר י ס ח י צ ו נ י י ס . דת. 5 חוברות. תל-אביב, ספרים חיצוניים, (דפוס
ארץ), 1935-1936. 14 : 18.

התכן: ד: אל היושבים בקבוצות ואל כל העם העובד. אוקטובר 1935. 3, [1] ע. 16 : 24.
ה: מספר דברים מרים באותו הענין. נובמבר 1935. 8 ע.
ו: חובת הלבבות. דצמבר 1935. 7, [1] ע.
ז: נעשה ונשמע! דצמבר 1935. 7, [1] ע.
ח: מן הכוח אל הסועל. סרץ 1936. 6 ע. 15 : 22.
את הקודמים ראה ק. ס. שנה ח' ע' 317, שנה י"ג ע' 164 וע' 29.

1097. שניקר, יצחק. א ש ר ס פ ר ת י ל י ל ד ת י . הציורים מאת
נ. גוטמן. תל-אביב, יבנה-למען הילד, תרצ"ו. 21 דף, 42 ע. 28 : 22.
מנוקד. הוצאה מהודרת.

1098. שולמן, שמואל ברוך. א ש - ד ת ... ירושלים, דפוס ארץ ישראל,
תרצ"ו. 15 ע, פורטרט, צלום. 13 : 18.

כולל: האמונה (הימנון) וקטעי מאמרים שונים למרן אברהם יצחק הכהן קוק ז"ל.

1099. השומר הצעיר; הסתדרות עולמית של נער צופי חלוצי. אנו
והערבים; [קטנים סמינריום בשאלת הערבים]. מחומר סמינר השליחים,
כנרת, מרץ-אפריל 1936. וכנרת 2, המחלקה הא"י של ההנהגה העליונה, 1936.
35 דף. 21: 16. מחספספת—השכסם בחקסוגרף מכתב מכוונה בצד אחד של הדפים.

1100. שחראי א[ברהם] י[עקב]. ישראל כת פיסתו של הרב
קוק. תל-אביב, תנועת תורה ועבודה בהשתתפות הקרן הקימת לישראל,
(דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ו. 41 ע. 23: 15. = ספרית תורה ועבודה, חוברת י'.
"רוב הדברים שבמבוא נדפסו בהמשכים ב"גיתבה" בשנת תרצ"ב" (מאת המו"ל).

1101. שטיגלברג, מ. ההזנה והטיפול בבני-הבקר. תל-אביב,
ביה"ס החקלאי מקוה-ישראל, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ו. 36 ע. דיאגרמות,
טבלאות, ציורים. 25: 18. הדפסה מיוחדת מ"השרה" הכרכים פ"ד-פ"ז.

1102. שטינהרש, אריה ליב. ספר, כור זהב... ביאור... על פירוש
התורה לרבינו הרמב"ן, אשר טפחתו... אריה ליב שטינהארט... ירושלים, דפוס
העברי, תרצ"ו. 2 דף, 172 ע. 25: 19.

1103. שליט, אברהם. השומר הרוסאי בארץ-ישראל.
ירושלים, (מוסד ביאליק) ליד הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, תרצ"ו. 8, 175
ע, [1] דף, לוחות-תמונות, טפות. 18: 13.
= ספרה לידועת ארץ-ישראל... ה"ו.

שער נוסף באנגלית: A[braham] Schalit: Roman administration in Palestine

בהקדמתו מגדיר המחבר את מטרתו: "לחשוף את היסודות המדיניים-המשפטיים
והאדמיניסטרטיביים שעליהם השתתו החיים בא"י בתקופת הכבוש הרומאי". הספר המונח
לפנינו הוא רק חלק ראשון.

אחרי מבוא קצר, הן בעמדת ארץ יהודה בתוך האמפריום הרומאי (ע' 4—1),
דן הפרק הראשון (ע' 16—4) בתקופת המעבר משלטון בינים (היינו שלטון אחרוני
החשמונאים ושלטון בית אנטיוכוס) עד ליסוד הפרובינציה. המחבר מטפל בעיקר במלכות
הורדוס ובניו, בשלטון המשגיחים ובמלחמות שאחת מהן נגמרה בהפיכת א"י לפרובינציה
"יהודה" (70 עד 132 לסה"נ) והשניה ביצירת הפרובינציה "סוריה פלשתינה" (מ 135 ואילך).
הפרק נגמר בשנויים שחלו עם חלוקת הארץ לשלוש פרובינציות בסוף התקופה הרומאית.

בפרק השני (ע' 53—16) מדובר על "המחוזות האדמיניסטרטיביים ביהודה". אחרי
באור קצר של אופן גישת הרומאים לשאלות ההנהלה בארצות הנכבשות, מתאר המחבר
את חלוקת הארץ למחוזות שהונהגה ע"י פומפיוס. לדעתו היתה חלוקה זו מבוססת על
סדורים עתיקים יותר, היינו על חלוקת הארץ למעמדות-סלבים בימי עזרא הסופר.
בימי התלמיים הוכנסו כמה תקונים בשיטת ההנהלה; החשמונאים קבלו את רב התקונים
הללו. אחרי פומפיוס עשו הרומאים עוד כמה נסיונות בסדורים האדמיניסטרטיביים. עד
שמצאו להם צורה מתאימה וסופית. בין הנסיונות ממין זה יש למנות את חלוקת הארץ

עלידי גביניוס (ראה להלן). את המלכת הורדוס ואגריפס הראשון, שלטון המשגיחים וכו'. בתקופה זו התהווה הנגוד התריף בין צורת השלטון העברית, שרכזה את הנהלת הארץ בירושלים, לבין השטה הרומאית-ההלניסטית, שבססה את האדמיניסטרציה על שלטון עירוני עצמי. מובן שהרומאים בכרו את השטה המונעת הקמת מרכז ארצי שני הנבדל משלטון המשגיח. הנגוד הנ"ל נגמר בשכירת העצמאות היהודית וחלוקת השטה העברית בין ערים הלניסטיות שנוסדו למטרה זו. המחבר גומר את הפרק הנדון בתאור המצב שנתהווה בארץ בסוף המאה הרביעית (ע' 53-45).

הפרק השלישי הוא גוף הספר (ע' 104-53). בו דן המחבר ב"משטר והשלטונות". הפרק מתחלק לשלושה חלקים: (א) "המהות המדינית-משפטית של שלטון הבינים" (בעיקר שאלת השלטון העצמי בערים, המסים, בעלות הקרקע וכו'); (ב) "המשגיחים והנציבים" (רשימת המושלים ותולדות שלטונם, סמכותם הפלילית והאזרחית, ההנהלה הצבאית, הרכב משרדי הנציבות וכו'); (ג) תאור קצר של מהות השלטון הרומאי (לדעת המחבר). אחרי גוף הספר באות יותר מ-360 הערות (ע' 105-162), מפחח השמות, הוספות ותקונים, שתי מפות וארבעה לוחות.

לפנינו הספר הראשון בספרות העברית שבו שמשו ידיעותינו על השלטון הרומאי בכלל ובאזור מהותה של ההנהלה הרומאית בארץ. במקורות הדנים בא"י נמצאו כמה ידיעות מפוררות על השלטון הזה. הידיעות הבודדות הללו נשארו בלתי-מוכנות עד שהאירם המחבר לאור ידיעותיו הרחבות בתולדות האדמיניסטרציה הרומאית וההלניסטית-המצרית. בעזרת המושגים הכלל-רומאים הנ"ל קבע המחבר את מקומו הנכון של כל פרט ופרט במסגרת המשטר הרומאי, ובזה יצר תמונה שלמה ונכונה בקויה היסודיים. המחבר אינו בעל השכלה קלסית בלבד, אלא גם בקי בספרותנו העתיקה וכן הוא ממוג את הידיעות משני הסוגים הללו ליצירה אחת. הוא מוצא בכמה פסוקים בתלמוד ובמדרש ידיעות חשובות על פרטי ההנהלה ויחס העם אל המשטר.

הספר מצטין ביסודיותו. מחוץ למקורות העקריים, כגון כתבי יוספוס, חפש המחבר ומצא בספרים העתיקים וכן בכתובות, מטבעות ופפירוסים כמה דוגמאות מאליפות לנעשה בארץ. ההערות שבסוף הספר הן אוצר מלא וגדוש. המחבר מצטט בין השאר את אבות הכנסיה, אוזביוס והירונימוס, את הספר *Ars amandi* לאובידיוס, את הנואמים ציצרון וליבניוס, ההסטוריונים ליביוס, טציטוס וקסיוס דיו, ועוד ועוד. את כל המקומות החשובים הוא מצטט במלואם, גם במקור וגם בתרגום עברי. בדרך זו נתפרסמו כאן כמה כתובות יוניות ולטיניות הנוגעות בענייני א"י בפעם הראשונה בשפה העברית. המחבר איננו נרתע גם מלחפש את שרשי המתהווה בעבר הרחוק ביותר. כדי למנוע אי-הבנה, הוא מביא את שמות האישים החשובים במקורם.

נזכיר כאן רק פרטים אחדים הראויים לשבח. בע' 39 דוחה המחבר בצדק את השערתו הבלתי מבוססת של שירר על צמצום סמכותם של שלטונות ירושלים ביהודה בלבד. בע' 70 הוא מסביר היטב מדוע בכרו הרומאים את הורדוס על אנטיגונוס יריבו. ראויים לציון הם גם תאורי עמדתן המשפטית של הערים העצמאיות בתוך האספריוס (ע' 72-63), והטפול בשאלות המפקד (ע' 82-73) וזכויות הנציבים (ע' 91 ואילך). ובייחוד ההסברה הנאה על "זכות החרב" שלהם (ע' 92). ההערות לפרק השלישי מס' 82 (על זמן שלטונו של הנציב קומנוס) ומס' 97 (על ספוח יהודה לסוריה) הן לכשעצמן מחקרים הסטוריים בועיר אנפין, וגם בהוספות (ע' 172) מתקן המחבר בפרט חשוב את מקררס בכבודו ובעצמו.

כמובן שיש בספר גם כמה מגרעות, בין בסדרו ובין בהדפסתו; אפשר גם לחלוק על המחבר בכמה פרטים, וגם להוסיף דבר מה פה ושם. בין החסרונות בסדור הספר יש לציין ראשונה את חוסר הביבליוגרפיה והעדר רשימת הקצורים. הספר מיועד לקורא המשכיל ולמתלמידים ולא דוקא לאנשי המקצוע בלבד. הקורא הרגיל לא יבין קצורים כמו FHG, ILS הנתנים כאן בלי כל באור. שנית יש להצטער על סדור ההערות בסוף הספר. סדור כזה מחיב את הקורא הרציני לדפדף בספר בלי הפסק קדימה ואחורנית. ואם נגיה שמסבות טכניות היה סדור כזה הכרחי, אי־אפשר בשום פנים להבין מדוע מתחילות ההערות לכל פרק במספר 1. בלי לסמן בראש העמוד באיזה פרק דנים כאן. כתוצאה מזה מחויב כל מי שמבקש, למשל, את ההערה מספר 24 לחפש בע' 109, 119 ו-136 עד שימצא את מבוקשו.

בסוף הספר נמצאת רשימה ארוכה למדי של תקוני שגיאות. אולם כמה טעויות נשמטו גם מהרשימה הזאת. לדוגמא: בהערה 8 (ע' 47) חוזרות בחרגום כתובת אחת המלים „ובשניה של התרקים” פעמים. בו במקום צ"ל Pompeio ולא Pompeia. בע' 12 כתוב פעם Palestina. בהערה 61 לע' 15 צ"ל 1019, PL XXIII במקום 969. בע' 21 שורה 11 צ"ל טופארכיות ולא טופראכיות. בהע' 90 לע' 42 צ"ל סבר פנים ולא „ספר פנים”. בע' 48 צ"ל טיבטא במקום תיבטא. בע' 50 כתוב Auga במקום Auja; בע' 51 „ג'סר אלמג'אסעי” במקום מג'אמע. בהע' 13 לע' 60, חסר מראה המקום. יתר על כן: גם ברשימת התקונים נכנסו כמה שגיאות. למשל: בע' 22 השגיאה היא בשורה 12 ולא 13; בע' 32 בשורה 2 מלמטה ולא בשורה 2 מלמעלה, וכן בע' 74 בחוספה לע' 80, המופיעה ברשימת תקוני הטעויות כתוב „קנסוס” במקום „קיסר”. אפשר גם לתקן ולהוסיף כמה פרטים לענין עצמו. ע' 4: לפי השערותו של ג'ונס (JRS, 1935, p. 230) גם גבעת הפרשים (Gabaa) היא מיסודו של גבניוס. — לשמוש המלה „יהודה” אחרי המרד הראשון כדאי לצטט גם את שירר 1. n. 643, I, p. 12 — בע' 12 מדבר המחבר על העובדה שהמשגיה (פרוקרטור) היה נתון להשגחתו של הנציב הקונסולרי, והוא מביא כאן את יוספוס כאסמכתא. אולם נציבים קונסולרים נתמנו רק אחרי מרד בר כוכבא. ואם ברצון המחבר להסתמך על יוספוס, צ"ל כאן: „נציב פרטורי”. הרושם המטעה גובר עוד ע"י סדור בלתי מוצלח של המשפטים. — ע' 14 לשאלת זמן העברת הלגיון העשירי מירושלים לאילת השוה את מאמרי ב„דיעות החברה העברית לחקירת א"י”, שנה ב', ע' 2. — ע' 15. תאריך ה Notitia dignitatum נקבע ע"י Bury לשנת 426 בערך (JRS 1920, p. 131). — באותו עמוד חוזר המחבר על שגיאתו של Brünnow (Provincia Arabia, III, p. 274) ומדבר על צרוף השטח שמדרום ל„סוריה פלשתינה” וגם תחלק הדרומי של „פרובינציה ערבית” לא"י. למעשה גם השטח הראשון היה בתחום „פרובינציה ערבית” כמו שהראה כבר Alt ב Inschr. Pal. III ע' 48. — ע' 16: בקשר לשאלת בירת ה„פרובינציה פלשתינה ג'” ראה את מאמרי הנ"ל, ע' 4—3. לדעתי היה המרכז הדתי בפטרה והמרכז האזרחי באילת, וחלוצה היתה רק עיר מחוז בלבד. דעה זו מקבלת מסמך נוסף ע"י תגלית הפפירוסים מעוג'ה אל תפיר. — בהע' 63 לע' 15 מחליף המחבר את Arindela (גרנדל) עם Areopolis (רבת מואב), באמרו שרק עמק אל־כרך הבדיל בין כרך ל Arindela. למעשה מקום Arindela הוא בערבה, בין פטרה ואילת. ע' 20, הפפירוסים החדשים שנתפרסמו ב-Aegyptus, 1936-XV pp. 257 מראים

שבאותם החלקים של א"י וסוריה שהיו ברשות התלמיים היו מושלים מיוחדים.— בע' 22 מדבר המחבר על מרכי טופארכיות המצריות ומזכיר שאחדים מהם היו „פוליס“ (כלומר בעלי חוקה מוניציפלית) ואחרים לא. למעשה לא היתה אף „פוליס“ אחת בכל מצרים מחוץ לאלכסנדריה ולנאוקרטיס. — ע' 23. בענין ארגון השלטונות בערים העבריות כדאי להזכיר את ה„ארכי הישנה בצפורה“ הנזכרת במשנה, קדושין, ד' ה' — ע' 26, הע' 24: ספק גדול הוא אם נדדו הכהנים מירושלים לגליל בתקופת החשמונאים. המקור העיקרי לקיום מושבי כהנים בגליל — קינת הקליר „זכור איכה אגו“ — מיחס נדידה זו לזמן שאחרי חורבן הבית. — ע' 28. המחבר מזכיר בין המעמדות—המשמרות מימי החשמונאים גם את „הרודיון“, עיר שנוסדה רק ע"י הורדוס, כפי ששמה מעיד עליה. למעשה צ"ל כאן „בית לחם“, המרכז הישן לטופארכיה הנדונה (השוה) (Dalman, Orte u. Wege, p. 24). כמו כן כדאי להביא את הטופארכיה „נרבתה“ בשמה העברי „נברכתא“ (השוה) QDAP, (V, p. 165), — ע' 41 והע' 60. לפי Hill, Brit. Mus. Catal. Coins, Palestine, ע' 42. בשאלת הרוב היהודי בערים שונות כדאי להזכיר את הפסוק הנ"ל במשנה קדושין ד' ה' — ע' 43. צריך להזכיר את המקור (קדמוניות, כ' ט', ד') בדבר השם „נרונים“ לקיסריון. — ע' 44. המחבר מערבב את הקולוניה הצבאית ע"י ירושלים עם זו שבעיר אמעוס. שם המקום על יד ירושלים הוא Ἀμμόσα, ומתאים למוצא העתיקה (משנה סוכה ד' ה'). הירושלמי (סוכה ג"ד ע"ב — פ"ד ה"ג) מאשר שקולוניה היא מוצא. בכל אופן לא נוצר שם מעולם ישוב עירוני.

ע' 7—46. כאן מביא המחבר רשימות ערים ע"פ Hierocles ו-Georgius Cyprius עם כל השבוישים שבכה"י. למשל אנו מוצאים ברשימתו Sella במקום Diokessa ; Pella במקום Diocaesarea ; Eukomazon במקום Apathus ; Sykomazon במקום Amathus ; Gaulanias במקום Gaulanis וכו'. בהוצאות המדעיות כדאי להביא את שגיאות כה"י בשולי הגליון ; אולם מה הטעם להעמיס את הגירסות המשובשות על הקורא הרגיל במקום שהקרי הנכון ברור לכולם ? — שם : אשדוד „היפנוס“ צ"ל אשדוד הפרשים. — ע' 49 : בתאור גבולות תחום קיסרי צריך לתקן את מאמרי QDAP לפי הצעתו של Beyer ב 72, ZDPV, 1936: הנהר בדלופוטמוס איננו האלכסנדר אלא אל בצה. — להע' 51 (ע' 80) : אפשר להוסיף עוד כמה פרטים על הקנסוס (מפקד) מתוך הכתובות שנתפרסמו ב Inscriptiones graecae = XII 44 = Inschriften von Magnesia 122, Athen. Mitth. XII (3), 343-9; Inscr. graecae XII (2), 76-9, CIG 8656/7.

כמו כן כדאי להזכיר שאוגוסטוס קיסר מסר במותו ליורשו טיבריוס רשימה מדויקת על מצב האמפריום, רשימה שהיתה בודאי¹ מבוססת על הקנסוס (Tac. Annales 11). — ע' 84. אין המחבר מזכיר בתולדות שלטונו של פונטיוס פילטוס את המעשה שבו נתפרסם הנציב הזה ביותר, דהיינו את משפטו של ישו הנוצרי. לעומת זאת הוא מזכיר את המשפט הזה בע' 98 שלא במקומו בדברו על הזכויות המשפטיות של הנציבים שלאחרי החרבן. — ע' 85. המחבר מצטט בגוף הספר את הנוסח המשובש Mía כשם הכפר ששמש נושא לריב בין היהודים ואנשי רבת עמון. הנוסח הנכון הוא Zía = אל זי (Haefeli).

93. בדבר זכות הערעור של אזרחי רומא מספק דין הנציב לקיסר כדאי להזכיר כי בין האזרחים הנ"ל היו גם תושבי הארץ, כמו, למשל, השליח פאולוס. — ע' 94. לפי השערתו של Dalman (PJB 1906, p. 22) היה מושב הנציבים (הפרטוריון) בירושלים במגדל דוד ולא דוקא במקום המקובל היום. — הערה 123 לע' 94: Cohors praetoria הנזכרת בכתובות המובאות בספר מסומנת במספר סדורי, ולכן יש לשער שהגדוד היה חלק מחיל הפרטוריונים ברומא ולא גדוד שומרי ראשו של איזה נציב. — הע' 125 (ע' 131) צ"ל קצר אוזויר במקום אצויר. — הע' 153 (ע' 157) מוטב לתרגם את המלה adulteram ב"נאפת" ולא "סוטה". — הע' 164 (ע' 159) ראה לעיל בדבר תאריך Notitia dignitatum.

בנקודה אחת (ע' 5—32 דע' 61) נדמה שהמחבר מסיק מסקנות מרחיקות לכת על יסודות רעועים ביותר — בדבר סדורי גביניוס. מהלך מחשבותיו של המחבר הוא בערך כך: אחרי הכבוש הסופי במוקדון חלקו הרומאים את המדינה לארבע מדינות בנות משטר רפובליקני (ליביוס XLV, 29, 10). יחד עם זה אסרו הרומאים קשרי נשואים בין אזרחי המדינות הנ"ל וגם אסרו על אזרח מדינה אחת לרכוש נכסי דלא נידוי במדינה אחרת. באותו זמן הלכו ונתרבו ספסרים ונושכי נשך רומאים במוקדון ונצלו את המצב המורד הזה לטובתם הפרטית, ברכשם נכסים. אולם המחבר מצא ב"קדמוניות היהודים" יד' ה' שני פסוקים, ומהם אחד (פסוק ד') האומר שגביניוס בטל בא"י את המלוכה וסדר חמש סנהדריות בארץ, ושני (פסוק ב') המעיר כי הרומאים בירושלים מנעו את הקמת חומת העיר ע"י הורקנוס. מכאן מסיק המחבר (א) שגביניוס אסר את רכישת נכסי דלא נידוי כנוסח במוקדון ואולי גם את קשרי הנשואים בין תושבי מחוז אחד למשנהו: (ב) שהרומאים שישבו בירושלים כנ"ל שייכים לאותו מין נושכי נשך הנזכרים במוקדון. לזה יש להעיר: (א) הרומאים היושבים בירושלים נזכרים לפני חלוקת הארץ ע"י גביניוס, ולא באו אחריה; (ב) יתכן שהכוונה לחילים רומאים או לפקידים, כי קשה להבין איך יוכלו סתם ספסרים למנוע את הקמת החומה. תיכף אחרי הפסוק הנ"ל מדבר יוספוס על הפעולות הצבאיות של הרומאים נגד אנטיגונוס. (ג) בדרך כלל אסור אמנם להסיק מסקנות מרחיקות לכת משתיקת המקורות, אולם במקרה הנדון יכולים אנו לשאל את עצמנו האם יתכן שגזירה איומה כנ"ל, המפסיקה את הקשרים בין חלקים שונים של האומה בינם לבין עצמם ובינם לבין המרכז הלאומי לא תשאיר כל זכר ביוספוס, במשנה או במקום אחר? להערכת מהות המשטר הרומאי בא"י על ידי המחבר יש להעיר: (א) אסור להשתמש בתולדות הנציבים מימי הרפובליקה לתאור המצב בימי הקיסרות. (ב) בע' 82 נאמר שהנצול והעושק הכלכלי גרמו למלחמה ברומאים. אין כאן המקום להעריך כראוי את מהות המשטר הרומאי בארץ ובארצות האחרות של האמפריום ואת טיב המקורות שלנו וכו'. עלינו רק להעיר כי הנגוד הטרגי בין העם העברי והשלטון הרומאי, נגוד שגרם לחרבן הבית ולחרבן המדינה היהודית, הוא אחת השאלות הנעלות ביותר בפלוסופיה של דברי הימים ואיראפשר לבארו בגורמים כלכליים או בשרירות לבם של כמה פקידים פרובינציאליים בלבד.

* כדי להזכיר שבהוספה להערה 73 בותר המחבר בנוסח אחר αὐτῶν μὲν

בנוסח Niese.

כאמור אפשר להעיר כמה הערות וגם לחלוק על כמה דברים בגוף הספר; אך יש להכיר תודה למחבר על עבודתו המרובה, הפותחת לפני הקורא העברי אפקים חדשים בהבנת תולדות ארצנו, וגם למוסד ביאליק על ההוצאה הנאה של הספר.
מ. אבי-יונה

1104. שניאור זלמן בן ברוך [Shneur Zalman ben Baruch].
ספר פסקי הסיור; כולל כל פסקי סיור התפלה של רבנו שניאור זלמן בעל החניא... נערך מאת אברהם חיים נאה... ירושלים, דפוס ח. צוקרמן, תרצ"ז. [4] דף, 48 ע, לוח-פורטרט. 17 : 23.

1105. שרגורודסקה, פ[ני] [Fanny Schargorodska]. השפה והארץ;
ספר לזכור השפה אחרי "המתחיל". (בצרוף הוספה מיוחדת—מלון וכרור כושנים בשלש שפות: אידית, אנגלית, גרמנית). מהדורה שלישית. חלק א. תל-אביב, דביר, (דפוס ארץ), תרצ"ה. 58, [2] ע, מפה, ציורים, פורטרטים, תוס. 18 : 25.
מנוקד. חלק ב' יצא בשם: שבת ציון. ראה ק. ס. שנה יג ע' 436.

1106. תל אביב. גמנסיה עברית, "הרצליה". חקת הטריווים
ל' ת' ס' י' ס'. תל אביב, (דפוס יבנה), [1936]. [1] דף, 8 ע, [1] דף. 10 : 14.

1107. תנובה. חיפה. דין וחשבון לשנת תר"ץ (תרצ"ה). 6 חוברות.
חיפה, דפוס סוכובולטקי, (תרצ"ה-תרצ"ו). [1], 14; 20; 18; 18; 20; 20 ע. 19 : 27.
בראש השער: "תנובה", חיפה, בע"מ, חברה חקלאית שתופת לתוצרת משקי העובדים בארץ-ישראל.

1108. תנובה אקספורט. תקנות תנובה אקספורט; אגודה חקלאית
שתופת לשווק תוצרת משקי העובדים העברים בע"מ. תל-אביב, (דפוס אחדות), 1936. 22 ע, [1] דף. 14 : 22.

1109. ווייצמאן, חיים [Chaim Weizmann]. דאס אידישע פאלק און
ארץ-ישראל; ערקלערונג פאר דער קעניגליכער קאמיסיע פאר ארץ-ישראל און
ירושלים, דעם 25 נאוועמבער 1936... ירושלים, צענטראל-כיוורא פון דער ציונים-
מישער ארגאניזאציע, (דוקערני עזריאל), (תרצ"ז). 32 ע. 17 : 24.

1110. Assaf, Michael. Araber in Palästina. Hrsg. von der Hit-
achduth olej Germania. (Tel-Aviv, typ. Palestiné pub. co.),
[1936?] 67 p. 16 : 24.

תל: Geschichte.—Politik.—Wirtschaft und Gesellschaft.—Organisation,
Sitte und Kultur.

1111. [Bloch, Nahman Mordecai]. Das Problem des juedischen National-Heimes. Jerusalem, 1936. 76 p. 20 : 26.

מהמעטפת. — בראש השער: פסיונים: Ben Efraim. — כטימיוגרף.

1112. Bregman, J[oseph]. Important problems of the credit co-operative movement in Palestine. Tel-Aviv, Halvaa Vehisachon, (Achduth press), (1936). 71, [1] p., illus., diagrs. 15 : 23.

חוברת העטולה לרעיון חסכון וקואופרציה. את המקור העברי ראה ק. כ. שנה יג ע' 426.

1113. Cohn, Herman. The foreign laws of marriage and divorce. Pt. 1: The countries of the European continent. Comp. by Herman Cohn. Tel-Aviv, Palestine pub. co., 1937. 4 p. 1, 263 p. 18 : 25.

הספר מכון לשימוש אנשי-משפט בא"י שבה נדונים אזרחי ארצות חוץ לפי דיני האישות הנהוגים בארצם. יהחלק השני יכיל דיני אישות בארצות שמחוץ לאירופה, וכך מיוחד יוקדש לדיני אישות לפי הדת.

1114. Eliachar, Elie. A Jew of Palestine before the Royal commission. Jerusalem, (typ. Azriel press), 1936. 1 p. 1, 29, [1] p. 17 : 24.

1115. Friedlaender, Zvi. Tel-Aviv and Jaffa; map 1 : 7,500, with guide and list of 350 streets. Jerusalem, Peltours (Palestine and Egypt Lloyd Ltd.), 1936. 51 : 90.

מהמעטפת. בתוך חיק. מהמקטפת. בתוך חיק. Southern settlement (Hityashvut hadarom). Scale 1 : 33,000. ספת-לואי

1116. Great Britain. Palestine royal commission. Summary of report. [Jerusalem, Government press, 1937]. 31 p., 15 : 24.

= [Palestine. Government]. Official communique No. 9/37.

יצאה כחוספת ל- Palestine Post מיום 8 ביולי. את ההוצאה העברית ראה לעיל

ע' 289 מספר 1022.

1117. Hadassah, the women's Zionist organization. Memorandum, submitted to the Palestine royal commission, by Hadassah, the women's Zionist organization of America on American Jewish interest in medical and health welfare work in Palestine. Jerusalem, 1937. 3 p. 1, 2-61 numb. 1. 20 : 28.

מהמעטפת. במימיוגרף בצד אחד של הדפים.

1118. Haifa. Beth sefer reali ivri. Report 1925, (1926, 1927-8). 3 v. Haifa, Wahrhaftig press, [1926-28]. 6, [1]; 10, [1]; 19, XI, [1] p. 16 : 23.

דו"ח 1927/8 : 25 : 17.

Beth sefer reali ivri (Hebrew secondary school) Haifa. בראש השער

1119. **Haifa. Beth sefer reali ivri.** Fifth report 1914—1934. Haifa, Wahrhaftig press, 1934. 76, [1] p. 16 : 24.

Haifa, Wahrhaftig press, 1934. 76, [1] p. 16 : 24.

בית הספר העברי: Beth sefer reali ivri (Hebrew secondary school) in Haifa.

"History of the Beth sefer reali ivri and its development": p. 7—39.

את תולדות בעברית ראה ק. ס. שנה י"א ע' 422.

1120. **Jewish agency for Palestine.** The historical connection of the Jewish people with Palestine; memorandum submitted to the Palestine royal commission on behalf of the Jewish agency for Palestine. Jerusalem, Jewish agency for Palestine, November 1936. 2 p. 1., 3-42 p. 17 : 24.

1121. **Keneset Israel. Waad leumi.** Memorandum submitted to the Palestine royal commission on behalf of the Waad leumi, the General council of the Jewish community of Palestine. Jerusalem, (typ. Azriel press), 1936. 2 p. 1., [3]-88 p., 1 l., tab. 17 : 24.

1122. **Keneset Israel. Waad leumi.** Statement by the Elected assembly of the Jewish community of Palestine. (Issued by the General council (Waad leumi) of the Jewish community of Palestine). (Jerusalem, Weiss press, 1936?). 7, [1] p. 12 : 16.

ההחלטות האלה נתקבלו בכנס המיוחד של אספת הנבחרים באוגוסט 1936, שנקרא

בזמן מאורעות תרצ"ו.

1123. **Lifshitz, Z.** Map of Palestine, showing land in Jewish ownership, compiled with assistance of Government survey material, by Z. Lifshitz. Scale 1 : 250,000. [Jaffa], Palestine land development co., drawn & pr. by Survey of Palestine, 1936. 55 : 97.

1124. **Palestine. Government.** Staff list of the Government of Palestine, showing appointments and stations on the 31st March, 1936(1937), with an appendix containing the names of officers of the royal air force and military officers serving in Palestine and Trans-Jordan. 2 v. Jerusalem, G. p. p., 1936-37. [2], 30, [1] ; [2], 30, [1] p. 21 : 33.

1125. **Palestine. Government. Department of agriculture and forests.** Agricultural leaflets. [Jerusalem], v. p., 1932—1936. 14 : 21.

Series I: Insect and animal pests. no. [12]: Notice to farmers. Ed doodeh!! (Scythris temperatella). [19]34. 1 p. 21 : 33. — no. 13: Insecticides

suitable for use in Palestine, together with a description of the methods of application... [19]36. [I], 14 p. — Series II: Plants parasites, weeds and diseases. no. 3: Closed smut of barley. [19]33. 2 p. — Series III: Animal diseases. (Series title of no. 10: Animal and poultry diseases). no. 9: Contagious abortion in cattle or slipping calf. [19]31. 14 p.—no. 10: Cell inclusion disease [19]32. [4] p.—Ser. VII: Poultry and bee keeping. no. 1: The hornet and methods of combating it. [19]33. 6 p., illus.—[Series IX: Sericulture.] Sericultural leaflets. no. 1: The propagation and tending of the mulberry for sericulture, by J. de Leon. [2nd ed.]. [19]32. 1 p.l., 15 p.—no. 2: The mulberry silkworm (*bombyx mori*), by J. de Leon. [19]32. 2 p. l., 33 p. 18 : 25. — Series X, no 1. The co-ordination of [!] the work of official and non-official agricultural institutions. [19]29. 11 p.

את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"א ע' 36.

1126. Palestine. Government. Department of posts and telegraphs.

Palestine post office guide. No. 6. Jerusalem, (typ. Waterlow, London), 1937. 296 p. 12 : 18. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 313.

1127. Palestine. Government. Department of public works.

Administration report for the period 1st April, 1935 to 31st March, 1936. Fawcett Pudsey, director of public works. Jerusalem, (G[oldberg] p[ress], 1937). 2 p. l., 122 p. incl. tab. 21 : 33.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י' ע' 31 ; לשנות 1932-1934 לא יצא דיוח.

1128. Palestine. Government. Department of surveys. Jerusalem.

[Map.] Scale 1 : 10,000. [Jaffa], Survey of Palestine, 1937. 51 : 57.

"Compiled, drawn & printed under the direction of F. J. Salmon, commissioner for lands & surveys, Palestine. 1937".

1129. Palestine. Government. Department of surveys. Palestine.

[Map]. Scale 1 : 250,000. [Jaffa], Survey of Palestine, 1937. 55 : 97.

"Compiled, drawn & printed by Survey of Palestine, 1934. Revised January 1937".

מפת-70א : Southern Palestine. Scale 1 : 1,000,000. 14 : 24.

1130. Palestine. Government. Laws, etc. The laws of Palestine

in force on the 31st day of December, 1933. Rev. ed. Prepared under the authority of the Revised edition of the laws ordinance, 1934, by Robert Harry Drayton. In three volumes. London, typ. Waterlow, 1934. 3 p.l., LXXIX, 744, 125 p.; 2 p.l., IV, 745-1583, 125 p.; 2 p.l., XIV, 1585-2668, 125 p. 17 : 25.

החלק: v. 1: The ordinances, chapters 1—66. A to G. — v. 2: The ordinances, chapters 67—156. I to Z. — v. 3: A collection of imperial acts, royal instructions, orders, proclamations, and rules in force on the 31st day of December, 1933. את ההוצאה העברית והערבית ראה לעיל ע' 287 בספר 1014.

1131. **Palestine. Government. Laws, etc.** Ordinances, regulations, rules, orders and notices; annual volume for 1936. Vol. I-III. 3 v. Jerusalem, typ. Government printing press, [1937]. XXIV, 410; LXX, 642; [643]—1471 p. 20: 25.
החלק: V. I: Ordinances; V. II-III: Regulations, rules, orders and notices. את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 439 בספר 1575-1574.

1132. **Palestine. Government. Laws, etc.** Revised edition of the laws (revision) ordinance, No. 1 of 1937. Jerusalem, Govt. print. press, (1937). 2 p. l., 2.—139 numb. l. 17: 24.
בראש השער: Government of Palestine. Supplement No. 1. to the Palestine gazette, Extraordinary No. 660 of 22nd January, 1937.
נרשם בצד אחד של הדפים.—ההוצאה העברית והערבית ראה לעיל ע' 288 בספר 1016.

1133. **Palestine. Government. Palestine railways.** Report of the general manager on the administration of the railways for the year ended 31st March, 1936. Jerusalem, n. p., [1937?]. 156 p. (incl. tabs., diagrs.), pl., map. 21: 33. 168.
את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 168.
בראש השער: Palestine railways & operated lines.

1134. **Palestine. Government. Treasury.** Report by the treasurer on the financial transactions of the Palestine government for the year 1935-36. Jerusalem, Government printing press, (1936). 3 p. l., 243 p., tabs. 21: 23.
את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 26.

1135. **The Palestine post.** Full debate on the Royal commission report in the House of commons. Jerusalem, 1937. p. 9-20. 43:59. Supplement to The Palestine post from July 30, 1937.

1136. **Palestine publishing co., ltd., Tel-Aviv.** Palestine diary. Anhang: I. Palästina. II. Tatsachen und Ziffern. III. Namen, Adressen, Tarife usw. Tel-Aviv, Palestine publishing co., (1936?). 18 p., 2 l., 3-64 p. 15: 23.
בגרמנית ובאנגלית.

1137. **Petrie, Sir William Matthew Flinders.** Heal the land, by Sir Flinders Petrie. (Jerusalem, typ. Azriel, 1936). [8] p. 16: 22.
"Reprinted from 'The Palestine post', July 19, 1936".

1138. **Prai, Eleasar.** Was geht in Palästina vor? Eine marksistische Analyse der letzten Ereignisse. [Tel Aviv], Hakibuz haarzi "Haschomer Hazair", (typ. "Achduth", 1936.) 64 p. 15 : 23.

1139. **Raczkowski, H.** The Dead Sea chemical industry, by H. Raczkowski. Palestine potash limited (Dead Sea salts concession). (Jerusalem, typ. Goldberg, 1934). 28 p., illus. incl. maps. 16 : 24.

1140. [Syrian orthodox church. Liturgy.] כתבא דצליחא דשבתא שחימתא דערמא קדושתא סורווחא חרוצת שובחא. כתב الاشעם وهو مجموعة الصلوات الاسبوعية البسيطة حسب طقس الكنيسة السريانية. אתחתם זבנתא תלוחיתא. אורשלם, במסבעתא סורווחא דבדירא דמרי מרקום, אצל'ו 1936. ז, 294 ע. 14 : 21.
תפלות לכל ימי השבוע. השער וגוף התפלות באותיות סוריות.

1141. **Trans-Jordan. Government. Department of lands & surveys.** Trans-Jordan 1 : 250,000. [Map.] 2 sheets. [Jaffa], Survey of Palestine, 1937.

"Compiled & drawn by Department of lands & surveys Trans-Jordan. Reproduced by Survey of Palestine 1937. Detail west of R. Jordan supplied by Survey of Palestine." [sheet 1] : Amman. 52 : 63. [sheet 2] : Kerak. 52 : 53.

1142. **Union of Zionists-revisionists. Palestine.** Petition submitted to the Permanent mandates commission of the League of nations by the Central committee of the Union of Zionists-revisionists in Palestine. [Jerusalem], (typ. Hassolel press), 1934. 21 p. 17 : 24.

לחבורת רצון מכתב-לואי אל הנציב העליון חתום ע"י א[ברהם] וינשל, ראש ההסתדרות.

1143. [Wauchope, Sir Arthur Grenfell]. Address delivered by His Excellency the High commissioner to Palestinian farmers at the Acre stock farm and agricultural station on the 9th May, 1934. [Jerusalem], G[reek] c[onvent] p[ress], 1934. 1 p.l., 5 p. 19 : 24.

1144. **Weizmann, Chaim.** The Jewish people and Palestine; statement made before the Palestine royal commission in Jerusalem, on November 25th, 1936... Jerusalem, Head office of the Zionist organisation, (printed by Palestine pub. co., Tel-Aviv), [1936?]. 30 p. 16 : 24.

יצא גם בגרמנית בשם :

Das jüdische Volk und Palästina; Erklärung vor der Königlichen Palästina-Kommission in Jerusalem am 25. November 1936. Jerusalem, Zentralbüro der Zionistischen Organisation, (Buchdruckerei Azriel), 1937. 36 p. 17 : 24.

1145. **Zionist information bureau for tourists in Palestine.**
Jerusalem. Führer durch das neue Palästina, hrsg. vom Zionistischen Informationsbüro für Touristik in Palästina. 9. Aufl. 1936-1937. Jerusalem, B. Lewensohn, Asriel press, (pref. 1936). 134, [2] p., illus., maps, port., tab. 12 : 21.

את ההוצאה האנגלית ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 173.

1146. ואיזמן, חایם. شهادة الدكتور حاييم وايزمن امام لجنة التحقيق الملكية. (القدس)، ١٩٣٧. ٣٩ ص. 24:17.
نشرات الوكالة اليهودية. رقم ١. עדות ויצמן לפני הועדה המלכותית.

1147. الوكالة اليهودية في فلسطين. (مكتب المباحث الاقتصادية).
كلمة حول العلاقات الاقتصادية بين سوريا وفلسطين. القدس، ١٩٣٧.
١٢ ص. 20:14.

نشرات الوكالة اليهودية. رقم ٢. על היחסים הכלכליים בין סוריה וארץ-ישראל.

א. הספרות העברית ומדע היהדות.

א. ספרות עתית.

1148. אהלנו; במאונה הראשי של כנסת, השומר הדתי, ובני עקיבא בפולין, ורשה, תרצ"ד. 15 : 22.

שני הגליונות הראשונים יצאו כבמאונה של כנסת, השומר הדתי בפולין בלבד. סקצת הגליונות יצאו בשמות: "בצל אהלנו", "יריעות אהלנו", חוב' [א'] יצאה באדרי.

1149. יודישע טריבונע; צווייטאכענבלאט. ארגאן פון דער, אהדות-ישראל בעוועגונג. ווארשא, תרצ"ו. 1935. 35 : 49.
הערך והמוציא: B. Gotesdiner. — גל' ב' יצא בח' כשבת. גל' [א] יצא כהר"ב יומן ב'י בכסלו. מגל' ב' ואילך נוסף מוסף עברי: ב ש א ו נ ג ו.

1150. Der Jude. Wien, Zionistische Organisation "Binjan Haarez", 1934. 25 : 34.
דו-שבועון. — האחראי: Siegfried Smotricz. — גל' א' יצא ב 22 ביוני.

1151. Jüdisch-akademische Blätter Unser Weg; hrsg. vom Bund jüdischer Akademiker. Neue Folge, H.1—5, Aug. 1928/ — אלול תרפ"ח / Aug. 1928—1931. 15 : 23. (Berlin), 1928—1931. 15 : 23. Nov. 1931 / כסלו תרצ"ב. לא הופיע יותר. השורה הראשונה יצאה בשנים 1919—1921.

1152. Koemie orie; maandblad voor Nederland vad het Joodsch socialistisch verbond Poalei Zion. (Amsterdam), 1933. 22 : 34.
הקטגורף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים. — גל' א' יצא בנובמבר.

1153. Kulturbund deutscher Juden, Bezirk Rhein-Main, Frankfurt am Main, 1934. 18 : 24. — האחראי: Arthur Holde.
גל' א' יצא באוקטובר. חוב' ב' של שנה ב' יצאה בשם: Monatsblätter des Kulturbundes... מחוב' ג' שנה ב' ואילך יצא בשם: Monatsblätter des jüdischen Kulturbundes.

1154. The Progressive outlook. (Melbourne), 1934. 25 : 19.
"Published monthly under the auspices of the Beth Israel synagogue... Melbourne."
גל' א' של כך ב' יצא בספטמבר.

1155. **Taamula; zionistisches Bulletin.** (Praha, Student-ská knihtiskárna Akademického domu), 1937. 14:18.

תכופות החופעה לא נזכרה. העורך: Salomon Goldelman. גל' א' יצא כסרץ.

1156. **Еврейская страница.** [Тяньцзинь], 1934 г. 40:53.

לפני השער: "Наша Заря". עד 23 באפריל 1935 נקרא בשם: "Еврейская"

Жизнь. הוספה לעיתון Наша Заря. מופיע 19 פעם בשנה.

ב. קבצים ומאספים.

1157. **הדאר; שבועון.** שנה שש עשרה, גליון כ' (תתכ"ב). גליון-פסח

לשמו ולזכרו של אחד-העם. ניוירוק. י"ד בניסן תרצ"ז. ע' [317-352],

פורטרט. 26:34.

יצא למלאת 10 שנים לפטירתו של א"ה. — הגליון כולל מאמרים ורשימות על אחד-העם מאת מ. ריבולוב, מ. וקסמן, נ. שורוב, א. פרנקל, מ. ד. לווינון-לביא, ש. לינק, מ. ה. רייזין, צ. ח. ספליאנסקי, שיר מאת י. אפרת ומאמר על אחד החשובים שבחוג האחד-העם: ר' דוד נימרק, מאת ש. ש. כהן.

1158. **ספר היוכל; קבץ מאמרים למלאת חמשים שנה למר אברהם**

גולדברג. יוצא לאור על ידי ועד-היוכל בעריכת ש. ברנשטיין, א.

קריטש-מריזרעאלי, ב. ג. רוצ'רדס. ניוירוק, תרצ"ד. 127 ע,

[1] דף, 54 ע, פורטרט. 18:26.

מזרחות בעברית, ביוזמה ובאנגלית. — שער נוסף ביוזמה: זאמערשריפט צום 50. גע-
בורטסטאג פון אב. גאלדבערג. — שער נוסף באנגלית: Sepher hayovel, collection of
essays on the occasion of the fiftieth birthday of Abraham Goldberg. Edited
by Simon G. Bernstein, Arnold K. Isreeli, Bernard G. Richards. New York, 1935.

התכן: הסחלקה העברית: מאמרים ורשימות על גולדברג מאת א. שפירזהנדלר,

א. א. ליסיצקי, צ. שרפשטיין, י. אפרת, מ. ריבולוב, מ. לבינון-לביא, ק. וויסמן, מ. ה.

רייזין, —ש. ה. פיינין: ריזת החוכמה. ר. בריינין: דפים מקופעים מספר זכרונותיו. א. בן-

אבי: מעבר עד תחת. י. שפירא: שירים נדחים. ש. ברנשטיין: סליחה ספנקס פראג משנת

תרפ"א. י. בלך: הצדק והיושר החברותי בישראל. ספור מאת ג. באדר, רשימות מאת מ. בן-

אליעזר וד. פריסקי, שירים מאת י. פיקמן ומ. ברינג. — הסחלקה היוזמה: מאמרים

ורשימות על ג. מאת ה. ה. כהן, א. קרישטמאר-יוזעאלי, א. וואהלונער, ז. שניאור, מ. מייער,

א. אלסי, א. ליטוויץ, ב. ה. ביאלאסמאצקי, 5. ב. שווארץ, ש. ערדבערג, ז. סיגעל, ז. קאסלער,

שירים מאת ז. וויינפער וא. ניסענואן. — הסחלקה האנגלית: מאמרים ורשימות על ג.

מאת L. Lipsky, M. Rothenberg, B. G. Richards, I. S. Wechsler, M. Margulies,

M. Gisnet, M. Soltes, L. Spitz, Ph. Slomowitz, רשימות J. de Haas: Birthday

ideas and men, P. Goodman: The old-new ghetto, ושירים מאת S. J. Kahn,

P. M. Raskin.

1159. הרופא העברי: יוצא לאור על ידי הועד למען הרופא העברי,

בעריכת משה אינהורן. ניו יורק, תרצ"ז. 283, [1] ע. 15: 23.
המעצמת עם סכום באנגלית ושער אנגלי מיוחד: The Hebrew Physician.

Editor: Moses Binhorn. New York, 1936. את הקודם ראה ק. ס. שנה י' ע' 165.

התכן: מאמרים מיוחדים: 10 מאמרים מקצועיים מאת ה. יפה, א. רוזינסקי, צ. היילפרין, ש. ז. בורשטיין, ס. רחמיצקי, ג. גרינבורג, י. עכסמן, א. דובנוב, מ. א. לופקין, פ. ויצ. — מדור הרמב"ם: מאמרים מאת צ. ב. שורין, ח. קלר, ש. כהן, ש. סעביל, א. ה. מלאכי. — הארץ והרפואה: א. בן-גפן: מטריאולוגיה של הקצרת בא"י. — ר. שוחט: המיטביות בימי קדם. — מ. שלום: פירוש: הבחינה החימית של המעונות המנדליים בא"י. — מדור קביעת מונחים רפואיים: א. י. לוי: לבירור מושג המונחים בנתוח. — ל. שפירא: מונחים רפואיים בעברית. — א. שמעוני-מקלר: במה הפשית. — ש. רבינוביץ: הערות לפרמינולוגיה. — אישים: שאול משרניחובסקי בן ששים. — א. משרנוב: הלל יפה. — בקורת ספרים.

1160. פראפעסיאנעלער פאריין פון דרוקער-ארבעטער אין ווילנע.

יובל-בוך פון פראפ' פאריין פון דרוקער-ארבעטער אין ווילנע. 1936-1906.

(G. Kleckin, Wilno), 1936, [2] ע, תמונות, פורטרטים, פקטימיל. 31: 23.

מהתכן: פ. קאן: די החלטה פון ייד. דרוק-וועזן און די ערשטע יידישע ועצער אין גראדנע און ווילנע. — א. פרידקי: צו דער געשיכטע פון דער יידישער דרוקער ארבעטער באוועגונג אין ווילנע. — א. י. גראדענסקי: דער "פנקס" פון יידישער דרוקער-ארבעטער אין ווילנע. — 1936-1905 (מאטעריאלן צו דער געשיכטע פון פראפ. פאריין פון דרוקער-ארבעטער אין ווילנע) (ע' 101-159). — הערך האחראי: י. ספקין.

1161. American academy for Jewish research. Proceedings.

Vol. VII: 1935-1936. (Philadelphia, Jewish publication society),

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 318.

1936. 2 p.l., 253 p. 16: 24.
התכן: S. Gandz: The Robeh or the official memorizer of the Palestinian schools. — A. S. Halkin: Samaritan polemics against the Jews. — G. Kisch: The Jewry-law of the medieval German law-books. — P. Romanoff: Onomasticon of Palestine. — S. Rosenblatt: The relations between Jewish and Muslim laws concerning oaths and vows.

1162. Berlin. Lehranstalt für die Wissenschaft des Judentums.

Fünzigster Bericht... Berlin, 1936. 75, [1] p. 16: 22.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט' ע' 295.

התכן: Bericht des Kuratoriums für 1932-1935. — I. Elbogen: Leopold Zunz zum Gedächtnis. — M. Sister: Bachja-Studien. I: Die ethisch-asketischen Termini... und ihre Übersetzung durch Jehuda ibn-Tibbon.

1163. Gaster anniversary volume, ed. by Bruno Schindler

in collaboration with A[rthur] Marmorstein. London, Taylor's foreign press, (1936). 3 p.l., IX-XVIII p., 1 l., 570 p., facsim., ports. 16: 26.

בראש השנה: Occident and Orient being studies in Semitic philology and literature, Jewish history and philosophy and folklore in the widest sense. In honour of Haham Dr. M. Gaster's 80th birthday.

הקבץ ספר לזכר מאמרים, ואלה מהם בעניני יהדות: מאמרים על גמטריה ופערולותיו מאת M. Schwarzfeld, S. L. Bensusan, N. Cartojan, S. Loewinger, L. N. Gelber, B. Schindler: List of books and papers of Gaster. (p. 21—36, 272 numbers). — E. N. Adler: Jewish art. — U. Cassuto: Some poems of Joseph Sarphati. — S. Daiches: Interpretation of Psalm CXVI. — D. De Sola Pool: S. Braun, 1st known chazan in New York.—G. R. Driver: Confused Hebrew roots.—C. Duschinsky: May a woman be a Sho'heteth?—R. Eisler: The Sadoqite book of the New Covenant. — I. Elbogen: Briefwechsel zw. L. Zunz und F. D. Mocatta.— R. Gottheil: Some responsa of Maimonides.— I. Rosenbaum-Grünfeld: A contribution towards the sources of the Ma'ase Buch.—M. Grunwald: Beiträge zur Volkskunde und Kunstgeschichte. — B. Heller: Beiträge zur Stoff- und Quellengeschichte des Maassebuchs. — R. T. Herford: Pirke aboth. — M. Higgin: The formation of the child. — A. H. Hyamson: S. da Costa and the British museum. — E. O. James: Ethical monotheism. — N. B. Jopson: Literary style in Judeo-Spanish.—A. Kaminka: The meaning of some difficult passages in the Psalter.—F. Kaufmann: Kunst und Religion. — G. Kisch: The Jewry law of the Sachsenspiegel. — A. H. Krappe: The birth of Eve.—S. Krauss: Der richtige Sinn von "Schrecken in der Nacht".—J. L. Landau: The conflict between Judah and Ephraim.—E. Langstadt: Zu Philos Begriff der Demokratie.—J. Z. Lauterbach: Unpublished parts of the Jalkut ha-Makiri on Hosea and Micah. — I. Löw: Marmor. — H. Loewe: Scholars, builders and peace. — D. S. Margoliouth: The date of Ben-Sira.—A. Mormorstein: Comparisons between Greek and Jewish religious customs and popular usages.—A. Marx: W. Wright's letters to Steinschneider.—J. Morgenstern: The New Year for kings.—S. Rawidowich: M. Mendelssohn, the German and Jewish philosopher.—C. Roth: The Jews in Minorca under British rule (1708-1781).—G. Scholem: David ben Abraham ha-laban—ein unbekannter jüdischer Mystiker.—Bertha und Bruno Strauss: Wer ist der "Mann von Stande"?; eine Untersuchung zu M. Mendelssohns Briefwechsel und zur Geschichte der Judenstaatsprojecte. — M. Weinreich: Form versus psychic function in Yiddish.—R. Wischnitzer-Bernstein: Der Streiter des Herrn.—א. ביכלר: הערות על מצב הדת של עבר כנעני במאה שלפני חורבן הבית ושל אחריה.

1164. The Jewish year book for 5697—5698. 1st January to 31st December, 1937. Edited by S[olomon] L e v y and Cecil Roth. London, Jewish chronicle, [1937]. XVI, 524 p., portr. 12:19.

בראש השנה: 41st year of issue — את הקורם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 175.

A select Anglo-Jewish bibliography: pp. 344—355; R.: Anglo-Jewry under George V 1910—1936: pp. 356—375.—Palestine in 5696: pp. 376—386.

1165. *Mélanges Franz Cumont*. (Fasc. I-II.). Bruxelles, 1936. xxxvi, 1047, [1] p., maps, pl., port. 16: 25.

= Université libre de Bruxelles. Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves: ... Annuaire... T. IV.

"Liste des publications de Franz Cumont", pp. [VII]-XXXI.

A. Bertholet: Hesekielprobleme. — E. Bicker: אלה מאמרים בעניני יהדות. — A. Causse: L'humanisme juif et le conflit du judaïsme et de l'hellénisme. — S. A. Cook: The development of the religion of Israel. — R. Dussaud: Sur le chemin de Suze et de Babylone. — H. Janne: La lettre de Claude aux Alexandrins et le Christianisme. — A. Lods: Les fouilles d'AI et l'époque de l'entrée des Israélites en Palestine. — M. Simon: La politique anti-juive de S. Jean Chrysostome et le mouvement judaïsant d'Antioche. — V. Ussani: I miei studi su Flavio Giuseppe e alcune osservazioni su Gesù nel Giuseppe slavo.

ג. ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל.

1166. פרידברג, חיים דב. תולדות הדפוס העברי בערים האלה שבאירופה: אויגניון, איזנא, אמשטרדם, אנטוורפן, באזיליאה, ברונא, דיהרנפורט, דעסווא, האלי, ווינא, טחינגן, יעסניק, לונדון, ליוון, מיין, צוריק, קארסרוא, קושטניק, קיטן, קליווא, ושמראסבורג מראשית הוסרם והתפתחותם בשנת רע"ז. דברי ימי חיי מוסדותם וכוניחם, קורות עוזריהם והמדפיסים הבאים אחריהם. עם רשימת הספרים הנדפסים על ידיהם. מעובד על פי המקורות מאת חיים דובערש פריעדבערג. אנטוורפן, (דפוס "Culture"), תרצ"ז. [21] דף, 123 ע. 29:22.

השער גם באנגלית: B. Friedberg: History of Hebrew typography of the following cities in Europe: Amsterdam, Antwerp, Avignon [etc.]... Antwerp, 1937.

1167. אידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט. אמאפטייל. זאמלבוך לכבוד דעם צוויי הונדערט און פופציקסטן יובל פון דער יידישער פרעסע 1936-1686. רעדאקטירט פון יעקב שאצקי. ניו-יארק, אמאפטייל פון יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט, 1937. 334, 20, [2] ע. 14: 22. שער נוסף באנגליז. התכן: י. דא סילווא-ראזא: די קוראנשין 1687-1686. י. שאצקי: דער "דיסקוורש". י. מארגנשעם: "דער איוראעליס". מ. שטארקמאן: די יידישע פרעסע אין אמעריקע 1875-1885. — מ. אונגער: ביבליאגראפיע פון דער יידישער פרעסע אין ארץ ישראל. — א. ר. סלאבי: "יידישעס וואכענבלאט". — א. שולמאן: די "ווארהייט". — מ. קאסאווער: "דער ארץ-ישראל יוד". — א. גאלדבערג: דער יידישער פאך-זשורנאליזם אין אמעריקע. —

י. מארק: יידישע פערזאנליכע אויסגאבעס אין ליטע. — מאשעריאלן און נאמיצן: (מאת
י. שאצק, מ. אונגער, א. ר. סלאב, מ. שמאקמאן).—ע' 1—20 שבסוף הספר: פקסיטילים.

1168. אלגעמיינע ענציקלאפעדיע. באנד 3: אינטרא-אנטיסעמיטיזם.
פאריז, דובנאו פאנד, 1936. [3] דף, 510 עמודות, ציורים, טבלאות, סמות,
פורטרטים. 22: 28. copyright משנת 1937. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 445.
העורכים: ר. אברמוביץ, בן-אדיר (א. רוזין), אליהו צ'ריקובר, א.
ס. נ. ס. הערך אנטיסעמיטיזם: ע' 453-510 (בן-אדיר, מנס, צ'ריקובר).

London. British museum. General catalogue of printed books;
Vol. xvii-xviii: Bible. 320 ע'

1169. Boston. Public library. Judaica; a selected reading list
of books in the Public library of the city of Boston. (Compiled
by Fanny Goldstein). (2nd ed., enl.). Boston, Pub. by the
Trustees, 1934. 140 p., 1 l. 13: 19.
=Brief reading list, no. 44 (2nd ed., enl.) April, 1934.

הוצאה הראשונה ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 445.

1170. Cohen, Boaz. Israel Friedlaender; a bibliography of
his writings, with an appreciation. New York, (typ. Moinester
pub. co.), 1936. 40 p., port. 15: 23.
מחפצות.

1171. The Encyclopedia of Jewish knowledge; in one volume;
Ed. by Jacob de Haas. New York, Behrman's Jewish book
house, 1934. 2 p.l., vii-xv, [1], 686 p., front., map. 19: 25.
כוללת ששה אלפים ערכים, השתתפו מאתם עוזרים. ביבליוגרפיה כללית בסוף הספר
(ע' 663-666). ע' 667-686 רשימת הערכים, מחולקת לפי המקצועות.

1172. Löwinger, S[amuel]; B[er] Weinryb. Jiddische Hand-
schriften in Breslau. Budapest, 1936. 11 p. 15: 23.
Magyar Zsidó szemle 1936. "Katalog... der sich auf
in der Bibliothek des Jüdisch-theologischen Seminars in Breslau vorhandene
Handschriften... bezieht, die ganz oder teilweise in jiddischer Sprache ge-
schrieben sind".

1173. London. University. University college. Mocatta library
and museum. Report of the Committee 1923/24; (1st August, 1924—
31st December, 1925; 1926—1935). 12 v. London, University college,
1924—1936. 13: 19. ע. 7. ר"ח 1933—1935: 8, [2] ע.
Mocatta library & museum (University college,
London). השערים שונים במקצת.

1174. Мительман, I. Еврейська буржуазна преса царської Росії на службі імперіалістичній війні. (В: Український науково-дослідний інститут книгознавства: Книга й преса в імперіалістичній війні та в обороні СРСР... 1934. стр. 35—[54]). 13:18. מתוך השקפה קומוניסטית-יובסקית.

ד. מדע המקרא.

שמינהרם, א. ל. ס' כור זהב. ע' 300.

1175. טרונק, יצחק יהודה. ספר מקרא מפורש; ביאורי מקראות שבתורה ע"ד הלכה ואגדה... ומאתי יצחק יהודה טראנק... פועטרקוב, דפוס ד. קאפעלמאן, תרצ"ו. [1] דף, 148 ע. 17:24.

1176. לנדא, משה בן מנחם. ספר מחקרי פשט המקרא; כולל פירושים חדשים... על מקראות חשובים... בתנ"ך... מאת משה לאנדא במוהר"ר מנחם... קלומיא, (דפוס ש. טויכער), תרצ"ה. 124 ע. 13:20.

1177. מרגליות, חיים דוד. ספר דבר ישרים... ירושים. ביאורים. ר'מוים... על סדר חמשה חומשי תורה והמועדים. חוברו ע"י חיים דוד זילבער מרגליות... [חלק ב/א] (Warszawa), דפוס ר. פיימקנט, תרצ"ו. [1], 114, [1] 70 דף, 20:28. על ס' שמואל-יוקרא. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 178. לס' יוקרא שער מיוחד.

1178. קלר, משה אורי. ספר מללי אורות על התורה ונו"כ וחמ"ג ואגדות הש"ס... מלוקט מהרבה כתבי יד... [מאת] משה אורי קעלצער... לובלין, דפוס ע. צוועקין, תרצ"ו. [4] דף, 160 ע. 15:23.

1179. שטיין, שכנא. אבני-יחן על חמשה חומשי תורה (עם מבוא הקרות והארות)... הוכן בסיועם של רבנים, מופרים ומחנכים... והותאם לפסוקים על פי סדר פרשיות השבוע על ידי שכנא שטיין. ספר א: בראשית. ניריורק, (דפוס (Posy-Shoulson press), תרצ"ו. XXXVIII, [1] 320 ע. 16:24.

כולל: א. שרשים וביאורים ע"י מקורות בלשניים. ב. סדרש מחקר, משל וספורי אגדה מן התלמוד והמדרשים. ג. מחקרי התורה והיהדות. ד. פעמי המצוות. ה. דברי זוהר ומסותיו, קבלה וחסידות. ו. פרשנות, הגיונות, ניצוצות. ז. שיחות-חכמים, דברי חכמים.

*1180. Baentsch, B. David, roi d'Israel. Paris, Payot, 1935. 246 p. 8°.

1181. Bible. tr. German. Die Heilige Schrift, neu ins Deutsche übertragen. (...von Harry Torczyner unter Mitarbeit von E. Auerbach, E. B. Cohn, M. Dienemann [a. o.]). Bd. 4: Ketubim.

Schrifttum. Frankfurt am Main, J. Kauffmann, 1937. 4 p.l., 573, [1] p. 11 : 18. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 447.

1182. **Bible. Ruth.** Das Buch Ruth, in deutschmetrischer Fassung von Hans Klee; mit Bildern von Hanna Egger. Bern, A. Francke, [1936]. 31 p. 15 : 18.

1183. **Budde, Karl.** Die biblische Paradiesesgeschichte; erklärt von Karl Budde. Giessen, A. Töpelmann, 1932. 2 p.l., 91, [1] p. 16 : 24.

=Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft. 60.

1184. **Devimeux, D.** La Genèse. Fasc. 2: Les trois poèmes historiques: Abraham, Isaac, Jacob. Paris, P. Geuthner, [1935?]. 2 p.l., xxxix, 231, [1] p. 16 : 25.

את הקודם, בשם Essai sur les procédés littéraires... ראה ק. ס. שנה ב' ע' 175-176. שם גם הערכה טאח הוולד מ. וינר ו' 5.

1185. **Ehrenstein, Theodor.** Das Alte Testament in der Graphik... Reproduktionen von Holzschnitten, Kupferstichen, Radierungen, Lithographien... 2. Lieferung... Wien, A. Kende, 1936. p. ix-xiv, 41-78, illus., pl. 25 : 34.

סחמטעפס. השער גם באנגלית, צרפתית ואיטלקית. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 449. החוברת מכילה 27 ריפודוקציות. נושאי התמונות: קין והבל, נח והסבול, אברהם אבינו ולוֹם.

1186. **Fischer, M. Augustina (Berta).** Die Hl. Schrift in den Werken des deutschen Mystikers Heinrich Seuse... Speyer a. Rh., Pilger-Druckerei, 1936. viii, 63 p. 15 : 21. Diss. München.

1187. **Hamburg. Deutsches Bibel-Archiv.** [1]-6. Bericht 1931-1936. 6 v. Potsdam, Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion, 1931-1936. 15 : 23.

החבן: [1]. Bericht mit einer Beigabe: Bibel und deutsche Volksweisheit; einige alte Hausinschriften von... Hans Vollmer. 16, [1] p.—2. Bericht mit einer Beigabe: Zwei fast verschollene Bibeln aus dem Beginn des vorigen Jahrhunderts von... Hans Vollmer. 15 p.—3. Bericht mit einer Beigabe: Die "Wormser Propheten"; eine vor-Luthersche evangelische Prophetenübersetzung aus dem Jahre 1527 von Georg Baring. 14 p.—4. Bericht mit vier Beigaben; Abhandlungen von Erich Claussnitzer, Hans Heigener, Hans Werner Rennecke und Erich Zimmermann. 17, [1] p.—5. Bericht mit einer Beigabe: Curiosa Biblica... von... Hans Vollmer. 19 p.—6. Bericht mit zwei Beigaben: Nietzsches "Zarathustra" und die Bibel von... Hans Vollmer,

und Das Hohelied Salomonis bei Goethe von Karl Habersaat. 19, [1] p.—
5. 6. Bericht: Hamburg, Kommissionsverlag L. Gräfe.

1188. **König, Eduard.** Hebräisches und aramäisches Wörterbuch zum Alten Testament mit Einschaltung und Analyse aller schwer erkennbaren Formen, Deutung der Eigennamen sowie der massoretischen Randbemerkungen und einem deutsch-hebräischen Wortregister. 6. u. 7. Aufl. Leipzig, Dieterich, 1936. x, 681 p. 18:23.
מהדורה א' יצאה ב-1910. — את המהדורה הקודמת ראה ק. ס. שנה ח' ע' 502.
מהדורה זו יצאה אחרי מות המבקר.

1189. **London. British museum.** General catalogue of printed books. Vol. xvii-xviii: Bible. Part II-III. 2 v. London, W. Clowes, 1937. 1 p. l., col. 1123-1894; 1 p. l., col. [1895]-2746, [48] p. 25:35.
החלק: Vol. XVII. New Testament. — Vol. XVIII. Appendix.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 35.

1190. **Long, Mason.** The Bible and English literature. [State college, Pa., c1935]. 1 p. l., 42 p. 15:23.

בעריכת תכנית-למודים זו ניסה המחבר לרשום רק את הסופרים החשובים שבאנגליה ושבתאמריקה. בדרך-כלל נרשמו מחסרים החשובים ביותר של כל סופר, אותן היצירות המגולות במירוש את זיקתו של הסופר למאורעות, לנפשות או למושגים שבתנ"ך. (מחוך הקדמת המחבר).

1191. **Möller, Wilhelm.** Schäden und Schuld der alttestamentlichen Wissenschaft. Zwickau (Sachsen), J. Herrmann, [1936].

44. [1] p. 15:23.

המחבר קובע בספר חוכות הקמן הזה עוד פעם את עמדתו הפרינציפיונית בנוגע לכתיב התנ"ך, מפני שרוב המלומדים הוניחו לגמרי את שאר כתביו, או לעגו להם, ובפרט את Einleitung in das A. T. שיצא לאור בשנת 1935. על סמך חסר רב ובהשואת הדעות השונות שהפרידו בין מקורות שונים בחורה ושיחטו כמה וכמה פסוקי תנ"ך למחברים אחרים, הוא רוצה להראות את הדרך הכללית שיטתית במחקר המדעי של התנ"ך ולהוכיח שדברים שכבר נעשו כעקרים במדע המקרא אין להם יסוד. חוץ מזה הוא מראה כמה לקחה גם הדת הנוצרית ע"י וולטריון והלסיריו שהורידו את התנ"ך מהחשיבות של ספרי קדש ודנו עליו כעל ספר חול.

1192. **Montefiore, Claude Goldsmid.** A short devotional introduction to the Hebrew Bible for the use of Jews and Jewesses, by C. G. Montefiore. London, Macmillan, 1936. xv, 157 p., 11.13:19.

1193*. **Obbink, H. Th.; A. M. Brouwer.** Inleiding tot den Bijbel. 2. herziene en vermeerderde druk. Leiden, A. W. Sijthoff, 1935. x, 1 l., 500 p.

1194. Oppenheimer, Frau Alice [Stern]. Eine Mutter erzählt die Bibel, von Alice Oppenheimer. Zeichnungen von Igna Beth. [i]. Berlin, Philo Verlag, [1935?]. 39 p. 10 : 20.

=Sonderhefte der C.—V.—Zeitung, Nr. 2.

Frankfurt a. M., — על ספר בראשית. יצא גם חלק [ב], על שמות : Frankfurt a. M., Verlag des Israelit und Hermon, [1936?] 32 p. "Sonderdruck aus dem 'Israelit'."

1195. Pacifici, Riccardo. La dottrina della retribuzione nei profeti del secolo VIII. Roma, "Bilychnis" 1930. 14 p. 18 : 24.

=Estratti della rivista "Bilychnis", II ser., N. 277.

ו. תלמוד ומדרש, ספרות רבנית.

גורונצ'יק, ש. נור הקרש. ע' 289. ליברמן, ש. תוספת ראשונים. ע' 293.
הורביץ, י. מ. ז. גידולי ציון. ע' 290. מאיר, מ. בית הבחירה על חולין. ע' 293.
שברסקי, מ. ד. תורי זהב. ע' 291. קר, מ. א. מללי אורות. ע' 318.

1196. אבינדר, יעקב. ספר שאלות ותשובות אביר יעקב. פיעטרקוב, דפוס ד. קאפעלמאן, תרצ"ד. XX, 162 ע. 24 : 34. שער נוסף בפולנית.

1197. גרינימן, ש. ספר חזון איש... 3 כרכים. ווילנא, דפוסים שונים, תרפ"ט—תרצ"ה. 24 : 32.

התכן : [3] : חלק אית. הלכות עירובין... י"ל ע"י הרב ש. גרינימאן. תרפ"ט. [1] דף, 148, [4] ע, ציורים. — [4] : חלק אבן העזר הלכות גיטין וקדושין (ובעניני עבדים). י"ל ע"י הרב ש. גרינימאן. תרצ"ב. [1] דף, 182 ע. — [5] : מקואות, מכשירין. י"ל ע"י הרב ש. גרינימאן. תרצ"ה. [1] דף, 94 ע.—חלקים קורמים יצאו בשנות תרע"א ותרפ"ג בוויילנא.

1198. הורביץ, דוד בן אלעזר. ספר שאלות ותשובות אסרי דוד על ארבעה חלקי השו"ע, אשר השבתי לשואלי... דוד הלוי איש הורוויץ... בן אלעזר... בילגורויא, דפוס ג. קראנקבערג, תרצ"ד. 216 ע. 25 : 35.

1199. הלד' יחיאל מנדל. פניני הי"ם, סאת יחיאל מאנדל... העלד... ווארשא, (דפוס פערער), תרצ"ה. [2] דף, 104-3, [2] ע. 14 : 19. —אפאריזמען, גלייכווערטלעך פון תלמוד... און אנדערע ספרים, ביודית ובעברית.

1200. יום, אברהם. התלמוד ואנו. (Warszawa, דפוס Renoma), תרצ"ד. 24 ע. 16 : 22. בראש השער : אברהם ווייס.

1201. מולידנו, יעקב משה. קונטרסים משיב נפש, על דבר כת אחת שגולדה בשנת תרע"ט כאן במתא נא אסון ונגזר דינה כבדח"צ של אז שהיא מסורת, וכעת הניעה לפרקה לינשא וחזרנו לעיין בדינה, וראינו שהיא מותרת

לבוא בקהל ישראל... מאת יעקב משה מולידאנו... נא אמן, דפוס יעקב בן עמר,
תרצ"ו. [1] דף, 41 ע, [1] דף, 17 : 24.

1202. משרנוביץ, חיים. תולדות ההלכה; כולל שלשלת הקבלה
והתפתחות התורה שבעל פה מתוך שרשיה ומקורותיה טראשיתה עד חתימת
התלמוד, מאת חיים משרנוביץ (רב צעיר). כרך א. חלק ב: תקופת בית
ראשון עד יסוד המעלה. ניו יורק, הוצאת המחבר, (דפוס ג. ד. גאלדבלאטט),
תרצ"ו. XVIII ע, [1] דף, 363, [1] ע. 15 : 23. שער נוסף באנגלית.
את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 174. בקורת לחלק א' ראה בסוף החוברת הזאת.

1203. מזוזה, משה זאב. ספר הדרושי רמ"ז... על התורה...
ודרושים ע"ד החסידות והרמז, עם בירור עמקי הלכות בש"ס וש"ע. ומכתבים
שנוינ עם מרן שלמה קלוגר... בילגוריוא, נסדר אצל האחים וויינבערג, 1931.
[2] דף, 283-3 ע. 15 : 23.

1204. מלמד, שמואל דב בר. ספר נחלת שמואל. מקור
הלכות גדולות וסוגיות עמוקות ומכאן שימת הרמב"ם בעניני קדשים וכהל'
מאכלות אסורות, מאת שמואל דובר מלמד... ונלוח בסופו קונטרס דברי בינה
מכבוד אחי הרב יצחק זאב מלמד... קייראן, דפוס טובשוביץ וכהן, תרצ"ה—
1934. 140 ע. 24 : 34.

1205. צכנוביץ, ירוחם זאב. ספר הגיוני ירוחם... כולל בתוכו
הגיונות טרעם, באורים כתנ"ך ומאמרי חז"ל, רעיונות נעלים לכמה שכתות
ולרמזים טובים לעניני צבור בגלות ובארצנו העומדים על הפרק... מאתי ירוחם
זאב צכנוביץ (המכונה פישל וואלף צעכאנאוויץ)... לומזה, דפוס ס. שער, תרצ"ז.
[1] דף, 264-5 [5] ע. 19 : 26.

1206. (שורץ, יוסף בן נפתלי). ספר הדרת קודש; בו שלשה
ספרים נפתחים : א) מכל מקורים... מש"ס ופוסקים על-דבר ראשית יסוד ה, חכרא
קרישא" בכל מקלות עם ח'... ב) כמאה מכתבים ותשובות מגדולי דעה...
בומנינו... לענינים שונים... ג) קובץ קיצור דיני גוסס, שמירה, מזהרה... וכו'
וכו'... אראדעא, דפוס ב. ז. רובינשטיין, (תרצ"א). XII, 76, 176 ע. 16 : 24.

1207. יאושזאן, ב. [פסידונים של משה יוסטמאן]. פון אונוער
אלמען אוצר; געקליבענע פערל פון אונוערע אלטע קוואלען און בלעטלעך פון
...געזאמעלט און בעארבייט פון ב. יאושזאן. זאמלונג 3, באנד 5-6. 2 כרכים.
ווארשא, (M. Justman), תרצ"ו. 233 ע; [3] דף, ע' 239-431. 16 : 22.
באנד 5 : בראשית, שמות, ויקרא. באנד 6 : במדבר, דברים, חמש מגלות, ימים טובים.
את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 327.

1208. Frank, Helmut. Mischna mit arabischen Glossen; Le-
ningrader Fragment Antonin Nr. 262. Berlin, R. Mass, 1937.
67, [1] p. 15 : 23.

כ"י 262 באוסף אנטונין הוא בעל ל"ח דפים והוא מכיל קמע מחשנה. סדר מהרות :
נגעים, פרה, שחרות, מקואות, נדה, מכשירים, זבים. ערך מיוחד לכ"י זה ספאת ההערות
הערביות הנמצאות בו ושמהרן הוא קדום לרי נתן בעל הערוך. — הספר מחולק לשלושה
פרקים: א. נוסח כה"י; ב. הנקוד שבכ"י; ג. הבאורים הערביים.

1209. Katz, Simcha. Die Strafe im talmudischen Recht. Berlin,
Verlag Kedem, 1936. 125, 1 p., 11. 15 : 22.

ראשי הפרקים: Die Grundlagen. — Die Strafzwecke. — Die Straforten. —
Das Strafmass.

1210. Schlesinger, Kalman, ed. Die Gesetzeslehrer von Schimon
dem Wahrhaftigen bis zum Auftreten Hillels; zusammengestellt
von Kalman Schlesinger. Berlin, Schocken, 1936. 87 p. 12 : 19.
=Bücherei des Schocken Verlags. 71.

"Bingleitet und übers. von Kalman und Frieda Schlesinger,
vokalisiert von Arthur Spanier".

קבץ דברי-אגדה במקורם העברי ובתרגום גרמני, ומסודרים לפי סדר הדורות משמעון
הצדיק ועד הלל. הרבנים לקוחים משני התלמודים, מהתוספתא ומסדרשי הלכה ואגדה.

1211. Sifre. Siphre zu Deuteronomium, unter Benutzung des
Nachlasses von H. S. Horovitz mit kritischem Apparat und Noten
hrsg. von Louis Finkelstein. Lieferung IV. Bogen 13—16.
Breslau, M. & H. Marcus, 1937. p. 193—256. 20 : 26.

=Corpus Tannaiticum. Abt. 3: Halachische Midraschim, T. 3, Bd. 2.

מהמקטפת — בראש השער: Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft
des Judentums in Berlin. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 327.

בספרות התנאים תופסים מדרשי ההלכה מקום לעצמם. מתוכם נשקף באופן מיוחד
החבור והקשר בין התורה שבכתב ושבע"פ. מהם למדים את היחס בין ההלכה המופשטת
ובין ההלכה הקשורה לפסוק. בתוכם אנו רואים את יצירת חכמי ישראל בראשית התפתחותה.
בהם שקועים עדיין הפירושים הפשוטים — ה"תרגומים" למקרא מתקופות קדומות.
פירושים פשוטים מתובלים במשלים ואגדות עם החן המיוחד הנסוך עליהם. ולמרות כל זה
לא זכינו עד הומן האתרון להוצאות בקרתיות של הספרים האלה. והנה עמד רח"ש
הורוביץ וזיכה אותנו בהוצאה מדעית של הספרי לבדבר (ליפסיאה תרע"ז). ואח"כ
במשך זמן קצר נתברכנו בשתי הוצאות מדעיות של המכילתא (עיין מ"ש ע"ז בקרית
ספר שי"ב עמ' 54 ואילך) במת אחת. ועכשיו הולכת ונגמרת הוצאה מדעית של הספרי
לדברים ע"י ד"ר ל. טינקלשטיין מניוירק.

וברצוני לתאר בזה מה נתנה לנו הוצאה חדשה זו. באילו ערכי תרבות נתעשרנו
ועד כמה התקדמנו במקצוע זה. והנה ראשית כל עלינו לברר את סמכות הנוסח. את

דיוק המו"ל ומדת אחריותו. לצערי אין לפני כתה"י שהשתמש בהם פינ. אבל כבר מונחת לפני בקורת החכם אפשטיין (תרביץ ש"ח עמ' 375 ואילך) על הוצאה זו — בקורת המבוססת גם על כת"י, ומתוכה אפשר לדון גם על דיוקו של פינ.

ואם נקבל בחשבון את המספר היחסי של הטעויות בהוצאה זו בהשוואה לגודל הספר ולריבוי הגירסאות שבו, אם נשווה הוצאה זו להוצאות המדעיות שנדפסו עד עכשיו ואפילו לשנויי גוססאות מכ"י שנתפרסמו ע"י חכמים שדייקנותם אומנותם (וע"ז בהזדמנות אחרת) הרי אפשר לומר בפה מלא שמדת הדיוק בהוצאה זו מניחה את הדעת.

ואשר לשיטה שהשתמש בה פינ. בקביעת הנוסח, נוסח איקליקטי (עיין מ"ש על שיטה זו בקרית ספר ש"ב עמ' 55), הרי יש לקבול עליה במקצת, אלא שלא על פינ. גרידא תלונתנו אלא על השיטה המקובלת אצלנו ע"י החכמים המוציאים טיכססים בכלל.

והנה בשנת תרצ"ה כתבתי (קרית ספר הנ"ל עמ' 57): „עלינו לציין שיש להבדיל בין טעות סופרים שנשתרשה בקבוצה של כתב"י ובין מסורת (נכונה או מוטעית) שנתקבלה בארצות ידועות" וכו'. אבל עכשיו רואה אני צורך לברר ולהרחיב את דבריי, והיינו שעלינו להבדיל בין האמת המוחלטת — ההיסטורית ובין האמת של הטיכסט. האמת ההיסטורית היא אחת ורק אחת. אבל האמת של הטיכסט מיוחדת לטיכסט, כל טיכסט זסיכסט והאמת שלו — לפי המקור שממנו שאב. ואם יש שנוי בגירסת המשנה בין הבבלי והירושלמי, הרי האמת ההיסטורית היא רק אחת — או כבבלי או כירושלמי, אבל האמת של הטיכסט היא במשנה הבבלי כמסורת הבבלי ובמשנה הירושלמי כמסורת הירושלמי. ומי שמשנה את הגירסא במשנה לפי האמת ההיסטורית, הרי הוא מטשטש מסורת וחוטא כלפי התרבות.

ועל אחת כמה וכמה שאין להגיה מקור אחד ע"פ מקור שני, שאין להגיה את הספרי ע"פ המשנה ולא את המשנה ע"פ הספרי, במקום שכל כתה"י של כל מקור לחוד מתאימים. ולפיכך אם יש לקבול על פינ. שהגיה ע"פ משנת סוטה בעמ' 240 (פי' ר"ח): בן הרצחן, במקום בן הרוצחנים. הרי יש לתמוה על הרי"ן אפשטיין שכתב בבקרתו הנ"ל עמ' 382: „אבל דווקא: בן הרוצחנים, הוא הנוסח העיקרי למרות פי' הירוש': בן הרוצחן. בריה (כ"ר: ברא) קטולה. כי „בן הרוצחנים" פירושו „אחד מן הרוצחים", ואולי צ"ל בירוש': ברה דקטוליה". וכאן יש לשאול: מה פירוש הדברים „למרות פירוש הירושלמי", „ואולי צ"ל בירושלמי" וכו'? והרי אם אנו מגיחים בירושלמי, עלינו להניח שלפניו היה גם במשנה: בן הרוצחנים, וע"פ איזה יסוד וסמך? והלא הגירסא במשנה בטוחה, כי כ"ה בהוצאות המשנה שבמשניות, בהוצ' לוח, קויפמן¹), בהוצ' שבבבלי ובכ"מ שם, והירושלמי מפרש את המשנה, ולא את הספרי! ובאיזה רשות יש להגיה במשנה ע"פ הספרי נגד הדפוסים וכתה"י, ואיך יתכן להגיה בירוש' (נגד כ"ל, כ"ר ודפוסים) אך ורק מפני שהגירסא „בן הרוצחנים" היא יותר לפי טעמו של המגיה. אבל ברור שאין להגיה את הספרי ע"פ המשנה, ובפחות רשות יש להגיה (כי גם פירוש הירוש' מסייע לנוסחתנו) את המשנה ע"פ הספרי, ומסורת המשנה לחוד ומסורת הספרי לחוד.

אבל מוכן הדבר שמותר להסתייע במקרים ידועים במקור אחר כמכריע לאחת הגירסות (הנמצאות בכת"י או בראשונים) של המקור הראשון. כן לדוגמא בספרי עמ' 169 (פי' ק"ט): מיכן אמרו ערב יום טוב האחרון של פסח של רביעית ושל שביעית היה ביעור וכו'. ורמא"ש הגיה בספרי ע"פ משנת מע"ש פ"ה: ערב יו"ט הראשון וכו'. ופינ. כותב

(1) אלא ששם בית הרוצחן.

שם בהערה: „האחרון, כן הגרסה בכל נוסחי הספרי, אבל במשנה שם הגי': הראשון, והגיהו ר"ה ורמא"ש בספרי בהתאם אל המשנה וכו' ומעניין הוא שהגרי"א הגיה גרסת הספרי כאן אעפ"י שדרכו הוא להגיה לרוב בהתאם אל המשנה" וכו', אבל הגרי"א בשנות אליהו הגיה במשנה „האחרון", שכן הוא כותב שם במע"ש פ"ה: גי' הרמב"ם עיי"ט האחרון, וכן מסתבר וכו', וכ"ה בהוצ' לה, וכ"ה במשנה עם הניקוד הבבלי שפירסם מרקון בהקדם ש"א עמ' 45 (עיי"ש גם בטבלא), וכן ביד רמ"ה לסנהדרין י"ב ב': והיינו דתנן במסכ' מעשר שני בפרק אחרון ערב (יום הכיפור) יום טוב האחרון של פסח וכו', ושם בסוף הדבור: דהא בהדיא תנן דערב יום טוב האחרון של פסח וכו', עיי"ש ומוכח מדבריו שלא ידע כלל על גירסת „יום טוב הראשון של פסח". ועיין גם במלא"ש במקומו ובכפופ פמ"ב עמ' תקס"א. וברור מכאן שיש יסוד גמור לחשוב שלכל הפחות בא"י גרסו גם במשנה: יר"ס האחרון של פסח.

ולבסוף יש לציין שכל הברייתא של הספרי נעתקה בס' יריאים סוף סי' קע"ט וגרס בספרי: מכאן אמרו ערב יום טוב הראשון של פסח וכו', עיי"ש ועיין בס' יריאים השלם סוף סי' רס"ד, קכ"א ע"א ובהערות שם.

ועלי להודות שפינ. שמר בדרך כלל על שיטה זו והשוה בהערותיו את גירסאות המשנה בנוסחאותיה השונות לגירסאות הספרי.

ולא רק שאסור להגיה מקור אחד ע"פ מקור שני במקום שיש cons. cod. לכל מקור לחור, אלא ברור שאסור לסשטש את שינויי הגירסאות בכת"י שונים של מקור אחד. כי לפעמים אין לפנינו שיבושי סופרים אלא תיקוני סופרים, תיקונים שנעשו בכוחה ובשיטה בהתאם לדעות הרווחות במקומות הסופרים. והרי שינויים מעין אלו חשובים מאד להבנת השתלשלות הגירסאות, ועל המו"ל להבליט ולבאר שנויים אלו. אסתפק בשתי דוגמאות.

עמ' 22 (פי' י"ג): חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאים לו לראות רואה וכשאין מביאים לו לראות מוציא משלו ורואה, נכון דומה לשולחני עני כשמביאים לו לראות רואה כשאין מביאים לו לראות יושב ותוהה. לפי גירסת זו יוצא שהחכם עדיף מהנבון. אבל בדפוסים גי' אחרת בספרי ולפיה יוצא שנבון עדיף מהכם. ופינ. שער בהערותיו שגירסת הרפוסים הוגהה ע"פ שיטת הבבלי שעוקר הרים עדיף מסיני, אבל הגי' הנכונה היא כמו שהובא לעיל והיא מתאימה למסורת הא"י וכמו שמסיק הבבלי סוף חוריות: שלחו לתמן וכו' שלחו להו סיני עדיף. לעומת זה ערער ר"א אפסוביצר בתרביץ ש"ג עמ' 462 על גי' ח והגיה באופן אחר עיי"ש. אבל ברור שהגי' שקבל פינ. היא הנכונה, שכן היא מתאשרת ע"פ כתה"י ועדות ר"א בקראס „שכן הוא בכל נסחאות ספרי דבי רב ובפ"י הראב"ד: נכון דומה לשולחני עני" (עיין בהערות פינ.), וכ"ה הגי' בספרי (בשינוי סדר) בתשובת הגאון שפרסם וזרעיהם בגני ירושלים ח"א סוף עמ' ב' וחזר וזרעיהם בקהלת שלמה סי' כ"ג. וצדק פינ. בהשערותו שבא"י העדיפו את הסיני על העוקר הרים. וכן מפורש בירוש' חוריות פ"ג מ"ה ע"ג: תני הסודין קודם לסילפולן. אבל כמוכן שגם בא"י החשיבו את הפלפול. וכמו ששאל הירושלמי שם: אטילו כ"י אמי? ועי' תירצו: מיתבעי (=מתבעי) מה את בעי? מ"י אמי דהוא סדרן (כ"ה בירוש' שבבבלי) הוא הפילפולן. אבל מכל רוח הירושלמי וסיגנונו יוצא שהחשיבו שם יותר את השמועות מהפילפולים.

ולא עוד אלא ששינויים מעין אלו המבוטאים על ההשקפות השונות על חכם ונבון אנו מוצאים בעור מקום. שכ"ה באבות דר"ג ספכ"ט: כל שיש בידו מדרש ואין בידו

הלכות לא טעם טעם של חכמה (נ"ל שהג' הנכונה היא ברוקת ה' חסידות שורש התורה וכו' שגם: טעמה של תורה) וכו' כל שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות זה גבור ואינו מוויין. כל שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש חלש וזיין בידו. יש בידו זה וזה גבור ומוויין. ועיין בהערות שעכסער שם שציין לנוסחאות הפוכות עיי"ש. ונראה ש"מדרש" באבות דרין פירושו מי שידוע לדרוש ע"פ מדות התורה מעצמו — גבון, ומי שיש בידו הלכות הוא החכם שמקיים את תלמודו וחוזר עליו (מוציא משלו ורואה). וכן ראיתי בספר לבנת הספיר (המיוחס לבנו של ר"י החסיד) בפ' מקץ נ' רע"א: "איש נבון וחכם. איתא במדרש גבון זה המבין דבר מתוך דבר. חכם זה בעל חכמה. גבון ואינו חכם דומה לגבור ואין כלי זיין בידו. חכם ואינו גבון דומה לחלש ובלי (צ"ל: וכלי) זיין בידו. גבון וחכם הרי זה גבור ומוויין ע"כ". הרי אנו רואים ממדרש זה שהפ' הנכון באבות דרין הוא כמו שכתבתי והגירסאות ההפוכות שציין שכטר מעידות על תיקונים באותו נוסח ומאותו טעם שראינו בספרי.

וכן בעמ' 32 (פ' כ'): ילדים מכבדים את הזקנים וזקנים מכבדים את הראשים וכן הוא אומר וכו' בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים, זקנים דוחפים את הראשים. לפי גי' זו יוצא שראשים קודמים לזקנים. אבל במ"ת עמ' 11: לשעבר הילדים מכבדין את הראשים והראשים מכבדין את הזקנים אבל כאן וכו' הילדים דוחפין את הראשים והראשים את הזקנים. ומכאן יוצא להפך שהזקנים קודמים לראשים. והנה באמת שתי השקפות אלו מבוססות על שתי גירסאות בירוש' הוריות פ"ג מ"ח ע"ב. וכ"ה לפנינו שם: ראש וזקן. זקן קודם. שאינו ראש אם אינו זקן (כלומר, שאינו ראש הראוי לכבוד אם הוא רק ראש ואינו זקן) וכ"ה הגי' גם בירוש' שבבבלי. הרי לך שזקנים קודמים לראשים. אבל בה"ג ריש ה' הוראות (ד"ו קכ"ד ע"ג): ראש וזקן ראש קודם לזקן שאינו ראש. ועיין בהערות הילדסהיימר עמ' 502 הערה צ', וכן כנראה היתה הגי' בשרי"ר 286, עיי"ש. ומכאן שראשים קודמים לזקנים. הרי לך גם כאן שתי גירסאות המבוססות על שתי השקפות בעניין זה, השקפות שונות שהיו רווחות במקומות שונים.

עכשיו צא ולמד כמה חשוב לנו ברור מוצאם של כתה"י, היחס ההדדי ביניהם והיחס של כתה"י לגירסאות הראשונים. וכבר כתב ע"ז פינ. בעצמו מאמר למופת בפרוסידינגס של האקדמיה האמריקאית וכו' (משנת 1931—1932) עמ' 3 ואילך, ופינ. שמר על דרכו זו גם בהערותיו והבליט את היחס בין כתה"י והרבה להביא את פיסקות הראשונים הרבה יותר מהחכמים שקדמו לו.

אלא שדווקא בכיוון זה היה רצוי מאד אוסף מלא ושלם של כל גירסאות הראשונים, ואז היה אפשר להקור באופן יסודי את היחס בין כתה"י והראשונים. כן לדוגמא מעיר פינ. בפרוסידינגס הג"ל עמ' 10 הערה 11 שהפיסקא בספרי סוף עקב: "ביום שנתחתן שלמה וכו' רומולו ורומולו ובנו שני כרכין ברומי" היא הוספה מאוחרת (ע"פ הבבלי) מגליון למרות זה שהיא כבר מובאת מן הספרי בשבה"ל השלם סי' ר"ז, פ"ג ע"א. ופינ. כותב שם שמעוברא זו שהפיסקא נמצאת בכ"י לונדון ודפוסים והיתה גם בספרי של בעל שבה"ל אין להוכיח כי כ"ל ודפוסים מתאימים לכת"י איטלקיים וכו', עיי"ש. אבל לו היה לנו אוסף שלם של פיסקות הראשונים היינו רואים שבעל שבה"ל לקח דבריו מר' ישעי' דטראני (כפי שהוזכר שם בפירוש), וכן נמצא באמת בס' המכריע סי' ס"ב, מ"ט רע"ג, ור' ישעי', כפי הנראה העתיק מפירוש ריבמ"ץ לכלים עיי"ש. ונמצאנו למדים כי אין להוכיח הרבה מדמיון כת"י ידוע לפיסקא של ראשון, כי הראשונים העתיקו אחד מן

השני, ספר מספר, תלמיד מרב שגר בארץ אחרת. ועיין מ"ש במבוא לירוש' כששטו ח"א עמ' כ"ד.

וכן מעיר פינ. (בפרוסידינגס ח"ד עמ' 51) על הגי' המשובשת בספרי האוינו ריש ס"י ש"ז: ואין להרהר אחר מדותיו אפי' שנה של כלום, ופינ. מציין שהגי' הנכונה בכ"י ברלין ובקטע מן הגניזה: עילה של כלום. אבל גם גי' מתוקנת זו נמצאת כבר בראשונים שכן מעתיק באבודרהם ס' תפלות של חול (ד"ו שכ"ז) ס"ו ע"ג: ואמרינן בספרי וכו' אפילו עילה (כ"ה בד"ו ובדס"ו) למברג בטעות: עולה) של כלום.

אבל כמוכח שעיקר היסוד לקביעת הנוסח המדויק הן עדיות כתה"י, ולפיכך עלינו להזהר מאד בהגהות במקום שכתה"י מתאימים. אציין אילו דוגמאות שפינ. הגיה נגד כתה"י ושלדעתי אין צורך בהגהה.

עמ' 11 (פ"ג): אחרי הכתו את סיון. משל למלך שיצא הוא וחילולתיו למדבר אמרו לו חיילותיו תן לנו גלוסקאות חמות אמר להם אני נותן. שוב אמרו לו חיילותיו תן לנו גלוסקאות חמות אמר להם הפרכוס שלו בשביל שהמלך כשר, מאין לו ריחים, מאין לו תנורים במדבר. כך אמר משה אם מוכיח אני את ישראל תחלה עכשיו יאמרו עלי בשביל שאין בו כח להכניסנו לארץ וכו'. פינ. בהערותיו מביא כמה הגהות למלה "שוב" עיי"ש. אבל לדעתי המשל הנחמד מתבאר רק לפי הגי' שלפנינו, שהיא גי' כל כתבה"י. אלא שעלינו לברר מקודם את פירוש המלה "כשר", בשביל שהמלך כשר (בילקוט נשתבש: בשר ודס!). ונראה שההיפרכוס אינו מדבר כאן על כשרות המלך וצדקותו, אלא על חריצות המלך וזריזותו. "כשר" פירושו: בן חיל, זריז וחרוץ. וכן בתוספתא ב"ב פ"י 26: 411: האשה שהיתה יורשת ועמדה והשכיחה וכו', וגי' זו אין לה על מה לסמוך והיא תיקון ע"פ הבבלי. אבל הנכון בכ"י: האשה שהיתה כשרה וכו', וכן בכ"י (לפי קרינא): שהיתה משרת, וצ"ל כשרה (או כושרת), כג"ל כ"ע, וכן גרסו הר"ש, הריצב"א והרשב"א. עיין מ"ש בתוספתא ראשונים במקומו. והפירוש הוא שהמלך התרוץ והזריז אמנם הביא אתו ריחים של יד ותנורי חרס (עיין ציעגלער שמציין לו פינ.), כדי לתת לחיילים (במקרים יוצאים מן הכלל) גלוסקאות חמות, ולפיכך כשדרשו ממנו גלוסקאות חמות בפעם הראשונה נתן להם. אבל כשדרשו ממנו שוב (ורק שוב), אמר להם ההיפרכוס בשביל שהמלך כשר, היינו זריז וחרוץ ודאג לתת לכם לפעמים לחם חם אתם מטריחים עליו (כג"ל) הילקוט. ויתכן שאין צורך להוסיף ויש לנו לשון קצרה של איש צבא) כך אמר משה אם מוכיח אני את ישראל וכו' כלומר, מקודם הראה שיש בו כח לספק את דרישותיהם לאחר הכיחם.

וכן בעמ' 67 (פ"י ל"ו): שומע אני אף שערי בסילקאות ודמסאות ומרחצאות במשמע וכו'. הגי' בסילקאות היא רק בדטוטים ובפ"י רבינו הלל (אלא ששם: בסילקאות) אבל בכל שאר כתה"י הגי': סילקאות, חוץ מגוף כ"ר שבו הגי': סילאות. נמצא שהגי' "סילקאות" מתאשרת ע"פ ששה כת"י, וגי' הדפוס נשארת בודדת (ומתאשרת רק ע"י מקור ממדרגה שניה — פירוש), וע"כ אין שום ספק שהגי' סילקאות היא הגי' המקורית והנכונה ובדפוס מתוקן (אולי ע"פ הבבלי ע"ז ט"ז).

אבל מה זה "סילקאות"? והנה ע"פ העניין שפוטרים סילקאות ממוזות אנו רואים שהן מקום בלתי נקי, ויגיד עליו רעו: דמסאות ומרחצאות שנשנו אתם יחד, ונ"ל שסילקאות היא מלה ממקור שמי, שכן אומר בר עלי (ח"ב, הוצ' גוטהייל עמ' 171): "סליקא דמדבין מדינתא, מ'ארי ינקי (נ"א: תנקי) אלמדך, כלומר, אמות מים המנקות

את הערים. פירושי זה מוצא לו אישור גם ממקום אחר, שכן הוא בדברים זוטא עמ' 17: מלך בשר ודם אומר לעשות וכו' אני בונה לכם דמוסיות והרחצאות ועושה להן בסילקי וכו', אבל במקבילות (וי"ר פכ"ז—א, פסיקתא דר"כ ל' ע"ב): למחר אני בונה לכם דמוסיות, למחר אני בונה לכם מרחצאות, למחר אני מכניס לכם את אמת המים. הרי לך שבסילקי בדברים זוטא מתאים לאמת המים שבמקבילות, ולפיכך קרוב לוודאי בעיני שצ"ל בדברים זוטא: סילקי (ולא בסילקי), והיינו סילקי, והיינו אמת המים. ומי יודע אם לא נשתמרה לנו בגוף כי"ר (זה הכתי"י המשובח) הגי' הנכונה: סילאות — הריבוי מסילון (כמו וילאות מוילון, דוראות מדורון וכדומה), ושערי סילקאות (או סילאות) פירושו שערי הבתים שמשם מתפשטת רשת הסילקאות (או הסילאות).

עמ' 123 (פ' נ"ז): אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת וכו' אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת וכו'. פינ. מגיה ומהפך את הגי': מקום שהחמה שוקעת... זורחת. אבל חס לנו להגיה את הספרי נגד כל כתי"י, הירושלמי (עיין הגי' הנכונה בעל הירושלמי עמ' 71 הערה 84) והבבלי. והגי' הנכונה היא בלי שום ספק כמו שהיא לפנינו, ויש כאן מחלוקת מה זה מבוא השמש (עיין ירוש' ב"מ ספ"ט י"ב ע"ב, ועיין מ"ש רמ"ש במכילתא משפטים פ"ט, צ"ו ע"ב הערה ט"ו), והפירוש הנכון הוא ברש"י סוטה ל"ג ב', ועיין ברכות ב' רע"ב וברש"י ותוס' שם.

עמ' 149 (פ' פ"ד): ובא האות והמופת, אמר ר' יוסי הגלילי ראה עד היכן הגיע הכתוב סוף עובדי עבודה זרה ונתן להם ממשלה אפילו על חמה ולבנה כוכבים ומזלות אל תשמע להם מפני מה כי מנסה וכו'. פינ. הגיה כאן בפנים נגד כל כתי"י ודפוסים שגורסים: ונתן... אפילו חמה ומזלות וכו', אפילו מעמידים חמה וכו' עיי"ש בשינו"ס. אבל ברור שגי' כתי"י נכונה וביטוי זה רגיל בירושלמי (עיין מבוא הירושלמי של פרנקל י"ד ע"ב), ולא עוד אלא שאנו מוצאים בירושלמי ביטוי מעין שלנו ממש. שכן הוא בירוש' ערובין פ"ב, י"ט ע"ד: הגיעוך סוף תחומי שבת עד איכ"ן הן. והפ' סוף עניין תחומי שבת עד היכן הוא מגיע. וכן להלן עמ' 253 (פ' ר"כ): הגיעה תורה לסוף עניינו של זה. וגם כאן הפירוש שהגיע הכתוב עד סוף עניין של עובדי עבודה זרה. אבל הקושי הוא בזה איך לפרש "ונתן להם ממשלה", וכי הכתוב נותן ממשלה? כמו שהעיר פינ. בעצמו שם. וכנראה שמפני קושי זה הגיעו המעתיקים בספרי, שכן מביא בס' עולת שבת לר' יואל אבן שועיב נ"ח ע"א: כבר חלקו רז"ל בזה בספרי על פסוק ובא האות והמופת וז"ל א"ר יוסי הגלילי ע"כ הגיע הקב"ה לעובדי ע"א שנתן לה' ממשלה אפי' יעמיד חמה ולבנה וכו'. ועיין גי' הבבלי בסנהדרין צ' א' ובדק"ס שם.

ולפיכך נראה ש"נתן" כאן אינו פירושו נתן כח בחיוב, אלא הניח, ויתר וכדומה. וישנן נוסחאות שחסרה בהן המלה "ממשלה" שכן מעתיק בקטע מסה"מ בערבית למחבר בלתי ידוע (לפי הקטלוג של גויבאער קווילי עמ' 50): וממא קאל רבותינו ובא האות והמופת תניא ר' יוסי הגלילי או' הגיעה תורה סוף דעתה שלעבודה זרה לפיכך נתנה לך תורה ממשלה בה (עיין דק"ס בסנהדרין שם) שאפילו מעמיד לך חמה באמצע רקיע אל תשמע לו וקאלו איצא (הכונה לספרי שלנו) אמר ר' יוסי הגלילי ראה עד היכן הגיע הכתוב סוף עובדי עבודה זרה ונתן להם שאפילו מעמידין חמה ולבנה וכוכבים ומזלות אל תשמע להם וג'. וכדאי לציין גם את הגי' המשובח בבבלי שמעתיק באגדות התלמוד שם (ובדק"ס לא ציין לה): הגיעה תורה לסוף דעתה של ע"ז לפיכך נתנה התורה והתוהירך שאפי' מעמיד לך וכו', וא"כ חסרה לפניו המלה "ממשלה" גם בבבלי. אבל בכל אופן

(אפילו אם נקיים את הגי' ממשלה שישנה בכתה"י) הפירוש הוא שהכתוב "מניח" את ממשלת עובדי ע"ז וכוחם לעשות אות וכו'. אבל אתה בל תשמע להם.

עמ' 155 (פי' צ"ד): מנין יצא ידך לא יצא ידי תלמוד לומר הכה תכות. גם כאן הגיה פינ. בפנים נגד כל כתה"י, והגהתו ושירושו אינו מתחבר יפה עם דרשת הספרי. וכבר קיימתי את גי' כתה"י ופירשתי בהרביץ ש"ג עמ' 466 (חתום שם: ל. ל.).

עמ' 161 (פי' ק"א): מרבה אני את אלו שגדלו בטהרה ועדין לא ארבה את ולד טריפה שינקת מן הכשירה (פי' שגידולה מן האיסור, אבל נתפסמה מן ההיתר) ת"ל בבהמה מרבה אני את ולד טריפה שינקת מן הכשירה (ענין חולין ע"ה ב') ועדיין לא ארבה את ולד טריפה שינקת מן בהמה טהורה עם הסמאה (פי' שגידולה מן האיסור ונתפסמה מהיתר ואיסור) ת"ל בבהמה כל הבהמה. כן הגי' בכל הנוסחאות וכן הלכת. ענין יורד סי' ס' ס"ק א'. ובבאורי הגר"א שם הביא את הספרי שלגו, עיי"ש, וענין בס' משך חכמה להגרמ"ש מדוינסק ריש עמ' 352. ופינ. הגיה בפנים נגד כל הספרים שלא בצדק כלל.

עמ' 236 (פי' קצ"ו): ר' יוסי הגלילי אומר הירא ורד הלבב שהוא בעל מום. בכל הנוסחאות (ובראשונים, ענין בשנו"ס אצל פינ.): בן ארבעים (מ') שנה. גם כאן אין להגיה נגד כל הספרים, והעיקר כפי' היראים שבן ארבעים תש כחו. וזה מתאים באמת לשיטתו לעיל פי' ק"צ עמ' 231: שלא יצא למלחמה עד שיהיו לו ידים ורגלים ועינים ושנים וכו'. ובן ארבעים כבר תש כח עיניו, (ענין בבלי שבת קנ"א ב') ונתמעטה גבורתו. ומסורת המשנה לחוד והספרי לחוד, ענין מ"ש לעיל.

ואפילו במקום שאין כתה"י מתאימים יש לשים לב לכתה"י המדויקים. כן לדוגמא בעמ' 177 (פי' קי"ח): הראוי ליתן לו פת נותנים לו פת. עיסה נותנים לו עיסה וכו'. והנה גי' זו מתאשרת ע"י הראשונים שמציין פינ. ועליהם יש להוסיף שכן מעתיק בס' מעלות המדות לר' יחיאל ברי' יקותיאל מעלת הצדקה ד' קרימונא, כ"ד ע"א, וכן במנוח"מ ח"א עמ' 78 (בוודאי העתיק מן הטור). אבל בשני כת"י מדויקים מאד — כת"י ברלין וכת"י לונדון חסרות המלים: "נותנים לו עיסה", ואז אנו מקבלים: הראוי ליתן לו פת נותנים לו פת עיסה. וזו היא, קרוב לוודאי, הגי' הנכונה והפי' הוא שהראוי ליתן לו פת נותנים לו פת עיסה, פת נקיה ולא פת קיבר, ענין משנת מכשירים פ"ב מ"ח. והסופרים שלא ידעו מה זה "פת עיסה" חילקו את הפת ואת העיסה לשתיים. וכן צריך להגיה גם בתוס' פאה פ"ד בדפוסים וכי"ז, ובכ"ז ע"ה גי' מסורסת. וענין בתוס' ראשונים שם עמ' 39.

ויש לפעמים שהגירסא מתאימה בכל כתה"י, אבל בכ"ז יש יסוד גמור לחשוב שיש כאן טעות. כן לדוגמא בעמ' 46 פי' כ"ט: דבר אחר ויאמר ה' אלי רב לך כאדם שאמר לחבירו עיבר פלוני דרך על פלוני. ופינ. כותב בהערות שם: ואולי יש להגיה במקום ויאמר ה' אלי רב לך — ויתעבר (ודורש את המלה ויתעבר). השערה זו של פינ. יש לה יסוד גמור, כפי שנראה להלן. אבל ראשית עלינו לברר מה זה "עיבר את הדרך". והנה ביטוי זה נמצא (חוץ מבבלי סנהדרין שציין לו פינ.) גם בתוס' סוף ב"מ 397²: או שעיברו (כג' ד) עליו את הדרך וכו', וענין בתוס' ראשונים שם. והפירוש הוא שעברו עליו את דרך הבריות, וכעין לשון זו במשנת מדות פ"ב מ"ב (לח. קויפמן ועוד): עיברו עליו את הדין¹. והנה גם במכילתא בשלח מס' דעמלק פ"ב (הוצ' הורוביץ עמ' 183.

(1) מעניין שהסופרים שבשו כמה פעמים את הביטוי "עבר את הדרך". כן לדוגמא בתנחומא משפטים (סי' ה') בדם' קושטא: שאילו הייתי מבקש פעם אחת לעבר את

לויטערבך ח"ב עמ' 151): ויתעבר ה' בי וכו' בי דבר קשה הוא וכו', ופי' לנכון הורוביץ שם: "והפ' פשוט שדרש בי מלשון יחנית $\beta\alpha$ שענינו חמס. עיין ב"ר סצ"ג ס"ו ד"א בי אדוניי בייה את מעביר עלינו" וכו', הרי לך ברור שמעין דרשה זו נדרשה באמת על הפסוק ויתעבר ה' בל' ולא עוד אלא שיש יסוד לחשוב (כפי שהעיר לי ידידי ר"ח ילון) שבייה, אתה מעביר עלינו אינו מלשון $\beta\alpha$, אלא מלשון — Via דרך, וא"כ בייה אתה מעביר עלינו פירושו אתה מעביר עלינו את הדרך, כלומר ממש הדרשה שלנו, אלא שבספרי דורש את המלה "ויתעבר" ובמכילתא דורש את המלה "בי". סיוע לדברינו שהדרשה הולכת על הפסוק ויתעבר משמשת גם העובדא שדרשה זו נודדת ממקום למקום (עיין בשנו"ס אצל פינ.). סימן מובהק להכנסה מן הגליון, סימן לדרשה שבאה ממקום אחר.

וכן בעמ' 59 (פי' ל"ג): על לבבך, מיכן היה ר' יאשיה אומר צריך אדם להשביע את יצרו, שכן אתה מוצא בכל מקום שהצדיקים משביעים את יצרו. באברהם הוא אומר וכו'. למרות כל פירושי המפרשים (עיין פינ. בהערות) אינו מתחזק כלל קשר הדרשה עם הפסוק. ולמרות זה שיש כאן התאמה של כתה"י, נראה שיש כאן איזה השמטה וחסרון בין הפסוק והדרשה. סמך גדול לדבריי הם דברי ר"ש אלקבץ בספרו שרש ישי (לפסוק ליני הלילה) ס"ד רע"א: "בספרי איתא התם חי ה' כי אם יגמנו מכאן היה ר' יאשיה א' צריך אדם להשביע ליצרו שכן אתה מוצא בכל הצדיקים שמשביעים את יצרו באברהם הוא אומר וכו' אחר ששל מקרא דחי ה' כי אם ה' יגמנו א"ר יאשיה מכאן שצריך אדם וכו' למה חזר ומנאו אח"כ בדוד הוא א' חי ה' ועליה אנו קיימין". הרי לך ברור שהיו לפנינו דברים (בין הפסוק על לבבך ובין דרשת ר' יאשיה) בספרי החסרים לפנינו, ומכיוון שאנו רואים שיש כבר השמטה לפנינו, הרי אין לדעת מה נשמט וכמה נשמט. ובמקרים מעין אלה עדיף להניח את הטיכסט בלי פירושים כלל מלהכנס בדחוקים.

ומפני החשיבות הגדולה של הספר ארשה לעצמי להוסיף עוד כמה הערות ואסדר אותם ע"פ סדר הספרי.

עמ' 3 (פי' א'): "כך מכך אילו היינו שם" וכו', עיין בשנו"ס, ועיין הגי' בשם תני רשב"י בדברים וז"ל עמ' 13. ובתוס' עדיות 459¹⁷: אמ' להן כך וכך אם אינך ראש וכו', ובדפוסים שם: אמ' להם כך מכך וכו', עיין מ"ש בתוספת ראשונים שם. עמ' 6 (פי' א'): "אמר להם הא ותרה" וכו'. ביטוי זה גם במכילתא בא פי"ג בכ"א (לפי הורוביץ עמ' 45—46): היו א' ארבעה וחמשה בנים לאחד מהם ואחד מהם מת הותרה (= הא ותרה) וכו'. ועיין בהערות הורוביץ שם שכתב כי גי' כ"א צריכה תיקון קצת. אבל לאמיתו של דבר אינה צריכה תיקון כלל, כי כן רגיל בכ"י עתיקים לחבר את ה"הא" עם המלה שלאחריה. עיין מ"ש בתרביץ ש"ה עמ' 106.

עמ' 9 (פי' ב'): "מלמד שהשנה שנים עשר חדש" וכו'. עיין מ"ש ע"ז מהר"ם מרוטנברג אצל תלמידיו ר"פ, סנהדרין מ"ג סע"ב (לפי חמרא וחיי ק"מ ע"ד). עמ' 10 (פי' ב'): "וכדי שיפרוש ממנו בשלום". השלמה בלתי נכונה והנכון אצל

הדין וכו'. אבל בדמ' וויניצאה שם: לעבור את הדין, ובהוצ' בוכר שם (עמ' 82): לעבור על הדין! ולהלן שם גם בדפוס קושטא והוצ' בוכר: ומעביר (בד"ק: ומעבר) על הדין. אבל בהזכיר משפטים מ"ו ע"א: אל תעברו את הדין וכו' שאילולי עיברתי את הדין וכו' ומעבר את הדין וכו' ועיי"ש גם בע"ב.

ברלינר בהערה לרש"י א—ג. ור"ח ילון מביא (תרביץ ש"א ס"ב עמ' 120 הערה 6) מאור תורה כ"י עגנון: והד' כדי שלא יהו המתחכחין מוכיחין אותם, ועיי"ש ברוריו של ילון למלה מתוכחתי, מתוכחתי, ויתכן, שזה מתאים למה שנאמר למעלה בספרי: כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי, והיינו ע"י שהמוכח מתוכח, אינם נפרדים בשלום, והמתוכח הראשון עלול לפרוש לתרבות רעה.

עמ' 15 (פ' ו'): "שמפריד והולך". הנכון בכ"י ברלין ומ"ח: שמפריד, כמו שהעלה לנכון הר"ן אפשטיין בבקרתו עמ' 385, עיי"ש דברים נכוחים.

עמ' 18 (פ' ו'): "ולמנורת בית המקדש". גם כאן הנכון בכ"י ברלין וכ"י לונדון: "ולמנורות בית המקדש", כי כמה מנורות היו בבית המקדש (עיין מנחות צ"ח ב' ומקבילות), וכל המנויים כאן באו בלשון רבים, וכן מצטיק רבינו בחיי בשלחן ארבע (קרב לסופו): וכן דרשו בסיפרי על שובע שמחות וכו' ולמנורות בית המקדש.

עמ' 20 (פ' י"ב): "למחר אני דן מוסיף אני עליכם דיינים" וכו'. ובהערות שם העיר פינ. על דברי הרמב"ן בתומש: והיין הזה לא ידעתי אותו שיהא בעל דין יכול להוסיף דיינים יותר על שלשה וכו'. כדאי לציין גם על דברי הרמב"ן בחידושי לב"ב קס"ז ב' ד"ה ושטרי ד"ו (ק"ד סע"ג): וכן נראה לי לגבי בירורין של ב"י דין שאמיתי שיכול להוסיף על שלש' עד שיכתובו כדאממר בסיפרי טרחכם מלמד שהיו טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין וכו' והדבר צריך הכרע ומיהו ודאי שאם קנו מהם או כתבו בירורין אין להוסיף ואין לגרוע.

שם: "שמא אינו ש פוי בתוך ביתו". עיין בהערות פינ. אבל יותר מתאים לכאן נוסח שטר מיאונים בתוס' יבמות רפ"ג: לא ש פ י א ליה. ועיין הגי' במקבילות בירוש' מו"ק פ"ג וסנהדרין פ"א.

עמ' 21 (פ' י"ב): "מלמד שהיו רוננים". הנכון בכ"י ברלין ומדח"ג: דיננין, אנשים שאוהבים להדיין, לריב, כמו שהעלה לנכון ח. ילון במוסף הדבר, י"ט אב תרצ"ד.

עמ' 22 (פ' י"ג): "אין כל ישיבה וישיבה יושבת עד שהבריות מרגנות אחריה ואומרות מה ראה איש פלוני לישב ומה ראה איש פלוני שלא לישב" וכו'. פינ. בהערה 9: "ישיבה אולי הכונה על בתי הדין מל' להושיב דיינים". גם כאן כמו בשאר מקומות בתלמוד "ישיבה" פירושו מינוי בישיבה, השוה: זקן ויושב בישיבה (בכורות ל' ב'). וכן להלן עמ' 26: "שהושיבם רבן גמליאל בישיבה, ובמקבילה בבבלי הוריות י' א': נתן דעתו להושיבם בראש, וכן בכ"מ. ומעכשיו חשוב לנו מאוד מאמרו של ר' שמעון (במה"ג ובילקוט המכירי תהלים בשם ספרי): אין לך כל ישיבה וישיבה שאין ממנה לגיהנם אבל הישיבה האחרונה כולה לגיהנם וכו'. ונראה שיש כאן מתאה נגד מינויים ידועים, ובעיקר נגד הישיבה האחרונה (נגד המינויים האחרונים שנעשו בומנס)¹. והד של רינון: "מה ראה פלוני לישב" וכו' אני מוצאים גם בתוספתא עדיות פ"ג: העיר מנחם בן סוגנאי (שהוצבע)

(1) בירוש' סנהדרין פ"א, י"ט ע"א: אמר יושב ר' מאיר תחילה נתכרמנו פני ר' שמעון וכו' ונשיא שמינה שלא לדעת בית דין מינויו מינוי, וביבמות ס"ב ב': והיה העולם שם עד שבא ר' עקיבא וכו' ושנאה להם ר' מאיר ור' יוסי (כ"ה הסדר באגה"ת ובאגרת דרש"ג נוסח ספרדי עמ' 13) ור' יהודה ור' שמעון וכו'. ובסעאדיאנה של שכטר עמ' 119: [נ] סתלקו החכמ' ולא היה מומחה חוץ מ... יוסי אמ' לו מאיר לסמכו אב בית דין אמ' להן צרתה בצדה אמ' לו שעה

[שהיה צבע] וכו' וכשהושיבהו בישיבה היו תמיהין עליו הכל. אמ' להן כך וכך (לשון שבועה. עיין לעיל בספרי עמ' 3. ומפרשי התוספ' נשתבשו במירוש) אם איני ראש לכל הבאים אחריי.

עמ' 25 (פ' ט"ו): "ראשים במשא ומתן ראשים בכניסה ויציאה נכנס ראשון ויוצא אחריו וכו'. פני. בהערות מגיה נגד רוב כהה"י, אבל הנכון כלפנינו, וכבר פירש ג"י זו ע"פ ד"א זוטא פ"ו בהערות לתשה"ג הקצרות (וילנא תרמ"ה) סי' רס"ה הערה ב/, ועיין גם אחלי יהודה. ואחריהם גם הח' אפשטיין בתרביץ הג"ל עמ' 380. ומכולם נעלמה המקבילה בתוס' מגילה פ"ד (פ"ג) 227⁹⁰: משא ומתן כניסה ויציאה.

עמ' 28 (פ' י"ז): "איש פלוני נאה אושיבנו דין איש פלוני גבור אושיבנו דין איש פלוני קרובי אושיבנו דין וכו'. אין להבין כלל מה לו "לקרובי" בתוך המעלות האפשריות של דין, והרי כאן מזהיר שלא ימשך הממנה ע"י הסגולות החיצוניות של הדין, ואינו בא לזהיר כלל ע"י שהממנה לא יושיב דיינים מחמת נגיעות פרטיות שלו. וכבר עמד ע"ז ר"ד הופמן בישרון של זאהלגעמות ח"ה עמ' 130, ופירש קרובי מלשון קרובה פייטן, וזה באמת מתאים לסגולות החיצוניות (המכובדות ע"י העמים) המנויות כאן, ולמיכך הזהיר ע"י שממנה הדיינים לא ישרוד על ידיהם. וראייה לפירושו אני מוצא גם מפי' קמ"ד (להלן עמ' 198): לא תטה משפט, שלא תאמר איש פלוני נאה איש פלוני קרובי (ועיין בהערות פני. שנדחק), אבל לפי הג"ל ברור שגם כאן, "קרובי" הבא יחד עם "נאה", היא סגולה חיצונית — קרובה.

עמ' 34 (פ' כ"ד): "יושבים בתוך משכניהם ומבכים כמת להם" וכו'. בכ"ר, אוקספורד, לונדון וילקוס: בוכים ומבכים, וכן נכון, ופירושו בוכים ומבכים אחרים, כסיגנון המדרש באיכה רבה פ"א (הוצ' בובר ל' רע"ב): בוכה ומבכה שמש וירח עמה וכו' בוכה ומבכה כבכים ומזלות עמה וכו' בוכה ומבכה ארץ ושמים עמה וכו', ואין זה עניין לדברי ילון בתרביץ ש"א ס"ג עמ' 28 שציין להם הח' אפשטיין בבקרתו עמ' 386.

עמ' 48 (פ' כ"ט): "מלא הירדן הזה מלא חבל של חמשים אמה". בכ"ל: שלשים אמה. אבל הנכון כלפנינו, וכן מפורש בקהלת רבה פ"ט—י"א, (הוצ' ראם כ"ה ע"א): כי לא תעבר את הירדן הזה אפי' חבל של חמשים אמה לא היה יכול לעבור (עיין הורוביץ אנציקלופדיה גיאוגרפית וכו' עמ' 339 הערה 26) וכן בפיוט הידוע (פרשת שקלים: אז ראית וספרת): והירדן מרחיב חמשה כים הזובל, ואני מעיר ע"י מפני שהגירסא: "חבל של חמשים אמה" נראית פחות מקורית, שכן היא יותר רגילה, עיין עירובין פ"ה מ"ד ועוד. עמ' 55 (פ' ל"ב): "שלא יהא לבך חלוק על המקום". יותר נכון היא גי' הילקוט והיריאם: שלא יהא לבך חלוק עליך, וכן במנחה"מ ח"ג עמ' 423 (בשם דברים רבה): לא יהא לבך חלוק עליך, ועיין בהערות שם. ובאחלי יהודה כאן: "שלא יהא לבך חלוק פי' מסתפק באמונה ח"ו שיראה כמו שיש לך ב' לבבות ובמכילתא פ' בשלח פ"ב (הור' עמ' 85) וחזקתי את לב פרעה שהיה לבו חלוק אם ירדוף אם לא ירדוף". ועיין גם להלן. 88. ובשנו"ס שם. ותח' אפשטיין בבקרתו הג"ל עמ' 387 כתב ע"ז: "ולשון הכתוב הוא חלק

צריכא ליה התירו וסמכו אב בית דין וכתב לו תתיב צפורי תתיב וכו'. ומכ"ז אנו שומעים הדים עמומים של תסבוכת המינויים. ואנו רואים שכולם נתמנו (ר' מאיר חכם, ר' יוסי אב"ד, ר' יהודה ראש המדברים ומורינא דבי נשיאה) ורק ר' שמעון נשאר בלי מינוי. ואין שום פלא שר' שמעון אמר בסיגנונו החריף שישיבה האחרונה כולה לגיהנם.

לבם (הושע י ב'): "וכדבריו מפורש בב"ר פל"ח (רק אצל תיאודור עמ' 355): "אבל אם חלוק לבם מה כת' חלק לבם עתה יאשמו" (הושע י ב').

עמ' 56 (פ' ל"ב): "ר' אליעזר בן יעקב אומר הרי הוא אומר" וכו'. פינ. בהערה 9: "ומובא בשם הספרי במנורת המאור רצ"ח בסגנון זה ר"א בן יעקב אומר כל זמן שאדם שריו בשלוח" וכו'. דברי מנוה"מ לקוחים משערי תשובה לדבינו יונה ש"ב סי' ד', וכן מביא בשם הספרי במשיב נפש למאירי כ"י, עיין הערות ענעלאו למנוה"מ ח"ג עמ' 22 הערה 10, אבל במנוה"מ שם עמ' 20 הביא כנוסחתיו.

עמ' 61 (פ' ל"ד): "לבניך אלו תלמידך וכן אתה מוצא" וכו'. כל הברייתא בשם הספרי במרפא הנפשות לר"י ך' עקנין (סה"י לכבוד סוקולוב עמ' 373) וגם שם כמו במ"ת: כיצא בו אתה אומר וחמשים איש מבני הנביאים וכו', עיין הערות פינ. בשר' 9.

שם: "שלא תערב בהם דברים אחרים כפ' ל' וי". המלה "כפלוגי" נשמטה בדפוסים, וכן נשמטה בספר הירח פ"ג (מנחת קנאות לראמ"מ הירחי, עמ' 129): "וארז"ל בספרי: ודברת בם, עשה אותן עיקר ואל תעשם ספלה שלא יהיה משאך ומתנך אלא בהם שלא תערב בהם דברים אחרים, שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת האומות וכו'. ופינ. בהערות כותב: "וכן הגרסה גם בתו"כ אחרי לפי המובא במה"ג כ"י של הספריה" וכו'. אבל ג' זו בתו"כ ישנה גם בילקוט (בדפוס ראשון) רמז תקצ"א: "שלא יתערב בהם דברי אחרים כפ' ל' שמא תאמ' למדתי וכו'. ובילקוט ד"ו: "שלא יתערב בהם דברים אחרים טפ' ל' (1) שמא תאמר וכו'. וכן בפירוש המיוחס להר"ש לתו"כ פ"ב ע"א (ה"י): "כפ' ל' וי. היו מכירים בו ולא הזכירוהו[ו]. והיה דרכו לעמוד מתוך חלמוד ולעסוק בדברי סחורה או בדברים אחרים". אבל מי הוא ה"פלוגי"? ופינ. מביא שם בשם ר"ד הופמן שהכוונה "לאחר", אבל יותר נראה כפירוש המיוחס להר"ש, שכן היו ידועים להם חכמים שחז"ל גינו אותם ולא רצו לפרש את שמם. וכן בסדר אליהו רבה, הוצ' רמא"ש עמ' 47: מיכן אמרו לא יתגאה אדם בדברי תורה (ויתגאה) [ויתגרה] עליהן. שמא עוקרין אותו מהן. שכן מצינו ב'ס' ל' וי שניתגאה בדברי תורה והיתגרה עליהן וביקש לעוקרו מן העולם. וגם שם היא פיסקא ממקור אחר ידוע להם. ולא רצו להזכיר את שם הפלוגי. ואפילו לר' אליעזר הגדול קראו לפעמים חז"ל פלוגי במשנת עדיית פ"א מ"ו, כפי שיצא מן התוספתא שם פ"א 455, וכן כינוהו בתוס' חלה פ"א 98¹⁰.

עמ' 68 (פ' ל"ו): "משל למלך בשר ודם שאמר לאשתו" וכו'. עיין מ"ש בתוספתא ראשונים סוף ברכות, ח"א עמ' 32.

עמ' 70 (פ' ל"ז): "ארץ אלו שאר ארצות" וכו'. עיין אוצר הכבוד לר' טודרוס ר"ה ל"א. מכילתא דרשב"י, עמ' 168 ומ"ש בקרית ספר ש"ב עמ' 58 הערה 1 (ויש שם טעות הדפוס ובמקום: "תבל זו ארצנו" צ"ל: תבל זו ארצו). ועיין בהוספה לדברי הימים של משה עם העתקה רומית פריס 1629 (לפי אוצר המדרשים של אייזנשטיין צד 381 טע"א).

עמ' 85 (פ' מ"א): "ר' יוסי הגלילי אומר גודל תלמוד" וכו'. עקידה שמות ריש שער מ"ו.

עמ' 87 (פ' מ"א): "שמא תאמר הריני למד תורה" וכו'. לציוני פינ. יש להוסיף גם או"ו, אלפא ביתא סי' מ"ד, ה' צ"ד.

עמ' 102 (פ' מ"ג): "אע"פ שאני מגלה אתכם מן הארץ" וכו'. עיין דרשת הרמב"ן לר"ה (הוצ' שורף) עמ' 34, דרשת הנ"ל לדברי קהלת עמ' 22, ע"ש.

עמ' 135 (פ' ע"א): "יכול יהו חייבים במתנות תלמוד לומר כצב"י וכו'. עיין מ"ש במהרי"ט אלגוי בכורות פ"ה (ד"ר קכ"ט ע"ד) בשם ביאור ר"א נחום על הספרי כת"י, ומה שהביא שם בשם "מצאתי כתוב" הוא לרבינו הלל, עיין בהערות פינ. שו' 13.
עמ' 144 (פ' ע"ח): "מכלל שנאמר והקטיר הכהן" וכו'. עיין בפירוש המיוחס להרמב"ם ר"ה כ"ח א' ד"ה אמר רב יהודה (טוף עמ' 19).
עמ' 145 (פ' ט'): "כי יכרית ה' אלקיך" וכו'. כל הפוסקא עד הסוף בריש פתיחת ר"ש סיריליאן לירושלמי.

עמ' 146 (פ' ט'): "והגיעו לפלטום". הגי' הנכונה היא כנראה. רק אצל ר"ש סיריליאן הנ"ל: והגיעו לפלטום, כמו שהגיה ר"ש קליין מדעתו, עיין הערות פינ. שו' 5. וכן נעתקה פי' זו בדרשת הרמב"ן לדברי קהלת עמ' 25 וגרס כאן: והגיעו לפלטין וכו'.

עמ' 147 (פ' ט"א): "הואיל והם יוצאים בתולסין אף אני אצא בתולסין". פינ. בהערותיו: "והגר"א בהגהותיו כאן גורס בכלסין, אבל בביאורו ליו"ד סי' קע"ח ס"ק א' מנסח הואיל והם יוצאין בקילוסין". הגר"א ניסח כנראה ע"פ הב"י בטור יו"ד סי' קע"ח שהביא בשם המהרי"ק שורש פ"ח (ד' קרימונא ס"ד סע"ג): ואם הלכה כתנא דברייתא דספרי דקתני שלא תאמר וכו' הואיל ויוצאין בקילוסין וכו'.

עמ' 150 (פ' ט"ד): "חולם החלום ההוא ולא החשוד למפרע". הפירוש הפשוט הוא כמו שפירש בזית רענן (בערך) שהחשוד למפרע אינו בכלל "לא תשמע", כי אפילו אם הסית לע"ז לא נחשד למפרע וכל דבריו הקודמים קיימים. וכן מפורש בתוספתא בכורות פ"ג³² 537: חשוד על עבודה זרה חשוד על כל מצות שבתורה (וכמוכן, שבכללן הוא חשוד גם על נבואת שקר אם נתנבא ונתן אות) ולא למפרע אלא מכאן ולהבא וכו'. ועיין בתוס' ראשונים שם (יופיע א"ה בקרוב).

עמ' 162 (פ' ק"ג): "עורב זה עורב הגדול" וכו'. כל הברייתא חסרה בדפוסים, אבל בשו"ת הרלב"ח טוף סי' ק"ד (ד"ו קל"ז ע"א): ועוד יש בספרי פרשת ראה ברייתא סתמית וכו' וז"ל עורב זה עורב הגדול ואת כל עורב וכו' עיי"ש דבריו.

טוף עמ' 165 (בהערות פינ.): "בתוס' תענית ט' א' מביא על הכתוב עשר תעשר עוד מאמר מן הספרי החסר בכל המקורות וז"ל שם: הכי איתא בספרי עשר תעשר וכו' רבית ופרקמטיא וכל שאר רוחחים מנין ת"ל את כל. מסגנון קטע זה ברור שנתהוה בימי הביניים באשכנז או בצרפת. רק במדינות אלו קבל המנהג פרקמטיא את המובן של משא ומתן" וכו'. עיין פסיקתא דר"כ צ"ט ע"ב, ועיין פ"י הרמב"ן לפסוק זה, תקנת הרא"ש בבית תלמוד ח"ד עמ' 375. ועיין תשובת הראב"ה במדרכי ב"ק סי' קצ"ב, ושם מביא: ובירושלמי מפי' מעשר מעשר מכות מכבד ה' מחונך וכו' (ליתא לפנינו בירושלמי). ובתשב"ץ קטן סי' תצ"ט: במדרש יש עשר תעשר לרבות מעשר כספים. ועיין בספרי וטא עמ' 232: קדשי ישראל לישראל מעשר כספו וכו', ופי' בזית רענן דס"ל דצריך ליתן מעשר מריוח כספו וכו'. אבל הפי' הנכון בהערות הורוביץ שם.

עמ' 184 (פ' קכ"ו): "מנין לבעל גרב ולבעל יבלת" וכו'. עיין פ"י המיוחס להרמב"ם ריש ר"ה, עמ' 2.

עמ' 187 (פ' ק"ל): "יכול לא יהא אדם יוצא ידי חובתו בפת הדראה" וכו'. עיין הערות פינ. ועיין מ"ש בירוש' כפשוטו ח"א עמ' 406. תוס' ראשונים ח"א עמ' 166 (שו' 12/13 ושו' 25) ועמ' 198.

עמ' 188 (פי' קל"א): "רואה אתה במלטיא". עיין מ"ש בירוש' כפשוטו ח"א עמ' 396.
עמ' 194 (פי' ק"מ): "תעשה לך פרט לסוכה ישנה". עיין מ"ש בתשלום תוספתא עמ' 33.
עמ' 199 (פי' קמ"ד): "עיני חכמים ואין צריך לומר עיני טפשים". עיין ס' הזכרון על
רש"י סוף משפטים, ל"ו סע"א — רע"ב.

עמ' 206 (פי' קנ"ג): "אל הכהנים הלויים מצוה בבית דין שיהיו בו כהנים" וכו'.
כל הברייתא ברבינו יונה סנהדרין ל"ו ב' סד"ה הכל (סם חיים מ"ו ע"א), עיי"ש דבריו.
עמ' 228 (פי' קפ"ח): "קם הוא באשה להשיאה דברי ר' יהודה". עיין בשנו"ס.
וכן בתשב"ץ ח"א סי' פ"ד סד"ה ומה שהוקשה, מ"ד סע"ב.

עמ' 251 (פי' רי"ח): "סורר שתי פעמים. ומורה שוטה. דבר אחר סורר מין שמורה
לעצמו דרך אחרת". ובשנו"ס: "ד"א סורר מין] כן הגיה ר' נ. ברילל, ועיין בהערות;
והגרסות המקובלות הן תורמין" וכו'. ר"נ ברילל ב"ההרביכר ח"א עמ' 134 לא הגיה
כן, אלא הגיה רק את המלה "תורמין" שלדעתו נשתבשה מ"סורר מין", אבל את שאר
הדברים השאיר כמו שהם לפנינו. אבל גם הגהת ברילל קשה, ורחוק להניח ששתי המלים
הפשוטות "סורר מין" נשתבשו ל"תורמין". ואולי צ"ל: סור מין (ונתחברו שתי המלים
ל"סורמין" ושוב נשתבש למלה יותר רגילה "תורמין"). והפירוש הוא שדורשים סורר כמו
סור, סאור (בהבלעת ה"א", כרגיל בתלמוד: חזר לסורו, לסיאורו, עיין מ"ש ע"ז בקרית
ספר שייב עמ' 65), כמו שדרש לפני זה: סורר סר סר (כג"כ כ"ר, עיין בשנו"ס אצל
פינ.), ולפי זה התפרש הגי' של כתה"י בהגהת קטנה מאד: סורר סר סר שתי פעמים
ומורה שוטה. סורר (תורמין) [סור מין] ומורה שמורה לעצמו דרך אחרת (ו"דרך אחרת" כאן
היא כמו בתוס' ברכות 15¹⁸, שם 17⁸, תרומות 37³¹ וכדומה). ובקטעים מפירוש מנצור
אלדמארי הוצ' קאהוט עמ' 52: בן סורר ומורא סורר שסרסר שני פעמים והוא כלאם מדרש
ומורא שמורה לעצמו דרך אחרת.

עמ' 256 (פי' רכ"ב): "החזירה למקום שראוה אחרים לא יטפלו בה. נגנבה או אבדה
חייב באחריותה" וכו'. עיין בהערות פינ. שהאריך. אבל לאמיתו של דבר יש כאן שני
עניינים: טיפול ואחריות, ומקודם קובעת הברייתא שחייב לטפל בה אם ברחא אפילו
כמה פעמים, כמו כן אם החזירה למקום שראוה אחרים אינו יכול לומר מקודם טפלתי אני
בה ועכשיו תטפלו אתם בה. ואח"כ קובעת הברייתא את דין האחריות ואומרת שאם נגנבה
או אבדה ברשותו חייב באחריותה ואין קשר לבבא זו עם "ראוה אחרים". וכן הפירוש
גם בתוס' ב"מ פ"ב הכ"ג שצ"ן לה פינ. והיינו שמקודם מדברת התוספתא על הטיפול
ואח"כ על האחריות כמו שרצה לפרש גם הבבלי בב"ק נ"ז א', ויש מקום לומר שגם לפי
מסקנת הבבלי נשאר הפירוש הנ"ל, עיין בתוס' שם ד"ה א"ל. ודין התוספתא לחוד והסמרי
לחוד — שני מקורות בלתי תלויים, ואין להגיה אחד ע"פ השני.

מובן מאליו שהערות אלו אינן פוגמות בעיקר הספר. הקובלנא היחידה על פינ.
היא על שהגיה בפנים נגד כתה"י, אבל לעומת זה כמה מעלות להוצאה זו בין בטיב
ובין בהערות. פינ. ציין והבליט את היחס ההדדי בין כתה"י, את היחס בין כתה"י
לראשונים, הרבה להביא את טיסקאות הראשונים, ציין במדה מרובה לספרות המקצועית,
סימן את המאמרים השונים בספרות העתית, ציין למקבילות בספרים החיצוניים, תימן
מסורת מלאה ומקיפה של הספרות התלמודית. ובראש וראשונה ראוי פינ. לתודה ולכרכה
בעד זה שהתעכב בהערותיו על כל מה שראוי להתעכב והבליט בכל מקום את הצד

ההיסטורי, הפולקלורי, האגדתי וההלכתי בחומר שעיקרו. ואם מטרת כל ספר ממין זה היא להעשיר אותנו בערכי תרבות חדשים, הרי השגנו את מכווננו, והוצאה זו תתמוך אחד מן המקומות הראשיים בספרותנו.

ז. מדע הדת, פילוסופיה יהודית.

שחראי, א. י. ישראל בחפיסתו של הרב קוק, ע' 300.

1212. אהרן בן יהודה הלוי. ספר זאת תורת האדם, והיא מראה למושה אשר בה יתראה האדם איך הוא בשפל המדרגה מיום בואו אל העולם... ויזכר ליתן דין וחשבון לפני ארון חכמה... חברו הרב אהרן מ'ק'ק אלעסק... נדפס מחדש... ובחוספת... מלחמת החכמה והעשר הנקרא נ"כ בשם, מלך רב" ומחברו... יהודה ב"ר יצחק ב"ר שבתי הלוי. קלוינווארדיין, דפוס א. י. קלויין, תרפ"ט. 19 דף, [10] ע. 13 : 20.

1213. משה בן מימון. רמב"ם אין יודוש; געקליכענע שריפטן. איבער-זעצט פסח קאפלמן. ביאליסטאק, דפוס אונוקער פרעסע, 1935. 159, [1] ע, פורטרט. 15 : 22.

קמעים משמונה פרקים, ספר המדע, מאגרותיו: אל ר' חסדאי, לחכמי מרשיליא. ר' פינחס בן שולם הדיון, לר' יוסף עקנין, לר' שמואל אבן תיבון.

1214. נאמאנסאן, וו[יליאם]. צו דער רעוויזיע פון נאציאנאל-ראדוקאלן געדאנק. שיקאגא, 5. מ. שמיין, (1936). 63, [1] ע. 14 : 20.

המחבר מתאונן על חוסר הדתיות בחייו, במחשבה ובחנוך, כי החיאת הדתיות והכנסתה כחלק יסודי אורגני לתוך המחשבה ולתוך החנוך עלולה לשנות את המצב מעיקרו.

1215. Friedlaender, Michael. Die jüdische Religion... (Übersetzung aus dem Englischen von Josua Friedlaender). 3. Aufl. Frankfurt a. Main, J. Kauffmann, 1936. xviii, 431 p. 16 : 22.

הספר יצא במקורו בשנת 1891 בלונדון. הוצאה א' של תרגום זה יצאה ב-1922.

הוצאה ב' ראה ק. ס. שנה ה' ע' 344.

1216. Goldstein, Morris. Thus religion grows; the story of Judaism. New York, Longmans, Green and co., 1936. xiii p., 11, 358 p. 14 : 22.

ביבליוגרפיה: ע' 335—342.

I. How a religion is born—Biblical Judaism.— II. How a religion lives on—Rabbinical Judaism.—III, How a religion faces the future—Contemporary Judaism.

1217. Gutman, Leon; J. Salz. Zarys religji żydowskiej. Lwów, "Excelsior", 1934. 141, [4] p. 15 : 22.

1218. Reichert, Victor Emanuel. Highways through Judaism,
by Rabbi Victor E. Reichert. London, The Soncino press, 1936.
60 p., 1 l. 13 : 19.
החכן: The spirit of the prophet. — The spirit of the sage. — The spirit
of the philosopher. — The spirit of the mystic. — The spirit of the poet.

ת. קבלה וחסידות.

נחמן בן שמחה מברסלב. ליקוטי מוהר"ן חנינא. ע' 296.

פתייא, י. מ. י. בית לחם יהודה. ע' 297.

שניאור זלמן בן ברוך. פסקי חסידות. ע' 305.

1219. ויקסלבוים, שלמה אריה ליב. ספר הכנת לב לתפלה... על
שבתות ומועדים. חכר... שלמה ארי' ליב מעיר טימשין... קראקא, א. ז. מאגר,
תרצ"ב. 111, 16 דף, 111 ק. 15 : 23. ספר זה על החזרה ראה ק"ס. שנה ז' ע' 66.

1220. זיכלינסקי, אפרים מאיר גד, מו"ל. ספר להב אש...
תולדות ומקורות ימי חייו, חידושי תורתו, וקדושת עבודתו, הנפלאות והנוראות
אשר פעל... אדמו"ר שמואל אבא (בן זליג) מוילנא, גם מגדולתו ותפארתו
וחידושי תורתו של בנו יחידו... אדמו"ר רבי משה נתנאל מוילנא, גם... מגדולתו
ותפארתו של ר' פישלי טסטרקוב... חלק א. פיעטרקוב, דפוס ת. ה. פאטמאן,
תרצ"ח. 111, 269 ק. 17 : 23. החלק הזה מוסב על ר' שמואל אבא מוילנא.

1221. עקיבא בר בן יוסף. קיצור עבודת הבורא...
לדעת סוד התפלה בדרך נסתרה. חכר... מהור"ר עקיבה בער בן יוסף בר
העניכוש... (לוקאו, שמחה פרידמאן, תרצ"ג). 16 ק. 10 : 15.

1222. צייטלין, חלל. אורו של משיח בתורת חב"ס לציני
ורשה, (דפוס Grafja), תרצ"ז. 54 ק. 14 : 19.

1223. קמלר, גרשון בן יצחק שלמה. ספר מכשר טוב...
והוא תולדות הרב צבי הירש הכהן מרומנוב... כ"ז כתב... אא"ז מו"ה
גרשון טק מארנא, וי"ל בפעם הראשונה בשנת תר"ס... ועתה וי"ל בהוצאה חדשה
עם הוספות ותיקונים חשובים על-ידי ישראל קאמלר. רישא,
(דפוס Rejtan), תרצ"א. 121 דף, 45 ק. 15 : 23.

1224. שפירא, צבי אלימלך. ספר כליו הרואים מכבוד אדונינו...
צבי אלימלך האב"ד דינאב. ונוסף עליו הנהגות ישרות ועוד איזה ליקוטים אשר
נמצאו מאת הרב חק' הנ"ל... מירנור, ל. קאמלכורנ, תרפ"ח. 51 ק. 13 : 16.
פירוש על חזון עובדיה, עם הפנים.

1225. Buber, Martin. Der grosse Maggid und seine Nachfolge. Berlin, Schocken Verlag, 1937. 325, [I] p., 1 l. 11: 19.

הוצאה ראשונה יצאה בשנת 1922.

1226. Gerő, László G. Zsidó misztikusok. Budapest, (B. Váradi), 1934. 64 p. 11: 15. —Herzl könyvtár 5.

ט. תפלה ועבודה, דרשות.

שניאור זלמן בן ברוך, ס' פסקי הסידור, ע' 305.

1227. אסטנוביטש, אלעזר. זכרון עולם; מיוסד על אגדת חכמינו ז"ל במסכת תענית דף כ/ והוא אחד מהדרושים אשר אתי... אלעזר בן דוב הלוי המכונה אסטאנאוויטש... לובלין, דפוס ע. צוועקין, תרצ"ד. 32 ע. 15: 23. מהמעטפת.

1228. גינצבורג, פנחס נטע. ספר אבליכבד; והוא הספר על הלכות... מרן סאור יחיא' הלוי אבדיק אסטראוויצ, (הגאון ר' סאור דן פלאצקי... הגאון ר' אברהם שטיינבערג אב"ד בראד)... פיעטרקוב, דפוס י. צעדערבוים, תרפ"ח. 24 ע. 12: 20.

1229. קליג, דב אריה. ספר לב שמח; כולל דרושים... על חמשה חומשי תורה ועל פ"א... נאום דוב ארי... קליג... לבוב, הש"מ, תרצ"ו. 121 דף, 474 ע. 17: 24.

1230. שורץ, פנחס זליג. ספר תמימי דרך; דיני תפלת הדרך ותפלותיה. מיוסד על דברי הקיצור שלחן ערוך... לקוטי אמרים מפי סופרים וספרים... אשר אספתי ולקטתי פנחס ועליג הכהן שווארמץ... קלוינווארדיין, דפוס א. י. קליין, תרצ"ה. 32 דף. 11: 17.

י. היסטוריה והמדעים הקרובים אליה.

1231. צ'ופר, מ. ח. ר' משה חיים צ'ופר ובני דורו. ע' 293.

קוק, צ. י. נפש הראיה אאמור א. י. קוק. ע' 297.

1231. [צ'ופר, בנדלוני צ'זרה]. ספר תולדות ישראל 5. (Firenze).

(Arti grafiche Ammannati), 1936. [I] דף, [5] 120 ע. 12: 17.

מאה פעמים שנים-עשר שנות שנכתבו במקרא... [ועוד] עשר פעמים שנים-עשרה מלים לחבר לכל השמות לעשות שנים-עשרה פעמים שנים-עשר אלף שנות. (מההקדמה). — חבור מסתורי.

1232. רובין, משה. קונטרסים. בוענאם איירעם, (רפוס Cultura), 1934. 63 ע, פורטרטים. 15 : 19. על המעמדת השמאלית שער נוסף בספרדית. החתן: א. לייבלי שני המאורות הגדולים הרמב"ם והרשב"א... ב. ח. נ. ביאליק... ג. זכרון, קורות ימי חייו.
1233. האלמער, מרדכי. יוסף חיים ברענער; ביאגראפישער רעפארטאזש. ווארשע, (פועל-ציון), 1934. 27 ע, [2] דף. 12 : 17.
1234. וויינשטאק, ב. יוסף טרום פערדאר; (די לעבענס-גע-שיכטע פון א פערזענלעכקייט)... בוענאם איירעם, דרום, 1935. 67 ע. 14 : 18. על המעמדת השמאלית שער נוסף בספרדית.
1235. מאהן, ראובן. געשיכטע פון דער יודישער נאציאנאליזטאנאמיע אינ'ם פערואר פון דער סערב-אוקראינישער רעפובליק. לעמבערג, קולטור, 1933. 257, [6] ע. 16 : 21.

Eichrodt, W. Antisemitismus in alter und neuer Zeit. 349 ע

1236. Album pamiątkowy ku czci Berka Joselewicza, pułkownika wojsk polskich w 125-letnią rocznicę jego bohaterskiej śmierci 1809-1934, pod redakcją Majera Bałabana. Warszawa, Wydawnictwo Komitetu wileńskiego ku uczczeniu pamięci Berka Joselewicza, pułkownika wojsk polskich. Nakładem Biura wydawniczego "Tege", 1934. 208 p., xvi pl. (incl. facsim., ports.) 23 : 30. על המעמדת: Księga pamiątkowa ku czci Berka Joselewicza, pułkownika w. p.

1237. American Jewish historical society. Publications... number 34. [Baltimore], the society, 1937. xxvii, 332 p. 16 : 24. מהתן: S. Oppenheim: The first settlement of the Jews in Newport. — G. Kisch: German Jews in white labor servitude in America. — I. Rivkind: Early American Hebrew documents. — J. N. Neumann: Some eighteenth century American Jewish letters. — J. I. Hartstein: The Polonies Talmud Torah of New York. — I. Schapiro: Ephraim Deinard; bibliography. — E. D. Coleman: A bibliography of the writings of Max James Kohler. — Notes. — Necrology. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 42.

1238. Awigdor, Jakób. Rabbi Mojżesz Ben Majmon R. M. B. M. מ"ב Majmonides, jego życie i działalność. 14 Nisan 4895.—14 Nisan 5695. Drohobycz, (Nakładem autora), [1935]. 2 p. l., 70 p., maps, port. 12 : 17.

1239. **Benedikt, Ernst.** Kaiser Joseph II, 1741-1790. Mit Benutzung ungedruckter Quellen. Wien, Gerold, 1936. 362 p., 1 l. על היהודים: ע' 138-135 (Die Emanzipation der Juden) 315, 339 ועור. 17: 24.

1240. **Biberfeld, Philipp.** Einführung in die jüdische Geschichte, von Ph. Biberfeld. (Frankfurt a. M., Hermon-Verlag), [1937]. 95 p. 12: 19.

החלק: Grundfragen.—Zur Chronologie.—Das Zeitalter der Patriarchen.—Die religiösen Zustände im alten Israel.

1241. **Braunstein, Baruch.** The Chuetas of Majorca; conversos and the inquisition of Majorca, by Baruch Braunstein. Scottsdale, Pa., Mennonite pub. house, (c1936). xv, [1], 227 p. 17: 26.
—Columbia university Oriental series, v. 28. 220-205 ע'.

בעונה אחת הופיעו שני הספרים הקרובים זה לזה בענינם, אבל שונים בערכם. הספר של Isaacs (עיין להלן ע' 344) הכולל את תולדות היהודים (ובכללם גם האנוסים) באי מיוֹרקה מבוסס אך ורק על תעודות נדפסות מכבר — במקורות העבריים לא השתמש — ואין אצלו הערכה היסטורית חדשה או מעמיקה ביותר. מכל מקום יש להודות למחבר שאסף את החומר המפוזר שנצטבר מזמנו של קייזרלינג וערך רשימה של תעודות לתולדות היהודים במיוֹרקה. — על רמה מדעית גבוהה יותר עומד ספרו של ברונשטיין. הוא העמיד לעצמו למטרה נושא היסטורי מוגבל וידוע מכבר אלא שעד עכשיו לא עבר אדם על כל החומר הארכיוני הגדול הנמצא במדריד, ברצלונה ופלמה די מיוֹרקה. בר. עיבד את התעודות הנ"ל לפי ששה היסטורית וגמר את תפקידו במדה שלא הניח מקום לאחרים להתגדר — עד כמה שיוכל לדון על זה איש כמוני שלא קרא את התעודות עצמן. בר. אינו עוסק בתולדות היהודים שלפני הגירוש. נושא ספרו הוא גורלם הסרגי של האנוסים במיוֹרקה (שנקראו שם לגנאי Chuetas = חוזרים) בסוף המאה הי"ז. בר. מקדים לספרו הערכה היסטורית נכונה של התחלות האינוקוויזיציה וסדריה ומתאר בקווים גדולים את ההיסטוריה הפרטית שלה באי מיוֹרקה. עד שהוא מגיע לעצם הנושא. וזהו בעיקר המעשה שהיה: בשנת 1672 באו יהודים מהעיר האיטלקית ליורנו למיוֹרקה ושאלו על היהודים הנמצאים שם והעירו בזה את תשומת לבם של חוקרי המינות לאנוסים, אע"פ שמציאותם לא נעלמה מעיני הנוצרים גם עד אז, כפי שמוכיח המחבר. בשנה שלאחריה העידו משרתות אחדות על התנהגותם היהודית של אדוניהם האנוסים, ואנוס אחד שעבר דרך מיוֹרקה בברחו מאורן (באפריקה הצפונית) נתפס למינות נחקר ונשרף אחרי כן. בשנת 1677-1678 נאסרו 237 איש מן האנוסים, ורובם נדונו בשנת 1679 למאסר עולם או למאסר זמן מוגבל ולהחרמת נכסיהם. בשנת 1688 נתפסו שוב מספר אנוסים שניסו לברוח מעבר לים. לבסוף נשרפו בשנת 1691 אנוסים רבים, שלשה מהם חיים, והרוב לאחר מיתת חניקה בטרם שהועלו על המוקד.

הפרטים שמביא המחבר ממהלך המשפט, מקצתם טיפוסיים, אבל יש בהם גם הרבה חדושים המגלים את הרקע החברתי ואת הקשרים הגזעיים המיוחדים של נדחי ישראל אלה. מענינת בפרט ההאשמה הכללית הרשמית מיצנת 1672 שנדפסה בעמ' 184 והלאה.

שם מדובר על המנהגים הדתיים והחברתיים של האנוסים ובין שאר הדברים גביית כספים לבית הכנסת של קהלת היהודים ברומה. על קשריהם עם היהודים שבחוץ לארץ מעידות גם הכנות האנוסים לברוח לצרפת הדרומית, לאיטליה למצרים וטורקיה (אומי). ארץ ישראל נזכרת רק פעם אחת (עמ' 121). המחבר משער (עמ' 60) שהתעוררותם הפתאומית של האנוסים באה בעקבות התנועה השבתאית, אבל עד כמה שאני רואה, לא היתה לו אפשרות להביא סמוכים להשערה זו מתוך התעודות עצמן. ענין מיוחד יש לפרק על „הצרמוניות היהודיות“ של האנוסים. לרוב, החומר החדש שהובא בספר זה מאשר רק מה שידוע לנו ממקורות אחרים. (השווה את ספרו של Cecil Roth, A History of the Marranos, 1932, וביחוד את הפרק על „דת האנוסים“, שבו הובאה הערכה מדויקת ונכונה — מלבד פרטים אחדים — של כל מה שאפשר להגיד על בעיה זו). אבל דוקא זה ראוי לציין ולהדגיש שאותם המנהגים הידועים נשארו ונשמרו גם על ידי שבט נדח וקטן כזה. הספרים הדתיים שהגיעו אל האנוסים במיורקה היו כנראה שייכים לרוב לספרות הספרדית-האנוסית המיוחדת במינה. על הספר Almenera de la Luz (הנזכר עמ' 97 הערה 4) מעיד שמו שהוא תרגום של ס' מגורת המאור. בנספח עמ' 194 והלאה נדפסו תפלות אחדות של האנוסים האלה והם תוספת חדשה למה שהגיע אלינו מאוצר הפיוטים האנוסיים. (השווה את הערותי לענין זה בקשר לספרו של סלושץ קרית ספר ס' ע' 280). התפלות האלה נתחברו בשפה הקסטיליאנית או בדיאלקט מיורקני. בעמודים האחרונים של הספר מדובר על סוף פעולתה של חקירת המינות ועל מצב האנוסים במיורקה אחרי גמר הדיפות הרשמיות.

ב ע ר

*1242. Falk, Bernhard. Rachel the immortal. London, Hutchinson, 1935. 334 p., 32 illus., 12 pl. 8°. ביורגיסה של השחקנית רחל.

1243. Finkelstein, Louis. Akiba, scholar, saint and martyr. New York, Covici, Friede, (c1936). xxiv, 363 p. 15 : 22.

1244. Fischer, Herbert. Die Judenprivilegien des Goslarer Rates im 14. Jahrhundert... Weimar, H. Böhlau Nachf., 1936. 89-149 p. 14 : 25. מהמעטפת.

„Sonderabdruck aus der Zeitschrift der Savignystiftung für Rechtsgeschichte, Bd. LVI., Germanistische Abteilung“.

1245. Friedrich, Hans Eberhard. Napoleon I., Idee und Staat. Berlin, G. Grote, 1936. vi, 117 p., port. 15 : 22.

על יחסו של נפוליאון ליהודים ע' 80-94.

1246. Frey, Jean-Baptiste. Corpus inscriptionum iudaicarum; recueil des inscriptions juives qui vont du iie siècle avant Jésus-Christ au viie siècle de notre ère. Vol. 1: Europe. Città del Vaticano, Pontificio istituto di archeologia cristiana, 1936. cxliv, 687 p., illus. facsim. 19 : 27.

=Sussidi allo studio delle antichità cristiane, pubb. per cura del Pontificio istituto di archeologia cristiana. I. ביבליוגרפיה: ע' [xix]-I. I.

"Introduction: L'ancien Judaïsme, spécialement à Rome, d'après les inscriptions juives", p. [LIII]-CXLIV.

1247. Galanté, Abraham. Histoire des Juifs d'Anatolie. v. 1: Les Juifs d'Izmir (Smyrne). Istanbul, typ. M. Babok, 1937. 362, II p., illus, facsim., map. 15: 23.

1248. Giskalay, János, pseud. A zsidó nemzet világtörténelmének alapvonalai a legrégibb időtől a legújabb korig. Köt. 1-(2). 2 v. Lugo, Kirjat széfer, 1935. 191; 204 p. 14: 20.

שם המחבר: David Widder.

החכ: Köt. 1: A történelmi idő kezdetétől a harmadik héber állam megalapításáig 1927-ben a keresztény időszámítás előtt volt időben. Köt. 2: Mózes. Rész 1: A harmadik héber állam megalapítása 1415-től 970-ig a keresztény időszámítás előtt.

1249. Goldberg, Isaac. Major Noah: American-Jewish pioneer. Philadelphia, Jewish pub. society of America, 1936. xvii, 316 p., 1 l., port. 15: 22.

ביבליוגרפיה: ע' 295-308.

מרדכי עמנואל נח שגור בפילדלפיה בשנת 1785 היה אחד היהודים המפורסמים ביותר בארצות הברית בתקופה הראשונה לקיומן. הוא היה דפלום, גואם, עתונאי, דרמטורג, סקר-המדינה ועוד. נח התפרסם ביחוד בנסיונו לייסד מדינה יהודית בארצות הברית בשם "ארץ". הביוגרפיה המפורשת הזאת מבוססת גם על חקר חדש, ובכלל אנרות מאת נח ואשתו, שרבות מהן נתפרסמו כאן מתוך כ"י. — לספר מצורפות חסונות נח ואשתו וצילום אבן הפנה ל"ארץ".

1250. Gutstein, Morris A. The story of the Jews of Newport; two and a half centuries of Judaism, 1658-1908, by Morris A. Gutstein; introd by David de Sola Pool. New York, Bloch, 1936. 5 p. l., 9-393 p., facsim., pl., ports. 16: 25.

תולדות היהודים בניו-פורם על דרך איזנר בארצות-הברית.

1251. Heppner, Aron. Jüdische Persönlichkeiten in und aus Breslau, von A. Heppner. (Breslau, Kommissionsverlag T. Schatzky, 1931). 48 p., ports. 15: 23.

1252. Hohenlohe, Constantin. Einfluss des Christentums auf das Corpus juris civilis; eine rechtshistorische Studie zum Verständnis der sozialen Frage. Wien, Hölder-Pichler-Tempsky, 1937. x, 225, [1] p. 16: 24.

בהראותו את השפעת הנצרות על ספר החקים הרומי המפורסם הנקרא בשם: *Corpus iuris civilis* מתעסק המחבר בכל הדברים שנכנסו בהם לפי דעתו השקפות הנוצרים במקום ההשקפות הישנות. בתאור רחב — ולפעמים רחב יותר מדאי — הוא מצייר את המצב הרומי שהנצרות רצתה לבטלו או זכתה לבטלו ואת השתדלותם של ההגמונים הרומיים שבהשפיעם על הקסרים הצליחו לאט לאט לשנות חקים ומשפטים במובן סוציאלי היינו נוצרי. בקשר לזה מדבר המחבר במרירות לב גם על הדת היהודית ותורת המשפט שלה, ולא נלאה להבליט את הרוח הנוקם שרוב חקיה נאמרים בו ולהראות שאינם שונים לגמרי מן החקים הרומיים הכלתי סוציאליים המתנגדים פעמים רבות למשפט הטבעי, ובוזה הוא רוצה כדי להבהיר יותר את אור הדת החדשה גם בנוגע למשפטי האישות והירושה ואפילו ביחס לאסור הגירושין. מובן מעצמו שרוב הקוראים לא יסכימו לדיונים כאלה היוצאים מאמונת המחבר הקתולית-אדוקה, ובפרט אותם הקוראים המרגישים כמה עלה המשפט העברי וגם המודרני על החק הנוצרי למשל בנקודת היתר הגירושין דווקא. בכל זאת יש להסכים שהמחבר מציע לנו תאור ברור מאד של מצב התקופה הנ"ל, ומיטיב להדגיש ולפרש נקודות אחדות (למשל מושג המשפט הטבעי המגביל הזכויות וכו') יותר מהחוקרים הקודמים. לפי דעתי מרחיב המחבר קצת גבולי השפעת הנצרות על המשפט הרומי, וכדאי להזכירו שמושג היושר (*aequitas*) נהוג כבר מזמני הרפובליקה הרומית לא רק בחכמת המשפט אלא גם בחייה האמתיים. שכבר קיקרון משתמש בו לטובת המפקידים שלו, ופסקי הפריטורים (*Edictum perper-* *tuum*) על פי רוב מבוססים עליו¹.

הקורא היהודי או החוקר בענייני היהדות מעונין קודם כל בספר הישן שהעמידו המחבר בתוך הריפורמות הנ"ל ובאורו ופירושו נמשך כחוט השני מראשית הספר עד סופו: הלא היא *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*, שנכתבה כידוע לפני זמן יוסטיניאנוס ונמצאה רק במאה השש עשרה ואח"כ יצאה לאור באופן בקרתי ע"י ראש הבלשנים מומסן (1890). הספר הקטן הזה שבא לידינו בלי הקדמה, בלי הודעת מטרותו ובלי שיטה בולטת, מכיל 16 פרקים שבהם העמיד מחבר בלתיידוע זה לעומת זה פסוקי התורה ומקומות שונים מכתבי גדולי חכמת המשפט הרומי או פקודות הקיסרים. זמן רב לית מאן דפליג שהספר יצא מאיזה מחבר נוצרי עד שבא החכם וולטרה² ואמר שרק יהודי יכול לכתוב רשימה כזו כדי להראות ולפרסם לפני המלכות עד כמה דומים חק התורה והחק הרומי זה לזה וכמה טעו הרומיים שהשתתפו בתעמולה הנוצרית. המחבר שלנו הגיע במשך מחקרו לדיון שונה לגמרי, ויחס להשגתו חשיבות כל כך גדולה שהקדים לפרסם פרקי ספרו הנוגעים בפרובלמה זו בחוברת מיוחדת (ראה את המספר הבא). לפי דעתו, חבר אמברוזיוס או אחד מבני חוגו את הנוסח הזה כדי לאחד בו את כל החקים — בין חקי התורה בין חקי הרומאים — שנתישנו ע"י מתן הדת החדשה וראוי היה לבטלם או לשנותם במובן זה מציע המחבר לפנינו סעיפים אחדים של *Collatio*, אבל לא הצליח להביא

(1) דבר מענין שהמחבר עבר בשתיקה גמורה על הפתח הישן *Summum ius summa iniuria* ועל העיבוד הכולל והסופי של Stroux, *Summum ius summa iniuria*, Leipzig, [1926].

(2) Volterra, *Memorie della R. Acc. dei Lincei*, Sc. mor. stor. e fil., Ser. VI, Vol. III, fasc. 1, Roma 1930.

ראיה ברורה לדבריו. בצדק הוא מחזיק בעובדא שהספר נכתב ע"י נוצרי, אע"פ שגם בזה עבר על הנמוק העקרי: כי במאה הרביעית, מאתים שנה אחרי גמר המשנה, לא היה יכול איש יהודי לדון על השאלות המסובכות הללו רק מתוך דברי התורה שבכתב, בלי להזכיר כלל את התורה שבע"פ מתוך מדרשי ההלכה, והמשנה והברייתות שבהם מצא על נקלה בסיס השואה יותר מדויקת לחקים הרומיים. אבל מה שמצא מחברנו כמטרת הקולאציה אינו נשמע כלל מדברי הנוסח שלה, וגם בחירת החקים שמכיל הספר מתנגדת להשערה זו. וכבר הזכירו אחרים בטוים אחדים³ שאינם מתאימים להנחתו. לפענ"ד הקולאציה היא מין מאמר מדעית-עממי על המשפט הרומי, נערך ע"י איש מן התיאולוגים או מחכמי המשפט שהיה מעונין רק בנושא עצמו ושהיתה לו ידיעה מוגבלת מאד במשפטי התורה וידיעה יותר מדויקת במשפט הרומי. אם זה נכון, שייך הספר לספרים העתיקים ביותר של הספרות המדעית-עממית על המשפט הרומי. כפי הנראה לא השפיע הספר הרבה כי כמעט אינו נזכר בספרות המשפטית. בדעתי להביא ראיה להנחתי במאמר מיוחד.

על כל פנים יש לפגינו תרומה חשובה לתולדות המשפט הרומי בתקופה הראשונה של הנצרות, ומאיר לפעמים גם את תולדות היהודים בתקופה הזאת, ולכן ימצאו הקוראים המתעסקים בנושא זה ענין רב בספר, אף אם לא יסכימו לקצת מעיקריו.

ד. גולדשמידט.

1253. **Hohenlohe, Constantin.** Ursprung und Zweck der Col-latio legum Mosaicarum et Romanarum. Wien, Im Kommissions-verlag Mayer, 1935. 27, [1] p. 15 : 23.

1254. **Isaacs, A. Lionel.** The Jews of Majorca... London, Methuen & co., (1936). xv p., 21., [3]-283, [1] p., facsim., pl. 15 : 23.
בקורת על ספר זה עיין לעיל ע' 340 מס' 1241.

1255. **Jordan, Wilbur Kitchener.** The development of religious toleration in England from the accession of James I to the con-vention of the Long Parliament (1603-1640) by W. K. Jordan. London, C. Allen & Unwin, (1936). 3 p. 1., 9-542 p. 15 : 22.
בין השאר מובאים דבריהם של סופרים שונים מהתקופה הזאת שדרשו לנהוג גם כלפי היהודים עפ"י העקרון של סבלנות וחופש הדעות (ע' 187—192, 211, 309—312, 448—452).

1256. **Katz, Solomon.** The Jews in the Visigothic and Frank-ish kingdoms of Spain and Gaul. Cambridge, The Mediaeval academy of America, 1937. XI, 182 p., maps, pl. 17 : 26.
==Monographs of the Mediaeval academy of America, no. 12.

³ כגון (5, 3, 1) *hoc quidem iuris est: mentem tamen legis Moysi* (3)
או *imperatoris Theodosii constitutio ad plenum consecuta cognoscitur*
scitote iurisconsulti, quia Moyses prius hoc statuit (7, 1, 1).

חתך: Early settlement.—Conversion to Christianity.—Anti-Jewish polemics.—Jewish proselytism.—The Jewish cult.—The institutions and organization of the Jewish community.—The civic status of the Jews.—Legal privileges and disabilities of the Jews.—Jurisdiction in civil and penal actions.—The Jews in public office.—The economic life.—Inscriptions.—Bibliographies (pp. 166—178).

1257. **Laroche, P.-G.** Ossip-Lourié (l'homme et l'oeuvre).

(Paris, typ. L. J. Gap), 1934. 31, [I] p. 12 : 19.

הערכה על פעולתו הספרותית-מדעית של אוסיפ לוריה. יהודי רוסי שכתב בשאלות פילוסופיה ופסיכולוגיה. בסוף החוכרת (ע' 29—31) ביבליוגרפיה בלתי שלמה של המאמרים והרשימות שנכתבו על לוריה. — המחקר נתפרסם ראשונה ב-"La Pensée Libre" 1923 ג' 86 וחושלם בהוצאה זו.

1258. **Lief, Alfred.** Brandeis; the personal history of an

American ideal. New York, Stackpole, 1936. 508 p. 14 : 21.

1259. **Ludwig, Emil.** Der Nil; Lebenslauf eines Stromes. Mit

Abbildungen und... Karten. Band 1-2. 2 v. Amsterdam, Querido Verlag, 1935-37. 352 ; 269 p. 14 : 22.

ספר היסטוריו-גאוגרפי על תולדות מצרים. המחבר מספר גם על נקודות מגע עם היהודים וארץ ישראל. כ' א' : ע' 140—146, 164—167, 227—228, 255, 293 ; כ' ב' : ע' 22, 95—100, 125, 136—139, 152—158 ועוד.

1260. **M. A. Ginsburg,** sa vie, son oeuvre; préface de Me

Henri Sliosberg; édité par les amis de Moissei Akimovitch Ginsburg, à l'occasion de son quatre-vingtième anniversaire. Paris, (typ. Pascal), 1933. 2 p. l., 7-91 p., 11, pl., ports. 15 : 20.

על חייו ופעולותיו של משה בן אקים גינסבורג, קבלן ונדבן ידוע וגם עסקן צבורי.

1261. **Mark, M[endel].** Le peuple juif à la poursuite d'un

équilibre économique; les problèmes posés par la repartition professionnelle particulière des Juifs durant le XIXe siècle. Genève, Imprimerie et éditions Union, 1936. 2 p. l., 7-190 p. 16 : 23.

הספר יצא באותה הוצאה (בשנוי שם : Le peuple juif et ses tentatives de restauration économique au XIXe siècle... Thèse No. 48 האוניברסיטה בג'ניבה. בספר שלפנינו נתוספה רק הקדמה קצרה. נושא הספר : המבנה הכלכלי הבלתי-נורמלי והחד-צדדי של היהדות האירופית במאה הי"ט והתכניות והנסיונות (מבחוץ ומבפנים) לתקן המצב מיסודו. המחבר מוכיח שמקור הרע בתנאים החיצוניים—המדיניים והכלכליים. מצד אחד הפריעו הרדיפות וההגבלות ומצד שני היו האפשרויות הכלכליות מצומצמות מאד; היהודים שהיו מעופ בכל מקום וכלו לתפוס רק אותן העמדות הכלכליות, שעם הרוב השאירן. בסוף הספר המסקנה. שכל זמן שהיהודים

ישארו מעוט — מן ההכרח, שהרכבם המקצועי יהיה בכל מקום ומקום חרי-צדדי (ע' 180). המחבר מתעכב ביוחד (בשליש הספר) ובצדק, על ההחלפת התקופה (סוף המאה הי"ח והתחלת הי"ט). בשני הפרקים הראשונים, שהם לדעתי החשובים ביותר, מלופר על הכצב בכל אחד מהישובים הגדולים, ויש לראות שלמרות ההבדלים בכמה וכמה עניינים, היו דומים בעקרי הדברים. המחבר השתמש גם בספרות על שאלת היהודים, שהוסיפה בזמן ההוא: ספרים וחברות של Z. Hurwitz, B. Isaac Ber, Beer-Bing, E. C. Monbert, Dohm וכו'. בחומר המרובה שיש לסצוא בספרות העברית השתמש במנה ועוסה מאד; מזכיר בקצור את ריביל, אהרן ליברמן, יהליל ואת התזכיר הרוסי של גברוביץ. ואילו ר' מנשה מאליה, פרץ, ארשר, לוינגבלום, מאס, מנדלי מויס אפילו לא נזכרו. ארשר כתב כנודע קול קורא מעניין בשביל האגודה לחנוך אכרים יהודים בגליציה (Ein galizisch-jüdischer Ackerbauverein). גם האגודה הזו לא נזכרה. כנראה לא היה לעיני המחבר גם ספרו של ווגריב: Neueste Wirt- schaftsgeschichte der Juden in Russland und Polen. Breslau, 1934 לא נזכר. בע' 140: עורך המגיד אליעזר ליפמן זילברמן נרשם בשם דיר זילברנר. ע' 155: תלמידים יהודים לגימנסיות ולאוניברסיטאות היו מתקבלים ברוסיה הצרית (בסוף המאה הי"ט) בשעורים אלה: 3 אחוז בערי הבירה, חמשה בערים שמחוץ לתחום המושב, ועשרה בערי התחום. זה נכון בנוגע לאוניברסיטאות. בגימנסיות היו האחוזים: 5, 10, 15 ובכתי הספר לסמחר בתחום היו מקבלים 40 ובערים אחרות 50 אחוז. המחבר הצליח לסדר יפה את החומר ולהרצותו בצורה קלה ובחירה.

1262. Roth, Cecil. The challenge to Jewish history; some Jewish contributions to English life, by Cecil Roth; presidential address delivered before the Jewish historical society of England... London, Jewish historical society of England, University college, 1936-5697. 28 p. 19: 25.

1263. Teimanas, David Bencionas. L'autonomie des communautés juives en Pologne aux XVIIe et XVIIIe siècles. Paris, Jouve, 1933. 166 p., 1 l. 17: 25. ביבליוגרפיה: ע' 12-9.

ההנח: Aperçu général de l'histoire des Juifs en Pologne.—L'autonomie juive et son organe centrale, le Vaad. Origines de l'institution.—Organisation du judaïsme polonais: le Kahal; les comitiales, le Vaad (ou Congrès). — Rapports entre le Congrès de Pologne et celui de Lithuanie.—La vie de la communauté juive: vie économique, vie sociale, vie religieuse, vie intellectuelle.

1264. Vienna. Israelitische Kultusgemeinde. Historische Kommission. Quellen und Forschungen zur Geschichte der Juden in Oesterreich. XI. Band: Nachträge zu den zehn bisher erschienenen Bänden der Quellen und Forschungen... (von Arthur Goldmann,

Bernhard Wachstein, I. Taglicht). Wien, Selbstverlag der Historischen Kommission, 1936. 4 p. 1., 360 p. 17 : 24.

את הקודמים ראה ק. ס. שנה ט' ע' 466.

התכן: A. Goldmann: Das verschollene Wiener Judenbuch (1372—1420).—

B. Wachstein: Randbemerkungen zu meinen Inschriften des alten Friedhofes in Wien, Wien 1912 und 1917. — I. Taglicht: Nachlässe der Wiener Juden, II. Teil, 1786—1848.—B. Wachstein: Der Anteil der Wiener Juden an Handel und Industrie nach den Protokollen des Wiener Merkantil- und Wechselgerichtes. Mit einer Einleitung von A. Goldmann (המחבר) (סתר עובדו של המחבר).

יא. עם ישראל ברוח.

1265. ההתאחדות העולמית של הפועל הצעיר וצעירי ציון, רוסיה.

שאלת היהדות הרוסית בקונגרס העולמי בניובה (14-8 באוגוסט, 1936). הוצאת משלחת ח"ל של ספגת העבודה הציונית

ההתאחדות" ברוסיה, בניובה, 1936 ? 9-2 דף, 21 : 26.

הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחר של הדפים.

1266. המדבר בצדקה. חלק ראשון מוקדש למען חברות, תומכי עניים

המתיקיות כבר בשביל עניי עיירות אחרות, וחלק שני למען מוסד, מתן בסתר" הנחץ להוסד בכל עיר ועיר בשביל עניי עירך. יסל, חברת, תומכי עניים" ע"י מנחם מנדל מלר. מרגוב, דפוס גראפיה, (תרצ"ה). 36 ע. 13 : 17.

1267. בן-אדיר (א. ראזין), ציונים, מעריטאריאלים און מאציאלים

דער אלטער זכוח אין ליכט פון די נייע דערפארונגען. ווארשע, פרוילאנד

(מאציאליסטישע גרופע), 1936. 32 ע. 14 : 21.

בראש השער: פרוילאנד-לינג פאר מעריטאריאליסטישע קאלאניזאציע. מסקנת המחבר: התחייבות בארץ ישראל אינה יכולה לפתור את שאלת היהודים. הפתרון הוא במרוסוריה המיושבת על יסודות סוציאליסטיים.

1268. זשיטלאווסקי, חיים. געזאמלטע שריפטן. באנד 8, 10. 2 כרכים.

ווארשע, ה. בזשאוא, 1932. 233 ; 292 ע. 15 : 23. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 495.

התכן: באנד 8 : אין שווערע צייטן. די אינטערעסן פון אידישען פאלק, פראגרעס און פראגרעסיווער נאציאנאליזם, נאציאנאליזם און אסימילאציע. — באנד 10 : די רומישע רעוואלוציע און דאס אידישע פאלק.

1269. יידן אינ פססר; זאמלבוך, אונטער דער רעדאקציע פון

שומעון דיטאנשטיין. מאסקווע, מעשדונארדנארא קניגא אונפאלאג

קמקס, 1935. 284, [3] ע, תמונות. 21 : 29.

נוסף שער חלקי ברוסית ובאנגלית. הקובץ יוצא עפ"י יוזמת "אוזם" בקשר להחלפת הממשלה על "הפכת" בירובידין לחבל יהודי אוטונומי וגם ליובל העשר של ה"אוזם" והקומז"י. הקובץ מכיל עשרה מאמרים מאת מנהיגי ועסקני ה"בסקציה" וגם משלשה מנהיגים קומוניסטים רוסים ששפלו בשאלת היהודים. בסוף הקובץ 9 סקירות (כלי ציון שם המחבר) על החקלאות היהודית, על הפועלים היהודים, על הקואופרציה היהודית ועוד. המאמר הגדול ביותר (למעלה מרבע הקובץ) הוא של א. קירושניץ על החבל היהודי האוטונומי; על החיים התרבותיים מסופר בארבעה מאמרים: של י. ליברברג (על העבודה המדעית), י. נוסינוב (על הספרות היהודית), מיכאלס ודוברושין (על התרבות התיאטרונית) ול. גולדברג (על העתונות והוצאות ספרים); ודרך אגב יש למצוא בהם חומר ביבליוגרפי מענין. — הקובץ הוא ספרי-תעמולה מוכ, ונאספו בו כל הידיעות העלולות להוכיח, שהיהדות הרוסית נמצאת במצב מצוין. מוכן שלא נזכרו כמה וכמה ענינים העלולים לפגום כגון חרדיפות על הציונות, הדת והשפה העברית, שלילת עמדות כלכליות כתוצאה של הפוליטיקה הכללית, התמיכה של קרובים מחוץ בקנה-מטה רחב.

1270. מישקאווסקי, נח. עטיאפיע; אידן אין אפריקע און אזיע. (N.Y. דפוס Posy-Shoulson press, 1936). 60 ע, מפה, תמונות. 14 : 21.
(באראכאוו יוגנט ביבליאטעק).
התכן: עטיאפיע. — די פאלאשן. — די תימנער אידן. — די אידן אין כינע.

1271. מעקלער, דוד לייב. מענטש און מאשין אין סאוועטן-לאנד;
(פאקטן, בילדער, איינדרוקן פון א ריזע איבער סאוועט-רוסלאנד). ווארשע,
י. זיטאן, 1936. 412, [11] ע. 14 : 20.

31 פרק מ' 43 פרקי הספר על היהודים ברוסיה הסובייטית. המחבר מתייחס בשלילה לרוסיה הסובייטית וליבסקציה. — פרקי הספר נדפסו גם בעברית ב-הארץ תרצ"ה.

1272. צייטלין, הלל. וואס דארף ישראל טהון אין יעצטיגער צייט פון
חבלי-משיח? פופצעקן רעטונגס-כריף מיט א נאכווארט: צי לעבסמו נאך אלטער
ישראל? ווארשא, ("Pośpiech"), תרצ"ד. 65-3, [11] ע. 15 : 22. מהמעטפת.

1273. Antwerp. Administration centrale de bienfaisance et
d'assistance sociale juives. Rapport 1931, (1933—1935). 4 v. [Anvers],
n. p., [1932, 1934—36]. 94; 95; 96; 96 p. 14 : 22.
ראה גם ק. ס. שנה ז' ע' 394 מספר 1272. השכנס והשער גם בפלמ"ח.
דורח 1934: Anvers, Agence générale d'éditions et de publicité.

1274. Biuletyn ekonomiczno-statystyczny; materiały i cyfry z
życia ludności żydowskiej w Polsce. (Warszawa), 1936. 16 : 24.
"Miesięcznik Biura ekonomiczno-statystycznego przy Tow. "Cekabe".
העורך האחראי: S. Luksenburg. — חוב' א' יצאה באוקטובר.

1275. Bonsirven, Joseph. Juifs et chrétiens. [Paris], E. Flam-
marion, (1936). 282 p., 21. 12 : 19.
(Études philosophiques et religieuses). מתוך השקפת המיסיון.

החכן: Comment les Juifs deviennent Catholiques. — "Vous serez mes témoins à Jérusalem et en Judée".—Fraternisation entre Juifs et Chrétiens.

1276. **Bychowski, Zygmunt.** Ubój rytualny z punktu widzenia humanitarnego i sanitarnego; referat wygłoszony... dnia 22 lutego r. 1928. Warszawa, (tys. "Monolit"), 1936. 15, [1] p. 15 : 23.

1277. **Comité voor bijzondere Joodsche belangen.** De Duitsche Jodenhaat in woord en beeld; uitgegeven door het Comité voor bijzondere Joodsche belangen. (Amsterdam, typ. Joachimsthal), 1935. 64 p., illus. 15 : 22. מהמעשפת. גרמנית והולנדית עמוד מול עמוד.

1278. **Dimitriou, Dimitrios E.** Das Minderheitenrecht in Griechenland... Hamburg, 1935. 83 p. 15 : 22. Diss. Hamburg.

Die Selbstverwaltung der jüdischen Gemeinden. : 45—41 'ע
Das Wahlrecht d. Juden... zu den Senats- und Parlaments- : 80—78 'ע
wahlen. גם בכמה מקומות אחרים ישנן יריעות על היהודים.

1279. **Dior, Raymond A.** Les Juifs. Paris, (Crapouillot), 1936. 72 p., illus., ports. 25 : 31. Crapouillot, no. spécial : Septembre 1936.

מהמעשפת. מאמר מקיף על היהודים מתוך נמיה לטובתם.
החכן: Les inquiets. (L'histoire. L'héritage du passé).—Le chandelier à sept branches. (La religion. Les textes sacrés. Moeurs et coutumes.) — Heur et malheur (Diaspora 1936. Grandeurs et mesquineries. Les Juifs et les affaires. L'antisémitisme.) — L'an passe à Jérusalem. (Politique et révolution. Les solutions. Destin des Juifs.)

1280. **Eichrodt, Walther.** Antisemitismus in alter und neuer Zeit... Zürich, Zwingli Verlag, (1937). 35 p. 15 : 21.

=Kirchliche Zeitfragen, Heft 3.
מסקנת המחבר: "החשובה האפשרית היחידה של הנצרות לאנטישמיות היא: המסיון".

1281. **Farbstein, David.** Das "Edikt von Konstantinopel". Zürich, Hrsg. vom Lokalkomitee Zürich des Schweizerischen israelitischen Gemeindebundes, 1935. 16 p. 15 : 21.

Die jüdische Situation : A. H. Wyss על החוברת של א. ה. וייס
ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 84.

1282. **Findahl, Thedor.** Jude. Fran norskan av Johannes Edfelt. Stockholm, A. Bonnier, (1933). 207 p. 15 : 22.

(Dagens ansikte bocker i aktuella amnen).
את הספר במקורו הנורכני ראה ק. ס. שנה י"א ע' 216, שם גם תאור.

1283. Gessner, Robert. Some of my best friends are Jews... New York, Farrar & Rinehart, (c1936). VIII, 381 p., illus., front.

15 : 22

ספר על שאלת היהודים, ואלה חלקיו:

The Jewish myth. — Economic cancer. — All Germany is a Ghetto. — Poland plowed under. — Is Palestine the answer to anti-Semitism? — Economic assimilation. — America chokes her scapegoats.

המחבר מוצא בצינונות רק לאומיות שובניסטית ורואה את הפתרון לשאלת היהודים רק בחברה אנושית שאין בה הבדלי-מעדות.

*1284. Griguer, Jules. Les différents régimes de successions au Maroc (musulman, berbère et juif). Préface de M.-P. Louis Rivièrè. Paris, Recueil Sirey, 1935 [1936]. 254 p., tabs. 8°.

1285. Heller, Abraham. Die Lage der Juden in Russland von der Märzrevolution 1917 bis zur Gegenwart. Breslau, M. & H. Marcus, 1935. XII, 128 p. incl. XXXI. tab. 15 : 23.

—Schriften der Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums, Nr. 39. ביבליוגרפיה: ע' XII-IX.

הספר מחולק לשני חלקים שונים. בראשון מסופר על היהדות באוקרינה בשנים הראשונות עד שהתבצר השלטון הסובייטי (1917—1920). בשני מסופר על מצבה הכלכלי והתרבותי של היהדות ברוסיה הסובייטית. בעיקר משתמש המחבר בניתוחים של ספרות האוכלוסין בשנת 1926. — המחבר מדבר על הפרעות וסיבותיהן ועל האוטונומיה ליהודים, שבאה כמעט יחד עם הפרעות. — בחלק ב' מסביר המחבר שעיי התחוקה הכלכלית של המדינה גשמוס מהיהודים עמדותיהם הכלכליות העקרויות; גם הפרולטרואציה לא הביאה לירי שנוי וסודי במבנה המקצועי, שכן הפרולטריון היהודי עסק ברובו במסדות מסחר ותעשייה וחלקו בחקלאות הוא פעוט. — גם מבחינה תרבותית לאומית המצב הוא עלוב ומצויים. המטעיה מתגברת, אחוז נשואי תערובת הולך ורב בספר מבחיל והגיע בערים הגדולות באוקרינה ל-160/0 וברוסיה הגדולה לרבע של כל הנשואים היהודיים. המספרים הם עד 1928. — המחבר מסתמך על תוצאות הספירה של 1926, אבל בשנים 1920—1932 חלו כמה וכמה שנויים בפוליטיקה הכלכלית והכלכלית של המדינה, שנויים שהשפיעו גם על מצבם של היהודים, ודבר זה לא הובלט ולא הוסבר בספר. — בע' 72 מב' XXV מביא המחבר את מספר היהודים במוסקבה ב-1897 ובלינגרד ב-1897, 1920, 1923 לפי הספירות. אבל המחבר לא הביא בחשבון שהמספרים הרשמיים האלה הם פחותים בהרבה מהמספרים האמיתיים. ב-1897 היה עוד קיים ברוסיה חלק של תחום המושב והרבה יהודים מחוסי זכויות. נעלמו מהספירה. בספירות של 1920, 1923 קבעו את השויכות לעם היהודי לפי שפת האם ולפי ההכרה של הנשאל ועי זה נרשמו הרבה יהודים ע"ח לאומיות אחרת. בינשטוק ונובוסלסקי חושבים שיש להגדיל את המספרים הרשמיים לפחות ב-20/0 ואם כן היה מספר היהודים בלינגרד ב-1920, 1923, 30, 600 אלף (ראה את מחקרו הרסוגרפי המלא ענין. היהודים בלינגרד שפורסם בקובץ הרוסי, וופרוסו ביולוגי וביגר' I. לנינגרד, 1926). בע' 103 מזכיר המחבר את הצטרפותן של המפלגות הסוציאליסטיות היהודיות למפלגה הקומוניסטית. כראי היה לפרש,

שבתחלה יסדו את הקומפרבנר היחודי (שנוכר בהודמנות אחרת בע' 105) ואח"כ עברו לגמרי אל הספלגה הקומוניסטית.

1286. High commission for refugees (Jewish and other) coming from Germany. Report of the 2d(—4th) meeting of the governing body... 3 v. London, Published for the High commission, [1934-1935]. 31, [1]; 31, [1]; 24 p. 14 : 22.

השערים שונים במקצת. — הדו"ח של הישיבה הראשונה לא פורסם לחור, אלא בכלל בחור הדו"ח של ישיבה ב'. החוברות כוללות דו"ח של הנציב העליון לעניני הפליטים James G. Mac-Donald וחברותיו של הויר Viscount Cecil of Chelwood.

1287. High commission for refugees (Jewish and other) coming from Germany. Report submitted to the seventeenth ordinary session of the Assembly of the League of nations by the High Commissioner, Sir Neil Malcolm. Geneva, September 1st, 1936. 13 p. 21 : 33.

= Series of League of nations publications. XII. B. International bureaux 1936. XII. B. 6. Official No: A. 19. 1936. XII.

1288. Kahler, Erich von. Israel unter den Völkern. Zürich, Humanitas Verlag, (c1936). 174 p. 13 : 18.

החכך: Der Stamm Israels.—Israel in Europa.—Judentum und Deutschland.—Ausblick.

1289. Kantorowitsch, Miron. Estimate of the Jewish population of London in 1929-1933, by Miron Kantorowitsch; (an abstract of a report prepared for the Statistical committee of the Jewish health organization of Great Britain). (London), Royal statistical society, 1936. p. 372-379, tab. 14 : 22. מהמעטפת.

"Reprinted from the Journal of the Royal statistical society, vol. 99, pt. 2, 1936".—"Printed for private circulation".

המחבר מעריך את מספר היהודים בלונדון ב-1933 למאתים ושלישים ואחד אלה.

1290. League of nations. Inter-governmental conference for the adoption of a statute for refugees coming from Germany, Geneva, 1936. Arrangement provisoire concernant le statut des réfugiés provenant d'Allemagne. Genève, le 4 juillet 1936... Provisional arrangement concerning the status of refugees coming from Germany... Genève, le 14 septembre 1936. 7, 7 p. 21 : 33.

=Série de publications de la Société des nations. XII. B. Bureaux internationaux. 1936. XII. B. 4. —No. officiel: C. 362. M. 237. 1936. XII.

בראש השער: Société des nations. Conférence intergouvernementale pour l'adoption d'un statut pour les réfugiés provenant d'Allemagne...

*1291. **Levinger, Lee Joseph.** Antisemitism yesterday and tomorrow. New York, Macmillan, 1936. xvi p., 1 l., 334 p. 8°.

1292. **Schwechten, Eduard.** Das Lied vom Levi, mit 51 Originalzeichnungen von Siegfried Horn und einem Geleitwort von Hermann Bartmann. Kupfertiefdruckausgabe. Düsseldorf, J. Knippenberg, (c1933). [32] p. 13 : 20.

שבכמן הוא מאלה שהכניסו לתוך העם הגרמני את הגרעין הראשון של האנטישמיות.

(מההקדמה).

1293. **Stillschweig, Kurt.** Die Juden Osteuropas in den Minderheitenverträgen. Berlin, J. Jastrow, (c1936). 207 p. 15 : 23.

בספר הזה מדובר על פולין, רומניה, הונגריה, ליטא, והארצות הבלטיות. המחבר מוכיח

שהיהודים כעם בעל זכויות לאומיות מופיעים רק אחרי המלחמה; לפני זה היו מוכרים רק כקבוצה דתית. המחבר מספר על המלחמה להכרת זכויותיהם הלאומיות של היהודים; שלשה גורמים חשובים פעלו לשובתם מיד אחרי המלחמה: דעת קהל במדינות הסנצורות, ההסתדרות הציונית העולמית והסדרויות יהודיות גדולות של יהודי אמריקה. בפנים בא המחבר לירי מחשבות נוגות: ההגנה הבין לאומית עזרה למעשה מעט מאד ליהודים. ובכל זאת אין הוא סובר כאחרים, כי החווים הבין לאומיים להגנת המעושים הביאו רעה תחת טובה. בלעדיהם עלול היה המצב להיות יותר גרוע. כהצלה פורתא מציע המחבר: לתת למעושים זכות להופיע בעניניהם לפני המוסדות המתאימים ולסדר ועדה טיוחת לעניני מעושים.

1294. **Sydney Jewish aid society.** Memorandum and articles of association of the Sydney Jewish aid society, incorporated (founded... 1896). Sydney, typ. Harris, (1936). 26 p. 14 : 20.

כולל גם רשימות על שתי אספות שנתיכנסו בשנת 1895 ובשנת 1896.

1295. **Wachsman, Z. H.** Gute Nachbarschaft; ein ernst-heitres Reisebuch aus ČSR... Deutsch von Hedy Fromer. Wien, H. Glanz, (c1937). 2 p. 1., 7-334, [1] p., pl., ports. 14 : 19.

בספר מסופר גם הרבה על היהודים במדינה זו.

1296. **Wischnitzer, Mark.** Die Juden in der Welt; Gegenwart und Geschichte der Juden in allen Ländern. Berlin, E. Reiss, (c1935). xvi, 416 p. 11 : 18.

=Judentum in Geschichte und Gegenwart. Bd. 2.

הספר מחולק לפי הסדינות. שבהן יושבים היהודים (יותר מ-60). אחרי הקדמה

היסטורית קצרה באות ידיעות כלליות על מצבם הכלכלי והתרבותי של היהודים במדינה ההיא.

המחבר נותן את המספרים ההדדיים ביותר. הפרקים הגדולים ביותר הם על רוסיה, ארצות
הברית וארץ ישראל.

1297. World Jewish conference, Geneva. Protocole de la 11e
(11e) conférence juive mondiale, Genève 5—8 septembre 1933
(20—23 août 1934). Genève, Comité exécutif du Congrès juif
mondial, [1933—34]. 104; 128 p. 17 : 24.

הנאומים בצרפתית, גרמנית או אנגלית. — את הקודם ראה ק. ס. שנה י' ע' 203.

1298. Еврейский клуб "Кунст", Тяньцзинь. Отчет Еврейского
клуба "Кунст", Тяньцзинь, с 1-го апреля 1930 г. по 1-ое сентября 1931 г.,
(с 1 сентября 1933 г. по 1 сентября 1934 г., 1934—1935 г.)
Statement of accounts of the Jewish club "Kunst", Tientsin,
1930-1931, 1933-1934, 1934-1935. 3 v. Тяньцзинь, [1931, 1934-35]. [12;
10, 9] стр. גדל שונה. מהמעטפת, פרט לדיוח 1930-31. ברוסית ובאנגלית.

1299. Общество беспроцентных ссуд "Гмилус Хесед" в
гор. Тяньцзинь. Отчет Еврейского общества беспроцентных ссуд "Гмилус
Хесед" в гор. Тяньцзинь с 1-го декабря 1931 г. по 1-ое декабря 1932 г.,
(с 1-го декабря 1933 г. по 30-ое ноября 1934 г.). 2 v. Tientsin,
Universal press, [1932, 1934]. [12; 16 p.]. 15:22.
Report of the Jewish free loan society "Gmilus Hesed" Tientsin from December 1st, 1931 to December
1st, 1932; from December 1st, 1933 to November 30th 1934.

את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"א ע' 468 ושנה י"ב ע' 338.

1300. Общество ремесленного и земледельческого труда
среди евреев (Орт). Об'единенная статистико-экономическая
коммиссия при ЦК. Статистические материалы по еврейской демографии
и экономике. № 6-10. 4 т. Москва, 1930. [1] т., 62 стр.; [1] т., 46 стр.;
[2] т., 101 стр.; [2] т., 71 стр. 20:29.

מהמעטפת. בהקדמות. חוב' מס' 6 : 22 : 34. השער שעל החוברת מס' 8 ו-10 :

Материалы по демографии и экономическому положению еврейского
населения СССР. 10-9—את הקודמים ראה ק. ס. שנה ז' ע' 261.
חוברת אחת על הדימוגרפיה והכלכלה היהודית ברוסיה סוף ע"י הועדה
הממשלתית אקונומית של חברת האדם. חוב' ז' כוללת דיוח לשלש שנות פעולתה של
הועדה, עשרים ואחת טבלאות סטטיסטיות על היהודים ברוסיה הכלכלה (על גילם של
האוכלוסין, על הפועלים היהודים בתעשיה, על היהודי באגודות המקצועיות בארצות
ובקולקסיות, על היהודים משלמי מס הכנסה), חשע טבלאות על היהודים בס.ס.ר. : על
המחלטים ועל החיילים בצבא האדם, שתי טבלאות על היהודים בחקלאות באוקראינה.
חוב' ז' כוללת מאמר ועשרים ושש טבלאות על השנויים בהרכבם הסוציאלי של

היהודים. חוב' ח' מוקדשת כלה לעיירה וכוללת מאמר מאת מונק על מצבם הכלכלי של האוכלוסין היהודים בעירות, וארבע חקירות סטטיסטיות של עירות: שתיים על עירות באוקרנה: שפלה ולטיץ'ב (מאת ס. בוטובסקו) ושתיים על עירות ברוסיה הלבנה: אודסה ואחורצ'י (מאת י. ל. זלסקי). חוב' ט'—י' כוללת עשרים ושלוש מבטאות על ענינים שונים: עבודה שכורה, העברת תכניתית של הנער היהודי לתעשייה, על החקלאות, עירות והשכלה מקצועית.

יב. ציונות וידיעת א"י.

- הארץ. 40 שנה לקונגרס הציוני. ע' 282.
א"י ממשלה. חקיקים. חוקי פלשתינה (א"י). ע' 287.
— חקיקים. פקודות חקנות וכו'. ע' 288.
— חקיקים. פקודת ההוצאה המתוקנת... ע' 288.
— מחלקת החקלאות והיעור. עלונים חקלאיים. ע' 288.
בן צבי, י. העולם המוסלמי והעולם הערבי. ע' 288.
הבקר. גליון התעשייה. ע' 282.
בריטניה הגדולה. הועדה המלכותית לפלשתינה (א"י). תמצית ההרצאה. ע' 289.
גרנצבסקי, פ. מגנזי ירושלים. כחיד. ע' 289.
הדאר. גליון אחד-העם. ע' 313.
דבר. לזכר ח. נ. ביאליק. ע' 283.
דור היום. חד יומון. ע' 283.
דרך הסוּעֵל. ע' 281.
הסתדרות העובדים... הסתדרות הסוּעֵלים החקלאים. חוברות סטטיסטיות. ע' 281.
— מועצת פועלי ת"א ויסו. מספרים. ע' 290.
— משרד קבלני... בת"א. דו"ח לשנת 1933—1935. ע' 290.
ההסתדרות הרפואית העברית בא"י ירושלים. דו"ח שנת... תרצ"א—תרצ"ו. ע' 290.
העברה. ידיעות-העברה. ע' 281.
ויצמן, ח. עם ישראל וארץ ישראל. ע' 291.
— דאס אידישע פאלק און ארץ-ישראל. ע' 305.
- ז'בוטינסקי, ז. סכום והתחלה. ע' 291.
חדשות. ע' 281.
טוקצ'ינסקי, י. מ. לוח לא"י תרצ"ו—תרצ"ז. ע' 291.
יחיאל צ'לינוב. קובץ. ע' 283.
יסה, ה. פרקי זכרונות. ע' 292.
ירושלים. עדת הספרדים. דו"ח תרצ"ג—תרצ"ה. ע' 292.
— רחביה. חקנות האגודה. ע' 292.
כהן, א. מוכרונות איש ירושלים. ע' 293.
הלוח הקואופרטיבי תרצ"ו. ע' 293.
ליפשיץ, ז. מסת ארץ ישראל. ע' 293.
לנער ס"ס"א. ע' 293.
מדוני, מ. המדיניות הציונית. ע' 294.
מינצברג, י. ז. ס' ישוב ארץ ישראל. ע' 295.
מרכז הסוחרים הועזרים בתל אביב ויסו. ידיעות... ע' 284.
נורדוי, מ. מכס נורדאו אל עמו. ע' 295.
נמירובסקי, מ. התעשייה ותנאי העבודה בארץ. ע' 296.
הנער הציוני. קבוצתו בימי הדמים. ע' 284.
הסוכנות היהודית לא"י. המכון לחקר הכלכלה. בולטין. ע' 281.
סמילנסקי, מ. כתבי כ"א. ע' 296.
עתידינו בכפר! חד פעמי. ע' 285.
פוקס, ה. הורצת מקנה מלאכותית בא"י. ע' 297.
פישמן, י. ל. הציונות הדתית בהתפתחותה. ע' 297.

- פלניוס; שנתון... 1937. ע' 285.
המצצה: הוצאה חרשעמית לסטירה.
ע' 285.
פרידלנדר, צ. תל אביב ויפו. ע' 297.
הצופה: עתון. ע' 282.
קרן היסוד. ס"ו שנה לקרן היסוד. —
ירושלים ע' 298.
השומר הצעיר. אנו והערבים. ע' 300.
שכונת ברוכוב. ידיעות. ע' 282.
שליט, א. המשטר הרומאי בא"י. ע' 300.
1301. גורדוניה. פולין, למושבה. ורשה-לכוב, גורדוניה מחלקת החנוך,
תרצ"ח. 40 ע, ציורים. 15 : 23. — ספרית המנהל, מספר 4.
1302. החלון. פולין, הרשל פינסקי ליום השנה; וקובץ. ורשה,
החלון פולין, תרצ"ו. 40 ע, פורטרט, צלומים. 15 : 22.
1303. ליברטל, הלנה. ספר הנשרים; ספר-עזר לראשי הרגא א'
של ברית-תרומפלדור. חלק א' (Warszawa), השלטון ונציבות בית"ר כפולניה,
1934. 40 ע, 15 : 22. — חורגם לעברית ע"ד. בידרמן.
1304. לנגר, מ. דפוסים לעבודתנו החנוכית-ארגונית.
עובר ע"י מ. לנגר, ורשה, הנוער הציוני, תרצ"ו. 67, [11] ע, [11] דף, ציורים. 13 : 19.
1305. מזרחי. אמריקה. מזרחי; קובץ יובל לסלאות כ"ה שנה לקיומה
של הסתדרות המזרחי באמריקה (תרע"א—תרצ"ו), בעריכת פ. חורגין, א. ל.
נעלמן. ניו-יורק, דפוס פאזר-שאלוון, תרצ"ו. 289, 83 ע, פורטרטים,
פקסימילים. 18 : 26. עמ' 259—289: מודעות. — עם מחלקות כיווית ובאנגלית.
למחלקה היווית שער נוסף: מזרחי; זאמלכון... פון דער מזרחי ארגאניזאציע
אין אמעריקא... — על המעמדת השמאלית שער נוסף באנגלית:
Mizrachi: jubilee publication of the Mizrachi organization of
America (1911—1936), edited by P. Churgin, Leon Gellman. New York, 1936.
קבץ מאמרים על תנועת המזרחי, מהותה, תולדותיה והפקידות. — מאמרים אחרים
שנכללו כאן יש להזכיר: ח. ז. ריינעס, פירוש המשניות והמשנה חורח' [הרמב"ם]; ו.
ריבקין, מקורות חיצוניים (הזכרות נפוליון; וינות א"י לסכירה בשנת 1848).
C. B. Chavel, The fostering of the settlement and cultivation of Palestine
in the Halaka.
1306. פלדמן, ש[מחה] ב[ונם]. עת לחשוב; (חשקפות על מצבם
של העם והנוער העברי). ורשה, כנסת שק"י הח"ר לכנסת השומר הדתי ומרכז
יבנה, תרצ"ו. 47, [11] ע. 15 : 21.

1307. השומר הצעיר. דין וחשבון מהעידה העולמית הרביעית של הסדרות השומר הצעיר, פופרד (צ'כוסלובקיה) 16—10 אונגסט 1935. ורשה, הקואופרטיב השומרי המרכזי, תרצ"ו. 118 ע. 18 : 25.

1308. השומר הצעיר. פולין. תכנית למושבנות צופים. ורשה, הסדרות השומר הצעיר בפולין, ההנהגה הראשית משרד הצופים, 1935. 63, (1) ע. 22 : 15. מהמעטפת. — הקטגוריה מכתב מכונה.

1309. באראכאוו, ב[ער]. געקליבענע שריפטן... ווארשע, ארבעט און וויסן, 1935. 326 ע. 17 : 24.

החומר מחולק לחמשה חלקים. חלק א' נותן לנו את הניתוח המדעי, שבו נחם ב. את המציאות הגלותית היהודית; בחלק ב' באים: המסקנה, השקפה עולמית והתכנית הפוליטית; חלק ג' טראח את ב. בשנות מלחמת ההגשמה וחפוש דרכים למפעל-בנין ממשי; חלק ד' כולל מאמרים שבהם בא לידי ביטוי ב. האיש; חלק החמישי כולל שתי עבודות היסטוריות של ב. על תנועת העבודה העברית ועל-תנועת פועלי צרפת (מההקדמה). את כתביו בעברית ראה ק. ס. שנה י"א ע' 12-13, בגרמנית שנה י" ע' 211-212.

1310. האלמער, מרדכי. דיר נחמן סירקין; קאפיטלעך פון זיין לעבן און לערע. באארבעט לויט פארשידענע קוועלן פון מרדכי האלמער. ווארשע, (י.מ.א.פ. פוקל-ציון), 1934. 27 ע, (1) דף. 12 : 17.

1311. ווידעראויפבוי פון תל-חי; (ואמל-העפט צום 16-טן יארצייט). ווארשע, ליגע פארן ארבעטנרן ארג-ישראל, 1935. 47, (1) ע. 13 : 19.

1312. החלוץ. פולין. פון שפראך צו שפראך. (Warszawa, דפוס Grafia). 1933. 47, (1) ע. 12 : 17. מהמעטפת. — קבץ מאמרים.

1313. יערי, מאיר. די, השומר-הצעיר באוועגונג אין דער תקופה פון ציוניזם פון פאר דער ניוער וועלט-מלחמה... ווארשע, הקואופרטיב השומרי המרכזי, 1935. 63, (1) ע. 14 : 19. השער על המעטפת; ציונים און וועלט-מלחמה.

Assaf, M. Araber in Palästina. 305 ע'

Bloch, N. M. Das Problem des jüdischen National-Heimes. 306 ע'

Eliachar, E. A Jew of Palestine before the Royal commission. 306 ע'

Friedlaender, Z. Tel-Aviv and Jaffa. 306 ע'

Gessner, R. Some of my best friends are Jews. 350 ע'

Great Britain. Palestine royal commission. Summary of report. 306 ע'

Hadassah, Memorandum, submitted to the Palestine royal commission. 306 ע'

- Jewish agency for Palestine. The historical connection of the Jewish people with Palestine. .307 'y
- Keneset Israel. Waad leumi. Memorandum... Statement... .307 'y
- Keren Hayesod. The work of an epoch. .286 'y
- Lief, A. Brandeis. .345 'y
- Lifshitz, Z. Map of Palestine. .307 'y
- Palästina-Korrespondenz <"Palcor">. .282 'y
- Palestine. Gov. [Publications] .1124/34 ספריים 307/9 'y
- The Palestine post. Full debate on the Royal commission report in the House of commons. .309 'y
- Palestine publishing co., ltd., Tel-Aviv. Palestine diary. .309 'y
- Palnews; economic annual. .286 'y
- Petrie, Sir W. M. F. Heal the land. .309 'y
- Prai, E. Was geht in Palästina vor? .310 'y
- Raczkowski, H. The Dead Sea chemical industry. .310 'y
- Taamula; Zionistisches Bulletin. .313 'y
- Trans-Jordan. Gov. Dep. of lands & surveys. Trans-Jordan; map. .310 'y
- Union of Zionists-revisionists. Palestine. Petition submitted to the Permanent mandates commission. .310 'y
- Wauchope, Sir Arthur Grenfell. Address delivered... to Palestinian farmers... .310 'y
- Weizmann, Ch. The Jewish people and Palestine; Das jüdische Volk und Palästina. .310 'y
- Zionist information bureau for tourists in Palestine. Jerusalem. Führer durch das neue Palästina. .311 'y

1314. **Abramovitch, Z.** Whither Palestine? With an introd. by James Maxton. London, (Foreign delegation of the Left Poale Zion and Marxist circles in Palestine), 1936. 38 p., il. 13: 20.

1315. **Baldwin, Marshall Whithed.** Raymond III of Tripolis and the fall of Jerusalem <1140—1187>. Princeton, Princeton university press, 1936. VIII p., 1 l., 177 p., fold. chart, maps. 15: 23.
 1299: The Levant in the XIIth cent.—Boyhood and young manhood.—
 Raymond in the Kingdom of Jerusalem; the rise of Saladin.—Dissension in the Kingdom of Jerusalem.—Raymond at the height of his influence.—
 Revolution in the Kingdom of Jerusalem.—The battle of Hattin (p. 96—135).—Raymond's death; conclusion.—Appendices, Maps, Bibliography, Index.

1316. (Brun, Frédéric). Le sionisme en marche. (Israël constructeur). Paris, G. Rochat, (1936?). 187 p., 1 l. 12 : 19.
 הספר מחולק לשבעה פרקים; שנים הראשונים מעין הקדמה (הציונות לפני המלחמה, הכרזת בלפור והמנדט). שאר הפרקים: על הציונות בשנות 1920—1929, ההתיישבות הציונית, חקלאות ותעשייה, הערים (חיא, ירושלים, חיפה) ולבסוף שאילת-השעה. — הספר נכתב לפני מאורעות תרצ"ו.

1317. Erdmann, Carl. Die Entstehung des Kreuzzugsgedankens. Stuttgart, W. Kohlhammer, 1935. XII, 420 p. 17 : 24.
 =Forschungen zur Kirchen- und Geistesgeschichte, Bd. 6.
 ביבליוגרפיה: ע' [378]—404.

1318. Gibb, Hamilton Alexander Rosskeen. Whither Islam? A survey of modern movements in the Moslem world, edited by H. A. R. Gibb. London, V. Gollancz, 1932. 384 p., diagrs., fold. map. 14 : 22.
 H. A. R. Gibb: Introduction.—L. Massignon: Africa (excluding Egypt).—G. Kampffmeyer: Egypt and Western Asia.—M. L. Ferrar: India.—C. C. Berg: Indonesia.—H. A. R. Gibb: Whither Islam?
 יש גם יריעות על ארץ ישראל, הציונות והיהדות; ראה במפתח ע' 383, 384.

1319. Great Britain. Colonial office. Report by His Majesty's Government... to the Council of the League of nations on the administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1936. London, H. M. Stationery office, 1937. XIV, 413 p., diagrs., tabs., map. 15 : 24. = Colonial no. 129. 337. שנת י"ג ע' 337.
 את הקודם ראה ק. ס. שנת י"ג ע' 337.

1320. Great Britain. Palestine royal commission. Report presented by the secretary of state for the colonies to Parliament by command of His Majesty, July, 1937. London, H. M. Stationery off., 1937. XII, 404 p., 1 diagr., 9 fold. maps. 15 : 25.
 = [Parliament. Papers by command] Cmd. 5479.
 Palestine royal commission. — William Robert Wellesley Peel, 1st earl, chairman.

1321. Greenberg, Louis Stanley. Nationalism in a changing world. New York, Greenberg, (c1937). 154 p. 13 : 19.
 Jewish nationalism : 99—65. פרק ג', ע' 65—99.

1322. Grousset, René. Histoire des croisades et du royaume franc de Jérusalem. (III): La monarchie franque. Avec 14 cartes. Paris, Plon, (c1936). 2 p.L., XXXIV, 874, [1]p. 14 : 23.
 את הקודמים ראה ק. ס. שנת י"ג ע' 85.

1327. League of nations. Permanent mandates commission.

General index to the records of the Permanent mandates commission.

No. 4. (Sessions XXI-XXX). 1932—1936. Geneva, 1937. 65 p. 21:33.

= Series of League of nations publications, VI. A. Mandates, 1937,

VI. A. 1. = Official no : C. 170. M. 117. 1937, VI.

Palestine and Trans-Jordan : pp. 21—32.

את הקורם ראה ק. ס. שנה י' ע' 214.

1328. Lindbaek, Lise. Jødene vender hjem, av Lise Lindbaek

og Max Hodann. Oslo, H. Aschehoug, 1935. 213, [3] p., maps,

pl., ports. 15 : 23.

סקירה על מצב היהודים בארצות אירופה, ותאור הישוב היהודי בא"י והישגיו.

***1329. Lohmeyer, Ernst.** Galiläa und Jerusalem. Göttingen,

Vandenhoeck & Ruprecht, 1936. 104 p. 8°.

1330. Macaulay, Neil. Mandates: reasons, results, remedies,

by Neil Macaulay; foreword by Sir Edward Grigg... London,

Methuen, (1937). x p., 2 l., 213, [1] p., pl. 13 : 19.

"Palestine and Syria to-day", p. 161-169.

1331. Ovazza, Ettore. L'Inghilterra e il mandato in Palestina,

con prefazione di Arrigo Pozzi. Roma, "Pinciana", 1936. 52 p.

14 : 19.

1332. Palestine exploration fund. Annual report and accounts

with list of subscriptions for the year 1928(—1934). 7 v. (London),

[1929—1935]. 14, [1]; 13, [1]; 15, [1]; 15, [1]; 12; 12; 14 p. 14:21.

1333. Podoski, Julian. W pościgu za słońcem Lewantu; na

"Polonii" do Ziemi Świętej. Warszawa, (typ. Salezjańska szkoła

rzemiosł), 1934. 99, [11] p. incl. illus., map, pl., port. 17 : 24.

תיאור מסע לא"י בזמן האחרון של עולה-דגל נוצרי מפולין.

1334. Revusky, Abraham. Les Juifs en Palestine... Paris,

Payot, 1936. 2 p. 1, [7]-368 p., map, tab. 14 : 23.

(Bibliothèque politique et économique).

את הספר באנגלית ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 478, שם תוכן הענינים. בתרגום זה נוספו

כמה דברים והמספרים נבדקו מחדש.

1335. Ruppin, Artur. Dreissig Jahre Aufbau in Palästina;

Reden und Schriften. Berlin, Schocken Verlag, 1937. 408, [1] p.,

1 l., map in pocket. 15 : 23.

יצא גם בעברית ובאנגלית.

המחבר היה במשך שלשים שנה (בהפסקות קצרות) מנהל ההתיישבות הציונית בא"י.

בספר כונסו מבחר מאמריו והרצאותיו בעניני התישבות. בין השאר הרצאותיו בקונגרסים הציונים הרא, יג, יד, ט"ו, יז—יט, הזכור והרצאה על הסצב הכלכלי של הישוב ועל הפוליטיקה של ההתישבות הציונית (משנות 1907—1908), מאמר על יסוד מוסד לאשראי חקלאי (משנת 1909), הערות בקרתיות לדו"ח של סימפסון ושל פרנש. בסוף הספר (ע' 393—409): מאמר על רופין מאת ה. ה. טוהן.

1336. **Samuel, Sir Herbert.** Great Britain and Palestine, delivered in the Great Hall of University college, London... November 25th, 1935. Sir Ronald Storrs in the chair. London, Jewish historical society of England, University college, London, 5696—1935. VI, 31, [I] p., pl. 19: 25.

בסוף החוברת (ע' 24—26) דבריי-סיום של וויר האספה סיר רונלד סטורס.
The second Lucien Wolf memorial lecture, בראש השער.

1337. **Schulsinger, Joseph.** Un précurseur du sionisme au XVIIIe siècle: Le Prince de Ligne. Paris, Librairie internationale de langue française, 1936. 31 p. 15: 22.

Annalea. Prince de Ligne. בראש השער:

הנסך הכללי דה ליני כתב לפני 140 שנה חוברת Mémoire sur les Juifs הנסך הוציע פתרון ציוני לשאלת היהודים ומען שכפתרון זה מעונינים לא רק היהודים אלא גם אומות העולם. המחבר סוכיח כי ליני היה הציוני הראשון בין הנוצרים; אמנם קרמו לו אחדים בהצעות סמיון, אבל הוא הראשון שהגדיר את השאלה היהודית כשאלה בין לאומית, וזה היה כמאה שנה לפני הופעתו של הרצל.

1338. **Sereni, Enzo.** Jews and Arabs in Palestine; studies in a national and colonial problem; ed. by Enzo Sereni and R. E. Ashery. New York, Hechalutz press, 1936. 1p.1, 5 a—101 a, 315 p. 12: 19.

התכן: R. E. Ashery: Introduction.—E. Sereni: Historical survey.—Ch. Arlosoroff: Economic background of the Arab question; Land development of Palestine. — Z. Abramovitz: Social—economic structure of Arab Palestine. D. Hurwitz: Agrarian problem of the fellahin. — M. Nemirovsky: Jewish immigration and Arab population.—D. Ben-Gurion: Planning Zionist policy.—M. Beilinson: Problems of a Jewish-Arab rapprochement. — B. Katznelson: The political future of Palestine. — E. Liebenstein: A new Zionist foreign policy. — Y. Hazan: Jewish unions and Arab labour. — H. Greenberg: Is Zionism imperialistic? — E. Sereni: Towards a new orientation. — A. S. Kohanski: Summary.

*1339. **Simons, J.** Opgravingen in Palestina. Roermond-Maaseik, J. J. Romen, 1935.

(Bijbelsche monographiën, onder leiding van... Jos Keulers).

1340. **Thomas, Bertram.** The Arabs; the life story of a people who have left their deep impress on the world. London, T. Butterworth, (1937). 372 p., maps, pl., ports. 16 : 24.

על ארץ ישראל ספר מיוחד: ע' 311-336. גם בפרקים אחרים יש ידיעות על א"י והיהודים (ראה ספחה).

1341. **Ussishkin, Menahem.** Zew ziemi; mowa wygłoszona... 11 grudnia 1928. Tłómaczenie z hebrajskiego. Lwów, Centrala Keren Kajemet Lejisrael na Wschodnią Małopolskę, 1933. 24 p. 14:21.

בראש השער: Menachem Ussiszkin — את המקור העברי ראה ק. ס. שנה ו' ע' 157: ביורית — שם ע' 31; באנגלית — שנה ט' ע' 167.

1342. **Zaludkowski, S.** La puériculture chez les Juifs et son évolution en Palestine. Préf. du docteur B. Weill-Hallé. Paris, Librairie Picart, 1936. 3 p. l., 9—63, [1] p. 16 : 24.

החנן: La puériculture en France.—La puériculture chez les Juifs.—Historique et organisation de la puériculture en Palestine.—Hygiène et alimentation. — La morbidité enfantine en Palestine. — Résultats.

1343. **Zangwill, Israel.** Speeches, articles and letters of Israel Zangwill; selected and ed. by Maurice Simon. With a foreword by Edith Ayrton Zangwill. London, Soncino press, 1937. XII, 357 p. 15 : 23.

הקבץ מחולק לארבעה מדורים: מאמרים כלליים, ציונות (התקופה הראשונה), השורשיזם, ציונות (התקופה האחרונה).—הרצאות ונאומים אחרים מתפרסמים כאן בראשונה.—ההוצאה ופה.

1344. **Zionist organization. Great Britain.** Thirty-sixth annual report. January, 1935—March, 1936. London, [1936]. 99, [9] p. 14 : 22.

בראש השער: המרכז הציוני בבריטניה הגדולה ואירלנד. The Zionist federation of Great Britain and Ireland. עם שער עברי מיוחד על עמ' 4 של המעטפת: המרכז הציוני בבריטניה הגדולה ואירלנד. דין וחשבון שנתי 5695-6. חלק של הסכסוך בעברית. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 358.

1345. الجزيرة (جريدة). فلسطين الدائمة، سجل خالد تصدره جريدة الجزيرة عن الحركة الوطنية العربية في فلسطين وتطوراتها وآراء كبار المفكرين والزعماء في الصهيونية والانتداب. — صور نادرة جدا عن الاضراب والمظاهرات والثورة الاخيرة. (الجزء الاول). دمشق، مطبعة الاعتدال، 1355 هـ 1937 م. 160، [4] ص. 20:14.

פלשתינה השוחתת דם. קובץ מאמרים ושירים לסתברים שונים על מהומות 1936 והבעיות הקשורות בהן, עם תמונות רבות. הספר הוחרם ע"י סטטל אי. ואיזמן, ח. شهادة ... امام لجنة التحقيق الملكية. ע' 311.
الوكالة اليهودية في فلسطين. كلمة حول العلاقات ... ע' 311.

יב. אתנוגרפיה, פולקלור אמנות.

אָרנשט, ש. ספר האשה. ע' 287. החברה האיזו להיסטוריה ואתנוגרפיה.
הלר, י. ס. פניני היים. ע' 321. ע' 291.

1346. זילבערצוויינג זלמן. טעמער-פיגורן. בוענאם איורעס, אלישבע, 1936. 159, [1] ע. 13 : 17. שער נוסף בלועזית. 22 מאמרים שנרשמו בעתונים שונים באמריקה ואירופה משנת 1928 ואילך.

1347. Binder, Abraham Wolf. New Palestine folk songs book I-II; noted, collected, edited and arranged by Abraham Wolf Binder. 2v. New York, Bloch pub. co., 1935, 1933. 3 p. 1, 28; VI, 30 p. 18 : 27. "Book I": 3rd printing.
המלים בעברית באותיות לטיניות ובאנגלית. גם שער עברי על המעטפת: א. ז. בנדר: שירי חלוצים. בכרך א': 22 מנגינות, בכרך ב'—20 מנגינות.

1348. Goldmann, Franz. Tod und Todesursachen unter den Berliner Juden, von Franz Goldmann und Georg Wolff. Mit einem Vorwort von E. Seligmann. Berlin-Charlottenburg, Reichsvertretung der Juden in Deutschland, 1937. VIII, 82 p., (incl. 51 tabs.). 16 : 24.
המחברים השתמשו בחומר סטטיסטי של מקור-המות בין יהודי ברלין בשנות 1924—1926, 1934—1932 (סוף יותר מארבעה עשר אלף מקרים), ונסו לקבוע את הסיכנים המיוחדים של הפתולוגיה היהודית. המסקנות הכלליות: התמותה בין היהודים היא פחותה במקצת, בין התינוקות פחותה בהרבה מהכללית.—בנוגע לסבות המות: מרובות יותר מחלות מחזור הדם, אבר-הנשימה וסוכר, ופחותה מחלות סרטן ושחפת.

1349. Polzer-Hoditz, Arthur, Graf. Uriel Birnbaum, Dichter-Maler-Denker. Wien, Die Garbe, 1936. 50, [1] p., illus. 17 : 23. (Schriftenreihe der Garbe.)

1350. Thieberger, Friedrich. Jüdisches Fest, jüdischer Brauch; ein Sammelwerk, unter Mitwirkung von Else Rabin hrsg. von Friedrich Thieberger. Berlin, Jüdischer Verlag, (c1936). 482 p., head-and tail-pieces, pl. (incl. music). 19 : 25. קבץ מאמרים וספורים.
החלק: Allgemeiner Teil.—Der Sabbat.—Die hohen Feiertage.—Pessach.—Schawuot.—Sukkot und die anschliessenden Feste.—Die freudigen Tage.—Die traurigen Tage.—Die persönlichen Feste und Gedenktage.—Trauertage.

1351. Амеамел; המקמל : технически органъ на Сѣюза на ционистическитѣ гимнаст. д-ва "Макаби" въ България. Hameamel; organe technique de l'Union sioniste gymnastique "Maccabi" [en Bulgarie. София, (тип. "Надежда"), 1931. 23:32. יצא ב'ו בנובמבר. גליון ב' של שנה א' יצא ב'ו בנובמבר. Изд.: Техническата комисия при Централния комитетъ.

Zwarts, J. De zevenarmige kandelaar in de Romeinse diaspora. ראה ק. ס. שנה י"ג ק' 361.

דיסטוציה לאוניברסיטת אמשטרדם, שבה רוצה המחבר — הידוע לנו בכמה חבורים ומחקרים היסטוריים טובים — לברר בבת אחת כמה דברים, הנחוצים לגופם, אלא שאין להעלותם בקנה אחד. בעצם הוא רוצה להוכיח שהמגורה בת שבעת הקנים היא סמל אסטרליאסכולוגי ותיאורה בא רק להראות על "מסע השמים של הנפש". אין כל ספק שאפשר להסביר את המגורה כסמל לכמה ענינים ולדרשה לכמה פנים: לסמכה סמיכות אסכולוגית, אפוסרופאית או אסטרלית, שהרי בסמלי הגבואה והמדרש עצמם היא בת אטריבוטים שונים כגון "שבעת עיני האלהים", שבעת ימי השבוע, התורה וכדומה. אך כל מי שהתענין לדעת כיצד קונה לו אורנמנט או סמל שביתה באמנות, בלי שתחא למשתמש בהם כל כונה מיוחדת — מוכרח לומר, לעת עתה, ובפרט במחקר האמנות היהודית, על כל הסברה ממין זה. סמל המגורה בעיטור היהודי שלאחר הבית השני הוא פשוט מאד: סמל לדאבון על הפאר האבוד — ומכאן התיאור של המגורה וכלי בית המקדש האחרים ברוח זו שתאר לעצמו האמן בכל דור ובכל ארץ. אילו היה קים בישראל סמל אסטרלי המסמל את החיים שלעתיד לבוא, שבעלמא דקשוט, היה אותו סמל מתואר גם בקברות היהודים, ואך ורק בהם, וביחוד באלה שבתקופה של ימי הבית השני, שאנו מכירים בה אמנות ספולכרלית מפותחת ביותר המשתמשת בעטורים שונים. אך, לפי הידוע לנו מן החומר הארץ-ישראלי — שהוא קדום לחומר שעליו מסתמכות חקירות המחבר — אין בהם סמל זה. אין להסתלק מהעובדה שאילו היה קים בישראל עולם סמלים אסטרליאסכולוגי לא היו מותרים עליו גם בדורות הבאים אלא היה ממשיך את קיומו. אני חושב שרוב החוקרים המטפלים בשאלות אלו זה עשרות שנים ואף אלה החדשים ביותר טועים בדבר אחד, שאינם מבדילים בין עיטור ובין סמל. הסמל המסומל ע"י חפץ אחד באמנות של יהודים הוא מאוחר יותר ובכל אופן אין לו מקום באמנות של הדורות שלאחר ההרבן השני, ואילו הסמל של נושא הוא הסמל השולט: כגון עקדת יצחק, דניאל בגוב האריות וכו', בבקרתו על ספר המטפל בענינים דומים (ק. ס. כרך י"ג ע' 220 ואילך) עמדתי במקצת על שאלת הסמלים שאין לעשותם קרדום לכל אידיאה ואף לאידיאה הטובה ביותר. הסמל כעצם מסמל קבל צורה בתקופות מאוחרות, ואני חושב שאין להקדים סמלים אלה לימי המאה ה"ו, בכל אופן כמה שנוגע לאמנות היהודים. המחבר בונה שטה שלמה, שלפיה המגורה בת שבעת הקנים וכל אביזריה: השופר הלולב והאתרוג, ארון הקודש, הכרובים וכדומה, ואף המגורה בת שלש, חמש וי"ד הקנים, כולם סמל אחד להם, והוא: ממלכת החיים שמעבר לחיים, "עלמא דקשוט". הוא מביא ראיות מרובות, שאף על פי שיש בהן הרבה המתקבלות על הדעת, אין לקבלן בפשטות, משום שאין להסיק מהן את המסקנות שהסיק המחבר. אי אפשר ל"תרגם" את

הסמלים לשפת „קבלה“ ולשפת נצרות בעלת סמלים שנתאחדה עם מסתורין הלני. ואם עקירת יצחק יש לה פירוש כשהיא מתוארת בבית־הכנסת, ויהא זה סמל לאיזה ענין שהוא, הרי אין כל סמל במנורה ובשאר הכלים אלא ענין הגעגועים לפאר האבוד בבית־המקדש. המחבר מבטית אותנו כי לעומת המקרוקוסמוס מוצג כאן המקרוקוסמוס, לעומת השמים — הר המוריה שבו נעקד יצחק, לעומת השמים — ארון הקודש. דבר מעין זה עושה גם מרת ויזניצר־ברנשטיין בספרה. יתכן שיש ממש בדברים אלה. אך לעת־עתה אין אנו יכולים לקבל תורה של אינטואיציה בלבד שהרי העובדות הן דלות מאד, ובבדיקה ראשונה מסיים בנינים אלה להתערער. אביא רק דוגמא אחת, שממנה אפשר ללמוד על דרך זו של „עשיית“ הסטוריה־אמנותית יהודית. שני הכרובים בראש ארון הקדש על קרקעית של זכוכית המצוירים ע"י האומן בתמימות יתרה כצפירים שדוגמאותיהם היו לפניו, מקבלים ע"י המחבר פירוש כאילו הן הנשמות, והקשת שבראש הגמלון הקבוע בראש ארון הקדש, היא לא פחותה מקשת השמים. הצפירים עומדות על הדלתות הפתוחות מפני שהאמן לא ידע היכן להעמידן, והמחבר מפרשן עומדות על השמש והירח. מתוך השקפה כזו הופך כל ענין המנורה לסמל השבת ולסעודת־השבת שהיא ה־ Coena pura של הנצרות. שוכח המחבר שהי Coena pura תפקידה לתאר כאקוילנט סמלי את הסעודה האחרונה של ישו, שבה יש מסתורין הקשור במסתורין של אמונות אליליות קדומות, ואילו השבת היהודית אין לה כל אקוילנט מסתורי שכזה. ומשונה: בכל התאורים שלנו לא נמצא עדיין תאור זה של הסעודה המצוי לעתים כה מרובות בקטקומבות הנוצריות. האין הטבה הפשוטה ביותר לכך, שבחוג היהודי לא הכירו תיאור כזה, ולא המשיכוהו אם היה קיים? בכל־אופן לא נשמר בידינו כל נושא כזה שיש לצייןו כתיאור יהודי. הרי אנו יודעים בנצרות את תיאור ישו שפניו זורחים שיסודו בתיאור ה־ „שמש“ sol. את תיאור הרועה הגאמן שיסודו בתיאור הלניסטי כללי ועוד כאלה.

יש בספר זה דברים שהמחבר מצייןם כדברים מובנים מעצמם ובאמת יש לפקפק בהם. שריגי הגפן ואשכולות הענבים המצויים בכל החוג ההלני (עיין למשל סטרו־גובסקי במשתה ועוד) יש להם „כמובן“ גם קשר עם היין לצורך סעודת השבת, והשבת הנצחית. זר הדפנא הקשור בקשר הרקלס, המקיף כמה סמלים עכומיים בא"י וגם את המנורה, ובמקרים לא מועטים גם את הצלב, — הופך כאן לעסרת־נצחון ל־ corona triumphalis שהיא סמלו של משיח. האריות בבית הכנסת בחמת גדר העומדים ליד זר כזה המכיל כתובת, אף הם סמלו של משיח הם וכך כל סמל וסמל. עלי לאמור שאני רואה ספרים ממין זה כמוקדמים, כל עוד אין לנו נסיונות רציניים לחקירת האמנות היהודית. עלינו להתפלל לחבורים שיש בהם כדי להפרות את המחשבה ואת ההשקפה.

מ. נ. ר. ק. י. ס.

יד. בלשנות.

האגוד להשלטת השפה העברית בא"י. מנחי לשון. ע' 287.

גרומן. י. מלון להסתריות הנוער. ע' 289.

סורשינר, נ. ה. המבטא העליו. ע' 292.

1352. ברית עברית עולמית. מונחי הלשון. חוברת א. ורשה-
לונדון, הכרית העברית העולמית, תרצ"ה. 8 ע. 17 : 24.

1353. אידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט. ארגענטינער סעקציע,
באריכט פון ארטאגראפישן קאנגרעס, אפגעהאלטן אין כוענאס איירעס... 10, 9, 8
און 11-טן מאי 1931. כוענאס איירעס, (דפוס קולטור), 1931. 111 דף, 73-5, 11 ע,
טבלאות, תמונות. 14 : 19. על המעטפת השמאלית שער נוסף בספרות.

Frey, J.-B. Corpus inscriptionum judaicarum. 341 ע

König, E. Hebräisches und aramäisches Wörterbuch zum AT. 320 ע

1354. Crews, C. M. Recherches sur le judéo-espagnol dans
les pays balkaniques. Paris, E. Droz, 1935. 2 p.l., [7]-319 p., 2 l. 17 : 25.
=Société de publications romanes et françaises, 16.

"Thesis presented to the University of London in 1930 for the degree
of Ph. D."

טז. ספרות יפה עברית חדשה.

בוק, פ. ס. בנכר. ע' 288.	ויסקובסקי, ס. להבות על תהום. ע' 290.
ביאליק, ח. נ. החצוצרה נחבישה. ע' 288.	חנני, י. בעל הכבוש. ע' 291.
גבעת השלשה. הגדה של קבוץ גלויות.	טשרניחובסקי, ש. כל שירי... ע' 292.
ע' 283.	מבשין, מ. כתבי-מבשין החדשים. ע' 294.
גורדון, י. ל. צלוחית של פליטות.	פינשטיין, מ. חלום וגורל. ע' 297.
ע' 289.	קלוזנר, י. היסטוריה של הספרות
גורקי, מ. האוניברסיטאות שלי. ע' 289.	העברית החדשה. כ' ב'. ע' 298.
דבר. לזכר חיים נחמן ביאליק. ע' 283.	רובין, מ. קונטרסים. ע' 339.

1355. בדר, מנחם. הנשף; מחזה. ורשה, השומר הצעיר, הקואופרטיב
השומרי המרכזי, תרצ"ו. 15, 111 ע, תוים. 15 : 23.
==ספרות הבמה השומרית, חוברת א'.

1356. בונין, חיים יצחק, כתבים. חלק א: מתרסיל האביון. ורשה,
(דפוס Pośpiech), תרצ"ו. 11 דף, 76, 121 ע. 15 : 23.

1357. קנן, אריה. במלחמת המחר; (תאור). ורשה—ירושלים,
„הוטנר", (Druk. Pośpiech), תרצ"ה. 94 ע. 12 : 17.

1358. שנפלד, שלמה יצחק בן אהרן. עולם השקר; חקר, דרש
ומצא הרבה מהשקרים, שנוהגים בחיים, ואספם בספר—שלמה יצחק בן אהרן
שוינפלד... מילואקי, דפוס א. שפיגל, (1936). 127 ע. 14 : 21.

יז. ספרות יפה יודית.

1359. איזכאן, ש[מא]. אויף רושטאוואניעס; פאלעסטינער דערציילונגען, ווארשע, ליטערארישע בלעטער, 1936, 167, [1] ע, [1] דף. 14 : 20.
1360. איסאקסאן, איזכאק. עסייען און קריטיק וועגן ליטעראטור און קונסט, בוקנאס-איירעס, וויסן, 1933, 205, ע, [1] דף, פורטרטים. 17 : 24. שער נוסף בספרדית.
- מאמרים על ס. סימס, לארד מאקאליי, שעלי וויטמאן, גאלטווארטי, לעאנארדא דא ווינסטי, מיקעל אנדזשעלא, רעמבראנדט, ב. שאו, על ספרו של מילער על לנין ועל הבולש-ביזמוס, דו. ד. מאטאס ורשימה: די אויטאביאגראפיע פונעם וואנדערנדן אידן.
1361. ארגענטיניש; זאמלבוך 1. בוקנאס איירעס, (דפוס קראמילאווסקי און פערצאווסקי), 1933, 96 ע. 16 : 24.
- שער נוסף בספרדית. — הקובץ כולל: ל. זשיטניצקי: די עקאנאמישע סטרוקטור פון אידישן לעבן אין ארגענטינע. — י. באטשאנסקי: נאטירליכע און עקזיסטענציעלע פראלעטארישקייט אין דער ארגענטינער אידישער ליטעראטור. — ספורים ורשימות מאת ש. סוסקאוויטש, ב. גרינבערג, נ. קריטשמאר, י. באטשאנסקי, י. ראבינאוויטש, ושירים מאת מ. קויטמאן.
1362. ארלאנד, ה. גראבערס; (ספור). קיעוו, "קולטור-ליגע", 1930. 68 ע. 13 : 18. (סערפ און האמער). עם שער אוקראיני על עמ' ד' של המעטפת.
1363. באסאק, משה. ברענענדיקע טעג; לידער, ווארשע, החלוק, תרצ"ו. 27 ע, [2] דף. 15 : 22. רב השירים על מאורעות-תרצ"ו בא"י.

יח. ספרות יפה לועזית על נושאים יודיים.

y. Polzer-Hoditz, A. Uriel Birnbaum, Dichter-Maler-Denker. 363 y.

1364. Biblioteca "Tineretului evreu". Culegere de nuvele, schite si poezii de Hanuca. Director U. Zelevinschi. Redactori: Eliazar Susel, Naum Kitzler. Bucuresti, "Galil", 1934. 62 p., illus. 11 : 16.

=Biblioteca "Tineretului evreu", anul 1, no. 1, decembrie 1934, Chislev 5695.

1365. Blaker, Richard. David of Judah. London, Nisbet, (1937). 5 p.1., 3—379, [1] p. 15 : 22.

Hildebrand, R. Daughters of bondage. London, E. Goldston, 1936. 4 p.1., 462 p. 13 : 19.
ספר זה כבר גרסם בחוברת הקודמת, ע' 232, ושם טעות בשם הפרטי.

מפני רבוי החומר נדחו שאר המדורות לחוברת הבאה.

מאמרים וחקירות

לראשיתו של הדפוס העברי בספרד

(אינקונבול עברי ספרדי משנת רל"ו)

מאת י. זנר (רודוס)

השנים רל"ה—רל"ו שנות ברכה הן להדפוס העברי באיטליה; כמעט בעונה אחת שלשת המרכזים העבריים שבאיטליה — איטליה של יון בדרום, איטליה הצפונית והתיכונית — נתנו את עיניהם בה"המצאה החדשה" והחזיקו בה לעשותה כלי להפצת הספר העברי. בריגיו קלבריה שבדרום, בפייא דשאקו שבצפון ובמנטובה-פירארה-בולונייה שבאמצע¹) מופיעים בשתי השנים האלו הנסיונות הראשונים של הדפוס העברי. הדפוסים הראשונים האלה טרם שוחררו מהשפעתם של הבלרים, ועל כן חותם הכתב המקומי טבוע עליהם; פיר"שי על התורה שבריגיו קלבריה נדפס בכתב רבני מטופס ספרדי, הטורים שבפייא דשאקו נדפסו באותיות מרובעות מטופס אשכנזי, ואילו ספרי קונאט שבמנטובה נדפסו באותיות רבניות מטופס איטלקי. עד שבאו בני שונצינו (רמ"ג) ומשכו קו מספיק בין הדפוס ומלאכת הבלרים ביצקם אותיות מסוגנות, ועל ידי כך פרצו את המסגרת המקומית של הדפוס העברי²). זריחת שמשם של בני שונצינו היא שקיעת שמשם של הדפוסים המקומיים שנשארו מעורים בלבלרות.

אולם אין דומה גורלם של הדפוסים המקומיים של איטליה הצפונית והתיכונית לגורלו של הדפוס המקומי שבדרום איטליה. בעוד שהשנים הראשונים המשיכו את קיומם שנים אחדות עד שבאו בני שונצינו ודחקו את רגליהם באופן שעקבות פעולתם נכרות ובולטות למדי, פעולתו של הדפוס הדרומי נפסקת תיכף להתחלתה, והספר הראשון הוא כנראה גם האחרון. מהי סיבתה של המיתה

1) מנטובה אעפ"י שמבחינה פוליטית נמנית היא על לומברדיה, במגע ליסודות התרבות של היהודים שבה נגררת היא אחרי איטליה התיכונית. וסמוכים לדבר שאותיות קונאט עברו לפירארה (1477) ולבולונייה (1482) — מרכזים חשובים של איטליה התיכונית. וגם אין לנו לשכוח את השתתפותו של אברהם בן חיים מהצבועים מפיסארו בדפוסים אלה.

2) על טופסי האותיות שבדפוסים העבריים הראשונים, וערכם של בני שונצינו בקביעות טופס מסוגנן עי' מאמרי Druckwesen ב"אנציקלופדיה יהודית" הגרמנית.

החטופה הזו של הדפוס הדרומי? כלום לא יכול היה להחזיק מעמד בפני ההתחרות עם הדפוסים של איטליה הצפונית והתיכונית? אבל אפים המקומי מוכרח היה להוריד את כח התחרותם עד לאפס בשוק, שאליו היה מכוון הדפוס הדרומי, והוא המרכז הספרדי. התחרות רצינית בדפוס שביריגיו קלבריה לא היתה יכולה לבוא אלא מן המרכז הספרדי. אבל נגד ההשערה הזאת עומדת הלכה פסוקה שנתקלה מכל הביבליוגרפים שהתחלתו של הדפוס העברי בספרד לא תוקדם לשנת רמ"א—רמ"ג.³) מי הניח איפוא מכשולים על דרך פעולתו של הדפוס העברי בדרום איטליה עד שנת רמ"א—רמ"ב? גילוי של אינקונבול עברי ספרדי משנת רל"ו משמש חיזוק להשערותנו, שחרבנו של הדפוס של ריגיו קלבריה הוא תוצאת בנינו של הדפוס העברי בספרד, שכנראה נוסד בכונה מראש לדחוק את רגלי הדפוס שביריגיו. שכן הספר הראשון שנדפס שם הוא אותו הספר בעצמו — פירשי על התורה — שנדפס שנה אחת מקודם בריגיו קלבריה. עם התחלתו של הדפוס העברי בספרד נחתם גור דינו של הדפוס הדרומי שבאיטליה למיתה.

אינקונבול עברי בספרד משנת רל"ו.

לפני עשרים שנה בערך גילה המר"ס רונטהל⁴) דף אחד בלתי שלם — ל"א שורות לעמוד — מפירוש רש"י על התורה, שהאותיות מעידות עליו שמבית דפוסו של ואד אלחג'ארה שבספרד יצא. מן המקור היחידי הזה שאבו פריימן⁵) במאמרו „האינקונבולים העבריים בספרד ופורטוגאל" וב„אוצר הדפוס העברי במאה הט"ו" (והבלר⁶). שעל סמך קטע שכזה אי אפשר היה לקבוע בודאות את שם המדפיס ולא את שנת ההדפסה הוא דבר המוכן מאליו, אבל כנהוג במקרים כאלה לקחו הביבליוגרפים לקנה המדה את שנת ההדפסה שנמצא בספר אחר שיצא מבית הדפוס ההוא וקבעו את זמנו לשנת רמ"ב בערך. והנה לפני

(3) הידיעות ע"ד דפוס עברי במונטאלכן (קרוב לסולידו) של יואן מלוסינה שמלפני שנת ר"מ, הנובעות מתעודות החקירה, הן יותר מדאי מעורפלות כדי שנוכל לדבר על דפוס עברי ממש (השוה מאמרו של מארכס „הספרות על האינקונבולים העבריים" ב I Soncino-Blätter, ברלין 1926. והשוה מאמרו של אלחנן אדלר, על „הדפסת השיט בספרד ופורטוגאל לפני שנת ר"ס" ב-עלים" I, חוב ר', עמ' 101-103).

L. Rosenthal, Die hebr. Inkunabeln 1475-1496. Katalog, No. 51. (4)

München חש"ד (1912 בערך), עמ' 23, מספר 52, פקסימיל מס' 23.

(5) פריימן א. „האינקונבולים העבריים מדפוסי ספרד ופורטוגאל" ב Gutenberg-Festschrift, מיינץ, 1925, עמ' 205.

(6) ברלין 1924 וכו', פקסימיל 4 B.

(7) K. Haebler, Geschichte des spanischen Früh-Druckes in Stammbäumen

לייפציג 1923, 567 (10).

זמן מה בקרתי את הספריה שעל יד הקאפיטולה שבירונה וגליתי שם העתק שלם ויפה מן האינקונבול הזה. המכיל בסוף קולופון מענין בשביל תולדות צמיחת הדפוס בספרד בכלל והדפוס העברי בפרט. והריני מעביר כאן לעיני הקוראים תיאור מפורט של האינקונבול הזה. ומוסר את הקולופון בשלמותו עם איזו הערות מצדי.

[שלמה ב"ר יצחק. פירוש על התורה], ואדאלחג'ארה, שלמה בן אלקאבץ הלוי, י"ן אלול רל"ו. פולין. קטן. מספר הדפים: מאה ותשעים (ביניהם שלשה דפים חלקים החסרים בטופס שלנו). קונטרסים: עשרים, מהן: א' עד י"א, י"ד עד י"ט — בני חמשה דפים כפולים (קוינטירני); י"ב — בן ארבעה דפים כפולים (קוואדירנו); י"ג וי"ד — בני שלשה דפים כפולים (טירני).

מספר השורות: ל"ג לעמוד (מחוץ לע"ב בדף קי"ח שהוא בן כ"ז שורה וע"ב שבדף קי"ט שהוא בן י"ט שורה). גדלן של עשרים שורות: קכ"ח על קכ"ח ממ. בהתחלתו של כל ספר מקום חלק של חמש שורות; בהתחלתה של כל פרשה מקום חלק של שני חצאי שורה.

מלבד הקולופון, שהוא באותיות מרובעות גדולות, כולו באותיות רש"י מטופס ואדאלחג'ארה.

חסרים סימני הדף והקונט. אבל החל מקונט. ג' והילך התיבה האחרונה של כל דף חוזרת ונשנית בהתחלת הדף הבא אחריו.

דף א' ע"א. מקום חלק של חמש שורות למעלה. ואחר כך מתחיל⁷: אר' יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם ראש חדש⁸ שהיא / מצוה ראשונה שנצטוו ישראל עליה⁹ ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו ד /

סוף הקונט. הראשון: דף י' ע"ב, שורה אחרונה: ¹⁰ הרהר אלא האמין¹¹ ויבן שם מזבח' על בשורת הורע ועל בשורת הארץ¹² ויעתק // ראש' הקונט. השני: דף י"א, ע"א, שורה ראשונה: לו את¹³ אהלו מקדם לבית אל במזרח¹⁴ נמצא בית אל במערב שנאמר¹⁵ בית אל מים /

(7) לשם השוואה עם ההוצאה הרגילה השתמשתי בהוצ. ברלינר II, ספדים 1905—ב

(8) ר"ח-חסר בב.

(9) ב.: שנצטוו בה ישראל. (10) בראשית פ' י"ב, 7-6.

(11) חסר בב. השוה הפירוש לפסוק 10: ...אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה.

(12) בב. ארץ ישראל. (13) בב. ימשם במקום ילו את.

(14) בב.: של בית אל. (15) ב. יזהוהו שנאמר.

סוף ספר בראשית: דף מ"ז, ע"א, שורה י"ב—י"ג: אסוף אסיפם כל שראוי לתוכחת לא הוכיחו בפני חברו שחש על כבודו שלא יב / יביישוהו אחיו⁽¹⁶⁾ הם תהלה לאל בורא עולם חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים.
לאחר מקום חלק של חמש שורות שלמות ושני צאיי-שורה, מתחיל ספר שמות: [אלה שמות] אעפ"י שמנאם בחייהם ובשמותם חזר ומנאם אחר מיתתן להודיע חיבתן ש /

סוף ספר שמות: דף צ"ד ע"ב, שורה א': נקראות כל המקומות⁽¹⁷⁾ מסעות. אחר כך באה ההוספה של פי' החשן והאפוד המתחילה באותה השורה בעצמה: לפי שפי' החשן והאפוד⁽¹⁸⁾ — הגומרת בשורה י"ד: האפוד והחשן כדי שיהא תחתית החשן דבר' לחשב האפ"י ולא יהא גד ונבדל הולך וחוץ.
לאחר מקום חלק של חמש שורות, מתחיל ספר ויקרא: ויקרא אל משה לכל הדברות ולכל אמירות ולכל הצווים קדמה קריאה לשון חבה /
סוף ספר ויקרא, דף קכ"ג, ע"ב, שורה כ"ח: מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור ליגזז וליעבד' בשלם ספר ויקרא תהלה לאל.
דף קכ"ד (הדף האחרון מקונט. י"ג) חלק, חסר בהעתק שלנו ונשארה רק רצועה ברוחב של ב' סמ.

דף קכ"ה (קכ"ד). ע"א. אחר מקום חלק של חמש שורות מתחיל ספר במדבר: באחד לחדש השני' מתוך חבתן לפניו מונה אותן כל שעה' כשיצאו ממצרים מנאן /

סוף ספר במדבר, דף קנ"ז (קנ"ו) ע"ב, שורה ו'—ו': ... ובכל / המקרא מנאן לפי חכמתן מלמד ששקולות זו כנגד זו⁽¹⁹⁾.
אחר מקום חלק של חמש שורות, מתחיל ספר דברים: אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן' לפי שהם דברי תוכחות / ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו את המקום לפי' סתם את הדברים והוכיחים / ברמז...
דף קס"ג -- הדף שלפני האחרון מקונט. י"ז — נשאר חלק כנראה באשמת המדפיס שפסח עליו והוסר תיכף לאחר ההדפסה ורק רצועה ברוחב של שני סמ. נשארה.

דף קס"ב (קס"א) ע"ב, שורה אחרונה: לגמגם ב"י אלא אמור לו מיד' ושננתם לבניך' אלה התלמידים מצינו בכל מקום //

(16) כל הפסקה הזאת, שהיא החתימה להוספה של עמוד שלם כמעט, חטרה, כמו כל ההוספה בב. ובהוצאות הידועות. רק בחומש קישטא משנת רס"ג מצאתי את ההוספה.

(17) ב. נקראו כולם. (18) ב.: אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן'

(19) ב.: ומביד ... כו.

דף קס"ד (קס"ב) ע"א, שורה א': מקום שהתלמידים קרוים בנים שני' בנים אתם לי'י אלהיכם וא' בני הנביאים / התיבה האחרונה מקום מדף קס"ב חזרת ונשנית בראש הדף קס"ד, בהתאם לדרכם של דפוסי ואד. אלחג'ארה. סוף ספר דברים, דף קפ"ט (קפ"ז) ע"א, שורה כ"א—כ"ב: כל ישראל' שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמ' ואשברם לעיניכם והסכימה / דעת הב"ה לדעתו של משה שני' אשר שברת יישר כחך ששברת' תם ונשלם. אח"כ בא הקולופון בן י"ח חרוזים — ז' באותו העמוד ז"א בעמוד ב' — באותיות מרובעות גדולות מלבד שם ההויה שהוא אותו בעצמו אשר בגוף הפירוש:

צור תעודה חתום תורה	ברוך אשר עזרני
כי הגהתי מסברא	עם הספר שהנחני
וזה ליהודים אורה	משגיאות הציקוני
בספרים אשר בגמרא	אל האמת השיבני
ה	בא תהיה נפשי יקרה
הנגלה אמצא כפרה	ועליו אל יאשימיני
בנסתר יעשה חקירה	אם ימצא חטא יוכיחני
והוכחתו לי לעזרה	שמן ראש רש"י אל יניא
והמכתב הוא בצורה	צייר חרש שמחני
י	פידרו די ואד אלחג'ארה
שלמה כתיבה ברה	בטוב שכלו כי הראני
הפועלים כי קצרה	בהתחלה מנעוני
עד קם עליהם דבורה	ידיעתם לא כרצוני
על כן היה לי לתפארה	והותקנו אז בלשוני
טו	האחרון אחרוני
פה העיר ואד אלחג'ארה	כי בה צורי הושיבני
בשש באלול על עשרה	שנת אל הר יעלני
ולכל ישראל במהרה	כנאום י'י לאדני
זה שמי והן תוי	שלמה בן אלקאבץ הלוי

ביאור

שורה א. דלת, ישעיה, ח' 16. כאן המדפיס משתמש במליצה זו במובן של „חתימה“ = תם ונשלם פ' התורה.

שורה ב. המדפיס כנראה לא היה לו אלא טופס אחד — אם כתי' או הדפוס של ריגיון קלבריאה — שעל פיו הדפיס את ספרו, ועל כן מוכרח היה להגיה את הספר „מסברה“. דרך אגב משמיענו ש„הספר שהנחהו“, ז"א ששימש יסוד להוצאתו, לא היה מוגה כל צרכו²⁰).

(20) על התנהות „מסברא“ שהרשו להם המעתיקים והמדפיסים קורא תגר גרשם שונצינו בהקדמתו להוצ' רימיני שנת רפ"ה — שהמדפיסים הוסיפו וגרעו בכל העולה על לבם'.

אם ונאם תהיה לאלוהים
אלה

תוספתו לו לעזרה
 והמכתב הוא בצורה
 פירו דיו ואז אלהנארה
 שלמה סיבה ברה
 הפתולוס כי קצרה
 ערס עליוס בברה
 על כן היה לתפארה
 פה העיר ואז אלהנארה
 בשש באלול על עשרה
 ולכל ישראל במהרה
 זה שמי וחתו

פקסימיל מוקטן של הדף. האחרון והקולוסון

שורה ג'. דלת: מגלת אסתר ח. 16. אפשר שיש למצוא כאן עקיצה של התחרות נגד הוצאת ריגיו קלבריאה, שכן בקולופון של הוצ. ריגיו אנו קוראים: „ובו היתה אורה לכל בני אברהם" וכנגד זה אומר אלקאבץ שרק הוצאתו („וזה") היא „אורה ליהודים", „משגיאות" [הדפוס הראשון] הציקוני.

שורה ד'. משמעותו של החרוז הזה בלתי ברורה כל צרכה. אפשר שכונתו לומר, שהשתמש בספרי התלמוד, המקור הראשי לפירש"י כדי להגיה את השגיאות ולכוון להאמת²¹). בשלוש השורות ב'—ד' המדפיס בא לשבח את מקחו בהבליטו את טיפולו בהגהת הספר.

שורה ה'. דלת: שמואל א', ט"ז, 21. בסיגר צריך לשים נקודה לאחר „קורא". שורה ו'. סוגר: תהלים קמ"א, 5. ר"ש י—תחת ר א ש י, —מליצה, וכדאי לציין שהמלה האחרונה מן השורה שלפני זה נמצאת בתהלים באותו הפסוק ממש. בשורות ה'—י' פונה המדפיס אל הקורא בהתנצלות הרגילה לבלי לגולל עליו אשמת השגיאות שבספר; השוה הקולופון של הוצ. ריגיו ק.: „רואה קרא ואל תשים ספרי לאל כי מה שם נגאל לא מצד אברהם".

שורה ט' הכונה שהאותיות (המכתב) נעשו ע"י אומן מובהק בציור האותיות ויציקתן או חיתוכן.

שורה י'. דלת: קרוב לודאי ש„פידרו" ה„צייר חרש" שזוכר כאן הוא הוא ה„מיסטרי פידרו" שבקולופון של האינקונבול הספרדי: *Cavalca, Espejo de la cruz* שנדפס באשביילי בשנת רמ"ז, ואשר בסופו נמצאת הפיסקה הבאה: *Impresso en cosa de Antonio. Martinez de la talla de Maestre Pedro* שלדעתי אין לה משמעות אחרת אלא שהספר נדפס בביתו של אוטוניו מארטינו באותיות חתוכות ע"י האומן פידרו. הבלר²² אמנם הולך ומתקרב אל האמת — בפרשו את החתימה ש„המעלות הנראות בדפוס ההוא הולכות ונוקפות על חשבון ההוראה שקיבל מרטינו מאיזה אומן פידרו" (*... dass Antonio Martinez die in dem Drucke bekundeten Fertigkeiten der Schulung eines Maestre Pedro verdankt* [talla-Zurechtschneidung]) — אבל טרם הגיע למטרתה. כי לא בהוראה המדובר כאן, כי אם ב„אותיותיו ממש" שחתך האומן פידרו. ועוד יותר רחוק מן האמת הוא הבלר בהשערותיו המשוללות כל יסוד, ההולכת ונשנית מאת כל הביבליוגרפים, שהאומן פידרו אינו אלא

(21) גם ברלינר מעיר, שזה אחד האמצעים להעמיד את הטקסט על מכונן, להשוותו עם פירש"י שבתלמוד (עמ' VII).

(22) הבלר: *The early Printers...*, קמברידז 1894, עמ' 14. כאן הוא מביע את השערותיו ואת בזהירות. לא כן בספרו: *Die deutschen Buchdrucker im 15. Jahr-* hundred, מינכן 1924, עמ' 264. שם הוא קובע יתר בהשערותיו, ומציעה כתור הנחה מבוססת.

פטר ברון. כי מכיון שאנו מוצאים כאן פידרו מואד אלחג'ארה אומן מובהק בחתיכת אותיות, קרוב לודאי שהוא הוא הנזכר בחתימת האינקונבול הספרדי. השורות ט—י' מקבילות במדה ידועה לשורות ב'—ד'. למעלה הוא משבח את מקחו מצד תכנו: ההגהה, וכאן מצד הצורה החיצונית בהבליטו ש"המכתב" הוא מעשה אומן מומחה ומפורסם.

שורה י"ג. דלת: שופטים ה'. 7. מי היא "דבורה" אשר התקינה את הפועלים לסדר אותיות עבריות אין אנו יודעים, ואין אנו בטוחים אם הדברים כפשוטם — בלי רמז — והכונה על איזו אשה — אולי אשתו של המדפיס — ששמה דבורה. ואם כן הוא, מענין הדבר שיש לנו כאן מעין הקבלה לדפוסו של קונאט שבמנטובה, שאשתו "אישטילינה" לקחה חלק חשוב ביסודו של הדפוס העברי ע"י בעלה²³. אולם צורת "קס" במקום "קמה" מורה שמלת "דבורה" באה רק לשם המליצה והחרוז, והכונה דבורי="לשוני" שבסוגר.

שורה י"ד. כלומר הקונטרסים האחרונים משוכללים מן הראשונים. ובאמת הדבר בולט לעין, שבעוד שבקונטרסים הראשונים שולט איסור ברוחב השורות, בהאחרונים יושר השורות היא המדה, ואין בהן יוצא זנב.

השורות י"א — י"ד מקבילות להשורות ה—ז'. למעלה התנצלות על השגיאות בהגהה, וכאן התנצלות על החסרונות בצורה החיצונית לרגלי חוסרידיעתם של הפועלים בהתחלה.

שורה ט"ז=בשש עשרה לאלול (רל"ו) = 1 לספטמבר 1476.

שורה יז. סוגר: תהלים ק"י 1.

שורה י"ח. סוגר: בקלופון לפי רד"ק על נביאים אחרונים הוא חותם: "שלמה ב"ר משה נחו עדן בן אלקבץ"²⁴.

שנת הדפוס. מכיון שהסוגר של השורה י', המכיל את סימן השנה אינו ברור כל צרכו, ואפשר לפרשו באופנים שונים, נציע כאן את הנימוקים שהכריעו אותנו לקבוע את שנת רל"ו לשנת הדפוס. אע"פ שרק התיבה ה' מנוקדת לסימן מספר, אין ספק שעלינו להוסיף על המספר ר"ה אותיות מספר אחרות, אם מן התיבה שלפני "הר", או משלאחריה, שכן בשנת ר"ה לא היה עדין דפוס עברי במציאות. ובכדי להוציא מן הכלל צירופים ידועים נראה נא אם נוכל לקבוע את

(23) ע' א. מ. הכרמן, הנשים בדפוס העברי, ברלין 1933, עמ' 7 וכו'. וכראי להעיר שבתעודות החקירה, המרמזות על דפוס עברי של יואן מלוסינה נזכרות ג"כ שתי בנותיו טיריסה ויואנה, בתור פועלות.

(24) הקולופון מועתק ברשימת בודליאנה של רמ"ש בערך דוד קמחי והפקסימיל שלו נמצא באוצרו של טריימן B I

השיעור למעלה של האינקונבול הזה. ובאמת יש לנו סימנים מובהקים שקדום הוא לפירוש הרד"ק לנביאים אחרונים שגדפס באותו הדפוס בעצמו בשנת רמ"ב: (א) חיצוני, והוא, שהאותיות באינקונבול שלנו הן הרבה יותר בהירות מאותיות רד"ק שנשטטשו מרוב שימוש. (ב) סימן פנימי, הדין נותן שמקדום הדפיסו פירוש על התורה, ואח"כ פירוש לנביאים, באופן שאנו יכולים לשער, שגם פירוש הרד"ק לנביאים ראשונים נדפס בווד אלחג'ארה בשנת ר"מ—רמ"א בערך, — אעפ"י שעד עכשו לא נמצא שום קטע מפי' הרד"ק לנ"ר מדפוס זה — כדרך שעשו בני שונצינו. (ג) מכיון שבקולופון של אלקבץ לפירוש הרד"ק הוא חותם: „בן משה נחו עדן" וכאן אינו מזכיר שם אביו, רגלים לדבר, שהאינקונבול שלנו נדפס עוד בחיי אביו של שלמה אלקבץ. (ד) ולבסוף, והוא העיקר, מן השורות י"ב—ג יוצא ברור, שיש לנו ענין כאן עם הנסיון הראשון של הדפוס העברי בווד אלחג'ארה. מכל זה יוצא, שכל הצירופים המאחרים את שנת הדפוס עד שנת רמ"ב בטלים הם מעיקרם; וגם רמ"א אינה באה בחשבון, מפני שבשנה זו חל י"ו באלול להיות בשבת. שנת ר"מ היא איפוא השיעור למעלה. לאחר-כביעות השיעור הזה נשארו לנו עוד שני צירופים אפשריים: (א) הצירוף שהנחנו בבאורנו, והוא להוסיף את המלה „אל" שמלפניה לתיבת „הר", ויעלה בידינו המספר רל"ה, או (ב) להוסיף את האות הראשונה והשלישית ממלת „יעלני" שלאחריה, ואעפ"י שאז יעלה לנו המספר רמ"ה, שאינו בא בחשבון, נוכל לסמן באות ה שב„הר" את האלפים, וישאר לנו המספר ר"מ. משני הצירופים האלה הכרענו את הכף כלפי הראשון, מפני שהוא יותר פשוט, וגם מפני שבקולופון לפי' הרד"ק אנו רואים שאלקבץ לא נתן שום סימן להאלפים.

מבחינת הביבליוגרפיה ערכו של האינקונבול הספרדי הזה גדול למאד מכמה צדדים:

- א. הרי הוא בא ללמדנו שהתחלתו של הדפוס העברי בספרד חלה כמעט ביחד עם התחלתו באיטליה.
 - ב. הרי הוא מוסר לנו את המפתח לפתור על ידו את שאלת היחס שבין הדפוס העברי הראשון בריגיו קלבריה וזה שבואד אלחג'ארה.
 - ג. מפיץ הוא אור על האישיות המעורפלת של „מאיסטרי פידרו", שהבלר וסיעתו תלו בו השערות שונות, שאין להן שום יסוד.
- ולבסוף, הוא מראה לנו עובדה מענינת בתולדות הדפוס בספרד, והוא, שהדפוסים הספרדיים הראשונים האמיתיים, — כלומר, אלה שחותם לאומי פורמלי טבוע עליהם, — הם דוקה הדפוסים העבריים ולא הלטיניים. ובאמת, כבר קבעו הבלר וסיעתו, שחוסר סגנון מאוחד בכת"י בספרד גרם לכך, שבזמן הראשון של הדפוס בספרד החומר הטיפוגרפי, כלומר האותיות, בא ברובו המכריע מאיטליה

וגרמניה²⁵). לא כן בדפוסים העבריים. תיכף מתחלתם נעשו על טהרת הסגנון הספרדי, הן מצדן הפורמלי של האותיות והן מצד הפרעלים שעסקו בו. וגדולה מזו, אפילו ממציאי החומר הטיפוגרפי, יוצקי האותיות, ספרדים טהורים הם. בואד אלחג'ארה — האומן פידרו מואד אלחג'ארה; באישאר ולישבון — אלפונסו פירננדיס מקורדובה.

ולא פחות מזה גדול ערכו של האינקונבול שלנו מבחינת תכנון ו"א מצד נוסחתו. דיה השואה קלה של נוסחתנו עם הנוסחה הרגילה כדי להוכיח שבמקומות אחדים נוסחתנו שונה למאד מהנוסחה הרגילה. ההשערה קרובה, שנוסחתנו היא תוצאת עבוד ספרדי — מהדורה ספרדית — של פירש"י על החומש, בעוד שהנוסחה הרגילה, שמקורה בהוצאת בולוניה רמ"ג, שהלכה והתפשטה דרך צנור ההוצאות של שונצינו²⁶) ושל בומבירג במקראות גדולות, מיצגת מהדורה אשכנזית-איטלקית של הפירוש. למעלה בהערותינו היתה לנו כבר הזדמנות להראות על שני הנוסחה שבהוצאתנו. ואנו באים להוסיף כאן רק שתי דוגמאות מלאות ענין:

נוסח האינקונבול	הנוסח המקובל
I בעקב עשו סימן שאין מספיק מלכותו לגומרה עד שזה עומד ונוטלה המנו' ויעקב בא לעכבו שאעפ"י שיהא הוא ראשון ללדה הוא היה ראשון ליצירה מטפה ראשונה ופטר רחמה ויטול בכורה מן הדין משל לשני מרגליות שנותני' בששפופרת אחת הראשונה יוצאת באחרונה.	שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו, בדין היה אוחו בו לעכבו ויעקב נוצר מטפה ראשונה ועשו מן השניה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן לה שתי אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשונה ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון. ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללדה כראשון ליצירה ויפטר את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין. בעקב עשו סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו.
II ארצה שעיר' לארץ שעיר' הארצה שער' כל תיבה שצריכה לעמוד בתחלה הטיל לה הא בסופה.	ארצה שער' לארץ שעיר' כל תיבה שצריכה לעמוד בתחלה הטיל לה הא בסופה.

השוה: Bogeng, Geschichte des Buchdruckes, Berlin, 1930, 573: "Die Buchdruckerkunst verblieb deshalb lange in ihrer spanischen Frühzeit unter fremder formaler Führung".

26 גרשם שונצינו בהקדמתו להוצ' רימיני שהוצרכו מודה שהוצ' בולוניה שמשה לו יסוד, כי היא לפי דעתו, היותר מתקנת והיותר מוגהת.

בנוגע ל I השינויים בין נוסחת האינקוונבול ושל הדפוסים הרגילים הם כ"כ יסודיים, עד שאנו מוכרחים להניח מהדורות שונות. בהשקפה הראשונה היינו נוטים לראות בנוסחה המקוצרת של האינקוונבול הנוסחה המקורית, ובהארכה של הדפוסים המאוחרים הוספות המעתיקים. אבל לאחר ישוב הדעת נראה יותר שהנוסחה הארוכה היא המקורית והמקוצרת היא עבוד מאוחר. ועקבות הנוסחה המקורית נשארו באינקוונבול שלנו. שכן הדברים: „שאעפ"י שיהא הוא ראשון"... אין להם מובן בנוסחה המקוצרת וצריך היה להיות „שהיה" במקום „שיהא".

בנוגע ל II. גם כאן נוטים אנו לראות בנוסחה הרגילה הנוסחה המקורית. מפני שדרכו של רש"י לדבר בלשון התלמוד (עי' יבמות י"ג, ע"ב), בעוד שנוסחת האינקוונבול מראה על נסיון של נסוח יבש מדעי של כלל בדקדוק, נסוח שנעשה תחת השפעתה של הספרות הדקדוקית שבספרד.

השערה מתקבלת על הלב היא, שנוסחת האינקוונבול שלנו נעשית אב לאחדות מהוצאות קושטא ושאלוניק העתיקות שהמשיכו את המסורה הספרדית. עד כמה שהגיעה ידי לבחון הוצ. קושטא יכולתי לקבוע שבחומש עם תרגום, פירש"י, ופי' הרמב"ן שנדפס בקושטא רפ"ב אצל נחמייאש הנוסחה בפירש"י מתאימה לנוסחתנו, וגם ההוספה בסוף ספר בראשית נמצאת שם²⁷). השואה עם הוצ. זאמורה וריגיו קאלאבריה, אפשר שהיתה מושיטה לנו רמזים מענינים להתהוותו של הטקסט עד כדי לקבוע כמה משנויי הנוסחה הם „הגזותיו" של אלקאבץ, שהגיה „מסברא", וכמה מהם יסודם במסורה ספרדית שונה מזו של אשכנז ואיטליה.

27) בדפוס קושטא של התקופה ההיא — מסביב לשנת ר"פ — אנו רואים לפעמים תכופות שאיפה לשוב ליסודות פורמליים של דפוס ספרד העתיקים. כך, למשל, הנהיגו לחזור בראש כל דף על המלה האחרונה של הדף הקודם — סגולה שאנו מוצאים בדפוס ואד אלחג'ארה כנ"ל — כגון בחומש רפ"ק ובהליכות שבא משנת ר"פ וכדומה — לפעמים שחפר בדפוסים אלה סימן הקינסרסים — כגון הליכות שבא — וגם האותיות שבהן נדפס התרגום בחומש ר"פ שייכות לתקופת ספרד הקדומה וגם „מדרש אלפא ביתא" שנדפס באותיות ואד אלחג'ארה, אעפ"י שכל הביבליוגרפים מיחסים אותו לשאלוניק, לדעתי הוא דפוס קושטא של התקופה ההיא, שכן תמיד הוא בא בתור הוספה למדרש תהלים, שמואל ומשלי שנדפס בקושטא בשנות רע"ב-רע"ו. חדוש אותיות ואד אלחג'ארה בדפוס שמשנת רפ"א אנו מוצאים במס' עירובין עם רש"י בלי תוספות, וגם הדפוס הזה אני נוטה ליחס לקושטא ולא לשאלוניק או לפאס, כמו שמניחים כל הביבליוגרפים.

הדפוס העברי בלונדון

נסיון כיכליוגרפי

מאת

בצלאל רוט (לונדון)

(סוף; ראה ק. ס. שנה זו ע' 97—104)

67. קיזור, יצחק וולמן. על מות הגאון ... דוד הכהן (טכילי שיף),
עלה בודר. 20. [נרפס באמסטרדם?] 1792. Duschinsky: Rabbinate of the
(Great Synagogue).

68. סדר תפלה ותחנון לתשובת חטאינו ותשועת כלי מלחמתנו במאמר
המלך אדוננו. נתקנה להתפלל בבית הכנסת ק"ק מפרדים שער השמים בלונדון
בששי בשבת ז' לאייר תקנ"ג. 27 ע', 80. לונדון תקנ"ג 11793.

69. מחזור ומנהג אשכנז, עם חרום אנגלי ע"י דוד לוי. ה' חלקים. 80.
לונדון, תקנ"ז 11794.
הוצאה שניה ב 6 חלקים: תקס"ז; הוצאה שלישית: תקס"ד; הוצאה רביעית: תקצ"ד;
הוצאה חמישית? תר"ר.

70. הגדה של פסח כמנהג אשכנזים וכמנהג מפרדים ובלות תרגום
אנגלי והערות ע"י דוד לוי. לט דף, 7 ע' הערות. 80. לונדון, תקנ"ד 11794.
הוצאה שניה ע"י יצחק לוי: תקס"ח; הוצאה שלישית ע"י יצחק לוי: תקצ"א;
הוצאה רביעית ע"י ח. ברנס: תקצ"ג.

71. אליקים בן אברהם [= John Hart]. עשרה מאמרות ובלונדון
נרפסו רק שלושת המאמרים הראשונים, כל אחד בשער מיוחד. ושער משותף.
לכולם. המאמרים האלה הם: מלחמות ה'. לה דף. נרפס תקנ"ד. כינה לעתים.
כו דף. נרפס ותקנ"ה. על השער תאריך בלתי אפשרי. צוף נובלות. לו דף. נרפס
תקנ"ה. ומאמרים אחרים נרפסו בברלין. 80. 91—11794.

72. קיניגסברג, מ. ושיר לכבוד הבר-מצות ש. קיזור. 1794. (Bibl.).

73. A Form of Prayer ... for the Preservation of the King's
Majesty [תפלה לחיי המלך ג'ורג' השלישי]. נרפס ע"י דוד לוי.
בענין סדרי תפלה לעת מצא במשך המלחמה הנפוליאונית ע' מאמרו של
Abrahams ב-9. Trs.

74. תקנות סיחידים ואנשי בית הכנסת המבורג בלונדון שנחתדשו וכו'
וכתובים בעברית מחובלת בידוש] ובלו מספרי עמודים. שער, 3 ע' הקדמה, 12 ע'
מראה מקום, 1 ע' בודעה, 47 ע' תקנות, 2 ע' חתימות. 80. לונדון תקנ"ה 11795.

75. פנחס בן שמואל. ספר מדרש פנחס ועל סאמר רבה בר בר חנה.
2 קונטרסים, ורשימת התחתונים. 40. לונדון, קנאה ותקני'ה 1795. (C. R.)
76. מחזור ומנהג אשכנזי, ה' חלקים. 1796.
77. תקנות החברה קדישא דגמילות חסדים בבית הכנסת הסבורג.
ועברית מעורבת בידוש. 80. 1797.
78. [תקנות חברה קדישא משיבת נפש]. 1797. (Bibliotheca § 1390)
79. סדר שבח והודאה לאל עליון גואלנו בטאמר המלך אדוננו אשר
דן בן ... 1797.
80. [שירים ותשבוחות להנחת בית הכנסת ברנמרק קורטו]. 1797.
81. פנקס תקנות מהחברה אהבת אחים. 20 דפים. 80. London 1797. (M).
82. Copy of Amendments to some of the old תקנות, and 14
וחדושי תקנות דק"ק הסבורג, כתובים בעברית וירוש' 11 ע'. etc. תקנות new
80. והוסכם עליהן ב 19 למרס 1797, תקני'ו.
83. [סדר שבח והודאה] ועל נצחון נלסן ע"י נהר מצרים 20 ע'. 80.
(Trs. 9. 127). 1798
84. תקנות הקהלה דקהל קורש דכח"כ אשר בדענמארק קארט בעיר
וועסמיינסטר ובעברית מעורבת בידוש, בלי סמון עמודים. 46 ע' תקנות, 15 ע'
אלה דברי חברות ... בין ג' קהלות ... ובין ק"ק וועסמיינסטר. 80. ולונדון
תקני'ט 1799.
85. The Form of Daily Prayers etc. וסדר עם תרגום אנגלי ע"י
דוד ליווי VI ע', רך דף. 80. לונדון תקס"א 1801.
86. שיר ושבח ליום מזמור לתודה וכו' (במצות המלך; ר"ח מיון תקס"ב).
(Trs. 9. 127) 1802 80.
87. מזמור תהלים ליום התענית במצות אדונינו המלך ירום הודו ובג'
מרחשון תקס"ב. 1803. (Trs. 9. 127)
88. סדר התפלה ותהנה לתשובת הטאתינו ותשועת אנשי צבאותינו
בטאמר המלך אדוננו. נתקנה להתפלל בכל כתי כנסיות ... בעיר המעטירה
לונדריש יע"א. 61 ע'. 80. 1803?

89. סדר שבח והודאה ... על נצחון אנשי המלחמה מאניות מלכנו וריהוי. נתקנה והומרה לאומרה ... בלונדון ישיא ביום ה' ייר לחדש כסליו. שנת התקס"ז. 121 ע"י. לונדון, תקס"ז 1805.

90. ידעיה הפניני הברדשני. בחינות עולם ... נעתק ללשון ענגליש ע"י ... מוכי' שמואל בן ישראל וגורמן. ועם שער אנגלי. ע' 8, VII, 72 אנגלית, 171 עברית. 80. לונדון, תקס"ז 1806.

91. ולנטיין, נחן יצחק, משבר ים. ויכוח בין שלוש אחיות המתוכחים עלי הריגת ... נעלסמן: ועברית ואנגלית] ונדפס על ניר כחול. 91 ע"י. 80. לונדון, תקס"ז 1806.

92. הירשל, שלמה. [הוכחה נגד השולחים בניהם לבית הספר של הסימיונרים, יהודית ואנגלית]. ב' דפים. 40. לונדון תקס"ז 1807.

93. Form and Service of the Hosannas etc. סדר הושענות. כסנהג אשכנזים, בלוית תרגום אנגלי ע"י א. אלכסנדר. 40 ע"י. 80. לונדון, תקס"ז 1807.

94. תקונות חדשות דקהל קדש אשכנזים בבית הכנסת הגדולה בלונדון ועברית מעורבת כיריש. [ג], ה דפים. 80. לונדון, תקס"ח 1808.

95. שער התפלה וסדר העבודה כסנהג פולין ואשכנזי הובא לדפוס ע"י יצחק בר צבי הלוי ומשותפו חיים בר סענדר. הוגה ע"י כהרר יצחק בן עקיבא [בלוית תרגום אנגלי. 187, יט דף. עם חמונת ר' שלמה הירשל ושער מצויר, 80. לונדון תקס"ט. 1809.

הוצאה שניה מתוקנת ע"י יצחק לוי: 164 דף עם זמירות ופרשיות, תק"ץ; הוצאה שלישית מתוקנת ע"י יצחק לוי: 179, כח דף. תקצ"ד; הוצאה רביעית מתוקנת ע"י יצחק ליאון: 189 דף, סב ע' (פרקי אבות), תקצ"ו.

96. תפלה ועת לחנכה וליוכל החמשים של המלך ג'ורג' השלישי. נאסרו בכחכ"ג הספרדי. נכתבו ע"י רפאל מילדולה [שער אנגלי: A Prayer and Thanksgiving to Almighty God for the protection afforded to ... King George the Third, during a long and an arduous reign, etc. [עברית ואנגלית] 4 ע"י. 80. לונדון תקס"ט. 1809.

97. שער התפלה וסדר העבודה כסנהג פולין ואשכנזי ... הובא לדפוס ע"י יצחק בר צבי הלוי ומשותפו חיים בר סענדר ... מוגה ע"י כהרר יצחק בן עקיבא. ק"ו דף. 80. לונדון תקס"ט 1809.

98. [שיר לכבוד שלושה הדוכסים בני המלך. כבואם לבקר את בהכ"ג הגדולה. גם נדפס על מש"י. ע"ה אחר; עם תרגום אנגלי. 1809.

99. סדר התפלות כמנהג ק"ק ספרדים יו"א ויו"ל ע"י דוד בר מרדכי
 סני"ל. שער: The Order of the Daily Pr. in Hebr. and Engl. Acc.
 to the Cust of the Sp. and Po. Jews as read in their Synagog.
 Trsl ... by Dav. Levi London. 2d ed. London. 5570 [1810].
100. תקנות מחברא קרישא גמילות חסדים דבתי"כ הגדולה בלונדון
 שנתחדש וכו' ועברית מעורבת בגרמנית באותיות עבריות. וכלי סמון עמודים.
 36 דף. 8°. ולונדון תקע"א [1810] (C. R.)
101. מדרושה יעקוב. הגדה של פסח כמנהג ספרדים ועם חרונם ספרדי
 J. Meldula. שער ספרדי: Orden de la Agadah de Pesah, en
 Hebraico y Español etc. 2, 19 דף, 3 מפות. מצויר. 8°. ולונדון,
 תקע"ג [1813].
102. [נוסח התפלה בק"ק ספרדים על השלום]. 1814.
103. קול רנה חודה וקול זמרה ... בליל שבת כ"ה אלול שנת השע"ד
 דפ"ק בבית הכנסת של ק"ק ספרדים ע"י רפאל בן חזקיהו מילדולה ועברית
 ואנגלית. 10 דפים. 8°. ולונדון תקע"ה. 1815.
104. סדר הגדה של פסח כמנהג פולין ואשכנזים. ועם ציורים נאים
 וערבים לקוראיהם. ובפרט דקמנים ... שלא ישנו וישאלו על שנויהם. שער.
 26 ע', מז דף, ציור בצבעים. 8°. ולונדון תקע"ה. 1815.
105. כהן, שלמה יעקב, שרשי אמונה אלה הם ראשי דברי תורה
 ומוסריה וסודי דת ישראל ... לתועלת ילדי בני ישראל ועברית ואנגלית. עם שער
 אנגלי: הוקדש ל"י אובן ע' 56, נו, לוח המעות, 6 ע' רשימת חותמים. 8°.
 לונדון ה' תקע"ה [1815].
106. קינג, יעקב (= ר.). דרך משח. 1817. (Bibliotheca).
107. בענגט, יום טוב. מנא בקורים [נגד שרשי אמונה מאת ש. י. כהן.
 נזכר בספר מנחת קנאות אבל אינו במציאות]. 1817.
108. רינטל, מאיר. מנחת קנאות מענה לכסיל אשר הביא מנא בקורים
 למעול מעל בשרשי אמונה. י"ט בענגט חדש שמו מאיש ... ע"י מאיר הכהן ועם
 הקדמה אנגלית. 26 ע'. 8°. לאנדאן תקע"ז [1817].
109. שוט לשון, הוא מלחמות לגו כסיל י"ט בענגט ... אשר כתב שמונה
 על ספר שרשי אמונה [של ש. י. כהן] כולל אגרות ... לבעתה"ח ספר שרשי
 אמונה. מאת אוהביו ... נאסף והובא לבית הדפוס מאת מאיר האהן. 18 ע'. 8°.
 המבורג [תקע"ז] 1817 [Altona?].

110. תפלה ותחנונים ליום עצרה והספד על הנסיכה שרלוט. ולונדון תקע"ז 11817.
- וסדור כמנהג אשכנז, 111. Alexander's Interpreting Tephillot עם תרגום אנגלי תחת כל מלה ומלה. 8°. תקע"ז 11817.
112. הורוץ חיים. A Hebrew Dirge chaunted in the Great Synagogue etc. קינת ישרון ושיר על מות הנסיכה שרלוט שהושר בבחכ"ג הגדולה ביום קבורתה. כתוב בידי חיים הורוץ. תורגם לחרוזים אנגליים ע"י [S.T. Coleridge]. 13 ע'. 8°. London 1817 ולונדון תקע"ז.
113. שירות ותשבחות. רגן ירגנו במקהלות לחנוכת בית התפלה אשר יסדו נדיביו עם כבית נוח צדק ... יום א' כ"ג אדר ראשון. 4 ע'. 4°. ולונדון תקע"ח (נדפס ע"י א. הנאו).
114. מילדולה דוד בן רפאל. תהלה לדוד ... לכבוד החתן אברהם בן יעקב סוקאטה. 8 ע'. 8°. ולונדון תקע"ח 1818.
115. שיר מזמור ולהקדשת ספר תורה בבחכ"ג. 16 ע'. 12°. ולונדון תקע"ט 11819.
116. סדר התפלה להחפלה בבית נוח צדק ביום הועד סרי שנה בשנה ועברית ואנגלית. שער אנגלי. 3 ע'. 4°. 1819?
117. קינג, י. דרך סלולה (על הנבואות). 1819.
118. בולפי, ח. ו. ושיר לב"ה שקרי תקוה. 11820?
119. The Tears of a Grateful People etc. שיר עברי לכבודו החספד על גזר' השלישי. שהיה בבחכ"ג הגדול ביום הלווה. עברית ואנגלית. 8°. ולונדון תקי"ף. London 1820.
120. בולפי (ח. ו.). אורח מישור ודקדוק לשון הקדמון. 1820.
121. תפלה ותחנונים וליום קבורת הסלך גזר' השלישי, בא' אדר תקי"ף, נאמרו בכתו הכנסת של ערות אשכנז. רק עברית. ולונדון תקי"ף. הוצאה שנייה עברית ואנגלית, שער אנגלי. 2°. ולונדון תקי"ף 11820.
122. מילדולה, אברהם. ושיר לכבוד המוסד נוח צדק. 1821.
123. אגרת הכולל אל העברים ותרגום עברית ע"י ח. י. בולפי. שער מצויר. 15 ע' (עמוד a15 בלי דפוס). 4°. הודפס ע"י נפתלי הירש ומרדכי בן אלעזר. ותקפ"ב 11822.

124. צבי בן שמעון מלעסלע (= Hart Symonds). ספר מלחמות האמונה ותשובת הנצחון על דברי הכופרים והפיקורסים (כך) ועברית ואנגלית. 2 חלקים. 8°. לונדון תקפ"ב [1822].
125. [תנ"ך עם תרגום אנגלי ע"י 5. אלכסנדר] 5 כרכים. 1822.
126. תפלה מונה ... ע"י מוהרר שכתו סופר ועם שער אנגלי: The Form of Daily Prayers ... translated from the original Hebrew. Published for the Benefit of the Jews' Free School. ע, רמו דף, פרשיות, עמוד לוח המסיות. 8°. ולונדון תקפ"כ [J. van Oven xv]. London 5582.
127. Order of Consecration and Examination of the Jews' Free School, January 13, A. M. 5582. עם שירים. סדר חגיגת הנסר. עקבית ואנגלית. 3 ע. 4°. ולונדון תקפ"ב [1822].
128. תפלות ועם תרגום אנגלי, שבו חוקנו השגיאות בהרגום הוצאת Jews' Free School. ובחוצאות ... דוד לוי. קו דף 2°. ולונדון תקפ"ג [1823].
129. סדר חנוך בהכ"ג בלאנדן אחרי חוק את ברקו. ע"ש"ק כ"ב אלול ה'תקפ"ג ועברית ואנגלית. עם שער אנגלי. 16 ע. 8°. ולונדון תקפ"ג [1823].
130. The Holy Bible in Hebrew and English ... חומש? עם תרגום אנגלי. ביאורים והערות ע"י 5. אלכסנדר. 8°. ולונדון תקפ"ד [1824].
131. קול רנה תודה וקול זמרה בסוד ישרים ועדה ולחנכות הכית של בהכ"ג של ק"ק ספרדים. בכ"ז אלול תקפ"ה. נכתב בידי רפאל מילדולה וחורגם ע"י ה. ב. בולפי. עברית ואנגלית. שער אנגלי: The Form of Devotional Service ... for the Renewal of the Dedication etc. 7, 8 ע. 8°. ולונדון תקפ"ה [1825].
132. שנישצ'ר, י. בן א. באור חדש על תשע פרשיות האחרונות מספר יחזקאל והובא לרפוס? ע"י זרח הלוי. שער, 112, VI ע, 3 ציורים. 4°. לאנדאן תקפ"ה [1825].
133. סדר תפלות לראש השנה וכליות תרגום אנגלי ובאור המקומות הסתומים והמליצות. 8°. לונדון, אלול תקפ"ו [1826].
134. סדור חנוך ב"ה החדשה בלאנדאן אחרי חוק את ברקו ככבוד ותפארת. ע"ש"ק כ"ז אלול. ה'תקפ"ו (ו) ליצירה וכליות תרגום אנגלי ושער אנגלי. 8°. ולונדון תקפ"ו [1826].

135. סדר הנוכת הבית ... של קיק וועסטמינסטר ... ביום ה' ו' ותוקן בכ"י י"טו לח' אלול ה'תקפ"ו. בעל הספר השיר בל"תק"י כה' ח' הורוץ ... המוסיק וסדר הניגונים ע"י כ"ח משה מאם ... ועברית ואנגלית, עם שער אנגלזי. 12 דף. 8°. ולונדון תקפ"ו 1826.

136. דורוין, חיים. The Knell, an Elegy on George the Third, who died ... 1820 ... From the Hebrew of Hyman Hurwitz by the Rev. William Smith etc. והוצאה אנגלית. והוצאה בלית המקור העברי. מודפס באותיות לטיניות, במבטא אנגלו-ספרדי. שם השיר העברי: קול נהי. 8°. Thurso 1827 ותורו תקפ"ו.

137. תקנות לעדת ישורון דק"ק בהכ"נ הגדולה ... נשתנו ונתקנו בשנת ה'תקפ"ו ליצירה ועתקו (1) מלשון ענגליש בפקודת הקהל באת מאיר קעניגסבערג ועברית ואנגלית. XVI, 81, (7), Errata, XI, 81, ע' 8°. London 1827 ולונדון תקפ"ו. (C.R.)

138. מילדולף, דוד. קינה ועל פטירת החכם רפאל מילדולף. ע"י בנו דוד. 1828.

139. מילדולף. קינה ולתשלוש השנה לפטירת כהר"ר רפאל מילדולף. 1829.

140. סדר ברכות ועם תרגום בין חשורות ובאורים על מקורותיה ודיניהן בלית הקדמה מאת א. די סולף. הביאורים והחקדמה באנגלית. שער באנגלית: The Blessings, or, Expressions of praise and Thanks-giving etc. XVI, 94 ע' 8°. London 5590-1829 ולונדון תקפ"ן.

141. חנוכת ב"ה בתימן ג'אן בלונדון. 1829. (Bibl.)

142. סדר תפלות להושענא רבא. והובא לדפוס ע"י ר. א. פיין. 81 ע' ולונדון תקפ"ן 1830.

143. תפלה ... והודפסה ע"י ... חברת ת"ת וחנך ילדים אשר בלונדון וע"י ה. נ. סולוסון. ולונדון תקפ"ן 1830. הוצאה שניה: תרכ"א.

144. תפלה בעד הסלך ג'ורג' ר'. בעת הלוי כביה ספרדים. 1830. כניל בביה אשכנזים ע"י הרב שלמה בן צבי (הירשל). (Trs. IX)

145. תפלה כיום הקבר הסלך ג'ורג' הר'. 1830. (Trs.)

146. שער התפלה וסדר העבודה ... ותוקן ע"י ר. לוי. ולונדון תקפ"ן 1830. הוצאה שנית בלית תרגום אנגלי בשנת תקצ"ד.

147. סדר הגדה של פסח מתורגם מלשון הקודש ללשון ענגליזטירא אשר כבר הובאה לדפוס ע"י ... מרדכי לוי. ועתה הובאה לדפוס ע"י משה הלוי. הוגה ... ע"י יצחק בן עקיבא ומנהג אשכנז. 46 דף. 80. לונדון תקצ"א (1831)
148. סדר שבת והודאה להורות לשם ה' מרי שנה בשנה בק"ק מקבץ נדחי ישראל אשר באו ברבדאס ... נסדר ממני ... דוד בן רפאל מילדולה ועם הקדמה. עברית ואנגלית. שער אנגלי: Form of Prayer and Service... on the day of the Great Calamity 2d Elul 5591 etc. 6 ע'. 80. לונדון (תקצ"ב) 1831.
149. ניומן, ש. ספר מלים ומלון אנגלי-עברי. החלק העברי-אנגלי יצא לאור ב1834. ולונדון תקצ"ב 1832.
150. הפלה ותחנון לשפוך שיחה בבה"כ של ק"ק ספרדים ביום ד' י"ט אדר שני תקצ"ב ויום קראו עצרה במאמר אדוננו המלך להחפץ ולהתחנן לאבינו שבשמים שיסיר מעלינו כל חלי וכל מדוה ועברית ואנגלית. שער אנגלי. 8 דפים. 80. ולונדון תקצ"ב 1832.
151. סדר שבת והודאה להורות לשם ה' בבית הכנסת של ק"ק ספרדים ביום כ"ה לחדש ניסן תקצ"ג במאמר המלך יר"ה ובפקודת אנשי המעמד ורק עברית. אבל עם שער אנגלי. כתוב בידו דוד מילדולה. 4 ע'. 80. London 1833 ולונדון תקצ"ג.
152. קעניגזברג, מאיר [= Michael Joseph]. מדרש מלים ומלון אנגלי עבריו בשני חלקים. 80. ולונדון תקצ"ג. London 1833.
153. [סדר התפלה לחנוך כ"ה של משה מונטיפיורי בראמסגט]. 1833.
154. סדר שבת והודאה. A Form of Prayer and Thanksgiving to Almighty God to be used in the Spanish and Portuguese Synagogue on the 14th April 5593. By David Meldola. London 1833 ולונדון תקצ"ג. ורק בעברית. 4 ע'. 80.
155. שער התפלה ועברית ואנגלית. ולונדון תקצ"ד 1834.
156. מוקטא. משה. The Wisdom of Solomon etc. ומבחר במשלי וקהלת בעברית עם תרגום אנגלי שורה בשורה. 80. ולונדון תקצ"ד. 1834.
157. בענעמ, שלמה. דרוש תורני ומחקרי על קדמות ושלמות לשון הקדש ועם שער אנגלי: Theological and critical treatise on the primogeniture and integrity of the holy language, etc. 50 ע'. 40. London 1835 ולונדון תקצ"ה.

158. בענעט, שלמה, לקוטים מהחקקה חדשה על תורה נביאים וכתובים
ועברית ואנגלית, שער אנגלי: Specimen of a New Version of the
Hebrew Bible, XII, 48 ע' 40. London 1836. ולונדון תקצ"ו.
159. סדר תפלות ישראל וכליות הקרות באנגלית מאת H. A. Henry.
שער אנגלי. 2 כרכים. 80. לונדון תקצ"ו. 1836.
160. ישעיה The Book of the Prophet Isaiah in Hebrew.
שער, כח דף. 80. לונדון ברפוס ב. וורטהיים (תקצ"ו) 1836.
161. שער התפלה וסדר העבודה ועברית ואנגלית. תוקן ע"י I. L. Lyon.
ולונדון תקצ"ו 1836.
162. פרענקל, בנימין, ספר נצח והוד מדבר מענין נצחיות הנפש
והשארתה. ועברית. שער אנגלי: The Glory of Eternity, etc. XIX דף, 5
דפים שירים, 38 דף, 4 ע' רשימת חותמים. 80. לאנדאן התקצ"ו 1836.
163. סדר חנוכה הבית ... לכבוד כדק הבית של ק"ק וועסטמינסטר ...
אור ליום כיג לח' אלול התקצ"ו ועברית ואנגלית. שער אנגלי. 14, 15 ע' 80.
ולונדון תקצ"ו 1836.
164. פרנקל, בנימין, אבל כבוד זה קינה ונחי על מות באראן נתן
רומשילד ועברית ואנגלית. שער אנגלי. 24 ע' 40. London 5596. לונדאן התקצ"ו.
165. סדר תפלות כמנהג ק"ק ספרדים וכליות תרגום אנגלי ע"י ד. א.
די סולא. שער אנגלי: Forms of prayers, including the Festival
Prayers ... To which are added tables forming a Complete Hebrew
Almanac from 1836—1886. 5 כרכים. 80. London 5596—98. ולונדון
תקצ"ו—ח.
166. שירות ותשבחות: לחנוכה בהכ"נ הסבורג בלאנדאן אחרי חוקן את
בדקו בעון ובתפארת ורק עברית. אבל בשער אנגלי. 12 ע' 80. ולונדון תקצ"ו 1837.
167. תפלה קרבן תורה לנשים יולדות ... הכינה ויסדה ... נתן בן יצחק
נייאמטקין [N. I. Vallentine] ... ונעתק ע"י ... צבי ב"ר אברהם [H. A. Henry]
ועברית ואנגלית, שער אנגלי. 17 ע' (הוקדש לגב' מונטפורד). 160.
London 5597. ולונדון ובהחזונים יבואו 1837.
168. תפלה ותחנון ... כיום הספר המלך הישר ויוליהם הרביעי ובבחי"כ
ק"ק ספרדים, ז' לחסון תקצ"ו. עברית ואנגלית. שער אנגלי. 4 דפים. 80.
ולונדון תקצ"ו 1837.

מלואים למאמר הקודם

לרשימת ספרי לונדון של הח' ב. רות, הקרובה מאד לשלמות, יש לי להוסיף ספרים אחרים הנמצאים בבית הספרים בירושלים, ואלו הם:

1. ספר תפלה לתענית כמנהג ק"ק הספרדים ויז"א בלשוננו הקדושה ובלשון ענגיעטערי ... הועתק על ידי התורני אלכסנדר בר יהודה זצ"ל בלונדון ... בלונדון, בבית ובדפוס אלכסנדר בר יהודה לוי זצ"ל. ככה תבכה בקולך ודמעתה על לחיה ותקל"ו. [11], 209, 12] דף 80. עם שער מיוחד באנגלית.

2. סדר הגדה של פסח עם ברכותיה לפניהם ולאחריהם ואף כל הדינים ... נדפס בבית האדון וויליאם טוק בלונדון בדפוס חדש אשר חוקם על ידי המשותפים ... איצק בן ... ירדיה זצ"ל סגל ... משה בן ... גרשון ... יעקב בן ... ויששכר ז"ל כ"ץ מוכרי ומדפיסי ספרים: כשנת והגדת לבבך ביום ההוא לפ"ק [תק"ם]. דף. 40. 120. מעבר לשער ציור יציאת מצרים.

3. לוח של שנת תקס"ד ושל שנת תקמ"ז. לונדון, דפוס אלכסנדר בן יהודה לוי.

4. לוח של שנת תקנ"ז. לונדון, דפוס יהודה ובן אלכסנדר.

5. שירות ותשבחות רנן ירננו לחנוכה בית הכנסת מאנשי פולין הסרים למשמעת האלופים ... דבכה"נ הגדולה דוקם פלעס הנעשה ביום ו' עש"ק תשעה עשר לחודש מנחם אב תקמ"ד לפ"ק. זמר נאה ניתן לנו מכבוד אדרימ"ו שלמה נד"ו אב"ד דק"ק לונדון והמדינה יע"א שחיבר אביו אדרימ"ו ... צבי הירש זצ"ל ... Printed by S. Soesman. 2 דפים. 40.

6. סדר הגדה של פסח כמנהג פולין ואשכנזים ... ועם ציורים נאים ... נועם תרגום אנגלי לונדון ... Printed by E. Justins for H. Barnett ... בבית חיים בר מענדל ... שנת ו'אנ" ארא"ה בשנא"ו לפ"ק [תקע"ז]. הציורים מיוחדים-נחשת. עם תרגום אשכנזי-יהודי לדינים, לחדגריא ולאחד מי יודע.

7. [פסק-דין של ר' רפאל ב"ר חזקיהו מילדולה בענין ביטוי האותיות והתנועות כחפלה]. The following decision by the Rev. Dr. Raphael Meldola etc. לונדון, לשמע עד היום הזה לפ"ג [תקפ"ז]. 2 דפים. 40.

8. תפלה נכונה זכה ומאושרת ... מונה ומדויק היטב ע"פ כמה תפלות מדויקים ובתוכם התפלה עם פ"י כתי"ו ... מוה"ר שבת"י סופר זצ"ל ... הובא לבית הדפוס ע"י שונאי בצע רודפי צדק שוחריו טוב לתועלת ילדיו ישראל ולסיועת חברת תלמוד תורה לחנוך ילדים אשר בלונדון. Printed by S. Wertheimer ... and sold by H. Barnett. נדפס עפ"י ההוצאה משנת תקפ"ב (זאת כס' 126) והפרט העברי משם נשאר כאן. 5597...

אברהם יערי

לקומים ביבליוגרפיים

מאת

אברהם יערי

כד. ספרידפוס על קלף בגנזי ששון

בשנת 1911 פרסם החכם אהרן פריימן רשימת הספרים העבריים שנדפסו על קלף ורשם ליד כל ספר את כל האכסמפלרים על קלף שהיו ידועים אז (ZfHB, XV, 46—57, 82—92). ברשימתו מנה פריימן 165 ספרים עבריים שנדפסו על קלף. מלואים אחדים לרשימה הוסיפו אחר-כך החכמים א. מרכס, א. נ. אדלר, לו. י. חזנוביץ ופריימן עצמו (שם ע' 186—187). אף-על-פי שמאז נתגלו כמה ספרים על קלף, לא נתפרסמה שוב שום רשימה נוספת.

והנה כשנודמנתי בקיץ תרצ"ז לבית החכם ר' דוד ששון הי"ו בלונדון והיה לי העונג להתבונן בגנזי-ספריו הרנינו את עיני ביחוד הספרים הנדפסים על קלף בשלמותם ובצורתם הרעננה. כתבי-היד שבגנזי ששון ידועים עתה בעולם ע"י ספרו הגדול „אהל דוד", רשימה נאה לאוצר נאה, אולם מעטים הידועים שגנזי ששון עשירים גם בספרי דפוס יקרי-מציאות.

כל ידיעה על מציאות אכסמפלר נוסף על קלף חשובה לנו, מאחר שהאכסמפלרים שנדפסו על קלף מועטים המה עד מאד. על אחת כמה וכמה חשובה לנו ידיעה על ספרים שלא נודעה מציאותם על קלף ממקום אחר. לפיכך אמרתי לרשום כאן בקיצור את כל ספרי-הדפוס על קלף הנמצאים בגנזי ששון, והם 23 במספר. חמשה מהם לא נזכרו כלל ברשימת פריימן (עיין להלן מס' 3, 12, 14, 15, 19) ואליהם נוסף אחד שאמנם נרשם ע"י פריימן מפני השמועה, אבל לא נודע לו אכסמפלר. (עיין להלן מס' 7).

חשיבות מיוחדת לשני ספרים על קלף בגנזי ששון, שבהם נדפס בפירוש בסוף הספר שם האיש שלמענו נדפס במיוחד על קלף. כך נדפס בסוף תנ"ך בומבירג רע"ה שהאכסמפלר נדפס למען הגביר ר' אברהם בן ברוך הכהן מפדואה „בקלף הגון להרבות בקיומו לזרעו שיחיו" (עיין להלן מס' 7). וכן בזהר מנטובה שיח"ש"כ נאמר בסופו שנדפס „בשם הנעלה" ר' יצחק בן אלחנן מפאנו. אלו הן דוגמאות יחידות ממין זה שנודעו לנו עד כה, והן מזכירות את הקולופונים שבכתבי-היד היקרים.

והגנזי מודה בכל לב להחכם ר' דוד ששון נ"ל שנתן לי רשות לפרסם רשימה זו. תחי משכרתו שלמה.

1. חומש עם תרגום ורש"י. בולוניא רמ"ב. (CB col. 1 no. 2).

פריימן מס' 6.

2. חומש. אישאר ר"ן. (CB col. 2 no. 8). פריימן מס' 20.

3. חומש עם תרגום ורש"י. אישאר ר"ן—רנ"ה (CB col. 156 n. 1011).
לא נזכר ברשימת פריימן. אבל על מציאות אכסמפלר על קלף כבר העיר
(ZfHB, XV, 187) Löw.
4. שרשים לרד"ק. נאפולי רנ"א. (CB col. 873 no. 4821, 44). פריימן מס' 21.
5. תנ"ך. נאפולי רנ"א. 2°. פריימן מס' 22.
6. תולדות אדם וחווה. קושטא רע"ז (CB col. 1384 no. 5801, 1). פריימן
מס' 41. ועיין גם ZfHB, XV, 187.
7. תנ"ך [מקרא גדולה]. ויניציאה בומבירג רע"ח (CB col. 6 no. 28).
ידיעה על מציאות תנ"ך זה על קלף הובאה ע"י שטינשנידר (HB, I, 47) בשם
קורונל מירושלים, המעיד שנמכר אכסמפלר מירושלים לוינה, ובו חסרים דפים
בבראשית ובירמיהו. פריימן מביא ידיעה זו במס' 43 (שם בטעות: HB I, 74
וצ"ל 47). אבל מטיל בה ספק וחושש שנתחלף לו לקורונל תנ"ך זה בתנ"ך
השני של בומבירג רפ"ה—רפ"ו. והנה בגנזי ששון נמצא אכסמפלר שלם (וא"כ
אינו זה שנזכר ע"י קורונל) בארבעה כרכים. בסוף חמש מגלות גרשם שם
אחד הבעלים: „ישעיה בכמה"ר יוסף מטרנני יצ"ר, ואולי הוא אחיו של משה
בר יוסף מטרנני שנזכר ב„אהל דוד" ח"א ראש ע' 356. בסוף ח"ד אחרי
הקולופון נדפס:
„להגדיל תורה ולהאדיר ביופיה העיר ה' את רוח
הנדיב איש החיל הר' אברהם בר ברוך הכהן מפ"דואת
להכתיב בדפוס את ספר התורה הזה ונביאים וכתובים
ותרגומיו ופירושו בקלף הגון להרבות בקיומו לזרעו
שיתיו ע"י החשוב הנשא דניאל בומבירגו אדון המלאכה
בחלקיה פה ויניציאה". (השוה לחלן מס' 8).
8. תנ"ך [מקרא גדולה]. ויניציאה רע"ח (כמו מספר 7) רק ח"ד ובלי
הכתובת הנ"ל.
9. תלמוד בבלי עירובין. ויניציאה בומבירג רפ"ה — רפ"ג (CB col. 217).
פריימן מס' 47.
10. חומש עם תרגום רש"י ורמב"ן. שלוניקי רפ"א (CB col. 8 no. 84).
פריימן מס' 45.
11. תנ"ך [מקרא גדולה]. חוצאה שניה. ויניציאה בומבירג רפ"ה—רפ"ו
(CB col. 11 no. 52). חלקים א' ב' וד' על קלף ועליהם החותמת של ביתהכנסת
„בית אלשיך" בצנעא. אכסמפלר זה היה לעיני הנוסע ר' יעקב ספיר ועליו יאמר
בספרו „אבן ספיר" ח"א דף ק"א ע"א: „גם הביהכ"נ של הנשיא וראש גולה מארי

יחיא הלוי אל ש"ך וצ"ל גדולה ומפוארה מאד נקראת בית אל ש"ך ומשפחתו הם ממיוחסי העיר ונכבדיה. בביהכ"ס הזאת ראיתי תנ"ך מקרא גדולה מדפוס ראשון שנדפסה על קלף נאה ומהודר מאד. במלים „מדפוס ראשון“ לא דק ספיר, כי הוא באמת הדפוס השני של המקרא הגדולה. — פריימן מס' 51 רושם רק אכסמפלר אחד שבגנוני הברון גינזבורג.

12. סידור של ק"ק חלק. חלק ראשון. ויניציאה רפ"ז. לא נזכר ברשימת פריימן. ועיין ששון, בואי תימן, הצופה לחכמת ישראל, שנה ה' ע' 311.

13. סידור שלם מכל תפילות השנה כפי מנהג ק"ק רומי. 'בולוניי רצ"ז (CB col. 307 no. 2074). פריימן מס' 62. (אכסמפלר על קלף נמצא עתה גם בבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים).

14. באר מים חיים לר' חיים עובדיה בן יעקב. שאלוניקי ש"ץ (CB col. 832 no. 4703,1). לא נזכר ברשימת פריימן.

15. משנה תורה להרמב"ם. חלק ג'. ויניציאה ש"א (CB col. 1871 no. 6513,6). לא נזכר ברשימת פריימן, אבל כבר העיר על מציאותו על קלף א. נ. אדלר (ZfHB, XV, 187).

16. מגלת אנטיוכוס. מנטובה ש"ץ (CB col. 206 no. 1385). פריימן מס' 75.
17. סדר תפלות מכל השנה כמנהג האשכנזים. מנטובה ש"ח (CB col. 308 no. 2084). פריימן מס' 79.

18. ספר הזהר. מנטובה ש"ח—ש"כ (CB col. 539 no. 3477). פריימן מס' 85.
בסוף ספר דברים נדפס: „בשם הנעלה כמר יצחק יצו בכמר אלחנן יצו מפאנו“.

(על אביו אלחנן מפאנו, הנקרא גם רפאל אלחנן מפאנו, בן יצחק מפאנו ועל מתנה גדולה שנתן בשנת ש"ז לצרכי צדקה לעניי ישראל, עיין ששון, אהל דוד, ח"א ע' 156—158).

19. תפלה כפי מנהג האשכנזים ש"י. זולצבאך בע"ת. (CB col. 347 no. 2307). לא נזכר ברשימת פריימן.

20. סליחות. ווילהרמרשדארף תע"ד. (CB col. 440 no. 2884^a). פריימן מס' 123.
21. סדר הגדה של פסח. ווילהרמרשדארף תע"ת. (CB col. 418 no. 2717). פריימן מס' 126.

22. סדר תפלות כמנהג ק"ק ספרדים. אמשטרדם, האחים יוסף ויעקב פרופס, תק"כ. פריימן מס' 152. (אכסמפלר על קלף נמצא עתה גם בבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים).

23. אגרת רב שרירא גאון. מאינץ תרל"ג. פריימן מס' 160.

מגנזי בית-הספרים

שד"ר מחברון בשנות תקע"ד-ע"ו בגרמניה והולנד

מאת

דב וינריב

יהודי חברון נאלצו, כמו יהודי ערים אחרות בא"י, ללוות לפעמים כספים מאת לא־יהודים לצרכי ההספקה. במשך הזמן עלו החובות ביחד עם הרבית לסכומים גדולים. בסוף המאה הי"ח נשלחו שליחים לקבץ כספים ונעשו מאמצים גדולים מצד הרב ר' יו"ט אלגאזי מירושלים כדי לפרוק את עול הנושים שהציקו. הוא שלח אגרות קוראות לעזרה לארצות שונות וגם בעצמו יצא לחו"ל לאסוף כספים למטרה זו⁽¹⁾. ואע"פ שיעלה בידו לקבץ סכום הגון, מ"מ כנראה לא היה בו כדי תשלום החובות⁽²⁾ ולא יכלו בשנים הבאות לשלם את התשלום השנתי שנקבע ע"י „דבר מלכות“. כעבור זמן מה כנראה שוב החלו הנושים להציק, ולפי דברי אגרת השד"ר הושמו הרבנים (או גם אנשים אחרים) במאסר ואמרו גם לגרש את היהודים משם⁽³⁾. ובכן שלחו את ר' חיים ברוך מאיסטרו — שד"ר „מקצועי“ זה שנסע כבר בשליחות מצפת, ירושלים וטבריה⁽⁴⁾ ועבר באותן ארצות עצמן באירופה, כדי לקבוצ כסף „לפדיון שבויים“. ר' חיים ברוך נהל בעת נסיעתו מין פנקסי־יומן⁽⁵⁾ שבו רשם הוא או המנדבים את סכומי הכסף שנתנו לו, את ההוצאות וכו'. הפנקס הזה שנשתמר ונמצא עכשיו בספריה הלאומית⁽⁶⁾ — אם גם הוא איננו שלם — גותן לנו את האפשרות לקבל ידיעות על מצב היהודים בחברון, לקבל מושג מסכומי הכסף ששד"ר היה מאסף בחו"ל וגם מיחס בני הגולה לא"י.

(1) הפרטים אצל א. ריבלין ב„ציון“ ה' עמ' קל"א ואילך; ריבקינד ב„ירושלים“ לזכר רא"מ לונץ עמ' קמ"ב.

(2) באגרת משנת תקנ"ח מדובר על 120,000 פיאסטר שהם חייבים, מזה 80,000 לעירונים ו-40,000 לאדוני הארץ; ועוד בשנת תקפ"ח מסופר על יותר מסך ארבעים אלף אריות שהם חייבים „לאלי הארץ“. ריבקינד ב„ציון“ ה' עמ' קס"ח; ירושלים, לזכרו של לונץ עמ' קמ"ו.

(3) יתכן גם שמדובר פה על המאסר בשנות התשעים למאה הי"ח. לפי האופי של אגרות שד"ר אפשר מאוד שהם חוזרים על הדברים שלפני שנים; ופירוש הדבר, הם מוכרחים לשלם את החובות, כדי שלא ישימם במאסר (עיין גם להלן).

(4) השוה לונץ, ירושלים V, 317; VII, 213; וינריב ב„כנסת I“, תרצ"ו עמ' 476/77.

(5) אפשר בהתאם לדבריו של הרב ר' יו"ט אלגאזי „שכל מה שיעלה מכל הנידר והנידב יביאו כתוב וחתום מיד הנותנים ובכל אתר ואתר“ („ציון“ ה' עמ' ק"מ).

(6) י. יואל, רשימת כ"י העבריים הנמצאים בבית הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, תרצ"ד מס' 464 [Heb. 8° 9]. הפנקס הזה איננו שלם; כנראה שחסר בתחלה ובסוף. גם הדפיס הראשונים הנם קרועים. שם המקום הראשון הנמצא שם הוא קריילסהיים.

א. על מצב היהודים בחברון באותה התקופה ועל צרת הנוגשים שם אין לנו שום ידיעה אחרת מאשר הדברים הנכתבים בפנקס השד"רות הזה¹). אגרת השד"רות שלו לא נשתמרה אולם האישורים של הקהלות השונות מגיהים אור על מה שהיה כתוב באגרת הזאת.

ק"ק זואלרשטיין כ"ה תמוז תקע"ד. "מראש צרים אשר בארץ נכוחות... להוריש את יושבי עמך חברון שלחוח מתם האי גברא רבא ויקירא מו"ה חיים ברוך גר"י, ציר נאמן לשולחיו, שלוחו של אדם כמותו חזקה עושה שליחותו בתמימות וביושר לבב, לקרוא בגרון ולהרים כשופר קולו, קול ענות צוחה ברחובות קרי' עליוה מאז מקודם משכן אבותינו אי"ו נעתב ונאלח וידי זרים משלו בקרית ארבע, להוריש את אחינו משם לקרית יערים כאשר יביטו עיני כל מבקשי ראות ממכתבי קודש אשר בידו"...

ובהארבורג כותבים: "ברוך הבא לכאן האיש ציר נאמן לשולחיו ה"ה... אשר הוא כחוט המשולש באשר בשנת קס"ה הוא המשולח מק"ק צפת ובשנת קס"ח הוא המשולח מק"ק ירושלים תובב"א ועכשיו פעם שלישית מק"ק חברון ושלש פעמים הוי חזקה בחזקת כשרות, ובפרט שבא לכאן ותלמודו בידו, הוא הפנקס ליד כל החותמים בו"ע"כ גם אנחנו מן העוזרים מתנות לאביונים ולפדיון שבויים"...

אותה הנעימה של נדבה לעניים ולפדיון שבויים, לפדיון נפשות האומללים "שאינ ידם משגת לגאול בגאולת עצמם וצריכין לסיוע גאולת קרובים ורחוקים" (שוואבאר). "אחינו... הנתונים במצור ובמצוק", ש"אנשים נתונים בצרה ובשביה, כי בא הנושה לקחת אותם אסורים בשביה" (בילפלד), ושלשד"ר יש החזקה כנאמן והכתבים ופנקס השד"רות מעידים עליו זאת, הולכת ונשנית בהרבה אישורים. דברים ברורים יותר אנחנו שומעים באישור ק"ק מגנצא.

"הרב... הכולל הרבני המופלא מוהר"ר חיים ברוך מאיסטרא גר"י ה' גם פה עמנו ובידו רצופים הפנקסים ומכתבים שונים מעיר קברות אבותינו הקדושי ק"ק חברון יע"א ומפרנס' קציני' ורוזני' דקונסטאנדינא יץ ושם נאמרו דברים כנים ואמתים איך האנשים הצדיקים שוכני מקום חברון יע"א המה בצרה גדולה מאוד ובאשר שהמלך הגביר חסדו בחמלת ה' עליהם, אם יקיימו הדברים כאשר יצאו מפיו לשלם נשייתם לזמן המוגבל, והרואה יראה מתוך הכתבים את כל זעקתם [?] שהמה צריכים מאוד לעזרת ה' בגבורים, גבורי ישראל אנשי חיל, למען יקיימו דבריהם ויצאו מצרה לרוחה לזאת התאזרנו חיל לגמול עמהם חסד יותר ממה שראוי כעת מקופת א"י, וניתן להרב תחכם הכולל הנ"ל מקופת א"י סך מאה זהובים והיינו שמונים זהובים לק"ק חברון יע"א ועשרה זהובים להמשולח

בעצמו ועשרה זהוב' לפיזור הוצאותיו ועוד ידינו נטוי' ליתן להם מאה וחמשים זהובים ממעות העומד לגבות. מיד כשיבוא לידי גיבוי, כי יש תקוה; אכן אם לא יבוא לידי גיבוי כלל אנו פטורים מההתחייבות הזוה. וכן אם יבוא רק מקצת מניהו לידי גיבוי, אזי ינתן לחברון רק מה שמגיע לחלקם והיינו אחרי שניתן גם משארי הק"ק חלקם, באשר שלפי חשבון, כבר ניתן לחברון יע"א יותר ממה שמגיע להם מהראוי מפני שהם בצרה גדולה וכן ניתן למשרת המשולח א' פינף ליווער טאלר, וגם ניתן רשות להחכם הנ' לדפוק על פתחי נדיבי בני קהילתינו י"ץ לקבוץ על יד כפי מסת נדבת לבבם הטהור לפתוח יד לפדיון שבויים במקום קברות אבותינו אי"ו והמה יתפללו בעד בני קהילתנו י"ץ — על מערת המכפלה אשר בחברון שיכמרו רחומיהם עלינו להיות מעשה הצדקה שלום"....

כדומה לזה יוצא גם מאישור של קהילת אמשטרדם מב' אייר שנת תקע"ה (ד' 92) „עינינו לגוכח הביטו והנה לפנינו הרב המצוין החכם הכולל כמה' חיים ברוך מאיסטרו גר"ו, טובב הולך למסעיו לדבר מצוה שליחא דרחמנא ושליחא מן בי דינא רבא די בארעא דישראל מעלת הרבנים הגאונים חכמי ק"ק חברון ת"ו, לקבץ הנדרים והנדבות אשר ירימו בני ישראל היושבים בערי אשכנז ת"י לסיועת עניי עיר הקדושה הנ"ל אשר בא בצר נפשם מפני חמת המציקים והנוגשים לאמר הב הב תקפה עליהם יד המושל ושם בסד רגלם ועיניהם נשואות ומצפות לתשועת ד' יוציא ממסגר אסיר והיתה להם הרווחה להתרפס ברצי כסף ולהסיר מהם עול מדהבה וחלילה לעדת ישראל יע"א מחטוא לישב מנגד ולראות בצרת אחינו הישרים והתמימים השוקדים על דלתי בתי המדרש יומם לא יחשו להשתטח על קברות אבותינו הקדושים נ"ע ולהעתיר אל ד' בעדינו ובעד כל קהל הגולה. אחינו כל ישרי לב ימהרו יחישו מעשיהם מעשה הצדקה ופדיון שבויים, גם אנחנו הסכמנו לבא לעזרת העניים המרודים הנ"ל להמציא לטובת עיר הקדושה הנ"ל ולשלוח להשרים הנכבדים פקידי ארץ ישראל אשר בק"ק קונסטאנטינא יע"א על ידי אנשי בריתינו הקצינים והגבירים יחידי קהילתינו פקידי ומשגיחי ערי הקודש תוב"ב הסך שמונה מאות זהובים המגיע לעיר הקדושה הנ"ל מקופת ארץ ישראל דקהלתנו בעד שמונה שנים שעברו דהיינו משנת תקסזי"ן לפ"ק עד השנה הזאת ועד בכלל, גם נתנו ליד הרב השד"ר גר"ו הנ"ל סך שלשים זהובים לצידה לדרך".

באמשטרדם הוכנסה לפנקס גם תעודה רשמית — אישור פקידי ומשגיחי עה"ק חתומה בחתימת ידיהם ובטביעת הותמת"שועה שלהם⁸). וחננו נתנים פת את התעודה הזאת (דף 91) ככתבה וכלשוונה.

(8) „פקידי משגיחי ערי הקודש תוב"ב דק"ק אשכנזים באמשטרדם". ובאמצע:

„ירושלם, צפת, חברון, סבריא, אדמת קודש, נחלת אבות".

שיל"ת בינ"ו עמ"י עש"ו

בשבטי ישראל נודיע נאמנה אנחנו ח"מ, פקידי ומשגיחי ערי הקודש תובב"א הממונים ממעלת השרים המפוארים הגבירים היקרים פקידי ומשגיחי ערי הקודש ת"ו אשר בע"ת קונשטנטינא יע"א כי הן היום הקריב לפנינו ה"ה הרב השד"ר כמהר"ר חיים ברוך מאיסטרו נורו כתביו וספריו לקיים ולאשר שליחותו מעה"ק חברון תוב"ב לכל הק"ק אשכנזים אשר בערים האלה יע"א. והגם כבר נתקיים והוחזק אמיתת שליחותו על פי הרבנים הגאונים חכמי וראשי הק"ק אשר בערי אשכנז יע"א אך לאשר הזיוף והרמאות מצוי בזמננו והן היתה כזאת באלה שנים שעברו, שהלך טובב שליח אחד בערי אשכנז והוללנדיא וגבא מעות לשם עה"ק צפת ת"ו בכל אתר ואתר, אשר לא כדת ועם שהחזיקוהו רבני וראשי הק"ק יע"א לנאמן אף גם זאת היתה גבייתו שלא כדין ולקחתו שלא כהלכה, לכן נראין דברי רבי חיים שאל כענין להודיע קשט אמרי אמת למען יכירו וידעו ראשי העדות וחכמי הזמן, מי כאן נאמן ומי יסור מדרך המיומן.

והי' הדברים האלה לאות אמת חותמם של השרים המפוארים פקידי ומשגיחי עה"ק חברון תוב"ב בעיר תהלת קונשטנטינא יע"א אשר נכרים ונודעים לנו חת"י מכתבים שונים שקבלנו מהם והן המה המקיימים והמאשרים שליחות הרב הנ"ל נר"ו בכתב הכוללות שבידו ובכל כוחם עונים אמן אחרי ברו"ך. ואחרי באנו הלום לא נוכל עצור במלין להעיר לב אחינו אנשי סגולתנו יושבי מדינתנו להתמלא רחמים וחמלה על אחינו הצדיקים והחסידים, חכמים ושלמים, זקנים וישישים, תמימים וישרים יושבי ארץ הקדושה תובב"א בכלל וכעת כי יקרא שד"ר הנ"ל על עה"ק חברון ת"ו בפרט; ישיתו נא אל לבם כי באשמתנו נחלת אבותנו אשר היתה ארץ זבת חלב ודבש לשמה היתה, ויושבי קצרי יד מסובלי הצרות ואין להם משען לחם ומשען מים אף כי לא נחלת שדה וזכרם, כי אם מסתפקים ממה שיגיע לידם מאחיהם יושבי חו"ל ולילה כיום יאיר להם התורה ולתעודה ובתוכם דרכם סובלים כל הצרות מצוקות להסתפח בנחלת אלהים ואם נשב פה ולא נחזיקם במסת ידינו ומצאנו עון חלילה! הלא אך זאת השאיר ה' לנו שריד מעיר לשכון כבוד התורה הרנה והתפלה על אדמת קודש ואיך לא נאזר חיל להחזיק ולקיים זאת ביתר שאת ויתר עז! ומה גם להרבות קדושה במקום אשר ינחו האבות הקדושים.

עינינו למרום אל שדי יתן לכם רחמים לפני קהל ועדה וישראל ומלבד קרבן הצבור כל יחיד ויחיד ירים תרומה בעין יפה לכוללות עה"ק חברון ת"ו ולישיבות החכמים השלמים נ"י אשר בתוכה ולסיועת שמן למאור להעלות נר תמיד על קברי אבותנו הקדושים השוכבים בה ז"ע. וענתה בם צדקתם יגן עליהם ה' צבאות, ישם עמם לטובה אות וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות

בב"א דברי המשרתים בקודש פקידי ומשגיחי עה"ק תובב"א ק"ק. אשכנזים באמשטרדם יע"א הבעה"ח היום יום שנכפל בו כי טוב חג ושיא למטה יהודה ראש חודש ניסן תקע"ה לפק.

הק' איצק בלא"א כש"ת כ"ה נטע גוטאינדע יצו⁹

הק' אברהם בן כה"ר אהרן פריגין זצ"ל מאלקמוהר⁹

הק' צבי הירשל בלא"א מ"ו אברהם משה לעהרן⁹.

מהאישורים האלה וכיוצא בהם יוצא, שבתקופה ההיא נמצאו שדר"ים רמאים שבאו לקבץ כספים לעצמם, ומשום זה היו בודקים אותם, אם הם אנשים כשרים, ושיהודי חברון לא יכלו לשלם את התשלומים השנתיים שנקבעו בסוף המאה הי"ח. בתעודה הרשמית — אישור פקידי ומשגיחי עה"ק באמשטרדם — מדובר על הזיוף והרמאות ה"מצויים בזמננו". אולם — וזה מוזר — שם לא מוזכר, אף ברמז, כל הענין של החובות. מדובר רק בדרך כלל על ענים של היהודים בא"י, על המצוה לעזור ללומדי תורה היושבים שם, על סיוע לשמן המאור וכד'. והואיל ובתעודה הזאת נמצא גם מין קול קורא ליהודים שינדבו לטובת יהודי א"י ושם נמנים גם צרכיהם, מבלי להזכיר את החובות — העובדה הזאת גותנת מקום להנחה שענין החובות שהיה מוזכר באגרת השד"רות איננו אלא מין נוסחא^{9a} שעברה לתעודות כאלה מסוף המאה הי"ח, שאז היה שאלת פרעון החובות באמת שאלה בוערת. לולא זאת אי אפשר להבין מדוע המפקחים והמשגיחים באמשטרדם, שידעו בוודאי על הנעשה בא"י לא הזכירו שאלת החובות — דבר שבוודאי עלול היה להניע באופן יותר טוב את האנשים, להריס תרומה בעין יפה".

ב. באמשטרדם קבל השד"ר כאמור 800 זה' במחאה מהקהלה; 275 זה' נתקבלו ע"י הפקידים באמשטרדם ממקומות שונים בהולנד¹⁰ וזה נצטרף בניכוי 75 פל' שנמסרו לשד"ר — ל"חלוף על 1000 פל' שהפקידים קבלו כדי להעבירם לקושטא¹¹). עוד לפני זה מסר השד"ר 813.12 פל' בהמחאה וסך 186.8 (מהסכום

9 שנים האחרונים חתומים גם על אגרת משנת תקצ"ד—ה (רייבקינד ב"ירושלים" לזכר רא"מ לונץ, עמ' קע"ו). ואולי הראשון מת בשנת תקע"ז. עצם הפקידות באמשטרדם נוסדה בשנת תק"ע (השוה לונץ ב"ירושלים" 51, IX ואילך).

9^a השוה גם וינריב ב"ציון" תרצ"ז, עמ' 202 ואילך.

10 אלקמאר, העלדר, גריניגין, גורדיק, לעוורדן, הרלינגן, מעפפל, הארן, מאדמבליק, שנעהק, פעקל, ויילדרסאנג, גייאקירכן.

11 על הקבלה ישנה הערה, מזמן מאוחר: מעלת הקצינים הפו"מ לא פרעו מהסך הנ"ל כי אם מאה פלורין ונשארו חייבים סך שבע מאות ועוד נתנו בעד שנת תקע"ז סך מאה פלורין סה"כ ב' מאות פלורין.

245.17.8 פל' שקיבץ אצל יחידים באמשטרדם) כדי להעביר 1000 פל' לקושטא. כמה קבץ בגרמניה קשה לדעת הואיל והפנסק איננו שלם. כנראה שאותם 813 פל' הם מכספים שקבץ בגרמניה; מוזכרת גם מחאה על 150 פל' (תאריך י"ג ניסן תקע"ו) שקיבל בעמדתו. נציין רק סכומים אחדים שמהם נוכל לקבל מושג ידוע. בפירודא שלחו 400 זהובים שלהם ו-100 זהוב של קהלת הכינהויון דרך ווינה לקושטא בשביל ד' הערים (ירושלים, חברון, צפת וטבריה). קהלת פפ"מ נתנה לו במזומנים 200 זהוב; קהלת מאיינץ 80 ד' (חוץ מזה 10 ד' לעצמו, 10 ד' להוצאות). מנהיים 100 ז', קאסל 64 ר"ט (עבור השנים 1804—1812; מזה פרע עבור הוצאות בקאסל ונסיעה לווארבורג 24 ר"ט); האנובר 50 זהוב האל'. מקהלות אחרות קבל סכומים יותר קטנים וחוף מזה כאמור נדבות שונות מיחידים, שס"ה שלהם עלה לסכום לא קטן.

ג. כאמור אין הפנסק שלם ולכן אי-אפשר לדעת בדיוק באיזה מקומות עבר השד"ר. אולם גם אותו חלק שנשתמר מראה על 86 מקומות בגרמניה ומשם שלח מכתבים או שליחים לעוד 65 מקומות. בכל אותן הקהלות והמקומות נתנו לו לשד"ר כספים מקופת א"י¹²). מכספי מחצית השקל, מקופת הקהלה, מקופת עניים, מחברת קדישא וגם נדבות של פרטים.

ברוב הקהלות נתנו סכומים פחות או יותר גדולים¹³) מקופות השונות הנוכרות (לפעמים נתנו הסכומים לא לחברון לבד אלא בשביל כל ד' הערים) וגם נתנו לו, לעצמו, איזו מתנה (וגם בשביל שליחו), עגלה והוצאות הדרך, וברובן ככולן קבץ עוד סכומים מסוימים מידי פרטים. רק במקומות אחדים אסרו עליו לקבוצ מידי יחידים; אבל כנראה שהאיסור היה רק ל"מראית עין". כך למשל רושם הסופר של קהלת פפ"מ שנותנים לו 200 זהוב והוצאותיו 22 זהוב, ומטעם הכמוס פקודתו עליו שאינו רשאי לסבב על פתחי יחידים סגולה לקבץ.

12) בריקנדרארף ששם קיבל השד"ר רק זהובים אחדים מגבאי צדקה הוא רושם, מעלת הקצינים הפרנסים היו בעיר והעצבורג ע"ד המשפט הידוע וספק הובר שבמשך איזה שבועות... ע"כ הלכתי משם והמה בצדקתם מקפת א"י חייבים כמו לי שנים. בברוכסאל דושם. הפרנס לא רצה ליתן מעות הקופה מא"י וחשב עם קונאו. כדאי לציין שהרב חיד"א ששהה בגרמניה כשד"ר באמצע המאה הי"ח ועבר בחלק אותם המקומות עצמם כמו ר' ברוך מאיסטרו מצא שם יחס של זלזול: "הקשו את ערפם ויאמרו את לבבם" ועפ"י רוב לא נתנו לו לא כלום ואילו ר' ברוך נתקבל כנראה בדרך כלל בסבר פנים יפות.

13) בהייצפעלד נתנו לו 11 זהובים רייניש. מהמעות שעדיין מונה מוכן לא"י... לחלק לארבע, קהלות ואח"כ ישנו אישור כזה, בזאת אני מעיד שהגאון המופלא... לא רצה לקבל י"א זה הנ"ל, בשביל שלא קבל בקהלתו מאד (1) עד היום דבר מועט כזה ואך ורק כשראה בעצמו טעמי שאי-אפשר כעת ליתן לו יותר ובכן קבל מאתנו.

מהם שום פרוטה" (ד' 55) ואולם השד"ר רושם „ושאר יחידי סגולה היו מן הטעם הכמוס מהפרנסים הטובים היו נתנו נדבותם בסתר על יד כ' קצינים היו גבאים והנם כתובים בפנקס בפני עצמו שהשעה צריכה לכך וד"ל. גם במיינץ רשום „גם פה ק"ק מגנצא יע"א נתנו הקצינים האלופים הפרנסים ויחידי סגולה היו מתנה בסתר ולא כתבו בפנקס מטעם הכמוס וקב"ה יתקן עולמו וישפות שלום כיר"א" (14).

גם חברות הקדישא היו נותנות סכומים מסוימים. אולם הן דרשו לפעמים תכופות להביא להן עפר א"י. כן לא רצו ח"ק בוורמיישא „אחת של גמילות חסדים ואחת של קברנים הי"ר" לשלם את התחייבויותיהן עבור 18 שנה, כ"א קרון טליר לשנה, הואיל ולא הביא להם עפר א"י, כפי שהתנו בשעתו. גם בדרקהיים התחייבה ח"ק לתת במשך 6 שנים טליר בכל שנה אם ישלחו „עפרא דאדמת קודש דארץ ישראל". והשד"ר רושם... „הגם הלום ראיתי ישראל קדושים שטים ודורשים אדמת הקודש ת"ו וחייבו עצמם... לתת בכל שנה... אך בתנאי מפורש... כי ע"כ הודעתי הן כתוב כאן לעז"ק הנ"ל שיהיו זריזין מקדימין לקיים מצות שלוח העפר הק', יפה שעה אחת קודם שמתן שכרה בצדה" וכן התחייבו גם הח"ק בקארלסרוה, עפפינגען, לארש לסכומים שנתיים בתנאים דומים.

ד. פנקס השד"ר הזה מהווה גם חומר לתולדות היהודים בגרמניה. חוץ מיותר מאלף שמות של מנדבים במקומות שונים הרשומים שם היכולים לספק חומר בשביל חקירת „תולדות המשפחות" הרי אפשר מהרשימות הנמצאות שם לקבל גם מושג ממצב היהודים בגרמניה בישובים שונים קטנים וגדולים (15).

(14) כנראה ש„הטעם הכמוס" היה החשש מפני השלטונות.

(15) רשימת המקומות בגרמניה שזכרו בפנקס ערוכה לפי הסדר שם. בסוגרים עגולים הבאנו את שמות המקומות ששמה לא הגיע השד"ר בעצמו, אלא שלח שליחים, מכתבים או שקבל משם כסף ע"י שליח. במרובעים ניתן שם המקום בשעה שהזוהי לא היה בטוח. מקומות שלא זוהו (השתמשו ב-Stielers Hand-Atlas וב-Ritters geograph. statist. Lexikon) ניתנו באותיות עבריות ככתבם.

קרילסהיים (Hengsfeld), Feuchtwangen, Schopfloch, אברדארף, Pflaumloch, [וואסטרלינגן] Wassertrüdingen (Erlangen (?)), Wallerstein, Harburg, Öttingen, [גונזלסהיים] Gunzelshausen, Treuchtlingen, [דטנהיים] Dettenheim (ז' ענקין), Wittelshofen, [פאפנהיים] Pappenheim, Roth, Schwabach, הכהויין, Fürth, (Lauchheim, Bruck, שנארך, Bruck, פישדארף, מנצערנחיים, מר, קראן, Schmalkalden in Hessen, Ansbach), Forchheim [פורקהיים], Hirschaid, Bamberg, Merzbach, Memelsdorf, Burgpreppach, (Schweinshaupten, Sulzdorf), [קליינשטיינבך] Kleinsteinbach (לענדרשטויין), [האספורט] Hassfurt, [מרימנהויין] Merimnau, מענברט, [גולדערשטיין] Geldersheim, [מוסבאך] Mosbach, [פאלאנד] Völkers-Schweinsheim, [קסינגן] Kissingen, Westheim, Hammelburg, שאנינגן, [פאלאנד] Völkers-

משרנוביץ, חיים. תולדות ההלכה. ראה ק. ט. שנה י"ב ע' 174
ושנה זו ע' 322.

לפנינו שני חלקים ראשונים של ספר גדול, ואין צריך לומר, שאי אפשר לדון את סופו של החיבור על שם תחילתו, וביותר שבשני חלקים אלו עוסק המחבר ברוב הפרקים בתקופת המקרא, דבר שאין לו ענין במישרין עם גופו של הספר, שענינו התורה שבע"פ. מכל מקום יש בידינו לבחון לא רק אותם דברים שנאמרו כאן, אלא אף להעריך את השיטה הכוללת והשקועה ביסודו של החבור כולו. לפי שבפרקים הללו ביקש המחבר להניח יסודות להשקפתו הכללית על ידי מחקרים לדוגמא בחלכות מסוימות, ואין בפרט אלא מה שבכלל.

ברם, עד שאנו פותחים בהערכתו של הספר, עלינו לעמוד תחילה על המכשולים העצומים שעמדו על דרכו של החכם כשבא לכותבו. שלא זו בלבד, שעדיין לא זכינו להכרעה בכמה שאלות יסוד שנוקקו להן חכמים, ראשונים ואחרונים, אלא אף חסרים אנו בכמה ענינות עבודות מחקר כל שהן, שהיו עלולות לסייע לו לאדם, הבא לצייר דמותה השלמה של ההלכה בהתפתחותה. אחד חקר תולדותיהן של ההלכות בפרשותן, ואחד ידיעתן של אישיותם מסורת. נושאי התורה שבע"פ והמוסדות שבתוכן ועל ידן נוצרה ההלכה ונתגלתה, ואחד חקר המקורות הספרותיים שההלכה שקועה בהן — כולן אתה מוצא פרוץ מרובה על העומד. ועל כולן — העדר הוצאות מדעיות אצל רוב בניגה של ספרות זו (משנה, תוספתא, בבלי, ירושלמי, תורת כהנים ועוד). קשיים אלו גדולים עד כדי כך שהם עשויים ליאש את החכמים מלנסות בשעה זו "לחתום תורה", כשעדיין לא זכינו אף לפתוח בה כראוי. לפיכך יש לנו להוקיר מתחילה את יופי כוחו של המחבר, שהשתדל להקיף את חומר הענינות העצום, לעורכו ולפרשו ולבנותו בגין שלם.

אלא שמפני חסבות האמורות, לא זכה המחבר לפי שעה להקים אותו בגין שנשקף לו, ואף לא עלה בידו להניח יסודות מאושרים לבגין זה.

אב לתקלות הרבה, המצויות בספר, ושנעמוד עליהן להלן, רואה אני בעצם מ ב נ ה ו ותכליתו, לפי דברי המחבר בהקדמה: "ולפיכך אין מתכלית הספר אלא לתת חיקף כללי של עיקרי הלכות ושרשיהן ולהציע את תולדותיהם והתפתחותם עד כמה שהוא נחוץ להוכיח על המניעים ההיסטוריים שגרמו ליצירת בראשית של ההלכות... כללו של דבר אין הספר עוסק בחומר אלא בצורה, לא במה שנתהוה אלא באיך שנתהוה". שכן כל שעה שאין לנו משניות ברורות במקצועות ההלכה לידע כיצד הורו הלכה פלונית בתקופה פלונית ובמקום פלוני או בבית מדרש פלוני עובר להכרת "המניעים ההיסטוריים", שאנו באים לפרש על ידם את "התפתחותן התמידית וגלגוליהן וחילופיהן" של ההלכות, חסרים אנו את היסודות הראויים למחקר מעין זה שנתכוון לו המחבר, והרי אנו עשויים בתנאים הללו להגרר אחרי הנחות יסוד העלולות לפרקים לכפות עלינו דעות רחוקות ולהבריחנו מן העיון השלם בכל החומר הנוגע בענין, שלא יהו דעותינו גובעות מן המקורות, אלא כופות אותם להתפרש על ידי הנחותינו הראשונות. ואמנם בכמה מקומות אנו נתקלים בספר זה במסקנות זרות או מפוקפקות, שאינן אלא פרי נסית דעתו של המחבר (ושל חכמים אחרים שקבל מהם), שנתעלס מלעיין ולבדוק בפרטות ונמצא בונה על קרקע תיחוח. שני לו לאב התקלה הנ"ל, יש לראות במה שלא ייחד בחלק ראשון פתיחה כוללת לברור המקורות הספרותיים, הנוגעים בתולדות ההלכה. ראשונה, ספרי המסורת שהתושבע"פ כלולה בהם, לידע זמנו ומקומו ומידת נאמנותו (בקבלה) של כל אחד מהם,

לפי שהמקורות משתנים זה מזה בכל הבחינות הנ"ל. וכשאנו באים לדון בהלכה, כיצד נאמרה ואימתי נשתנה תחילה והיכן היתה נותנת, הרי עלינו להבחין עובר לכך טיבן של המקורות, המעידים עליה, בדרכים הללו. ע"י העדר זה הביאנו להתעלם לפרקים מהערכת המקורות, בדרך שאנו עשויים לראות את כל ספרות המסורת כחטיבה אחת, בלא הבחנת המוקדם והמאוחר, הנאמן והמפוקפק, הבבלי והארץ-ישראלי, ואף נראין דברים, שלא נתן דעתו משלם לבדיקת הטקסטים וגוססאותיהם.

ובשניה, הספרות החיצונית, שיש בה זיקה להלכה, והם כתבי פילון ויוסיפוס, הספרים החיצוניים וספרי הנוצרים הראשונים. בספרים אלו כרוכות שאלות הרבה, שעדיין לא נתיישבו (ואם נתיישבו, הרי בלא הכרע). ועדיין אנו צריכים תלמוד על היחס של אותה הלכה לזו הקבועה שבמסורת. ואילו ייחד צ. פרשה לענין זה, הרי היה מיקל עלינו במידה מרובה את העיון בכמה עניינות, שהוא עוסק בהם. אלא שאף כאן נראה, שלא נתן לבו במידת הראוי להערכת הספרים הללו ולהילכותיהן כשנוקט לספרו. הרי שאנו נטולים אותו בסיס ראשון, הנחוץ לחקר תולדותיה של ההלכה — ידיעת מהותן, גאמנותן, זמן ומקומן של המקורות הספרותיים, שבעל כורחנו אנו חייבים להזקק להם תחילה, ומעתה נפתח לעיין בדבריו של המחבר פרק לאחר פרק וענין לאחר ענין (לפי שעה הריני מייחד את הדבור על חלק א' בלבד).

החלק הראשון חלוק לחמשה שערים, מהם שנים האחרונים (שער הקבלה ושער האומה) דנים בזיקה שבין התושבע"פ והתורה שבכתב והם שייכים בגופם לחלק השני, הבא להציע בדרך שיטתית, לפי דרכו של המחבר, את תולדות ההלכה בתקופת המקרא. הרי שעיקר חלק ראשון הם שלשה שערים הראשונים, "שער הערכין", "שער האמונה" ו"שער הדין". בראשון שבהם נתכוון המחבר לפרש "מונחי ההלכה גדריהם ודרכי ממושיהם", בשני — "מושג התושבע"פ והקבלה על דעת רבותינו" ובאחרון — "היסוד החוקי של התושב"עפ".

בסעיף הראשון מתעסק צ. באיסור כתיבתה של תושבע"פ ומשער בענין הנידון כמה השערות. כך הוא אומר (עמ' 2): "ואפשר, אדרבה, שהחכמים רצו ע"כ לתת חיזוק לדברי סופרים, כי הצדוקים שלא הודו אלא בדברים שבכתב היו כותבים גם הילכותיהם בספרים, כמו שנאמר במגילת תענית: 'בי"ד בתמוז עדא ספר גזירתא...' וכמה ספרים אחרים נתיחסו לצדוקים (שבת קטו)". ברם, מנין ש"כמה ספרים אחרים נתיחסו לצדוקים"? והרי בשבת שם אין נזכר אלא ספר אחד (אצ"ל שאיני יורד כאן לשאלת אותן הספרים החיצוניים, שיש חכמים הרואים אותם כמעשי ידיהם של הצדוקים, דבר שהפליג בו ביותר Leszynsky בספרו, ולא ל"ספר ברית דמשק" שחלוקין החכמים אף בו). ואף הוא אינו של צדוקים, שאותו "פילוסופא" אין יכול להיות צדוקי, שהרי הוא אומר: "מן יומא דגליתון מארעכון איתנטיילת אורייתא דמשה ואיתיהיבת ספרא אחריית", ולחלן מעתיק רבן גמליאל מאותו ספר — "אנא לא למיפחת מן אורייתא דמשה אתיתי" וכו', הרי שאין המסורת מדברת בצדוקים אלא בכת מן הכתות הנוצריות ואם כן ל"ספרי מינין", המוכרים שם ("הגליונין וספרי מינין אין מצילין אותם מפני הדליקה"), הרי אין אלו אלא ספרי תורה ונביאים וכתובים שכתבום מינין (נוצרים), וכענינו אף בתוספתא ידים פ"ב, ה"י—הגליונים וספרי המינין אינן מסמאות את הידים". ואף "ספר גזירתא", אין ראיה גמורה שהוא של צדוקים, לפי שבגופה של המגילה לא נתפרש מה טיבו, והעדות השנויה ב"גמרא" של מג"ת, המאוחרת, אינה מוכחת לחלוטין, לפי שכמה מדבריה מעומעמים הם

ולא מאומתים. ועוד, יש לתמוה שהמחבר מבקש להטעים זיקתם של צדוקים לכתובת הלכות (שלהן) במה שלא חודר אלא בדברים שבכתב — וכי הכתיבה גרמה שיאמינו בדברי תורה ויכפרו בדברי חכמים, והלא קדושת התורה ואמיתתה היא שגרמה, וכלום עלתה על הדעת, שהללו היו מאמינים בדברי סופרים אילו נכתבו אף הם. יתר על כן, המחבר עצמו סובר, שהצדוקים כפרו בנביאים ובכתובים (ח"ב, שער הכתות), והלא אלו כתובים ומונחים!

להלן (עמ' 3) משער צ. שאיסור כתיבת תושבע"פ נדרש במיוחד על ידי המתורגמנים. שכן, "אבי המאמר הזה הוא ר' יהודה בר נחמני המתורגמן", והוא מסביר את הנחתו במה שבתרגום היו כרוכים מדרשות של הלכה, ואילו נכתבו הדברים שוב לא היינו צריכים להם למתורגמנים והיתה מלאכתם יתירה. ברם, מתורגמן במתורגמן נתחלף לו, שהחליף את המתורגמים בתורה במתורגמנים של החכמים, שהם ה"אמוראים", החוזרים על דברי רבותיהם הנאמרים בצבור ומשמיעים אותם בקול רם לתלמידים (מתורגמנים הללו אנו מוצאים בכמה מקומות אצל התנאים ואצל האמוראים, בין בא"י ובין בבבל). ור"י בר נחמני הלא "מתורגמנית דריש לקיש" היה, אחד ממינס של האחרונים, מה ענינו, איפוא, למתרגמי המקרא?

השערה נועזה מציע המחבר (עמ' 4—5) בענין "מגילת סתרים", הנזכרת בשני מקומות בתלמוד ובשניהם מובאות בה הלכות של איסי בן יהודה. צ. דוחה פירושו של רש"י, שלפיו נקראה אותה מגילה בשם זה, לפי שאסור לכתוב הלכות ואיסי כתבן בצנעא, מפני השכחה, והוא מפרש את השם על ידי ההנחה שהלכותיו של איסי בן יהודה סותרות להלכה המקובלת ונוטות לתורתן של האיסיים, שאיסי היה אחד מחבורתם, ולפיו נגזר חכמים. מן הראיות (שכולן רחוקות) לאיסיותו של אותו חכם הוא מה שהלה מלמד: כי תבוא בכרם רעך בביאת כל אדם הכתוב מדבר, "והוא קרוב לשיטת ש"ת ופ נכסים שהיו האיסיים נוהגים בו", ברם, הלכה זו מורה אף יוסיפוס (קדמוניות ד', ח, כ"א), וכלום היה יוסיפוס איסי אף הוא? ובלא כך, כיצד עלה על לב, שאותו תנא, שהוא מתלמידי ר' יוסי בן חלפתא ור"א בן שמוע ומחבריו של רבי, מן האיסיים היה, בשעה שמלאחר חורבן הבית אין זכר למציאותם. ואשר לשם עצמו, נראה שענינו "מגלת פירושים" ודקדוקי תורה, וכמות שמצינו "סתרי עריות" (חגיגה י"ד, ב') ו"סתרי תורה" (ירושלמי כתובות פ"ה, כ"ט, ד') בהוראת דקדוקי הלכה שאינם מפורשים ולא גלויים במקרא, ובקבלה הרווחת. וקרוב לזה לשון "גלו מסכתא" (עירובין נ"ג י"א), שפרושו: מפרשין שמועותיהן ומדקדקין בטעמו של דבר (רש"י שם), לשון שמצוי אף אצל הגאונים בשמוש זה. להלן משתדל צ. לברר שהיו כותבין הלכות, ושלא כמסורת הנ"ל, ומזכיר "קובצי הלכות שנזכרו בשם בתלמוד", ואלו הם: מגלת תענית, מגילת יוחסין, מגילת סימנין, מדות רשב"י וה"פנקסאות" של אילפא וריב"ל וזעירי. ברם כולם אינם ענין לכאן, שמגילת תענית אינה קובץ הלכות, אלא רשימת ימים טובים שנתקנו על ידי חכמים, ומגילת יוחסין אינה ענין להלכות כל עיקר (ואע"פ שכן עזאי למד הימנה בדרך אגב הלכה במשנה, יבמות פ"ד, מ"ג), והיא פרשת יוחסין של משפחה אחת, ומגלת הסממנין של קטורת שביד בני אבטינס אינה קובץ הלכות אף היא, ומדות רשב"י מנין שכתובות היו. והלא מצינו "מדות" אף אצל תנאים אחרים, ועדין הדבר שקול אם נכתבו ואם לא, "והפנקסאות" של חכמים הנ"ל (ויש להוסיף זו של ר' הלל ב"ר אלס, ירוש' כלאים ס"א, כ"ז, א') אינן אלא פנקסאות רגילות של עסקי ממון, שרשמו בהן בדרך מקרה דברים הנוגעים להלכה, מפני השכחה (כדרך שרשמו כיוצא בזה אף על הכותל, ירוש' שם).

ומכל מקום קרובה היא המסקנא שהעלה, שעיקר האיסור הנ"ל חל על הפירוטם ברבים ולא על הכתיבה עצמה. אלא שצ. מבקש סמוכין להנחה בדברי הרמב"ם בה בשעה שהדבר מפורש בתלמוד, תמורה י"ד, ב', בלשון האחר שבשט"מ, "אמרי רבון אגירסייהו סמיכי וכיון דאיכא שכתה כתבין ומחתין וכי משכחנא מילתה מעיינין בספר וכו' (ויש להשוות הנוסח שבכ"י מינכן). אף אותו מאמר שבתלמוד אינו מתכוון אלא לומר, שאיסור כתיבת תושבע"פ היא ללימוד שברבים בלבד.

בסעיף ב' דן המחבר ב"דברי תורה" וקובע, מה שהוא אמת ופשוט, שלשון זה כולל אף דברים שאין מפורשים במקרא ואינם אלא מדרש, לפעמים רחוק, או הלכה למ"מ. אלא שהוא אומר (עמ' 13): "ונראה עוד שבין החכמים עצמם היו שיטות שונות בזה יש שהיו נוטים לדברי תורה כפשוטם וכמשמעם ויש שהיו נוטים לדרש יותר מלפשוט", לומר שהיו חכמים שראו את המדרשות כד"ת והיו — שקבלו אותן כשל דבריהן. והוא מביא דוגמא לכך מן המחלוקת של ר' יוחנן וריש לקיש אצל קנין משיכה במטלטלין, שלדעת ר"י (לפי המסורת שבבבלי) אינו אלא מדבריהם ולדעת ר"ל — מן התורה, (ומחלוקת שניה של חכמים אלו, ההולכים כ"א בשיטתו כנ"ל). והנה, ראשונה יש להעיר, שבאלו ב' ענינות אין האמוראים חלוקין בערכן של דרשות, אלא בהלכות מסוימות אם הן נדרשות מן התורה ואם אינן נלמדות מן המקראות כל עיקר אלא שנתקנו ע"י סופרים (ואמנם בענין זה מצינו במקומות הרבה, שר' יוחנן תופס הלכות ידועות כתקנות חכמים, ר"ה, לב, ב'; בי"מ, ג', א'; פ"ג, א'; ירושלמי שקלים פ"ב, מ"ו, ע"ג; דמאי פ"ו, כה, ע"ב; כתובות פ"ט, ל"ב, ד'; כ"ק, פ"י, ז', ע"ג ועוד). ובשניה, באותה מסורת של מחלוקת ר"י ור"ל אצל המשיכה בירושלמי שיטותיהן מוחלפות (ירוש' בי"מ פ"ד, ט, ע"ד; שבעית, פ"ה, לח"א). הרי שלא נשתיירה בידו (אף לדעתו) אלא דוגמא אחת לאותה הנחה כוללת.

וכן אין מיוסדת הנחתו (עמ' 14, הערה 1), שהירושלמי משתמש ב"דבר תורה" ע"פ רוב במשמעו הפשוט, לפי שהוא נוטה לראות "תורה" רק במה שפורש במקרא דווקא, משא"כ הבבלי, המרחיב מושג זה. שאותן שתי ראיות שהוא מביא מן הירוש' אינן מעידות כלום (יעוין שם), ואף אילו היינו מדקדקין באותן ב' סוגיות כדרכו של המחבר, לא היו אלו מספיקות לבסס אותה הנחה גדולה, והרי כמה דרשות רחוקות אנו מוצאים בירושלמי (והוא הדין אצל תנאים) שהן נידונות כ"תורה"! ולעצם דקדוקו ב"דבר תורה", ראוי להבחין שלשון זה אמור במקורות שצ. מצינם בניגוד ל"דבריהם", הרי שכותב ה"תורה" באלו המסורות אינו אלא יחסי.

בסעיף ג' עומד צ. על השמוש הכפול בלשון "דברי סופרים" שמשמעו דברים שחידשו על ידי תקנות וגזרות (וכך שימושו הרגיל) ואף דברים שפרשום בתורה והם נידונים להלכה כ"דאורייתא". אלא שיש להעיר על מה שמביא מן התוספתא מקאות פ"ה, ה"ד — כזית מן הגבלה... ספיקו טמא שכל דבר שעקרו מן התורה ושיעורו מדברי סופרים ספיקו טמא, כדוגמא לשמוש אותו לשון בדרך הראשונה, שאותה ברייתא יכולה להתפרש כדעתו של ר' יוחנן (החולק עם ר' אישעיא), שהשיעורים כולם הם כמן התורה (הלכה למ"מ) אלא שאינם מפורשים במקרא (ירוש' פאה ט"א, ט"ו, ע"ב וההקבלה שבחגיגה; בבלי עירובין ד', א וההקבלות). וא"כ "דברי סופרים" כאן ענינם קרוב למשמע השני (ועי' כסף משנה פ"א מהילכות אישות ה"א).

להלן (סעיף ד') עוסק המחבר בבאור הלשון "קבלה" ו"דברי קבלה" שבמקורות.

שענינו — נביאים וכתובים (אגב, צ. מעתיק דבריו של בכר על השם הזה „שאינו מצוי בכל ספרות התלמוד“, בהוראת דברים של תושבע"פ ואינו מציין אלא לאדר"נ נ"ב, פמ"ב, ברם בברכות ס"ב, א מצאנוהו כפי ר' אמי ור' אסי — „אין קבלה גמירינן“, ופירש רש"י „מסורת ומנהג שקבלנו מרבתינו“, אמנם הנוסחאות שבתביבה זו שם משתנות, הן, השוה דק"ס, ובערוך פירשה שלא כפרוש רש"י הנ"ל). ועוד הוא דן בהסבר הכלל שבתלמוד „דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן“, לדעתו, אין כלל זה בא לומר אלא, שלפי „שסגנון התורה“ שהוא לשון הלכה וחוק לחדוד ולשון נביאים שהוא לשון מוסר ומליצה לחדוד, לפיכך אין לתלמוד מן הנביאים על התורה לענין הסגנון. ברם באלו ג' המקומות שכלל זה מצוי בתלמוד, למידין בהן בג"ש להלכה, ולא „ביחס לסגנון הלשון“ (וודאי עצמו של התלמוד מיוסד על דקדוקי תיבות, אלא שאף כל שאר גזירות שוות כך הן). וטעמו של אותו כלל אינו, כהסברת צ. מפני ההבדל שבסגנון דברי הלכה ומשפט ובין סגנון דברים שאינם בגדר זה, שהרי אף בתורה עצמה כמה פרשיות יש שאינם „הלכה וחוק“, ואעפ"כ למידין מהן בגו"ש על פרשיות של הלכה (לדוגמא, לימוד קנין כסף אצל אשה בגו"ש קיחה קיחה משה עפרון, קידושין ד', ב'; ספרי דברים פ"י רס"ח; ירוש' ס"א, נח, ב' וכן לענין אחות מן האב אצל הייבום, יבמות י"ז, ב'; ירוש' שם פ"א, ב', ד'). ואדרבה, לענין פירושי"מלים למידין אף מן הקבלה, וכמות שאמר התלמוד „בק" ב, ב) „האי גלוי גילתא בעלמא הוא“ (השוה למשל ספרי במדבר פ"י כ"ג — יזיר אין נזירה בכל מקום אלא פרישה ... ואומר המה באי בעל פנור ויגזרו לבושתו ועוד). ענינו של המאמר אינו אלא שאין לזקק דברי קבלה לדברי תורה, כדי ללמד דבר הלכה שיהא כוחו כשל תורה, הואיל ונביאים וכתובים אינם כוחן יפה כמותה (וכענין הכלל שבמשנה, ידים פ"ג, מ"ב — „אין דגין דברי תורה מדברי סופרים“).

זרה היא בעיני השתדלותו של צ. ליישב את הסתירה שבין אותו כלל שבתלמוד לבין המקורות הרבים (של תנאים ואמוראים), הדנין ד"ת מדברי קבלה להלכה, דבר שנתעסק בו רצ"ה חיות בתורת נביאים, על ידי ההנחה הוודאית, שהלכות הנ"ל, הנלמדות מן הקבלה אינן אלא מדרבנן והלימודים הם אסמכתות בעלמא. וכי מניין שלולב הגזול ביו"ט שני שפסלו נלמד מן הנביאים (סוכה, ל, א) אין איסורו מן התורה? או טומאת אהל של תקרובת ע"ז שריב"ב מלמדה מן הכתובים, מניין שאינה כמדאורייתא (השוה תוספות חולין, י"ג, ב' ד"ה תקרובת). וכן הרבה כיוצא בהם.

לאמיתו של דבר יש לראות במקורות שתי שיטות חלוקות, שלאחת אין דנין ד"ת מדברי קבלה ולאחרת — דברי נביאים וכתובים כוחם יפה כשל תורה. על כל פנים אין זו מן המידה לכפות על מסורות הרבה של תנאים ואמוראים כלל שנתנסה בג' מקומות בבבלי בלא לבדוק אחריו ככל הצורך. (אמנם עצם הענין מצוי אף בירושלמי, למשל, חלה פ"א, נ"א, ב').

רחוקה היא אף הסברתו ללשון „דברי קבלה“ על שם שהנביאים היו „מקבלי“ „התורה הכתובה“ שלא היתה בימיהם ידועה לרבים ושאר קבלות שבע"פ (בדומה לכך כותב בכר Terminologie עמ' 165, בערכו). והרי „דברי קבלה“ באים בוויזג ובניגוד ל„דברי תורה“, כיצד, איפוא, יתכן, שישמשו בהוראה הנ"ל. ואשר לעצמו של דבר, יש להעיר על הפירוש המתקבל שבתוספות תלמידי ה"ר פרץ ל„ב"ב, ב' (הובא אף בשט"מ שם), שלשון „קבלה“ הוחל על דברי נביאים, לפי שכל הנביאים כולם קבלו נבואתם ממש רבינו (ר"ל שכל הנבואות עיקרן מסיני).

סעיף ה' עוסק בברור השמות "הלכה" ו"אגדה" בשמושם ובאיטימולוגיה שלהם. והנה הוא כותב שהשם "הלכה" יוצא למשמעות הרבה, ומעיר על מקומות אחדים שבהם הוחל השם על דברים שאינם בגדר הלכה לפי השמוש הרווח (השווה הערותיו של צ. פ. חיות בספר היובל לר' ישראל לוי, עמ' 177, שדן בשאלה אף הוא). ברם, מלבד מה שאחדים מהם אינם ראייה (דרך משל, כרכות ל"א, א', המעשה שהתלמוד מביא לעקר הברייטא, אין בידו להוכיח על כוונתם של תנאים, ואף הגמרא מעתיקה אותה מסורת מסוטה מ"ו, ב' ולענין זכירת דברים של פרידה, ולא לענין "דבר הלכה" דווקא. וכלא כך, בתוספתא פ"ג, הכ"א, גורס תחת "דבר הלכה" — "דבר של חכמה", ובירושלמי — "דבר של תורה", ובגליון כ"מ וברא"ש — דבר של שמחה, ע"י דק"ס. והראיה מאדר"ג פס"ו, שהביא חיות, אף היא אינה. שאותו קנתרן שביקש להקניט את הילל נתכוון לומר לו שבא לשאול הימנו הלכה, כדי שיפתח להסית עמו, והלל השיב לו בלשוננו, שלא לביישו), הרי יכולים יוצאים מן הכלל' אלו להתפרש, שהם אשגרה, ומה שהוא כותב: "כמו כן השתמשו הרבה במושג הלכה במובן דרך הנהגה, וביותר בענינים שאין להם שום שייכות לדת ומשפט, כגון הלכות יצירה, הלכות כשפים, הלכות דרך ארץ, הלכות רופאים וכדומה", אינו מובן כלל, שהרי אף באלו השמות "הלכות" משמען: נורמות (מקצועיות, כמובן, ולא של דת ומשפט).

כיוצא בזה קשה לירד לסוף דעתו של המחבר הכותב: "ההלכה באה כרגיל גם בניגוד לאגדה, אבל אף בזו התחומין מובלעין זה בזה והגבול שביניהן אינו קבוע" — לאינו הבלעת תחומין הוא מתכוון? אמנם להלן (עמ' 28) הוא מפרש את דבריו יותר ואומר: "כשם שמצד הגדרת השם... כך מבחינת מושגו הפנימי והכח המכריע שלהן התחומין שביניהן מטושטשים וכהם". ברם, מה ראייה לכך? וכי מפני ש"אף בית המדרש סמך על השמועות" להלכה, יש ללמוד מבאן על יופי כוחה של האגדה ככח ההלכה, הואיל ואף היא "ספור מעשה ומסורת אבות", אתמהא!

סעיף ו' מיוחד ל"הלכה למשה מסיני", והנה מה שכתב בהגדרתו: "כל הלכה שהיתה מקובלת בידיהם שהיא הלי"ם לא בקשו לה סמוכין מן התורה, לפי שאי אפשר להביא לה ראייה מן הכתוב", אינו מדויק כל צורכו. שהרי התלמוד אומר (קדושין ס. א ובמ"א) "הילכתא נינהו ואסמכיהו רבנן אקרא" ובמסכת סופרים א. א, שנינו: "הלכה למ"ם שמסרגלין בקנה שהוא סמוך לו מן המקרא כו". ובירושלמי מגילה, פ"א, ע"א, ע"ד אומר רבי חייא בשם ר' יוחנן: הלכה (למשה מסיני: השוה בבלי, י"ט, ב') זה שהוא תופר צריך שיהא משייר מלמעלן ומלמטן כדי שלא יקרע". אמנם התלמוד מסיים "ומחי ליה על מוחא אם הלכה למה לא יקרע ואם לא יקרע למה הלכה", ברם ר' יוחנן, כנראה, בא לבקש טעם להלכה למ"ם, כאצל שאר הלכות, והדבר צריך תלמוד.

סעיף ז' מיוחד רובו ככולו לשאלה שדנו בה חכמים הרבה, אם ההלכה קדמה למדרש ואם, בהיפוך, מדרש חכמים קדם לה.

בפרשה זו מהפך צ. בדעות החכמים שבנידון זה ומסיק לכסוף, שההלכה המופשטת קדמה למדרש, שלדעתו (כדעת אחרים) נתפתח ביחוד בימי שמעיה ואבטליון לאחר נצחונם של הפרושים, שמאז התחילה להיות המלחמה שביניהם לבין הצדוקים עוינית ולימודית (שתחילה מדינית היתה). והוא סומך את ההנחה על לשונות מדרש ההלכה שהם בעלי אופי פולמוסי (יכול, או אינו וכדומה), מה שמעיד לדעתו על הלכות של צדוקים שנוצחו. והנה בעצם השאלה אמנם קשה להכריע, שכן גשטטו מן המסורת

החוליות הראשונות, ברם, לענין ראיותיו יש להעיר, שאין אלו עשויות כל עיקר לחזק אותה הנחה. המאמר שבירושלמי שקלים, מה ת"ל סופרים שעשו את התורה ספורות חמשה לא יתרומ"ו כו, אינו אלא מדרש אגדה כרבים שכינצו בו, ואין כל ראיה למה שאומר צ. "בלי ספק דרשוהו על סמך קבלתם שהסופרים בימי עזרא עשו את ההלכות ספורות ספורות" (נסיתו של המחבר לייחס להן לדברי אגדה, אף למאותה שבהם, קדמות יתירה ונאמנות היסטורית, באה לידי ביטוי בכמה מקומות בספר זה, כמות שנראה להלן, ומביאחו לפרקים לידי מסקנות זרות). וכן תמוהה היא "ראיתו המוכחת" לקדמות ההלכות למדרשות, שכל ההלכות שנאמרו על שם הסופרים הראשונים מימות אנשי כנסת הגדולה עד סוף ימי הזוגות הן הלכות מופשטות ואף אחת מהן לא נאמרה בדרך מדרש הכתובים. שכן אין לנו כלל במסורת הלכות ממש מן הימים שעד למעשה ואבטליון, חוץ מן ההלכה המיוחדת ליהושע בן פרחיה בתוספתא מכשירין פ"ג, ה"ד, (ע"י דרכי המשנה לר"פ, מהדורא ב', עמ' 36) והעדות של יוסי בן יעזר (משנת עדיות, פ"ח, מ"ד, שהיא מוצעת בלשון ארמי, ודומה שאינה אלא הוראה למעשה). שכל מה שמיוחס להם לסופרים ולזוגות בתחומה של הלכה אינו אלא תקנות וגזירות (ברכות ותפילות ותקנות ישוב ודת, כעין של עזרא), ועדיות על מחלוקת בסמיכה (חגיגה פ"ב, ע"ב), והוראה למעשה (אצל עד זומם, ע"י שמעון בן שטח ויהודה בן טבאי), ברם, הלכות שנויות כשל תנאים אין אנו מוצאים כל עיקר (ואם הוא כולל את חגי וזכריה ומלאכי, הרי העידו, "בירושלמי, נזיר פ"ה, נ"ו, ע"ג, "מדרש אמרוה מפני חגי זכריה ומלאכי"). ואם המדרשות נתרבו והלכו מימות הלל ועד לר"ע ותלמידיו, מה שמוכיח לו לצ. שהמדרשות מאוחרין הם, הרי אף ההלכות המופשטות מתרבות הן מאותו הזמן ומגיעות אף הן "למדרגתם העליונה" אצל ר"ע ותלמידיו. ועיקרו של דבר הוא, שהתורה שבע"פ המצויה בידינו, רובה ככולה מבת-מדרשות של תנאים הם, לומר מהלל ואילך, ואין כאן הפרש בין הלכה למדרש.

להלן (עמ' 48) מבקש צ. לברר, כנגד דעתם של המקדימים את המדרש להלכה לפי שקשר הדברים עם התורה הכתובה עלול להועיל לזכרונם, שדווקא ההלכה המופשטת זכירתה קלה, והוא מסתייע לשם משל במשנה, אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר, שקל לזכרה מן המדרש שעל אותה הלכה — "למדנו מציאה ממציאה ומציאה מחיפוש וחיפוש מנרות ונרות מנר". ברם, וכי עלה על לב לייחס לראשוני הראשונים מדרשות מורכבים מעין אלו שאצל האמוראים! והרי הכל מודים בדבר, שמדרשן של תנאים הראשונים (ושל סופרים לא כל שכן) פשוט היה וקרוב למשמען האמיתי של המקראות (והרבה יש לנו כיוצא באלו במדרשי ההלכה שלפנינו). ואף בענין הנידון, מה כופנו לומר, שהיו הראשונים דורשים כרב חסדא דווקא, ולא פירשו, דרך משל, כר"ש ב"ר יצחק בירושלמי, מפני שהנר בודק כל שהוא ותו לא, או שלמדו את ההלכה בראיה ממקרא אחד קצר (ע"ש ובתוספתא פ"א, ה"א והשוה בבלי ח', א). והוא הדין לשתיהן הראיות האחרות, שאינן מוכיחות.

תמוהה ביותר היא אף תשובתו על הופמן, הבא להוכיח קדמותו של המדרש מאותן פרקים ("היסטוריים") שבמשנה, שנשנו בלשון מדרש הלכה ושענינן מוכיח עליהן שהן עתיקות. צ. משער (עמ' 55—56) שהלכות היסטוריות הללו נשנו בלשון מדרש לפי שלא היו הלכות למעשה אפילו בזמן הבית ושוני הלכות הראשונים לא היו עוסקים בהם ומפני כן לא נמצאה להן משנה ולשם שלמות הסידור הכניסן מסדר המשנה מן המדרש

לתוך משנתו. שהרי כיצד יתכן להניח, למשל, שהילכות מעשר שני לא היו נחוגות למעשה בימי הבית והרי אף האמוראים היו זהירין לקיים מצוה זו (ירושלמי מ"ט פ"ד, נ"ד ע"ד וזה, ע"א), או כיצד יש לומר על הילכות סוטה כנ"ל, והרי הן נהגו למעשה עד ימי ר"י בן זכאי שביטל המים המרים (סוטה פ"ט, מ"ט), והילוני המלכה עשתה טבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה (יומא, פ"ג, מ"י). והוא הדין להילכות מצורע (נגעים פ"ד), שכן למדנו מן התוספתא (נגעים פ"ה, ה"ב, ספרא מצורע, וייס, ע, ב'; ירושלמי סוטה פ"ב, י"ז, א), שרבי טרפון היה מטהר את המצורעים כדין תורה אף לאחר החורבן (והשוה מתיא, ח, ד', שבימי ישו, או בימי בעל אותה מסורת, נהגו לטהר את המצורעים כדין).

בסופה של הפרשה משער צ. ש"הלל הביא עמו את דרכי המדרש מבבל, כי בא"י לא היו עדיין מקובלים בימיו". שיטה זו של וייס ושל אחרים, הבאים לקבוע מקום לידתו של המדרש בבבל, אין לה על מה שתסמוך, וכל עצמה אינה אלא פרי נטיית דעתם של חכמים הללו, המבקשים להרחיק את ה"פלפול" מא"י, ולהסיעה לארץ מחשכים, לבבל. ותמיה אני כיצד אפשר להביא ראיה להנחה זו ממה שלא קבלו מהלל, שדרש בג"ש ובהיקש ובק"ו, על פסח שדוחה שבת עד שלא העיד מפי שמעיה ואבטליון, והרי נצטרכו אותה שעה להלכה למעשה, וכבר למדנו מן הברייתא (ב"ב, קל, ב') "אין למידין הלכה (למעשה, רשב"ם) לא מפי תלמוד (והוא מדרש וטעמי הלכה) ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה". מה ראיה איפוא מזה שלא הסכימו להכריע מיד בשיקול הדעת מן המדות שהתורה נדרשת בהן בענין הלכה למעשה הנוגעת בכל הציבור, שלא ידעו (ולא החשיבו) את המדרש כל עיקר (המסורת שבירושלמי פאה פ"ב, י"ז, ע"א, אינה ענין לכאן, שהיא מדברת בלימוד דבר מדבר).

אלא שבלא כך קשה להתאים שיטה זו, שצ. מסגלה לו, לאותן דברים שהוא אומר תחילה, בסמוך (עמ' 60) ש"אופן לימוד המדרש ודרכי ההגיון התחילו להתפשט ביחוד לאחר נצחון הפרושים על הצדוקים בימי שמעיה ואבטליון", ושאותו פולמוס שבין הכתות גרם לו למדרש שיחיסד. שכן אם "דרכי ההגיון" וה"מדות" נתפתחו בהשפעת מלחמות הצדוקים והפרושים בימי שמעיה ואבטליון, הרי לא יכלו "דרכי המדרש לעלות לא"י מבבל ע"י הלל"! (ולעצם ההשקפה הראשונה: אין צריך לומר, שהסגנון הוויכוחי שבמדרשי ההלכה אינו עשוי כלל להעיד על המדרשות שהן מכוונים כנגד צדוקים דווקא; אבל יש כאן עדות להלכות שונות של בתי-מדרשות שונים, והרי אף לשונן של התלמודים ויכוחי הוא, וכלום יעלה על הדעת לומר, שהיא מכוונת כנגד דעותיהן של בני כתות!).

בסופו של השער מייחד המחבר סעיף קטן ל"אסמכתא" ולהגדרתה. צ. אסף כאן קצת מאמרים של אמוראים מן הבבלי, ולא עיין כל צורכו בשאר המקורות, ובמיוחד אצל התנאים, כדי לעמוד על שמושו הראשון של "סמך" למקרא, שענינו אצל התנאים דבר תורה ממש. וכבר עמד על כך גוטמן ב"מפתח" שלו. וצ. שהספר הנ"ל, הגיע לידו לאחר שהפרק הזה היה כבר מסודר אצלו" (עמ' 66, הערה 1) משתדל לבטל את ערכן של המקורות בלא טעם (פירושו באלו המאמרים שנרשמו אצל גוטמן, שענין "סמך" שבהם הוא, "דבר שיוצא מכוונת רוח התורה ומן המשמעות הכללית של המקרא", דברים בעלמא הם, וה"עד היותר מוכיח על זה" מן הירושלמי שביעית פ"י, ל"ט, ע"ג "מיכן סמכו לפרוסבול שהוא מן התורה ופרובול דבר תורה כשהתקין הלל סמכותו לדבר תורה", אינו, לפי שאין פירושו, כמות שכותב צ., שתקנת פרובול היתה כדי להתאימה — לכונת התורה ול"רוחה" אלא פשוטו כמשמעו, שהירושלי' בא לומר שהילל לא בא לחדש הלכה

ולעקור מצוה שבתורה, אלא התקין מעשה על יסוד ההלכה בענין המוסר שטרותיו לבי"ד שאינו משמט, שהפרובול אינו אלא תקון צורה מיוחדת של מסירת שטרות לבי"ד, וכמות שמוכח מן הספרי דברים פי' קי"ג. ומה שמסתמך על הבבלי גיטין, ל"ו, א' לסייע לפירושו, קשה לידע למה נתכוון, שהבבלי תופס דרך התשובה השניה של הירושלמי להלן, שהלל לא עקר אלא דברי סופרים, לפי ששמיטות ויובלות, ולדעה זו שבירושלמי אף המעשרות, בטלו מדין תורה לאחר שגלו.

כאן מסתיים שער הערכין. ויש להצטער שאף בענינות שנוקק להם לא בירר את כל השמושים של השמות הגידונים, כך, למשל, לא ציין שיש "הלכה" והיא "הילכת מדינה" (מנהגות קרובים לדברי סופרים) על דעת שמואל (קידושין לח, ב'; ירושלמי ערלה פ"ג, ס"ג ע"ב, והשוה תוספות קידושין ט, א). וכן לא העיר על שמוש השם בירושלמי (ביצה פ"ה, ס"ג, א והקבלות, "כאן להלכה כאן לדבר תורה"), בהוראת "דברי סופרים". ואף היה צריך לדון בשם "הלכה", שברוב המקומות פירושו "הלכה למשה מסיני", ויש שאין ענינו אלא שמועה עתיקה (משנת יבמות פ"ה, מ"ג, בבלי שם ע"ז, ע"ב; ירושלמי פ"ה, ט, ע"ג). כיוצא בדבר, היה ראוי לעמוד בפרשת מדרש ההלכה מבחינת קדמותה, על מה, שמצוי בספר חשמונאים ב', ו', י"ח השם, $\chi\rho\alpha\mu\mu\alpha\tau\epsilon\acute{\omega}\varsigma$ ($\chi\rho\alpha\mu\mu\alpha\tau\epsilon\acute{\omega}\varsigma$ $\epsilon\lambda\epsilon\acute{\alpha}\zeta\alpha\rho\acute{o}\varsigma$ $\tau\iota\varsigma$ $\tau\acute{\omega}\nu$ $\pi\rho\omicron\tau\epsilon\upsilon\sigma\acute{\upsilon}\nu\tau\omega\nu$ $\chi\rho\alpha\mu\mu\alpha\tau\epsilon\acute{\omega}\nu$) בהוראת חכם, שם שלכאורה בא ללמד על עיקר חכמתם של בעלי התורה בפירושי המקראות, הרי שעוד לפני הלל (הספר הנ"ל נערך בצורתו שלפנינו עכ"פ עד לאותו זמן, וביסודו הוא קדום הרבה מיכן) היה המדרש עיקר עסקם וחכמתם של החכמים, ולא ההלכות המופשטות. וצריך תלמוד. השער השני, שער האמונה, תכליתו לברר "מושגי התורה שבע"פ על דעת רבותינו".

ז. מעלה "שחז"ל האמינו אמונה גמורה ופשוטה שכל הקבלות והפירושים לתורה הן מסיני ונאמרו מפי משה", ו"שכל הדרשות שדרשו חכמים בתורה היו גלויות וידועות למשה רבנו, באופן שמסר לו הקב"ה מסירה ממש כל מה שיחדש תלמיד חכם בתורה עד סוף כל הדורות ואת הדרשות הללו מסר משה לוקנים שבדורו והם מסרו אותם לדורותיהם אחריהם". הפליג המחבר בדבריו, שסמך על ההיקש ל"הלכות למשה מסיני", ואין אלו אלא מכחישות את הנחתו. שמכלל מה שייחסו אותו במיוחד למשה מסיני ובדרך של שלשלת רצופה — לכל הדורות הראשונים והאחרונים, אתה שומע ששאר כל הלכות שהן פירושים אינן כך. ואם אמרו "אין אדם דן גז"ש אא"כ קבלה מרבו", הרי שכל המדות נדרשות להלכה בלא מסורת. ובלא כך, כל המקורות מטפחים על פנינו כשאנו מדמין כן, שהרי התנאים דורשים ומחדשים הלכה מדעתם בלא קבלה (וודאי היו חכמים ראשונים כגון ר' אליעזר, שהיו דורשין רק ל"קיים דברי חכמים" ולא לסותרן, משנת נגעים פ"ט, מ"ט, מ"ג ופי"א, מ"ו, תורת כהנים נגעים פרק ו, ופרק ט"ו, ברם, מדתן של רוב חכמים היא לדרוש ולהוסיף בהלכה). ואם אמרו שפירושיה של תורה ודקדוקיה נאמרו למשה, הרי לא כיוונו אלא לפירושים של אמת (שאינן אנו יכולים לבררם מדעתנו, כמובן) המסכימים למה שנאמר בסיני, בלא שלשלת של קבלה רצופה ממש. בויקה לאמונת חכמים על קדמותה של תושבע"פ עומד ז. על הפסקא שבעזרא ד', י"ד, מ"ה, המדברת בשבעים וארבעה ספרים שנמסרו לעזרא משמים ושגילה מהם כ"ד ספרים וגנו את השאר ל"טובים שבעים", ותמוה בעיני שבע"פ שהוא כותב תחילה, שהאמונה בספרים שנכתבו ע"י קדמונים אינה אלא המצאת הספרות האפוקליפטית, הריחה מוסיף בפסוק הבא ואומר: "על יסוד האמונות הללו נולדו האגדות על ההלכות שנשתנו

בימי אבלו של משה, ומקבל (בהערה שם) את השערתו של גינצברג, ששבעים ספרים הללו הם ספרי תושבע"פ (ולעצם דעתו של גינצברג, הרי יש לומר, שאין כל ראייה לדבר, והדעת נותנת שהספרים „הגנוזים“ הללו אינם אלא מספרי החזיונות האופוקליפטיים, שאף ספר צורא ד' עצמו ממין הוא).

לצד שני, כשהוא מעתיק לשונו של פילון בפתיחה ל„חיי משה“, שהוא בא להציעם על פי כתבי הקודש ועל פי מסורת זקנים וכותב: „אולם אינו מובן מדבריו אם ה„לימודים של הזקנים“ מצומצמים במושג מנהגים ונמוסים בלבד או שהם יוצאים גם למשמעות פירושים וביאורים שהזקנים הכניסו בכוונת המקרא“, ובא להטיל ספק בעדות שיש לנו כאן מדבריו של פילון על „תורת זקני העם“ בהקבלה לתורה שבכתב, הרי דברי צ. מתמיהים, שמה מקום לספק זה, והרי פילון אומר דברים הנ"ל כדי להעיד שספרו, שהוא בא לכותבו, שלם ומדויק יותר משל אחרים מפני שיש בידי לצרף „דברים שבעל פה“ (λεγόμενα) ודברים שבכתב (ἀναγινωσκόμενα) מה שאין כן האחרים, שאין בידם מסורת אלא הדברים הכתובים בתורה (ואמנם יש באותו ספר הרבה עניינות שאינם במקרא והם משלימים את סיפורי התורה, ובוודאי הם אגדות ששמע פילון במסורת אצל רבותיו ובבית הכנסת, ומהן כמה שמצויים אף באגדה שלנו), הרי ש„מסורת זקנים“ זו לא יתכן שתהא „מנהגים ונמוסים בלבד“.

ש ע ר ג', הוא שער הדין, בא לכרך „היסוד החוקי של התורה שבע"פ ודן בשתי שאלות, אחת — מהו לדעת חז"ל היסוד החוקי של תושבע"פ ועיקר כוחה המחייב, ואחת — מהו ההבדל החוקי בין תורה שבכתב ותושבע"פ בין בגדר החיוב ובין בגדר העונש“. בתשובה לשאלה הראשונה הוא מציג שיטותיהם של הרמב"ם והרמב"ן הסומכים על התלמוד (שבת כ"ג, ע"א), המלמד דבר זה מן המקרא „לא תסור מכל אשר יורוך“ או מ„שאל אביך ויגדך“, שלדעת הרמב"ם למדים מן הכתוב הראשון פירושים וגזירות של חכמים כאחד, ולדעת הרמב"ן „לא תסור“ מלמד על הפירושים בלבד, והתקנות נלמדות מן המקרא השני.

והנה אע"פ שאף בירושלמי (ברכות פ"א, ג', ע"ב והקבלות) לומד מ„לא תסור“ כנ"ל (ולענין פירושים), הרי בשני התלמודים אין המדרש אלא בפי אחרוני האמוראים, ואצ"ל שאינו מוכיח על הדורות הראשונים, ולא עוד אלא שאף התלמוד אין רואהו אלא כאסמכתא בעולם (ברכות י"ט, ב'), שהרי פשוטו של מקרא מדבר בהוראת בית דין הגדול שבירושלים ואינו ענין לשאלה זו (אמנם לענין „שאל אביך ויגדך“ יש לעיין בסדר עולם סוף פ"ל, שלכאורה בקש אף התנא לסמוך על אותו מקרא בענין הנידון, מיהו השוה שם נוסח כת"י מינכן), ועוד, שהתלמוד מביא כתובים הנ"ל אצל ברכה על מצוות שמדבריהם, והרי מצינו בירושלמי (סוכה פ"ג, נ"ג, ע"ד) שלש מחלוקות בדבר, שלדעת אחד האמוראים אין הוא מברך כל עיקר, הרי שהלה אינו דורש כן.

ולעצמו של דבר יש לומר בדרך של הצעה, שחכמים הראשונים לא בקשו יסוד ליופי כוחם הנ"ל בתורה שבכתב דווקא (אמנם בספרא בחוקותי פרשה ב' דורש „ואם לא תשמעו לי — ל מ ד ר ש ח כ מ י מ“, ולהלן שם מפרש את הכתוב „ואם את משפטי תגעל נפשכם“ — במי ששונא את החכמים), שכשם שעיקר תושבע"פ, אע"פ שסמכוה לתורה, האמינות בכוח עצמה (צא ולמד מהלל שלא הביא לו לראיה לגר, שקבל תורה שבכתב ודחה תושבע"פ, מן הכתוב, אלא אמר לו „כשם שקבלת זו באמונה כך קבל עליך זו באמונה“, אדר"ג, נר"א, פס"ו ונר"ב פכ"ט, ומעין זה בשבת ל"א, א', הרי ששתי התורות

שקולות זו כזו, ואין אחת סמוכה על חברתה לענין אמיתות). כך אף לענין כוחם של חכמים. ודומה שיש למצוא סמוכין לדבר ברעיון ה"בחירה" שאנו מוצאים אצל החכמים ש"בחר בהם ובדבריהם", כמו שבחר בתורה ובמשנה ובגמראים ובדבריהם (דבר זה שנוי בברייתא. אדר"נ פ"ב, שכטר, ט/א. מפיו של ר"ע: "ברוך אלהים אלהי ישראל שבחר בדברי תורה ובדברי חכמים שדברי תורה ודברי חכמים קיימין הם לעולם ולעולמי עולמים", והשוה הלשון שבתחלת פרק קנין תורה, ואמור בירושלמי, תרומות פ"ה, מ"ה, ע"ד; כתובות פ"א, כ"ה, ע"ד; נדרים פ"ו, ל"ט, ב; סנהדרין פ"ו, נ"ג ע"ג ומצוי במדרש, ויק"ר פל"ד, אליהו רבא פ"ה, איש שלום ע"ג 96 ושם פ"ג ע"ג 14).

לשאלה השניה משתדל המחבר, להוציא מדברי הש"ס והראשונים איזה כללים שנוכל לעמוד מהם על אופיה של ההבדלה הזאת. והנה צ. עצמו מודה שאין בדברים הללו משום פתרון לשאלה גדולה זו. אלא שתמיה אני אם כן מה ראה לכותבם, שמה טעם להביא קצת דברים מן התלמוד ומן הראשונים, כשאין אנו ממצים את המקורות בענין, שגופי תורה תלויים בו, בכל היקפם.

המחבר סותם את הכלל שבתלמוד, "ספקא דרבנן לקולא" (ע"ג 118, וראה שם הערה 2) ואין נותן דעתו לשאל, שמא בדורות ראשונים לא הכל ולא לכל דבר הורו כן (השוה טהרות פ"ד מ"א, אבל דבר שהוא אב הטומאה והוא מדברי סופרים ספיקו טמא). וכן הוא כותב (ע"ג 119) על בית דין שמתנין לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה ומעתק דברי התלמוד ברי"ה (כ"ט, ב') אצל תקיעת שופר בשבת שהיא בטילה מפני הגזירה. ברם אף בבבלי מובא לענין זה מדרש מן התורה, אלא שהוא נדחה במסקנא. ובירושלמי מפרש את ההלכה מן המדרשות בלבד (רי"ה פ"ד, ג"ט, ע"ב) וכן בספרא (בהר, פרשה ב'). מה ראינו איפוא יש כאן לדעת חכמים כולם. כיוצא בו הוא מדבר על הכלל שהעמידו "עשה דוחה לא תעשה", ולא העמידו על המחלוקת שבירושלמי בענין זה (חלה פ"ב, ג"ח, ע"ב; ביצה פ"א, ט/ב), "שר' יוסה סובר שאין עשה דוחה לית... אא"כ כתובה בצידיה, (ומכוננים דבריו למכילתא יתרו פ"ו; ירושלמי נדרים פ"ג, ל"ז, ע"ד; שבועות פ"ג, ל"ד, ע"ד).

כיוצא בו בענין הכלל, למיגדר מילתא יש כת ביד חכמים לעקור דבר מן התורה ואפילו בקום ועשה, אע"פ שכך קובעו התלמוד, מכל מקום אין כל ראינו שהורו הראשונים כן. שבמעשה אלכסנדר שהתירו ללבוש לבגדי כהונה שלא במקדש, הרי הגמרא עצמה מיישבת הדבר אף בדרך אחרת (יומא ס"ט, א'). וביבמות, צ. ב, כשהוא בא לתלמוד דבר זה מאליהו בהר הכרמל, הריהו משיב תחילה, "שאנו התם דכתיב ואליו תשמעון", לומר, שהנביא יכול לעקור דבר מן התורה, משא"כ החכמים (השוה ירושלמי תענית פ"ב, טה, ע"ד) ואע"פ שהתלמוד מוסיף ושואל שם, ונלף מיניה, הרי אין כאן אלא דעת אחרונים (השוה תוספות שם ד"ה וליגמר). ועוד, שכל עצמה של המסורת הנ"ל צריכה להתפרש על ידי שבקשו ליישב את הסתירות שבין ההלכה הראשונה לבין האחרונה (ראה מ"ש לענין מעשה שמעון בן שטח ודברי ראב"י, מכין ועונשין שלא מן התורה", בתרביץ" שנה ו' ע"ג 35, הערה 22). ואף יש להעיר על מה שמפרש (ע"ג 119) "הבאת מעשר", שהתלמוד (מכות כ"ג י"ב) מונהו בין ג' דברים, שעשו בי"ד של מטה והסכימו בי"ד של מעלה על ידו" (המחבר רואה באלו הדברים עקירת דבר מן התורה לדורות, ואינו כן. שבמקרא מגילה יש הוספה בלבד, והמעשר אף הוא אינו אלא תוספת מצוה, כמות שנראה להלן, ו"שאלת שלום בשם" חדאי שאינה עקירה, אלא שענינה לא נתחורר כל צורכו, והריני מקוה לפרשו במ"א) כפירוש הראשון של רש"י, ואין הפרוש

מחור, שאין כל רמז לכך במקרא שהתלמוד מביאו לענינו. הקרוב כמו שפירש רש"י במסורת המקבילה שבירושלמי ברכות פ"ט, י"ד, ע"ד, שכונתה למה שקיבלו עליהן את המעשרות לפי שנפטרו מהן לאחר שגלו. דעה שמצינו בירושלמי במקומות הרבה (שביעית פ"ו, ל"ו ע"א; יבמות פ"ז, ח', ע"א; שם פ"ג, י"ג, ע"ד; קידושין פ"א, ס"א, ע"ג) ואותו פירוש אמור במדרש תהלים פנ"ז (בובר, קמח, ב—קמ"ט, א). וכן משונה פירושו ב"שאלת שלום" שאין ענינו ברכה בשם, אלא ל"שלום שעשו יהושע ובית דינו עם הגבעונים שהוא נגד איסור התורה של לא תחיה כל נשמה", פירוש זה, שהוא זר מפני עצמו (מה ענין "שאלת שלום" וליהושע, כלום ישראל הם ש"שאלו" לשלום תחילה?) ומתכחש על ידי משנתנו (ברכות פ"ט, מ"ה), הירושלמי והבבלי והמדרש (תהלים שם) והתוספתא (פ"ו, ה"ג), אינו יודע מה הביאו לקבלו, אם לא בקשת החידוש (אמנם ב"תוספות והערות", עמ' 326, חוזר בו מפירושו הנ"ל ומציע פירוש אחר ל"אין ספק", אלא שאין לדעת מה ראה לחזור בו מדעתו, והרי פירושו של ר"ה גאון שנתגלה ונתפרסם ע"י מאן, נדחה על ידו, והפירוש שהוא מציע, כבר נאמר בעיקרו על ידי חכמים שקדמו, ראה מאן שם).

בפרק ג' מקורי ההלכה, הוא קובע תחילה, ש"הברית" שבתורה, המשמשת יסוד כולל לכח"החייב של התורה שבכתב, נתגלגלה בימי בית שני ובימיהם של תנאים ואמוראים להסכם הצבור ותקנת הקהל". ברם, לא מצינו במקורות הראשונים ראייה לדבר, שהסכם הקהל שמש יסוד לתושבע"פ, שהכלל "אין גוזרין גזירה על הצבור אלא רוב הצבור יכולין לעמוד בה", יכול להתפרש כפשוטו, שהואיל ואין הרבים מקיימין את הגזירה, הרי שאין בה תועלת, ולפיכך היא בטלה, לפי שכל עצמן של הגזירות והתקנות אינן אלא בשביל הרבים, ועל כל פנים, אין לבקש כמאמר הנ"ל סעד לכוחו של קהל בחדוש-הלכות ממש, שהרי אין הוא מדבר אלא בקבלה ובאישור ע"י מעשה. ומה שהוא מביא מן הירושלמי (הוריות פ"א, מ', ע"א) — "כשלא קיבלו רוב הציבור עליהן", אינו ענין לכאן, שאין התלמוד מדבר על ההוראה שתיבטל מעצמה מפני שאין רוב הציבור מקבלה (וכיצד אפשר לומר כן, והרי אותה הוראה היא בדבר של תורה ממש שחייבין עליו מיתה וקרבתו, וכלום יעלה על הדעת, שההוראה תפסל מפני שאין הבריות רוצין בה), ולא בא לומר אלא שכשההוראה שלא כתורה אין הרבים נידונין כשוגגין, לענין פה העלם דבר של ציבור, כומן שהם יודעים שהיא פסולה ועושין מעשה על פי בית דין. מאחר שהן "בועטין בהוריינת", כיוצא בו אין "ראיה מוכחת" בלשון "דת משה וישראל" ו"דת משה ויהודית", שכונתה דת שקבלו הקהל עליהם, שאין ענינו אלא דברים שבמסור ודת שנהגו בהן, והן קרובין להיות מצוה (וכמות שמפרש רש"י במשנה, כתובות, ע"ב, א'), ואין כאן "קבלה" והסכם קהל, בדומה ל"ברית".

אלא שאע"פ שאין לנו במסורת חכמים עדות ליופי כוחו של ציבור בחידוש מצוות, הרי יש לנו מסורת מפורשת לכך, מימיהם של ה"זוגות" בספרים החיצוניים, שכן קביעת התנוכה, שהיא מדבריהם, מעיד עליה בספר חשמונאים (ב', י"ח) שהיא נעשתה על ידי הסכמת הקהל, שקבעו את החג חובה על כל ישראל, וכן (בשינוי) בחשמונאים א', י"ד, ג"ס: "ויקיימו יהודה ואחיו וכל קהל ישראל אשר יחוגו את ימי חנוכה המזבח" וכו'.

סעיף ב' מדבר ב"המנהג" שצ, מגדירו כ"הסכם" ציבורי, המתגלה ע"י המעשה. המחבר פותח את הפרשה בהצעת דעותיהם השונות של המפרשים הראשונים ומביא קצת דברים מן התלמוד על מנת להוכיח יופי כוחו של המנהג (אף מן ההלכה). תחילה הוא דוחה דעת ווייס, שיסוד כוחו של המנהג הוא במה שהלה נסתמך על

הוראת חכמים שבדור. ברם, הדין גותן שכמה מנהגות אינם אלא שרידים של הלכות ראשונות שנשתקעו. וראיה לדבר מן התוספתא (מ"ק, ב, יד, ט"ו; בבלי פסחים נ"א. א; ירושלמי שם פ"ד, ל, ע"ד): "יושבין על ספסל של גויים בשבת שבראשונה היו אומרים אין יושבין על ספסל של גויים בשבת ומעשה ברבן גמליאל שהיה יושב על ספסל של גויים בשבת בעכו אמרו לו לא היינו נוהגין להיות יושבין על ספסל של גויים בשבת ולא רצה לומר להן מותרין אתם אלא עמד והלך לו". הרי כאן הלכה ראשונה שנשתקעה ונשתירה מנהג במקום מסויים. להלן הוא מסתמך על הירושלמי ב"מ (פ"ז, י"א, ע"ב) "המנהג מבטל את ההלכה" ועל הירושלמי יבמות (פ"ב, י"ב, ע"ג) "אם יבוא אליהו ויאמר שחולצין במנעל שומעין לו שאין חולצין בסנדל אין שומעין לו שהרי הרבים נהגו לחלוץ בסנדל והמנהג מבטל את ההלכה" ומסיק מכאן, בווכחו עם ווייס, שהמנהג כוחו יפה משל ההלכה ושאין המנהג מיוסד על זה, אבל הוא "מקור נפרד" העומד בעינו ובכוחו של עצמו.

ברם, אין המאמר הנ"ל שבירושלמי ב"מ ענין לשאלה. לפי שהוא מדבר בדברים שבממון, שבהם מתנים אפילו לעקור דבר מן התורה והכל מסור בידי אדם. ואשר למאמר שביבמות, הרי עיקר ההלכה של רב מצוייה אף בבבלי, ונתפרש בתלמוד שאין הגידון אלא באיסור לכתחילה, ופירש המאירי שלפיכך אין שומעין לאליהו שלא לחלוץ לכתחילה בסנדל, לפי שהרבים נהגו כן, ו"אין גוזרין גזירה על הצבור שאין יכול לעמוד בה". אלא שפשוטו של הירושלמי אינו בא לומר, שהמנהג יכול לעקור הלכה ברורה וקבועה, אלא שהוא מכריע במחלוקת של חכמים, כשההלכה אינה מחוורת. ואין לתמוה שלא סמכו על אליהו אלא על המנהג בהכרעת הספיקות והמחלוקות, שהרי כבר אמר ר' יהושע על בת קול שבאה להכריע במחלוקת חכמים עם ר' אליעזר — "לא בשמים היא", והכריעו אחרי הרבים, והרי דרכן של חכמים להכריע ע"פ המנהג בהלכות שאינן מחוורות, כבר הילכו בה בימיו של הלל (פסחים ס"ו, א; תוספתא שם, פ"ד, ה"ג; ירושלמי פ"ה, ל"ג, י"א).

בסעיף ג' מייחד צ. את הדיבור על ה"סברה", ובא מכוח העובדא, שהסברה משמשת יסוד כולל בהתפתחות התושבע"פ, ראשונה, לידי מסקנא, שהתושבע"פ "עומדת כולה בתחום הרציונליות הגמורה" ובשנייה — לידי הסבר אותה תפיסה רציונליסטית של חכמים, על ידי שהם ראו אף את התורה שבכתב כאילו לא באה אלא "להוסיף על גזרת השכל בדברים הצריכים גלוי מיוחד, או במצוות והנהגות המיוחדות לעם ישראל", והריהו מוצא בדברי החכמים את שיטתן של הרמב"ם במוה"ג ור"י הלוי בכוזרי ור' יוסף אלבו בספר העיקרים, על התורות אשר בהם יתחדו בני ישראל, שהן "תוספות על השכליות".

ברם, מהיכן למד דבר גדול זה? — ממאמר אחד של ר' יוחנן בתלמוד (עירובין ק, ב'). "אלמלא ניתנה תורה היינו למדים צניעות מחתול" כו', אלא שכמדומה, שקשה ביותר לתלמוד דבר זה ממאמר אגדה אחד, של אמורא. (אגב, הריהו אומר, כשהוא מדבר בתורה שהיא מסורה לחכמים להסבירה ולפרשה על פי שכלם: "וכלל אמרו בה ר"ב מקומות לא מסר הכתוב אלא לחכמים", ומציין לבכורות כ"ה, ב, ולחגיגה י"ח, א, והרי דומה שאין לשון זה מצוי במקורותינו אלא כאן ובהקבלה לענין השני, ספרי דברים פ"קל"ה). והנה לכוחה של סברה בתושבע"פ, אין אנו צריכין ראיה. אלא שהמחבר מפליג בדבר למעלה מן המידה. כך הוא אומר, למשל, (עמ' 154) ש"דחו בדחיה בעלמא מן הסברה הלכות שהיו מקובלות ורגיל אצלם הלשון לא שמיע לי, כלומר לא סבירא לי, ומציין שלשה מקומות, ברם, באלו מקומות ובכל מקום שהלשון הנ"ל מצוי, אין אנו

עסקין בהלכות מקובלות, אלא בדעות של אמוראים ובכמה מהן אין אנו אלא מכריעים בין שתי דעות. והנחתו כשלעצמה מוכחשת מן המאמר של ר' יוחנן בירושלמי (פאה, פ"ב י"ז, ע"א ובהקבלה שבחגיגה) „אם באת הלכה תחת ידיך ואין את יודע מה טיבה אל תפליגנה לדבר אחר שהרי כמה הלכות נאמרו למשה בסיני (בלא טעם) וכולהן משוקעות במשנה“.

וכן מה שאומר (עמ' 156) ש„כשלא מצאו טעם להלכה לא קבלוה בבית המדרש. כמו שאמרו: טעמא דדייני גולה לא ידעיגון הלכתא עבדיגון כוותייהו“ אינו מדויק, שרב אשי מדבר שם (ב"ב, ק"ז, ב') בהלכה שהיא שנוייה במחלוקת ושרוב החכמים מתנגדים לה, ולפיכך אין לתמוה שהכריע כנגד דעת „דייני גולה“ בדרך סברה.

ראיה מפורקת לכוחה של סברה, שעל ידה „סרסו את המקרא“ (163) היא ממה שאמרו „עירוב פרשיות כתוב כאן“ (ב"ק ק"ז, א'). צ. טוען, והרי טעמה של ההלכה בענין הוראה במקצת הטענה בהלואה הוא כרבה, מפני הסברה (חזקה אין אדם מעזי בפני בעל חובו כו'), ואעפ"כ עקרו את הכתוב מגופה של פרשה. ברם, מנין שר' חייא בר יוסף שקדם לו לרבה, פרש את ההלכה כדעתו, שמא מסורת היא בידו מטעם אחר.

הוא מודה, „שבפסק הלכה היתה לפעמים דעת הדיינים חשובה בייחוד“, ומביא ראיה לכך משלשה מקומות בבבלי (וראו לציין כאן ביותר את מאמרו של רב בירושלמי, ב"ב, פ"ג, י"ז, ע"ד, — ולמה אמרו בכל מקום הלכה כרשב"ג שהלכות קצובות היה אומר מפני בית דינו), אלא שהוא מוסיף „אבל ביצירת ההלכה היתה בלי ספק דעת החכמים עיקר ולא דעת הדיינים“, ואין אנו יודעים לפרש מה בין „יצירת הלכה“ לקביעתה, וכי הכרעת הלכה לדורות אין בה מן היצירה? את השקפתו הנ"ל הוא מבסס על העובדא, „שכל חכמי בבל לא היו סמוכים ובכל זאת כחם גדול בהלכה“, ברם נראין דברים, שסמיכה בסמיכה נתחלף לו, שאם אמרו אין סמיכה אלא בארץ, הרי לא דברו אלא באותו מינוי שלם, המזכה את הגסמך זכויות מיוחדות (דיני קנסות), אולם לתוראה ולדין, הרי היו סומכים אף בבבל (סנהדרין ה', א'), וכידוע, שכל החכמים הבבלים, שכינוים „רב“, סמוכין הם בישיבותיהן.

משונה ראיתו (עמ' 171, 168), „שהמומחה לרבים“ אינו מי שהוא סמוך או ממונה, אלא מי שהוא חכם בעולם, מרבי טרפון שאמר לו ר"ע: „אתה מומחה לביד“, שר"ט (לדעתו) „לא היה לו מינוי מיוחד“, תחילה, מנין שלא היה ממונה ממש, ועוד, והרי עכ"פ נסמך (שהרי נקרא „רבי“), ואע"פ שהתלמוד נוטה לראות „במומחה“ מי שהוא „גמיר וסביר“ בלבד (סנהדרין ה' א'), הרי פשוטו של אותו שם ענינו מי שנתמנה להיות דיין, וכן לענין הנשיא, שלדעת המחבר (עמ' 166) כוחם מצומצם בתקנות וגזירות בלבד, הדבר צריך תלמוד. שהרי מצינו את רבן גמליאל תובע שיפסקו הלכה כמותו כנגד הרבים (תוספתא ברכות פ"ד, ה"ב; בבלי שם ל"ז), א; תוספתא ביצה פ"ב, ה"ב) ומקנתר את רבי יהושע שהעז להורות הלכה שלא כמותו (ברכות כ"ז, ב. ירושלמי שם פ"ד, ז', ע"ד, בכורות ל"ו, א'). ולא עוד אלא כשיבקש ר' יהושע לבטל הלכה של ר"ג לאחר מותו, עמד ר' יוחנן בן גורי על רגליו ואמר: „חזי אנא בתר רישא גופא אויל“, וקיים דבריו של ר"ג, שנהגו כמותו בחייו (תוספתא תענית, פ"ב, ה"ה עירובין מ"א, א'). אותה הנחה מקופחת הרבה אף על ידי שאמרו: „תלמיד אל יורה“ (סנהדרין ה', ב.; ירושלמי שביעית פ"ו, ל"ו, ע"ג). כללו של דבר עדיין צריכים אנו רבה לברר פרשה זו.

ס ע י פ ה' מדבר בייחוד בפסקי דעין והוראות של חכמים מבחינת השפעתן על

ההלכה, אלא שלא הביא בענין זה מסורת חשובה ביותר, והיא בירושלמי (ברכות פ"א, ג' ע"א; דמאי פ"ג, כ"ג, ע"ג; ע"ג, ט"ג, מ"ג, ע"ב), שמתוכה אנו למידין, שהחכמים שחלקו על הרבים בהלכה, לא היו נוהגים למעשה אלא כדעתם, כיוצא בדבר, כשהוא דן בפרשה זו בענין הכלל שאמרו: „אין בידי יכול לבטל דברי בידי חבירו אא"כ גדול הימנו בחכמה ובמנין", היה צריך להעמידנו על המסורת הסתומה האמורה בירושלמי (שבת פ"א, ג' ע"ד). בשם שמואל, שלפיה לא אסרו כן אלא בגזרת י"ח דבר בלבד, „הא חזק לייח אפילו קטן מבטל", שאצ"ל, שלדעת זו תוצאות הרבה לענין הנידון.

ש ע ר ד', שער הקבלה, מיוחד לברר „מקורן של ההלכות והקבלות שבע"פ, קדמותן ורשמיהן בתורה שבכתב". המחבר מציג כאן את דעתו, שהתורה שבע"פ נתפתחה בצידיה של התורה שבכתב, ולא שנסתעפה הימנה (אגב, לכאורה הרי דעה זו סותרת את ההגדרה שקבע בתחלת הספר, עמ' 4 לתושבע"פ — „שהוא המשכת הצנור החיוני של התורה... על ידי כח הסמכות שניתן לחכמי הדורות... לפרש את התורה... ולהוסיף עליה לפי מובניהם וצרכי זמניהם" וכו'). השקפה זו מיוסדת על ההנחה, שהתושבע"פ מבוססת „ברובה" על מנהגים ישנים ומסורת אבות. ולאחר שהוא הולך ומציע כמה דוגמאות לעובדא, שיש בסיפורי התורה ראיות למנהגות ולמשפטים שנתנו לפני מתן תורה, הריחו בא ללמד, שכמה הלכות שהן מקובלות כ„דברי סופרים", עתיקות הן ויש להן רמזים בדברי תורה ונביאים. וכן הוא בא אח"כ לברר, שהרבה הלכות השנויות בתושבע"פ (הנידונות כד"ה) ושאינן להן סמך רב במשפט התורה, יש לנו להוכיח מספורי כתבי הקודש, שהן קדומות ביותר. והנה לעצם דבריו, וודאי שיש הלכות שהן גידונות כד"ס והן ראשונות שבראשונות, וכבר עמדו על כך חכמים. והוא הדין לפירושי סופרים, אלא שיש לתחום תחומין בפרשה, שלצד שני, הרבה הלכות נתחדשו בימים אחרונים, בין אלו שהן „מדרבנן" ובין אלו שהן נדרשות מן התורה, ולפיכך טעונה כל הלכה בדיקה לעצמה ואין להפליג ולהכליל.

כך הוא כותב (עמ' 209) על טומאת ע"ז שהיא „מקובלת בתלמוד" כ„מדרבנן", „והוא דבר הפשוט בתלמוד", ושלאמיתו של דבר טומאת זו עתיקה מאד שכן נאמר ביעקב: הסירו את אלהי הנכר אשר בתוכם והסירו והחליפו שמלותיכם". ברם, ראשונה יש לעמוד על כך, שאע"פ שהבבלי מסיק (שבת פ"ג, ב') שאין טומאה זו אלא מדבריהם, הרי בירושלמי מחלוקת היא אצל אמוראים, ויש אומרים שהיא מן התורה (שבת פ"ט, י"א, ע"ד וע"ז פ"ג, מ"ג, ע"א) ובשניה, אין ראייה מאותה מקרא, שהוא יכול להתפרש שנתכוון לטומאת נפש, מפני החללים שהרגו בבני שכם.

כיוצא בדבר בהיתר נדרים שהוא בא ללמדו (215—213) ממעשה שאול ויהונתן שפדאוהו העם, שתייה כאן היתר שבועה. ואיני יכול לירד לסוף דעתו, וא כיצד יש לפרש אותו „פדיון שהוא „דומה למובן התרת נדרים", ואדרבה, מכאן ראייה שלא ידעו אותן הימים הלכה זו. ואף ר' יוחנן ור"ל שאומרים יונתן לא חטא, שהשבעה היתה על לחם ולא על הדבש או על אכילה ולא על המסעומת, אינם מתכוונים כל עיקר להיתר הנדר, כמות שדוחק המחבר (עמ' 214 הערה 1. ואגב, הריחו מעתיק אותה מסורת אגדה מן הילקוט, ותמיה אני, שהרי היא מפורשת ב„מדרש שמואל" פ"ז, ג, אלא שמדרך המחבר אף במקומות אחרים לתביא מן הילקוט מסורות שהן שנויות וכתובות לפנינו במקורות ראשונים). וביותר מוכיחים דבריו של ר' אלעזר (במ"ש, שם), האומר שפדאוהו ע"מ שנתנו משקלו זהב (ומעין דבריו — אצל יוסיפוס קדמוניות ר', ר', ה' שהתפללו על כפרת עונו). ובלא הדוחק שבמקרא עצמו, תמיהני שלא עמד על המסורת שבתלמוד

(נדרים כ"ח, א') שהיה שבושה שנוי במחלוקת אצל ב"ש וב"ה, שהראשונים (שתפסו בדרך כלל את ההלכה הראשונה) אומרים אין שאלה בשבועה. ובירושלמי (נדרים, פ"א, מ"ב, ע"ג) חולקים בדבר ר' יוחנן ור"ל והרי כאן (כאצל הגבוענים) בשבועה אנו עוסקים, ואמנם יש להוכיח ממסורת תנאים ראשונים וביותר ממקורות חיצוניים, שהיה נדרים נתפתח ימים לא רבים לפני החורבן, אלא שאין כאן מקומו של ענין, שבדעתי לברר במ"א.

עמ' 235 הוא משער שדין המורדת על בעלה, הקובע שהיא מפסדת כתובתה (לפי האחרונים), נשתלשל מימים ראשונים, שבהם היתה הלכה נוהגת, שאשה שלא הביאה נדוניה, יכלה לגרש את בעלה לרצונה. השערה זו אין לה כל רמז וכל סמך במקורות. והרי המשנה קובעת שאין כופין אותו לגרשה, אלא פוחתין מכתובתה קימעה קימעה, ודין הגרושין שכופין אותן עליו מאוחר הוא. הא אין כאן אלא אמצעי לכפותה שתחזור בה ממרדנותה, וכדרך שכופין אף את המורד על אשתו על ידי שמוסיפין לה על כתובתה.

ש ע ר ה ח מ י ש י, הוא שער האומה, בא להוכיח על ההמשך הטבעי שמן התורה שבכתב לתורה שבעל פה ועל הקשר החי שביניהן ביחס למחות היהדות ולעיקרי השקפותיה על האלהות ועל העולם ועל התורה והמצוות כו'. מגמתו של המחבר, להוכיח, שאין הפרש בין היהדות של בית ראשון לבין זו של בית שני ולא בין התורה והנביאים לדברי סופרים בשאלות-יסוד הנ"ל, כגון האוניברסאליות והפרטיקולאריות, תורה שבלב ותורה שבמסכת, אופיין של החיים הצבוריים (דתי-איאקריטי או מדיני חילוני) וכיוצא באלו, והוא מסיים לבסוף (עמ' 306) במאמרו: "חכמי התלמוד הם יורשי הנביאים... דבריהם הם דברי תורה ונבואה והשקפתם על מהות היהדות ועל יחסה לעולם החיצוני וסביבת הגויים היא בכללה זו עצמה של הנביאים". והנה אשר לימי המקרא אין בידי לדון, ברם, בנוגע לתלמוד הרי יש לומר, שהמחבר המיוחד לאותן שאלות בס"ה 16 עמודים, אינו מוכיח, אלא דורש וקובע הלכות ומסתפק בהערכת מאמרים מסויימים מן האגדה ומן ההלכה, כדי ללמד לשיטתו הנ"ל, בשעה שבכל ענין וענין יש דברים הרבה חלוקין אלו על אלו, ולא השתדל להבחין בין ימים ראשונים לאחרונים ובין בתי מדרשות השונים, אלא כולל את כל הדעות מכל המקורות ומכל הזמנים ב"תלמוד".

ורואה אני להעיר על מקום אחד שבשער זה כשהוא דן על מקומו של פולחן המקדש בחיי האומה בימי בית שני, וכא להוכיח שלא היה ערכו של המקדש מרובה באותה תקופה, הרי הוא מלמד דבר זה ממה שהמשנה אין בה אלא סדר אחד משה סדרים, שהוא מיוחד להילכות קדשים ולא נתן דעתו לכך שכמה מסכות מסדר זרעים עוסקות במתנות כהונה, שהן ענין מקדש, ושסדר טהרות אף הוא, רובו ככולו, שייך למקדש, לפי שעיקר זיקת טהרה היא למקדש ולקדשים ולתרומה, ובמפורז מצינו הלכות הרבה לענין מקדש וטהרות אף בסדרים האחרים, למשל, עירובין פ"י, מ"א — מ"ו, רובה של מסכת פסחים ויומא, מסכת שקלים כולה, מסכת חגיגה, ועוד.

בסופו של ח"א, מוסיף המחבר "תוספות והערות" וכאן (עמ' 333—6) הוא מדבר ב-מצוות בני נח" ומסיק לבסוף, שכל המבוכות הללו על מצוות בני נח אפשר לפותרן על פי גירסא אחת בילקוט שמעוני" (בשלת, רמז רנ"ז), הגורסת תחת "בני נח" — בני חת. לפי השערה זו לא כונו חכמים בכל מקום אלא לחתים, שהיו להם דינים, והם המשפטים שנתגלו כימינו ושהם קרובים, לדעת המחבר, למצוות שייחסון לבני נח (=חת). אלא שבהמשך הזמן נשתקע הדבר... ובהיות שיש בתוכה איזה ציוויים שנאמר לנח, העבירו החכמים את המסורה הקדומה מדיני בני חת לדיני בני נח... ומשניתן רשות לדורש בקשו וחפשו רמזים ואסמכתות להמצאת הנימוסיות הללו מפסוקים שונים".

והנה עד שאנו מעיינים בעצם השערתו המפתיעה, נעמוד תחילה על „המבוכות“, שהביאורו להשערה זו. ואלו הן הקרשיות: א) תלמוד (סנהדרין נ"ז, ב') מלמד ז' המצוות כולן מן הכתוב שנאמר לאדם הראשון, ואם כן למה לא נקראו „מצוות בני אדם“, ועוד ששם זה הולמן ביותר „שהרי המצוות הן כוללות לכל המין האנושי“, ב) בתלמוד נדחקים להמציא אסמכתות להלכה זו, ואף הדעות חלוקות בענין (ומספרן), ג) שאין הן נזכרות במשנה כל עיקר. ברם, לשאלה הראשונה, הרי ר' יוחנן לברו מלמד כל המצוות מאותו כתוב שנאמר לאדם, אבל רב יהודה בשם רב לא לימדו לאדם אלא שש מצוות, שכן איסור אבר מן החי, לדעתו, לא ניתן לו (סנהדרין נ"ט, ב') והשוה כסף משנה לרמב"ם הילכות מלכים, פ"ט, ה"א. ועוד שבברייתא שבתלמוד אומר רבי יהודה, שאדם לא נצטווה אלא על מצות אחת ולר"י בן בתירה — על שתיים, ו„ליש אומרים“ — על שלש, והשוה מכילתא יתרו פ"ג, ומאחר שכן, מה מקום לשאלה בענין השם, והרי לא יכלו לדבר אלא על מצוות בני נח, כשבאו לציין אותן דינים הנוהגים בנכרים, הואיל וקודם לכן לא נתחייבו בכלל, ואשר לטענתו, ששם „מצוות בני אדם“ הולמן יותר, לפי שהן לכל הבריות כולן, הרי לאחר שירד המבול אין לנו אלא „בני נח“.

וקושייתו השניה אינה, לפי שהרבה מסורות חלוקין בהן תנאים בענין ובגדריתן, וכלום אין אנו מוצאים מחלוקת ביסודה של הלכה קרובה לשלנו דיני גר תושב (ע"ז, ס"ד, ב'; ירושלמי יבמות פ"ח, ח' ע"ד; מסכת גרים פ"ג, ה"א), ואף אסמכתות בקשו לכמה וכמה הלכות אחרות.

ולענין משנתנו שלא דברה במצוות בני נח, הרי אף כאן אין הילכתנו יוצאת מן הכלל, והלא אף הילכות גרים, בדרך משל, לא נתייחד להן מקום במשנה, אף שהוזכרו גרים בדרך־אגב לענין הלכה, וכן הלכות קבועות ורווחות הנוהגות תדיר, כגון הילכות תפילין וציצית לא נתייחדה להן מסכת, והדבר מתבאר על ידי אופייה הספרותי ודרכי עריכתה של משנתנו, ולעצמו של דבר מה אנו חסרים כשנזכרו בתוספתא ובמדרשי הלכה?

ברם, אף אילו היינו מתקשים במסורת, הא כיצד יתכן לחדש דבר משונה זה. והרי מלבד זרותה של ההשערה כשהיא לעצמה (בני חת אינם נזכרים בשום מקום בתושבע"פ ולא בספרים החיצוניים, לא הם ולא מצוותיהם, ועוד, במה זכו החתנים יותר מהבבלים והאשורים, שאף הם היו להם קובצי דינים, הכתובים ומונחים לפנינו), כיצד יש לומר, שגירסת הילקוט עיקר, אלא שהחכמים (התנאים ואמוראים) ניסחו „בני נח“ לפי שיש בתורה ציוויים אחדים לנח ולבניו, והן נשתבשו על ידם, והרי אין הילקוט אלא מעתיק כאן מן התלמוד, ואם המקור (או המקורות), שממנו הוא מנסח, לא שנה, ר' שמעון, בעל הילקוט, מניין לו? ולבסוף, „בני נח“ נזכרים בתוספתא (דמאי, פ"ב הכ"ד; ע"ז ח' (ט) ד; חולין ז, ט; אהילות ב', א'), בסדר עולם רבה (פרק ה', גיבואר ח"ב עמ' 35), בתורת כהנים (חובה פרשה א'; צו פרשה י'; שמיני פרשה ד'), במכילתא (יתרו פ"ג), בבבלי (יבמות מ"ח, ב'; ב"ק, ל"ח, א'; ע"ז, נ"א, א'; ס"ד, ב'; סנהדרין נ"א, א'; נ"ה, ב'; ג"ה, ב'; נ"ח, א'—ב'; נ"ט, א'—ב' ועוד) ובירושלים (יבמות פ"א, י"ב, א'; קידושין פ"א, נ"ח, ע"ג) ובמדרש (ב"ר, פ"ח ופ"ד, ועוד) ובכולן (ובכל נוסחאותיהן המתחלפות) אנו גורסין „בני נח“, הא כיצד יתכן לעקור כל המסורות ממקומן מפני גירסא אחת של ספר מאוחר. ואחרון־אחרון: בילקוט עצמו גורס בדפוסים הראשונים כגון „בני נח“, והמחבר נשתבש איפוא על ידי טעות שנשתרבה בדפוסים אחרונים.

CONTENTS

LIBRARY NOTES AND NEWS	P. 277
------------------------	-----------

BIBLIOGRAPHY:

Palestinian publications.	281
I. Periodicals: 281; II. Yearbooks and collections: 282;	
III. Books and pamphlets: 286.	
Hebraica and Judaica.	312

I. Periodicals: 312; II. Yearbooks and collections: 313;
 III. Bibliography and history of Judaistic studies: 316;
 IV. Biblical studies: 318; VI. Talmud and Midrash, Rabbinic
 literature: 321; VII. Jewish philosophy and religion: 336;
 VIII. Cabbalah and Hassidism: 337; IX. Liturgy, ritual,
 sermons: 338; X. History and related subjects: 338; XI. The Jews
 of to-day: 347; XII. Zionism and Palestine: 354; XIII. Ethno-
 graphy, folklore, art: 363; XIV. Philology: 365; XVI. Modern
 Hebrew belles-lettres: 366; XVII. Yiddish belles-lettres: 367;
 XVIII. Belles-lettres in other languages with Jewish themes: 367;
 XIX. Juvenile literature: *; XX. Education and teaching: *;
 XXI. Textbooks: *; XXII. Hebrew books on non-Jewish
 subjects: *; XXIII. Miscellanea: *.

* Omitted for lack of space

REVIEWS:

By: B. SCHOCHETMANN: 283, 294, 345; M. AVI-YONAH: 300; S.
 LIBERMANN: 323; F. BAER: 340, 358; D. GOLDSCHMIDT: 342;
 M. NARKIS: 364; G. ALON: 400.

STUDIES:

I. SONNE: The beginning of Hebrew printing in Spain	368
C. ROTH: Hebrew printing in London (concl.)	379
A. YAARI: Additions to the former list	388
A. YAARI: Miscellaneous bibliographical notes.	
24. Printed books on vellum in the Sassoon Collection	389

FROM THE LIBRARY COLLECTIONS:

B. WEINRYB: A Hebron <i>Shedar</i> in Germany and Holland, 1814—16	392
---	-----

KIRJATH SEPHER

QUARTERLY BIBLIOGRAPHICAL REVIEW

OF THE
JEWISH NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY
IN
JERUSALEM

FOURTEENTH YEAR. NUMBER THREE.

JERUSALEM, OCTOBER, 1937

Jerusalem, P. O. B. 1047

THE HEBREW UNIVERSITY PRESS ASSOCIATION

קריית ספר

רבעון לביבליוגרפיה

כלי מבטא

של

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים

שנה ארבע-עשרה, ד.

ירושלים, טבת, ת"ר צ"ח

כתבת המערכת: ירושלים, ת. ד. 1047

חברה להוצאת ספרים על-ידי האוניברסיטה העברית

התכנ

421

ידיעות בית הספרים

ביבליוגרפיה:

425

דפוס ארץ ישראל

א. ספרות עתית 425; ב. קבצים ומאמרים 426; ג. ספרים וחברות 430.

455

המפרות העברית ומדע היהדות

א. ספרות עתית 455; ב. קבצים ומאמרים 456; ג. ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל 458; ד. מדע המקרא 460; ה. תלמוד ומדרש, ספרות רבנית 466; ו. מדע הדת, פילוסופיה יהודית 469; ז. קבלה וחסידות 470; ח. תפלה ועבודה, דרשות 471; ט. היסטוריה והמדרשים הקרובים אליה 473; יא. עם ישראל בהווה 482; יב. ציונות וידיעת א"י 488; יג. אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות 496; יד. בלשנות 497; טו. ספרות יפה עברית חדשה 513; יז. ספרות יפה וודית 514; יח. ספרות יפה לעיון על נושאים יהודיים 518; יט. ספרות הנוער 520; כ. חנוך והוראה 521; כא. ספרים למוד 522; כב. ספרים מדע כלליים בעברית 523; כג. שונות 523.

בקררת:

441

מ. דוכן: א. פלמן, דיני חברות בא"י

444

י. פריס-חורב: י. מאהרשען, פרשנות על תהלים

453

ד. אשבל: T. Zlocisti, Klimatologie u. Pathologie Palästinas

459

ב. שוחטמן: Y. G. Iback, Еврейская периодическая печать в России

475

מ. נרקיס: I. da Costa, Noble Families among the Sephardic Jews

477

ס. י. בער: Homenatge a A. Rubió i Lluch

ב. שוחטמן: S. Goldelmann, Löst der Kommunismus

484

die Judenfrage?

498

מ. שובה: J.—B. Frey, Corpus inscriptionum Iudaicarum

מאמרים וחקירות:

524

א. יערי: שלשה דורות של מדפיסים אשכנזים בקושטא (המשך)

מגנזי בית הספרים:

540

ש. אסף: שירת ר' קוראל דאוינה

הערות:

553

י. זנה: לשימת יערי בדבר ספרו דפוס על קלף בגנזי ששון

553

ח. ליברמן: לתולדות הדפוס בלאשצוב

ידיעות בית-הספרים

(תשרי—סלו צ"ח)

אבינעם ילדן ז"ל

יחד עם כל הישוב מכנה מערכת "קרית ספר" את מותו של הקדוש אבינעם ילדן ז"ל.

הסנוח השתתף ברבעוננו בראשית הוסדו ופרסם בשני הכרכים הראשונים קטעים מתוך אסף "הגניזה" של בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי; סכתב מירושלים לראשו עזרת הקראים במצרים ו"שאלה שנשלחה לרבי אברהם הנגיד". אחר כך נגש לתאר את כל אסף "הגניזה" שבבית-הספרים והתחיל בכתבים ההיסטוריים. שנים עשר שטרות ומכתבים תאר בפרוטרוט והעמיק לחקור בהם ולברר את זמניהם ואת קשריהם ההיסטוריים. היה בדעתו להמשיך ולתאר גם את קטעי הספרות לסיניהם, אבל עבודותיו המרובות למות הצבור עכבוהו. תנצב"ה.

עזבון זיגמונד נויהיים ז"ל

האסף הידוע הסנוח זיגמונד נויהיים ז"ל (פרנקפורט-רמיין), שנפטר בסתו 1935, הוריש בצוואתו את אסף כתבי-היד והספרים שאסף, לבית-הספרים. לאחר שנגמרו הסדורים הפורמליים הגיע עתה האסף ירושלים.

אסף יפה זה, שחשיבותו מרובה ביותר מבחינה אמנותית, כולל 16 כתבי-יד, רובם מצוירים. ביניהם יש להזכיר במיוחד: "סדר שלם מתפלות השנה" כ"י יפה על קלף דק סאד שנכתב באיטליה בשנת רל"ח. בראשו מצויר דגם המשפחה שלסענו נכתב וקשורים בצבעים רבים; "סדר תפלה סכל השנה" נכתב על קלף בשנת תצ"ב עם סיניאטורות רבות ויפות; הגדה של פסח על קלף עם ציורים סגזונים, נכתב ע"י הכחור יוסף סק"ק לייפניק... חונה ע"ע בק"ק דרמסטט בשנת תצ"ג. בין כה"י ההיסטוריים יש להזכיר את, רבר' היסים של האפיפיור פאולו הרביעי' שנדפס ע"י ד"ר י. זנה ב.תרכ"ץ וכ"י של תפלות יזכור עם שמות מרובים, נכתב ע"י משלם ככה"ר אברהם פאויא במדינא בשנת תק"ב. כל כה"י נשתמרו כמצב מצוין ורובם מכורכים בכריכות מקוריות ופות.

האסף כולל גם 12 סגלות-אסתר על קלף, אף הן רוכן מצוירות ונחונות בתוך נרתיקים ופים. ביניהן יש להזכיר במיוחד: סגלה מצוירת בצבעים רבים, שהיתה קנין כספו של ר' אלישע ב"ר חיים אלמיינו בשנת תכ"ב; סגלה עם קשורים רשומי-קט, נכתבה בשנת שפ"ח ע"י יעקב ב"ר שלמה צורף מקאסטיל; סגלה מצוירת שהיתה שויכת לר' אפרים ממיוולי בשנת ת"כ.

כסדר בן כולל עזבון נזיהיים 172 ספרים נדפסים, רובם ספרים עבריים מדפוס איטליה או ספרי יודאיקה איטלקיים. רובם נשתמרו במצב מצוין ומכורכים בכריכות מקוריות ויפות. 12 ספרים מכורכים בכריכות-כסף מקוריות ויפות עד מאד, מהם עם דגמי משפחות בעלי הספרים. רבים מהספרים יקרי-מציאות הם. במיוחד יש להזכיר הוצאות-תנ"ך קדומות, וביניהן תנ"ך אנוורשה שכי, עם קשורים רבים בצבעים ובחב בראשי הספרים, שנוספו אחרי הדפוס בידי מינאטוריסטן אמן.

עזבון נזיהיים מעשיר את גנזי בית-הספרים בכתבי-יד ובספרים קדומים בעלי חשיבות אמנותית רבה.

פעולה לטובת בית-הספרים כאנגליה

חברת ידידי האוניברסיטה העברית בלונדון המשיכה בזמן האחרון את פעולתה לטובת בית-הספרים כמרג. נתקבלו 3 תיבות של ספרים חשובים. בין התורמים למשלוח זה היו: פרופ. א. ג. ב. ג. ה; סיר פיליפ הרטוג; מ. י. לנדא, שנתן אסף-ספרים חשוב בספרות יהודי אנגליה; ד"ר ב. מלינובסקי, שנתן את חבורו על חי העמים הפרימיטיביים; פרופ. ל. ב. נסיר, שנתן ספרים על תולדות אנגליה; סיר רונילד סטורט, שנתן ספר חשוב על אמנות המזרח; הגב' ס. סמואל, שנתנה כרכים רבים של פרסומי מוסדות-מדע אנגליים בתורת-המדינה; הגב' פ. ד. סמואל, שנתנה כחשים ספר שנכתרו ע"י הנהלת בית-הספרים, רובם בעניני היסטוריה ותולדות האמנות; הגב' פיליפס ברג, שנדבה ספרים בהתאם לצוואת בעלה הסנוח, הציוני הותיק, ד"ר קורט פיליפסברג ז"ל. החברה בלונדון השתדלה גם לרכוש לבית-הספרים ספרים אנגליים שנדרשו ע"י הקוראים ולהשלים שורות של כתבי-עת חשובים.

ספריה לזכרון ד"ר דוד אידר ז"ל. באמצעות החברה בלונדון נרכשו ספרי פסיכולוגיה ופסיכואנליזה מחקרן שנוסדה לזכרון אידר ז"ל. לספריה זו נתקבלו באמצעות החברה גם תרומות ספרים מאת ד"ר סימון קלי (מנצ'סטר) וד"ר מוריס מורסבי (לונדון) בשם ד"ר ס. א. יליף (ניו-יורק).

פעולה לטובת בית-הספרים בשוויץ

ההתאגדות השוויצית לטובת האוניברסיטה בירושלים (בהנהלת ד"ר ב. ויל, ציריך) פעלה בזמן האחרון הרבה לטובת בית-הספרים ושלתה ספרים וכתבי-עת מדעיים מדפוס שוויץ שנדרשו ע"י הנהלת בית-הספרים. בין השאר יש להזכיר את, הלכסיקון ההיסטורי-ביוגרפי של שוויץ בשבעה כרכים.

פעולה לטובת בית-הספרים בפולין

„חברת דורשי האוניברסיטה“ בורשה המשיכה את פעולותיה לטובת בית-הספרים ושלתה ספרים וכתבי-עת מדפוסים פולין שנדרשו ע"י הנהלת בית-הספרים. מכונים קתה בורשה משלוח-ספרים גדול שישולח בקרוב ירושלים. בהשתדלותה של סניף החברה בלבוב נרב פרופ. ד"ר פ. דונקובסקי, את 25 הכרכים של הספר החשוב Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum Bernardynów.

מחלקת ספרי-הרפואה ע"ש ד"ר ירחע

ד"ר ווליס ירחע (ניו-יורק), שעל שמו נקראת מחלקה זו, המשיך כמאז להשלים את אסף ספרי הרפואה בדרך שיטתית. פרופ. ד. מ. ויינברג (פריז) שלח אסף גדול של ספרי-רפואה בחמש תיבות. האסף כולל, בין השאר, כתבי-עת חשובים במקצועות-רפואה שונים מהשנים האחרונות. כתבי-עת אלה משלימים במדה רבה את שורות כתבי-העת ברפואה שבבית-הספרים. הרוצנט ד"ר מ. גורדונוף (ברן) שלח תיבת ספרי-רפואה, מתנתו ומתנת פרופ. קקרבין (ספרי כיורוגיה) ופרופ. ל. רוזנדהלר (ספרי פרמקולוגיה).

מתנת סיר רוברט מונד

סיר רוברט מונד, שאת תרומותיו הכרוכות לבית-הספרים היתה לנו הזדמנות להזכיר כאן מדי פעם בפעם, חזר ושלת ספרים שונים, וביניהם 51 כרכים של העתון Nature, ואת המלון הקופטי של Crum.

מתנת הגב' ה. מלכיור

הגב' הלנה מלכיור (הגריקסהולם, דניה), הידירה הנאמנה לבית-הספרים, חזרה ושלתה בזמן האחרון ספרי-סרע שונים שיצאו-לאור בדניה ונדרשו ע"י הנהלת בית-הספרים, אף השליטה את החסר בשורות כתבי-עת דניים, יהודיים ומדעיים-כלליים.

מתנת ד"ר י. ל. מנעם

ד"ר י. ל. מנעם, נשיא האוניברסיטה העברית, הסקשיר מדי פעם בפעם את גנזי בית-הספרים בתרומות-ספרים, חזר ונתן בזמן האחרון ספרים רבים, רובם צרפתיים ואנגליים, שיצאו-לאור בשנים האחרונות.

מתנת מר מ. לברפול

מר מ. לברפול (אמשטרדם), שאת תרומותיו לבית-הספרים כבר היתה לנו הזדמנות להזכיר כאן, רכש בזמן האחרון עפ"י בקשת הנחלת בית-הספרים שורה של ספרי-מדע הולנדיים חשובים ויקרים שנדרשו ביותר.

מתנת מר ר. מ. ברנשטין

מר ר. מ. ברנשטין (פילדלפיה) נתן לכבוד השופט העליון מר לואיס ברנדיוס למלאת לו 80 שנה את 80 הכרכים של Layers' Edition of the U. S. Supreme Court Reports. השורה מגיעה עד סוף שנת 1935 והמנרב הבטיח להמשיך ולהוסיף את הכרכים החדשים המופיעים.

ארכיון ביאליק

ארכיון ביאליק שנוסד בבית-הספרים אחרי פטירת ביאליק, נתקשר בזמן האחרון באוסף חשוב של קטעי עתונים על ביאליק. מר דוב שמוק, מעובדי מערכת העתון „דבר“, הטיל על עצמו את המורח לאסוף את המאמרים, הרשימות וההערות על ביאליק מתוך העתונים הרבים בלשונות שונות המתקבלים במערכת „דבר“. מספר הקטעים שכבר הגיעו לבית-הספרים עולה על 1500.

מתנות שונות

מר מ. ד. גאון (ירושלים) נתן כתבי-יד וספרים עבריים מדפוס ירושלים. — העורך ד"ר מ. גוגנהיים (אופנבך ע"ג סין) שלח ספרים שונים לתולדות היהודים בגרמניה. — מר י. גוש-חלב (טימישואר) שלח את חבוריו ואת תרגומיו להונגריה. — מר פ. גלדק (פריז) חזר ושלח ספרים שונים שיצאו לאור בצרפת. — הוצאת-ספרים „דבר“ (תל-אביב) המשיכה לתת את כל הספרים החדשים שיצאו-לאור על ידה. — ד"ר א. ב. דאף (גיניבה) שלח את שלשת הכרכים של הספר הצרפתי „איש מדינה“ שיצא-לאור בעריכתו. — היועץ הרפואי ד"ר ה. האזה (וינה) שלח אסף-ספרים בסדעי-היהדות (הספרים הועברו הנם ירושלים) ע"י חברת-המשלוח ג. קנטור בוינה. — מר י. ל. הסר (טינטיסין) שלח שורה של פרסומי חברות יהודיות בסין מהשנים האחרונות. — ד"ר ה. ו. ו. זכטל (ניו-יורק) שלח ספרות יפה אנגלית חדשה. — הוצאת-ספרים „זרע אלה“ (תל-אביב) המשיכה לתת את כל הספרים החדשים היוצאים-לאור על ידה. — פרופ. ד"ר מוריץ לוי (ברסלאו) שלח את חבוריו האחרונים. — מר פליכס א. לוי (שיקגו), הידיד הנאמן רב-עוננו „קריית ספר“, חזר והשתדל בעזרת המרכזות של רבני אמריקה למכור רב-עוננו. — המיניסטרוון לעניני הודו בממשלת אנגליה (לונדון) שלח את הכרך השני של „רשימת כתבי-היד הפרסומים הנמצאים בספריית המיניסטרוון לעניני הודו“. — מר אלדור מרקוס, העורך

הראשי של העתון „וילנבנדור“ (בודפשט) שלח עתונים הונגריים שהיו חסרים בבית-הספרים. — מר פ. י. מרקס (סידני, אוסטרליה), המשתדל לשלוח לבית-הספרים כל מה שיוצא-לאור באוסטרליה בעניני יהדות, חזר ושלח ספרים חדשים של יהודי אוסטרליה ועל אוסטרליה בכלל. — המשרד לעבודה הכין-לאומי (ג'ניבה) מילא את בקשת הנחלת בית-הספרים ושלח שורה של פרסומי המשרד שהיו חסרים עד כה בבית-הספרים. — הוצאת-ספרים „מצפה“ (תל-אביב) המשיכה לתת את כל הספרים החדשים היוצאים-לאור על ידה. — מר ח. ש. נוינהויזן (בלטימור), הידיר הנאמן לבית-הספרים, חזר ושלח בזמן האחרון ספרים שונים, רובם עבריים. — ד"ר פ. סוננברג (ניו-יורק) שלח שורה של כתבי-עת בכימיה. — פרופסור י. סטובשסקי (וינה) המשתדל מאד להעשיר את אסף ספרי-המוסיקה בבית-הספרים, חזר ושלח ספרי-מוסיקה ותו-נגינה חדשים. — מר ל. סמינסקי (ניו-יורק), המשתדל אף הוא מאד לטובת אסף ספרי-המוסיקה בבית-הספרים, חזר ושלח שורה של תו-נגינה, ספרי-מוסיקה ועתו-נגינה מוזמן האחרון. — ד"ר ט. סלומן (שטרסבורג) שלח 9 כרכים של פרטי-כל הקונגרס העולמי לנפט, לונדון 1933. — מר ד. פרסקי (ניו-יורק), הידיר הנאמן לבית-הספרים, חזר ושלח שורה גדולה של כתבי-עת ודברידפוס קטנים שיצאו-לאור באמריקה בשנים האחרונות. — האכסמיטיבה של הקונגרס היהודי העולמי (ג'ניבה) שלחה את כל פרסומיה וספרים שיצאו-לאור בקשר לעבודת הקונגרס. — מר ה. קנטמי (פילדל) שלח ספרים שונים, רובם מהשנים האחרונות. — הגב' א. קברדולפר (ויטנברג) שלחה ספרי-תיאולוגיה. — ד"ר מ. רבינזון (ירושלים) מסר לבית-הספרים 22 כתב-יד של אביו חמנוח הרב ר' מאיר רבינון ז"ל. — מר ה. רוזנפלד (ניו-יורק) שלח שורה של ספרי-לימוד לאנגלית. — בהשתדלותו של פרופסור ד"ר ב. הלר (בודפשט) נחקקו בבית-הספרים ספרים שנבחרו מעובדו הוגו שיר ז"ל, רובם ספרים חשובים במדעי-היהדות.

מחלקת האוטוגרפים והפורטריטים

בחדשים האחרונים נדבו למחלקה זו (אוסף אכרסם שבדרון):
גב' שרי קרגר (ירושלים): אוטוגרפים ותמונה של עורך, מוציא-לפישה סונסטקפה (ד' יוסף בלד); מר אשר ב"ש (תל-אביב): סכתב אוטוביוגרפיה ותמונה של המשורר סתתיה טלם; גב. פ"ר גוין (פ"ר-סין-סיר-ל"י): תמונת אביה הסדינאי והסופר הצרפתי יוסף ל"ק; מר ישראל גולדליק (באנוס-אירס, ע"י בנו מר נתן גולדליק, ירושלים): סכתבים שקבל מיוסף ויתקין, על הצורך ליסד אנודה עולמית של המורים העברים, ומאת העסקן החנוכי והסופר יוסף חיים דורוויקה; מר א. וייגרט (ברלין): תמונת פאול ארליך מימי בחרותו;

מר נחום ש. יודילוביץ (תל-אביב): מכתבים מכמה אנשי שם, ביניהם מדור
וולפסון בענין הבנק והניגודים שבין חובבי-ציון והציונים, מבורים גולדברג,
מר' יצחק אלחנן ספקטור ומראש ישיבת טלז, ר' אליעזר גורדון, כדבר השתדלות
למכת אנשי הישוב הכפריים מפני גזרת הגרוש; אלמנת פרופ' סמך סוף
(ברלין): מכתבים שקבלה מאת דורה, חוקר המשפט פרופ' פאול לבנר, ותמונה
ואוטוגרף של בעלה המנוח; אלמנת המתימטיקאי פרופ' הרמן מינקובסקי:
תמונתו; יועץ המשפט דר' ויליאם טגנום (ברלין): ציור תמונת עם אוטוגרפים
סאנשי שם יהודים גרמניים, ביניהם מהפרופ' הרופאים הרמן סמטור ואלברט
פרנקל, ומחשקן הצבורי הברלינאי מאיר טגנום; מר דינאל מירקיס (חיפה):
שער הס' "כרתי ופלתי" דפוס אלמונה תקכ"ח עם רשימה מידו של הרב
בקרסרית, ר' יודיה (טיאה) וויל, בתהלת תורת רבו, מחבר הס' הנ"ל, ר'
יהונתן איובשיץ; מר אשר ספיר (תל-אביב, ע"י מר דוד יודילוביץ, ראשון-
לציון): מכתב מאת זקנו התויר יעקב אבן ספיר לעזריאל הילדסהיימר; מר
מאיר פרנקל (ירושלים): תמונת המנהיג הסוציאליסטי פאול לוי ותמונות אחרות;
מר א. צ'רוקובר (פריס): מכתב ותמונה של הציור ישכר בר ריבך; הגב'
ה. צ'רני (ע"י ה"ה אדולף וולף, דר' אוסקר גרינברג, "זיגה, ודר" א. מ. צנייג,
ירושלים): כ"י של הרצאות פרופ' סורין קנטור מהיודלברג משנת 1879, על
הגיאומטריה האנליטית, מכתיבת ידו של פרופ' צבי הירש (הרמן) שפירא, מתוך
עזבון המתימטיקאי פרופ' היינריך רוף סוינה; דר' רפאל קאופמן (פרנקפורט
דם'): מכתבים שקבל מהרופאים פרופ' פאול ארליך, פרופ' קרל וייגרט, פרופ'
ויליאם מורנגרוט ואחרים, ותמונה קבוצית עם פרופ' הרמן שפירא ופרופ' סורין
קנטור.

מר הלל בן שניאור זלמן אפשטיין (ירושלים) נרב לאסף קבץ
מכתבים חשובים שנקבצו על ידו והיו שמורים אתו במלטולי גלויות עד שהביאם
לירושלים. בין מכתבים אלה נמצאים: מכתב מכתיבת ידו של האדמו"ר ר' מנחם
מנדל מלובוין ("צמח צדק"), מכתבים מכניו האדמו"רים ר' יהודה לוב מקופסט,
ר' ישראל נח מנישין ור' חיים שניאור זלמן מלאדי, וכן מכתבים מהאדמו"ר ר'
אהרן מצ'רנוביל, מהרב סבוריסק ר' הלל פריצ'ה, מר' יצחק איזיק אפשטיין
(ר' אייזל הומלר) ועוד. המכתבים נשלחו להורי הוריו של המנדב, לאחדים
מכני משפחתו וגם למנדב. — בתרומת הח' נחמן ורחה קירשנר (פנוני, אפריקה
הדרומית, ע"י בנם מר אליהו קירשנר ובהשתדלות מר צבי שורץ, ירושלים)
נקנה מכתב מאת הורי היינריך היינה, שמשון היינה וכמי היינה-גלדרן, משנת 1817,
באותיות עבריות (בלשון גרמנית), אל הבנקאי הצרפתי פר' דיאון פולד:
בקשה שיעזור לקרובם יעקב (אח"כ: צרפנד) היינה בנסיעתו לבורדו.

ביבליוגרפיה *

דפוסי א"י

א. ספרות עתית

1366. אנדת האינג'ינרים והארכיטקטים בארץ-ישראל. עתון אנודת האינג'ינרים והארכיטקטים בארץ-ישראל... תל-אביב, ס. סוכדולר, (דפוס הוצאת א"י), 1936. 17 : 24. מצויר. העורך: י. שייסמן. תכניות ההופעה לא נזכרה. — גל' א' יצא בדצמבר.
1367. "אחוד-רגב"; כלי מבטא של "אחוד-רגב" אנודת הדוית בע"ם. תל-אביב, תרצ"ו. 21 : 32. מהמספח. — בראש השער: מרכז הקואופרציה למלאכה, חרושת ושרותים צבוריים, ברית פקוח בע"ם. הקטגוריה מכתב-מכונה. בצד אחד של הדפים. רק השער שעל המספח נדפס. תכניות ההופעה לא נזכרה. העורך: י. רייסוב. גל' א' יצא באדר.
1368. ההד הדנטלי של ארץ-ישראל. ירושלים, דפוס ליפשיץ, תרצ"ו. מופיע 6 פעמים בשנה. — העורך יעקב באסאס. חוב' א' יצאה במבת. עם מדור באנגלית ובגרמנית. שער נוסף באנגלית: The dental echo of Palestine.
1369. זבולון-א"י; אנודת יורדי-ים. ידיעות זבולון-א"י, אנודת יורדי-ים. תל-אביב, המזכירות, תרצ"ו. 21 : 32. מופיע מדי פעם לפעם. — עלון א' יצא בו בחשון. הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחר של הדפים.
1370. חיפה. בית הספר הריאלי העברי, ידיעות למורים. חיפה, תרצ"ו. 21 : 26. מופיע אחת לשבועים או לעתים קרובות יותר. — גל' א' יצא בכ"ג בניסן. הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחר של הדפים.
1371. החנוך המשותף; כלי-מבטא של ועדות-החנוך בקיבוצי "השומר הצעיר". יוצא לאור ע"י מחלקת החנוך שע"י הו"ק הפועל של הקבוצה הארצי "השומר הצעיר" בא"י. (מרחביה), 1937. 21 : 27. מהמספח. — הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחר של הדפים. מס' 1 יצא כהוצאה חד-פעמית במאי 45 ע.

(* הביבליוגרפיה הזאת מציגה את ההופעות הספרותיות משנת תרפ"ד ואילך, — המספרים בסוף כל ספר וספר מסמנים את רחבו וארכו במסמנים.)

1372. המסד. ירושלים, קרן היסוד, (דפוס עזריאל), תרצ"ו. 24 : 31.
מצור. דרייטון. האחראי: יהודה וערי. — ג' א' יצא בארזניסן. יוצא
לאור בעברית וכיודית, בכל שפה לחוד.

1373. פועלי אנדת ישראל. ידיעות הסתדרות פועלי אנדת ישראל;
ביוזמין שבועי. (תל-אביב), תרצ"ה. 21 : 33.
ג' א' יצא ביא באייר. — הקטוגרף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

1374. קול העם; אורגן הספלה הקומוניסטית הפלשתינאית. השומר,
[1937]. 25 : 35. ג' 2 יצא בספטמבר. לגיון צירף עלון: תמונה חיה לוועידת
בלודאן (על הועידה הערבית שהתקיימה בבלודאן, בסוריה, אחרי שנאסרה באי). 2 ע. 17 : 25.

1375. קפת חולים של הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י.
המחלקה לסטטיסטיקה. ידיעות סטטיסטיות... תל-אביב, 1936. 21 : 33.
מהמעפפת. הקטוגרף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. בראש השער: ההסתדרות
הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. מרכז קופת-חולים. המחלקה לסטטיסטיקה.
העורך: יעקב סג"ל. — חוברת א (ינואר-מרס) יצאה ביוני.

1376. הקרן הקימת לישראל. ארץ-ישראל. ידיעות הועד הארצי
לא"י. (תל-אביב, דפוס אחדות), תרצ"ו. 21 : 26.
מהמעפפת. — תכופות ההופעה לא נזכרה. חוב' א' יצאה בשבס. בראש השער: ק"ל.
הידיעות הן המשך ה"בולטיין" (ראה ק. ס. שנה ר"ב ע' 412).

1377. רומניה-ארץ-ישראל; בולטיין כלכלי מוקדש ליחסי מסחר בין
רומניה וארץ-ישראל. המוציאה לאור: לשכת המסחר ארץ-ישראל-רומניה. יפו-
תל-אביב. ויפיה-תל-אביב, (דפוס י. ברוקר), 1935. 16 : 25. מצור.
מהמעפפת. — תכופות ההופעה לא נזכרה. חוב' א' יצאה באפריל, ד' — בנובמבר.
בעברית ובדומנית (2 החוברות הראשונות גם עם קטעים אחדים בערבית). — חוב' א'
בדפוס. אמנות אי"י. על המעפפת השמאלית שער נוסף בדומנית:
Romania-Palestina; buletin economic...

1378. השומר הצעיר; הסתדרות עולמית של נער צופיה-לוצי. אגרת.
קבוצת כנרת, המחלקה הא"י של ההנהגה העליונה, 1933.
תכופות ההופעה לא נזכרה. — ג' 4 יצא בנובמבר. בהקטוגרף מכתב-מכונה, בצד
אחד של הדפים.

1379. שרשים; כמה למועצת המורים למען הקה"ל בא"י בהשתתפות
הלשכה הראשית של הקה"ל... (ירושלים, דפוס מרכז), תרצ"ו. 17 : 24.
מהמעפפת. העורך: [וי] [יצחק] ריקליס. — תכופות ההופעה לא נזכרה. חוב' א'
יצאה בניסן. על המעפפת השמאלית שער נוסף באנגלית.

1380. תעשיה וכלכלה; ירחון לכל ענפי התעשיה בא"י. ירושלים, פ. היות, (דפוס מרכז), תרצ"ו. 24 : 33.
העורך: ולטר ריז. חוב' א' יצאה בניסן.

1381. ארץ-ישראל קארעספאנדענץ (<פאלקאר>). ירושלים, והסוכנות היהודית לא"י, 1934. 22 : 32. מופיע פעמים בשבוע. נליון ב' יצא ב-12 בספרואר.
הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. את ההוצאה האנגלית והגרמנית ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 140 ו-282.

1382. Annual bibliography of Islamic art and archaeology, India excepted; with the collaboration of Dja'far Abd el-Kader, M. Aga-Oglu, M. Abdullah Chaghtai [a.o.] ed. by L[eo] A[ry] Mayer. Vol. 1, 1935. Jerusalem, Divan pub. house, (Azriel press), 1937. 24 : 18. Architecture: Palestine and Syria: 8 ע'

ואלה ראשי הפרקים כביבליוגרפיה שנתית זו:

General. — Architecture. — Topography. — Fine Arts. — Collections. — Script. — Numismatics. — Dress. — Heraldry. — Islamic influence. — Ethnography. — Excavations. — Personal. — Bibliography. — Varia. — Addenda. — Index.
נרשמו כאן קרוב ל-500 ספרים ומאמרים. (הערכים לא סומנו במספרים). ליד רוב הערכים הערות הסבארות בקיצור את מחומו וענינו של הספר או המאמר הנרשם.

1383. Bibliographical bulletin; a bi-monthly review of new publications relating to Zionism and the up-building of Palestine. Issued by the Executive of the World Zionist organization and the Head offices of the Jewish national fund and Keren Hayesod and compiled by Zionist archives, Jerusalem. Jerusalem, 1936. 21 : 30.

חוב' א' בנובמבר-דצמבר בהקטגוריה מכתב מכונה בצד אחד של הדפים. הביולטין יוצא גם בעברית, ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 139. שם גם תאור קצר, ובגרמנית בשם: Bibliographisches Bulletin; Zweimonats-Übersicht über Neuerscheinungen zu den Fragen des Zionismus und des Palästina-Aufbaus.

1384. Folia clinica orientalia. תל אביב, Omanuth co., (typ. Achduth), 1937. 17 : 25.

Redactor: [Julius] Kleeberg. Editores: K. Bernfeld, A. Feigenbaum, L. Halberstädter [a.o.]. עם סגס עברי בסוף ושער עברי מיוחד: [a.o.] Halberstädter, L. עליו המדור לסרפאות. תל אביב, אסנות, תרצ"ו. עורך בידי [וליוס] ק. ל. ר. ב. ג. — המאמרים כתובים באנגלית, צרפתית או גרמנית; לכל מאמר ומאמר ניתן סיכום בשאר שתי הלשונות הנזכרות.

1385. Jewish agency for Palestine. Economic research institute.

Bulletin of the Economic research institute of the Jewish agency for Palestine. Jerusalem, Economic research institute of the Jewish agency for Palestine, (Azriel press), 1937. 19: 26. "English edition".
תכנית החופשה לא נזכרת. העורך האחראי: A[lfred] Bonne. — מנהל המכון:
A[rthur] Ruppin. את החוצאה העברית ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 281. שם גם התכן.

ב. קבצים ומאספים

1386. חבו בית למנן דוד אדום. חמ"ד, 1934. 19, 111 ע, תמונות,
תכנית, דיאגרמות. 17: 25. מהמעמסת. קובץ.

1387. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. ארכיון ומוזיאון
העבודה. קובץ השומר; תעודות, זכרונות ודברי-הערכה כתובים בידו ותיקו
"השומר". (מהדורה שניה). תל-אביב, ארכיון העבודה, חש"ד, תרצ"ח. XVI, 583,
1 ע, פורטרטים, צלומים. 17: 24.

העורכים: יצחק בן-צבי, ישראל שוחם, שלמה קפלנסקי.
מהדורה א' ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 141—142, שם גם תאור קצר. — מהדורה זו נערכה
עריכה ספרותית נוספת ע"י שמואל ארזנשטדט. נתוספו למהדורה זו: סימות השומר
(זכרונות) מאת רחל ינאית (ע' 531—565) וארבע רשימות "זכור" נוספות לחברים נעדרים.

1388. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. הועד הפועל.
רמת הכובש; תעודות ורשימות. תל-אביב, ההסתדרות הכללית של העובדים
העברים בארץ ישראל, הועד הפועל, תרצ"ו. 126, 121 ע, ספת, פורטרט, תמונות.
19: 14.

הדברים המכוננים בחוברת זו מלוקמים ברובם מיומנים, אגרות ופנקסים, כפי שנרשמו
ע"י חברים בעצם הימים הטרופים. התכן: לפני המאורעות. — באש ובמצור (מאורעות
אפריל-אוקטובר 1936). — עם הימים. — נעדרים.

1389. ירושלים. בית הספר לבנות מזרחי, רוחמה. ברכה; (קמץ
עלים לזכר חברתנו הטובה ברכה בת-חורים ז"ל. הוצא על ידי בית הספר לבנות
מזרחי, רוחמה" כירושלים, תלמידותיו וחבר סוריו, ליום בו היתה צריכה לקבל
את תעודת הגמר ה' מנחם אב תרצ"ו). (ירושלים, דפוס ליפשיץ), תרצ"ו. 32 ע,
פורטרט. 16: 21.

1390. ירושלים. מכון הרי פישל לדרישת התלמוד. כתבי מכון
הערי פישל. מחלקה ג': ראשונים. כרך א'. ירושלים, מכון הערי פישל לדרישת
התלמוד, (דפוס מרכז), תרצ"ו. 19: 26. בסוף הקובץ מבוא ושער באנגלית:

Harry Fischel institute publications. Section III: Rishonim. Vol. I. Jerusalem, 1937.

המבוא מאת ראש-הסבון שאול ליברמן.
התכן: כרך א: פירושים למו"ק מאת רבותינו הראשונים: שיטה על מועד קטן
להלמידו של רבינו יחיאל ספריש. חלק א' עם מ"מ חקונים והערות מאת אהרן יעקובוביץ
ושמואל א' לעזרי. 10, 115 ע. חלק ב' עם מ"מ חקונים והערות מאת מרדכי יהודה לייב
זק"ש ואליהו יצחק פריסמן עם מבוא מאת מרדכי יהודה לייב זק"ש. 116 ע. — בית
הנחירה למסכת מועד קטן לרבנו מנחם ב"ר שלמה המאירי עם הנחות, הארות והערות
מאת בנימין צבי יהודה רבינוביץ תאומים ושמעון ספרליץ. 4, 157, [1] ע. — תוספות
הרא"ש למועד קטן לרבינו אשר ב"ר יחיאל. עם מ"מ חקונים והערות מאת רפאל הכהן
קוק. [3] דף, 84 ע. — חידושי הר"ן למועד קטן לרבינו נסים ב"ר ראובן גירונדי.
עם מ"מ חקונים, הערות ומבוא מאת שמואל ברוך ורנר ושרגא פייבל פרגל. 15, 86, [1] ע.
[לכל אחד מהם שער מיוחד].

1391. נען; קבוצת הנער העובד. ספוס שנת 1935-36. נען, 1936.

27 ע. 16: 21. מהמעטפת.

בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י. הקבוצה
המאוחדת. — הקפוגרף. מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

1392. ספר מאורעות תרצ"ו. ערוך בידי ברכה פ. ס. תל-אביב,

הוצאת ודפוס דבר, תרצ"ו. 17, 695, [1] ע. מפות, פורטרטים, תמונות. 17: 25.
התכן: ימי הדסים ביפו. — מאה ותשעים יום: קורות המאורעות יום יום (ע' 253-61),
סיכום הדמים, למצב הבטחון בארץ. — במערכה: דבר-היום — משה בלינסון (ע' 257-344):
מבחר מאמריו שנדפסו בימי המאורעות כמאמרים ראשיים בגדבר; על המסמר (מאמרים של
סופרים שונים). — תעודות ותזכירים (ע' 419-470). — כסצור: בדרכים, שדות כוערים, בעבודה
ובשמירה, בישובים נתקפים. עם אמת הבנין (שירים, ספורים, רשימות). יזכור: החללים:
רשימות על 111 החללים. חללי גולה (6), חללי הצבא והמשטרה (32). — משה בלינסון. —
מ. שחורי השתתף בעבודה מראשיתה ועד סיומה. א. לרנר לקח חלק בליקוט החומר
ל-קורות המאורעות.

1393. ספר השנה למגדלי-עופות; לוח מקצועי-שמושי לשנת תרצ"ז. —

1937. עריכת הסגנון ומדור צורת הלוח — ע"י ש. ד. יפה. תל-אביב, ארגון מגדלי-
עופות עברים בא"י ומערכת "השדה" בהשתתפות המרכז התקלאי, (דפוס הפועל
הצעיר), תרצ"ז. XII, 230 ע. ציורים, טבלאות. 13: 17.
את הקורם, שיצא בשם: לוח מקצועי-שמושי למגדלי-עופות לשנת תרצ"ה, ראה
ק. ס. שנה ר"ב ע' 9.

1394. פנקס הצופה. ירושלים, הסתדרות הצופים העברים בארץ-

ישראל, (דפוס ארץ ישראל), תרצ"ז. 192, [3] ע. 8: 12. העורך: י. בריש מיוחס.

1395. ציון למשה בלינסון; דרכו ופעלו במלאת שנת אב"ו. תל-אביב,

ה' כסלו התרצ"ח. 71, [1] ע. פורטרטים. 20: 28. — תוספת לדבר גל' מס' 3792.

המאסף כולל דברי ב. אלה: כלונות של ההתבוללות, משבר הציונות וחברות היהודיות (תרגומים מהמקור הגרמני, שנדפס בדרך יודע); 2 מכתבים: אל אחותו ואף אחד-העם, קטעים ממכתביו לאחד מעובדי דבר (בעניני עריכת), לקטעים ממכתביו וחומר על ב, המחלק לשלשה מדורים: מ. ח. צ. ב. ת. ר. מרכי פלונגיאן [אבירוקנו] (קטע מאוטוביוגרפיה, 4 מכתבים לציג ורשימה מאת ב. מ. = שטוק); מגלגול דרכיו; בלב המערכה. המדורים האלה כוללים: מאמר מקיף: נדבכים ממלכים מאת ד. ש[טוק], סקירה ביבליוגרפית: פעלו מאת מ. שחורי (ע' 28—34), וזכרונות מאת מ. מאיר, י. רייכרס וי. פרוזנסקי.

1396. קרובץ לפורים תרצ"ג, (תרצ"ה). 2 כרכים. קתונה הרשמי של הועדה למפעלי פורים תל-אביב. (תל-אביב), דפוסים שונים, [תרצ"ג-תרצ"ה]. 52; 55 ע. 21: 34. העורך: א[תרן] ז[אב] בן - י. ש. מהמעמפה. — בראש השער של שנה ג': ע. ד. י. ד. ע. בשנה ג' שם הועדה: הועדה לחגיגות פורים, תל-אביב.

מהחכן: קרובץ תרצ"ג: א. דרוואנוב: הבדיחה האירופית והבדיחה היהודית. — ש. אסף: מנהגי חג הפורים בדור-דור. — ח. ג. ביאליק: אי שכן (פתקה בחרוזים). — קרובץ תרצ"ה: ח. ג. ביאליק: איכה יורא את האש. — א. שלונסקי: פורים חג הצהלות. — א. פוקס: היהודים בקרקסות העולמיות, — סטיריקנים עברים בדורות שונים: ג. סוקולוב: ר' אברהם אבן-עזרא. — י. לשצנינסקי: מוקיונים וידעונים בישראל. — סחרות של כתבות הקדשה מאת ח. ג. ביאליק. קרובץ תרצ"ד ראה ק. מ. שנה י"א ע' 149.

1397. תל-אביב. בית-הספר „ספרא“. ספר השנה לתלמידי בית-הספר „ספרא“. תרצ"ז, שנה שנייה. (תל-אביב), דפוס הוצאת ארץ-ישראל, [תרצ"ז]. 83, [1] ע, לוחות-תמונה, ציורים. 18: 25. את הקורס ראה ק. מ. שנה י"ג ע' 437.

1398. Chajes, Adolf, ed. Die Ernte; ein Sammelheft jüdischer Dichtung, hrsg. von Adolf Chajes, unter Mitarbeit von Sch. Ben-Chorin. Jerusalem, M. Rothschild, (1936). 32 p. 16: 23. רשימות וספורים מאת א. וולפסשטין, א. לסקר-שילר, א. באום, מ. בן-גביראל ואחרים.

ג. ספרים וחברות

1399. האבות הנכבדים רשימבון וכנסית נוסר-דם של ציון. חוברת מתרגמת מצרפתית. ירושלים, בית דפוס רשימבון, 1936. [1] דף, 34, [2] ע, פורטרט, צלומים. 15: 22. מהמעמפה.

1400. אנדה למדעי היהדות. [אלומה]. ירושלים. ע. י. ו. א. ירושלים, (דפוס ווייס), תרצ"ז. 8 ע. 12: 17. בראש השער: מכון „אלמה“ בירושלים.

1401. אגדת האינג'ינרים והארכיטקטים בארץ ישראל. ספר השנה;

דין וחשבון על פעולות האגודה בשנות 1935, 1936. כרך 1. תל אביב, (דפוס מ.

שוהם יפו), [1937]. 95, 112 ע. 17 : 25. בעברית ואנגלית, עם שער אנגלי מיוחד:

Association of engineers and architects in Palestine.

Biannual report... 1935 & 1936.

1402. אגדת שוחרי האוניברסיטה העברית ירושלים. דין וחשבון

על פעולות אגודת שוחרי האוניברסיטה העברית, ירושלים מניסן תרצ"ג עד שכת

תרצ"ז (אפריל 1933—ינואר 1937). ירושלים, (דפוס עזריאל), תרצ"ז. 44 ע,

תמונות, פורטרט. 16 : 22.

1403. אושנבורג, שמעון בן יצחק. ספר דבק טוב; חכר...

כמורה"ר שמעון אושנבורג הלוי, והוא באור מספיק על כל פירוש דש"י מחמשה

חומשי תורה... נדפס עתה מחדש... ירושלים, מ. מ. וואלדקין ונכדו ל. גורדון,

ווארשא, דפוס פערקער, [תרצ"ז]. 200 ע. 16 : 24.

1404. אַנ-סקי, ש. [S. An-ski] ופסידונים של שלמה זנוויל בפופורטו.

חורבן היהודים בפולין, גליציה ובוקובינה. בארבעה חלקים. (תרגום

שומאלר לניכ ציטרוו). חלק א—ד, ב"2 כרכים. תל-אביב, א. ו. שטיבל,

(דפוס ספר), [1936]. 178 ; [179]—458 ע. 13 : 20.

המחבר התמסר בשנות המלחמה לספער העזרה ליהודים קרבנות המלחמה. כמורה

של אגודת הערים ברוסיה וכול היה לבקר בחזית ובמקומות הסמוכים לה, וספרו על

חורבן היהודים היה התאור הראשון והמסופך ביותר של סבלות היהודים תחת שלטון הצבא

הרוסי. המקור יצא בשנת תרפ"ב בורשה בהוצאת "אנסקי" כחלק ד—ו של כתביו המקבצים.

1405. אנציקלופדיה כללית. כרך 1: פינמו—תשרי. תל אביב, מסדה,

(דפוס ספר, 1937). 748 עמודות, [5] דף, טפות, פורטרטים, תמונות. 15 : 21.

הוגה וחוקן לדפוס ע"י יוסף קלוזנר. מזכיר המערכת: [דוד] קל ע"י — זהו

הכרך האחרון. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 287.

1406. אפל, יהודה. בתוך ראשית התורה; זכרונות וכתבים

מימי, חוכבי ציון ברוסיה, תל-אביב, (דפוס גוטנברג), תרצ"ו. VII, 600 ע,

פורטרט. 14 : 20.

המחבר היה מזכיר-חובבי ציון ביילנה עוד מזמן הקד האגודה הראשונה "אוהבי-

ציון" בתרמ"ב. חבר "בני-משה" והרוח החיה בעבודה הציונית שם ונדעו לו הרבה ענינים

ועובדות שהיו כספר החתום לרבים (מפני תנאי העבודה או—היה מתפרסם בעתונות רק

מעט מוציר מפעולתם של חו"צ). מפני המקום החשוב שתפסה וילנה בתנועה, נוגע הרבה

מהחומר לתנועה כלה. למשל על אשור חו"צ ע"י הממשלה הרוסית. על יחסו של הצורר

הידוע סוכידונוסצב לחבת ציון. על ועידת דרוסקניק. על שאלת השמטה. על גדרה ועוד.

המחבר נותן תאורים של מנהיגים ואישים: רש"י, ליבנה. הגרש"מ, אר"י, שפ"ר. י. ל.

גולדברג ואחרים. בין הכתבים שמפרסם המחבר יש אגרות מאת פינסקר, לילינבלום, ר' מרדכי עליאשברג, שפ"ר, וכמה מהם מתפרסמים כאן בראשונה. המחבר הוסיף גם זכרונות על וילנה, ובין השער הוא מספר על יסוד "ספרית-שטב"ן" הידועה ועל בתי-הדפוס המפורסמים. בראש הספר באה רשימה מאת י. ל. גולדברג "זכרון לידיד". פרקים מהספר נתפרסמו תחילה ב"העולם" וב"הארץ".

1407. אריכא, יוסף [Joseph Aricha]. כנפו כסף; אגדות, תל-אביב, א. י. שטיבל, [תרצ"ז]. 131, 111 ע' ציורים. 15 : 20. מנוקד כלו.

1408. ארנסט, ש[מעין] [Simon Ernst]. סופרי ישראל בסנדלים; לקט מעשיות, שיחות, אניקדוטות, כדיוחות, הנהגות ושיחות חולין מחיי סופרי ישראל. תל-אביב, הוצאת ודפוס א. מוזס, 1936. 230, 111 ע'. 14 : 19. — ספריה "ענין", מס. 1. — ע' 60 סופרים מתקופת ההשכלה, חבת ציון והציונות.

1409. ארץ ישראל. ממשלה. חקים. פקודות; כרך שנתי לשנת 1925, 1926, 1927, 1928. 4 כרכים. ירושלים, (דפוס המנזר היווני ודפוס עזריאל), 1926—1929. ספירות-דפים מרובות. 18 : 24. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 288.

1410. בורוכוב, דב בר. ראשית בכורים שחגגי הש"ת (א) בחדושי הש"ס... (ב) הדרנים בסיוטי מסכתות בדרך עומק הלכה ובדרך אגדה... מאתי דובר הכתן בורוכוב... ירושלים, (דפוס ארץ ישראל), תרצ"ב. 131 דף, 151-191, 111 ע'. 18 : 25. "חלק שני דרושים ומאמרות בבאור דברי חמיניו..." ע' 145-191.

1411. בנק ארץ-ישראלי לתעשייה; אגודה הדרית בע"מ. תל-אביב. מאזן לשנת החשבון 1933 (—1936), (שנת החשבון הראשונה (הרכיבית)). 4 חוברות. תל-אביב, דפוס מ. שחם ופז, 1934-1937. 5 ע' בכל חוברת. 15 : 23.

1412. בנק די רומה, חברה אנונימית, האספה הכללית... מרץ x 1932 (— XII 1934). דין וחשבון של מועצת-ההנהלה והקומיסרים על המאזן כיום 31 דצמבר 1931 (—1933). הוכחים של האספה 3 חוברות. רומה, דפוסים שונים בירושלים, 1932-1934. 36, 31, 111 ; 31, 111 ע'. 20 : 29. על שני דיוחות השער as באיטלקית: Banco di Roma. Relazione e rendiconto al 31 dicembre 1932, (1933). 53^a (54^a) assemblea annuale.

1413. בריטניה הנדולה. הועדה המלכותית לפלשתינה (א"י). הרצאת הועדה המלכותית לפלשתינה (א"י). הוגשה לפרלמנט ע"י מזכיר הממלכה לעניני המושבות בפקודת-המלכותו בחודש יולי 1937. תרגום רשמי... (ירושלים, דפוס גולדברג ודפוס עזריאל), 1937. XI, 296 ע', 111 דף, דיאגרמה, טבלאות, 9 מפות מקופלות. 15 : 25. (מסך פרסמפרי 5479). ויליאם רוברט ולסלי, חרוון פירץ (יושב ראש)... את הדו"ח במקורו האנגלי ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 358; בערבית—ראה להלן ע' 455.

1414. גוטוין, [קרל] [Karl, Gottwein]. תכנולוגיה של מתכת
(סטולורגיה) וו תורגם בשנויים קלים עפ"י גוטוין, ע"י י. ארליך. מהדורה
שניה מתוקנת. חיפה, בית הספר לסלאכה על יד התכניון העברי, תרצ"ו. [2]
28-2 דף, 5 לוחות-ציורים. 32 : 21. הקטגוריה סכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

1415. גלזמן, שרה. על סף המות; מחי פועלים בארץ-ישראל.
תל-אביב, דבר, (דפוס דבר), 1936. 112 ע'. 24 : 17. ספור; נדפס תחילה בעתון "דבר".

1416. ברינברג, אורי צבי. ספר הקטרוג והאמונה; ושירים.
ירושלים-תל-אביב, סדן, (דפוס הפועל המזרחי), תרצ"ו. 169 ע', [1] דף. 22 : 29.
השירים נכתבו בשנות תר"ץ-תרצ"ו.

1417. נשורי, מ[איר] ש[מעון] [Meir Shimon Geshuri].
הסוציולוגיה בישראל; (המוסר הכלכלי, המדיני והסוציאלי במספרות
היהודית). ירושלים, ר. פס, (דפוס התחיה), תרצ"ו. 305 ע'. 23 : 15.
החלק: אבות היהדות הסוציאלית. — עבודות מצרים וחרות המדבר. — תורה צוה לנו
משה (תורה שבכתב; חוקת העבודה; עבודה ועבדות; חיי עבודה ומוסרת; חופש. שויון;
אחות; חלוקת הקרקעות; הפועל השכיר; יום השבת; קנין הפרט והכלל; עוני ועושר;
המסחר). — משה המורה והמנהיג. — בארץ החופש והשויון. — משלטון עם לממלכה. — ממלכת
אפרים ומוסר הנביאים. — בית מלכות יהודה. — שארית ישראל וגדולי הנביאים. — נביא האמת
וחרבן המדינה. — המוסר הסוציאלי במספרות המקרא.

1418. דובנוב, שמעון [Simon Dubnow]. סכתבים על היהדות
הישנה והחדשה. מהדורה חדשה ומתוקנת. עכרית מאת אברהם לוונסון
בהשתתפות המחבר. תל-אביב, החוקר על-יד דביר, (דפוס ספר), תרצ"ו. [2] דף,
[3]—144 ע'. 23 : 15. ע' [3]—4: הקדמה המחבר לנסח העברי.

המכתבים נדפסו ראשונה במקורם הרוסי בשנות 1897—1906 ב"מוסקוד" ואחריו זה
יצאו בספר (פטרבורג, 1907). הם כוללים את שיטת ד. בתורת הלאומיות. מהדורה
המחודשת חוברת לפני עשר שנים ברוסית, ונשארה בכתובים. התרגום העברי יוצא
איפוא לפני הופעת המקור. בהוצאה זו הושמטו 3 מכתבים, מכתבים ח'—ו' שבספר
הקודם (על חלוקת זרמים בעתונות הרוסית-יהודית, ספגה לאומית מסורתית ומאוחרת, על
האינפליגנציה הנכונה) וחלק ד' של המכתב הי"ב (מוסר ההשכל של ימי הזעם). שאר
המכתבים קוצרו. לעמית זה נתוסף כאן המאמר "חיוב הגלות" שנדפס ברחוק "בירוסקי מיר"
1909 חוב' ח' כחשבה למאמרו של אחד-העם "שלילת הגלות".

1419. רופמן, שלמה. צלילי נוף; שירים בשנים, שלשה וארבעה
קולות שוים. תל-אביב, יבנה, (דפוס הארץ), תרצ"ו. 26 ע', [1] דף. 17 : 24.
חיים בצרוף הסכס לשיירי פכמן, ביאליק, גטה, שמעוניובין ורשב"ג.

1420. הורוביץ, שלמה. קצור תולדות ישראל; מצמיחת המרכזים החדשים במערב עד תקופת ההשכלה. חלק א': ועד גרוש ספרד. חיפה, ביה"ם הראלי העברי, תרצ"ז-1936. [4], 69-2 דף. 26 : 21.

הקטוגף מכתב מכונה בצד אחר של הדפים.

1421. הילמן, שמואל יצחק [S. I. Hillman]. ספר אור הישר על מסכת זבחים... ירושלים, (דפוס הספר), תרצ"ו. 232 ע. 25 : 34.

1422. הילמן, שמואל יצחק [S. I. Hillman]. ספר אור הישר על מסכתות כריתות מעילה קנים תמיד ומדות... ירושלים, דפוס סלומון, תרפ"ו. 65, [11] דף. 25 : 35.

1423. הילפרין, ישראל [Israel Halpern]. תוספות ומלואים ל"פנקס סדונת ליטא". נאספו ונערכו בצרוף הקדמה ומפתחות ע"י ישראל הילפרין. ירושלים, (דפוס סלומון), תרצ"ה. 100 ע. 18 : 25.

הדפסה מיוחדת סתוך "חורב" כרך ב'—את "הפנקס" ראה ק. ס. שנה ב' ע' 19.
הילפרין חקר בגוף הפנקס הוילנאי (היינו בהעתקה הוילנאית של "פנקס סדיגת ליטא"), הנמצא בביתם ע"ש שמשון בוילנא ומצא בו כשמונים תעודות שלא נדפסו עדיון בשום מקום והן מגיהות אור נוסף על פעולתו של הועד. כמעט לכל סוגיה. חומר נוסף מצא בספריות אחרות ובספרים נדפסים. הספר כולל תקנות פסקים וחשובות משלשים ועדים (החל מועד שפ"ח וגופר בועד תקי"א) ס"ה מאה וחמש תעודות, מהן שמונים ותשע מתפרסמות לראשונה סתוך כ"י שונים. נוסף לזה באו 5 תעודות מכ"י פנקס זבלרוב שבביה"ם הלאומי והאוניברסיטאי, 2 תעודות שהעתקה מפנקס שבספריה אשר ע"י בית הכנסת הגדול בורשה ואחת מארכיון דובנוב בגיווא" בוילנא. — בסוף הספר שנויים ותקונים אחדים לפנקס הוצאת דובנוב. עפ"י השוואה עם ההעתקה הוילנאית, ושלישה מפתחות (הענינים, האנשים והמקומות).

1424. הסתדרות הסטודנטים של האוניברסיטה העברית בירושלים. דו"ח של הסתדרות הסטודנטים משנת ה'תרצ"ו. זמן פעולתו של הועד 25.1.1936 — 25.12.1936. ירושלים, תרצ"ז. [2], 22, [5] דף. 21 : 33.

הקטוגרף מכתב מכונה בצד אחר של הדפים.—ראה גם ק. ס. שנה י' ע' 151.

1425. הסתדרות העובדים הלאומית בא"י. הסתדרות עובדים לאומית—מה? תל-אביב, הועד הפועל, (דפוס מוסס), תרצ"ה. 15 ע. 12 : 15.
= ספרית העובד הלאומי. חוברת א'.

1426. הסתדרות העובדים הלאומית בא"י. מועצת עובדי תל-אביב. פקולטת ינו; דין-חשבון שנתי תשרי תרצ"ו — תשרי תרצ"ז. ותל-אביב, (דפוס הוצאת ארץ ישראל), ותרצ"ז. 109, [11] ע, לוחות תמונות. 17 : 24.
ספרית העובד הלאומי.

1427. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. הסתדרות הפקידים. סניף ירושלים. דין וחשבון ינואר 1934 — דצמבר 1936. (ירושלים), ועד סניף הסתדרות הפקידים בירושלים, (דפוס אחוה), 1937. 56, [2] ע. 14 : 19.

בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ-ישראל...

1428. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. מועצת פועלי פתח-תקוה. ספוס פעולות מועצת פועלי פתח-תקוה מ-15 לינואר 1935 עד 15 לינואר 1937. (תל-אביב, דפוס הפועל הצעיר), 1937. 179, 151 ע. תמונות, דיאגרמות, טבלאות. 16 : 24. המעטפה והדיאגרמות עשויות ביד א. ארז.
• על המעטפת: שנתים 1937—1935. — את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 287.

1429. הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. מועצת פועלי ראשון לציון. דין וחשבון שנות הפעולה של מועצת פועלי ראשון לציון 1934—1937. וראשון לציון, 1937. 35 ע. 21 : 33. מהמעטפת.
הקטוגרף סכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

1430. ההסתדרות הציונית. הקונגרס. החלטות הקונגרס הציוני ה"ט, לוצרן, תרצ"ה... ירושלים, הנהלה הציונית, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ז. 48 ע. 17 : 24. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 333.

1431. ההסתדרות הציונית. הקונגרס. הקונגרס הציוני ה"ט והמושב הרביעי של מועצת הסוכנות היהודית לוצרן, כיא באב—ח' באול תרצ"ה, 20 באבגוסט—6 בספטמבר 1935. דין-וחשבון סטינוגרפי. ירושלים, הנהלת ההסתדרות הציונית, על-ידי דביר, (דפוס הפועל הצעיר, 1937). LIII, 563, 108 ע. תמונה, פורטרט, טבלאות. 17 : 24.
ההקדמה כוללת רשימת הקונגרסים א"י"ט. רשימת משתתפים בקונגרס הראשון, רשימת מספר השקלים לשנות תרנ"ט—תרצ"ה. הרכבי הקונגרסים ט"ו-י"ח, וידיעות על הרכבו וסדורו של הקונגרס ה"ט. — זהו הדפוס הסטינוגרפי העברי הראשון של קונגרס ציוני.

1432. הרצל, תיאודור [Theodor Herzl]. מבחר כתבי הרצל, כשנים עשר כרכים. מתורגמים בידי ר' בנימין אשר פֶּרֶש, אברהם יערי, דוב קמחי ויעקב שטיינברג. תל-אביב, מצפה, (דפוסים שונים), תרצ"ד. 15 : 21.
התכן: כרך א"ב: תיאודור הרצל; ספר תולדותיו מאת אלכס ביין תרגום מכהני דוב קמחי. חלק א"ב. [1] ע. תמונות; [309]—674, XV, [1] ע. תמונות. ברבליוגרפיה: ע' 664—674; ע' 660—661: כתבי הרצל שנתפרסמו בדפוס. את. הספר בסקור הגרמני ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 341. שם גם הערכה מאת ב. שוחטמן. — כרך ג': אלטניולנד; (ארץ עתיקה-חדשה). תרגום דוב קמחי. 294 [1] ע. ע' 7: הרצל על אלטניולנד (מתוך ספרו הימים שלח). — כרך ד': ספורים וסוליסונים. תרגום ד. קמחי. 285, [2] ע.

התכן: הקדמת הסתרגם. — סולון בלודיה. — ספינת האויר. — שרה הולצמאן. — פיגמאליון. — התחלומות באטלס. — נכסי החיים. — חדרה לברשה. — הפונדק של אנליון. — הפעמון השמאלי. — אצבעוני ואלנוי, או העתיד. — קילכברג וכן דודו. — רזואלינדה הופת. — הרפוי מן המרה השחורה. — הוזל. — המסע אל החיוך. — הבן. — המשקפים. — חדרה לילדים תריק. — תחת עין החיים. — דמעתה של שרדל. — הרוד המצחיק. — אוהל איוג. — הערובת האוצרות.

כרך ה: כתבים ציוניים. מתורגמים בידי אשר ברש, ר' בנימין [יהושע רדלרסלרמן] ואברהם יערי. [2] ע. התכן: מדינת היהודים. — הנאומים בקונגרסים. — מאמרים נבחרים: "היהדות הלאומית" של ד"ר גידמן. — תכנית ה"לש". — תוצאות הקונגרס. — הקונגרס הבוליאי. — משתל. — הציר בכוהימיה. — היהודי הנצחי. — אוצר התישבות היהודים. — המצב בצרפת. — המנוחה. — ציונות. — ארץ ישראל. — המליונים של ויקא. — ציונות. — בדרך. — נאום בוינא. — מושבותיו של רוסטילר. — הנשים והציונות. — נאום בקלוב הסככים בלונדון. — ברכת הדרך. — ארץ-ישראל או אוגנדה. — ועידת ההבנה. — צוואתי הספרותית. — אגרת אל העם היהודי. כרך ו: היכל בורבון, תרגם ר' בנימין. — הגיטו החדש, תרגם ס[נחם] ז[למן] ולבובסקי. 286 ע. [1] דף.

כ' ז-י"ב: ספרי הימים. בששה כרכים... מתורגמים בידי ר' בנימין ואשר ברש. מהדורה ג', דף 312 ע; [2] דף 225 ע, פורטרס; [2] דף 254 ע, פורטרס; [2] דף 232 ע; [2] דף 236 ע; 300, 80 ע. מהדורה א' של דברי הימים יצאה בתרגום-התרפ"ט, ראה ק. ס. שנה ה' ע' 194—195 ושנה ו' ע' 18. — לדרך ו' של ספרי הימים צורף (ע' 1—80 שבסוף): ת. הרצל: יומן הנעורים; פרי קריאה בספרים. תרגם יעקב שטיינברג. הספר תורגם ברשות המכון האירי המדעי בוילנה מן המקור הנמצא במכון במחלקה לכתבי היד. היומן הזה יצא גם לחוד, ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 153.

1433. וינדלברנד, וילהלם [Wilhelm Windelband]. תולדות הפילוסופיה החדשה כחבורה עם התרבות הכללית ועם המדעים המיוחדים. כרך ראשון: הפילוסופיה של תקופת התחייה. תרגם (בצורף מכוא ורשימת המונחים ופרושיהם) מושה[ל] יוסף[ל] גליקסון. מהדורה שנייה. תל-אביב, שטיבל, (דפוס ספר), תרצ"ד. XVI, 262, [1] ע. 15: 23. מהדורה א' של תרגום זה יצאה בשנת תרפ"ג.

1434. ועד הלשון העברית. סלון לעבודות השם. המרים להתקנה חשמלית. ואו-ב. 2 כרכים. יוצא בסיוע מוסד ביאליק שליח הסוכנות היהודית לארץ ישראל. ירושלים, (דפוס הספר), תרצ"ה—תרצ"ו. 138, [1] ע. 126 ע. 16: 20. — מלנוי ועד הלשון העברית. ויז. — "חומר ההצעות הוגש ע"י חבר ועד הלשון י. גרינפלד". — המונחים בעברית, באנגלית, גרמנית ובצרפתית, עם מפתחות בכל שפה ושפה. את המלון הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 417.

1435. זוטא, ח[יים] א[ריה] [Haim Arie Zuta]. דרכי הלמוד של התנ"ך. ספר שני: שקורים לרונמא לשנות הלמודים הששית, השביעית

והשמינית לכות הספר העממי. ירושלים, הוצאת הספר, דפוס ארץ ישראל, תרצ"ז. 312 ע. 14 : 22.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 290-292 ; שם גם בקורת מאת יצחק אפשטיין.

1436. חבקיין, נתן בן-ציון [N. B. Havkin]. אורנמנטרפיה; שיטה אורנמנטית ליצירת קישורים באופן מדעי-אמנותי. ירושלים, (דפוס ציון), (תרצ"ז). IV ע, 12 לוחות. 25 : 35.

1437. חברת הכשרת הישוב בארץ ישראל בע"מ. דין וחשבון לשנת 1933 (1936). 4 חוברות. ירושלים, דפוסים שונים, 1934—1937. 14, 12 ; 17, 13 ; 16 ; 16 ע. 7 : 24. קודמים ראה ק. ס. שנה ו' ע' 334.

1438. חיפה. בית הספר הריאלי העברי. עיקרי תורת המשפט. חיפה, בית הספר הריאלי העברי, תרצ"ז. 31 דף. 21 : 26. הקטגוריה מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

1439. חיפה. בית הספר הריאלי העברי. ראשית החיטה וסתר ה. עובד ע"י קרובי. חיפה, תרצ"ז. 49 דף. 21 : 26. נדפס בלי שער. הקטגוריה מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

1440. חיפה. הדר הכרמל. דין וחשבון לשנת תרפ"ו, (תרפ"ח, תרפ"ט, תרצ"א, תרצ"ג—תרצ"ו). 8 חוברות. חיפה, דפוס מ. סוכובולסקי, תרפ"ז, תרפ"ט, תר"ץ, תרצ"ב, תרצ"ד—צ"ז. 10, 15, 16 ; 11 ; 3—19 ; 3—18 ; 3—24 ; 123 ; 124 ; 16 : 24. שנויים קלים בשערים. דוח תרפ"ז לא נדפס. דוח תרצ"ב ראה ק. ס. שנה י"א ע' 422.

1441. חיפה. לשכת המסחר והתעשייה העברית חיפה והמחוז. ביולטרון שנת 1934, 1935, 1936. 3 כרכים. חיפה, פ. קרוגליאק תל-אביב, (דפוס נ. ורהפטיג חיפה), 1935—1937. 95, 131, 88 ; 107, 151, 104 ; 109, 106 ע. 16 : 24. טבלאות רבות. בעברית ובאנגלית. שער נוסף באנגלית :

Haifa, Jewish chamber of commerce and industry, Haifa and district. Annual bulletin 1934—(36).

1442. טולסטוי, אלכסי [Aleksēi Nikolaevich Tolstoi]. פטר הראשון. תרגם מרוסית ואברהם קריב. ספר שני. וא—(ב). 2 כרכים. תל אביב, א. י. שטיבל, (דפוס ספר), 1937. 185 ע ; 121 דף, 1911—378 ע. 14 : 20. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 158.

1443. משרנוביץ, ימימה. ספורים לרמה... ציור נחום גוטמן. ת"א, א. י. שטיבל, (דפוס ספר), 1936. 62, 121 ע, ציורים. 22 : 15. לילדים.

1444. ירושלים. ועד השחיטה האשכנזית. תשובות מאת ועד השחיטה האשכנזית פרושים וחסידים בירושלים על פרכת השחיטה של "ועד הקהלה" ירושלים, (דפוס ציון), תרצ"ז. 16 ע. 11 : 15.
1445. ירושלים. עדת הספרדים. תקנות קופת-עניים שע"י ועד עדת הספרדים בירושלים. ירושלים, דפוס ר. ח. הכהן, תרצ"ב. 141 ע. 14 : 19.
1446. (כהן, בנימין). קול קורא לחבר הלאומים ובדבר חגלית חימית בתל-אביב. (Tel-Aviv, 1936), [2], 2—34 דף. 21 : 33.
- הקטוגרף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.
1447. כנסת ישראל. הועד הלאומי. מחלקת התרבות. מוסד להשכלה עצמית. שיעורים בכתב (תכנית). ירושלים, (דפוס ווייס), תרצ"ז. 15, 111 ע. 11 : 15.
1448. כנסת ישראל. הקהלה העברית של יפו ותל-אביב. דו"ח... לשנת תרצ"ז. סודר ק"י אל. יזכירוביץ. (1936), [2], 2 חוברות. תל-אביב, (תרצ"ז). 22 ע. ; 15, [3] ע. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 296.
- [1] : דו"ח כספי. הקטוגרף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים. 21 : 33.
- [2] : ספערולות ועד הקהלה העברית של יפו ותל-אביב בשנת תרצ"ז. 23 : 30.
1449. לוי, בנימין מנשה [Benjamin Lewin]. רבנון סבוראי ותלמידים. ירושלים, תל-אביב, אחיעבר, (דפוס מרכז), תרצ"ז. [1] דף, 64 ע. 20 : 27.
- הדפסה מיוחדת מקובץ "אזכרה" הנערך ע"י הרב י. ל. פישמן.
1450. לויסון, יעקב א. אליועזר ז. הזפיקן. תל-אביב, (דפוס שושני), תרצ"ז. 143 ע. 14 : 20.
1451. [לחמי, אהרן]. קעהשוית לנצל מימי התחום לצרכי, הטמרה והכריאות... המציע והמורל א. ל. תל-אביב, (דפוס סמורד), תרצ"א. [2] דף, 14, [4], 3, [1] ע. 12 : 17.
- בסוף הספר תמצית ביונית.
1452. מגדל. חברה לבטוח בע"מ. דין וחשבון וסאזן עבור השנה הנגמרת ב 30 ביוני 1935, 1936), 2 חוברות. ירושלים, (המדפים ליפשיץ), 1935-1936. [2], 112 ע. 23 : 31.
- מהמעטפת. — בעברית ובאנגלית. על המעטפת השמאלית שער נוסף באנגלית : Migdal. Insurance company ltd: Report and accounts.
1453. המועצה האי-למודים עליונים. קבץ שאלות בחינות הבגרות האי אשר נערכה בחדש יולי 1930, 1931, 1933—1936) (תר"ץ,

(תרצ"א, תרצ"ג—תרצ"ו). 6 כרכים. (ירושלים, 1930-1931, 1933-1936). סניידרפיש
שונה. 20 : 27 (שני האחרונים 16 : 21).

הפכספ בעבריות, באנגלית ובערבית. גם השער בשלש השפות:

Palestine board of higher studies. Papers set at the Palestine
matriculation examination of July 1930, (1931, 1933-1936).

مجلس التعليم العالي الفلسطيني. مجموعة أسئلة امتحان الدراسة الثانوية الفلسطيني في
شهر تموز سنة ١٩٣٠. (١٩٣١, ١٩٣٢-١٩٣٦).

הבדלים קלים בשערים. — את הקודם ראה ק. ס. שנה י' ע' 432. — שאלות שנת 1932
ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 297.

1454. מקוה ישראל. בית ספר חקלאי. גננות. סספר 3-5. 3 חוברות.
מקוה ישראל, ב"מ חקלאי, (דפוס הפועל הצעיר בת"א), תרצ"ד-תרצ"ה. 15 : 23.
מצוירים. — בראש השער: חברת כל ישראל חברים.

שם הקריה באנגלית: Agricultural school Mikveh-Israel: Horticulture.
התכן: מספר 3: ידידות, ש[מאל]: אבעית הכנות להדרי הארץ, תרצ"ד.
23, [1] ע. נדפס בהדרי כ' ו' חוב' ו-י"א. בדפוס מ. שוהם, יפו. — מספר 4: ידידות, ש.
בירור הרכב בעצרת ההדר, תרצ"ד. 18, [2] ע. — מספר 5: ידידות, ש. ו. וכלסקי:
סהנסיון בנידול אגוזים בסקוה ישראל, תל אביב, תרצ"ה. 10, [2] ע. 18: 26.
למספרים 5-4 קצור התכן ושער נוסף באנגלית. — מספר 3 יצא גם באנגלית בשם:
S. Yedidiah: The citrus root-stock problem in Palestine. 3-25 p.
את המספרים הקודמים ראה ק. ס. שנה י' ע' 286 ושנה י"ג ע' 295 מספר 1072.

1455. מרצ'בסקי, שרה (נולדבצ'יק). עזה מאהבה; רומן. —
(שאל ודוד; חיוני תנכ"י). תל-אביב, (דפוס הרצל'ה), תרצ"ו. 115 ע. 13 : 19.
בראש השער: שרה מרצ'בסקי-נולדבצ'יק. ל-שאל ודוד" שער מיוחד.

1456. המשקיק, (בהתחזותו) — הקומד להופית, בקרוב — בין-תקוה
ואכזבה... בהנחלת אחר מסיסדיו ועורכו: י. ר. כן-סימון (סמן). ירושלים, (דפוס
ר. ת. הכהן), תרצ"ה. 16 ע. 17 : 23.

בראש המעטפת: מצע לשבועון — בלתי מפלגתי.

1457. נחמן בן שמחה מברסלב [Nahman b. Simhah of Bratzlav].
ספר ליקוטי מוהר"ן... ועמה נדפס פעם הקשירות... חובא לדפוס בהשתדלות
ר' שבואל ברסלב בהרר ישעי' הלוי הורוויץ { ותונה על ידו... (ספר
ליקוטי מוהר"ן תנינא). 2 חלקים בכרך ו. ירושלים, דפוס מנורה, תרצ"ו. 141,
122, [2], 44 דף. 25 : 31. לחלק השני שער מיוחד.

1458. הסוכנות היהודית לא"י. התפתחות הבית הלאומי
העברי בארץ-ישראל בשנת 1935, (1936). תזכיר מוגש על-ידי הסוכנות היהודית
לארץ-ישראל אל המזכיר הכללי של חבר-הלאומים, לעיונה של הועדה המתמדת

לעניני הספרים. יוני 1936, (1937). 2 חוברות. (ירושלים, דפוס עזריאל), 1936—
1937. 19; 21, [11] ע. 23 : 30.

נלוה : אנרת-הלואי של נשיא הסוכנות היהודית ד"ר חיים וייצמן אל הנציב העליון.
7 ; 4 ע'—את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 354.

1459. סלומון קרל. שיר חנוכה. יהודי חפשי אני. Karl Salomon :
Shir hanoar. Yehudi hofshi ani. הנריטה סולר ליוכל השבעים וחמש... תל-
אביב, אמנות, (דפוס הוצאת א"י, 1936). [8] ע. 24 : 33.
חיים. המלים בעברית, בגרמנית ובאנגלית. שיר חנוכה הוא חלק מהאופרטה, שיר
התקומה' מלים מאת ס. י. בן-גוריון; עברית : אביגדור הס אירי.

1460. עגנון, שמואל יוסף [Samuel Josef Agnon]. ימים נוראים;
ספר מנהגות ומדרשות ואגדות לימי הרחמים והסליחות לראש השנה וליום
הכיפורים ולמים שבינתיים, הסדר שמואל יוסף עגנון. (ירושלים, שוקן, תחריץ
לפ"ק. 392 ע. 12 : 19. הוצאה מיוחדת לקוראי הארץ.

אספתי קצת דברים מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מתלמוד בבלי וירושלמי.
מדרשי הלכות ומדרשי אגדות ומן הזהר ומשאר ספרי רבותינו ראשונים ואחרונים וסידרת
אותם בשלושה ספרים לפי סדר הימים. יום יום ועניינו של יום. את שנכתב ארמית תרגמתי
לעברית ואת שבא באריכות קיצרתי... וכדי לעשות ספר זה שיהיה לכל נפש למצא ירוץ כל
קורא בו ראיתי צורך לפעמים לשנות קצת לשון החכמים האחרונים... תפילות ופיוטים
וסליחות לא הבאתי כאן... לתכלית הספר הזה השתמשתי באלף ספרים ויותר... אני מודה
לכל אלו... שסייעו אותי... ובייחוד להגאון ר' שמואל ביאליבולוצקי שטרח עמי וקרא את
הספר מתחילתו ועד סופו... (מהקדמה).

1461. עדינו העצמי [פסידונים?]. הסטודנט היהודי ובת
הגרף; (ספור סוציאלי). תל-אביב, המאור, (דפוס גוטנברג), תרצ"ו. 125 ע. 14 : 19.

1462. עזרת חולים. תל-אביב ויפו. דו"ח מעשי וכספי תרפ"ט-
תר"ץ, (תרצ"א-תרצ"ג, תרצ"ד-תרצ"ה). 3 חוברות. תל-אביב, דפוסים שונים,
תרצ"א, תרצ"ד, תרצ"ו. 17, [11], 18, [21] ע. 24 : 17 : 24.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ו' ע' 27.

1463. הפועל המזרחי. א"י. הועידה השביעית של הפועל
המזרחי (כ"ז טבת—ג' שבט תרצ"ה). דין וחשבון מפורט. תל-אביב, ספרית
התורה ועבודה, (דפוס הפועל המזרחי), אדר ב' תרצ"ה. 87 ע. 22 : 30.
מהמעטפת—דו"ח קודמים לא נדפסו.

1464. פושקין, אלכסנדר [סרגייביץ] [Aleksandr Sergeevich Pushkin].
ובגני אונגין (רוסן בחרוזים). תרגם אברהם שלונסקי. (ת"א, הוצאת
המאור על ידי ועד היובל, דפוס הארץ), תרצ"ז. 142, [21] ע. ציורים. 25 : 34.
הציורים מעשה ידי נ. קוזמין. ההוצאה מהודרת. תרגום אחר, של אברהם לוינסון,
ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 165.

1465. פטאי, יוסף [József Patai]. הרצ"פ. תורגם מכתב-היד הגרמני על-ידי יוצחקן לויב. כרך 110. תמונות. תל-אביב, אמנות, (דפוס הוצאת ארץ ישראל), תרצ"ז. 272, 181 ע, פקסימילים. 26 : 19.
בסוף הספר : חבוריו של הרצל, ע' [3], ספרות הרצל ע' [4-15].
את הספר במקורו ההונגרי ראה ק. ס. שנה ס' ע' 479.

1466. פילון האלכסנדרוני [Philo Alexandrinus]. כתבי הסטוריה (נגד פלאקוס, הטלאכות אל קאיוס). כנספחות : על האסיום (קטעים ושרידים). מתורגם מן המקור בצרוף מבוא והערות מאת מנחם שמוין... תל-אביב, א. ו. שטיבל, (דפוס ספר), תרצ"ז. 231 ע. 16 : 23.

1467. פלמן, אברהם. דיני חברות בארץ-ישראל להלכה ולמעשה; ספר שמושי ביסוד חברות מניות, הנהלתן ופירוקן מאת אברהם פלמן... עם הקדמה מאת... נד פרוסקין. תל-אביב, הוצאת המחבר, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ז. [4] דף, 478 ע, [1] דף, טבלאות. 18 : 25.
שער נוסף באנגלית :
Fellman, Abraham. Palestine company law and practice.

קהל קוראי הספרות המשפטית בעברית יקדם בברכה את הופעתו של הספר הזה. הצורך בספר עיוני-מעשי על דיני חברות, ספר שיכלול הרצאה קצרה וברורה על סעיפי החוק ביחד עם לוחות וטפסים המסבירים את ההוראות הטכניות שבחוק. היה מרגש זה כבר והנה בא מר פלמן ומלא בהצלחה את החסר.
הספר נחלק לשלושה חלקים. שני החלקים הראשונים דנים בחוק באופן עיוני, הראשון על יסוד חברות והנהלתן, השני — על פירוק עסקים. החלק השלישי מקדש לצד הטכני-שמושי ומכיל תוספות, טבלאות וטפסים. חלוקת החלק העיוני לשני חלקים נכונה והגיונית. פירוק עסקים הוא כמעט מקצוע מיוחד בתוך סבך דיני חוק החברות, ויפה עשה המחבר שהקדיש חלק גדול לנושא הזה, כי גם בספרות המשפטית הלועזית הרחבה אין מוצאים על נקלה ספר טוב הדן באריכות דוקא על תקופה זו בחיי חברה.
החלק הראשון — "יסוד חברות והנהלתן" כולל גם פרק מיוחד על חברות פרטיות — צורת חברה שהחק האנגלי מכיר בה זה כבר ושבאה למלא את חק החברות שלנו רק לפני שנה; פרקים על חוקי הבנקים, הבנקים לאשראי וחברות הביטוח; הפקודה הדנה בהפיכת אגודה שתופית לחברת מניות שקבלה חוקה ב-13 למאי 1937, ימים אחדים לפני צאת הספר לאור. לוחות השוואה בין חברות לבין שותפויות ואגודות שותפויות המובאים בפרק הראשון, מבליטים יפה את ההבדלים ומקילים על הקורא את הבנת חוק החברה כיחידה משפטית.

הרצאת הדברים בשני החלקים הראשונים היא לפי דוגמת הספרות הלועזית הקלאסית שאינה מפרשת את החוק סעיף סעיף כסדרו, אלא נותנת את כל השיטה פרשנית פרשנית, ויוצאת בעקבות המעשה, מראשית התהוותה של החברה ועד פירוקה. שיטה זו היא עיונית יותר. ובכדי להקל על הקורא הביא המחבר את הסעיפים הנדונים בטקסט, כל אחד במקומו לפי הענין. על ידי כך אין הקורא זקוק לחוק עצמו ויכול להבינו בשלימות מתוך קריאת הספר בלבד.

החלק השלישי מקדש כלו לצד המעשי של המקצע. מלבד התוספות והטפסים הביא המחבר כמה רשימות וטבלאות שיש להן חשיבות רבה לאדם הזקוק לאינפורמציה על נקודה סבבית זו או אחרת. את טבלאות ההשוואה בין החק הא"י והחק האנגלי והפוכיהן יעריך מאד מי שהחק האנגלי וסעיפיו ידועים לו. הפרקים הדנים על "איסורים ועבירות" ועל "חובות המנהלים והחברה" חשובים ויפה עשה המחבר שייחד להם מקום. בדרך זו תוקל עבודתם של פקידים רבים במחלקה הממשלתית של רושם החברות וכמו כן גם עבודתם של פקידי החברות עצמן, המנהלים, המזכירים, מנהלי החשבונות ורבים אחרים. רשימת פסקי הדין האנגלים שנוכחים בספר, וגם מפתח הענינים והביבליוגרפיה, סודרו בזהירות ובדיקנות הראויים לשבח.

הספרות הלועזית וביחוד הספרות האנגלית המפותחת מאד במקצע זה היו פתוחות למחבר והוא ידע למצות מתוכן כל מה שיש לו חשיבות עיונית או מעשית לקהל הקוראים והלומדים בארץ. לכן יוכל הספר לשמש למטרות עיוניות ושמושיות בידי העו"ד, למטרות למוד בידי המתלמד ולמטרות מעשיות.

כידוע עומד מחבר ספר עברי במקצע המשפט בפני קשיים אין קץ למצא מונחים עברים מתאימים לכל אותם היחסים המתהווים בחיי חברה, שהשפה האנגלית המשפטית כ"כ עשירה בהם. ואם אפילו לא עלה בידו המחבר למצא תמיד את המונח המתאים ביותר, הרי הצליח בכל זאת להרצות את הדברים באופן ברור ומובן בעזרת מונחים מחודשים וגמישים יותר מהמונחים הרשמיים המופיעים בעתון הרשמי.

משה דוכן

1468. (פרידלנדר, צבי Zvi Friedländer). לוח קוי האוטובוסים והרכבות בא"י עם מפת א"י. חורף תרצ"ו, קיץ תרצ"ו. 2 חוברות. (חיפה, דפוס אמנות), 1936-1935. 64; 64 ע. 12 : 15. מהמעטפת. כעבית וכאנגלית. על המעטפת השמאלית שער נוסף באנגלית: Palestine general time-table... 2 ההוצאות הראשונות הופיעו בשם: ארץ-ישראל; ספה ולוח כללי, קוי האוטובוסים והרכבות. ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 424.

1469. קיטלר, שלמה נתן. ספר כרם ש"ס ה; שני חלקים שאלות ותשובות על אורח סאתי שלמה נתן קאטלער... ירושלים, דפוס ת. צוקרמן, תרצ"ו. [4], 140-2 דף. 24 : 31.

1470. קופרין, א[לכסנדר אינוביץ] [Aleksandr Ivanovich Kuprin]. ה פ י ל ; ספור. תרגמה צ'זום. תל-אביב, א. י. שטיבל, (דפוס ספר), תרצ"ו. 40 ע, ציור. 15 : 21. מנוקד. -נדפס עמו: דימל, פאולה: הבית הירוק; ספור. תרגם ש. ת. ברכוז. [41]-96 ע.

1471. קיפר, מ[שה] [M. Kiper]. צ א ו ת ש ב ; ספר מקרא ושעשועים לגדולים ולקטנים... ספר שני. תל אביב, דביר, (דפוס בלכטובסקי), תרצ"ו. VIII, 116 ע, [1] דף, ציורים. 14 : 22. את הקודם ראה ק. ס. שנה ג' ע' 257.

1472. קליין, ש[מואל] [Samuel Klein]. תולדות הקירית ארץ-
ישראל בספרות העברית והכללית. ירושלים, (סוסר ביאליק, דפוס מרכז),
תרצ"ו. 8, 156, [2] ע, [1] דף, פורטרטים, מפות. 13 : 18.
==ספריה לדיועת ארץ-ישראל... ז"ח. בראש השער: ש. קליין.

1473. קפת מלוח וחשבון קואופרטיבית של העובדים בירושלים,
בע"מ. מאזן כ"ד ל' לשנת החשבון 1929 (—1935), שנת הפעולה הרביעית
(—העשירית). 7 חוברות. ירושלים, דפוסים שונים, 1930—1936. 8 ע' בכל
חוברת. 23 : 30. בהוצאת 1935 שם הקפה: קפת מלוח וחשבון שתופית...
— מאזן 1929, 1930 6 ע. את הקודם ראה ק. פ. שנת ה' ע' 167.

1474. קריצמן, משה יחזקאל. ספר לקטים מזוהרים; הם דרשי
דקראי המפורים כוזהר הקדוש ובתקוני זוהר הקדוש המוכנים גם עפ"י הפשט.
ונסדרו על סדר פרשיות התורה והנ"ך, ונעתיקו ללשון צה... ומאתו משה יחזקאל
מכונה קריצמן... מהדורה שניה... תל אביב, דפוס ספר, ערב ר"ה תרצ"ו. 192 ע. 17 : 24.

1475. קרית מוצקין. דין וחשבון כספי ומעשי לשנת 1934 (—1936).
שנה ראשונה (—שלישית). 3 חוברות. וקרית מוצקין, (1935—1937). 14, [11];
15, 35, [11] ע. 15 : 23.
בראש השער: שכונה עסקית אגודה שתופית בע"מ, קרית מוצקין.

1476. הקרן הקימת לישראל. דין וחשבון לשנות תרצ"ו-תרצ"ז,
הוגש לקונגרס הציוני העשרים בציריך, אביאלול תרצ"ז. ירושלים, הלשכה הראשית
של הקרן הקימת לישראל, תרצ"ז. 16 ע. 17 : 24.

1477. רדיון, תחנת רדיו למזרח. האצלת-רדיון במדיצינה
הפנימית. ירושלים, תחנת רדיו למזרח, "רדיון", (דפוס, א. ב. ת"א), (1934?).
8 ע. 16 : 22.

1478. שוחטמן, ברוך [Baruch Shohetman]. כתבי יוסף קלוזנר;
(ביבליוגרפיה) מאת ב. שוחטמן (ובצלאל) אלי צדק. הדפסה מיוחדת, ספר-
קלוזנר עם הוספות ותקונים. תל אביב, ודפוס הוצאת אי" ודפוס עזריאל בירושלים,
תרצ"ו. 465—528, [2] ע. 18 : 25. מהמעטפת.

רשימת חבור קלוזנר, שנתפרסמו מאז תרנ"ג עד סוף תרצ"ו, ס"ה 868 מספרים,
בתוכם גם הרגומי ספריו להשע לשונות. בהרבה מקרים הוספנו תמצית או סיכום של מאמר
או קטע אפיוני שסמנו אפשר לעמוד על התוכן. לרשימה ארבע הוספות: מראה מקום
לחבוריו שיצאו בצורת ספר (ס"ה 66); קלוזנר העורך (ס"ה 17 מספרים), שם גם תאור
ביבליוגרפי מפרש של השלח; רשימת כה"ע שקלוזנר השתתף בהם; קלוזנר המהרגס ומתרגמיו.

1479. שולמן, שמואל ברוך. מזכרונות בן ישיבה: (א) בכרם התורה בקרית ארבע, (ב) בקור כעכו, (ג) ממפוס הישיבה, (ד) תמונות. ירושלים, דפוס ארץ ישראל, תרצ"ו. 14 ע', צלומים. 13 : 17.

1480. שלמה בן יצחק (רש"י). פרשנותא, והוא פירוש רש"י על נ"ך, על פי דפוסים וכתבי יד שונים עם טבוא. הערות והגהות נערך מאת יצחק טאהרשען. חלק ג': תהלים. ירושלים, דפוס טרכו, תרצ"ו. XXVIII, 132 ע', [3] דף, פקסימיל. 17 : 24. שער נוסף באנגלית:

Parshandatha; the commentary of Rashi on the Prophets and Hagiographs, ed. by I. Maarsen. Part III: Psalms.

את החלק הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 428; (בקורת טאהר הכ ס. צ. סגל ק. ס.

שנה י"ב ע' 45-46).

ר' אברהם ברלינר הוציא פירוש רש"י על התורה בשתי מהדורות מדעיות. (ברלין תרכ"ד — קראקא תרס"ח). והנה נתעורר ר' יצחק מאהרשען להוציא את פירש"י לנביאים וכתובים בהוצאה מדעית עפ"י כתבי יד ודפוסים עתיקים. עד עכשו יצאו לאור ג' חלקים: פירש"י לתרי עשר אמסטרדם תר"צ, פירש"י לישעיהו ירושלים תרצ"ג, וכעת פירש"י לתהלים ירושלים תרצ"ו.

לצערנו הננו מוכרחים לציין שהמזל לא הוציא מתחת ידו דבר מתוקן, ולא תמיד נקי הטכסט משיבושים. ידוע שהראשונים ז"ל, היו רגילים להביא את פסוקי התנ"ך לא מתוך עיון במקרא אלא עפ"י הזכרון, ויש שהפסוקים יצאו לקויים ומסורסים, והמזל לא תמיד חשוא את הפסוקים לנוסח המסורה, ולא העיר על השינויים במקרא שלפנינו. בפירש"י לתהלים נמצאות הרבה הוספות המסומנות "לשון אחר", "מצאתי", "בפירושים אחרים" ועוד, ומתראוי היה להדפיס את ההוספות לא בחילופי נוסחאות למטה מהטכסט, אלא דוקא בתוך הטכסט של פירש"י גופא — אבל באותיות קצת יותר קטנות מגוף הטכסט, — כמו שעשו בשעתו ר' מאיר איש-שלום, ר' דוד הופמן, ורח"ש הורוביץ ואחרים בהוצאותיהם המדעיות. וזה מטעם פשוט: רוב ההוספות נמצאות בגוף פירש"י אפילו בדפוס הראשון ורובן הן או מרש"י עצמו מהדורא תינינא, או מתלמידיו מעתיקיו המובהקים, ועל כן אין להפריד בין הדבקים, אחרי שקהל הלומדים רגיל למצוא את ה"הוספות" בגוף פירש"י. הבה נקוה שהמזל הנכבד שהשקיע בעבודתו החשובה הרבה עמל ושקידה, יתקן בחלקים הבאים — בהקדמתו הוא מבטיח להוציא בקרוב את פירש"י לאייב ומשלי — את המעות.

בזה הנני רושם הערותי והגהותי לפרשנותא לתהלים. את הנוסח המשובש סגרתי בסוגרים עגולים () ואת תיקוני — עפ"י דפוסים עתיקים — בסוגרים מרובעים []. הנני מחלק את ליקויי הספר לסוגיהם, ולכל סוג אביא דוגמאות.

א. מקורות שנעלמו מעיני המזל וציונים משובשים.

ד' א': כוש, מה כושי משונה בעורו, אף שאול משונה במעשיו. [ספרי בהעלותך פיסקא צ"ט. מדרש תהלים ד' י"ח]. — כ"ו א': שפטני ה', ובמקום אחר הוא אומר אל תבוא במשפט את עבדך. אמר דוד כשאתה דן את הרשעים שפטני וכו'. [מדרש תהלים כ"ו א']. ומובא ברד"ק ובפירוש המאירי לתהלים כאן. — ל"ג ד': כנר, לשון גובה וכו'.

וכן פירש מנחם [שורש ד' הששי עמוד 62, ודלא כהערות המו"ל פיליפובסקי בשורש נד עמוד 121], ואין נד ונאד שוין. — מ"ה ט': קציעות, קידה [שמות ל' כ"ד] מתרגמינן קציעתא. — מ"ח ג': יפה גוף, כללה של יופי, שכן קורין בכרכי הים לכללה נינפי. [ראש השנה כ"ו ע"א]. — נ"ה כ"ג: יכלכלך, יסבול משאך, כמו השמים ושמי השמים לא יכלכלוך (מ"א ח' כ"ז). לשון כלכול מתורגם מסובר בתרגום יונתן בן עוזיאל. עכ"ל רש"י. והנה המו"ל ציין לתרגום דברים א' ל"א, ואין זה נכון וצ"ל מלכים א' ד' ז', כי רש"י ידע רק את הת"י לנביאים, אבל לא את התרגום המיוחס ליונתן על התורה, ואין ענינו כלל ללשון כלכול. ועיין רש"י עה"ת מהדורת ר"א ברלינר (הוצאה שניה) עמוד 433, ופוננסקי במבוא לפירוש ר"א מבלגנצי עמוד 18. — נ"ח ט': נפל אשת שאין לה עינים והיא תנשמת (ויקרא י"א י"ח) דמתרגמינן אשותא. והנה בויקרא י"א י"ח שציין המו"ל, מתורגם תנשמת = בותא. זכוונת רש"י לויקרא י"א ל', והתנשמת = אשותא. — ט' ה': ובלשון משנה [שבת ס"ה ע"א] [מדיות] [ערביות] רעולות. — ס"ח ט"ו: כמו לבן (אדמדת, ויקרא י"ג י"ט) וצ"ל [אדמדת, ויקרא י"ג מ"ב]. — שם כ"ד: ולשון משנה הוא והיו עולי רגלים בוקעים עד ארכובותיהם בדם. המו"ל העיר: מה שהביא רש"י כאן לא מצאתי מקורו. ומקורו תוספתא עדיות פרק ג' מהדורת צוקרמנדל עמוד 459 שורה 20. — שם ל"ב: ומנחם פתר חשמינים שם מדינה יושבי חשמונה. [במדבר ל"ג ל']. — פ"ג י"א: היו דומן, ובל מספור תרגמו יונתן. [מלכים ב' ט' ל"ז]. — ק"ו ט' עמוד 99 שורה 21: ויוליכם בתהומות כמדבר, ים סוף היה במדבר דכתיב סגר עליהם המדבר (שמות י"ד ג') דרך שלשת ימים וגומר. המו"ל ציין (במדבר י' ל"ג), וצ"ל דרך שלשת ימים נלך במדבר [שמות ח' כ"ג]. והמו"ל נמשך אחרי הדפוסים הרגילים המשובשים, ועשה מסוף הפסוק "נלך במדבר" ציין (במדבר י' י"ג) שאין ענינו לכאן. — ק"ב ד': זרח בתשך אור, כמו הזריח. ומדרשו הוא עצמו כביכול נעשה להם אור, כמו ה' אורי וישעי (תהלים כ"ז א'). העיר המו"ל: המקור נעלם ממני. ומקורו שמות רבא י"ד ג' בסופו. ומובא בפירושו המאירי לתהלים כאן. — קכ"ח ג' עמוד 116 שורה 21: אשתך כגפן פורייה, [כל אשה שדמיה מרובין] בניה מרובין. [כתובות י' ע"ב].

בד נוסחאות משובשות.

ח' א': הגתית, ורבותינו אמרו על [אדום] שעתידה לידרך כגת. — ט' א' עמוד 8 שורה 27: לבן כמו להבין ולבונן, [על מתן] [על מות], על שם כלי שיר ששמו עולמות. — שם ה': כמו [בשמים] עדי, ושהדי במרומים. — י"א ו' עמוד 12 שורה 29: ומנחם פתר וכו' ולעפה אחזתני (כלומר) שערו שער [יחזקאל כ"ז ל"ה]. כך הגירסא במתברת מנחם שורש זל ע"פ. — י"ב ז' עמ' 13 שורה 28: לשון אחר, בעליל לשון בעל, (יד) כלומר אדון הארץ, [ושבת] [ושבת] המלה כנגד השם (וגם ת"י = תרגום יונתן? הוא [י"ת = יתברך, והיא] לשון אדנות. ואמר כי אמרותיו כסף צרוף מאדון הארץ שהוא השם [יתברך], שהוא צרף וזקק אותם. כך נראה לי להגיע בפירוש עפ"י ספר השרשים לרד"ק שורש עלל, שדברי ההוספה ברש"י שלפנינו לקוחים משם מלה במלה. ובמאמרי על הרד"ק האריך לתהלים HUCA כרך י"ב הערה 23, העירותי על שיבוש דומה לזה, בכל הדפוסים העתיקים, בפירוש הרד"ק ליחזקאל י"ג י"ח (זכתיב) צ"ל [זכתי] = וכן תרגם יונתן [וכבר העיר בעל עטרת צבי (וילנה תקצ"ד) על שיבוש כזה ברש"י לתהלים ע"ד י"ט: נפש תורן, תור שלך (וי"ג = וי"ת = וינתן תרגם) [וי"ג = וינתן], לשון תורין ובני יונה

(ויקרא א' י"ד). — ט"ז ד': ירבו עצבותם וגומר, כל זה (אמר להם) [אמרי לה' = להשם], ירבו עצבותם של הכופרים בך וכו'. השוה רש"י ט"ז ב' ז'. — י"ז ה': (תמוך אשורי וגומר) "את המישרים תחזינה עינך, והמשפט מלפניך יצא". עיקר מקומו ברש"י לעיל סוף פסוק ב'. — שם י"ד: ממתים ידך, מן המתים (שבידך) [בידך] על מטתם אני בוחר להיות. — כ"ט י': ה' למכול ישב, בגדולתו יחידי, וגם עתה (ה' מלך עולם ועד) [וישב ה' לבדו], מלך לעולם] זכר. — ל"ז ב': יש בקרב לבי, שהפשע, הוא יצר הרע, (שאומר) [אומר] לרשע שלא יהא פחד אלהים לנגד עיניו. (ובקרב לבו) [בקרב לבי], כאדם שאומר כמדומה אני. — ל"ט י"א עמוד 38 שורה 25: כאשר יאמר מן וישב תשובה וכו' כן (אמר) [יאמר] מן [ויגר תגורתה. — מ"ב א': ושם יסדו המזמורים [תללו] ועלו משם. — מ"ה ד': על דבר אמת, להורות כדת (ולתענג) [ולתנחג] בענות צדק. — שם י': ראיתי בניקוד רב סעדיה חיבה זו סדורה עם מי נתן (למשסה) [למשיסה] יעקב (ישעיה מ"ב כ"ד) שכתוב בה יו"ד והסמ"ך מודגשת. — שם ט"ז: לרקמות תוכל למלך, בבגדי רקמה יביאום מנחה [כצ"ל] למלך על כל הארץ, [זהו שנאמר והביאו את כל אחיכם מכל הגויים מנחה לה'. (ישעיה ס"ו כ"ו)]. — מ"ז ז': תמוג, תמס, כן פתר מנחם [וכן] נמוגו כל יושבי כנען. — מ"ט כ"א: דרך החיים נתונה לפניו, שאם ילך בה הרי [הוא] נכבד וכו'.

ג' ד': כמו כי ידיו [ה'] עמו. — ג"ה י"ט: מקרב לי, מן (תמלחמות הבאים) [המלחמה הבאה] עלי. כי ברבים היו עמדי, כי (בזאת) [זאת] עשה לי בשביל הרבים וכו', שנאמר וכל ישראל ויהודה (אוהבים) [אוהב] את דוד (שמואל א' י"ח מ"ז). — ס' ב': שמונה עשר אלף הכתובים (במלכים) [בשמואל] גבדברי קימים. — ס"ב י"ג: כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולא (מעשהו) [מעשהו] ממש אלא מקצתו. — ס"ה י': כי בכך אתה מכין (אותם) [אותה]. — ס"ו ו' עמוד 61 שורה 28: שם היה דבר (שהיה) [שהם] נשמח בו. — ס"ח סוף פסוק י"ב: ומהו (אומר) [האומר]. — שם נ"ח: רודם כמו רודם [בקמ"ץ]. וכן בראב"ע ורד"ק וחמאירי כאן. — ס"ט י"ג עמוד 66 שורה 30: ונגינות [עשו] בי לשותי שכר. — ע"ב ט': ציט, כתות של שדים. מתקבל יותר נוסח שרים הנמצא בכמה דפוטים עתיקים, וכן תרגם המתרגם הירושלמי כאן איפרכיא. — שם י"ז ולניני, השליט על נכסי (אחרים) [אחרי]. השוה רש"י משלי כ"ט כ"א: "שחנין קם תחת אביו השלוט בנכסיו". — ע"ג ד': שאין הקב"ה (מאחד) [מאחר] צביונם. — שם י"ב: (שלוים) [ושלוי עולם], לשון שלווה. — פ' ו': ותשקמו בדמעות שלישי, (בבל) [בבבל] שהיו שבעים שנה. — שם י"ד: וזיו שדי, כל רמש (האדמה) [השדה]. השוה רש"י לעיל נ' י"א. — שם י"ח: תשיב מכותיך על עשו (שהיה עומד) [שהוא איש עומד] להפריע ימינך ממנו. — פ"ד י': והבט פני [דוד] משיחך. — פ"ו ב': שכל [מלכי] מורח ומערב יושבין בכבודך, ואני ידי מלוכלכות בדם בשפיר ובשליא.

פ"ז א': יסודתו בהררי קודש, יסודת מזמור זה על (הר) [הררי] ציון וירושלים יסדו המשורר. — פ"ח א': על מחלת לענות, על חולת אהבה (ועניה שהוא) [וענויה, שהיא] מעונה ביסורי הגלות. — פ"ט מ"ח: די לך שאתה נפרע ממני במותי [קצר] ימים. — צ' ד': עמוד 83 שורה 31: ולכך מת [אדתי] תוך אלף. — צ"ג א': אף תכון תבל, "במלכו תשמה הארץ". זהו פירוש רש"י על ה' מלך תגל הארץ (מזמור צ"ז א') ומקומו שם. — צ"ז ד': ברקיה, (זהרוריו) [זהרוריו]. — ק"ד ו': על חרים יעמדו מים, (מי) אוקינוס גבוה מכל העולם ועומד על

ההרים וכו'. — שם כ"ד קניניך וכו', [הכל] קנוי לד. — ק"ה י"ג: אברהם גר בארץ פלשתים [ובמצרים] ובארץ כנען. — ק"ו י"ח: ותבער אש, ותאכל את מקריבי הקטורת (במדבר ט"ז ל"ח). כצ"ל.

ק"ה י': מי יובילני לימות המשיח לפשוט יד בעשו (ובערי מבצרים) [ובערי מבצרים]. — ק"ט י"ח עמוד 102 שורה 25: (יאבדו כל אויבך) [ותבוא כמים בקרבך, וכשמן בעצמותיו] [בסיבת] [כסיכת] שמן, ורחיצת חמין (הוא) [היא] נותה לו, (והוא) [ותיא] תהי לו כבגד (גוף) יעסה. — שם כ"ט: ויעטו כמעיל, העוטה ועוטף כל הגוף. (עליו) [עליון] לכל לבוש. השוה רש"י שמות כ"ח ד', "ומעיל קרוי חלוק העליון". — ק"י ז': מגילוס היתה ארצו שותה וכו', על כן היה מרים ראש ומתפאר (יאור לי ואני עשיתי) [יחזקאל כ"ט ט'] [לי יאורי ואני עשיתיני]. [יחזקאל כ"ט ג']. השוה רש"י שם ותנחומא וארא ט'. — שם סוף עמוד 103: דבר אחר, עוד תמלך בציון, ושם ישלח לך מטה עז, [ואז] תרדה בקרב אויבך. — ק"א ד': זכר עשה, קבע לישראל שבתות ומועדים ומצוות, וכתב בהם [וזכרת] כי עבד היית [בארץ] מצרים. (דברים ה' ט"ו). — ק"ט כ': ומנחם חבר (לתאבה) [לתאבה] עם מתאב אנכי את גאון יעקב. — שם ס"ז: טרם אענה (אותך) במצוותיך, טרם הגיתי בהם בבתי מדרשות אני שוגג בהם וכו'. — שם קמ"ח: היה דוד עומד ממסתו בשליש הלילה [בסוף האשמורה] הראשונה. וכן הגירסא בפירוש המאירי לתהלים כאן. אבל במקראות גדולות "קהלות משה" אמשטרדם תפ"ז ליתא לתיבת "הראשונה".

קכ"ה ג' עמוד 116 שורה 21: [בירכתי ביתך, לפי שדרך תשמיש להיות בצנעה. ד"א בירכתי, אם אשתך נידה תשימנה בירכתי ביתך, שלא תתרגל אצלה]. — שם ה': מציון, שהיא שער השמים. [ועוד בזכות ציון היו פרים ורבים, דכתיב יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים הרוב. (מלכים א' ד' כ')]. שני מאמרי רש"י הללו החסרים בהוצאת מאהרשען, נמצאים בכמה דפוסים. — קמ"ד ח' עמוד 123 שורה 26: פיהם דבר שוא וגומר תלה הכתוב שוא בפה ושקר בימין וכו', באו לפשוט ימינם לשבועה וכו' אבל בשקר נשבעין שכך (גורלם) [הרגלם].

ג. פסוקי תנ"ך המובאים בפירש"י בשינויים:

כ"א ד': והקימותי את זרעך וגומר, והכינותי [וגומר] את כסא (ממלכתך על ישראל לעולם) [ממלכתך עד עולם] (שמואל ב' ז' י"ג). — ל"ד א': בשנותו את טעמו, כענין שנאמר (ויתיו על דלתות השער וישנה) [וישנו את טעמו וגומר, ויתיו על דלתות השער]. (שמואל א' כ"א י"ד). — פ' א': שנאמר (בימי בית יהוא) [כי] אבדם מלך ארם. (מלכים ב' י"ג ז'). — פ"ח ט"ז עמוד 87 שורה 27: ככה ינער האלהים [וגומר, וככה יהיה] נעור ורק. (נחמיה ה' י"ג). — ק"ט ט"ז: אשתעשע, אתעסק, כמו ישעה האדם (אל) [על] עושהו. (ישעיה י"ז ד'). ועיין רד"ק שם.

1481. שלמוני חיים [Chajim Shalmoni]. גרמניה גרמניה סעף

ל כ"ז? (האמת על התרבות הגרמנית). (ירושלים, דפוס צוקרמן), ותרגומנו.

3—18 ע. 13: 19. מהטעפת. — ראה גם ק. ס. שנה י"א ע' 427.

1482. ספר הורת החסידים הראשונים וכו' ג' ספרים של חסידים

הראשונים נפתחים. הא' הוא קיצור ספר חסידים... לרכינו יהודה החסיד...

חב"ו הוא ספר חסידים חנוכה לרבינו משה הלכה... הג' הוא ספר חסידים חנוכה, והוא הדרך חיים לאחר מנאוי קדמאי... והעתיקים על זארגאן... יהושע אלמר ווילדמאן... 3 ספרים בכרך 1. ירושלים, דפוס יהודה וירושלים, תרצ"ז. 51 דף, 65 [7], 72, [2], 48 ע. 22 : 29. לכל ספר שער מיוחד.

1483. התזמורת הארץ-ישראלית. תכניות התזמורת הארץ-ישראלית. קונת 1936-37. Programmes of the Palestine orchestra. ירושלים, (דפוס הוצאת א"י ת"א), 1936. 32 ע, פורטרטים. 17 : 24. מהמעטפת. — בעברית ובאנגלית.

1484. תל-אביב. גמנסיה ריאלית בלפור. דיון וחשבון שנתי שני (—רביעי). 3 חוברות. תל-אביב, דפוסים שונים, תרצ"ג—תרצ"ה. 28 ; 29 ; 60 ע. 17 : 24. מצוירים. את הקודם ראה ק. ס. שנה ש' ע' 424.

1485. תל-אביב. המכון-השמי. (מערכת השעורים). 2 חוברות. תל-אביב, תשרי תרצ"ז-תרצ"ז. 7, [1] ; 4, [1] ע. 15 : 22. מהמעטפת. — החלק 1. לסמספר החרף תרצ"ז. 2. לסמספר החרף תרצ"ז.

1486. תל-אביב ויפו. לשכת המסחר. נאום הפתיחה של נשיא הלשכה באספה הכללית השנתית שהתקיימה ב-9 לינואר 1935, (29 בדצמבר 1935). 2 חוברות. (תל-אביב), דפוסים שונים, 1935-1936. 18, 24 ; 18, 26 ע. 17 : 24. בעברית ובאנגלית, עם שער נוסף באנגלית: Tel Aviv & Jaffa. Chamber of commerce. Opening address delivered by the president... שם הנשיא: אליעזר זיגפריד הופמן.

1487. תנ"ך. זכריה. נביאים. נביאים אחרונים בצורף מבואות, מוספים, שעורי עיון ועבודה. מפורשים בידי דובל פלאמו ואפרים צורף. [2] : (ירמיהו). תל אביב, ובנה, (דפוס הפועל המזרחי), תרצ"ז. [2] דף, 192, 32 ע, צוירים. 17 : 23. מנוקד כלו. ראה גם ק. ס. שנה י"ג ע' 111 מס' 1125. בעלי החיים מבוארים ע"י [ישראל] אהרני.

1488. תפלות. שונות. שלחן השחר וסדר ברכת המזון וקריאת שמע, all translated in English; further we added the ברכות and דינים of the after lighting the lamps on Sabbath and also תחנה and ברכות הנהנין (מנחת זכרון... מאת הצדקות המאוחדות מוסדי הצבור בירושלים). ירושלים, דפוס סלומון, תרצ"ז. [5], 59, [6] דף, צלומים. 7 : 11.

1489. אלעקסאנדראוויטש, ד. וואס ארכעטסלאזע דערציילן. צוזאמען-געקליבן און ארויסגעגעבן דורך ד. אלעקסאנדראוויטש. תל-אביב, (יפו), דפוס אלנור, 1935. 32 ע. 14 : 19. מהמעטפת. — מנקודת השקפה קומוניסטית.

1490. האפמ"ט. יידן אין דער סאוועטישער לאנדווירטשאפט. <צור-
ואסנעשטעלע... דורך מ. האפמ"ט. תל-אביב, (יפו, דפוס אלנור), 1936. 32 ע. 14 : 19.
= יידן אין ס. ס. ס. (זאמלבוך), העפט 2.

1491. האפמ"ט, ע. ציוניסמן וועגן ציוניזם; ארויסגעגעבן דורך א.
ביבערגאס. תל-אביב, (יפו, דפוס אלנור), 1936. 31, [11] ע. 14 : 20.
מנקודת השקפה קומוניסטית.

1492. ניישטאדט, מ[לך] [Meilech Neustatt]. די וועלט-כאוועגונג
און אירע אקטועלע פראבלעמען; וועגן דער באראטונג פון דער וועלט-פארווינקונג
פועלי ציון (צ. ס.) — התאחדות אין זשענעוו, אויגוסט 1936. תל-אביב, (דפוס
אחדות), תרצ"ז—1936. 40 ע. 14 : 21.

1493. American colony aid association. Annual report of the
American colony aid association for the year 1932-1933. (Jerusa-
lem, Syrian orphanage press), [1933]. 48 p., portr. 15 : 23.
ראה גם ק. ס. שנה י' ע' 32.

1494. Beilinson, Moshe. Aufsätze. (Tel-Aviv, typ. "Achduth"),
בראש השער: Mosche Beilinson. 1937. 199 p. 16 : 24.
"Diese Aufsätze wurden ausgewählt, übersetzt und herausgegeben von
der Machlakah laalijah migermania schealjad Maskiruth Hakibuz hameuchad".
המחבר: Erhebung. — Werk im Werden. — Gedenken und Besinnung. —
Zwischen den Völkern. — Wachstum und Widerstand (1936 מאורעות) —
Warnung und Lehre. עם הקדמתו של ברל כצנלסון על אישיותו של ב.

1495. Bergman, Abraham. The Israelite tribe of Half-Manasseh.
Jerusalem, (Syrian orphanage press), 1936. 1 p. 1, 31, 1 p. 17 : 25.
"A dissertation submitted to the... Johns Hopkins university... 1935".
"Reprinted from the Journal of the Palestine Oriental society, v. 16,
1936, p. 224—254".

1496. Brasch, Erwin Hermann. To all true well-wishers of
Palestine; evidence for the Royal commissiom [!], by E. H. Brasch.
Jerusalem, (E. H. Brasch, The commercial press), 1937. 15, [1] p. 17 : 25.
המחבר נוצרי העובד בבנק גדול בא"י לא נקרא להעיד בועדה ופרסם את דבריו
בחוברת. הוא מבקר את הפוליטיקה הכלכלית של הממשלה המסקיעה כמסירה לא בא"י
והקובעת מחירים יקרים בעד שירותים שונים. המחבר מאמין בשיבת-ציון של עם ישראל.

1497. Emergency fund for Palestine. Report of the Emergency
fund for Palestine Sept. 1, 1929 — Dec. 31, 1934. Jerusalem

(Palestine publ. co. print. works), 1936. XIX, 112 p., 1 l., pl., [2]—22 tab. on [25] fold. p., fold. maps. 17 : 24.

בראש השער: קרן העזרה לארץ-ישראל.

1498. **Granovsky, Abraham.** Um den Boden Palästinas, von A. Granovsky. Jerusalem, (Keren Kayemeth Leisrael, Palestine publ. co. press), 1936. 88, [1] p., tab. 12 : 19.

=Schriftenreihe zur Bodenfrage, I.

גבור בעית הקרקע בא"י, בקשר עם הדיון על בעיה זו בועדה המלכותית שבאה אז לארץ.

1499. **[Great Britain. Palestine royal commission].** Opening meeting of the Royal commission. Government house, Jerusalem. November 12th, 1936. [Jerusalem], (1936). [6] p. 12 : 18.

מהמסעפת. — באנגלית, עברית וערבית, עם שער נוספים בעברית וערבית. השער העברי: ישיבת הפתוחה של הועדה המלכותית. בית הממשלה. ירושלים. 12 בנובמבר, 1936.

1500. **Hadassah.** Activities of the Hadassah medical organization in 1933. [Jerusalem, 1934]. 19, 2 l. 21 : 32.

הקסוגרף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

1501. **Haifa. Municipal corporation. General administration.** Second annual report 1935-36. (Haifa, 1936). [3], 116 l., tabs. 21 : 32.

בהקסוגרף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים. החום ע"י ראש העיריה: Hassan Shukri. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 438.

1502. **Hitachduth olej Germania. Tel-Aviv.** Die Tätigkeit der Hitachduth olej Germania, Merkas und Snif Tel-Aviv, 1933-34 (5693-94). [Tel-Aviv, 1934]. 12, [4] l. 21 : 33.

בספנסיר על צד אחד של הדפים.

1503. **Horowitz, David.** Jewish colonisation in Palestine. Jerusalem, Institute of economic research, Jewish agency for Palestine, (Beth dfus leumi press), 1937. 52 p., 1 l. 16 : 24.

1504. **Jabotinsky, Vladimir.** Evidence submitted to the Palestine royal commission, by V. Jabotinsky on behalf of the New Zionist organisation, House of Lords, London, February 11th, 1937. Tel-Aviv, New Zionist organisation in Palestine, (Palestine pub. co. press), [1937]. 29, [1] p. 16 : 24.

1505. **Jewish agency for Palestine.** Antimalaria and drainage work by Jewish bodies; memorandum submitted to the Palestine

royal commission... Jerusalem, Jewish agency for Palestine, (Azriel press), 1936. 32 p., tab. 17 : 24.

1506. **Marangoni, Luigi.** La chiesa del Santo Sepolcro in Gerusalemme: problemi della sua conservazione; pref. di Roberto Paribeni. [Gerusalemme], a cura della Custodia di Terra Santa, (Venezia, typ. C. Ferrari), 1937 xv. 3 p. l., 9-163 p., 1 l., 38 pl. (part fold.), tab. 19 : 25.

1507. **Menorah club. Jerusalem.** The Jews in the Palestine campaign. Jerusalem, The Menorah club, (Central press), 1936. 41, [1] p., 2 l., pl., ports. 12 : 17.

1508. **Palestine. Government.** Civil service list 1937. <Revised to 1st January, 1937>. Jerusalem, Government printing press, [1937]. 285 p. 16 : 25.

את הקורס ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 168.

רשימה משנת 1936 לא יצאה לאור.

1509. **Palestine. Government.** Estimates of revenue and expenditure of the Government of Palestine for the financial year 1935-36..., (1937-38). 2 v. Jerusalem, Printing and stationery off., various presses, [1935, 1937]. 154 p. incl. tabs; 154 p., incl. tabs. 21 : 33.

לשנת 1936-37 לא נדפס. ראה גם ק. ס. שנה י" ע' 418.

1510. **Palestine. Government. Department of agriculture and forests.** Annual report... for the year ended 31st March, 1936, by M. T. Dawe, Director of agriculture and forests. Jerusalem, (G[oldberg] p[ress], 1937). 209 p., diags., tabs. 21 : 33.

בראש השער: Palestine.—את הקורס ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 172.

1511. **Palestine. Government. Department of agriculture and forests.** Guide to the Government stock farm and agricultural station Acre; specially prepared for Farmer's day, 1934. (Jerusalem), G[oldberg] p[ress], 1934. 3 p. l., 6—41 p., illus., diags., plans (1 fold.) 19 : 25.

1512. **Palestine. Government. Department of education.** Annual report for the school year 1935—1936. Jerusalem, typ. Government printing press, 1937. 2 p. l., 107 p., illus., diags., xxxiii tabs., map. 21 : 33.

את הקורס ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 439.

1513. **Palestine. Government. Department of surveys.** [Map of Palestine]. 1 : 100,000 series. Sheet 5: Tulkarm. [Jaffa], 1937. 47: 47.

"Compiled, drawn & printed under the direction of F. J. Salmon, Director of surveys, Palestine. 1937". ס. שנה 17 ע' 173. הוצאת ערמית ראה ק.

1514. **Palestine. Government. Office of statistics.** Statistical abstract of Palestine [1], 1936. Jerusalem, Office of statistics, 1937. 1 p. l., 103 p. (incl. 135 tabs., diagrs.) 17: 25.

החקרמה חחומה עיי S. A. Cudmore

1515. **Ruppin, Arthur.** Three decades of Palestine; speeches and papers on the upbuilding of the Jewish national home. Jerusalem, Schocken, ("Haaretz" printing press), 1936. XIV, 342 p., maps, port. 15: 23.

"This book is pub. on the initiative of the Jewish agency for Palestine, the Keren Kayemeth Leisrael and the Keren Hayesod to commemorate the 60th birthday of Dr. Arthur Ruppin".

המחבר היה מנהל עבודת ההתישבות של ההנהלה הציונית החל מ-1908 עד סוף 1935 (בהפקות קצרות). בספר כונסו מאמריו ונאומיו בעניני התישבות. כמה מהם יצאו בשעתם כחוברות מיוחדות. הספר תורגם מגרמנית. את המקור ראה ק. ס. שנה 17 ע' 360—361.

1516. **Schwarz, Karl.** Die Juden in der Kunst. Mit 60 Tafeln in Kupfertiefdruck. (2., völlig umgearb. und verm. Aufl.). Wien und Jerusalem, R. Löwit, 1936. 270, [1] p. 14: 21.

את ההוצאה הראשונה ראה ק. ס. שנה 1 ע' 89—91, שם גם בקורת מאת מר מ. גרקים.

1517. **Tel-Aviv. School of law and economics.** School of law and economics, Tel Aviv תל-אביב ולכלכלה, תל-אביב... July, 1936. Tel-Aviv, (typ. Achduth), 1936. 24 p. 17: 24.

1518. **Trans-Jordan. Government. Department of antiquities.** Official guide to Jerash, with plan. (Jerusalem, typ. Syrian orphanage press, 193-?) 1 p. l., 25 p., 2 l., plan. 14: 21.

בראש השער Amirate of Trans-Jordan. Department of antiquities.

1519. **Who is who in the Balkans and the Orient.** Encyclopédie des Balcans et de l'Orient. Pub. by Mehmet Zeki Ormandag. v. 4, section 4: Palestine. Jerusalem, typ. Syrian orphanage press, (pref. 1935). 155, 19, 104 p., illus., ports. 15: 23.

המכסם באנגלית וצרפתית מור מור. כולל שלשה מדורים: אישים, חופים בא"י, ארץ ישראל בעבודה: על מוסדות, חברות ופירמות. ידיעות רבות על אודות מפעלים Section 3: La Grèce. Greece 1933-34. 88 p., illus., ports. אישים יהודים. אחריו כרך:

1520. **Zionist information bureau for tourists in Palestine.**
Jerusalem. Guide à travers la Palestine nouvelle ... à l'usage des touristes visitant la Palestine. 9e éd. 1936—1937. Jerusalem, Lewensohn, Azriel press, [1936]. 104 p., illus., map, tab. 12 : 21.

את ההוצאה האנגלית ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 173 ; הגרמנית — שם ע' 311.

1521. **Zlocisti, Theodor.** Klimatologie und Pathologie Palae-stinas. Tel-Aviv, "Omanuth", (Achduth press), 1937. 175 p. 19 : 27.
ביבליוגרפיה: ע' [164]—171.

המחבר, היושב בארץ ישראל זה קרוב לעשרים שנה, מנסה לתאר את השפעת אקלים הארץ על האדם שבה, מנקודת מבטו של רופא ותיק. חשיבות יתרה יש לספר ממין זה בתקופה זו דוקא, שבה נתוספו לאוכלוסייה של ארצנו כמה מאות אלפי תושבים חדשים שבאו מארצות מזרח ומרכז אירופה, ארצות אקלים ממוזג ורך יותר. הספר נועד בעיקר לעולי גרמניה שאליהם מתכוון כנראה המחבר גם בלשון הספר.

הספר נחלק לשלושה חלקים עקריים: חלק I דן בתנאי האקלים של א"י. חלק II דן בחבלי הסתגלותו של האדם לאקלים. חלק III מטפל במחלות המצויות בארץ, כגון הדיזנטריה, הטיפוס למינה, מחלות העינים, הקדחת, מחלות העור הטפוסיות, והוא דן גם בנושאי המחלות ומעביריהן, דהיינו: זבובים, זבוביחול ויתושי-מלריה, תולעים ופרוטוזואים. — מכיון שאינני רופא, איני בא לדון בחלק השלישי כל עקר אלא רצוני לסקור בקצרה רק את החלק הראשון ובמקצת את החלק השני.

המחבר מעיר בהקדמה כי ספרו אינו אלא נסיון אשר בשים-לב לעובדה, שבודאי לא היתה דוגמתה במשך אלפים שנה, והיא מציאותם של רופאים רבים בא"י, ראוי ומועיל לסכם את ידיעותינו ולבדוק את החומר לאור נסיונו העצמי. שתי דרכים ישנן לדעתי לפני מי שרוצה לסכם מקצועות מסוימים כל כך כאקלים האזורים השונים של א"י והסתגלותו של האדם האירופי החדש אליהם: (א) למסור רשמים שנצטברו במשך שנים רבות והפכו למושגים, אף גם אם אין עמם הוכחות מספריות; (ב) להשתמש בתוצאות החקירות המדויקות, שנעשו כבר בארץ זו. המחבר נסה לשלב את שתי הדרכים ביחד ומשתמש בהן לסרוגים, אף כי לפעמים הוא מעדיף את הרשמים הסובייקטיביים על המספרים המתקבלים מן המכשירים המודדים באפן אובייקטיבי. ברם, נסיונותיו להתווכח עם כמה מחברים מבלי להזכיר את שמותיהם במפורש, עלולים להכביר על הקורא המעמיק, שאם ירצה לחפש במקורות שמהם שאב מחבר הספר לא יוכל לגשת אליהם, הואיל ואין הם נוכחים כלל באותו מעמד.

ישנן כמה סתירות, אפילו בדף אחד, ושגיאות עניניות במדה לא קטנה, אשר על אחדות מהן אני רוצה להראות כאן לדוגמא:

בעמוד 27 כותב המחבר: "רוב הגשמים יורדים בינואר. גשמי-שדות שקטים הנמשכים ימים רצופים הם תופעה נדירה. דומה כאלו המלקוש בחר דוקא בצורה שקטה זו. עפ"י, אחרי נשיבתה של רוח מזרחית הנמשכת כמה ימים וכו' יורדים גשמים בעצמה יוצאת מן הכלל כאילו רצו להוריד כאן במשך שעות את עשר המים הרב הצפון בגשמי הצפון". — "עשר המים הרב הצפון בגשמי הצפון" הוא אחד המושגים המוטעים שהובאו מארצות אירופה; הטבלא הבאה תברר בנקל את הטעות שבהנחה זו. במשך שנה נורמלית יורדים בערים דלהלן כמויות גשם אלו במילימטרים:

ירושלים לונדון ברלין פריס ורשה מוסקבה אודסה

392 470 475 576 570 620 663

כמו כן יש לערער על ההנחה האחרת שבפסקה זו, בדבר הגשמים השקטים היורדים בתקופת המלקוש. התצפיות בענין זה במשך עשרות בשנים הראו כי גשמי השדה השקטים יורדים בעקר בחדשי החורף הקרים כגון ינואר-פברואר, ואילו בתקופת המלקוש כבר הטמפרטורה גבוהה יותר ולפיכך גם טפות הגשם היורד בזמן זה אינן מטפוס גשמי השדה אלא הן גדולות הרבה יותר ומעורבות בגריגרי ברד לפעמים קרובות.

בעמ' 29 דן המחבר בהפרש תנאי האקלים של חיפה-עכו ותנאי תל-אביב. להשוואה זו יש להעיר שהנתונים שבידי המחבר על אקלים תל אביב נתקבלו כנראה מתחנה חבויה בין בנינים גדולים בלב העיר אשר כל רוח כמעט לא תגיע שמה, ואילו תחנות חיפה ועכו נמצאות במקום חפשי פתוח לרוחות. ההשוואה בין מספרי ההתאדות, הרוחות (עמ' 30) והטמפרטורה (עמ' 31) מראה כי משהו איננו בסדר בתוצאות שבידי המחבר. התוצאות האלו אינן מתאימות גם לתצפיות הנעשות במקום אחר בתל-אביב, מקום פתוח להשפעת הים והרוחות.

בעמוד 30 סותר המחבר את עצמו ומסבך את הענין בדברו על הרוחות בבקעת הירדן. מצד אחד הוא משיג על דברי המקור שממנו שאב על מערכות הרוח המיוחדות שישנן באגמים של בקעת הירדן וכופר במציאות מערכות-רוח מיוחדות במקומות ההם משך שעות ידועות בכל יום בעונת החמה, ומצד שני הוא מוכרח להודות כי אמנם כך הדבר (בסוף עמ' 30). בעמוד 33 מביא המחבר טבלא קטנה מתוך סטטיסטיקה של טמפרטורה בלאזור שבהודו. מספרים אלה מכונים: טמפרטורה בצל וטמפרטורה בשמש. האין המספרים המכונים טמפרטורה בשמש, מספרים שנמדדו במדחם שחור בואקואום? והרי ידוע שמספרים אלה אין להם כל קשר לאיזו תופעה שהיא בטבע. מדחם זה עצמו כשאין הוא נתון בתוך חלל ריק מוגן מפני הרוחות אלא כשהוא חפשי לחלוףי זרמי האויר, הוא מראה 25—20 מעלות פחות מכפי שמובא בטבלא. מוטעה ביותר היא המסקנה וההשוואה. האם האדם העומד בשמש ביום קיץ, דומה למדחם זה הנתון בתוך כדור זכוכית ומוגן מפני חלוףי זרמים? או הוא חפשי למגע זרמי האויר המתחלפים בלי הפסק וע"י כך הם משנים בכל רגע ובכל שניה את תנאי מסירת החום של הגוף, שאגב אינו פסיקלי אלא פיסילוגי, ואת התחממותו בכלל? המחבר מגיע למסקנה כי תנודה יומית של הטמפרטורה כדי 12.95 בקיץ וכדי 8.7 בחורף כפי שהיא מוראת בספרים העוסקים בתנאי א"י עומדת בנגוד לדברי יעקב אל לבן: „ביום אכלני חורב וקרח בלילה“, ושוכח כי בעצם נאמרו דברי יעקב על תנאי מדבר סוריה וצפון ארם נהרים, המדברי אף הוא, ולא על תנאי עבר הירדן המערבי המיושב. גם בתצפיות שבידינו ממדבר סוריה (תדמור, T_1 T_2 T_3 T_4 שהן כיום תחנות צנור הנפט העיראקי במדבר) גדולות התנודות היומיות של הטמפרטורה הרבה יותר מכפי שמובא בספרים הדנים בתנאי א"י ואולם עוד הן רחוקות מאד מן המספרים שנקט המחבר לגבי גוף האדם בתנאינו בארץ זו (עמ' 33). האם לשם כך צריך היה „להטריח את יעקב ואת ירמיהו“ כדברי המחבר עצמו? הרי כל מי שלן בחוץ בלילות הקיץ בנגב ובהרי ירושלים יכול לספר כי אמנם ההבדל בתחושת הגוף לגבי הטמפרטורה של צהרי יום קיץ ושעות הלילה האחרונות מתאים לתאורו של יעקב גם מבלי להזדקק לתנאים מדבריים שקיצוניותם במובן זה היא מן המפורסמות.

הבאתי דוגמאות מעטות מרבות, כדי לעורר את המחבר לתקן במהדורה הבאה את הדורש תקון. בדרך כלל נקרא הספר בענין רב ובקלות, וזה הודות לנימה האישית ולהתרחקות מן הטון המדעי היבש השכיח בכמה ספרים העוסקים בשדה זה. אין ספק כי רבים מחוגי הרופאים ומחוג עולי גרמניה ישתמשו בספר הזה כמדריך לפתרון כמה שאלות שנתעוררו בלבם בזמן שהותם בארץ.

ד. א ש ב ל

1522. **בריטאניה העظمי. اللجنة الملكية لفلسطين.** تقرير اللجنة

الملكية لفلسطين، عرض على البرلمان بأمر جلالتہ في شهر تموز سنة ١٩٣٧. القدس، مكتب الطباعة والقرطاسية، [١٩٣٧]. ١٥، ٢٨ ص، خرائط. 15 : 24. ר"ח תועדה המלכותית. באנגלית ראה ק. ס. שנה זו ע' 358, בעברית לעיל ע' 432.

א. הספרות העברית ומדע היהדות

א. ספרות עתית

1523. **המסלח...** ירחון—בעברית ובאידית, סוקדש לעניני תורה ויחזקות, יוצא לאור ע"י ועד הרבנים דניווארק רבתי. ניווארק, תרצ"ז. 17 : 25. מהמעטפת. חוב' א' יצאה בשכס.

1524. **ניב ; כלל סבמא לסופרים צעירים יוצא ע"י הסתדרות הנוער העברי.** ניו יורק, 1936. 17 : 27. ירחון—חבר המערכת: ת. אברמוביץ, ת. לוי פישץ, א. ד. פרידלנד. חוב' א' יצאה בדצמבר.

1525. **רמח ; ירחון לרבני ספרות, מדע ושאלות הוסן, יוצא לאור ע"י ידו, חבר עברים...** (New York), תרצ"ז. 16 : 24. מהמעטפת. על המעטפת השמאלית שער'נוסף באנגלית: Ramah; Hebrew monthly. העורך: רפאל שוחם. חוב' א' יצאה בניסן.

1526. **איבערבוי ; חודש זשורנאל.** (ווארשע), 1933. 17 : 24. העורך והמוציא: ת. ס. צוקערמאן.—גל' 1 יצא באפריל.

1527. **וואך.** ווילנע, 1935. 17 : 24. העורך: Blasz Bastacki. גל' 1 יצא ב 24 בנובמבר.

1528. וויסנשאפטליכער זשורנאל; צייטשריפט פאר קולטור און וויסנשאפט. דערשיינט צוויי מאל אין חודש. לעמבערג, 1934. 25 : 34.
העורך האראוי ווארשע: הרמן פֿסער. גל' 1 יצא ב 30 באקטובר.
1529. וועלט איבערלייט; צוויי-וואכן זשורנאל. (Warszawa), 1935. 26 : 33.
העורך: ת. הירשק. גל' א' יצא באגוסט.
1530. עטיודן; צייטשריפט פאר פראבלעמען פון קולטור און לעבן. דעראקציע: י. גארדאן, י. געזונט הייט, אהרן מארק. (Wilno), 1934.
ירחון. גל' א' יצא באקטובר. 32 : 24
1531. Echo; pismo dla spraw społecznych i kulturalnych. Stanisławów-Lwów-Kraków, Maurycy Scher, 1934 5695. 31 : 47.
שבועון. העורך הראשי: Benedykt Rosenzweig. גל' 1 יצא ב 28 ספטמבר.
1532. The Orthodox union (pub. monthly by the Union of Orthodox Jewish congregations of America). New York, 1933 5693. 21 : 27. Editor: William Margolis.
גל' ד' של כך ג' ואילך העורך: Leo Jung. גל' א' יצא באגוסט.
1533. Vereinigung jüdischer Ärzte in Wien. Mitteilungsblatt der Vereinigung jüdischer Ärzte in Wien; offizielles Organ. Wien, 1934. 23 : 31.
ירחון. המו"ל והעורך האחראי: Paul Goldberg. גל' א' יצא בינואר.
1534. Zjednoczenie; miesięcznik poświęcony sprawie zjednoczenia Żydów z państwem i narodem polskim. Warszawa, 1931. 15 : 23.
Rok I—III, Nr. 4 "Organ Związku akademickiej młodzieży zjednoczeniowej". — העורך: Józef Bergson. מחב' ז' ואילך Felician Rogoziński. — חוב' א' יצא באקטובר.

ב. קבצים ומאספים

1535. הארץ; שבועון, שנה מ"ו, גליון מ"ו (תשע"ו). גליון-היובל 7 שנה החמש-עשרה. ניו-יורק, י"ד בשבט תרצ"ו. ע' 2371—1292. 26 : 34.
התכן: מ. ריבולוב; דרך עתון עברי באמריקה. — ג. שורוב: אנשי-רוח בעולם הזה. — מ. ז. צוויגן-לביא: אחיה. — י. שפירא: ערב ועבר. — א. צ. אירליון: סגנון הנגינה היהודית. — י. דוידיון: פיוט מלאכותי לרש"י. — ר. גורדון: לרבות הרבנות הצעירה באמריקה. — ש. י. פייגין: דרך ישראל איתן. — י. ז. רוזין: שרם בחפץ האויב לאוהב (לחולדות עלילת דם באנגליה). — ש. ברנשטיין: שני פיוטים חדשים לראבי"ע. — צ. שרפשטין: החנוך האירישאי בארצות הברית וקנדה. — א. צ. אנגלמן: עלית המעמדות הבינונים בישראל. — י. פילטש: שאלת הנער היהודי באמריקה. — ספורים ורשימות מאת ש. ל. בלאנק, ש. רונפלד, ש.

קושטאי, מ. ז. ריוון, ד. פרסקי, שירום סאח הלץ בבלי, מ. ברינד, א. א. ליסצק, י. אפרת, י. זילברשלאג. — הוספה: הדאר לער. מנוקד.

1536. דער אידישער זעלנער. (אויסגאבע פון פארבאנד פון אידישע זעלנער—אנטיילנעמער אין דער וועלט-מלחמה). (Riga, דפוס Splendid, 1931).
20 ע. 17 : 26. מהמעמפת.—הוצאה חד פעמית.
העורך: V. Lipsons. יצא בינואר.—רשימה אחת ברוסית.

1537. פארבאנד פון אידן אנטיילנעמער אין לעטלאנדס בא-פרייאונסקייט. דער באפרייער; אלמאנאך יובל-אויסגאבע 1928 1933 1938.
ריגע, דער פארבאנד, 1933. 42, 40 ע, פורטרטים. 23 : 30.
מהמעמפת. — עם מדור ושער מיוחד בלשית:

Atbrīvotājs; almanachs. Jubilejas izdevums 1918 1928 1933. Izdevējs: Žīdu tautības Latvijas atbrīvotāju biedrība.
העורך: יצחק ווייספאס. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ט' ע' 35.

1538. Brandeis' illustrierter israelitischer Volkskalender für das Jahr der Welt 5692 1931-32, (5693 1932-33). 2 v. Prag, Jakob B. Brandeis, 1931-32. VIII, 288; VIII, 256 p. 10 : 14.

1539. Calendrier-annuaire illustré pour l'année israélite 5692 pub. d'après les indications des associations culturelles des consistoires et des oeuvres, par la Société nouvelle d'éditions sous la direction de Édouard Schneeberg. (Paris), [1931]. 128 p. 9 : 13.
מהמעמפת.

1540. Rocznik-informator Naszego przeglądu na rok 1936. Warszawa, Wyd. "Unja", 1936. 256 p. 17 : 24.
Komitet redakcyjny: J. Appenzlak, N. Szwalbe i T. Wagman.
המורחב: Calendarium.—Rok ubiegły.—Handel; przemysł.—Sprawy ubezpieczeniowe.—Sprawy skarbowe.—Sądownictwo.—Szkolnictwo.—Turystyka i krajoznawstwo.—Zdrowie i higiena.—Na szerokim świecie.—Świat kobiecy.—Judaica.—Palestyna.—Filmia.—Z dziedziny naukowej.—Lektura.

1541. Schocken Verlag. Berlin. Almanach des Schocken Verlags auf das Jahr 5698. Berlin, Schocken Verlag, 1937/38. 177 p. pl. 10 : 17. Herausgeber: Moritz Spitzer. ט' שנה יד ע' 177.
מהחכין: L. Baeck: Offenbarung, Überlieferung und Erwartung.—M. Zobel: Die Geburtswehen der messianischen Endzeit.—F. Rosenzweig: Die Epochen der jüdischen Geschichte. — G. Scholem: Die "Frommen Deutschlands". — S. J. Agnon: Der Staub des Landes Israel. Aus d. Hebr. übers. v. M. Spitzer.
גם פיוטים אחרים, קטעים ממדרש, מרשב"ג, מר' אלעזר בעל הרוקח, מתקנות של קהלות אחדות בגרמניה, מכרוניקה שומרונית, מזכרונותיו של א. בן-חיים בחרבום גרמני.

ג. ביבליוגרפיה והולדות חכמת ישראל

- שחורי, מ. פעלו [של מ. בידינסון]. ע' 429 מספר 1395.
 שוחסמן, ב. וב. ארצות. כתבי י. קלזנר. ע' 443.
 Bibliographical bulletin, bi-monthly review. ע' 427.
1542. Bloch, Joshua. Nazi-Germany and the Jews; an annotated bibliography. New York, American Jewish committee, 1936. pp. 135-174. 12 : 19.
 מהמעטפת.
 "Reprinted from the American Jewish year book 5697".
1543. Boston. Public library. Recent Judaica; a list of books of Jewish interest recently added to the Library. (Compiled by Fanny Goldstein). (A supplement). Boston, Pub. by the Trustees, 1936. 28 p. 13 : 19. =Brief reading lists, no. 44 (A supplement). May, 1936.
 אח הקודם ראה ק. מ. שנה י"ד ע' 317.
1544. Coleman, Edward Davidson. A bibliography of the writings of Max James Kohler. By Edward D. Coleman. n. p., p. 165-263. 16 : 24.
 "Reprinted from Publications of the American Jewish historical society, no. 34, 1937.
 כוללת 554 ערכים ועשרים ביוגרפיים.
1545. International federation of university women. Committee on intellectual cooperation. Livres de partout 1932—35; a list of books compiled by the Committee on intellectual cooperation of the International federation of university women. London, [1936]. 92, [1] p. 14 : 22. Palestine : pp. 67—73.
1546. (Lüthi, Karl Jakob). Meine Selbstbibliographie. (Bern, typ. Büchler, 1936). 21 p., 11 pl. (facsim.), port. 16 : 23.
 Abhandlungen über Bibelausgaben und Bibel- : 5—3 : ע' 3—5 :
 geschichte.
1547. Strauss, Eli. Bibliographie der Schriften Prof. Dr. Samuel Krauss' 1887-1937... Hrsg. vom Festkomitee zur Feier seines siebenzigsten Geburtstages. Wien, (typ. F. Holzer), 1937. 1 p.l., 56, [1] p. 15 : 23. כוללת 1315 ערכים בעברית, אנגלית, גרמנית והונגרית וצרפתית.
 המדורות : עבודות עצמיות (ספרים וחוברות), עריכה, השתתפות עם אחרים, חספות והקדמות לעבודותיהם של אחרים, ערכים באנציקלופדיות יהודיות, מאמרים ורצוניות (מסודרים לפי סדר כרונולוגי).—הוספות.

1548. Иваск, У(до) Г(еоргиевич). Еврейская периодическая печать в России. Материалы для истории еврейской журналистики. Издание и вступ. статья Ю. Б. Генса. Вып. 1: Издания на русском языке. Таллинн, (тип. В. Бейлинсон), 1935. XV, 104, [1] стр., диаграммы, портрет. 16:22.

בראש השער: געוועלשאפט „פריינט פון יידישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט“ עסי. Society of friends of the Yiddish scientific institute, Estonia.

עם שער נוסף ביודית על העם האחרון של המעטפת: אינוואסק, אודא: די יידישע פרעסע אין רוסלאנד [!]: מאטעריאל צו דער געשיכטע פון דער יידישער זשורנאליסטיק. 1. טייל...

מחבר הספר, נוצרי-אסטוני. עסק במשך 7 שנים בעבודה ביבליוגרפית גדולה: העתונות ברוסיה. 1703—1917, שנשארה בחיובים. העתונות היהודית ברוסיה הוא חלק מעבודתו הגדולה. הקונטרס הראשון על העתונות היהודית-רוסית (83 ערכים), הקונטרס השני על העתונות היודית (210 ערכים), והשלישי על העתונות העברית (85 ערכים).

הספר שלפנינו כולל שלש רשימות: רשימה כרונולוגית של הספרות לתולדות העתונות היהודית ברוסיה (ע' 7-21), כוללת 93 שמות של ספרים ומאמרים בצורך באורים קצרים (תוכן קצר או הערכה). רשימה כרונולוגית ורשימה אלפאביתית של העתונות היהודית-רוסית. הרשימה האחרונה היא החשובה במיוחד. התאורים הביבליוגרפיים מפרטים מאד ובדרך כלל מדויקים. המחבר מרחיב את המסגרת ונותן ידיעות גם על הרדיפות מטעם הצנזורה. בסוף כל ערך וערך באה ביבליוגרפיה, ולצורך זה השתמש המחבר בעתונות הרוסית הכללית והיהודית-רוסית. ערכים אחדים (ווסקוד, בוסקוט) תופסים 8 עמודים. המו"ל, י. ב. גנס, השלים את הביבליוגרפיה, הוסיף חומר שהופיע אחרי מותו של אינסק, והוסיף לרשימה האלפאביתית עתונים עם באורים, שנעלמו מהמחבר, ובכן בס"ה מכילה הרשימה 92 ערכים. המו"ל צרף גם ביוגרפיה של אינסק ומבוא קצר.

מובן שבעבודה גדולה ממין זה א"א להמלט משגיאות אחדות ו-מחקרים. ארשום כאן הוספות ותיקונים אחדים. ע' 32: על קבצי „בוודשצ'נוסט“, יש להוסיף לביבליוגרפיה מאמרו של י. ספליצקי בירחון „יבריסקיא ז'יון“ 1904 חוב' ג' ע' 221—224. — ע' 19—20: לביבליוגרפיה הכללית לא נזכר מאמרו המענין של ג. גנקל „בווסקוד הישן“ שנתפרסם בקבץ „יבריסקיא ליטופיס“ II ע' 137—145. (פסרבורג, 1923). באותה הרשימה בע' 13: יש להוסיף מאמרו של א. גולדשטיין: על העתונות של הציונות הפרולטרית שנדפס בירחון „יבריסקיא ז'יון“ 1906 חוב' 8, ע' 117—146. — ע' 55: בתאור הנכון של השבועון „יבריסקיא מוסל“ נאמר שיצא בהשתתפותם הפעילה של מ. מ. אוסישקין, י. טריווש, צ"ל של ז. ז'בוטנסקי (למעשה היה העורך), ברודובסקי, א. זוסמן, וי. טריווש. אוסישקין פרסם בשבועון זה רק מאמר פרוגרמתי אחד בעיות של הקונגרס השמיני. — ע' 60: נזכרה חוברת רוסית של קיסנובוי, צ"ל ניסנובוי. — ע' 62: על „יבריסקיא שקולה“ יש להוסיף לביבליוגרפיה מאמר בשם זה של י. א"ס [איונס] שנדפס ב-יב"ר. ז'יון 1904 חוב' 5, עמ' 243—249. — ע' 64: בין עורכי הרבעון „יבריסקי מדיצינסקי גולוס“ נזכר סשלין (כך גם במפתח ע' 103) צ"ל גשלין. — ע' 67—68: על הדו-שבועון „יבריסקי סטודנט“ נאמר שבאוגוסט 1917 יצא הגליון האחרון מספ' 27-28 בעריכת כרמי. אבל ראיתי גליון 29-30 של עתון זה מיום 25/I 1918 ג"כ בעריכת כרמי (אגב כרמי הוא סטודנטים של הסופר ראובן

רובינשטיין). בספר נאמר שיצא בפטרבורג 1915-1917. כדאי לציין שהעתון נוסד בברלין ב-1913 ויצאו שם עד פרוץ המלחמה העולמית 16 גל' (בסמסטר א' גל' 1-2, סמ' ב' גל' 3-6, סמ' ג' גל' 7-13, סמ' ד' גל' 14-16). העורך האחראי היה קורט רוזנבוים, העורכים י. שכטמן ומ. גרוסמן. — ע' 89-92: על "רוסויס" השלישי, שיצא בפטרבורג ב-1907-1918. נזכרו שמות הרבה של עורכים וחברי המערכת וביניהם פעם שמו של אברהם אידלסון. לא צוין שאידלסון היה העורך הראשי של הרוסויס במשך כל השנים ורק מסעמים פורמליים לא היה רשום על העתון (במקרים אחרים ציין המחבר את שמותיהם של העורכים למעשה). — לביבליוגרפיה יש להוסיף את הקובץ הגדול והחשוב פמיצטי אידלסווא (לזכרו של אידלסון), ברלין, 1925 (ראה ק. ס. שנה ו' ע' 501-502). כמו כן לא נזכרו שתי הוספות ל-רוסויס. א) "ספר-שמושי של הרוסויס" (ברוסית), 192 ע' / פטרבורג, 1910. ב) מ. סולוב'יצ'יק: אַטלס היסטורי-גיאוגרפי של א"י. 1913. — בע' 90 הערה ב' נאמר שלפני "הרוסויס" היה כלי-המבטא הרשמי של "המפלגה הציונית" "די ולט" שיצא בחו"ל. כאן נתחלפה לו למחבר ההסתדרות הציונית ברוסיה (כלי מבטא היה "רוסויס") בהסתדרות הציונית העולמית, שכלי מבטא היה "די ולט" בשנות 1897-1914 היינו גם אחרי שהתחיל להופיע הרוסויס. — ע' 92-93: על "רוססקי גברי". לביבליוגרפיה העשירה יש להוסיף את מאמרו של קנסור מ. ל. ס. קצנלסון (בקי בן יגלי) גרפס בירחון יבריסקיא ו'יון 1905 חוב' א' ע' 85-99. — ע' 94: על חוברות "סיוניסטקויה אובזורניה" (התאור ס"ה 2 שורות) נאמר שיצא בשנים 1902-1903. ראיתי חוברת י"ג, כנראה האחרונה, משנת 1905.

ולבסוף הערה אחת בנוגע לחלקים הבאים. המ"ל מודיע שגם החלק על העתונות היהודית וגם החלק שעל העתונות העברית שניהם יצאו ביוזמה הכ"י הוא ברוסית. את הספר על העתונות היהודית-הרוסית הוציאו במקורו מפני שמדובר בו על העתונות בשפה הרוסית. ובכן למה יגרע חלקה של העברית ולא יוציאו את הביבליוגרפיה על העתונות העברית בעברית?

לפנינו עבודה חשובה שתענין לא רק את הביבליוגרפים אלא גם את המתענין בחיי התרבות של היהדות הרוסית. מי יתן והחלקים הבאים יופיעו בקרוב. ב. שוחטמן.

1549. Мітельман, І. У боротьбі за марксо-ленінську теорію єврейської книги. (В: Український науководослідний інститут книгознавства: Проти буржуазних теорій у книгознавстві. 1933. стр. [106]-135). 15:23.

ד. מדע המקרא

אושנבורג, ש. ס' דבק טוב. ע' 431.

גשורי, ס. ש. הסוציולוגיה בישראל. ע' 433.

1550. ברנרדט, חיים מרדכי ספר אומר ודברים; כולל חדושי אמרים ובאורי דברים בהלכה ואגדה על סדר פרשיות התורה והמועדים. חלק א' (בראשית-ויקרא). ורשה, דפוס "קדימה", תרצ"ו. 191 ע' 16:24.

1551. גולומב, דוד. תרגומא; לחקרי התרגומים אשר על התנ"ך... השוואתיים והתאמותיהם זה עם זה, ושנויותם ונסוגותיהם... שנשתקעו בספרות המשנה, בהתלמוד בבלי והירושלמי ובהסדרשים. מאת דוד גאלאמב... חלק ד במדבר. וורשה, דפוס הומנר, תרצ"ז. [2] דף, 15, [1] VIII, [1] 415 ע, פורטרט. 24:16. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 434.

שער נוסף באנגלית: Targumim of the Holy Scriptures... by David Golomb. Part IV: Numbers. בראש הספר: שמואל קרויס: רבי דוד גאלאמב ז"ל. תולדותיו, אישיותו וערך ספריו.

1552. לוי, אלטער משה אהרן, ספר תבואות אדמה על חמשה חומשי תורה... מאתי אלטער משה אהרן הלוי... חלק א—ה. 5 כרכים. פיעטרוקוב, דפוס ח. ה. פאלסאן, תרפ"ח—תרצ"ג. [2] 288; 296; 150; 160; [2] 198 ע. 25:17.

1553. [מנלה אנשיכום]. מגילת סתתיהו ותרגום הונגרי... עם הערות... מאת משה וועלץ, Megilas Matiszjahu; Chanuka története, hébermagyar szöveggel (ed. by Welcz M.) 21-7 דף, 19:12 ע. [1]

עברית והונגרית פור כול שור. — הסבוא וההערות בעברית בלבד.

1554. מזרחי אליהו בן אברהם. ספר הפת אליהו; תפסור לשונות ראים רבי אליהו מזרחי על פירוש רש"י מתרגם ומפססר באערבי, על ידי הקטן יוסף בן דוד גנאסיא. מוסה, דפוס מ. גלאר, 5695. 21 דף, [1] 39, [1] ע. 21:14. לקומים מפרשו בעברית ובערבית. — 39, [1] ע' בסוף מכילים:

Azharoths de Chabouôths de Ben Gabirol...

על הסעפא השמאלית שער נוסף בצרפתית: Traduction du Réem... Commentaire sur Rachî, et des Azharoths de Chabouôths de Ben Gabirol.

1555. מנדלסקרן, שלמה. ספר היכל הקדש הלא הוא קונקורדנציא עברית וארמית... לספרי תורה נביאים וכתובים... מאת ד"ר שלמה מאנדלסקרן. מהדורה שניה מתוקנת ומשולמת על פי הגהה חדשה בעריכת פניבל כרגולין. [ברלין, שוקן, תרצ"ז. XVIII ע, [1] דף, 1532, 16 ע. 24:32.

נוסף שער והקדמה ביומית: Veteris Testamenti concordantiae.. collegit et concinnavit Solomon Mandelkern. Editio altera aucta et emendata cura F. Margolin. Sumptibus Schocken 1937.

מהדורה א' יצאה בשנת תרנ"ו בהוצאת פיס בליפציג.

1556. פלנסברג, חיים ירמיהו. ספר דברי ירמיהו על התורה והוא כאור רחב ומספיק עפ"י דרך הפשט והדרוש ההגיוני מאת הרב חיים ירמיהו

פלענסבערג... ספר שמות (חלק ראשון) עם תולדות המחבר מאת בן המחבר
יצחק ישעיהו פלענסבערג. ווילנא, דפוס גארבער, תרפ"ז. X, 158 ע. 17 : 23.
שני הספרים הקודמים (על בראשית) יצאו בוילנה בשנת תר"ע.

1557. תנ"ך. תורה. חמשה חומשי תורה, ועליהם תרגום אונקלוס
תרגום יונתן ותרגום ירושלמי, פירוש רש"י רשב"ם אבן עזרא רמב"ם... ועוד
פירוש על תרגום יונתן ופירוש על אבן עזרא מר' שלמה זלמן נעטטער
מירושלים... וחמש המגלות עם התרגומים וכמה פירושים. מהדורה חדשה מתוקנת
על פי צלום הדפוס הראשון שיצא בוויין בשנת תרי"ט. חלק א.ב. 2 כרכים.
[ברלין], שוקן, תרצ"ז. 23 : 31.

התכן : חלק א : בראשית, שמות. XII ע. 166, [15], 168, [32] דף. — חלק ב : ויקרא,
במדבר, דברים. [2], 96, [25], 108, [15], 111, [33] דף.

1558. **Altmann, Adolf.** Die jüdische Volksseele. Berlin, B. Levy, 1937. 37, [1] p. 15 : 22.

מסה על הנשמה בכלל ועל הקשר שבין התנ"ך וגשמת-ישראל בפירוש. המחבר קורא
ל"הנוער-תנ"ך" גדולה ומקיפה.

*1559. **Bell, Harold Idris.** Recent discoveries of Biblical papyri;
an inaugural lecture delivered before the Univ. of Oxford on
18 Nov. 1936. Oxford, Oxford university press, 1937. 30 p. 8°.

1560. **Comins, Harry Leon.** The Jewish prophets, by Harry
L. Comins. Cincinnati, Union of American Hebrew congregations,
1936. XII, 287 p. 14 : 21.
(Commission on Jewish education... Union adult series).

1561. **Galling, Kurt.** Biblisches Reallexikon. Mit 133 Abbil-
dungen und einer Zeittafel. [Lief. 3]: Keramik—Zisterne, Register,
Titelbogen. Tübingen, I. C. B. Mohr, 1937. VIII p., col. 321—548.
18 : 25. = Handbuch zum Alten Testament. Reihe 1. [Abth.] 1.

כזה נגמר הספר. את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 169 וע' 435.

בספר החשוב הזה רוצה המחבר להשתמש בתוצאות החפירות שנעשו בזמן האחרון
בא"י ובארצות המזרח לשם באור התנ"ך ולהציע לפני הקורא את החמר שנתגלה
ע"י עבודת קרדום ואת כדי לאפשר לו השקפה חיה וידיעה מבוססת של חיי התקופה
ההיסטורית והפרייהיסטורית. הוא מסתפק להציע לפנינו רק חמר אמתי הנמצא בעתיקות
א"י ולהזניח את כל הנושאים שעליהם אין חמר כזה בידינו, אף אם הם שייכים לריאליא
של התנ"ך, ושם הספר מטעם קצת במובן זה. אבל גם בתגולה הזאת יש לתמה על
כמות הנושאים ועל המון הדברים המיוחדים שהמחבר אסף ביגיע כפיו ותאר בלשון צחה
וקצרה מאד ; לדוגמא, חקלאות וגדול בתמות, בגדים, כלי חרש ומתכות, מכשירי מלאכה
וכתיבה, אמנות הבנין, מצבות, מזבחות, אלילים, כלי זיון ויחסי הצבא, קברות
וכו'. המחבר מביא את המסמכים האחרונים על כל הנושא. בקשר לזה מודיע המחבר

באופן מצוין על החפירות ומוסיף מאמרים טופוגרפיים על המקומות שיש עליהם מחקרים ארכיאולוגיים כגון ירושלים, יריחו, בית אל, לתועלת רבה לספר הוסיף עוד ציורים מוצלחים שנעשו ע"י המהנדס A. Pretzsch. כמה וכמה מקומות התנ"ך הגיעו לידי פירוש ובאור, והספר שמחירו נמוך יהיה עזר גדול לכל חוקרי התנ"ך.

1562. **Gill, Mrs. Emma (Williams).** Home life in the Bible, by Emma Williams Gill. Nashville, Tenn., Broadman press, (c1936). 6 p. l., 17-189 p., illus., 1 pl., 14 : 21.

החנן: Marriage.—Wedding guests.—House building.—Water.—Household furniture.—Plants and planting.—Fruit trees.—Vineyards.—The palm and the cedar.—Flowers.—The Market place.—Food and cooking.—Bread making.—Cleaning and washing.—Spinning and weaving.—Sewing.—Patching.—Woman's dress and ornaments.—Animals.—Oxen and asses.—Sheep.—Wild birds and domestic fowls.—Insects.—Family life.—The finished home.

1563. **Goodspeed, Edgar Johnson.** The story of the Bible, by Edgar J. Goodspeed. Chicago, Ill., The University of Chicago press, (c1936). XVI, 187, III, 150 p. 13 : 20.

החלק הראשון עוסק בתנ"ך, השני בגרית החדשה.

*1564. **Hamilton, Edith.** The Prophets of Israel. New York, Norton, 1936. 202 p. 8⁰.

1565. **Heller, Adolf.** Biblische Zahlensymbolik. Reutlingen-Betzingen, Zeitbild-Verlag F. Braun, 1936. 69, [1] p. 16 : 24.

המחבר טבאר את סמלי המספרים האלה שבתנ"ך ובגברית החדשה:

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 40, 70, 153, 600.

1566. **Hiscox, Henry Orne.** Jeremiah: mighty man of God; a monograph-biography. New York, F. H. Revell, (c1935). 94 p 13:20.

*1567. **Jacobus, Melancthon W.** (ed.) A new standard Bible dictionary designed as a comprehensive help to the study of the Scriptures, their languages, literary problems, history, biography, manners and customs, and their religious teachings. Edited by Melancthon W. Jacobus, Elbert C. Lane, Andrew C. Zenos. With the assistance of Elmer J. Cook. 3. rev. edition. New York and London, Funk & Wagnalls co., 1936. XXIV, 965 p., illus., plans, maps. 4⁰.

1568. **Kühler, Otto.** Sinn, Bedeutung und Auslegung der Heiligen Schrift in Hegels Philosophie, mit Beiträgen zur Bibliographie über die Stellung Hegels (und der Hegelianer zur Theologie, insbesondere) zur Heiligen Schrift. Leipzig, S. Hirzel, 1935.

XII, 110 p. 17 : 25.

= Studien und Bibliographien zur Gegenwartsphilosophie, hrsg. von Werner Schingnitz, Heft 8.

1569. **Leslie, Elmer Archibald.** Old Testament religion in the light of its Canaanite background, [by] Elmer A. Leslie. New-York, The Abingdon press, (c1936). 289 p. 15 : 22.

החכ: The Canaanite background. — The religion of the Hebrew Fathers.—The religion of Moses.—Clash and transition.—Yahwe or Baal.—The prophetic clarification.—The final synthesis.

1570. **Nielsen, Ditlef.** Ras Šamra Mythologie und biblische Theologie. Leipzig, Deutsche morgenländische Gesellschaft, 1936. 3 p. l., 117 p. 15 : 23.

= Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes, hrsg. von der Deutschen morgenländischen Gesellschaft, Bd. 21, Heft 4.

החכ: Ras-Šamra. — Mythologie u. biblische Theologie.—Götternamen: Der lunare Hauptgott. Die Sonnengöttin, Gottessöhne und Gottessohn.—Ras-Šamra Mythen: Das Zeugungsepos. Neue Götter. Der Götterkampf.

1571. **Oesterley, William Oscar Emil.** A fresh approach to the Psalms, by W. O. E. Oesterley. London, I. Nicholson and Watson, 1937. X, 11-303 p. 14 : 20.

(The international library of Christian knowledge).

ראשי הפרקים: The Psalms as part of a world literature. — The dates of the P. — The collections embodied in the book of the P. — The titles of the P. — The music of the Ancient East. — Music among the Israelites. — The poetical structure of the P. — The liturgical use of the P. — The P. in the worship of the ancient synagogue. — The P. in the Christian church. — The P. and messianic interpretation. — The theology of the P. — Angelology and demonology.

1572. **Oesterley, William Oscar Emil; Theodore H. Robinson.** An introduction to the books of the Old Testament, by W. O. E. Oesterley and Theodore H. Robinson. London, Society for promoting Christian knowledge, (1934). XVI, 454 p. 14 : 22.

1573. **Sher, Philip.** Wisdom from the Bible and Talmud. New York, G. Dobsevage, 1937. 1 p. l., 187 p. 14 : 20.

1574. Short, Arthur Rendle. The Bible and modern research, by A. Rendle Short, 2nd ed. London, Marshall, Morgan & Scott, [193-?], 256 p. 14 : 22.

החזן: The return of science to God. — Genesis and geology. — The problems of Man's origin.—Archaeology and the Bible.—The literary problem of the Pentateuch. — We must decide in some way about Jesus Christ. — Why did Christ die?—The expected King.—The evidence for the Resurrection.—The solution of the problem. — The birth at Bethlehem. — Can we trust the Gospels? — The Bible the word of God. — Moral difficulties of the O. T. — Modern psychology and Christian faith.—What does it mean to be a Christian?

1575. Whitley, William Thomas. The English Bible under the Tudor sovereigns, by W. T. Whitley. London, Marshall, Morgan & Scott, [1937]. 127, [1] p., facsim., maps, pl. 13 : 19.

"The English Bible, 1538—1938".

"Pub. in connexion with the celebration of the fourth centenary of the 'setting up' of the English Bible in the parish churches".

1576. Wiseman, P. J. New discoveries in Babylonia about Genesis. London, Marshall, Morgan & Scott, [1936 ?]. 152 p., pl. 14 : 20.

המחבר משתדל להוכיח, בטעמים ארכיאולוגיים, שספר בראשית נכתב על-ידי משה על לוחות.

1577. Würthwein, Ernst. Der 'amm ha'arez im Alten Testament... Stuttgart, W. Kohlhammer, 1936. x, 71 p. 16 : 24.

=Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament... 4. Folge, Heft 17.

המחבר עוסק במחקר חריף וזהיר בשאלה הידועה והמעובדת כבר ע"י חוקרים שונים: מי ומי היו האנשים הנקראים בשם "עם הארץ" בספרי התנ"ך ובפרט בתקופת המלכים בזמן הבית הראשון. הוא מברר את מושג "עם הארץ" שהוא מכינוי ככלל האזרחים האמתיים (Vollbürger) שהיו בעלי רכוש גדול ואנשי צבא, ותמיד יש למצא איזו התנגדות בין "עם הארץ" ופקידי המלך. בהמשך מחקרו הוא מחזר תולדות "עם הארץ" כמובן זה מדור המלך — או כבר היה קיים, לדעתו, "עם הארץ", ונקרא בשמות שונים כגון "אנשי יהודה" או "גבורי חיל" — עד גלות בבל, ונותן לקוראים את אפשרות הדיון על ערכו המדיני. גם לתקופה שלאחרי הגלות ממשיך המחבר את מחקרו ורוצה להפיץ אור על היחסים בין "עם הארץ" לגולה עד סוף התקופה התנכית.

ו. תלמוד ומדרש, ספרות רבנית

- בורוכוב, ד. ב. ראשית בכורים. ע' 432
הירסן, ש. י. אור הישר על מסכת
זבחים. — על מסכתות כריתות, מעילה,
קנים תמיד ומדות. ע' 434.
ירושלם. מכון חרו פישל לדרוש
התלמוד. כתבי המכון... ע' 428.
- ליון, ב. מ. רבנן סבוראי ותלמודם.
ע' 438.
משניות. ראה להלן מספר 1599.
קוטלר, ש. ג. כרם שלמה. ע' 442.
תוספתא. ראה להלן מספר 1600.

1578. אדלסברג, חיים יעקב. ספר שלחן חי על הלכות דברים
האסורים משום סכנה... וגם ביאור חי בו ותבאר מקור הדין מחיבן נובע... מאת
חיים יעקב בן ירמיה... חלק ב. לובלין, דפוס עוזר ציועקין, תרצ"ה. [2] דף, 99-
144 ע. 17 : 23. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 325.

1579. אלבק, חנוך. מבוא ומפתחות למדרש בראשית רבא
מאת חנוך בן ה"ר שלום אלבק. חלק ב, מחברת ב: מפתחות והוספות. ברלין,
הוצאת מ. פופעליוער, תרצ"ו. 81—151 ע. 20 : 28.
בראש השער: כתבי האקדמיה למדעי היהדות. — שער נוסף בגימטריה:
Binleitung und Register zum Bereschit Rabba von Ch. Albeck.
את הקודמים ראה ק. ס. שנה ט' ע' 310.

1580. אשר בן יחיאל. זה הספר מוסרי הרא"ש, יפרד לשלשה
ספרים: א. אורחות חיים מרכינו הרא"ש, ב. צעמיל קטן מרכינו רבי
אלימלך, ג. מדר היום מרכינו שלום שכנא מרכי אברהם המלאך... עדעלין,
י. אבראהם, תרצ"ה. 32 ע. 11 : 15. לכל ספר שער מיוחד.

1581. וידרקר, יהושע. ספר חידושי מהר"ו על ש"ע או"ח... אשר
השכתי לשואלי... יהושע ווידערקעהר... בילגוריא, דפוס נ. קראנענבערג, תרצ"ו.
4, 156 ע. 24 : 34.

1582. וישננרד, אברהם אריה. חוברת דברי אברהם; באורים
במקראות ובמאמרי חז"ל... מאתי אברהם ארי' (ליב)... ווישענגראד... ביליסטוק,
דפוס טכנרף, תרצ"ה. 32 ע. 16 : 21.
"הספר צו שבעה אורפן ראב"ד ר' דוד פאראנס (ב). הספר צו שלשים... געהאלטן
פון הרב שמחה מאלין" ע' 26-32.

1583. יבלונקא, יעקב מאיר. ספר שפתי שושנים; והוא חידושי
וביאורי הלכות כש"ע חלק או"ח ובסופו קצת לקוטי חי' ברמב"ם... [מאת]
יעקב מאיר (יאבלאנקא)... בילגוריא, דפוס נ. קראנענבערג, תרצ"ו—1935.
[1] דף, 94 ע. 24 : 34.

1584. ינובסקי, ישראל יצחק בן אליהו. ספר טהרת ישראל...
ויפרד לשלשה ראשים: א) חקת הטהרה... ב) יד אלי... ג) באר יצחק... סאתי
ישראל יצחק בן אלי... יצא לאור ע"י אל"י יאנאווסקי בן המכבר באטוואצק
ושוחפו ישע"י הלל גילסמן ווארשא. חלק איב. 2 חלקים בכרך 1 ווארשא,
(דפוס (Pospiech), תרצ"ו. 11, 160, 111, 121 דף. 18 : 25.
על הלכות וסתות ונדה, מבילה ומקוואות וכו'.
1585. כהן, חנוך צבי. ספר יכהן פאר; שני חלקים, כולל חידושים
בגפית על המסכתות מסדר קדשים וקצת חידושים על חרמב"ם, ודרושים אשר
דרש... הרב חנוך צבי הכהן... 2 חלקים בכרך אחד. ווארשא, (Druk. Sikora i Milner),
תרצ"ו. 41 דף, 131—175, 111 ע. 25 : 35.
1586. לרמן, אברהם יוזפא. ספר חידושי איבר"א; יכלכל בתוכו
שו"ת, חידושים והערות על חרמב"ם וש"ע, ודרושים לשבת תשובה וש"ג ועוד,
סאת הרב אברהם יוזפא לערמאן... עם תוספת הגהות ביאורים והערות נקוב
בשם פרי משה... (מאת) משה יעקב... בראנשטיין מנשלסק. ווארשא, (דפוס
Renoma), תרצ"ד. 18, 126 ע. 17 : 24.
1587. מרבה תורה; סאסף תורני פלפולי מרבה תורה... כולל שו"ת
הערות והארות, חידושים וביאורים בהלכה ופלפולי הש"ס... לאדון, תרצ"ג. 17 : 23.
דיווחות—הערות: יצחק גרשון לויכטענשטיין—חוב' א' יצאה בכסלו-שנת.
1588. סולוביצקי, חיים. חידושי רבנו חיים הלוי; חידושים
וביאורים על חרמב"ם סאת... רבנו חיים הלוי סאלאווייצקי... ברוסק, דפוס ו.
קליון, תרצ"ו. 21, 112-3 דף. 25 : 35.
1589. פירסט, משה. ספר מראה משה... שאלות ותשובות... בסוגיות
הש"ס... נייפעסט, דפוס א. קאמטצבורג, תרצ"ב. 31 דף, 201, 111 ע. 21 : 34.
1590. פרוינסקי, אברהם. חיי אדם; קצור שלחן ערוך, מנוקד לבתי
ספר ולעם, ע"פ אורח חיים לרבנו יוסף קארו. מעובד ע"י א. פרוינסקי... ורשה,
ה. ארליכמן, (1935). 121 דף, 122 ע, ציורים. 16 : 23.
1591. פרנקל תאומים, אליכ"ל. ספר הפלאות נדרים על מסכת
נדרים, אשר מפחת... אליכ"ל פרנקל תאומים... חלק א'. בילגוריא, דפוס נ.
קראנענבערג, תרצ"ו. 140 ע. 25 : 34.
1592. קורצער, גרשון. ספר שאלות ותשובות נחלת יהושע אשר
הניח אחריו... מוה"ר גרשון קורצער... יצא לאור ע"י בנו ותלמידו אברהם אליהו
קורצער. לבוב, דפוס ש. פרוידמאן, תרצ"ד. 121, 183 דף. 21 : 34. לפי סדר הש"ע.

1593. קל"ג, דב אריה. ספר לב אדם... מאסף חידושי דינים מהפוסקים
 וש"ת את שלפני החכמת אדם וגם מאותן שנתפרסמו אחר החכ"א... וגם הרבה
 דינים מש"ע יו"ד... חלק א—ד, 4 כרכים. קראקא, דפוס דייטשער, תרפ"ד—
 תרצ"ו. 15 : 23. חלק ר' נדפס בלבוב.
 התכן: חלק א: על ה' שחיטה. תרפ"ד. [6] דף, 3—56 ע.—חלק ב: ה' פרישות ועוד
 ה' תרפ"ד. [1] דף, 182 ע. — חלק ג: ה' מלוכה ועוד ה' תרפ"ד. [1] דף, 107, [1] ע. —
 חלק ד: הלכות בשר בחלב. תרצ"ו. [1] דף, 48 ע.

1594. ר"ז, דוד. ספר שושנים לדוד; חלק ב' בדבר הלכה בש"ע
 יו"ד, חלק א, אשר חברתי... דוד ריוו. קאלאמיא, דפוס ש. מייכער, תרצ"ה.
 [1], 60 דף. 24 : 31. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 38.

1595. ריזיקוב, מנחם. ספר מתורת צבי יוסף, על שאלות ותשובות
 שחברתי מנחם הכהן ריזיקאוו... חלק א"ב, בכרך 1. ניו יארק, דפוס רעכטמאן,
 תרפ"ו. 131, 248, [1] ע. 13 : 20.

1596. רפפורט, שבת. ספר שפתי כהנים; כולל בתוכו שני חלקים,
 חלק ראשון... שאלות ותשובות ודרושים בפלפול והלכה על שה"ג וקונטרס בסוגיא
 דכבתה. חלק שני דרוש ואגדה, והוא קובץ דרשות על מועדים ומאמרים במקצועות
 שונים... ומאתר שבת הכהן רפפורט. ביגורווא, דפוס נ. קראנקבערג, תרצ"ו.
 [1] דף, 154 ע. 24 : 34.

1597. שורץ, יוסף בן נפתלי. ספר ויצבר יוסף; כולל ש"ת... כשיטות
 הש"ס והפוסקים... ומאתר יוסף הכהן שווארטץ... ונלוח אליו קונטרס „נפתלי
 שבע רצון" תולדות ומאורעות ושיחות נאות מכבוד אאמ"ר הרב נפתלי הכהן...
 גראסווארדיין, דפוס ב. ז. רובינשטיין, תקצ"ו. XXIV, 296, 8 ע. 16 : 24.
 8 ע' שבסוף הספר: סדר חינוך ספר תורה.

1598. שטינברג, אברהם מנחם. ספר שאלות ותשובות מתזה
 אברהם; חלק אורח חיים אשר חנני ה' להשיב לשואליו... אברהם מנחם הלוי
 שטיינבערג... בראד, הוצאת המחבר, תרפ"ז. [1], 185, [1] דף. 21 : 33.

Blondheim, D. S. Les gloses françaises dans les commentaires
 talmudiques de Raschi. 497 ע'

1599. **Mishna.** Die Mischna; Text, Übersetzung und aus-
 führliche Erklärung... hrsg. von [Georg] Beer, [Oskar] Holtzmann,
 [Samuel] Krauss, [Karl Heinrich] Rengstorf. II. Seder: Mo'ed.
 6. Traktat: Sukka (Laubhüttenfest). Text, Übersetzung und Er-

klärung. Nebst einem textkritischen Anhang und einer Tafel von
Hans Bornhäuser. Berlin, Töpelmann, 1935. VIII, 197 p. 16 : 24.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י' ע' 438.

1600. **Tosefta**. Die Tosefta; Text, Übersetzung, Erklärung.
Hrsg. von Gerhard Kittel... und... Karl Heinrich Rengstorff.
Band 6: Seder Toharot... von Walter Windfuhr. 4. Heft: Kelim
Baba mesia (XI 5—12 deutsch, VII 10—XI 12 hebräisch), Kelim
Baba batra (I 1—IV 5 deutsch, I 1—IV 11 hebräisch). Stuttgart,
W. Kohlhammer, 1937. pp. 129—160, 57—80. 15 : 21.

=Rabbinische Texte, Reihe I. Lief. 7. Der ganzen Reihe: Lief. 15.

את הקודם ראה ק. ס. שנה יג ע' 328.

ז. מדע הדת, פילוסופיה יהודית

1601. **יוחנן בן זכאי, מיוחס לו.** ספר אגרת דרכי יוחנן בן זכאי
שכתב בצוואת ר"ג הנשיא ובשם כל התלמידים והצדיקים שכורושלים לעזר
רומי לקנאות קנאת השם ותורתו... עם שני פירושים... פ"ר ר"א אשכנזי... פ"ר
קול יהודא... הוצאה שלושית. ווארשא, דפוס פערער, תרצ"ה. [2] דף, 6—32,
[1] ע. 17 : 23. את ההוצאה הקודמת ראה ק. ס. שנה י' ע' 439.

1602. **לוצטו, משה חיים.** ספר דרך חכמה; כאן הבן שואל... איזוהי
דרך ישרה שיבור לו לקנות חכמה, ויתן לו ר"ב תשובתו... הכינס... כטהר"ר
משה חיים לוצטו... בודאפעסט, דפוס ס. קאטצבורג, תרצ"א. 14 ע. 13 : 19.

Baer, J. F. Galut. 474 'y

1603. **Cahn, Zvi.** The rise of the Karaite sect; a new light
on the Halakah and origin of the Karaites. New York, M. Tausner
pub. co., (1937). 3 p. 1., [7]-128 p. 15 : 23.

חמשה הפרקים הראשונים (ע' 1-92) יצאו כדפוסציה של "דרוסטי קולג" בשם:

The Halakah of the Karaites in comparison with the Rabbanites, by
Zvi Cohen. New York, n. p., 1936. 92 p. 15 : 23.

"Thesis submitted... for the degree of doctor of philosophy in the
Dropsie college for Hebrew and cognate learning".

1604. **Hoffmann, Ernst.** Die Liebe zu Gott bei Mose ben
Maimon; ein Beitrag zur Geschichte der Religionsphilosophie
und Religionspsychologie... T. 1. Breslau, M. & H. Marcus, 1937.
VIII, 78, [1] p. 15 : 22. Diss. Breslau.

1605. Mardkowicz, Aleksander. Karaim, jego życie i zwyczaje w przysłowiach ludowych. Łuck, (typ. Richter), 1935. 20 p. 17 : 24.

1606. **Shpall, Leo.** Jewish religious movements in the United States. New Orleans, La., Press Steeg printing & publishing co., c1935. 22 p. 15 : 21.

ח. קבלה וחסידות

אשר בן יהיאל⁴⁶⁶. מוסריהראש[ועוד]. ע' 466.
נחמן בן שמחה טברסקי⁴⁶⁷. ליקושימוהרין.
ע' 439.
פיינקינד, מ. גוסע וידען אין פוילען. ע' 474.
קריצמן, מ. י. לקטים מזהירים. ע' 443.
תורת החסידים הראשונים. ע' 447.

1607. אלעזר בן יהודה מגרמיזא. מפר סודי רזא לרבינו... אלעזר
מגרמיזא... וכראשו סוד היחוד לרבינו יהודה החסיד... ויצאים לאור בפעם
הראשונה מכתבי יד הגנוזים בבית עקד המפרים של הממשלה במינכן... עם
מראה מקומות, מקורות, הגהות והערות על ידי ישראל קאמפלהאר. בילגוריא,
(דפוס (Sikora i Milber), תרצ"ו. [4] דף, 10—3, 2, [1] 60 ע. 17 : 25.

1608. **מַשְׁשֶׁבֶטְקִי, גֵּרְשׁוֹן עֲמֻנָאֵל**, סֵפֶר גְּדוּלַת מַרְדֳּכַי וְגְדוּלַת הַצַּדִּיקִים; סִיפּוּרִים נִרְאִים מֵאֵת מִזְחַ"ר מַרְדֳּכַי הַלֵּוִי מִסְמָאשׁוֹב... [וְעוֹד]... נֶגְדֵי צִוֵּה סִפְרֵי בְרִית עוֹלָם חֶלֶק רֵאשׁוֹן... מִמֶּנּוּ... גֵּרְשׁוֹן עֲמֻנָאֵל הַלֵּוִי מִסְמָאשׁוֹב... וּוֹאֲרֵשׁא, דְּפֻס פִּעְרֵרָה, תַּרְצִי"ו. [1] דף, 69, [11], 14-3, 72-3 ע. 18 : 25. כְּסֵי בְרִית עוֹלָם שֶׁנֶּר מוֹחֵד—אֵת הַקּוֹדֶם רֵאֵה ק.ס. שְׁנֵה יִג ע' 334.

1609. שטרנהרץ, נתן בן נפתלי, הרץ מנימירוב. ספר שבחי הר"נ
עם שיוחות הר"נ... גם סדר נסיעתו לארץ הקדושה... הוצאה חדשה... הובא
לדפוס ע"י אהרן לייב ציגעלסמן. ווארשא, הוצאת "ברסלב", תרצ"ו. 118 דף. 18:13.

1610. (היילמאן, חיים מאיר). בית רבי; תולדות הרב (הארמור זקן)
דער אלטער רבי ר' שניאור זלמן פון לאדי... איבערזעצט... אין זשארנאן דורך
י. ה. אונד איבערזעהן אונד צוגעגעבען הערות פון מחבר בית רבי. (בית רבי,
תולדות הארמור האסעצי וחתנו... רבי מנחם מענדל... פון ליובאוויטש...)
3 חלקים בכרך 1. ווילנא, ז. ש. שרעבערק, [תרצ"א], IV, 101, 96 ע. 16 : 25.
חלק ב'נ שער מיוחד משותף. הספר במקורו נדפס בשנת תרס"ב ושנית בשנת תרס"ג.

1611. חב"ד בולעטין, ארויסגעגעבען מאנאטליך פון אגודת חסידיו חב"ד בארצות הברית וקנדה. ניו יארק, תרצ"ה. 22 : 28. במסיונרף. — עלון א' יצא בארץ.

1612. נפלאות... נוכח 1—30. 23 תוכרות. ווארשא, ליבעסקינד,

תרצ"ה-ה'. 24 : 16. מספרים 2—10: תרצ"ה, השאר תרצ"ו.

חתכן: נום. 1: נפלאות הרב הקדוש מקאריק... 13 ע.—נום. 2: נפלאות הרב הקדוש מאפסא... [13] ע.—נום. 3: נפלאות הרב הקדוש מקאזניק... [16] ע.—נום. 4: נפלאות הרב הקדוש ממשארטקאו... [15] ע.—נום. 5: נפלאות הרב הקדוש ר' מנחם מענדל מרימאנאו. [14] ע.—נום. 6: נפלאות הרב הקדוש מרוזין... [14] ע.—נום. 7: נפלאות בעל שם טוב הקדוש. [16] ע.—נום. 8: נפלאות הרב הקדוש ר' אלימלך... מליוענסק... [16] ע.—נום. 9—10: נפלאות הרב הקדוש ר' יחיאל מיכל... הרב הקדוש ר' יעקב יצחק (דער חוזה פון לובלין). [15] ע.—נום. 11: נפלאות הרב הקדוש מקראקא... הרב הקדוש מראדין. [16] ע.—נום. 12—13: נפלאות הרב הקדוש ממשטחא... הרב הקדוש מלובאוויץ... [13] ע.—נום. 14: נפלאות הרב הקדוש ממשערנאביל... [13] ע.—נום. 15: נפלאות הרב הקדוש מקאזמיר... [14] ע.—נום. 16: נפלאות הרב הקדוש מראדאשיץ... [12] ע.—נום. 17—18: נפלאות הרב הקדוש סגור (ר' יצחק מאיר)... הרב הקדוש מווארקא... [14] ע.—נום. 19—20: גזירות ח"ח וח"ט... שו"ת 21. 16; [1]. 17—30, [1] ע.—נום. 21—22: נפלאות הרה"ק סגור (הצדיק הר' אברהם מרדכי'לע... (א מעשה נורא פון די שטאדט דמשק וואס האט זיך געטראפען מיט הר' משה גלאנטי). 6, 11 ע.—נום. 23—24: נפלאות הרב הקדוש מרדומין... הרב הק' מפרומישלאן... [16] ע.—נום. 25: נפלאות הרב הקדוש מבערדיטשאו... [14] ע.—נום. 26: נפלאות הקדוש מפילץ... [15] ע.—נום. 27: נפלאות הרב הקדוש מקאצק... הרב הקדוש מרדוסק... [11] ע.—נום. 28—29: נפלאות הרב הק' מסערעלסק (דער שרף), הרב הקדוש מבעלז... 13, [1] ע.—נום. 30: נפלאות הרב הקדוש מקארלין (הצדיק ר' שלמה קארלינער)... [13] ע.

1613. שניאורסאן, יוסף יצחק. מאמר קנין החיים (קופט לעבין),

המברר בעניני תשובה ותפלה, שבהם ועל ידם ימצא האדם חיים ומאת (יוסף יצחק שניאורסאהן). ריגא, (דפוס ספלענדור), תרפ"ה, 32 ע. 14 : 21. ביודית.

1614. Fuller, John Frederic Charles. The secret wisdom of the Qabalah; a study in Jewish mystical thought, by J. F. C. Fuller. London, Rider, [1937]. xxvii, 29—224 p., diagrs., 7 pl. 13 : 19.

1615. Wirszubski, Abraham. Epidemje psychiczne w historii Żydów; szkic historyczny. Skreślił A. Wirszubski. Gniezno, typ. J.B. Lange, 1930. pp. 12—23. 17 : 24. על חנוקות משיחות שקר בישראל. "Odbitka 'Nowin psychiatrycznych', rok 1930 zeszyt I-II.

ט. תפלה ועבודה, דרשות

עגנון, ש. י. ימים נוראים. ע' 440. רספורט, ש. שפתי כהנים... ע' 468.

1616. בלומן, ישראל יצחק מאיר. ספר לקוטי גמרא והלכות

ושאלות וחשובות ושיר וחידות ועוד תרכה חספות חדשות לפורים. למען

תלמידיו התררים והשיבות, מנוקד ומסודר ע"י ישראל יצחק סאור בלומאן...
לאדן, ו. שפירא, [1934]. [1] דף, 217-225, 3, [2] ע. 17 : 25.
כולל גם סגלת אסתר עם פירוש רש"י.

1617. **וינברג, יחיאל יעקב.** **לפרקים; קובץ של נאומים בדורים**
ומאמרים. כרך א. ורשה, חובבי האגדה והדרוש, בילגוריו, דפוס נ. קרונברג,
תרצ"ו. 12, [15]-423. [1] ע. 17 : 25. בראש השער: הרב יחיאל יעקב ווינברג.
התכן: 55 נאומים, דרשות והספדים; דבורים (ביאורים קצרים, הערות והגיגות
בדברי חז"ל שנרשמו ע"י תלמידיו הסחבר שומעי לקחו באגדה); 5 מאמרים (שנרשמו בשעתם
בעתונות שונות); תחיה דתית, כלפי המשפטים, היהדות והסגנון, כירה רבנית ונשיאות
(על קובנה), ר' יצחק יעקב ריינס.

1618. **זלוטניק, יונה מרדכי.** **ספר "כנפי יונה"; דרשות והרצאות**
מאת הרב... יונה מרדכי זלוטניק... ונלוה אליהם חדושים ושזית בש"ס ופוסקים
בשם "כוכב מיעקב" וגם הספר על סרן אברהם יצחק הכהן קוק... מאת הרב יצחק
יעקב אשכנזי... פלוצק, הוצאת הספר, תרצ"ו. [2] דף, 194, [2] ע. 15 : 22.

1619. **קמן, מיכל בן שמואל.** **בן-גרני, מאת מיכל כרבי שמואל**
קאממן. ניו יארק, (Brooklyn, דפוס Moinester publishing co.), תרצ"ו. 267, 37 ע,
פורטרטום, פקסימיליום. 21:14. בעברית וביווית, עם סדר באנגלית ולו שער נוסף:
Ben-gorni (My harvest), by Mitchell Kamen... New York, 1936.
התכן: I. בית חיצור: דברי תורה ואגדה, מאמרים ונאומים, שירים מכתמים פתגמים
ותרגומים. — II. בית מאהבי: חליפות מכתבים ושירים. — III. אני וביתי: ממאורעות חיי
הפרטים, נאומים ושירים.

1620. **קרקובסקי, מנחם.** **ספר ארזי הלבנון; קבץ דרשות...**
יצא לאור ע"י אלמנת הגאון המחבר... וילנה, (דפוס G. Kleckin), תרצ"ו. IV,
172 ע. 16 : 24.

1621. **ש"ס, ישעיהו שמשון.** **ספר ישועות שמשון חלק ב':**
כולל בתוכו דרושים... בסדר התורה וארבע פרשיות ולמועדי השנה... והדרנים...
מקדור וקנה עם פתח רב ומ"ס... ע"י יעקב זווירשטין. ווילנא, דפוס ש.
פ. בארבער, תרצ"ו. 297 ע. 17 : 24. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 450.

1622. **תפלות, סדור.** **סדר עבודת ישראל; כולל התפלות והברכות**
לכל השנה, עם... באור הנקרא יכין לשון. הכל מחובר ומסודר ומונה על ידי
ר' יצחק בן אריה יוסף דוב הסכונה זליגמן בער. מהדורה חדשה מחוקנת
על פי צלום הדפוס הראשון שיצא בהדפסה בלונדון בשנת תרכ"ח. (ברלין, שוקן,
תרצ"ו. XX, 804, 86, [2] ע. 20 : 28. לספר תהלים שער מיוחד. ההוצאה מהדורת.

שבעה מאמרי-זכרונות על משפט דרייפוס. המחבר מלא בשעתו תפקיד גיכר בחוגי מגיני דרייפוס וגם היה עוזרו של לבורי, סניגורם של זולא ודרייפוס. במשפט זולא. הזכרונות נתפרסמו תחילה בעתון "Marianne".

1633. Browne, Laurence Edward. From Babylon to Bethlehem; the story of the Jews for the last five centuries before Christ by Laurence E. Browne. Cambridge, W. Heffer, (1936). VIII, 106 p., 11, tab. 13: 19.

1634. Cohen, Hannah F. Changing faces; a memoir of Louisa Lady Cohen, by her daughter Hannah F. Cohen. London, M. Hopkinson, 1937. XVIII p., [2 l.], 383, [1] p., geneal. tab., ports. 14: 22.

1635. Costa, Isaac da. Noble families among the Sephardic Jews, by Isaac da Costa (tr. from the 2nd ed. of 'Israel en de Volken'); with Some account of the Capadose family (including their conversion to Christianity), by Bertram Brewster and An excursus on their Jewish history, by Cecil Roth... London, Oxford university press, 1936. VIP., 21., 219 p., 11., geneal. tab., XLIV pl. incl. facsim., ports. 26: 32.

"Bibliographical note": p. [205].

לספר זה נוסף: Photographic facsimile of the original charter granted by Leopold of Austria in 1682, to Francisco de Sylva, creating him Marquis de Montfort, etc. London, Oxford university press, 1936. 1 p. l., 47 pl. 24: 30.

עיקר תפקידו של הספר הוא להתחקות על ראשית המשפחה קפדוס (Capadoce, Capados, Capadose, Capadusia, Capaducia) שכבר במאה השש-עשרה היא ידועה כמורטוגל ונשתדכה במשפחת אנוס מפורטוגל—דה סילוה שהוכר כאציל, כמרקיו ממונטפורט. שני המאמרים הקודמים לספר הם חבורו של המומר, המפורסם בשעתו, יצחק (איזאק) דה קוסטה שהתנצר ביחד עם אבירוקנו של מר"ל הספר הד"ר אברהם קפדוס בראשית המאה הי"ט. מאמרו הראשון "יהודי ספרד ופורטוגל" לקוח מתוך הספר, "ישראל והעמים" (Israel en de Volken). הידיעות שבמאמר זה אין בהן עתה מן החדוש לאחר שיש בידינו מחקרים כה רבים. המאמר השני, "משפחות אצילות בין היהודים הספרדים" מתחלק מכמה מאמרים שיש בהם חומר מענין לחקר המשפחות הספרדיות ולדגמים של אותן המשפחות. במאמרים אלה, כמו בקודם, ברורה הרוח האפולוגית שאינה חפשיית ממקצת התמכרות (104): "ספרי (הנ"ל) אינו ידוע בין הנוצרים בהולנד, שאין להם חבה לעניני היהודים וכן אינו ידוע אצל היהודים מפני שאינם מחבבים ידיעות מאיש שהחל להאמין בישו מנצרת משיחו וגואלו". הטפול כאלה היהודים ש"חזרו למוטב", כגון דון שלמון הלוי מי שהיה אח"כ דון פאלו ארכיהגמון של טולידו, ובתלמידו יהושע הלורקי, תופס עמודים רבים בספר; אעפ"כ הדפסתם של מאמרים אלה, הנותנים לנו מקורות

למחקר המשפחות ודגמיתם, הוא שרית למדע היהודי, הואיל ולא כל אחד נזקק למאמרים הללו הכתובים הולנדית. מאמרו של בריוסטר, מתאר את תולדות המשפחה קפדוס כמעט מתוך המסורת המשפחתית בלבד, ואין בו בקיאות רבה, ואלמלא מאמרו של סטיל רות הכתוב ברב ידיעה לא היה ספר זה שלם. מאמר זה של רות (ע"ע 189—204) נותן לנו תמונה ברורה על תחלתה של משפחת דה סילוה המקבלת, הודות לשרותה המצוין למלכות ספרד, את התואר של אציל-מרקז של מונטפורט. הוא מגולל לפנינו מחזה מעורר רב ענין של האינקוויזיציה ונסיגותיה, ועזרתם של אנוסי ספרד ופורטוגל לממשלותיהם ואת הקשרים המסחריים והתרבותיים שלהם, כמו שעשה זאת כבר בספרו על האנוסים. בהברקות מצוינות הוא מערער על כמה פרטים המקובלים ומראה נסיונות חדשים לפתרונם ובהם גם שאלת שם המשפחה קפדוס שאינו בא, כנראה — וכפי המקובל — מן השם *Capa dulce*, כובע בצורת כּוֹרֶת והכתבת הפורטוגלית, "מעז יצא מתוך" — אלא מן השם *Cappadocia* כלומר שהם יוצאי חלציו של איזה בישוף מן האנוסים בעל התואר מקפדוקיה. וההסברה ההרלדית היא מאוחרת, וכן ענינים אחרים.

לספר צורפו תמונות שונות של אנשים וגשים מן המשפחה, הנמצאות באספו של המו"ל, ובהן גם הטופס המקורי של הכרזת האציל ממונטפורט ליורש התוקי של הדוכס ממונטפורט. שיר של המשורר היהודי הפורטוגלי בהולנדיה דניאל לוי די בריוס לחתונת אברתם קפדוס עם רחל די סילוה (ממשפחת המרקז מונטפורט בשנת 1684) וכן שיר עברי לחתונת הכסף של ד"ר אהרן בן יצחק קאפדוסי ואסתר פריירא מאמסטרדם הכתוב עברית ומצויר בידי הצייר היהודי אהרן ישראל סנט-קרוס (כנראה בנו של גר) בשנת 1775 (חתום: [Aⁿ=Aaron; Ft=Fecit; Ao=Anno] 1775 [Aⁿ Israel Sant Croos Ft Ao 1775]). ציורים המתארים את השמחה ואת הדגם של משפחה זו בצורה סמלית. בזה קבלנו יצירה בלתי ידועה נוספת מיצירותיו של אמן זה שחשבנו אותו למפתח-נחושת בלבד, ואשר רשומ-עט שני משלו נזכר במקום זה בהזדמנות אחרת (ק. ס. יג ע' 70 למטה). עוד רשומ-עט שלישי משלו ידוע לנו לרשימת הספרים של משה טישירה די מטוס באמ"ד. אגב, יש לתקן לפי זה את דברי בריוסטר, שדף זה נעשה לחתונת הנוכרים (ע' 172). בשיר נאמר בפירוש, "שהחיים וקיימם והגעים לזמן הזה לספור חמש ועשרים שנה מיום כניסתם לחופה". על אהרן קפדוסי זה מספר לנו הרב חיד"א, "במעגל טוב" כפי שציין זאת סטיל רות.

הספר שהוצא בהדור רב, מכיל לוחות רבים וכן מפתח. חבל שלא הושם לב לכמה שבוישים ומגרעות. אחת המגרעות היא שבמאמרו של די קסטרו על המשפחות האצילות לא הושם לב שהציטטות המפנות אל המאמר על יהודי ספרד ופורטוגל תתיחסנה לעמודים בספר שלפנינו, אלא תורגמו מתוך המקור ההולנדי ומתיחסים למקור ההולנדי — מה שמכביד את השמוש במאמרים אלה.

מ. נרקיס

1636. Davis, Mac. From Moses to Einstein; they all are Jews. (Biographical sketches by Mac Davis with portraits by E. E. Claridge). New York, Jordan pub. co., (c1937). 127 p. incl. ports. 19 : 26. ביוגרפיות קצרות של גדולי ישראל, (50 מהם מהמאה ה-19).

ה-XIX וה-XX, בצורך תמונות אמנותיות. — ההוצאה יפה.

1637. Fischel, Walter Joseph. Jews in the economic and political life of mediaeval Islam, by Walter J. Fischel. London, Royal Asiatic society, 1937. XI, 139 p. 14 : 21.

= Royal Asiatic society monographs, v. XXII.

ראשי-הפרקים: Under the 'Abbāsid caliphate: Joseph b. Phineas and Aaron b. Amram.—Under the Fātimid caliphate: Ya'qūb b. Killis. The Banū Sahl of Tustar. — Under the Mongol Īl-Khāns: Sa'd ad-Daula. Rashīd ad-Daula. — Arabic sources for the history of the Baghdad Gaonate in the 13th century.

1638. Homenatge a Antoni Rubió i Lluch; miscellània d'estudis literaris, històrics i lingüístics. Vol. I-III. Barcelona, 1936. XV, 666 p., portr., pl.; VIII, 566 p., pl.; XIII, 730 p., [I] l. 18:25. v. I, III=Estudis universitaris catalans, v. XXI, XXII.

v. II=Analecta sacra tarraconensia, v. XII.

בשנה זו מת בברצלונה זקן ההיסטוריונים של התרבות הקטלנית, חכם אמתי, בעל השכלה הומניסטית רחבה, איש צנוע, אוהב הבריות וגם אוהב ישראל. ספרו, תעודות לתולדות התרבות הקטלנית בימי הביניים (1908—1921) הוא אוצר ענקי של פנינים יקרים, אוסף של תעודות חשובות שכל אחת מהן מצטיינת בערכה ההיסטורי, התרבותי והאנושי, ויש ביניהן גם מספר גדול של תעודות המפיצות אור על התרבות העברית בספרד. לספר זה הקדשתי מאמר מיוחד ב-MGWJ כרך 69, ועל כן אין צורך להסב פה מחדש את תשומת-לב הקורא העברי לענין הגדול שיש לנו בספר זה. קרוב למות המלומד הגדול יצא לכבודו ספר יובל השמונים, וראיתי חובה לעצמי ולצבור העברי להשתמש בהזדמנות זו, כדי להעלות את זכרון הנפטר במקום מנחת תודה עשירה יותר שהוא ראוי לה. יש בספר יובל זה מאמרים אחדים הנוגעים לעניינינו בדרך ישרה. פרופסור י. מ. מיליאס ולייקרוסה, שהתנדע עכשיו מקרוב לחכמי ירושלים, מלומד קטלני נוצרי שהקדיש את חייו לחקר התרבות העברית בספרד, מבין את נשמת ישראל ומעמיק ביחוד בהבנת שירתו, כותב על „כתביד עבריים ממוצא קטלני בספריה הוסיקאן“, כלומר על כתבייד עבריים שנכתבו בקטלוניה או ע"י סופר שמוצאו מקטלוניה (כרך א' עמ' 97—109). מיליאס מתאר בפרוטרוט את תכנם של שלשה כתבייד, בעיקר בעניני רפואה ותכונה. A. Grieria—חשב לגלות שרידי זכרונות של חג הסוכות שלנו באמונת האכרים שבאי מנורקה (כרך ב' עמ' 161—163). Jeanne Vieillard—כותבת על תעודות של תיורים שנתנו מלכי ארגון לעולי רגל נוצריים, ובין שאר הדברים נזכר שם מכתב חזון ששלח המלך ג'ואן הראשון בשנת 1395 לבעלי הספינות ולפקידי המלכות שיגנו על יהודים מקשטיליה הנזכרים בשם שהתכוננו לנסוע לירושלים (כרך ב' עמ' 270) — עדות נוספת לידעוטינו על הגירת יהודים לא"י לרגלי הרדיפות הגדולות שעברו על ספרד בשנת 1391. Bernardino Llorca—ממשיך את מחקריו שהתחיל בהם במקומות אחרים ומדפיס ומבאר תעודות על פעולות האינקוויזיציה בואלנסיאה (כרך ב' עמ' 395—414). המשפטים הנדונים שייכים לשנות 1467—1469, 1484, 1485 ולפי סדרם הכרונולוגי הזה יש בהם כדי להסביר את הקשרים והשנויים שבפעולת חוקרי המינות לפני זמנו של טורקווימדה ואחרי מניו, ויש ללמוד מזה על הפוליטיקה

הדתית של התקופה כלפי היהודים. כמו למחבר התברר גם לי זה זמן רב שהחוקר הכללי הראשון המפורסם אשר קם לספר לא יצר חוקים חדשים ביסודם בפעולתו כלפי האנוסים מזרע יהודי, אלא סדר ורכז מוסדות הקיימים מכבר והעביר את שטת עבודתם על כל המחוזות של קשטיליה וארגון. בצדק הדגיש המחבר שחוקרי המינות התנהגו לרוב לפי חוקים קבועים ולא בשרירות לבם. בזה מודים היום כל המלומדים שעסקו בבעיה מסובכת זו בלי דעות מוקדמות. אולם כמו כל האפולוגיסטים המדעיים של חקירת המינות הרחיק ליורקה ללכת בהתנצליותו. הוא לא הבין שזמן המשפטים הרגילים המעטים שהגיעו לידו אי אפשר להסיק מסקנות כלליות. פה אין המקום לגולל את השאלה לכל היקפה. על פרט אחד רציתי להעיר. ההאשמה משנת 1467 היא כבדה כל כך, עד שאי אפשר להבין, מדוע מסתפקים השופטים בהטלת כפרות שונות על הנאשמים. עוזריו של טורקווימדה בודאי היו דנים אנשים כאלה לשרפה. או שמא דברי העדים לא היו מכריעים בעיני השופטים? אי אפשר לדון על זה, לפי שהמוציא לאור לא הדפיס את העדויות. אמנם אם באמת היתה מטרת המאמר לבאר את הפרוצידורה של חוקרי המינות לכל צדדיה, צריך היה להדפיס לפחות את המשפטים המעטים האלה בשלמותם הגמורה. במשפט השני הנדפס ע"י ליורקה מפברואר 1484, השייך עוד לפי דברי ליורקה למשטר הישן, נדונים איש ואשה על קיום המצות של תורת משה למאסר עולם. דין מות נגזר רק במשפט האחרון משנת 1485, ואז כבר תקפה ידו של טורקווימדה בוואלינסיאה. היש כאן שנוי בשטה? במקרה האחרון דנים על פשעים חמורים. הנאשם חרף וגדף את הנצרות ואת חקירת המינות. לבש טלית קטן תחת בגדו, מל את בנו והתכונן להגר לקושטא וכו'. גם במשפט הראשון יש ידיעות פרטיות על מנהג האנוסים הנאמנים לתורת משה. אבל אין בהם חידוש רב. — Helena Wieruszowski כותבת על „פרו הגדול, מלך קטלוניה — ארגון (1276—1285) והיהודים. פוליטיקה של פשרה וצדק (eine Politik des gerechten Ausgleichs)“ (כרך ג' עמ' 239—262). מצב היהודים בזמן המלך הנזכר ידוע בערך, ואע"פ שהמחברת לפי בקיאותה בחומר הארכיוני מוסיפה פרטים מעניינים וחדשים, יש בעיקר חשיבות למאמר זה בהאירו באופן יסודי את שטת הפוליטיקה היהודית של המלך.¹ היו גורמים שונים ומתנגדים: צרכי פוליטיקה הייצוגית (כבוש האי סיציליה) ולפי זה צרכים כספיים מרובים, התקוממות המעמדות ותסיסה דתית. שני הגורמים הראשונים פעלו ברובם לטובת היהודים, שני הגורמים האחרונים היו בעוכריהם. המחברת שכתה לאמר בפירוש שהחצרנים היהודים שעלו לגדולה בקשר לצרכי הפוליטיקה החיצונית פעלו באופן מיוחד לטובת בני עמם ויכלו להשפיע אפילו על סגנון הפקודות בענייני היהודים. לעתים הם היו המחברים של הפקודות. דוגמה יפה נמצאה בין התעודות הנספחות למאמר זה, בעמ' 258: המלך פונה אל ההגמון בסרקוסטה בבקשה לתת ליהודים שבמקום פלוני רשות לבנות בית כנסת. המכתב התום ע"י אחד הפקידים ממשרדי המלכות pro Juceffo כלומר בשמו של יוסף רבאליה, הסוכן היהודי המפורסם של המלך. נכון שהמלך הגן על היהודים ועל זכויותיהם, עד כמה שאפשר, לא רק מפני שחשב אותם לקנינו הפרטי, אלא גם מתוך נמוקים של צדק ומשפט כללי. האינטרסים הפיסקליים לא היו תמיד

1) אי-הבנה נפלה כנראה — לא ראיתי את התעודה בשלמותה — בפירוש התעודה עמ' 248 הערה 2. המלים mente considerata אינן יכולות לשמש לשבח הנרצח, אלא מובן הוא שהרצח נעשה בכונה, „בדעה מחושבת“.

המכריעים היחידים והאחרונים. לעתים נשמעו רגשי אנושיות אמתית מתוך דברי המלך כשהוא מגנה מעשה שוד וחמס שנעשו ליהודים. המחברת מכנה רגשות כאלה בשם „נוצריות אמתיות“ (echt christlich) ולא הבנתי, מה טיבו של תואר זה בפי היסטוריון של ימי הביניים. (לא התורה הנוצרית של ימי הביניים ולא תורת אבות הכנסייה ולא תורת הברית החדשה מלמדות להתחסס אל היהודים בתור יהודים ברוח אנושי אמת). אבל היא מדגישה בצדק שאין כאן סבלנות דתית. הפתרון למדיניותו של המלך פדרו נמצא באינטרסים הממשיים של המדינה שיעצו לו להביא פשרה והשוואה בין התפקידים והנסיונות השונים של הזמן, וצרכי המדינה למדו אותו את הכלל הגדול שאסור לשלול משום בן אדם את זכות ההגנה. לא צריך לזלזל במדת אנושיות כזו, אבל היא תוצאה של צרכים חועלתיים, של השפעות אישיות ולבסוף של מסורת עשירה וארוכה. וגם התחלותיה מושרשות בעומקן של ההכרח ההיסטורי. סעות יסודית היא לחשוב שאפשר להעריך כהוגן את הפוליטיקה היהודית של אחד ממלכי ספרד, בלי להכיר את כל התקופה הגדולה שבה מתיחסת ממשלת מושל אחד אל הקודמות והבאות בבחינת סבה ומסובב. מנקודת המבט הרחבה והנכונה נתמעטו קצת הזכויות המיוחדות שהמחברת מייחסת למלך פדרו השלישי. לא נכון לאמר (עמ' 254): מן הנמוק של שיוון הגנה לכל התושבים אין דרך רחוקה המביאה לעקרון של זכויות שוות לכל. אין קשר בין שני הכללים האלה שהרי הראשון נולד ע"י צרכי התועלת המדינית, ובבטל התועלת בטל גם העקרון ושערי ההתקדמות ננעלו. בכל זאת יש לתודות למחברת שעוררה את השאלה במקומה. — המאמר של F. Gonzalez — Llubera — גם הוא מלומד ממוצא קטלוני העוסק בתולדות הספרות העברית בספרד — על השפעת הנובליסטיקה המזרחית על הספרות האיירופית של ימי הביניים (כרך ג' עמ' 463—473) מביא הערות חשובות על השתתפות היהודים בהעברת הנובלה המוסרית ממזרח למערב. — מלבד המאמרים הנזכרים הביאו עוד אחדים מן המחברים בתוך ענינם פרטים שיוכלו לענין את ההיסטוריון היהודי, אלא שאין כדאי לפרטם במקום זה. איאפשר לכתוב על בעיות היסטוריות של ספרד וביחוד של קטלוניה בימי הביניים, בלי להזכיר שמות של יהודים ובלי לנגוע בשאלות השייכות לעניננו. אוצרות התעודות הנשמרים בעיר ברצלונה עשו את בירת קטלוניה למרכז טבעי של מחקרים על תולדותינו וספרותנו. נקוה שתהיה למלומדים שם אפשרות להמשיך בדרך אשר הלכו בה בדורות האחרונים.

פ. י. בער

1639. Jean, Charles François. Le milieu biblique avant Jésus-Christ. III: Les idées religieuses et morales. Paris, P. Geuthner, 1936. xxxix. 727 p., 1 l., illus., 80 pl. 17 : 25.

ביבליוגרפיה: ע' XXIII-XIII

1. partie: Avant les temps mosaïques.—2.: Depuis les temps mosaïques jusqu'à la captivité de Babylone. (Chapitre XII, Article II: Au pays de Canaan: pp. 270—315).—3.: Depuis la captivité de Babylone jusqu'à la domination romaine. (Chapitre VI, Article IV: Chez les Araméens, les Phéniciens et les Juifs de la Diaspora: pp. 451—459; — Chap. IX: Dans le monde juif à l'époque hellénistique. Art. 1: En Palestine. Art. 2: Dans la Diaspora, pp. 566—616).

הכרכים הקודמים יצאו בשנות 1922, 1923.

1640. Kellner, Anna. Leon Kellner, sein Leben und sein Werk... Wien, C. Gerold, 1936. 175, [1] p., port. 14 : 21.

Anhang: Gedichte.—Briefe an seine Frau (pp. 107-168).—Seine Werke (pp. 169-171).

ל. קלנר היה פרופסור לספרות אנגלית באוניברסיטה באוסטריה ועסקן וסופר ציוני ידוע. אחד הביוגרפים הראשונים של הרצל. תולדותיו אלו נכתבו ע"י אשתו.

1641. Kerr, Alfred. Walther Rathenau; Erinnerungen eines Freundes. Amsterdam, Querido Verlag, 1935. 208 p. 12 : 19.

המחבר מספר בעיקר על שיחות עם ר. מצביירות, ובכלל על רגעים המגיהים אור על אישיותו של ר. ובצדו הם יוצרים תמונה בהירה של המדינאי ושל האיש. בעיני המחבר חשוב האיש הפרטי מהפומבי; האיש הפומבי מרבה את ידיעותינו בהיסטוריה, הפרטי מעשיר את ידיעותינו בנשמת האדם (ע' 14). — המחבר נגש אל רסנאו כאל יהודי, ולוקח את יהדותו כעין מפתח להבנת אישיותו וגורלו. הוא מספר על יחסו אל היהודים ומדגיש, שר. כמיניסטר התיחס ליהודים ברע יותר מאשר ללא-יהודים. המחבר מתאר גם את הסביבה וע"י זה גם את החברה היהודית הגבוהה (אליההכסף ואמנים).

1642. Kisch, Guido. Die Rechtsstellung der Wormser Juden im Mittelalter. Halle a. d. Saale, 1934. 14 p. 16 : 23.

הדפסה מיוחדת עם שנים קלים מתוך: Festschrift zum 900jährigen Bestehen der Wormser Alten Synagoge (Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland, V. Band).
ראה ק. ס. שנה י"א ע' 456.

1643. Il libro delle generazioni d' Israele. [Firenze?], (G. Salvetti, 1929). 1 p. 1, [5]-62 p. 13 : 17. 1231.
ראה ק. ס. שנה זו ע' 338 מס' 1231.

1644. (Munsterberg, Margaret). Anniversary of Maimonides. [Boston], The Trustees, 1935. p. 121-128 incl. facsim. 20 : 27.

More books; the bulletin of the Boston public library, v. 10, no. 4, April, 1935.

1645. Der Ruf. Gedenknummer Dr. Nathan Birnbaum's. Amsterdam, (Druck von "Nekudah", Mukačevo. Č. S. R.), 1937.

המערכת: Hans Goslar, E. Weinreb. 14 p. 29 : 41.
גליון מוקדש לזכרו של מוסד העתון ועורכו נתן בירנבוים. כולל קטעים מדברי בירנבוים, ומאמרים וזכרונות על ב. מאת י. קרלבוך, י. סויבס, מ. אבנר, ה. לוי, א. אלסמן, מ. לנדוי, ה. לוין, ש. בירנבוים, ה. גוסלר, ל. גורביטש, ב. קדר. בפנים הגליון תמונה אמנותית של ב. בירנבוים מעשה ידי הצייר מנחם בירנבוים.

1646. Sidersky, D[avid]. Quelques portraits de nos maîtres des études sémitiques: Ernest Renan — Marquis de Vogüé — Clermont-Ganneau — Philippe Berger — Joseph Halévy. Paris, P. Geuthner. 1937. 63, [1] p., ports. 14 : 22.

1647. **Tänzer, Aron.** Die Geschichte der Juden in Württemberg, von A. Tänzer. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1937. xv, 190 p. 15:23. תולדות היהודים בוירטמברג (בעיקר על מצבם המשפטי ועל סדור הקהלות) מראשית המאה ה-XIX עד הרייך השלישי. על הקורות לפני זה מסופר בקיצור בפרק א'. המחבר השתמש בעיקר בחומר ארכיוני של המועצה היהודית העליונה בוירטמברג וגם של ארכיוני מדינת וירטמברג. — ע' 174—179: ביבליוגרפיה.

1648. **Tietze, Hans.** Die Juden Wiens; Geschichte—Wirtschaft—Kultur. Mit 29 Tafeln, Bildern und Plänen. Leipzig, E. P. Tal, 1935. 301, [3] p. 14:21.

1649. **Walker-Smith, Derek.** Lord Reading and his cases: the study of a great career. London, Chapman & Hall, (1934). 2 p. 1., xi-xvi, 400 p., port. 14:22.

1650. **Waxman, Meyer.** A history of Jewish literature from the close of the Bible to our own days. Vol. III: From the middle of the seventeenth [i.e. eighteenth] century to the year eighteen-eighty. New York, Bloch, 1936. xii, 797 p. 16:22.

ביבליוגרפיה: ע' 758—767.

החלק: Book IV: Modern period, division I (1750—1880). Introduction. Movements and personalities. The literature of the first Haskalah period (1781—1820). Second Haskalah period. Dawn of Haskalah in Russia. The poetry of the Haskalah. The novel of the Haskalah. Essays and criticism. The periodicals. — Book V: Jewish learning and thought in the nineteenth century. Movements in Judaism. The builders of Jewish science. The fields of Jewish learnings. Philosophy, theology and ethics. Rabbinic literature. Homiletic literature.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 61.

1651. **Weille, Gerardus Johannes de.** Het geslacht De Weille <Weil, Weill, De Veille, De Veil> door G. J. de Weille en G. A. de Weille, jr. Weesp, Drukkerij-boekhandel G. A. de Weille & zn., (pref. 1936). 160, [11] p. incl. ports., geneal. tab. 16:25.

1652. **Wirszubski, Abraham.** 800-lecie urodzin Mojżesza Majmonidesa. Podał A. Wirszubski. Warszawa, (typ. Siła), 1935. 8 p. 15:22. "Wygłoszone na posiedzeniu Tow. lekarzy Żydów"...

הדפסה כחול: Warszawskie czasopismo lekarskie, rok XII, Nr. 15, 1935.

1653. **Zarek, Otto.** Moses Mendelssohn; ein jüdisches Schicksal in Deutschland. Amsterdam, Querido Verlag, 1936. 389 p., port. 12:20.

המורור: Umwelt, Kindheit, geistiges Erwachen.—Leistung und Ruhm.—
Das jüdische Schicksal.

1654. Zucker, Hans. Studien zur jüdischen Selbstverwaltung
im Altertum. Berlin, Schocken Verlag, 1936. 199, [1] p. 15 : 23.

ההכן: Sippenverfassung und Königsverfassung in der vorexilischen
Zeit.—Persische und hellenistische Reichsverwaltung und jüdische Selbstver-
waltung.—Makkabäerdynastie und Gerusie.—Römische Reichsverwaltung und
jüdische Selbstverwaltung.—Der grosse Gerichtshof in der Quaderkammer
im Tempel zu Jerusalem.—Akademie.—Patriarchat.—Die Ältesten.

1655. М. М. Винаверъ и русская общественность начала
XX вѣка; сборникъ статей П. Н. Милюкова, В. А. Маклакова, кн. В. А.
Оболенскаго, [и др.]. Парижъ, (тип. Coopérative Étoile), 1937. 1 предв.

л., [5]-222 стр., портр. 17:25. II. Милюков ע"י ההקדמה חתומה
קובץ לזכרו של הסינר מכתים וינבר (ממנהיגי המתקמים ברוסיה ומראשי העסקנים
הרוסיים-יהודיים) למלאת 10 שנים למותו. בהשתתפות גדולי המדינאים הרוסיים. הביבליוגרפיה
(ע' 222-215) חלקית ונרשמו בה רק עבודותיו המשפטיות, ולא מאמריו הכלליים ומאמריו
בעניני יהודים. המו"לים מסבירים, שאי אפשר היה לאסוף בחו"ל את כל החומר. אבל טובה
רשימה בלתי-שלמה מלא כלום.

יא. עם ישראל בחור

דובנוב, ש. מכתבים על היהדות האפט, מ. יידן אין דער סאוועטישער
הישנה והחדשה. ע' 433. לאנדווירטשאפט. ע' 449.

1656. בירעבידזשאניש; (קלוינע אנטאלאגיק וועגן דער יידישער
אומטאמער געגנט). ווילנע, דפוס ג. קלעצקין, 1935. 132 ע. 16 : 12.
"צונויפגעשטעלט און רעדאקטירט: ד. זאלבעפערט" [=פסידונים קבוצי של ארבעה
מחברים, המעלימים את שמותיהם מאימת הצנזורה]. העורך והמו"ל: L. Strylowski.

1657. דער ברוינער בוך; וועגן דער אונטערצינדונג פונעם רייכטמאג
און וועגן היטלערישן טעראר. בוענאם איירעס, פאלקס-קאמיטעט קעגן אנטיסע-
מיזם און פאשיזם, 1934. 423 [1] ע, חסונות. 15 : 21.
עם ספרדי על עמ' ד' של המעספת; ע' 245-292: אידען-פארפאלגונגען אין
היטלעריסטישן דייטשלאנד.—את המקור הגרמני ראה ק. ס. שנה י' ע' 457.

1658. נראבמאן, זכריה. דער יידישער העלד. פינסק, דפוס קאוועל',
1936. 11, [1] ע. 14 : 16. על דוד פרנקפורטר.

1659. האלפערן, באריס. פנקס פון יידישן באנק צום 40 יארקן יובל פון דער 1 טער ווילנער יידישער ליי און שפאר-קאסע פאר האנטווערקער און קליינהענדלער. ווילנע, (דפוס S. Lichtmacher), 1936. 111 דף, 224 ע, צווחות-תמונות, טבלאות. 15 : 23. בראש השער: 1896-1936.

1660. ראפאפארט, יעקב טוביה. פארנ פראלעטארישן געריכט; פראצעס איבערן פארנוואלטיקער-פארברעכער דעם שוויכט ראפאפארט. מינסק, מעלדע פארלאג פון ווייסרוסלאנד, 1934. 108, 111 ע, 111 דף. 12 : 17. סלבר תאור המשפט כוללת החוברת שני מאמרים של תעמולה אנטי דתית חריפה.

1661. שטאק, דב. דער אמת וועגן דער יעווסעקציע און ביראבירזשאן. בוקנאס-אייירעס, עברוה, 1935. 71 ע. 13 : 18. חוברת זו יצאה גם בורשה ע"י מחשומר הצעיר, ראה ק.ס. שנה י"ג ע' 77 מס' 329.

1662. Abrahamsen, D. Jeg er jøde; en norsk jøde om jødene i Norge og om folket uten landegrenser. Oslo, Tanum, 1935. 136 p. 13 : 19.

אני יהודי: יהודי נורווגי על היהודים בנורווגיה ועל העם חוץ לגבוליה-הארץ.

1663. The American Jewish year book, 5698; September 6, 1937, to September 25, 1938. v. 39., ed. by Harry Schneiderman for the American Jewish committee. Philadelphia, Jewish publication society of America, 1937. X, 937 p., portr., tabs. 13 : 19. מהלכן: L. I. Newman: R. J. H. Gottheil; a biographical sketch. — M. J. Karpf: Jewish community organization in U. S. — C. Adler: The Jewish welfare board—twenty years old. — J. Klausner: The Hebrew university. — S. B. Finkel: American Jews and the Hebrew university. — H. Schneiderman: Review of the year 5697 (pp. 203—503). — Appendix I: The British royal commission: Official summary of its report. — Statistics of Jews. — 30th annual report of the American Jewish committee, 1937. — Report of the 49th year of the Jewish publication society of America, 1936-1937. שנה י"ד ע' 59. את הקודם ראה ק.ס. שנה י"ד ע' 59.

1664. Burrows, I. The intelligent traveller's guide to Germany. New York, Knight publications, inc., 1936. 64 p. 15 : 23. נגד גרמניה הנאצית ורדיפות היהודים בה. כתוב בצורה של מורה-דרך לנוסעים.

1665. Frankenstein, Herbert. Brasilien als Aufnahmeland der jüdischen Auswanderung aus Deutschland... Mit 24 Fotoaufnahmen. Berlin, J. Jastrow, (1936). 39 p., map, pl. 15 : 23.

1666. **Gerechtigkeit. Gegen Rassenhass und Menschennot.**

Wien, 1933. 32 : 46.

שבועון. המירל והעורך האחראי: Irene Harand. גל' א' יצא ב 6 בספטמבר.

1667. **Goldelman, Salomon.** Löst der Kommunismus die Juden-

frage? Rote Assimilation und Sowjet-Zionismus. (Wien, H. Glanz,

c1937). 3 p. 1, 9-296 p., diagrs., tab. 14 : 20.

"Gesammelte Aufsätze und Vorträge (1930-1936)".

המחבר מתכוון לתת תשובה על התעמולה הקומוניסטית האנטיציונית, שנברה ביחוד אחרי מהומות תרפ"ס בא"י והמשבר הכלכלי העולמי. הסיסמא של התעמולה הזאת: השאלה היהודית היא סוציאלית גרידא ורוסיה הסובסית פתרה שאלה זו. שופרה הספרותי שמש ספרו של אוטו הֶלֶר Untergang des Judentums, ראה ק. ס. שנה ט' ע' 341-342. שתורגם גם לכמה שפות אחרות.

הספר שלטנינו הוא שורת מאמרים על שאלות בודדות. שנכתבו בשנים 1930-1936 והמהוים דבר שלם בצרופם. הוא כולל 3 מדורים: התבוללות וציונות, השאלה היהודית ברוסיה הסובסית, ציונות סובסית (התישבות חקלאית, תכנית קרים ובירוידיז'ן). על סמך חומר נדפס מרובה, בעיקר חומר סובסטי, מברר המחבר את השאלה, אם ובאיזו מדה פתרה רוסיה הסובסית את שאלת היהודים ואם חל שנוי מחלט במבנה הסוציאלי של היהדות הרוסית. המחבר משיב בשלילה על שאלות אלה, וקובע שיהודים ברוסיה סבלו מהמשטר החדש הן מבחינה כלכלית-חברתית, הן מבחינה לאומית, וזה נובע לא מתוך שנאת ישראל מצד המושלים (המחבר מדגיש שהם וגם המשטר נקיים מחשד כל שהוא בנידון זה) אלא מתוך התנאים האובייקטיביים. עד המהפכה היה חלקם של היהודים רב במעמדות שבוטלו (סוחרים, בעלי מלאכה חפשיים וכו') וחלק ניכר של היהדות הרוסית לא יכל היה להקלט במקצועות חדשים. באופן זה נשאר כשליש מכל היהודים (כשמונה מאות אלף איש) מחוץ למעגל הכלכלי. עוד בשנת 1925 היה אחוז ה"לישנצים" (משוללי זכויות) בין היהודים באוקרינה 46 כנגד 5.4% באוכלוסיה הכללית. — גם מבחינה לאומית המצב לא טוב ביותר. השלטון עשה הרבה מאד להחייאת עמים קטנים ונחשלים ברוסיה, אבל לתנועה הלאומית העברית לא עזר, אלא הפריע בהרבה (הרדיפות על העברית והציונות, אי-הכרה עקרונית בזכויותיהם של עמים מחוסרי-טריטוריה). ההתבוללות בצורה חדשה, או ההתבוללות האדומה לפי הגדרת המחבר, עושה שמות ביהדות הרוסית, והתהליך הזה ילך ויתחזק (בתקופת ה"חומש" נכנסו היהודים בהמוניהם לתוך התעשייה והפקידות). אמנם הרבה יהודים נכנסו למקצועות פרודוקטיביים, אבל גם ברוסיה הסובסית נבדל מאד המבנה הכלכלי של היהודים ממבנה העם שבתוכו הם יושבים. גם כאן נשארו קבועים ועומדים החוקים הכלליים של הכלכלה היהודית שבשאר התפוצות. היהודים יכולים לתפוס רק אותן העמדות, שלא נתפסו ע"י העם הרב. גם כאן היהודים מתרכזים ברכיבים הגדולים; יותר משליש היהודים יושבים בחמשת הכרכים הגדולים של המדינה, בעוד שרק 5% של האוכלוסיה הכללית נמצאים שם (ע' 133). המחבר קובע דמיון רב במבנה הכלכלי של היהדות הגרמנית והרוסית: גם ברוסיה עסוקים כ 30% בפקידות ובמקצועות "תרבותיים", ז. א. שייכים לחוגים שבידיהם הנהלת המשק והמדינה. גם כאן כמו בשאר ארצות הגולה לא היהודים קובעים את דרכם הכלכלי אלא מוכרחים להסתגל לדרושתיה וצרכיה של כלכלת העם-הרב.

המחבר מנתח גם את תכנית בירוביד'ן (במדור השלישי התופס כמעט חצי הספר) וטוען שאין בתכנית זו אפילו כדי הצלה-פורתא. התנאים הכלליים גרועים והתכנית נולדה בעיקר לשם צרכיה הסטרגיים של רוסיה במזרח הרחוק. את פתרון שאלת היהודים רואה המחבר ברכוז סטריטוריאלי בא"י. — ע' 80 נאמר שנוסדו ב-1917 מיניסטריונים לענינים יהודיים באוקריינה וברוסיה הלבנה. צ"ל רק באוקריינה ; ברוסיה הלבנה לא היה מיניסטריון יהודי. המחבר צמצם את עבודתו ונשאר בגבולות שאלת היהודים בלבד ונמנע מכל וכוח-סרק על סיבו של המשטר הסובטי בכלל. הוא מאשים את הקומוניסטים היהודים שהרבו להקצ' לעצמם. זהו ספר מקיף ומענין בשביל הכרת מצבם של יהודי רוסיה, ומן הראוי לתרגמו (בקצורים רבים) גם לעברית. ב. ש.

1668. High commission for refugees (Jewish and other) coming from Germany. Report submitted to the eighteenth ordinary session of the Assembly of the League of nations by the High Commissioner, Sir Neill Malcolm. Geneva, September 1st, 1937. 11 p. 21:33.

= Series of League of nations publications. XII. B. International bureaux 1937. XII. B. 2. =Official no: A. 17. 1937. XII.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 351.

1669. Klatzkin, Jakob. Die Judenfrage der Gegenwart; mit einem Geleitwort von Albert Einstein. Vevey, Edition Studio, (pref. 1935). 36 p. 15:23.

(Schriften des Comité des délégations juives Paris).

"Vortrag gehalten in der Schweiz und in Holland (1933-1934)".

הדברים נאמרו עם עליית היטלר לשלטון. ואלה הן עיקרי דעותיו של המחבר: הזכות לכל עם לשמור על לאומיותו. זהות הארץ והעם הוא הפתרון האידיאלי מבחינת הצדק הלאומי והשלום הבין לאומי. ומכיון שמצב אידיאלי כזה אינו אפשרי במציאות — מן ההכרח להפריד בין המדינה והלאום. אין עיקר שווי-זכויות במדינה יכול להפגע ע"י שייכותו של הקבוץ ללאומיות אחרת. התנאי היחיד לזכויות במדינה הוא מלוי החובות כלפיה. שנאת ישראל היא לא רק פסיכוזה אלא רגש הדחיה כלפי יסוד לאומי זר שנשאר שונה אפילו כשהוא רוצה להתבולל. אמנם בקיומו של עם אינטרסטרטוריאלי יש-מא-נעימות לאומית בשביל העמים. אבל בשביל העם המסוור יש בזה מהענוי הלאומי. לפי מצבנו ופזורנו אין שום חוקה יכולה לעזור לנו. ולכן דורש העם העברי: מקלט בארץ אבותיו.

1670. League of nations. Inter-governmental conference for the adoption of a statute for refugees coming from Germany, Geneva, 1936. ...Acte final... Final act. [Genève, 1936]. [I], 2-4, 2-5 p. 21:32.

=Série de publications de la Société des nations. XII. B. Bureaux internationaux. 1936. XII. B. 5. Official no: C. 362 (a). M. 237 (a). 1936. XII.

בראש-השער Société des nations. Conférence intergouvernementale pour l'adoption d'un statut pour les réfugiés provenant d'Allemagne (Genève, 2—4 juillet 1936).

1671. **Ludwig, Emil.** The Davos murder, by Emil Ludwig ; tr. by Eden and Cedar Paul. London, Methuen, (1937). ix, 134, [2] p. 13 : 19.
על מעשה דוד פנקסטר.

את התרגום הצרפתי ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 60.

1672. **Luther, Martin.** Luthers Kampfschriften gegen das Judentum; hrsg. von Walther Linden mit 11 Abbildungen auf Tafeln. Berlin, Klinkhardt & Biermann, (c1936). 234 p. 15 : 22.

1673. **National conference of Jewish social service.** Proceedings... at the annual sessions Atlantic city, N. J., May 30—June 2, 1936. New York, National conference of the Jewish social service, 1936. 256 p. 18 : 25.
את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 209.

1674. **National council of Jewish federations and welfare funds.** Proceedings of the 1937 general assembly, Philadelphia Pa., January 30-31, 1937. New York city, 1937. 40 p. 21 : 28.

מהמעטפת. - את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 205.

1675. **Sociedad israelita de beneficencia "Ezrah".** Buenos Aires. **Hospital israelita.** Memoria y balance general correspondiente al 35 ejercicio de abril de 1935 al 31 de marzo de 1936. Buenos Aires, 1936. 118, [10] p. 18 : 26.

חלק של הטכסט ("Memoria") גם ביודית עם שער מיוחד ביודית : פאר איין "עזרה". אידישער שפיטאל. באריכט און אלגעמיינער באלאנס פון 1 אפריל 1935 ביז 31 מערץ 1936.

1676. **Trachtenberg, H. L.** Estimate of the Jewish population of London in 1929, by H. L. Trachtenberg (a report prepared for the Statistical committee of the Jewish health organization of Great Britain). (London), Royal statistical society, 1933. p. 87-98, map, tab. 14 : 22. מהמעטפת.

"Reprinted from the Journal of the Royal statistical society, vol. 96, pt. I, 1933". "Printed for private circulation".

לפי חשבונותיו והשערותיו של המחבר, נמצאים בלונדון למעלה ממאתים ואחר עשר אלף יהודים.

1677. **Zuckerkandl, Viktor.** Die Weltgemeinschaft der Juden. Zürich, Die Liga, (c1936). 207 p. 13 : 18.

המחבר סוקר את מצב היהודים אחרי 1 באפריל 1933 (יום החרם על היהודים. שהוכרז מטעם המפלגה השליטה בגרמניה). המחבר מנתח את התשובות שמשבים על שאלת-היהודים שלשת הורמים הגדולים ביהדות: החרדים, המתבוללים והציונים, ואף אחת

מהן אינה מפקקת אותו. אל הציונות מתיחס המחבר בחבה ידועה. אבל אינו מאמין שא"י תפתור את שאלת היהודים: הארץ קטנה וגם הקשיים הפוליטיים גדולים. המחבר סובר שעם ישראל ישאר בגולה ושנאת ישראל שגולה לא תשנה את הדבר. הוא מוצא גם טעם לשבח בגולה: יש בזה לא פוזר אלא הרחבה. הרע הגדול ביותר בחיינו הם החכוכים וחלוקי הדעות בין המפלגות והזרמים ביהדות. יש לארגן נציגות יחידה ומאוחדת של עם ישראל. יש להפיץ את ידיעת עם ישראל בהוה לכל תפוצותיו. לדברי המחבר יש ליהודים מטרה עיקרית אחת, שהיא מגדירה במשפטים כלליים ולא די ברורים: להגשים את עצמו, לתאר לפני העולם את מהותו האמתית. (ע' 206-207).

1678. Еврейский клуб "Кунст". Тяньцзинь. Устав Еврейского клуба "Кунст", г. Тяньцзинь. Тяньцзинь, Тип. Far Eastern press, [1936?]. 19 стр. 14:19.

ברוסית ובאנגלית. — מהמעטפת. לפני השער הרוסי שער אנגלי: Constitution & bye-laws of the Jewish club "Kunst", Tientsin.

1679. Еврейское благотворительное общество в Тяньцзине. Tientsin Jewish benevolent society. Statement of accounts of the Tientsin Jewish benevolent society for the year ending April 1st, 1933; (for the year 1934/1935). Кассовый отчет Еврейского благотворительного общества в Тяньцзине на 1-е апреля 1933 г., (с 1. апреля 1934 по 1. апреля 1935 г.). [Тяньцзинь, 1934-35]. [4; 11] р. 14:21. ראה גם ק. ס. שנה ח' ע' 483.

דריש לאפריל 1933: Cash statement of... הגודל: 31:16. המכסס ברוסית ואנגלית.

1680. Еврейское погребальное братство "Хевро-Кадिश" Харбин. Отчет... за 1932 г. [Харбин], (тип. Прогресс), [1933]. 8 стр. 12:18. מהמעטפת.

1681. Общество взаимопомощи по выдаче мелких безпроцентных ссуд бедн. евреям г. Харбина. "Эзро" חזרה. Отчет... за 1932 г. 9. операционный год [Харбин], חש"ד, [1933]. [15] стр. 12:19. מהמעטפת.

1682. Тяньцзинь. Еврейская община. Отчет Тяньцзиньской еврейской общины с 1-го февр. 1934 г. по 1-ое февр. 1935 г. [Тяньцзинь], тип. Universal press, [1935]. [11, 2] стр. 15:24. מהמעטפת. — בראש השער: הקהלה העברית בטינצזין. — די טיענצזינער יידישע קהלה Tientsin Hebrew association. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 468.

1683. Харбинское благотворительное общество "Гмилус—Хесед" «для выдачи безспрод. ссуд». Отчет... за 1932 год. 17. опера-

ционный год. «Действия общества открыты с 23. октября 1916 г.» [Харбин], [1933]. [15] стр. 13:18. מהמעטפת.

1684. **Штерн, Курт.** Еврейские речи и еврейские мысли. Первое продолжение: Тринадцатая речь. О памяти. Рига, Склад изд.: Obščedostupnaja biblioteka, (тип. "Star"), 1934. 1 предв. л., 23, 1 стр. 14:21.

בראש השער Kurt Stern: Jüdische Reden und jüdische Gedanken. Erste Fortsetzung.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ו' ע' 352.

שער נוסף למי Kurt Sterns: Ebrejiskas runas un ebrejiskas domas...

יב. ציונות וידיעת א"י

- אפל, י. בתוך ראשית התחייה. ע' 431.
ארץ ישראל. ממשלה. פקודות 1925—1928... ע' 432.
בריטניה הגדולה. הועדה המלכותית. הרצאת הועדה... ע' 432.
הסתדרות העובדים. ארכיון ומוזיאון העבודה. קובץ "השומר". ע' 428.
הסתדרות העובדים... הועד הפועל. רמת הכובש. ע' 428.
ההסתדרות הציונית. החלטות הקונגרס הציוני הי"ט. — הקונגרס הי"ט... ע' 435.
הרצל, ת. מבחר כתבי הרצל. ע' 435.
חברת הכשרה הישוב בא"י. דו"ח 1933—1936. ע' 437.
חיפה. הדר הכרמל. דו"ח תרפ"ו—תרצ"ו. ע' 437.
חיפה. לשכת המסחר והתעשייה. ביולטין שנתי 1934—1936. ע' 437.
כנסת ישראל. הקהלה העברית של יפו ותל-אביב. דו"ח לשנת תרצ"ה. ע' 438.
- הסוכנות היהודית לא"י. התפתחות הבית הלאומי 1935, 1936. ע' 439.
ספר מאורעות תרצ"ו. ע' 429.
סטאי, י. הוצל. ע' 441.
ציון למשה בילינסון. ע' 429.
קלין, ש. תולדות חקירת א"י. ע' 443.
קפת חולים של הסתדרות העובדים. ידיעות סטטיסטיות. ע' 426.
קרית מוצקין. דו"ח כספי 1934—1936. ע' 443.
הקהק"ל. דו"ח תרצ"ו-תרצ"ז. ע' 443.
הקהק"ל. ידיעות הועד הארצי. ע' 426.
ארמניה-ארץ-ישראל; ביולטין כלכלי. ע' 426.
תעשייה וכלכלה; ירחון. ע' 427.
ארץ-ישראל קארעספאנדענץ (פאלקאר); עתון. ע' 427.

1685. **ארץ ישראל.** גליון מצויר. ריגה, הקרן הקימת לישראל, תרצ"ו.

48 ע. 25:36. מהמעטפת. — הוצאה חד פעמית.

העורך האחרון: Abrams Groiss. יצא בכ"ח באולול. הטכסט ביוזית.

1686. **החלון. פולין.** החלטות הפלינום 34. X. 15—12. ורשה, החלון,

1934. 12 ע. 14:20.

1687. החלוקין פולין, קבוץ קלוסובה, פלוגה בטרנופול, מחיינו.
איגרת א. טרנופול, הסתדרות החלוקין בפולין קיבוץ "קלוסובה", תרצ"ה, 15,
[1] ע. 15 : 22. בראש השער: Jednodniówka.
משפט על "ההסכם" (ב-גריון ו'בוטניסקי). החלטה המשפט לדחות את ההסכם.

1688. משרנוביץ, חיים. כשערי ציון; קובץ מאמרים בעניני
ארץ ישראל והציוניות, מאת רב. צעיר ופסידוניס. ניו יורק, (דפוס האחים
שולצינגר), תרצ"ז. X, 151, 352 ע. 15 : 23. (כתבי רב צעיר)

המאמרים נכתבו במשך 25 שנה בעיקר בשנות תרפ"ט-תרצ"א ונתפרסמו בשעתם
בעתונות. רבם ככלם בקורת על הממשלה וההנהלה הציונית. — המצב המשפטי של היהודים
בגולה לא ישתנה לעולם כל זמן שהעמים לא ישנו את הקונצפציה הקדומה של מתן זכויות
לדת ישראל במתן זכויות לעם ישראל. וההכרה הזאת תוכל להתגשם רק ע"י הפירוש
האמתי והממשי להצהרה הכלפורית שעל פיו איז מדינה יהודית ממשיה ועם ישראל
יכנס אז בתור חבר לחבר הלאומים" (ע' 351). המדורות: חנוך ותרבות (רשמי א"י
תרע"ב-תרע"ג). ע"ד החנוך הדתי בכה"ט. תעודת המכון למדעי היהדות בירושלים. האוניבר-
סיטה העברית בירושלים. בחינות). — דת ולאומיות — הציונות המדינית (תרפ"ט-תרצ"א).

1689. הקרן הקימת לישראל. דין וחשבון ותרגום-תרצ"ה.
לונדון, המשרד המרכזי של ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית, 1935. 15 ע.
16 : 24. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 221.

1690. זרבבל [פסקודאנים של יעקב וויטקיין]. פועלי-ציונים קאנטרא
פאלקסטינע-צענטריזם. <צו דער דיסקוסיע איבער די פראבלעמען פון פועלי-
ציונים>. ווארשע, (דפוס Grafja), 1934. 3-49, [1] ע. 14 : 20.
= ארבעסער-צייטונג-ביבליאטעק נומ. 2.

1691. זשאבאמינסקי, זאב. שטאטס-ציונים; דאס רעוויזיאניסטישע
פראגראם. ווארשע, צ. ק. פון ציוניסטן-רעוויזיאניסטן אין פולין, תרצ"ה.
15, [1] ע. 16 : 24.

1692. כהן, קרמי. וואס וויל דער גרויס ציונים; די באגריפן פון
1897 קענען נישט דינקן אין 1932. "Le Triangle", Paris, (c1932), 32, [1] ע.
פורטרט, פקסימיל. 14 : 19. את התרגום האנגלי ראה ק. ס. שנה ט' ע' 349.

1693. רעוויזקא, א[ברהם]. דאס נייע ארץ-ישראל. ווארשע, ליטערא-
רישע בלעטער, 1936. 161 דף, 11-392 ע, ספה. 16 : 21.
את הספר באנגלית ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 478; שם תכן מפורט.

1694. שפיזמאן, ל[ייב]. פראבלעמען און שטרייט-פראגן, ווארשע,
(דפוס "Po"), 1936. 145 ע. 15 : 23. מתוך השקפה של ציונות סוציאליסטית.

- Beilinson, M. Aufsätze. 449 י'
 Bibliographical bulletin; bi-monthly review. 427 י'
 Brasch, E. H. To all true well-wishers of Palestine. 449 י'
 Granovsky, A. Um den Boden Palästinas. 450 י'
 Haifa. Municipal corporation. Annual report 1935-36. 450 י'
 Jabotinski, V. Evidence submitted to the Palestine royal commission. 450 י'
 Jewish agency for Palestine. Anti-malaria and drainage work by Jewish bodies. 450 י'—Bulletin of the Economic research institute. 428 י'
 Kellner, A. Leon Kellner. 480 י'
 Palestine. Gov. [Publications]. 1514—1508 מספרים 452-451 י'
 Ruppin, A. Three decades of Palestine. 452 י'
 Trans-Jordan. Gov. Dep. of antiquities. Official guide to Jerash. 452 י'
 Who is who in the Balkans and the Orient. 452 י'
 Zlocisti, Th. Klimatologie und Pathologie Palästinas. 453 י'

1695. **Ahad Haam**. Selected essays, by Ahad ha-'Am. Tr. from the Hebrew by Leon Simon. Philadelphia, The Jewish publication society of America, 1936. 347 p. 14: 21.

תורגמו המאמרים האלה: בין קדש לחול. מדת הדת ומדת הרחמים. לחולדות החיוב והשלילה. מוקדם ומאוחר בחיים. עבר ועתיד. שתי רשויות. חקוי והתבוללות. כהן וגביא. בשר ורוח. חשבון הנפש. עבדות בתוך חירות. חצי נחמה. נחלת אבות. שנוי הערכין. גואל חדש. תחית הרוח. משה. בראשית הספר, ע' 11—40, מבוא מאת המתרגם על תורתו של א"ה. המבוא נדפס כאן בלי שנויים מההוצאה הראשונה של הספר משנת 1912.

1696. **Braun, Fritz**. Im Zentrum der Reichs-Gottes-Geschichte, Prophetie in der Erfüllung; eine Palästina-reise im Lichte der biblischen Prophetie. Reutlingen, Philadelphia-Buchhandlung A. Fuhr, [1935]. 55, [1] p., illus. 16: 24. "Das Zeitbild": הדפסה מתוך: 55, [1] p., illus. 16: 24.

תאור הישוב היהודי בארץ מנקודת-השקפה נוצרית-דתית.

1697. (**Dalman, Gustaf**). Arbeit und Sitte in Palästina. Bd. 5: Webstoff, Spinnen, Weben, Kleidung. Mit 128 Abb. Gütersloh, C. Bertelsmann, 1937. xii, 396 p., pl. 17: 24.

= Schriften des Deutschen Palästina-Instituts. Bd. 8.

= Beiträge zur Förderung christlicher Theologie. 2. Reihe: Sammlung wissenschaftlicher Monographien. Bd. 36.

את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"א ע' 223, 471-472 (בקורת של ד"ר א. י. בכנר)

שנה י"ב ע' 197.

1698. **Eissfeldt, Otto.** Philister und Phönizier. Leipzig, J. C. Hinrichs, 1936. 41 p., map. 14 : 22. — Der alte Orient, Bd. 34, H. 3.
החלק : Das Verhältnis der Philister und Phönizier zu anderen Völkern und Kulturen. — Das Verhältnis der Philister und Phönizier zu einander.

1699. **Farago, Ladislav.** Palestine on the eve. London, Putnam, (1936). x, 286 p., maps, pl. 14 : 22.

המחבר, עתונאי לפי מקצועו, עשה בארץ בקיץ חרצ'ו בעצם ימי המהומות ומתאר כאן מלבד עצם המהומות גם את הישגי היהודים ואת טענות הערבים. לספר נספחו תמונות רבות מחיי היהודים והערבים בארץ.

1700. **Gartenhaus, Jacob.** The rebirth of a nation; Zionism in history and prophecy... Nashville, Tenn., Broadman press, (c 1936). 131 p. 13 : 19.

1701. **Gold, Wolf.** What would Ezra say? An open letter to the Rabbinical assembly. (גאדלבראטמט'ס דרוקטורי, ניוארק, 1934 ?). 24 p.
בענין יחס רבני אמריקה להסחדקות העובדים בא"י. 15 : 23.

1702. **Golubovich, Girolamo.** Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente francescano. [Ser. 1]-3. 19 v. Quaracchi presso Firenze, Collegio di S. Bonaventura, 1906-36. 19 : 27.

החלק : T. 1 : (1215-1300). 1906. vii, [1], 479 p. — T. 2 : (Addenda al sec. XIII, e fonti pel sec. XIV) con tre carte geografiche... 1913. [4] p.l., 641 p. — T. 3 : (Dal 1300 al 1332.) 1919. v, [2], 496 p. — T. 4 : (Dal 1333 al 1345.) 1923. v, [2], 503 p. — T. 5 : (Dal 1346 al 1400.) 1927. x, [2], 441 p.

Nuova serie—documenti: T. 1-2 : Acta S. Congregationis de propaganda fide pro Terra Sancta 1622-1847 collegit, edidit, illustravit Leonardus Lemmens. Pars 1-2. 2 v. 1921-22. xxxii, 429 p.; xxxvi, 333 p. — T. 3 : Oliger, Livario: Vita e diarii del card. Lorenzo Cozza, già custode di Terra Santa ... (1654-1729). 1925. xix, 387 p. — T. 4-5 : Cozza, Lorenzo, cardinal: Atti del rev.mo padre Lorenzo Cozza, custode di Terra Santa (1709-1715) raccolti dal p. Eutimio Castellani. T. 1-2. 2 v. 1924. xi, 451; [4], 498 p. — T. 6-10. Verniero, Pietro: Croniche ovvero annali di Terra Santa... pubblicate per la prima volta con note e schiarimenti dal p. Girolamo Golubovich. T. 1-5. 1304-1637. 5 v. 1929-1936. cxxx, [2], 383; [4], 363; [4], 352; xx, 189; [5], 371 p. כרכים 6-8 (1-3) יצאו ב-1929, [5], 371 p. — T. 13 : Kleinhaus, Arduin: Historia studii linguae arabicae et Collegii missionum Ordinis fratrum minorum in Conventu ad S. Petrum in Monte Aureo Romae erecti. 1930. xx, [1], 508 p. — T. 14 : Lemmens, Leonhard: Collectanea Terrae Sanctae ex archivo

Hierosolymitano deprompta ; opus posthumum r. p. Leonardi Lemmens, editum cura et studio p. Hieronymi Golubovich. 1933. XIII, 334 p.

Serie terza—documenti : T. 1: Somigli, Teodosio : Etiopia francescana nei documenti dei secoli XVII e XVIII, preceduti da cenni storici sulle relazioni con l'Etiopia durante i sec. XIV e XV. T. 1, pt. 1-2. 2 v. 1928. CLIX, 197; [5], [201]—493 p., map.

1703. Graham, William Creighton. Culture and conscience; an archaeological study of the new religious past in ancient Palestine, by William Creighton Graham and Herbert Gordon May. Chicago, Ill., University of Chicago press, (1936). XXVIII, 356 p., illus., maps. 13 : 20.

תנ"ך: "Land of Promise".—The dawn of culture.—First steps in faith.—The ordering of faith.—Political upheaval and tribal particularism.—Hebrew nationalism and the new imperialism. — Disintegrating culture and regenerative conscience. — The divine plan in the blurred record. — Appendix: Pioneering the "New Past" in Ancient Palestine.

1704. Great Britain. Foreign office. Exchange of notes between His Majesty's government in the United Kingdom and the government of Iraq regarding commercial relations between Palestine and Iraq; Bagdad, December 14, 1936. London, H. M. Stationery office, 1937. 6, v p. 15 : 25.

= Treaty series no. 9 (1937). = Cmd. 5372.

אנגליה ובערית. — בראש השער : Iraq

1705. Great Britain. Laws, etc. The Palestine martial law (defence) order in Council, 1936. (London, H. M. Stationery off., 1936). 4 p. 15 : 25.

Foreign jurisdiction : בראש השער :

= Statutory rules and orders, 1936, no. 1059.

1706. Great Britain. Palestine currency board. Report of the Palestine currency board for the year ended 31st March, 1936. London, Waterlow, 1936. 9 p. 21 : 33. 485' ע' שנה י"ג ע' 485.

1707. Haboneh. New York, 1935. 22 : 28.

"Official publication of the Zionist pioneer youth Habonim, affiliated with the Young Poale Zion alliance [of America]". במימיוגרף על צד אחד של הדפים.

תכניות התופעה לא נזכרה; בשנת הראשונה יצאו 6 חוברות, חוב' א' יצאה באפריל.

באפריל 1936 יצאה חוברת יותר גדולה מהרגיל בשם First anniversary number

Pesach 1936. Vol. I No. 7. על השער גם שם עברי: הסדרות צופית חלוצית הבונים.

עם מדור בעברית וביוונית.

1708. **Hashomer hatzair**; (Jewish youth magazine). New York, Hashomer hatzair organization of North America, 1934. 15 : 23.

יוצא בכל חודש. חוץ מיולי ואוגוסט. גל' [1] יצא בינואר [2]. גל' 4-3 של כרך א' יצא בשם The Guard. גל' 4-1 בהקטגוריה; הגדל 22 : 28. מגל' 5-6 ואילך יוצא בדפוס ויש גם מדור עברי עם שער עברי מיוחד על המעסות. יהשומר הצעיר.

1709. **Hearst unofficial senatorial commission**. The crisis in Palestine; reports of Hearst unofficial senatorial commission. Members: Royal S. Copeland, Warren R. Austin, Daniel O. Hastings. n. p., n. d. 80 p. 15 : 23

"Reprinted from the New York American and other Hearst newspapers for" September 18—December 6, 1936.

חברי הוועדה עשו בא"י בעצם ימי המהומות באוגוסט 1936.

1710. **[Jacobson, Ernst Ludwig Harthern]**. Heimwärts. Haag, J. P. Kruseman, (c1936). 344 p. 13 : 21.

בראש השער: Niels Hoyer (Ernst Harthern).

תאור מסע לא"י בשנות 1933-1934, בהדגשה שיבת יהודי גרמניה.

1711. **Jewish agency for Palestine**. Memorandum submitted to the Palestine royal commission on behalf of the Jewish agency for Palestine. London, Jewish agency for Palestine, November 1936. 323, [1] p. incl. tab. 15 : 24.

1712. **Jewish women's conference of Australasia**. Official report of the second(-third) Jewish women's conference, held at Sydney N. S. W. March 8th to 16th, 1932 (at Melbourne, Victoria, November 7th to 21st, 1934). 2 v. Sydney, National council of Jewish women, [1932, 1934]. 3 p. 1., 140 ; 206 p. 14 : 21.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ו' ע' 92. בראש השער:

National council of Jewish women

1713. **Jirku, Anton**. Die ägyptischen Listen palästinensischer und syrischer Ortsnamen, in Umschrift und mit historisch-archäologischem Kommentar hrsg. von Anton Jirku. Leipzig, Dieterich, 1937. 2 p. 1., 62 p., front. 16 : 24.

=Klio. Beiträge zur alten Geschichte. Beiheft 38. Neue Folge, Heft 25.

1714. **Jüdische Jugendgemeinschaft Habbonim, noar chaluzi**. Habinjan; Sammelschrift des Habonim. Berlin, Hechaluz-Verlag, September 1936. 2 p. 1., 56 p. 15 : 23.

מאמרים ורשימות מאת ב. כצנלסון, ל. ליכמן, ח. סינצ'ובר, א. פנדורסקי, מכתבים מאת י. סימון וי. הורוביץ.

1715. League against imperialism and for national independence.
Palestine... London, International secretariat of the League against
imperialism and for national independence, 1936. 27, [1] p. 14 : 21.
מחמקטפת. — שם הספר גם בעברית ובערבית.

1716. League of nations. Permanent mandates commission.
Minutes of the thirty-first session, held at Geneva from May 31st
to June 15th, 1937, including the Report of the commission to the
council. (Geneva, 1937). 203 p. 21 : 33. על א"י : ע' 12—13, 175—176.
=Series of League of nations publications. VI. A. Mandates 1937. VI. A. 2.
=Official no: C. 274. M. 178. 1937. VI. שנה י"ד ע' 213. את הקורם ראה ק.ס.

1717. Main, Ernest. Palestine at the crossroads. London,
G. Allen & Unwin, (1937). 2 p.l., [7]-309 p., map. 14 : 20.
המחבר, סופרו של העתון "Daily Telegraph", בקר בארץ אחרי מחזות 1936,
כדי ללמוד את המצב על המקום. ואלה ראשי הפרקים של הספר: עמי א"י. האינטרסים
הבריטיים האימפריאליים. א"י בשנות 1914—1917. מה היא ציונות? מה פעלו היהודים? התפתחותה
של א"י. בסוף הספר תעודות: הסכם פיצל-וויצמן, מכתבו של האמיר פיצל, הכרות בלפור,
המנדט על א"י, עדות חאגי אמין אל חוסיני (אז המופתי של ירושלים) לפני הועדה המלכותית.

1718. Melbye, Ella. Rejs til Palaestina; praktisk Vejledning
for Turister—og noget mere. Kjöbenhavn, A. Busck, 1937. 124 p.,
illus., ports. 13 : 20.

1719. Österreich-Palästina; Austria-Palestine; ארץ-ישראל אוסטריה.
(Wien, B. Pollak), 1936. 63, [1] p., illus. (incl. ports.) 25 : 34.
"Im Auftrage des Bundespressdienstes (Bundeskanzleramt) hrsg.
von... B. Pollak".

השכטס בגרמנית אנגלית עברית טור על יד טור. — ההוצאה מהודרת.

1720. Oursler, Fulton. A sceptic in the Holy Land. London,
Methuen, (1937). 4 p. l., [3]-248 p. 13 : 19.
תאור מסע בא"י, שמרכזו הוא חיי ירשו הנוצרי.

***1721. Rubinstein, Marion.** Adventuring in Palestine. New-
York, Knopf, 1935. 188 p., illus. 8°.
הספר הזה נדפס גם בשם Three girls in Palestine.

1722. Samuel, Horace Barnett. Revolt by leave, being certain
criticisms on the anti-Zionist policy of the Palestine government,
by Horace B. Samuel. (London, New Zionist press), November
1936. 74, [1] p. 17 : 20. =New Zionist publications, No. 2.

1723. **Schwadron, Abraham.** Arab imperialism, by Abraham Schwadron (Sharon). London, Palestine labour studies group, 1937. 8 p. 13 : 20. =Palestine labour studies (P. L. S.) no. 3.

תרגום מקוצר עם שנויים של מאמר עברי שנתפרסם בהתקופה כרך כ"ז-כ"ח.

1724. **Semple, Ellen Churchill.** The geography of the Mediterranean region, its relation to ancient history. London, Constable, 1932. VIII p., 11., 737 p., front., maps. 14 : 23.

את החומר על ארץ ישראל ועריה ראה במפתה שבסוף הספר.

1725. **Weizmann, Chaim.** Právo na domovinu. Chajim Weizmann před Královskou komisi v Jerusalemě; těsnopisná zpráva o svědecké výpovědi dra Chajima Weizmanna před Král. komisi ve středu 25. XI. 1936 v Jerusalemě. Praha, Nákladem Sionistického obvodového sdružení, [1937?] 31 p. 15 : 23.

תרגום צ"כ של עדות חיים ויצמן לפני הוועדה המלכותית. — את המקור ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 310; את התרגום העברי — שם ע' 291.

1726. **White, Mrs. Alma (Bridwell).** Jerusalem; Egypt: Palestine: Syria, by Alma White. Pt. 1-2. 2 v. in 1. Zarephath, N. J., Pillar of fire, 1936. 208, 143 p., illus., fronts., ports. 14 : 19. על א"י: ח"א ע' 182—85; ח"ב ע' 71—105. חלק א' נדפס תחילה בשנה 1911 בשם: My trip to the Orient. — הספר כתוב ברוח נוצרית דתית, מתוך אהדה ליהודים.

1727. **Zionist organization. Germany.** Bericht der Zionistischen Vereinigung für Deutschland an den xxv. Delegiertentag in Berlin, 2.—4. Februar 1936. Berlin, Verlag der Jüdischen Rundschau, 1936. 250, [1] p. 15 : 23. את הקורס ראה ק. ס. שנה י"א ע' 342. על הסעמפא: 3 Jahre Zionistische Bewegung in Deutschland.

1728. **Die zionistischen Fonds:** Keren Hajessod, Keren Kayemeth Leisrael. (Prag-Vršovice, typ. F. Gratz), [1936]. 2 p. 1., 47 p. incl. tab. 14 : 20.

= "Kleine zionistische Bücherei", Heft 8, 9.

"Beilage zum Zionistischen Bulletin 'Taamula', Nr. 1."

התקן: Arthur Bergmann: Keren Hajessod.—Adolf Pollak: Keren Kayemeth Leisrael.

1729. **Симони [псевд., Мейерсон].** Родъ послѣдній для работа... Мысли о еврействѣ. Таллинъ, изданіе типографіи В. Бейлинсонъ, 1935. 183 стр. 14 : 20.

דור אחרון לשעבוד; מחשבות על היהדות. — אם שנים שלשה סיליון יהודים יבצאו.

מקלם בא"י משני עברי הירדן ועוד מספר כזה ויהשבו במדינות הסמוכות לה — אז גם היהדות הנשארת חוכל להיות באור המקרין של הלאום החדש ותחיה חלק ממנו (ע' 177).
برطانیا العظمی. اللجنة الملكية لفلسطين. تقرير... ע' 455.

יג. אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות

אָרְנֶסְט, ש. סופרי ישראל בסגולים. ע' 432.
קפת חולים של הסתדרות העובדים... המחלקה לסטטיסטיקה. ידיעות
סטטיסטיות. ע' 426.

1730. אידישע קונסט געזעלשאפט. ווילנא. 10 יאר יודישער מוזיק-
אינסטיטוט ביי דער יודישער קונסט-געזעלשאפט אין ווילנע 1925-1935. ווילנע,
שילער-ראט ביום יודישן מוזיק-אינסטיטוט, 1935. 16 ע, פורטרטים. 16 : 25.
מהמעטפת. — על המעטפת השמאלית שער נוסף בפולנית. — רשימות אחדות בפולנית.
1731. העפמן פאר יודישער קונסט; צווייחדשימדיקער זשורנאל,
ארויסגעגעבן פון קונסטמיווי ביום יודישן וויסנשאפטלעכן אינסטיטוט. ווילנע,
1936. 17 : 24. העורך האחראי: מרדכי כהנאביץ. — גל' 1 יצא בנובמבר-דצמבר.
על המעטפת השמאלית שער נוסף בפולנית ובאנגלית.

1732. זילבערצווייג, זלמן. אברהם גאלדפאדען און זיגמונט
מאגולעסקא. בעקנאם איירעם, אלישבע, 1936. 187 ע. 13 : 18. שער נוסף בספרות:
Zalmen Zylbercweig: Abraham Goldfaden y Zigmund Mogulesco.

ע' 452. Schwarz, K. Die Juden in der Kunst.

1733. Baras, E. La circoncision, son historique, son importance au point de vue hygiénique; avec la traduction intégrale de la Prière de Maimonide. Paris, Lipschutz, 1936. 56 p., 1 l. 18 : 25.

1734. Czerniak, P. Hygiène et prophylaxie par résection préventive du prépuce. Montpellier, Imprimerie de la presse, 1936. 69 p., 1 l. 15 : 25.
ביבליוגרפיה: ע' 59-68.

1735. Kaprow, Gordon. Customs and ceremonies in Israel; sources and reasons. Buffalo, N. Y., Congregation Anshe Sokolifke, (c1936). 4 p. 1., 139, [6] p. 14 : 22.
In season.—In worship.—In sacredness.—In family.

1736. Lissauer, J. A. שבת המלכה (Koningin Sabbath); Vrijdagavond-dienst. Deel 1: Verzameling van 18 Nummers van... "Legoo doudie"... Amsterdam, E. Mozes, 5696-1936. [3]-21 p. 23 : 30.
חוי נגנית. המלים בעברית באותיות לטיניות.

1737. **Lund, Engel.** Engel Lund's Book of folk-songs. With pianoforte accompaniments by Ferdinand Rauter and a foreword by Douglas Kennedy. (London), Oxford university press, (1936). 3 p. 1., 54 p. 19: 26.

כולל גם 4 שירים עממיים ביוונית: ארום די ליכטעלעך. פנחס'ל און חנצה'לע, דער

חסיד ביים בויען די סוכה, אי א' דער רבי געהט.

1738. **Schur, Israel.** Wesen und Motive der Beschneidung im Licht der alttestamentlichen Quellen und der Völkerkunde (mit Berücksichtigung von Šabbath und Pesah). Helsingfors, (Akademische Buchhandlung; Leipzig, O. Harrassowitz), 1937. 147 p. 17: 24.

= Societas scientiarum fennica. Commentationes humanarum litterarum.

IX. 4.

1739. **Михаелъ, Албертъ.** Зестрата и брака. София, печатница на Армейския в.-издателски фондъ, 1934. 47 стр. 12: 15.

י. ד. בלשנות

ועד הלשון העברית. מלון לעבודות חשמל. ע' 436.

1740. בלשן, 5. מלון-כיס עברית-אידיש, מאת ל. באלצאן, ה.

וואורהאפט, בעריכת פ. באלצאן. קושינוב, בית-מסחר ספרים, ת. נ. ביאליק."

תרצ"ו. [3] דף, 511, [2] ק, פורטרט. 6: 8.

על המעשה השמאלית שער נוסף ברוסנית: Dictionar "Milon-kis" ebraico-

româno-evreesc, de L. Baltan si H. Vurhaft, sub red. P. Baltan.

1741. **Bauer, Hans.** Die alphabetischen Keilschrifttexte von Ras Schamra, hrsg. von Hans Bauer. Berlin, W. de Gruyter, 1936. v p., I 1., 74, [2] p. 13: 20.

= Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen, hrsg. von Hans Lietzmann, 168.

1742. **Blondheim, David Simon.** Les gloses françaises dans les commentaires talmudiques de Raschi, par D. S. Blondheim. T. 2: Études lexicographiques. Baltimore, Md., Johns Hopkins press, 1937. 172 p. 17: 26.

= The Johns Hopkins studies in Romance literatures and languages. Extra vol. 11.

"A bibliography of the publications of D. S. Blondheim": p. 15—21.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט' ע' 85—88; שם בקורת מאת ד"ר ה. מלאום.

ראה ק. ס. שנה זו Frey, J.-B. Corpus inscriptionum Iudaicarum. ק' 341.

ספרו הגדול של פריי משמש הוא עצמו ע"י תוצאותיו הוכחה מכרעת לנחיצותה של פעולה זו. כינוס כל הכתובות היהודיות שבעולם מתקופת אלכסנדר בערך עד אחרי כבוש המזרח ע"י האימפריה היה רצוי זה כבר, וכל מי שעבד במקצוע חש בהעדרו של קורפוס שישחרר מחפוש החמר המפוזר והבלתי מעובד כל צרכו בגלל פיזורו. הן המעוניינים באפיקרפיה סתם והן חוקרי היהדות יכירו טובה למלומד שהמיל על עצמו עבודה עצומה זו לכנס, להשוות, לתקן, לסנן את החמר האפיקרפי היהודי שלא תכיר זכה למפול ביד מומחים דוקא, כי הוא לפי שבעו קרוב לחילול ולהיספוריו, לבלישן ולחוקר-הדת. עתה נוצר לכל חוקרי החמר הזה יסוד המרשה לדון על כל כתובת מתוך השוואה לחמר כלל. השוואה שפחית של קורפוס פריי עם כנוסים חלקיים כגון נסיונו של Oehler (1909) t. 53 MGWJ תוכיח את ההתקדמות הגדולה במקצוע זה הודות לעבודתו הנאמנה של פריי. יספיק להדגיש שפריי בעצמו הוסיף לאוצר הכתובות היהודיות מאה כתובות שהוא גלה והוציא לאור. אולם עבודתו אינה מצטמצמת באוסף החמר מתוך פרסומים, אלא פריי יורד בעצמו לקשאקומבות ולמויונים ובדק כל כתובת שאפשר עוד למצא במקומה, משהו נוסחאות המוצאים לאור לפניו, מתקן את קריאותיהם, מפרש ומבאר, ולא פעם הוא מוציא משורות הכתובות היהודיות כתובות שנחשבו ליהודיות, עתים מתוך חקירת תנאי המצאן, ועתים על סמך עצם אוצר הכתובות היהודיות. פריי סקף ספרות רחבה מאד (השוה רשימת הספרים העקריים שהשתמש בהם עם LI—XIX), וכדאי לציון לשבח שפריי שולט בעברית ומשתמש גם בספרות המדעית העברית שדנה בשאלות אפיקרפיות. בכלל קרובות הבעיות היהודיות 1956. הוא הגיע לירי למוד עמוק של החמר האפיקרפי היהודי על ידי עבודתו בבעיות התילולוגיה היהודית בתקופת ישו הנוצרי.

הכרך הראשון המכיל רק כתובות אירופה בלבד מכיל 784 כתובות הנחשבות ליהודיות ו-103 יהדותן מסופקת או שהן נראות אלויות, או יהודיות-נוצריות או אלויות בעלות כוון יהודי, או כתובות הנראות כנוצריות. מהיהודיות 554 באות מרומה, וכל שאר ארצות אירופה לא נתנו אלא חלק רביעי מכל הכתובות. אין להסיק מיהם כמותו זה מסקנה בנוגע ליושבי היהודים באירופה. אמנם רומה היתה למרכז יהודי גדול מאד, אולם יחס המספרים אינו מתאים ליחס הישוב היהודי בכל אירופה: ברומה נשתמר מספר רב של כתובות בגלל שמירת הקשאקומבות ושמירת המונומנטים, ואילו בשאר נקודות הישוב היהודי באירופה אבד החמר האפיקרפי. פריי הטיב להגביל את הזמן בגבולות שציינתי לעיל. עם יציאת היהודים מאפריקה הצפונית בזמן כבושה ע"י האימפריה והגירתם לארצות אירופה נעלמה היוגית והרומית מסבכותיהם והעברית תופסת את מקומן. הכרך הראשון של קורפוס פריי הוא ברובו כרך של כתובות יוניות. פריי נותן במבוא עם LXV סטטיסטיקה של הלשונות בכתובות רומה: אחת היא כלל ארמית, אחת חציה יוגית חציה ארמית, על 10 כתובות נמצאות ברבות בעברית, כל השאר הן יוניות או רומיות, אולם 74 אחוז הן יוניות ורק 24 רומיות. במדה זו הכריחה כנראה עבודת המסחר את היהודים לדבר בלשון הכין-לאומית של זמנם. לגבי הפרובינציות הבודדות אפשר להסיק מסקנות מתוך חמר הכתובות על השפה השלטת בין היהודים. לפי פריי עם LXVI קרוב מאד לדאי כי l'office synagogal ברומה עד המאה הרביעית היה ביוגית כמו הליוסורגיה הנוצרית עד למאה השלישית. לדעתי אין רשות לקבע זאת. לשון ברת הקברות אינה מודתה בתפוצות ישראל עם לשון התפלה, שהיא וכלה בחלקה לפחות להשאר

עברית. הסמך משל י' ז' מופיע ברומה פעם בנוסח ה-LXX, פעם בחרגוס אקילאס, פעם בצורה מעורבת משניהם. התורה וספרים אחרים של התנ"ך היו ודאי יודעים היטב לחלק גדול של יהודי רומה. לרגלי מס' 102 מתפלא פריי לכתוב העסמי שבו כותב מזכיר קהלה את הכתובת. אין כמעט מלה הכתובה בצורה נכונה. זפריי מדגיש שכתובת זאת אינה נותנת מושג גבוה מכשרונו הספרותי. אולם אם היו לו דוקא התפקידים שמציין פריי עם' XCIV, האם אפשר לחשב שהוא כתב את הפרסופים של ישיבת הגירוסיה ביווניה שלא ידעה היטב ולא בעברית או בארמית? הלא נירות אלה היו פנימיים של הקהלה ולא רשמיים כלפי הרשות.

בנוגע לזמן הכתובת מעיר פריי אצל בודדות שאפשר לקבע את זמנו. תאריך ברור ומפורש יש למעטות סאד (השוה למשל 660). פריי יודע היטב שהכתיבה הפליאוגרפית אינה מספיקה כלל לקביעה. שטרי שחרור עבדים יהודים ברומי 709, 710 הם הקדומים ביותר. מס' 638 היא אחת הקדומות ביותר מימי קלאודיוס קיסר לדעת De Rossi ופריי מסכים לו (עי' עם' LIV). אולם זכותו של פריי היא, ותשאר זכותו, שהוא יצר יסוד לקביעה כרונולוגית של הקטאקומבות היתודיות ברומה ושמשון עיי בדיוקה וחקירה נמרצת של חותמות הלבנים שנמצאו בהן. היסוד שנוצר עיי עבודה זו, מוצק ובטוח בחחלפ. פריי היה הראשון שהוציא את חותמות הלבנים של מונטי-ורדה וקטאקומבות אחרות (עי' עם' 212—227) ובא לידי מסקנה שהגלריות הראשונות הן מהזמן האחרון של הרספובליקה, המאות השניה והשלישית הן תקופת השמוש האינסטרובי ביותר של הקטאקומבות, היינו תקופת ההתפתחות הגדולה ביותר של קהלות ישראל ברומה. מונטי-ורדה נעזבה בערך בסאה הרביעית. חותמת הלכנה המאוחרת ביותר היא מימי דיוקלטיאנוס. מענין שגם הקטאקומבה בבית שערים מוכיחה שהשתמשו בה עד המאה הרביעית ועד בכלל. יש איפוא להניח שמאז התחילו היהודים—כמו הנוצרים—ברומה קוברים תחת כיפת השמים.

פריי נותן את הכתובות בהעתקה, בטרנסקריפציה, ובמקרים רבים גם בצלום או, כשאין להשיג צלום האבן, בצלום העתקה ספוג או ציור; ברוב המקרים הוא מוסיף באורים. חמר התמונות הוא מציין. לפעמים הוא מוסיף להעתקה ציור החפצים הנמצאים על האבן. ישנה לא מצאתי כאן, כי לפעמים נזכרים חפצי הפולחן במקום בצורת ציור עיי מלה במקום שבו נמצאים בצלום (למשל מס' 208). הוא מציין את מקום המצאן של הכתובות, אולם לא את מרותיהן. יש להצטער על כך. לפעמים יהיה למשתמש צריך לעיין במקורות ובפרסום ראשון. כמה חשובה ידיעת המדות מוכיחים דוקא ניסוקי פריי עצמו למס' 290. שופת הסוגרים היא הישנה ולדעתו בלתי מספיקה, עיי עם' XVIII. כדאי היה לקבל את שיטת לורן שגם IG-וה SEG קבלה. בהערותי להלן אשתמש בשפתו של פריי כדי שלא להקשות על הקורא. בציון המקומות שבכתובות על ידי נקודות, אין פריי מדויק במספר הנקודות המתאים למספר האותיות שאבדו, אלא ברב המקרים מסמנות נקודות אצלו סתם לקוי (עי' למשל מס' 197: Ω . . C ובטרנסקרי'—Σ[εῖμ]ω[v], השוה גם מס' 464. כדאי היה להבדיל לקוי סתם שאינם יודעים את ארכו ובמספר אותיותיו ולציין בסמן שונה למשל — — — ולהגביל את שמוש הנקודות למקרים שבהם יודעים בערך את מספר האותיות שיש להשלים לפי מדת לקוי והכתב וכל נקודה שקולה כנגד אות. במס' 24 שוי' 1 למשל מציין פריי במקום שארכו בטוח בהחלט ובהשלמתו אין ספק כלל בהעתקה 6 נקודות ומשלים אל נכון 11 אותיות. חסרון שכדאי לתקנו הוא שבטרנסקרי' אין פריי מציין את התחלות השורות עיי קו. כשהוא נותן כתובת כמס' 709, שהוצאה עם סמן השורות, גם הוא מסמן אותן. גם

בחתימות לבנים הוא מכיל שורות. לחרוזים המעטים הנמצאים בקורפוס בסוף כתובות בודדות אינו מתיחס בשום ואינו מצוינם כראוי בשכסם, וגם לא במפתח. את הכתיב העממי שהוא רב מאד בכתובות אלה מתקן פריי—אמנם בסמון על ידי סוגרים—בטרנסקריפ. האם לא כדאי היה לקבל את שיטת הפפירולוגיה המשאירה את הכתיב במקורו ורק מעירה בהערה, לשם הבנה נכונה בשעת הצורך, את הכתיב הנכון? את החלפת הווקלים אין לזקק דוקא על המסתתרת הכוונה היהודית, שאינה יודעת כראוי אותיות ויוגיות ויוסיות. הרבה יש ללמד על הברת היהודים, על ערבוב השפות, האותיות היווניות והרומיות.

מפריא שפריי הכנים אל הקורפוס שלו את הקמיעות שעליהם נמצאים שמות יהודיים. מס' 584, שעליו מתואר שלמה המלך מצד אחד והיקסי triformis מצד שני ועל ידה כל מיני סמלים של כשוף, אינו מחויב להיות יהודי כלל מפני שבין הסימבולים והכלים יש מנורה בת חמש ידים. כל הקמיעות שמביא פריי (רשומתם עי' עמ' 396. תקנתי את חרמונים של פריי בהערתי למס' 584 להלן) יכלו להיות כלים לא יהודיים, גם מס' 514 למרות המנורה. שסות המלאכים ושם ה' נתקבלו ע"י הגויים לפעולות מגיות משום שנחשבו לחזקים בפעולתם, כך נתקבל גם סמל המנורה. גם $\psi\sigma\sigma$ אינו מתאים לרוח היהדות (למס' 514 עי' הערותי למס' 584). אינו יכול להאמין שיהודים בעצמם השתמשו בשם המפורש אפילו שלא בצורתו, בטרנסקריפ. ויוגית כמו במס' 674, 679, 717 (לוח מני). השמוש בשמות יהודיים במקרה זה מוכיח דוקא את ההפך. שהקמיעות אינם יהודיים. אי אפשר לראות את כל הפפירוסים המגיים שעליהם מופיעים שמות יהודיים כיהודיים, ונראה לי שיש הרבה יותר מהאכסמפלים שהזכיר פריי. דעתי שאין מקום לכתובות כאלה בקורפוס. אולם אפסוק את הערותי הכלליות ואעבר להערות על כתובות מיוחדות.

מס' 17: ציף Διγίτης — מס' 18: בהעתקה ציף 1 ΘΑΑΕ.

מס' 22, 23: על ידי קריאתו המוצלחת של פריי בסדר שני חצאיה של כתובת מס' 22 מתבטלות הערותי בתרביץ ג' עמ' 223. ויש לקרוא $E\theta\lambda\omicron\gamma\epsilon[ou]$ $\gamma\eta\eta$. בשו' 1 כשמשלבים $\epsilon\iota\tau\epsilon$ נשאר לפי מספר הנקודות המסוננות עי' פריי מקום לשתי אותיות בהעתקה, לארבע בטרנסקריפ. האם יש מקום לשם האשה? ב-28 קוראים בבטחון [$\epsilon\gamma\theta\acute{\alpha}\delta\epsilon$] (עי' מפה אצל ליצמן), ולכן יש לנו שתי כתובות של אותה האשה, דבר מצוי בקמאקומבה בית שערים (שיוך אנרק). יש אפוא להשלים ב-22 $E\theta\lambda\omicron\gamma\epsilon[ou]$ (כאן ϵ במקום η , ההחלפה מצויה), ובשו' 1 [$\epsilon\iota\tau\epsilon\alpha\iota$] ומספר האותיות בשתי השורות הראשונות שווה בערך. ההתאמה שלמה בין שתי הכתובות. שמה לא נזכר. כראשונה נאמר שהיא אשת ראש בה"כ של הסיביריים ובשניה משבחים אותה ב- $\kappa\alpha\lambda\omega\varsigma \beta\acute{\iota}\omega\sigma\alpha\sigma\alpha$.

מס' 26 MI אין לפרש אלא עי' $\Delta\Delta I = \Delta\Delta I = \epsilon\gamma\theta[\acute{\alpha}\delta(e)]$.

מס' 36 a36: אחרי NEINA אני רואה רק I. ולא $\nu\epsilon\iota\tau\alpha N$ סוף שם אשה למשל $\gamma\eta\eta$ ונקו שארית של I, ז"א $\gamma\eta\eta$.

מס' 37: השווה הערותי בתרביץ ג' עמ' 225 ואיך. — מס' 43: $\tau\epsilon\upsilon\phi\epsilon\rho\acute{\alpha}$ אחת נמצאת קעת בבית שערים. — מס' 44: $Z\omicron\epsilon\tau\acute{\alpha}\varsigma$ אינו מתקבל על הדעת, עי' הערותי בתרביץ שם עמ' 220. — מס' 45: בהעתקה סוף שו' 1 [...] מיותר, כי שארית ה-II נראית בסוף שו' 1 ושרירי AP בראש שורה 2. — מס' 47: דוגמה ופה למנהג הסתתים להשאיר מה שכתבו בשעות ולשים אחריו את הנכון. פריי סוגר בסוגרים את השני, את הנכון. יש לכתב: $\tau\epsilon\upsilon\omega\gamma\tau\epsilon\omega\gamma$ (שורה 1 נכרת שארית של שתי אותיות).

מס' 95: צ"ש שו' 3/2 [ε]ϋσιν [γ]ο[ν]υ[ν] 5 שו' Δουκίν(η) שו' 7/6 מרשה להשלים
רק 'ετη[...μηνας]ς' או 'ετη[...μηνας]ς'.

מס' 108 ראוי לתשומת לב בגלל השם ΒΑΡΩΕΟΔΑ והכתיב שלו. — מס' 109:
הסתה מלא את המקום הנועד לכתובת בתוך המסגרת והוא כותב בסוף טא. η̄ εἰρήνη
והאות האחרונה כבר מחוץ למסגרת. הלוח והכתובת שלמים. כל אחר דע את הנוסח, יש אפוא
להתחשב עם האפשרות שהסתה נתן לקורא בעצמו להשלים ויש לכתוב (סוס) κύ(μησίς) η̄. —
מס' 110: יש להדגיש Εὐθυχανῶν וכן נותן פריי אל נכון בהערה ל-115. כאן σὺμβιος
בשכיר הבעל. והסתי ל-Mayence מעות שלא טעה בפירוש לא נכון של כתובת אפאמיו
בידיעות החברה לחק' איי שנה ג' עמ' 137 ואילך. אמנם הסעני עיי' Ησύχιος שלו במקום
Ησύχιον.— ἀνήρ במקום σὺμβιος, השוה מס' 128.

מס' 112: Τρύλλις, בספחה Τρύλλις. מה נכון? — מס' 119: בהערה לפרידיקציה
בסוף צ"ש 148. 370 ויש להוסיף 201. — מס' 123: כאן פעם αλῶς ἐξήσας, במקום
βιοῦν, אולם בגוף שני. η̄ ξη̄ רק לסימון מספר השנים. כאן נוסח הסוף בלתי רגיל
בהחלט. — מס' 124: אותיות שנכתבו במעות הסתה משארין ΜΗΜΗΤΡΙ. בהערה צ"ל
221.— מס' 125: הנפטר הוא בן ל"ו שנה ונקרא עיי' Αβιν τένων.

מס' 126: הפעם היחידה בקורפוס η̄δους במקום γλυσ. מוזר προσεύχοιο. פריי
מתרגם: מתפללים (כלומר החורים), אולם כתוב הגוף השני ο. προσεύχοι(ν)τ. אינה מתקבלת
משמע האופסטיזם. מענין שכאן ובמס' 132, קברה של אותה קרוספינה, אם הילד הנקבר
במס' 126, נמצא האקוסטיון αὐτοῦ κοίμῃσιν τῇ. אינו יודע פירושו בשוה. האם אפשר
לשער ατλ. εἰρήνη ἐν προσ(ο)ύχοιο, תעלה על משכבך בשלום? אולם הפועל אינו
נמצא אלא אצל פינדארוס.

מס' 127: אפשר גם Κάλανδιῶν בלי ν, השוה Scipio, אמנם גם דשיבוס
Καλάνδιος בא בחשבון. — מס' 128: בהערה צ"ל 230 במקום 224. — מס' 131: היות
והנוסח שבראש הכתובת רק כאן, ואצל נוצרים נמצא לפעמים, והיות ובסוף נקרא ἐποίησαν
ἀδελφοί בלי שמות, חושדני שהכתובת נוצרית. — מס' 136: נוסח כפול של אותה
כתובת, מענין במעיוותיו. מה ש-B אצל פריי, יש לחשב לנוסח ראשון משובש שגרם לחזרת
העבודה. — מס' 137: βρέφος במקום τέκνον. למשפחת פרוקופיוס — עיי' 126 ו-132—יש
בפריי מיוחדים.

מס' 142: צ"ל על סמך הצלום ΓΡΑΜΑΤΕΩΣ ו-γρ(α)μ(α)τε(ύ)ς. — מס' 144:
יש לציין את הנוסח αὐτὸν κοινόν βίον ἀντιζώσας. פריי אינו מתרגם את ה-ἀντί.
ה-ἑρεπτόν ששמו Notus שלם המורה בעד חנוכו ומפלו. הציוורים מצד שמאל מענינים
ומעונים פירוש. — מס' 145: היות ונשבר מעט מאד מהלוח מצדו הימני, יש לכתב' בסוף
שו' 4 בהעתקה ΜΗ̄, שו' 5 היה כתוב לפי גודל השבר Η IB, היינו [(μ)έρας] ; צ"ל ἄρχ(ων), שו' 6 יש לכתב [τῷ], בראש שו' 7 [τά]τῳ וכן יש
לתקן בהעתקה בסוף אותה השו' η̄ εἰρήνη[ν], שו' 9 [σοῦ].

מס' 148: מכיל הכפלה וולגאריה מענינה בציון שנות החיים: αἱ β' καὶ ἔζησαν
δύο ἔτη. כאן—דבר נדיר—הספירה לפני ἔτη.—מס' 151: קברה של בת 96 שנה. הכתובת
כמו הרבה אחרות מרשה להניח שחגגו וזכרו את יום ההולדת בין יהודי רומה. — מס' 155:
מדגיש פריי Σαβατίδ, אולם בהערה Σαβάτις, ב-156 Σαββάτις וכן נכון. — מס' 164:
—Secundus כדאי היה לרמוז לשם Δεύτερος ב-103 225.

מס' 303: ההשלמה 'Iou[ν]ία בשו' 2 נראית לי בלתי בטוחה בהחלפ' אע"פ שהשם נמצא ב-242 248 ואולי 665, כי יש לשום לב לשו' 1 שזה בארכה לשו' 4 וכן שו' 2 לשו' 3 והאמצעיות הן ארוכות יותר בשתי אותיות בערך בהתחלה ובסוף. ולכן גם הקריאה 'Avtutā בתור נגטיבוס מסופקת. יש מקום ל- $\alpha\tau\omega\upsilon$ [τρου ἐτῶν]. 'Avtutā לזכרה בסוף εὐψύχ' נוסף בכתב אחר כאילו לשם תקון εὐφρόν'. לשניהם אין חבר בקורפוס של פרוי. — מס' 304: שורת הנקודות בשו' 4 מיותרת. ה-Σ שייכת לשורה הקודמת שבה לא היה מקום פנוי. — מס' 307: קשה להאמין בקיום שם 'Eποφρόν[ω]ν (אצל פרוי חסגרות אינן נכונות). אם קוראים ετ(η) ο' = ETIO = EPO, מכנס בלי εἴησε, נשאר שם Φρόντων והכל בסדר.

מס' 311: אחרי ἐποίησαν כתוב Y. פרוי אינו מציין את האות. היא נמצאה בבית שערים פעמים רבות. פירושה מסופק, אולי היא סימן הסתרים. — מס' 315: ה-λέισα היא כח, כפי שמציין פרוי אל נכון. — מס' 328: 'Eπιένιος זה נקרא בשם שאין לו פירוש אלא "יוסף", דוגמה מעניינת של שיט' השמות היהודיים הסתורגמים. 'Eπιένιος מציין. — מס' 324: בהעתקה צ"ל 'EPMOΓENYΣ — מס' 330: פרוי מעיר מ' MIKKH יכול גם להיות n. p. אין שם שכאן פירושו קטן; בבית שערים מופיעה המלה בשמוש זה פעמים אחדות.

מס' 333: הצלום הפוך. הנוסח νομομαθής δὲ διδάσκαλος ὁ מיוחד במינו, אולי בהתאם לסדר המלים העברי "רב יודע תורה"? — מס' 335: בפרנסק' צ"ל θάρ(σ)ει או θάρ(σ)ει ולא θάρει. — מס' 336: ὁ חסר ב-index. להצעת פרוי βιώσας α[λ]ω[σ]ας לא מצאתי אנאלוגיה, אחרי K נראית שארית אות שיכולה להיות שארית או A או Λ. מתקבל איפוא αλ... או αα. אולם קשה להעזו לראות בזה שארית שם קהלה בלתי ידועה עד כה. אורך השורה מרשה להשלים למשל ὁ Καπτάδοξ. — מס' 337: οἶκος αἰώνιος הוא חרנום של בית עולם. — מס' 343: בהעתקה שו' 1 צ"ל 'ENΘΑΔΕ, בפרנסק' ἐνθ(ά)δε (αὐτοῦ μνία (כך צ"ל) בסוף מסיום את הכתובת שהוא שלמה. את הברכה הזאת לא צריך היה לכתב בשלמותה כשלא היה מקום פנוי. כל יהודי ידע וחשלים εἰς εὐλογίαν כלומר, וזכרנו לברכה.

מס' 347: הכתובת מעניינת בגלל סדר התארים הנתנים למתים, תפקידם (ἄρχοντες), מוצאם (ἐρεῖς), יחס קרבתם (ἀδελφοί). — מס' 351: ברכת הסיפא לא נגמרה בגלל חוסר מקום פנוי, השוה לעי' 277-277. — מס' 353: יש לציין את השבח המיוחד במינו αλῶς αλῶς μετὰ πάντων. — מס' 355: השלמת שו' 2 של פרוי ארוכה מדי. בשו' 1 חסרות שלוש אותיות, בשו' 3 ארבע, ולכן אי אפשר שהחסרנה שש בשו' 2. יש להשלים 'I[ούνη]ος ודאי 'I[ούνη]ος פחות ודאי 'I[ούνη]ος.

מס' 358: הכתובת נחלקת לשלושה חלקים, שנקראים לחור בסדרם. לאמצעי יש — מה שפרוי לא ציין — אופי של חרוז קלוש.

εἰ(θ)ε σε 'Ιοῦστε τέκνον ἐδυνάμην σαρκῶ χροσέφ θείναι
θεψάμενος. Nūn δέσποτα

הסגנון ברור. את ה-augmentum יש להשמיט בעת הקריאה. שתי ה-ω יש לקרא כקצרות. מתוך עצם סגנון החרוז יש להסיק, כי צריך להבין θεψάμενος (α) ולא θ(α)ψάμενος; גם פרוי שוקל אותו. נראה שנשקף דרך החרוז וחצי איזו סכומה של אפיגרמה ספולקראית מקובלת בזמנים החס. גם בפניה הנלתי רגילה אל ה.אדון' מורגש סגנון גבוה. אחר כך הוא עובר לפרוזה רגילה. ל-accus. αὐτῶν εἰ' לעי' מס' 277, אולם הסוף ἐν δικαιο-

ωμάτι σου (רק כאן בקורפוס) שוב גבוה. הכתובת עוברת לגוף ראשון: הנפטר מדבר: ενθάδε κείμενος Ἰουστός γλῆς τῶ τρυφάων τῶ τρυφάων לא תפרשה. TPOΦEΩN יש להבין ὧν τρυφε(ῖ) בהיותי מתוך פטרוננו שלי.

מס' 369: בהעתקה שו' 4 צריכה ה-H השניה להיות שלובה עם P בפעות הסתת. — מס' 362: השם Ἀκονε' לא מצא פירוש, בהקנא של Iuster אינו מאמין. מצלום הכתובת נראה כאילו הלוח מצד ימין נשבר. האם יש אפשרות לחשב על Θ... היונו Ἀκόν(τ)(ιος)? — מס' 363: האם אפשר לפרש Καυλία Εὐδοῦς כ-קאיליה בת Εὐδοῦς? (עי' Εὐδοῖα ב-NT). — מס' 367: הכתובת המצטוינת נכתב ברברי מכילה שם KYIAINOC IOVANOC שפרוי מנסה אמנם בספק לפרש Ἰουδαῖος Κρυγιῖνος, אולם מדוע לא לחשב על Quienus Ioanes? השוה Cuyntus ב-284.

מס' 372: ברכת הסיפא נכתבה מצד ימין בחמש שורות קצרות - αἰμα ὅ ἐν ἱερῇ AV II ἱερῇ. האות הנראית כ-II — ושפרוי נותן כ-π' כאילו חזר הסתת על מספר שנות הנפטרות — היא לינאטורה של T+H. נראה לי שיש גם שריד חקו האמצעי H, ולכן יש לכתב αὐτῆς) ואולי αὐτῶς, כי אפשר שה-C הייתה תחת ה-II, אולם חלק קטן של האבן חסר. השבר נכר.

מס' 379: בסוף הכתובת אחרי ציון מספר השנים נמצא ICA IZ. חיש אפשרות לנסות לפרש שאחרי השנים נזכרו חדשים וימים? ולקבל ICA כ- α' (ἡ)ν(α)μ) ו-IZ כ- ζ' (ἡ)μ(ε)ρας)? פריי בספתח: Ἰσά[α]ν(α) אולם קשה לקבל. — מס' 396: האם השם Caββασα הוא שם אהבה וקיצור של Σαββατία? — מס' 402: בהעתקה צי' ΣΙΚΟΥΑΟΣ ובברנסקר' Σίκου(λ)ος — מס' 412: צי' EII|IHCEN ו-ἐπ[ο]ύθεν. הציוור עכ"פ אינו חיק לספר תורה. — מס' 413: הנפטרות הן כנראה אחיות. אינו רואה כל טעם להפך את ה-ΣΑΣΙΑ-5 Cassia, כל הכתובת כתובה באותיות יווניות. Σασσία אולי שם אהבה.

מס' 426: שו' 1 בסוף ΔΕ ומקום פנוי לפניו מרשה לחשב ש-ΕΝΘΑ היה בראש השורה ובאמצע היה ציור, למשל מנורה. נשתמר הצד הימני של האבן וסוף השורות. פריי מציין בפעות לקויים אחרי האותיות שנשתמרו, שו' 3 נראה להשלים [ε]ρ[ε]ς לפני P נראית שארית של E. האות האחרונה איננה N (השוה את ה-N לפניו בציורים), אלא אפשר לראות שארית של M ולכן אפשר ... μ(ῶ)ν ε[ρ]ε[ρ]ς — מס' 437: צריך למחוק בשו' 1 את E; שו' 5 צי' EHO|HEAN וכן בברנסקר'. — מס' 475: הכתובת שנמצאה לפני מדרגות הקרקעית ראויה לחשיד לא רק מטעם זה, אלא גם שם האם Damnata מעורר חשד. יהדותה מופלת בספק. — מס' 499: בברנסקר' צי' שו' 3 [c[on]iux?]. שו' 5 di[es] השם Sigismudus — נזאליס לפני דנמאליס נושא לפי, השוה Ἀιγύονα קליין קורפוס מס' 23 — מראה כיצד חודרים שמות גרמנים גם אל הקהל היהודי ברומה, השוה Germanus מס' 242 ו-Mannus מס' 472.

מס' 503: כנראה קבורים שני ארכונסים, אולי אב ובן. אין בכך כלום שהארכון השני הוא בן 18 שנה, יש ארכון בן י"ט, שהיה פעמים ארכון, עי' מס' 505. — מס' 508: לפי ההעתקה נקרא הנפטר ΜΝΙΑΣΕΑΣ אולם בברנסקר' Μν(ι)ασέας. פריי רואה ב-Mnaseas תמורה צלילית למנשה, אולם אין צורך להוציא את ה-ι. האפשר לקבל (=ει) Μνιασέας כתמורה לזכריה וכד' — מס' 510: Σαλώ יכול להיות קיצור במובן שם ליוסף, קיצורים כאלה גם בבית שערים. שו' 6 ואיך כתוב ΜΑ ἐβίωσεν, מה שפרוי ספרש λ[υ]καβαντας) (כלומר יש צרך בסוגרים עגולות). אולם מאין ליהודים מלה רחוקה

וגבוהה זו ולמה להניח L רומית באמצע כתובת יוונית שהורה? הסימן L רגיל מאד בפירוסיס כסימן שנים. יש לכתב 'αἰώνων' — מס' 514: ספק הוא בעיני אם שלוש השורות שמעל למנורה על הגמה הזאת הן שורות אותיות קבליות, כפי שסובר פריי. עכ"פ איננו יודעים את פירושו. בתוך המנורה כתוב $\begin{matrix} \text{IA} & \text{Q} \\ \text{VII} & \text{EIII} \end{matrix}$ הייתי מציע לקרא $\text{I} \alpha \omega \text{ } \psi \pi \text{ (σιστος) } \epsilon \pi \text{ (δου)}$, הפעל מתאים יפה ל- $\psi \pi \text{σιστος}$, השנה 726, ביחוד ש' 2 ו-9 ואילך.

מס' 516: זכוכית זהב, שנמצאה בקסאקומבה. $\sigma \lambda \alpha \varsigma \epsilon \iota \rho \eta \nu \eta \varsigma$ מתכוון כנראה לציור בה"מ. בבית שערים $\sigma \tau \omicron \varsigma \tau \eta \varsigma \epsilon \iota \rho \eta \nu \eta \varsigma$ הוא חדר קברים. $\lambda \alpha \beta \epsilon \sigma \lambda \omicron \gamma \iota \alpha \nu$ מפרש פריי *prends l'eulogie* הכונה ל-*objet bénit* כמו ה'ין, הכוס וכו'. המקומות שהוא מביא מתוך אבות הכנסיה נוגעים להשקפה נוצרית. אולם במס' 518 *Eulogie* הוא שם אשה, וגם כאן יש לכח"פ אפשרות שהכוונה לשם. גם מקום המלה וגם העובדה שאין כאן מה להשלים הם לטובת דעה זו. — מס' 527: אלגיה זו יכולה להחשב ליהודית בבחינה למרות מקומות ידועים הנראים מזרים על קבר יהודי. אולם צורת השיר בש' 1—10 כמעט קלסית וכף היצירה היא הוכחה להתבוללות משפחות ידועות ברומה. ש' 3 *vita* פירושו „נשמה" בנגוד ל-*corpus*. כשהבעל פונה אל אשתו *suscipe... debita officia*, הוא מסיף בספקנות: *si quis post funera sensus*. אולם *templa quietis* שיש לנפטרת כעת מזכירים את ה- $\sigma \tau \omicron \varsigma \tau \eta \varsigma \epsilon \iota \rho \eta \nu \eta \varsigma$ של ברת שערים. שלוש השורות שבהן נתנים זמני חייה של הנפטרת אינן בפרוזה כפי שמעיר פריי, אלא חרוזים לקוים, הלכתי מהחיל מהמספר. ש' 22 שוב פנטמטר, ש' 23 שוב הקסמטר לקוי מלבד המספר שהוא מחוץ למסרון.

מס' 528: כתובת משנת 387 לסה"נ, ידועה כ-*crux interpretum*. אציע פירוש שינסה לפתר את הקשורים שבכתובת מפורסמת זו. פריי אף לא תרגם את המסמך. יש לצאת מהשורה האחרונה *Baraset uxor bibet*. „בראשית" של פריי אינו מתקבל על הדעת. יש להבין *Baras et uxor (v)i(v)et*. בזה אנו לומדים את שם הבעל ששמו $\text{B} \alpha \rho (\beta) \alpha \varsigma$ לדעתו, או בראבא $\text{B} \alpha \rho \alpha \beta \alpha \varsigma$. שם האשה כנראה *Venus*. אין כל יסוד להתקל בשם זה אצל יהודים במאה הרביעית. השוה *Venus* כתוב מס' 568. צ"ל *(V)enerem suam*: *accus.* במקום *Veneri suae*, *BENEREM SAAMBARAALATINI*; dat. *Barva Levitini* ואולי *Lentini*. לוינוס שלו בראבא (בן) לנמינוס כי שם הבעל מופיע כאן בצורה יותר שלמה. השאר *sapidus in pace bonorum* מכיל כרכה שבמוק. *sapidus* הוא *sopitus*, היינו „נרדם, ישן, שוכב", צורת *mas* במקום *sopita*.

מס' 534: שהדוסקוס עם כל טיני סימני הכישוף הוא יהודי, אין המנורה בעלת חמש ידים מוכיחה. אפשר שלא־יהודים השתמשו בסמל היהודי כמו שאהבו את המלים העבריות והיהודיות ביחוד במעשה הסגיה הכללית. בהערה צ"ל 678 במקום 668 ו-674 במקום 669 ו-779 במקום 674 ו-717 במקום 709. — מס' 538 צ"ל $\delta (\rho) \chi \omega \nu$ — מס' 539: היות וכתוב $\rho \rho \alpha \rho \chi \omega \nu$ ב-*uominat*, הרי יש להבין את האותיות *Maqxiave* כשארית שם איתו פרוארכון ואין לכתב $\text{Maqxiav}(\eta)$ כפי שרוצה פריי, אמנם בספק. האם אפשר לחשב על $\text{Maqxiave}[\text{tvo}] = \text{Marcianinus}$ (השוה *Monninus*, *Victorinus* מס' 253 ו-470) כהרחבה של *Marcianus* (עי' *Marciana* מס' 46).

מס' 544: השלמתו של פריי אינה נראית בעיני. בצלום נכר, שהאבן למעלה שלמה ולפנינו שארית ש' 1 של הכתובת. מתוך ש' 3 ו-4 *ICAΘA..TOC* ברור שיש להשלים α או בסוף ש' 3 או לפני $\sigma \tau \omicron \varsigma$ בש' 4. אולם באבן נראה לעין שלפני $\sigma \tau \omicron \varsigma$ לא היה כלום

ולכן יש להשלים $\alpha\theta\acute{\alpha}[\nu\alpha]|\tau\omicron\varsigma$, חסרות אפוא שתי אותיות בסוף שו' 3. פריי קשר שו' 2 ו-3 $\alpha\theta\acute{\alpha}[\nu\alpha]|\tau\omicron\varsigma$ — אולם הפורטולה $\sigma\theta\delta\epsilon\iota\varsigma \alpha\theta\acute{\alpha}\nu\alpha\tau\omicron\varsigma$ אינה נמצאת כלל בלי $\theta\acute{\alpha}\rho\alpha\sigma\epsilon\iota$ לפניה בקורפוס הזה. ולכן יש להשלים $\alpha\theta\acute{\alpha}[\nu\alpha]|\tau\omicron\varsigma$ $\theta\acute{\alpha}\rho\alpha\sigma\epsilon\iota$ $\sigma\theta\delta\epsilon\iota\varsigma$ — שו' 1 נשאר AMA ואחרי אותיות אלה טקום פנוי. השורה לא הגיעה עד קצה האבן (עי' בצלום), ובאופן סימטרי אותו הדבר בראש השורה. בדרך זאת נשאר מקום לחמש אותיות בערך לפני ה-A הראשונה, e. g. $[\text{Iou}]\alpha \mu\acute{\alpha}[\tau\eta\kappa]$.

מס' 548: קטע כתובת המכיל רמז ברור למתנה שניתנה לאיזה בנין שהוא. ב-ΘΟΥΥΣΙ פטון שם המנדב: $\theta\omicron\upsilon\upsilon\sigma\iota\varsigma$ — ? מעיני פריי נעלמה שארית האות אחרי Σ. שו' 2 הושלמה ע"י פריי: $\epsilon\acute{\alpha} \tau\omega\upsilon \text{ } \bar{\iota}\delta\iota\omega\upsilon$. מה שראה פריי אחרי זה הוא לפי הצילום: KAIL נתן להשלים או $\alpha\tau[\epsilon\sigma\alpha\epsilon\upsilon\alpha\sigma\epsilon\upsilon]$ (או $\alpha\iota[\nu\acute{o}\nu]$) (אצל פריי כהערתה KAI ובמקום, $\alpha\epsilon$). שו' 4 השלים פריי אל נכון $\alpha\alpha\rho\acute{\alpha}\theta\upsilon\tau\epsilon[\sigma\upsilon\upsilon]$. לפעל המוצע על ידי שו' 2 השוה $\alpha\alpha\rho\acute{\alpha}\theta\upsilon\tau\epsilon[\sigma\upsilon\upsilon]$ (מהמאה הרביעית לפי מהיג). Pap. Ox. 892,8 $\alpha\alpha\tau\alpha\sigma\alpha\epsilon\upsilon\alpha\zeta\omicron\mu\acute{\epsilon}\nu\iota\upsilon$ $\pi\acute{\upsilon}\lambda\eta\eta$ דלה קטנה בתוך שער גדול יותר, השוה Pap. Masp. 333,17 $\alpha\alpha\tau\alpha\sigma\alpha\epsilon\upsilon\alpha\zeta\omicron\mu\acute{\epsilon}\nu\iota\upsilon$ מרשות השלמה $\alpha\alpha\rho\acute{\alpha}\theta\upsilon\tau\epsilon[\sigma\upsilon\upsilon]$ או $\alpha\alpha\rho\acute{\alpha}\theta\upsilon\tau\epsilon[\sigma\upsilon\upsilon]$ אולם מלה זו מקומה ע"י שם המנדב. האם אפשר לשער גם $\sigma\upsilon\upsilon\alpha\gamma\omega\gamma\acute{\omega}[\nu]$ ולחשב על יותר מכ"ג אחר ועל דלת צדדית שהיתה מובילה לחצר משותפת של שני בכ"ג? מעל ה-O של שו' 1 נכרת שארית אות, ולכן הכתובת היתה גדולה יותר.

מס' 551b: אפשר להשלים בשו' 2 אחרי שהצילום פריי בהשלמת שו' 1: — — — $[\mu\epsilon\tau\acute{\alpha} \tau\omicron\upsilon \bar{\upsilon}\pi\epsilon\iota\sigma\tau\omicron\upsilon \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon]$ ואחרי כן בא השם. — מס' 551c: את הליו אחרי MHAH יש להשלים ב- $\theta\acute{\alpha}\rho\alpha\sigma\epsilon\iota$. ע"י הערתו ל-544. מס' 552: נשארת חידה. קריאתו של פריי, כפי שהוא מודה, מסופקת מאד. קשה להסכים לה, כי השורות שלמות. Edonio אפשר להבין Hedonio אולם SEON נשאר בלי מובן. חשבתי על $\sigma(\iota)\nu(\delta)$, אולם אין כל במה. — מס' 556: מתקבל יותר על הדעת שהיא, Claudia Aster, ממה ו-T. Claudius Masculus דאג לקבורתה. יש לשים נקודה אחרי captiva ולהמשיך: Curam egit Ti. Claudius etc. והלאה יש לקרוא ולהבין כך: Rogo vos fac[ite prop]ter legem. בקשתי תעשו לי סען התורה: ne quis mihi titulum deiciat curam agatis. תרגומי של פריי בטעות וסודו. יש להבין: תדאגו פן מי שהוא יסיר לי את המצבה. אסתר באה כנראה לדומה כשבניה אחרי שנת 70.

מס' 559: הכתובת טיפאלים, אבי הנמסרת נקרא Thelesinus וכך כותב פריי גם בהריגוטו, אולם האם אפשר להבין $\Theta\epsilon\lambda\epsilon\sigma\iota\upsilon\sigma$ היינו מרומה? — מס' 569/570: דרגת החפש ביצירת שמות פרטיים וביחוד בסופיסטים אפשר להכיר כאן כמו בתלמוד. מופיעים כאן יחד ביטוי, ביטה, Vitas כתמורה לחיים. אפשר גם להניח שקיים Vitas. ל-ה' בסוף השוה "אנמסטה" בכתובת על הר הבית (השוה הערתו ב-Riv. di Arch. crist. 1935 p. 342). — מס' 576: ANA שם גבר, לדעת פריי קצור של Avavias , אולם אפשר לשער גם חנא.

מס' 577: בכתובת קשה זו הסבא והנכד הם בעלי אותו שם Avavias ובכן נראה שבתוך NIPATOC אין שם פרטי שני של המה אלא תאר, אולם לא ידוע איזה. (האם $\text{Iatp}\acute{\alpha}\rho\acute{\alpha}\varsigma$). אם מניחים שב-EPOAAOC החליפו בשעות-המסתת A- Δ את סקוטן, מתקבל $\text{E}\rho\acute{\alpha}\lambda\alpha\omicron\varsigma$ (גנטיבוס מ- $\text{E}\rho\acute{\alpha}\lambda\alpha\varsigma$?). שאפשר לקבל אותו, אם כי הצורה אינה נכונה. וזה שם האב. AEBIABEHIL שלא נפתר עדן, נראה לי ברור, היות והאותיות נמצאות אחרי שם. כהאר הבא בקלקול

או של ΔΕΙΑ ΒΕΙΟΝ, היינו δὲ βίου, ואז המה הוא בן אחר עשר חדשים; או יש לקבל רק את האותיות ΑΒΙΑΒΗ (δὲ βε(ι)ου) (η במקום ו) והשאר IL הוא המספר עשרה I = L סימן לשנים, השוה מה שהערתו למס' 610. ואז המספר הוא בן י' שנים ואחר עשר חדשים.

מס' 581: שם הנפטרη Βερονική. פרוי טעה בתרגום בצורת השם. צ"ל Βερονική(η)ν(η)ς. — מס' 688: הצעת פרוי המוצלחת שו' 3 [C]αμ(η)λ(λ) יש לקבל. — מס' 600: ICAC לא צריך להיות (α)Ισα(α) (כך צריך לסגר) כפי שסובר פרוי. השם מצוי בפפירוסים. אולי הוא תמורה של ישו. — מס' 601: נקודות אחרי εχθ(ε)ν מיותרות. — מס' 611: הכתובת הגדולה של פאוסטינה, שזמנה קובע פרוי. אחרי בסוף הנשיאות סביב שנת 426— היא לדעת Juster I 390 (אמנם בספק) מהמאה השמינית, ז"א מחוץ לתקופה שפרוי רוצה להקיפה בכתובותיה. חבל שאין צילום לכה"פ של הסכסם העברי הנמצא אצל אסקולרי. המלה היוונית היחידה בכתובת הרומית θεο(ν)ος מרשה לחשב שקינות או הספרים אלה היו בלשון היוונית. ודוקא העובדא duo apostoli et duo rebbites אמרו את θεο(ν)ος, נותן להשג על הספרים מהם. השליחים הם ודאי לא של הנשיא, אולם אין כל הוכחה להשקפת פרוי ששויכים לפקידות הרגילה של הקהילה (Venosa). אדרבה יש להניח אולי שהם שליחי הקהילה המרכזית. מה פירושה של civitas בתקופה זו, האם קהילה?

מס' 612: הפעם היחידה שמקום הקבורה נקרא בשם absida, צורה וולגארית מענינת של ψῆδα. — מס' 617: ב-TAFU אני רואה טרנסקרי' של τὰ πο(ς), עי' מספר 596. — מס' 630: לתיחזקאל אחי אכיר' בעברית מתאים ברומית בדיוק: Ezechiel BARBANE su(o). המלה נראת כארמית או עברית; בשום פנים לא רומית. האם יש למצא בה באבזי או בר סבא? — מס' 634: שו' 2 יש לקרא: אשת נבונה. שו' 3 ואילך: צ"ל. מוכנת בכל מצוות אמנה— כך כתוב על האבן; האות ה מעל השורה, — אמנה היא תורה. שו' 5 ואילך שלמה בסכסם שלה ומובנת: ומתמצא פני אל חנינה ליקיצת מי מנה". הכוונה לתחית המתים. "מי מנה" = ישראל, עי' כמדבר כ"ג: "מי מנה עפר יעקב. שו' 8 יש לכתב שפ(ט)רה. הכתובת היא מ'וש בסגנון חסל סדור פסח שבהגדה. בעד ההערה הזאת ואחרות להבנת כתובת זו אני חייב תודה לידידו מר אברהם יערי.

מס' 636: צ"ל co(n)iugi benemer(enti). — מס' 641: בטרנסקרי' חסר sarcogena=filia שפרוי ספרש Nonna SARCOGNA. — מס' 645: d(is) m(anibus). — אמנם בספק — אינו מתקבל על הדעת כלל, אם הכתובת יהודית היא — ולי יש ספקות — אפשר היה לשער אולי Nonna Sar(a) cogna(ta) והיא גיסתו של קליריאנוס. השוה רוגמות רבות בכתובות ב-CIL שיש למצא ב-Th. L. כך III עמ' 1482. — מס' 647/8: את קריאתו של פרוי קשה מאד לקבל. יש לפרש את כתובת האבן והפיקשה יחד. הצעתי אינה בטוחה אמנם, אולם היחידה הנראית לעיני. ב-648 האוחזות מסודרות כך שאפשר לקרא את שלוש השורות זו למטה מזו ולא בתוך העגולים המצויירים עליה. רק ה-D עומדת הפוכה: sa(lom) doies sela = SAC|OIEC|CELA, היינו שלום תחן (δολης) סלה. והנה לפנינו כעין ברכה או תפלה. ב-647 על אבן המבטת שוב כחוב OIEC מעל המנורה. יש להשלים בהתאם ל"d)oies. ואולי יש לקשר עם עצם הברכה את המנורה כסמל?

מס' 650: שו' 3 OXCORISMAEELASIFERINE מה שמעתיק פרוי Lasif(ue) oris m(eae) Lasiferiu(a). צורת השם נראית בלתי-אפשרית, כמו כן Lasif

החברתיים של היהודים, על ארגון יהודי רומה, על הארמיניסטרציה של הקהלות היהודיות, על ארגון בהכ"נ. לפרק הזה נוסף פרק שבו דן פריי על השאלה אם ארגון בהכ"נ היתחדי היה לדרגסה לארגון הקהלה הנוצרית. הפרק הזה חורג מגדר המבוא, כי אין הוא שייך באופן ישיר, ביחוד החלקים הפולמוסיים שבו נגד La Piana. ובפרקים על חיי המשפחה וחיי הדת של היהודים ססיום פריי מבוא רחב זה. חסר הדוגמאות המובאות בפרקים אלה אינו רב, ובשטחה היו קוראים גם כאן את מאמריו הנכבדים ורבי הערך של פריי שפרסם ב-Recherches de Science Religieuse בשנים 1930/31 המפורשים יותר. על פעולתו החשובה של פריי בפתרון השאלות הנ"ל עי' בביבליוגרפיה עמ' XXIX ואילך. פרק מסכם על לשון הכתובות ונוסחאותיהן ועל השמות היה רצוי. אולי הכרך השני ישלם את החסר הזה. גם פרק על הכתיב היה מועיל. אינו רוצה לתת כאן את הערותי למבוא, בכדי שלא להאריך יותר. אחכה להופעת הכרך השני, שכל המעוניין באפוגרפיקה היהודית מחכה לו בכליון עינים וברגשי תודה וברכה כלפי פריי.

רק מלים אחדות בנוגע למפתחות, שהם בקורפוס כזה חשובים כמו המסמך עצמו. פריי מחלק כהתאם לבניין הקורפוס למפתח הכתובות היהודיות ולמפתח המסופקות וכו'. כל אחד נחלק ל-p. ב, מלים כלליות ויוניות ורומיות. רק המפתח העברי הקצר מכיל את כלם יחד. גם מלים מקושעות נתנות בסדר מובן בסוף המפתחות הכודדים (אבג, K(α)σάφας מסמ' 25 נכנס בשעות בין ה-communism). יורשה לי לבטא את הרצון לראות index אחד כללי לשני הכרכים בסוף הקורפוס, שיהיה למפתח האוצר הזה בכל הכוונים. הכרכים האחרונים של IG או של MAMA ואולי עוד יותר ה-Sammelbuch של פרייזוגקה צריכים להיות לסופת. המפתחות המפציאליים האלה הם הם המגוישים למעיון את כל הפירות של העבודה הגדולה. נחוץ מפתח הכלים והחמרים שעליהם כתובה הכתובה, מפתח כרונולוגי, מפתח דקדוקי-לשוני, מפתח מיוחד של נוסחאות, של ברכות, של קיצורים, של שמות לפי שיטה מעובדת המתאימה למהותו של השם היהודי. תקותי שהמחבר הנכבד יכתיר את פעולתו עי' עבודה זו שהיא קשה ובלתי נעימה במדה שחיא מועילה. רצוי שהכרך השני יכיל גם מפת הישובים היהודיים בעולם על סמך החסר הזה.

מי יתן ונראה בקרוב סיום פעולתו של פריי. תבוא עליו ברכה. משה שרצה

1743. Messina, Giuseppe. L'aramaico antica ; indagine sull' aramaico del Vecchio Testamento. Roma, Pontificio istituto biblico, 1934. 38 p., I l. 16 : 24.

לחברת נספחה: Nota aramaica מאת אותו המחבר, מתוך: Biblica, XVII 1936

ע' 102—103.

מז. ספרות יפה עברית חדשה

גלזומן, ש. על סף המות. ע' 433.	עדינו העצמי. הסטודנט היהודי ובת
גרינגרג, א. צ. ספר הקסדוג והאמונה.	הנרף. ע' 440.
ע' 433.	פושקין, א. ס. יבגני אויגנין. תרגם
הופמן, ש. צלילי נוף. ע' 433.	א. שלונסקי. ע' 440.
סולסווי, א. פטר הראשון. ע' 437.	קמין, מ. בן-גרני. ע' 472.
מרצבסקי, ש. עזה מאהבה. ע' 439.	קרובץ לפורים. ע' 430.
ניב; ירחון. ע' 455.	רמה; ירחון. ע' 455.

1744. גרוס, אליהו. זאטוטי הנגב (מאת אליהו עפער
[פסירונים]) (Buenos-Aires), רכנוניה, תרצ"ז-1936, 159, [1] ע, פורטרט. 22 : 15.
= ביבליותיקה "ששניב", ספר ב. - מהמעטפת.

1745. הלינה למען אי העובדת בפולין, טר"ס. ליום ההסתדרות;
חומר לנשף ומסכה, עם שנת החמש-עשרה לקיומה. הוצאת מרכז הלינה למען
אי העובדת בפולין, מרכז "החלוק" בפולין. (Warszawa, דפוס Futura, 1935).
48 ע. 23 : 15. בעברית וביווית.

1746. פֶרסקי, דניאל. לאלף ידידים. ניו-יורק, הוצאת ועד חיובל,
תרצ"ה. 96 ע, פורטרט. 22 : 14.

המחבר כנס בספרו, שיצא ליובל הכ"ה לעבודתו הספרותית. 53 פיליסונים ורשימות
בעיקר מסוג אנושי-פרטי. לסוג זה הכניס גם רשימותיו מלאות-התלהבות על השפה
והספרות העברית.

1747. שערמאן, אליעזר. דקר מענש ביאליק; זכרונות און איינדרוקן
וועגן ... ח. נ. ביאליק. Ber-Kay press, Philadelphia, (1936). [1] דף, [5] —
173 ע, פורטרטים. 20 : 14.

בעיקר על פגישות ושיחות עם המשורר בתל אביב.

Waxman, M. A history of Jewish literature, Vol. III. 481 ע.

1748. Rothmüller, Cvi. Bjalik. (Biografija; izabrane pesme.)
Beograd, Izd. Biblioteke jevrejskog narodnog kalendara, 1937.
187 p., 1 l., illus., pl., ports. 14 : 21.
Izabrane pesme: pp. [171]—187, עשרה שירים.

י. ספרות יפה יודית

1749. בימקא, פ. געקליבענע ווערק. באנד 1—7. 7 כרכים. שיקאגו,
מ. צעשינסקי, (Druk. A. Rozenstajn, W[arsza]wa), 1936, 278, [1] ע, פורטרט;
299, [1]; 524; 282; 263; 377; [1]; 335, [1] ע. 20 : 14.
הזכין: באנד 1. דראמען: גנבים, דעמבעס. יונגען מיט מיידן. — באנד 2. דראמען:
מויערן, פארוועלקטע בלעטער. — באנד 3. מיסטעריע: פראך. — באנד 4. קאמעדיעס:
אמעריקע גנב. קוירעוועלט. — באנד 5. קאמעדיעס: דר' פליעו! אויף דער פוקעטע. די
מאמעס זונדעלע. משה דרייקאפ. סאטיעטיס, נעבעך! — באנד 6. טראגעדיעס: מארכביינער.
קליינע סעג. דער זינדיקער. — באנד 7. צייט-דראמען: אויפן ברעג ווייסל. ווינטן. אין
דער ריי.

1750. ברענער, יוסף חיים. ווינטער; ראסאן. פון העברעיש ד.
מאלקין. ווארשע, ליטערארישע בלעטער, 1936, 273, [1] ע. 16 : 21.
המקור נדפס ראשונה ב-השלח' כ' יא-י"ב (1903). יצא כספר ע"י אחיאסף
בורשה בתרס"ד ונכלל אח"כ בתוך כרך א' של -כל כתבי ברנר" ת"א, הוצאת שטיבל.
1751. גלאזערמאן, שמואל. טעאטער; דראמאטישע שריפטן פונם אידישן
לעבן אין ארגענטינע. איזוסטריט פון מ. אירמילובוים. בוענאס איירעס,
(שמואל גלאזערמאנס ספעציעלן בוך-קאסימעט), 1932, 290, [8] ע, ציורים,
תוים. 16 : 24.
התכן: זיסע בוי-אינוערע קינדער-צוואַרטענע גלידער-אויפן בית הקברות-
דער ווייטער ראָב-צווישן קוילן-כלה-קליידער-צוויי שוועסטער.
1752. גראניטשטיין, מ[שה]. פון ביידע זייטן בריק; נאוועלן. בוענאס
איירעס, יידיש, 1934, 91, [1] ע. 15 : 21.
1753. זינגער, י[שראָל] י[חושע]. יאשע קאלב; ראסאן. בוענאס
איירעס, ג. קאפלאנסקי, 1933, 255 ע. 15 : 21.
1754. טרונק, י[חיאָל] י[שעיה]. נאענט און פרעסר; עסייען. ווארשע,
קולטור-ליגע, 1936, 177, [2] ע. 15 : 22.
התכן: די פסיכאלאגיע פון יידישן סטיל. - קונסט און ווירקלעכקייט. - קין. - די
וועלט א חלום. - קנוס האמסון. - י. ל. פרץ. - יידישום און יידישע געשיכטע.
1755. יונג-וויילנע; זאמל-העפט פאר ליטעראטור און קונסט. I—III.
3 קונטרסים. ווילנע, (דפוס G. Kleckin), 1934—1936, 31, [1]; [33]—64;
[65]—96 ע. 15 : 22.
מהמעטסת. - קונטרס ב' הותרם ע"י השלטונות בגלל השיר. די וועלט אין ניינצן
פיראונדרייסיק' של ב. גראדע. בהוצאה ב' של קונטרס זה בא במקומו שיר אחר: "חוקאלי".
1756. ייווא בלעטער. ב' XII, ג' ו-3: יצחק לייבוש פרץ.
(ווילנע), 1937, 384 ע, פקסימילים, חסונות. 17 : 24.
יצא למלאת כ"ה שנה למותו של פ. - לב הקבץ דברי פרץ; אגרותיו לכלתו, אשתו
ובנו משנים 1877—1914 הו"ל ע"י ז. ר[יזען]. לסופרים ועסקנים שונים הו"ל ע"י
י. שאצקי ונ. מייזל. מאמר של פ. -דאס יידישע לעבן לויט די יידישע פאלקסלידער
והנוסח הראשון של מאָניש. מהחומר על פרץ יש לציין: מ. וואקסער; דאס לעבן פון א
יידישן דיכטער; י. שאצקי; הוספות צו דער פרץ-ביבליאגראפיע פון באראכאו-גורשטיין;
ג. מייזל; ג. סאקאלאו וועגן פרץ; ידידים מנועד ובני-דורו על פ. גם מדור התְּצִנּוּת
מוקדש לספרים על פרץ. האגרות למשפחתו נדפסו מקצתם במקורם הרוסי או הפולני
בצרוף תרגום ליידיש, ומקצתם רק בתרגומם ליידיש. -בקבץ זה פורסמו החלקים החשובים
ביותר של גנזי-פרץ הנמצאים ברשות י"ווא.

1757. ליטעראטור; צווייזעכענטלעכער זשורנאל פאר ליטעראטור, קריטיק און קונסט. ווארשע, 1935. 24 : 31.

הערוך והמל' א. ל. סאף. גל' א' יצא ב 15 ביוני.

1758. ליטעראטור און זשורנאליסטן פארניין. בוענאס איירעס. די לייוויק קאמיטעט. די לייוויק צו זיין קומען קיין ארגענטינע. ב. איירעס, 1936. 67, [1] ע, פורטרט. 15 : 23. על המעטפת השמאלית שער נוסף בספרדית.

הקובץ כולל שירים ותאור עצמי מאת לייוויק, מאמרים ורשימות מאת פ. קאץ, ש. סוסקאוויטש, בראסילאווסקי, י. שלום, ל. זשיטניצקי ורשימה ביו-ביבליוגרפית מאת נ. באטשאנסקי.

1759. מאנער, איציק, פעלקער זינגען. ווארשע, ח. כזשואז, 1936. 92, [2] ע. 14 : 20. שירי-עם של צמים שונים.

1760. מין, ד. אקערשט פון מאסקווע (רעפארטאזש). ווילנע, (L. Strykowski), 1934. 68 ע. 12 : 16. רשמי-מסע. נכתבו מתוך אהדה רבה לרוסיה הסובסית. ע' 63-68: דריי יידבאוונן.

1761. מעקסיקאנער שריפטן; חודש-זשורנאל פאר ליטעראטור, קונסט און קולטור-פראגן... מעקסיקע, 1936. 21 : 28. הערוך: משה גליקסווסקי. - חוב' א' יצאה בפברואר.

1762. עליאשבערג, איזראעל. דער רב און די געפאלענע; ראכאן, איבערעצט פון הערמאן קראסילאווסקי. בוענאס איירעס, דפוס קראסילאווסקי און פערצאווסקי, 1935. 200 ע. 12 : 17. על המעטפת השמאלית שער נוסף בספרדית. - את הספר במקורו הרוסי ראה ק. ס. שנה ה' ע' 379.

1763. פאמעראנצ, אלעקסאנדער. פראלעטפענ; עטיודנ און מאטעריאלן צו דער געשיכטע פון דעם קאספ פאר פראלעטארישער ליטעראטור אינאם אמעריקע (פ. ש. א.). קיעוו, אלוקראינישע וויסנשאפטלעכע אקאדעמיע, 1935. 246, [2] ע, לוח-פסימיל. 15 : 22.

על הקבוצה הקומוניסטית של הסופרים האזרים באמריקה, שהתארגנה בשם „פראלעטפענ" (פערבאנד פון פראלעטארישע שרייבער). הספר נכתב ע"י אחד מחברי הקבוצה. פרקים מיוחדים על כתבי עת: פרווהייט-מארגן-פרייהייט, יונגע קווינע, יונגס, סיגנאל ועל הקבץ יוניאן-סקווער. פרק מיוחד גדול „לייוויקואדע" (ע' 105-152) התקפה על המשורר לייוויק וקבוצתו שהתנגדו ב-1929 לעמדתם החיובית של סופרי פראלעטפענ אל פורעי תרפיט בא"י, עזבו את האגודה ויסדו שבועון „די וואך". בסוף הספר: ביא-ביבליוגראפיע פון די „פראלעטפענ"-מיטגלידער (ע' 191-246).

1764. פאט, יעקב. אויף די וועגן פון באגניען; I. פריטארנג, II. ווער—
וועסען, III. עס האט געשלאגן צוועלף. (Warszawa), הויפט-פארקויף „קולט-
בוך“, 1936? I. 319 ע. 14 : 20.

1765. צוקונפט (No 2, Vol. XLI): אברהם ליעסין, 40 יאר
ליטערארישע טעטיקייט. רעדאקטירט פון הלל ראנאף. New York, מארטש
1936. 121 דף, 163—264, [18] ע, תמונות. 20 : 27.

אברהם וואלס (זה שמו האמתי של לעסין) עורך את ה-צוקונפט" משנת 1913
עד עכשו. חוברת זו כוללת זכרונות מאת 20 סופרים ועסקנים (ע' 115—162). הערכות
מאת ש. דובנוב, ר. אברמוביץ, י. י. סיגל, ז. שניאור, ד. איינהורן, ה. לייזיק ואחרים,
ברכות ושירים ללעסין. הזכרונות כוללות ידיעות על ראשית ה-בונד". — המאמרים המקיפים
ביותר: ב. ריווקין: דער פאעט-פיאנער און זיין שליחות; א. פסיכישע ביאגראפיע. — פ. פ.
קורסקי: מיט 40 יאהר צוריק און איצט. — ב. י. ביאלאטאצקי: א. ליעסין'ס פאעזיע. —
ש. ניגער: פאעזיע פון גלויבן. — א. גארדין: די קאסמישע ליריק פון א. ליעסין.

*1766. קאהאן, אווראם. אהרן לייכטמאן; היסטארישער ראמאן.
I בוך. קיעוויכאקאו, סעלזשישער ליטערארישער פארלאג, 1935. 254, [2] ע. 14 : 19.
החכן: אין דער ווילנער ראבינער-שול. — אין פעטערבורג. — ווידער אין ווילנע.

1767. קויפמאן, מוישע. ארקע פון טאל; (לידער און פאעמעס). ארויס-
געגעבן דורך דעם „מוישע קויפמאן קאסימעט" אין באענאם איירעם. בוענאם איירעם,
(„אין גאנג"), 1936. 231, [2] ע, פורטרט. 16 : 22.

1768. קעסטנער, עריך. עסיל און די דעמקטיוון. אויטאריזירטע איבער-
זעצונג פון ס. טייכמאן. (העפט 1—3). ווארשע, קינדער-פרוינד, 1935. 157 ע,
[1] דף, ציורים, 15 : 21. = קינדער-פריינד, באנד III.
את הספר בעברית ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 28.

1769. שאצקי, יעקב. סארים ראזענפעלד אין לויכט פון זיינע
בריוו. ניו-יארק, (דפוס Astoria), 1936. 32 ע, פורטרטים. 15 : 23.
ע' 29—32: ס. ראזענפעלד: מיין לעבענסגעשיכטע אין קורצען. — סעפאראט אפרוק
פון זאמלביכער I. ניו-יארק, 1936.

1770. שטענצעל, א[ברהם] ג[חום]. צווישן הימל און ערד; (שירים).
בערלין, (ר. מאס), 1936. 80 ע. 12 : 18.

— די לידער פון בענקשאפט און טרויער געוויידמעט דעם סירגארטן.

1771. שניידערמאן, ש[מואל] ל[ייב]. צווישן נאלעווקעס און אייפל-
טורעם. איינלייטונג פון עגאן ערווין קיש. ווארשע, ב. שימין, 1936. 181 ע. 14 : 19.
תאור חיי היהודים בורשה, לובלין, (פרק מיוחד על ישיבת חכמי לובלין). ובפרס.

יח. ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים

Chajes, A., ed. Die Ernte; קובץ ע' 430

1772. Bloch, Jean-Richard. "—& co." tr. by C. K. Scott-Moncrieff. London, V. Gollancz, 1930. 415 p. 14:20.

המקור בצרפתית. ספור משנות השמונים והחששים של המאה שעברה מחיי משפחה יהודית אֶלֶסִית בצרפת; גם נשואייה ערובת בין יהודי וצרפתי ועל הפרובלמה הגזעית היהודית.

*1773. Blumenfeld, Simon. Jew boy. London, J. Cape, 1935. 348 p. 8°. Iron garden כשם: Doubleday יצא גם בניו-יורק בהוצאת

1774. Burla, Jehuda. In den Sternen geschrieben; eine Erzählung. Deutsch von Emanuel bin Gorion. Berlin, Schocken Verlag, 1937. 82 p. 12:19. =Bücherei des Schocken Verlags, 74.

הרגום הספור. "מערכות" שנרשם במספר ביאליק, ראה ק. ס. שנה י"א ע' 10.

1775. Feuchtwanger, Lion. Le Juif de Rome (Die Söhne); roman tr. de l'allemand par Maurice Rémon. Paris, A. Michel, (1936). 475, [2] p. 12:19.

(Collection des maîtres de la littérature étrangère. Nouv. sér.)

"Le second des trois romans consacrés à l'historien Flavius Josèphe."—

p. 475. את הספר בעברית ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 21.

1776. Frankau, Gilbert. Farewell romance; a novel. London, Hutchinson, (1936). 604 p. 14:19. ספור מחיי משפחה יהודית באנגליה.

*1777. Golding, Louis. The Pursuer. London, V. Gollancz, 1935. 285 p.

1778. Hofmeister, Rudolf Richard. Mojžíš. Praha, Nákladem České grafické unie, 1929. 450 p., 21. 14:21.

1779. Kader, Boris. Lachen und Weinen: Aus dem jüdischen Leben. Berlin, B. Levy, 1936. 72 p., 1 l. 15:21.

עשרה ספורים מחיי היהודים.

1780. Mannheimer, Georg. Lieder eines Juden. Prag-Karlin, Neumann, (1937). 4 p.l., 11—77 p. 14:21.

התכן: Lieder der Verbannung.—Lied der Überfahrt.—Lieder der Heimat.

1781. Marks, Henry Kingdon. Jew's-harp, by Henry K. Marks. London, P. Davies, (1936). 319 p. 13:19.

1782. **Onechi** [pseud. of **Salman Jizchak Aronsohn**]. Reb Abbe; eine Erzählung. (Aus dem Jiddischen übers. von Fega Frisch). Berlin, Schocken, [1936]. 83, [1] p. 12:19.
= Bücherei des Schocken Verlags. 63.

הספר במקורו הופיע בשנת תרע"א בורשה בהוצאת שימין. — את הספר בעברית ראה ק. ס. שנה ר' ע' 6.

1783. **Patai, Edith**. Szent szomjúság; regény... 2. kiad. Budapest, A Mult és jövő kiadása, 1937. 241, [1] p., 11. 13:20.

1784. **Rostworowski, Karol Hubert**. Pisma. (T.) 1: Judasz z Kariothu. — Kajus Cezar Kaligula. — Miłosierdzie. Warszawa, F. Hoesick, 1936. 2 p.l., 440, [1] p. 15:21.

1785. **Rubinstein, Harold Frederick**. Israel set free, five one-act plays, by H. F. Rubinstein. London, J. Cape, (1936). 186 p. 13:20.
החבן: The deacon and the Jewess. — Whitehall. 1656. — Jew Dyte. — They went forth. — To the poets of Australia.

1786. **Shneur, Zalman**. Noah Pandre; a novel, tr. by Joseph Leftwich. New York, Lee Furman, inc., (c1936). 317 p. 14:20.
בראש השער: By Salman Schnéour.

*1787. **Singer, I[srael] J[oshua]**. The Brothers Ashkenazi. London, Putnam, 1936. 4 p.l., 3—642, [2] p. 8°.
תרגום - בריודער אשכנזי.

1788. **Spence, H. E.** Old Testament dramas, by H. E. Spence. With a foreword by Elbert Russell and an appendix by A. T. West. Durham, N. C., Duke university press, 1936. v, 142 p. 14:22. (Duke university publications).

1789. **Süsskind von Trimberg**. Pieśni; przełożył i wstępem poprzedził Arnold Spaet. Lwów, Skład główny: Księgarnia "Ewer", 1936. 38 p., 1 l., front. 14:20.
= Wydawnictwa Koła naukowego Towarzystwa przyjaciół Uniwersytetu hebrajskiego we Lwowie, T. 2. .Süsskind z Trimbergu : בראש השער

1790. **Михаелъ, Албертъ**. Жертвата; драма въ четири действия изъ живота на еврейтъ въ България. (София, тип. "Амишпарт", 1935). 88 стр., портр. 12:17.

ישי. ספרות הנוער

- אריכא, י. כנפי כסף, ע' 432. סלומון, א. חגילי, ע' 296.
 זרץ, י. דבר לנוער, ע' 289. קופרין, א. א. הפיל, ע' 442.
 זימל, פ. הבית הירוק, ע' 442 מס' 1470. קבלסון, א. מסע הבבות לא"י, ע' 299.
 סילמן, ק. י. שמעון-סביבון, ע' 296. שניגר, י. אשר ספרתי לילדתי, ע' 299.

1791. ברייתנו; עתון בוגרי ביה"ם "תרבות" בשד"ץ, שנה א, (1-4).
 (שד"ץ, בוגרי ביה"ם "תרבות"), תרצ"ב. 8; 6; 6; 6; ע. 24: 31.

הגליונות יצאו כהוצאות חר"פצמיות.
 הגליון השני יצא בשם: הברית, השלישי בשם: שמחתנו, הרביעי בשם:
 הבוגר. — העורך האחראי: ח. שברץ, גל' א' יצא בחנוכה, גל' ד' בה' אדר א'.

1792. דומבליאנסקי, י. עולם הפוך; ספור מקורי... קאונג, פטשק,
 תרצ"ו. 44 ע, ציורים. 12: 18. = "לנוער", א.

1793. דומבליאנסקי, זאב. ספורי. חלק ג: ספורים ואגדות על חיי משה
 עד זמן מתן תורה. פירדלפויא, בתי הת"ת המאחדים, תרצ"ז. VII, 145 ע, ציורים,
 מפה. 13: 21. הבאורים באנגלית.

1794. Mehler, Frieda. Feiertags-Märchen, von Frieda Mehler.
 Zeichnungen von Dodo Bürgner. Berlin, B. Levy, 1935. 44,
 [2] p. 15: 21.

1795. Simon, Jaakow. Lastträger bin ich; jüdische Jugend-
 geschichten aus dem neuen Palästina; hrsg. von Jaakow Simon.
 Mit vielen Bildern von Bernhard Gelbar. Berlin, Kedem, (c1936).
 92 p. 15: 20.

הספורים שתורגמו מעברית חוברו רבם ע"י ברכה חכם ויעקב מיכמן.

1796. Strauss, Ludwig. Die Zauberdrachenschnur; Märchen
 für Kinder. Berlin, Schocken Verlag, 1936. III, [1] p. 12: 19.
 =Bücherei des Schocken Verlags, 69. ספורים בעלי חקן יהודי וכללי.

1797. Zeligs, Dorothy F. A child's history of Jewish life,
 for the first sixteen centuries of the common era, by Dorothy
 F. Zeligs. Maps and diagrs. by Reuben Leaf. New York, Bloch
 pub. co., 1937. XVI p., 11., 250 p. 14: 21.

כ. חנוך והוראה

- אגדת תורה וישיבת תל-אביב...
 ד"ר שנתי. ע' 287.
 אורים; חוברות לחנוך והוראה. ע' [281].
 זוטא, ח. א. דרכי הלמוד של החנך.
 ס' ב'. ע' 436.
 חיפה. בית הספר הריאלי העברי.
 ידיעות למורים. ע' 425.
 חיפה. בית הספר הריאלי העברי.
 תכנית הלמודים העברים... ע' 291.
 החנוך המשתף. ע' 425.
 ירושלים. בית מדרש למורים-מזרחי.
 תקנות. ע' 292.
 לנדר, מ. דפוטים לעבודתנו החנוכית-
 ארגונית. ע' 355.
 פיאנס - בליק. ש. המשחק והיצירה
 בגיל שלפני בית הספר. ע' 296.
 שרשים; עתון. ע' 426.
 תל-אביב. בית הספר -ספרא'.
 ספר-השנה ע' 430.
 תל אביב. גמנסיה עברית -הרצליה'.
 חקת הסיולים לתלמידים. ע' 305.
 תל-אביב. גמנסיה ריאליית
 בלפור. ד"ר שנתי ביד. ע' 448.

1798. במשעולי החנוך; חוברות לשאלות החנוך וההוראה, יו"ל ע"י
 מרכז אגודת הסורים העברים בליטא, "המורה". קאונס, תרצ"ו. 15: 23.
 תכניות ההופעה לא נזכרה. - העורך: אברהם קיסין. חוב' א' יצאה בשבט,
 ב' בתמוז, ג' בכסלו תרצ"ו. על המעטפת השמאלית שער גוסף בליטאית.

1799. מסלות; בסה לעניני תרבות וחינוך יו"ל אחת לחודש ע"י העורים
 המרכזיים של "תרבות" וב"הסתדרות הסורים והגננות" כפולניה. ורשה, תרצ"ו
 1935. 19: 26. העורך: שמואל רוזנהק. חוב' א' יצאה בכסלו.

1800. קרקוב. גמנסיה יהודית קאדוקציונית. דין וחשבון של
 הנהלת הגימנסיה היהודית הקאדוקציונית של החברות בית-הספר העסמי והתיכוני
 בקרקוב משנת הלימודים תרצ"ב-תרצ"ג, (תרצ"ג-תרצ"ד). 2 כרכים. קרקוב,
 הנהלת הגימנסיה, תרצ"ג-צ"ד. 27, 59 ע, לוחות-תמונות; 20, 80 ע, לוחות-תמונות.
 15: 23. בראש השער: שנה חמישית, שנה ששית. - ראה גם ק. ס. שנה ז' ע' 434.
 השער של ד"ר תרצ"ג-צ"ד: ד"ר של הנהלת הגימנסיה היהודית המעורבת, ביה"ס
 העממי וביה"ס למלאכה של... עם מדור ושער מיוחד בפולנית:

Krakow. Żyd. gymnazjum koedukacyjnego typu humani-
 stycznego. Sprawozdanie V, VI, za rok szkolny 1932-33, 1933-34.

Berlin. Lehranstalt für die Wissenschaft des Judentums.
 50. Bericht. 314 ע'

Haifa. Beth sefer reali ivri. Report... 306 ע'

Tel-Aviv. School of law and economics. School of law
 and economics, Tel-Aviv. 452 ע'

1801. Hebrew union college. Cincinnati. Catalogue of the Hebrew union college, Cincinnati. No. 29: 1936-1937. [Cincinnati], 1936. 72 p. 15: 23. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 492.

1802. Jewish institute of religion. New York. Catalogue. 1935-1936. Volumes XI—XIII, No. 1. New York, [1935?]. 28 p. 15: 23. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 91.

1803. Jewish school. Tientsin. Report & cash statement for 1935. [Tientsin], Far Eastern press, [1936]. 23 p. 14: 22.

הטקסט מקצתו אנגלית ורובו רוסי. שם החבורה ברוסית: Доклад о деятельности Тяньцзиньской Еврейской школы... 1935.

1804. Towarzystwo przyjaciół Uniwersytetu hebrajskiego w Jerozolimie. Warszawa. Sprawozdanie... z działalności w latach 1932-1933, (1934-1935). 2 v. Warszawa, 1933, 1936. 12, [3]; 53, [1] p. 15: 23. את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"א ע' 92.

1805. Талмуд-Тора имени Л. Ш. Скидельского. Харбин. Отчет за операцию 1931-32 г.г. «с 1 сентября 1931 г. по 1 сентября 1932 г.» (Харбин, тип. Н. А. Френкеля), [1932]. 18 стр. 15: 20.

כא. ספרי למוד

אלוני, נ. חבורות קריאה לשעורי-ערב... ע' 287.	חיפה. בית הספר הריאלי העברי. עיקרי חורת המשפט. — ראשית החימיה ומטרתה. ע' 437.
ברגמן, ח. פ. לוחות הפעלים. ע' 288.	טשרנוביץ, י. ספורים לרמה. ע' 437.
גוטוין, ק. תכנולוגיה של מתכת (מסלורגיה). ע' 433.	פרו'נסקי, א. חיי אדם. ע' 467.
הורוביץ, ש. קצור תולדות ישראל. ע' 434.	קיפר, מ. צא ותשב. ע' 442.
ווסא, ח. א. מחברת לגתוח דקדוקי. ע' 291.	רבינוביץ, י. הבנק... ע' 299.
	שרג'ורודסקה, פ. השפה והארץ. ע' 305.
	תנ"ך. נביאים אחרונים מפורשים בידי ד. פלאטו וא. צורף. ירמיהו. ע' 448.

1806. חזן, חיים אריה. שם הספסר; מחברת לתקון הלשון העברית. (פרק מספר דקדוק — "דקדוק על ידו עבודה" — שבכתב יד). וילנה, דפוס ש. פ. גרבר, (תרצ"ו). 11 דף, 17, 11 ע' 17: 24. מנוקד.

1807. ספר הילד; (מחזור ספרי למוד ומקרא לבתי הספר העממיים. 2 כרכים. ורשה, חנוך חדש, תרצ"ד-תרצ"ז. 262, 110; 358, 110 ע' 17: 24.

התכן: (ד): בגולה ובארץ; לשנת הלמודים הרביעית. חבר על ידי צבי זהר וברוך אביבי וויליבֶלר. מהדורה שנייה. תרצ"ו. (ה): בעולם הרחב; לשנת הלמודים החמישית. חבר על ידי צבי זהר וברוך אביבי וויליבֶלר. תרצ"ז. — את הקודמים ראה ק. ט. שנה י"ב ע' 359.

1808. פרוֹנְסְקִי, א. תורת הסננון והספרות (סטיליסטיקה); קורס שלם לתורת השפה והספרות העברית העתיקה והחדשה. מהדורה שנייה מורחבת ומתוקנת. ורשה, ט. ארליכמאן, תרצ"ז—1936. [3] דף, VIII, 143 ע. 15 : 22.

1809. Abraham, Michael; Theodor Rothschild. Ausgewählte Stücke der hebräischen Bibel für den Übersetzungs-Unterricht mit Überschriften, Gliederung und Anmerkungen und mit Wörterbuch, Grammatik und alphabetischem Wörterverzeichnis, von M. Abraham und Th. Rothschild. 6., verm. und verb. Aufl. T. I: Pentateuch. Ausg. A: Text und Wörterbuch. 2 v. in 1. Frankfurt am Main, J. Kauffmann, 1935. VIII, 60, 92 p. 13 : 20.

1810. Gutmann, Joseph. Israelitische Religion; ein Buch für Schule und Haus. Berlin, M. Poppelauer, 1929. 117 p. 15 : 22.

1811. Ventura, M[oïse]. Méthode pratique d'hébreu. Ptie. I: Cours élémentaire. Bagnolet (Seine), Imprimerie Ventura, 1928. 139 p., illus. 15 : 23.

כב. ספרי מדע כלליים בעברית

ההל הדנטלי של אי; דו ירחון. ע' 425.	עלי המזרח למרפאות. ע' 427 מס' 1384.
וינדרלצנר, ו. תולדות הפילוסופיה החדשה.	פוליאסטרו, ב. היונק והספר כו. ע' 297.
תרגום מ. גליקסון. ע' 436.	פרבר, ב. אלף עינים למלאך הסות. ע' 297.
מרקוזה, מ. על התורשה והחקה. ע' 295.	הרופא העברי; קובץ. ע' 314.

1812. בן-צבי, יעקב. ספר רפואת העצבנות... בערעגסאם, רפום של קליין, (תרצ"ה?). 48 ע, ציורים. 15 : 23. מהמעטפת.

1813. שפירא, פ[נחס]. האהבה והנשואים כספרות המורגנית. ורשה, פרונגס, 1935. [1] דף, XXV—V, [1] ע. 17 : 23.

כג. שונות

1814. Cohn, Jacob. The royal table; an outline of the dietary laws of Israel. New York, Bloch publishing co., 1936. 5 p. l., 6—142 p., tab. 13 : 19.

שלשה דורות של מדפיסים אישכנזים בקושטא

יונה בן יעקב אישכנזי, בניו ובני בניו

מאת

אברהם יערי

(המשך: עיון קים שנה זו ע' 238—255)

רשימת הספרים שנדפסו בדפוסם

ת"ע

1. ס' מגיד מראשית... תורת... חיים אלפאנדארי זל"ה... משאלות ותשובות על טור אורח חיים יורה דעה אבן העזר חשן המשפט ולעת כזאת הראשונות הנה באו על מזבח הדפוס על כן קרא שמו מגיד מראשית ורישרן סמיכון עלוהי... ברא כרעא דאבוהי... כמהר"ר יצחק רפאל אלפאנדארי זל"ה... נדפס בדפוס השותפין מהר"ר נפתלי במוה"ר עזריאל יצ"ו מווילנא והר"ר יונה המחוקק כמהר"ר יעקב יצ"ו מולאוץ אשר בגליל לכוב יע"א. בקושטנדינא, כי כל ישעני לפ"ק (ת"ע). 20.

מעבר לשער וכן לפני קונטרס „דרך הקודש“ שנדפס אהו, דברים מאת המחוקק (עיון בפרק הקודם). — „ע"י הפועל המסדר אברהם בן מוה"ר יאודה ליב יצ"ו וע"י הפועל... שלמה במהר"ר מרדכי ז"ל, ע"י הפועל... יהושע פלק בן לא"א כמה"ר שלמה זלמן יצ"ו מווישניוץ. המגיה (בגראה לאחר ההדפסה): יעקב ק' פורנה.

2. מלחמת חובה (להרמב"ן, ונדפס אהו ס' רעשים ורעמים) בשנת ע"ה לעשות זל"ה... בקושטנדינא... נדפס במצות ובדפוס השותפין כמהר"ר נפתלי הירץ במוה"ר עזריאל יצ"ו מווילנא והמחוקק כה"ר יונה במוה"ר יעקב יצ"ו. 120.

המגיה והמלבה"ד ר' יעקב בן דוד ק' פורנה. — „ע"י הפועל המסדר אברהם בכמוה"ר יהודה ליב יצ"ו וע"י הפועל... יהושע פלק בכר שלמה זלמן“.

ת"ע א

3. ס' כנסת הגדולה מחלק יורה דעה וס' ס"טקע"ז שחבר הרב המוכהק כמהר"ר חיים בנבנשט זל"ה... בדפוס השותפין נפתלי הירץ בן עזריאל מווילנא והר"ר יונה בכמוה"ר יעקב מולאוץ אשר בגליל לכוב, בקושטנדינא... בשנת כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם לפ"ק. (ת"ע"א). 20.

על השער נדפס: „אמר המחוקק והמדפיס ברוך ה'... אשר עזרני להדפיס חלק אחד מחלק י"ד מספר כנסת הגדולה... ומחסלון כ"ס לא היה באפשרי להדפיס יותר ומטעם זה לא נקרב על מזבח הדפוס רק חמש מאות ספרים... יונה בכמוה"ר יעקב יצ"ו מולאוץ“ — הובא לבית הדפוס ע"י ר' יעקב בן דוד ק' פורנה עם הקדמה ממנו. „ע"י

המסדר אברהם בכ"ר יהודא ליב יצ"ו וע"י המסדר יעקב בכר חיים זל וע"י הפועל קופמן בא"א כהר אשר מק"ק לונדון וע"י המפור יצחק בכ"ר אברהם אלפאנדארי יצ"ו. חלקים אחרים עיין להלן מס' 10, 14, 44, 54, 74.

4. ספר עדות ביהוסף... חלק ראשון משאלות ותשובות אשר חכר... כסהר"ר יוסף אלמושנינו ולה"ה אשר היה אב כ"ד ור"מ דק"ק בילוגראדו יע"א. נדפס בדפוס השותפין סהר"ר נפתלי כטוה"ר קזריאל יצ"ו מוילנא והמחוקק הר"ר יונה כטוה"ר יעקב יצ"ו מולאוץ אשר בגליל לכוב יע"א. בקושטא נדרינה... כשנת ותקם עדות ביהוסף לפיג ותע"א. 20.

בשער נדפסה "התנצלות המחוקק" (עיין בפרק הקודם) מעבר לשער: התנצלות המגיה ר' יעקב בן דוד ק' פורנה. עם הקדמה מאת בן המחבר ר' יצחק אלמושנינו המלבה"ר. "ע"י הפועל... המסדר אברהם בכ"ר יהודה ליב יצ"ו, ע"י הפועל... יצחק בכ"ר אברהם אלפאנדארי, וע"י הפועל... ישעיה בן הקדוש כמח"ר משה מק"ק סנעטין, וע"י הפועל... יהושע פלק בן כה"ר שלמה זלמן מווישניוץ. ח"ב עיין מס' 65.

ת ע כ

5. ס' בני חיי מחירשי דינים על סדר ארבעה טורים... (מאת) מוהר"ר חיים אלגאזי ולה"ה כמח"ר מנחם נ"ע... ואפריין נמטיה להגביר... כה"ר חיים ק' מאויר יצ"ו חתן שלם להרב המחבר... ונשתן לעושי המלאכה את הכסף המתוכן... פה כפר אורטה קיי"א אי הססוך לקושטא נדרינה יע"א... בדפוס המחוקק הר"ר יונה כמח"ר יעקב יצ"ו מולאוץ אשר בגליל לכוב, והיתה התחלת מלאכתו בחדש ניסן משנת בעתה אחישנה לפיג ותע"ב. 20.

עם הקדמה בלתי חתומה (המדפיס או המגיה). — "ע"י הפועל... יצחק בכ"ר אברהם אלפאנדארי יצ"ו וע"י הפועל... יהודא בכ"ר אפרים אשכנזי יצ"ו וע"י העוסק במה"ק משה בכ"ר יצחק יצ"ו. — דף ס"ב ע"ב—ס"ג ע"א נדפסה תשובת ר' אליה הלוי הפוסק שאסור "לקרוא בחומשי" מודפסים ולהתפלל בסדורי תפילות יען שהם מודפסים מהגונים". בצדה נדפסה תשובת המגיה ר' יעקב ק' פורנה המצדד להתיר.

6. ס' בני משה והוא שאלות ותשובות אשר איזן ותיקרו... כמח"ר משה שלטון ולה"ה הביאו לכית הדפוס מכיסו ומסוננו... כן בנו של אחיו של הרב המחבר... כסהר"ר משה שלטון נר"ו. בדפוס אשר העלה המחוקק הר"ר יונה כמח"ר יעקב יצ"ו מולאוץ אשר בגליל לכוב יע"א. פה קושטא נדרינה... לפרט כל החקים אשר דבר ידור אליהם ביד משה לפיג ותע"ב. 20.

מעבר לשער: הקדמת המגיה ר' יעקב בן דוד ק' פורנה. אחריה: "דברי המחוקק והמדפיס (עיין בפרק הקודם). — "ע"י הפועל המסדר אברהם כמח"ר יהודה ליב אשכנזי יצ"ו וע"י הפועל... יצחק בכ"ר אברהם אלפאנדארי".

7. ס' שבט מוסר ראו זה חדש ספר... אשר פעל ועשה... סוסר ה'... כמח"ר אליהו הכהן נר"ו מתושבי קק אומיר יע"א. נדפס פה קושטא נדרינה

יע"א... בדפוס המשובח אשר העלה המחוקק כמח"ר יונה במוהר"ר יעקב יצ"ו מולאזין אשר בגליל לבוב יע"א... שנת שמע בני מוסר אביך לפ"ק ותע"ב. 12. (נ"י).

בדף קס"ה ע"א מונה המחבר את האנשים שסייעו בידו להוציא את הספר לאור ואת שמות הספרים אשר אתו בכתובים. — שם מביא המדפיס חידוש בשם „אהובי מאד הח' המ' כמה"ר משה במח"ר יואל מוילנא ז"ל". — „על ידי הפועל המסדר אברהם בכמהור"ר יאודה ליב יצ"ו, וע"י הפועל... יצחק בכ"ר אברהם אלפנדרי יצ"ו".

ת ע ד

8. ס' בני יעקב והוא ביאור על קצת הלכות מספר הרב בעל העיטור ושאלות ותשובות הכינם... כמח"ר יעקב ששון זל"ה בכמהור"ר ישראל ששון יצ"ו. הביאו לבית הדפוס... כמח"ר חיים קמחי יצ"ו בכמה"ר יצחק תנצב"ה. בקושטא נד"א... שנת למען דעת צדקות לפ"ק ותע"ד. בדפוס המחוקק הר"ר יונה בכמה"ר יעקב יצ"ו מולאזין אשר בגליל לבוב יע"א. 20.

על השער למטה נדפסו דברי המדפיס, ובהם הוא מספר שר' חיים קמחי „הוציא אלף כסף ונתן בידי לעשות זר זהב דנא ספרא רבא ויקירא ולהורות נתן מתנות לחכמים ולסופרים אשר לא תשיג ידם ומנהוג נתן לי לשמי..." — „ע"י הפועל המסדר אברהם בכמה"ר יאודה ליב אשכנזי יצ"ו וע"י הפועל... יצחק בכ"ר אברהם אלפאנדארי יצ"ו".

ת ע ו

9. חלק שני מספר גנת ורדים והוא חיבור משאלות ותשובות וע"י אהע"ז וחז"ס הכינם... כמח"ר אברהם הלוי זל"ה בן... כמוהר"ר מרדכי הלוי זל"ה בעל המחבר ספר שו"ת דרכי נועם. ואפריון נמטיה להחכם השלם רופא כל בשר כמח"ר חיים בכמה"ר משה טאוויץ נר"ו חתן המלך הרב המחבר זצוק"ל אשר נתן לכסף מוצא להביאו לבית הדפוס... ועוד ידו נמויה להדפיס ח"א שהוא או"ח וי"ד בעז"ה. בקושטא נד"א, בדפוס המחוקק הר"ר יונה בכמהור"ר יעקב יצ"ו מולאזין אשר בגליל לבוב יע"א, שנת שפת אמת תכונן לעד לפ"ק ותע"ו. 20.

„ע"י הפועל המסדר אברהם בכמהור"ר יאודה ליב יצ"ו וע"י הפועל... יצחק בכ"ר אברהם אלפאנדארי." — ח"א עיין להלן מס' 12.

10. ס' כנסת הגדולה מראשית אחרית מטר יורה דעה אשר איון... כמוהר"ר חיים בנבנשת זל"ה וזה ח' שנים אשר נדפס מרים סי"ט עד ס' קע"ז אשר נתנו לכסף מוצא ק"ק קושטא נד"א וק"ק איזכור יע"א והשאר היה מונח בקרן זוית עד שהקיר ח' את רוח הישיש ונשוא פנים... אברהם ח' נתן נר"ו בכמה"ר חיים מיחידו ק"ק שאלוניקי ואיתן מושבו בק"ק רש"ד... להפריש מממונו לזכות את הרכיב... בקושטא נד"א... בדפוס המחוקק הר"ר יונה בכמהור"ר ר' יעקב יצ"ו מולאזין אשר בגליל לבוב יע"א, שנת שפת אמת תכונן לעד לפ"ק ותע"ו. 20.

בראש גרפס מכתב המלצה שמסרו רבני קושטא בידי המדפיס אל המנדב הנ"ל.
(עיין בפרק הקודם). — "ע"י המסדר אברהם בכמהר"ר יאודה ליב יצ"ו וע"י הפועל...
בכ"ר אברהם אלפאנדארי נר"ו וע"י הפועל... יהודא בכ"ר יוסף הלוי וע"י הפועל... המפור
משה בכ"ר יצחק יצ"ו. — חלקים אחרים עיין לעיל מס' 3 ולהלן מס' 14, 44, 54, 74.

11. רעשים ורעמים. קושטא נדרינא תע"ו. 16.

דומה בדרך-כלל להוצאה משנת ת"ע שנדפסה יחד עם מלחמת חובה (עיין לעיל
מס' 2). דף ט"ו: "הילך לוח על שמונים שנים מתחילים משנתנו זה שנת התע"ו ליצירה
עד שנת התקנ"ה". (עיין א. מרכס 124, XI ZfHB).

ת ע"ז

12. ס' גנת ורדים נחלק ראשון על או"ח ויורד] והוא חיבור שאלות
ותשובות ופסקי דינים מחודשים... הכינס וגם חקרים... כמוהר"ר אברהם הלוי
זל"ה בן... כמוהר"ר טרדכי הלוי זל"ה בעל המחבר ספר שאלות ותשובות ררכי
נועם. ואפריין נמטיה להחכם השלם הרופא כל בשר כמוהר"ר חיים בכמהר"ר משה
טאויר נר"ו חתן המלך הרב המחבר זקוק"ל אשר נתן לכסף מוצא להביאו על
מזבח הדפוס... לפרט בעתה אחישנה לפ"ק ותע"ז... בקושטא נדרינא בדפוס
המחוקק הר"ר יונה בכמהר"ר יעקב יצ"ו מולאויץ אשר בגליל לבוב יע"א. 20.

"ע"י... המסדר אברהם בכמהר"ר יאודה ליב יצ"ו וע"י הפועל... יצחק בכ"ר
אברהם אלפאנדארי יצ"ו. — ח"א זה גרפס אחרי ח"ב. ח"ב עיין לעיל מס' 9.

13. חרושי קדושין להרשב"א זל"ה. הביאו לבית הדפוס לזכות את
הרבים... כמוהר"ר חיים קמחי נר"ו. בדפוס המחוקק הר"ר יונה בכמהר"ר יעקב
יצ"ו בקושטא נדרינא... שנת התע"ז לפ"ק ותע"ז. 40.

"על ידי הפועל המסדר אברהם בכמהר"ר יאודה ליב יצ"ו ועל ידי הפועל... יצחק
בכ"ר אברהם אלפאנדארי יצ"ו.

14. שיירי כנסת הגדולה סטור יורה דעה אשר אינן... כמוהר"ר חיים
בנבנשט זל"ה וחלק ראשון שני כבר עלו וכאו על מזבח הדפוס... אברהם ו'
נתן נר"ו מק"ק שאלוניקי ואיתן מושבו ברשיד... כספו ל"ו נתן... הנה מה טוב
ומה נעים שבת אחים... הגביר כה"ר אברהם שונינה נר"ו והחכם... כמוהר"ר יאושע
שונינה... ישלם ה' פעלם... בקושטא נדרינא, לפרט למען חקים אהך היום
לו לפ"ג ותע"ז בדפוס המחוקק והמדפיס הר"ר יונה בכמהר"ר יעקב יצ"ו. 20.

בראש גרפס מכתב רבני קושטא שמסרו למדפיס אל ר' אברהם ו' נתן המנדב.
"על ידי הפועל המסדר אברהם בכמהר"ר יאודה ליב יצ"ו ועל ידי הפועל... יצחק בכ"ר
אברהם אלפאנדארי נר"ו. — חלקים אחרים עיין לעיל מס' 3, 10 ולקמן מס' 44, 54, 74.

15. ס' מטה יוסף והוא שאלות ותשובות אשר חבר הגדול אב ב"ד
במצרים וסביבותיה כמוהר"ר יוסף הלוי בן הרב הקדוש נזיר אלדיים כמוהר"ר

חיים משה הלוי זצוק"ל. הביאו לבית הדפוס חתן המלך... כמה"ר ישועה וין נר"ו.
לפרט בעתה אחישנה לפ"ק ותע"ז בקושטנדינא... בדפוס המחוקק הר"ר
יונה בכמה"ר יעקב יצ"ו מזלאוין אשר בגליל לבוב יע"א. 20.

„על ידי המסדר אברהם במהר"ר יהודה ליב יצ"ו ועל ידי הפועל... יצחק בכ"ר
אברהם אלפאנדארי יצ"ו וע"י הפועל... משה בכ"ר יצחק יצ"ו. ח"ב עיין להלן מס' 32.

16. פירוש רש"י זל"ה על התורה הביאו לבית הדפוס החכ' הנעלה
נעים וסירות ישראל כה"ר אברהם בכמה"ר יהורא ל"ב יצ"ו. בדפוס
המחוקק הר"ר יונה בכמה"ר יצ"ו בקושטנדינא... שנת ה'תע"ז לפ"ק. 120. (נ"ו).
„על ידי המסדר... אברהם בכמה"ר יהודה ליב יצ"ו ועל ידי הפועל... יצחק
בכ"ר אברהם אלפאנדארי נ"ע. — כנראה המבלח"ד והמסדר חד הוא.

ת ע ח

17. ס' דרושים על סדר הפרשיות... אש דת למען ספר שמו ושם
אבות... חיים בן יצחק אלפאנדארי... ותהי ראשית מלאכתו בחדש שבט
בשנת כ"ה הכתוב לחיים ליצירה לפ"ק ותע"ח. נדפס פה בקושטנדינא... 20. (נ"ו).

על השער נדפס: אמר המדפיס והמחוקק יונה בכמה"ר יעקב יצ"ו זכ"ר. (עיין בפרק
הקודם). — „ע"י אברהם ב"ר יהודה ליב ויצחק בכ"ר אברהם אלפאנדארי... — בסופו בסימני
דפים מיוחדים ס' מצל מאש לאותו המחבר.

18. ס' יאיר נתיב... והוא קונטרס סדר נתיב הגט חכ"ר... כמה"ר
אברהם הלוי זצוק"ל אשר כבר נודע בשערים שמו בחבורו הגדול שו"ת
גינת ורדים וגן המלך, הביאו לבית הדפוס חתן המלך ח"ה החכם השלם רופא
כל בשר כמה"ר חיים טאויל נר"ו. בקושטנדינא... שנת ה'תע"ח לפ"ק
(תע"ח), בדפוס המחוקק הר' יונה בכמה"ר יעקב. 40.

„על ידי המסדר... אברהם בכמה"ר יהודה ליב יצ"ו ועל ידי הפועל... יצחק
בכ"ר אברהם אלפאנדארי נ"ע.

19. ספר מוהריק"ש הנקרא ערך לחם והוא הגהות על השולחן הטהור
מסודרים על ארבעה טורים חכונם... כמה"ר יעקב קשטרו זל"ה ונתפשטו
חוראותיו במצרים יע"א ומבכותיה. ואפריון נמטיה להחכם... כמה"ר יצחק
קשטרו יצ"ו בכמה"ר יוסף קשטרו זל"ה נין ונכד להרב המחבר זל"ה אשר
זכה וחזיר זהב מכיסו להוציא לאור חפוס... בדפוס המחוקק הר"ר יונה בכמה"ר
יעקב יצ"ו שנת ערכה לו לחם לנערים לפ"ק ותע"ח בקושטנדינא... 40.

עם הקדמות בן המחבר ונכד המחבר המבלח"ד (עיין בפרק הקודם). — „ע"י המסדר
אברהם בכמה"ר יהודה ליב יצ"ו וע"י הפועל... יצחק בכ"ר אברהם אלפאנדארי יצ"ו.

20. ספר פירושים וחדושים על הרמב"ם זל"ה על הלכות חמץ
ומצה: ושופר: ושכיתת העשור. וסוכה ולולב: אשר חיבר הגאון כמה"ר מנחם

זל"ה אשר נודע שמו בשער בת רבים הנאון ר"י קארו זל"ה שסביאו בהרבה מקומות בחיבורו הגדול ועתה אני המדפיס זכותי להדפיסו כן אוכה להדפיס בעזרת האל ספרים הרבה אין קץ... ותהי ראשית מלאכתו יום ראשון יא לחדש תמוז שנת ת"ע"ה לפ"ק בדפוס המחוקק הר"ר יונה בכמהר"ר יעקב יצ"ו. 40.

"על ידי המסדר... אברהם בכמהר"ר יהודה ליב יצ"ו ועל ידי הפועל... יצחק בכ"ר אברהם אלפאנדארי נ"ע".

ת ע"ט

21. מ' נש פשוט והוא ביאור על הלכות גיטין... להרב... כמהר"ר משה נ' חביב זל"ה... הגביר... כמהר"ר אברהם נ' נתן... הקדוש סך מסוים להדפיס... אורט קריואי הסמוך לקושטנדינא העדת ותע"ט דפוס המחוקק יונה בן יעקב יצ"ו. 20.

סודר והוגה ע"י ר' יעקב כולי בן בתו של המחבר, עם הקדמה ממנו.

22. מ' סדר אליהו רבא וזוטא והם שני שערים המצויינים בהלכה בדיני קניגא דאיתתא ושאלות ותשובות דשויכי למא"ה הכינס... כמהר"ר אליהו בכמהר"ר שבתו אלפאנדארי זל"ה הביאו לבית הדפוס חתן המלך הר' המחבר... כמהר"ר מרדכי אלפאנדארי גר"ו בכמהר"ר יעקב זל"ה לזכות את הרבים... בשנת ובסדר אלה העדת והחקים והמשפטים לפ"ק ותע"ט. נדפס פה קושטנדינא... בדפוס המחוקק הר"ר יונה בכמהר"ר יעקב יצ"ו. 20.

"על ידי המסדר... אברהם בכמהר"ר יהודה ליב יצ"ו ועל ידי הפועל... יצחק בכ"ר אברהם אלפאנדארי נ"ע וע"י הפועל... קלמן בכ"ר יהודה אשכנזי".

23. ספר יצירה המיוחס לאברהם אבינו ע"ה עם שני ביאורי אשר יסודם אבירי הרוקים הראב"ד ז"ל בקיצור והרמב"ן כולו אשר כבר נדפס בדפוס סמטוכה זה זמן רב ועל קצתם פירוש האריי זל"ה. נדפס פה קושטנדינא... שנת ת"ע"ט בדפוס המחוקק הר' יונה בכמהר"ר יעקב. 120. (שוקן).

"ע"י המתעסק והמגיה ישעיה אשכנזי".

24. תקוני הזהר... סוגה וסדוקק אות באות ספי סופרים ומפי ספרים ככל הכתוב בהקדמה ואשר נתן לכסף מוצא למלאכת הקדש הלא בהקדמת המדפיס שמו נכתב לחיים אכיר. בדפוס המחוקק הר"ר יונה בכמהר"ר יעקב יצ"ו בשנת ישטמו רבים ותרכה הדעת לפ"ק ותע"ט. נדפס פה אורט קריואי הסמוך לקושטנדינא... 40. (באוצר ספרי נ. שלום).

הספר נדפס עפ"י כ"י שהביא ר' חיים אלפאנדארי ממצרים. בהקדמת המדפיס נאמר ש' גפתי כ"ץ עבר בקושטא בדרכו לא"י, ונתתה להשאר זמנמה באורטה-קייואי, כי אז ניתנה הרשות להקים ב"כ במקום. הבית אשר שרף ה' זה שנים, והוא סידר והגיה

את כה"י. — את הכסף להדפסה נתן גד בן הרופא ר' ישראל קונייאן. — שמות הפועלים לא נזכרו.

ת"פ

25. סדר משמרה מוסיף על הראשונים ספר שקרי דמעה החזן קורא אל אלהינו... מדי חדש בחדשו נדפס פה קושטנדינא... שנת תכ"ז לבס תקשיב אזנך לפ"ק ות"פ בדפוס המחוקק הר' יונה בכמה"ר יעקב. 120. (נ"ו).

מדף ס"ב ואילך: תפלת בית עלמין. — בסוף דף צ"ד ע"א: „אף גילת ורגן קינה מיבעי ליה להנבון צדיק תמים כה"ר שמע"א קצבי נ"ע שהתחיל במצוה וכספו נתן להוציא לאורה... ולא הספיק לגמרה... — בסוף בסימני"דפים מיוחדים: תפלה לסוף אשמורות לר' אהרן אלידי. — „על ידי הפועל... יצחק בכ"ר אברהם אלפאנדארי נ"ע ע"י הפועל... קלמן בכ"ר יהודה אשכנזי נ"ע“.

26. שבעה שיטות להרשב"א זל"ה... והם שבת ר"ה מנלה מוכה יבמות נדרים כבא קמא. אשר הוציא לאור ח"ה החכם הנעלה בחור מעם כה"ר גד בן הרופא... כמה"ר ישראל קונייאן נר"ו כן זוכה לשאר מלאכת הקדש כאשר עם לבבנו... בשנת והביאותים אל הר קרשי לפ"ק ות"פ נדפס פה קושטנדינא... בדפוס המחוקק הר"ר יונה בכמה"ר יעקב יצ"ו. 20.

נדפס עפ"י כ"י. — „ע"י המסדר... אברהם בכמה"ר יהודה ליב וע"י הפועל... יצחק בכ"ר אברהם אלפאנדארי וע"י הפועל... קלמן בכ"ר יהודה אשכנזי נ"ע.

תפ"א

א. אמשטרדם

27. ספר אסיפת זקנים והוא חדושי כבא מציעא אשר קבצם הרב... בצל"א אשכנזי ז"ל מספרי כתיבת יד... וקראו בשם שיטה מקובצת... חסרי ח' אוכיר תהלות ח' כעל כל אשר גמלני וזכני להביא לבית הדפוס הספר הנכבד הזה... כ"ד המעתיב יונה בל"א יעקב יצ"ו הספרים מקושטנדינא המתגורר לע"ע כסיבת אנשים פה אמשטרדם. נדפס בבית... הדיון... כמוהר"ר יוסף... כן... כמוהר"ר עקיבא בער בשנת ויורוך כי תיטיב לך לפ"ק ות"פ ובשמים עדי וסדרי כי לא עלו על מזבח הדפוס רק חמש מאות ספרים לבד מדלית איסור ועל כן תיקר נא יקר תפארת הספר הזה בעיניכם. 20.

עם הקדמה מאת המלבי"ם, המבארת את סבת שהותו באמשטרדם (עיין בפרק הקודם).

ב. קושטנדינא

28. מ' מעין גנים... אשר חברתי אני הצעיר ראובן (בן חנניה) מזרחי... בשנת והביאותים אל הר קדשי לפ"ק ות"פ, נדפס פה קושטנדינא... בדפוס המחוקק הר' יונה בכמה"ר יעקב יצ"ו. 40.

הספר כולל פסקי דינים, פלפולים ודרושים. מעבר לשער נדפסה הקדמת המחבר, שבו הוא אומר: „אין לי משען ומשענת ולא שום סיוע משום אדם אלא מיגיע כפי מעט מוער עד שכלתה פרוטה מן הכיס“ — שמות הפועלים לא נזכרו.

ת פ נ

29. ס' מכתב מאליהו... ככל הלכות גימין... הכינו... כסח"ר אל"ה אלפאנדרי זל"ה בן... כסח"ר יעקב זל"ה... הוקם על מזבח הדפוס לזכות את הרבים ע"י חתנא דבי נשיאה... כסח"ר מרדכי אלפאנדרי נר"ו בכסח"ר שבת זל"ה אשר נתן לכסף מוצא... נדפס פה קושטנדינא... בדפוס המחוקק הר"ר יונה בכסח"ר יעקב יצ"ו... והיתה השלמתו בערב חג השבועות שנת אתה זה אדני אליהו לפ"ק. (תפ"ג). 20.

„ע"י המסדר... בכסח"ר יאודה ליב יצ"ו וע"י הפועל... אברהם בכסח"ר יאודה אלפאנדרי יצ"ו וע"י הפועל... בכ"ר יצחק יצ"ו.“

ת פ ה

30. פרקי רבי אליעזר הגדול והוא מכת חכמי המשנה בעל אחותו של רבן גמליאל הנשיא... נדפס פה קושטנדינא... שנת האוכלים את פת בן המלך לפ"ק (תפ"ה) בדפוס המדפיס החורני כסח"ר יונה בכסח"ר יעקב יצ"ו. 240. (נ"ר).

ע"ן א. מרכס 124, XIV, ZfHB.

ת פ ו

31. ס' דת ודין אשר בנה... כסח"ר אליעזר בכסח"ר נסים ׳ן שנג'י זל"ה... דרושים... בשנת לזה יענה במחלות לפ"ק (תפ"ו). נדפס פה קושטנדינא... בדפוס המחוקק הר"ר יונה בכסח"ר יעקב יצ"ו. 20.

בסוף נדפסו קצת שו"ת — עם הקדמות מאת ר' יצחק מראביט. ר' חיים ׳ן שנג'י בן המחבר (המודיע שאביו זל"ה שאיר גם הרבה שו"ת ושנשרפו בשנת תע"ב) ור' יהושע כלב, ור' יוסף ששון (שסידר את הספר לדפוס). — על ידי המסדר... אברהם בכסח"ר יאודה ליב יצ"ו וע"י המסדר... כלב בכ"ר יאודה מגיע יצ"ו וע"י הפועל... פוליקרון בכ"ר יצחק יצ"ו וע"י הפועל... המפור משה בכ"ר זרח יצ"ו.

32. ס' מטה יוסף חלק שני והוא שאלות ותשובות... אשר חבר... כסח"ר יוסף הלוי נזיר זל"ה בן... כסח"ר חיים משה הלוי זצוק"ל תנצב"ה. הביאו לכית הדפוס חתן המלך... כסח"ר ישועה זון נר"ו שנת ליום הכסא ובא ברתו לפ"ק (תפ"ו). נדפס פה קושטנדינא... בדפוס המחוקק הר"ר יונה בכסח"ר יעקב יצ"ו. 20.

ח"א ע"ן לעיל מס' 15 — עם הקדמה מהמלבה"ד. — על ידי המסדר... אברהם בכסח"ר יאודה ליב יצ"ו וע"י הפועל... פוליקרון בכ"ר יצחק יצ"ו ועל ידי המסדר... כלב בכ"ר יאודה מגיע ועל ידי המפור משה בכ"ר זרח אשכנזי.

33. ס' נניד ומצוה יגיד יתוה כל המנהגים וכוונת עשויות המצות בקיצור נמרץ אשר אסף... כמח"ר יעקב חיים צמח זל"ה שלמר מרבו הקדוש ההאריאל זל"ה אשר זה שנים נדפס באמשטרדם ועתה נדפס פעם שנית והוספנו בו ספתחות... וכן הוספנו נבואת הילד לתשוקת השואלים ולקושי מציאותו. הביאו לבית הדפוס... כמח"ר משולם פייכש אשכנזי יצ"ו מנזע היילפרין אשר הדפיס ספר הזהר באמשטרדם בשותפות עם בן אחיו הר' ברוך בכח"ר נחמיה בקושטנדינא, בשנת שאו זמרה ותנו תוף (תפ"ו) בדפוס הסחוקק הר"ר יונה בכמח"ר יעקב יצ"ו.⁸⁰

„על ידי המסדר... אברהם בכמח"ר יאודה ליב יצ"ו ועל ידי הפועל... פוליכרון בכ"ר יצחק“.

34. פירוש רבינו שלמה יצחקי טהנאון... מוהר"ר אליהו מזרחי זל"ה ועל צבאו... פירוש נחלת יעקב מנצח מצפוני הגאון מוהר"ר אליהו מזרחי זל"ה (חברו... מוהר"ר יעקב בן מוה"ר בנימין אהרן זל"ה בעל המחבר תשובות משאת בנימין)... יחידו סגולה אשר פה ק"ק קושטנדינא אשר היו בגרם המעלות הם הרחבוני להביא הם' הזה לבית הדפוס ויתנו ידיהם ויצדקו ליתן פארה אחת על כל פוליו היוצאים מבית הדפוס קמא קמא... נדפס פה קושטנדינא בדפוס הסחוקק הר"ר יונה בכמח"ר יעקב יצ"ו שנת כ"ס ישועות אשא לפ"ק ופ"ו, היינו תפ"ו.²⁰

עם הקדמת בעל נחלת יעקב, שנדפסה בסוף... „ע"י המסדר... אברהם בכמח"ר יאודה ליב יצ"ו וע"י המסדר... כלב בכ"ר יאודה מגיע יצ"ו, ע"י הפועל... פוליכרון בכ"ר יצחק יצ"ו“.

ת פ ז

35. ס' פרי הארץ והוא שו"ת אשר חיבר... כמח"ר ישראל סאיר (בן יוסף) מזרחי נר"ו בעור... ירושלם... אשר נשא ונתן בבית מדרשו של המנוח הגביר כמח"ר יעקב ישראל פורירה... בשנת עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה לפ"ג ליצירה ותפ"ו... נדפס פה קושטנדינא בדפוס הסחוקק הר"ר יונה בכמח"ר יעקב יצ"ו.²⁰

עם הקדמה מאת המחבר שעבר אז את קושטא. שם הוא מספר שהגביר ר' זכריה משה אנג'יל „המציא לי נייר הנצרך להדפסה... ואת היותר לקחתי בהלואה“; ועם הקדמת אחי המחבר ר' נסים חיים משה מזרחי... „על ידי המסדר... אברהם בכמח"ר יאודה ליב יצ"ו ועל ידי הפועל... כלב בכ"ר יאודה מגיע יצ"ו וע"י הפועל... פוליכרון בכ"ר יצחק יצ"ו“.

36. ס' קול בני לוי... זה העלם וניק וחכים... כח"ר רפאל הלוי... רשכוב בלא זמניה... ויהי כי אותה נפש האב הגביר... כח"ר אליה הלוי

נרצו לעשות לו שם... ויעל לו על מזבח הדפוס קצת חרושי תורה ועל הרמבים, שרית ודרושים)... ובסוף הספר תמצא מפתחות התשובות דשייכי לחלק יד להר"ב כנסת הגדולה ור' חיים בנבנשתו אשר לא באו על מזבח הדפוס... נדפס פה קושטנדינא... שנת זכרך לדור ודור לפיק (תפ"ז) בדפוס המחוקק כה"ר יונה בכמהרר ועקב יצ"ו. 20.

עם הקדמה מאת ר' יצחק בן יהודה הכהן. — "ע"י המסדר... אברהם בכמהרר יאודה ליב יצ"ו וע"י הפועל המסדר... כלב בכ"ר יאודה מגיע יצ"ו וע"י הפועל... פולכרון בכ"ר יצחק יצ"ו."

37. מ' שמות בארץ יום תרועה ותוספת יום הכפורים וכפות תמרים אשר שם משה... כמהרר משה' ח ב י ב זל"ה... אברהם' נתן תנצב"ה... הן בעורנו חי כספו נתן להוציא... ספר גט פשוט... ואף כי אחרי מות אברהם משלו הוסיפו לו שלשה ספרים... ואפריון נמטיה לבן בתו של הרב המחבר ז"ה... כה"ר יעקב כולו נרצו אשר עשה כיום הזה (סידר את הספר לדפוס)... נדפס פה קושטנדינא... שנת בל תמוש יעולם ועד (תפ"ז) בדפוס המחוקק כה"ר יונה בכמהרר יעקב יצ"ו. 20.

"ע"י המסדר... אברהם בכמהרר יאודה ליב יצ"ו וע"י הפועל... פולכרון בכ"ר יצחק ב"ע וע"י הפועל... כלב בכ"ר יאודה מגיע."

37a. [קול=קורא לטובת אי ניתן לירי הרב ר' משה ישראל החולץ לאסוף כסף בערי פראנקריא ואיטליא; מתחיל: "תחזקנה וריכס השומעים. משפט אמת שפטו. וחכד ורחמים עשו כי עם ה' חסד. חתומים: "יוסף בכמהרר ישעיה מטראני, יצחק רפאל' יקר, יונח' ירי, שמואל הלוי, אפרים נכון, יאודה רוזאניש. ובסוף אישור מאת "העוסדים על הפקודים לשמור משמרת עבודת הקדש ועינינו פקוחות לכונן את ירושלים". חתומים: אברהם צונצין, חיים קשינו, מרדכי אלפאנדרר, חיים די סדינה, שמעון אלוף, חיים קסחי, רפאל מאגולזה. קושטנדינא, בשנת והיה לך לאות (תפ"ז). דף אחד. 20. 27: 40 ס"מ.

ת פ ח

א. קושטנדינא

38. מ' ירי אליהו אשר חבר... כמהרר אליהו גאליפאפה נרצו והוא ספר כולל כל עניני התקנות אשר תקנו הנביאים ורז"ל... לברר איזו מהם דאורייתא ואיזו מהם דרבנן... נדפס פה קושטנדינא... בשנת זאת נחלת עברי ה' (תפ"ח) בדפוס המחוקק הר"ר יונה בכמהרר יעקב יצ"ו. 20.

עם הקדמה מהמחבר ועם הקדמה ושיר מאת ר' שמואל אמאטו תלמיד המחבר. על ידי המסדר... אברהם בכמהרר יאודה ליב יצ"ו ועל ידי המסדר... כלב בכ"ר יאודה מגיע יצ"ו וע"י הפועל... פולכרון בכ"ר יצחק ב"ע."

39. ספור דברים המושכים את הלב יצא עת"ק סס' דברי יוסף
נל' יוסף סמבריו אשר אסף וקבץ שלש' חרבוניו מסוף רבנן סבוראי עד
היום ובכללם דברי ריבות ומעש' נוראים שאירעו בימים ההם ספור זרית' אור
מלכי התוגרמים ומעשה נורא מיוסף דיל' ריונה וכיוצא. נרפס פה קושטאנדינא...
שנת חנה נחלת ה' בנים לפ"ק [תפ"ח] בדפוס המחוקק כה"ר יונה בכמהר"ר
יעקב ז"ל. 160.

„הבאתיו לבית הדפוס אני הצעיר המסדר... אברהם בכמהר"ר יאודה ליב יצ"ו
ע"י הפועל סעדי המכונה בכור אנגיל יצ"ו. — עיין על הספר הזה בפרוטרוט אצל מרכס
(ZfHB, VIII, 190—192).

40. ספר הישר והוא ספר כמה סיפורים ומדרשי רז"ל על חמשה
חומשי תורה וקצת מספר יהושע וקצת מספר שופטים... נרפס פה קושטאנדינא...
שנת פתח דבריק יאיר לפ"ק [תפ"ח] בדפוס המחוקק כה"ר יונה בכמהר"ר
יעקב ז"ל. 120. (נ"י).

41. ס' פרשת דרכים והם ששה ועשרים דרושים וקונטרסים על מנן
המצות הכינס... כמהר"ר יהודא רוזאנים זל"ה. נרפס פה קושטאנדינא...
בשנת ישמח הר ציון תללנה בנות יהודה [תפ"ח] בדפוס המחוקק הר"ר יונה
בכמהר"ר יעקב יצ"ו. 20.

עם הקדמה מהמחבר ומהמסדר ר' יעקב כולי. המזכיר לטובה את ר' חיים קמחי ואת
אחי המחבר ר' חיים ור' אהרן רוזאניש. — „ע"י המסדר... אברהם בכמהר"ר יאודה ליב
יצ"ו וע"י המסדר... כלב בכ"ר יאודה מגיע יצ"ו וע"י הפועל פוליכרון בכ"ר יצחק יצ"ו.

42. ס' שבט מוסר... כתב... כמהר"ר א"י ה' ה' כ"ה נר"ו מתושבי
ק"ק אומיר יע"א. פה קושטאנדינא יע"א שנת ל'תת ל'הם נחל"ת גוים
לפ"ק [תפ"ח] בדפוס המחוקק כה"ר יונה בכמהר"ר יעקב ז"ל. 80.

בסוף: אמר המדפיס אלה דברי הרב המחבר מספר הראשון שהדפסנו [בהם מודה
המחבר לגבירים ר' תנחום אישפורנו ובנו ר' משה אישפורנו, ר' בנימין יצחק צבי, ר'
יוסף ד' עזרא, חתנו ר' חיים הכהן ור' רפאל טריניש, ומונה את כל החיבורים אשר אתו
בכ"י]. אחרי זה הדפיס המדפיס חדושים מאת ר' משה בן יואל מוילנא ז"ל. — „על ידי
המסדר... אברהם בכמהר"ר יאודה ליב וע"י הפועל... פוליכרון בכ"ר יצחק יצ"ו וע"י
הפועל... הבחור יוסף מרחי יצ"ו וע"י המפור... מרדכי ב"ר דוד יצ"ו.

ב. אומיר

43. ס' ישרש יעקב והוא פי' על כל עין יעקב מסה שלקט מפי
סופרים ומפי ספר' ונופך משל... כמהר"ר חיים אבואלעפיוא נר"ו
ובסופו ספר באר ל'חו מחרב... יצחק נסים נ' ג'אמיל ז"ל... בדפוס
השותפים החכם הנעלה כה"ר יונה אשכנזי ח"י והח"ר דוד חזן ח"י בעל חוזה
דוד בשנת יציץ ופרח [תפ"ח] באומיר. 40.

עם הקדמה מהמחבר ובה הוא מזכיר לטובה את הגבירים ר' משה אישפורנו ור' יצחק מאייו מתושבי לארסו. — "ע"י המסדר... יעקב טובה ה' וע"י המסדר... הבחור נבון וחשוב כה"ר יאודה חזן ה' וע"י הפועל הבחור יחיאל המכונה פישיל בכ"ר פנחס לוי אשכנזי משטנאב וע"י המפור הבחור משה טאראנטו".

ת פ ט

א. קושטאנדינא

44. שירי כנסת הגדולה חלק אורח חיים לחד כדרא... כסה"ר חיים בנבנשת... אמר חסדפים ראה ראיתי שהספר הזה היה קשה המציאות אמרתי להקלותו פעם שנית על טובה הדפוס ובין כך אור כנבר הלציו... כה"ר דוד אשכנזי נר"ו והשתדל עם יחידו סגולה ות"ח דק"ק קושט" יע"א ובאו על החתום ליקח כל אחד ספר אחד ונתן חסדף וקם לו... נדפס פה קושטנדינא... שנת עץ חיים היא למחזיקים בה ותפ"ט בדפוס המחוקק כה"ר יונה בכמהר"ר יעקב יצ"ו. 20.

עם הקדמה מיוחדת להוצאה זו מאת שלמה בן משה ק' עזרא. — בסוף הדפיס המדפיס תשובה וחודשים לר' דוד אופנהיים. — "על ידי המסדר... אברהם בכמהר"ר יהודה ליב יצ"ו וע"י המסדר... כלב בכ"ר יהודה מגיע יצ"ו ע"י הפועל... אברהם בכ"ר יהודה אלפאנדארי וע"י הפועל... פוליכרון בכ"ר יצחק". — חלקים אחרים עיין מס' 3, 10, 14, 54, 74.

ב. אומיר

45. ס' מקראי קדש אשר איון וחקר... ה' פסח בפסח וה' חג כחג... כמהר"ר חיים אבוכלפיוא... בדפוס השותפים המחוקק הח' הנעלה יונה בכ"ר יעקב ז"ל וחח' דוד חזן ה"י בעל חוזה דוד וצ"ל דודו באומיר... בשנת וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש ויהיה לכם ותפ"ט. 120. (נ"י).

"ע"י המסדר... יום טוב קאנפליאש ה"י וע"י העוסק במלאכת הקדש הבחור... יהודה חזן ה"י וע"י המפור הבחור... משה בכ"ר יצחק טאראנטו ה"י".

46. ס' עץ החיים... אשר איון... כסהר"ר חיים אבוכלפיוא נר"ו... דרוש... בדפוס השותפים המחוקק כסהר"ר יונה בכמהר"ר יעקב יצ"ו וח"ר דוד חזן בעל חוזה דוד יצ"ו בשנת עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר לפ"ג ותפ"ט נדפס פה אשכנזי יע"א. 20.

עם הקדמה מאת חתנו ותלמידו של המחבר ר' חיים וינטורה. ובה הוא מזכיר לגביר ר' משה בן חננאל אישפורנו על עזרתו. — "ע"י הפועל המסדר... יום טוב קאנפליאש וע"י העוסק במלאכת הקדש... יאודה חזן... וע"י המפור... משה בכ"ר יצחק טאראנטו".

ת פ

א. קושטאנדינא

47. מחזור לראש השנה ויום הכפורים מונה ומסודר הכל בסקומו למען ירוץ הקורא בו וכפרט סדר עבודה מונה ומסכם מפי סופרים ומפי ספרים

כאשר תראה בהקדמה לסדר עבודה. בקושטא נדינא... ברפוס המדפוס
והמחוקק הר"ר יונה בכמהר"ר יעקב יצ"ו שנת תל"ם תהיה עסוי אלהיך ות"ץ.
255 דף. 160. (ג"י).

"על ידי המסדר... אברהם בכר משה יתום ועל ידי המסדר... יאודה ליב בכר יעקב
אשכנזי... ועל ידי הפועל יחיאל מיכל כמהר"ר שמעון אשכנזי".

48. ס' מעם לועז חלק ראשון איש דיקלארו דיל ארבע ועשרים אין
לאדינו... אי אישמי איש איל דיקלארו די ספר בראשית... (לר' יעקב בן
מכיר כול"י)... נדפס בקושטא נדינא שנת תל"ם לפ"י ות"ץ.
ברפוס המחוקק הר"ר יונה בכמהר"ר יעקב. 20.

בהקדמתו מודה המחבר לר' יהודה מזרחי ולבניו דוד, יצחק ואליה שנתנו את
הכסף להדפסת... "ע"י המסדר... אברהם בכמהר"ר יהודה ליב יצ"ו, וע"י המסדר... אברהם
בכר יהודה אלפאנדארי יצ"ו, וע"י הפועל... אהרן בכר יצחק נ"י, וע"י הפועל נסים בכר
חיים". (עפ"י גאון, משכיות לבב, ע' י"ג). חשוא מס' 64, 128, 129, 139, 140, 152, 154,
170, 174.

ב. אזמיר

48a. יוסף לקח נח"א, דרושים על בראשית-שמות לר' חיים אבואלעפיווא.
אזמיר, ברפוס השותפים... יונה אשכנזי ודוד חזן, ת"ץ. 40. (צדגר ע' 35).
ח"ב וג' עיין להלן מס' 62.

49. ס' מר דרור והוא חיבור נחמד על כמה מסכתות על גפ"ת... [מאת]
כמהר"ר מרדכי טו"א היי. הובא לבית הרפוס ע"י החכם המחבר היי
בהוצאת הגביר... ניסו כמהר"ר שלמה הכהן היי תושב יוזל חיזיר וע"א. נדפס
באזמיר... ברפוס השותפי' החכם הנעלה כמהר"ר יונה בכר יעקב היי וח"ר דוד
חזן היי בעל חוזה דוד בשנת ומרדכי יצא מלפני המלך בלכוש סלכות לפ"ק
ות"ץ. 20.

"ואפריין נמטיה להנבון ומעולה כמהר"ר יעקב הכהן היי... כי לו הפקיד הגביר הנז'
על הכסף... "ע"י המסדר... יעקב סיבואה וע"י המסדר הבחור... יאודה חזן נר"ו וע"י
בחור וחשוב משה טאראנטו וע"י הפועל הבחור... יחיאל הלוי אשכנזי ועל ידי הפועל
הבחור... משה גיפרוס גר"ד".

תצ"א

א. קושטא נדינא

50. ס' משנה למלך והוא חיבור... על ספר משנה תורה... אשר עשה
משה... הרים בסוף... [מאת] כמהר"ר יהודה רוזאניס הנצב"ה. נדפס
פה קושטא נדינא... בשנת תצ"א תורה ודבר ה' וסלאה הארץ דעה [תצ"א]
ברפוס המחוקק הר"ר יונה בכמהר"ר יעקב יצ"ו. 20.

עם הקדמה מאת ר' יעקב כולי מסדר הספר לדפוס, ובה הוא מזכיר לטובה את האחים חיים ואהרן ריוואניס שנתנו את הכסף להדפסה. — על ידי המסדר... אברהם בכמהר"ר יאודה ליב יצ"ו וע"י המסדר... כלב בכ"ר יאודה מגיע יצ"ו וע"י הפועל פוליכרון בכ"ר יצחק יצ"ו וע"י הפועל... אברהם אלפאנדארי יצ"ו.

51. ס' נחלה ליהושע והוא שאלות ותשובות ספסקי דינים וחדושי' על מסכת עירובין ומסכת שבועות הכינס... כמוהר"ר יהושע צונצין זלה"ה. ובסוף הספר בא יבא שו"ת מקובצת לסמ"י ו"ט כנראה שהיא לחרב... בצל"א אשכנזי ז"ל... כל זה הביאו לבית הדפוס... כמהר"ר יהושע בכמהר"ר צונצין ז"ל. לכות הרב... נדפס פה קושטנדינא... שנת תצ"א תורה ודבר ה' לפ"ק [תצ"א] בדפוס המחוקק הר"ר יונה בכמהר"ר יעקב יצ"ו. 20.

עם הקדמה ושיר מאת ר' שמואל ב"ר יוסף אמאט, מסדר הספר לדפוס. — עיין מה שכתבתי על המחבר וספרו בק"ס שנה י"ג ע' 122 וכו'. — על ידי המסדר... אברהם בכמהר"ר יאודה ליב יצ"ו ועל ידי המסדר... כלב יאודה מגיע יצ"ו וע"י הפועל... אברהם אלפאנדארי וע"י הפועל... פוליכרון בכ"ר יצחק יצ"ו.

52. ס' עזרת נשים והוא קונטרס עגונא דאתתא סוכב הולך על דברי השלחן ערוך סי' ר"ז וקונטרס שמות הגטין על סדר אלק בית. הכינס... כמהר"ר ש"ה נ' חביב זלה"ה... ואשר נתן לכסף מוצא ח"ה חתן המסדר... כמהר"ר ש"ה נבארו גר"ו מארץ מצרים... ואפריון גמטיה לכן כתו של הרב המסדר... כמהר"ר יעקב כולי גר"ו שהעתיק כל כתבי הקדש בעה"ק צפת תובכ"א והביאם לבית הדפוס... נדפס פה קושטנדינא... שנת תצ"א תורה ודבר ה' לפ"ק... [תצ"א] בדפוס המחוקק הר"ר יונה בכמהר"ר יעקב יצ"ו. 40.

בסוף נדפסו שתי שו"ת מאת ר' יעקב כולי. — על ידי המסדר... אברהם בכמהר"ר יהודה ליב יצ"ו על ידי העוסק במלאכת הקדש גסים בכ"ר חיים ליב יצ"ו על ידי הפועל... אברהם בכ"ר יהודה אלפאנדארי יצ"ו.

ב. אזמיר

53. ס' חמדת ימים... (לסועדים) הוכא סהר הקדש גליל העליון אני הצעיר יעקב בכמהר"ר יום טוב אלגאזי... ואפריון גמטיה ליחידיו סגולה סדרש כתר תורה אשר נתנו לכסף מוצא... נדפס באזמיר בדפוס השותפים החכם הנעלה כמהר"ר יונה אשכנזי וח"ר דוד חזן ח"י בעל חוזה דוד בשנת ואהנ"ס לו סודא ויראני לפ"ק [תצ"א]. 40.

על השער ובקדמת המחבר נזכר לטובה ר' משה צונצין שסייע להדפסה. — ע"י המסדר... יעקב טיבואה, וע"י המסדר... הארוס... יאודה חזן... וע"י הפועל... יאודה בכ"ר חנניה קשטוריאנו גר"ו, וע"י המסדר הבחור... יצחק טאראנטו, וע"י הפועל הבחור וחשוב שלמה עזר. — חלק א' עיין מס' 61. הוצאה ב' עיין להלן מס' 76.

54. ס' כנסת הגדולה חלק אבן העזר אשר און... כמוהר"ר חיים נבנש"ת זלה"ה... ואשר הכיאו... להדפיסו הוא... כמהר"ר אליה הלוי מתושבי

עיר אוסיר יע"א אבי המכתב ס' קול בן לוי... חברות כרותה מפי הנכור... כי כל הנעשה דמים ממכר ספר' הללו... ידיו מסולקות הימנו... בדפוס השותפים החכם הנעלה כה"ר יונה אשכנזי ה"ר וח"ר דוד חזן ה"ר בעל חוזה דוד. נדפס באזמיר... שנת כ"י א"ס בזאת יתחלף המהלל לפ"ק ותצ"א. 20.

בהקדמה הבלתי חתומה נאמר שהמנדב „נתן שש מאות שקל כסף מאריות גברו". „ע"י המסדר... יעקב טיבואה נר"ו וע"י המסדר... הארוס... יהודה חזן ה"ר ע"י הפועל... יחיאל פישל אשכנזי נר"ו וע"י בחור... משה גיפרוס וע"י המפור הבחור... משה טארנאטי". — חלקים אחרים עיין לעיל מס' 3, 10, 14, 44 ולהלן מס' 74.

55. ס' מעיל צדקה אשר חבר... כמוהר"ר אריאז הכהן ז"ל וח' חיבור מרבר בצדקה מכל אשר נמצא בתנ"ך ותלמוד ומדרש' ומפרש' וידו בכל לדרוש דרושים ומסורים... חובא לכית הדפוס ע"י תלמידו... כמה"ר משה ארשפורנו ה"ר ומיעת מרחמוהי ה"ר. בדפוס השותפין החכם הנעלה כמה"ר יונה אשכנזי ה"ר וח"ר דוד חזן ה"ר בעל חוזה דוד ה"ר. נדפס באזמיר יע"א שנת ת"נל נפשי בא"הו כ"י הלכשני כגרי ישע מעיל צדקה יעטני. ותצ"א. 20.

אחרי ההקדמה נזכרו לטובה המסייעים ר' משה אישפורנו, ר' יאודה מורסיא, ר' יחושע צונצין, בנו ר' משה צונצין ור' אליא הלוי. — „ע"י המסדר... יעקב טבוח ה"ר, ע"י המסדר... הבחור... יאודה חזן ה"ר, ע"י המפור הבחור... משה בכר יצחק טארנאטי וע"י הפועל הבחור וחשוב יחיאל פישל אשכנזי".

תצ"ב

א. קושטאנדינא

56. ס' זרע אברהם... חברו... כמוהר"ר אברהם יצחקי זל"ה אב"ד ור"ם דעה"ק ירושלים תוכב"א וחם תשו' רשיוכי לא"ה וח"ם. חובאו לבית הדפוס ע"י תלמידו וחתנו... נ כמה"ר ידידיה הכהן נר"ו בן... כמוהר"ר אריה יהודה ליב הכהן זל"ה... נדפס פה קושטאנדינא... ש' באהכתו ובחמללתו הוא גאלם לפ"ק ותצ"ב בדפוס המחוקק יונה בכמהר"ר יעקב יצ"ו. 20.

„על ידי המסדר... אברהם בכמהר"ר יאודה ליב יצ"ו, וע"י המסדר... כלב בכ"ר יאודה מגיע יצ"ו, על ידי הפועל... פוליקרון בכ"ר יצחק יצ"ו, וע"י המפור... אברהם בכ"ר יוסף מנשה יצ"ו". — ח"ב עיין להלן מס' 67.

57. ס' לשון זחב וחוא העתקת לשון חרגום שני אל לשון הקודש ממגילת אסתר על פי הספרים הנזכר' בהקדמ' והעתיקו הח' הנעלה כה"ר דוד בכהר"ר אליה בן אהרן ה"ר: בקושטאנדינא... בדפוס המחוקק הר"ר יונה בכמהר"ר יעקב יצ"ו ש' להולכים בתמים לפ"ק ותצ"ב. 80. (שוקן).

בהקדמה מודה המעתיק לר' אברהם קאטאריבאש שסייע לו בהוצאות הדפוס. — בסוף נדפסה הקדמת [—הסכמת] ר' רפאל ן' עזרא. שמות הפועלים לא נזכרו.

58. ס' פרח שושן... שאלות ותשובות מסודרים בס' ד' טורים וכללים
בארה נתיבות הר"ב ס' גינת ורדים הכינם... כמחיר ישועה (בן אברהם)
שכאבו יהוה זרין חתן... כמוהר"ר יוסף הלוי זצ"ל בעל ספר מטה יוסף.
נרפס פה קושטא אנדינא... ותהי ראשית מלאכתו בשנת קזי וזמרת יה
ויהי לי לישועה לפי"ק (תצ"ב) בדפוס המחקק ה"ר יונה בכמהר"ר יעקב
יצ"ו. 20.

"ע"י המסדר... אברהם בכמהר"ר יאודה ליב יצ"ו וע"י המסדר... כלב בכ"ר יאודה
מגיע יצ"ו וע"י הפועל... פולכרון בכ"ר יצחק ג"ע וע"י הפועל... אברהם מנשה יצ"ו.

59. ס' קב הישר... חברו... כמוהר"ר צבי הירש בן... כמוהר"ר
אהרן שמואל קאידנור זלה"ה... נרפס פה קושטא אנדינא... שני התצ"ב
לפי"ג בדפוס המדפים התורני כמהר"ר יונה בכמהר"ר יעקב יצ"ו. 120. (נ"י)

"על ידי המסדר הארוס וחוזי נסים בכר חיים אשכנזי... ועל ידי הפועל... אברהם
בכר חוקיא מורח"י... בסוף "תהלה לדוד" מאת המגיה דוד בן אהרן ו"תוכחה" לר'
שמואל אמאט. (מתחילה "אשא דעי למרחוק לעורר את רעיוני").

60. קול יהושע ספר של הצעות נמרצות (והתחלות סכתבים, לר'
יהושע בן ראובן. קושטאנדינה, בתמים (תצ"ב). 80. (צדנר ע' 258).

ב. אומיר

61. ס' חמדת ימים ח"א... הובא ע"י הצעיר... יעקב בכמהר"ר... יום טוב
אלגאזי... נרפס באומיר... בדפוס השותפים החכם הנעלה כמהר"ר יונה אשכנזי
וח"ר דוד חזן הי' בעל חוזה דוד בשנת והיה המזבח קדש (תצ"ב). 40.

"על ידי המסדר... יעקב טיבואה... וע"י המסדר הארוס... משה גיפרוס גר"ו, וע"י
הפועל... הארוס ראובן בכ"ר מרדכי גימפל אשכנזי, וע"י המפזר הבחור... משה ב"ר יצחק
טאראנטו... וע"י הפועל הארוס שלמה בכ"ר אהרן עזר, וע"י הפועל הבחור משה אוביל...—
ח"ב עיין לעיל מס' 53. הוצאה שניה עיין להלן מס' 76.

62. ס' יוסף לקח חלק ב' נוג' אשר הוסיף ואזן... כמוהר"ר חיים
אכואל פריא גר... נרפס באומיר... בדפוס השותפים החכם הנעלה
כה"ר יונה אשכנזי הי' וח"ר דוד חזן הי' בעל חוזה דוד, בשנת... (תצ"ב). 40.

חידושים על ס' הפרשיות: ויקרא-דברים.— בהקדמת המחבר הוא מודה לר' יצחק
אנגיל "אשר השתדל בכל עוז בעיר קושטא יע"א לחלק את הספרים...— שמות הפועלים
לא נזכרו.— ח"א עיין לעיל מס' 48.

62. ספר להפסקה נדולה... בדפוס השותפים החכם הנעלה כמהר"ר
יונה אשכנזי וח"ר דוד חזן הי' בעל חוזה דוד באי ש"ר... בשנת ופתאום
יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים (תצ"ב). 24 דף. 120. (העתיק לי ר"ר י. זנה).

(המשך יבוא)

מגנזי בית-הספרים

שו"ת ר' עזריאל דאיינה

מאת ש. אסף

כ"י זה, השייך עתה לספריה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים ומסומן Heb. 4° 195, מכיל שמ"ו דפים פוליא. הדפים יח, צד (כתובות בו רק שש שורות), צה, צו, צז, צח, קמט, קנ, קסח, קסט, קע ושמו הם חלקים. בדף שדמ ע"ב—שמה ע"א באו התקנות שנעשו ע"י שליחי קהלות רומא, מנטובא, בולוניא מודינא ועוד. בפירארה בכ"א תמוז שנת שי"ד (נדפסו¹) ע"י שזח"ה ראשונה במכ"ע "עברי אנכי" ושנית בחוב' מיוחדת, בראדי (1879), ובסופן גוסף בכ"י: "מעיד אני ברוך עזריאל בן ברוך חזקינו ז"ל איך הועתקו התקנות אלו שמעבר לדף ותקנה זו הכתובה אחריהם לעיל בראש דף זה מן גוף התקנות עצמם. הכתובות מכתיבת ידו (1) ממש של אנשי הוועד הנ"ל שתי פעמים ככתוב פה. כי האורגינאלי מהתקנות עצמם, עם ההרשאות מהמורשים², נשארו בידי כמו סופר נאמן שלהם, ולראית האמת כתבתי עדות זה, היום יום ג' כ"ה כסליו שכ"ב, שריר וקים".

ואחרי זה כתוב: „בפנינו עז"מ הועתקה התקנה הנ"ל ככל הכתוב בשטר זה למעלה מגוף שטר אחר חתום בכתיבת ידו ממש של כמהר"ר ברוך חזקינו יצ"ו בשלש שורות דלעיל המתחילות: מעיד אני ברוך וכו' פה בולוניא י' דיצימ' שכ"ד לפ"ק והכל שריר וקים. משה בכ"ר מנצח ירחי יוי"א. בן אריה יצ"ו בכמ"ר שלמה חיים ממונציליסי זל"ה". הכתב של העתקת התקנות הוא שונה מן הכתב של התשובות.

כתב-היד מחובר מקונטרסים שנכתבו בכתיבות איטלקיות שונות. הדפים א—יו, קנא—קסד נכתבו בכתובה אחת, הדפים יט—נ, קעא—קעד, רנה—רעה בכתובה שניה והדפים נא—צד, צט—קמח, קעה—רנב, רעו—שדמ בכתובה שלישית. כל הקונטרסים נאספו יחד וסודרו על הסדר, והתשובות סומנו בסימניהן עד ס' צ"ב באותיות מרובעות ומשם ואילך ברובן בכתובה איטלקית. עד דף רעב ב' מגיע מספר התשובות למאתים חמשים ושש. הבאות אח"כ לא נסמנו ובס"ה מגיע מספרן ליותר משלש מאות.

לפני המעתיקים, ולכה"פ לפני אחד מהם, היו גוף התשובות בכתב-ידו של המחבר, כי בדף רעה ע"ב כתוב בסוף התשובה³: „כך מצאתי אני בשולי

(1) ויש שינויים אחדים בין כה"י ובין הנדפס. אציין אחד מהם. בסעיף א' כתוב בכ"י: ועם הסכמת ראשי הקהלות וכו', ובדפוס: ועם הסכמת ראשי אחת הקהלות.

(2) בין החתומים על התקנות נמנה גם ר' יעקב דאיינה בנו של ר' עזריאל.

(3) זהו מכתב תוכחה חריף ששלח ר' עזריאל לאיש אשר „לבו כארי וכלביא, חכם

הפסק הזה, והכתב הזה (כתיבת הגאון⁴) וצוק"ל: כל הספור הזה שוא ושקר, בגדולות ונפלאות יחד יספר יחקר, ראוי להטמינו או בחרב ידקר, או כי ימכר לצמיתות לאיש משפחת עקר". בדף י"א ב' מציין המעתיק: ע"כ מצאתי מהפסק דין הזה.

על גלינות הדפים הראשונים יש כמה הגהות וחתום עליהן: ריי"ז, וכמה מהגהותיו נכנסו גם לפנים הספר, וכנראה היה הוא המעתיק של מספר קונטרסים. בדף י' ע"א הוא כותב: "...רי"ז⁵) הגאון והחסיד... מהר"ד סג"ל ממודינה... היה מברך על טלית קטן ללבוש צצית וכך אני נוהג על פיו". והיה כנראה מנכדיו של ר' עזריאל, כי בדף כ"ז ע"ב הוא כותב: ואולי גם הגאון זקני וצוק"ל כך היתה כוונתו. הוא מביא כבר את הכסף משנה (כ"א א') ואת ספר יפה מראה לר"ש יפה (כ"ד א'). חוץ מזה יש גם קצת הגהות מידים אחרות. ע"י ג' א': ומהר"ם פרובינצאל בת' ל"ט פסק להתיר: כ"ז א' ועוד.

ר' עזריאל היה חשוב מאד בעיני בני דורו, שהרבו לפנות אליו בשאלות. את תשובותיו, שעלו למאות, סדר בשני כרכים גדולים. רחיד"א כותב עליו בשב"ג: "מהר"ר עזריאל דיינא א' מרבני איטליא הקדמונים, חבר שני חלקים שו"ת וראיתם בכ"י". הכרך שלפנינו הוא הכרך השני. הן היו גם למראה עיניו של ר' דניאל טירני, המביא אותן בספרו עקרי הד"ט.

מן התשובות אנו למדים כמה פרטים נוספים לתולדותיו⁶). ר' עזריאל נפטר

עדיף מנביא, היה אחי הר"ר יוחנן טרייס יו"א". ומעשה שהיה כך היה. בנו של ר' יחיאל טרייס, אחי ר' יוחנן, שהיה נשוי בתו של ר' יוסף קולון (קרובו של ר' עזריאל ונכדו של מהרי"ק) נפטר, ור' עזריאל מינה לאפוטרופוס על יתומיו את ר' משה טרייס אחי ר' יוחנן, כי ר' יוחנן נמצא באותו זמן ברחוק מקום, ור' משה גם לקח את האלמנה לאשה. כשחזר ר' יוחנן טען שאבי היתומים מינה אותו אפוטרופוס וערער על אחיו ר' משה, מה שהביא את ר' עזריאל להתמרמרות. הוא כותב על ר' משה שהוא איש אמיד ואוהב תורה, והיתומים "היו לו כבנים להיות הורתם לו לאשה, ומדי שנה בשנה יצדיק חשבונותיהם עם קרובי כמ"ר יוסף קולון יו"א שהוא אבי הורתם". שלשת האחים, יחיאל משה ויוחנן היו בני ר' יוסף טרייס. ר' יוחנן ישב בבולוניה. סי' קמ"ה ערוך אליו ור' עזריאל קורא לו: קרובי. הוא שתבר את הפירוש החשוב על מחזור מנהג רומי בשם "קמחא דאבישונא" שנדפס עם המחזור בבולוניה ש"א.

(4) ע"י גם להלן בעמ' הבא.

(5) קשה להשלים: [מן] ר"י מפני שר' דוד זה היה מתלמידיו של מהרי"ק, כמו שנראה מדברי ר' עזריאל בסי' י"ז שעליו טובבת הגה"ה זו: "וכך הר"ר דוד ממודינה היה נוהג לברך על הארבע כנסות מפני שהיה תלמידו של מהרי"ק", וקדם איפוא בזמן לבעל ההגהות. אמנם בדוחק אפשר לומר שלמד אצל מהרי"ק בסוף ימיו ובעל ההגהות למד אצל ר' דוד בסוף ימיו, וכלם האריכו ימים.

(6) ע"י במאמרו של רמ"ד קס"טז באינציקלופדיא יודאיקה הוצ' אשכול, ושם נרשמה כל הספרות הנוגעת לו.

בשנת רצ"ז⁷). ועוד באותה שנה כתב תשובות לשואלי והיה פעיל בעסקי צבור. את תשובתו בס' ג' הוא חותם כ"ג דיצימבר רצ"א, ואת מכתבו הידוע שבו הראה התנגדות חריפה מאד לדוד הראובני כתב ב"ד כסלו של אותה שנה⁸). מלבד שלשת בניו הידועים לנו, יעקב (ע"י לעיל עמ' 540 הערה 2), שמשון (הנזכר במכתבו הנ"ל וגם בקובץ התשובות) ודוד (ע"י עליו ש. ברנשטיין, "הצופה לחכמת ישראל" שנה י"ד 53, 59) בא לפנינו זכרו של בן רביעי ושמו ר' מנחם, שהיה ת"ח חשוב, ובדפים ש"י—ש"ד באו ממנו שלשה פסקים, ועל הפסק השלישי הוא חותם: נאום מנחם דאיינה יום ה' י"א יוניו רפ"ג. והמעתיק מוסיף: „אמנם כל חג' פסקים שלפנינו נמצאו כתובים מכתבת יד הגאון הצדיק כמהר"ר עזריאל אבי כמהר"ר מנחם". במקום אחר מזכיר ר' עזריאל גם את חתנו. בתשובה ערוכה, כנראה, להגאון ר' נתן איגרא שישב בקרימונה הוא כותב: „ואל בני חתני יוני"א שותה מים מבארך תפקוד לשלום, ונא למעני תשים עינך עליו להדריכו במעגלי יושר" (ס' כ"ו).

ר' עזריאל עמד בחליפת שו"ת כמעט עם כל גדולי הרבנים בני דורו באיטליה: מהר"ם מפדואה (ס' קט"ו, רכ"ד, רמ"ד), ר' אברהם מינץ בן ר"י מינץ (ס' ק"י), ר' עובדיה מספורנו⁹ (ס' קס"ו; דף ש"ח ע"ב; דף של"ג ע"ב), ר' בנדיט אכסילדר מוויניציאה (ס' קע"ה), ר' נתן איגרא בקרימונה (ס' כ"ה, כ"ח, כ"ט), ר' אברהם כהן בבולוניה¹⁰ (ס' קס"א, קפ"ג ועוד), ר' יעקב קורניאלדי בפירארא (קס"א, קפ"ד, קפ"ו) ועוד ועוד, ותשובותיו משמשות מקור נכבד לתולדות הרבנים והפרנסים שעמדו בראשי הקהלות באותו זמן. כמה מתשובותיו ערוכות לראשי קהלות מודונוא, רווינא, אריינו, קאזאל מאזורה ועוד. גם בין בעלי הדין שעל ר' עזריאל היה לחתוך את הדין ביניהם ישנם אישים מפורסמים. תשובות אחדות מן הבאות בכרך זה כבר נדפסו ע"י חכמים שונים על פי כת"י אחרים. התשובה ס' צ' בענין שלמה מולכו שהוא לובש בגדי הגוים והולך בטכסיסיה נדפסה ע"י זנה במאנאטסשריפט לשנת 1931 עמ' 133/4¹¹), וס' קע"ו בענין התרם שהחרימ ר"י פולאק את ר' אברהם מינץ נדפס ע"י ר"ש ווינר בס' „דעת קדושים" לרי"ט אייזנשטאט בסופו עמ' 26—36.

(7) ע"י בקינה שהדפיס לעוונשטיין על פטירתו ב REJ כרך ל"א עמ' 120/23.

(8) נדפס ע"י ר"ד קויפמן, שם כרך ל' עמ' 304.

(9) בשו"ת ר' יחיאל טרבוט, בן זמנו של ר' עזריאל, ס' קמ"ז נמצא ממנו פסק שבו הוא תומך בדעתם של רבני רומא נגד דעת ר' יחיאל. תשובות אלו הן בכ"י ירושלים Heb. 8° 124. ר' עזריאל מזכיר את ר' יחיאל בס' קכ"ה, דף ק"י ע"א.

(10) באותו קובץ יש כמה תשובות ערוכות אליו וממנו.

(11) ויש להעיר שתמציתה הובאה בעקרי הד"ט לר' דניאל סירני חי"ד כלל י"ט

ס' ט'; וראיתי בשו"ת כ"י מהרב עזריאל דאיינה ס' צ' דהליץ טוב על הרב שלמה מולכו וכו'.

בתשובותיו מובאים כמה מנהגים וידיעות שיש להם ענין לחיי התרבות של יהודי איטליא בזמן המחבר. בשעת הריב שבין הקצינים הידועים ר' עמנואל נורצי מפירארה ור' אברהם פינצי מבולוניא¹² העידו עדים „כי כבר עמנואל פתח חנותו ביום חופה מאיש אחד מתושבי הארץ והיה נגד מנהג קדמון נהוג שמה פירארה לסגור כל החנויות ביום החופה „(קס"ב ע"א). הנה עד היכן הגיעה השתתפות כל הצבור בשמחת היחיד¹³. בשאלה אחרת (סי' ל') הוא עוסק אם יש לומר תחנות מר"ח סיון עד אחר אסרו חג של שבועות וכותב: „הנה היטבת כל אשר דברת, וכן כתב ספר מחכים (שאין אומרים אף אחר חג השבועות ה' ימים)... ובינם ל"ג לעומר יש¹⁴ לומר תחנות הוא מנהג הצרפתים שאומרים שאז פסק תלמידי ר' עקיבא למות ולכך [נהגו] ראשי ישיבות בפיימונטו שהיו הגדולים הרבנים עושים סעודות לתלמידיהם ולעוסקים בתורה... במקום אחר (סי' כ"ו) הוא נושא ונותן בשאלה אם מותר להכריז על מכירת המצות ביו"ט, והוא מודיע שעל זה נשאל כבר מקהלת מודינה, „כי הגאון כמהר"ר ליאון מונטורייאלדו זלח"ה היה מוחה בידם. ר' עזריאל מתיר, ומציין ש„כן בכל המקומות קונים ההפטרות מיום הכפורים ומכריזים עליה וכל המוסיף הרי זה משוכח“.

על מנהג משונה שנהג באחת הקהלות האיטלקיות הוא מוסר לנו בסי' ח': „מעשה רב וחזות קשה הוגד לי כי בויאדינה הרה אחת קרבה ללדת ויהי בהקשותה בלדתה... והגיעה עד שערי מות, ויורה בה אחד מהמורים... להביא ס"ת בחיקה ומצרתה יושיעוה...“ ר' עזריאל מתמרמר מאד על העושים מתורתנו קמיע. בשאלה זו הוא עוסק גם בסי' ט': „כי נער הייתי גם זקנתי ובפיימונטו במקום גדולים שם ישבתי לא נעשה מעולם כדבר הרע הזה“ והוא מזכיר את תשובת הגאון כמהר"ר דוד גריעץ זי"א שאוסר גם הוא את הדבר הזה. ובסי' י' באה תשובת ר' דוד הנ"ל שישב במנטובה. בתחלת דבריו הוא מזכיר את תשובתו הראשונה של ר' עזריאל והוא בא לחזק דבריו: „וכבר מצאתי בשם רב פלסוי גאון¹⁵ שכתב: הרה לא תבוא לבית הכנסת כשהיא טמאה עד שתטהר, וראיתי שנהגות הנשים כן באושטריך

(12) ע"י גם בפסק החרם של ר"י פולאק שפרסם ווינר בסוף ס' דעת קדושים. אגב כדאי להעיר שבין כתביהיד אשר בספריה שע"י ביהכ"נ הסלומצקי בווארשא יש מחזור לכל השנה מנהג רומי שנכתב בשנת רנ"ד ע"י ר' אברהם פריצול בשביל ר' עמנואל נורצי בכתיבה יפה עד להפליא.

(13) יש לחשוב שכך יכלו לנהוג רק בקהלה לא גדולה כמו פירארה.
(13a) נראה שצ"ל: אין.

(14) תשובה זו לרב פלסוי אינה ידועה לי ממקום אחר. ובענין נדה הורה רב יהודאי גאון ושאר הגאונים שאחריו שיותר לה ללכת לביהכ"נ להתפלל. רק בברייתא דנדה אמרו: ואל המקדש לא תבא, אין לה רשות להכנס לבתי מדרשות ולבתי כנסיות. ודין אחד בענין זה לנדה ולילודת. וכך הביא חכם איטלקי אחר, בעל ס' האגור בריש דיני טבילה בשם ס' המקצעות „מספר אור זרוע הגדול“, וע"י בספר פסקים וכתבים לר"י

ע"פ ר"י אור זרוע ו"ל. אמור מעתה כ"ש וק"ו בנו של ק"ו שאסור להכניס ס"ת הקדוש והטהור למקום טומאה וזיהום כזה... והנה נזכרתי מעשה אחד שראיתי בקטנותי... זכורני בארץ אנגריה אשה אחת היתה מקשה לילד ויהי בהקשותה בלדתה הלכו עשרה בני אדם באותו חדר שהיתה בו האשה עם ס"ת והתפללו עליה כפי מנהג הארץ ההיא. כמו שאנו רגילים לעשות כאשר אנו מתפללים על החולה בבית הכנסת, אבל היו פורסים סדינים ועשו מחיצה גבוה עשרה טפחים שהיתה מפסקת בין האשה ובין הס"ת על פני רוחב החדר...".

ידוע שכמה מנהגים מבוססים על הזוהר וע"פ הקבלה, וקצתם גם מתנגדים לדעות הפוסקים הראשונים. אולם ר' עזריאל לא נמשך במקרים אלה אחרי הזוהר. בס"י י"ד הוא כותב: "ועל הנחת תפילין בחול המועד אני נוהג להניחם בלא ברכה... וכן ראיתי כל הגדולים צרפתים נוהגים כן... וכל המשנה ידו על התחתונה, כי אין לנו להניח דברי הפוסקים אשר כל' רז לא אנס להם כדי ללכת אחרי ספרים עמוקים. כי לדוק (1) בלב הגבורים הנזכרים בהוא ספר הזוהר אין חקר להבונתם דמי יוכל רדת לסוף דעתם ומה היה כוונתם כי דברו בחזון... ואין לנו לב להבין דבריהם לפי פשטן, ולעשות פירוש לפירושם נוכל לטעות ולעבור על מצות עשה להניח תפילין...". אך במקום שאין הקבלה מתנגדת לדברי הפוסקים הוא מסתייע מדברי המקובלים. ע"י ס"י ל"ג: "ועל אשר שאלת מברכת הלבנה למה אין מברכין אותה בשבת, אשיבך מילין כי יש לדבר שני טעמים האחד על דרך הנגלה ואחד על דרך הנסתר". כן גם בס"י מ"ב בענין פרה אדומה: "ולפי דעת המקובלים הפרה באה להרחיק רוחות הטומאה מעלינו...".

ר' עזריאל היה פעיל מאד בעסקי הצבור, ולא רק בעסקי קהלתו כי אם בכל הנוגע לצרכי הכלל. בשנת 1518 נלכדו טונים וטריפולי לפני צבאות הספרדים. מאות יהודים, אנשים ונשים וטף, נפלו בשבי ונמכרו ממכרת עבד. חלק מהם הובא לנאפולי והיו זקוקים לרחמי אחיהם שיפדום⁽¹⁵⁾. לשם זה היו נחוצים סכומי כסף עצומים, ור' עזריאל משתדל להכניס סדרים במפעל זה. יש לקבוע "סדר וקצבה לפדות איש בכך ונערים בכך ולא יעבור", כדי שלא יעלו השבאים את דמי הפדיון יותר מן המדה. גם באסיפת הכספים הוא מכניס סדרים, משתף את כל הקהלות החשובות וקורא את שלוחיהן לוועידה כללית (ע"י נספח א'). לעתים היו מזמינים אותו לערים אחרות לשם תקן דרכי הצבור שבתן. בס"י מ"ה הוא כותב: "הוצרכתי ללכת במנטובה לתקן מעותות אשר היו בתוך הקהל ובשובי לביתי (בסביניטה) גם פה לא הונח לי מעסקים שונים". לשם זה

איסרלין ס"י קל"ב. והשוה או"ז ח"א ס"י ש"ס דף 96 ב'. וע"י גם מש"כ ר"א אפסוביצר בהצפה מארץ הגר" שנה א' עמ' 88—90.

(15) ע"י גריץ — שפ"ר ח"ז עמ' 15 ובמקורות שנשמנו שם. אבל נראה יותר שהכוונה בדברי ר' עזריאל היא לכבוש שכבש קרל החמישי את טונים. בשנת רצ"ה. יוסף הכהן (עמ' 118) מספר שקהלות איטליא פדו רבים מן השבויים שהובאו לנאפולי ולגינזבה ורבים נמכרו לעבדים.

עשה במנטובה זמן רב¹⁶). בדיצמבר שנת רע"ט אנו מוצאים אותו בוואדנה¹⁷). אף הקטע הבא מראה על פעילותו ועסקנותו של ר' עזריאל עוד בהיותו צעיר ומשמש מלמד באחת הקהלות הקטנות:

וכן זכור אני כשהייתי מלמד באריי¹⁸ זה יותר מל' שנה שקנו הקהל בתי חיים, כי הבתי חיים ישנים היו מלאים, ועשו אותי ואיש אחר עמדי למעריכין להעריך כל איש מהבעלי בתים לפי ערכם מה שיפרע מהוצאת הקניה מהקרקע ולעשות חומת אבנים סביב, והערכנו כל איש מהבעלי בתים לפי ערכם תושבי העיר, וגם כל הבעלי בתים היושבים בכפרים שחתת קרית אריי איש ואיש לפי אשר תשיג ידו, מותר מעט להיות הנדבה בעד קבורת העניים שאין להם מאומה להיות להם שם מקנת קבר, וכן הערכנו אף המלמדים והמנהיגים היושבים בעיר, אף כי לא היה להם שם בית, להיות עוזרים וסומכים בקניה בעד העניים, וכן התרצו כולם וענו אמן. וכן בהיותי יושב בפאריה אני וביתי זה כמו ס"ו שנים ראיתי את הקהל שהיו בלא בתי חיים, והיו צריכים להוליך מתייהם בקרית קרימונה או באיזה כפרים שבסביבות פאריה כגון ווגירה, והיה בזה צער ובזיונא דמית, כי הקברים שהיו בפאריה בימי קדם בהיות המדינה מיושבת ביהודים כאשר נתגרשו היהודים בימי אביו של הדוכס ממילאנו המולך כהיום הזה בנה עירון אחד תקיף בנינים על הקברות ההם, באופן שנאבדו הקברות מהיהודים, ובשובם היהודים בפאריה בימי הצרפתים¹⁹) לא מלאם לבם להתקוטט עם העירון, והרבת הצטערתי על זה, כי שם נקבר הגאון מהור"ר יוסף קולון ז"ל, והייתי חפץ להשתטח על קברו ולתנות עליו מידי שנה בשנה ולא יכולתי, ואשית לבי שיקנו הקהל בתי חיים ולא יוליו מתייהם אנה ואנה, וכן נתרצו, והערכתי כל איש לפי ערכו ויותר מעט בעבור העניים ולא היה נודד כגף פוצה פה ומצפצף, אף כי בע"ה אחרי כן כשרצו לקבר שם המת הראשון נתקבצו כל הגויים בני השכונה על היהודים בחרבות ורמחים והיינו בסכנה גדולה, והוצרכו קרובי המת להחזיר המת לבתייהם ולשלחו בקרימונה, באופן כי לא יכלו לקנות אותם ועדין הם בלא בתי חיים, וגם במנטובה קנו בתי חיים חדשים אצל הישנים ממצות קבצו מהמקומות מהנקברים שיש שם ממונה להעריך כל מת הנקבר לפי מיסת ידו והמותר ישימוהו על הקהל, וגבו אותו כמו שגובים כל שאר מסים ועולין, והן עתה כל מת הנקבר פורע לפי אשר ישית עליו הממונה, והיה הכסף המתוכן לאוצר לקנות איזה קרקע אחר אם יצטרך, וכן היו רוצים לקנות מקום אחר אצל הבתי חיים זה שנתיים ימים ולא נתפרשו ולחם ובצלות^{19a}) אכלו באופן לקחו הכומרים כמה אחת שאצל הקברות המקום ההוא (סי' צ"ד דף ג"ה ע"ב).

מדבריו אלה אנו למדים כמה פרטים לתולדותיו, על התשובה הזאת אין זמן וזה מקשה עלינו לקבוע את זמן שבתו באריי ובפאריה. משנת רע"ז²⁰), ואילך,

(16) השוה סי' צ"ב: כי הייתי נכנף בארץ מנטובה ימים רבים על מי מריבה, אשר רבו שם בני ישראל ואשלים במ. (17) סי' קע"א.
(18) Arrezo בטוסקנה. אך לפייד קטוטו באינצקלופדיה הוצ' "אשכול" הכוזבה לריגיו.

(19) שכבשו את נאפולי וסביבותיה בשנת רנ"ד, עי' עמק הבכא עמ' 109.

(19a) נראה שצ"ל: ולחם עצלות. וסוף הפסקא מגומגם.

(20) עי' חתימתו בסוף סי' קמ"ה.

ואולי עוד לפני שנה זו, אנו מצאים אותו יושב בקביעות בסבינו. בשנת רס"ה הוא חותם על תשובה בשבתו במונטיקיי²¹). במקום זה ישב כנראה אחרי צאתו מאריו²²). הבאתי פסקא זו גם מפני שיש בה כמה פרטים מלאים ענין לתולדות הקהלות שהוא מזכיר ולמקום קבורתו של מהר"י קולון.

מלחמה קשה נלחם ר' עזריאל עם החולכים לערכאות של גוים, ובמלחמה זו אין הוא נושא פנים לשום אדם. את הסרבנים הוא מחריס ומנדה עד שישבו מדרכם. היו מקומות כאלה שהרבנים אשר שם לא יכלו להכניע את הסרבנים, כי אסור היה להם מטעם השלטון להשתמש בכח החרם, ור' עזריאל בא לעזרתם מרחוק. וכך הוא כותב בסי' קצ"ג: „ובהיות ידי הרבנים (אשר בויניציאה) תופשי התורה אשר תחת ממשלת השררה יר"ה אסורות ופיהם כאוצר בלום לא יוכלו לשורפו בהבל פיהם²³)... הנה אנכי הרואה את כל הגבלה הזאת אשר נעשתה לתורתנו הקדושה... קנא קנאתי לה' צבאות המחולל בגוים ובשעת המכנסים כפור כאפר אפור, חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים, ועל ראש זה משה ציידאל הבוזה את ה'... הנני גוזר עליו בגזרת נח"ש אשר אין לו לחש שתוך ג' ימים אחר קבלתו גזרתי זאת... שיסתלק... מערכאות של גוים²⁴)". במקרה אחר (סי' קפ"ח) הוא דן את החולץ בעש"ג כמסור, כי הוא מפענח לפני שופטי ארץ את צפונות היהודים וכל עסקיהם „ואין מסירה גדולה מזאת, כי נותנים עיניהם בממון, יביעו אף ידברו כי היהודים מלאו כריסם מעדנים", ואמנם בסי' קצ"ד יסופר מעשה של הלשנה בקשר עם הליכה לעש"ג. ר' עזריאל גוזר בגזרת נח"ש על כל קהל ועדה אשר בכל עיר ועיר שיבדילו את החוטא ולא ישבו בד' אמותיו עד אשר „יברר דיינים בדרך זבל"א וזבל"א באחת המקומות אשר יבחר... או במגטובה או בפדואה או בויניציאה" ויקבל עליו לשמוע לפסק דינם.

לענינים אלו של הליכה לעש"ג מוקדשות כעשרים תשובות ויותר, ויש בהם כמה פרטים מענינים את החוקר.

(21) ואולי רק נודמן לשם באקראי.

(22) עי' סי' קנ"ז. ושם: שאלתי את פי זקני הצרפתים אם ראו בפאוויה ובפיימונט... לעשות יבום לעולם ויעזו ויאמרו לא. והותם בענות: נאום הצעיר נרדם, בער מאיש ובלא בינת אדם.

(23) מקודם התרו במשה ציידאל זה רבני ויניציאה, גם ר"מ מפדואה ור' נתן איגרא שיסתלק מעש"ג ולא שמע להם.

(24) בסי' ק"צ הוא מתנה שלנדויו זה יסכימו רבני מנסובה ר' יוסף מק' פראנקו ומהר"ר משה ז"ל, ואם אין הרבנים ממנטובה ידם משגת לנקום נקמת ה'... יסכים עמי הגאון אברהם הכהן מבולוניה. רבנים אלה נזכרים גם בסי' רי"ב. פסק מר' יוסף זה ישנו בדף שמ"ב ע"א והוא חותם: עמוס התלאות יוסף נק' יוויפא בכמ"ר שמואל ז"ל מקשטיל פראנקו. זהו ר' יוסף ק"פ שאליו ערוכות תשובות ר"מ מפדואה סי' א' ג', ס"א, ע"ט, זפ"ד, ובסי' ב' באה תשובתו לר"מ (עי' להלן נספח ו').

יש בתשובות אלו גם חומר רב על התפתחות המסחר היהודי ועסקי הבנקאות בערים שונות. כמה תשובות עוסקות בטענות שבין סוחרים, וביותר טענות על הסגת גבול. בכמה מקומות היו עסקי ההלוואות מסורות במונופולין למשפחות ידועות והנה באו מתישבים חדשים ומסיגים בגלוי ובסתר גבול אשר גבלו ראשונים. בכל השאלות הכרוכות בזה מראה ר' עזריאל ידיעה והבנה יסודית ועסקי דיניו מבוססים על הסברה הישירה ומשפט התלמוד. כמה וכמה תשובות עוסקות גם בעניני מסים.

התשובות בסימני ל"ד—ע"א מכילות „ישובים ותירוצים על דברים שונים בתלמוד“⁽²⁵⁾. גם בסימנים אחרים אפשר למצא פירושים וחדושים בתלמוד. אביא לדוגמא סי' ל"א שבו הוא מפרש את דברי המשנה: לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן, „כי ר"ל קנה של אגס כמו היגאה גומא בלא ביצה וגו', וכן אני קורא במשנה במה מדליקין ביצה בחיריק, וכן אמרו בפ' מי שהוציאנהו (עירובין י"ג ב') תנא שפופרת חיתה לו לר"ג שבו היה מביט וצופה וכו' ופי' רש"י שם שפופרת קנה חלול וכו', השפופרת של ביצה ר"ל קנה שנמצא באגס, אבל של ביצה ממש לא נקראת שפופרת“⁽²⁶⁾.

בכמה מקומות הוא נושא ונותן בדברי רש"י. הוא מתעכב על העובדא פירוש רש"י מפרש לפעמים ענין אחד הבא במסכתות שונות בפירושים שונים ומעיר: „ובכל אומץ וצבא יש לנו לאשר דבריו ולא לתחזיקו כאיש שוגה ופתי או גברא הדורא, אם לא מאיזה סבה וטעם לפי המשכות הסוגיא והשתנות העניינים שהוכרח לפרש בפירוש אחר, והמדקדק בדבריו ימצאם מיוסדים כולם על אדני פז. אין בהם נפתל ועקש“ (סי' ס"ח). ופעם אחרת הוא עומד על הסתירות שבין פירוש רש"י עה"ת ובין פירושו לתלמוד ומעיר: „אבל בפירוש הפסוק מפרש אותו לפי הנראה בעיניו לפי אשר ימצא בב"ר או בתנחומא, כי הרבה פעמים תופס דברי הב"ר או התנחומא ומניח דברי הגמ' לפי אשר נראה בעיניו יותר נכון“ (סי' מ"ח)⁽²⁷⁾.

כלי זיינו העקרי במלחמתה של תורה הם התלמוד, פרש"י והתוספות, ורגיל הוא להתחיל תשובותיו בדברי הגמרא הנוגעים לעניין שהוא עומד בו. מביא עליהם את פירוש רש"י ובשעת הצורך את התוספות. וכך הוא מביא כמה מאמרים רצופים, ורק אחר שהקדים וברר את הענין מן התלמוד הוא מוסר את פרטי השאלה שהוא עוסק בה עם שמות האנשים וכו' וכו'. מספרי הפוסקים הוא מרבה

(25) וכמה מהם עוסקים בשאלות הסטוריות וכתובות ס' מ"ג, נ"ח (מביא את ספר הקבלה להראב"ד) נ"ט, ס', ס"א, ס"ב, ס"ג, ע', ע"א.

(26) ופירוש זה הובא ע"י ר' עקיבא איגר בתוספותיו למשנה בשם לקוטי מהר"ל.

27 גם בסי' י"ו: הרוצים לעשות פירושים לפי הנראה בעיניהם יקשה להם פירוש רש"י... המוציא מחבורו של רש"י עליו הראיה.

ביחוד להשתמש בספר המרדכי⁽²⁸⁾, שנחשב כאותו זמן לאחד הפוסקים המקובלים ביותר, וראשי הישיבות הגדולות, ביחוד אלה שמוצאם מאשכנז, היו לומדים בו שיעור קבוע עם תלמידיהם⁽²⁹⁾. והרי אף מהר"י קולון, מהר"י מינץ ומהר"ם פדואה מרבים להשתמש בו בתשובותיהם. לעומת זה לא הרבו ביותר להביא את ס' הטורים. וידועים דברי מהר"י מינץ (תשובותיו סי' ט"ו): „ויש מהרבנים שאינם רוצים אפילו לקרות בטור אר"ת, ונותנין טעם שהבעלי בתים לומדים אותו". את שאר ספרי הראשונים הוא מביא לעתים רחוקות. פעם הוא מביא את הראב"ן⁽³⁰⁾, ופעם את ספר המחכים (עי' לעיל עמ' 543). בדרך כלל מקורותיו הספרותיים הם מועטים. אולי גרם לזה מה שישב שנים רבות בקהלות קטנות שהספרים לא היו מצויים בהם⁽³¹⁾.

כל מה שהבאתי והוצאתי מתשובותיו אינו אלא חלק קטן ממה שאפשר ללמוד ממנו. אלא שאין כאן המקום להאריך. מטרתי במאמר זה היתה בעיקר להפנות את תשומת לבם של המעיינים והחוקרים לתשובותיו ולאישיותו החשובה של ר' עזריאל, ומקוה אני שמטרה זו תושג במדת מה ע"י מאמרי זה.

נספחות

א. פדיון שבויי טורניס

צ"ל. אם לא בכיתי לקשי יום עגמה נפשי לאביונים אשר הגלו מטורניס ונמסרו לשבאים, ונשאו אותם בצינות ואחריתן בסירות דוגה⁽¹⁾, והדאגה אשר בתוכם, כאיש⁽²⁾ יביע שמן רוקח, וכל איש אשר יגע⁽³⁾ אלקים בלבו בחדרי משכבו ביוגן וצרה הוא שוקע, איככה נפלו לפני צר עדת אבירים ערומים ויחפים חשופי שת, וכל הגשים לא יתנו יקר לבעליהן, אנוסות על פי הדיבר, מבין עופאים יתנו קול ואף צפורים יקוננו עליהם, וכאשר ינוע איש בכברה כן נדו גם נעו אלה מפה ואלה מפה בארבע רוחות השמים, גלו בראש גולים, זה אומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וזה אומר ואת אחיו לא הכיר ואת בנו לא ידע, בכו בכו להולך נע ונד בארץ כאלה היום, לא אכזר אשר לא יעזר לבבו ורחמיו ועליהם לא יכמרו נחומיהם, כי גדול כיס שברם מי ירפא להם, ועתה מה לעשות לאלה היום ולמקרים אשר ילדו, כי באלקים נהלל דבר, כאשר דבר מלך שלטון

(28) וכן גם בספר הסמ"ג, שאף הוא נפוץ ביותר ועד שנת ש"ז נדפס חמש פעמים, וגדולי ישראל כר"א מזרחי ומהרש"ל חברו עליו תוספות, הערות ופירושים.

(29) ע"י דברי ר' דוד בר' יהודה מסיר ליאון בספרו „כבוד חכמים" (ברלין תרנ"ט) עמ' 79. ע"י גם בשו"ת הרמ"א סי' ל"ח: „בחורף הקרוב כש הגדתי שנית המרדכי לתלמידים". ור"א זכות בס' היוחסין מעיד: „ועל פיו נהגין באשכנז". וע"י שו"ת מהרש"ל סי' מ"ב: וכן נמצא במרדכי בכתב יד שהגיע גדול בדורו מהר"ר יעקב פולאק ז"ל, ואף הגתה זו נעשתה לגבון ע"י למוד לתלמידים.

(30) דף ש' ע"ב: כדאיתה בס' צפנת פענח שהכרו ראב"ן ז"ל, ומביא את לשונו

(31) מן האחרונים הוא מביא ביחוד את ס' תרומת הדשן ושו"ת מהר"ק.

(1) עמוס ד' ב'. (2) אולי: יבאיש. (3) נגע.

מי יאמר לו מה תעשה, רק לשים כל איש ידיו על חלציו ובכחו אשר במתניו יתן פדיון לעם ה' להצילם מכור ברזל ממצרים, ולא יהיו עוד חרפה בגויים וקלסה בארצות, כי דין צדקתא רבתא, דכולהו עקתא אית בה⁴, אשרי מי שיבחר ויקרב לשכון בחצריה יקים סיכת ידידי ה' הנופלת וכי צדקתם טובה כפולה ומכופלת, וכל דבעי למשלח ממון ולהרבות אותו חסר⁵ ויביא לבית האוצר מכספו וזחבו להציל לקוחים אלה למות, ונוצר נפש הוא ידע והשיב לאיש כפעלו ותחת הנחושת זהב יביא לו, אך צריך לכלכל הדבר באורה מישור, כי יש שומר מציה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב חכם, שהרי שנינו ב' השולח⁶ אין פודין את השבויים יותר על כדי דמיהן מפני תקון העולם. ומספקא ליה בגמ' דהאי מפני תקון העולם משום דוחקא דציבורא או דילמא משום דלא ליגיריו ולייתו טפי וכו', ופי' רש"י מפני דוחקא דציבורא אין לנו לדחוק הציבור ולהביאו לידי עניות בשביל אלו, או דילמא משום דלא ימסרו גויים נפשיהו וליגירו ולייתו טפי מפני שמוכרים אותם ביוקר וכו', והא והא איתא בנ"ד, לכן צריך לתת לב על הדברים האלה ולתת סדר עד כמה יש לפדות איש ואשה וקטן ולא לעבור בסך אשר יסך במתכונתו, מפני דוחקא דציבורא ומפני דלא לייתו השבויים ויתנו נפשם לשבות היהודים בראותם כי היהודים פודים אותם בדמים יקרים, וגם מפני הרמאים שלא יראו עצמם כשבויים, או כי יחזרו וימכרו עצמם כמ"ש בפ"ק דקידושין⁷, לכן טוב ונכון הדבר מעם האלופים לשום סדר וקצבה לפדות איש בכך ונערים בכך ולא יעבור, וזוה לא יתרכו רמיה צידם השבאים אשר יקרו פדיון נפשם, ויושם פדיון נפשם בדרך חיות, ואורחות צדיקים וחפץ ה' ביד המתנדבים בעם יצלה, וגם כי יושמו אנשים צדיקים ויודעים לשים קצבה לפדיונם וכי באמת יעשו, וכל מדינה ומדינה ישלחו איש בעדם לדעת את המעשה אשר יעשו, היינו מדינת ויניציאה ישלחו איש בעדם ומנסובה ופירארה איש בעדם ובולונויאר ורומאנייה איש בעדם, לאמרקא ורומא איש בעדם ומלכות נפולי איש בעדם, ויגבה כל מדינה א' למאה מכל בעלי חנויות, ומתבינוניים אשר אינם מלזים לגויים חצי סקורי למאה ממה שימצא להם מלוח בריוח ביד הבעלי חנויות, ויושם הכסף המתוכן מכל איש ביד שני אנשים נאמנים בכל מדינה ומדינה, ובבא מהתם דבר הנאמן אשר יהיה שלוח מהמדינה כי עשו מסחר משך הנפשות העלות ישלחו מהכסף המקובץ מכל מדינה ומדינה ע"י חלפנים בנאפולי או אשר יהיו שם, וזוה ילכו הדברים בסדר נאות ודרך נאותה ובטוחה ולא יהיה בזה כל כך דוחקא דציבורא וגם לא לייתו שבאים וליגירו יהודים אחרים בראותם כי לא ירוצו לתת לכסף מוצא כאשר יתאו תאוה, ולא יקר פדיון נפשם ויחדלו לעולם לרוץ על צואר היהודים האומללים וחפץ ה' בירינו יצלה, ואתם אבירי לב הרחוקים לצדקה⁸ לו חכמו תשכילו זאת ותבינו לאחריתם, ולא אמרתי קבלו דעתי ודברי כי טובים עוללותיכם מכל בצירי, ואל שדי יתן לכם רחמים, והצל יציל אלה הצאן האובדות מיד מתקוממים, ולא יוסיפו עוד צרה ועבר פניהם ולפנינו נפל צדיק תמים, ויאמר לאסירים צאו ולאשר בחשך תגלו באמת ובתמים, והיו שובים לשוביהם ורדו בנוגשיהם⁹ וישפטו תבל בצדק במישרים ידינו לאומים

עזריאל דאינה יזייא¹⁰

(4) ע"י בבא בתרא ח' ב'. (5) ע"י כתובות ס"ו ב'. ואולי צ"ל: לממלת ממון.

(6) גיטין מ"ה א'. (7) דף י"ח א'. (8) מצדקה?

(9) ישעיה י"ד ב'. (10) = יראה זרע יאריך ימים אמן.

ב. על הסמיכה ל"חבר" ו"למורנו"

ביהודי אשכנז ופולין¹¹) כך היו גם יהודי איטליא, וביחוד יוצאי אשכנז שבאו במאה ה"ט במספר הגון לאיטליא, להוטים אחרי התארים האלה. ר' יצחק אברבנאל כותב בפרושו למס' אבות פ"ו מ"ב: „אחרי בואי לאיטליא מצאתי שנתפשט המנהג לסמוך אלו לאלו... וראיתי התחלתו בין האשכנזים, כולם סומכים ונסמכים, לא ידעתי מאין בא להם החיתור הזה אם לא שקנאו בדרכי הגוים העושים דוקטור ויעשו גם הם". והנה עוד כמאה שנה לפני שכתב ר' עזריאל דבריו בענין זה מתאונן מהר"י איסרלין על זה, ש„הנסמכים רבים אבל היודעים מעטים" (פסקים וכתבים סי' רנ"ה), והמצב לא הוטב גם בדורות הבאים. ובהיות ר' עזריאל כבר זקן מופלג, כשנה לפני פטירתו, הוא מוצא לו לחובה קדושה להתריע על התקלה ולהציע הצעות לתקן את המצב. אני נותן בזה תמצית קצרה מאגרתו הארוכה, התופסת ארבעה דפים פוליא כתובים משני צדדים, הערוכה אל „הרועים בשושנים... שלומי אמוני ישראל לבם וידם אמונה, אשר בכל עיר ועיר מדינה ומדינה... ומפה סביוניטה אדרוש בכל עבר ופנה, אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הצליחה נא". זהו איפוא קול קורא אל כל קהלות איטליא ורביניהן, ונכתב בשנת רצ"ה.

...ועל אלה הנה בטני כיין לא יפתח, וכאובות חדשים מהם יפקע, כי זה ימים רבים החשיתי התאפקתי, ותהיה לי הדבר הזה כאש בוערת עצורה בעצמותי נלאתי כלכל ולא אוכל כל עוד נשמתי בי, זקנתי ושבתתי ואם לא עכשיו אימתי, על ראותי תופשי התורה רוכבי אתונות צחורות יושבים על מדין, ועל ראשם גולה, דורשי סמוכים בכל התורה כלה, כי יראו בחור מעם מחורד ומפולפל, בטלית של תלמיד חכם מסורבל כפול ומכופל, מקה"א אקתא בשוקי דגהר דעה¹²) טחין קשיתא, מעיל פילא בקופא דמחטא כהני דפומבדיתא¹³), ופעמים לא יכירוהו ולא ידעוהו ולא מיחו ביה מהדאין אם דורש גזירה שזה לחצאין¹⁴), רק למשמע אננים יוכיחו, כי יבוא לפנייהם אוהב ורע אומר עליו עלינו לשבת, יהיה קרח או גבח, או ככלב ינבח, יסמכו את ידיהם עליהם, יגמרו עליו את ההלל, לקרותו חבר אוב או ידעוני, הוא עדינו העצני, יושב בשבת תחכמוני, לעשות כחומרי ב"ש או כחומרי בית הלל, וגם כי יראו או ישמעו ברחוק או בקרוב איש יודע ספר, זקן בא באנשים, נבון לחש וחכם חרשים, לכבודו או לכבוד המצפצפים עליו ומהגים, יהיה כזהב מזוקק או מצופה על חרס בכסף סיגים, יסמכו את ידיהם עליו יקרוהו מורנו הרב בשפרדעים, וערב רב, ולא ידעו ולא הבינו דרכו אם יראת חסאו קודמת לחכמתו ואם נגעה בלבו והמם גלגל עגלתו, ועושים מהעקר טפל שהוא הקב חומטין¹⁵), יראת שמים, צלוחית של פליטון¹⁶), הספל והשפל מכל צעיר וקטן, רק כי

(11) ע"י מש"כ במחברתי „לקורות הרבנות", עמ' 7-8.

(12) ע"י יבמות ק"י ב', (13) בי"מ ל"ח ב'.

(14) זבחים מ"ח א'.

(15) שבת ל"א א', (16) שם ס"ב ב'.

ידע לפלפל ולבלבל כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל, ירים הרי הסוגיות וירום קושיות ובעיות... ותהיה חטאת הזאת גדולה, כי הגסמכים האלה אשר לא נודע אלוקים בלבם יעקלו אורחותם וגלוחים יהיו במעגלותם, ותורתם יהיה להם לאומנות ולקרדוס לחפור בהם, כסף וזהב ורוב אונים באהליהם, ולא כאלה חלק יעקב ותורה צוה ה' להם...".

וזאת מסיים דבריו בהצעות אלו:

„וזאת התעודה בישראל על הסמיכה ועל התנופה אשר יונף ואשר יורם מאת זקני התורה הרבנים האיתנים, כי יראו בחורי חמד יונק תורה או איש שיבה בא בשנים... לנטלם בסמיכת זקנים... ראשונה יחקרו ויירשנו דרכיהם ומעשיהם אם... ביראת חטא ובעבודת ה' שלמים והגונים, ואחרי כן יבדקו בקנקנם אם קראו ושנו... ויהיו ראויים להורות את בני ישראל כאשר אחזו שער הקדמונים, שנית כי לא יסמכו ידיהם המכתירים על קרוב או רחוק מפי השמועה ומגיד לקראת מגיד אם לא יכירוהו ויעזוהו כי ראוי לכתר תורה ועל ראשו מורא מאזוני האדונים, השלישית כי לא יהיה נסמך רב אם לא בעצת ורשות שלשה רבנים, כדתנן סמיכה וסמיכת זקנים בג'... (סי' ק"ט).

ג. ר' יוסף מארלי

התשובות סי' קפ"ב, קפ"ג, קפ"ד, קפ"ו וקפ"ז עוסקים בענין ר' יוסף מארלי

והעברתו מן החברות¹⁷. בסי' קפ"ב כותב ר' עזריאל:

„ועתה כי שמעה אנני ותבן לה אשר פעל ועשה החבר יוסף דארלי נגד הגאונים הרבנים הזקנים תושבי פירארה ה"ה מהר"ר משה גויירה ומהר"ר רפאל¹⁸ יו"א ועמם היה ובהסכמתם ופסקם אשר פסקו הגאון כמהר"ר אברהם כהן (מבולוניא) בדבר האושפיוכנות מפירארה, אשר רבו עליו כמ"ר משה מוייבינו וכמ"ר אניילו ברזיגילה, והרבנים הנ"ל פסקו בעניהם כי ישאר משה מוייבינו אושפיוכן בפירארה, ולא כתבו באר היטב. בפסקם אם ישאר משה מוייבינו לבדו ולא יוכל כמר אניילו להיות עזר אושפיוכן כאשר בתחלה, ויקם מתוך העדה החבר יוסף דארלי ויקח חציפותו בידו ועשה ב"ד וביאר פסקם ופירוש לפירושם ואת פי הרבנים אשר פסקו לא שאל איך היה בדעתם...". והחבר יוסף דארלי „לא נכתר בכתר הרבנות ולא הגיע להוראת לעשות ב"ד ולהורות במקום רבנים זקנים...". „ועתה איגלאי מילתא למפרע כי כל תשובותיו מעל ולגנוב דעת הבריות עשה פרוש שכמי פרוש נקפי פרוש גזאי למען ישוב על כנו¹⁹ וישימו צניף החברות על ראשו אשר הוסר ממנו מפני תועבותיו וגלוליו. העיני האנשים ינקר להראת אל העמים ושרי התורה כי שב אל ה' מחטאתיו... ומבלעדי זאת שמעה אנני ותבן לה כי נשבע שלא לשחק (בקוביא) ואחר אשר שחק והיה כאשר זעקו אליו ישראל התנצל כצבי מיד כי שחק

17 עי' ע"ז במאמרו של ר"א מארכס, על אודות העברתו של ר' יוסף איש ארלי מן הרבנות והשבתו על כנו, תרביץ שנה ח' עמ' 171—184. אמנם מכל התעודות נראה שהעבירוהו מן החברות ולא מן הרבנות, ור' עזריאל כותב מפורש „שלא נכתר בכתר הרבנות“.

18 הוא ר' רפאל ב"ר ראובן „אביר הרופאים... אור נגה באהלו בפירארה“, ואילו שלוחה האגרת מיום ט"ו דיצימבר רצ"ה הבאה בסי' קפ"ה.

19 מכאן נראה שכבר העבירו פעם מעליו את תאר החברות.

בעד אשתו... והנני גוזר בגזרת נח"ש אשר אין לו לחש שלא יקרא עוד זה יוסף דארלי בשם החבר בקריאת ס"ת ולא בשום דבר חשיבות שבעדה רק בשם ישראל יקונה כאשר קוראין לשאר בני... אך תנאי הנני מתנה בזה כי יסכימו עמי הגאונים מהר"ר אברהם הכהן ומהר"ר משה נויירה".

בס"י קפ"ג, שנכתב בימי הספירה שנת רצ"ג (?) הוא כותב: "ועתה ראיתי דמעת כמ"ר דוד דארלי ושמעתי את תפלת בנו ר' יוסף יזי"א... ועל אלה נפשו בוכיה ולבו סחרחר עזבהו כוחו בענויים וסיגופים וכחשו בפניו יענה...". אבל אין הוא בטוח שהוא שב בתשובה שלמה, "ואנכי בהיותי רחוק ממצבו לדעת אם בדרכיו כושל והולך על דרך תמים... לא אוכל לקרב או לרחק", והוא פונה אל ר' אברהם כהן ור"מ נויירה שהם יתוו על קנקנו, ואם יראו שעשה תשובה בלב שלם ישיבוהו על כנו, אבל יתרו בו שאם ישוב עוד פעם לכסלה יסירו מעליו את תאר החברות לעולם.

נראה שבהסכמת שני הרבנים הנ"ז החזירוהו לגדולתו, ודעת ר' עזריאל אינה נוחה מזה, ובאגרתו להרב ר' יעקב מקורינאלדי היושב בפירארה הוא מביע את תרעומתו וכותב:

"ואם אבירי הרועים שפכו מררתם עתה אכלו מצידו וחזרו ונתנו עליו מהודם ויברכוהו לפני הכיר את יוסף והם לא הכירוהו... ואנכי וביתי נעבוד את ה' ומאהביו אני אאהב ומשנאיו אני אשנא בסנוורים לא ינקרו עיני" (ס"י קפ"ד). והדברים נכתבו בדיצימבר רצ"ה). ובמכתב שני מיום כ"ד לדיצימבר הוא כותב לר' יעקב (ס"י קפ"ו): "ואם לפני כ"ת גלוי וידוע כי פשט יוסף את כתנתו כתונת פסולין אשר עליו — לפני מי גלוי?... לכן כתבתי לכ"ת כי מעכשיו ידי מסולקות ממנו ואין לי עסק בו, הרוצה להתיר יתיר והיורה יורה, אך בשמי לא יהיה לו איש בשם חבר קורא...". גם בס"י קפ"ז הוא כותב לר' משה באסולה מפיוארו: "איכבה אוכל וראיתי נזר הקודש על ראשו והימים הראשונים יפלו וגשכח כל השבע תועבות בלבו... לכן אם יעמוד משה²⁰ ושמואל לפני לא תהיה ידי בו, לנטלו ולנשאו ועליו יכרעו חברים אשר כבר נשאו רידיו מעליהם הם אמרו והם יאמרו סהור הוא... אך בקהלם לא יחד כבודי"²¹.

ר"א מארכט בדבריו על העברת ר"י מארלי אומר: "לא בכל יום מתרחשים מעשים כאלה". נכון הדבר, אבל יש להזכיר כמה מקרים מסוג זה. ר"י קולון מוריד מן הרבנות את ר"מ קפסאלי²²; ר' יהודה מינץ מוריד את ר' גרשון בונפאצו, רב בקורפו²³ וגם מחרימו. והן כך אירע גם לר' בנימין ב"ר מתתיה בעל שו"ת בנימין זאב, כמו שנראה להלן.

(סוף יבוא)

(20) רמז לר' משה באסולה שהשתדל להשפיע על ר' עזריאל לטובת ר' יוסף.

(21) יש להוסיף שגם בס"י קט"ו מזכיר רע"ד את ר"י ארלי לגנאי: רב החובל

ההופך ומבלבל ר' יוסף דארלי.

(22) שו"ת מהר"ק סי' פ"ג.

(23) שו"ת מהר"י מינץ סי' י"ז.

לרשימת יערי בדבר ספרי דפוס על קלף בגנזי ששון

(ק"ס, שנה י"ד, עמ' 389 וכו').

משפחת מפאנו (או דפאנו) נמנית על המשפחות המיוחסות שביהודי איטליה של המאה הי"ז. הרבה מבני משפחת מפאנו היו בנקירים מרובייההשפעה, שמהלכים להם בהצרות השרים שבמנטובה, פירארה ופרינצי, וספגו לתוכם במילואם את הסעם וחוש היופי של הריניסאנס שמילא אז את אורה של איטליה התיכונית. החיבה לכתבי יד ובולמוס אסיפתם אחזה את השדרות העליונות של התקופה ההיא, ולא פסחה על הבנקירים היהודים מסוגם של בני פיסא, קאמיריני וכו', שבאוצרות כתה"י העבריים שלהם סייעו לעשות מאיטליה מרכז הספר העברי.

לחוגם שייך גם ר' יצחק מפאנו, שהעשיר את אוצר כתה"י העבריים באסיפתו שנזכרה לשבח ע"י ר' עזריה מהאדומים בספרו מאור עינים. מרשימתו של יערי אנו לומדים שחיבתו של ר' יצחק מפאנו התפשטה גם כן על דפוסי-קלף, שכן במס' י"ח שברשימתו אנו מוצאים את ס' הוזהר מנטובה נדפס על קלף לשמו. ומוצא אני לנכון לרשום עוד דפוסי-קלף אחד שקישט בזמנו את אוצר ספריו של ר' יצחק מפאנו. לפני שלש שנים בערך גליתי בספריית הקהלה שבירונגה אכסמפלר נהדר על קלף של הספר: חומש, עם חמש מגלות והפטרות, ויניציאה, יוהאניס-אדילקינד קורנילינו, שי"א. 4⁰. (פריימן מס. 70). על שער הספר אנו קוראים את הכתובת: "הגיע לחלקי אלייה יצ"ו בכ"מ"ר יצחק ז"ל ה"ה מפאנו יוניניו ס"ב ל"א". הטופס שייך היה איפוא לר' יצחק מפאנו, וקרוב לודאי שלשמו נדפס על קלף דוגמת ספר הוזהר.

על גלגולו של הספר לאחר מותו של ר' אלייה מפאנו אנו מקבלים ידיעה מתוך רשימות משפחה שעל שלשה דפים בקלף שנוספו לספר בשעת כריכתו. מכילים הם רשימות לידה של בני "ר' יהושע בכמ"ר רפאל מפירמי ואשתו ביאנקונה בת ר' אלייה מפאנו ז"ל" משנת ת"ג והילך. הטופס עבר איפוא מרשותו של ר' אלייה מפאנו לרשותו של ר' יהושע מפירמי חתנו. מכיון שאנו יודעים שמשפחת פירמי קבעה ישיבתה באנקונה — ר' יוסף מפירמי, בן זמנו של ר' עמנואל פרנציש הוא רב באנקונה — אנו יכולים לשער שחלק מאוצרות ספריו של ר' יצחק מפאנו עבר לאנקונה. ואפשר שגם ס' הוזהר שבגנזי ששון מוצאו מאספת ויטירבו — שהבילה מיטב ספרי דפוס וכתה"י שבאנקונה — ושעברה לרשותו של החכם ר' דוד ששון יצ"ו, שקרא לחיים חדשים את המסורת של העשירים האצילים מאיטליה של המאה הי"ז.

לתולדות הדפוס בלאשצוב

בביבליוגרפיה של דפוסי לאשצוב שפרסם מר' א. יערי ב-קריית ספר (שנה י"ב עמ' 238) רשם י"ם ספרים שנדפסו בלאשצוב. את יסוד הדפוס שמה קצו לשנת תקצ"ה, ונוסד, לפי דבריו, ע"י ר' יהודה ליב רבין שטיין ובשנת תקצ"ה נשתתף עמו גם ר' משה ציקור ובשנת תקצ"ו — ר' שאול משה גאלדשטיין.

דברים אלו צריכים תקון. לי"ט הספרים שרשם מר יערי יש להוסיף:

1. ספר שיר השירים ע"פ מגישי מנחה על כתב עברית ולשון אשכנז: שמעו נא המאורים. ישראל אשר בן מתפארים. הביטו וראו מתק הביאור שיר השירים. יען וביען גודל המצוה במאמרי חכמים מבוארים. ומפליא לעשות בהרגל בשבת בשבתו לאומרים ובהשגת הלב תלוי הדברים. ובגלל טורדת הזמן מהשפה ולחץ נאמרים. ובגלל זה אצל כל

* סינת הליבה העתקתי לל"א די חובת הביאורים. בפי' נחמד מגישי מנחה הקורא בו ירוה צמאנו באלה הדברים. ובצוותא חזא יעלו הבנת הלב ועדיפת חכו באמרים. וזכות המשורר והרבים יתלו בי ממרומים. נדפס פה ק"ק לאשצוב. ע"י המדפיסים מוהר"ר משה בר"י צוקיר והרבני מוהר"ר שאל משה גאלדשטיין בשנת וימינו תחבכני לפ"ק (תק"ע). [27] דף, 8.
(אותיות מרובעות) (אכסמפלר — בספרית הייזא" בוויילנא).

2. סדר 'ברכת המזון' דש איז גשטעלט גווארין אויף עברי אונג דייטש בענטשין אונג קריאת שמע. אויף פדיון הבן. גם פון סעודות חתונה. ולברית מילה וזמר דחנוכה. וזמירות דשבת. גם הוספנו בו פרשת וישלח עם רבוננו של עולם. גם הגדה של פסח הכל על מקומו כדי שלא צריך לחפש. ואלה מוסיף על הראשונים סדר כפרת עם דייטש Franciszek salezy Lukawski dziedzic dobr y miasta Laszczowa

נדפס פה ק"ק לאשצוב בדפוס של הרבני הנגיד מוהר"ר יהודה ליב בהרבני הנגיד מוהר"ר יצחק בהרבני הנגיד המפורסים מוהר"ר מרדכי בר"ח בר"א רבין שטיין בשנת תקע"ד לפ"ק. 4°, 26 דף. (אותיות מרובעות וצו"ר) (אכסמפלר בספרית הרבי מליובאוויטש בווארשא).

3. ספר גדולת יוסף. (נוסח השער כמו בגו' 1 ברשימתו של יערי).

נדפס בק"ק לאשצוב בדפוס של הרבני הנגיד מוהר"ר יהודה ליב בהרבני הנגיד המפורסי מוהר"ר יצחק רבין שטיין בשנת תקע"ז לפ"ק. 25 דף. 4° (אותיות צו"ר) (אכסמפלר בספרית הרבי מליובאוויטש בווארשא).

הקדמת המצתיק וההתנצלות שבגו' 1 ברשימתו של יערי נשמטו ובעמוד ב' של השער מתחיל גוף הספר. כן נשמטו הקישוסים שבסוף הספר בגו' 1 הנ"ל.

לעמית זה יש להוציא מרשימתו של יערי את הספר 'פרי עץ חיים' (גו' 18 ברשימתו) שלא נדפס בלאשצוב אלא בהרובישוב. ישנם שני מיני טופסים מהוצאה זו. (1) שרשום עליהם קארעץ (הרשום אצל יערי) (2) שרשום עליהם הרובישאב וזהו הדפוס האמיתי של הוצאה זו, יען כי רשומים עליהם גם שמות המדפיסים — ר' מנחם מענדל פינקעלשטיין ור' משה צוקיר מלאשצוב — וזולת זה אינם נבדלים בשום פרט קטן מאלו שרשום עליהם שגדפסו בקארעץ, ומכיון שנוכר בפי' שמות המדפיסים אין שום ספק שנדפס בהרובישוב ורק על איות מספר טופסים העלימו, לאיות טעם, את מקום הדפוס. על טופסים אלו רשום ב"כ פרט השנה כפי הפרי העץ החיים היא' אלא שגם הם' גדולה ויוצא מפורש תקע"ט (כפי ששנער יערי אל נכון). לפי' מספר ספרי לאשצוב הידועים לנו לע"ע הוא כ"א.

ומכאן אנו רואים שאנו צריכים להקדים את יסוד הדפוס בלאשצוב לארבע שנים — משנת תקע"ד לשנת תק"ע (ואין ידוע לנו שום ספר שנדפס שם במשך ארבע השנים הללו) ומיסודי הדפוס שמה המה לא רי"ל רבין שטיין אלא ר"מ צוקיר ורש"ם גאלד שטיין שאנו מוצאים את שמותיהם על דפוסים לאשצוב עוד הפעם רק בשנות תקע"ה—תקע"ו.*

ח. ליב רמן (ווארשא)

(*) לפי השערתו נדפס גם 'שיר השירים' בשנת תקע"ו, והו' של 'וימינו' צריכה להיות גדולה, כי תקע"ו היא השנה היחידה שבה השתתף רש"ם גאלדשטיין, והדפוס נוסד בשנת תקע"ד.

א. יערי.

CONTENTS

	P.
LIBRARY NOTES AND NEWS	421
BIBLIOGRAPHY:	
Palestinian publications.	425
I. Periodicals: 425; II. Yearbooks and collections: 428;	
III. Books and pamphlets: 430.	
Hebraica and Judaica.	455
I. Periodicals: 455; II. Yearbooks and collections: 456;	
III. Bibliography and history of Judaistic studies: 458;	
IV. Biblical studies: 460; VI. Talmud and Midrash, Rabbinic	
literature: 466; VII. Jewish philosophy and religion: 469;	
VIII. Cabbalah and Hassidism: 470; IX. Liturgy, ritual,	
sermons: 471; X. History and related subjects: 473; XI. The Jews	
of to-day: 482; XII. Zionism and Palestine: 488; XIII. Ethno-	
graphy, folklore, art: 496; XIV. Philology: 497; XVI. Modern	
Hebrew belles-lettres: 513; XVII. Yiddish belles-lettres: 514;	
XVIII. Belles-lettres in other languages with Jewish themes: 518;	
XIX. Juvenile literature: 520; XX. Education and teaching: 521;	
XXI. Textbooks: 522; XXII. Hebrew books on non-Jewish	
subjects: 523; XXIII. Miscellanea: 523.	
REVIEWS:	
By: M. Doukhan: 441; J. Fries-Horeb: 444; D. Ashbel: 453;	
B. Schochetmann 459, 484; M. Narkis: 475; J. F. Baer: 477;	
M. Schwabe: 498.	
STUDIES:	
A. YAARI: Three generations of Ashkenazi printers	
at Constantinople (cont.)... ..	524
FROM THE LIBRARY COLLECTIONS:	
S. ASSAF: Responsa of R. Azriel Dayyena	540
NOTES:	
I. SONNE: On Yaari's list of printed books on vellum	
in the Sassoon Collection	541
H. LIBERMANN: Hebrew printing at Laszczów	541

KIRJATH SEPHER

QUARTERLY BIBLIOGRAPHICAL REVIEW

OF THE
JEWISH NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY
IN
JERUSALEM

FOURTEENTH YEAR. NUMBER FOUR.

JERUSALEM, JANUARY, 1938

Jerusalem, P. O. B. 1047

THE HEBREW UNIVERSITY PRESS ASSOCIATION